

School of Theology at Claremont

1001 1363207

Theology Library

SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

C O R P U S
R E F O R M A T O R U M.

VOLUMEN LXVII.

IOANNIS CALVINI
OPERA QUAE SUPERSUNT OMNIA.

EDIDERUNT

GUILLIELMUS BAUM EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS
THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOLUMEN XXXIX.

BRUNSVIGAE,
APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM
(APPELHANS & PFENNINGSTORFF).
1889.

First reprinting, 1964

Printed in the United States of America

BR

301

C6

v. 67

Calvin, Jean.

IOANNIS CALVINI

OPERA QUAE SUPERSUNT OMNIA.

AD FIDEM

EDITIONUM PRINCIPUM ET AUTHENTICARUM

EX PARTE ETIAM

CODICUM MANU SCRIPTORUM

ADDITIS PROLEGOMENIS LITERARIIS

ANNOTATIONIBUS CRITICIS, ANNALIBUS CALVINIANIS

INDICIBUSQUE NOVIS ET COPIOSISSIMIS

EDIDERUNT

GUILLIELMUS BAUM EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS

THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOLUMEN XXXIX.

BRUNSVIGAE,

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM

(APPELHANS & PFENNINGSTORFF).

1889.

IOANNIS CALVINI
OPERA EXEGETICA ET HOMILETICA

AD FIDEM

EDITIONUM AUTHENTICARUM
CUM PROLEGOMENIS LITERARIIS
ANNOTATIONIBUS CRITICIS ET INDICIBUS

EDIDERUNT

EDUARDUS REUSS ALFREDUS ERICHSON GUILIELMUS BALDENSPERGER
THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOL. XVII.

CONTINENTUR HOC VOLUMINE:

PRAELECTIONUM IN IEREMIAM PROPHETAM

PARS ULTIMA CAP. XXXII—LII.

PRAELECTIONES IN LAMENTATIONES IEREMIAE.

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM.

1. *Sermo qui datus fuit Ieremiae a Iehovah anno decimo Zedechiae regis Iehudah: hic annus est decimus octavus Nabuchadnezer:*

2. *Et tunc exercitus regis babylonii obsidebat Ierosolymam, et Ieremias propheta erat inclusus in atrio custodiae, quae est in palatio regis Iehudah:*

3. *Quia incluserat ipsum Zedechias rex Iehudah dicendo, Quare tu prophetizas dicendo, Sic dicit Iehovah, Ecce ego trado urbem hanc in manum regis babylonii, et capiet eam?*

Hic narrat propheta quamvis inclusus esset in carcere, sermonem Dei non fuisse alligatum, et se in illis angustiis non minus solum et liberum fuisse quam si vagatus fuisset per totam urbem, et lustrasset omnes vias et compita. Non ergo destitit ab officio prophetae, quamvis fuisset coniectus in carcerem. Et ita videmus non posse impediri cursum coelestis doctrinae, utcunque saeviat mundus contra omnes ministros, et eos constringat, ut obmutescant, deinde hic etiam perspicimus invictam prophetam constantiam, quod non deiectus fuit metu, quamvis esset captivus, neque esset extra mortis periculum: quia videmus tunc quoque animose perrexisse in munere suo. Ergo circumstantias temporis non abs re designat quum dicit *se tunc fuisse clausum in carcere*. Annum etiam ponit, nempe decimum Zedechiae, et decimum octavum regis Nabuchadnezer. Circiter finem anni noni ascendit Ierosolymam exercitus Nabuchadnezer: obsessa fuit urbs duobus mensibus illius anni: sequutus est annus decimus, quo fuit oblata haec visio prophetae. Obsidio duravit usque ad sesquiannum: sed contigit aliqua interruptio: Aegyptii enim venerant in auxilium. Ita ad breve tempus dum obviam illis profecti sunt Chaldaei, fuit aliqua libertas: sed cum ignominia redire coacti sunt Aegyptii: et postea

dederunt poenas suae audaciae et temeritatis, ut videbimus suo loco. Ergo fuit hoc quasi medium obsidionis tempus quum Deus prophetae praedixit futurum reditum populi, ut videbimus. Sed quamvis miseris exsulis consulere Deus vellet, simul tamen confirmavit quod ante pronuntiaverat de futura vindicta. Neque enim restitui populus ante potuit, quam obductus fuisset in exsilium. Fuit autem haec horribilis durities, et contumacia, quod iam tot flagellis percussi tamen non profecissent quidquam. Experti fuerant grave Dei iudicium sub Iehoiakim, deinde sub Ioakim: sed memoria illarum cladum statim evanuerat, et perinde agebant securi ac si nunquam audivissent unum verbum ex ore Ieremiae, quanquam non solus illis minatus fuerat, sed ante ipsum Isaias, et alii: eodem etiam tempore Ezechiel qui exsulabat in Chaldaea. Ergo ex numero annorum colligimus quanta fuerit populi obstinatio. Sed simul notandum est opportunum fuisse hoc vaticinium levandis piorum animis, quia non procul aberant ab ultima clade: anno enim undecimo Zedechiae, mense quarto urbs capta fuit et excisa, et populus abductus, et templum exustum: distabant tunc forte a suo interitu sex vel septem mensibus. Hic enim nulla fit mentio quoto mense hanc visionem acceperit propheta, sed tantum ponitur annus decimus: initio autem undecimi diximus captam fuisse urbem. Hinc autem melius cognoscitur diabolica populi obstinatio, quod quum hostilis exercitus urbem cingeret, tenebant tamen Ieremiam ipsum captivum: praedixerat iam tot annis quod tunc experientia docebat verum fuisse: per quadraginta annos non destiterat clamare, et monendo atque hortando ac minando periculum facere an possent adduci ad resipiscentiam. Quum ergo nihil illis novum accidisset, quin potius certo malorum eventu experirentur Ieremiam verum et fidelem fuisse servum Dei, quid hoc sibi voluit, tenere ipsum inclusum? annon erat palam cum Deo bellum gerere? quid enim illis negotii erat cum Ieremia? Certe non egerat privatam causam, deinde non somniaverat quod toties illis praedixerat. Ergo

non pugnarunt cum homine mortali, sed potius gigantum more ausi sunt cornua adversus Deum ipsum attollere. Et hac ratione etiam se ornat prophetae elogio. Hoc quidem saepe facit: sed non dubium est quin hic notetur indignitas: quod scilicet quo tempore Chaldaei urbem cingebant suo exercitu, *Ieremias propheta clausus erat in atrio custodiae*. Poterat simpliciter dicere, Ieremias tunc erat clausus: sed titulum prophetae honoris causa sibi assumit, ut inde magis appareat foeditas contumaciae, quod populus, quum sentiret Deum infestum, tamen non destitit a sua superbia. Tenuit enim tunc prophetam ipsum in carcere, ac si certaret cum Deo ipso. Scimus stultos, ut proverbio veteri dictum est, accepto malo sapere: ergo si qua fuisset mica vel gutta prudentiae in Indaeis poterant suis malis et calamitatibus flecti, ut abiicerent fastum illum et pervicaciam. Sed videmus ut fuerint indomiti, et vesano furore perstiterint in suis sceleribus, quod constricti ab hostibus voluerunt Deum in persona servi sui tenere quasi captivum. Quod dicitur hic *de atrio custodiae*, non dubito quin fuerit carcer paulo humanior, quemadmodum alibi videbimus prophetam fuisse deprecatum ne illinc iterum traheretur in obscurum alterum carcerem, ubi fuerat: petiit hoc non vulgaris beneficii loco, ut maneret in aliquo carcere, et tamen expositus fuit omnium ludibriis. Quidquid sit, videmus tunc populum nihilo fuisse meliorem, tametsi iam saepius castigatus fuisset Dei ferulis. Interea memoria tenendum est quod dixi, dum impii modis omnibus conantur sermonem Dei prorsus exstinguere, non consequi quod optant: quia Deus perrumpit nihilominus, et continuat verbi sui cursum quicquid illi moliantur. Et hoc diligenter notandum est, quia hodie videmus machinas omnes admoveri a reprobis, ut cursum coelestis doctrinae abrum pant. Veniat igitur nobis in mentem haec historia, quum captivus esset Ieremias, liberum nihilominus fuisse eius sermonem, et linguam solutam. Quemadmodum etiam Paulus gloriatur (2. Tim. 2, 9), Etiam si constrictus sim vinculis, sermo tamen Dei non est alligatus, inquit. Iam subiicitur causa cur fuerit inclusus in carcere, quia scilicet ausus fuerat prophetare contra urbem et regem ipsum. Non mirum est si regis animus fuerit exacerbatum quum intrepide diceret Ieremias venturum in manus hostium. Neque enim tantum de urbe ipsa et eius excidio concionatus fuerat, sed de regis clade: dixerat enim tractum iri in conspectum regis Nabuchadnezer, et venturum Babylonem usque dum visitaret illum Deus. Scimus quam delicatae sint regum aures: ergo nihil mirum si excanduerit Zedechias adversus Ieremiam: sed tandem debuit vel molliri, vel frangi quum videret hoc oraculum profectum fuisse a Deo. Quod ergo tenuit semper prophetam captivum, hinc apparuit

eius vecordia et stupor, quia in Deum non respexit. Cras reliqua prosequar.

Coepimus heri tractare de superbia atque etiam furore regis Zedechiae, quod teneret prophetam in custodia, quum tamen obsideretur ab hostibus, sicuti praedictum fuerat. Videbat Ieremiam loquentum esse quasi ex ore Dei. Nam effectus vaticinii satis probabat non temere quidquam protulisse, sed quod divinitus fuerat mandatum: non tamen desinit a sua pertinacia. Iam verba etiam satis ostendunt fuisse prorsus excaecatam quum diceret, *Quare prophetas nobis, Venient Chaldaei, et capient urbem?* Non erat quidem propositum huic stulto regi ac vesano os prophetae obstruere, et simul fateri ipsum habere mandatum a Deo: sed ita solent reprobi. Prosiliunt enim caeco impetu adversus Dei servos, nec quidquam discernunt. Si quis ipsos interroget, an velint aperte et ex professo obstare ne Deus sit ipsorum iudex, negabunt: sed interea non sustinent se moneri et coargui. Hic ergo quasi in speculo perspicimus quam furiose omnes reprobi Deo resistant, et conentur spiritum eius, quantum in se est, exstinguere. Denique possent quidem concedere aliquod imperium Deo, modo cum eo transigerent ne quid adversus ipsorum cupiditates loqueretur per suos prophetas. Porro minime dubium est quin praecipue exasperatus fuerit his prophetae verbis,

4. *Et Zedechias rex Iehudah non effugiet e manu Chaldaeorum, quia tradendo tradam in manum regis Babel, et loquetur os eius cum ore illius, et oculi eius oculos eius videbunt.*

Quum ergo videret rex se non eximi a communi iudicio, hac de causa praecipue succensuit Ieremiae. Volunt enim reges solvi legibus, atque ut permittant obiurgari populum, tamen volunt esse sacrosancti. Quum ergo Ieremias regem Zedechiam una cum vulgo ipso ignobili involveret, hoc non fuit tolerabile regi superbo. Hinc tanta indignatio, ut includeret Ieremiam in carcere: deinde esset implacabilis, quum tamen urgeret eum manus Dei. Postea sequitur,

5. *Et Babylonem abducat Zedechiam, et illic erit usque dum visitavero ipsum, dicit Iehovah: quando praeliati fueritis adversus Chaldaeos, non prospere vobis cedet.*

Prosequitur eandem sententiam: *Abducat, inquit, rex Nabuchadnezer Zedechiam captivum, et manebit in exilio usque dum visitavero ipsum. Quidam hoc tempus visitationis intelligunt de morte.*

Certum enim est mortuum fuisse Babylone. Et quia eius conditio non legitur in melius conversa esse, sicuti Ioakim e squalore carceris eductus ad mensam regis accubuit, expositio illa primo intuitu probabilis est, ad mortem usque confectum fuisse egestate et ignominia. Videtur tamen potius aliqua promitti levatio, nisi forte species mortis beneficii loco censeatur: quia gladio non interiit. Etsi autem non reversus est in patriam, nihil tamen absurdum est in hac loquendi forma, quod fuerit in exsilio usque ad visitationem, quia nihil potest inde ferri, deinde videbimus postea datum fuisse hoc mortuo ut honorifice et cum luctu sepeliretur. Non mirum igitur est quod Deus hic beneficium gratiae designat, tametsi nunquam in patriam reductus est Zedechias, et scimus erutos fuisse eius oculos a rege Nabuchadnezer. Nam coactus fuit causam dicere, et damnatus. Caeterum hoc Dei beneficium tamen non abs re commendatur, quod tandem eum Nabuchadnezer clementius tractavit, quantum ex sepultura conicere licet: Dicit ergo, *Babylonem ducet eum Nabuchadnezer, et erit illic usque dum visitaverit illum*, id est, manebit exsul in poedore carceris, et illic esuriet, et destituetur omni auxilio: erit quasi unus e postremis, denique trahet vitam ignominiose usque ad tempus visitationis meae. Tandem addit, *Quum praeliati fueritis adversus Chaldaeos, non cedet vobis prospere*. Hic occurrit propheta stultis cogitationibus, quae adhuc poterant Iudaeos inflare ne se subicerent Deo, et humiliarentur sub forti eius manu. Erat enim non parva hominum multitudo: urbs autem habebat firmas munitiones. Quum ergo viderent se instructos esse viribus et copiis, adhuc superbiebant: deinde obdurerant ipso temporis progressu. Nam sustinuerant longo tempore obsidionem. Quum primum irruunt hostes, omnium animos occupat formido: sed si eventus hostes frustratur, tunc incipiunt qui ante trepidaverant colligere animos. Id accidit Iudaeis: quum enim cineta fuisset urbs ab exercitu chaldaico, non dubium est quin miseri illi exhorruerint: sed postquam videntur hostes subsistere, et nihil proficere suo conatu, tunc magis ac magis obstinaverunt animos. Notandum enim est quod heri dixi, obsessos fuisse quo tempore oblata fuit Ieremiae haec visio, forte per sex vel octo menses. Hinc igitur plus confidentiae. Sed propheta refellit hanc stultitiam quum dicit, *Praeliamini adversus Chaldaeos*, sed eventus semper erit infelix. Deus ergo semper vos prosternet coram hostibus, quia cum ipso vobis bellum est. Haec summa est praefationis, quod scilicet Ieremias tunc clausus fuerit in carcere, nec rex a sua contumacia destiterit, quanquam ipsum premebat Dei manus: deinde exprimitur causa, nempe quod libere minatus fuerit tam regi quam urbi, et denuntiaverit instare illis Dei vindictam, donec rex ipse abductus

esset in-exsiliu, et urbs capta esset ac direpta ab hostibus. Nunc sequitur,

6. *Et dixit Ieremias, Fuit sermo Iehovae ad me dicendo:*

7. *Ecce Chanameel filius Sellum patris tui venit ad te (aut venturus est ad te), qui dicet, Eme tibi agrum meum qui est in Anathoth: quia tibi ius affinitatis (vertunt, ius redemptionis, sed redemptio illa refertur ad affinitatem, vel cognationem, ius igitur cognationis), ad emendum.*

8. *Et venit ad me Chanameel filius patris mei, sicuti loquutus fuerat Iehovah, ad atrium custodiae, et dixit mihi, Eme, agendum, agrum meum qui est in Anathoth, quod oppidum est in terra Benjamin, quia tibi ius haereditatis (vel possessionis: יֶשֶׁר significat proprie haereditario iure possidere), et tibi redemptio: eme tibi: tunc cognovi quod hic esset sermo Iehovae.*

9. *Et emi agrum ab Chanameel filio patris mei qui erat in Anathoth, et appendi ei pecuniam, septem siclos, et decem nummos argenteos.*

10. *Et scripsi in libro, et obsignavi: et contestatus sum testes, et appendi pecuniam in statera (vel, in lancibus: est in auribus: sed metaphorice trutinam in duali numero vocant aures).*

11. *Et sumpsi librum emptionis obsignatum ex praescripto, et ritu, (vel, more, vel statuto), et apertum.*

12. *Et dedi librum emptionis Baruch filio Neriae filii Maassiae coram oculis Chanameel patris mei, et coram oculis testium, qui scripti erant in libro emptionis, coram oculis omnium Iudaeorum qui sedebant in atrio custodiae:*

13. *Et praecepi Baruch coram oculis ipsorum, dicendo,*

14. *Sic dicit Iehovah exercituum Deus Israel, Sume libros istos, librum emptionis hunc et obsignatum, et librum apertum (hoc est, tam obsignatum, quam apertum hunc librum), et pone eos in vase testaceo, ut perstent ad multos dies. (Nunc sequitur applicatio visionis.)*

15. *Quia sic dicit Iehovah exercituum Deus Israel, Adhuc cment domos, et agros, et vineas in terra hac.*

Haec omnia legenda fuerunt uno contextu, quia longo sermone exponit propheta quomodo, vel quo symbolo obsignatum fuerit vaticinium. Summa autem huc tendit, postquam multum temporis transactum fuerit, redituros esse Iudaeos in patriam, quia eos Deus restituet, ac finem accipiet eorum captivitas. Spem ergo liberationis illis dare voluit Deus: sed interea admoniti fuerunt ut patienter expectarent finem exsilii sui. Nunc veniendum est ad externum symbolum: Iussus est propheta

agrum emere a fratre suo patruale. Hoc erat valde ridiculum: hostes enim occupaverant partem illam regionis: nemo ex Iudaeis ausus fuisset tunc accedere ad suos agros. Quum ergo privati essent agrorum suorum conspectu, potuit videri propheta desipere, quod emeret agrum cuius dominium erat penes hostes. Sed hoc modo voluit Deus ostendere, postquam Iudaei ad tempus privati essent terrae habitatione, tandem redituros, ut quisque ius suum recuperaret, atque ita quasi postliminio omnia illis essent integra, nempe postquam ipsorum misertus esset Deus. Sed primo loco videndum est fueritne haec nuda visio, ut loquuntur, an vero res gesta. Quidam putant hoc spiritui prophetico fuisse ostensum Ieremiae: sed ex contextu colligere promptum est, re ipsa agrum fuisse emptum. Primo dicit *datum fuisse sermonem Ieremiae*: sed aliquanto post subiicitur, postquam venit ille patruelis, tunc certiorum factum fuisse Ieremiam, gubernari hoc totum negotium divinitus. Praedixit ergo Deus prophetae quod futurum erat: *Ecce venit Chanameel filius Sallum patruis tui*, et offeret tibi agrum venalem: ita locutus est Deus prophetae suo: et hactenus licebit dicere vel per somnium, vel per visionem fuisse edoctum Ieremiam de re futura: sed quum postea addit ipsum Chanameel venisse, et Ieremias testatur *se tunc agnovisse hoc totum profectum esse a Deo*: minime dubium est quin historica sit narratio. Deus ergo voluit Chanameel venire ad Ieremiam, et proscribere agrum venalem, et ipsum rogare ut emeret, quoniam penes ipsum erat proxima haereditas, ac proinde ius redemptionis ex cognatione. Tenemus ergo fuisse quoddam coeleste oraculum prophetae datum, sed rem simul fuisse coniunctam: quoniam venit Chanameel, et agrum vendidit coram testibus: idque necesse fuit non tam causa ipsius Ieremiae, quam totius populi, et maxime fidelium, quibus hoc peculiare vaticinium fuit. Deus enim noluit hunc thesaurum esse vulgarem, sed deposuit apud suos electos, quemadmodum ex fine colligi potest. Antequam ergo veniret Chanameel, edoctus fuit propheta nihil fieri in ea re temere, sed Deum esse autorem. Iussus est ergo agrum emere, et quasi prolicere pecuniam. Quis enim non dixisset tantundem perire? deinde notanda est circumstantia temporis: propheta tunc erat in vitae periculo: quorsum igitur ager? deinde diximus non fuisse liberum accessum etiam si non fuisset carcere inclusus: neque enim ausus fuisset exire portam urbis. Fuit igitur haec prorsus ridicula emptio pro carnis sensu: profudit enim pecuniam Ieremias, et imaginaria fuit agri possessio duntaxat. Sed tamen quia sic Deo placebat, non pepercit pecuniae, et emit agrum a suo patruale. Dicit ergo *venisse Chanameel filium patruis sui, sicuti loquutus fuerat Iehovah, venisse in*

atrium custodiae, loquutum fuisse cum eo, sicuti Deus praedixerat. Quantum ad clausulam versus pertinet, videri posset absurdum quod dicit propheta *se tunc agnovisse hunc sermonem manare a Deo*. Nam si prius dubitabat, ubi certitudo spiritus prophetici? iam acceperat visionem. Debuit amplecti quod sciebat divinitus sibi esse praedictum, idque absque ulla dubitatione. Apparet autem fuisse suspensum et perplexum. Ergo videtur hoc signum fuisse incredulitatis, quod non adhibuit plenam et solidam fidem Deo, neque persuasus fuit de oraculo coelesti, donec re ipsa vidit hoc totum esse completum. Sed distinguere convenit inter scientiam, qua praedictum fuit ex revelatione spiritus, et scientiam experimentalem, ut loquuntur. Propheta igitur non tunc primum didicit loquutum fuisse Deum, sed confirmatus fuit in fidei suae certitudine: et in ea re nulla est absurditas. Neque enim quidquam decedit ex fide et autoritate verbi Dei dum usus ipse et experientia nos confirmat, et Deus etiam saepe hoc modo consulit suorum infirmitati. Ieremias ergo recubuit in Dei oraculum, et absque controversia persuasus fuit se divinitus fuisse edoctum de emendo agro. Sed quum paulo post venit Chanameel ad ipsum, effectus ipse fuit quasi obsignatio visionis. Ergo magis ac magis sancita fuit in corde prophetae Dei veritas. Haec est, quemadmodum dixi, experimentalis notitia, quae nihil detrahit verbi fidei: sed potius remedium est ac solatium humanae infirmitatis. Hoc sensu dicit *se tunc cognovisse*: et ita voluit etiam fidem facere vaticinii apud alios. Nam quum fideles visionem conferrent cum ipso effectu, non parum valuit hic consensus et haec melodia, ut ita loquar, ad confirmandam eorum fidem, quum ab una parte audirent Deum fuisse loquutum, deinde scirent completum re ipsa fuisse quod propheta edoctus fuerat. Postea adiungit *se emisse agrum a filio patruis sui Chanameel, qui erat in Anathoth, in terra Benjamin*. Nihil est in verbis supervacuum. Tametsi enim de locis satis vulgo notis loquitur propheta, respicere tamen oportet ad tempus emptionis, nam terra Benjamin erat sub hostium potestate: redacti fuerant Iudaei in tales angustias, ut non essent tuti Ierosolymae. Anathoth autem erat vicus, quemadmodum satis notum est, expositus libidini hostium, et cesserat primo adventu in praedam. Fuit igitur stultum emere agrum in vico illo qui iam transierat sub hostium potestatem. Addit, *In terra Benjamin*, quae contigua erat finibus Iehudah: sed deserta erat ab indigenis, et omnes confugerant Ierosolymam. Quum igitur terra Benjamin iam nullum haberet incolam, fuit hoc minime consentaneum, ut propheta etiam exiguum pecuniae summam numeraret pro agro illo. Quaeritur autem quomodo vendiderit agrum Chanameel qui erat ex or-

dine leuitico. Scimus nihil proprium fuisse Levitis, et decimas fuisse illis datas in haereditatem. Sed debet hoc intelligi de agro suburbano: habebant enim suburbia, et quisque possidebat pratum aliquod. Non arabant neque metebant, neque etiam ipsis fas erat ex lege operam impendere agriculturae: sed pascebant illic sua pecora et pecudes, et tenuitas summae hoc satis ostendit. Quanti enim venditus fuit ager? septem siclis, et decem nummis argenteis. Videmus ergo non fuisse latifundium, sed duntaxat pratum horto simile: quia maius fuisset pretium, si fuissent aliquot agri iugera. Facilis igitur est haec solutio, nempe quod pratum aliquod vendiderit Chanameel Ieremiae, sicuti quisque Levita habebat in suburbio pratum aliquod pascentis suis pecudibus vel armentis: quanquam non possidebant armenta singuli, sed habebat quisque vaccam unam aut duas. Sic ergo nomen agri debet accipi. Addit propheta *se scripsisse librum*, hoc est, tabulas venditionis. Nam כְּסֵף vocant Hebraei non modo iustum volumen, sed quod vulgo dicimus instrumentum, et quas Latini vocant tabulas. Dicit ergo tabulas emptionis fuisse confectas: deinde adiungit *fuisse obsignatas*, non more nostro quum sigillum appenditur: sed fuisse clausas, ut tunc ferebat mos et usus. Addit etiam, *ex ritu et ex statuto*. Tandem adiungit alias etiam tabulas fuisse confectas, quae manebant apertae. Putant per librum apertum notari quod lingua nostra vocamus *copiie*: et ita obsignatae tabulae fuerunt repositae in arca, exemplar apertum potuit quotidie proferri. Etsi autem alludit propheta ad morem tunc receptum, non tamen dubito quin vaticinium hoc scripserit in tabulis clausis et apertis, ut qui tunc vivebant iam perciperent aliquid utilitatis ex doctrina: deinde ut etiam exemplar authenticum, vel ipsum archetypum maneret ad posteros, quemadmodum postea videbimus. Et certe voluit Deus non tantum erigere spem fidelium post completum tempus exsilii, ita ut haec prophetia iaceret inutilis per septuaginta annos, sed voluit iam tunc prodesse, ut esset illis fultura ad patientiam. Interea fuit etiam altera utilitas vaticinii, nempe ut Iudaei perfuncti exsilio inciperent bene sperare, et memores huius visionis statuerent Deum fore suum liberatorem, sicuti pollicitus fuerat. Haec igitur ratio est cur duplices tabulae confectae fuerint huius emptionis: tabulae obsignatae et tabulae apertae: quae apertae erant, habebant praesentem usum, ut alacrius pergerent in exsiliu fideles, et placide subirent castigationem sibi divinitus impositam. Prophetia igitur iam tunc debuit omnibus esse aperta: deinde obsignata fuit, ut post annos septuaginta revocaret animos piorum et ostenderet illis spem liberationis promissae. Haec igitur ratio est, meo iudicio, cur propheta commemoret se scripsisse tabulas et obsignasse:

deinde scripsisse alias tabulas, quae apertae manerent. Postea addit, *se utrasque dedisse scribae suo Baruch*, cuius postea fiet iterum mentio: et pluribus locis. *Dedi igitur eas Baruch filio Neriae filii Maassiae coram oculis Chanameel, et oculis testium, qui scripti erant in tabulis, et coram oculis omnium qui illic adstabant, nempe ad atrium custodiae*. Hinc rursum colligere promptum est, narrari veram historiam, et non nudam visionem, quae exhibita fuerit prophetae: adfuit igitur venditor Chanameel una cum testibus, et aliis Iudaeis. Dicit *se librum dedisse cum mandatis*. Nam aliqui fuisset inanis libri traditio: si tantum deposuisset in manibus Baruch tabulas illas, populus nihil didicisset. Sed adduntur mandata: *Praecepi coram oculis ipsorum, dicendo*, hinc etiam statuere licet oraculum fuisse datum prophetae, non tantum quod apud posteros vigeret, nempe post completum tempus exsilii: sed ut iam tunc esset celebre, et innotesceret omnibus Iudaeis. Dicit igitur *Iehovam ita loqui*. Nondum ostendit finem prophetiae: sed quum pronuntiat negotium hoc geri Dei mandato, iam attentos reddit omnium animos. *Sume ergo has tabulas*, inquit, *et repone eas in vase testaceo, vel fictili*. Mirum est cur non iubeat reponere potius in alio vase. Nam poterat vas illud corrumpi, et ita periissent tabulae. Sed scimus etiam pretiosissimos quosque thesauros in vasis fictilibus recondi. Non mirum igitur est, si Deus iusserit prophetiam hanc reponi in vase testaceo. Si quis subtilius malit accipere, vas testaceum erit promissio, quae in speciem parum erat firma. Quid enim est fragilius? quam vox quae in aerem spargitur? Iudaei tracti fuerunt in exsiliu: audierant ex ore Ieremiae finem praefixum esse ad septuaginta annos. Sed interea poterant concidere animis, quum tantum sonitus vocis perculisset ipsorum aures. Quidquid sit, etiam si in vase testaceo repositum fuerit oraculum, quod erat pignus liberationis, salvum tamen stetit et incorruptum, quia ex Dei mandato illo reconditus fuerat ille thesaurus. Dicit, *ut perstet ad multos dies*, quibus verbis significat non modo hoc vaticinium utile fore Iudaeis, qui paulo post trahendi erant in captivitatem, sed etiam eorum posteris, qui nondum nati erant: atque ut scirent, etiam se mortuis, firmum esse vaticinium: quia non debemus metiri fidem Dei vitae nostrae modulo. Nihil enim magis caduicum est vita nostra, quae statim diffluit, veritas autem Dei aeterna est. Haec igitur ratio cur diserte addita fuerit haec particula, debere hoc vaticinium servari in vasis testaceis, ut maneret salvum et integrum ad multos dies, hoc est, donec liberaret Deus populum suum.

Quanquam satis tenemus sensum superioris vaticinii, tamen breviter etiam perstringere con-

veniet ultimam sententiam, quae est applicatio visionis ad rem ipsam: *adhuc ementur domus, et agri, et vites in hac terra*. Voluit igitur Deus servum suum expendere pecuniam absque ulla utilitate privata, ut sumptu suo foveret spem fidelium usque ad tempus liberationis. Erat incredibile quod hic dicitur: quia nemo putasset posse accidere tantam mutationem, ut Iudaeis permetteretur reditus in patriam. Nam inexpugnabilis erat potentia monarchiae chaldaicae. Oportuit vero illam funditus everti, ut populus Dei esset liber. Hac igitur ratione oblata fuit visio, ut scirent Iudaei non fore perpetuam cladem, quia Deus statuerat restituere populum, et terram ipsam. Caeterum, sub pratulo designatae fuerunt omnes possessiones, quia non tantum nominat agros, sed dicit, *Adhuc ementur tam domus quam agri et vineae*. Nunc sequitur,

16. *Et precatus sum Iehovam postquam dedi librum emptionis Baruch filio Neriae, dicendo,*

17. *Heu Domine Iehovah, Ecce tu fecisti coelos et terram in potentia tua magna, et brachio tuo extento: non est ulla res abscondita a te (vel mirabilis).*

18. *Faciens (tu facis) clementiam erga mille, et reprehendis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post ipsos: Deus fortis, potens, Iehovah exercituum nomen eius (et quae sequuntur).*

Tametsi defunctus erat officio suo propheta, fatetur tamen se fuisse perplexum in visione. Unde apparet, non fuisse omni ex parte semper prophetis patefactum Dei consilium, sed quatenus expediebat: interea tamen non fuerunt ecstatici prophetae quemadmodum profani vates finxerunt se rapi extra omnes suos sensus. Non fuit igitur fanaticus ille enthusiasmos in prophetis, ut loquerentur sicut aes resonans, vel similes essent asinae Balaam: sed Dominus illis manifestavit quod docerent. Fuerunt igitur discipuli, ut de manu in manum fideliter traderent populo quod fuerat apud ipsos depositum. Sed cognitio qua praediti fuerunt non pugnat cum aliqua parte ignorantiae: sicuti propheta quum diceret, *Adhuc ementur agri, domus, et vineae*, sciebat Deum promittere restitutionem terrae et populi. Visio etiam ipsa non erat aenigma aliquod obscurum: sed interim causa ipsa eum latuit: et hinc perplexitas, de qua nunc dicit, quod scilicet attonitus re ista admirabili contulerit se ad preces, et confessus fuerit mentem suam implicitam teneri. Admiratio igitur prophetae ex ignorantia manavit: sed ignorantia illa non fuit contraria scientiae propheticae. Nam quatenus utile erat, et ferebat etiam munus doctoris, non dubium est quin Dei consilium intellexerit. Sed tanta erat altitudo vel profunditas mysterii, ut coactus fuerit fateri hoc Dei opus superare omnes sensus suos. Nunc ergo

tenemus quomodo inter se convenient cognitio prophetica, qua praeditus fuit Ieremias, et ignorantia quae eum impulit ad istam exclamationem. Sciebat certissimum esse quod in visione ostensum fuerat, sed quid hoc sibi vellet, et quomodo peragendum esset hoc Dei opus, id vero incomprehensibile fuit: et hinc admiratio. Dicit igitur se precatum fuisse: quo docemur quoties nobis obrepunt cogitationes, quae nos huc et illuc agitent, confugiendum esse ad preces. Multi enim suas anxietates fomentis obdurant, dum scilicet sese torquent in omnes partes, et exercent omnes suos sensus ac fatigant sine ullo fructu. Quoties igitur aliqua anxietas nobis obrepat, sciamus hoc remedium mature esse adhibendum, nempe ut Deum precemur, quo nos expediat, nec sinat in profundum demergi, quemadmodum accidere solet omnibus curiosis, et qui habenas sibi laxant in suis imaginationibus. Iam videmus prophetam sic fuisse quasi obstupefactum ut tamen non sibi plus promiserit, quam utile erat, sed statim concesserit ad preces, ut Deus ostenderet quod ipsum angebat. Sequitur precatio, quae tamen non statim explicat mentem prophetae. Neque enim usque ad versum 25, declarat quorsum precatus fuerit. Sed videtur hic congerere multa extra rem. Tenendum est eius consilium ex summa precationis: Domine, inquit, quorsum iussisti ut agrum emerem, qui tamen est sub manu hostium? agrum possident Chaldaei: tu vero iubes me pecuniam profundere. Haec fuit summa postulationis. Sed videtur Ieremias vagari per longos prophetis quum dicit, *Tu fecisti coelum et terram in potentia tua, et brachio extento: nihil est tibi admirabile: tu facis misericordiam in mille generationes: rependis iniquitatem patrum in filios: nomen tuum est Iehovah exercituum: tu es magnus consilio et excellens opere: oculi tui sunt aperti*, et quae sequuntur videntur haec nihil ad praesentem causam facere. Sed minime dubium est quin propheta se ipsum quasi iniecto fraeno cohibere voluerit, ut acquiesceret Dei consilio, quamvis esset absconditum et incomprehensibile. Nam si erupisset statim in suam precationem, poterat primo impetu fervoris cum Deo litigare. Ita enim fert hominis ingenium, ut subito Deum compellat, ut ebulliat extra modum. Propheta igitur qui satis tenebat non esse tantam moderationem in hominibus, ut recte iudicent de operibus Dei et sobrie, opposuit sibi haec claustra, et quasi circumdedit sibi cancellos, ut ne sibi plus licentiae concederet, quam fas erat. Sciamus ergo haec omnia elogia, quibus propheta Deum insignit, spectare in hunc finem, ut sibi ipsi moderationem et modestiam imperet, atque ita compescat omnes vagos sensus, quibus titillari solent homines. Nunc veniamus ad verba ipsa: *Aha Adonai Iehovah, inquit, Heu Domine Deus,*

Ecce tu fecisti coelum et terram. Si quis non attenderet ad circumstantiam loci, putaret hic prophetam excurrere, et non contexere sermonem suum, ita hanc precationem esse quasi erraticam. Sed, quemadmodum iam dixi, quia sciebat propheta homines nimis esse licentiosos ubi agitur de operibus Dei, se ipsum fraenavit in tempore, antequam descenderet ad rem ipsam. Praefatur ergo hoc modo, Domine, non est meum rixari tecum. Neque enim ad rationem reddendam licet te cogere: *Nam tu fecisti coelum et terram in potentia tua magna, et brachio extenso.* Est igitur tacita comparatio inter Deum et hominem mortalem. Quisnam ego sum, ut audeam te ad disceptationem vocare? nam potentia tua merito nobis est formidabilis: dum attollimus oculos in coelum, dum respicimus terram, nihil est quod non debeat nos rapere in admirationem tuae virtutis. Nam apparet sursum et deorsum eius immensitas. Videmus ergo ut propheta hic extollat magnificis elogiis potentiam Dei, quo se ipsum contineat sub modestia et humilitate, neque audeat obstrepere Deo, neque temere prorumpere ad ferendum iudicium de eius operibus. *Ecce,* inquit, proponit sibi ante oculos admirabile mundi opificium, in quo relucet immensa Dei virtus. Postea adiungit, *neque est ulla res abscondita a te.* Duplex potest esse sensus huius particulae. Nam עֵלֵינוּ significat esse admirabile, significat etiam absconditum esse. Iam maior pars interpretum exponit, quod Deum nihil lateat, quia omnia posita sint sub eius oculis: penetrat enim eius cognitio usque ad profundissimas abyssos. Esset igitur elogium sapientiae Dei, sicuti praecessit elogium virtutis: et hic sensus non male quadrat. Non tamen repudio alteram sententiam, quae est Hieronymi, quod scilicet nihil sit Deo difficile aut admirabile, quoniam omnia subiecta sint eius arbitrio: ita uno contextu diceret propheta potentiam Dei, quae refulget in conspectu coeli et terrae, simul posse cognosci in continua mundi gubernatione. Nam qui coelum et terram creavit potest etiam omnia, ut nihil sit admirabile, hoc est, ut nihil sit difficile eius virtuti simul ac hoc vel illud decrevit. Semper tamen in eundem scopum tendit propheta. Iam adiungit, *Tu facis misericordiam in millia, et rependis iniquitatem patrum in sinum filiorum.* Hic propheta agnoscit recta esse iudicia Dei, etiamsi ipsorum causa fugiat humanas mentes. Et utrumque fuit necessarium, nempe ut proponeret sibi Ieremias formidabilem Dei potentiam: deinde simul expenderet omnia Dei iudicia recta esse, quamvis saepe alii homines existiment. Deus enim habet absconditam rationem in suis iudiciis: ita fit, ut saepe sollicitent nos variae cogitationes, et libenter quisque se Deo opponeret. Ideo propheta postquam de immensa Dei virtute disseruit, nunc simul

pronuntiat eum iustum esse mundi iudicem: et iterum altero fraeno se compescit, ne audeat iudicium ferre de operibus Dei pro suo sensu. *Tu,* inquit, *clementiam erga mille.* Sumptum est hoc ex lege Mosis, quemadmodum prophetae mutuuntur praecipuas sententias ex Mose, cuius sunt interpretes. Quum autem Deus in lege pronuntiet se esse misericordem in mille generationes, quia hoc videtur nobis absurdum, nihil aliud superest, nisi ut reverenter suscipere discamus quod non possumus comprehendere, propheta igitur hic fatetur modum quem tenet Deus in sua clementia, esse humanae menti absconditum. Iam posterius membrum videtur minus consentaneum esse, *quod Deus rependat iniquitatem patrum in sinum filiorum.* Paulo ante vidimus impiam fuisse illam blasphemiam, quum iactarent patres comedisse uvas acerbis et dentes filiorum obstupuisse. Nam verum est semper illud, Anima quae peccaverit, ipsa morietur. Quod si Deus rependit patrum iniquitatem in filios, ita poenam exiget de insontibus, et transferet ad filios quod patribus rependere debebat. Sed propheta quoniam nefas erat contradicere, ubi Deus per Moysen ita loquutus erat: hic adorat mysterium illud, et ita sese ad humilitatem et modestiam format, ne scilicet prorumpat in nimiam licentiam ubi agitur de arcanis Dei operibus. Interea breviter notandum est non puniri innoxios, quum Deus involvit filios una cum patribus, et reiecit patrum iniquitatem in sinum filiorum. Neque enim agitur de iustis et innoxiiis, sed de reprobis. Quidam quum viderent pugnare hanc sententiam cum sensu communi hominum, effugium captarunt, quod scilicet Deus temporalibus poenis rependat filios quod patres erant meriti. Sed sine exceptione loquitur Deus quum dicit *se rependere in sinum filiorum mercedem patribus debitam.* Quomodo autem hoc debet intelligi? nam pars eius poenae est, quod Deus destituit eos spiritu suo. Quum ergo vult punire scelera patrum in posteris, privat spiritus sui luce et gratia ipsos posteros. Fieri igitur non potest quin semper accumulent mala malis, et ita teneantur impliciti patrum reatu. Procedit igitur Deus gradatim in puniendis sceleribus, quia si velit remittere poenam filio, quia dignus erat simul cum patre, spiritu suo ipsum ad se trahet: ita erit immunis a poena. Quod si velit persequi vindictam suam in filiis et nepotibus, quemadmodum iam dixi, destituet eos spiritus gratia, ut nihil aliud possint quam magis ac magis iram eius provocare, et ita se in eundem cum patribus reatum demergent: inde communis erit poena patribus et filiis. Hoc quidem non videtur nobis consentaneum primo intuitu. Sed meminerimus ideo abscondita nobis esse iudicia Dei, ut nos exerceamus in modestia et humilitate, et discamus sobrie sapere, et

sic fateamur Deum esse iustum iudicem, ut sciamus non posse mentes nostras penetrare usque ad profundam illam abyssum. Sed tamen solutio quam adduxi satis facilis est, quod scilicet Deus nunquam punit innoxios. Quia si persequitur patrum scelera in filiis, pars poenae est, quemadmodum iam dixi, quod filios privat spiritus sui luce: postquam ipsi excaecati sunt, ruunt semper in suum exitium, et ita novis subinde peccatis provocant Dei vindictam in sua capita. Quum ergo Deus rependit illis mercedem patribus debitam, simul poenam exigit de ipsis qua digni sunt: nec est quod obmurmurent, quia communis est eorum culpam patribus. Non mirum igitur, si trahantur in societatem poenae: sed hoc tamen pendet ex arcana Dei clementia quod alios venia dignatur, et ita eripit ab interitu: alios autem deserit, et quia reprobi sunt, ideo merentur quicquid illis infligit poenarum. *Tu rependis igitur in sinum filiorum post ipsos*, hoc est, post ipsorum mortem. Postea exclamat, *Deus fortis, et potens, Iehovah exercituum nomen eius*. Praedicat rursus magnitudinem potentiae Dei, ut sibi temperet, neque temere prorumpat ad novam disquisitionem, quemadmodum curiosi homines sibi indulgent in suis speculationibus, et ita quasi Deum citant ad causam reddendam, quasi posset statui aliquod tribunal coram quo reus fieret. Quoniam igitur tanta est petulantia humani ingenii, propheta hic circumduxit sibi cancellos, ut se contineat in humilitate et sobrietate. Postea mutat personas, quod signum est vehementiae et ardoris: nam precatio est, ut vidimus. Atqui nunc Deum recta non compellat: sed dicit, *Iehovah exercituum nomen eius*. Loquitur in tertia persona. Continuo tenore dicendum erat, *Tu es fortis et potens*: sed dicit, *Iehovah exercituum nomen eius*. Videmus ergo ut propheta quasi alio se vertat: sed haec mutatio personae ex vehementia et ardore manat, quemadmodum dixi. Et hoc saepe contingit fidelibus, ut abrumpant cursum vocationis, dum secum expendunt Dei opera, nunc potentiam, nunc bonitatem, nunc sapientiam. Non ergo semper precantur continuo tenore fideles, sed ut affectus illos impellit, ita nunc dirigunt sermonem ad Deum, nunc autem miscent apostrophas, et sese alio convertunt. Sequitur,

19. *Magnus consilio, excellens opere, cuius oculi (quandoquidem oculi) tui aperti sunt super vias filiorum hominum ad reddendum cuique secundum vias eius, et secundum fructum operum eius.*

Prosequitur eandem sententiam. Miratur enim secum Dei iudicia. Primo pronuntiat *Deum magnum esse consilio, et magnum opere*. Per consilium intelligit Dei sapientiam, quae sensus omnes nostros

non tantum superat, sed etiam absorbet. Deinde adiungit exsequutionem consilii, hoc est testimonia illius sapientiae quae nobis apparet. Ex operibus Dei colligimus quanta sit et quam incomparabilis eius sapientia. Nam illa per se non posset comprehendere, imo ne minimum quidem eius gustum perciperent homines, nisi conspicua esset in operibus. Opera igitur Dei propter suam excellentiam testimonia sunt immensae eius sapientiae. Hac ratione et hoc sensu propheta vocat Deum *magnum consilio et magnum opere*. Addit, *oculos eius apertos esse super omnes vias hominum*: quibus verbis significat esse totius mundi iudicem. Et quicquid homines vel consultant vel loquuntur, vel etiam opere perpetrant, id venturum in rationem. Summa est, Dei providentiam sic extendi in omnes mundi partes, ut opera hominum minime eum lateant, nec quisquam possit effugere manum eius. Postquam enim loquutus est de oculis Dei, adiungit, *Ut reddat cuique secundum vias eius: et secundum fructum operum eius*. Hic ergo non disserit propheta de aliqua otiosa speculatione qualem fingunt profani homines. Fatentur enim omnia esse sub Dei conspectu: sed imaginantur ipsum contentum esse nuda illa et inani consideratione. Atqui hoc modo spoliaretur honore et officio iudicis. Propheta ergo hic demonstrat finem providentiae Dei, cur Deus habeat apertos oculos, nempe ut tandem ad tribunal suum vocet omnia hominum dicta et facta, imo etiam cogitationes. Caeterum docemur his verbis non posse vitam nostram recte institui, nisi semper nobis in memoriam veniat Dei praesentia, ut sciamus nos esse sub eius oculis, et nihil esse ei absconditum. Unde enim tanta peccandi licentia, nisi quod homines quasi fugitivi lascivunt? quemadmodum si quis filius contumax possit se subducere ab oculis patris, tunc toto impetu sese proicit ad peccandum, quia scilicet solutus est omni metu et verecundia: ita stupor noster similis est fugae, quia putamus nos procul remotos esse a Deo. Ergo, sicuti iam dixi, semper illud tenendum est, Oculos Dei apertos esse super omnes vias nostras, et in quem finem? ut scilicet *rependat cuique secundum vias eius, et quisque colligat fructum operum suorum*. Tametsi ergo Deus ad tempus conniveat, neque re ipsa demonstret se esse hominum iudicem, non est tamen cur debeat nobis torpor obrepere, quasi elapsi essemus ex eius manu: sed sciamus nunc ab ipso reputari omnia nostra opera et dicta, ut aliquando demonstret se non esse otiosum speculatorem, quemadmodum somniant profani homines, sed esse oculatum testem rerum omnium, ut tandem index appareat. Quod autem hic locus a papistis trahitur ad operum merita, nimis frivolum est. Nam quoties scriptura affirmat rependi cuique secundum opera sua, non excludit gratuitam Dei miseri-

cordiam: et quum Deus rependit mercedem fidelibus, hoc fundatum est in gratuita venia, quoniam illis ignoscit quidquid alioqui vitaret bona eorum opera: et si exacte velimus loqui, Deus non rependit fidelibus secundum opera ipsorum, nisi quia gratuito illis ignoscit, et condonat quidquid peccaverint. Merces igitur pendet ex mera Dei misericordia. Quantum attinet ad reprobos, non mirum est si dicitur illis rependi iusta merces operum, quia scimus dignos esse aeterno interitu, et Deum esse iustum iudicem quum ulciscitur eorum scelera. Sequitur,

20. *Qui edidisti signa et portenta in terra Aegypti usque ad diem hunc, et in Israele, et in hominibus: et fecisti (hoc est, comparasti) tibi nomen secundum diem hunc.*

Specialiter hic commemorat propheta insigne illud Dei beneficium, quo testatus fuerat patrum suum favorem erga ecclesiam. Dicit ergo *edita fuisse ab ipso signa et portenta in terra Aegypti*, nempe in populi gratiam. Quorsum enim tot miracula, nisi ut probaret se curam gerere electi populi, et ita sanciret foedus suum? Videmus ergo hic celebrari Dei gratiam erga filios Abrahae, ubi scilicet commemorat signa et portenta, quae edita fuerant in terra Aegypti. Et ideo addit *in Israele*. Commendat igitur non modo Dei virtutem in miraculis, sed praecipue misericordiam, qua dignatus fuerat electum populum. Dicit autem *usque ad diem hunc*, non quod Deus ediderit miracula tot saeculis: sed intelligit digna esse quae perpetuo celebrentur, et in omnes aetates. Ergo hoc ad memoriam et laudem potentiae Dei refertur, quum dicit propheta *usque ad hunc diem*. Deus quidem miracula ediderat certo tempore, sed ediderat ut in omnes aetates perveniret eorum memoria, ac posterius agnoscerent quam mirabiliter egisset cum ipsorum patribus. Quoniam ergo memoratu digna fuit virtus quam testatus est in Aegypto, dicuntur *edita fuisse miracula usque ad illum diem*: et dicuntur edita fuisse *in Israele*, quoniam Deus probare voluit certitudinem fidei suae quum populum suum redemit sicuti pollicitus fuerat. Adiungit postea *in hominibus*. Nam longius se extendit propheta: postquam loquutus est de redemptione populi, quocunque se vertit, illic reputat et miratur documenta potentiae Dei quasi diceret, Domine, tu quidem peculiariter testatum fecisti quam inaestimabilis esset tua virtus et bonitas: redemptio populi tui opus est insigne, et quod saeculis omnibus meretur praedicari: sed quocunque nos vertamus, nullus est angulus in toto orbe, ubi non appareant quaedam miracula, quae nos movere debeant ad celebrandas tuas laudes. Videmus ergo ut a specie propheta descendat

usque ad genus, et postquam expendit Dei potentiam et bonitatem in populi redemptione, mentem suam extendat in omnes mundi partes, et miracula Dei ubique consideret. Et haec ratio saepe occurrit in scripturis, dum scilicet admoniti aliquo exemplo divinae virtutis aut gratiae rapimur et transcendimus ad generalem considerationem. *Ut faceres tibi, vel acquirereres tibi, nomen secundum diem hunc*, hoc est, ut nomen tuum esset perpetuum, quemadmodum adhuc hodie splendor ipse nobis ante oculos versatur. Significat igitur propheta Deum tam potenter monstrasse suam virtutem, ut eius cognitio perpetua sit, neque possit unquam sepeliri hominum ingratitudine.

21. *Et eduxisti populum tuum Israel e terra Aegypti in signis et portentis, et in manu robusta, et in brachio extenso, et in terrore magno.*

Nunc propius ad causam ipsam accedit Ieremias, postquam enim praefatus est de inaestimabili Dei potentia, nunc commendat iustum eius iudicium, quod poenas exigere statuerit de impio et scelerato populo. In hunc finem commemorat redemptionis beneficium: deinde adiungit, *terram fuisse datam* Israelitis, quae olim patribus eorum fuerat promissa. Postea subiicit beneficium hoc fuisse locatum apud ingratos, quia statim excusserint iugum et contempserint Deum redemptorem una cum eius lege. Dicit igitur *populum fuisse eductum e terra Aegypti cum signis et portentis*. Hoc ad amplificationem pertinet, quia Deus insolitis modis satis testatum fecit non nisi sua gratia populum potuisse eripi ex Aegypto. Nam si non fuisset conspicua Dei virtus in miraculis et portentis, poterant Israelitae transferre Dei gratiam ad ipsos, vel terrena media, sed ita resplenduit gratia Dei in signis et prodigiis, ut non potuerit liberatio populi vel fortunae, vel hominum industriae, vel ullis mediis adscribi. Et eodem sensu adiungit *manum robustam, et brachium extensum*. Significat his verbis sic liberatum fuisse populum, ut palam apparuerit manus Dei, imo brachium extensum, hoc est, virtus quae longe et late sese extendit, quemadmodum hanc similitudinem alibi exposuimus. Postremo adiungit *terrorem magnum*, quia scilicet tanta erat hostium superbia, ut nunquam passuri fuerint populum exire, nisi magnus terror fuisset iniectus. Quoniam ergo subacti fuerunt Aegyptii terrore, ideo amplificat etiam hac circumstantia Ieremias gratiam redemptionis: quasi diceret non esse obscuram Dei gratiam, quia insignibus documentis cognoverint Israelitae divinitus se eripi. Tanta enim erat hostium et potentia, et audacia, et crudelitas, ut nulla esset spes liberi exitus, nisi Deus manum suam e coelo exsereret. Postea sequitur,

22. *Et dedisti illis terram hanc quam iuraveras patribus eorum ad dandum ipsis (hoc est, te daturum ipsis), terram fluentem lacte et melle.*

Hic laudatur terrae foecunditas, ut minus sit excusabilis populi ingratitude in ipsa redemptione. Iam Deus satis superque ipsos sibi obstrinxerat: sed ubi accedit tanta opulencia et ubertas terrae duplicatur liberalitas Dei: quae arctiore vinculo et sanctiore populum ad obsequium devinciat. Ubi autem sepeliunt utrumque beneficium, haec est extrema impietas, et tanto foedior est eorum ingratitude. Videmus ergo quorsum spectet propheta, ubi dicit *terram fuisse datam populo*. Causam simul exprimit nempe quia olim promissa fuerat eorum patribus, neque tamen hic imaginari convenit, patres quidquam fuisse promeritos, sicut Hieronymus inscite corrumpit hunc locum: dicit enim non fuisse quidquam meritum populi meritis, sed patres tamen fuisse dignos propter virtutes suas. Atqui scimus foedus Dei fuisse ab initio gratuitum. Ergo hic significat propheta terram non fuisse mercedem, quae deberit rependi populi operibus, sed ideo datam fuisse, quia gratis promissa fuerat. Iusiurandum vero ponit, quia Deus ut consuleret Abrahae et patrum infirmitati, interposito iureiurando sancivit suam promissionem. Sed quoniam alibi fuissem disserui hac de re, nunc leviter tantum attingo. Quoties tamen iusiurandi fit mentio, sciamus oblique perstringi hominum vanitatem, qui semper vacillant, nec possunt recumbere in Dei promissiones, nisi adiuti hac confirmatione. Quidquid sit, propheta hic admonet, Deum fidem praestitisse quam olim patribus dederat ubi populus terram ingressus est, quia non potuit eam adipisci virtute bellica, neque ullis aliis mediis. In summa, revocat Ieremias populum ad memoriam gratuiti foederis, ut intelligat se non alio iure terrae esse dominum, nisi quia ultro pollicitus fuerat Deus Abrahae et semini eius terram illam se daturum. Praedicat, sicut nuper dixi, terrae foecunditatem, quia modis omnibus allicere voluit Deus populum illum, ut maneret in obsequio. Quum autem populus adeo liberaliter tractatus non agnovit Dei gratiam, hinc convincitur nimis turpis stupiditas. Hoc igitur est consilium prophetae, uberrimam fuisse hanc terram, in qua luxuriatus est populus, et Deum tanti beneficii autorem contempsit, quemadmodum continuo post sequitur,

23. *Et ingressi sunt, et haereditate adepti sunt eam: et non audierunt vocem tuam (ad verbum, in voce tua), et in lege tua non ambulaverunt (hoc est, secundum legem tuam), quaecunque illis praecepisti ut facerent non fecerunt: ideo occurrere fecisti illis totum malum hoc.*

Hoc versu fatetur propheta iustam esse Dei vindictam, ubi populus e terra eiicitur in exilium, quia scilicet terram ingressus non obdixerat voci Dei. Ipse enim conspectus terrae debuerat populum subiicere Deo. Neque enim poterant comedere micam panis, quin semper illis veniret in mentem unde alimentum: quia scilicet Deus expulerat gentes e terra illa. Ubi igitur satiantur omni genere bonorum, et interea Deum spernunt, nulla potest obtendi excusatio, quia si praetextum ex ignorantia capient, terra ipsa semper fuit ante eorum oculos, quae illos revocaret ad Dei timorem. Haec igitur ratio est cur propheta haec simul contexat, *Israelitas ingressos fuisse terram*, deinde, *non paruisse voci Dei*. Hac autem particula significat non errore fuisse lapsos, quia Deus satis apertum testimonium voluntatis suae ediderat. Loquutus quidem fuerat Deus, sed surdis. Ergo hic propheta ostendit non aliam peccandi causam fuisse populo, nisi quia contumaciter respuit Dei vocem. Deinde adiungit eodem sensu, *non ambulasse in lege eius*. Lex enim saepe confertur viae. Nisi enim Deus praescribat quid fieri velit, et omnes vitae nostrae actiones formet ad certam regulam, perpetuo errabimus. Lex igitur Dei merito dicitur similis esse viae, quemadmodum etiam Moses ipse loquitur. Haec via est, ambulare in ea. Ieremias ergo postquam ostendit edoctum fuisse populum, adiungit, viam simul fuisse ostensam, ita ut sciens et volens erraverit: quia non potuit deflectere ad dextram vel sinistram, quin legis doctrina revocaretur. Tertio dicit, *Quaecunque praecepisti ut facerent non fecerunt*. Clarius eandem rem explicat, et absque figura, quod scilicet noluerint parere Deo, quum tamen satis tenerent quid rectum esset. Lex enim non patiebatur ipsos errare: et illic complexus fuerat Deus quidquid utile erat cognitu. Propheta igitur ostendit populum nonnisi pertinacia deflexisse, quoniam sciebat quid Deus exigeret: quemadmodum Lacedaemonius ille dixit Athenienses scire quid rectum esset, nolle autem facere. Ita hoc loco discernit propheta apertam impietatem, et contemptum populi ab ignorantia et errore, neque simpliciter intelligit populum non satisfecisse omnibus praeceptis. Et hunc etiam locum perperam exponit Hieronymus. Dicit enim non stetisse Israelitas promissis, quia dixerant se facturos quidquid Deus mandaret. Sed hic non una tantum in parte accusat eos propheta, ac si diceret fuisse aliquem defectum, sed in totum dicit fuisse immorigeros, quia non unum modo praeceptum Dei contempserint, sed quasi ex professo abiecerint totam legem, et nullum ex Dei mandatis admiserint. Haec igitur negativa exprimit populi defectionem in tota lege, et singulis praeceptis. Hic autem locus notatu dignus est, quia consulto repetit pro-

pheta, *populum ambulasse in lege, non paruisse voci Dei, et nihil fecisse quod mandatum esset*, nempe quia gravior damnatio et vindicta eos manet qui probe edocti quid placeat Deo, et quid rectum sit, libidinem tamen potius suam sequuntur, et rapiuntur post carnis affectus. In summa, cumulum impietatis demonstrat Ieremias, quod populus liquido et familiariter cognoverit quanam esset Dei voluntas: interea sese proripuerit, et excusserit iugum: et ita prodiderit manifestum totius legis contemptum. Sequitur, *praeterea occurrere fecisti illis omne hoc malum*. Propterea hic testatur quidquid populo acciderat, non esse fortuitum, sed rependi mercedem illius sceleribus. Aliqua ex parte agnoscunt homines Dei iudicia: sed cognitio illa protinus evanescit. Prudenter igitur propheta hic expendit, conspicuam esse Dei vindictam in rebus adversis, et populum ita recipere quam meritis erat mercedem. Nunc sequitur,

24. *Ecce aggeres (vel catapultae, vel arietes) venerunt ad urbem ad capiendum eam: et urbs tradita est in manum Chaldaeorum oppugnantium eam, propter gladium, famem, et pestem: et quod tu loquutus es (quidquid loquutus es) evenit: et ecce tu vides.*

25. *Et tu dixisti mihi, Domine Iehovah, eme tibi agrum pecunia, et testare testes: quum tamen urbs tradita sit in manum Chaldaeorum.*

Hic tandem propheta suam perplexitatem degtegit. Diximus quorsum tam longa praefatione fuerit usus antequam ad rem ipsam descenderet. Necesse enim fuit ut sibi fraenum iniiceret, quia nisi mature compescimus sensus nostros, lascivimus contra Deum, et ita nullus est modus. Propheta ergo ne proterve expostularet cum Deo, sibi proposuit immensam eius potentiam: deinde adiunxit nihil accidere nisi iusta eius vindicta. Nunc tamen interrogat quid hoc sibi velit, quod iussus est agrum emere, quum urbs cum tota regione tradita esset hostibus. Ergo hic absurditatem in medium proferat, ac fatetur mentem suam esse implicitam, quia non possit statuere cur Deus agrum emere iusserit: et tamen populum velit eiicere in exilium, et dispergere in terras procul remotas. Diximus autem prophetam fuisse certo persuasum de veritate Dei: hinc etiam adeo voluntarius ac promptus fuit ad parendum. Neque enim moram fecit quin agrum emeret: deinde tabulas emptionis deponeret penes Baruch. Sed postquam defunctus est suo officio, querimonias suas attulit coram Deo: et quia res videri poterat absurda, ideo cupit sibi hunc nodum solvi. Dicit igitur, *Ecce aggeres, vel catapultae: utroque modo exponi potest hoc nomen*. כללית enim accipiunt saepe pro aggeribus: sed quia hic oppugnationis fit mentio, quemadmodum diximus

sexto capite, videtur propheta magis notare catapultas vel arietes. Erant autem machinae ad muros diruendos. Proiciebantur enim magni lapides, vel congeries lapidum: et ideo libenter eorum sententiae subscribo qui vertunt aut balistas, aut catapultas, aut arietes. *Ecce ergo admoti sunt arietes ad urbem, inquit, ad capiendum eam, et urbs iam tradita est Chaldaeis*. Erat decimus annus Zedechiae, sicuti visum est: initio autem mensis undecimi urbs tandem capta fuit. Sed interpretes optimus erit propheta verborum suorum, quod facile colligitur ex contextu. Dicit enim *urbem esse captam, a gladio, fame, et peste*: quasi diceret, quamvis nondum hostes ingressi essent urbem, tamen actum esse, neque quidquam restare spei, quoniam non tantum oppugnaretur armis et violentia, sed etiam haberent hostes domesticos, qui intus ipsam urgebant, nempe *famem, et pestem*. Quoniam igitur iam magnus numerus consumptus erat peste et fame, propheta dicit, etiamsi hostes cessent, neque vi perrumpant in urbem ipsam, tamen actum esse, quia sic grassentur pestis et fames, ut nulla sit spes salutis. Denique his verbis ultimam desperationem significat: et hinc etiam illa cogitatio, quae torquebat animum prophetae propter absurditatis speciem, quod scilicet Deus iuberet agrum emere, qui tamen iam sub hostium potestatem transierat. Addit, *quidquid loquutus es accidit, vel contigit. Et ecce tu vides*. Confirmat quod paulo ante dixerat, nempe cladem urbis non aliunde profectam esse quam ex Dei iudicio. Confirmat autem, quia quidquid tunc acciderat, iam in tempore prophetae testati fuerant. Hinc autem apparuit non affligi urbem fortuito casu, quia nihil praedixerat Deus per servos suos nisi quod ipse decreverat. Fuit igitur opus Dei clades Ierosolymae, de qua vaticinatus fuerat Deus per servos suos. Haec enim simul coniungi debent, os Dei et manus. Neque enim imaginari fas est quod faciunt quidam fanatici, Deum speculari e coelo quidquid in terra geritur, et interea iacere otiosum. Sed decernit quod rectum est: deinde ubi ita expedit, testatur per servos suos prophetas. Quidquid sit, os Dei non potest separari ab eius manu. Propheta igitur ostendit iustum esse iudicium Dei, cladem urbis, quia prius de ea loquuti fuerint prophetae. Quod dicit *Deum inspicere*, ad proximum versum referri debet, vel ad versum proxime sequentem: quia scilicet haec inter se videntur pugnare ut propheta agrum emat Dei iussu, et interea Deus non ignoret terram possideri ab hostibus, et populum esse addictum exsilio. Quum igitur Deus statuerit eiicere populum e terra, qui fit ut velit agrum emi a servo suo? si hoc Deum latuisset, non fuisset tanta absurditas in repugnantia. Sed quum Deus satis intelligat non posse mutari quod toties per suos prophetas promulgaverat de

exsilio, quid hoc sibi velit, quod tamen iubet *agrum emere, et contestari testes*, quum tamen urbs sit hostibus tradita? Postquam exposuit Ieremias summam suae precationis, nunc subiicit responsum quod accepit a Deo, ubi perspicitur fructus precationis: quia scilicet de reditu et liberatione sic edoctus fuit, ut omnes fideles spem conciperent: deinde innixi promissioni alacriter ferrent suum exsiliu usque ad praefixum tempus. Verba sunt,

26. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam, dicendo,*

27. *Ecce ego Iehovah Deus universae carnis: an a me abscondita erit ulla res? (vel an mihi difficilis erit ulla res?)*

Diximus enim duplici modo posse exponi verbum *פלא*. *פלא* enim significat esse absconditum et admirabile. Unde etiam per metaphoram accipitur pro difficili et impossibili. Multi ita exponunt, quod nihil Deum fugiat. Sed ego libentius. Quemadmodum proxima lectione dixi, refero ad potentiam, quod scilicet omnia sint in manu Dei et arbitrio, ita ut sese ab omni difficultate expediat. Unde enim tanta hominum anxietas, nisi quia subsistunt in obstaculis? Deus autem nullo negotio illa omnia superat. Ergo ne mentes nostrae ita perplexae haereant, merito obicitur nobis potentia Dei. Et hic sensus optime quadrat praesenti causae. Ieremias enim, quum occurreret repugnantiae species, coactus est suam anxietatem conicere in sinum Dei. Deus ergo, ut eum expediat, dicit nihil sibi esse difficile, nempe quia Deus est universae carnis. Quanquam sub hac voce interdum scriptura comprehendit omne genus animalium, tamen saepius accipitur tantum de genere humano. Neque tamen subtiliter hunc locum interpretor ac si Deus profanas gentes opponeret Iudaeis, atque ita negaret se amplius Deum fore Abrahae filiis, quoniam propter eorum scelera ipsos abdicaverat. Sed per excellentiam dicit se esse regem totius terrae, atque ita dominari generi humano. *Quum ergo Deus sim universae carnis*, inquit, *an quidquam erit mihi impossibile?*

28. *Propterea sic dicit Iehovah, Ecce ego trado urbem hanc in manum Chaldaeorum, et in manum Nabuchadnezer regis Babylonis.*

29. *Et ingredientur Chaldaei qui oppugnant urbem hanc, et succendent urbem hanc igne, et exurent eam, et domus in quibus suffitum fecerunt super tecta ipsarum Baal, et libamen libarunt diis alienis ad me provocandum.*

Summa responsi est, quamvis Deus tempus exsilio finierit 70 annis, non esse tamen cur hypocritae inde animos colligant, quia haec promissio

nihil ad ipsos pertineat. Deus ergo hic priore loco de vindicta sua disserit, ut horrorem incutiat legis suae contemptoribus, et significet eos excludi a redemptionis gratia. Postea adiungit se tandem propitium fore exsilibus: sed restringitur gratia illa ad solos electos et fideles. Notandae igitur sunt duae partes responsi, quia videtur hic Deus res contrarias inter se opponere. Sed quemadmodum iam dixi, priore membro respicit hypocritas, qui ad se trahebant sine fide et resipiscentia quod prophetae testati fuerant de reditu. Ergo hic Deus extremam severitatem in medium proponit: deinde mitigat illam duritiem, sed tunc convertit sermonem ad suos electos, quia capaces erant huius gratiae. Veniamus nunc ad verba, *Ego trado urbem hanc in manum Chaldaeorum, et regis Nabuchadnezer, et capiet eam*. Vult fixum manere quod Ieremias ipse ex eius mandato praedixerat, nempe urbem non posse eripi. Nam poterat hoc turbare prophetae animum, ac si paulo post liberandi essent Iudaei, et solvenda esset urbis obsidio: ita derisus fuisset cum suis vaticiniis, et obiecta temeritas, quod ausus fuisset denuntiare ex ore Dei quod ante vidimus. Hac ratione et hoc consilio Deus asserit nihil posse mutari quin Chaldaei urbem capiant, et ita iubet prophetam securo esse animo, nec ideo cruciari, ac si vellet subicere ludibrio eius vaticinia. Nam hoc etiam modo expositum fuisset sacrum Dei nomen multis probris. Si enim convictus fuisset falsitatis Ieremias, quid restabat nisi ut Iudaei petulanter Deo insultarent? Ergo iterum pronuntiat Deus urbem addictam esse excidio: et ideo adiungit, *Ingredientur Chaldaei qui oppugnant urbem*. Nam non dicit venturos, sed confirmat aliis verbis eandem sententiam. *Perrumpent igitur Chaldaei in urbem* quae videtur clausa et munita esse: *et accendent urbem hanc*. Non frustra etiam inculcat saepius nomen urbis, quia quum esset sacrarium Dei, et regia sedes, putabant Iudaei esse inexpugnabilem, et potius solem posse eripi e coelo, quam ut hostes potirentur illa. Ergo ut perversam hanc confidentiam refutet Deus, saepius ponit urbis nomen. Tandem adiungit, *Et ingredientur Chaldaei, et succendent urbem igni, et exurent eam*: quasi diceret certum fore quidquid praedixerat Ieremias, non tantum de urbis oppugnatione, sed etiam excidio, ita ut non maneret lapis supra lapidem, quin illic esset horribilis vastitas usque ad tempus restitutionis. Reliqua in crastinum.

Proxima lectione non absolvi sententiam, ubi denuntiabat propheta urbem fore obnoxiam incendio. Postquam enim illic de urbe loquutus est, simul etiam adiunxit *domos super quas suffitum fecerant suis idolis, et libarant libamina*. Causam igitur exprimit cur tam gravis Dei vindicta maneat urbem

illam sanctam, quia scilicet domus omnes pollutae erant superstitionibus. Dicit autem *factos fuisse suffitus idolis super tecta*, quoniam tecta, ut satis colligitur ex pluribus scripturae locis, erant quasi ambulationes. Scimus autem idololatrias semper appetere excelsa loca, quoniam ita fingunt se propiores esse Deo. Summa autem est, non posse videri poenam, de qua loquutus erat propheta, nimis rigidam esse, quia omnes domus fuerant contaminatae multis sacrilegiis. Nominat priore loco *Baal*, deinde ponit *deos alienos*. Scimus nomen *Baal* aliquando sumi specialiter, aliquando autem extendi ad omnia idola: plurali tamen numero saepius vocarunt prophetae *Baalim* patronos, quibus putabant Iudaei prius litandum esse, ut hoc modo placarent Deum. Neque enim superstitio contenta est unico Deo, sed multos sibi accersit: quemadmodum versu 35 iterum postea videbimus coniungi cum *Baal Moloch*. Et hic propheta dicit *libasse libamina diis alienis*. Videmus ergo sub nomine *Baal* comprehendi omne genus idola. Addit, *Ut provocarent me*. Quibus verbis significat Deus, non posse obtendi a Iudaeis errorem, quia satis superque edocti erant ex lege quomodo colendus esset Deus, et simul praescripta illis erat regula ut Deum unum colerent: plures autem colebant deinde fictitiis suis superstitionibus. Merito igitur Deus hic conqueritur se fuisse quasi data opera provocatum, quia ignorantiae praetextus non erat, quum sufficeret doctrina legis ad ipsos regendos. Nunc sequitur,

30. *Quia fuerunt filii Israel et filii Iehudah tantummodo patrantes malum in oculis meis a pueritia sua: quia filii Israel tantummodo fuerunt provocantes me in opere manuum suarum, dicit Iehovah.*

Amplificat crimen populi, quod nunquam destiterint a suis sceleribus. Ponit autem *decem tribus*, deinde *tribum Iehudah*. Scimus decem tribus descivisse a puro Dei cultu quum adhuc staret integra religio Ierosolymae. Ergo *quum filios Iehudah* nominat, non dubium est quin aggravet crimen ipsorum, quod scilicet prolapsi sint una cum Israelitis, quum tamen ad tempus fuissent retenti. Degeneres fuerant Israelitae, postea totum semen Abrahae pari defectione simul implicitum fuit, ut desererent verum Dei cultum. Sed postea solos filios Israel nominat, et tunc comprehendit etiam tribum Iehudah. Nam hoc notandum est, dum scriptura coniungit Israellem cum Iehudah, priori voce notari decem tribus, et honoris vel maioris ignominiae causa separari domum Iehudah a regno Israel. Sed ubi tantum ponitur nomen Israel, complectitur in genere omnes filios Abrahae, et tunc nulla est exceptio. Sic etiam hoc loco quum dicit filios Israel et filios Iehudah nihil aliud quam Deum

provocasse. Postea simpliciter ponit nomen Israelis, ita sub hac voce designat duodecim tribus. Dicit autem *filios Iehudah et Israel provocasse ab adolescentia tantummodo*. $\gamma\alpha$ aliquando affirmative capitur, aliquando adversative, sed vel nihilominus, et quadraret hic sensus posterior, nisi quod contextus non patitur. Ego libenter eorum subscribo sententiae qui vertunt *tantummodo*: et propheta videtur etiam tollere omnem ambiguitatem, quia non tantum dicit fecisse, *sed fuisse facientes*, quae loquutio significat continuum actum: *fuerunt*, inquit, *facientes malum*, hoc est, non cessarunt. Et confirmat hanc sententiam, quum dicit $\gamma\alpha$, tantummodo, hoc est, nihil aliud fuisse illis propositum, vel omnia eorum studia non alio spectarunt, quam ut me provocarent sine fine et modo. Videmus ergo tolli Iudaeis omnem materiam querimoniae, quoniam Deus longa tolerantia distulerit suam vindictam. Poterat enim multis ante saeculis poenam de ipsis exigere. Quum ergo non destitissent, non potuit videri nimis rigor, quum Deus sua bonitate invitasset eos ad poenitentiam, idque sine profectu. Et nomen pueritiae hic non refertur ad singulos homines, sed extenditur ad totum populum: ita pueritia sumitur pro tempore redemptionis, quemadmodum postea videbimus. Tunc enim quodammodo ecclesia nata fuit, in deserto autem quum recens essent editi in lucem, quia Deus eripuerat eos ex tenebris mortis: in illa pueritia coeperunt Deum provocare: ab eo tempore semper fuerunt obstinati in sua malitia. Summa est igitur, populum Israel fuisse tam perverso ingenio, ut necesse fuerit tandem severe ipsum puniri, quia non destiterit mala malis addere. Et particula $\gamma\alpha$ augeat crimen, quod scilicet applicuerunt omnia sua studia ad Deum provocandum, et fuerunt quasi ingeniosi ad excogitandas superstitiones quibus polluerant Dei cultum. *Tantummodo ergo fuerunt patrantes malum, et provocarunt me*, inquit, *in opere manuum suarum*. Explicatio additur, quia poterant obstrepere Israelitae quodnam esset illud malum. Deus quidem satis ostenderat eos nihil proficere suis subterfugiis, quia constituerat se iudicem quum diceret, *in oculis meis*. Nam hac particula significant prophetae non posse rectum iudicium fieri de hominum operibus ex eorum sensu, quia velint nolint oportet eos stare et cadere Dei arbitrio. Quoties ergo Deus pronuntiat homines peccasse in vel coram oculis suis, intelligit frustra eos tergiversari, dum obtundunt suas bonas intentiones, ut vulgo loqui solent, quoniam penes ipsum sit autoritas iudicandi. Sed confirmat doctrinam illam quum dicit *se fuisse provocatum in opere manuum ipsorum*. Per opus manuum intelligit propheta superstitiones, quas sibi excogitaverat populus. Et semper tenenda est antithesis inter Dei mandata, et opera manuum nostrarum. Quidquid

ergo obtrudimus Deo praeter legem ipsius, vocatur opus manuumstrarum: obedientia autem melior quam victimae. Ergo hic praecise Deus omnia hominum commenta damnat: quasi diceret, quantumvis sibi homines placeant in suis superstitionibus, esse tamen impias et detestabiles, quia nefas sit quidquam fabricare. Nihil enim residuum nobis fecit Deus lege data, nisi ut sequamur quod praecipit: ubi autem deflectimus, et aliquid addimus de nostro, nihil aliud est quam sacrilegium. Nunc sequitur,

31. *Quia ad iram meam et excandescentiam meam fuit mihi urbs ista ex quo die aedificavit eam ad diem hunc usque, ad tollendum ipsam e conspectu meo.*

Confirmat quod nunc diximus, Deum scilicet, quantumvis severe puniat Iudaeos, non tamen modum excedere in suo iudicio, quia ad cumulum usque pervenerit eorum iniquitas. Horribile erat iudicium Dei quum urbs funditus fuit eversa, et ignis subiectus aedibus, templum etiam excisum. Poterat igitur poenae atrocitas multos ad querimoniam impellere quasi nimis severus esset Deus: hic compescit omnes illas exprobrationes, ac dicit *urbem, ex quo fuit condita, fuisse in hoc quasi natam, ut ipsum provocaret, quemadmodum gallice dicimus, Elle a été faite pour me despiter, pour me fascher.* Quidam vertunt, redacta mihi fuit urbs: sed corrumpunt sensum, vel obscurant. Posset commodius verti, urbs fuit destinata mihi ad iram et excandescentiam meam. Sed sensus ille quem adduxi simplicior est: ita voces istae *אֵרָא*, et *חֲמָא*, *ira mea et excandescencia mea*, passive sumi debent, quod scilicet urbs Ierusalem quodammodo fuerit devota huic amentiae, ut non desineret accendere magis ac magis contra se iram et vindictam Dei. In summa, repetit aliis verbis quod prius dixerat, nempe filios Israel nihil aliud quam suis maleficiis provocasse iram Dei. Nihil enim hic novum dicitur, sed quoniam difficile illud erat persuasum, propheta inculcat, urbem Ierusalem fuisse ad iram Dei, et ad excandescentiam ex quo fundata fuerat. Et ex fine versus colligere promptum est hunc esse genuinum sensum, quia dicit, *ad diem hunc usque ad tollendum ipsam e conspectu meo*: quasi diceret nulum fecisse peccandi finem Iudaeos, iam maturum esse tempus quo ultio sumatur de illo desperato populo, cuius scilicet insanabilis erat impietas. Et perseverantiam designat quum dicit, *usque ad hunc diem*. Neque enim tantum coepit populus in deserto peccare, sed assiduo, ut ita loquar, cursu prosequutus fuerat suam impietatem, in nullo saeculo, nullo anno, nullo etiam die a suis sceleribus destiterint. Ergo hic notatur peccandi assiduitas. Sequitur,

32. *Super omne malum (vel, propter omne malum) filiorum Israel, et filiorum Iehudah, quod patrarunt ad provocandum me, ipsi, reges eorum, proceres eorum, sacerdotes et prophetae eorum, et vir Iehudah, et incolae Ierusalem.*

Pendet hic versus ex proximo. Conquestus fuerat Deus urbem fuisse tam perverso ingenio ut videri posset in hoc fundata et exstructa, ut peccando accerseret sibi exitium: confirmat sententiam illam quum addit, *propter omne scelus filiorum Israel, et filiorum Iehudah*. Per omne scelus intelligit quod ante dixerat, tantummodo ipsos fuisse patrantes malum, quia non tantum in parte una deliquerant, sed sese prostituerant ad impietatem, ut nihil esset in ipsis purum vel sincerum. Addixerant enim se impietati, ut nihil omitterent quod faceret ad iram Dei provocandam. Extenditur enim universalis nota ad singulas vitae partes: quasi diceret tanta malitia fuisse imbutos, ut nihil in ipsis sanum restaret. Fieri potest ut corpus laboret uno aut altero morbo: sed erit tamen sanitas in quibusdam membris. At vero propheta intelligit Israelitas sic computruisse quemadmodum etiam Psalmus 14 loquitur, ut nihil prorsus integrum apud ipsos maneret. Iam hic Deus omnes ordines accusat. Dicit enim reges primo loco peccasse, quia non tantum deseruerint ipsi verum Dei cultu, sed alii autores fuerint defectionis, vel apostasiae. Regibus subnectit *proceres*, vel consiliarios: postea addit *sacerdotes et prophetas*. Et certe debuerant reges cum suis consiliariis esse quasi alter oculus, sacerdotes autem et prophetae alter. Duo enim oculi in vera et legitima gubernatione sunt iudices et pastores ecclesiae. Propheta autem dicit reges et consiliarios fuisse impios: deinde societate criminis implicitos fuisse sacerdotes et prophetas. Hoc autem instar prodigii fuit, videre caecitatem illam et amentiam in sacerdotibus, quos Deus haereditario iure praefecerat ecclesiae suae quasi legis suae interpretes, quemadmodum dicitur (Malac. 2, 7), *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirunt ex ore eius, quia nuntius vel legatus Dei exercituum est*. Quum autem sacerdotes in officio cessarent vel inscitia, vel ignavia, Deus substituit prophetas in eorum locum, et hoc quasi adminiculo fulcire voluit ecclesiae suae ruinam. Atqui Ieremias dicit prophetas quoque similes fuisse sacerdotibus. Notandus est diligenter hic locus, quia videmus quas sibi delitias multi faciunt, dum ecclesia turbatur dissidiis. Putant enim hoc modo se excusari, si abiciant omnem curam et studium pietatis: et multi sibi indulgent in hac mollietate. Quod si ita teneri fuissent fideles illo tempore, annon millies evanuisset religio, exstincta prorsus fuisset atque abolita ex ipsorum cordibus? Discamus ergo etiamsi surgant pseudoprophetae et

obtenebrent puram doctrinam suis fallaciis: etiamsi sacrifici sint apostatae, et quasi vexillum tollant ad dissipationem totius ecclesiae, discamus manere firmi: quia fides nostra non debet labefactari, quamvis totus mundus agitetur, imo quamvis Satan misceat coelum terrae. Denique haec vera nostrae fidei probatio est, si constanter manemus in veritate Dei, ubi Satan nihil non tentat et machinatur, ut omnia permisceat. Ieremias enim hic non de Aegyptiis, vel de Assiriis loquitur, sed de populo electo, de filiis Abrahae, de sacra haereditate Dei: et tamen dicit sacerdotes et prophetas fuisse quasi duces populo ad peccandum, ut cultum Dei abiicerent, ut corrumpenter legem, denique desciscerent a pietate. Addit postea, *virum Ichudah, et incolas Ierusalem*. Non loquitur de Israelitis, qui pridem sese polluerant et prostituerant ad impias superstitiones. Erant enim quasi extranei a populo Dei, sed nominat tantum Iudaeos qui superstites manebant, ut restaret aliqua Dei ecclesia in mundo. Iam gradatim procedit, quum ultimo loco ponit *incolas Ierusalem*. Hoc enim minus erat tolerabile, eos qui templum habebant in conspectu, qui assidue revocabantur ad verum Dei cultum, esse apostatas, sicuti qui in pagis habitabant. Nam in speciem excusabiles erant homines rustici, qui ter quotannis solebant venire in templum. Sed quum cives Ierosolymae haberent tot pietatis exercitia, quum assidue in ipsorum auribus lex Dei personaret, quum sacrificia essent quasi tubae quarum clangore revocarentur ad timorem Dei, fuit longe atrocior ipsorum crimen, sicuti diximus: et ideo propheta maioris ignominiae causa eos adiungit *viris Ichudah*. Sequitur,

33. *Et verterunt mihi cervicem, et non faciem: et docendo eos, et mane surgendo, et docendo, et non audierunt* (et ipsi non audientes, ad verbum: sed, non audierunt) *ut reciperent correctionem* (vel, disciplinam).

Hic clarius exprimit Ieremias pervicaciam populi, quasi diceret fuisse ipsis deliberatum reiicere omnem doctrinam, nec Deo morem gerere, qui enim tergum obvertit, hoc facit sciens et volens, et quidem non sine contemptu. Si quispiam me alloquitur, et in contrariam partem respicio, nonne hoc manifestum signum est ludibrii, vel fastidii? et qui loqui coepit annon videt se repudiari? Sic ergo Deus conqueritur non errore lapsos fuisse Iudaeos, sed quasi meditados fuisse hanc contumaciam. *Verterunt igitur mihi cervicem*, inquit, quum tamen deberent attenti esse ad audiendam legis doctrinam. Deus enim faciem suam nobis ostendit quoties dignatur praecipere quid agendum sit, et monstrare salutis viam. Ubi nos respicit, nisi mutuo etiam in

ipsum coniciamus oculos, quam detestabile est illud fastidium? Hoc igitur primum est, quod Iudaei scientes et volentes contempserint Deum et legem ipsius. Deinde amplificat crimen quum dicit, *Et docui eos, mane surrexi, et docui, et ipsi non audierunt*. Si tantum lex semel fuisset promulgata, Iudaei poterant obicere se magna ex parte non esse literatos: sed nullus color superfuit quum subinde prophetae legem interpretarentur, quemadmodum etiam pollicitus fuerat Deus per Moysen, prophetam suscitabo tibi e medio fratrum tuorum. Significat enim perpetuum hoc fore beneficium in ecclesia, ut nunquam desint prophetae, qui populo viam ostendant. Opponit enim prophetas aruspibus, divinis, auguribus, et aliis omnibus diaboli ministris: quasi diceret non esse cur populus appetat illas Satanae praestigias, quum sufficiant prophetae. Deus ergo hic, ne Iudaei obmurmurent secum nimis duriter agi, ostendit se docuisse. Transfert enim in suam personam quod per prophetas exercebat docendi munus. Et certe prophetae et doctores nihil aliud sunt quam spiritus sancti organa. Neque enim quisquam ad docendum erit idoneus, nisi quatenus dirigatur a spiritu Dei. Merito ergo Deus sibi vendicat has partes, et vult sibi manere integram laudem aedificationis ecclesiae suae, tametsi utitur hominum opera. Dicit hoc sensu, *se docuisse*. Deinde adiungit, *se mane surrexisse*, hoc est se fuisse sedulum: quemadmodum paterfamilias qui sollicitus est de suis, mane inquit quomodo habeant, et circumspicit per totam domum: ita etiam Deus hic diligentiam suam praedicat in docendis Israelitis: quasi diceret non modo versari legem ante ipsorum oculos, ex qua discant quid rectum sit, sed etiam prophetas accedere, qui non desinant ipsos monere et hortari. Est autem haec loquendi forma digna observatu, quia hinc colligimus quam foeda sit eorum ingratitude qui respuunt doctrinam prophetica. Neque enim in homines tantum sunt iniurii, sed potius in Deum ipsum, quemadmodum Christus pronuntiat, Qui vos audit, me audit, qui vos reiicit me reiicit (Luc. 10, 16). Commendat igitur haec loquutio fidem propheticae doctrinae, ubi Deus in medium prodit, et ostendit se agere per servos suos. Ab altera autem parte colligimus quam incomparabile bonum sit habere fidos et probos doctores, quia Deus per eorum manum et operam certo declarat se curam gerere salutis nostrae, ac si vigilias ageret, ac si mane surgeret, ac si nos inviseret. Et praedicatio evangelii non abs re etiam vocatur Dei visitatio. Non est ergo cur quidquam melius expetamus, ubi Deus nobis adest per sermonem suum, quia habemus certum testimonium praesentiae eius quoties surgunt veri et fidi doctores. Addit, *ad recipiendam correctionem*. Significat per nomen מוסר Iudaeos non peccasse ignorantia, sed

fuisse intractabiles, quia non sustinuerint corrigi. מוסר quidem accipitur pro doctrina interdum: sed proprie hic pro correctione sumitur, ubi scilicet quispiam, qui alioqui tenebat quid rectum esset, ubi deflexit a recta via postea respiscit admonitus. Videmus ergo quid sibi velit propheta, nempe Iudaeos non tantum oculos clausisse ad claram lucem quae in lege fulgebat: sed fuisse prorsus immorigeros, ita ut non potuerint subigi quum Deus ipsos ad respiscientiam vocaret, quum vellet sanare ipsorum morbos, fuisse ea pervicacia ut abiecerint omnem correctionem et disciplinam. Hinc colligimus fuisse maturum vindictae tempus, quia Deus omnia tentaverat, ut consuleret ipsorum saluti, et perdidderat operam et oleum, quemadmodum vulgo dicitur. Sequitur,

34. *Et posuerunt abominationes suas in domo super quam invocatum est nomen meum, ad pollendum ipsam.*

Hic fuit quasi extremus cumulus scelerum, quod Iudaei templum ipsum profanarunt. Hoc iam grave erat crimen, dum quisque habebat privata sacra domi suae, quemadmodum vidimus fecisse ipsos suffitum super tecta, deinde libasse diis alienis: sed dum eo usque prorupit impietas, ut templum quoque ipsum idolis fuerit pollutum, quanam spes erat respiscientiae? Dicit *posuisse suas abominationes in templo*. Vocatur quidem domus more hebraico, sed postea distinguitur ab aedibus privatis quum dicit, *Super quam invocatum est nomen meum*. Deinde *ut polluerent ipsam*. Deus hic ostendit templum sibi fuisse dicatum: ergo sacrilega fuit illa profanatio cum offerrent sacrificia idolis privatim. Erant iam quidem apostatae, sed tale sacrilegium non eminebat in privatis illis superstitionibus sicuti in templo. Nam hoc erat eripere Deo suum honorem: etiamsi illis fas fuisset sese proicere ad omne flagitium quum essent ex templo egressi, tamen templum ipsum debuerat manere quasi salvum et intactum ab omni inquinamento. Hac igitur ratione dicit *invocatum illic fuisse nomen suum*: deinde *templum ipsum fuisse pollutum*, ita ut sacro eius nomini non parcerent. Reliqua differam in crastinum diem.

35. *Et aedificarunt excelsa ipsi Baal, qui erat in valle filii Hinnom (vel quae erant) ad traiciendum filios suos et filias suas ipsi Moloch (למולך idolo) quod non mandavi ipsis, et non ascendit in cor meum: ad faciendum abominationem hanc, ut peccaret Iehudah (vel ut peccare facerent Iehudah).*

Postquam conquestus est Deus de templi sui profanatione, nunc dicit etiam alio genere super-

stitionis peccasse Iudaeos, quod scilicet vallis filii Hinnom esset illis loco templi. Vetuerat Deus in lege sibi passim offerri sacrificia. Non sic facies Deo tuo, sed venies ad locum, ubi posuerit memoriam nominis sui. Quum ergo diserte testatus esset Deus sibi non esse grata sacrificia nisi uno in templo, et in uno altari, hic ostendit cultum legalem fuisse ■ Iudaeis corruptum, quia scilicet traduxerint filios suos et filias per ignem in honorem Moloch. Et tamen priore loco nominat Baal: unde apparet, quemadmodum heri diximus, sub voce Baal comprehendi omnia idola. Neque enim dubium est quin Iudaei dum colebant suos Baalim, semper voluerint manere uni Deo summum imperium: sed interea fingebant sibi patronos: et hinc deorum multitudo. Sed nomen Moloch speciale est, quemadmodum satis potest colligi ex pluribus scripturae locis. Tenemus nunc consilium prophetarum, quod scilicet Iudaei non fuerint contenti una specie idololatriae, sed erexerint sibi excelsa vel altaria. Quidam enim ita exponunt במות במה significat excelsum et ubique accipitur pro lucis, quos vocant, hoc est proceris arboribus. Et quia hic fit vallis mentio, existimant quidam non quadrare illud nomen excelsorum: ideo accipiunt pro altaribus. Quantum ad summam rei pertinet, non dubium est quin Deus hic damnet Iudaeos, quod ausi fuerint alienum cultum erigere in valle Hinnom, quum tamen lex diserte id vetaret. Quemadmodum dixi, relativum אשר potest referri tam ad altaria quam ad Baal. Sed videtur mihi aptior fore sensus, si dicamus Baal ipsum, hoc est, idolum fuisse in valle Hinnom. De traiectu qui solebat fieri per ignem alibi diximus. Erat species lustrationis. Neque tamen dubium est quin alii excesserint communem modum, qui scilicet volebant excellere eximio fervore zeli. Nam filios et filias suas comburebant, quod fuit immane facinus. Sed putabant tamen hoc obsequium gratum esse Deo. Alii levius defuncti sunt sua superstitione, quia satis erat per ignem filios traicere, idque in symbolum purgationis, quemadmodum et profanae gentes solebant se lustrare. Loquitur autem *de filiis et filiabus* propheta, ut ostendat tantam fuisse intemperiem in Iudaeis, ut non tantum se coram idolis prostituerent, sed posteros etiam contaminarent illis inquinamentis. Tandem subiicit *se nihil tale mandasse, neque id unquam sibi venisse in mentem*. Diximus alibi, quoties occurrit haec loquutio, Deum ansam praecidere omnibus obiectis, quia superstitiosi semper habent quod obtendant ubi vocantur ad iudicium. Scimus papistas quum obtrudunt nomen bonae intentionis secure gloriari adversus Deum. Et putant hoc unum sufficere, ut procul a se reiciant omnes obiurgationes: et putant servos Dei ac prophetas nimis esse morosos ubi non satisfacit illis

haec excusatio: sed Deus ne prolixius litiget cum superstitiosis, sumit hoc principium, quidquid tentant praeter legem, hoc esse adulterinum, et ideo non posse ullo colore fucari omnium hominum commenta. Sciamus ergo veram pietatem fundatam semper esse in obedientia. Itaque ubi nullum exstat Dei praeceptum, non modo frivolum est sed abominabile quidquid a se ipsis confingunt homines, quemadmodum heri dictum fuit de opere manuum: ita etiam hic opponitur mandatum Dei omnibus hominum commentis. Sed quoniam saepius occurrunt tales sententiae, hunc locum nunc levius attingo. Est tamen doctrina haec apprime notatu digna, non opus esse longis refutationibus ubi volumus coarguere fictitios cultus, quos sibi homines ex proprio sensu fabricant: quia postquam omnia dixerint, uno verbo respondet Deus quidquid non praecipit sua lege, hoc esse vanum et perversum. Dicit igitur *hoc se non mandasse illis, nec unquam sibi venisse in mentem*. Transfert Deus ad se quod non potest competere nisi in homines. Dicitur enim hoc improprie de ipso Deo non venisse hoc vel illud illi in mentem. Sed hic perstringit hominum superbiam, dum audent hoc vel illud comminisci, et existimant gratum fore Deo cultum, quem ipsi temere excogitarunt. Volunt enim hoc modo excellere sapientia supra Deum ipsum. Nam videmus etiam hodie papistas, quum ostendimus nihil ex ore Dei profectum esse ex tota congerie observationum, in quibus religio ab ipsis statuitur, proferre semper in medium hoc non abs re fuisse mandatum a patribus: quasi vero aliquid venerit hominibus in mentem quod Deum ipsum praeterierit. Videmus ergo ut salse derideat hoc loco Deus eorum amentiam, qui proprio ingenio freti fingunt sibi varios cultus. Volunt enim sapere supra ipsum, quemadmodum diximus. Nunc ergo tenemus quam emphatica sit ista loquutio, ubi negat Deus *sibi unquam venisse in mentem*, quod homines iactant non sine ratione fuisse excogitatum, et in quo acumen suum venditant ac si aliquid melius statuere possent, quam Deus ipse. Postea dicit, *Ut facerent abominationem hanc*. Iam ultra progreditur Deus. Nam vocat abominationem quidquid non praecipit. Et contextus hic confirmat quod nuper dixi, non opus scilicet esse longis argumentis, ubi quaestio agitur de commentis hominum. Nihil enim potest probari in cultu Dei nisi quod mandavit ipse. Ergo non modo inane ac frivolum, et inutile est quidquid profectum est ex hominum sensu, sed etiam abominatio. Deus enim ita definit hoc loco: ideo non satis est hodie repudiare et ludibrio habere fictitios cultus in quibus tantopere superbiunt papistae: sed si volumus probare verum pietatis zelum, necesse est abominari omnia illa figmenta. Deus enim ita semel pronuntiavit. Dicit, *Ut pec-*

caret Iehudah vel, ut peccare facerent. Utrumque probabile est, et duplex est etiam lectio. Quidquid sit, pronuntiat eos qui fundati non sunt in lege, nihil aliud quam peccare etiam si existiment se optimum praestare Deo obsequium, nempe quia debuerant incipere ab illo principio, ut scilicet nihil tentarent nisi ex praescripto legis. Sequitur,

36. *Et nunc propterea sic dicit Iehovah Deus Israel ad urbem hanc (vel, de urbe hac), de qua vos dicitis, Tradita est in manum regis babylonii in gladio, et fame, et peste.*

37. *Ecce ego congrego eos ex omnibus terris, ad quas expulero eos in ira mea, et excauescentia mea, et indignatione magna: et reducam eos ad locum hunc, et habitare faciam secure.*

Hactenus ostendit Deus dignos esse Iudaeos extremis quibusque poenis, quas iam exegerat a regno Israel, nec posse de immodico rigore conqueri, etiamsi urbe deleta et templo exciso in exsilio putrescant. Polluerant enim terram, quae debuerat Deo sacra esse, et ubique sparserant suas abominationes, ut ne templum quidem immune esset a sordibus et inquinamentis: neque exiguo tantum tempore ita deliquerant, sed, quemadmodum vidimus, contempserant omnes admonitiones. Et quum Deus sollicitus esset de ipsorum salute, superbe reiecerant, atque etiam extinxerant eius gratiam. Quum ergo tam perditio essent ingenio, et prorsus desperata esset eorum impietas propter tantam duritiem, ostendit Deus iustam se mercedem rependere eorum operibus, quum illos prorsus relicit. Sed nunc adiungit promissionem gratiae, ut ostendat ita se fore vindicem scelerum, ut tamen semper habeat rationem gratuiti foederis, quod pepigerat cum Abraham. Diximus autem iam saepius, quoties Deus spe aliqua misericordiae poenarum acerbiter mitigat, respicere peculiariter suos electos. Non igitur promiscue ad omnes dirigitur hic sermo quum Deus se tandem fore exorabilem et propitium affirmat: quia solos, quemadmodum dixi, electos suos ad bonam spem revocat. Quoniam ergo aliquod erat residuum semen piorum in populo, voluit Deus ipsis consulere ne animos penitus desponderent. Tenemus ergo nunc prophetae consilium. Et haec doctrina diligenter notanda est, quia alioqui semper aberrabimus in doctrina prophetica, nisi sciamus postquam minati sunt reprobi, et Dei contemptoribus, postea sermonem convertere ad electos, quo patienter et aequis animis ferant poenas sibi impositas, quemadmodum Ieremias etiam suo exemplo fideles hortatur ut in pulvere os suum ponant: deinde, ut patienter exspectent Deum, quamvis ad tempus absconderit faciem suam ■ Iacob, hoc est,

ab ecclesia sua. Postquam igitur ostendit Ieremias Iudaeos non posse nimis duriter tractari quod essent prorsus indomiti: nunc subiicit, *Et nunc propterea sic dicit Iehovah, Deus Israel de urbe hac, vel ad urbem hanc, אל העיר אל* utrumque significat: sed proprie accipitur hic pro De: et aptius ita vertitur *De urbe hac de qua dixistis traditam esse in manum regis babylonii*. Videtur hoc non esse consentaneum, quia non ipsi Iudaei protulerant sententiam adversus Ierusalem, quin potius pervicaciter surgebant contra prophetas, et tumultuabantur quoties urbis clades denunciata fuerat. Quid ergo hoc sibi vult, quum exprobrat illis Deus sic fuisse loquutos? Respondeo, hoc quidem fuisse a spiritu Dei profectum. Deinde prophetas fuisse huius poenae testes ac praecones: sed quum Iudaei viderent se non posse effugere, tunc cum horrore sic apprehenderunt Dei iudicium, ut prorsus essent attoniti. Et id semper contingit Dei contemptoribus. Nisi enim ipsos urgeat, subsannant omnes minas vel existimant sibi fabulas narrari, quum Deus denuntiat se sumpturum de illis vindictam. Ubi autem ad extrema ventum est, obstupescunt, et sine ulla spe tantum agnoscunt Deum sibi esse infestum: hinc desperatio. Propheta ergo non abs re illis exprobrat, *quod dixerint urbem esse traditam regi Chaldaeo*, quum scilicet non tantum oppugnaret eam valido exercitu, sed haberet adiutores, et quasi socios gladium, famem et pestem. Nam antequam obsidio illos premeret, vidimus ut pro nihilo duxerint quidquid pronuntiabat Ieremias. Nam lusit operam fere per annos 40. Et quotidie tamen resonabat illud vaticinium de clade urbis, de exilio et abdicatione populi, de interitu omnium sacrorum. Iam postquam viderunt serio rem agi, nec se posse Dei vindictam effugere, tunc prolapsi sunt ad aliud extremum, quod scilicet Deus vanus esset in suis promissis, quod foedus eius esset irritum et nullius momenti, quod frustra ipsum coluissent, quod verba dedisset, et eos lactasset inaniter, quum pollicitus fuisset se habiturum in medio ipsorum. Hoc igitur sensu dicebant *urbem esse traditam in manum regis babylonii*, perinde ac si abscissa esset spes reditus. Abiiciebant enim prorsus Dei gratiam, et quidquid per Ieremiam pollicebatur dicebant vanum esse, quoniam terror occupaverat eorum mentes et sensus, ut scilicet nullum darent amplius locum misericordiae Dei. Dixi hoc contingere omnibus reprobis, ut Deum irrideant ubi ipsis parcat et indulget: ubi autem sentiunt illum iudicem, tunc non respiciunt ad misericordiam eius: sed iacent sub desperatione quasi exanimis. Nunc tenemus consilium prophetae, ubi sermonem hunc Iudaeis describit, *quod dixerint urbem esse traditam Chaldaeis et Babylonis*, quia scilicet liberatio promissa non poterat quidquam solatii illis afferre, ex quo sibi

persuaserant actum esse de salute sua. *Dicitis ergo urbem hanc esse traditam: ego vero, inquit, colligam eos ex omnibus terris ad quas eieceram eos in ira mea, et excandescencia mea et indignatione magna*. Hic promittit Deus temporale duntaxat fore exsilium, quia tandem dispersos Israel, ut in Psalmo (147, 2) dicitur, congregabit. Hic nullum nomen exprimitur sed pronomen relativum: nulla tamen est ambiguitas, quia satis patet de Iudaeis verba fieri quum dicit, *colligam ipsos*. Iam quia huc et illuc dispersi erant, collectio poterat videri incredibilis. Nam si tantum fuissent e patria sua abducti, et datus fuisset locus exsilii, ubi simul vixissent, poterant sperare aliquando se redituros. Sed dissipatio tollebat omnem spem reditus quum in tam diversas et procul dissitas regiones essent distracti. Ergo ut huic diffidentiae occurrat Deus expresse dicit *redituros ex omnibus terris ad quas eos expulerit*. Nec dubium est quin alludat propheta ad locum Mosis Deuter. 30, Etiam si ad quatuor mundi plagas dispersi fuerint inde colligam eos. Quemadmodum ergo Deus per Mosen promiserat, etiam si eiecti essent ad ultimos cardines mundi, sibi tamen non fore difficile reductionem: ita propheta locum hunc Mosis accommodat ad suum vaticinium, quod scilicet ex toto oriente colliget Deus qui fuerant dissipati. Adiungit, *In ira mea, excandescencia mea, indignatione magna*. Hic Deus non loquitur de ira sua, nisi ut sentiant Iudaei se dignos esse talibus poenis. Scimus enim, quia Deus mundi iudex est, non posse quidquam iniquitatis in ipsum cadere. Ergo ubi magna est ira Dei, certo colligere promptum est magna esse hominum scelera, neque enim nobis irascitur nisi pro magnitudine scelerum, quibus offensus est. Tenemus ergo nunc cur propheta hic ponat *iram Dei, et indignationem, et excandescenciam magnam*, nempe ut fideles statuam Deum sibi fore propitium, quamvis digni sint aeterno interitu. In summa docet Ieremias fore locum misericordiae Dei, quamvis Iudaei centum clades meriti essent sua obstinatione. Et adiungit continuum gratiam, quod scilicet *habitare ipsos faciet secure*. Postquam reditum illis promisit, simul adiungit tranquillum statum: aliqui satius fuisset Iudaeis semper manere in exilio, et externis regionibus, quam redire in patriam, et illic misere degere. Haec ratio igitur est cur diserte addiderit propheta fore illis tranquillam habitationem. Porro scimus hoc non fuisse completum simul atque reversi sunt Iudaei in patriam. Duriter enim vexati fuerunt ab omnibus vicinis: et primum impedita fuit templi aedificatio: deinde multas hinc inde molestias perpassi sunt: tandem oppressi sunt tyrannide a regibus syriacis, et fere redacti ad extrema, ut exsilium illis fuerit non modo tolerabile, sed etiam suave et iucundum, prae tot miseriis, quibus oppressi erant. Sed quemadmodum alibi

dictum fuit, quoties vaticinantur prophetae de populi reditu, extendunt suam doctrinam ad totum Christi regnum. Nam liberatio ab exsilio nihil aliud fuit quam initium gratiae Dei. Exorsus est igitur Deus opus verae et solidae redemptionis quum populum in patriam reduxit: sed tenuem modo gustum praebuit suae misericordiae. Ergo hoc vaticinium una cum similibus debet ad Christi usque regnum extendi. Postea addit,

38. *Et erunt mihi in populum, et ego ero ipsis in Deum.*

Haec promissio tenuit praecipuum gradum in ecclesiae restitutione. Nam quamvis Iudaei ad satietatem usque referti essent opulentia, et copia, et varietate omnium bonorum, conditio tamen illa non fuisset magni momenti, nisi fuissent Dei populus. Nulla enim est hominum felicitas, si tantum subsistant in terrenis et caducae vitae commodis, aut delitiis, et voluptatibus: quemadmodum etiam dicitur in Psalmo (144, 15), Beatus populus cuius Iehovah Deus est. Quamvis enim commendat Deus suas benedictiones, et velit esse testimonia paterni sui favoris erga pios, non vult tamen ipsos illic subsistere: sed quasi per gradus ipsorum mentes attollit ad caput verae felicitatis, et fontem ipsum, nempe ut agnoscant se esse sub manu eius, et illum semper sibi fore patrem. Videmus ergo prophetam ubi loquutus est de restitutione populi, proponere quod summum et maxime desiderabile erat, nempe ut scirent se Deo reconciliatos esse, et ita se in ipsis populo censeri. Hinc colligimus, quamvis Deus pro sua indulgentia sustinuerit populi veteris infirmitatem, et ita protulerit in medium foecunditatem terrae, et reliqua: tamen finem omnium promissionum fuisse spiritualem. Neque enim vera esset haec promissio, si tantum de terrenis Dei benedictionibus exponeretur. Notandum enim est illud prophetae, Tu Deus noster, non moriemur (Habac. 1, 12). Et haud dubie propheta in illo Psalmi loco quem nuper citavi, voluit distinguere ecclesiam Dei, ab omnibus profanis gentibus: voluit etiam distinguere ecclesiae felicitatem ab omnibus delitiis, honoribus, commodis, in quibus homines persuadent se beatos esse, modo illis potiantur. Quum ergo discrimen illic statuatur propheta inter felicitatem ecclesiae, et omnia fluxa et evanida vota eorum qui non altius respiciunt quam ad mundum et praesentem vitam, sequitur, quoties vox ista prodit in medium, *Ero Deus vester*, nobis proponi spem aeternae et coelestis vitae. Iam aliud etiam notandum est, quidquid pro carnis sensu appetimus non posse nobis cedere in bonum, nisi Deo propitio. Ut ergo omnia nobis affluant, nihil desit ad omne genus voluptatum, suppetent omnes copiae,

detur nobis quies et securitas: tamen hoc totum, quemadmodum dixi, nobis exitiale erit, nisi Deus pro filiis suis nos agnoscat, et sit nobis in patrem. Ideo quoties cupimus nobis bene esse, debemus erigere animos nostros ad principium illud, nempe ut reconciliati Deo possimus intrepidis auimis ipsum vocare patrem nostrum, sperare ab eo salutem, et semper confugere ad eius misericordiam. Profani homines appetunt hoc vel illud, prout sollicitat eorum unumquemque sua cupiditas. Avarus cupiet largam copiam pecuniae, cupiet latifundia, cupiet magnos redditus: ambitiosi autem volunt subigere totum mundum: qui dediti sunt voluptatibus, cupient explorare suas libidines: et qui etiam videntur esse utcumque moderati, tamen arripiunt quod propius est ipsorum ingenio: ita negligitur Deus et eius gratia. Sciamus ergo praepostera esse hominum vota, ubi quidquam in mundo appetunt nisi fluat ex hoc fonte, nempe ex gratuito favore Dei: et praeferant hoc singulare privilegium bonis omnibus, ut scilicet Deus illis propitius sit. Nunc tenemus summam verborum, ubi Deus pronuntiat Iudaeos, postquam reversi fuerint in patriam, fore sibi in populum, deinde se fore illis in Deum. Notemus interea, quamvis Deus imperium obtineat totius mundi, non tamen proprie vocari Deum, nisi electi populi: quia sicuti ecclesiam colligit sibi tanquam peculium, ut passim loquitur: ita non potest stare haec appellatio absque relatione mutua, ut homines sciant Deum sibi Deum esse, et simul persuasi sint se ab ipso censeri tanquam populum peculiarem. Sequitur nunc expositio huius sententiae, quae propter brevitatem alioqui fuisset obscurior.

39. *Et dabo illis cor unum, et viam unam, ut timeant me cunctis diebus, ut bene sit illis, et filiis eorum post ipsos.*

Clarius exprimit proximam sententiam. Producit enim effectus illius gratiae cuius meminit. Hoc quidem uno verbo Deus complectitur omnia, quum pronuntiat se nobis fore in Deum, nam ita nos adoptat in filios: hinc certa nobis est coelestis vitae haereditas: deinde misericordia eius potior est quam vita. Nihil ergo desiderari potest ultra hoc beneficium, ubi Deus sese nobis offert, et dignatur nos recipere et amplecti in populum. Sed, quemadmodum iam dixi, non capimus quid valeat haec doctrina: primum quia nimium tardi sumus et crassi, non percipimus quod Deus uno verbo significat: deinde scimus quantum ad diffidentiam propensa sit nostra natura. Iam longa est distantia inter nos et Deum. Ergo doctrina illa opus habet explicatione: ideo nunc postquam propheta notavit bonorum omnium causam et principium, adiungit

ipsos effectus, qui melius confirmet quod dixerat. Dicit igitur, *Dabo illis cor unum, et viam unam, ut timeant me.* Neque enim aliter Deus pro suo populo nos agnoscit. Neque etiam potest esse pater nisi spiritu suo nos regeneret, de qua regeneratione hic loquitur propheta. Sed reliqua differam in crastinum.

Heri coepimus exponere sententiam Ieremiae, ubi promittitur *novum cor, et nova via populo.* Quod autem promittit Deus, certum est esse in eius potestate, et non in arbitrio hominis. Hinc colligimus non esse penes hominem, ut sibi formet cor ad obsequium. Nam supervacua esset, imo absurda promissio, si diceret Deus se nobis daturum quod iam nostrum esset, et quod quisque sibi potest conferre. Promissiones igitur certa sunt testimonia gratiae Dei non tantum quoad finem et effectum: sed ut sciamus Deum sibi eorum omnium laudem adscribere, quae nobis promittit. Et hoc argumento saepe Augustinus pugnat contra Pelagianos, et recte: quia mera esset fallacia, quemadmodum dixi, Deum aliquid promittere quod non esset positum in eius gratia, sed in arbitrio hominis. Iam quum loquitur *de corde uno* exprimit consensum, sed eiusmodi ut omnes Deo simul obediant. Saepe enim conspirant homines inter se in malum: et coguntur filii Dei saepe discedere ab impiis: et hinc etiam dissidia, quae nunc regnant in mundo, quorum culpa in nos coniiicitur. Sed quia necesse nobis est discedere a papistis si velimus Deum sequi, praestat centies ab ipsis dissidere, quam omnes simul esse unanimes, ut impia sit et scelestas conspiratio contra Deum. Consensus quidem est singulare bonum, quia nihil melius est vel optabilius pace: sed tenendum semper est, ut inter se feliciter consentiant homines, debere initium fieri a verbi obedientia. Hoc est igitur vinculum legitimae concordiae inter nos, ut a primo ad ultimum pareamus Deo: alioqui maledictus sit omnis consensus, ubi nulla habetur Dei ratio, et verbi eius. Hoc igitur notandum est, ubi promittit Deus *cor unum*, addit, *viam unam*, quod de externis operibus intelligitur. Et videtur Paulus sumpsisse ex hoc loco quod dicit (Phil. 2, 13) Deum esse qui dat nobis et velle et perficere pro suo beneplacito. Primo loco ponit velle, ubi apud prophetam legimus nomen cordis. Scimus autem cor sedem esse omnium affectuum. Ergo per *cor unum* intelligit propheta affectus consentientes: deinde, per *viam unam* intelligit quod Paulus dicit perficere. Neque enim satis esset velle, nisi accederet exsequutio, quemadmodum opus externum per se nullius est momenti, nisi praecedat voluntas, et serius affectus. Nunc ergo tenemus quid velit propheta. Primo ostendit quomodo futurus sit Israelitis in Deum, nempe quia *cor unum illis dabit, et*

viam unam. Hinc colligimus, sicut dixi, non esse in hominis arbitrio animum mutare, exuere vel abiicere pravos affectus, quia est beneficium Dei. Iam non sufficeret nos formari ad obsequium, nisi simul adiungeret Deus alteram gratiam, nempe ut voluntatem ipsam ad effectum usque perduceret. Quod ad consensum spectat, diximus principium recti et legitimi consensus esse, ut respiciant homines in Deum, pendeant ab eius verbo, et uno consensu eius imperio obediant. Hoc quoque sensu mox addit, *Ut timeant me.* Unde similiter apparet, non aliunde nasci timorem Dei quam ex regeneratione spiritus. Si enim propensi naturaliter essent homines ad Dei timorem, non adscriberet Deus hoc sibi et gratiae suae. Atqui Deus nihil sibi vendicat nisi quod suum est: sequitur ergo principium timoris Dei esse regenerationem spiritus. Sed notanda est loquutio quum dicit *se daturum cor et viam, ut timeant eum Israelitae.* Neque enim dicit, ut possint Deum timere, vel, ut libera sit optio, et tamen flexibilis voluntas: sed ponit actualem, ut ita loquar, Dei timorem, ubi format corda hominum. Dixi hoc notandum esse diligenter, quia papistae nobiscum fatentur nos inutiles prorsus esse ad bonum, et sic corruptos esse omnes sensus nostros, ut neque voluntas se movere queat, neque sequatur ullus effectus, nisi semper cooperante spiritus sancti gratia, sed interea fingunt operari spiritum sanctum in nobis dimidia ex parte: et ideo gratia spiritus vocatur ab ipsis auxilium, vocatur cooperatio. Videmus ergo qua in re inter nos et papistas conveniat. Pudet enim ipsos negare, peccato originali sic corruptam esse hominum naturam, ut semper indigeant gratia spiritus sancti. Sed quum in solidum Deus sibi vendicat quidquid est in nobis boni, papistae concedunt illi dimidiam partem, et fingunt duplicem Dei gratiam, gratiam praeeventem et subsequentem. Quid est papistis, vel quid significat illis gratia, quae praeit? nempe quum Deus inspirat nobis bonos et pios motus, ita ut, si velimus, liberum sit nobis sequi quod rectum est. Nam, ut dixi, fatentur papistae nos addictos esse tyrannidi diaboli, et mancipatos peccato. Ergo nulla erit recta in hominibus voluntas, nisi praeunte gratia spiritus sancti. Sed, quemadmodum iam dixi, de gratia spiritus ita balbutiunt, esse motum quem Deus nobis inspirat ita ut faciat nos sequi quod rectum est si velimus. Sic ergo gratia Dei secundum ipsos relinquit homines in suspensio, ita ut liberum sit ipsis amplecti Dei gratiam, vel respuere. Postea adiungunt gratiam subsequentem, quae est merces secundum ipsos: quia si ego assentiar Deo, hoc est, si patiar me regi a spiritu ipsius, et amplectar illam gratiam mihi oblatam, Deus postea rependit mihi alteram gratiam, quia confirmat me in recto proposito. Et ita fatentur perseverantiam

aliqua ex parte esse Dei donum: sed semper imaginantur cooperatricem illam gratiam. Deinde quia perseverantia secundum ipsos est gratia Dei subsequens, et quasi ancilla, ideo desinit gratia esse, quia potius est praemium meriti. Iam autem quid dicit propheta? *Dabo, inquit, cor unum, et viam unam, ut timeant me.* Videmus ut gratia Dei per se sit efficax: deinde non dicit se daturum flexibilem aliquem motum, sed dicit *se daturum cor*, quemadmodum clarius deinde exprimitur eadem doctrina. Videmus ergo cor, id est, voluntatem esse opus spiritus sancti, et merum Dei beneficium. Hoc primo loco tenendum est. Videmus deinde hanc gratiam efficaciter operari in hominibus, nec modo dare illis optionem liberam, sed actuale opus, ut vulgo loquuntur, sequi, *ut timeant me.* Iam additur, *cunctis diebus.* Hic etiam Deus pronuntiat perseverantiam esse singulare spiritus sancti donum. Neque enim satis esset corda nostra semel formata esse in obsequium eius, nisi nos retineret in officio. Singulis enim momentis, quae nostra est levitas, excideremus ab eius gratia. Ergo opus est continuatione. Hinc apparet, non modo principium bonorum operum proficisci a spiritu eius, sed etiam usque ad finem ipsum pergere, quia alioqui nulla esset in nobis constantia in recto proposito. Addit, *Ut bene sit ipsis, et filiis ipsorum post eos:* quibus verbis significat, Israelitas sibi autores fuisse omnium malorum, quia non reveriti fuerint Deum, nec posse aliter feliciter agere, nisi contineantur sub Dei obedientia. Et confirmat propheta quod heri diximus, nempe externam prosperitatem per se fluxam esse: ideo semper incipiendum est a gratia Dei. Quomodo autem Deus est nobis propitius? nempe si illum agnoscimus patrem, et eius mandatis obedimus, hoc est, vicissim praestamus nos eius imperio morigeros, quemadmodum filios decet. Nunc sequitur,

40. *Et percutiam (vel, inculpam, feriam) cum ipsis foedus perpetuum, nempe, quod non discedam ab ipsis (ad verbum, de post ipsos), ut benefaciam ipsis, et timorem mei ponam in cordibus ipsorum, ut non discedant a me.*

Prosequitur eandem sententiam: sed repetitio emphatica est ad commendationem gratiae. Scimus enim ut homines semper opprimere studeant laudem gratiae Dei, idque pro sua superbia. Deus ergo ex opposito gratiam suam pluribus elogiis celebrat, ne eam maligne obscurent homines. Dicit primo, *Feriam cum ipsis foedus perpetuum.* Notanda est antithesis inter foedus legis, et inter foedus de quo nunc disserit propheta. Vocavit primo capite foedus novum, et causam adiecit, quia patres eorum subito defecerant quum lex ipsis esset promulgata,

nempe quia doctrina erat tantum literalis et mortua, ideoque mortifera. Nunc autem vocat *foedus perpetuum* eodem sensu. Quod foedus legis non fuit stabile, vitium illud accidentale fuit. Nam lex permanet, si eam duntaxat respicimus, sed hominum culpa accidit, ut foedus legale fuerit irritum, et statim evanuerit. Quum ergo Deus aliquid promittit, notatur manifestum discrimen. Quale autem est? significat Deus, nullo profectu doctrinam suam hominibus proponi, quia in auribus tantum personet, non penetret usque in corda ipsorum. Opus est igitur gratia spiritus sancti: nisi quia Deus intus loquatur, et corda nostra tangat, erit inanis sonitus, qui tantum verberabit aerem. Nunc ergo videmus cur vocetur foedus perpetuum, quod Deus nunc promittit. Iam tenendum est, hoc spectare peculiariter ad regnum Christi. Tametsi enim fuit haec pars gratiae Dei in liberando populo, tamen debuit extendi continua series gratiae usque ad Christi adventum. Dubium igitur non est, quin propheta simul cum novo foedere Christum producat coram oculis, quia sine ipso minime sperandum fuit, ut Deus aliud foedus percuteret, quemadmodum constat ex tota lege et prophetica doctrina. Ergo hic opponitur Christus Mosi, et evangelium legi: unde sequitur, legem fuisse temporale foedus, quia nulla fuit eius stabilitas, quum tantum esset literalis: evangelium vero esse foedus perpetuum, quia inscribitur cordibus. Et eadem ratione etiam vocatur foedus novum, quia oportuit legem obsolescere, quum scilicet succederet haec perpetuitas, de qua nunc propheta loquitur. Iam sequitur explicatio, *quod non recedam, אֲשֶׁר* non est hic relativum, sed potius expletiva est vel exegetica particula. Formam ergo, vel naturam foederis breviter designat, *quod scilicet Deus nunquam discedat ab ipsorum tergo.* Dicitur aliquando Deus praecedere fideles suos, ubi viam demonstrat: dicitur etiam eos regere a tergo: sicuti trigesimo capite Isaiae (v. 21) quum dicitur, Audient vocem a tergo loquentis, Haec via est, incedite in ea. Non dubium est, quin Deus illic testetur se fore semper magistrum populo et doctorem. Dicit autem se a tergo loqui, quemadmodum paedagogi sequuntur pueros sibi commissos, nempe ut observent, ac custodiant omnes eorum gestus, incessus, et verba, et quidquid est: ita Deus se comparat magistris, quibus traduntur pueri in disciplinam: et dicit se loqui a tergo. Posset hoc sensu exponi quod hic dicitur, *Non discedam de post ipsos*, sed possumus etiam simplicius accipere, *quod Deus non discedet ab ipsis*, quia scilicet prosequetur perpetuo favore et gratia ipsos, quemadmodum etiam continuo post subicitur, *ut benefaciam ipsis.* Denique ostendit Deus se fore populo aeternum patrem, qui nunquam ipsos deseret, vel abiiciet. Sed modus etiam exprimitur,

quod scilicet timorem sui ponet in corda ipsorum, ne unquam discedant ab ipso. Eadem doctrina quam nuper vidimus, nunc iterum repetitur, sed aliis verbis: et ita Deus, quemadmodum dixi, melius illustrat suam gratiam. Dicit ergo *se positurum timorem sui in cordibus hominum.* Iam videmus reffelli puerile illud commentum, quo inebriati sunt papistae, quum dicunt cooperari gratiam Dei, quia scilicet spiritus adiuvat infirmitatem hominum: quasi scilicet ipsi aliquid de suo conferrent, et essent cooperarii. Propheta autem hic testatur timorem Dei esse opus et beneficium spiritus sancti: non dicit, Dabo illis potestatem timendi me: sed *ponam timorem mei*, inquit, *in cordibus eorum.* Videmus ergo ut rursus demonstret efficaciter operari Dei spiritum in nobis, ut formet omnes affectus, non autem relinquat eos flexibiles vel suspensos, quemadmodum Ezechielis 36. capite (v. 27) dicitur, Et faciam ut timeant me: illic etiam confirmat Ezechiel eandem doctrinam quum dicit Deum facturum ut Israelitae eum timeant, non autem ut possint timere. Videmus ut resideat effectus operis et complementum penes Deum ipsum, et spiritum eius. Rursus addit, *Ut non discedant a me.* Videmus clare illas ineptias refutari de media gratia, quae tantum facultatem hominibus offert, quam postea liberum sit amplecti si libuerit. Dicit enim propheta, *ut non discedant.* Et rursus docet perseverantiam non minus quam principium bene agendi esse Dei beneficium, et opus spiritus sancti: et quemadmodum nuper dicebam, si tantum formaret semel Deus corda nostra, ut propensi essemus ad bene agendum, singulis momentis posset diabolus suis insidiis nos abducere a recto cursu, vel ut habet violentos impetus, posset nos abripere sursum et deorsum. Nihil ergo nobis prodesset unius horae gubernatio, nisi toto vitae cursu Deus nobis manum teneret, et perduceret usque ad metam. Hinc ergo sequitur, totum vitae cursum dirigi a spiritu Dei, ita ut non minus finis quam principium bonorum operum debeat adscribi eius gratiae. Ergo quidquid meriti homines sibi arrogant, Deo auferunt, et hoc modo sunt sacrilegi. Posset tamen hic moveri quaestio: videmus fideles saepe labi, nec decies tantum in vita, sed singulis diebus. Quid ergo hoc sibi vult, ubi operatur spiritus Dei esse eius talem efficaciam, ut nunquam deflectant homines a recta via? Si quis respondeat, fideles labi quidem, sed non deficere prorsus, Deum autem hic defectionem notare, quae excutiat omnem Dei timorem, non erit plena solutio. Videmus enim etiam electos ipsos interdum similes esse apostatis. Suffocatur enim in illis Dei timor, et religio: non exstinguitur quidem pietas, sed ne scintilla quidem spiritus in ipsis apparet. Verum notandum est sic inflexibilem perseverantiam fidelibus dari, ut etiam si labantur statim re-

sipiscant. Ergo non obstant interruptiones quominus dirigat suos Deus a carceribus usque ad metam, donec conficiant totum spatium. Et ita verum est quod dicit Augustinus, spiritum in nobis ita operari, ut indeclinabiliter bene velimus. Nam comparat statum nostrum cum statu Adae, qualis fuit in prima creatione. Scimus Adam caruisse omni labe, quia formatus fuit ad imaginem Dei. Erat ergo integer ac purus ab omni vitio: hodie sumus adhuc vitiosi, etiamsi Deus nos regeneret suo spiritu, manent tamen semper in nobis carnis reliquiae, et non currimus alacriter ut decebat: imo cogimur exclamare cum Paulo (Rom. 7, 15) nos esse miseros, et fateri nos non facere bonum quod volumus, sed malum quod nobis exosum est. Videtur ergo melior fuisse Adae conditio, quam hodie sit nostra. Respondet Augustinus, melius nobiscum et praestantius agi hodie, quam cum Adam primo parente tunc egerit Deus: tametsi enim ipsum creavit iustum et innoxium, et sine ulla macula, tamen dedit naturam flexibilem, et ideo statim lapsus est Adam cum suo libero arbitrio. Ad quid igitur valuit liberum arbitrium? nempe ut protinus homo caderet, et nos secum ageret praecipites eadem ruina. Haec est laus liberi arbitrii, quod scilicet homo se deiecit in ultimas abyssos, unde nunquam posset surgere. Nunc autem etsi claudicamus, deinde deflectimus saepe a via, et cupiditates pravae nos ad malum sollicitant, et vitiositas nostra obstaculo est ne curramus ut optandum esset: tamen longe excellit nostra conditio, quia Deus nos instruit virtute spiritus sui inter omnia certamina, ut nunquam tamen vincamur vel obruamur. Illa igitur indeclinabilis constantia, ut Augustinus nominat, longe praestantior est, quam fuerat prima Adae excellentia et dignitas. Hoc clare ex prophetae verbis colligitur quum dicit *se positurum timorem nominis sui in cordibus, ita ut nunquam populus deflectat ab ipso.* Iam quaeritur etiam cur hic nulla fiat mentio gratuita iustitiae. Neque enim potest firmum esse Dei foedus, nisi gratis nos sibi reconciliet. Neque enim regeneratio sufficeret ad obtinendam Dei gratiam, quia ex parte duntaxat recte volumus et recte agimus. Sed minime dubium est, quin Deus sub timore nominis sui etiam fidem comprehendat: ideo non excluditur remissio peccatorum, qua redeunt homines cum Deo in gratiam, ubi de regeneratione agitur. Quanquam potest hic locus exponi per synecdochen, quod scilicet propheta a parte totum designet. Certè quemadmodum ante vidimus, duobus membris constat novum foedus, nempe quod Deus, ubi nos semel adoptavit in filios, nobis ignoscit, et dat veniam nostris infirmitatibus: deinde spiritu suo nos gubernat: hic autem de secunda tantum parte agitur. Sed potest haec sententia

synecdochicōs exponi: quanquam, ut ante dictum fuit, scriptura ubi de timore Dei loquitur saepe fidem coniungit, quia non potest etiam aliter Deus timeri, ut dicitur Psalmo 130 (v. 4) nisi quum gustamus eius bonitatem, Apud te est propitiatio, ut timearis: nulla enim esset Dei reverentia, nisi praecederet cognitio paterni eius favoris. Nunc sequitur,

41. *Et laetabor super ipsos benefaciendo ipsis, et plantabo eos in terra hac, in veritate (id est, fideliter), in toto corde meo, et in tota anima mea.*

Quum dicit Deus se voluptatem capturum ex sua erga populum beneficentia, iterum induit hominis personam. Patres enim laetantur quum possunt filiis suis benefacere. Deus ergo, quia non poterat aliter exprimi patris amor, quo populum suum amplectitur, usus est hac similitudine. Deinde notanda est etiam antithesis, quod scilicet Deus laetatus fuerat quum poenas exigeret de populi sceleribus: Dēum enim oblectat suum iudicium, sicut misericordia. Deus ergo ad tempus laetatus est, quum poenas exigeret de populo: quia ut rectum est eius iudicium, ita etiam ipsum oblectat. Nunc autem dicit se ita fore paterni affectu, ut voluptatem capiat ex sua beneficentia. Adiungit, *Plantabo eos in terra hac.* Plantaverat quidem ipsos quum per manum Iosuae tradita illis fuisset terrae possessio, quemadmodum Psalmo etiam 80 (v. 9) hoc idem verbum ponitur, quod scilicet vitem suam traduxerit Deus ex Aegypto, et plantaverit in haereditate promissa: sed postea evulsus fuit populus. Ideo prior terrae possessio usque ad tempus exsilii non proprie fuit plantatio: quia tunc populus non egit firmas radices. Deus ergo hic novum aliquid et insolitum promittit quum de plantatione loquitur. Nec dubium est quin semper notetur perpetuitas, cuius nuper facta fuit mentio. Pendet enim haec plantatio populi a foedere: atqui foedus non est temporale, ut fuerat ante exsilium, sed perpetuae durationis. Nunc ergo tenemus quid significet propheta quum plantationi comparat restitutionem populi, postquam reversus fuerit ab exilio. Scimus quidem populum ab eo tempore non fuisse expulsum, et semper templum stetisse, quamvis multis miseriis fuerint oppressi fideles, sed plantationis solum figura fuit: ideoque necesse est transire usque ad Christum, si volumus habere complementum huius promissionis. Initium, ut alibi diximus, et saepe hoc repetere cogor, sumendum est ab ipso reditu: sed non debet excludi Christus ab ea liberatione, quae tantum fuit instar aurorae, antequam ipse qui est sol iustitiae, plenum suum fulgorem ostenderet. Christiani quum exponunt

hunc locum, et similes, relinquunt liberationem populi ab exilio babylonico, quasi haec vaticinia nihil ad illud tempus: in eo falluntur. Iudaei autem reiecto Christo subsistunt in terrena illa liberatione. Atqui prophetae, quemadmodum dixi, incipiunt a reditu populi: sed statuunt simul Christum in medio, ut cognoscant fideles reditum illum fuisse tenuem duntaxat gustum plenae gratiae, quae a Christo demum expectanda erat. Tunc ergo Deus vere plantavit populum suum. Porro quod expulsi postea fuerunt Iudaei e terra Chanaan, hoc quidem factum est eorum ingratitude, et fuit illa ultima abdicatio: interim tamen Deus plantavit illic vitem suam usque dum Ierusalem propagaretur, et haberet suos fines in ultimis terrae plagis. Dicimur autem inseri in Christum et plantari, quum Deus in ecclesiam suam nos adoptat: et hinc etiam illud Christi (Mat. 15, 13), Omnis arbor quam non plantaverit pater meus eradicabitur. Sciamus ergo plantatam fuisse ecclesiam in Iudaea, quoniam superstes fuit usque ad Christi adventum. Quoniam autem Christus maceriem diruit, ut nullum iam sit discrimen inter Iudaeos et Graecos, Deus plantat nos in terra sancta, dum inserit in corpus Christi. Dicit, *In veritate*, hoc est, fideliter, ita ut nunquam ipsos evellat. Et addit, *In toto corde meo, et in tota anima mea.* Dura quidem est loquutio, quia Deus transfert ad se humanos affectus: sed necesse est ut se quodammodo transfiguret, quo possit a nobis intelligi. Nisi enim balbutiat, ubi reperietur tantum acumen, quod ad illam immensam altitudinem sapientiae eius perveniat? Quum ergo incomprehensibilia sint mysteria, quibus nos dignatur, necesse est, ut sese modulo nostro accomodet. Ideo *per totum cor et per totam animam* intelligit constantiam, quae semper habebit suum effectum usque dum fideles ad vitam aeternam perveniant. Vocatur totum cor integrum in homine, quia potest esse duplex: hoc Deo et eius naturae minime potest convenire, verum est. Sed quemadmodum iam dixi, per similitudinem dicit sese facturum ex toto corde, quod ita perfecte faciet ut nihil desit ad omnes salutis numeros, et eodem etiam pertinet veritas: tametsi quidam hic subtilius philosophantur in hac voce: per veritatem intelligunt firmitatem promissionum. Sed scimus ex usu linguae hebraicae veritatem tantundem valere atque aliquid stabile et perpetuum. Significat ergo plantationem hanc ita fore firmam, ut periculum non sit, ne unquam populus alio transferatur, quia scilicet viva erit radix: quemadmodum exposuimus ecclesiam fixam fuisse in Iudaea, donec advenit Christus, qui attulit solidum effectum huius plantationis, quia dum in ipsum inserimur, iam possidemus quodammodo vitam aeternam, et cives sumus coelorum.

42. *Quia sic dicit Iehovah, Quemadmodum venire feci super populum hunc omne malum hoc grande, sic ego reducam super eos bonum quod ego pronuntio super eos.*

Hic ostendit rursum Deus prophetae suo exilium fore temporale, quoad reliquias. Scimus enim magnam populi partem fuisse prorsus reiectam: sed Dominus voluit ecclesiam suam manere superstitem in aliquo numero, quamvis exiguo. Promissio igitur haec non extenditur indifferenter ad omnes duodecim tribus, sed specialiter respicit electos, quemadmodum eventus rei satis docuit, et Paulus etiam huius rei est fidelissimus interpret. Et hoc diligenter tenendum est, quia hypocritae semper ad se rapiunt quidquid Deus suis fidelibus promittit, quum tamen falso praetendant eius nomen. Ergo tenendum est consilium Dei, nempe quod voverit fulcire bona fiducia suos electos, ne desperatio ipsis aditum clauderet ad precandum. Quoniam ergo aliqua pars populi residua fuit, ne penitus intercideret ecclesia, sic completa fuit haec promissio, quia nunquam amplecti possumus promissiones misericordiae, nisi poenitentia et agnitio culpae nostrae praecedat, ideo utrumque membrum exprimitur a propheta, *quod Deus venire fecerit*, hoc est, *induxerit cladem illam horribilem*. Sequitur deinde, *Sic ego reducam*, inquit, *omne bonum*. His autem verbis significat Deus quod ante promiserat non fore sibi difficile, quia potuit sanare vulnus quod populo infixerat. Si Chaldaei, quemadmodum alibi dictum fuit, pro sua libidine urbem expugnassent, difficile erat remedium: sed quia Deus Chaldaeis usus fuerat, et quasi militaverant sub eius auspiciis, ideo potuit nullo negotio sanare urbem, et revocare ab exilio qui illuc expulsi fuerant iusta eius vindicta. Notandum est quod dicitur, *Reddam super eos omne bonum, quod ego loquor super eos*. Deus enim ostendit qua futura niti debeant fideles quum liberationem suam sperabunt, nempe iubet eos pendere ex ore suo, quia quidquid sibi homines pollicentur evanidum est, et sine effectu. Si ergo volumus spes nostras firmas esse, ut nos non frustrentur, discamus exordium facere a promissionibus Dei, ne quisquam sibi hoc vel illud temere fingat, quemadmodum nobis saepe blandimur: sed acquiescamus in sermone Dei. Ubi autem nos deficit testimonium gratiae Dei, poterimus colligere multas fiducias, sed sine profectu. Nunc tenemus cur diserte hanc particulam addiderit propheta de sermone Dei. Sequitur,

43. *Et acquiretur ager in terra hac de qua vos dicitis, Deserta est ab homine et iumento, tradita est in manum Chaldaeorum.*

44. *Agros pecunia ement, scribendo in libro, et obsignando, et obtestando testes in terra Benjamin, et per circuitus Ierusalem, et in urbibus Iehudah, et in urbibus montanis, et in urbibus campestribus (quam alii volunt esse proprium nomen: sed hoc non convenit) et in urbibus austri (hoc est, quae respiciunt versus austrum), quia reduco captivitatem eorum, dicit Iehovah.*

Confirmat vaticinium de reditu populi, et accommodat visionem quae fuerat prophetae oblata: iussus enim fuerat, ut vidimus, agrum emere in terra Benjamin. Nunc ergo Deus signum illud annectit vaticinio. Hic enim est signorum usus, ut fidem faciant doctrinae, quae tametsi satis meretur per se fidei, et est plane authentica, et αὐτόπιστος: tamen hoc conceditur nostrae infirmitati, ut signa quasi sigilla sint, quo promissiones magis stabiliantur in cordibus nostris, et ratae sint. Hunc ordinem nunc sequitur Deus, ac dicit, *Adhuc acquiretur ager in terra hac*. אָרֶץ significat acquirere et possidere: sed quia proximo versu dicit, *Acquirent pecunia agrum*, mutanda non est verbi significatio. *Acquiretur ergo ager* (singularis numerus loco pluralis) *in terra hac, de qua vos dicitis, deserta est ab homine et iumento*. Non primi hoc dixerant, quemadmodum alibi ostendimus, imo quum Ieremias illis denuntiaret, male ab illis et crudeliter vexatus fuit, res enim erat difficilis persuasus, terram quae erat quasi sacrum domicilium Dei, vastatum iri a Chaldaeis. Deus vocaverat saepius requiem suam, et erat in haereditatem data filiis Abrahae. Ergo Iudaei non erant auctores huius sententiae, imo ipse Deus. Verum alibi soluta fuit haec quaestio: neque enim eodem sensu vel modo loquuti sunt de terrae vastitate, quo Deus. Nam quum minitati sunt illis prophetae terrae vastitatem, semper addita fuit spes liberationis, et reditus, ipsi autem quum occurreret clades ante oculos, abiecta omni fiducia sese prorsus in desperationem coniecerunt. Et hoc solenne est impiis, ridere omnes Dei minas quantisper illis parcat, vel differt poenam: rursum ubi apparet Deum serio loquutum esse, tunc absorbet eos desperatio, et nihil sibi reliquum faciunt. Hoc ergo nunc exprobat Ieremias suis, quod spem omnem sibi praeciderint, quum tamen Deus tempus illis 70 annorum praefigeret. Quum ergo porrigeret illis Deus manum, malebant sese in abyso desperationis ita demergere, ut nihil levaret eorum animos. Hanc ingratitudinem merito castigat propheta, quod adiudicent terram suam aeterno exitio cuius tamen restitutio promissa fuerat. Perinde igitur est ac si diceret, *Superabit Dei misericordia et fides vestram malitiam: quantum in vobis est exstinguitis eius promissiones, aboletis eius gratiam, neque datis locum promissionibus: ipse nihilominus*

complebit quod pollicitus est. Quamvis enim terra vestro iudicio praepostere damnata sit, Dominus tamen iterum efficiet ut habitetur a veris incolis, et legitimis suis haeredibus, nempe filiis Abrahæ. Haec ratio est cur commemoret Iudæos terram addixisse aeternae vastitati. Subiungit eodem sensu, *Agri pecunia ementur, et scribendo* (verba sunt modi infiniti) *scribent in tabulis, et signabunt contestando etiam testes, nempe in terra Benjamin*, inquit. Hic designat propheta omnes limites, quibus circumdata erat Ierusalem. Scimus partem urbis fuisse in sorte Benjamin, et una etiam porta sic vocata fuit. *In terra Benjamin*, inquit: deinde, *per circuitus Ierusalem, nempe in urbibus Iehudah tam montanis quam campestribus, et in urbibus quae respiciunt meridiem*, vel Aegyptum. Illa enim regio australis tendebat versus Aegyptum. Additur ratio, *quia Deus reducet captivitatem ipsorum*, hoc est, restituet captivos ita ut rursus terram possideant. Nunc sequitur,

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

1. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam secundo, quum ipse adhuc captivus esset in atrio custodiae, dicendo:*

2. *Sic dicit Iehovah faciens ipsam, Iehovah formans ipsam, ad stabiliendum ipsam: Iehovah nomen eius,*

3. *Clama ad me, et respondebo tibi, et annuntiabo tibi res magnificas, et reconditas, quas non novisti.*

4. *Quia sic dicit Iehovah Deus Israel super domibus urbis huius, super domibus regum Iehudah, quae dirutae fuerunt catapultis, et gladio (vel balistis, vel machinis aliis: alii autem vertunt ad catapultas, vel balistas, vel alias munitiones, et ad gladium: dicemus postea de sensu. Haec omnia legenda sunt uno contextu).*

5. *Venerunt ad praeliandum cum Chaldaeis, et ad replendas ipsas (domos) cadaveribus hominum, quos percussi in ira mea, et indignatione mea et quia abscondi faciem meam ab hac urbe propter universam malitiam ipsorum:*

6. *Ecce ego adduco illi restitutionem, et sanationem, et sanabo eos, et aperiam ipsis multitudinem pacis et veritatis (alii vertunt orationem).*

Eodem spectat hoc vaticinium, nec mirum est Deum toties de eadem re verba fecisse, quia sic oportuit inexcusabiles reddi Iudæos, quia semper obtendunt ignorantiam, nisi Deus idem saepius repetat. Et hac etiam ratione dicit Paulus (2. Cor. 13, 1), In ore duorum vel trium stabit omne ne-

Calvini opera. Vol. XXXIX.

gotium, quum dicit se venturum ad Corinthios secundo, et tertio, ostendit non fore adventum inutilem quia nisi respuerint, non poterunt elabi ignorantiae subterfugiis, sicuti solent hypocritae. Deus ergo voluit pluribus vaticiniis confirmare quod semel testatus fuerat de restitutione populi, sed praecipue habuit curam fidelium, ne deficerent, et succumberent tot tentationibus quae ipsos manebant longo temporis successu. Nam quum morituri quidam essent in exilio, poterant abiicere omnem memoriam foederis Dei: ita anima periisset simul cum corpore: qui autem redituri erant in patriam, opus habebant non vulgari fultura, ut constanter certarent per septuaginta annos, et semper starent animis erectis ad Dei misericordiam. Nunc ergo tenemus cur Deus iteraverit hanc doctrinam de populi reditu. Dicitur autem *datum fuisse sermonem Ieremiae quum adhuc esset in carcere*. Ita iubetur propheta consulere suis hostibus, et procurare eorum salutem quantumvis indigni sint propter ingratitude suam: tametsi enim non omnes illum postulaverant ad mortem, maior tamen pars tumultuose ipsum damnaverant, et vix fuerat liberatus, iacebat in carcere. Haec erat magna crudelitas, quum fideliter exsequutus esset propheticum munus, populum ita adversus eum furere: iubetur tamen adhuc prosequi munus suum et ipsos solari, et lenire eorum dolorem, et ostendere aliquam levationem in malis et miseriis. Interea dubium non est quin hoc etiam profuerit Ieremiae, quia haec erat iniquissima merces, quum pura et integra conscientia serviisset Deo, ignominiose conici in carcerem, et illic tamdiu manere captivum. Fuit igitur haec aliqua mitigatio doloris, quod Deus apparuit illi in ipso carcere: nam hoc modo ostendit illum unum pluris esse quam omnes Iudæos: in templo non loquutus est Deus illo tempore, neque in urbe tota. Carcer igitur fuit sacrarium Dei, et illic prophetae suo respondit, quum ante ex arca foederis et propitiatorio soleret. Videmus igitur quantus fuerit hic honor, quod Deus in carcerem quodammodo ingredi tunc dignatus est quum deseruisset templum suum. Iam sequitur vaticinium cuius summa est, quamvis urbs tradenda sit in manum regis babilonii, cladem non fore perpetuam, quia Deus tandem completo 70 annorum tempore ipsam restituet. Quorsum vero haec promissio data fuerit alibi diximus, nempe ut fideles patienter se Deo subiicerent, et placidis animis sinnerent se castigari, neque obstreperent iusto eius iudicio: deinde ut recumberent in spem promissionis, atque ita certo statuerent sic Dei manu se percuti, ut poenae ipsae cederent in medicinam, et adiumentum salutis. Nunc ergo tenemus quid contineat prophetia, deinde in quem finem tendat ac referenda sit. Sed antequam Deus promittat quidquam de reditu populi, praefatione

erigit prophetae animum, et simul etiam pios hortatur atque animat ad bene sperandum. Haec est praefatio, Deus opifex est Ierosolymae, et formator: ergo dubium non est quin tandem ipsam eripiat ex hostium manibus, imo quin ipsam excitet quasi ex inferis. Hoc ut probet dicit *se esse Deum exercituum*. Videmus ergo cur propheta, antequam recitet promissionem, exornet Deum magnificis titulis. Caeterum dubium est an de praeterito tempore intelligi debeat quod dicitur *Deus Iehovah faciens ipsam, Iehovah formans ipsam*: quia uterque sensus non male quadrabit, nempe quod Deus ab initio condiderit Ierosolymam, et sit eius opifex, vel quod in animo habeat ipsam rursus ac de integro creare et formare. Si de praeterito tempore hoc accipimus, sensus erit, fieri non posse, ut urbs intereat quae condita fuit a Deo, quia velit ipsam perpetuo manere. Et eadem sententia saepius recurrit apud prophetas, et in psalmis etiam. Deus enim voluit censeri conditor Ierosolymae, ut statum eius discerneret a reliquo mundo. Scimus nihil esse sub luna perpetuum, totus enim mundus obnoxius est variis agitationibus: imo praeterit figura huius mundi, inquit Paulus (1. Cor. 7, 31), et evanescit. Quum ergo tot variae conversiones cernantur in cunctis urbibus, Deus singulari privilegio Ierosolymam exemit ab hac sorte: et ideo probe et scite ratiocinatur propheta cladem urbis non fore perpetuam, quia Deus ipsam condiderit. Hinc satis probatur eius futura restitutio. Si quis trahere malit ad tempus futurum, sensus erit, Iehovah, qui statuit creare Ierusalem et formare, est Deus exercituum: nemo igitur opus eius impedit. Quoniam hic etiam sensus non male convenit, eum non repudio: quamquam priorem sequor. Interea tenendum est illud principium, promitti restitutionem Iudaeis, quia Ierosolyma delecta fuerit tanquam Dei sacrarium, utpote quam receperit in fidem suam ac patrocinium, ut perpetuo servaret. Sive ergo de praeterito, sive de futuro tempore hoc dictum accipimus, quod Deus sit creator ac opifex Ierosolymae, videmus fundari promissionem liberationis in mera Dei bonitate: quoniam scilicet elegerat sibi in domicilium Ierosolymam, quemadmodum dicitur in Psalmo (87, 1), Fundamenta eius in montibus sanctis. Et illic etiam relativum ponitur suppresso Dei nomine, quemadmodum nunc urbis, *Sic dicit Iehovah, qui creavit eam, qui formavit eam, ut stabiliat eam*. Hic taceatur nomen Ierosolymae: sed magis emphatica est ista relatio, quam si fuisset expressum, quemadmodum et in illo quem citavimus loco subauditur Dei nomen, et iterum ecclesiae, 37. cap. Isaiae, nisi fallor. Quum ergo dicit propheta fundamenta eius esse in montibus sanctis, non dubium est quin Deum velit intelligi etiam si nomen eius non exprimitur. Ita hic quum de urbe verba facit, *Deus*

formavit eam, vel formabit, addit *Iehovah nomen eius*. Hic commendat Dei potentiam, ne Iudaei sibi opponant quae aliqui terrere poterant ipsos, et quasi exanimare, ut penitus deficerent. Ergo statuit illis ante oculos Dei potentiam, ac si diceret nullum obstaculum fore, quod Dei opus moretur, quia statuit urbem suam iterum fingere et creare postquam diruta fuerat. Denique perinde est ac si iuberet populum convertere oculos, et sensus suos ad Deum unum, et reputare immensam eius potentiam, et ita bene sperare: atque ita quasi ex alto despiciere omnia impedimenta, quae aliqui fregissent eius fiduciam. Postea adiungit, *Clama ad me et ego respondebo tibi, et annuntiabo tibi res magnificas et reconditas, quas non novisti*. Non tam ipsius prophetae causa hoc dicitur quam aliorum. Neque enim dubium est quin propheta sedulo precatus sit, et carcer etiam debuit accendere eius studium, ut assidue apud Deum intercederet. Deus ergo hic non castigat eius torporem, vel ignaviam quum iubet *eum clamare*, sed, quemadmodum dixi, ita dirigitur sermo ad prophetam, ut Deus pios omnes excitet ad precandum. Subest enim hic tacita obiurgatio: quasi diceret stare per ipsos quominus Deus omnium animos exhilaret laeto et felici nuntio. Claudebant enim sibi ianuam, ne Deus solatium offerret, quod tamen maxime optabant, sed homines dum expetunt sibi propitium Deum, non admittunt eius gratiam, quia obserant quasi animos suos incredulitate. Videmus ergo cur hoc dictum fuerit, *clama ad me, et ego respondebo tibi*. Notandus est autem hic locus, quia ex eo colligere oportet, quoties tabescimus in dolore, vel aegritudine conficimur, hoc fieri nostra culpa, quia segnes sumus ac tardi ad precandum. Quisquis enim clamat, agnoscet Deum semper esse propinquum omnibus qui ipsum vere invocant, sicuti promittit in Psalmo. Quod ergo conficimur interdum longo moerore, nec quidquam solatii nobis offertur, sciamus id nobis accidere nostra socordia: quia non clamamus ad Deum, qui alioquin paratus esset respondere, quemadmodum hic promittit. Dicit, *Annuntiabo tibi res magnas, et de reconditis non nosti*, ad verbum: sed tamen non potest commodè sic verti, *res ergo reconditas quas tu non novisti*, vel de rebus reconditis te certiore faciam, quae tibi sunt incognitae. Quae ruit tamen cur res incognitas vocet Deus de quibus iam vaticinatus fuerat Ieremias. Responsio facilis est, quod scilicet quasi evanuerant omnes Dei promissiones, et sanctus vir poterat etiam animo turbari, quum videret sic repudiari Dei gratiam. Colligere enim promptum erat, quia populus obstinate reiceret spem salutis, ideo actum esse de ipso, et statum eius esse quasi deploratum. Videmus ergo saepe nobis recondita esse quae Deus semel, et iterum, et tertio patefecerit: quia vel non

statim penetrant in animos nostros, vel exstinguitur eorum memoria, neque viget fides in nobis qualis debebat, vel obiectis scandalis turbamur. Nunc exprimit quatenus sint illa recondita, nempe *quoad domos*, inquit. Ad verbum est, *sic dicit Iehovah Deus Israel ad domos urbis huius, et ad domos regum Iehudah*, sed *לך* accipitur pro super, quum est particula causalis, *quantum ad domos urbis et domus regum*, inquit. Domos regum vocat, quoniam reges Iehudah non erant contenti uno palatio, sicuti notum est, sed habebant plures domos extra urbem. *Super domos*, inquit, *quae dirutae fuerant*. Et id varie exponunt interpretes, vel quod domus dirutae fuerant ad catapultas, hoc est, ut fierent machinae bellicae ex earum materia, et ad gladium. Sensus tamen melius fluet, quod dirutae fuerint balistis et aliis machinis, deinde *gladio*, hoc est, hostium violentia. *סללות*, ut alibi dictum fuit, quidam vertunt munitiones: sed ubi agitur de urbium expugnatione potius hoc nomen significat catapultas et machinas bellicas, et balistas sive arietes. Nescimus cuius formae fuerint apud Iudaeos et Chaldaeos. Iam duo sunt membra huius vaticinii, nempe quod sua culpa Iudaei perituri sint: deinde quod restituendi sint mera Dei gratia et bonitate. Hic ergo invehiuntur priore loco propheta adversus perversam confidentiam populi, qui animose restitit Chaldaeis. *Venerunt*, inquit, *ad proeliandum cum Chaldaeis*: sed quis exitus proelii? nempe *ad implendum*, inquit, *cadaveribus hominum domos ipsas*. Quum dicit *Iudaeos venisse*, loquitur quasi de re iam peracta. Est quidem participium praesentis temporis, *venientes*: sed propheta quod futurum erat hic ante oculos statuit: quasi diceret, Audacter erumpent Iudaei, et putabunt se pares, imo superiores fore Chaldaeis: ita sese accingent fortibus animis ad proeliandum. Ergo hoc pertinet ad ridendam populi audaciam. Sequitur tristis exitus proelii, *Et ad implendum ipsas domos cadaveribus hominum*. Copula redundat, vel debet expletive accipi, quasi interposita esset particula nempe. *Venient* igitur *ad proeliandum*, nempe ut impleant domos suas *cadaveribus*, hoc est, ut magis ac magis inflamment rabiem hostium suorum. Hinc enim factum est ut plus sanguinis effuderint Chaldaei, neque pepercerint magnae turbae hominum, quia scimus ubi expugnatur violenter urbs, illic exerceri plus saevitiae, et fieri maximas caedes. Si sponte cessissent Iudaei, experti fuissent plus humanitatis in victoribus sed implacabiles fuerunt Chaldaei, quoniam accensus fuerat eorum furor pertinacia bellantis populi. Interea ostendit Deus non fore victores Chaldaeos propria virtute, sed *quia percutiet ipse Iudaeos*. Ergo adscribit iustae suae vindictae cladem illam quae poterat videri profecta esse a Chaldaeis: quia non poterat aliter hortari populum

Ieremias ad resipiscentiam, nisi ostenderet iusto iudicio id factum esse, ut tam graviter in ipsos saevirent Chaldaei. Sed reliqua differemus in diem crastinum.

Heri coactus fui subsistere in secundo membro versus quinti, ubi pronuntiat Deus *percussos fuisse a se Iudaeos*, quum vires suas experti essent ad resistendum. Dicit igitur cladem illam ideo accidisse et urbi, et populo, quoniam in ipsum peccaverant. Sed primum dicit, *percussi eos*, deinde, *abscondi faciem meam ab urbe*. Demum causam adiungit, *propter universam malitiam ipsorum*. Significat igitur se fuisse autorem cladis illius: deinde ostendit se iusto iudicio castigasse populi scelera. Quoniam enim non destiterant longo tempore provocare eius vindictam, ideo hic docet meritos fuisse mercedem illam, nempe ut urbs expugnaretur a Chaldaeis: deinde, ut passim fierent strages, et ita domus plenae essent ac refertae cadaveribus. Postea dicit, *Ecce ego instaurationem adducam et sanitatem, et sanabo eos*. Hoc est principale verbum, ut loquuntur, siquidem hactenus ostendit meritos fuisse Iudaeos tam gravem poenam, quia sua obstinatione non destiterant Deum in se provocare: sed promittit se fore illis placabilem, ubi eos moderate castigaverit. Diximus enim hunc esse finem vaticinii, ut Iudaei non deficerent, sed sese fulcirent promissione gratiae, quamvis exsilium per se acerbum esset. *Ego*, inquit, *adducam instaurationem et sanitatem*, deinde, *aperiam illis multitudinem pacis et veritatis*. Alii nomen *פאקס* accipiunt pro prece. Significat enim verbum *אמן* aliquando precari, significat etiam multiplicari. Potest igitur duplex esse sensus, quod Deus patefaciet illis aditum ad precandum. Sic enim res erant desperatae in populo illo, ut nemo auderet verbum facere. Nam et ipse Ieremias cap. 11 prohibitus fuit orare, quoniam scilicet statuerat Deus perdere miseros illos, in quibus nulla erat spes resipiscentiae. Intelligunt ergo quidam hic promitti aditum, ut fideles ac servi Dei precentur pro urbis prosperitate. Sed videtur illa expositio esse longe petita. Simplicius igitur interpretor, quod Deus dabit multitudinem pacis, vel prorogationem, quod adhuc magis placet. Dabo prorogationem pacis qua voce significat feliciem statum, ut satis notum est. Quum ergo redacta esset Ierusalem in extremas miserias promittit Deus laetiora, nempe ut prospere agat in posterum. Addit nomen *veritatis*, quod pro stabilitate hic accipitur, quemadmodum passim in scriptura, quasi diceret prosperum urbis statum non fore unius mensis, vel exigui temporis, sed diuturnum imo perpetuum, quemadmodum proximo etiam versu, se ipsum declarat.

7. *Et reducam captivitatem Iehudah, et captivitatem Israel: et aedificabo eos sicuti a principio.*

Verbo aedificandi intelligit Deus redituros hac lege in patriam, ut illic securi maneant. Et fuit valde necessaria haec promissio quum undique obiderentur Iudaei suis hostibus. Omnes enim vicini in ipsos conspiraverant, et erant infestissimi, ita ut non desinerent subinde novas molestias illis facessere, hac ratione aedificationis fit mentio: ac si diceret propheta prosperitatem fore diuturnam, quia sic fundata erit, ut non labascatur, aut vacillet ad quoslibet impetus. Promittit autem non tantum tribui Iehudah, sed etiam toti regno Israel liberationem. Etsi enim perquam exigua portio reversa est, Deus tamen communiter omnibus obtulit beneficium quod pollicitus fuerat: deinde, ut saepius dictum fuit, promissio haec extenditur usque ad Christi adventum. Deus enim non restringit gratiam suam ad paucos annos, quibus permessa fuit Iudaeis libertas, ut redirent ab exsilio babylonico: sed complectitur simul aeternam salutem quae ipsos manebat, et cuius praeludium erat reditus ille. Nunc pergamus.

8. *Et purgabo eos ab omni iniquitate eorum, qua peccarunt mihi (hoc est, in me), et ignoscam omnibus iniquitatibus eorum quibus peccarunt in me, et quibus scelerate egerunt contra me.*

Primo dicit se purgaturum eos ab omni iniquitate: deinde, se propitium fore omnibus iniquitatibus eorum. Non dubium est, quin eandem sententiam bis repetat: sed non est supervacuum sermo, quia oportuit Iudaeos serio commonefieri de tot sceleribus, quorum tametsi erant conscii, tamen ipsos non poenitebat. Quum ergo sibi delitias facerent, propheta necesse habuit ipsos acriter punire, ut sentirent se dignos esse aeterno interitu, nisi succurreret Dei misericordia, et ea quidem non vulgaris. Hic ergo exaggerat magnitudinem scelerum, ut commendet ex opposito atque extollat misericordiam Dei. Per verbum *mundandi* posset quispiam intelligere regenerationem, et esset hoc probabile imperitis, qui non sunt exercitati in lingua: sed טָהַר significat expiare proprie. Ergo non ad regenerationem pertinet, sed potius ad veniam: ideo dixi prophetam eodem sensu haec duo simul coniungere, nempe quod Deus purgabit ipsos ab iniquitate. Deinde quod ignoscet omnibus iniquitatibus. Iam habemus causam cur propheta pluribus verbis testetur Deum fore misericordem, ut populo remittat peccata, quia scilicet quum onerati essent multis sceleribus, extenuabant eorum magnitudinem, ut solent hypocritae. Nunquam igitur pretium suum adeptus fuisset gratia Dei, nisi gravitas reatus Iudaeis ipsis fuisset ostensa. Et haec etiam ratio

est cur dicat, *Ignoscam omnibus iniquitatibus*. Dixerat, *purgabo eos ab omni iniquitate*: postea addit, *Ignoscam omnibus iniquitatibus*. Mutatione enim hac numeri propheta ostendit turbam et varietatem scelerum quasi diceret multiplicem esse malorum congeriem, ita ut opus sit singulari Dei misericordia, ut ipsos recipiat in gratiam. Dicit rursus, *quibus peccarunt mihi, et quibus scelerate egerunt contra me*. Confirmat hoc membrum quod iam dixi Iudaeos scilicet asperius obiurgari a propheta, ut primo reputent quid meriti sint, deinde magnificent Dei gratiam pro sua dignitate. Interea notemus revocari Iudaeos ad primam fiduciae causam, ut sperent aliquid de sua restitutione. Haec enim origo est omnium beneficiorum Dei, vel fons, ex quo manant bona omnia, ubi scilicet Deus nobis est propitius. Potest quidem fieri ut largiter suppeditet nobis quicquid optamus, interea tamen alienus sit a nobis: quemadmodum videmus impios saepe affluere bonis omnibus: et ideo gloriantur et superbiunt ac si Deum haberent quodammodo sibi obstrictum. Sed quicquid confert Deus et largitur impiis proprie loquendo, non potest censi testimonium favoris et gratiae. Nam hoc modo reddit eos magis inexcusabiles, quum tractat adeo indulgenter. Nullum igitur salutare bonum aliunde fluit, quam a paterno Dei amore. Iam videndum est quomodo Deus nobis sit propitius, nempe ubi peccata non imputat. Nisi enim praecedat venia, necesse est ipsum nobis esse adversum. Nam quamdiu respicit quales sumus, reperiet in nobis materiam vindictae. Sumus igitur semper maledicti coram Deo, donec sepeliat nostra peccata: ideo dixi Iudaeis breviter hic ostendi primum fontem bonorum omnium, quae speranda sunt, nempe si Deus ipsos sibi reconciliet gratuita venia. Discamus ergo dirigere sensus nostros ad misericordiam Dei quoties appetimus quod videtur nobis esse utile. Nam si arripimus Dei beneficia, et non consideramus unde nobis prodeant, inescabimur. Quemadmodum pisces sua voracitate se strangulant (arripiunt enim hamum pro esca) sic etiam impii dum beneficia Dei cupide arripiunt, et non student illum habere propitium, sese ingurgitant in suam perniciem. Ergo ut omnia nobis cedant in salutem, semper discamus exordium facere a paterno amore Dei, et sciamus causam illius amoris esse immensam eius bonitatem, qua fit ut nos sibi gratis reconciliet, peccata scilicet non imputando. Colligimus etiam aliam doctrinam ex hoc loco, nempe si gravitas scelerum nos terreat, tamen superandam esse omnem diffidentiam, quia Deus non modo peccatoribus qui leviter vel per incitiam et errorem lapsi sunt sed quia cumularunt peccata peccatis, promittit tamen illis misericordiam. Ergo non est cur nos obruat scelerum nostrorum magnitudo, quin semper audeamus con-

fugere ad spem veniae, quando videmus eam offerri omnibus promiscue, etiam qui plus quam scelerati sunt coram Deo, nec peccarunt modo, sed fuerunt quasi apostatae, ita ut non cessaverint modis omnibus in se provocare vindictam Dei. Sequitur,

9. *Et erit mihi in nomen, laetitiam* (alii in constructione vertunt, in nomen laetitiae), *in laudem et in decorem* (vel gloriam) *apud omnes gentes terrae, quae audient omnem beneficentiam, quam ego exercuero erga ipsos* (quam ego facio ipsis, ad verbum), *et pavebunt, et contremiscent super omni beneficentia, et super omni pace, quam ego facio illi* (mutat numerum: dixerat אֲוִרָה, nunc dicit, עֶשֶׂה לָהּ: et refertur hoc pronomen ad urbem ipsam).

Hic Deus testatur talem fore suam gratiam, ut laude digna sit per totum orbem, vel quod idem est, significat beneficium fore memorabile: et ideo dicit *sibi fore in nomen apud omnes gentes*. Quoniam vero volebat extollere gloriae suae magnitudinem, adiunxit *laudem*, vel decorem, vel gloriam simul: sed emphaticum est quod additur, *apud omnes gentes*. Et hic locus nobis ostendit prophetam non concionari de solo populi reitu, neque hoc vaticinium debere restringi ad statum urbis qualis fuit ante Christi adventum: quia etsi celebrata fuerit gratia Dei apud Chaldaeos et alias gentes, tamen non fuit cognita per totum orbem, quemadmodum hic dicit, *apud omnes gentes terrae*. Neque enim dubium est quin comprehendat Deus omnes mundi plagas. Hinc itaque colligimus gratiam de qua disserit propheta spectare ad regnum Christi. Neque enim Deus tunc peperit sibi nomen apud omnes populos, sed tantum in parte illa orientali, ut satis notum est. Quum ergo dicit gratiam qua prosequetur populum suum *fore sibi in nomen*, non dubium est quin promittat liberationem, quae tandem allata fuit a Christo. Et eodem etiam pertinet verbum *audiendi, quia audient*. Nam relativum אֲשֶׁר hic causalis particulae vice ponitur. Modum enim hic exprimit prophetæ gloriae et laudis quam Deus sibi acquirit ex liberatione populi sui, nempe *quia audient gentes*, hoc autem factum est per evangelii promulgationem, quia tunc demum passim celebrata fuit Dei bonitas erga Iudaeos, ubi legis cognitio et doctrinae propheticae ad externos pervenit, qui prius nihil audierant de vera pietatis doctrina. Nunc ergo tenemus consilium spiritus sancti. Caeterum, his verbis hortatur Deus omnes ad gratitudinem. Nam quoties ostenditur nobis hic fons beneficiorum Dei, nisi prorsus sumus socordes, debemus stimulari ad referendas ei gratias. Ergo ubi pronuntiat Deus *sibi redemptionem populi fore in nomen apud omnes populos*, ita ostendit piis non esse torpendum, quin praedicent eius bonitatem. Et interea hoc ad con-

firmationem valet, quum Deus significat se fore redemptorem populi, ut nomen sibi acquirat. Subest enim antithesis, quod in hoc beneficio non respiciet quid meriti sint Iudaei, sed petet a se ipso causam quemadmodum alibi hoc melius exprimitur, Non propter vos hoc faciam, sed propter me, domus Israel, et vicissim succinunt fideles, Non propter nos Domine, sed propter nomen tuum. Videmus ergo ut Deus nomen suum in medium statuatur, ne desinant bene sperare Iudaei, quamvis sibi male conceii sint et agnoscant se dignos aeterno exitio. Si legimus, *Erit mihi in nomen gaudii*, sensus erit, in nomen quo oblectabor. Si legimus, *In nomen, et laetitiam seorsum*, idem erit sensus, neque absurdum videri debet quod Deus testatur sibi fore in laetitiam. Etsi enim non afficitur more nostro, tamen haec loquendi forma alibi recepta est, quemadmodum Psal. 104 (v. 31), *Laetabitur Deus in operibus suis*. Dicitur ergo Deus se oblectare beneficentia, quoniam naturaliter propensus est ad bonitatem et misericordiam. Postea adiungit, *Pavebunt et contremiscent super tota vel omni beneficentia*. Particula כֹּל semper denotat magnitudinem et emphatice accipitur. Posset tamen hoc videri durum primo intuitu, *contremiscent et pavebunt ab omni beneficentia*. Neque enim consentaneum est, ut paveant homines, dum agnoscunt Dei bonitatem, est enim potius hilaritatis et fiducia materia. Aliquando hoc refertur ad impios. Impii enim non possunt gustum percipere gratiae Dei, qui ipsos exilaret, sed potius fremunt ac frendunt, ubi Deus beneficis apparet erga suos. Illic enim cruciantur, quum vident se excludi a fruitione bonorum quae abscondita sunt timentibus Deum, sicut alibi dicitur. Sed minime dubium est quin hic propheta significet gentium conversionem, quum dicit *pavebunt et contremiscent a beneficentia*. Quasi diceret non fore modo celebre Dei nomen apud gentes, ut praedicent ipsum fuisse misericordem populo suo, sed simul alium fore effectum huius gratiae, nempe ut gentes se Deo subiciant. Porro satis usitatum est cultum et timorem Dei designari his verbis timendi, pavendi et contremiscendi. Etsi enim fideles non exhorrent Dei conspectum, sed alacriter quoties ipsos invitat sese offerunt, et firma fiducia ipsum invocant, tamen haec non obstant quin simul contremiscant ubi occurrit eius maiestas. Sunt enim haec duo inter se coniuncta, nempe pavor et tremor qui nos humiliet coram Deo, et fiducia quae nos erigat, ut audeamus familiariter ad ipsum accedere. Hic ergo notatur gentium conversio: quasi diceret propheta non tantum in hoc valituram esse famam liberationis ecclesiae, ut gentes praedicent Dei bonitatem, sed etiam sese eius imperio subiciant, et illum revereantur ut verum et unicum Deum. Rursum adiungit nomen *pacis*, sed eodem sensu quo

nuper: ponit beneficentiam, quia haec fuit causa prosperitatis: deinde pacem subiicit id est prosperitatem, pro effectu. Postea sequitur,

10. *Sic dicit Iehovah, Adhuc audietur in loco hoc, de quo vos dicitis, Exterminatus est (vel traditus exitio) ab homine (hoc est, ut non supersit homo), neque supersit iumentum in urbibus Iehudah, et in compitis Ierusalem, quae in solitudinem redacta sunt, ut non sit homo, et non sit habitator, et non sit animal (vel iumentum),*

11. *Vox laetitiae et vox gaudii, vox sponsi et vox sponsae, vox dicentium Celebrate Iehovam exercituum, quia bonus Iehovah, quia in saeculum misericordia (vel clementia) eius (clementia proprio), afferentium laudem (hoc est testimonium gratiarum actionis, pro sacrificio hic capitur) in domum Iehovae, quia reducam captivitatem terrae sicut ab initio, dicit Iehovah.*

Duo versus simul cohaerent: et perperam fuerunt divisi. Nam nullum est verbum: est in primo, *Adhuc audietur*, quid? sequitur postea, *vox laetitiae et vox gaudii*. Pluribus verbis confirmat Ieremias quod docuit de populi reditu, quia multis et firmis futuris opus fuit, ut fideles pergerent in cursu fiducia. Difficile enim ipsis erat, colligere animos in tanta calamitate: deinde etiamsi ad breve tempus respirassent, novae subinde tentationes poterant rursus eorum animos deicere et prosternere. Non mirum igitur est quod propheta hic prolixè commendat gratiam illam quae fere erat incredibilis: deinde quia eius memoria non poterat semper vigere in cordibus fidelium, nisi addita fuisset talis confirmatio. Iterum inducit Deum loquentem, quo plus efficaciae habeat promissio: *Adhuc audietur*, inquit, *in hoc loco, nempe in urbibus Iehudah, et compitis Ierusalem vox laetitiae*. Repetit quod heri vidimus, nempe Iudaeos quantum in se erat, obstaculum ponere, ne Deus ipsos reduceret. Scimus enim cordium nostrorum angustias quodammodo praecludere accessum gratiae Dei: quia incredulitate referti, imo turgidi, non patimur Dei gratiam ad nos usque penetrare. Sic Iudaei quum animos desponderent, et imaginarentur cladem suam esse incurabilem, nec sperandum esse ullum remedium, quantum in se erat procul reiiciebant gratiam liberationis. Hoc igitur exprobrat iterum illis propheta quod scilicet dicant totam regionem cum suis urbibus esse perditam, ut non supersit vel homo, vel iumentum. Hoc quidem verum fuit ad tempus, et vere loquuti fuissent Iudaei: sed heri dictum fuit impios nunquam sentire Dei flagella, quin praecipites in desperationem ruant. Talis igitur sermo reprehenditur quod scilicet Iudaei putaverint sibi pereundum esse absque ulla spe salutis. Ergo propheta hic obiurgat eorum incredulitatem: et simul hortatur

eos ad bene sperandum: sed gratiam Dei testatur fore victricem super eorum malitiam. *Audietur ergo vox laetitiae, et vox gaudii, vox sponsi, et vox sponsae*, hoc est adhuc nuptiae celebrabuntur. Haec etiam loquendi forma satis frequenter occurrit apud prophetas, ubi significant laetum urbis et populi statum. Nam in luctu nemo cogitat de uxore ducenda, et nuptiae tunc cessant, sicuti omnes dies festi. Ergo propheta breviter ostendit Deum finem malis populi impositurum ut suppeditet ipsis causam laetitiae, ubi poenam temporalem sumpserit de ipsorum peccatis, sed simul ostendit qualis futura sit laetitia. *Vox dicentium*, inquit, *Celebrate Iehovam exercituum*. Hic discernit fideles a profanis hominibus, quia utrisque communis est laetitia, ubi prospere illis succedit. Licet enim filiis Dei gaudere, quum Dominus re ipsa ostendit se illis beneficium patrem. Sed profani exsultant intemperantia gaudii, et interea nulla apud ipsos Dei mentio, quia subsistunt duntaxat in bonis praesentibus: fideles autem erigunt animos ad Deum, et nunquam laetantur sine gratiarum actione: ita consecrant et sanctificant suum gaudium, quum impii omnia Dei beneficia polluendo gaudium etiam suum contaminant. Notandum igitur est discrimen quod hic statuit propheta inter piam et profanam laetitiam, quia filii huius saeculi exsultant quidem, ut diximus, intemperanter in gaudio: sed Deo ingrati sunt, neque expendunt eius bonitatem, imo avertunt data opera oculis, et sensus suos ab eius interitu: fideles autem semper in Deum respiciunt quoties prospere illis succedit, quia sciunt hoc totum sibi fluere ex mera Dei beneficentia. Dicit igitur, *Audietur vox dicentium, Celebrate Iehovam exercituum, quia bonus est*. Hic alludit propheta ad solennem canendi ritum, qui refertur in sacra historia. Scimus enim, quum templum dicatum fuit, celebratas ita fuisse Dei laudes, ut accinerent semper Levitae: *Quia in saeculum misericordia eius*. Primi hortabantur alios ad laudandum Deum, sed singulis sententiis subiiciebatur illa repetitio, *Quia in saeculum clementia eius*. Quod ergo in solenni usu pridem fuerat, nunc commemorat propheta, *Audietur ergo solenne illud canticum, Celebrate Iehovam, quia in saeculum misericordia eius*. Deinde adiungit, *Adducentium laudem in domum Iehovae, quoniam reducam captivitatem terrae*. Adiungit hostias, quia cultus legalis postulabat ut hoc quoque testimonium gratitudinis accederet. Deus quidem non opus habuit victimis, neque etiam oblectatus est externa illa pompa: sed rudi populo et adhuc elementario haec pietatis exercitia necessaria erant. Propheta igitur hic loquitur pro temporis sui ratione, quum adiungit victimas laudibus et gratiarum actioni. Interea ostendit in quem finem Deus sibi tunc vellet hostias offerri, ne Iudaei putarent Deum placari quum

caesus fuisset vitulus. Ostendit ergo hoc totum ideo praescriptum illis et mandatum fuisse ut gratos se ostenderent. Ergo metonymica haec loquutio diligenter notanda est, quoniam ex ea colligimus sacrificia per se nullius fuisse momenti, sed grata tantum et boni odoris fuisse Deo propter finem, quia scilicet testimonia erant gratitudinis. Addit igitur, *in templum Iehovae*. Nunc etiam hoc postremo notandum est, non sufficere si quisque Deo gratus sit, sed simul requiri publicam gratiarum actionem, ut scilicet alii alios mutuo incitent. Deinde scimus confessionem non debere a fide separari, sicuti fides sedem suam in cordibus habet, ita etiam ex ea nascitur externa confessio: et ideo fieri non potest quin erumpat ex animo interior affectus, et lingua cordi coniuncta sit, unde sequitur omnes eos mentiri qui fidem testantur se intus habere, interea vero muti sunt, et quantum in se est, indigne sepeliunt Dei beneficia: et, quemadmodum iam dixi, hic affectus requiritur a piis omnibus, ut sese ultro ac citro incitent ad laudandum Deum: quia hoc consilio, et hac ratione sit expressa templi mentio, ut intelligat fideles non privatum modo et clausis aedibus colendum esse Deum, sed simul publicam professionem debere accedere, ita ut communi consensu eum simul celebrent et agnoscant eius beneficia.

12. *Sic dicit Iehovah exercituum, Adhuc erit in loco hoc destructo, ut non sit homo, et iumentum, et in omnibus urbibus eius, habitaculum pastorum accubare facientium oves.*

13. *In urbibus montis (hoc est, montanis) et in urbibus planitiei (campestribus), et in urbibus austri (id est, quae vergunt ad meridiem), et in terra Benjamin, et per circuitus Ierusalem, et in urbibus Iehudah adhuc transibunt oves per manus numerantis, dicit Iehovah.*

Adhuc eandem sententiam prosequitur Ieremias: sed hic concionatur de stabili populi felicitate, quasi diceret non esse cur timeant Israelitae, quin Deus quum illis reditum aperuerit in patriam, simul eos conservet ac tueatur, postquam reversi fuerint. Sed quum exprimere vult pacem et tranquillum statum, loquitur de pastoribus, scimus enim hoc signum esse pacis, dum secure ducuntur oves et armenta per agros. Hostes enim semper inhiant huic praedae: et hoc ostendit experientia bellorum. Quoties enim fiunt incursiones ab hostibus, mittunt speculatum an sint pastores vel armentarii, vel bubulci: et tunc sciunt sibi praedam esse paratam. Quoniam ergo ubi metuitur incursio hostium non audent pastores egredi, et nulla tunc est libertas, ideo propheta, ut significet Iudaeos fore tranquillos, dicit, *Adhuc erit in loco hoc habitaculum pastorum,*

inquit, qui facient accubare oves, aut gregem. Teneamus nunc consilium prophetae, nam posset hic quispiam movere quaestionem, qui non esset satis exercitatus in scriptura, an ad pastores ovium et bubulcos duntaxat restringitur haec promissio? Verum, quemadmodum iam dixi, solutio in promptu est, generalem esse promissionem, sed exprimi hac figura, Deum fore custodem populi sui ut tuto et absque metu ullius periculi pastores huc atque illuc deducant greges suos, vel armenta. Et proximo versu idem confirmat Ieremias ubi enumerat sicuti prius urbes montanas, urbes campestris, quae scilicet in planitie iacebant: deinde urbes australes: postea adiungit *terram Benjamin*, quae erat diversa regio, et generaliter adiungit *circuitus Ierusalem, et urbes Iehudah*: quid autem? *transibunt, inquit, oves per manus numerantis.* Hic adhuc exprimitur maior securitas, quod non furtim oves suas deducant pastores, ut postea tumultuose eas colligant, sicuti fieri solet ubi aliquis est timor periculi: *transibunt, inquit, oves per manus numerantis.* Hoc non potest fieri nisi in alta pace et otio. Nam ubi est terror, vix pastores audent gregem suum emittere: deinde non audent numerare, sed includunt prius, et saepe etiam coguntur abigere in sylvas et deserta greges suos, ut illic lateant. Quum ergo hic numerationem ponit Ieremias, significat pacatam fore totam regionem, sicuti aliis verbis, et absque figura paulo post exprimit: sed prophetae ita exornant beneficia Dei, et simul confirmant debiles animos: quia, ut dictum fuit, haec gratia vix poterat gustari a Iudaeis in tanta desperatione. Propheta igitur crassum et popularem stylum adhibuit, ubi loquutus est de gregibus et armentis. Nunc sequitur,

14. *Ecce dies veniunt, dicit Iehovah, et excitabo (vel stabiliam) sermonem meum bonum, quem loquutus sum (vel pronuntiavi) ad domum Israel, et ad domum Iehudah.*

Nunc docet Ieremias quorsum Deus pollicitus fuerit *adhuc fore ita quietum habitaculum pastoribus*, ut nullus violentem greges ipsorum invadat. Promittit enim Deus promissionem suam non fore irritam, quia paulo post effectus patebit, ubi scilicet misericordia eius fuerit cognita super decem tribus, et super regnum Iehudah. Dicit ergo *dies venturos*, quia oportuit longius respicere fideles quam ad praesentem suam fortunam. Nam ut erant tunc fere expositi carnificinae, tametsi increduli adhuc vanas spes conciperent, filii Dei videbant centum mortes: ita fieri non poterat quin fere exanimaret ipsos terror. Sed in exilio videbant se procul abstractos esse a patria, nec sperandum esse reditum. Ut ergo retineat ipsos propheta hic iubet eos extendere sensum suum in futurum tempus. Prae-

fixerat autem 70 annos ut ante vidimus. Perinde est igitur ac si diceret non posse apprehendi gratiam, de qua vaticinatur, nisi fideles ipsi teneant mentes suas suspensas: et patienter expectent donec tempus promissae salutis advenerit. *Veniunt ergo dies et suscitabo*, alii vertunt, *stabiliam*: et utraque etiam expositio convenit, ΔP enim significat surgere: sed hic in activa significatione vel transitive accipitur pro faciam surgere. Aliquando tamen tantundem valet ac stabilire: aliquando excitare nempe ut appareat quod prius erat occultum. Haec autem loquutio apte convenit promissionibus Dei, quia videntur iacere absque effectu: aut videntur dissipari aut evanescere. Stabilitas ergo promissionum tantundem valet atque conspectus, ubi ipsas Deus erigit, quum ante occultae fuerint, ac latuerint fideles. Satis est tenere prophetae mentem, quod scilicet Deus efficiet ut tandem appareat vis et effectus sermonis sui. Sed ex hac loquendi forma colligitur doctrina utilis: quia hinc monemur promissiones Dei non ita semper vigere, ut earum effectus vel complementum nobis pateat, quin potius videri posse mortuas et inanes. Quum ita sit, discamus fidem nostram et patientiam ita exercere, ut non trepidant nobis animi, quamvis Dei promissiones non proferant singulis momentis virtutem suam, neque habeant suum complementum. Denique haec vera est praxis sententiae propheticae, nos nunquam apprehendere et amplecti serio affectu Dei promissiones, nisi respicimus ad *dies venturos*, hoc est, nisi patienter expectamus tempus a Deo praefixum: deinde nisi fides nostra innititur promissionibus: quum videntur ipsae iacere, non deprehenditur firma, neque habere ullas radices vel fundamentum. Sicuti enim radix quae arborem sustinet, non conspicitur, sed latet sub terra, sicuti etiam fundamentum quo fulcitur domus nullum ante oculos versatur, ita fidem nostram sic fundatam esse oportet, et radices altas agere in Dei promissionibus, ut ipsa firmitudo non sit in aere, neque habeat conspicuum superficiem, sed lateat. Haec igitur summa est, et hic etiam verus usus praesentis doctrinae. Vocat autem Deus *sermonem suum bonum*, quia pollicitus fuerat se fore liberatorem populi. Sermo Dei etiamsi omnes mortes denuntiet, et nihil contineat praeter meros terrores, semper bonus est, si bonitas accipitur pro rectitudine: et ideo apud Ezechielem (18, 25) obiurgat Deus Iudaeos quibus sermo acerbus erat: et dicit, An obliquae et spinosae sunt viae Domini? Vos, inquit, estis perversi, et non sermo meus. Sed hic bonitas sermonis accipitur pro salute populi, quia ubi Deus inicit terrorem legis suae contemptoribus, sermo vocatur malus ab effectu. Interea, quemadmodum iam dixi, sive Deus offerat nobis favorem suum et misericordiam, sive denuntiet vindictam adversus

incredulos, semper erit bonus et rectus sermo eius, non tamen erit suavis. Ergo hoc refertur ad sensus hominum quum dicitur, *suscitabo*, vel *stabiliam, sermonem meum bonum*. Postea adiungit, *quem loquutus sum*: qua particula confirmat doctrinam Ieremiae. Ostendit enim se esse eius autorem, nec Ieremiam quidquam protulisse ex suo sensu, sed fideliter testatum esse de misericordia sua, et liberatione populi sicuti mandatum acceperat. Interea monemur non temere quidquam sperandum esse, nisi Deus loquutus sit. Ergo discamus amplecti eius promissiones, et nemo hoc vel illud sibi imaginetur: sed sciamus tunc demum nobis fore propitium, si innitimur eius sermoni. Loquitur postea de regno Israel, et de regno Iehudah, ut significet se fore misericordem erga totum populum, quamvis ad tempus separatae fuissent decem tribus a tribu Iehudah, et a dimidia tribu Benjamin, sicuti alibi dictum fuit. Sequitur,

15. *Diebus illis, et tempore illo germinare faciam Davidi germen iustitiae: et faciet iudicium et iustitiam in terra.*

Hic ostendit propheta, quod postea scripsit Paulus (2. Cor. 1, 20), in Christo omnes Dei promissiones esse Etiam et Amen, hoc est, non aliter stare, nec posse ratas esse, quantum ad nos, nisi occurrat Christus, qui ipsas sanciat. Efficacia igitur promissionum Dei in solo Christo consistit. Et ideo prophetae dum concionantur de gratia Dei, tandem proponunt Christum, quia sine ipso evanescerent omnes promissiones. Deinde sciendum est, Iudaeos ita fuisse assuefactos, ut semper confugerent ad foedus Dei. Nam ex generali foedere pendebant omnes speciales promissiones. Exempli gratia hactenus Ieremias saepe vaticinatus est de misericordia Dei postquam sumpsisset poenam de sceleribus populi. Iam promissio illa erat specialis. Quomodo igitur statuere poterant Iudaei et Israelitae se redituros in patriam? Illa specialis promissio nullius fuisset momenti, nisi quatenus appendix erat foederis, quia scilicet Deus populum suum adoptaverat. Quum ergo scirent Iudaei se electos esse in populum peculiarem, et Deum sibi esse in patrem, hinc fides omnium promissionum. Iam rursus tenendum est foedus illud fuisse fundatum in solo Christo. Neque enim tantum pollicitus fuerat Deus Abrahae se fore eius semini in patrem, sed addiderat arram, vel pignus, nempe quod venturus esset redemptor. Tenemus igitur nunc causam cur prophetae ubi volunt erigere animos fidelium ad spem salutis, proponant Christum, quia sine foedere generali promissiones nihil haberent certitudinis. Deinde quia foedus generale non potest stare nec habere firmitudinem suam nisi in

Christo, hanc rationem nunc sequitur Ieremias, ut vidimus etiam aliis locis, praesertim cap. 23 ex quo repetitur hoc vaticinium. Promiserat ergo Deus populum fore reducem: deinde promiserat se fore ita propitium, ut populum ipsum incolumem tueretur. Iam adiungit, *Diebus illis, et tempore illo excitabo, germinare faciam*. Nam 33. cap. ponitur illud verbum *הקמרי* surgere faciam: hic autem *germinare faciam Davide germen*: illic legitur germen iustum *צמח צדיק*, sed eodem sensu. Cur de semine Davidis nunc loquitur propheta: non est sermo abruptus sed quia semper animi fidelium vacillasset, nisi Christo in medium proposito, in quo aeternum, et inviolabile Dei foedus fundatum est. Atqui non poterant concipere ullum gratiae Dei gustum, nisi cognoscerent se fuisse ab ipso gratis electos. Adoptio igitur ipsa fuit fundamentum foederis, deinde Christus ipse fuit arra et pignus tam foederis quam adoptionis gratuita. Hinc fit ergo, ut propheta, dum vult obsignare suum vaticinium, iubeat fideles in Christum aspicere. Ponit autem *dies illos et tempus illud*, quia ut dicitur in proverbio, Etiam celeritas mora est ubi ardemus aliquo desiderio. Iam poterat longior mora afferre taedium Israelitis. Ergo ut se ipsos non praecipitent nimia festinatione, ponit *dies illos, et tempus illud*, nempe si differat Deus ut ipsi quoque se ipsos cohibeant, *Faciam, inquit, germinare Davidi germen iustum*. Non dubium est quin hic locus debeat intelligi de Christo. Scimus hoc fuisse satis tritum apud Iudaeos, quoties prophetae illis pollebantur germen istud Davidis, se revocari ad Christum. Fuit ergo haec ratio docendi familiariter Iudaeis cognita: imo prophetarum interdum nominant Davidem ipsum, non autem filium eius: Suscitabo Davidem. David autem erat mortuus, et cadaver eius erat in cineres ac pulverem redactum: sed sub eius persona designant prophetarum Christum. Ergo quantum ad hunc locum spectat. Iudaei prodent suam impudentiam cum magno ludibrio, si tergiversentur, et conentur trahere locum hunc alio quam ad Christum. Hoc posito, si quis sciscitetur nunc a Iudaeis, quomodo completa fuerit haec prophetia, necesse est ipsos agnoscere exhibitum fuisse Christum, vel abrogare omnem fidem tam Ieremiae quam Deo. Certum enim est Ieremiam hic celebrare gratiam liberationis hoc maxime nomine, quia paulo post venturus erat redemptor. Nam reditus ille in patriam qualis fuit per se? Scimus Iudaeos etiam inter prima exordia fuisse miseros: quanquam tunc maxime floruit eorum felicitas, tandem fuerunt crudeliter tractati sub Antiocho et aliis regibus Syriae: fuerunt omnibus impiis semper expositi, ut pro libidine ipsos diriperent ac vexarent. Ergo toto illo tempore quod praecessit Christi adventum, non praestitit Deus quod pollicitus fuerat per Iere-

Calvini opera. Vol. XXXIX.

miam et alios servos suos. Qualis nunc est eorum conditio? dispersi sunt per totum mundum, iam elapsi sunt mille et quingenti anni postquam Christus resurrexit a mortuis: et videmus ipsos tabescere in suis malis, ita ut maledictio ipsorum omnibus formidabilis sit. Dixerat quidem Deus per Mosem, deinde repetivit per suos prophetas, Eritis in sibilum, eritis in maledictionem cunctis gentibus: sed semper illa fuit temporalis poena. Non est igitur quod respondeant Iudaei. Unde apparet ipsos prorsus vacuos esse omni fide, et tantum contumaciter prae se ferre nescio quid, ut mera sit ostentatio, et tamen hypocritica quidquid iactant. Quantum vero ad nos spectat videmus non frustra fuisse hoc promissum de adventu Messiae: deinde etiam cognoscimus admirabili Dei consilio factum esse, ut Iudaei non fruerentur plena et solida felicitate, qualis promissa fuerat usque ad Christi adventum, ne scilicet putarent tunc completum fuisse quod praedixerant omnes servi Dei: Scimus enim ut libenter homines indormitant terrenis delitiis. Putassent igitur Iudaei completam esse suam felicitatem, nisi multis miseriis exercuisset ipsos Deus, ut cupide semper attenderent ad manifestationem Christi. Vocatur autem *germen iustitiae* per antithesin, quia filii Davidis fuerant degeneres: et Deus illis fere maledixerat, maior enim pars regum caruit Dei gratia. Ergo unicum fuit germen iustum, vel germen iustitiae, nempe Christus. Interea scimus latius patere Christi iustitiam, quia nobiscum ipsam communicat: sed incipere oportet ab illa iustitia quam dixi, quae scilicet opponitur tot mutationibus, quae contigerunt in posteris Davidis, quia res subinde prolapsae sunt in deterius. Etsi autem *לרר* saepe accipitur ac si latino quis diceret, Excitabo germen Davidis, tamen videtur hic respicere Deus ad promissionem, quae deposita fuerat apud Davidem ipsum, sicuti dicitur pluribus locis Deus iurasse servo suo Davidi. Sequitur, *et faciet iudicium et iustitiam in terra*. His partibus continetur optima gubernatio, nam ubi simul iunguntur duae istae voces, iustitia pertinet ad servandos innoxios, iudicium vero ad poenas quibus coercetur improbitas eorum, qui nisi constricti essent legum metu, ordinem omnem violarent. Iudicium quidem per se sumitur pro rectitudine: sed quemadmodum iam dixi, iustitia et iudicium tantundem valet ac bonorum conservatio, deinde severitas in cohibenda eorum libidine qui non libenter nec sponte essent morigeri. Summa est, regem de quo nunc agitur, fore pium et iustum, ut partibus suis respondeat, et exhibeat exemplar optimi regis. Et semper notanda est antithesis inter posteros alios Davidis et Christum. Viderant enim Iudaei tristissima spectacula in posteris Davidis quum multi essent apostatae, et perverterent Dei cultum, alii saevirent adversus

prophetas et omnes bonos: essent etiam pleni avaritia et rapacitate: alii essent libidinosi. Quum ergo reges foedati essent tot flagitiis, hic promittitur rex, qui officium praestabit, ut scilicet agnoscere possit verus Dei minister. Sed interea necesse est venire ad naturam regni Christi: quia scimus esse spirituale: sed depingitur nobis sub imagine terreni et politici imperii, quoties enim prophetae loquuntur de Christi regno, proponunt nobis terrenam imaginem, quia sine ulla figura non poterat satis intelligi a rudi populo in illa pueritia spiritualis veritas. Non mirum igitur est, si prophetae quum vellet sermonem suum accommodare Iudaeis, de regno Christi disseruerint, ita ut proponerent visibilem eius imaginem in terreno et politico imperio, ut iam diximus. Sed necesse est reputare quale sit Christi regnum. Quum ergo sit spirituale, iustitia et iudicium de quibus hic propheta loquitur, non pertinent ad ordinem politicum et externum duntaxat, sed potius ad rectitudinem, qua fit ut reformatur homines ad imaginem Dei, quae est in iustitia et veritate. Dicitur ergo regnare Christus super nos in iustitia et iudicio, non tantum quia legibus nos continet in officio et conservat bonos et innoxios, reprimit audaciam improborum: sed quia nos gubernat spiritu suo. De spiritu autem scimus quid Christus ipse pronuntiet (Iohan. 16, 8), Spiritus iudicabit mundum de iustitia et iudicio, etc. Ergo necesse est venire ad illam spirituales iurisdictionem, si volumus tenere qualis sit iustitia cuius nunc fit mentio, quale item iudicium quod adiungitur. Postea sequitur,

16. *Diebus illis servabitur Iehudah, et Ierusalem habitabitur secure: et hoc nomen quo vocabitur ipsa, Iehovah iustitia nostra.*

Hic extendit propheta regni fructum ad omnes Iudaeos, et ostendit quantopere expetendum sit regnum illud quod pollicitus est: quia scilicet in ipso continebitur perfecta felicitas et salus. Nisi hoc fuisset additum, poterat frigere quod iam vidimus de iusto rege. Interdum enim contingit, ut rex colat iustitiam et aequitatem quantum in se erit, populus autem sub ipso sit miser. Sed propheta hic testatur populum modis omnibus beatum fore ubi ab illo rege gubernabitur quem promisit venturum. *Diebus ergo illis, inquit, servabitur Iehudah.* Promittit salutem Iudaeis: quanquam sub hoc nomine complectitur etiam decem tribus, ut saepe fieri solet. Adiungit Ierusalem sed eodem sensu. *Ierusalem habitabitur secure, inquit, hoc est tranquilla erit.* Haec loquutio sumpta est ex Mose, sicuti prophetae ubi disserunt de benedictionibus Dei mutuari solent ex fonte illo suam doctrinam, dicit ergo saluum fore populum: deinde tranquillum.

Iam repetere memoria convenit quod nuper attigi, nempe salutem cuius fit mentio, referri ad naturam regni Christi. Si ageretur de terreno aliquo et temporali imperio, salus etiam posset esse temporalis. Sed quia hic promittitur spirituale et coeleste regnum Christi, salus quae adiungitur penetrat usque ad coelos ipsos. Ergo latius patet quam totius mundi status. In summa non debet includi salus de qua nunc vaticinatur Ieremias finibus caducae vitae, neque in hoc mundo quaeri ubi stationem non habet: sed si volumus intelligere quanam sit, discamus animos nostros sursum attollere et supra hunc mundum, et quidquid nunc nobis occurrit. Salus igitur est aeterna. Interim Christus etiam nobis gustum aliquem praebet huius salutis in praesenti vita, sicuti dicitur, Pietas habet promissiones tam praesentis vitae quam futurae. Sed quia debet haec promissio referri ad naturam regni Christi, non dubium est quin sit perpetua, et quin debeat nos erigere usque ad ipsum coelum. Additur saluti securitas: quia si trepidarent semper fideles, qualis esset eorum salus? Et scimus non aliter posse nunc concipi felicitatem quae nobis allata est a Christo nisi ex pace, quemadmodum etiam toties docet scriptura: Iustificati per Christum habemus pacem apud Deum, inquit Paulus (Rom. 5, 1): deinde quum loquitur de regno Dei eiusdem epistolae cap. 14 (v. 17) dicit positum esse in gaudio, in pace spiritus: et alibi (Philip. 4, 7), Pax Dei, quae exsuperat omnem sensum, palmam obtineat in cordibus vestris. Haec igitur inter se cohaerent, nempe salus et tranquillitas, non quod in mundo fruamur laeto et pacato statu. Se enim nimium fallunt qui imaginantur hic quietem, quia necesse est defungi perpetua militia, ut tandem colligat nos Deus in fruitionem beatae quietis. Certandum igitur est in hoc mundo. Itaque fideles obnoxii semper erunt multis turbis et ideo admonet suos discipulos Christus (Ioh. 16, 33), In me pacem habetis: in mundo autem quid? turbas et molestias. Nunc ergo videamus cur propheta fiduciam vel securitatem coniunxit saluti, nempe quia non aliter statuere possumus nos semper fore salvos, nisi hoc quoque nobis persuasum sit, Deum gerere curam salutis nostrae ita ut nos protegat virtute sua, ut auxilium eius semper nobis praesto futurum sit quoties opus erit. Tandem adiungit, *Et hoc nomen quo vocabunt eam, Iehovah iustitia nostra.* Cap. 23 hoc nomen Christo datum fuit, et proprie etiam competit in ipsum solum: nunc autem transfertur ad ecclesiam, nempe quidquid proprium et capiti commune fit omnibus membris. Scimus enim Christo nihil esse suum, quia quum factus est iustitia, hoc ad nos refertur, quemadmodum dicit Paulus (1. Cor. 1, 30), Factus est nobis iustitia et redemptio et sanctificatio et sapientia. Quum ergo contulerit pater

filio suo iustitiam nostra causa, non mirum est, si ad nos transfertur quod penes ipsum residet. Quod ergo vidimus capite 23 fuit proprie dictum. Nam hoc est singulare Christo, ut sit Deus iustitia nostra. Sed quia hanc iustitiam percipimus quum admittit nos in societatem omnium bonorum, quibus ornatus et ditatus fuit a patre, hinc fit, ut hoc etiam ad totam ecclesiam pertineat, nempe quod Deus est iustitia ipsius. Ergo hoc etiam scite dicitur a propheta, nomen hoc fore totius ecclesiae, quod non nonnisi Christo indiderat, nempe ut Deus illic regnet in iustitia, quia diffunditur ad singulos fideles Christi iustitia: et Christus etiam in ipsis habitat, ut sint non modo templa, sed quasi pars Christi, imo etiam vocatur ecclesia a Paulo Christus: quemadmodum inquit, Sunt multa membra in corpore humano, ita est Christus (1. Cor. 12, 12): hoc non convenit Christo, quoad eius personam, sed metonymice nominat ecclesiam propter illam quam dixi communicationem.

17. *Quia sic dicit Iehovah, Non excidetur Davidi vir qui sedeat super solium domus Israel.*

18. *Et sacerdotibus Levitis non excidetur vir coram facie mea, qui accendat holocaustum, adoleat oblationem, et faciat sacrificium cunctis diebus.*

Loquutus est propheta de restitutione ecclesiae: eam doctrinam nunc confirmat, quia promittit regnum una cum sacerdotio perpetuum fore. Continuebatur autem salus populi, quemadmodum satis notum est, duabus istis partibus. Nam sine rege erant veluti corpus truncum aut mutilum: sine sacerdote mera erat dissipatio. Nam sacerdos erat quasi medius inter Deum et populum. Rex autem repraesentabat Dei personam. Iam ergo tenemus consilium prophetae, cur nunc specialiter de regno et sacerdotio disserat: quoniam scilicet non poterat aliter stare populus. Itaque confirmat totius populi statum fore incolumem, quia semper erunt ex posteris Davidis, qui succedant ad gubernandum, et semper etiam manebunt ex posteris Levi, qui sacrificia offerant. Est autem hic locus diligenter notandus, quia hinc colligimus, etiamsi reliqua omnia nobis ex animi voto suppetant, nos tamen semper esse miseros, nisi Christus sit caput nostrum, et fungatur tam regis quam sacerdotis officio. Haec igitur unica est ecclesiae felicitas, subesse Christo, ita ut munus utrumque quod hic describitur exercent. Unde etiam colligimus has esse notas verae ecclesiae, quibus discernitur ab omnibus conventiculis, quae falso obtundunt Dei nomen et sese pro ecclesiis venditant. Ubi enim conspiciatur regnum et sacerdotium Christi, illic certum est esse ecclesiam: ubi autem Christus non agnoscitur rex et sacerdos, nihil est aliud quam chaos. Quemad-

modum in papatu, etiamsi Christi nomen praetextant, quia tamen neque subiciunt se eius imperio et legibus, neque contenti sunt ipso sacerdote, sed innumeros sibi patronos fabricant: hinc patet, etiamsi magnus sit splendor papatus, meram esse abominationem coram Deo. Ergo discamus incipere a regno et sacerdotio ubi de ecclesiae statu et gubernatione agitur. Scimus autem in Davide fuisse promissum spirituale regnum. Quid enim aliud fuit David quam Christi typus? Quoniam ergo Deus illic insculpsit vivam imaginem, unigeniti filii sui semper transitum facere oportet ab illo temporali regno ad aeternum, ab illo visibili ad spirituale, a terreno ad coeleste. Idem etiam de sacerdotio dicendum est. Neque enim potuit mortalis homo Deum reconciliare hominibus, et expiare peccata: deinde sanguis taurorum etiam non potuit placare iram Dei: neque suffitus, neque aspersiones aquae, et alia omnia quae spectant ad legem caeremonialem, poterant acquirere spem salutis ad sedandas trepidas conscientias. Sequitur ergo, sacerdotium illud fuisse umbratile: et Levitas gestasse personam Christi usque ad eius adventum. Sed propheta hic pro temporis sui ratione loquitur quum dicit: *non excidetur Davidi*, hoc est, a Davide, *vir qui sedeat super solium domus Israel*: hoc unum est, deinde, *non excidetur ex sacerdotibus Levitis vir qui accendat holocaustum, et adoleat oblationem*, etc. Cur non in genere loquitur de toto populo? cur non promittit duodecim tribus fore incolumes? Hoc enim maioris erat momenti. Sed quemadmodum diximus, tenere principium illud convenit, omnes beatitudinis numeros hic comprehendi: ut rursum semper miseri sunt homines nisi regantur a Christo, et habeant eum sacerdotem. Sed hic quaeritur, quomodo conveniat hoc vaticinium cum ipsa experientia. Nam ex quo talem statum pollicitus est Ieremias nullus fuit Davidi successor. Verum quidem est Zerubabel fuisse ducem populi, sed caruit regio titulo, atque etiam splendore. Nullum fuit solium, nullum diadema, nullum sceptrum ex quo reversus est populus ab exilio babylonico: et tamen Deus testatus fuerat per os Ieremiae semper fore ex posteris Davidis qui continua serie populum gubernarent. Neque dicit fore proceres, sed ornatus regio titulo: Manebit semper aliquis successor qui solium occupet, inquit. Iam diximus nullum fuisse solium, sed tenendum est quod dicit Ezechiel, nempe regni interruptionem non fuisse contrariam huic vaticinio de regni perpetuitate, vel de successione continua. Nam praedixerat cidarim proiciendam esse donec veniret legitimus successor Davidis. Oportuit igitur cidarim concidere, et proici in terram, vel transversam esse, quemadmodum loquitur propheta, usque dum Christus exhiberetur. Quoniam ergo illud fuerat pronuntiatum, nunc quum propheta noster de

regibus disserit qui Davidi succedent, ita intelligere oportet quod tradit ut maneat etiam illud firmum de proiecto diademate. Deus ergo proiecit diadema, donec veniret legitimus successor. Neque tantum dicit Ezechiel, Transversum proiicite, sed tertio hoc idem repetit, quibus verbis notatur longa interruptio et diuturna. Nulla igitur fuit causa offensionis, si ad tempus nulla esset regni species, vel dignitas, vel potentia: quia oportuit spectare legitimum illum regem, cui restituenda erat cidaris, vel regium insigne. Ergo nunc videmus quomodo semper ex posteris Davidis fuerint qui tenuerunt solium, tametsi hoc occultum fuit, quemadmodum ex aliis etiam propheticiis testimoniis colligitur. Amos enim quum de Christi adventu concionatur pronuntiat quod citatur, nempe, Veniet tempore illo qui erigat ruinas tabernaculi Davidis, inquit (Amos 9, 11). Oportuit igitur regnum esse quasi dirutum quum Christus apparuit. Deinde scimus quid dicat Isaias, Prodiit surculus ex radice Isai (Isa. 11, 1). Non nominat illic Davidem sed privatum hominem, qui contentus fuit tenui et ignobili rusticanaque vita. Erat enim agricola et pecuarius (ut satis notum est) Isai, pater Davidis. In summa, quoties affirmant prophetae perpetuum fore regnum Davidis, non promittunt continuam seriem absque ulla interruptione, sed hoc ad perpetuitatem referri debet quae in solo Christo tandem manifestata fuit. Diximus autem alibi quomodo coniungi debeat tempus reditus cum Christi adventu. Neque enim necesse est, neque expedit facere anagogen, sicuti solent interpretes, a reditu populi ad liberationem quae exhibita fuit per Christum. Sed unum censi debuit hoc Dei beneficium nempe quod populum suum reduxit ab exsilio, ut tandem frueretur placida et solida felicitate, quum rursus erigeretur regnum Davidis. Quantum ad sacerdotes spectat, eadem etiam difficultas posset obici, quia scimus corruptum fuisse sacerdotium: imo maiori ex parte non solum fuerunt degeneres, sed omnino sacrilegi. Titulus ergo ille sacerdotalis nihil aliud fuit quam foeda et scelesti profanatio omnium sacrorum. Sed hoc modo testari voluit Deus expectandum esse alium sacerdotem, neque ita manendum esse in figuris, quin mentes altius attollerent, nempe ad eum qui futurus esset unicus mediator ad placandum Deum. Dicendo autem, *qui accendat holocaustum*, enumerat quasdam species, vel partes officii, quia accommodant prophetarum sermonem suae aetatis hominibus, et describunt regnum et sacerdotium Christi sub illis externis umbris, quae tunc erant in usu. Ergo caeremonias legis accipere convenit pro ipsa veritate. Christus enim non mactavit vitulos, neque suffitum fecit, sed implevit ea omnia, quae tunc ostensa fuerunt populo sub figuris. Dicit autem *adolere* aut *suffire* בִּנְחָה, *oblacionem*, quia tametsi ob-

latio ipsa integra manebat, fiebat tamen suffitus, hoc est, thus et interdum pugillus farinae adolebatur. Ergo est synecdochica loquutio. Nunc sequitur,

19. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam, dicendo,*

20. *Sic dicit Iehovah, Si irritum feceritis foedus meum diei, et foedus meum noctis, ut non sint dies et nox suis temporibus:*

21. *Etiam foedus meum abolebitur (hoc est, irritum fiet) cum Davide servo meo, ut non sit ei filius, qui regnet super solium eius, et cum Levitis sacerdotibus ministris meis.*

Confirmat eandem sententiam, sed interposita similitudine. Docet enim non minus firmum fore Dei foedus cum populo israelitico, quam stabilis sit ordo naturae. Continui sunt progressus solis, lunae et stellarum: continua est dierum et noctium successio. Haec igitur stabilitas sic fixa est, ut in tanta et tam multiplici varietate non tamen mutetur quod perpetuum est, habemus nunc tempus pluvium, nunc serenum: habemus alias temporum vicissitudines: sed sol interea peragit quotannis suum cursum: luna singulis mensibus, deinde non cessat series, quam Deus statuit inter diem et noctem: et hic ordo est inviolabilis: praedicat, sicuti dicitur Psalmo 19 admirabilem Dei sapientiam. Proponit igitur hic propheta ante oculos ordinem naturae, et dicit non minus stabile fore Dei foedus cum ecclesia sua, quam sit cum humano genere quantum attinet ad mundi gubernationem. Nunc ergo tenemus consilium prophetae quum dicit, *si irritum feceritis foedus meum diei et noctis, tunc abolebitur foedus meum cum Davide et cum Levitis*. Oblique autem perstringit populi malitiam, quia quantum in Iudaeis erat, obstreperis suis vocibus pessumdabant foedus Dei. Nam in rebus adversis statim illis in mentem et in linguam veniebat, Deum oblitum esse foederis sui. Haec igitur incredulitas notatur quum dicit propheta, quorsum vestrae istae querimoniae? perinde est ac si velletis solem et lunam detrahare e coelo, et tollere discrimen inter dies et noctes, et evertere totius naturae legem: quia ego idem Deus qui volui noctem diei succedere, et diem nocti, etiam promisi aeternum fore ecclesiae meae statum. Non minus ergo potestis labefactare foedus meum cum Davide quam generalem naturae legem. Nunc ergo tenemus consilium prophetae. Neque vero sine obiurgatione hoc dicitur, quia maligni et ingrati erant adversus Deum quum dubitarent de fide et constantia ipsius, quantum ad promissionem de perpetuo ecclesiae statu. Denique significat eos quasi caeco furore rapi, quum ita in dubitationem vocant foedus Dei,

ac si vellent totum mundum pervertere, ut non different amplius tenebrae a luce. Ergo *tunc*, inquit, *abolebitur foedus meum cum Davide servo, ut non sit filius*. Repetit quod dixerat, nempe fieri non posse, quin posteritas Davidis regnum obtineat, quod scimus in Christo fuisse impletum. *Solum Davidis* nominat quod prius dixerat *solum* domus Israel: sed eodem sensu. *Solum* enim domus Israel vocatur, quia relative se habent rex et populus: deinde quia in publicam salutem regnabant posterius Davidis, non autem sua causa. Addit, *et cum Levitis sacerdotibus ministris meis*. Vocaverat Davidem servum suum, nunc vocat etiam Levitas *quos ministros*. Sed *שרר*, verbum est satis vulgare. Et passim occurrit apud Moysen, ubi agitur de levitico sacerdotio, pro ministrare accipitur. Subiungit,

22. *Sicut non numeratur exercitus coelorum, et non mensuratur* (in futuro tempore ponuntur haec verba, sed ita resolvi debent, sicuti non potest numerari exercitus coelorum, et non potest modum habere, *מדד* significat metiri: mensurare non est latinum verbum, quanquam cogimur uti: sicuti ergo non mensuratur) *arena maris: sic multiplicabo semen Davidis servi mei, et Levitarum ministrorum meorum* (non dicit sicuti proximo versus uno verbo *משררתי*: sed dicit *משררתי*, hoc est, qui ministrant mihi: sed idem est sensus).

Initio versus est aphaeresis, quia particula similitudinis subaudienda est. *שרר* enim ponitur pro *באר*: *sicuti non potest numerari exercitus coelorum, neque arena maris*, ita promittit Deus se multiplicaturum Davidis semen, et ipsos etiam Levitas. Haec promissio Abrahae data ad totum populi corpus spectabat. Quum enim iussus est Abraham egredi, et coelum adspicere, sic promisit Deus, numera stellas si potes, et arenas maris, sic erit semen tuum. Videmus ergo benedictionem illam spectasse ad totum Abrahae semen, praesertim ad duodecim tribus. Nunc autem restringitur ad familiam Davidis, et ad tribum leviticam. Caeterum, notanda est ratio quam nuper attigi: salutem populi fuisse fundatam in regno et sacerdotio. Quoniam ergo non sibi privatim dominabantur reges, neque Levitis data fuerat sacerdotalis dignitas in privatum commodum, sed respectu totius populi: ita nunc per synecdochen designat propheta totum populum fore salvum, quum florebit regia dignitas et sacerdotalis. Non ergo quidquam diminuitur ex Dei promissione ac si non essent multiplicandae aliae tribus: sed quod testatur Ieremias de familia Davidis et tribu levitica extenditur ad totam ecclesiam promiscue. Sed hic non abs re specialis fit mentio Davidis et Levi: quia ut iam dictum fuit,

fuiisset misera ecclesiae dissipatio sine capite, et sine mediatore. Interea non dubium est, quin alludat Ieremias ad locum Mosis quem citavimus: et ita rursus castigat populi incredulitatem, quia non poterant dubitare de ecclesiae restitutione, quin Deum arguerent mendacii, ac si verba dedisset Abrahae, quum diceret, Numera stellas coeli si potes, et arenas maris, sic erit semen tuum. Ostendit igitur Deum fore veracem in illa promissione, ut scilicet multiplicet ecclesiam suam instar stellarum coeli et arenae maris. Sequitur,

23. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam, dicendo,*

24. *Annon vidisti quomodo populus hic loquatur? dicendo, Duas familias quas elegit Iehovah in ipsis, reprobavit eas* (sed abundat particula *ברם*, deinde copula etiam supervacua est, nisi vertatur in adverbium temporis nunc: nunc ergo abiecit eas) *et populum meum spreverunt, ut non sit amplius gens in conspectu ipsorum* (hoc est, ipsorum iudicio).

Causam nunc assignat cur tam prolixè disseruerit de liberatione populi, et perpetua conservatione, quoniam scilicet vix apud incredulos poterat locum habere Dei benedictio. Porro non tantum admonet prophetam suum Deus cur ipsum toties iterare rem unam iubeat, sed loquitur etiam ipsius populi respectu, ut sciant repetitionem hanc non esse supervacuum, quia necesse erat luctari cum obstinata eorum pravitate. Sic enim occupaverant suos animos et sensus desperatione, ut reiicerent omnes Dei promissiones, nec locum darent fiduciae aut spei. Sunt quidam qui hoc exponant de Chaldaeis, apud quos contemptibilis erat populus: sed frigida est illa interpretatio. Mihi igitur dubium non est, quin hic Deus cum Israelitis expostulet, quod scilicet sibi ipsi spem liberationis eriperent. Neque enim sic loquutus esset Ieremias de Chaldaeis, *annon vidisti populum hunc?* Compellat Ieremiam, quia non migraverat ex urbe. Ergo ostendit, quemadmodum nuper attigi, necessariam esse causam, cur toties confirmet quod satis aperte semel dictum fuerat de populi reditu. *Annon vidisti*, inquit, *quomodo populus iste loquatur, dicendo, Iehovah nunc repudiat duas familias quas elegerat*, nempe regnum Israel et regnum Iehudah. Hoc quidem erat accidentale, quod populus divisus fuerat in duas partes. Oportuit enim unam esse gentem. Sed tametsi defectione decem tribuum contingerat ut corpus populi distractum esset. Propheta ex recepto iam usu dicit *duas familias esse electas*. Electio quidem Dei erat alia, nempe ut unicum esset Abrahae semen. Quemadmodum enim unum est caput, ita etiam unum corpus esse oportet. Sed Deus non abiecerat prorsus decem tribus,

tametsi perperam et impie defecerant a familia Davidis. Pro more igitur recepto dicit *duas familias reiectas esse*, hoc est, regnum Israel et regnum Iehudah. Iam populus dicebat utrosque esse reiectos, quod verum erat, sed non ex eorum sensu. Nam sicuti prius dictum fuit, statuebant nullam spem esse residuam, ac si foedus Dei penitus esset abolitum, quanquam temporalis duntaxat erat abdicatio. Videmus ergo quid reprehendat in communi sermone populi Deus, nempe quod nullam spem veniae et misericordiae concipere poterant, quia attoniti abiecerant omnem memoriam promissionum Dei, quum viderent se trahi in exsilium. Sicuti enim prius obdurerant ad minas. Ita desperatio statim corripuit eorum mentes, ut nullum caperent gustum bonitatis et misericordiae Dei. Adiungit, *in ipsorum oculis populum esse contemptibilem, ut non sit amplius gens*: ideo tertio inculcat quod ante vidimus.

25. *Sic dicit Iehovah, Si non foedus meum diei et noctis, leges coelorum et terrae non posuero (repetendum est EN si: si non posuero leges, vel statuta coelorum et terrae),*

26. *Etiam semen Iacob, et Davidis servi mei reprobo, ut non assumam ex semine eius qui dominetur super semine Abrahæ, Isaac et Iacob: quia reducam captivitatem eorum, et miserebor eorum.*

Opponit hic Deus constantiam fidei suae perversis illis susurris: de quibus conquestus est, et iterum proponit similitudinem prius adductam. *Si ergo non statui foedus meum, vel nullum est foedus meum cum die et nocte, si nullae sunt leges in coelo et terra, nunc abiecero semen Iacob et semen Davidis.* Quod si conspicua semper est firmitas mea in legibus naturae, qui fit ut mihi non tribuatis legitimum honorem? Ego enim idem sum Deus, qui creavi coelum et terram, qui constitui totius naturae leges, quae firmae manent, et qui percussi etiam foedus cum ecclesia mea. Si non mutatur veritas mea in legibus naturae, cur mutabitur in foedere illo sacro, quod cum electo populo meo pepigi? Nunc ergo videmus exprimi causam cur toties confirmet Deus rem per se satis claram, quia scilicet difficile fuit certamen cum obstinata populi desperatione. Putabant enim se absque ulla spe liberationis abdicatos quum Deus temporalem duntaxat poenam sumeret de ipsorum sceleribus ac si exsilium esset sine reductu scilicet. Ponit *semen Iacob* priore loco, quia dictum fuerat Abrahæ, in semine tuo: et eadem promissio repetita fuerat ipsi Iacob, quemadmodum constat ex vigesimo octavo cap. Geneseos. Postea additur *semen Davidis*, quia specialis promissio tandem data fuit Davidi. *Semen ergo Davidis reprobo, ut non assumam, inquit, ex eius semine qui*

dominetur super semen Abrahæ, Isaac, et Iacob, nunc optime coniungit quae videri poterant diversa. Dicit enim semper fore aliquos ex posteris Davidis, qui dominentur super omnes tribus. Ergo hoc modo Deus servavit ecclesiam suam quum regem praefecit toti populo, quia non poterat regnum separari, ut diximus, a populi salute. Tandem addit, *Ego enim reducam captivitatem eorum*. Hic occurrit diffidentiae populi. Nam in promptu erat obiectio, Quid ergo sibi vult, quod decem tribus iam abductae sunt in longinquas regiones et dispersae? deinde quod pars etiam regni Iehudah abscissa est, et quod manet reliquum non procul abest ab interitu? Deus ergo revocat eos ad spem liberationis, ac si diceret ipsos perperam agere, quod ita festinent, quia debeat manere suspensa eorum expectatio usque ad finem praescriptum, nempe usque ad septuaginta annos, quemadmodum antea vidimus. Nam antehac propheta adversus impostores concionatus est, qui celerem reditum iactabant. Dicit igitur patienter ipsis ferendum esse exsilium, donec tempus maturum liberationis advenerit. Et fontem ipsum vel causam denotat quum dicit, *Ipsorum miserebor*, ac si diceret pendere hanc ipsam salutem quam promittit populo a gratuita sua misericordia.

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

1. *Sermo qui fuit ad Ieremiam a Iehovah, quum Nabuchadnezer rex Babylonis, et totus exercitus eius, et omnia regna terrae, quae sub dominatione manus eius erant, et omnes populi pugnarent contra Ierusalem (hoc est, oppugnarent Ierosolymam), et cunctas urbes, dicendo,*

2. *Sic dicit Iehovah, Deus Israel, Vade, et dices Zedechiae regi Iehudah, dices, inquam, illi, Sic dicit Iehovah, Ecce ego trado urbem hanc in manum regis Babylonis, et incendet eam igni.*

Non mirum est, neque etiam debet censi inutile, quod propheta saepius eadem repetit quia scimus quanta fuerit durities populi, quocum negotium habebat. Hic igitur narrat se missum fuisse ad regem Zedechiam, quum urbs obsideretur a Nabuchadnezer, et toto eius exercitu. Adiungit propheta circumstantias, ex quibus colligere licet quam formidabilis fuerit illa obsidio, quia non mediocres tantum copias adduxerat Nabuchadnezer, sed armaverat multos populos et diversos: ideo hic propheta diserte exprimit regna terrae, et populos qui erant sub dominatione eius. Tunc autem Zede-

chias erat rex Ierosolymae. Manebant quidem adhuc salvae duae urbes, ut postea videbimus: sed videmus quam impar fuerit tanto et tam valido hosti. Nabuchadnezer erat monarcha: deinde regnum Israel exciderat, quod floruerat multitudine hominum longe supra regnum Iehudah: domuerat etiam omnes vicinos populos. Talis igitur obsidio potuit statim miseris Iudaeis spem omnem salutis abscindere: et tamen propheta docet regem fuisse adhuc praefractum. Atqui in populo ipso maior fuit contumacia. Nam Zedechias erat tolerabilis. Non videmus fuisse tam superbum et crudelem, ut solent tyranni. Quum ergo non esset tam feroci ingenio, hinc colligimus quanta fuerit totius populi superbia et pervicacia etiam adversus Deum, quum rex ipse excanduerit adversus prophetam. Atqui conditio illa quae describitur debuerat iam domare eius animum. Nam sicuti infantur profani homines rebus prosperis ita etiam necesse est ipsos deiici, ubi rebus adversis premuntur. Redactus erat in maximas angustias tam rex ipse quam populus: et tamen non sustinent moneri a Dei propheta: et ideo secundo libro Chironicon (36, 16) hoc emphatice dicitur, quod non reveritus fuerit Zedechias sermonem prophetae, quum tamen loqueretur ex ore ipsius Domini a quo missus erat: Haec igitur summa est huius vaticinii. Primo dicit *sibi mandatum fuisse sermonem a Iehovah*: secundo designat tempus: diximus qua ratione. Nam si aggressus fuisset Zedechiam, quum tranquillus erat, et quum nihil metuebat periculi, poterat rex ipse facilius, ut fieri solet, excandescere adversus prophetam. Sed quum videat urbem suam undique obsessam esse a tam copioso et valido exercitu, quum videat collecta esse multa regna terrae, multos populos, ut vix millesimam partem attingat potentiae hostium suorum: quod adhuc non potest se Deo subiicere, et agnoscere iustam eius vindictam, hoc brutae est caecitatis. Apparet igitur fuisse quasi mente alienatum. Sed Deus ita eum excaecavit, quemadmodum alibi dicitur, quia volebat extremam poenam exigere de populo. Caecitas ergo et amentia regis fuit testimonium irae Dei adversus totum populum: quia poterat Zedechias Deum placare si resipuisset. Voluit ergo Deus ipsum esse intractabili ingenio, ut sibi accerseret ultimum interitum tali pervicacia et obstinatione. *Tunc ergo Nabuchadnezer*, inquit, *cum toto exercitu suo*: postea exercitum describit per partes, nempe *cum cunctis regnis quae erant sub eius dominatione, cum populis*. Quum ergo tali in statu esset Ierosolyma, missus est propheta ad regem ipsum. Sequitur summa legationis, nempe urbem iam esse addictam exitio, quia Dominus ipsam tradere statuerit in manum hostis. Fuit hic nuntius admodum tristis Zedechiae. Scimus ut hypocritae cupiant sibi blanditias fieri in rebus

calamitosis: dum parcit illis non sustinent moneri, et repudiant sana consilia, imo etiam exacerbantur, si Dei prophetae ipsos hortentur ad resipiscentiam. Quum autem Deus coepit ipsos percutere, vellent suam fortunam esse omnibus miserabilem. Et tunc etiam accusant crudelitatis Dei servos quasi insultarent ipsorum miseriis, si illis obiciant sua peccata: quotidiana experientia hoc docet: si quis ex vulgo, dum neque morbo, neque paupertate, neque aliis rebus adversis ipsum Deus castigat, moneatur, insurgit petulanter, Quid tibi vis? qua in re reprehensione sum dignus? ego mihi nullius mali conscius sum. Sic ergo exsultant hypocritae quantisper ipsos Deus sustinet, et indulgentia sua eos tolerat. Iam si quid adversi illis accidat, si unus in lecto decumbat, alter orbatus fuerit filio, aut viduatus uxore, alius clade hac vel illa affectus, si tunc proponitur illis Dei iudicium, existimant sibi fieri gravem iniuriam. Quid? annon mihi iam satis malorum est, nisi severitas accedat? ego exspecto consolationem a servis Dei: ipsi autem exaggerant meas calamitates. Denique nunquam idonei sunt hypocritae admittendis Dei castigationibus. Ergo non dubium est, quin sciverit Ieremias fore hoc mandatum intolerabile regi Zedechiae, et eius populo, constanter tamen, ut videbimus, professus est quod Deus mandabat. Et interea perspicimus iterum quam stupidus fuerit Zedechias, quod Dei prophetam non dubitaverit conicere in carcerem, quum tamen ad extrema ventum esset: perinde erat ac si Deus extento brachio, et exserto gladio ostenderet se hostem. Interea non destitit adversus Deum fremere: et quia nihil deterius poterat, coniecit servum Dei in carcerem: et tametsi hoc non tam fecit animi sui motu quam impulsu alieno: non tamen potuit excusari a culpa. Dicit autem propheta, *Ecce ego tradidi urbem hanc in manum regis Babylonis*. Si simpliciter dixisset urbem expugnatum iri paulo post, fuisset generalis doctrina parum efficax, imo frigida. Ergo necesse fuit hoc adiungere, cladem urbis esse iustam Dei vindictam: et monendus etiam fuit Zedechias, quamvis superior esset hoste suo, tamen non posse ad extremum resistere, quoniam bellum illud geratur auspiciis Dei: quasi diceret, Putas te certare cum hominibus: iam satis superque tibi difficultatis esset contra monarcham orientis, contra tot populos, et regna: caeterum Deus ipse hostis tuus est: ad illum respice, ut discas expavescere eius iudicium. Et quo plus vehementiae habeat sermo, Deus ipse in persona sua loquitur, *Ecce ego*, inquit, *trado urbem hanc in manum regis babilonii, et succendet eam igni*. Haec gravis fuit exaggeratio. Saepe enim contingit, ut capiantur urbes et victores contenti sint direptione et praeda. Quum ergo Nabuchadnezer grassatus est contra urbem Ierosolymam tanta saevitia ut

illam exureret, hoc signum fuit horribilis Dei vindictae. Nunc sequitur,

3. *Et tu non liberaberis e manu eius, quia comprehendendo comprehenderis et in manum eius tradieris: et oculi tui videbunt oculos regis babilonii, et os eius loquetur ad os tuum (vel cum ore tuo), et Babylonem migrabis.*

Quoniam videbat Zedechias populum adhuc manere in officio, spernebat hostem suum. Nam quum urbs esset valde munita, sperabat se posse eam aliquantisper servare: hinc spes falsa liberationis: quia putabat hostem postquam fatigatus esset reditum in Chaldaeam: deceptus fuit hac opinione. Et propheta etiam ipsum cominus aggreditur, et pronuntiat captivum fore. Id quidem meritis erat sua ingratitude Zedechias. Nam Nabuchadnezer subrogaverat ipsum in locum nepotis, quum abductus fuit Ioakim Babylonem, et regem creaverat: postea defecit a rege babilonio, cui fidem suam obstrinxerat, et cuius erat tributarius. Atqui propheta non respexit medias istas causas, sed primum fontem, nempe quod populus non destiterat scelera addere sceleribus, quod fuerat prorsus indocilis, et respuerat omnes promissiones: deinde aures clauserat sanis consiliis. Deus ergo quum vellet extremam poenam sumere de populo tam perverso et desperato, excaecavit regem ipsum, quemadmodum ante diximus, ut deficeret a rege babilonio, et accerseret sibi et urbi, et toti patriae cladem: ita Deus temperat medias causas, quae nobis apparent, sed habet ipse occultum suum consilium quod exsequitur per externa media. Dicit igitur, *Tu non liberaberis e manu eius quia comprehenderis*, inquit: deinde, *traderis in manum eius*. Poterat quidem uno verbo complecti quod pluribus dicit: sed necesse fuit excutere regi scordiam, qua erat quasi inebriatus, ut expergeret ad timendam poenam quae instabat, quod tamen factum non est: sed redditus fuit magis inexcusabilis. Ita minae, quas Deus per servos suos ingeminat, nunquam sunt inutiles: quia si surdae sint aures eorum qui obiurgantur, tamen quod Deus pronuntiavit cedit illis in testimonium, ut tollatur omnis excusatio ignorantiae. Dicit postea, *Oculi tui videbunt oculos regis babilonis*. Quod factum est, sed postea eruti sunt eius oculi. Fuit enim insigni ignominia notatus, quia tractus fuit in Reblatha, ubi capitis causam dixit. Non habitus igitur est loco regis, neque ullum vestigium retinuit pristinae dignitatis: sed tractus fuit ad tribunal regis babilonii tanquam latro, vel sceleratus quispiam. Deinde postquam convictus fuit ingratitude et perfidia, rex Chaldaeus iussit filios eius iugulari in eius conspectu, et omnes eius proceres ac consiliarios, et tandem vinciri catenis, et erui

illi oculos: et traxit Babylonem. Fuit igitur illa saevissima poena quam exercuit rex babilonius adversus Zedechiam. Et videtur hic propheta oblique perstringere quod accidit, *Oculi tui*, inquit, *videbunt oculos regis babilonii*. Coactus est enim aspicere oculis superbum victorem: deinde oculi eruti sunt: vidit etiam liberos suos iugulari. Addit, *Et os eius loquetur ad os tuum*, hoc est, audies in te proferri atrocem sententiam, postquam convictus fueris capitali iudicio, rex ipse quanta poterit contumelia te deiiciet. Hoc autem longe durius est, quam si Zedechias in aliquo angulo fuisset iugulatus: sed tractus fuit in lucem: deinde subiit multos terrores quum adductus fuit in conspectum hostis sui. Haec igitur commemorat propheta, ut intelligat Zedechias se frustra urbem tueri, quia infelix tandem erit exitus. Postea subiicit,

4. *Tamen audi sermonem Iehovae, Zedechia rex Iehudah: sic dicit Iehovah de te, Non morieris gladio.*

5. *In pace morieris, et combustionibus patrum tuorum regum superiorum, qui fuerunt ante te, sic comburent te, et, Heus domine, plangent super te: quia sermonem ego loquutus sum, dicit Iehovah.*

Hic adiungit Ieremias aliquid solatii, quod scilicet Zedechias ipse non occidetur gladio sed in lecto suo morietur, et fato suo concedet, ut vulgo dicunt. Fuit autem haec aliqua poenae mitigatio, quod Deus protraxit eius vitam, neque passus est ipsum statim gladio feriri. Et tamen si expendimus omnes circumstantias, levius fuit semel obire mortem, quam prorogari hac lege vitam, ut tabesceret in continuis miseriis. Scimus ubi eruti sunt oculi, praecipuam vitae partem amissam esse. Quum igitur inflicta fuit Zedechiae haec poena, annon optanda erat mors? deinde non tantum privatus fuit dignitate regia, sed orbatus tota sobole, et deinde vinctus compedibus. Videmus ergo quod residuum vitae datum illi fuit, adeo non fuisse optabile ut praestiterit vel decies, vel centies mori: Deus tamen hoc beneficii loco censeri vult, quod non percussus est gladio. Iam hic moveri quaestio potest, an mors violenta tantopere metuenda sit. Scimus enim profanos quosdam homines eam optasse: narrant etiam de Iulio Caesare, pridie quam confossus fuit, disputasse super coenam, quaenam mors esset melior? censuit tunc εὐδαιμονία esse, si quis repente esset occisus, quod postridie contigit: et visus est fuisse compos voti sui. Dixerat enim felicem esse mortis speciem, subito exstingui. Tamen minime dubium est quin mors naturalis semper sit tolerabilior, si fiat iusta comparatio aliis paribus, ut loquuntur, nam sensus naturae hoc dictavit, ut semper abominati sint homines cruen-

tam mortem: et hoc etiam est quasi prodigii instar, ubi sanguis humanus effunditur. Si quis autem placide morbo exstinguitur, quia illud magis commune est, non tantopere exhorrescimus. Deinde conceditur aegrotis otium, ut secum agnoscant manum Domini, colligant etiam se ad spem melioris vitae: deinde confugiant ad misericordiam Dei, quod non saepe contingit in morte violenta. Ergo omnibus hinc inde rite expensis, non debet videri mirum, quod Dominus mitigationem poenae Zedechiae promittere volens, dicit, *Non morieris gladio, sed morieris in pace*. Mori in pace est mori naturaliter, quum scilicet nulla vis infertur, sed Deus ipse homines evocat, ac si manum illis porrigeret. Certum quidem est, quibusdam multo esse melius occidi gladio, quam si morbo deficerent. Videmus enim plurimos vel phrenetide corripui in lecto, vel contra Deum fremere, vel manere obstinatos: sunt denique horrenda exempla, quae quotidie cernuntur, ubi non viget nec regnat spiritus Dei: quia nulla tunc est in homine mansuetudo: praesertim ubi concipit mortis metum, tunc accenditur quasi in rabiem adversus Deum. Contra vero, multi qui ducuntur ad supplicium, agnoscunt se merito damnatos esse, et simul agnoscunt poenam illam quae infligitur esse loco medicinae, ut obtineant misericordiam coram Deo. Multis ergo longe optabilius est, violentem mori, quam in pace: sed hoc accidit culpa hominum. Interea, quemadmodum dixi, mors naturalis longe merito praefertur morti violentae et sanguinolentae: et breviter ostendi rationem. Res quidem posset pluribus tractari, sed satis est breviter attingere, quantum locus postulat, summam ipsam. *In pace ergo morieris*, inquit: deinde, *combustionibus patrum tuorum comburent te, et plangent super te, Deus domine*. Hic alterum solatium adiungitur, nempe postquam mortuus fuerit Zedechias, fore qui ipsum sepeliant, non tantum humaniter, sed etiam honorifice. Et sepultura etiam pluribus locis numeratur inter beneficia Dei, quemadmodum in vitae nostrae cursu Deus se beneficium ostendit quum bene valemus et vigemus. Nam ut sanitas et victus qui ad tolerandam vitam satis sit, sunt testimonia amoris Dei, ita sepultura post mortem. Nam sepultura distinguit inter homines et bruta animalia. Si fera bestia moritur, relinquitur eius cadaver. Cur sepeliuntur homines, nisi in spem resurrectionis, quasi deponerentur in custodia usque ad tempus restitutionis? Ergo sepultura quum symbolum sit immortalitatis nostrae, discernit nos a brutis animalibus post mortem. In ipsa morte nihil differimus: mors hominis et mors canis non habent certas notas, quae alterum ab altero distinguant. Ergo post mortem voluit Deus aliquod monumentum restare, ut intelligerent homines quam excellentior sit sua conditio, quam brutorum

Calvini opera. Vol. XXXIX.

animalium. Hinc fit ergo, ut quum Deus sepulcro nos dignatur, declaret paternum erga nos favorem. Ex adverso, si proicitur alicuius cadaver, signum est irae Dei per se, sicuti antea visum fuit, quum dicebat propheta, Sepultura asini sepelietur, de Iechonia. Sicuti ergo minatus fuit Iechoniae sepulturam asini, ita nunc promittit Zedechiae sepulturam. Dixi hoc esse verum ubi res per se aestimatur. Nam continget interdum ut sceleratissimus sepeliatur cum honore, et magna pompa. Filii autem Dei vel exurantur, vel lacerentur a feris bestiis. Nota est illa Psalmi (79, 2) querimonia, proiecta fuisse cadavera sanctorum, fuisse escam bestiis et avibus. Dicitur etiam de illo splendido divite, mortuum esse et sepultum (Luc. 16, 22): nulla fit mentio sepulturae Lazari. Non debemus ergo simpliciter statuere miserum esse qui non sepeliuntur, beatos autem qui obtinent sepulcri honorem. Sed quemadmodum scimus Deum promiscue benefacere bonis et malis: sicuti sol eius dicitur oriri super filios, et super extraneos: ita etiam post mortem sepultura quum temporale sit Dei beneficium, potest promiscue competere bonis et malis. Contra vero potest fieri, ut Deus privet sepulcro filios suos, sed tamen maneat illud fixum, sepulturam per se testimonium esse favoris Dei: contra, ubi quis proicitur, et negatur ei sepulcrum, hoc signum esse irae Dei. Interea ubi descendimus ad personas, convertit Dominus poenam temporalem suis in salutis adiumentum: deinde beneficia eius temporalia cedunt in graviores damnationem omnibus reprobis et impiis. Ergo barbari fuerunt qui ludibrio habere ausi sunt sepulturam, sicuti videmus etiam Cynicos fuisse gloriatos contemptu sepulcri: illa fuit inhumanitas. Sed haec principia tenenda nobis sunt, sicuti quum Deus suppeditat nobis panem, vinum, aquam, et reliqua alimenta, quum nos vegetat, et conservat incolumes, testari suum erga nos favorem: idem sentiendum esse de sepultura. Caeterum, si quando esuriant fideles, si frigore etiam aut nuditate pereant, si obnoxii sint aliis omnibus miseriis, si et in morte et post mortem ignominiose tractentur, hoc totum illis cedere in salutem, quia Dominus ipsis consulit etiam dum videtur rebus adversis ipsos affligere. Haec igitur ratio est cur propheta, ut mitiget aliqua ex parte dolorem Zedechiae, nunc dicat, *Sepelient te, et combustionibus patrum tuorum comburent te*. Haec fuit non vulgaris ratio sepeliendi, sed regia. Promittit ergo postquam multis contumeliis et probis fuerit obrutus, tandem mortuo Deum fore propitium. Et quid hoc profuit Zedechiae? dicit quispiam: nihil, quia tunc corpus eius carebat sensu: sed profuit audire hanc Dei clementiam, quia inde colligere potuit Deum tandem fore misericordem, si vere se et serio humiliaret. Non dubium igitur est, quin spes veniae

illi promissa fuerit, tametsi usque ad mortem ipsam tam duriter et aspere fuerit castigatus. Deus ergo hoc symbolum voluit manere in eius animo, ne prorsus desperaret. Nunc ergo intelligimus quorsum propheta hoc pollicitus fuerit Zedechiae, non quod ipsius referret cum honore sepeliri, sed ut gustum aliquem inde perciperet divinae bonitatis et clementiae. Scimus autem combusta fuisse regum cadavera magno sumptu, quum scilicet coacervarentur multi pretiosi odores, et accenderetur ignis, et ustularentur corpora, non quod redigerent in cineres (illud enim non fuit consuetum, sicuti Romanis, et aliis gentibus. Nam comburebant cadavera mortuorum, deinde colligebant cineres). Sed nunquam cadaver hominis fuit combustum apud Iudaeos, tantum accendebant ignem super cadaver, ita ut tabes amplius non posset dominari in ipso cadavere. Siccabant igitur lenta ustulatione corpora mortuorum: neque id fiebat vulgo, sed in regum sepulchris, quemadmodum apparet in exemplo Aza, et aliorum. Dicit igitur, *Combustionibus patrum tuorum comburent te, et plangent, Heus Domine*. Hic posset quaeri, an istae lamentationes Deo probentur: facilis est responsio, prophetam hic non laudare immodicum luctum, et clamores, et eiulatus, quum dicit, *plangent te*: sed sumpsisse hunc sermonem ex more communi: quasi diceret, Praestabunt tibi humanitatis officium in tuis exsequiis quale praestari solet regibus adhuc integris, et quum illis maneret adhuc prospera fortuna. Deus ergo quum loquitur hic de luctu et querimoniis, non commemorat tanquam virtutes quae placeant vel sint laude dignae: sed refert quod erat tunc in communi usu. Caeterum scimus, quid Paulus praecipue doceat (1. Thes. 4, 13), nempe sic temperandum nobis esse a luctu, ut non simus incredulis similes, qui spem non habent: Illi enim putant mortem esse interitum animi et corporis, ita lugent suos mortuos, quasi perditos: deinde etiam obstrepunt Deo, et crepant interdum horrendas blasphemias. Paulus ergo vult nos esse moderatos in luctu. Non damnat prorsus omnem luctum, tantum exigit eam moderationem, ut ostendamus quid valeat apud nos spes resurrectionis. Interea fieri non potest, quin in hac parte modum excedant homines, et hoc fuit vitium commune fere omnibus saeculis, quod scilicet in mortuis lugendis fuerunt ambitiosi. Neque enim tantum ferunt genuino affectu, qui amicos vel cognatos lugent, sed quaedam etiam ambitio impellit ipsos ut sepeliant cum magno strepitu mortuos suos. Quamdiu soli sunt quietos se continent, ut saltem non tumultuantur: ubi autem prodeunt in conspectum hominum, impetus suos proiciunt. Hinc ergo apparet, quod dixi, luctum ipsum esse ambitiosum. Sed quia ab initio mundi hac in parte peccarunt homines, ideo maior adhibenda est diligentia, ut quis-

que se contineat et cohibeat. Interea, quemadmodum dixi, naturale est deflere mortuos: sed certe eiulatio de qua hic loquitur propheta, non potest probari. Quorsum enim attinet clamare *Heus domine*, periit rex noster, et quae erant eiusmodi? Interea notandum est, populos orientales semper hac in parte fuisse nimios, quemadmodum hodie adhuc cernimus, quo quaeque natio magis accedit ad calorem, illic plus esse gestuum et caeremoniarum. In his frigidis regionibus insulae essent et ineptae gesticulationes, ita vociferari, *Heus domine*, heus pater: sed ubi lacerant capillos, et etiam se conscindunt, neque tantum unguibus discerpunt genas suas, sed cultellis: ubi igitur haec faciunt, etiam edunt istos eiulatus, de quibus nunc agit propheta.

6. *Et loquutus est Ieremias propheta ad Zedechiam regem Iehudah omnes sermones istos in Ierusalem.*

7. *Et exercitus regis babylonii pugnabant (hoc est, oppugnabat) Ierusalem et omnes urbes Iehudah, quae residuae erant, nempe Lachis, et Azekah, quoniam ipsae restabant in urbibus Ierusalem urbes munitonis (id est munitae).*

Hic tantum recitat Ieremias se perfunctum esse legatione sibi commissa, et hic perspicitur prophetae magnanimitas: quia ut heri visum est, odiosus erat nuntius, et poterat creare periculum ipsi Ieremiae: tamen officium peregit, quia sciebat Deum non passurum, ut rex quidquam in eum tentaret, nisi ita esset utile. Non dubium igitur est quin vitam suam deposuerit in manum Dei, et se obtulerit quasi in sacrificium, ubi ausus est ultro regi minari, quod fieri non potuit quin graviter offenderet eius animum. Ira autem regis, ut dicit Solomo (Prov. 16, 14), nuntius est mortis. Ergo hic laudatur constantia prophetae, quod non exhorruit periculum, ubi videbat necessitatem hanc sibi esse impositam a Deo. Iterum repetit *Ierusalem tunc fuisse obsessam ab exercitu regis babylonii et reliquas omnes urbes Iehudah*, quas hic nominat, nempe Lachis, et Azekah. Itaque videtur oblique perstringere arrogantiam Zedechiae, quod adhuc retinuerit altos spiritus quum tamen redactus esset in tales angustias: omnes urbes Iudaeae quot erant? duae, inquit propheta. Hoc igitur non male conveniet oblique rideri regis confidentiam, qui adhuc existimet se fore victorem hostis, quum tamen dominus esset trium urbium duntaxat, nempe Ierosolymae, Lachis, et Azekah. Reddit autem propheta causam cur urbes illae non statim venerint in ditionem regis babylonii, quia scilicet erant *urbes munitae*. Unde sequitur alias urbes fuisse nullo negotio captas, vel subisse voluntariam deditionem. Imperio igitur suo iam spoliatus erat rex Zedechias: tamen non deposuit animi

sui ferociam, neque territus fuit minis prophetae quod signum est extremae dementiae. Hinc enim apparet, fuisse mente alienatum, quum formidabilis manus Dei contra ipsum exserta esset. Ipse autem rueret in suam perniciem tanquam bellua quae ratione destituitur. Pergamus,

8. *Sermo qui factus fuit ad Ieremiam a Iehovah postquam percussit rex Zedechias foedus cum toto populo, qui erat in Ierusalem, ad promulgandam ipsis (hoc est inter ipsos) libertatem:*

9. *Ut dimitteret quisque servum suum, et quisque ancillam suam (vir: vir ad verbum, sed significat, quisque indefinite) hebraeum vel hebraeam liberos ut ne ultra servirent ipsis (vel transitive, ut alii malunt, et bene quadrat ut non haberent eos servos), inter Iudaeos vir fratrem suum.*

10. *Et audierunt omnes principes et totus populus, qui venerant ad foedus, ut dimitteret quisque servum suum et ancillam suam liberos, ut ne servirent amplius ipsis (vel ut ne dominarentur), et obediunt, et dimiserunt.*

11. *Et reversi sunt (hoc est, mutarunt consilium) postea et reduxerunt servos suos, et ancillas suas quos dimiserant liberos, et subegerunt eos in servos et ancillas.*

12. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam a Iehovah dicendo (haec necessario contexere oportet):*

13. *Sic dicit Iehovah Deus Israel, Ego percussi foedus cum patribus vestris die quo eduxi ipsos e terra Aegypti, e domo servorum, dicendo,*

14. *A fine septem annorum dimittetis quisque fratrem suum hebraeum qui venditus tibi fuerit, et servierit tibi sex annis, et dimittes liberum abesse tecum (hoc est, ut non sit amplius tecum, vel apud te), et non audierunt patres vestri me, et non inclinaverunt aurem suam.*

15. *Et conversi estis vos hodie et fecistis quod rectum erat in oculis meis, promulgando libertatem quisque proximo suo, et pepigistis foedus coram facie mea in domo super quam invocatum est nomen meum.*

16. *Et reversi estis (hoc est, mutastis consilium) et profanastis nomen meum, et reduxistis quisque servum suum, et quisque ancillam suam quos dimiseratis liberos animae suae (hoc est, ad arbitrium suum), et subegistis ipsos ut essent vobis in servos et ancillas.*

17. *Propterea sic dicit Iehovah, Vos non audistis ad promulgandam libertatem quisque fratri suo, et quisque proximo suo: ecce ego promulgo contra vos libertatem, dicit Iehovah, gladio, et pesti, et fami et dabo vos in commotionem (vel concussionem) cunctis regnis terrae.*

Tametsi non legimus quod hic recitat propheta factum fuisse Dei mandato, colligere tamen promp-

tum est admonitum fuisse regem Zedechiam, ut servi manumitterentur ex praescripto legis. Id enim scribitur Exodi 21. Voluit Deus exstare aliquod discrimen inter populum quem adoptaverat, et reliquas gentes. Nam Deus elegerat genus Abrahae quasi in peculium: aliae autem gentes eius respectu erant extraneae. Ergo voluit hoc ius speciale statuere inter Israelitas, ne perpetua esset servitus, nisi quis forte ultro se addiceret tota vita, quemadmodum legitur 15. Deuteronomii. Nam si quis ignobili animo se privaret beneficio legis, dominus perforabat eius aurem subucula, et stigmathe illo notatus non poterat amplius fieri liber, nisi forte incideret in annum iubilaeum. Ex his verbis prophetae colligitur contemptum fuisse mandatum illud legis: nam quum transactus esset septimus annus, non manumittebantur servi. Rex ergo Zedechias admonitus populum vocavit, et ex omnium consensu factum est ut libertas promulgaretur, quemadmodum Deus praeceperat. Sed id factum est mala fide: statim enim retracti fuerunt servi, et ita accessit ad crudelitatem etiam perfidia, quoniam autem opprimerant inique fratres suos, sed periurium cumulavit scelus. Nam ex quo in templo sancte iurarunt se bona fide manumittere servos, et hac in re parere imperio Dei, non servarunt fidem. Videmus ergo non tantum iniuriam fecisse fratribus suis quum eos opprimerent perpetua servitute, sed scelestae abusos fuisse sacro nomine Dei, quum scilicet solenne sacramentum ita violaverunt. Nunc dicit Ieremias *se missum fuisse* ex quo populus impio illo periurio rursus coepit opprimere servos et ancillas. Dicit ergo sibi *mandatum fuisse sermonem a Deo post foedus illud percussum*. Foedus vocat pactum illud solenne, postquam revocata fuit in usum lex Dei, ut non esset perpetua servitus inter Israelitas. Et se ipsum exprimit, *percussum fuisse foedus cum toto populo, qui erat in Ierusalem ad promulgandam libertatem ipsis*. Quidam ליהוה referunt ad servos et ancillas: sed possumus exponere inter ipsos promulgatam fuisse libertatem, non tantum in praesentia, sed etiam ut postero tempore lex etiam vigeret. Sequitur qualis fuerit illa libertas *nempe ut quisque dimitteret servum suum, et quisque dimitteret ancillam suam hebraeum vel hebraeam liberos ut ne servirent*. Quidam עבד accipiunt in neutro genere, alii autem transitive accipiunt, quemadmodum gallice dicimus *Qu'ils ne leur fussent plus serfs, ou qu'ils ne se servissent plus d'eux*. Quod ad summam spectat parum refert, si accipimus verbum עבד pro servire, ita legemus, *Ne servirent, vel ne essent servi ipsorum: si autem accipimus עבד pro dominari, sic legendum erit, ut ne vir, non quemadmodum prius in fine versus, ne vir, hoc est, ne quisquam dominaretur in ipsis nempe in Iudaeo fratre suo, vel ne inter ipsos vir serviret, nempe Iudaeo*

fratri suo. Hic quaeritur, an perpetua servitus Deo sic displicuerit, ne debeat censere inter res licitas. Facilis solutio est, Abraham et alios patres servis usos fuisse pro communi et recepto more: et tamen non fuisse in illis hoc vitiosum, ergo ante legem scriptam nulla ratio vetuit quin si quis servos haberet vel ancillas in totam vitam illis dominaretur: deinde lex, cuius fit nunc mentio, non lata fuit promiscue et generaliter, sed fuit quasi singulare privilegium in favorem electi populi. Hinc ergo perperam inferret quispiam, non esse licitum dominari in servos et ancillas: nam potius sic ratiocinari convenit, quum Deus patribus ante legem permiserit habere servos et ancillas, rem esse liberam: deinde quum Iudaeis quoque permiserit Deus sub lege dominari in externos, et habere addictos perpetuo qui servi erant. Sequitur etiam hoc non posse improbari. Et clarior etiam ratio adduci potest, nam ex quo gentes ascitae sunt in spem salutis, nihil mutatum fuit hac in parte. Apostoli enim non cogunt dominos ad manumissionem servorum suorum. Sed tantum hortantur ut mansuetudinem erga ipsos colant, et humaniter ipsos tractent tanquam conservos suos. Ergo si servitus esset res illicita, Apostoli nunquam ipsam tulissent, sed fortiter vociferati essent adversus profanum morem si fuisset talis. Nunc dum praecipunt dominis ut se humanos tantum exhibeant, neque opprimant violenter et contumeliose servos suos, sequitur permitti quod non negatur, nempe ut retineant servos suos. Videmus etiam ut Paulus Onesimum remittat Philemoni: Philemon non modo erat ex numero piorum, sed erat pastor ecclesiae. Debit igitur aliis esse exemplo: aufugerat ab ipso servus: Paulus remittit, et commendat domino, et pro ipso deprecatur, ut dominus furtum illi condonet. Videmus ergo per se rem non esse illicitam. Quod apud nos abolitae sunt servitutes, hoc est, misera illa conditio, ut quis non sit sui iuris, sed ut dominus in ipsum habeat vitae et necis potestatem: quod ergo cessavit ille usus, non debet vituperari, potuit initio aliqua superstitio fuisse, et certe ita conicio, principium mutandi illius moris fuisse natum a superstitione: sed tamen minime optandum est ut sint mancipia inter nos, sicuti olim fuerunt inter omnes gentes, et sunt etiam hodie apud barbaros. Hispani norunt quid sit servitus quia scilicet vicini sunt Afris et Turcis: deinde quos accipiunt in bello vendunt, et sicuti malum ex malo nascitur, ita etiam habent sibi miseros homines mancipatos in totam vitam. Sed quoniam nulla necessitas apud nos cogit, quemadmodum dixi, ratio nostra melior est, nempe ut sint mercenarii, nulli autem servi. Nam qui hodie vocantur servi, sunt mercenarii duntaxat. Quum profani homines commendant humanitatem et clementiam erga servos dicunt, ne tractentur ut servi,

sed ut mercenarii: sic etiam Cicero ipse loquitur¹⁾: distinguit inter servos et mercenarios, servos vocat mancipia, nempe eos omnes qui erant sub iure alieno: mercenarios autem, qui operas suas locant, sicuti apud nos fieri solet. Sed, quemadmodum iam dixi, peculiaris fuit electi populi ratio. Dominus enim voluit quos redemerat manere liberos, et frui beneficio liberationis hac in parte. Ergo ut memoria gratiae Dei exstaret apud Israelitas, voluit Dominus temporariam illic esse servitutem, sex duntaxat annorum scilicet: quoniam autem lex illa neglecta fuerat, hortatus est Zedechias ut servi manumitterentur. Nec vero dubium est quin simul Deus ostenderit, merito hostes externos saevire in populum, quoniam ipsi non parcerent suis propriis visceribus. Quum enim ita pro libidine sua dominarentur in servos, frustra conquerebantur de Chaldaeis, vel Assyriis, frustra iactabant iniuste opprimi, aut gravari violenta tyrannide Dei populum. Nam primi autores saevitiae ipsi erant, non autem Assyrii et Chaldaei. Hac igitur ratione inductus fuit Zedechias, ut populum vocaret, et publico edicto manumitterentur omnes servi. Dicit, *omnes principes audisse, et totum populum, qui venerant ad foedus, ut dimitteret quisque servum suum*, etc. Deinde adiungit, *Et obedierunt*. *וַיִּשְׁמְעוּ* duplici sensu accipitur: initio versus refertur ad simplicem auditum, secundo autem loco accipitur pro obsequio, vel obedientia. Dicit ergo *ipsos obedivisse et unumquemque dimisisse servos suos*. Quum dicit tam principes quam totum populum audivisse, hoc verbo tollit omnem ignorantiae praetextum, ne scilicet excusent se errore fuisse lapsos, vel per incogitantiam. Quare? *audierant* enim. Neque dubium est quin lex Dei quam recitavimus proposita illis fuerit, ut puderet ipsos tantae iniquitatis ac tyrannicae violentiae, quam exercuerant erga fratres suos. Auditus igitur cuius fit mentio, ostendit Iudaeos prorsus fuisse inexcusabiles: quia videbant longo temporis spatio contemptam fuisse legem Dei. Et hinc colligimus gravius quemque peccare dum edocutus est quid rectum sit, et quasi data opera executi iugum: sicuti etiam dicit Christus (Luc. 12, 47), *Servus qui novit voluntatem domini sui, et non facit, gravius vapulabit, quam si quis per ignorantiam delinquat*. Postea addit, *Et reversi sunt post hoc*, nempe postquam audierant et obediverant quum *reversi sunt*. Hoc reverti ad mutationem consilii refertur, quia scilicet eos statim poenituit suae clementiae: tacti enim fuerant aliquo Dei timore: deinde valuerat apud ipsos aequitas et moderatio: paulo post reversi sunt. Nam aliquando verbum hoc accipitur in bonam, aliquando in malam partem. Nunc ergo dicit *reversos esse*: quia retrocesserint

¹⁾ Cic. Offic. I. c. 13 (41).

quum ingressi essent rectum iter, et quum retraxis-
sent, est allusio in verbis יָשׁוּבוּ וְיָשִׁיבוּ, retraxerunt,
vel reverti fecerunt servos et ancillas quos dimiserant
liberos, et subegerunt in servos et ancillas. Non du-
bium est quin aliquid coloris obtenderint Iudaei
quum ita retraherent servos suos, et fraudarent
beneficio manumissionis. Sed Deus voluit ipsos
sincere agere et absque furo: Quidquid ergo ex-
cogitent astuti homines dum miseros opprimunt, et
utcumque tergiversentur apud homines, Deus tamen,
cui placet integritas, non admittit fucos illos, quia
vult nos simpliciter agere cum proximis nostris:
ita damnatur coram ipso omnis calliditas. Iam
sequitur summa legationis: dixerat quidem pro-
pheta sermonem Dei fuisse apud se depositum, sed
interposuit narrationem hanc, ut sciremus qua de
causa Deus ipsum miserit ad Iudaeos. Nam si ita
exorsus esset, Fuit sermo ad Ieremiam a Iehovah,
deinde additum hoc fuisset, *Sic dicit Iehovah Deus
Israel, Ego pepigi foedus, res fuisset obscurior.*
Oportuit igitur historiam priore loco narrari, quia
hinc pendebat legatio prophetae, quod scilicet Iu-
daeii addiderant saevitiae periurium, et ita venerant
ad extremum iniquitatis. Nunc ergo ipsos cominus
aggreditur propheta, et ita inducit Deum loquentem,
*Pepigi foedus meum cum patribus vestris quo die
eduxi eos e terra Aegypti, e domo servorum.* Deus
revocat Iudaeos ad legem suam, et quanquam po-
terat iure mandare quidquid visum esset, ostendit
tamen Israelitas fuisse obstrictos, quoniam eduxerat
eos e domo servorum. Quis audeat sibi arrogare
dominium in alios, qui ipse servus est? neque
enim potest esse dominium ubi non est libertas.
Potest quispiam esse liber qui tamen carebit servo:
sed tamen nemo potest esse dominus nisi ipse liber
sit: iam pronuntiat Deus Israelitas non fuisse
liberos, erant enim sub miserrima servitute quum
illis manum porrexerat. Unde igitur Israelitis liber-
tas? nempe ex gratuita Dei misericordia, qui eos
manumisit, hoc est, qui eduxit a tyrannide aegypti-
aca. Hinc ergo sequitur, non potuisse aliis domi-
nari quum servi essent. Haec ratio est cur dicat
*se pepigisse foedus quo die eduxit ipsos e domo ser-
vorum:* quasi diceret ipsos egressos fuisse ex erga-
stulis suis, quia dignatus est ipsos extrahere. Ad-
iungit foedus, quia sanctius eos devinxit ad colen-
dam humanitatem, quum hac lege voluit esse
liberos ut non dominarentur perpetuo in fratres,
sed tantum ad tempus. Recitat hic legem quae
exstat apud Moysen vigesimo illo primo capite
Exodi, ut diximus. *A fine ergo septem annorum
quisque dimittet fratrem suum hebraicum, qui venditus
tibi fuerit, et qui servierit tibi sex annis, dimittes cum
liberum abs te,* hoc est, ne sit apud te: et non
audierunt patres vestri me, et non inclinarunt aurem
suam. Non dubium est quin amplexi sint Israelitae

quod iubebat Deus, sed paulo post lex illa fuit
quasi sepulta. Quum ergo hic conqueritur vocem
suam non fuisse auditam, non debet ita generaliter
exponi ac si omnibus saeculis lex fuisset spre-
ta: sed perinde est ac si diceret, Iam olim patres
vestri immorigeri fuerunt, quia non manumiserunt
servos praescripto tempore, hoc est, completo sexen-
nio. Hic locus, ut complures alii, satis docet quanta
fuerit illius populi contumacia. Lex certe de qua
nunc agimus debuit Iudaeis esse iucunda quum
viderent se privilegio quodam eximi a communi
iure et praeferrī cunctis gentibus. Quum ergo
viderent hoc testimonium esse insignis Dei bene-
volentiae erga Abrahæ semen, debebat haec cog-
nitio ipsos allicere ad servandam legem, quum in
ea agnoscerent quod maxime optandum ipsis erat.
Sed ut quisque addictus erat privatae utilitati, ita
factum est ut pauperculi opprimerentur, et servitus
temporalis mutata fuerit in perpetuam. Ergo non
mirum est si statim homines obliviscantur quid
rectum sit etiamsi ad momentum visi fuerint aurem
praebere Deo. Hoc fuit commune vitium omnibus
saeculis, ut leges Dei voverint statim in oblivionem
et contemptum, sicuti lex manumissionis, quae
tamen maxime erat favorabilis, obsolevit, ut vidi-
mus. Addit, *Neque inclinarunt aurem suam.* Di-
ximus alibi emphaticam esse hanc loquutionem ubi
subiicitur verbo non audiendi. Nam exprimitur
quasi professio malitia, dum scilicet homines aures
suas obturant, neque admittunt quod rectum est.
Fieri potest ut quis negligat quod dicitur vel non
intelligat: sed ubi quis data opera claudit aures,
hoc signum est perditae contumaciae. Deus ergo
exprimere solet hac loquendi forma perveraciam et
duritiem, quae fuit in veteri populo, quod scilicet
respuerint omnem sanam doctrinam. Hoc autem
diligenter notandum est, quia ubi clare personat
vox Dei, frustra iactamus non assequi nos quid
velit: neque enim obscure loquitur, quemadmodum
dicit apud Isaiam (45, 19). Unde igitur fit, ne
doctrina fructum suum apud nos proferat? nempe
quia eam sponte respuimus, et claudimus aures,
neque admittimus Deum ipsum loquentem. Quod
autem accusat Deus patres, ratio est quia compa-
ratio magis amplificat scelus filiorum, qui postquam
finxerunt se tangi et studio pietatis, et sensu
misericordiae statim redierunt ad ingenium, quem-
admodum sequitur, *Vos autem conversi estis hodie,
et fecistis quod rectum erat in oculis meis promul-
gando libertatem quisque proximo suo.* Videtur Deus
principio laudare populum: et certe hoc in laude
ducendum fuit, quod scilicet populus, postquam ad-
monitus fuit, legem Dei perverse fuisse contemp-
tam, se obtulit ad praestandum officium: sed quia
resipiscentiae signum dedit fallaciter, et non prae-
stitit re ipsa quod pollicitus fuerat, hinc crimen

magis amplificatur ut dictum est. Sic ergo Deus laudat resipiscentiam populi, ut ostendat hypocrisin esse detestabilem: quia ad momentum prae se tulerint aliquem affectum humanitatis, paulo post autem ostenderit se mera simulatione usos esse. Dicit ergo *fecisse quod rectum erat promulgando libertatem*. Et hinc etiam patet non fuisse errore lapsos: Deus enim expresserat ab ipsis hanc clementiam ut scilicet restituerent quod impie ablatum fuerat servis et ancillis, et eos rursus manumitterent, nisi coacti fuissent manifesto legis testimonio, nunquam ita renuntiassent privatis commodis. Atqui simul ac finxerunt se Deo velle obsequium praestare, retrahunt ad se servos et ancillas. Apparet igitur ipsos lusisse cum Deo, et meram fuisse fraudem quod ad breve tempus manumiserunt servos suos. Dicit *pepigerisse foedus in domo super quam invocatum fuerat eius nomen*: deinde, *profanasse nomen suum*. Adiungit ad cumulum sceleris, quod scilicet non tantum promulgata fuerit libertas, et sancita fuerit iureiurando: sed quod id in templo factum fuerit. Ergo ■ circumstantia alia aggravat populi culpam, quod scilicet in conspectu Dei foedus pepigerint quod postea violarunt. Etsi enim oculi Dei penetrant in omnes latebras, tamen haec maior fuit improbitas populi, et hoc etiam signum fuit perditae impudentiae, quod ausi sint fallere datam fidem, et hoc etiam modo nullam habere curam templi, ac si nulla Dei reverentia et religio ipsos tangeret. Hinc etiam apparet quam fuerint profani, quod ausi fuerint in templum venire, et coram Deo iurare: deinde mox fidem suam abnegaverint.

16. *Et reversi estis, et polluistis nomen meum et reduxistis quisque servum suum, et quisque ancillam suam, quos dimiseratis liberos animae suae* (id est arbitrio suo), *et subegistis eos, ut essent vobis in servos, et in ancillas.*

Hic expostulat propheta, ut proxima lectione diximus, cum Iudaeis de periurio, quia solenni ritu foedus pepigerant in templo Dei, ut manumitterent servos suos ex praescripto legis. Nihil opus fuerat tali caeremonia, si observassent quod ex lege didicerant: sed neque ipsi neque patres eorum coluerant aequitatem divinitus praescriptam. Opus igitur fuit nova promissione, quae sancita fuit sacrificio. Laudavit propheta quod obtemperassent Dei praescripto, sed nunc ostendit eo minus esse excusabiles, quod paulo post reversi sint ad ingenium: dicit *reversos esse in malam partem*, quod scilicet statim ipsos poenituerit obedientiae quam Deo praestiterant. Digna laude fuit promptitudo quum polliciti sunt se paratos fore ad obsequium, sed quod mala fide egerunt, hinc apparet eos lusisse cum Deo. Adiungit *pollutum fuisse Dei nomen*: unde colligimus

quoties abutimur Dei nomine speciem esse sacrilegii: quia Deo nihil magis pretiosum est quam veritas: imo quum ipse veritas sit et vocetur, nihil magis adversum est eius naturae quam fallacia et mendacium. Ergo intolerabilis est nominis Dei profanatio quoties falso obtenditur: et ita omne periurium cum sacrilegio coniunctum est. Polluitur quidem aliquo modo Dei nomen etiam si quis non peieret, sed tantum nomen Dei temere et promiscue vel absque delectu usurpet: sed haec gravissima est pollutio, ubi veritas convertitur in mendacium. Continet igitur hic locus utilem doctrinam ut discamus bona fide agere, praesertim ubi interponitur Dei nomen. Postea adiungit, *Reduxistis quisque servum suum et quisque ancillam suam quos dimiseratis liberos*. Duplicatur crimen hac circumstantia, quod manumiserint servos, deinde retraxerint in eandem servitutem. Nam si nihil simulassent, obstinatio quidem minime ferenda erat, sed turpior fuit defectio, ubi finxerunt se Deo parere, et paulo post re ipsa cognitum fuit perfide pollicitos fuisse libertatem servis suis. Dicit *dimissos fuisse animae suae*, hoc est arbitrio: nam vocamus homines liberos sui iuris, quia penes ipsos est deligere quidquid placet qui autem sub manu aliena sunt, illis nulla est propria voluntas, nullum arbitrium. Et indignitas augetur, quod servi qui facti erant sui iuris, postea privati fuerint tanto illo beneficio. Nihil enim magis optabile quam libertas, ut etiam profani homines loquuti sunt. Adiungit hoc factum fuisse violenta oppressione: *subegistis eos*. כבש significat aliquando subigere et opprimere. Ostendit igitur propheta eos qui fuerant manumissi non sponte fuisse reversos ad miseram illam fortunam, neque etiam aliqua specie iuris coactos fuisse ad recipiendum iugum, sed tyrannice fuisse coactos. Unde apparet non modo fraude usos fuisse dominos illorum sed etiam tyrannica et crudeli violentia: ita ad periurium simul inhumanitas accessit, quae illud crimen magis auget. Nunc sequitur,

17. *Propterea sic dicit Iehovah, Vos non audistis me ad promulgandam* (hoc est, ut promulgaretis) *libertatem quisque fratri suo, et quisque proximo suo* (vel propinquo, vel sodali suo), *ecce promulgo contra vos libertatem, dicit Iehovah, gladio, pesti, et fami, et dabo vos in commotionem cunctis regnis terrae* (alii vertunt, ecce promulgo vobis libertatem ad gladium, et ad pestem, et ad famem, quantum ad summam rei pertinet, non multum est discriminis utrumvis legamus, nempe promulgo vobis libertatem ad, vel, promulgo contra vos libertatem gladio, etc. ut videbimus).

Hic propheta ostendit iustam mercedem paratam esse Iudaeis, qui beneficio libertatis fraudam

verant fratres suos, quia scilicet ipsi quoque vicissim misere servient postquam Dominus ipsos dimiserit. Alludit autem ad formam manumissionis, quae tunc in usu erat ac dicit *Non promulgastis libertatem*: promulgaverant quidem ut vidimus, sed non sincere, quia mox coacti sunt servire qui liberi fuerant duntaxat ad momentum. Deus ergo hic non respicit externum ritum quo defuncti fuerant Iudaei, sed ostendit sibi fidem et integritatem ita placere, ut nihil moretur ceremonias. Promulgatio igitur libertatis non est verbalis coram Deo, sed coniuncta est cum suo effectu. Apud homines satis est aliquid profiteri, sed Deus pro nihilo ducit tales fallacias: ideo conqueritur Iudaeos non obtemperasse verbo suo. Diximus autem iam ex praescripto legis non licuisse diutius uti servorum opera quam sexennio: nam anno septimo iubebat lex manumitti qui se in servitutem addixerant. Sed Deus legem illam quasi postliminio reduxit quum esset fere obsoleta. Et hoc sensu etiam dicit *se non fuisse auditum*: quia non tantum per manum Mosis docuerat quid liceret, sed ostenderat per Ieremiam Iudaeos impie et scelerate contemnere praeceptum illud humanitatis. Hinc colligimus quid sit obedire verbo Dei, nempe ubi non tantum amplectimur quod pronuntiat, sed ubi perseveramus in obsequio: quia non sufficit etiam aliquam speciem recti affectus dare exiguo temporis spatio, nisi constanter perstemus in obedientia. Nam Iudaei et ore professi fuerant, et ostenderant se fore morigeros: servi potiebantur sua libertate: sed quia paulo post conversi sunt rursus domini ad suam pravitatem, videmus quid pronuntiet Deus, nempe, *se non fuisse auditum*, dicit *se promulgare illis libertatem*, vel contra illos. Si legimus, ecce promulgo vobis libertatem, sensus erit, ego vos manumitto, hoc est, iam nihil mihi vobiscum erit negotii, ite et fruimini libertate vestra: sed statim incidetis in alios dominos, nempe in gladium, in pestem et in famem, et hic sensus non male conveniet, quia haec erat unica felicitas veteris populi, esse sub Dei tutela. Quum autem essent immorigeri dimisit illos et noluit amplius habere sub clientela sua. Nihil autem miserius est tali manumissione, ubi scilicet Deus ablegat homines quibus dignatus est praeesse, et quorum fuit aliquando patronus. Nam statim occurrent genera omnium malorum: Deus vero manum suam non opponet. Haec igitur eorum est libertas, qui non ferunt placide, et quo decet obsequio iugum Dei, nempe ut sint expositi malis omnibus quoniam tantum umbra eius defendimur. Videmus ergo optime constare sententiam si legamus, Ecce promulgo vobis libertatem, sed ad gladium, ad pestem et ad famem. Possumus tamen accipere diverso sensu, Ecce promulgo vobis, hoc est, contra vos: 7 enim id significat. *Promulgo*

igitur *contra vos libertatem*: quomodo? ad gladium: hoc est, ego pronuntio ut gladius potestatem suam contra vos exerceat, deinde permitto tantundem iuris pesti, permitto etiam tale dominium fami. Regnent igitur super vos gladius, et pestis, et fames: quia non fertis meum imperium. Tametsi enim Iudaei se iactabant esse electum Dei populum, quum tamen ita praefracti essent ut spernerent legem et prophetas, hinc satis patebat ipsos appetere effraenem licentiam. Deus ergo hic iuri suo renuntiat, et dicit per se non stare quominus sint liberi: quia ipsos amplius non defendet, quemadmodum patronus clientes suos, vel herus servos suos: sic etiam in Psalmo (123, 2) dicitur, Ecce oculi nostri ad Deum, sicuti oculi servorum qui ad dominos suos respiciunt, sicuti oculus ancillae ad dominam suam. Scimus enim servos olim fuisse expositos omnibus iniuriis. Qui non audebant digitum movere, etiamsi essent graviter vulnerati, sed si quis servus violatus fuerat, dominus erat vindex, et suscipiebat illam causam. Confert igitur propheta fideles servis vel mancipiis et dicit totam eorum salutem positam esse in Dei auxilio. Iam pronuntiat Deus se non fore amplius custodem illius populi, quia ubi ipsos dimiserit, occurrent omnia genera malorum ut diximus, *pestis, et gladius, et fames*. Tandem subiicit, *Et dabo vos in commotionem omnibus regnis terrae*. Potest duplex verborum esse sensus: quidam enim sic accipiunt, quasi minetur Deus ipsos fore instabiles et vagos per omnia regna terrae: alii autem fore in commotionem, quia quisquis vel adspexerit, vel audierit quam misera sit eorum conditio, contremiscent. Locus sumptus est ex Mose: nam inter maledictiones Deuteronomii 28. capite haec narratur (v. 25), Dabo te in commotionem omnibus regnis. Posterior expositio mihi magis probatur, *Iudaeos fore in commotionem*. Quia horribilis erit vindicta quam exiget de ipsis Deus, ut sese omnes moveant, quemadmodum dicitur apud Isaiam, Ipsa commotio erit in stuporem. Ergo tenemus quid velit propheta, nempe Deum ita severum fore vindicem periurii et perfidiae, ut Iudaei sint futuri exemplo omnibus populis quia triste erit spectaculum, quum adspiciant omnes gentes filios Abrahae, quos Deus adoptaverat, esse omnium miserrimos. Conditio igitur illorum tunc fuit horrori, et hoc nunc denuntiat ac minatur propheta. Sequitur,

18. *Et dabo viros qui transgressi sunt foedus meum, qui non stabilierunt sermones foederis, quod inciderunt coram me, vitulo quem conciderunt in duo, et transierunt inter partes eius:*

19. *Principes Iehudah, et principes Ierusalem, procures (eunuchos), et sacerdotes, et totum populum terrae, qui transierunt inter partes vituli.*

Prosequitur eandem sententiam, periurium scilicet non fore impunitum. Sed describitur hic ritus iurandi, nempe *quod vitulum conciderint in duas partes, et inter illas partes transierint*. Scimus iam tempore Abrahæ morem hunc fuisse receptum. Dicitur enim quum sacrificium offerret Deo in signum foederis concidisse victimam, et transiisse per medias partes. Historici etiam referunt in lustrando exercitu Macedonas usos fuisse eadem caeremonia: et probabile est apud omnes gentes passim fuisse consuetudinem hanc receptam. Romani quum volebant foedus icere, mactabant porcam: non scindebant in partes, sed feriebant lapide, et illa erat forma execrationis: Ita feriat eum Iupiter qui foedus violaverit. Si ego foedus hoc violavero, ita me feriat Iupiter, ut ego hanc porcam nunc percuto. Sed apud Orientales videmus scissas fuisse victimas, et aliam fuisse execrationis formam, nempe ut discerperetur quisquis inique et mala fide violasset fidem illic datam. Hunc igitur ritum nunc attingit propheta et dicit: *Dabo viros qui transgressi sunt foedus meum, nempe vitulo, quem conciderunt in partes, inquit, et transierunt per medias partes*. Sed Deus causam assignat, cur tam horribilem poenam sumere statuerit de periurio. Dixit nuper nomen suum profanatum esse, nunc adiungit *violatum fuisse suum foedus*. Non loquitur hic de lege: foedus Dei in scriptura ut plurimum lex vocatur: sed alio sensu nomen hoc usurpat Ieremias, nempe foedus in quo interpositum fuit Dei nomen: vel quod sancitum fuit adhibito Dei testimonio: quemadmodum κατ' ἐξοχήν Solomo vocat foedus Dei coniugium, quia illa est praecipua pactio inter homines. Sed quoniam Iudaei in Dei conspectu polliciti fuerant se paratos esse ad obsequium, quum praeciperet Ieremias servos manumitti, quoniam solenni ritu confirmata fuerat illa pactio: dicitur hic promissio data hominibus foedus Dei propter illam sanctionem quam diximus. Meminerimus ergo quoties fidem non praestamus non tantum fieri hominibus iniuriam, sed ipsi Deo, et sacrilegium esse, et quidem multo atrocius quam sit furtum, vel fraus, vel crudelitas. Ergo discamus ex hoc loco bona fide agere, praesertim ubi nomen Dei invocatur, et ubi adhibetur medius tantquam testis ac iudex. Postquam dixit *transgressos esse foedus suum*, se ipsum paulo post exprimit, *quia non stabilierunt sermones foederis quod inciderant coram ipso*. Stabilire sermones est constanter perstare in suis promissis. Nam ad breve tempus Iudaei signum dederant humanitatis: sed fuit mera et fallax ostentatio. Haec ratione igitur dicit propheta *eos non stabilisse*, hoc est, non habuisse ratos sermones foederis quod inciderant. Sequitur nunc illa exterior caeremonia, *quod scilicet vitulum conciderint in duas partes et transierint inter illas*

partes, ut scilicet transitus ipse penetraret in ipsorum animos, et ita horrerent fidem violatam. Scimus enim externa signa referri ad eum finem ut expergefiat homines, qui alioqui tardi sunt et lenti: idem etiam est omnium sacrorum signorum usus, quibus Deus vult sensus omnes nostros afficere. Et hinc apparet quanta fuerit populi socordia, quod postea neglexerint illam diram obstationem: *transierant enim per partes vituli*, et imprecati sibi fuerant talem interitum si fallerent: postea non dubitarunt tamen fallere. Videmus ergo ut diabolico furore correpti fuerint ad spernendum Dei iudicium. Adiungit *principes Iehudah, et principes Ierusalem*: non hic nominat quasi diversos, sed per amplificationem loquitur, dicit ergo se poenam sumpturum de ipsis proceribus, ne existiment se fore immunes, quia excellant aliquo honoris gradu: scimus enim qui dignitate praestant in hoc mundo superbia inflari, ut existiment se esse solutos omni lege. Haec ratio est igitur cur diserte exprimat Deus *ipsos principes et eunuchos*: non autem intelligit eunuchos qui castrati fuerint, sicuti diximus iam plurimis locis, כְּרִיסִים vocari quoslibet proceres. Postea adiungit *proceres Ierusalem* quia illi etiam superbiebant privilegio urbis suae: quoniam erat regia sedes, quoniam erat Dei sacrarium. Denuntiat igitur propheta nihilo meliorem fore eorum conditionem quam vulgi, quoniam Deus non pateretur ita ludibrio haberi sacrum suum nomen, et violari omnem aequitatem, praesertim pro nihilo duci et irritum fieri foedus, quod percussum fuerat eius nomine. Tandem adiungit *totum populum, quicumque, inquit, transierunt inter partes vituli dabunt poenas*. Sequitur,

20. *Et dabo illos in manum inimicorum ipsorum et in manum quaerentium animam ipsorum, et erit cadaver ipsorum in cibum avi (hoc est, avibus) coelorum (est heterosis numeri) et bestiae (hoc est, bestiis) terrae.*

Confirmat quod nuper dixit, et explicat. Modum quoque vindictae exprimit, *quod scilicet tradentur in manum hostium*. Sed adiungit: *Qui quaerent animam ipsorum*, ut ostendat non fore quoslibet hostes qui contenti sint praeda, vel medioeri aliqua poena, sed hostes capitales: qui non satiabantur donec ipsos occiderint. Docet autem hic locus etiam impios esse Dei flagella, quoniam quas vult poenas sumere de legis suae transgressoribus per eos exsequitur. Ergo tametsi aliud Chaldaeis erat propositum quam ut Dei ministri essent in puniendis Iudaeis, oportuit tamen ipsos praestare Deo suam operam, ac si essent eius mercenarii, quos ageret pro suo arbitrio. Nec dubium est quin exacerbatii fuerint eorum animi adversus

Iudaeos, ut promiscue sanguinem funderunt absque ulla misericordia. Nam sic saepe dicit Deus, dabo vobis clementiam coram hostibus vestris: ita ex adverso pronuntiat si hostes atrociter saevierint hoc fieri arcano suo instinctu, ubi vult duriores poenas sumere. Haec igitur ratio est, cur dicat se daturum esse Iudaeos *in manum eorum qui quaerent ipsorum animam*, hoc est, qui neque intenti erunt ad praedam vel spolia, neque etiam contenti erunt mediocri aliqua poena: sed erunt hostes implacabiles, donec populum illum perdiderint. Sequitur alia species poenae, *quod cadaver illorum erit in cibum bestiis terrae et avibus coeli*, quasi diceret conspicuam fore vindictam Dei contra Iudaeos etiam post mortem. Diximus autem proxima hebdomade nihil iacturae nos facere, si iacemus insepulti, quia nihil affert nobis sepultura: sed tenendum est hoc signum esse vindictae Dei. Quemadmodum igitur fames, et nuditas, et frigus, et morbi, et aliae miseriae iudicia sunt irae Dei contra homines: ita quum mortui hominis proicitur cadaver laniatur a feris bestiis, aut comeditur ab avibus. Si quis obiciat id interdum contingere optimis et sanctissimis Dei cultoribus, respondimus tunc poenas temporales communes esse bonis et malis: sed quum Deus fame, et inopia, deinde morbis, vel exsilio, vel carcere, vel aliis malis exercet atque affligit servos suos, hoc totum illis esse adiumento in salutem. Interea non obstat haec specialis Dei misericordia erga fideles, quae est instar privilegii, quin omnes miseriae per se signa sint irae Dei, quia vocantur ubique maledictiones. Deinde sciimus ex eodem fonte manare quidquid malorum patiuntur homines in hac vita, nempe ex iusto Dei iudicio qui hoc modo poenas infligit. Ergo non abs re propheta hic denuntiat tam severum et horribile fore Dei iudicium erga Iudaeos, ut ultra mortem ipsam progrediatur, quia *expositi erunt in cibum bestiis terrae et avibus coelorum*. Sequitur,

21. *Et Zedechiam regem Iehudah, et principes eius dabo in manum inimicorum ipsorum, et in manum quaerentium animam eorum et in manum exercitus regis babilonii, qui ascenderunt a vobis.*

Repetit fere eadem verba, sed interea propius ad rem accedit, quia nominat hostes illos, de quibus indefinite loquutus fuerat. Dixerat quidem fore hostes sanguinarios, qui mortem appetarent, neque aliter possent saturari: hoc iterum repetit confirmationis causa: sed continuo post adiungit fore hostes illos milites regis babilonii, nempe Chaldaeos. Ergo velut digito ostendit Iudaeis cladem suam, ne secure indulgeant sibi ut facere solebant. Non igitur tantum generaliter pronuntiat poenas daturus, et venturos esse hostes qui crudeliter ipsos

Calvini opera. Vol. XXXIX.

interficiant, sed designat exercitum regis babilonii, nempe Chaldaeos adesse, et tam instructos esse a Deo, et militare sub eius vexillo, ut urbem expugnent ac perdant totum regnum. Sed quia discesserant Chaldaei, hinc nata fuerat confidentia Iudaeis, et securitas, quandoquidem putabant se liberatos esse periculo. Hic autem discessus inde habuit causam, quod Aegyptii ut opem ferrent Iudaeis collegerant exercitum, vel potius, ut antevertendo sibi consulerent. Scimus foedus fuisse illo tempore inter Iudaeos et Aegyptios. Consilium autem utriusque populi fuerat sese munire contra regem babilonium: Aegyptii non magnopere curassent Iudaeos, nisi alia ipsos ratio impulisset. Nam hoc satis notum erat, simul ac bello iudaico perfuncti fuissent Chaldaei, irruptionem facturos esse in Aegyptum. Putabant autem hoc sibi fore utile, si confligerent cum exercitu babilonico adiuti ab ipsis Iudaeis: nam soli pugnassent si Nabuchadnezer potitus fuisset victoria: imo Iudaei ipsi coacti fuissent praestare operas in subigenda Aegypto. Quum ergo id secum expenderent Aegyptii, collegerant magnas copias. Babilonii audito rumore profecti sunt: ita relicta fuit urbis obsidio. Iudaei exsultant quasi evanisset totum periculum. Ergo propheta deridet eorum stultitiam, quod putent se iam fore in pace et otio, quoniam *ascenderint ab ipsis Chaldaei*, hoc est, urbem ad tempus reliquerint, et ascenderint in Aegyptum. *Quamvis* ergo (nam adversative legenda est haec particula) *ascenderint a vobis*: tamen Deus tradet vos in eorum manum. Videmus autem neque regi, neque proceribus parcere Ieremiam: et ita observanda est virtus spiritus sancti quae viguit in prophetarum cordibus, quia intrepide aggressi sunt non tantum vulgus, sed reges ipsos et qui pollebant summa autoritate. Quum ergo prophetam videmus tanta magnitudine animi regi et proceribus denuntiare Dei iudicium, sciamus nullos esse idoneos ad regendam ecclesiam, nisi qui praediti erunt hac constantia, ut neminem formident, ut nullius potentia exanimetur, quominus summos cum infinitis audeant aggredi. Sequitur,

22. *Ecce ego praecipio, dicit Iehovah, et reducam eos ad urbem hanc et expugnabunt eam, et capient eam (vel oppugnabunt eam, et capient eam), et comburent eam igni: et urbes Iehudah ponent vastitatem absque habitatore.*

Aliis verbis idem docet, sed non est superflua repetitio, quia quod hic legimus incredibile erat Iudaeis. Extulerant enim cornua quum viderent regem Nabuchadnezer recessisse ab urbe. Ne igitur inanis haec fiducia ipsos decipiat, iterum proponit illis Deum praeesse bello: quasi diceret

Chaldaeos non temere arma sumpsisse, sed quoniam Deus ita statuerit, et quoniam ipsis praeceperit, non loquitur autem de manifesto praecepto, quia animus non fuit Chaldaeis Deo obedire, vel impendere obsequium: sed loquitur de arcana providentia. Deus ergo dicitur praecipere quum eius instinctu moventur etiam impii, quos potest quocunque vult flectere: quemadmodum alibi dicitur: Sibilabo Aegyptiis, vel Assyriis, aut Chaldaeis, ita etiam hoc loco, *Ecce ego praecipio*. Denique praecipit Deus impiis, praecipit morbis, praecipit gladio, praecipit fami et pesti: et tamen nullus est sensus in peste, in gladio, in fame: verum est, sed scriptura docet omnia haec ita subesse eius imperio, ut attingere nos nequeant, nisi quatenus Deus ipsis vult nos castigare, vel humiliare. Et in eundem finem spectat particula *הנני*, *Ecce ego*. Deus ergo ostendit se adesse, quamvis Chaldaei iam non conspicerentur in terra Iehudah. Modum praesentiae exprimit quum dicit, *Reducam eos ad urbem hanc, et oppugnant eam, et capient eam, et accendent eam igni*. Haec alibi fuerunt exposita, ideo nunc levius praetereo.

Proxima lectione vidimus quod denuntiabat propheta Iudaeis, nempe sicuti perfide egerant cum servis suis, ita etiam Deum poenas sumpturum, quia perpetuo futuri essent servi. Quod Nabuchadnezer progressus obviam fuerit Aegyptiis, erat quaedam munitionis species. Putabant enim Iudaei se postea fore liberos. Sed quemadmodum luserant cum servis suis, ita propheta ostendit eos longe falli, dum putant se perpetuo fore liberos: quia paulo post redibit Nabuchadnezer. Ita denuntiat sic addictos esse in servitutem, ut libertas illa, in qua gloriabantur, futura sit lusoria. Nunc sequitur,

CAPUT TRIGESIMUM QUINTUM.

1. *Sermo qui factus fuit ad Ieremiam a Iehovah diebus Iehoiakim filii Ioziae regis Iehudah, dicendo,*

2. *Vade ad domum Rechabitarum, et dices illis (et loquere cum ipsis), et adducas eos in domum Iehovae ad unum cubiculorum, et propina illis vinum.*

3. *Et sumpsit Iazaniah filium Ieremiae filii Habazaniae, et fratres eius (hoc est cognatos), et omnes filios eius, totam domum Rechabitarum.*

4. *Et adduxi eos in domum Iehovae ad cubiculum filiorum Chanan filii Tigdalae viri Dei, quod erat iuxta cubiculum principum, quod erat e super cubiculo Maassaiae filii Sellum custodis thesauri (alii vertunt, liminis, sed sine ratione, ut mihi videtur):*

5. *Et posui in conspectu filiorum domus Rechabitarum (vel, coram filiis domus Rechabitarum) scyphos plenos vino, et calices: et dixi, Bibite vinum.*

6. *Et dixerunt, Non bibimus vinum, quia Ionadab filius Rechab, pater noster (vel, patris nostri) praecepit nobis, dicendo, Non bibetis vinum vos, et filii vestri usque in saeculum.*

7. *Et domos non aedificabitis, et semen non sereitis, et vitem non plantabitis, et non erit vobis quidquam: quia (hoc est, quin potius) habitabitis in tabernaculis cunctis diebus vestris, ut vivatis dies multos in superficie terrae in qua vos peregrini estis.*

Primo notandum est prophetias non scriptas fuisse servato ordine temporis, quemadmodum ubi scribitur historia, oportet perpetuam seriem annorum et dierum fluere, sed alia est ratio in libris propheticiis, quemadmodum aliquando admonui. Prophetae quum enim essent concionati postea redigebant in summam quod pluribus verbis disseruerant. Haec charta solebat affigi templi valvis, et ut quisque studiosus erat coelestis doctrinae, describebat exemplar, et postea reponebantur chartae illae in archivis. Hinc confecti sunt libri qui nunc exstant. Et quod dico potest certis et firmis rationibus colligi. Sed ne plura nunc nobis dicenda sint, hic locus ostendit vaticinium Ieremiae, quod hic inseritur, non subsequutum esse proximam concionem: quia recitat quid iussus fuerit dicere, et facere tempore Iehoiakim, hoc est, quindecim annis ante urbis cladem, unde apparet quod dixi, Ieremiam non scripsisse librum qualis nunc exstat, sed collectas fuisse eius conciones et in unum volumen fuisse congestas, non adhibita temporum distinctione. Idem etiam colligere licebit ex vaticiniis quae postea videbimus a capite 45 usque ad quinquagesimi finem. Nondum sub rege Iehoiakim sic attritae erant opes regni Iehudah, quin adhuc superbia inflati essent quoniam ergo tunc securitas impendebat, quominus attentis essent ad verba prophetae, oportuit visibile signum illis proponi, quo pudefierent. Deus ergo voluit ostendere quam inexcusabilis esset eorum pervicacia: hic fuit vaticinii finis, et propheta hoc consilio iussus est vocare Rechabitas et vinum illis bibendum proponere, ut magis probrosa esset populi pervicacia, quod non posset adduci ad legitimum Dei obsequium, quum tamen Rechabitae tam morigeri essent patri suo, homini mortali et qui iam fere tribus ante saeculis mortuus fuerat. Rechabitas existimant genus duxisse ab Obad et Iethro socero Mosis. Sunt tamen qui existimant eundem fuisse Obad et Iethro. Sed coniectura illa mihi non videtur probabilis. Quidquid sit, putant interpretes Rechabitas fuisse posteros Obad, qui sequutus est Mosen et Israelitas. Et videtur eorum opinio confirmari,

quia hic in persona Ionadab dicitur illos peregrinatos fuisse in terra. Promissa quidem illis fuit haereditas, sed ex plurimis scripturae locis apparet mala fide cum illis fuisse actum, quia dispersi fuerunt huc illuc per singulas tribus. Ergo non potiti sunt haereditate sicuti par erat, et meriti erant. Et videmus etiam fuisse versatos inter gentes exteras. Quantum attinet ad Ionadab, cuius hic fit mentio, legimus libro secundo Regum, cap. 10 fuisse virum magnae auctoritatis, quia Iehu quum regnare inciperet, habuit tanquam socium regni, quamvis esset peregrinus. Oportet igitur fuisse in maxima gratia, et praeditum etiam potentia fuisse, et opibus inter Israelitas. Et certum est eundem fuisse illum Ionadab, de quo illic loquitur sacra historia, quoniam vocatur filius Rechab: et tamen fluxerunt anni trecenti, vel circiter ab illo tempore usque ad regnum Iehoiakim. Hoc de origine huius familiae aut gentis, quod scilicet primus auctor fuerit Obad, ex eo fuit progenitus Rechab cuius filius Ionadab vixit tempore regis Iehu, et sublatu in currum fuit tanquam ab ipso secundus, quum scilicet nondum Iehu haberet opes suas bene stabilitas. Tunc autem concesserant Ierosolymam propter assiduas calamitates terrae Israel: erat enim exposita continuis rapinis, et id postea videbimus in contextu. Habitabant igitur filii Rechab in regno Israel. Sed quum multae incursiones hostium vastassent terram illam, et instaret etiam ultima clades, Ierosolymam profecti sunt relictis tuguriis. Neque enim licebat illis colere aut agros, aut vites, quemadmodum postea videbimus. Habitabant igitur Rechabitae in urbe Ierusalem, quae ipsos protegeret ab incursu et violentia hostili: sed tamen retinebant priscum morem, ut essent abstemii, deinde ut neque agros neque vites colerent. Licebat quidem ipsis habitare in aedibus, quoniam non reperissent locum vacuum in urbe, ubi finxissent sua tentoria vel tuguria. Sed hoc pro temporis necessitate factum erat. Interea parebant mandato patris sui Ionadab, quamvis trecentis iam annis mortuus fuisset. Sed tamen sic reverebantur patris sui memoriam, ut sponte abstinerent a vino, et colerent non modo frugalem vitam, sed austeram. Nunc iubetur propheta *ipsum adducere in templum, et vinum illis propinare*. Breviter exposui Dei consilium hac in re, nempe quod voluerit Iudaeis obicere Rechabitas in probrum, quod familia illa patri suo obsequabatur post mortem: Iudaei autem non poterant adduci ut sese imperio Dei vivi subiicerent, qui tamen erat unicus omnium pater. Iubetur ergo propheta *eos adducere in templum, et calices ac scyphos vino plenos porrigere ut bibant*. Dicit eos *rebuscasse*, et ratione adducta, quod scilicet *Ionadab pater ipsorum id vetuisset*. Postea videbimus applicationem exempli. Neque vero possunt omnia simul

dicì. *Expendamus igitur prophetae verba. Dicit sibi datum fuisse sermonem diebus Iehoiakim, quum scilicet iam pluribus annis expertus esset quam indomiti essent Iudaei, et quanta esset ipsorum ferocia. Multum ergo laboris insumpserat propheta, neque tamen subacti fuerant, ut Dei iugum susci- perent. Quum ergo iam per annos complures dedissent multa signa suae contumaciae, Deus Rechabitas excitat tanquam testes, qui exemplo suo demonstrent inexcusabiles esse, quod tam rebelles et immorigeri essent prophetae mandatis. Vade ergo ad domum Rechab, inquit (diximus tunc ipsos habitasse Ierosolymae, et postea id clarius patebit) et adduces eos in domum Iehovae. Nunc videndum est cur propheta potius iussus fuerit vinum Rechabitis porrigere in templo quam in privato loco. Sed ratio in promptu est. Deus enim voluit ostendere quam pravo ingenio essent Iudaei, quia ne ipsi quidem sacerdotes a vino abstinebant. Non semper quidem, sed quum peragerent vices suas. Lex iubebat sibi a vino temperare: atqui Levitae qui excubias agebant in templo, deinde sacerdotes qui non erant in ordine suae functionis vinum libere bibebant. Quum ergo sibi permitterent sacerdotes vinum bibere etiam in templo, hoc est, in cubiculis quae adiacebant atrio sacerdotali: quaeenam excusatio praetexti potuit quum Rechabitas, qui tamen erant ex vulgo, imo erant quasi peregrini inter Iudaeos, vinum reiicerent ex praecepto Ionadab patris sui? Si Deus usum vini abstulisset toti populo, poterat videri haec esse lex nimis rigida: sed Deus non modo permisit populo vinum bibere, sed ipsis sacerdotibus: imo nulla religio vetabat, quin vinum prope templum biberent si non obiant vices suas. Nunc ergo tenemus cur expressa fuerit circumstantia loci, dum scilicet recitat propheta se adduxisse Rechabitas in templum. Vade ergo, et adducas eos in domum Iehovae ad unum ex cubiculis, et propina illis vinum. Diximus atrio sacerdotali annexa fuisse cubacula. Nam multi semper Levitae excubias agebant ad custodiam templi: deinde quidam ex sacerdotibus: sacerdos qui habebat proprias vices abstinebat solus a vino: sed Levitis per legem concessum erat vinum bibere, et quidem in ipsis cubiculis quae tamen erant tanquam templi appendices, ab utroque latere scilicet. Iam adiungit propheta se sumpsisse Iazania, qui praecipuus erat, et tanquam caput gentis. Et nominat eius patrem, nempe Ieremiam filium Habazaniae: postea adiungit totam domum. Dicit se adduxisse ipsos in templum ad cubiculum filiorum Chanan filii Igdaliae viri Dei. Non dubium est quin propheta locum celebrem elegerit, ut fama per totam urbem manaret, atque etiam totam Iudaeam: deinde ut ipsa loci dignitas fidem faceret. Scimus enim quod in obscuro aliquo angulo geritur, posse repudiari tanquam dubium*

aut fabulosum. Sed propheta adduxit Rechabitas in locum nobilem, nempe in *cubiculum filiorum Chanan*. Et postea adiungit illum fuisse *filium Tigdaliae viri Dei*. Non dubium est quin tanta fuerit huius viri reverentia, ut nemo tunc auderet revocare in dubium, quod illic gestum fuerat. Deinde adiungit *cubiculum illud fuisse contiguum principum cubiculo, quod erat supra cubiculum custodis thesauri*. Quidam vertunt, Limen, ut dixi: sed proprie vas significat. Hic autem accipitur pro sacra supellectile: et mutatio est numeri: comprehendit enim hoc nomen omnia templi vasa. Videmus ergo locum fuisse delectum, qui prae aliis excelleret, ut esset quasi illustre theatrum, et ita prophetia plus haberet fidei apud omnes Iudaeos. Dicit se *posuisse vinum coram ipsis, et hortatum fuisse ut biberent, cum appositi essent pleni scyphi et calices*. Postea adiungit ipsos recusasse, *Non bibimus vinum, quia Ionadab pater noster praecepit nobis, dicendo, Ne bibatis vinum, ne aedificetis domos, ne semen seminelis et vites ne plantetis, nec quidquam sit vobis proprium*. Videmus quatuor mandata fuisse Rechabitis a patre, *Ne biberent vinum, ne agros aut vites colerent*. Haec tria sunt: quantum vero, *ne domos exstruerent*, sed contenti essent tuguriis. Hic additur promissio etiam, *ut vivatis longo tempore super terram in qua estis peregrini*. Promittit ergo filiis suis et posteris Ionadab longam vitam si paruerint suis praeceptis, ut sint tota vita abstemii, et nihil possideant neque domos aedificent. Quod dicunt se obedientes fuisse patris praecepto, postea excutietur, quandoquidem non possumus omnia semel complecti. Sed nunc videndum est, an Ionadab recte fecerit qui abstulit usum vini suis posteris, et vetuit agros colere. Nam agricultura per se ratio vivendi est non modo pura et innoxia, sed etiam quae remota est ab ambitione, a fraudibus, a rapinis: denique inter genera vivendi hoc videtur esse in primis simplex et sincerum. Posset igitur hic reprehendi consilium Ionadab, qui filios suos retraxit ab agricultura. Sed probabile est quum videret Iudaeos et Israelitas legem Dei sui contemnere, cogitasse de vindicta, quae tametsi longo post tempore sequuta est, tunc iam metuenda fuit. Deinde videbat fontes vitiorum, nempe quod Israelitae praecepue lautitiis essent dediti, et sine fine et modo luxuriarentur, quemadmodum satis ex prophetis apparet. Quum ergo videret terrae corruptelas ab una parte, et simul timeret a poena, voluit suos posteros assuefacere ad rationem vivendi austeram, quod scilicet facilius huc vel illuc migrarent: deinde ut aequiore animo perferrent si quid adversi contingeret, quod scilicet neque essent divites, neque assueti delitiis. Ionadab ergo non damnavit agriculturam, neque etiam usum vini, neque commodas habitationes, dum suos posteros

iussit contentos esse tuguriis et aqua, et voluit ipsos triticum emere, et tantum colere pastorem vitam: sed aliud spectavit, quemadmodum diximus. Hoc igitur primo loco tenendum est. Sed simul observemus posteros Ionadab non vixisse ex rapinis, vel obtorpuisse in suo otio. Erant enim pastores qui magno labore et multis vigiliis victum sibi acquirebant. Sed voluit pater Ionadab ipsos quodammodo segregatos esse a communi vita propter corruptelas quae invaluerant, et quas videbat sic ante oculos suos grassari ut in posterum non dubitaret, quin magis ac magis se Israelitae prolicerent ad omnem luxuriam: atque ita pessum iret omnis integritas. Haec igitur ratio est cur Ionadab retraxerit a communi vivendi ratione suos posteros. Neque tamen laudatur eius consilium, sed tantum obedientia quam filii praestiterunt, hic in exemplum proponitur, ut pudeat Iudaeos, quod tam pervicaciter respuant Dei legem et propheticam doctrinam. Est autem argumentum sumptum a minori ad maius. Nam si tantum valuit hominis mortalis auctoritas apud posteros ut a vino abstinuerint, deinde non tantum frugaliter vixerint, sed pertulerint multas miseras, frigus scilicet, deinde inopiam multarum rerum: quales decuit Iudaeos esse, quum Deus illis praeciperet quod rectum et facile erat? Hoc unum est, nempe quod confertur Deus cum homine mortali: deinde altera comparatio, quod valuerit trecentis annis praeceptum illud, et retinuerit posteros in officio, Dei autem lex quae assidue in auribus populi resonabat, nihil habuerit vigoris ad ipsos movendos. Haec est altera comparatio. Tertia, quod Deus adhibuerit aequitatem, ne scilicet nimis urgeret Iudaeos, ita ut rigor ipse posset gignere legis odium vel taedium parendi. Quum ergo Deus moderatus sibi fuerit in lege sua, ne quid flagitaret a populo nisi quod erat facile toleratu: dicit Ionadab fuisse rigidum et austerum, quia scilicet vetuerit usum vini: deinde non permiserit suis posteris agros colere: neque etiam aedes habitare. Haec igitur triplex comparatio tenenda est, vel tres istae partes similitudinis expendi debent, quod scilicet Deus non extorserit a populo suo quod Ionadab obtinuit a suis posteris: deinde quod Deus assidue clamitans nihil profecerit, quum reverentia hominis mortui continuerit posteros in officio: ad haec quod lex Dei, quae tamen non flagitabat nisi quod esset tolerabile, a Iudaeis tam contumaciter reiecta fuerit, quum Rechabitae in honorem patris mortui sustinuerint se privari omnibus delitiis, et non exhorruerint austerum et agreste et quasi immane vitae genus, non tantum quod essent abstemii, sed quod etiam non auderent frigus arcere aliqua commoditate aedium, et quod prohiberentur ab omnibus vitae commodis. Quod autem iubetur propheta illis vinum porrigere, et

recusant, hic quaeritur, an laudabilis fuerit hac in parte eorum contentia. Visi enim sunt ita praeferre Ionadab Deo, quia sciebant Ieremiam divinitus esse missum, qui ipsis vinum offerret. Sed minime dubium est quin Rechabites se modeste excusaverint, quum dicerent si non esset fas vinum gustare, quod a patre suo prohibiti essent. Non fuit igitur illis propositum plus deferre honoris patri suo, quam Deo, vel eius prophetae: sed simpliciter responderunt excusationis causa, se iam annis trecentis fuisse abstemios, hoc est, totam illam familiam abstinuisse a vino. Haec igitur solutio est quaestionis. Quod autem papistae nobis Rechabites obiciunt, primum ut tyrannicas suas leges confirment, deinde, ut liceat ipsis miseras conscientias pro libidine tractare, nimis frivolum est: quemadmodum iam dixi, non laudatur consilium Ionadab, ac si recte prohibuisset filios suos ab usu vini: sed tantum de filiis ipsis agitur, quod reverenter et modeste paruerint mortui patris imperio. Ergo non suffragatur hic locus papistis, ac si eius finis esset obstringere conscientias fidelium suis legibus, quia tantum hoc agitur, Rechabites sua obedientia testatos esse, quam turpis et scelerata esset pervicacia populi, quod minus scilicet reverentiae et honoris deferret Deo vivo, quam illi homini mortuo. Sed tamen papistae in altero capite insistent, nempe quiddam traditum est ■ patribus esse servandum: et ita ratiocinantur, Maior est totius ecclesiae autoritas, quam hominis privati: atqui laudantur Rechabites quod privati hominis mandato obsequuti sint: ergo multo magis obediendum est legibus ecclesiae. Respondeo, parendum esse patribus, et toti ecclesiae: neque hac de re litigamus cum ipsis. Nam non simpliciter dicimus, quiddam homines tradiderint reiiciendum esse: sed negamus obediendum esse legibus hominum, si conscientias ligent sine ulla necessitate. Ubi ergo iniicitur nobis religio, iam homines ad se rapiunt quod proprium est unius Dei. Ita violatur Dei imperium ubi homines tantum sibi arrogant, ut velint conscientias suis legibus obstringere. Distinguendum igitur est inter leges politicas, hoc est, quae feruntur tantum ordinis servandi causa, vel propter alium finem, et leges spirituales, quae feruntur ad Dei cultum, et ex quibus iniicitur religio et necessitas conscientiae. Sed non possem nunc absolvere, quia video iam horam praeteriisse.

Diximus proxima lectione proponi exemplum Rechabitarum, non ut simpliciter laudetur eorum obedientia, ac si esset eximia quaedam virtus, sed tantum ut propheta Iudaeis exprobraret, Deo viventi minus honoris haberi apud ipsos, quam Rechabites detulerint patri suo mortuo. Et certe haec comparatio potuit reddere detestabiles Iudaeos, quod non

possent adduci ad Dei obsequium, quum tamen ante ipsorum oculos essent Rechabites. Diximus etiam non eo consilio Ionadab interdixisse posteris suis ne vinum biberent, ne sererent agros, aut plantarent vites quasi vellet instituere novum aliquem Dei cultum, vel obstringere ipsorum conscientias: sed hoc ideo fecisse, quia utile erat eius posteris sic peregrinari in terra, ut non essent affixi suis possessionibus et inter varias mutationes semper attentis essent et quasi accincti ad migrandum. Hinc ostendimus inscite papistas torquere hunc locum ad stabiliendas tyrannicas leges, quibus fingunt contineri spirituales Dei cultum, et quibus etiam miseras animas opprimunt, quia nulla est similitudo vel affinitas inter mandatum Ionadab, et inter leges illas quae feruntur ad spirituales Dei cultum instituendum. Nam praeceptum Ionadab primo non eo spectavit, ut ■ posteris suis exigeret abstinentiam vini quasi rem necessariam, sed alio respexit. Iam quod praecipitur in alium finem, sicuti non est necessarium, ita non opponitur Dei verbo. Neque enim tunc libertas conscientiae eripitur: deinde Ionadab non voluit ad se trahere ius et imperium Dei, ac si esset spiritualis legislator: sed politicum fuit praeceptum duntaxat. Hinc apparet quam dissimilis sit ratio inter hoc praeceptum, et inter tyrannicas leges, quibus oppressa fuit libertas sub papatu. Quod si iocari libeat, mirum est tantopere papistas gloriari hoc exemplo, quod tamen nullus eorum unquam imitatus est. Nam etsi habent monachi apud ipsos leges rigidas et austeras in victu et potu, sanctissimi tamen quique eorum nunquam voluerunt observare hoc praeceptum, et nullus etiam fuit Chartusianus vel Coelestinus qui vellet se subicere huic necessitati, ut esset abstemius. Si ergo illis tantopere placeat haec virtus Rechabitarum, cur non abiciunt usum vini? Sed hoc serio non dixi: quantum attinet ad rem ipsam, solutio certa est et expedita, non laudari Rechabites ac si patri suo obtemperassent tanquam Deo: sed quia obedientes amplexi sunt quod pater ipsis mandaverat, quoniam erat civile duntaxat praeceptum: deinde spectabat in alium finem: neque exigebat abstinentiam vini et aliarum rerum propter se. Et uno etiam verbo Paulus (Eph. 6, 1) definit hanc controversiam: quum enim liberos hortatur, ut pareant suis patribus, temperat sententiam illam, addita particula, In Domino. Videmus ergo ut Paulus non generaliter, vel absque exceptione iubeat filios obedire parentibus, sed ita ut Deus, qui summus est et unicus omnium pater, retineat suum imperium: et patres terreni non tantum sibi imperii usurpent, ut concendant ipsius Dei tribunal, ac si essent legislatores in animas. Nunc pergamus:

8. *Et audivimus in voce* (hoc est, obedivimus voci) *Ionadab filii Rechab patris nostri, secundum omnia quae mandavit nobis, ne biberemus vinum cunctis diebus nostris, nos, uxores nostrae, filii nostri, et filiae nostrae.*

9. *Et ne aedificaremus domos in quibus habitaremus, et ne vitis, vel ager, vel semen nobis esset* (ad verbum, et vitis, et ager, et semen non erunt nobis).

10. *Et habitavimus* (quin potius, est enim copula resolvenda in adversativam particulam, quin potius habitavimus) *in tabernaculis, et obedivimus, et fecimus secundum omnia quae praecepit nobis Ionadab pater noster.*

Pluribus verbis explicat Ieremias quod potuit breviter perstringi, nempe ut amplificet constantiam Rechabitarum. Fieri enim potest, ut quispiam patri suo obediat, sed non ita fixus erit in proposito quin levi aliqua occasione possit abripi, ut ab officio suo deficiat. Ieremias hic ostendit talem fuisse perseverandi alacritatem in Rechabitis, ut vino proposito non fuerint tamen illecti: sed ac si nulla tentatio illis esset obiecta, retulerint mandatum patris sui, qui tamen aliquot ante saeculis mortuus fuerat, quemadmodum ante visum fuit. Dicunt igitur *se audivisse vocem Ionadab filii Rechab patris sui*: deinde addunt: *secundum omnia quae praecepit nobis.* Iterum commemorant quid mandaverit Ionadab. Et huc pertinet membrum istud, *secundum omnia.* Nam si tantum iussisset esse abstemios, erat illud difficile et asperum: sed voluit ipsos adstringere ad vitam erraticam, ut tantum tegerentur tuguriis: deinde ne quid possiderent. Quum igitur non uno in genere probaverit Ionadab obsequium domus suae, hinc clarius apparet quanta fuerit in ipsis parendi alacritas et constantia. Primum ergo dicunt, *ne biberemus vinum*: deinde addunt, *cunctis diebus.* Seimus enim Nazarenos fuisse prohibitos a potu vini, sed ad tempus, donec perfuncti essent suo voto. Seimus etiam, quum vices suas perageret aliquis sacerdos, ad tempus caruisse vino. Sed postea redibant tam sacerdotes quam Nazarei ad communem victum. Fuit igitur hoc longe difficilior tota vita non gustare vinum. Nec dubium est quin propheta collegerit istas particulas ut maiore odio premeret Iudaeos, qui in re aquisissima, nec tam molesta, Deo tamen essent immorigeri ut videbimus. Dicunt, *nos, uxores nostrae, filii nostri, filiae nostrae*: quasi dicerent, Praeceptum hoc vixit semper in familia nostra, et quod nobis per manus traditum fuit a patribus, hoc sumus sequuti ad hunc usque diem, sicuti etiam patres nostri obedierunt mandato hominis mortui, quia voluntas eius illis fuit exposita. Addunt, *ne domos aedificaremus*, ad verbum, ad inhabitandum nos,

hoc est in quibus habitaremus. Licuit ergo Rechabitis domos exstruere, hoc est operas suas locare aliis: sed oportuit suis tuguriis esse contentos, et tenuiter illic victitare. Poterant igitur exstruere aliis splendida palatia, ut victum sibi acquirerent ex suo labore: sed non licuit aedes incolere, quoniam hoc unum erat ex praeceptis. Addunt, *et vitis, et ager, et semen ne sit nobis.* Si expendimus quam dura fuerit haec conditio, non abs re laudabimus constantiam in Rechabitis, quod absteriti non fuerint quum viderent se in tam angustas miseriae adigi. Sed tamen praecipue attendere convenit ad prophetae consilium, nempe nimis turpem esse contumaciam in Iudaeis, qui Dei praecepta audeant spernere, et pro nihilo ducere, quum tanta fuerit hominis mortalitas, atque etiam mortui auctoritas apud posteros. Dicunt ergo *se habitasse in tabernaculis, et paruisse secundum omnia quae praeceperat Ionadab pater ipsorum.* Sequitur,

11. *Et factum est quum ascendit Nabuchadnezer rex Babylonis in terram, tunc diximus, Venite, ingrediamur Ierusalem a facie exercitus Chaldaeorum, et a facie exercitus Assyriorum* (alii vertunt Syriae, sed ארם, quamvis aliquando restringatur ad Syriam, comprehendit tamen Mesopotamiam, et alias regiones), *et habitavimus Ierusalem.*

Hinc apparet fuisse utile Rechabitis quod pater ipsis mandaverat. Nam fuissent affixi suis possessionibus: et ita tracti fuissent in exilium cum reliquis, ubi scilicet regnum Israel periit, et abductae sunt in alias regiones decem tribus, idem factum esset Rechabitis. Quia autem nihil erat ipsis proprium, hinc liberior fuit migratio. Neque enim illis triste fuit relinquere suas possessiones, quae nullae erant. Seimus multos ita addictos esse suis aedibus, et agris, et vitibus, et pratis, ut malint centies occidi, quam inde avelli. Pluris siquidem sunt illis amoenae possessiones, et fertiles agri, quam propria viscera. Bene ergo posteris suis consuluit Ionadab filius Rechab, quum voluit agere sub tuguriis, ita ut uno die traherent sua omnia secum, quemadmodum celebratur dictum illud Biantis. Paupertas igitur illis fuit valde utilis: deinde austeritas vitae ipsos adiuvit, ne molestum esset Ierosolymae habitare, neque enim opus fuit multis lautitiis. Si assueti fuissent vino et aliis delitiis, poterant secum disputare an praestaret semel mori quam esurire in urbe obsessa. Caeterum, quoniam frugaliter vixerant, imo fuerant semper assueti austeræ vitae, ideo nulla anxietas ipsos tenuit quominus secure venirent Ierosolymam. Putarunt enim se tenuem et sordidum victum posse acquirere suo labore. Hinc ergo apparet quid spectaverit Ionadab, quum interdixit posteris suis tam vini potum, quam

agros et vineas. Iam enim tunc potuit prospicere quam durae conversiones instarent. Ergo voluit sponte ita exerceri suos posteros, ut quum urgeret necessitas ne succumberent oneri: sed patienter ferrent esuriem, et aliqua incommoda, quae aliis intolerabilia fuerunt, quum scilicet semper illis in mentem venirent pristinae delitiae. Diximus ergo, *Venite, et ingrediamur Ierosolymam a facie utriusque exercitus.* Quum ergo retenti fuerint Israelitae suis agris, et copiis domesticis, Rechabitae profecti sunt Ierosolymam et ita fuerunt exempti periculo. Nunc sequitur,

12. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam, dicendo,*
 13. *Sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Vade, et dic viro Iehudah, et incolis Ierusalem, An non recipietis disciplinam (vel correctionem) ad obediendum sermonibus meis, dicit Iehovah?*

14. *Stabiliti sunt sermones Ionadab filii Rechab, quos mandavit filiis suis ne biberent vinum: et non biberunt usque ad hunc diem: quia obedierunt mandato patris sui: ego autem loquutus sum ad vos mane surgens (vel mane surgendo) et loquendo, et non obtemperastis mihi.*

15. *Et misi ad vos omnes servos meos prophetas, mane surgendo, et mittendo (mane surgens et mittens), dicendo, Convertimini agedum quisque a via sua mala, et bonas facite actiones vestras: et ne ambuletis post deos alienos ad serviendum ipsis (ut serviatis ipsis), et habitabitis in terra quam dedi vobis, et patribus vestris, et non inclinastis aurem vestram, et non obdivistis mihi.*

Hic accommodat Ieremias exemplum quod narravit ad causam praesentem. Subiicitur enim Dei querimonia, quod minore in pretio sit apud populum suum, quam fuerit Ionadab apud suos posteros. Dicit igitur, *Vade, et alloquere viros Iehudah, et incolas Ierusalem.* Quo efficacior sit obiurgatio, inducit propheta Deum loquentem. Vult igitur denuntiari hoc Iudaeis Deus suo nomine, et quasi in sua persona: *Annon, inquit, recipietis disciplinam, ut obediat mihi?* מִסֵּר interdum simpliciter accipitur pro regimine, vel gubernatione: sed interdum significat correctionem. Minime autem dubium est quin Deus hic reprehendat in Iudaeis ferociam illam, in qua pridem obdurerant: quasi diceret, Nunquam vobis libebit redire ad sanam mentem. Quoniam ergo fuerant longo tempore indomiti, et vagati post suas concupiscentias tanquam effraenes bestiae: ideo ponitur haec correctio: quasi diceret, Semperne intemperanter lasciviet hic populus, ut iugum non suscipiat? Dicit, *ad obediendum mihi.* Deus ostendit se nihil iniquum postulare a Iudaeis, ut honesta excusatio praetendi queat, ac si nimium esset rigidus: Ego tantum, inquit, postulo, ut mihi

obediatis: haec scilicet est mea severitas, tam amabilis regula mansuetudinis qua erga vos utor. Quum igitur nihil aliud exigam, nisi quod ultro debent filii suis patribus, etiamsi non moneantur, qui fit ut haec moderatio vobis tantopere displiceat, neque ullo modo possit a vobis admitti? Postea adiungit, *Stabilita fuerunt verba Ionadab apud filios: populus autem hic non paret mihi.* Sed quemadmodum proxima lectione diximus, specialiter attingit propheta circumstantias quasdam quod scilicet obedierint Rechabitae imperio patris sui, quum vetaret vinum bibere: hoc fuit durum. *Non biberunt, inquit, usque ad hunc diem.* Quid autem ipse a filiis suis postulabat? tantum ut legem suam amplecterentur, non errarent post deos alienos, quemadmodum subiicit. Ergo subest antithesis inter difficile illud praeceptum Ionadab, et inter aequitatem legis, quum Deus nihil aliud populo suo mandavit, nisi ut inter ipsos pure coleretur. Dicit, *Non biberunt illi vinum usque ad hunc diem: quare? nam obedierunt, inquit, hoc est, nulla fuit religio in vini potu, sed tantum valuit apud ipsos mortui autoritas, ut libenter usum vini relicerent.* Quoniam ergo simplex obedientia, hoc subest, studium pietatis tantum valuit apud Rechabitas, qui fit nunc ut ego non audiar? *Nam loquutus sum, inquit, hoc est, non excusabile est peccatum populi ignorantiae prae-textu. Ego enim loquutus sum.* Sed adiungit, *mane surgens et loquens.* Hic notatur assiduitas et diligentia, Ionadab semel hoc filiis suis mandavit: imperium illud quod poterat evanescere, perpetuo viguit in ipsorum cordibus ita ut filii nepotes suos docerent. Atqui non semel tantum praecepit Deus quod rectum erat, sed *surrexit mane, hoc est sedulo ipsos praevenit.* Hac enim metaphora significat se non exspectasse dum post diuturnam licentiam essent magis addicti suis vitiis. Scimus enim eos quibus permessa fuit ad multos annos libertas, non libenter postea cogi in ordinem, sed consuetudine fieri refractarios. Et hinc fit etiam ut necesse sit formare quasi ab infantia eos qui a nobis regendi sunt. Nam si liberum illis esset pro libidine sua agere, postea nullis legibus posset coerceri lascivia. Deus ergo dicit *se mane surrexisse, quia scilicet praevenit Iudaeos, ut una cum lacte imbiberent pietatem.* Deinde adiungit se assiduum fuisse in illis docendis: *mane surgens et loquens.* Hoc participio significat se quotidie repetivisse eadem, ne scilicet oblivio a Iudaeis posset obtendi: *loquutus sum ergo, nempe mane surgens et loquens, et non obedierunt mihi.* Postea sequitur explicatio, quod scilicet Deus *miserit prophetas.* Alioqui promptum fuisset Iudaeis excipere, Deum nunquam ipsis apparuisse. Dicit igitur *se loquutum per suos prophetas: Misi, inquit, et quidem plures.* Dicit, *cunctos servos suos, quia si unus tantum Moses man-*

dasset Iudaeis quod rectum erat, poterant tergiversari legem fuisse sepultam, et se non tenere memoria quidnam Moses docuisset. Ergo ut talibus cavillis occurrat, dicit breviter *se misisse cunctos servos suos*, hoc est, misisse complures prophetas eo numero et ea multitudine ut assidue personuerit in auribus populi legis doctrina. Iterum repetit, *mane surgens et mittens dicendo*, quod scilicet nunquam destiterit illos et monere et hortari. Qui autem aliqui tardi sunt, atque etiam refractarii, mansuescunt tamen ubi singulis diebus et horis revocantur ad officium. Quum ergo Deus ita institerit per suos prophetas, hinc perspicitur furiosa contumacia populi, quod nunquam paruerit. Iam sequitur ipsa facilitas, quae rursus aggravat ipsorum crimen. *Dicendo*, inquit, *convertimini agendum quisque a via sua mala, et recta facite* (ad verbum bonificate) opera vestra. Hic ostendit Deus legem suam in hoc differre a praeceptis Ionadab, quia simpliciter a Iudaeis postulaverit quod ultro debuerant praestare, nam ut nulla lex unquam fuisset scripta, dictabat tamen Iudaeis naturae sensus, parendum esse Deo. Nam lex pietatis ita insculpta est cordibus nostris, quoad testimonium, ut nemo iure obtendat errorem, vel ignorantiam. Deus ergo hic commemorat se nihil postulasce, nisi quod natura ipsa dictabat, nempe ut resipiscerent Iudaei, et vitam suam formarent ad regulam pietatis, etiamsi nemo fuisset apud eos propheta, debuit tamen hac in parte sibi quisque esse doctor et magister. Sequitur, *Ne ambuletis post deos alienos ut serviat is illis*. Haec admonitio clarius adhuc exprimit quanta fuerit Dei moderatio, nempe quia nihil aliud voluit quam retinere Iudaeos sub iure suo et tutela, ut esset ipsis in patrem. Ionadab potuit exigere pietatis officia a suis posteris, et tamen permittere illis liberum potum vini, permittere agros et vites: voluit autem ipsos quasi abscindere e genere humano, ut deterior esset eorum conditio quam omnium gentium, et populorum, inter quos habitabant. Minime enim dubium est quin ludibrio fuerint vicinis suis, quin pertulerint multas contumelias, quin fuerint graviter vexati: Deus ostendit se abstinuisse ab illo rigido imperio et servitute intolerabili, nec aliud postulasce a populo suo, nisi ut illic agnosceretur pater. Quod ergo a Iudaeis non extorsit obsequium, et tamen lex eius ita moderata erat, hinc, quemadmodum dixi, clarius patet quam indomabilis fuerit malitia et pravitas illius populi. Rursus adiungit promissionem, quae allicere ipsos sua dulcedine poterat, ut promptiores essent ad parendum. Si pro imperio mandasset, *Convertimini a superstitionibus vestris*, et pure me colite, iam haec erat plena aequitatis doctrina. Sed ubi dignatur promissionem addere, quae Iudaeos inclinet ad studium parendi, et tamen nihil ab ipsis impetrat, iterum hac cir-

cumstantia detestabilius redditur crimen ipsorum. Videmus ergo singulis membris subesse pondus, et non esse supervacuum, quod hic additur, *habitabit is in terra quam dedi vobis et patribus vestris*. Deus hic beneficium suum commendat: deinde promittit perpetuam eius fruitionem, si pareant Iudaei, *Dicit se dedisse terram illam ipsis, et eorum patribus*. Si nunquam gustassent Dei bonitatem, sola tamen promissio debebat ipsos accendere, ut eius imperio se subiicerent. Sed Deus iam liberalis erga ipsos fuerat. Ergo experientia potuit illos convincere, quia sciebant se non alio iure adeptos fuisse terram promissam nisi quoniam divinitus promissa fuerat. Sciebant valida Dei manu deictos fuisse omnes gentes, in quarum locum ingressi fuerant. Quum ergo experti essent Deum tam beneficium, et promitteret in posterum se eundem fore qui fuerat, quanta fuit et quam belluina haec rabies non posse flecti ad obedientiam? Est igitur haec quoque circumstantia magni ponderis, quum exprobrat Deus se terram ipsis et eorum patribus dedisse. Adiungit, *Non inclinastis aurem vestram et non obedistis mihi*. Diximus alibi quid valeat haec loquutio, *Non inclinare aurem*: opponitur enim inscitiae et errori. Deus ergo hic deliberatae malitiae damnat Iudaeos, quia obstinato animo reiecerint legis doctrinam, et omnes admonitiones propheticas. Nam ubi proponitur doctrina ipsa et Deus familiariter dignatur populum aliquem docere, hinc magis cognoscitur pervicacia, dum nihil proficuitur. Ergo hic significat Deus non errore lapsos fuisse Iudaeos, quia satis tenebant quid rectum esset. Unde igitur tanta durescit? nempe quia aures suas data opera obtulerint, hoc est, quia malitiose negaverint Deo obsequium, et fuerint quasi longa meditatione praefracti, ita ut nunquam reduci possent ad sanam mentem. Postea iterum sequitur,

16. *Quoniam stabilierunt filii Ionadab filii Rechab mandatum patris sui, quod mandaverat ipsis: populus autem hic non audierunt ad me* (hoc est, non obediverunt mihi).

Nihil novum hic dicit propheta, sed confirmat superiorem sententiam, idque facit quo magis appareat rei indignitas, ubi scilicet ab una parte mortalis homo, et quidem vita defunctus, retinet posteros suos in officio, quia semel imposuit illis fraenum in re ardua et molesta, Deus autem qui assidue compellat populum suum, et hortatur, mittit prophetas, et non desinit ipsos ad se vocare, imo non tantum invitat eos, sed etiam blande allicit, proponit sua beneficia, spem facit in posterum: ubi ergo Deus omnia experitur, et sine profectu, hinc apparet desperata populi pravitas. Haec est summa.

17. Propterea sic dicit Iehovah Deus exercituum, Deus Israel, Ecce ego adducam super Iehudam, et super incolas Ierusalem omne malum quod pronuntiavi contra eos: quia loquutus sum ad eos, et non audierunt: et vocavi eos, et non responderunt.

Postquam ostendit propheta Iudaeos exemplo Rechabitarum sic esse damnatos, ut nihil restaret ad defensionem, iam subiicit, quia inutile fuit apud ipsos verbum Dei, fore efficax contra ipsos: haec summa est, *Loquutus sum ad vos*, inquit Deus, iam non amplius vos alloquar, sed loquar contra vos, hoc est, mandabo Chaldaeis ut ministri sint atque exsequutores meae vindictae. Videmus ergo quem ordinem teneat propheta: non protulit hanc ultimam sententiam, quae est instar fulminis, donec convicti essent Iudaei: in eum finem spectavit comparatio quum diceret Rechabitas fuisse morigeros patri suo: Iudaeos autem previse legem Dei, et omnes propheticas admonitiones. Ego, inquit, adducam super Iehudam et super incolas Ierusalem omne malum quod loquutus sum adversus eos: quia loquutus eram ad ipsos et non audierunt. Hic distinguit propheta inter duas loquendi species. Deus enim Iudaeos fuerat alloquutus: sed simul etiam loquutus fuerat super eos vel contra eos. Nam hic ponuntur duae particulae, quae sunt inter se affines, sed tamen altera scribitur per *et*, altera per *vel*. Ergo sub una specie designat propheta doctrinam, exhortationes et quaecunque faciunt ad poenitentiam, nempe ut homines vel revocentur ad officium, vel retineantur in officio. Hic itaque unus est modus loquendi, quum Deus nos compellat, et ad se invitat. Alter autem modus restringitur ad minas, ubi Deus, postquam expertus est se nihil proficere docendo et monendo, minatur et ostendit qualis vindicta nos maneat. Hic igitur locus apprimè dignus est observatu, quia hinc colligimus, ubi homines repudiant sermonem quo docendi erant, non posse tamen effugere quin alter sermo, qui scilicet denuntiat iudicium Dei, sit efficax. Doctrina videbitur inutilis quando non recipietur ab hominibus, sed quisquis contempserit sermonem illum sentiet tandem cum suo exitio non posse irritas fieri denuntiationes, quibus confirmat et sancit Deus fidem sermonis sui. Quoniam ergo non audierunt sermonem quem loquutus fueram ad ipsos, evenient quaecunque praedixi adversus eos. Quod addit, *vocavi et non responderunt*, amplificat criminis atrocitatem, quia scilicet non simpliciter tantum ostenderit Deus quod utile erat in salutem, sed ipsos ad se vocaverit, imo inclamaverit: sed verba fecerit apud surdos, quia ipsi non responderint. Sequitur,

18. Domui autem Rechabitarum dixit Ieremias, Sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Propterea Calvinii opera. Vol. XXXIX.

quod audistis (vel obedivistis) mandato Ionadab patris vestri, et servastis omnia eius mandata, et fecistis secundum omnia quae praeceperat vobis,

19. Propterea sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Non excidetur vir ex Ionadab filio Rechab, quin stet coram facie mea cunctis diebus.

Hic quo magis afficiat Iudaeos propheta, mercedem promittit filiis Ionadab, quod patri suo ita obediierint. Promittit autem benedictionem a Deo: nec mirum est, quia mandatum hoc, ut inquit Paulus (Ephes. 6, 2), primum est, cui annexa sit promissio. Deus remunerationem generaliter promittit omnibus qui legem observant: singula etiam mandata in genere spem habent remunerationis: sed speciale hoc habet quintum legis praeceptum, Honora patrem tuum et matrem tuam, ut vitam proges, etc. Mirum igitur non est si Deus mercedem promittat Rechabitis, quia obsequentes fuerint patris sui mandato, quoniam id pollicitus fuerat in lege. Sed quod papistae obiciunt, placere igitur Deo obedientiam, quae ecclesiae praestatur, facile refellitur eorum commentum, sicuti diximus, quia si obsequuti fuissent Rechabitas patri suo in re illicita, digni poena erant: sed quia praeceptum illud, quemadmodum ostendimus, non pugnabat cum lege Dei, hinc factum est ut Deus probaret illam obedientiam. Leges autem quae feruntur ad fabricandos commentitios cultus, sunt prorsus impiae: nam continent in se idololatriam. Deus enim praescripsit qualiter velit a nobis coli. Quidquid ergo ex se proferunt homines, prorsus est impium, quia purum Dei cultum adulterat. Deinde ubi necessitas conscientiae imponitur, servitus est tyrannica, ut diximus. Tale non fuit consilium Ionadab, quia mandavit posteris suis quod ipsis erat utile, et spectavit duntaxat usum praesentis vitae, deinde non obstrinxit eorum conscientias, quia licuit ipsis migrare Ierosolymam, et habitare communi more in aedibus. Neque enim erexerunt sibi tuguria Ierosolymae, sed usi sunt libere aedibus conductitiis: et tamen observarunt patris mandatum, nempe quia non praecise iusserat habitare in tuguriis, sed voluerat tantum ipsos manere expeditos, ut semper parati essent ad migrandum. Videmus ergo quam stulte torqueant papistae hunc locum ad tyrannicas suas leges. Maneat itaque sententia, placuisse Deo obedientiam Rechabitarum, quia naturae sensus etiam hoc dictat, ut liberi parentibus suis subiecti sint: deinde scimus Deum saepe mercedem rependere umbris virtutum, ut ostendat sibi placere virtutes ipsas. Nec dubium est quin haec promissio, quemadmodum ante dixi, consulto data fuerit ut pungeret Iudaeos, quemadmodum dicitur in cantico Mosis (Deut. 32, 21), Provocabo eos in gente stulta, quia me provocarunt in iis qui non erant dii, etiam

vicissim me ulciscar, quia producam gentes, quae ante non erant. Sic igitur nunc Deus ut magis exasperet Iudaeos promittit se benedicturum Rechabitas, quia morigeri fuerint patri suo. *Non excidetur vir ipsi Ionadab*, hoc est, non excidetur vir ex progenie Ionadab, *stans* (ad verbum) *coram facie mea*. Sed quoniam obscura esset et ambigua illa brevis, ideo interposui particulam, *quin stet coram facie mea*. Dicit autem *staturus coram facie sua*, non ut sint sacerdotes vel Levitae, quemadmodum quidam ex Rabbiniis hunc locum restringunt ad sacerdotium, quia saepe in scriptura hoc Levitis tribuitur vel sacerdotibus, quod stent coram facie Dei: ideo putant idem pronuntiari de Rechabitis: sed illud est nimis coactum. Simpliciter ergo intelligit Deus superstitēs semper fore aliquos ex progenie Ionadab, idque singulari suo beneficio, ut appareat illorum obedientiam non carere iusta mercede: haec summa est. Sequitur,

CAPUT TRIGESIMUM SEXTUM.

1. *Et fuit anno quarto Ioakim filii Iosiae regis Iehudah* (fuit inquam) *sermo hic ad Ieremiam a Iehovah, dicendo,*

2. *Sume tibi volumen libri, et scribe in eo cunctos sermones quos loquutus sum ad te contra Israel, et contra Iehudah, et contra cunctas gentes a die quo loquutus sum ad te, a diebus scilicet Iosiae usque ad hunc diem.*

Hoc capite narrat propheta historiam memoratu dignam, et valde nobis utilem. Dicit enim se Dei iussu scripsisse quae in templo prius docuerat: deinde summam illam se misisse per manum Baruch ut recitaretur in templo, famam fuisse sparsam, et consiliarios regis vocasse Baruch: et quum audiissent quae scripta erant in volumine, retulisse ad regem, tamen admonitum ab ipsis fuisse Baruch, ut se occultaret simul cum Ieremia, ne rex contra ipsos excandesceret, sicuti accidit. Rex enim indignatione statim compulsus, iussit abripi Ieremiam et Baruch, nempe ut tolleret eos e medio, sed fuerunt absconditi et protecti Dei gratia. Postea videbimus quid rex sua contumacia profecerit, nempe quod audacius coepit propheta contra ipsum vociferari. Initio igitur capitis dicit propheta sibi datum fuisse a Deo sermonem, ut scriberet in volumine libri quaecunque prius loquutus fuerat. Per volumen libri intelligit volumen in quo scripturus erat. Neque enim hic ספר accipitur pro libro scripto, quia volumen illud erat nudum. Oportuit igitur prophetam dictare ministro suo Baruch. Et

haec ratio loquendi alibi etiam occurrit, sicuti Psalmo 40 (v. 8). Caeterum מלה vocant Hebraei volumen ex veteri consuetudine. Neque enim habebant libros conceinnatos, quales hodie habemus: sed habebant sua volumina. Et hoc nomen latino etiam respondet. Sicuti enim מלה vocant quod est implicitum, a גלל quod est volvere, ita etiam deductum est latinum nomen a volvendo, vocamus rolle: et in Gallia etiam usi sunt hac scribendi forma. Nam olim omnia vetera instrumenta, deinde actiones iudiciariae solebant scribi in voluminibus: et in veteribus archivis nihil reperitur quod non scriptum sit in volumine. Iubet igitur Deus prophetam suum accipere volumen *ubi scribat*: deinde iubet *scribere sermones quos audierat ex ore ipsius Dei, et quos pronuntiaverat super Israel, et super Iehudam*, et super alias etiam gentes. Hic primo loco videmus quisnam usus sit scripturae, nempe ut quod alioqui evanesceret vel excideret ex memoria hominum, maneat et tradatur per manus: deinde ut etiam legatur: quoniam quod scriptum est, potest melius expendi per otium. Si quis loquatur duntaxat, quisque pro suo captu et pro attentione sua aliquid percipiet: verum quoniam labuntur sermones ex ore hominis, ideo maior est scripturae utilitas quia si quod statim non fuerit intellectum repetitur, plus habet lucis: deinde quod hodie quispiam legerit, cras iterum poterit legere, et post annum, et plures annos. Quoniam ergo videbat Deus se quodammodo aerem verberasse quum loquutus fuerat per suum prophetam, ideo vult eadem illa scribi quae frustra Ieremias fuerat loquutus. Nec dubium est quin hoc modo et regem et consiliarios et totum vulgus non solum ignaviae, sed etiam socordiae damnare voluerit, quod scilicet fructu caruerat omnis doctrina, quum tamen Ieremias tantum sumpsisset apud ipsos laboris, et tam fuisset assiduus et sedulus in officio docendi. Nunc ergo tenemus Dei consilium quum dicit, *Accipe tibi volumen, et scribe in eo*. Dicit *cunctos sermones quos loquutus sum ad te*. Hoc ideo exprimitur ut intelligant Iudaei Ieremiam non proferre sua commenta, sed fideliter tradere quae ex ore Dei audierat. Dicit *super Israel, et super Iehudah*. Initio enim vaticinatus fuerat Ieremias contra decem tribus: sed postquam excisum fuit regnum Israel, ab eo tempore coepit duntaxat curam gerere residui populi: ita doctrina eius specialiter directa fuit ad Iudaeos. Adiungit, *super cunctas gentes*, ut postea videbimus. Et inde etiam apparet prophetias non certo ordine temporis scriptas fuisse, ut nuper admonui: sed volumen fuisse compositum non servata serie: sic tamen ut liber hic contineat summam totius doctrinae quam Ieremias toto functionis suae cursu pertulit. Dicit, *a die quo coepi tecum loqui*, nempe *a diebus*, inquit, *Iosiae usque ad diem hunc*. Functus

autem fuerat propheta docendi officio non tantum decem aut viginti aut triginta annis, sed quadraginta. Sequitur,

3. *Si forte audiant domus Iehudah omne malum quod ego cogito ad faciendum (hoc est, facere) ipsis, ut revertantur quisque a via sua mala: et propitius sim iniquitati eorum, et peccato eorum.*

Hic Deus finem consilii sui exponit, nempe ut periculum rursus faciat an sanabiles sint Iudaei, quo doctrina prophetica ipsis utilis sit in salutem. Utitur autem particula *אולי*, quae est dubitantis, quia iam toties et tam longo tempore, et tam diversis modis ostenderant se prae fractos, ut vix ullas spes resipiscentiae posset concipi. Deus tamen ostendit se non fatigari, modo aliqua adhuc gutta pietatis apud ipsos maneat. *Si igitur forte audiant, inquit, domus Iehudah omne malum.* Vidimus quomodo propheta studuerit non modo minis terrere suos populares, sed suaviter adducere ad obsequium Dei. Caeterum hic loquitur Deus tanquam de hominibus perversis, et qui fere sunt intractabiles: quemadmodum dicitur in Psalmo (18, 27): Cum prae fractis Deum fore durum. Tractat enim Deus homines prout fert cuiusque ingenium. Quoniam ergo Iudaei indigni erant quos Deus pro sua mansuetudine doceret tanquam filios, ideo hoc duntaxat facit illis residuum, ut minis territi aliquando resipiscant. *Si forte igitur audiant omne malum, inquit.* Nunc videmus cur tantum minas Deus attingat, quoniam hoc unum restabat apud homines tam obstinatos. Dicit *malum quod cogito facere.* Transfert hic Deus in se quod non nisi in homines competit. Neque enim apud se cogitat, vel deliberat, sed quia non possumus capere incomprehensibile eius consilium, ideo interdum suscipit hominis personam: et hoc passim tritum est in scripturis. Dicit autem *se cogitare quod pronuntiat* verbo suo. Nam quantisper Deus hortatur homines ad resipiscendum, quasi manum suam tenet suspensam, et locum poenitentiae relinquit. Dicit igitur se esse quasi in media deliberatione: quemadmodum si quis expectet an pareat cui offendit, ita Deus se transformat quodammodo in hominem quem dicit, *Ego cogito*, hoc est, sciant non frustra sibi denuntiari vindictam verbo meo, quia exsequar quidquid nunc minatus sum, nisi resipiscant. Dicit, *ut convertantur quisque a via sua mala*, hoc est illud *audire*, cuius meminit, nempe ubi serio tanguntur homines ita ut sibi displiceant in suis vitiis, et ex animo cupiant se Deo addicere. Adiungit promissionem quia sine spe veniae minime sperandum est ut homines resipiscant, quemadmodum saepius dictum fuit. Sed repetendum est, quia pauci intelligunt non posse fidem separari a poenitentia: atqui nunquam adduci

poterit peccator ut vere ad Deum convertatur, nisi concepta spe veniae, quia caput hoc est praecipuum, quemadmodum dicitur in Psalmo (130, 4): Apud te est misericordia, ut timearis. Ergo secundum communem usum dicit propheta, si conversi fuerint Iudaei, Deum illis fore propitium quasi diceret non posse falli homines ubi resipiscunt, quia Deus sponte illis occurreret, et erit ipsis placabilis. Hoc enim unum est quemadmodum dixi, quod animare nos potest ad studium resipiscentiae, ubi statuimus Deum paratum esse ad dandam veniam. Dicit, *iniquitati et peccato.* Non dubium est quin propheta duobus istis nominibus usus fuerit, ut ostenderet minime desperandum esse de gratia Dei, quamvis peccata peccatis cumulassent. Sequitur,

4. *Et vocavit Ieremias Baruch filium Neriae, et scripsit Baruch ex ore Ieremiae cunctos sermones Iehovae, quos loquutus est ad ipsum in volumine libri.*

5. *Et praecepit Ieremias ipsi Baruch, dicendo, Ego detineor (vel, sum conclusus), non potero venire in domum Iehovae (hoc est, in templum).*

6. *Tu autem vade, et lege in volumine quod scripseris ex ore meo, sermones Iehovae in auribus populi, in domo Iehovae, in die ieiunii: atque etiam in auribus totius Iehudah qui venerint (hoc est, omnium Iudaeorum qui venerint) ex urbibus suis, tu leges ipsis.*

Hic narrat propheta se dictasse servo Dei Baruch quaecunque prius docuerat. Minime autem dubium est quin suggesserit illo momento Deus quae poterant alioqui deleta esse ex memoria prophetarum. Neque enim semper omnia etiam quae aliquando diximus occurrunt. Ergo ex tam multis sermonibus maior pars fugisset prophetam, nisi Deus rursus illi dictasset. Fuit igitur Ieremias medius inter Deum et Baruch, quia Deus spiritu suo praeivit, et gubernavit prophetae mentem ac linguam. Propheta autem duce spiritu et magistro recitavit quae Deus iubebat. Baruch autem scripsit, et deinde promulgavit totam propheticae doctrinae summam. Dicit igitur *se vocasse Baruch filium Neriae, qui scriberet ex ore ipsius*, sed scriberet cunctos sermones Iehovae. Iterum repetit Ieremias nihil ex sensu suo esse profectum. Videmus ergo non dictasse pro arbitrio quae venirent in mentem, sed Deum suggessisse quidquid voluit scribi per manum Baruch. Adiungit postea *se mandasse ut Baruch recitaret in templo quae scripserat, quia detinebatur.* Existimant quidam fuisse clausum in carcere. Et antehac eadem voce usus est, ubi narrabat se in carcerem fuisse coniectum a Zedechia. Verum quoniam sacra historia nihil tale passum fuisse docet sub Ioiakim: facile admitto divinitus fuisse prohibitum, non tamen ad certum

oraculum restringo. Potuit enim id accidere vel Dei iussu, vel humanis impedimentis. Si fuisse prophetam in carcere credamus, quamvis posset egredi, abstinuit tamen. Quo enim maior dabatur libertas, eo maiori religione obstrictus fuit, ne scilicet violaret ius publicum. Sed quia alterum magis probabile, quoniam Dei manu detinebatur: quocumque id modo fieret, dicit *se non posse egredi*: et causam hanc adducit ne videatur privatim sibi cavere, et metu periculi transferre partes istas in Baruch. Ostendit igitur se non refugere hoc munus, quia sit odiosum, sed quia liber egressus non detur. Tu igitur inquit, *vade, et recita in volumine*. Hic paratus est propheta suscipere quicquid invidiae erat, quia non iubet Baruch memoriter referre quae ab ipso audierat, sed iubet proferri volumen et testari in quo fuerit scriptum, quemadmodum postea videbimus. Propheta igitur non declinat hic a periculo, nec substituit Baruch loco suo, ut poenam subeat: sed diserte iubet ipsum recitare ex scripto. *Quae ergo scripsisti ex ore meo*, inquit, *et quae loquutus est Iehovah, tu haec referas ad populum in templo, in die ieiunii*, dies hic electus fuit, primum quia tunc maior erat populi frequentia, quemadmodum paulo post subiicitur, Referes non tantum in auribus civium sed totius populi: quia solebant confluere in urbem festis diebus ad sacrificandum, ut satis notum est. Voluit igitur Deus promulgari has minas non tantum civibus Ierusalem, sed aliis etiam Iudaeis, ut fama perveniret ad omnes plagas terrae. Deinde dies multo fuit aptior ad hanc doctrinam. Quorsum enim ieiunium, nisi ut suppliciter confugerent ad Dei misericordiam, et iram eius deprecarentur? Quum ergo hic finis esset ieiunii, oportuit Iudaeos tunc esse quasi subactos, ut admitterent placidius minas istas et in ipsis proficerent. Videmus ergo duas fuisse causas cur propheta Dei mandato hunc diem eligeret, primum quia celebrior erat populi conventus: deinde quia ieiunium debebat ipsos comparare ad docilitatem, ut se Deo facilius subiicerent, agnoscerent sua peccata: deinde ut etiam minis territi confugerent ad misericordiam Dei, et ita sibi displicerent in suis peccatis. Reliqua in crastinum.

7. *Si forte cadat precatio ipsorum coram facie Iehovae, et convertantur quisque a via sua mala: quia magna est excandescencia, et magna iracundia quam loquutus est Iehovah contra populum hunc.*

Postquam Ieremias dictavit scribae suo Baruch quae ante concionatus fuerat ad populum, hunc finem illum repetit de quo ante vidimus. Voluit enim Deus periculum facere an populus ad sanam mentem ullo modo posset revocari. Id quidem frustra longo tempore tentatum fuerat, sed vult

tamen Deus ad extremum pergere in sua misericordia. Ieremias ergo nunc dicit in quem finem recitari librum velit populo. Nec dubium est quin hac de re admonitus fuerit Baruch, ut populum quasi ex ore prophetae hortaretur ad poenitentiam. Porro ad veniam impetrandam duo ponuntur, precatio, et conversio. Nam si quis verbis duntaxat velit Deo reconciliari, nihil proficiet. Iam ipsa conversio non potest separari a precibus. Deinde si millies respiscat peccator, manet tamen obnoxius Dei iudicio: quia reconciliatio qua absolvimur non pendet a poenitentia, sed a gratuito Dei favore. Neque enim ideo nos recepit Deus in gratiam, quoniam videt mutatos esse in melius ac si conversio causa esset veniae: sed nos amplectitur pro sua gratuita misericordia. Haec igitur ratio est, cur haec duo simul coniungat Ieremias, nempe precationem, et poenitentiam, quia ut dixi, hypocritae verbis fatentur culpam, et veniam postulant: sed faciunt hoc ficto corde, vel duplici. Ergo ut vera sit precatio, necesse est accedere poenitentiam, quae testetur homines sibi displicere. Deinde ex opposito non sufficeret converti, nisi peccator ad Dei misericordiam confugiat, quoniam ex hoc fonte manat venia. Neque enim Deus ignoscit nobis, quemadmodum dictum fuit, ullo nostro merito, sed quia dignatur sepelire nostra peccata. Summa est, Deum prophetias Ieremiae velle recitari coram toto populo, ut sint utiles in salutem. Modus describitur, si populus suppliciter veniam precetur: deinde serio etiam affectu respiscat. Quod ad modum loquendi pertinet, *si oratio cadat*, alibi exposuimus quid velit. Scriptura dicit ascendere orationem et cadere: optime utrumque convenit, licet diverso respectu: nam precatio rite non potest concipi, quin homo ascendat et cadat. Videntur haec contraria, sed inter se consentiunt, imo non possunt separari. Nam in precibus duo necessaria sunt, fides et humilitas: fide assurgimus ad Deum, humilitate autem prosternimur. Haec ratio est cur scriptura saepe dicat orationem ascendere, quia non precamur rite ut decet nisi tollamus sursum animos: et fides promissionibus fulta nos supra totum mundum erigat. Sic igitur fide attollitur sursum oratio, humilitate autem cadit deorsum in terram, quia timor debet coniungi cum fide: et quemadmodum fides generat in animis nostris alacritatem ex fiducia, sic etiam conscientia nos deicit ac prosternit. Nunc ergo tenemus rationem huius formae loquendi. Addit, *Quia magna est ira et excandescencia quam pronuntiavit*, vel loquutus est (ad verbum) *Iehovah contra populum hunc*. Iram et excandescenciam accipit pro Dei vindicta: ita causam ponit pro effectu. Sed propheta intelligit, nisi prorsus excaecati sint homines, et quasi alienati mente, debere magis affici, quum Deus horribile

aliquod iudicium proponit. Si Deus leve aliquod delictum castigat, etiam si non adeo graviter minetur, nos tamen moveri oportet: sed ubi Deus ostendit iram suam sic accensam esse, ut metuendum sit ab ultimo interitu, nimium sumus stupidi, nisi talis comminatio nos magis terreat. Dicit igitur propheta non esse locum cessandi, quia Deus non levem aut vulgarem poenam denuntiat populo: sed ostendit se armatum esse ad totam gentem perdendam, sicuti Iudaei extrema quaeque meriti erant. Sequitur,

8. *Et fecit Baruch filius Neriae secundum omnia quae praeceperat ei Ieremias propheta, legendo in libro sermones Iehovae in domo Iehovae.*

Hic laudatur promptitudo Baruch, quod non refragatus est prophetae Dei, sed provinciam sibi iniunctam libenter suscepit. Non carebat haec libertas periculo, ut diximus. Quoniam igitur legatio erat minime plausibilis, imo plus quam odiosa, hinc perspicitur pietas Baruch, quod nihil recusaverit, quoniam sciebat sibi non frustra impositum esse hoc onus. Dicit igitur Ieremias *illum fecisse sicuti iussus fuerat, legendo in templo sermones Iehovae*. Paulo post vocabit sermones Ieremiae, sed eodem sensu. Nam sicuti Deus se repraesentat in suis ministris, ita saepe ad eos transfert quod est ipsius proprium. Vocatur doctrina Ieremiae, quae tamen proprie loquendo, non alium habet autorem, quam Deum. Sic Paulus evangelium suum nominat, cuius fuerat praeco et testis. Neque tamen fabricaverat ipse evangelium, sed acceperat a Christo, et fideliter tradiderat ex eius manu. Ergo notanda est ratio loquendi, quae passim in scriptura occurrit dum communiter idem et unum tribuitur Deo, et servis eius. Sic quod videri posset durius, apostoli dicuntur remittere peccata, dicuntur afferre salutem, nempe quia ministri sunt gratiae Dei, et hortantur Christi nomine, ut reconcilientur homines Deo. Sic ergo absolviunt, quia testes sunt absolutionis. Ita etiam sermones Ieremiae vocantur quos servo suo dictavit Deus, interea proprie loquendo non sunt hominis sermones, quia non profecti sunt ab homine mortali, sed ab uno Deo. Sequitur,

9. *Et fuit anno quinto Iehoiakim filii Iosiae regis Iehudah mense nono indixerunt ieiunium coram Iehovah toti populo (qui erat, subadiendum est) Ierosolymae, et toti populo qui venerunt ex urbibus Iehudah Ierosolymam.*

10. *Et legit Baruch in libro sermones Ieremiae in domo Iehovae (hoc est, in templo), in cubiculo Gamariae filii Saphan scribae, in atrio superiori in introitu (vel ingressu) portae novae domus Iehovae (portae novae templi), in auribus totius populi.*

Hic additur clarior explicatio. Neque enim aliquid novum narrat propheta, sed ex communi linguae hebraicae usu pluribus verbis exprimit quod breviter attigerat. Dixerat enim Baruch legisse in templo verba Dei sicuti iussus fuerat: nunc quando, et quomodo id factum fuerit refert, nempe *quum anno quinto Iehoiakim indictum esset ieiunium mense nono*. Nunc ergo videmus quorsum tendat repetitio, nempe ut circumstantia temporis melius notetur. Dicit ergo tunc lectum fuisse librum, vel recitatum, quando indictum fuit ieiunium quinto anno Iehoiakim. Minime dubium est quin tunc Iudaei cognoverint instare grave aliquid, quia haec indictio fuit extraordinaria. Scimus autem quum aliquid calamitatis instaret, solitos fuisse confugere ad hoc remedium, non quod ieiunium per se Deo placando sufficiat, sed quia signum est humilitatis: deinde homines melius comparat ad precandum. Nec temere obrepsit hic ritus, sed Deus voluit ita populum suum assuefacere ad poenitentiam. Quum ergo signa aliqua irae suae ederet Deus, tunc necesse fuit Iudaeos non tantum petere veniam, sed addere etiam ieiunium precibus quemadmodum videmus tam secundo capite, Ioelis quam aliis pluribus locis. Erat autem haec quasi solennis confessio culpa et reatus, quia ieiunio confessi sunt se obstrictos esse Dei iudicio, quemadmodum et sacco et cinere. Solebant enim abiicere vestes pretiosas et saccum induere, deinde aspergere capita pulvere vel terra: et illae erant quasi reorum sordes: in illo squalore petebant a Deo veniam, primum ut agnoscerent suam foeditatem in istis externis symbolis, deinde ut coram Deo et angelis profiterentur se dignos esse morte, et nihil spei esse residuum, nisi Deus illis ignosceret. Quum ergo scribit hoc loco Ieremias indictum fuisse ieiunium, minime dubium est quin iam tunc apparuerint signa aliqua vindictae Dei. Etsi autem Ioiakim provocaverat in se regem Nabuchadnezer, quod tributum negasset: tamen hoc semper valuit apud Iudaeos, nihil accidere nisi iusta Dei vindicta. Quum ergo scirent sibi cum Deo esse negotium, hinc factum est, ut cogitarent de ipso placando. Postea adiungit *indictum fuisse ieiunium coram Iehovah*, non quod opus esset meritum, vel quod inde speranda esset expiatio, quemadmodum papistae suis ieiuniis existimant sua peccata redimere, et ideo vocant satisfactiones: sed dicit propheta indictum fuisse ieiunium coram Deo, quia appendix erat precationis. Quum ergo indictus esset solennis conventus ad supplicandum, ieiunium tanquam pars accessit, ut scilicet se magis externo symbolo coram Deo deicerent, et simul testatam facerent suam poenitentiam, dicit *indictum fuisse toti populo, qui erat Ierosolymae, et reliquis Iudaeis qui ex urbibus aliis venerunt, ut in templo precarentur*. Unde etiam colligimus ie-

ium per se nullius fuisse momenti, sed testimonium fuisse poenitentiae, et ideo coniunctum cum precibus: quemadmodum Christus, quum loquitur de precibus, addit ieiunium, non quod ieiunium a quotidianis precibus non possit separari. Nam assidue nos precari oportet. Atqui non ieiunabimus et mane, et vespere: imo precamur dum parata est mensa, et cibi sunt nobis appositi: deinde ubi pransi sumus et coenati, Deum precamur. Sed hoc intelligi debet de precibus magis seriis, ubi scilicet, quemadmodum iam dixi, Deus quasi ad tribunal suum nos citat, et ostendit manifesta irae suae signa. Et hac ratione etiam Paulus septimo capite ad Corinthios (v. 5), quum iubet viros habitare cum suis uxoribus, adiungit, Nisi forte ad tempus, inquit: quando? nempe ut totos sese impendant ieiunio et precibus. Videmus itaque hoc non esse ordinarium, sed quum urget aliqua necessitas durior. Ergo hoc quoque notandum est indictum fuisse ieiunium aliis Iudaeis, qui venerant Ierosolymam. Cur enim necesse fuit Ierosolymam venire, nisi ut Deum suppliciter deprecarentur? Dicit *tunc recitatum fuisse volumen in templo, in cubiculo Gamariae filii Saphan scribae*. Cubicula, ut alibi diximus, annexa erant atrio sacerdotum. Levitae enim semper aliqui erant templi custodes: deinde quispiam ex sacerdotibus in ordine suae functionis manebat in templo. Quod pertinet ad Saphan, scriba vocatur, non ut paulo post eodem nomine vocatur cancellarius regis: sed hic accipio pro actuario. Nam ספרים vocarunt scribas: sed aliquando hac voce notantur legis interpretes, aliquando autem actuarii, quibus curae erat prophetias colligere, vel qui praefecti erant publicis actis colligendis. Habuit igitur cubiculum suum in templo Gamarias filius Saphan scribae. Dicit *in atrio superiori*. Unde colligimus quod iam dixi, partes atrii fuisse illa cubacula. Dicit *in portae novae templi introitu*. Quidam existimant fuisse portam orientalem: et illic solebat esse maior frequentia populi. Videmus ergo Baruch intrepide functum fuisse officio suo quum volumen illud recitavit, cuius tamen lectio poterat graviter exasperare totius populi animos. Sequitur,

11. *Et audivit Michas filius Gamariae filii Saphan omnes sermones Iehovae, de super libro* (hoc est, ut recitabantur ex libro).

12. *Et descendit in domum regis ad cubiculum scribae: et ecce illic omnes principes sedentes* (hoc est, sedebant) *Elisama scriba, et Dalaiah filius Se-maiah, et Elnathan filius Achobor, et Gamarias filius Saphan, et Zedechias filius Chananiae, et omnes proceres*.

13. *Et nuntiavit* (indicavit) *ipsis Michas omnes sermones, quos audierat quum legeret Baruch in libro* (hoc est, recitaret ex libro), *in auribus populi*.

Nescitur quo animo hic Michas venerit ad proceres et consiliarios regis. Potuit esse delator qui in animo habebat gravare prophetam invidia, vel captare favorem a proceribus, ut solent aulici. Si ita est, ex hoc exemplo discamus non omnes qui audiunt ita esse dociles, et paratos ad obsequium, ut proficiant in pia et sancta doctrina, quemadmodum videmus multos patienter quidem audire, et dare signum aliquod docilitatis: interea foveri in animis suis contumaciam: deinde trahere ad calumnias quidquid audierunt. Talis potuit esse actus Michae, de quo hic agitur. Sed fieri etiam potest, ut admiratione correptus rem novam et quasi incredibilem detulerit ad regis consiliarios. Hoc in medio relinquo, quia nihil certi habemus. *Venit igitur ille in palatium regis* ubi sedebant omnes principes. Dicit *venisse in cubiculum scribae*. Hunc scribam probabile est fuisse regis cancellarium apud quem erant omnes aulici proceres. Nominat aliquos, sed postea adiungit *omnes illic fuisse*, deinde *Micham narrasse illis sermones quos audierat ex ore Baruch quum legeret toti populo*. Hoc autem non absque admirabili Dei consilio factum est, quod rex tandem intellexit quid actum esset in templo, ut detegeret suam pervicaciam adversus Deum, quemadmodum postea videbimus. Creavit quidem hic nuntius aliquod periculum tam Ieremiae quam eius ministro Baruch: sed Dominus eos protexit: interea detecta fuit regis impietas et obstinatio quod quum omnes essent territi, contempserit Deum, et accensus fuerit iracundia adversus prophetam, librum combusserit, et voluerit etiam autorem ipsum extinguere. Sequitur nunc,

14. *Et miserunt omnes proceres ad Baruch Iehudi filium Nathaniae filii Selemiae, filii Cussi, dicendo, Volumen in quo legisti in auribus populi sume in manum tuam, et veni. Et sumpsit Baruch filius Neriae volumen in manum suam et venit ad ipsos*.

Debuerant quidem ipsi statim ascendere in templum, sed quamvis non essent prorsus impii, spirabant tamen aliquid superbiae, quemadmodum faciunt qui aliquo splendore sunt praediti. Nam non libenter sese dimittunt: quemadmodum videmus omnes aulicos ita inflatos esse ut existiment sibi fieri contumeliam, si misceantur cum vulgo, volunt igitur gradum aliquem sibi praecipuum manere. Haec ratio fuit cur non ascenderint in templum discendi causa, sed vocaverint ad se Baruch. Hoc iam illis obstitit, ne ex animo respicerent. Videbimus quidem fuisse perculosos metu, et quasi attonitos: deinde videbimus sic rem tulisse ad regem, ut consultum tamen optarent prophetae et eius ministro: sed progredi longius decebat, nempe ut se

coniungerent reliquo populo, et in templo profiterentur suam poenitentiam. Hoc cur non fuerit factum diximus, quia scilicet semper in opibus et potentia simul regnat superbia, et vanitas, et ambitio. Accersitur ergo Baruch, sed honorifice, quia mittunt hominem non obscurum: et ideo hic narratur genealogia ipsius: non tantum exprimitur patris nomen, sed etiam avi et proavi. Unde colligimus fuisse hominem aliquem eximium. Iubent ipsum venire. Sequitur, *ipsum accepto volumine venisse ad eos*, ubi laudatur eius constantia. Promptitudo iam ante laudata fuit, quod scilicet ausus fuerit prodire in templum, et publice recitare quod tamen poterat accendere furorem totius populi. Sicuti initio alacriter suscepit munus sibi iniunctum, ita etiam nunc in officio perseverat. Venit igitur ad principes, non occultat volumen, tametsi mortem suam secum gestaret, sed libere etiam ad ipsos prodit, quia intelligit divinitus gubernari totum hoc negotium. Sequitur,

15. *Et dixerunt, Sede agedum, et lege ipsum (volumen) in auribus nostris: et legit Baruch in auribus ipsorum.*

16. *Et factum est quum audirent cunctos sermones, expaverunt quisque ad propinquum suum: et dixerunt ipsi Baruch, Indicando indicabimus regi omnes hos sermones.*

Videbimus in proceribus fuisse aliquod studium pietatis. Componunt enim se ad audiendum et reverenter excipiunt ministrum prophetae. Haud dubie si venisset ipse Ieremias, fuisset acceptus tanquam Dei propheta: quum tribuitur tantum honoris eius ministro, ut principes iubeant ipsum esse in suo consensu, certe aliquid hoc fuit: unde apparet non fuisse profanos Dei contemptores. Iam sequitur altera confirmatio, quod scilicet *timore fuerint omnes commoti, ut quisque propinquum suum respiceret*. Ergo quantum ad regis consiliarios spectat, videmus etiam sic fuisse animatos, ut libenter audirent et expavescerent ad minas Dei. Sed minime dubium est quin evanidus fuerit hic timor. Et quod dicit propheta *unumquemque timuisse ad propinquum suum*, signum est vacillationis. Nam qui timet ut oportet, ille sese intus colligit, et coram Deo se examinat. Sed ubi animi alternant, quisque alterum respicit. Ergo signum hoc fuit non firmæ et solidæ poenitentiae, ita metuere ut alii alios vicissim respicerent: quia potius debebant singuli in Deum respicere, ut arcana conscientiae sensu agnoscerent se peccasse, et ita confugerent ad remedium. Sequitur, *etiam ipsos dixisse, Indicando indicabimus regi*: unde colligimus sic timuisse, ut tamen noluerint regis offendere animum. Dixerunt igitur rem ad ipsum, quia volunt gratificari.

Haec est religio aulica, nempe Deum ita timere, ut tamen nemo velit excidere a gratia, quin potius appetat omnes ad ultimum usque perfungi suo officio ne postea obici criminis vice illis possit cessasse, nec satis fuisse diligentes, vel attentos in curanda regis utilitate. Denique propheta sic nobis tanquam in speculo repraesentat aliquam pietatem in regis consiliariis, ut ostendat tamen ambitione corruptos fuisse eorum animos, et ambitionem sic praevaluisse, ut regem mortalem vero et unico regi coelorum praeferrent.

17. *Baruch autem interrogarunt, dicendo, Indica, agedum nobis, quomodo scripseris cunctos sermones istos ex ore eius.*

18. *Et dixit illis Baruch, Ex ore suo pronuntiavit mihi cunctos sermones istos: et ego scripsi super librum cum atramento.*

Non dubium est quin regis consiliarii sic mirati fuerint quum audirent minas illas conscriptas sicuti dictaverat propheta, ut interea agitati fuerint in diversas partes, quemadmodum solent increduli, et qui non ita ut decebat excipiunt coelestem doctrinam. Vacillant enim et non possunt consistere. Talis igitur fuit ambiguitas in mentibus procerum: quia vix poterant credere memoriter dictatos fuisse istos sermones, sed suspicabantur aliquid esse astutiae. Quemadmodum increduli multa comminiscuntur de servis Dei. Et hoc videntur facere data opera, ut obscurant Dei gratiam, quae illis occurrit ante oculos. Hoc igitur consilio dicuntur interrogasse Baruch *quomodo excepisset sermones ex ore Ieremiae*. Respondet simpliciter *Ieremiam protulisse sermones istos*, unde colligere poterant Ieremiam non habuisse chartas repositas, nec fuisse longo tempore meditatum, quae volebat perferri a scriba suo Baruch. Etsi autem nihil minus videtur dicere quam quod possit satisfacere proceribus, huc tamen summa tendit, Ieremiam non protulisse ex abaco vel arca sua volumen illud, sed quemadmodum suggerebat spiritus Dei, ita celeriter pronuntiassse. Hinc potuit crescere admiratio, ut scirent regis consiliarii haec mandata non prodire ab homine mortali, sed potius Deum loqui per os prophetae et per manum Baruch. Sequitur,

19. *Et dixerunt principes ipsi Baruch, Vade, et absconde te, tu et Ieremias, et vir nesciat (hoc est, nesciat quisquam) ubinam sitis.*

Videmus proceres istos aulicos fluctuasse, ut sentirent quidem manum Dei, et tamen manerent in suo stupore. Et Deus ita saepe profanos homines terret, ut semper redeant ad suam socordiam. Videntur quidem ad momentum expegeferi, et

serio agnoscere Dei iudicium: sed mox evanescent illae omnes cogitationes. Ita fit, ut sinant Deum loqui, et nihil proficiant ac si loqueretur apud surdos, quemadmodum paulo post videbimus. Non proficiunt igitur consilarii regis: sed non sunt crudeliter cupiunt enim prophetam occultari, ut rex nihil durius in ipsum statuatur. Tales hodie plerisque videmus, qui non tanguntur coelesti doctrina. Annunt quidem, ut asini movent aures. Nam fatentur ore verum et rectum esse quod proponitur: sed quemadmodum dixi, vel claudunt oculos, vel saltem non attendunt, ut sentiant Deum esse qui loquitur. Interea per ipsos non staret, quominus doctrina evangelii faceret suos progressus: atqui sibi placent, imo gloriantur quod sint medii, et neque in hanc neque in illam partem nimis inclinent. Tales apparet fuisse regis consiliarios, de quibus quid tunc spiritus Dei pronuntiet, videbimus paulo post. Hortantur igitur Baruch, ut se occultet, deinde ut Ieremiam simul admoneat, quia videbant instare illis periculum, nisi fuga sibi consulerent. Postea sequitur,

20. *Et venerunt ad regem in atrium, et volumen deposuerunt in cubiculo Elisama scribae, et nuntiaverunt in auribus regis omnes sermones.*

21. *Et misit rex Iehudi ad tollendum volumen, et accepit ex cubiculo Elisamae scribae: et legit illud Iehudi in auribus regis, et in auribus cunctorum principum, qui stabant a conspectu regis.*

Iam narrat propheta venisse procures ad regem, sed volumine deposito apud Elisama scribam: quia ut tenerae sunt regum aures, nolebant tam odiosum munus statim proferre. Et ita suis blanditiis dementant reges qui ipsis adsunt, et qui aures illorum occupant. Nulla enim est in aulis libertas: sed ut quisque maximus est adulator, ita etiam maximo in pretio habetur. Certatim igitur excogitant omnes consilarii quomodo delitias regibus faciant, ita sedulo cavent, ne vel inconsiderate offendant ipsorum animos. Haec ratio fuit cur procures volumen deposuerint apud Elisama. Hinc colligimus, vel frigidam ac tenuem fuisse apud ipsos Dei reverentiam. Nam si persuasi fuissent, Ieremiam dictasse scribae suo quae acceperat a spiritu Dei, certe non tanti fuisset illis regis offensio. Cur ergo non audent statim volumen proferre? hortari regem ut audiat, nisi quod, sicuti iam dixi, adulatio semper est timida? Hinc fit ergo ut non audeant regi volumen ostendere, sed tantum narrent se legisse quaedam horrenda dictu, ita ut rex cum illis non expostulet, quod nimis audacter coram ipso protulerint quae audire ipse nolle. Hoc est igitur unum. Iam sequitur, *regem misisse Iehudi, ut volumen acciperet ex cubiculo Elisamae scribae.* In Zedechiae persona

conspicere licet, ut increduli Deum fugiant, et quaerant simul, sed turbulento quodam impetu, ut nesciant quid velint. Rex potuit secure contemnere quod allatum erat. Si enim volebat immunis esse a molestia, cur iussit volumen sibi afferri et recitari aliquam partem? Videmus ergo ut increduli, quamvis a Deo cupiant longissime recedere, tamen currant quodam caeco motu in ipsum, sed non faciunt hoc sponte. Deus enim ipsos arcano instinctu ad se trahit, ut magis reddat inexcusabiles. Hinc fit, ut multos impellat curiositas ad doctrinam audiendam, alii autem furiose inquirent quid sibi velit haec doctrina: quemadmodum ferae bestiae saepe incurrunt in gladios. Tale igitur fuit ingenium Zedechiae, quia optasset sepultas esse omnes Ieremiae prophetias: tamen non potuit sibi temperare, quin scire vellet summam vel partem aliquam. *Misit igitur Iehudi qui volumen afferret.* Deinde addit *Iehudi legisse volumen coram rege, et coram eius consiliariis.* Hinc factum est, ut clarius se proderet regis impietas, quod scilicet non fuit commotus auditis tot vaticiniis. Non sustinuit quidem audire recitationem: sed finitis quibusdam capitibus, statim abreptus furore, ut mox videbimus, coniecit volumen in ignem, et illic consumpsit. Quidquid sit, Deus voluit excutere tam regi, quam eius consiliariis omnem praetextum, ne postea iactarent se ignorantia fuisse lapsos, quia post oblatum illis volumen non nisi per eos stetit, quominus revocarentur ad salutem, a qua iam exciderant. Nunc subiicit,

22. *Rex autem sedebat in domo hyemali, mense nono: et focus coram facie eius accensus (vel ardebat).*

23. *Et factum est, quum legisset Iehudi tres paginas, et quatuor (hoc est, tres vel quatuor) scidit cultello scribae (vel graphio) et proiecit in ignem qui erat in foco, usque dum consumeret volumen totum super ignem, qui erat in foco.*

Hic ostendit Ieremias quam parum profecerit, quia rex non tantum abiecit, aut laceravit volumen, sed postquam conscidit, voluit perire eius memoriam, consumpsit enim in igne. Haec tentatio potuit graviter percutere prophetae animum. Dei mandato dictaverat volumen illud: nunc videt se operam lusisse. Potuit igitur apud Deum conqueri, quod frustra tantum laboris fuisset impensum sine fructu. Quorsum enim iubebat Deus scribi volumen, nisi ut rex cum suis consiliariis resipisceret? Quantum attinet ad populum, non potuit certo propheta cognoscere fecissetne operae pretium mittendo scribam suum Baruch. Neque enim legitur qualis fuerit attentio populi. Sed tractus fuit Baruch in palatium regis: ita suspensae fuerunt omnium mentes. Iam quis exitus? Rex librum comburit.

Non dubium igitur est quin graviter percussus fuerit animus prophetae: sed ita servos suos Deus exercet quum iubet apud surdos loqui, vel lucem proferre caecis. Discamus igitur Deo simpliciter obsequi etiamsi inutilis videtur labor quem a nobis exigit. Et ideo Paulus (2. Cor. 2, 15) exsurgit contra mundi ingratiitudinem, et dicit ministros evangelii bonum et suavem odorem esse Deo sive in mortem, sive in vitam: quia ut maior pars reddatur deterior audito evangelio, tamen obsequium quod reddunt ministri Deo per se gratum est, neque spectandus est eventus. Videt igitur Ieremias exasperatum esse regis animum, sed non ideo ipsum poenitet obedientiae, quia sciebat eventus debere relinqui penes Deum, et in eius arbitrio, sed interea hominum partes esse exsequi quidquid Deus mandat, etiamsi nullus appareat fructus laboris. Hoc igitur unum est. Nunc quod ad regem ipsum pertinet, in eius persona quasi in speculo videmus quam prodigiosa sit eorum caecitas, qui sunt Sanae mancipati. Certe debuit rex, quum Deus ita tonaret in eius auribus, aliquo modo percelli, nec vero potest ludibrio habere sermonem, sed excaecescit, et tanquam rabiosa bellua sese praecipitat. Exercet igitur suam iracundiam contra volumen. Si putabat Ieremiam autorem esse, cur non despexit hominem nullius auctoritatis, quantum attinet ad publicum statum? Ieremias enim nihil potuit regi detrudere. Non dubium igitur est quin senserit etiam invitum negotium sibi esse cum Deo, cur ergo ita exardet? quid sperat se posse consequi, ut tota rabie contra Deum feratur? sed illa est, quam dixi, horribilis caecitas, quae cernitur in omnibus reprobis, quorum mentes fascinavit diabolus: quia ab una parte velint nolint sentiunt Deum adesse, et se quodammodo citari ad eius tribunal: deinde quasi obliti insaniunt contra ipsum Deum. Sic ergo de rege Zedechia narratur, quod quum *esset in domo hyemali, et sederet ad focum*, simul ac lectae fuerunt tres, vel quatuor paginae, volumen confoderit graphio, vel cultello scribae. רער significat saepe novaculam: sed hic accipitur pro cultello, quo utuntur scribae, *un canivet*. Primo rex non sustinuit donec Iehudi volumen absolveret: postquam audivit tres vel quatuor aperturas, hoc est rotulos ut vocamus, statim arripuit volumen et scidit: deinde non contentus hoc sacrilegio combussit volumen ipsum, ac si posset iudicium Dei simul abolere cum libro. Sed videbimus postea quid adeptus fuerit hac intemperie, *usque dum*, inquit, *consumeret volumen illud super ignem*. Iam sequitur,

24. *Et non timuerunt, et non sciderunt vestes suas rex et cuncti servi eius quum audissent cunctos sermones istos.*

Calvini opera. Vol. XXXIX.

Iam propheta admiscet doctrinam narrationi, quia per se frigeret quod hactenus vidimus, nisi adiuncta fuisset haec admonitio. Ostendit igitur propheta cur hactenus retulerit quod vidimus de impia regis obstinatione. Sed plus subest vehementiae simplicibus verbis, quam si magno verborum sonitu invectus fuisset propheta tam in regem, quam in eius consiliarios. Hic enim quasi attonitus loquitur, *Non sciderunt*, inquit, *vestimenta sua, et non timuerunt quum audirent tam atroces minas*. Et certe hoc inter monstra merito censeri potest, quod miseri homines ita contemptim praetereunt Dei minas, ad quas tamen expavescere non secus atque ad praesentem interitum debebant. Quod igitur mortales dum adversus illos suis minis Deus fulminat, non moventur imo magis obdurescunt, hoc signum est diabolici furoris. Non igitur abs re propheta quasi attonitus hic breviter dicit *regem non timuisse cum suis consiliariis, et non scidisse vestes suas*. Docemur autem hoc loco hoc signum esse reprobationis, ubi non terremur quum Deus se nobis iudicem fore minatur, et denuntiat: quum etiam proponit in medium nostra scelera, et ab altera parte ostendit quid simus meriti. Ubi ergo haec omnia apud nos nihil prosunt, signum est desperatae amentiae. Hoc intelligit propheta his verbis, *Non timuerunt*, inquit. Vult enim omnes secum rapere in admirationem, quod rex, et eius consilarii potuerint ad Dei minas ita intrepidi consistere. Quantum attinet ad vestes, signum hic ponitur pro re ipsa: deinde synecdoche est, quia pars accipitur pro toto. Primo, vestes scindere non magni esset momenti, nisi corda primum scinderentur, quemadmodum dicit Iel capite 2. Sed quamvis hypoecritae ostendent poenitentiam signis fallacibus: ubi tamen agitur de vero et sincero poenitentiae affectu, signum substituitur in locum rei, quemadmodum hoc loco, *non sciderunt vestimenta sua*, hoc est, non professi sunt metum aliquem. Et quoniam hoc solebat fieri scissura vestium, ideo dicit *Non sciderunt vestes suas*, quum Deus per os Ieremiae, et per manum Baruch sic fulminaret. Deinde synecdoche etiam notanda est, quia solebant induere saccos, et adspargere capita pulvere. Hic tantum de vestibus fit mentio: sed alia etiam signa comprehenduntur. Dicit, *quum audisset hos cunctos sermones*, non quod totum volumen rex audierit, sed tria vel quatuor capita sufficere poterant ad ipsum damnandum. Neque enim dubium est quin satis superque convictus fuerit, et quia exhorrebat iudicium Dei, sese proiecerit ad istam rabiem, ut scilicet volumen scinderet, et non vestimenta. Est autem paronomasia satis concinna inter קרע et קרא. Nam alterum scribitur per א finale, alterum vero per ע. Ante dixit, *Quum legisset Iehudi partem libri, scidit rex librum ipsum*. Alter legebat, rex

scindebat, eadem fere est vox. Hic autem dicit, rex non scidit vestes suas: antea, rex scidit volumen, et laceravit: interea debebant potius vestes suas discerpere ac se ipsos, si fieri posset, quum Deus terrorem illis inculceret tam gravibus minis. Sequitur,

25. *Quin etiam Elnathan, et Dlaiā, et Gamaria intercesserunt regi* (vel prohibuerunt regem, vel rogarunt. Nam *על* omnia haec significat, occurrere vel deprecari, vel prohibere, et se interponere. Illi ergo conati sunt regi occurrere), *ne combureret volumen, et non audivit ipsos.*

Aggravat propheta crimen regis hac circumstantia, quod tres se opposuerint: quod haud dubie non poterant sine mortis discrimine. Videbant regis animum ferri praecipiti violentia: et quum ita petulantur contra Deum insurgeret, quid non ausus fuisset in ipsos? Quod ergo non dubitarunt intercedere, hoc virtutis fuit. Sed hinc apparuit desperata regis impietas, quod non paruit eorum consilio. Particula *על* vertenda est, *quin etiam*. Multi interpretes hic non attendunt ad emphasin, ideoque corrumpunt prophetae sensum, vel saltem ita extenuant ut non sit fideliter reddere quod voluit propheta. Est enim, quemadmodum dixi, valde emphatica exaggeratio quum dicit, *quin etiam*. Discamus autem ex hoc loco, ubi Deus nos retrahit ab impiis consiliis, minus esse nos excusabiles si perseveranter exsequimur quod palam ostendit fugiendum esse. Conscientia quidem semper nobis erit instar mille testium, et quamvis nemo adsit testis, nec hortator, vel monitor: tamen frustra conabimur elabi coram Deo praetextu insoitiae, vel erroris, vel incogitantiae. Sed ubi Dominus per manus hominum nos revocat ne pergamus in maleficiis: si non persuadet, tunc detegitur magis ac magis indomabilis nostra pervicacia, quemadmodum propheta dicit. Denique sciamus eo gravius unumquemque peccare, quo pluribus adiumentis ipsum Deus a maleficiis retrahit, quasi manum porrigeret. Quum autem videmus tam obstinatum fuisse regem Zedechiam, non est quod hodie miremur si multi superbe pergant, utcumque Deus quasi ipsis occurrat, ut saltem homines mittat, qui sint obstaculo. Sciamus ergo hoc esse vetus exemplum, ne conturbet nos tam superbus impiorum contemptus. Interea notandum est simul hoc exemplum liberae admonitionis: quia hodie miraculi instar esset reperire in aulis principum qui tam audacter se opponerent cum maximo periculo. Nam, uti nuper diximus, quisque ingeniosus est ad excogitandas blanditias. Et quoniam hoc est optimum compendium emergendi, ideo omnes certatim se ad hanc

artem totos applicant. Dixerat quidem paulo ante propheta regem et eius consiliarios non scidisse vestes suas: et tamen tres nunc commemorat, qui strenue professi sunt se Deum timere. Sed quum nuper loquutus est de cunctis proceribus, hoc referri debuit ad corpus ipsum. Tres igitur, quorum nunc fit mentio, excipiendi sunt ab illo communi grege. Nec dubium est quin sibi conflaverint invidiam apud omnes aulicos, quia totidem habebant adversarios, quum ipsos puderet suae ignaviae. Sed ausi sunt tam regem quam omnes reliquos in se provocare, quia scilicet videbant agi Dei causam. Sequitur,

26. *Et praecepit rex Ierameel filio Hamelēk* (vel regis: sed existimant esse nomen proprium, et est probabile) *et Seraiaē filio Azriel, et Selemiaē filio Abdeel, ut acciperent Baruch scribam, et Ieremiam prophetam: sed abscondit eos Iehovah.*

Hic narratur maior regis vesania quod iusserit in prophetam, et eius scribam saevire. Non dubium est quin delegerit quos putabat fore sibi morigeros ad praestandum obsequium. Nunquam sumpsisset ministros vel Elnathan, vel Dlaiam, vel Gamariam, quia sciebat quantopere abhorrerent ab illo immani facinore: sed quos putavit esse appositos ad tale obsequium misit ut interficerent Ieremiam et Baruch. Ex hoc loco et superiori non male conicitur Ieremiam non fuisse detentum in carcere, sed fuisse divinitus prohibitum, ne perferret istas prophetias in conspectum regis, vel etiam legeret coram populo. Sed quoniam vocem *עצור* alibi usurpat pro captivo, aut vineto, fieri etiam potest coniectura in diversam partem. Quanquam autem de hac re pertinaciter non contendo: iam tamen quid mihi magis placeat exposui, nempe Ieremiam fuisse prohibitum arcana revelatione, sicuti Paulus prohibitus fuit ne iret in Bithyniam. Certe verisimile est non posse ipsum aufugere ex regis custodia, nisi forte dicatur non sic fuisse constrictum quin liberum fuerit effugere quum vidit ita placere Deo: vel quamvis Ieremias non discesserit a carcere, tamen clanculum effugisse praesentem regis iracundiam, quod esset coactum. Quidquid sit, notanda est ista loquutio, *quod Deus ipsos absconderit*. Non dubium est quin amplexus fuerit Ieremias consilium sibi datum, ut sibi et vitae suae consularet: tamen nunc agnoscit se beneficio Dei fuisse protectum: quasi diceret, Quamvis multae fugiendi rationes nos eripiant ex praesentibus periculis, tamen vitam nostram sic esse in manu Dei, ut nos ipse occultet et abscondat: quia alioqui rueremus ipsi sponte in mortem, nisi quasi umbram manus suae opponeret ad nos tegan-dos. Sed reliqua in crastinum.

27. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam postquam combusserat rex librum, et sermones quos scripserat Baruch ex ore Ieremiae dicendo,*

28. *Conversus accipe tibi volumen aliud, et scribe in ipso cunctos sermones prioris, qui fuerunt in volumine priori, et quod combussit Ioiakim rex Iehudah.*

His verbis ostendit propheta quid proficiant impii dum luctantur adversus Deum. Necesse enim est ipsos, quamlibet duri sint ac prae fracti, frangi ipsius Dei virtute. Hoc contigit regi Ioiakim. Vidimus hesternae lectione quam furiosus fuerit eius impetus, dum volumen conscidit, et exussit, quum etiam iussit prophetam tolli e medio. Sed nunc sequitur scriptum fuisse aliud volumen. Deus autem diversis modis agit cum rebellibus: nunc enim ipsos omittit ubi videt se frustra consumere operam in ipsis monendis. Ergo non mittit amplius suos prophetas qui reprehendant vel minentur: sed exsequitur tacitus sua iudicia. Et hac etiam ratione dicitur, Non disceptabit amplius spiritus meus cum homine, quia caro est (Genes. 6, 3). Et eiusmodi exempla passim occurrunt, quod scilicet Deus ubi videt sperni prophetica doctrinam, manum attollat contra impios, et interea cesset cum ipsis loqui. Sed hic diverso modo voluit frangere impetum Ioiakim, quia scriptum est secundum volumen. Putavit stultus ille manum Dei quodammodo abscissam, vel igne extinctam esse, quia liber in cinerem erat redactus. Deus autem ostendit sermonem suum non fuisse alligatum. De integro igitur incipit minari, non quia speret quidquam utilitatis ex hac repetitione: sed quia oportuit ludibrio exponi impii regis ferociam, qui tam superbe ausus fuerat et Deum et sacrum eius prophetam pro nihilo ducere. Hoc igitur primum est, quod iussus fuerit propheta scribere aliud volumen, postquam rex Ioiakim ita saevierat contra volumen sibi propositum, et ideo tam diligenter repetit, sume aliud volumen pro illo, scribe eadem verba quae fuerant in libro priori: ac si diceret, Ne ulla quidem syllaba intercidat, quin maneat firmum quod semel per os tuum protuli, atque ita sciant reprobi omnes te fideliter retulisse quae ex ore meo acceperas. Sequitur,

29. *Et ad Ioiakim regem Iehudah dices, Sic dicit Iehovah, Tu combussisti librum hunc dicendo, Quare scripsisti in ipso, dicendo, Veniendo veniet rex Babel (Babylonis) et perdet terram hanc, et perdet ex ea hominem et animal? (vel bestiam),*

30. *Propterea sic dicit Iehovah ad Ioiakim (vel de Ioiakim) regem Iehudah, Non erit ei qui succedat super solum Davidis, et cadaver eius proiectum erit in aestum per diem, et in gelu per noctem.*

Nunc videmus quam impietatis et contumaciae suae mercedem retulerit Ioiakim. Sed duo sunt membra, priore ipsum Deus castigat, quod ita petulantius ausus fuerit indicere prophetae silentium: deinde adiungit poenam, dices ad Ioiakim. *U* hic accipitur pro לָא, ut apparet ex contextu, proprie quidem significat de, vel super, quemadmodum proximo versu de Ioiakim ita pronuntiat Deus, sed quia in secunda persona iubetur propheta ipsum alloqui, ideo altera expositio magis probatur, continuum scilicet mandatum esse aggrediendi regem, et ipsum nomine compellandi. *Tu* ergo dices ad Ioiakim regem Iehudah. Ponitur nomen regis non tam honoris causa, quam ut Deus ostendat frustra eum superbire et honore, et titulo: quia, sicuti ante vidimus, propheta missus fuerat, ut obiurgaret montes et colles, non parceret etiam ipsis regibus, et regnis: ideo dictum fuit, Ecce constitui te super gentes et regna. Quoniam ergo potuit Ioiakim ita se efferre superbia, ut putaret sibi quidvis esse licitum, ideo significat Deus non esse cur splendor regius mentem et sensus eius perstringat, quia nihil moretur istas larvas, neque impediatur ulla mundi altitudo liberum propheticae doctrinae cursum. In summa, hic animatur Ieremias ad constantiam, ne personae excellentia ipsum terreat, vel emolliat eius animum, quominus strenue perferat Dei mandata. Et hinc etiam colligi potest duplex admonitio, prior dirigitur ad reges, et eos qui excellunt vel opibus vel potentia in terris, ut se verbo Dei reverenter subiiciant, neque existiment se communi lege esse exemptos, vel solutos propter suam magnitudinem, quia Deus personas non respicit: altera autem admonitio ad ipsos doctores spectat, ut scilicet tanquam clausis oculis exsequantur absque ullo personae respectu quicquid Deus praecipit, atque ita nullas timeant offensiones, neque ipsum regium nomen, neque gladii exserti, nec ulla pericula ipsos deiciant e gradu. Refertur priore loco crimen. *Tu*, inquit, *exussisti librum hunc, dicendo, Quare scripsisti in eo, Veniendo veniet rex Babylonis et perdet hanc urbem.* Hic ostendit Deus quae maxime causa impulerit regem Ioiakim, ut librum in ignem coniceret, nempe quia non poterat ferre liberas obiurgationes simul cum minis. Hypocritae si Deus ipsis indulgeat, vel non attingat ipsorum vitia, utcunque ferent prophetica doctrinam: sed ubi eorum scabies attingitur, statim furere incipiunt, et hoc fuit continuum certamen prophetis Dei cum impiis: nam si blanditi fuissent, et suaves fuissent eorum conciones, semper fuissent aliquid laetum et prosperum impiis polliciti, excepti fuissent cum magno favore et plausu: sed odiosus fuit et acerbis Dei sermo, et exasperavit impiorum animos, quum audirent Deum sibi esse infestum. Hic ergo locus diligenter notandus est, quia spiritus Dei quasi digito

hic monstrat fontem omnis contumaciae, quia scilicet vellent hypocritae transigere, aut pacisci cum Deo, ne cum ipsis durius ageret, sed frigide tantum loquerentur prophetae. Atqui necesse est ut Dei sermo respondeat autoris sui naturae. Sicuti enim Deus cordium est cognitor, penetrat in absconditos sensus, ita etiam sermo eius gladius est anceps, et ita homines transfigit usque ad ipsas medullas, discernit inter cogitationes et affectus quemadmodum apostolus docet (Hebr. 4, 12). Hinc fit ut hypocritae insaniant quum Deus ipsos ad iudicium vocat: quemadmodum si quis demulceat hominem ulcerosum, nullum signum dabit amarulentiae: sed si chirurgus premat ulcera, tunc fremit dentibus, deinde etiam quidquid prius latebat egreditur ubi chirurgus lanceola examinat quod prius erat occultum. Idem ergo contingit hypocritis: quia, sicuti dictum fuit, non tumultuantur adversus Deum, neque etiam fremunt ubi simplex proponitur doctrina: sed dum urgentur tam reprehensionibus quam minis, tunc accenditur eorum furor, tunc virulentiam suam omni ex parte efficiunt. Hoc ergo exprimitur quum hic refert propheta *exustum ideo fuisse librum, quia in ipso scriptum erat venturum regem Babylonis qui perderet*, hoc est, vastaret terram, et deleret ex illa tam hominem quam iumentum. Sic videmus ut prophetia Micheae (3, 12) exasperaverit omnes Iudaeos quum diceret, Ierusalem in acervos lapidum redigetur. Sed statim ostendit propheta frustra impios sic ferri adversus Deum, quia contra stimulum calcitrant, et tandem necesse est ipsos conteri a lapide, cum quo confligunt, quia ipsorum durities non potest facere, quin Deus pergat nihilominus in suis iudiciis. Ideo additur, *Sic dicit Iehovah de rege Ioiakim, Non erit ei qui succedat super thronum, vel super solium Davidis*. Quum negat fore successorem intelligit ex eius posteris: tametsi enim filius Iechania creatus fuit rex in eius locum, quia tamen exiguo tempore, hoc est, tribus duntaxat mensibus dominatus est, tempus illud non venit in rationem. Pronuntiat ergo Ieremias ex mandato Dei non fore legitimum successorem regi Ioiakim, quia scilicet tractus etiam in exilium fuit filius eius Iechania finito tertio mense. Zedechias autem non censetur legitimus successor, quia erat patruus. Deinde non dubium est quin eius odio Nabuchadnezer ipsum extulerit. Quod enim impositus fuit solio, factum est in ignominiam Ioiakim et Iechaniae. Nunc ergo tenemus quo sensu minetur Deus non fore qui succedat regi Ioiakim, ideo non simpliciter dicitur לא יהיה יושב על כסא דוד, non erit qui sedeat super solium Davidis: sed לא יהיה לו, non erit illi, nempe ex liberis, vel ex sobole nemo erit qui occupet solium Davidis. Nam ultimus rex fuit Zedechias: ille autem, quemadmodum dixi, erat patruus: ita tota posteritas regia deiecta fuit, ut

nemo inde unquam perveniret ad successionem regni. Sed quaeritur quomodo conveniat hoc vaticinium cum promissione (Psal. 89, 37), Quamdiu sol et luna fulgebunt in coelo, erunt mihi testes fideles, quod posteritas Davidis semper manebit superstes. Deus promittit regnum Davidis fore perpetuum, et ex eius posteris semper fore aliquos, qui dominantur quamdiu sol et luna in coelo fulgebunt. Quid autem hic propheta noster? *non erit qui succedat*. Restrigitur quidem hoc ad posteros Ioiakim. Sed interea tenendum est quod alibi vidimus, nempe hic agi de interruptione quae non pugnat cum perpetuo statu. Regni enim perpetuitas, quae Davidi fuit promissa, talis fuit, ut ad tempus regnum collapsum fuerit, et quasi pessumdatum: sed tandem iterum exortus est surculus ex radice Isai, et Christus qui vere unicus et aeternus est filius Davidis, ille sic regnare incepit, ut regni eius nullus sit finis. Ergo quum prophetae negant fore qui sedeant in solio Davidis, non simpliciter intelligunt hoc, sed restringunt ad poenam illam temporalem, qua regnum sic eversum fuit, ut tandem suo tempore illud Deus restituerit, quemadmodum dicitur apud Amos (9, 11), Nam veniet tempus, inquit, quo Deus eriget ruinas ex tabernaculo Davidis. Nunc tenemus quomodo firma steterit promissio de regni perpetuitate, et tamen cessaverit regnum illud ad tempus, donec scilicet Christus veniret, cuius capiti imponeretur cidaris, vel diademae regium, quemadmodum dicit Ezechiel. Interea minime dubium est quin obiecta fuerit haec magna absurditas Ieremiae, Quid? fierine potest, ut solium Davidis careat legitimo haerede? potesne detrahare solem et lunam e coelo? quemadmodum quum prophetae concionabantur de vastando Ierusalem, Quid? annon dictum est, Haec requies mea in saeculum saeculi, hic habitabo? fierine potest, ut Deus careat domicilio suo in terris, praesertim quum vocet requiem suam? sed facilis fuit solutio. Nempe Deum manere veracem in suis promissis, quamvis ad tempus occultaret gratiam suam, ita ut vastitas illa horribilis omnibus exemplo esset, vastitas, inquam tam urbis quam regni. Non dubium igitur est quin prophetae ostenderint regnum fore occultum quasi esset thesaurus sub terra defossus: interea tempus venturum quo tam urbem, quam solium ipsum Deus rursus eligeret, ac restitueret pristinae dignitati quemadmodum quum papistae magnifice iactant quidquid legitur in scriptura de conservatione perpetua ecclesiae. Promittit Christus se adfuturum suis usque ad finem saeculi, se fore in medio duorum vel trium qui convenerint in ipsius nomine, ecclesiam esse columnam et firmamentum veritatis: congerunt illa omnia, ut ostendant Deum quodammodo esse sibi obstrictum. Sed facile diluimus frivolae illas obiectiones: quia scilicet Deus mirabiliter,

et non visibili forma conservat suam ecclesiam in mundo: deinde quod non semper eminet ecclesiae superficies, sed interdum abscondita est, et postea emergit, et recuperat suam dignitatem quae ad tempus poterat videri exstincta. Ergo idem nunc papistis respondemus quod olim prophetae veteri populo, Deum scilicet fidelem esse custodem ecclesiae suae, sed non pro carnis sensu, quia mirabiliter ecclesia a Deo sustinetur, et non communi more, aut ordine usitato, sicuti loquuntur. Dicit *cadaver Ioiakim iri proiectum, ut noctu sit expositum frigori, interdiu autem calori*. Posset hoc videri frigidum, quemadmodum pueris dum minamur, proponimus illis spectra. Quid enim potuit hoc nocere Ioiakim, si eius cadaver gelu nocturnum perferret? neque enim ulla noxa, vel ullus doloris sensus perveniebat ad cadaver ipsum: nullus est enim sensus hominis mortui, quoad corpus. Videtur ergo hoc quodammodo esse puerile quum dicit propheta *Cadaver eius erit per dies expositum calori, et per noctes expositum frigori*. Sed refertur hoc ad communem naturae legem, de qua alibi diximus. Est enim foedum et triste, imo etiam horrendum spectaculum, quum videmus homines iacere insepultos: naturae enim sensus hoc dictat, quum mortui sunt homines, sepeliendos esse: et religio sepulturae ab initio mundi viguit in hominum cordibus, et fuit testimonium futurae resurrectionis, quemadmodum alibi dictum fuit. Quum ergo iacet cadaver hominis insepultum, omnes tale spectaculum refugiant atque exhorrent: et si frigore rigescat cadaver, deinde si putrescat aestu diurno, hoc augeat indignitatem. Deus ergo voluit describere ignominiam Ioiakim, non quod aliqua noxa ad eum perveniret, dum cadaver eius proiectum fuit, et caruit sepulcri honore: sed quia hoc testimonium fuit vindictae Dei: quum rex esset, tamen proici iustar asini, vel canis, quemadmodum alibi vidimus, Sepultura asini sepeliatur, hoc est, indignus censebitur communi honore, quia hoc etiam adipiscuntur postremi homines ex vulgo, ut reperiant fossas, in quibus lateant ipsorum corpora: quum autem rex iacet expositus avibus et bestiis, illic palam apparet quaedam rara et insolita Dei vindicta. Scimus quid dicat Iehu de Iezabel, Sepeliatur canis ista, est enim filia regis: erat digna quae centies discerperetur, proiecta etiam fuerat ex coenaculo, deinde canes lambebant eius sanguinem sicuti dictum fuerat: hostis tamen iubet ut sepeliatur. Quare? quia est filia regis, inquit, vel ex genere regio: sepeliatur ergo. Nunc igitur tenemus consilium prophetae, imo spiritus sancti potius, nempe fore singularem hanc Dei vindictam, quod cadaver regis Ioiakim iacebit noctu et interdiu expositum tam frigori quam calori. Contigit hoc etiam interdum sanctis, ut diximus: sed temporales poenae sunt communes bonis et malis. Interea

attendere semper convenit ad Dei iudicium. Nam si quis pius careat sepulcro, omnia filiis Dei in bonum cedunt, quemadmodum dicit Paulus, sive mors, sive vita, et sunt adiumenta salutis. Sed si Deus edat aliquod insigne documentum irae suae adversus hominem impium, aperiendi sunt oculi. Nam caecutire fas non est ad tam aperta Dei iudicia. Neque enim frustra admonet Paulus iudicium Dei venire super impios: sed vult nos diligenter reputare quomodo Deus tam in vita quam in morte, atque etiam post mortem poenas exigat de reprobis. Talis igitur fuit ratio Ioiakim. Sequitur,

31. *Et visitabo super eum et super semen eius, et super servos eius iniquitatem eorum, et evenire faciam illis (super eos, ad verbum) et super habitatores Ierusalem, et super virum Iehudah omne malum, quod pronuntiavi adversus eos, et non audierunt.*

Hic ratio exprimitur superioris sententiae. Nam si tantum dixisset propheta, Cadaver regis manebit insepultum, et proicietur cum dedecore, ut sit noctu et interdiu expositum frigori et calori, haec narratio non satis habuisset efficaciae. Sed ostendit Deus causam, nempe quia praemonuerat regem Ioiakim, et omnes eius consiliarios (qui hic designantur nomine servorum), deinde cives Ierusalem, et omnes Iudaeos in genere. Quum ergo mature edocti fuissent quanta ipsi clades instarent, nemo tamen resipuerat: propter tantam obstinationem dicit Deus se vindicem fore. *Visitabo igitur super eum, et super semen eius et super totum populum iniquitatem eorum*. Qualis est iniquitas? nempe quod quum tam graviter, et tot modis provocassent Deum, adeo tamen non redierunt ad sanam mentem, quum essent castigati a propheta, ut magis ac magis obdurescerent. Extremum ergo iniquitatis hic notat propheta, *quod non audierint minas illas*, quibus voluerat Deus ipsos eripere a praesenti interitu. Erat enim aliqua spes salutis, si deprecati fuissent iram Dei. Sed quia minae illis contemptui fuerunt, haec est, sicuti dixi, gravissima eorum iniquitas. Et videmus quantopere detestetur alibi (Isa. 22, 12. 13) Deus hanc diabolicam hominum superbiam, Vocavi ad saccum, et cinerem, vos autem vocastis ad citharam, et laetitiam, et dixistis, Epulemur et bibamus, cras enim moriemur: sicuti ego vivo, ita nunquam delebitur haec iniquitas. Deus iurat per se ipsum hoc peccatum fore inexpiabile, quod scilicet Iudaei non conversi fuerint quum illos minaciter ad se vocaret, et ostenderet non posse effugere extremam poenam. Itaque non mirum est quod etiam hoc loco Deus tanquam summum cumulum iniquitatis statuit obstinatam malitiam, quod scilicet *non audierint Iudaei obiurgationes, quae prolatae fuerant ore Ieremiae*. Sequitur,

32. *Et (tunc) Ieremias scripsit volumen aliud, et dedit Baruch filio Neriae scribae, qui scripsit in ipso ex ore Ieremiae cunctos sermones libri, quem combusserat Ioiakim rex Iehudah igne, et adhuc additi sunt cum illis sermones multi similes illis.*

Hic recitat propheta se Deo fideliter paruissse in alio volumine scribendo, quia in re non vulgarem laudem meretur eius constantia. Nam trepide nuper aufugerat: sciebat a rege sibi esse metuentum, quia iusserat tam ipsum quam Baruch interfici. Quum ergo sciret regem flagrare iam tanta iracundia, et odio, quomodo audet illum magis exasperare? sed videmus ut prophetae quamvis non caruerint sensu timoris, et saepe anxii fuerint de suis periculis, tamen praetulisse semper propriae vitae functionem, quam Deus iniunxerat. Minime dubium est quin trepidaverit propheta, sed quia necesse erat parere Dei imperio, vitam suam contempsit quum alterutrum eligendum esset, nempe ut abnegaret onus sibi impositum, vel ut consuleret propriae vitae. Sic igitur quamvis non exuisset timorem et alias infirmitates, obtulit tamen vitam suam in sacrificium. Hoc unum est. Nec vero dubito quin Baruch rursus sermones illos vulgaverit. Qui factum est igitur ut rex abstinuerit a saevitia? an forte mitigata erat eius rabies? certe neque fuerat ipse mutatus neque elementer pepercit servis Dei: sed Deus cohibuit illius crudelitatem. Quemadmodum ubi non vult animos impiorum molire, fraenat tamen ipsorum impetus ne vel audeant, vel inveniant modum, etiamsi maxime conentur quidquid mente conceperint manibus exsequi. Sic igitur statuo retentum fuisse arcana Dei virtute regem Ioiakim, ut non posset gravius quidquam statuere adversus prophetam et scribam eius Baruch: interea diuturnam fuisse invictam animi magnitudinem tam ipsius prophetae quam eius scribae: quia voluit Deus quasi consertis manibus certare cum impio illo rege usque dum ignominiose delectus esset e regno, quemadmodum paulo post contigit, sicuti videbimus.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

1. *Et regnavit rex Zedechias filius Iosiae pro Chomiah (Iechania) filio Ioiakim, quem constituit regem Nabuchadnezer rex Babylonis in terra Iehudah.*

2. *Et non audivit, neque servi eius, neque populus terrae sermones Iehovae, quos loquutus est per manum Ieremiae prophetae.*

Hic narrat propheta postquam tractus fuit rex Iehoiakim in exilium, Iudaeos non ideo resipuisse, quum tamen Deus quasi violenter eos ad se traxisset. Fuit enim illa tam severa castigatio, ut prodigiosi fuerit stuporis in deterius prolabi. Dicit tamen Ieremias non fuisse correctos illa poena, quoniam Zedechias, qui successerat in locum Iechaniae, respuit sanam doctrinam, nec paruit prophetae consilio. Tenenda autem historia est, ut sciamus quid sibi velit propheta. Iudaei constituerunt regem Iechaniam in locum patris: sed tertio mense venit exercitus regis babylonii: tunc Iechanias ultro se dedit. Dixerat autem propheta nullum fore successorem legitimum Iehoiakim: et id completum fuit, quamvis solio impositus fuerit eius filius. Trimestre enim illud regnum fuit quasi ludicrum puerile: ideo pro nihilo ducitur. Quum autem videret Nabuchadnezer vix posse cohiberi populum absque rege, constituit Mathathiam, quem ipse Zedechiam vocavit. Hic etiam statim defecit ad Aegyptios, et pepigit cum illis foedus, ut excuteret iugum regis babylonii. Dicit ergo propheta, quum Zedechias edoctus fuisset exemplo nepotis sui Ioiakim, et Iechaniae, non tamen fuisse emendatum in melius. Non reprehendit simpliciter ingratitudinem: certum quidem est duriter reprehensum fuisse a propheta quod perfide egisset cum rege Nabuchadnezer. Debuerat enim fidem datam servare usque ad extremum. Ultro autem excogitavit rationem, qua ab ipso deficeret: nulla intercesserat nova causa, sed tantum ut se eximeret tributo: deinde, ne obicerent malevoli eum precario regnare, et esse mancipium alieni regis. Quoniam ergo videbat regnum suum obnoxium fore multis probris, nisi a Babylonio deficeret, pepigit foedus cum Aegyptiis: illud reprehensione fuit dignum: sed propheta hic generaliter loquitur de obstinata eius pravitare, atque etiam totius populi. *Regnavit ergo Zedechias, inquit, filius Iosiae: et ita patruus Iehoiakim regnavit pro Chomiah.* Hic truncatum est nomen Iechaniae ignominiae causa, sicuti probabile est, et communi etiam sententia esse receptum vidimus. Vocatur igitur per ludibrium Chaniah, quum nomen eius integrum esset Iechanias. Dicit *constitutum regem a Nabuchadnezer*, ut inde manifesta fiat eius perfidia et ingratitudo. Adiungit *ipsum non audisse sermonem Iehovae, neque servos eius, neque totum populum.* Dixi damari Zedechiam, non simpliciter quia consilio prophetae non paruerit, ut fidem praestaret regi Nabuchadnezer: sed quia retinuit patrum superstitiones, quia corruptus ipse quoque verum Dei cultum, neque potuit revocari ad legis doctrinam. Haec igitur inobedientia, cuius fit mentio, generaliter extenditur ad totam legem Dei, vel ad duas tabulas, quod scilicet tunc degeneres fuerint Iudaei cum rege suo, nec pure Deum coluerint, sed contaminarint se, et

templum impiis et foedis superstitionibus: deinde quod libidinosi, avari, crudeles, violenti, fraudulentique fuerint, et ita abiecerint totam legis doctrinam. Fuit autem hoc mirae caecitatis, quum ante oculos versari deberet urbis clades et contumelia regi inflicta. Diximus enim quum iugulati fuissent in eius conspectu filii, erutos fuisse ei oculos, et catenis vinctum, postquam damnatus est capitali iudicio tanquam reus. Debuit igitur merito terrere et Zedechiam, et reliquos omnes tale exemplum, ut tandem saperent, et studerent se Deo reconciliare. Dicit autem propheta *non auditum fuisse ab illis Dei sermonem*. Ponit regem, deinde eius consiliarios, et tertio totum populum: quasi diceret dementiam hanc non modo fuisse in rege, sed grassatam in eius consiliariis, et in toto vulgo, ita ut nemo esset excusabilis. Incipit igitur a capite, nempe ■ rege ipso, deinde ostendit eius consiliarios nihilo fuisse meliores: et tandem adiungit vulgus ipsum, in quo potuit videri minor esse culpa. Scimus enim imperitia et errore labi vulgares homines: sed propheta hic pronuntiat fuisse etiam infimos ex plebe Deo immorigeros. Notanda est loquutio, *quod non audierint sermonem Iehovae quem loquutus fuerat per manum Ieremiae*. Significat enim quamvis non appareat Deus e coelo, sufficere ad incredulos damnandos si loquatur per prophetas. Non est igitur cur tergiversentur impii quemadmodum obiciunt sibi non esse in animo Deum et eius doctrinam reiicere: sed se non tantum deferre mortalibus, ut illis se subiciant, et hominum sermones non esse habendos pro coelestibus oraculis. Nihil proficiunt hoc cavillo, quia Deus vult audiri in servis suis: quamvis se non ostendat ■ coelo, neque visibili forma loquatur: satis est quod semel testatus fuit post legis promulgationem semper fore prophetas in populo, et iussit eos reverenter audiri. Interea non poterant etiam Iudaei effugia captare, quibus fere utuntur impii, nempe quod certo discernere nequeant inter veros et falsos prophetas. Nam si examinassent doctrinam Ieremiae, habebant certas notas, unde facile poterant perspicere prorsus legi esse consentaneam. Ergo quod prophetam respuerint cum doctrina coelesti, hoc factum fuit mera contumacia, et contemptu, non autem errore. Sequitur,

3. *Et misit rex Zedechias Iuchal filium Selemiae, et Zephaniam filium Maassiae sacerdotem (vel sacerdotis) ad Ieremiam prophetam, dicendo, Ora agedum pro nobis Iehovam Deum nostrum.*

4. *Et Ieremias (autem) ibat et egrediebatur in medio populi: necdum posuerant eum in domum clausurae (vel, carceris).*

5. *Et exercitus Pharaonis egressus erat ex Aegypto: et audierant Chaldaei qui oppugnabant Ierusalem famam de illis, et ascenderant ■ Ierusalem.*

6. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam prophetam, dicendo,*

7. *Sic dicit Iehovah, Deus Israel, ita dicitis regi Iehudah, qui misit vos ad me ut me interrogaretis, Ecce exercitus Pharaonis, qui egressus est vobis in auxilium, reversus est (revertetur, potius) in terram Aegypti.*

8. *Et redibunt Chaldaei, et oppugnabunt hanc urbem (proeliabuntur contra urbem hanc) et capient eam, et comburent eam igni.*

Exposuit breviter Ieremias qualis esset urbis et terrae status, nempe quod iam duriter castigati pluribus Dei ferulis manerent tamen obstinati in sua malitia: nunc adiungit *missos fuisse legatos a Zedechia rege*, quum instaret ■ Chaldaeis periculum. Probabile autem est hanc legationem venisse ad Ieremiam quo tempore iam soluta erat obsidio: vel si adhuc urbs obsidebatur, minime dubium est quin spes aliqua obiecta esset Iudaeis venturi auxilii: tamen videbant quanta esset potentia regis babilonii. Quamvis ergo aliquid sperarent ab Aegyptiis, perplexi tamen erant: et trepidatio regem compulit ut mitteret legatos ad prophetam Ieremiam. Ex responso autem apparet Aegyptios iam esse in armis, deinde egressos esse ut obsidionem solverent, et eiicerent Chaldaeos e Iudaea. Ergo videmus regem fuisse ab una parte inflatum vana fiducia, quum videret Aegyptios ad ferendam opem venire cum valido exercitu: sed interea fuisse sollicitum, quia necesse est impios, dum se ad securitatem confirmant, vacillare tamen, quia urget eos iudicium Dei. Sunt igitur meticulosi, quamvis cupiant modis omnibus omnem metum excutere. Zedechias ergo quum putaret statim se liberatum iri ab omni periculo, non tamen potuit anxietatem prorsus exuere: et ideo misit ad Ieremiam: sicuti impii solent Deum quaerere, sed non serio affectu. Defungi ergo cupiunt: sed interea neque fidem afferunt, neque poenitentiam, quibus solis patet ad Deum accessus. Narrat autem Ieremias *se tunc fuisse liberum*. Fuerat iam forte in carcere: sed postquam deferbuerat iracundia vel regis, vel populi, tunc poterat egredi. Ergo dicit tunc versatum fuisse in medio populi, hoc est, fuisse solutum, et sui iuris, ut tuto per urbem incederet. Venire enim et egredi accipitur de variis actionibus inter quas versamur. Dicitur ingredi et egredi qui nunc negotium hoc, nunc illud suscipit, ut scimus homines non semper unum aliquid agere, sed ferri ad varias actiones prout usus postulat. Talis ergo tunc fuit conditio Ieremiae, nempe ut libertas esset vitae communis. Adiungit causam, *Quia nondum coniectus fuerat in carcerem*, sicuti paulo post contingit. Secundo dicit *exercitum Pharaonis tunc fuisse egressum, ut Iudaeis auxiliaretur*, et ita solutam

fuisse obsidionem ad tempus, quia profecti sunt obviam Aegyptiis Chaldaei, et commissum fuit proelium, ut vulgo existimant. Quidquid sit, satis constat reversos fuisse cum ignominia Aegyptios. Illo igitur tempore responsum accepit Ieremias a Deo. Ergo non videtur probabile, missos fuisse legatos quum rumor esset sparsus de adventu hostium, sed potius quum iam urbs esset semilibera. Erat enim adhuc dubia populi conditio. Nam pendebat libertas urbis et terrae ab incerto belli eventu: nondum enim conflixerant Chaldaei cum Aegyptiis: victoria Pharaonis pollicebatur prosperum et tranquillum statum Zedechiae et toti populo. Quod si superiores essent Chaldaei, videbant sibi instare gravius periculum, quia destituebantur tunc omni auxilio. In illo igitur dubio statu mittit Zedechias legatos ad Ieremiam, ut illum hortentur ad preces. Ita videmus hypocritas percelli Dei metu, quem tamen superbe contemnunt, ut cogantur ad eius opem confugere: nec id coram hominibus simulant, sed quia Deus ipsos constrictos tenet, ut sentiant ipsi se opus habere eius auxilio. Quemadmodum dixi, vellent abolitam esse omnem Dei memoriam: deinde si in ipsis esset, libenter eum spoliarent omni potentia et imperio: sed quia, velint nolint, coguntur sentire Deum sic regnare in coelo, ut eius potentiae subiectus sit totus orbis, ita necessitas eos trahit ut Deum perfunctorie orent, et concilient utcumque eius gratiam, vel saltem hoc facere conentur. Sed, quemadmodum iam dixi, incipiendum erat a poenitentia, et fide. Hypocritae autem quantum in se est, sese subducunt tam a promissionibus Dei quam a doctrina poenitentiae. Sic ergo Deum quaerunt, ut simul fugiant. Deinde notandum est, Zedechiam fuisse ita convictum, ut non posset ipse precari. Quum ergo sibi conscius esset propriae indignitatis, prophetam interposuit quasi medium, qui suppliciter coram Deo intercederet. Hoc etiam saepe agunt fideles. Nam accersunt hinc inde subsidia ut facilius exaudiantur a Deo: idque faciunt Deo praecipiente. Verum magnum est discrimen inter pios et hypocritas. Sinceri Dei cultores, ut dixi, non erunt contenti suis precibus, sed alios etiam rogabant ut adiungant sua vota: Deum tamen ipsi quoque precabuntur. Hypocritae autem quid? quia putant se prohiberi ab accessu, et sentiunt se indignos qui Dei opem implorent, alios substituunt suo loco tanquam vicarios: ita non tentant an Deus futurus sit illis placabilis, et quamvis cuperent totum mundum precari, interea ipsi cessant. Talis igitur fuit sociordia Zedechiae, qui sanctum prophetam rogavit ut preces suas interponeret apud Deum: ipse autem in suis faecibus obtorpuerat, quia non agnovit se iustas dare poenas: deinde non consuluit sibi legitimo remedio, nempe ut studeret cum Deo in gratiam redire, amplecteretur gratiae

et salutis promissiones. Quae igitur praecipua erant omisit: tantum arripuit hoc accessorium, ut loquuntur. Iam in circumstantia temporis diligenter notandum est venisse Aegyptios, ut suo periculo solverent obsidionem. Ita Deus ad tempus permittit prospero eventu falli hypocritas. Tunc enim coeperunt Iudaei suam prudentiam laudare, quod foedus pepigissent cum Aegyptiis. Erat enim regnum illud opulentum, ut satis notum est: simulque populosum, unde poterant educi magnae copiae. Quum ergo viderent felicitatem sibi cecidisse foedus illud, minime dubium est quin sibi plausum dederint, atque ita creverit illis audacia. Sed Deus tamen sic pupugit eorum animos, ut manerent suspensi: deinde ut per vices sibi timerent. Neque enim Zedechias misisset ad Ieremiam nisi compulsus magna necessitate, et tamen, ut dictum fuit, prosperitas poterat illum inebriare: verum est: sed interea Deus reddidit illum sollicitum, ut sciret sibi necessariam esse prophetiae deprecationem. Iam sequitur responsio: dicit Ieremias sibi datum fuisse sermonem a Deo, ut renuntiaret legatis Zedechiae, brevi redituros esse Chaldaeos. Dicit igitur, *Ecce exercitus Pharaonis qui egressus fuerat ad vos liberandos redibit in terram suam*, nempe coactus, sive proelio victi fuerint Aegyptii, sive perculsi timore sponte se receperint, et delituerint in suis urbibus. Dicit propheta nihil utilitatis sperandum esse ab illo aegyptiaco auxilio, quia scilicet redibunt milites Pharaonis in terram suam. Deinde adiungit, *et revertentur Chaldaei, et proeliabuntur contra hanc urbem, donec eam capiant, et exurant*. Fuit hoc durum responsum: nec dubium est quin magnopere exasperatus fuerit Zedechias audito hoc nuntio, et graviter etiam exanderit adversus prophetam, qui tam libere audebat ultimam cladem urbi et populo minari. Sed hic propheta despicit superbiam regis quia necesse habet obsequi Dei mandato. Fungitur itaque vocatione sua intrepide: et simul perstringit regem Zedechiam, *Dicite regi qui vos misit ad me interrogandum*. *דבר* significat quidem quaerere generaliter, sed propheta hic intelligit se fuisse interrogatum: et tamen illud non fuerat dictum ante. Duntaxat enim retulit missos fuisse legatos, qui peterent ut pro regis et populi salute precaretur. Sed scimus scripturam saepe alteram partem ex duabus praetermittere. Et colligere licet regem non tantum misisse, ut deprecator esset Ieremias, sed ut aliquod laetum vaticinium afferret a Domino. Cur enim potius ad ipsum se confert quam ad summum sacerdotem, vel ad alios quoslibet, nisi quia verum esse Dei prophetam agnoscit? Voluit ergo Zedechias Ieremiam precari, sed simul esse tentavit aliquod laetum vaticinium, quo sublevaretur. Ieremias ergo oblique exprobrat quod fecte ad eum se conferat, quasi paratus sit audire quid-

quid pronuntiaverit Deus per os servi sui: *misit vos ad interrogandum me*, decipitur. Neque enim adipiscetur quod capiat. Sic enim Deus loquitur, Aegyptii nihil vobis proderunt, et redibunt Chaldaei, qui urbem capiant et comburant. Nunc ergo tenemus, dum hypocritae per suos circuitus simulant se Deum quaerere, non consequi quod optarent. Deus enim merito ipsos frustratur, quia sincere mentes suas, et affectus, et sensus ad eum non dirigunt. Vellent enim Deum transformare in naturam suam et mores, neque sese flectunt in eius obsequium nec se subiiciunt eius verbo. Ita fit ut Deus non respondeat ipsorum votis: fideles qui Deum sincere et ex animo quaerent, semper reperient illum propitium etiamsi non statim ipsos exaudiat: vel saltem si re ipsa non ostendat sibi curae esse ipsorum salutem. Sed digni sunt hypocritae quorum fiduciam, ut est inanis et ventosa, Deus ludibrio habeat. Haec igitur ratio est cur tam duriter respondeat propheta Zedechiae et eius legatis. Iam sequitur,

9. *Sic dicit Iehovah, Ne efferatis animas vestras* (vel, cum puncto diverso, ne decipiatis, quia duae sunt lectiones, *וְלֹא תִשָּׂא*, aut *וְלֹא תִשָּׂא*, ne ergo efferatis vos, vel ne decipiatis animas vestras), *dicendo, proficiscendo proficiscentur a nobis Chaldaei, quia non proficiscentur.*

10. *Quia si percusseritis totum exercitum Chaldaeorum, qui proeliantur vobiscum* (vel qui vos oppugnant), *et residui fuerint ex illis viri transfixi* (hoc est, vulnerati), *quisque e tabernaculo suo consurgent* (hoc est, singuli ex tabernaculo suo), *et exurent hanc urbem igni.*

Confirmat propheta superiorem sententiam. Necesse enim fuit hoc adiungere: quia tametsi non poterat Zedechias se exuere omni cura et metu, fuisset tamen commotus illo vaticinio, et ita obdurusset ad maiorem contumaciam: quemadmodum hypocritae ubi vident se nihil proficere, ut optabant, tunc furiose contra Deum ruunt, et sese praecipitant. Hoc ergo poterat accendere tam Zedechiam quam Iudaeos: ideo Ieremias adiungit confirmationis causa, *Ne efferant animos suos*, vel ne se decipiant, quia sparsa fuerat fama de aegyptiaco exercitu. Dicit igitur non esse cur Iudaei quidquam levationis expectent. Adiungitur ratio: *etiam*, inquit, *si percusseritis Chaldaeos, ita ut pauci fuerint residui, illi tamen surgent e suis tabernaculis, et exurent hanc urbem.* Significat propheta stulte et perperam facere Iudaeos, dum oculos coniciunt in prosperos eventus, et inde etiam faciunt iudicium. Hortatur ergo ut desinant pendere a tali fiducia, quae ipsos decipiet, quia dicit quamvis multis pro-

Calvini opera. Vol. XXXIX.

liis sint superiores, ut fortuna belli ipsis arrideat, tamen ipsos non posse effugere ultimam cladem, quia negotium sit illis cum Deo. Perinde igitur est ac si diceret non debere aestimari ex praesenti statu quid futurum sit, quia Deus cum ipsis suscepit bellum: ac proinde si Deus statuit eos perdere, quamvis nemo sit hostis, posse tamen solo flatu eos omnes interficere. Ergo eadem ratione colligit posse impellere Chaldaeos, *etiamsi pauci numero supersint, et quidem vulnerati ut surgant tamen e suis tabernaculis*, ut incendium subiiciant aedibus Ierosolymae. Urbs igitur haec comburetur, ne quaerite a quibus, vel quando. Deus enim utetur hac in re Chaldaeorum opera, quoniam ita statuit. Hinc etiam coniciere promptum est, Iudaeos aliquando fuisse victores, saltem fortiter repulisse hostes suos quum urbem oppugnarent. Neque enim hoc diceret propheta, nisi quia videbat Iudaeos spem liberationis concipere, dum aliquoties experti fuerant fortunam belli sibi esse propitiam. Dicit igitur hoc totum esse frivolum, quia tandem urbs eorum peribit incendio. Sed principium, quod dixi, tenendum est. Sumit enim pro confesso Ieremias cladem urbis Ierosolymae non pendere a viribus regis Nabuchadnezer, neque a potentia eius exercitus, aut multitudine, aut militum audacia, sed pendere a iudicio Dei. Quum ita sit, *quamvis pauci*, inquit, *maneant superstites, et sint vulnerati*, hoc est, iaceant quasi semimortui, *surgent tamen vir e tabernaculo suo*, hoc est, non turmatim neque acie disposita, neque sub vexillo, ut solent milites: sed vir, hoc est, singuli, quamvis nemo adsit socius, quamvis sint dispersi, tamen animose *surgent ex suis tabernaculis*. Denique significat, etiamsi tantum cum umbris sit certamen, non posse tamen effugere ultimam illam vindictam, quam Deus minatus fuerat. Hoc sensu dicit, *surgent vir*, hoc est, quisque *e tabernaculo suo, et urbem hanc accendet*. Iam non dicit urbe potituros esse Chaldaeos. Non loquitur de expugnatione, sed tantum de incendio. Significat igitur, quamvis in Chaldaeis nullae sint vires ad nocendum, sufficere quod armati sint divinitus, ut subiiciant aedibus incendium: quemadmodum mulieres et pueri saepe totas urbes exurent, vel pagos. Neque enim opus est illic vel fortitudine, vel magna industria. Sic ergo pronuntiat Deus, quamvis Chaldaei ad pugnam instructi non sint, fore tamen validiores, etiamsi decumbant et iaceant quasi exanimis post accepta vulnera. Haec summa est.

11. *Et accidit postquam ascenderat exercitus Chaldaeorum ab Ierosolyma propter exercitum Pharaonis,*

12. *Tunc egressus est Ieremias Ierosolyma, ut proficisceretur in terram Benjamin, ut divideret illinc in medio populi.*

13. *Quum esset in porta Benjamin, illic erat magister custodiae, cuius nomen Iria filius Selemiae, filii Chananiae, qui apprehendit Ieremiam prophetam, dicendo, Ad Chaldaeos tu cadis (aut dilaberis: hoc enim significat verbum בל).*

14. *Et dixit Ieremias, Mendacium, non dilabor ad Chaldaeos. Sed non audit eum, et apprehendit Iria Ieremiam: et deduxit eum ad principes.*

Hic enarrat Ieremias quomodo et qua occasione coniectus fuerit in carcerem. Dixerat paulo ante se versatum fuisse in medio populi: nunc autem describit saevitiam principum, quod non modo eum coniecerint in carcerem, sed potius in sepulcrum, quia proiectus fuit in lacunam, ut videbimus, ut mirabiliter ereptus fuerit a morte: neque id semel factum est: sed videbimus tamen ante finem capitis fuisse crudeliter tractatum, ut non secus timeret redire in eum locum, ac si traheretur ad mortem: describit tempus, quo id factum est, nempe quum exercitus Chaldaeorum profectus esset obviam Aegyptiis: tunc liber fuit egressus ab urbe: nemo ante poterat egredi quum portae essent clausae: deinde quum urbs undique obsessa esset ab hostibus. Tunc ergo dicit se egressum, ut veniret in terram Benjamin, e qua erat oriundus, quemadmodum alibi visum fuit. Sed postea addit se fuisse exceptum a praefecto custodiae, quum esset in porta Benjamin. Porta illa nomen sumpserat a situ. Nam pars Ierosolymae fuit in tribu Benjamin. Et ideo non mirum est, portam quae tendebat versus haereditatem tribus Benjamin sic fuisse vocatam. Illic ergo exceptus fuit Ieremias a Iria, qui praefectus erat custodiae, nec sine gravi calumnia, quasi transfugeret ad Chaldaeos. Propheta purgare se tentavit sed absque profectu: quia invaluerat opinio illum iam pepigisse cum hostibus. Itaque nihil adeptus est sua excusatione, sed tractus fuit ad proceres, vel regis consiliarios. Hic locus docet non posse effugere servos Dei, quin multis et calumniis et sinistris suspicionibus obnoxii sint. Potuit hoc ab initio Ieremias conicere, et pro carnis sensu fuisse haec legitima exemptio vel immunitas, quia iam ante oculos obiciebatur periculum non modo vitae, sed famae et existimationis: quod pluris est apud homines ingenuos et cordatos. Potuit igitur Ieremias, si vellet tergiversari, obtendere hunc colorem, Ego quidem paratus sum centies vitam hanc offerre in sacrificium: sed quid proderit, si habear pro transfuga? sic enim obiceretur ipsum Dei nomen multis blasphemias: dicent, Hic est ille propheta, qui gloriatus est se divinitus fuisse missum: atqui est perfidus et proditor suae patriae, et conatus est tradere urbem in manus hostium. Poterat ergo ita Ieremias onus sibi impositum excutere: sed oportuit subire hanc ignominiam, qua falso

gravatus fuit. Debent quidem pii doctores quantum in se est occurrere omnibus calumniis, et compescere improbos ac maledicos, ne qua sit illis occasio maledicendi, sed ubi omnia praestiterint, nunquam tamen se prorsus eximent ab hac necessitate: quin scilicet eorum dicta et facta trahantur in sinistram partem. Sic ergo Ieremias oneratus fuit falsis praeiudiciis: quandoquidem ita omnes sibi persuaserant, quum tantopere extolleret potentiam regis Nabuchadnezer, ipsum quasi mercede emptum esse, ut populum terrore deiceret: forte etiam falsis delationibus eum apud imperitos gravaverant improbi scientes et volentes. Quum ergo sic de ipso passim essent persuasi, statim comprehensus fuit pro transfuga, quum vellet egredi urbe. Dicit autem sibi fuisse in animo proficisci in terram Benjamin, ut separaret se. חלק significat dividere, et dispergere, et dissipare: ideo quidam accipiunt alio sensu, quod haereditatis dividendae causa profectus fuerit in terram Benjamin: sed illud est durum et coactum. Addunt, In medio populi, ac si Ieremias vellet communem facere agrum suum, et dare populo: sed in hac expositione nihil est probabile, vel consentaneum. Ego igitur non dubito quin Ieremias quaesierit locum pacatum, sicuti maior pars interpretum accipit. *Egressus est ergo versus terram Benjamin, ut divideret:* hoc est, ut se subduceret illinc in medio populi. Est quidem dura loquutio, sed sensus non est ambiguus, ut illic esset, quo scilicet distantia locorum separaret ipsum a populo. Taedebat enim ipsum urbis, quia videbat se frustra operam consumere. Quidam intelligunt eum timuisse ne coniceretur in carcerem, quia odiosum nuper mandatum pertulerat. Sed magis probabile est taedio fuisse confectum, quia videbat se nihil consequi apud homines tam duros et refractarios. Hinc ergo factum est ut cuperet se subtrahere a conspectu totius populi. Iam sequitur quod diximus, *ipsum fuisse exceptum in porta a custode Iria*, quasi transfugeret ad Chaldaeos. Diximus unde suborta fuerit suspicio, quia scilicet bona fide exposuerat mandata Dei. Ergo videmus ut Deus exercuerit servum, ubi coegit sic loqui: quo incideret in sinistros sermones. Hinc autem colligitur quam penitus infixam fuerit animis hominum falsa illa opinio, quod Ieremias se purgando non fuerit auditus. Libere quidem dixit se non transfugere, imo hoc esse falso confectum. *Mendacium est*, inquit, *non fugio ad Chaldaeos*. Iam admonui verbi בל, quod hic ponitur, propriam significationem esse cadere: sed per metaphoram accipitur pro dilabi, vel inclinare in aliquam partem. *Tu ergo cadis*, vel inclinas, *ad Chaldaeos*, quod tantundem valet atque transfugere. Videmus prophetam non vulgari crimine hic onerari. Fuisset enim hoc summum scelus, relicta patria ad hostes

transire: praestabat centies mori. Sed quemadmodum iam dixi, servos Dei sic animosos esse oportet, ut contemnant improborum maledicentiam: et quia sic placet Deo, sese ad tolerantiam comparent, ubi subeundum est aliquod dedecus, modo bene conscientia ipsorum semper coram Deo, et angelis respondeat: deinde ut eorum etiam integritas refellat omnes obtrectiones, modo sint qui ipsos audire sustineant. Quod si non semper admittitur defensio, hanc quoque indignitatem devorent. Et hoc etiam notandum est servos Dei etiamsi parati sint crimina sibi obiecta diluere, et capitis sui periculo tueri suam innocentiam, tamen repelli et damnari inauditos. Hoc quidem est indignum, sed tamen quia Ieremiae accidit, non debet hodie nobis durum aut novum videri. Nunc sequitur,

15. *Et bullierunt* (iracundia) *principes* (nam קצף hoc significat: vel, efferbuerunt principes) *contra Ieremiam: et percusserunt eum:* (alii vertunt transitive, percutere fecerunt: sed proprie est percutere, aut verberare, percusserunt ergo eum), *et posuerunt ipsum in domum carceris, in domum Ionathan scribae, quia ipsam fecerant* (id est, constituerant) *in domum carceris.*

Hic prosequitur Ieremias eandem narrationem, et exponit quam iniuste fuerit oppressus, quia nihilo plus aequitatis expertus est in ipsis proceribus, quam in custode portae, vel praefecto. Non dubium est quin apud ipsos quoque paratus fuerit causam suam defendere: et satisfactio erat in promptu, modo loquutus non esset apud surdos. Sed hic uno verbo ostendit sibi praeclusam fuisse copiam loquendi, quoniam fervor illos abripuit ut non audirent. Et hinc etiam observandum est quantopere adversetur iracundia iustis et pacatis iudiciis. Nam si volumus recti et aequi esse iudices, necessaria est imprimis moderatio. Ubi igitur animi accensi sunt iracundia, fieri non potest ut vigeat ulla rectitudo vel humanitas. Sic Ieremias conqueritur se fuisse oppressum, quia scilicet efferbuit principum iracundia, ut non sustinuerint locum dare iustae excusationi, quae parata erat. Postea addit, *Et percusserunt eum.* Minime dubium est quin ministris suis percutiendum dederint. Fuisset enim hoc nimis absurdum, proceres surgere, et pugnis verberare prophetam, vel incutere colaphos. Probabile igitur est percussum fuisse ipsorum imperio et iussu. Haec ratio est, nisi fallor, cur verterint quidam interpretes, Percutere fecerunt. Sed saepe dicitur occidisse hominem, qui iussit occidere, quamvis non attigerit ipsum digito. Sic etiam percussus fuit Ieremias a consiliariis regis, quia mandarunt ut percuteretur. Et hic

etiam locus quasi in speculo ostendit quam misera sit conditio servorum Dei, nisi ipsos sustineret spiritus sui virtute. Nam hic obruitur sanctus propheta iniustis criminibus, deinde contumeliis: et non abstinuit principes a verberibus: tandem proicitur in lacunam. Quoties ergo nobis tale aliquid ferendum erit, coniciamus oculos in exemplum Ieremiae, et ne pigeat nos sequi sancti prophetae vestigia, neque indigne feramus nobis eadem obici certamina, quibus Deus ipsum exercere voluit. *Posuerunt, inquit, ipsum in domum custodiae:* deinde mutatur nomen, ponitur nunc אסור, sed eodem sensu. Sequitur nunc qualis fuerit ille carcer.

16. *Ex quo venit* (nam כי accipitur pro adverbio temporis, meo iudicio, quanquam hoc non observant interpretes: ex quo, inquit, venit) *Ieremias in domum lacus* (vel custodiae, aliquando etiam כור significat sepulcrum: sed accipitur pro fovea, vel pro loco profundo, intelligit obscurum fuisse et tetrum illum carcerem) *et ad mansiones* (nescio cur vertant quidam cauponarias domos, proprie enim החנינו accipit pro angustis carceribus, quos vocamus hodie *Cachots*, fuit igitur proiectus in lacum vel cisternam, ubi erant angusta loca, ne scilicet posset sanctus vir vel spatium, vel libere surgere, et stare, et sedere, et cubare: nam angustia loci est instar equulei interdum. Ergo propheta ostendit se fuisse constrictum angusto loco, ita ut vix posset vel sedere, vel cubare, vel manere in statu. Dicit se fuisse illic dies multos).

Notanda est haec circumstantia. Iam quidem illud per se erat crudele, hominem innoxium postquam verberibus fuerat affectus, in carcerem deduci, sed ubi eligitur carcer obscurus, et profundus, deinde ubi constringitur in locum angustum ac si esset in compedibus, hoc augeat indignitatem. Quum ergo tam atrociter vexatus fuerit sanctus propheta, ne miremur si hodie idem patiendum sit Dei filiis propter causam communem, nempe propter testimonium coelestis doctrinae. Et diuturnitas etiam accessit, quae augeret molestiam. Neque enim ad triduum, vel unum mensem duntaxat, sed usque dum capta fuit urbs, retentus fuit in carcere, non in illo quidem: rex enim transtulit eum, ut mox videbimus, in atrium custodiae: secundo tamen iterum coniectus fuit in foetidum carcerem, ac si morti esset destinatus: illinc postea retractus est etiam iussu regis. Sed propheta dicit se fuisse etiam in illa fovea per dies multos. Nunc sequitur,

17. *Et misit rex Zedechias, et sustulit eum: et interrogavit eum rex domi suae in secreto loco* (hoc est, seorsum) *et dixit, Estne sermo a Iehovah?*

Tunc dixit Ieremias, Est: et dixit, In manum regis Babylonis traderis.

Ex his verbis colligimus regem Zedechiam, quamvis non obtemperaret bonis et sanis consiliis, imo non pareret Deo, et eius doctrinae: tamen non fuisse ex pessimis, quia vocavit ultro ad se prophetam, et voluit expiscari an posset aliquo modo Deum placare. Denique hic nobis exprimitur quale fuerit Zedechiae ingenium. Nolebat se Deo subicere, et eius verbo: interea non erat crudelis, ut saeviret adversus prophetam: deinde non prorsus abiecerat omnem timorem Dei, omne studium pietatis, omnem denique reverentiam propheticae doctrinae. Neque enim dubium est quin acciverit ad se Ieremiam ut sanctum Dei servum, et detulerit aliquid honoris, et optaverit Deum sibi esse propitium. Sed ita solent hypocritae: libenter pacisceantur cum Deo: interea volunt manere integri, hoc est, semper retinent pravos suos affectus. Denique vellent ita transigere, ut Deus cederet iure suo, et permitteret illis omnem peccandi licentiam. Talis fuit Zedechias, et tamen non pervenerat usque ad cumulum impietatis, quia adhuc prophetam reverebatur, nec tam saevus erat et crudelis, ut omnes eius consiliarii. Vocat igitur eum ad se, et interrogat clanculum, ne quid scilicet decedat regiae dignitati, quemadmodum alio loco videbimus. Rogat enim simpliciter prophetam, ne palam loquatur, quia perderet hoc modo auctoritatem suam. *Interrogat igitur in secreto*, quia perplexus erat. Optabat quidem sibi dari aliquod laetum responsum: sed vix audebat illud sperare, ideo prophetam abducit in locum secretum, et interrogat absque teste, *Est-ne inquit, verbum a Deo?* Quidam ita exponunt, ac si Zedechias sciscitatus esset an vera essent vaticinia Ieremiae, quasi diceret: Quod loquutus es hactenus an a Deo profectum fuit? sed inepte ita exponunt: potius interrogat an aliquid nuper acceperit propheta. Ergo cuperet afferri sibi recentem nuntium, et audire aliquid de futura urbis liberatione. Neque enim dubium est quin persuasus fuerit Ieremiam hactenus defunctum fuisse prophetae officio, ut decebat, quandoquidem non interrogat ut hominem vulgarem, neque ipsum habet pro impostore, sed quaerit an sit aliquis sermo a Deo. Hoc est quod nuper dicebam, hypocritas scilicet semper captare Dei gratiam, sed stulta ratione, quia vellent Deum morigerum esse pravis cupiditatibus, Deus autem se ipsum abnegare non potest. Ergo stulte Zedechias, quamvis in speciem ostendet aliquem affectum pietatis, interrogat an sit sermo a Iehovah, hoc est, an aliquid nuper patefactum fuerit Ieremiae. Respondet propheta, *Est, nempe, Traderis in manum Chaldaeorum.* Hic notanda est prophetae libertas, quod tantis malis

non fuerit subactus, quin semper exsequeretur munus sibi iniunctum. Respondet igitur cordate regi, nec sine periculo. *Traderis, inquit, in manum Chaldaeorum.* Vix enim egressus erat a carcere: illic fuerat demersus quasi in sepulcro: et videbimus carcerem illum fuisse instar mortis: et propheta non fuit exutus infirmitate et metu, quemadmodum mox testabitur: tamen timor non obstitit, quominus constanter perageret munus sibi mandatum. Quamvis ergo exhorreat propheta carceris molestiam, quamvis mortem quoque metuat, superat tamen omnes affectus, et offert vitam suam in sacrificium, quum ita libere respondet regi, Chaldaeos scilicet paulo post fore victores, et ipsum fore captivum. Postea sequitur expostulatio, qua usus est propheta apud regem.

18. *Et dixit Ieremias regi Zedechiae, Quid peccavi tibi, et servis tuis?* (hoc est, quid sceleris in te admisi, et in servos tuos) *et in populum hunc, quod tradidistis me in domum carceris?*

Propheta quamvis odiose loquutus erat apud regem, conqueritur tamen sibi factam fuisse iniuriam, quod in carcerem coniectus fuerit: et ita ostendit se iniuste damnari, quod minitetur cladem urbi, et interitum regno, quoniam scilicet ita cogatur pro officii sui necessitate. Ergo propheta ostendit in eo se non peccare, quod proferat Dei mandata, quantumvis acerba sint et regi et populo. Dignus est observatu hic locus, quia ut superbi sunt terreni principes, volunt omitti omnem iuris disquisitionem, simul atque aliud iusserunt. Nam volunt haberi sua placita pro legibus, et sua decreta pro certo et sacrosancto iure. Et tamen scimus pro libidine decernere saepius quod perquam iniquum est, et alienum ab omni ratione. Ergo hic locus, quemadmodum dixi, notandus est diligenter, quia libere pronuntiat Ieremias se non peccasse, quod regi minatus fuerit, quod displicuerit eius consiliariis, quod invecus fuerit in populi impietatem, quod denuntiaverit urbi et templo cladem ultimam. Negat igitur in eo quidquam posse reprehendi. Ita etiam et Daniel (6, 22), Nihil in Deum et regem peccavi. Atqui contempserat regis edictum, et constanter recusaverat impia assentatione regem substituere in Dei locum: negat tamen se quidquam deliquisse adversus regem, quia scilicet iniustum erat illud edictum, et impium. Notemus igitur, quamvis principes indigne ferant sua placita a nobis contemni, tamen nos absolvi coram Deo et angelis: deinde posse libere, et palam, et pleno ore, ut loquuntur, profiteri nostram innocentiam, si nos cogit pietas, et si nefas fuit parere impiis et iniquis regum edictis. Postea adiungit,

19. *Et ubi prophetae vestri, qui prophetarunt vobis, dicendo, Non veniet rex Babylonis contra vos, et contra hanc terram?*

Hic quasi sumpta fiducia Ieremias altius probebitur. Exprobrat enim regi Zedechiae stultitiam, quia aurem praeberit falsis prophetis et eorum blanditiis. Hoc autem facit, ut melius confirmet innocentiae suae testimonium: quasi diceret, Ego quidem graviter accusor, quia minatus fuerim urbi et templo interitum, sed quid si dominus coegit me ita loqui? patet autem me instructum fuisse Dei mandato, neque temere quidquam protulisse. Semper enim denuntiavi quod accidit: et eventus comprobavit me divinitus fuisse excitatum, qui vobis praedicerem quod futurum erat. Ubi enim sunt prophetae? nam semper blanditi sunt vobis: et ita factum est eorum fallacia, ut non reversi fueritis in viam. Adhuc integrum erat vos reconciliare Deo, quum vos initio admonui: et huc etiam tendebat totus labor meus, et omnes conatus, ut iram Dei praeveniretis voluntaria poenitentia. Quum ergo prophetae vestri vos deceperint, et eventus nunc hoc clare demonstret, cognosce, rex, me divinitus esse missum. Videmus itaque ut Ieremias non ita sollicitus sit de vita sua, quin rationem praecipuam habeat doctrinae. Neque enim sic mitigat regis iram, quin maneat semper constanter in suo proposito: et ita non deflectit ab ingenua veritatis professione, ut sibi consulat, quemadmodum qui nimis meticulosi sunt, putant se prudenter agere si sint flexiloqui, et contentur placare homines sibi infestos cum dispendio veritatis: hoc non facit Ieremias. Habet quidem rationem vitae suae: ut nunc videbimus. Sed pergit in cursu officii sui. Et potius habet doctrinam sibi divinitus commissam quam centum vitas. Huc igitur pertinet quod dicit, *ubi nam sunt illi prophetae vestri?* quasi diceret, Vides vos omnes fuisse deceptos eorum fallacibus vaticiniis. Sequitur,

20. *Et tu audi, obsecro (vel, nunc, vel agetum), domine mi rex, cadat precatio mea coram facie tua, ut ne (ad verbum, et non, sed potius, ut ne) remittas me (vel redire me facias) in domum Ionathae scribae, neque moriar illic.*

Hic versus ostendit Ieremiam non fuisse privatum omni humano sensu, quin mortem horreret, ut reliqui homines. Sed ita sibi temperare potuit, ut nullo metu deflecteret ab officio. Terror igitur non reddit ipsum exanimem, quia libertas de qua hactenus vidimus manifestum fuit documentum constantiae. Superavit igitur propheta, quatenus opus erat, omnem curam, et timorem mortis: interea non neglexit vitam suam, et studuit, quantum in

se erat, quaerere remedia suis malis. Petiit levationem aliquam a rege. Videmus ergo ut prophetae non fuerint stipites, neque ferreo pectore: sed quum obnoxii essent humanis affectibus, tamen sese extulerunt ad invictam fortitudinem, quatenus opus erat, ut officio suo satisfacerent. Quantum ad verba spectat, dicitur cadere precatio coram homine, ubi suppliciter rogatur. Hoc ad humanitatem referri debet, quemadmodum alio loco vidimus: et transfertur ab ipso Deo ad homines mortales. Rogat igitur propheta, ne iterum coniciatur in carcerem illum horridum, ubi fuerat inclusus, quare? *ne moriar illic*, inquit. Videmus ut mortem refugerit, quia hoc etiam naturale est: et tamen paratus fuerit mori, quatenus opus fuisset, potius quam vel minimum deflectere a sua functione quam Deus ei imposuerat.

21. *Et praecepit rex Zedechias, et posuerunt Ieremiam in atrio custodiae, et dederunt ei frustum panis quotidie e platea pistorum, usque dum consumptus esset totus panis ex urbe: et habitavit Ieremias in atrio custodiae.*

Narrat propheta Deum respexisse miserias, quibus ipse fuerat iniuste oppressus. Neque enim dubium est, quin rex humanus fuerit erga Ieremiam, quia Deus flexit eius animum ad hanc aequitatem. Diximus quidem heri regem non fuisse crudelem, vel sanguinarium, tamen non tam facile exoratus fuisset a propheta, nisi arcano spiritus Dei instinctu. Videmus ergo ut Deus servis suis indulgeat, et rationem habeat ipsorum infirmitatis quum opus est. Videmus tamen simul non fuisse tam liberaliter actum cum propheta, ut domum liber rediret: sed traductus fuit in alterum carcerem, ubi tolerabilis erat vivendi ratio. *Fuit igitur in atrio custodiae.* Dicit *datum sibi fuisse quotidie*, vel in singulos dies *frustum panis*. כֶּכֶר, alii vertunt massam, et aliquando accipitur hoc nomen pro pane largo. Sed probabile est, in tanta penuria datum fuisse prophetae, ex quo tenuiter victitaret. *Habuit igitur frustum panis in singulos dies.* Videmus quam asper fuerit illius victus: sed Deus saepe exercet servos suos hac ratione, dum privat eos omnibus mundi lautitiis. Quod additur, *ex platea pistorum*, existimo his verbis notari panem cibarium, quod scilicet non fuerit panis delicatus ex similagine, quemadmodum lauti homines florem ipsum sibi eligunt, quia furfur non ferret eorum guttur. Contentus igitur fuit sanctus Dei propheta vulgari pane, nam rex et eius consilarii habebant suos pectores: sed panem dicit propheta allatum *fuisse ex platea*, ex loco communi. Panis autem qui tunc venalis prostabat haud dubio fuit niger, sicuti in tanta inopia. Videmus ergo notari panis speciem,

quod scilicet fuerit venalis ut esset in communi usu plebis. Sic ostendit propheta, quamvis data esset aliqua relaxatio, tamen adhuc se fuisse conclusum in custodia: deinde neque carnem, neque alias delicias sibi fuisse appositas, sed duntaxat frustum panis. Commendat tamen Dei gratiam, quod in maxima penuria ipse non indiguerit pane. Habuit igitur panem diarium, donec deficeret annona. Et hinc colligimus Deum saepe ita consulere servis suis, ut in speciem videri possit eos deseruisse: et tamen tunc maxime ipsorum curam gerat, suppeditet quaecunque sunt ad victum necessaria. Si domi suae fuisset Ieremias, poterat singulis momentis lapidari a populo. Neque enim deerant qui moverent contra ipsum homines famelicos. Ergo in singula momenta fuisset periclitatus domi suae. Nunc ubi carcere tenetur, habitat in tuto, et nemo ipsum aggreditur. Deinde si fuisset domi, multi poterant irrumpere, nec quidquam fuisset illic saluum: in carcere autem habet quotidianum panem. Sic ergo Deus mirabiliter et praeter rationem communis sensus servos suos gubernat, et interim fungitur officio patris familias in ipsis alendis. In summa, hic significat propheta se divinitus fuisse respectum, ut in fame, vel inedia totius populi panis tamen ei daretur, quum victum non posset mendicare: quum neque labore, neque industria, neque precibus, neque pecunia posset panem sibi parare, ostendit Deum fuisse sollicitum, ut aleretur in illa tanta necessitate. Adiungit tamen *se fuisse in atrio custodiae*, ut ostendat experimentum suae patientiae captum fuisse a Deo, quia ignominiosus erat carcer. Expositus erat ipse propheta omnium ludibriis: deinde poterant consiliarii saepius renovare periculum: ad hanc transferre in alium locum, ut paulo post videbimus. Media igitur fuit ratio qua Deus prophetae suo opitulatus est, quia neque voluit ipsum prorsus liberari, et tamen non passus est ipsum redigi ad extrema. Nunc sequitur,

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

1. *Et audivit Saphatias filius Mattan, et Guedalias filius Passhur, et Iuchal filius Selemiae, et Passhur filius Malkiae, sermones quos Ieremias loquutus fuerat ad totum populum, dicendo,*

2. *Sic dicit Iehovah, Qui manebit in urbe hac, morietur gladio, fame; et peste: qui autem egressus fuerit ad Chaldaeos, vivet, et erit ei anima sua in spolum, et vivet.*

3. *Sic dicit Iehovah, Ecce tradendo tradetur haec urbs in manum exercitus regis Babylonis, et capiet eam.*

4. *Et dixerunt principes ad regem, Moriatur nunc (vel, agetur: est hortantis particula, α) vir iste, quoniam propterea (vel, hoc modo) solvit manus virorum bellicosorum, qui residui sunt in urbe hac, et manus totius populi, loquendo ad ipsos secundum istos sermones: quoniam hic vir non quaerit pacem (hoc est, non spectat ad pacem) populo huic (populi huius) quin potius ad malum.*

Nunc docet propheta se rursus tractum fuisse ab illa custodia liberiore in alium carcerem teterimum, et qui similis esset sepulcro. Causam simul recitat, quod scilicet quatuor ex proceribus audierint eius sermonem. Probabile est complures ex populo illuc venisse audiendi causa, et prophetam, ut mandatum acceperat, loquutum fuisse cum obviis quibusque. Quamvis ergo clausus esset in carcere, non debuit sermo Dei esse alligatus, quemadmodum Paulus gloriatur (2. Tim. 2, 9) doctrinam suam longe lateque sonare, quamvis ipse sit in vinculis. Ita etiam Ieremias quum retineretur captivus, non tamen destitit a sua functione: et tamen dubium non est, quin consilium regis fuerit hoc modo ipsum cohibere. Carcer igitur erat tanquam captivitas doctrinae propheticae. Sed deceptus fuit rex cum suis consiliariis, quia non minus liber fuit Ieremias in atrio illo, quam si toto die vagatus esset per urbem, imo habuisset multos praecones. Captarunt autem ipsum quatuor isti, quorum fit mentio, nempe *Saphatias*, deinde *Guedalias*, et *Iuchal*, et *Passhur*. Quatuor igitur proceres, quos nominat, per insidias excepto eius sermone, statim concitarunt incendium. Nec dubium est quin antequam venirent in conspectum regis machinati fuerint exitium prophetae. Scimus enim ut improbi et scelerati homines agitant omnia dum intenti sunt ad nocendum. Deinde artes aulicae nobis reputandae sunt. Quum essent igitur isti quatuor in aliqua autoritate, minime dubium est quin traxerint magnam partem regii consilii in suam sectam, et corruerint leves homines, vel qui per se iam plus satis propensi erant ad malum. Res tandem ad regem delata fuit: ideo addit propheta *ipsos ad regem venisse*. Sed prius exponit summam doctrinae, cuius praetextu quatuor isti nebulones confarunt tantam invidiam, et vitae etiam discrimen. Dicit igitur *se minatum fuisse omnibus civibus Ierusalem*: pollicitum vero fuisse vitam omnibus qui egressi essent: *quisquis in urbe manebit, morietur gladio, fame, et peste, quisquis ultro se dediderit Chaldaeis, redimet vitam suam*. Haec fuit summa. Alibi vidimus prophetam sic loquutum fuisse. Non erat igitur res nova. Nam decem et viginti annis ante extremum illud tempus, de quo nunc agitur, in templo sonora voce idem promulgaverat: deinde scripta fuerant vaticinia, et affixa valvis templi. Nihil igitur novum

tunc auditum fuit ex ore Ieremiae: sed, quemadmodum iam dixi, putabat rex et eius consilarii malis esse subactum, ut vix auderet hiscere. Denique putabant linguam quodammodo fuisse exemptam sancto viro, quum teneretur in custodia. Haec igitur ratio est cur nunc accusent eum graviter apud regem, et pronuntient dignum esse morte. Iam mortem viginti ante annis promeritus fuerat, si hoc fuit crimen capitale. Sed quemadmodum iam dixi, existimant prophetam data opera spernere regis imperium, et indignantur eum non posse frangi, quum tamen sit captivus, et videat sibi instare singulis horis aliquod periculum. Haec igitur ratio est cur tanquam rem novam deferant, quod Ieremias dixerit, *quisquis manebit in urbe peribit*, etc. Quantum attinet ad has minas alibi diximus eos omnes, qui sperabant auxilium ab Aegyptiis, fuisse data opera contemptores Dei, quia saepius hortatus fuerat propheta ipsos omnes, ut aequis et placidis animis subirent temporalem illam poenam, quam Deus ipsis statuerat infligere. Volebant contumacia sua iudicium Dei procul abigere: deinde quum viderent Deum sibi esse infestum, satis erat, si propitios haberent Aegyptios. Nihil igitur mirum est, si propheta gladium et famem, et pestem illis proposuerit. Iam addit, *Qui transierit ad Chaldaeos, vivet*. Conditio tamen satis dura apponitur, *Anima*, inquit, *eius erit in spoliis*, quasi diceret, Qui transfugiet ad Chaldaeos, vitam duntaxat servabunt: sed faciunt iacturam rerum omnium: quemadmodum ubi naufragium metuitur, nemo est qui vitam non redimere paratus sit iactura omnium bonorum: et ideo solent in extremo discrimine mercatores proicere in mare quidquid habent. Malunt enim pervenire inopes et rerum omnium egeni ad portum, quam perire cum suis opibus. Dura igitur erat illa conditio: sed ostendit propheta non posse aliter salvos evadere, quam si et patria, et rebus aliis cedant, et tantum eripiant vitam suam e morte praesenti. Hoc sensu dicit *vitam illis fore in spoliis*: quemadmodum ubi ex incendio aliquid rapitur: vel quum omnia sunt exposita in praedam, si quis potest furtim aliquid auferre contentus est, quia alioqui dimicandum esset cum multis hostibus, si vellet plura accipere. Significat igitur propheta non posse aliter a morte eripi Iudaeos, quam si omnia sua abiciant, et tantum solliciti sint de vita servanda. Iterum repetit, *vivet*. Et hac repetitione magis et acrius ipsos urget et vehementius hortatur, ut vita sua contenti sint. Sequitur confirmatio, *Tradetur urbs haec in manus exercitus regis babilonii, et capiet eam*. Necessitatem demonstrat propheta, cur hortetur Iudaeos ad fugam quia tandem urbs capietur. Haec summa est sermonis. Iam addunt proceres, *Moriatur hic vir, quia hoc modo, vel, propterea, id esse, maligno consilio dissol-*

vit manus virorum bellicosorum. Manus hic accipit pro robore. Nam actiones praecipuae exercentur manibus. Ergo manus dissolvere tantundem valet, atque homines reddere vel inertes, vel ita ignavos ut ne digitum quidem moveant. Accusant igitur proceres Ieremiam hoc nomine, quod *terreat viros bellicosos*, et ita ignavos reddat. Speciosum fuit hoc crimen, haec, inquam, delatio nonnihil habebat coloris, quia Ieremias potuit iudicari publicus hostis patriae suae quum assidue concionaretur de fuga, et omnem spem praecideret populo, ut salute desperata omnes se ultro dederent. Et potest moveri quaestio, an liceat homini privato suadere ut subditi violent iusiurandum regi, vel principi suo praestint. Privatos homines nunc voco etiam prophetas. Respicio enim ordinem politicum: Ieremias sustinuit publicam personam, quia erat Dei propheta: sed quod ad gubernationem urbis, erat homo privatus, et unus ex vulgo. Videtur ergo propheta transgressus fuisse iustos fines, quum populo suasit defectionem, id enim fieri non poterat, quin fallerent fidem regi datam. Respondeo prophetam fuisse praeditum speciali mandato: et ideo nihil temere tentasse. Quamvis ergo populus fidem usque ad extremum regi fuisset pollicitus: tamen quia Deus iam urbem tradiderat Chaldaeis, nulla fuit obligatio iurisiurandi. Quum enim mutantur imperia, cessat quidquid polliciti fuerant subditi. Exempli gratia, Si qua regio habeat principem, ille astringet totum populum iureiurando, ut omnes in officio permanent. Si quis regionem illam invadat, subditi incurrunt crimen perfidiae, nisi obviam eant, et ferant opem suo principi, sicuti polliciti sunt. Caeterum si alienus ille hostis occupet totam illam ditionem: iam soluta est obligatio iurisiurandi: quia non est in arbitrio populi constituere principes. Dei enim est mutare imperia prout libuerit. Quum igitur potestas ista sit penes unum Deum, ubi regnat aliquis princeps, populus non debet pertinaciter insistere, quin se subiiciat principi tanquam legitimo, qui divinitus praefectus est. Talis fuit tunc ratio iudaici populi. Quamvis enim nondum Chaldaei urbem ingressi essent, tamen Deus pronuntiaverat ipsos esse dominos urbis. Non expectandum igitur fuit populo dum irrumperent Chaldaei, et ignem subiicerent aedibus, et iugularent obvios quosque: sed debuit sufficere prophetae vaticinium. Erat enim Dei sententia, qua addixerat populum iudaicum Chaldaeis. Nunc ergo soluta est quaestio, quod attinet ad Ieremiam, et alios quoque similes. Nam si quis videat instare extrema quaeque, non tamen suadere debet populo, ut deficiat a legitimo principe. Sed qui volet se probare fidelem Dei servum, vitam suam opponet pro tuendo suo principe. Si vocatus fuerit in eius consilium, ostendet quid utile sit et rectum: sed non movebit turbas,

neque tumultus: quin morietur potius centies, quam ut eius consilio, vel impulsu deficiant subditi. Sed peculiaris, ut dictum est, ratio fuit Ieremiae, quia Deus ostenderat suum decretum quantum ad Chaldaeos. Ergo Ieremias non tantum prudenter suasit populo quod utile cernebat, sed functus est munere prophético, neque aliud consilii dedit, quam quod iussus fuerat dare, imo pro imperio mandavit, ut transirent ad Chaldaeos, quoniam ita Deo placebat. Proceres tamen ipsum accusant, *quod dissolvat manus*: et addunt, *hoc modo ipsum non quaerere bonum populi quum ita loquitur*. Pax enim accipitur pro utilitate, sed *quaerere potius malum*, hoc calumniose adiciunt, quia Ieremias, quantum in se erat, studuit publicae utilitati. Optavit urbem manere salvam: si fuisset in eius arbitrio, profligasset omnes Chaldaeos: sed non potuit bellum cum Deo suscipere, cuius auspiciis militabant Chaldaei. Quaesivit igitur Ieremias populi bonum, sed non potuit repugnare Deo: ac proinde cessit decreto coelesti: quoniam videbat non aliud esse remedium, quam ut subirent omnes Iudaei poenam illam temporalem, et tantum exsilio castigarentur, ut postea redirent salvi in patriam. Si integrum fuisset, quemadmodum dixi, servasset populum immunem ab omni incommodo et molestia: sed iam hoc erat ablatum. Deus enim pronuntiaverat actum esse de statu regni et urbis, donec Iudaei exsilio septuaginta annorum mulctati essent. Erat igitur secundus gradus utilitatis, ut tolerabile esset miseris illis exsiliū, vel captivitas esset mitior: quod futurum erat, si ultro venissent ad regem Nabuchadnezer, et passi fuissent se adduci in Chaldaeam: erat haec secunda utilitas. Ieremias ergo quum videret non posse stare urbem, et regnum, et templum, quod restabat voluit urgere toto conatu, nempe ut saltem maneret urbs in suo statu, et migrarent incolae in aliam terram: deinde daretur libertas redditus. Haec erat optima salus populi: quia statuerat Deus illos omnes abducere in exsiliū. Ergo perperam hic gravatur iniusta calumnia, quod *non quaesierit bonum populi, sed perniciem*. Caeterum, sicuti heri diximus, omnia sanctorum dicta et facta semper obnoxia fuerunt sinistris iudiciis. Etsi idem hodie nobis contingat, patienter nobis ferendum est. Interea videmus hoc semper fuisse crimen obiectum prophetis et piis doctoribus, quod scilicet male consuluerint bono publico: quemadmodum eandem hodie tragoediam contra nos agunt omnes homines profani: et praesertim aulici, quia sumunt illud pro confesso, materiam fore omnium turbarum, si quid movetur, et suam religionem ideo non putant labefactari posse absque publico interitu. Hinc fit igitur, ut illis exosa sit libera evangelii praedicatio, quasi afferret secum publicam cladem. Ideo vocant nos turbulentos: dicunt imperitia labi etiamsi non ex professo

simus hostes publicae salutis: quia scilicet non teneamus quomodo gubernanda sint regna: et ideo moveamus temere maximos tumultus. Haec omnia probra nobis devoranda sunt, quemadmodum Ieremiam placido animo ferre oportuit, quum falso conflarent ei proceres invidiam ex doctrina, quam tamen non nisi Dei mandato pertulerat, et quae erat necessaria in salutem urbis et populi, neque enim poterant invito Deo Iudaei manere in urbe sua, ex quo Deus statuerat eos alio transferre. Quum ergo videret Ieremias urbem non posse defendi a Chaldaeis, etiam si fuisset tantum regis consiliarius, et non Dei propheta, quid potuit melius vel utilius afferre, quam praeveniendam esse ultimam cladem hostium, et saltem dandam operam, ne urbem incendio perderent, ne passim fieret caedes populi? sed ut salvi manerent, et diriperentur duntaxat eorum fortunae? Non potuit igitur utilius afferri consilium. Sed, quemadmodum iam dixi, profanis hominibus nihil est utile, nisi ut contumaciter Deo resistent. Haec ratio est cur tam indigne accusent Dei prophetam. Sequitur,

5. *Et dixit rex Zedechias, Ecce ipse in manibus vestris: quia rex non potest erga vos quidquam.*

Haud dubie Zedechias cognovit iniuriam fieri sancto prophetae. Quamvis enim optasset manere integer, tamen sciebat prophetam non malo animo, neque hostili sic minitatum fuisse populo: et sibi iam ita erat conscius, ut sentiret sibi negotium esse cum Deo potius quam cum homine mortali. Quidquid sit, agnovit Ieremiam non adversari publicae salutis, quemadmodum hoc crimen obiecerant ei proceres. Optasset igitur eripere prophetam ex illorum manibus: sed obtemperat eorum furori: quia scilicet exutus iam erat omni regia potestate, et erat quasi mancipatus suis consiliariis, a quibus pendebat status regni. Male exponunt hunc locum qui existimant regem honorifice loqui de suis consiliariis, ac si diceret ea esse prudentia et gravitate, ut nihil eis sit negandum: corrumpunt sensum prophetae. Nam rex potius hic agnoscit se redactum in ordinem, ac si esset homo privatus. Fatetur in summa se esse servum servorum. Iam video me, inquit, non esse regem, sed vos ita dominari ut, velim nolim, cogar vobis cedere etiam in optima causa. Non dubium igitur est quin amarulenta sit regis querimonia, quum dicit, *rex non potest quidquam erga vos*. Caeterum, dignus fuit Zedechias hac ignominia. Debuerat enim in principio docilis esse, et se subiicere Deo. Sed primum, ut vidimus, contempserat prophetica doctrinam, neque audierat vocem Dei: et deinde perfide in rege Chaldaeo defecerat: ita reus erat ingratitude: quia deiectus fuerat nepos eius Mathathias e solio, hoc est, Ie-

chanias, vel Coniah: ipse autem precario regnum tenebat gratia regis babylonii. Fuerat igitur ingratus, negando tributum. Sed impietas erat praecipua causa omnium malorum. Quum ergo Deo fuisset tam rebellis, dignus fuit erga quem immorigeri essent etiam proceres. Tunc igitur se ipsum in ordinem coegit, et se abdicavit autoritate regia, tibi Dei verbo se non subiecit: deinde negavit tributum regi babylonio. Non mirum igitur fuit, quod Deus ita subiecit eum proceribus et consiliariis, qui tamen erant servi. Quantum attinet ad ipsos consiliarios, inexcusabilis fuit eorum arrogantia, quod ausi sunt addicere Ieremiam morti: nam hoc erat excludere regem a iure suo, *Moriatur hic vir*, dignus enim est. Cur non accusat duntaxat, sed volunt soli esse iudices? Quum igitur tam praefracte agunt cum rege suo, non dubium est quin ut Dei erant contemptores, ita pro nihilo duxerint dignitatem regiam. Sed quantum ad regem ipsum spectat, ut dixi, mercedem retulit suae impietatis, quia non detulerit honorem legitimum Deo, ut amplecteretur doctrinam propheticam. Oportuit igitur ita indigne ipsum et contumeliose tractari, ut ne verbum quidem pro iusta et bona causa facere auderet. Haec ratio est cur dicat, *In manibus vestris est, accipite eum: quia rex non potest quidquam.*

6. *Et tulerunt Ieremiam, et demiserunt eum in puteum Malchiae filii Hammelech (in lacum, proprie) qui erat in atrio custodiarum: et (itaque) demiserunt Ieremiam funibus: et in lacu non erat aqua, sed coenum, et demersus fuit Ieremias in coeno.*

Hic narratur extrema tam superbia, quam crudelitas procerum, quia proiecerint sanctum prophetam in lacum, ubi iacuit tanquam in luto demersus. Fuit hoc perditae impietatis signum, non parcere tam eximio Dei servo: sed fuit etiam immanis saevitia, quum nulla illis excandescendi causa esset, nisi quod paruerat Ieremias Deo, et exsequutus fuerat bona fide munus sibi iniunctum. Interea discamus hoc exemplo, si Dominus velit aliquando probare nostram patientiam, non ferre iniquis animis, quod videmus sanctum prophetam tulisse: neque enim aequum est, ut hodie melior sit nostra conditio. Ergo si quando crucis horrore vacillemus, ita ut durum sit nobis subire persecutionem, veniat in memoriam hoc prophetae exemplum. Denique ab una parte hic nobis tanquam in pictura ostenditur mundi pravitas: ab altera autem parte refulget mira constantia, et simul singularis mansuetudo in servo Dei. Dicit ergo Ieremias, *se fuisse sublatum a proceribus, et protectum in foveam quae erat in atrio custodiarum: sed in illa parte habitabat unus ex consiliariis, nempe Malchiah filius Hammelech.* Et similis describit faciem loci, quod scilicet

Calvini opera. Vol. XXXIX.

fovea esset coenosa, ita ut demersus fuerit in coeno. Non intelligit se fuisse obrutum coeno, sed fuisse defixum, quod etiam verbum hebraicum sonat: et possemus commode reddere, *Defixus in coeno iacuit.* Nunc sequitur,

7. *Audivit autem Ebedmelech Aethiops vir eunuchus (vel unus ex numero procerum. סרסים enim, ut alibi dictum fuit, non tantum eunuchos vocant, sed etiam proceres et consiliarios regis), ipse autem erat in domo regis (per parenthesin hoc legendum est). Audivit ergo quod posuissent Ieremiam in lacum: rex autem sedebat in porta Benjamin.*

8. *Et egressus est Ebedmelech e domo (vel palatio) regis, et loquutus est ad regem, dicendo,*

9. *Domine, mi rex, perverse egerunt viri isti in omnibus quae fecerunt Ieremiae prophetae quando eum demiserunt in foveam (vel, lacum) ubi subitus se morietur a fame (hoc est, prae fame) quia nullus panis amplius est in urbe.*

Hic refert Ieremias quomodo a morte liberatus fuerit. Neque enim diu poterat illic vitam trahere in coeno: partim fame confectus esset, partim etiam obriguisset frigore, et contabuisset in foetore illo lacus. Mirabiliter autem Deus ipsum eripuit per manum Ebedmelech Aethiops. Erat hic alienigena: et hoc discrete exprimitur, ut sciamus inter regis consiliarios neminem fuisse qui tanto scelere se opposuerit. Unus ergo repertus est Aethiops, qui succurreret prophetae Dei. Ergo subest tacita comparatio inter Aethiopem, hominem extraneum, et inter omnes Iudaeos, qui profitebantur se esse ex sancto Abrahae genere: erant circumcisi: iactabant plenis buccis legem, et Dei foedus, inter ipsos nemo exstitit, qui porrigeret manum sancto Dei servo. Fieri quidem potest, ut miserti fuerint quidam, sed defuit animus, ita ut nemo ipsorum ausus fuerit hiscere, erat enim odiosum patrocinari sancto viro. Ergo praeferunt gratiam impiorum officio suo. Unus autem Aethiops ita animosus est, ut audeat accusare omnes regis consiliarios ac aulae proceres. Non dubium igitur est quin spiritus per os Aethiops inflixerit perpetuam dedecoris notam omnibus regis proceribus, qui se vendicabant pro Abrahae filiis, et iactabant magnifice Dei foedus: quemadmodum ubi Christus in parabola dicit Levitam praeterisse post sacerdotem, et hominem illum saucium fuisse ab illis contemptum, ab uno autem Samaritano opem fuisse latam. Minime dubium est quin exprobraret Iudaeis, adeoque ipsis Levitis et sacerdotibus barbariem suam, quod vitam miseri hominis in extremo discrimine non curaverint. Ita et hoc loco Aethiops nobis proponitur in exemplum, quod solus et pietatis et humanitatis affectu tactus fuit, ut auxilium ferat sancto prophetae, et illum quasi

a praesenti morte, et sepulcro eriperet. Omnes autem alios regis consiliarios videmus vel obtorpuisse vel fuisse eadem saevitia imbutos, ut sancto viro essent capitales inimici, quia libere pertulerat Dei mandatum. Dicit autem Ieremias *Ebedmelech audivisse*. Unde conicere licet, fuisse sollicitum de sancti prophetae periculo, et habuisse suos nuntios, qui perspicerent quid ageretur, deinde referrent. Dicit *illum fuisse in palatio, regem vero sedisse in porta Benjamin*, ut solebant reges in portis ius dicere, et habere illic suum tribunal. Nam illic erant celebres et legitimi conventus populi. *Rex ergo sedebat in porta Benjamin*. Sed interea palatium eius crudelis erat carnificina, vel caverna latronum. Videmus ergo hic notari regis ignaviam, qui speciem exercuerit quod erat regis proprium munus: sed neglexerit praecipuam officii partem, quia passus est sanctum virum deiici in foveam. Quum ergo ita procerum libidini exposuerit prophetae vitam, hinc apparet fuisse inane simulacrum, quod illic stabat tanquam populi iudex, et habebat sacrum tribunal. Iam sequitur, *egressum fuisse Ebedmelech e palatio, et venisse ad regis tribunal*, ut illic causam prophetae ageret. Circumstantias notare convenit tam unius quam alterius loci. Nam si per occasionem obviis fuisset regi Ebedmelech, poterat verbum aliquod in transitu facere: sed ubi egressus e palatio, hinc patet meditatum fuisse quod acturus erat, neque duntaxat subito impulsus fuisse tactum misericordia, sed quum posset in palatio quiescere, venisse ultro ad regem, ut querioniam suam perferret. Deinde non alloquitur regem in cubiculo, neque in obscuro aliquo angulo palatii, sed alloquitur in porta, hoc est, publico conventu. Videmus ergo ut prior circumstantia commendat nobis huius viri constantiam, quia non tantum subito impulsus fuit, sed perseveravit in sancto proposito: secunda vero circumstantia commendat nobis magnitudinem animi, quia invidiam non refugerit, sed palam et libere loquutus fuerit pro Ieremia coram populo. Et virtutem illius propheta amplificat quum dicit eum accusasse proceres. Non dubium est quin agnoverit sibi posse conflari periculum, sed propriae vitae non pepercit, ut prophetae auxiliaretur. Dicit igitur *scelerate agere consiliarios regis in omnibus quae patrarunt adversus Ieremiam prophetam*, quod eum demiserint in lacum: et addit, *Illic morietur subitus se*: alii vertunt, In loco suo, et recte, sed est emphatica loquutio, quae non potest satis exprimi lingua nostra. Significat enim Ebedmelech Ieremiam moriturum, etiamsi nemo sit ei molestus, etiamsi non aliunde creatum fuerit aliquod mali. Morietur ergo *subtus se*, vel in suo loco, hoc est morietur etiamsi illic relictus fuerit, quia iacebat, ut visum fuit, demersus in coeno. Dicit autem, *Morietur fame*, quia coniectus fuerat

in foveam illam, quasi in sepulcrum. Quum autem penuria esset in toto populo, non poterat sperare Ieremias ullum auxilium. Quomodo enim proiectus fuisset panis, ut postea videbimus? Ergo Ebedmelech hic primo dicit indigne tractatum fuisse Ieremiam, *quia sit Dei propheta*. Ornat enim ipsum tali elogio, ut impietatem procerum coarguat: deinde ostendit quam misere iaceat in fovea, quoniam nemo victum suppeditet, non sit autem amplius panis in urbe. Nunc sequitur,

10. *Et praecepit rex ipsi Ebedmelech Aethiopi, dicendo, Sume ad manum tuam hinc triginta viros, et educa Ieremiam prophetam e fovea antequam moriatur.*

Videmus quod iam dixi, liberationem prophetae fuisse prorsus divinam. Nuper rex percussus metu permiserat sanctum prophetam saevitiae procerum suorum, et confessus fuerat se nulla autoritate amplius esse praeditum. Quoniam non est rex qui vobis imperet, dixerat. Quum ergo rex non ausus fuisset pertinacius contendere adversus proceres suos, qui fit nunc ut audeat Ieremiam extrahere e fovea? Videmus ergo mutatum fuisse regis animum, quia nuper trepitatione sic erat attonitus, ut non auderet causam sancti viri suscipere. Nunc autem praecipit Aethiopi, *Ut ipsum e fovea educat*. Apparet igitur hoc negotium divinitus fuisse gubernatum. Sed hinc etiam discamus animosi esse, ubi necessitas postulat, quamvis nulla sit spes prosperi eventus. Poterat Ebedmelech apud se reputare conatum suum fore irritum, quantumvis strenue ageret pro Ieremia. Poterat igitur hoc modo obicere omne illud consilium, quod fortiter exsequutus est. Sic enim qui nimis sapiunt saepe ipsos quasi ad torporem inducunt, Quid proficies? Nam tu unus es, illi autem multi: deinde, res est peracta: si rex ipse coactus fuit cedere eorum furori, tu homo privatus qua fiducia contra ipsos insurges? deinde, oriatur tumultus, et tibi erit pereundum: interea obruent forte lapidibus miserum illum hominem, cui tu optas consultum esse. Poterat haec omnia colligere Ebedmelech: ita cessasset ab officio. Sed videmus fundatum fuisse in fiducia gratiae Dei. Ergo eius exemplo meminerimus sperandum esse supra spem, ubi Deus aliquid a nobis exigit, hoc est, ubi fides, religio officii nostri aliquid postulat quod fiet si claudamus oculos ad omnia obstacula, et pergamus in actione. Eventus enim sunt penes unum Deum: ille reperiet quos voluerit exitus. Interea nostrum est simpliciter pergere in cursu nostro quamvis putemus labores nostros fore evanidos, et carituros omni fructu. Feliciter ipsi successit Ebedmelech: quare? praestitit enim quod pii et iusti hominis erat. Sic Deus porriget nobis manum: ut quae-

cunque occurrant nobis difficultates, eas superemus eius virtute et auxilio. Praecepit ergo ipse rex Ebedmelech Aethiopi, ut tolleret triginta viros, et extraheret Ieremiam e fovea. Poterat etiam tunc subsistere Ebedmelech. Neque enim par fuisset cum triginta viris ad tantam potentiam superandam. Conspiraverant enim omnes regis consilarii: nec dubium est quin traxerint post se multos satellites. Videmus itaque Ebedmelech non humano auxilio fretum, sed erectum invicta fiducia suscepisse hanc provinciam, ut auderet Ieremiam e fovea extrahere. Sequitur ergo;

11. *Et sumpsit Ebedmelech homines illos in manum suam* (hoc est, sub sua potestate), *et venit in domum regis, nempe in locum sub thesauris: et sumpsit illinc veteramenta tractorum, et veteramenta (ad verbum) corruptorum, et demisit ad Ieremiam in lacum per funes.*

Hic prosequitur Ieremias historiam suae liberationis. Notanda est semper nobis fortitudo Ebedmelech, quod statim venerit ad sanctum prophetam. Dicit autem sumpsisse ex hoc loco occulto veteramenta quaedam, *De vieux haillons*, ut vocamus: est enim proprie nomen substantivum. Sed si displicet asperitas, poterimus sic vertere, vetustos pannos, qui tracti fuerant, et vetustos pannos, qui erant corrupti. Quamquam vertunt quidam, pannos detritos, et pannos corruptos. Sed illa est magis propria significatio. Nam חרס significat trahere, et gallice vertendum esset, *Vieux haillons traînez, ou qui avoyent traîné*. Deinde pannos מלחים, corruptos, usez, quia מלח significat salire: sed verbum in Hophal, quod inde deducitur, significat corrumpere. Erant igitur laceri vel putridi panni (*des vieux haillons à demi pourris*). Dicit ergo Ebedmelech sumpsisse vetustos illos pannos laceros, et putridos, et qui tracti fuerant. Quod diligenter notandum est. Apparet enim Ebedmelech timuisse a procerum violentia, non tam ut privatim vitae suae consulere, quam ne impediretur in officio. Nam si quaevisset alia adminicula, poterat deprehendi: poterat rumor deferri ad ipsos proceres: statim convolassent, et abrupta fuisset actio. Minime igitur dubium est quin Ebedmelech, in quo satis erat confidentiae, prudenter circumspexerit quid ob stare et nocere posset quominus opitularetur sancto prophetae. Hinc igitur factum est, ut pannos detritos et corruptos furtim acciperet e loco occulto. Hoc est unum. Interea videmus quo redactus fuerit sanctus propheta. Iacebat semidemersus in coeno: nunc extrahitur funibus, et fulcitur pannis laceris et detritis. Postea autem exprimitur quorsum demissi fuerint illi panni.

12. *Et dixit Ebedmelech Aethiops Ieremiae, Pone nunc veteramenta* (eaedem sunt voces quae repetuntur) *tractorum et corruptorum sub axillis manuum tuarum* (hoc improprie dicitur latina lingua: sed Hebraeis non est dura loquutio: pone ergo sub axillis tuis), *subtus funes* (ne scilicet propheta laederetur, nam extrahendus erat funibus: erat autem defixus in coeno. Hoc fieri non poterat quin scinderentur venae, et vulneraretur in axillis: scimus enim partem illam esse teneram. Ergo iubet Ebedmelech prophetam accipere vetustos istos pannos, et opponere funibus, ita ut minore noxa sursum tollatur manibus hominum. Fuit igitur hoc consilium Ebedmelech: postea adiungit propheta se ita fecisse).

Tametsi autem Deus mirabiliter prophetam suum morte eripuit: videmus tamen quam miserabilis fuerit illa species, quod propheta non aliter potuit mortem effugere, nisi sese fulciret putridis et laceris pannis, et extraheretur funibus. Minime autem dubium est quin difficultatem conceperit animo. Nam fuerat illic iam aliquo tempore: non erat autem adeo robustus, ut brachiis suis confideret, ac persuasus esset manus suas satis fore validas ad funes retinendos. Sed minime dubium est quin reiecerit omnes suas curas in Deum et eius providentiam. Tametsi itaque breviter commemorat se fecisse ut fuerat iussus, considerandum tamen nobis relinquit quanta fiducia fuerit praeditus quum statim obsequutus est, neque obiecerit quod merito timere poterat, nempe se esse hominem imbecillum: deinde se nescire an satis robustae essent sibi manus ad funes tenendos, praeterea se non tenere quomodo applicandi essent funes illi humeris. Fecit igitur quod monuerat Ebedmelech, quia cognovit hoc consilium profectum esse Deo. Postea sequitur,

13. *Et extraxerunt Ieremiam funibus, et extulerunt ipsum e fovea* (vel lacu) *et habitavit Ieremias in atrio custodiae.*

Hic videmus prophetam fuisse sic ereptum a morte, ut tamen non fuerit sibi redditus, neque remissus domum, quia hoc etiam non fuisset utile: abreptus enim fuisset iterum a consiliariis regis. Non potuit igitur aliter eius vitae parcere Ebedmelech, quam si eum includeret in alium carcerem. Optasset haud dubie illum habere convivam et consortem eiusdem tecti. Non dubium est quin plus optaverit, quam praestare poterat. Sed laudanda est eius prudentia, quod prophetam iterum in carcerem coniecerit, quia aliter non poterat mitigari principum furor, et crudelitas. Habitavit ergo Ieremias in atrio custodiae. Non dubium est quin eo deductus fuerit ab ipso Ebedmelech. Si quis obiciat hoc fuisse

signum nimiae timiditatis, facilis est solutio, Ebedmelech non fuisse timidum sua causa, sed quia videbat sibi negotium esse cum feris bestiis, et simul videbat non posse aliter sedari eorum rabiem, quam si Ieremias inclusus esset in carcerem. Tota autem urbs tunc erat instar carceris, ut satis notum est. Ubique enim laborabant inedia: deinde vix quisquam audebat suis aedibus egredi. Ergo haec ratio prudenter excogitata fuit ab Ebedmelech, quia tantum curas omnes suas, et studium adiecit ad servandum Dei prophetam. Interea si Deus aliquando nos sublevet a miseriis, neque tamen liberet nos in totum primo quoque momento, patienter feramus, et veniat nobis in mentem hoc Ieremiae exemplum. Deus enim exseruit suam virtutem in ipso liberando: et tamen voluit ipsum adhuc iacere in carcere, nempe ita internum opus suum sensim peragit, et per certos gradus. Ergo si non statim plenus fulgor gratiae Dei nobis appareat, vel perfectio salutis nostrae nobis nondum constet, sinamus Deum progredi paulatim, et minima quaeque levatio nobis ad solatium, et moderationem, et patientiam sufficiat. Nunc sequitur,

14. *Et misit rex Zedechias, et tulit* (hoc est, accersivit) *Ieremiam prophetam ad se ad ingressum tertium, qui erat in domo Iehovae* (hoc est, in ipso templo), *et dixit rex ad Ieremiam, Ego interrogo te verbum, ne celes a me verbum* (hoc est, ego rem unam abs te quaero, ne quidquam celes).

Hic subiicitur alia narratio, quod scilicet rex Zedechias iterum advocaverit ad se Ieremiam in templum, hoc est in atrium templi. Neque enim regi licebat in sanctuarium ipsum penetrare, sed atrium saepe comprehenditur sub nomine ipsius templi. Erant autem plures ingressus, quemadmodum satis notum est. Erat enim maxima porta versus orientem: sed erant portae a lateribus: deinde plures erant atrii partes, et distinctae. Zedechias ergo ut liberius posset colloqui cum propheta, venit ad tertium ingressum atrii, et illic prophetam rogavit, ut bona fide exponeret quod a Deo acceperat. Minime dubium est quin Zedechias progressu temporis magis reveritus fuerit Ieremiam tanquam fidelem Dei servum. Interea diximus non fuisse serio addictum propheticae doctrinae. Fuit igitur quasi dubius animus regis, quemadmodum hypocritae, in quibus residuum est aliquod semen timoris Dei, fluctuantur et alternant, et nihil habent solidum vel firmum. Non audent quidem spernere vel Deum vel eius servos: imo agnoscunt se subesse Dei imperio, et verbum etiam eius non esse evanidum: interea subterfugiunt, quantum in se est, aut cuperent Deum transformare. Talis fuit Zedechiae conditio. Neque enim erat ex crassis

et professis Dei contemptoribus, ut hodie videmus mundum refertum esse Epicureis hominibus, quibus tota religio est instar fabulae. Non fuit ergo talis Zedechias, sed retinuit aliquem Dei metum, imo etiam prophetam veneratus est: et tamen noluit se addicere Deo, neque obsequi prophetae consilii. Fuit igitur ita quasi suspensus in dubio. Probabile autem est sperasse aliquid quoniam pepercerat ipsi Ieremiae. Ergo potuit imaginari Deum esse placatum, vel saltem aliquid remissum esse ex summo illo rigore, quemadmodum hypocritae semper sibi blandiuntur. Nam si vel minimum quidpiam egerint, existimant se esse promeritos a Deo nescio quid favoris. Ergo Zedechias quum sublevasset sanctum prophetam, et quum ipsum aleret in summa penuria, putavit hoc obsequium esse Deo gratum: et gratum quidem erat ex parte, sed in eo deceptus est, quod putavit esse aliquod genus expiationis. Hinc ergo factum est ut accerseret prophetam, quia expectabat laetius aliquod responsum, nempe de placata vel mitigata ira Dei. Sed reliqua differemus in crastinum.

15. *Et dixit Ieremias ad Zedechiam, Si annuntiavero tibi, annon interficiendo interficies me? et si consilium dederò tibi, non auscultabis mihi* (non audies ad me, ad verbum).

Videtur hic propheta parum cordate se gerere, quia quum ultro deberet praedicere regi cladem urbis, rogatus abnuvit, vel saltem antequam verbum proferat, cavet vitae suae, et vult securus esse a periculo. Scimus autem prophetas, posthabita vitae suae cura, debere perferre mandata Dei, quemadmodum etiam saepius vidimus Ieremiam neglecto vitae suae respectu intrepide promulgasse vaticinia, quae poterant conflare odium totius populi, et creare periculum capitis. Videtur ergo male profecisse, quum nunc velut in extremo vocationis suae actu deficit, vel saltem non audet se obicere discrimini. Sed notandum est, prophetas non semper habuisse expressum loquendi mandatum. Si enim Ieremiam Deus iussisset dicere quae postea videbimus, nunquam fuisset tergiversatus. Sic enim sese exercuerat longo tempore, ut non timeret ita sibi, quod deflenderet a recto officii sui cursu. Quod ergo nunc videtur refugere, hoc ideo facit, quia Deus nondum mandaverat, ut iterum regi exponeret quae videbimus. Nam sine profectu id facturus erat, et saepius admonuerat fideliter regem, viderat consilium suum sperni. Non mirum igitur est, si nolit periclitari de vita absque ullo fructu. Si quis obiciat idem ergo nobis licere, respondeo, non temere proliciendas esse margaritas porcis: sed donec omnia simus experti, bene sperandum esse, et ideo confidenter esse agendum. Sed Ieremias defunctus

erat suis partibus. Rex enim non poterat obtendere errorem, vel ignorantiam, quum toties testatus esset propheta nullum esse malo remedium, nisi ut transiret ad Chaldaeos. Quoniam ergo propheta toties regem admonuerat, potuit tacere, et excusatione ita uti, *Tu me interficies, interea non credes mihi*: vel non obtemperabis, si consilium tibi dederō. Coniunctim haec duo legenda sunt, quia si aliquod operae suae pretium vidisset Ieremias, haud dubie obtulisset vitam suam in sacrificium. Sed quia inutilis erat doctrina, et instabat vitae discrimen, noluit vitam suam temere proicere, quum nihil utilitatis ex libera praedicatione sperandum esset. Non igitur respexit propheta solum periculum, sed noluit exponere ludibrio coelestem doctrinam. Saepius enim iam contempta fuerat. Ergo non respondet ad postulationem regis, quia persuasus est illum fore immorigerum, ut solitus fuerat usque ad illud tempus. Sequitur,

16. *Et iuravit rex Zedechias Ieremiae in secreto, dicens, Vivit Iehovah, qui fecit nobis animam hanc, si interfecero te, et si tradidero te in manum istorum, qui quaerunt animam tuam.*

Rex qui cupidus erat novae revelationis, prophetam reddit securum, interposito iureiurando. Iurat igitur se non sumpturum vindictam, quamvis responso prophetae possit exacerbari. Nam potuit conicere, etiamsi diserte nihil expresserat Ieremias, triste fore responsum, et minime ex voto animi sui. Nam si prophetae datum fuisset laetum et plausibile aliquod oraculum, non praefatus fuisset de suo periculo, et de iracundia regis, et simul de eius obstinatione. Potuit igitur colligere Zedechias, nihil esse exspectandum nisi triste: hac ratione iurat quaecunque fuerit responsum, se tamen non ita offensum iri, ut quidquam gravius statuatur contra prophetam. Dicit, *Neque interficiam te, neque tradam te in manus istorum hominum, qui quaerunt animam tuam*, hoc est, qui vitae tuae sunt inimici. Quaerere enim animam tantumdem valet atque persequi ad mortem, et haec loquutio frequenter occurrit, praesertim in Psalmis. Capitales ergo Ieremiae inimicos notat: et interea promittit se aequo animo accepturum quidquid audierit ex propheta. Notanda est forma iurisurandi quum dicit, *Vivit Iehovah, qui fecit nobis animam hanc*. Primum iurat per vitam Dei, hoc est, per Deum immortalem. Quamquam verbum istud *נ*, quum refertur ad Deum, aliam vitam designat quam quae cernitur in hominibus, vel in animalibus brutis: vivunt enim homines precario, quatenus vitam illis Deus inspirat. Sicut ergo esse est proprium unius Dei, ita etiam vivere, quoniam non vivimus, non movemur, neque etiam sumus, nisi in ipso. Quemadmo-

dum loquitur Paulus decimo septimo capite Actuum (v. 28). Et ideo Paulus idem alibi (1. Tim. 6, 16) docet solum Deum esse immortalem. Interea sub hac voce comprehenditur quidquid in Deum competit. Neque enim vivit Deus, ut delitiis indulgeat, vel ut iaceat in otio, sed ut mundum gubernet, ut diffundat suam virtutem per coelum et terram, ut sit hominum iudex, ut rependat cuique iustam mercedem. Vita igitur Dei non est otiosa, ut imaginantur profani homines, sed in se continet immensam Dei potentiam, continet iustitiam, sapientiam, et quidquid tale est. Quoties ergo loquimur de vita Dei, sciamus nos non nisi in ipso vivere: deinde ipsum non sedere otiosum, et securum, sed praeesse toti mundo, et esse hominum iudicem. Hoc igitur sensu quum iurare vult Zedechias, dicit, *Vivit Iehovah*, deinde adiungit, *qui fecit nobis hanc animam*. Clarius exprimit quod iam dixi, et perinde est ac si vitam suam coram Deo in sponsonem offerret. Perirurii ergo poenam sibi ipse precatur, quia quum iurat per Deum autorem vitae suae tantundem hoc est ac si diceret, Vita mea respondeat si ego fallam, vel mentiar. Ergo videmus quis sit finis iurisurandi, nempe ut sacrum Dei nomen sit nobis instar pignoris quo fides habeatur sermoni nostro. Unde sequitur non impune sumi Dei nomen quoties iuramus. Nam obicimus eius iudicio vitam nostram, ut scilicet iniuriam sibi factam uleiscatur, quia profanatur eius nomen periurii, quemadmodum satis notum est. Nunc sequitur,

17. *Tunc dixit Ieremias ad Zedechiam, Sic dicit Iehovah, Deus exercituum, Deus Israel, Si egrediendo egressus fueris ad proceres regis Babylonis, vivet anima tua, et urbs ista non consumetur (non incendetur) igni, sed vives tu, et domus tua.*

Posset hoc loco moveri quaestio, an Deus prophetae suo mandaverit iterum repetere quod frustra saepius concionatus fuerat. Non possumus quidquam certi asserere, nisi quod probabile est, prophetam non aperuisse os, nisi duce spiritu sancto. Quamvis ergo novum mandatum non acceperit, spiritus tamen Dei impulit ipsum, et gubernavit tam cor eius quam linguam. Paulo post enim videbimus ostensum ei divinitus fuisse quid instaret, neque id pridem, sed ut nova confirmatio superiori doctrinae accederet. Caeterum haec probabilis est coniectura duntaxat: fruatur igitur quisque suo sensu. Iam ut fidem responso conciliet, praefatur se non loqui nisi ex ore Dei. Iam saepius hoc praedixerat, et testatus fuerat sibi a Deo esse patefactum. Nunc vero ne scitur an iussus fuerit eadem repetere, nisi quod non abutitur nomine Dei, neque temere iacet Deum hoc pronuntiare. Ideo dixi fuisse spiritum moderatorem, quamvis demus non fuisse instructum spe-

ciali aliquo mandato. Vocat *Deum exercituum*, et *Deum Israel*, priore elogio notatur omnipotentia Dei, altero autem foedus, quod cum Iudaeis pepigerat. Commendat igitur immensam Dei potentiam, ut metum incutiat ipsi Zedechiae. Nam hypocritae etiamsi cogantur expavescere ad nomen Dei, postea tamen quodammodo obdurescunt. Necesse igitur est, illos expergefieri, quemadmodum hic facit propheta. Sed postea perstringit impietatem Zedechiae, quod non tantum profiteretur se esse unum ex electo populo, sed esset rex et caput, dominaretur in ipsa Domini haereditate, et tamen incredulus esset omnibus vaticiniis. Ergo subest obliqua exprobratio quum propheta ponit *nomen Dei Israel*. Iam adiungitur poenae mitigatio, si Zedechias ultro collum iugo submittat. Haec autem non vulgaris fuit Dei misericordia, quod poterat adhuc ultimam poenam effugere, nam indignus erat qui ita respueretur a Deo, quandoquidem aliquot ante annis audierat ex ore Ieremiae nullum fore veniae locum, nisi Chaldaeis se, et populum suum, et urbem dederet. Abnuerat, imo fuerat prae fractus et contumax adversus Deum. Videmus ergo indignum fuisse ulla levatione, et tamen Deus adhuc paratus est ei ignoscere, quoad vitam, modo transeat sponte ad Chaldaeos. Et hoc modo redditus fuit magis inexcusabilis, quod quum audiret Deum fore propitium, si debita poenae se subiiceret, noluit tamen obsequi, quemadmodum postea videbimus. Et ita videmus non frustra dixisse Ieremiam, Si consilium tibi dederam, non audies, neque obtemperabis mihi: eventus enim id comprobavit. Hoc unum est. *Tu, inquit, vives*, priore loco dicit, *Vivet anima tua*: deinde, *Urbs ista non comburetur sed tu vives*, repetit alio genere dicendi. *Tu vives tu, et domus tua*. Nunc sequitur comminatio.

18. *Si vero non egressus fueris ad proceres regis Babylonis, tradetur urbs ista in manum Chaldaeorum, et exurent eam igni, et tu non evades e manu ipsorum.*

Spem veniae dederat regi propheta, non ut impunitatem promitteret, sed ut saltem posset rex sperare Deum clementer acturum si ultimam eius vindictam anteverteret. Sed quia hypocritae non facile moventur quum Deus allicit eos promissionum dulcedine, ideo additur comminatio, *Nisi te Chaldaeis tradas*, inquit propheta, non effugies tamen, et urbs capietur atque incendetur a Chaldaeis. Potuit ab una parte spem concipere Zedechias, et ita experiri debuit clementiam Dei sibi oblatam. Ex quo nihil profecerat hac in parte, debuit saltem ex opposito expavescere quum audiret nuntium de clade urbis, et de suo interitu: atqui neque metu, neque spe adductus fuit, ut pareret prophetae consilio.

Videmus ergo quamvis data opera non contemneret Deum, tamen neque frigidum neque callidum fuisse, sed voluisse sibi in totum parci. Hinc igitur factum est, ut repudiaverit gratiam sibi oblatam a propheta. Sequitur tamen excusatio:

19. *Et dixit rex Zedechias ad Ieremiam, Ego metuo (vel crucior) ob Iudaeos qui defecerunt ad Chaldaeos (vel sollicitus sum, vel timeo, et metuo Iudaeos ipsos), ne forte tradant me in manum ipsorum, et contumelia me afficiant (alii vertunt, illudant mihi).*

Hic videtur iustam habere rationem Zedechias cur non statim obtemperet prophetae. Et saepe familiariter optimi quique ex fidelibus exponunt suas sollicitudines, et vidimus etiam aliquoties prophetam, quum aliqua dubitatio occurreret, eam protulisse in medium. Non videtur itaque hoc reprehensione dignum esse, quod Zedechias ingenue fateatur sibi obstare metum eorum qui defecerunt ad Chaldaeos. Scimus enim ut proterve insultent subditi quum semel iugum excusserunt, et violarunt fidem promissam. Sciunt enim sibi fore implacabiles eos quibus non praestiterunt suum officium. Ergo Zedechias merito fuit anxius, et videtur excusatione digna esse haec simplicitas, quod metum suum explicat prophetae. Videtur enim adhuc signum aliquod dare obedientiae. Sed tandem eventus docebit ipsum fuisse ita constrictum metu, ut respuerit consilium Dei et prophetae. Fidelibus, ut nuper dixi, saepe contingit timere, et ita vacillant, aut subsistunt quum Deus aliquid praecipit difficile et arduum: et libenter se subducent, sed tandem obtemperant Deo, et valedicunt suis cogitationibus, et eas etiam subigunt in obsequium Dei. Zedechias autem sic timuit, ut non potuerit gustare bonitatem Dei sibi promissam. Videmus ergo nunc quid simile habeant fideles cum reprobis, et quatenus alii ab aliis differant. Principio tam fideles quam increduli metuunt, sunt anxii, vacillant et curas suas proferunt, interea increduli sibi indulgent et obdurescunt in perverso suo sensu: fideles autem secum ipsi pugnant, et redigunt in obsequium Dei suas cogitationes, et ita superant metum fiducia, deinde carnem suam domant, et se totos addicunt Deo. Id ante vidimus in propheta, nunc autem cernitur illa quam dixi, obstinatio in Zedechia rege. Metuit ergo Zedechias, ne contumelia ipsum afficiant Iudaei, qui iam defecerant ad Chaldaeos. Respondet propheta,

20. *Tunc dixit Ieremias, Non tradent te, auctum vocem Iehovae, quam tibi profero (quam ego loquor ad te) et tibi erit bene (tibi bene cedet) et vivet anima tua.*

21. *Quod si tu abnueris ad egrediendum (hoc est, recusaveris egredi), hic est sermo quem ostendit mihi Iehovah:*

22. *Et ecce omnes mulieres, quae relictæ fuerint in domo regis Iehudah egredientur ad proceres regis Babylonis, et ecce ipsae dicent, Suaserunt tibi (alii, deceperunt te, vel subdlexerunt) et praevaluerunt tibi viri pacis tuae, defixi sunt in luto pedes tui, conversi sunt retrorsum.*

Iterum hic confirmat Ieremias Zedechiam, ne dubitet periculum facere, quando Deus adhuc spem veniae dabit, saltem ut castigatio nonnisi paterna sit et levis. Promittit igitur Zedechiae ipsum fore tutum ab omni contumelia, de qua erat anxius: *Non tradent te*, inquit, quasi diceret, Commenda hoc providentiae Dei, resigna te ipsi Deo, et ne dubites quin saluum te conservet. Quemadmodum iam dixi, fidelibus Deus per indulgentiam permittit suas curas in sinum eius proicere, sed interea ubi ipsos confirmat, si qui non pareant, signum est obstinatae malitiae, et socordia illa exstinguit omnem lucem gratiae. Talis fuit Zedechiae stupor, quia non admisit secundam hanc promissionem. Potuit quidem fateri metum suum, sed simul debuit remedium amplecti. Propheta testatur vitam eius fore in manu Dei salvam et incolumem: quid amplius volebat? sed hoc frustra dicitur, quia metus occupaverat eius animum, ut nullus aditus esset promissioni. Et hoc diligenter notandum est, quia nemo est nostrum, quem non perturbent multae curae, et multi timores exagitant. Sed dandus est locus remedio. Deus succurrit nobis quum videt anxii cogitationibus nos constringi: si autem ita praevalet timor, ut nihil prosint omnes promissiones quibus nos Deus erigit, hoc signum est perditae incredulitatis. Postea sequitur, *Audi vocem Iehovae, quam ego tibi profero, ut bene sit tibi, et vivat anima tua*. Iterum promissio additur, ut libentius Zedechias Deo se subiciat. Nam etsi agnoscimus non posse nos effugere eius potentiam, tamen erit nobis formidabilis, nisi admisceat promissiones gratiae. Hoc igitur modo conatur propheta Zedechiam adducere in obsequium Dei: *Audi*, inquit, *vocem meam ut bene sit tibi*. Ostendit esse adhuc in arbitrio Zedechiae sibi consulere, modo obtemperet verbo Dei. Hic autem locus docet prophetam non temere et futiliter loquutum esse, sed duce et magistro spiritu Dei. Quanquam enim fieri potest, ut novum mandatum non acceperit, tamen scivit ita placere Deo, ut confirmaret superiora oracula. Neque enim usurpat falso Dei nomen, quum iubet Zedechiam *audire vocem Dei, quam ipse proferat*. Etsi autem hic sermo specialiter ad Zedechiam dirigitur, colligimus tamen semper nobis utile esse amplecti quidquid Deus pronuntiat, etiamsi in speciem durum

sit et asperum, sicuti Zedechiae minime iucundum fuit tradere se hostibus, spoliari regia potestate, trahi in exsilium, et fieri mancipium ex rege: tamen nihil ad salutem fuit utilius, quam obtemperare Deo. Quamvis ergo contineant verba Dei aliquid carni nostrae adversum et infestum, tamen statuas Deum utiliter semper loqui in salutem nostram. Fuisset igitur bene Zedechiae, si obtemperasset prophetae consilio: quia in illa captivitate sensisset tamen Deum sibi esse placatum, et fuisset hoc instar inestimabilis solatii: deinde revocatus forte ab exsilio fuisset, saltem conservasset urbem, et templum: sua autem obstinatione urbem hostibus prodidit, et hinc factum est etiam ut templum incenderetur. Postea adiungit, *Si renueris tu egredi, hic est sermo quem ostendit mihi Deus*. Iam iterum pronuntiat Ieremias frustra Zedechiam luctari, quia contra stimulum caleitrat, sicuti dicitur: neque enim fieri posse, quin veniat in manus hostium. Quod si factum fuerit: iam urbi et templo non parceretur. Sed iterum repetit propheta sibi ostensum fuisse quod dicturus est: loquitur itaque non in sua persona, sed ex Dei mandato, quod licet non fuerit tunc expressum, tamen sciebat propheta decretum illud, cuius fuerat praeco, non posse aboleri. Dicit igitur *ostensum sibi fuisse hunc sermonem a Deo, nempe, Ecce*, inquit, *mulieres quae residuae adhuc manent in palatio regis, exibunt ad proceres regis Babylonis, hoc est, tandem urbe relicta se hostibus tradent et dicent, Viri pacis tuae te fefellerunt, vel suaserunt tibi, et nimium praevaluerunt, ita defixi sunt in luto pedes tui, et retrorsum conversi*. Synecdochica est loquutio, quia sub una specie comprehendit totam urbis cladem. Scimus enim sexum muliebrem non stare in ipsa acie, et quum urbes expugnantur, parcitur etiam vitae mulierum. Quum ergo dicit propheta, *Exibunt mulieres quae adhuc manent in palatio regis*, tantundem est ac si diceret, Cogentur mulieres ipsae descendere ad hostes et se tradere in eorum potestatem: quid ergo viris fiet, si talis sit et tam dura mulierum conditio? Nunc tenemus prophetae consilium. *Venient igitur, mulieres*, hoc est, urbe capta mulieres quae erunt in latebris palatii extrahentur nihilominus, et cogentur ferre hostium conspectum. Deinde adiungit, *Et ecce dicent*, Bis utitur demonstrativa particula הנה, *Ecce*, ut adducat Zedechiam quasi in rem praesentem. Sic enim necesse est affici eos qui torpent in sua ignavia. *Et ecce*, inquit, *ipsae dicent*. Hic pronuntiat Ieremias mulieres fore testes stultitiae regis, deinde malitiae et impiae obstinationis procerum: quasi diceret, Hodie mihi non obtemperas, consiliarii etiam tui pertinaciter resistunt. Deus iam tulit de vobis iudicium: contemnitis et ducitis pro nihilo: Deus tandem excitabit mulieres, quae palam promulgent et tuam stultitiam, o rex, et per-

vicaciam tui consilii, quia spernitis omnes prophetias.

Heri coacti fuimus abrumpere sententiam, ubi dicebat propheta regi Zedechiae mulieres fore iudices, idque gravioris contumeliae causa, quia fidem abrogaverat Dei oraculis: quum toties hortatus eum fuisset propheta ad poenitentiam, obstinate reiecerat omnes eius admonitiones. Ergo hic pronuntiat Ieremias poenam daturum qualem fuerat meritus, nempe ut mulieres ipsae de stultitia eius, et perfidia omnium procerum palam loquantur. *Dicent ergo, Suaserunt tibi, vel seduxerunt te, ut alii vertunt, alii, impulerunt te, quod mihi placeret, si esset recepta haec significatio, quia paulo post sequitur, et praevaluerunt tibi.* Sed possumus simpliciter accipere in genuino sensu, quod perfide regem induxerint. Vocat autem *viros pacis*, in quibus omnia benevolentiae officia speranda erant. Scimus enim ita saepe vocari amicos et familiares ab Hebraeis. Nam pax non tantum significat concordiam, sed aliquid maius, nempe vinculum amicitiae, quale esse debet inter regem et consiliarios. Neo dubium est quin Ieremias hic tentare voluerit an rex adhuc esset sanabilis: praedicat enim mulieres hoc esse pronuntiaturas quasi e solio iudiciali. Sed, quemadmodum heri dictum fuit, et iterum nunc videbimus, surdo verba fecit. Tandem subiicit *defixos esse pedes eius in coeno*: quod metaphorice capitur: nam poterat vitae suae consulere si transisset ad hostes, et ita spontanea deditio fuisset quasi pretium liberationis: maluit autem degere in suo nido. Propheta autem dicit hunc torporem fore instar luti, in quo iacebit defixus. Quod sequitur, *conversi sunt retrorsum*, male quidam meo iudicio ad proceres referunt. Lego igitur uno contextu, nempe, *defixos fuisse in luto pedes*, deinde, *conversos fuisse retrorsum*, quia scilicet omnia regi acciderint praeter spem. Sequitur,

23. *Et omnes uxores tuas, et filios tuos deducant ad Chaldaeos, et tu non evades e manu eorum, quia in manu regis Babylonis comprehenderis, et urbem hanc combures igni.*

Prosequitur Ieremias eandem sententiam, sed pluribus verbis eladem demonstrat, ut rex saltem horrore fractus subiciat se recto consilio. Nam ubi uno verbo audimus mortem instare, hoc quidem nobis horrorem incutit, sed ubi enumerantur alia mala, necesse est nos magis affici: et minime dubium est quin hoc propheta spectaverit. Dicit igitur Zedechiam venturum in manus hostium, sed adiungit alias indignitates, in quibus maior erat acerbitas: *Uxores tuas inquit, trahent hostes et simul filios tuos.* Si cordatus fuisset Zedechias, optabile

erat decies potius mori, et ita defungi pro omnibus, quam esse causam tot malorum. Scimus enim quam multi se intrepide ad mortem obiecerint pro tuenda uxorum pudicitia, et certe haec contumelia longe durior est quam decem mortes viris ingenuis. Videmus ergo quale fuerit consilium prophetae, quia videbat Zedechiam non satis moveri simplici morte proposita, ideo adiungit alias circumstantias, quae magis ipsum percellerent. *Educant igitur, inquit, omnes uxores tuas, et filios.* Hinc colligimus quam impune tunc violata fuerit coniugalitatis fides. Scimus fuisse vetus illud malum, sed iam transierat in consuetudinem, ut esset quasi lex communis: et tamen manet inviolabile quod semel Deus statuit, nempe ut cuique viro sit propria uxor. Quum ergo polygamia sic grassata fuerit et tam licentiose apud Iudaeos, videmus proprie extinctum fuisse timorem Dei, et simul omnem honesti respectum. Regibus quidem plus licentiae permissum fuit: sed non ideo sunt excusandi, quia eorum vita debebat esse exemplar, vel speculum integritatis et pudicitiae. Quum ergo sibi duxerint uxorum turbam, hoc prorsus fuit vitium intolerabile. Iam quum hic agitur de cunctis uxoribus, colligimus non fuisse tres vel quatuor duntaxat regi uxores, vel concubinas, sed fuisse magnum numerum, prout ferebat libido. Hinc ergo colligimus quanta fuerit corruptela illius saeculi: deinde mirum est regem adhuc ita fuisse deditum suis voluptatibus, et non redactum fuisse ad aliquam moderationem, quum necessitas ipsa eum cogeret. Videmus ergo plus quam fuisse stupidum, qui retinuit tot concubinas, quum tamen vix urbs una salva esset, tota autem regio occuparetur ab hostibus. Sed ita prae fracti homines contemnunt et Deum et eius flagella. Nam quamvis vulgari proverbio fateantur omnes, necessitatem esse dominam cui parere omnes cogantur, tamen maior pars luctatur cum ipsa necessitate, sicuti videmus Zedechiam non fuisse flexum quamvis esset pauperculus et miser, neque passum esse quidquam diminui ex splendore et pompis regalibus. Hinc igitur uxorum vel concubinarum turba, cuius nunc fit mentio. Postea sequitur, *Hanc urbem combures igni.* Certum est non fuisse subiectam faciem ab ipso Zedechia, neque ipsum fuisse ducem incendii: sed propheta hic admonet posse merito conferri malorum omnium culpam in eius obstinationem: quasi diceret Chaldaeos quidem autores fore incendii, quia suis manibus ignem domibus subiciunt, sed primam culpam et maximam fore in ipso Zedechia, quoniam pervacaciter Deo resistat. Quantum vero ad mulieres spectat, hoc quoque breviter notandum est: quia tam prae fracti fuerant alii reges, Deum tunc apposuisse quasi extremam manum, ubi aula purgata fuit suis illis vetustis sordibus. Nam sub Iechania scimus collapsam fuisse regiam dignitatem,

scimus urbem fuisse praedae expositam, et tamen adhuc manebant aliquae concubinae: et hoc quasi haereditario iure transibat ad alios reges, ac si uxoribus quemadmodum regno succederent. Sed ubi insanabilis fuit malitia, simul ablatae sunt omnes concubinae. Fuit igitur hoc signum ultimae cladis. Sequitur,

24. *Et dixit Zedechias ad Ieremiam, Vir nesciat (hoc est, nemo sciat) de sermonibus istis, et non morieris (hoc est, ne moriaris).*

Hic perspicitur misera regis conditio. Nisi fidem haberet responso Ieremiae, non ita trepidaret, sed agnoscit verum esse quod ex ore prophetae, audivit: interea tempus prorogat, et extrahit quantum potest, et mavult in illa trepitatione animam trahere, quam statim liberari omni cura et molestia: fuit hoc minime regium: nam si praeditus fuisset aliqua virtute, non exspectasset ultimam horam. Scimus enim animosos homines occurrere libenter morti, ubi vident nullam spem dignitatis esse residuum. Zedechias spoliatus erat imperio: tenebat quidem regis titulum, sed absque ulla dignitate: serviliter enim obsequi prius coactus fuerat suis consiliariis, et nunc metuit umbram suam. Quantum tamen potest, ut dixi, extrahit tempus, et hac ratione prophetam rogat ut colloquium illud maneat quasi sepultum. Quum dicit, *Ne moriaris*, non interminatur prophetam, sed ostendit hoc esse non minus Ieremiae utile, quam sibi. Tu, inquit, statim concitabis omnium in te furorem, si verbum feceris de hac re: nemo enim sustinet audire quidquam de urbis interitu: ergo si vis tibi consultum, fac ut tegatur sermo iste, et ne perveniat vel ad vulgus, vel ad meos consiliarios. Praetextu igitur consilii dicit Ieremiae, *Vide ne moriaris*, non autem loquitur minaciter. Sequitur,

25. *Etsi audierint procures quod loquutus fuero tecum, et venerint ad te, et dixerint tibi, Expone (vel narra) nunc nobis quid loquutus fueris ad regem, ne celes a nobis (hoc est, ne celes nos quidquam), et non occidemus te, et quid loquutus sis tecum rex:*

26. *Et (tunc, copula enim resolvi debet in adverbium temporis, tunc) dices illis, prostravi ego preces meas coram facie regis (hoc est suppliciter deprecatus sum regem), ne reduceret me in domum Jonathan, ut morerer illic.*

Hic Zedechias iterum cavet ne Ieremias deprehendatur, si praeter opinionem ipsum aggressi fuerint procures. Nam poterat etiam hac in parte labi quamvis monitus. Rex igitur ostendit quid respondere expediat, si forte ad ipsum venerint consiliarii, et sciscitanti fuerint de colloquio. Hor-

tatur ergo ut simpliciter dicat *se rogasse, ne reduceretur in tetram illam foveam*, ubi fere perierat. Clarius nunc patet quam misera fuerit regis servitus, quia timet suos consiliarios, ne ab ipso deficiant: libenter fecisset spontaneam deditionem, sed non audebat, ne a suis per tumultum interficeretur, et tamen simul metuebat ex opposito, ne eum despicerent procures, atque ita eius vita se ipsos redimerent. Videmus quantis angustiis fuerit constrictus, sed iustam mercedem eius obstinationi rependit Deus. Hoc quidem auditu est miserabile regem ita undique premi: sed causa semper notanda est, quod scilicet contempserit Deum et eius prophetam: dignus ergo erat qui ita esset anxius, et qui undique mortem apprehenderet, nec se explicare posset tot curis et sollicitudinibus, quae eum torquebant. Discamus igitur in Deum reiicere curas nostras, ut vita nostra sit in tuto, et nos simus pacatis et tranquillis animis, aliqui necesse est accidere quod habetur in lege (Deut. 28, 66), nempe ut vita nostra pendeat e filo, ut mane dicamus, *Quis dabit videre vesperum?* vespere autem, Quomodo poterimus pervenire usque ad auroram? Ne igitur idem nobis accidat quod huic misero regi, discamus in Deum recumbere, haec enim est unica pacis obtinendae ratio. Quanquam enim Zedechias proponit Ieremiae periculum quod poterat sibi accersere, si confessus esset de colloquio, tamen minime dubium est quin sibi prospiciat, quia non tanta erat prophetae cura. *Si ergo audierint principes, quod loquutus fuero tecum*, hic etiam videmus, quemadmodum reges nimis curiose inquirunt in omnium dicta et facta, sic esse vicissim obnoxios innumeris custodibus, qui observant omnia ipsorum arcana. Zedechias, ut ante vidimus, relicto palatio quaesivit latebras, et in tertio ingressu ad se vocavit Ieremiam. Hoc potuit aliquo modo esse occultum, tamen sciebat se observari etiam a propriis ministris. Ita reges dum affectant immodicum splendorem, renuntiant praecipuo bono, et quod aliis omnibus praeferendum est. Vulgo enim dicitur libertatem esse bonum inaestimabile, et hoc verissimum est, si autem quaeritur libertas in toto genere humano, minime reperietur in aulis. Nam omnes illic sunt servi et servitus incipit ab ipsis capitibus. Reges ergo dum ita e sublimi volunt despiciere totum humanum genus, sunt quasi collocati in theatro, et omnium oculi in ipsos conversi sunt, ita ut nulla illis maneant libertas: qui autem pendent ab ipsorum favore, etiam sunt in continuo metu. Notandum igitur hoc nobis est, quia nemo est qui non affectet splendorem, sed interea nescimus quam sollicita sit principum vita: exterior quidem species multum blanditur, sed intus non videmus quanta tormenta ipsos crucient. Ergo quum dicitur de Zedechia, quod non potuerit habere secretum collo-

quum, hinc apparet ut reges minime omnium sint liberi. Dicit, Quamvis promittant tibi impunitatem, ne illis confidas. Timebat Zedechias ne propheta nimium esset credulus, atque ita liberius referret consiliariis quod dixerat. Sed minime dubium est quin secum reputaverit prophetam haecenus promulgasse cladem urbis. Vix ergo audebat sperare quod poscebat silentium. Hinc fit ergo ut tam sedulo cavere iubeat. Et quamvis consilarii promittant nullum ei fore periculum, tamen iubet eum tacere. Tunc ergo dices illis, *Ego suppliciter deprecatus sum regem, ne reduceret me in domum Ionathae, ut illic morerer.* Non fuit quidem hoc mendacium, sed non potest in totum excusari cavillum istud. Propheta merito sibi timebat, et ante vidimus fuisse perplexum, et anxium, quia horribilis erat carcer ille, et praestabat semel mori quam ita vivum defodi in terram. Sed certum est non venisse hac de causa ad regem: fuit enim accersitus. Ergo quamvis non fuerit diserte et expressis verbis mentitus propheta, fuit tamen species mendacii, et non potest excusari quod sequitur, quum de se ipso refert,

27. *Et venerunt cuncti proceres ad Ieremiam, et interrogarunt ipsum, et annuntiavit illis (hoc est, narravit illis) secundum sermones istos, quemadmodum praeceperat rex, et siluerunt ab eo, quia sermo non fuit auditus.*

Hic fatetur quidem propheta se fecisse sicuti rex praeceperat, sed non commendat suas virtutes. Minime igitur dubium est, quin ab una parte nobis ponat ante oculos miseriam regis timiditatem, quod scilicet ingenuitatis oblitus, suos consiliarios ita serviliter timeret, sed ab altera parte etiam exponit se non satis fuisse cordatum. Dum enim venerunt principes, etiam si noluerit ipsos fallere, celavit tamen quod erat praecipuum, et dixit se ad regem venisse, ut deprecaretur pro sua vita, quod tamen falsum erat. Ergo quamvis verum sit quod narrat, nempe se precatum fuisse, ne reduceretur in carcerem, tamen hoc cavillo non potuit se prorsus eximere a culpa. In summa, videmus etiam servos Dei interdum fuisse flexilquos, quum urgeret eos gravior metus. Et ita monemur petendam esse magnitudinem animi et constantiam a Deo: ille enim solus est qui nos erigit et sustinet ubi trememur aliquo metu periculi. Dicit se fecisse quemadmodum rex praeceperat: atqui potius audendus erat sermo Dei: quo nobis praecipitur simplicitas. Dicit principes siluisse, hoc est, discessisse cum silentio: quia nemo testis fuerat colloqui, et res non manaverat longius, hoc est, quando rex timore siluerat, et propheta etiam ipse non detexerat arcanum colloquium, hinc factum est ut

principes discesserint, et putaverint rem ita habere. In summa, significat Ieremias fuisse deceptos hoc praetextu. Tandem sequitur,

28. *Et habitavit Ieremias in atrio custodiae usque ad diem quo capta fuit Ierusalem. Et accidit secundum quod capta fuit Ierusalem* (ad verbum: sed quidam vertunt simpliciter, et accidit ut caperetur Ierusalem: alii connectunt sequentibus, factum est secundum quod capta fuit Ierusalem, sed illud etiam est durum. Relativum alii accipiunt pro demonstrativo pronomine, et hic sensus mihi probatur, Accidit enim ut secundum hoc caperetur Ierusalem, inquit).

Primo dicit se habitasse in atrio custodiae. Unde apparet ne tunc quidem fuisse liberatum: quamvis enim rex eum cuperet esse liberum, tamen non ausus est dimittere. Hoc unum est. Dicit se illic fuisse ad diem usque captae urbis. Videbimus autem postea fuisse servatum regis mandato et eductum e carcere. Usque ad diem illum igitur fuit in atrio custodiae: quasi diceret se fuisse captivum, donec rex ipse esset captivus una cum suis consiliariis: deinde usque dum urbs tota capta esset. Et hic perspicere convenit quasi in viva effigie admirabile Dei iudicium, quod scilicet Iudaei quantisper iactarunt se offerre Deo sacrificia, tenebant prophetam clausum in carcere, ita ut non fuerit liber: donec rege capto urbs ipsa perierit, et omnes fere tracti fuerint in exilium. Ego non dubito quin adiciat explicandi causa, *Et accidit ut capta fuerit Ierusalem secundum hoc*, id est, quin admoveat lectores his verbis se non fuisse vanum prophetam, sed verum et fidum testem iudicii Dei: quia scilicet eventu comprobata fuerint omnia vaticinia. Dicit ergo urbem fuisse captam non fortuito, sed quia ita Deus pronuntiaverat. Nunc historice narrare incipit urbis cladem et incendium, Dicit igitur,

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

1. Anno nono Zedechiae regis Iehudah, mense decimo, venit Nabuchadnezer rex Babylonis, et totus exercitus eius Ierosolymam, et obsederunt illam.

2. In undecimo anno Zedechiae, mense quarto, nona mensis disrupta fuit urbs.

Videtur quidem Ieremias hic suscipere partes historici magis quam defungi prophetae officio: sed obsignat superiores prophetias, et simul ostendit se nihil temere protulisse in medium. Est igitur com-

probatio totius superioris doctrinae, quasi adduceret in rem praesentem et ostenderet completum fuisse Dei manu, et incredibili modo quidquid ipse praedixerat. Nunc tenemus summam huius capituli. Dicit autem *venisse regem Nabuchadnezer*, quanquam statim discessit ab obsidione, quia paulo post vidimus fuisse in Riblathah, quam putant fuisse Antiochiam Syriae: sed hac de re dicitur suo loco. Si igitur rex ipse Zedechias cum suo exercitu, statim discessit, et voluit in otio et delitiis agere quantisper urbs obsidebatur. Noluit igitur subire molestiam et taedium diurnae illius militiae: sed tamen ut plus iniceret terroris ipse ad urbem accessit, et admonuit suum exercitum. Iam notanda est temporis circumstantia, quod *venerit anno nono, mense decimo*, hoc est, circiter finem anni. Non dubium est quin Zedechias etiamsi multi rumores volitarent de adventu exercitus chaldaici tamen bene speraverit: quia non tam cito rex se ad bellum accinxerat. Putavit igitur sibi impune cessuram esse defectionem a rege babilonio. Sed propheta hic admonet fuisse perversam illam fiduciam, quia etsi ad tempus pepercit Deus eius sceleri, et sustinuit suum iudicium, tandem iustas poenas dedit impiae defectionis, cui etiam adiuncta erat ingratitude, quemadmodum prius dictum fuit. Hoc quantum attinet *ad nonum annum et ad decimum mensem*. Iam sequitur, *Anno undecimo, mense quarto disrupta fuit civitas*. Videmus ergo fuisse urbem obsessam toto sesquianno. Fuit enim decimus annus integer, deinde additi sunt duo menses anni noni, et quatuor menses anni undecimi, qui faciunt annum et dimidium. Hic etiam reputandum est quam multa pertulerint Iudaei: quia hodie si urbs aliqua obsidionem paucorum mensium sustineat, videtur hoc esse rarae virtutis: Ierusalem obsessa fuit anno uno, et dimidio: nunc cogitandum est quanta illic multitudo hominum fuerit, et ante vidimus prophetam illis famem fuisse minitatum. Quanta vero fuerit penuria in urbe non modo alibi testatus est propheta, sed in Lamentationibus clarius demonstrat: et fames etiam potuit inde cognosci, quod statim sequuta est pestis. Hinc colligitur quanta fuerit regis ferocia quum videret turmatim miseros homines concidere, tamen perstiterit in sua obstinatione. Nec dubium est quin vulgus etiam ipsum fuerit contumax pro sua parte et tandem fuerit attonitum in suis malis. Nemo enim fere erat a minimo usque ad maximum, qui non sprevisset doctrinam propheticam: ergo erant omnes excaecati amentia et stupore. Hoc notandum quum dicitur tulisse obsidionem per annum unum et sex menses, ac ne sic quidem adductos fuisse ut se dederent, donec urbs fuit disrupta: quoniam scilicet muri fuerunt diruti ariete et aliis machinis: disrupta enim fuit urbs quoniam murus ariete percussus

concederit: denique fuit civitas expugnata. Hoc intelligit, et clarius id exprimitur. Sed non possem nunc ulterius progredi.

3. *Et ingressi sunt omnes duces regis Babylonis, et sederunt in porta media, Neregal, Sarezzer, Samegar, Nebu-sarsechin, Rapsaris, Neregal, Sarezzer, Rabmag, et residuum ducum* (hoc est, et alii duces) *regis Babylonis*.

4. *Et factum est quum vidisset eos Zedechias rex Iehudah, et omnes viri militares, tunc aufugerunt, et egressi sunt ex urbe noctu per viam horti regis ad portam inter duos muros, et egressus est per viam deserti*.

Hic ostenditur completum fuisse vaticinium Ieremiae, ut re ipsa palam fieret non temere loquutum, sed ex ore Dei, atque ita simul impletum est quod vulgari proverbio dicitur, sero stultos sapere: quia nunquam obtemperant bonis et sanis consiliis dum opus est, sed tandem suo malo et duce experientia cognoscunt sine profectu verum fuisse quod spreverunt. Hoc igitur accidit Zedechiae, qui toties admonitus fuerat a propheta ut se dederet regi Nabuchadnezer. Quoniam ergo obstinate refugerat iugum, ideo necesse fuit tandem mercedem recipere suae obstinationis. Dicit autem Ieremias *duces regis Nabuchadnezer*, hoc est quos praefecerat suis copiis, *ingressos fuisse urbem, muro perrupto, et sedisse in porta media*: nam fuit cavendum, ne subessent insidiae, et victores etiam non statim penetrant in omnes partes post urbem aliquam captam, sed explorant an omnia loca vacua sint hostibus: id ergo fecerunt praefecti exercitus babilonii, *quia substituerunt in porta media*, ut scilicet urbi dominarentur, et tamen tuti essent ab omnibus insidiis. Commemorat aliquos Ieremias, et incertum est an adscribat quibusdam epitheta: sed quia hoc ambiguum est, et non trahit multum momenti, ideo nobis sufficiat nominari praecipuos ex ducibus ad historiae certitudinem. Iam adiungit, *Postquam eos vidit Zedechias*, non quod accessisset ad partem illam, sed postquam intellexit partem illam urbis occupatam esse ab hostibus, quia ventum erat ad extrema, *tunc fugit cum viris bellicosiss.* Et hic nobis describitur tristis facies: relictis sunt in urbe homines minime exercitati in re bellica, relictas sunt etiam feminae cum pueris, fugerunt viri bellicosi, utpote quorum deterior erat conditio, quoniam morati fuerant expugnationem urbis. Hoc igitur ex communi more factum est, quod illi fugerunt. Interea videmus profanos homines, postquam diu contempserint coelestem doctrinam, fugere et terrore ita concitari, ut sese proiciant in multas mortes. Haec iusta est eorum merces, qui non terrentur Dei minis, sed ad eas obdurescunt, ut

sero agnoscant sibi fuisse metuendum, et attoniti non videant quid expediat, neque possint capere ullum certum consilium. Iam quod narrat propheta illos fugisse et quidem noctu, deinde, egressos esse per viam horti regis: postremo venisse ad portam quae erat inter duos muros: in hoc contextu nihil est supervacuum, quia docere vult quamvis rex putaret se elapsus ex hostium manibus, fuisse tamen deprehensum in angustiis illis: sicuti Deus praedixerat. Nam si capta urbe ultro venisset supplex, forte adeptus esset misericordiam: et scimus datum fuisse illud consilium rebus adhuc integris. Sed nihil fidei adhibet Dei verbo: interea existimat se posse fallere hostes, si celeriter aufugiat occulta via. Existimant fuisse hanc viam subterraneam quae ostium haberet in medio horto, et deinde haberet oppositum egressum in planitie Iericho, ut videbimus: erat autem regio illa sterilis, ideo solitaria. Hinc ergo rex fiduciam concepit: sed expertus est tandem quam certa esset fides propheticæ doctrinae: dicitur enim paulo post Chaldaeos sequutos esse, et illum apprehendisse. Sed, quemadmodum dixi, circumstantia haec diligenter notanda est, ubi narrat propheta occulto itinere regem inter noctis tenebras fugisse, et fuisse egressum. Nunc sequitur,

5. *Et persequuti sunt exercitus Chaldaeorum ipsos, et apprehenderunt Zedechiam in desertis Iericho (alii vertunt, in planitie, et fuit planities: caeterum ut dixi, inculta et squalida, et vacua etiam incolis) et tulerunt ipsum, et adduxerunt ad Nabuchadnezer regem Babylonis Riblathah (urbem) in terra Chemath, qui loquutus est cum ipso iudicia.*

Non dubium est quin arcano Dei instinctu Chaldaei persequuti sint regem fugitivum. Credibile quidem est, fuisse proditum a suis, et hoc solet in rebus turbatis accidere, sed tamen poterat effugere, nisi traditus fuisset quasi Dei manu. Haec igitur omnia narrantur, ut sciamus impios tergiversando nihil aliud consequi, quam ut re ipsa agnoscant Deum veracem esse tam in minis suis, quam in promissionibus. Verbo non credunt: ergo experimentis convinci necesse est. Proponitur itaque hic nobis Zedechias in exemplum, ut sciamus simul ac Deus aliquid adversi denuntiat trepidandum esse, ut humilior sub potenti eius manu quia tenebit nos undique conclusos, ut si pateant latebrae et effugia, nihil tamen nobis prosint. Ideo narrat propheta illum deprehensum fuisse in desertis Iericho. Haec etiam circumstantia pondus habet, quia egressus erat extra conspectum hominum in solitudinem, quia planities illa non adeo frugifera erat, ut aleret multos incolae: ideo erat quasi deserta regio. Mirum est igitur quomodo occurrerint Chaldaei in illa solitudine, sed habebant Deum quasi itineris sui ducem.

Ita igitur factum est, ut Zedechias inciderit in manu exercitus chaldaici. Dicit postea propheta adductum fuisse in Riblathah, quam existimant fuisse Antiochiam. Interdum vocatur etiam Chemath. Sed hoc alterum nomen hic pro regione capitur, non autem urbe. Quanquam capite sexto Amos (v. 2) urbem significat, quum dicit, Ite Chalne, ite in Chemath magnam. Sed fieri potest ut nobilitas urbis postea dederit nomen regioni: et certe partem illam Syriae Plinius libro quinto vocat Antiochenam. Et quod paulo ante dicit versus Ciliciam, partem Syriae vocari Antiochiam, videtur mihi locus esse corruptus. Lego igitur potius in casu genitivo, illam esse partem Syriae, quia, ut iam dixi, vocat Antiochenam. Et hoc non male convenit urbem fuisse Chemath, et fuisse Riblathah, deinde nomen urbis impositum fuisse regioni. Interpretes quidem inter se consentiunt, Riblathah esse Antiochiam. Hieronymus dicit aetate sua primam stationem versus Chaldaeam adhuc retinuisse antiquum nomen, quamvis literis quibusdam mutatis, dicebant enim Emmaus. Sed non dubitat esse illam Antiochiam quae olim vocata fuit Epidaphne, et quae habuit etiam nomen Chemath. Illuc ergo adductus fuit Zedechias ad Nabuchadnezer, qui loquutus est cum eo iudicia: hoc est, qui reum adduxit ad suum tribunal, ut capitalem causam diceret. Loqui enim iudicia tantundem valet atque agere iure, et disceptare ut feratur sententia. Hoc autem a regia dignitate longe remotum fuit, quia etiamsi victor saeviat contra hostem suum, contentus tamen erit simplici morte. Non solent reges hoc modo agere cum regibus, quia respiciunt se ipsos, et nolunt prostituere ad ignominiam splendorem regium. Dicit autem Ieremias Zedechiam minime regaliter fuisse tractatum, quia coactus est causam capitalem dicere, et damnatus fuit solenni iudicio. Ergo loqui iudicia tantundem valet atque id quod gallice dicimus *former proces criminel*. Et haec indignitas auget gravitatem cladis et poenae, quod Zedechias non tantum sustinuit multa probra, dum scilicet expositus fuit cum ipso rex babylonius: sed quod tractus fuit ad iudicium, ut more vulgari poena de ipso exigeretur. Nam regem ipsum constituerat Nabuchadnezer, imposuerat tributum. Damnabit igitur illum perfidia et periurii, haec est ignominia quam propheta notat quum dicit iure cum ipso fuisse actum, et eandem loquutionem postea repetet ultimo capite. Sequitur,

6. *Et occidit rex Babylonis filios Zedechiae in Riblathah coram oculis eius, et omnes nobiles Iehudah occidit rex Babylonis.*

Probabile est fuisse regem Nabuchadnezer in urbe illa amoena, donec expugnaretur Ierusalem.

Nolebat enim ferre taedium longae obsidionis: deinde volebat etiam procul abesse a periculo: satis erat si duces, quorum facta fuit mentio, eius auspiciis militarent. Fuit igitur Nabuchadnezer extra iactum telorum: et interea terror iniiciebatur Iudaeis, quia non receperat se domum, neque ad sedem praecipuam imperii, sed substiterat in vicinia: quoniam Antiochia Syriae non procul ■ Iudaea distabat. Iam narrat propheta quam crudeliter saevierit Nabuchadnezer in Zedechiam. Fuit certe triste illud spectaculum, videre regem, qui ante floruerat, qui erat ex nobilissimo genere, qui figura erat Christi, ita prostratum iacere ad pedes superbi victoris. Sed hoc multo acerbius, quod vidit filios suos iugulari in suo conspectu. Satius erat centies mori quam cogi ad caedem illam conspiciendam: coactus est tamen. Deinde ut spes omnis abscinderetur, etiam occisi sunt quicunque pollebant aliqua dignitate, et potentia in toto populo. Nam generaliter comprehendit sub hoc nomine Ieremias quidquid fuit floris, ita ut quicumque nomen aliquod obtinuerant in populo iugularentur. Fuit illa horribilis carnificina, quum non modo filii regis cum toto reliquo genere interficiuntur, sed omnes qui poterant statum urbis et terrae in melius restituere. Voluit igitur rex Nabuchadnezer tollere spem omnem, quum ita mactaret tam sobolem regiam, quam omnes nobiles. Postea sequitur,

7. *Et oculos Zedechiae excaecavit, et vinxit eum catenis (in duali numero, duabus catenis) ut adduceret ipsum Babylonem.*

Hic fuit cumulus miseriae, quod eruti sunt regis oculi postquam spectator fuit caedis omnium suorum. Vidit ergo coacervari tam generis sui quam omnium nobilium cadavera: post illam stragem fuit excaecatus. Nec dubium est quin prorogata fuerit illi vita, ut paulatim se mori sentiret quemadmodum dicebat tyrannus ille: atque ita centies ac millies voluit ipsum occidere Nabuchadnezer, non autem morte una defungi ad momentum. Nam mors eripit hominem ab omnibus vitae terrenae miseriis. Quod ergo superstes fuit Zedechias, eo durior fuit eius conditio. Et hoc etiam refertur, ut sciamus, quia tamdiu obstinatus fuerat adversus Deum, protractas fuisse poenas quae de illo sumptae sunt. Neque enim levitate vel incogitantia, vel impetu aliquo peccaverat, sed obduruerat ad omnem doctrinam, et ad omnia consilia. Oportuit igitur illum paulatim mori, et non interfici uno die. Haec ratio est cur eruerit eius oculos rex Babylonis. Tandem dicit propheta, *vincum fuisse catenis, et in hoc miserabili habitu tractum fuisse Babylonem*. Haec contumelia ad caecitatem accessit, quod constrictus fuit catenis tanquam maleficus. Praestabat statim

trahi ad furcas, vel alio genere mortis tolli, sed voluit cum ignominia Nabuchadnezer illum trahere miseram vitam, et ita esse quasi publicum documentum perfidiae. Sequitur,

8. *Et domum regis, et domum populi combusserunt Chaldaei igni, et muros Ierusalem diruerunt.*

Hic etiam ostendit propheta completum fuisse quidquid praedixerat, ita ut nihil ad plenam et solidam fidem defuerit. Dixerat autem, ut ante vidimus, nisi ultro se dederet Zedechias, domos omnes exustum iri cum urbe. Putavit Zedechias hoc esse vanum, vel saltem obturavit aures: iam audivit quamvis esset caecus, Deum nihil frustra denuntiassse per os Ieremiae, quia palatium eius exustum fuit, deinde omnes aliae aedes. Secundo loco ponitur בית, loco pluralis numeri, et ita est enallage, quia non tantum una domus populi combusta fuit, sed fuit subiectus ignis cunctis aedibus: tandem ventum est ad muros ipsos: et ita urbs fuit eversa, quemadmodum praedixerat Ieremias. Sequitur,

9. *Residuum vero populi qui superstites erant in urbe, et elapsos (hoc est, defectores), qui defecerant ad ipsum (nempe ad Nabuchadnezer), et residuum populi, qui relictī fuerant (qui fuerant superstites, idem nomen repetitur), transtulit Nabuchadnezer in captivitatem ad Babylonem.*

Iam narrat etiam propheta quid aliis factum fuerit: qui scilicet residui erant in urbe, et quibus pepercit Nabuchadnezer, et eius exercitus: illos dicit *traductos fuisse Babylonem*, quum transfugissent qui defecerant ad Chaldaeos ante urbem captam. Vidimus enim tantam fuisse desperationem, ut multi fuerint delapsi: et ab illis praecipue sibi timebat Zedechias, quemadmodum vidimus, ne ludibrio esset, si venisset ad Chaldaeos, et facta fuisset deditio. Dicit nunc Ieremias, *illos quoque fuisse traductos in Chaldaeam*. Potuit Nabuchadnezer hoc consilio eos transferre, quia proditoribus non satis fidebat: expertus fuerat eorum levitatem, defecerant enim a genuino et legitimo suo rege. Quum ergo ita semel fidem violassent, suspectos merito habere potuit, et ita procul eos transferre, ne quid postea novarent aut turbarent. Vel forte ipsis postulanti- bus id factum est: quia timendum erat ne post discessum exercitus chaldaici vulgus in ipsos saeviret, quia hostes adiuverant, et ita fuerant erga patriam suam perfidi et ingrati. Potest igitur fieri, ut hoc ultro petierint, et concessum etiam fuerit, ut tranquille viverent in longinqua regione, quia non fuissent tuti in Iudaea. Quocumque tamen consilio id factum sit, Ieremias narrat ipsos cum reliquis fuisse tractos Babylonem et in Chaldaeam.

Postea nominat ducem exercitus, nempe *Nabuzardan*, quem vocat *principem*, vel interfectorum vel coquorum. Nam Graeci interpretati sunt ἀρχιμαγειρον, principem coquorum, qui hodie vocatur magnus magister in aulis principum. Sed magis probabilis est eorum sententia, qui transferunt principem interfectorum. מַכָּה significat mactare et interficere, et tam de hominibus dicitur quam de animalibus. Haec ratio est cur quidam retulerint ad culinam. Sed quia hic Nabuzardan ponitur inter duces militares tanquam praecipuus, probabile est fuisse praefectum rerum capitalium in exercitu. Illum ergo nominat Ieremias quum dicit *translatos fuisse qui residui in urbe manebant*. Sed videtur supervacua esse repetitio quum dicit יְהוֹרָם הַחֵם הַנִּשְׂאָרִים, et paulo post eadem verba inculcat nempe, יְהוֹרָם הַחֵם הַנִּשְׂאָרִים, est tamen aliquod discrimen, quia priore membro ponit בעיר, *in urbe*. Intelligit ergo eos qui obsessi fuerant, et quibus ignoverat Nabuchadnezer, ut ad mortem usque in ipsos non saeviret. Posterius membrum latius patet nempe ad omnes terrae incolas. Multi enim erant dispersi, in quos poterat saevire Nabuchadnezer, sed transtulit in Chaldaeam tanquam mancipia. Duas igitur turmas hic recenset propheta noster. Dicit enim fuisse quosdam in urbe residuos: dicit alios fuisse residuos, nempe qui dispersi erant per varias terrae plagas, et non fuerant obsessi ab exercitu chaldaico. Postea adiungit,

10. *Et ex populo pauperes, quibus nihil quidquam erat, reliquos fecit Nabuzardan princeps interfectorum in terra Iehudah, et dedit illis vites et agros in die illo.*

Nunc addit quosdam fuisse relictos, qui terram incolerent, nempe *pauperrimos, et quibus nihil prorsus erat*. Dicit enim *nihil quidquam*: eos dicit fuisse quasi terrae dominos quum redirent Chaldaei in patriam. Hic videmus quam saepe optabilis sit paupertas, quia nobiles vidimus fuisse iugulatos: deinde multos etiam ex media plebe fuisse occisos in expugnatione urbis. Qui vero tractati sunt paulo humanius fuerunt tamen miseri exsules, et tracti sunt in terram longinquam absque spe reditus. Iam terra illa solis pauperibus relicta fuit, et qui ante pedem agri non possederant nunc habitant satis commode. Neque enim fuit tanta multitudo, quin singulis esset aliquod terrae spatium, quemadmodum postea iterum videbimus. Quum ergo manerent miseri illi qui tenuiter ante victitaverant, et forte mendicaverant, quum manerent salvi in terra Iehudah, avulsi sunt agrorum possessores: deinde quum assignat singulis agros et vites Nabuzardan, hinc apparet quanto illis fuerit melius ad tempus esuriisse, fuisse ignobiles, et quasi sub

aliorum pedibus calcatos, quam vixisse in splendida fortuna. Ita saepe Deus rationem nostri habet, ubi non patitur nos altius assurgere, sed continet in sorte obscura et contemptibili: et tandem exitus demonstrat ipsum ita consulere salutem nostram. Interea hic nobis ante oculos ponitur miserabilis conversio, quum rex trahitur vincetus catenis et excaecatus: quum omnes alii relictis patria in exilium trahuntur: soli autem pauperes et desperati homines, quibus ne obolus quidem erat, large habitare incipiunt tanquam in suo. Quum ergo illic quietas sedes obtinent et latifundia, imo fruuntur terra illa tam fertili et optima: iam minime dubium est quin voluerit Nabuzardan hoc modo stomachum movere exulibus, quum viderent egenos homines et perditos habitare in ea terra, ex qua profligati erant. Ergo aucta fuit eorum indignatio, qui videbant se durius et inhumanius tractari, quam illos homines postremos. Sequitur,

11. *Praecipit autem Nabuchadnezer rex Babylonis de Ieremia per manum Nabuzardan principis interfectorum, dicendo,*

12. *Tolle ipsum, et oculos tuos pone super eum: et ne facias ei quidquam mali: sed prout loquutus fuerit tecum fac cum eo.*

Iam commendat nobis propheta paternam Dei curam, quam expertus est in vitae et salutis suae custodia. Scimus saepe in tumultu interfici innoxios, et expugnationes urbium esse turbulenter, ut multa illic gerantur absque consilio: imo etiam ut duces ipsi moderari nequeant suae victoriae. Potuit igitur, quum exurerent palatium Chaldaei, Ieremias simul perire, et suffocari ipso fumo incendii. Scimus quid acciderit quum captae fuerunt Syracusae. Nolebat Marcellus interfici Archimedes: imo iusserat ipsum asservari, volebat enim propter singularem industriam, et ob ingenium tam nobile servare virum illum: tamen quum circulos scriberet in terra, iugulatus fuit a gregario milite. Etiam si nemo accessisset ad Ieremiam, quemadmodum dixi, potuit sepeliri sub palatii ruinis, quum subiectum esset incendium regis atrio. Dicit autem se mirabiliter fuisse servatum, quia Nabuchadnezer de ipso mandavit ne quidquam molestiae subiret, sed ut eum servaret incolumem, tam Nabuzardan quam totus exercitus. Probabile quidem est regem babylonium aliquid audisse de Ieremia, et quamvis esset in carcere, tamen non alligatus erat sermo Dei, quem libere promulgaverat. Potuit igitur fama usque ad regem babylonium manare: et hinc factum est, ut propensus esset ad ipsum servandum, quia fidele consilium dederat regi Zedechiae. Caeterum quamvis suam utilitatem spectaret Nabuchadnezer, consideranda nobis est incomparabilis Dei bonitas, qui

protegit manu sua prophetam, ne in rebus illis extremis quispiam ipsum attingeret, sed ut maneret integer, et quietus, quemadmodum videbimus. Sed reliqua differemus in crastinum.

13. *Et misit Nabuzardan princeps interfectorum, et Nebusazban, Rabsaris* (diximus quosdam has voces interpretari, quod sit princeps eunuchus, sed aliis magis placere esse proprium nomen, quos ego sequor) *et Neregal, Sarezzer, Rabmag, et alii principes regis Babel* (Babylonia),

14. *Miserunt* (inquam) *et tulerunt Ieremiam ex atrio custodiae, et dederunt eum* (hoc est, commiserunt eum) *Godoliae filio Achikam filii Saphan, ut deduceret eum domum: et ita habitavit in medio populi.*

Hic absolvit Ieremias quod heri coepimus exponere, nempe mandato regis Nabuchadnezer ipsum fuisse liberatum ex carcere. Diximus autem, quamvis profanus ille rex suam utilitatem respiceret, fuisse tamen gubernatum eius animum arcano Dei consilio, qui hoc modo voluit eripere ex mortis periculo servum suum. Deus enim ita operari solet etiam per impios qui aliud cogitant. Neque enim opus est semper voluntario affectu, ut homines Deo serviant quia multi praeter animi propositum exsequuntur quod Deus statuit: et ita huc et illuc ipsos flectit atque impellit, ut cogantur velint nolint parere eius imperio. Sic ergo Nabuchadnezer Ieremiam liberavit. Et interea propheta certo persuasus fuit se vitam non debere regi Nabuchadnezer, quia mirabiliter servatus fuisset Dei gratia, et in hunc finem etiam hoc totum narratur. Dicit ergo omnes duces exercitus chaldaici misisse, ut tolleretur ex atrio custodiae, et ita se traditum fuisse in custodiam Godoliae, non ut observaretur more solito: sed quoniam sciebant principes illi conflatum fuisse odium populi sancto prophetae, ideo volebant ab omni violentia ipsum esse tutum. Haec igitur ratio fuit cur commendaverint Godoliae, quem postea videbimus fuisse in gratia et non vulgari pretio apud Chaldaeos. Tandem subiicit *se habitasse in medio populi*: qua loquutione exprimitur plena libertas, quemadmodum dicimus lingua nostra, *aller et venir*. Dicit igitur, *se versatum fuisse in medio populi*, quia ante conclusus fuerat in carcere. Nunc sequitur,

15. *Ad Ieremiam vero fuit sermo Iehovae quum adhuc esset clausus in atrio custodiae, dicendo,*

16. *Vade, et dic Ebedmelech Aethiopi* (hoc est, alloquere Ebedmelech, dicendo), *Sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Ecce adduco sermones meos super urbem hanc in malum, et non in bonum: et erunt coram facie tua in die illo.*

17. *Et eripiam te in die illo, dicit Iehovah, et non traderis in manum hominum, quorum facie tu*

expavescis (ad verbum est, quos tu expavescis ab eorum facie).

18. *Quia liberando liberabo te, in gladium non cades, et erit tibi anima tua in spoliū, quia sperasti in me, dicit Iehovah.*

Hic narrat propheta Deum non fuisse immemorem illius Aethiopis, a quo fuerat servatus: quamvis esset extraneus, et ex gente barbara, vidimus tamen ut solus susceperit causam prophetae, quum alii metu terri quiescerent, vel ex professo infesti etiam essent servo Dei. Solus igitur Ebedmelech in tanta desperatione ausus est prodire in medium, et suscipere patrocinium sancti viri. Iam dicit propheta hoc officium sic fuisse gratum, ut non caruerit sua mercede. Diximus Ebedmelech non absque manifesto discrimine ita fuisse professum sibi curae esse prophetae vitam. Sciebat enim qualis esset omnium procerum conspiratio, et traxerant improbi illi in suas partes magnam partem aulae, et vulgus etiam promiscuum. Concitavit ergo Ebedmelech in se magnos et parvos, sed Deus auxiliatus est, ne ipsum obruerent adversarii. In ipso igitur periculo expertus est Dei gratiam, qua protectus fuit et liberatus a periculo. Sed nunc sentit se operam non male locasse, quia non tantum humanus fuerit et misericors erga hominem mortalem, sed Deo etiam impenderit suam operam. Quidquid enim praestamus Dei servis, hoc ipse agnoscit sibi esse praestitum, et vult censi in suis rationibus: quemadmodum notae sunt sententiae illae Christi (Matth. 10, 4), Qui dederit poculum aquae frigidae uni ex minimis discipulis, ille non perdet mercedem suam, etc. Ergo dubium non est quin exemplo Ebedmelech velit nos animare spiritus Dei ad humanitatis officia, ut scilicet discamus succurrere miseris, et opitulari quantum in nobis est: neque refugiamus odia hominum, neque pericula ob hanc causam. Et quoniam sumus nimium torpidi ad bene agendum, ideo proponitur nobis merces, quae reddita fuit Aethiopi, ut sciamus quamvis nihil sperandum sit a mortalibus, quum sumus benefici et liberales, nos tamen non ludere operam, quia Deus satis dives est qui nobis rependat plus quam optari possit a toto mundo. Haec igitur summa est. Sed notandae sunt circumstantiae. Dicit propheta *sibi fuisse mandatum* ut promitteret salutem ipsi Ebedmelech, quum tamen esset constrictus in atrio custodiae. Fuit hoc primo intuitu ridiculum. Poterat enim excipere propheta: Tu iubes me proficisci: cur ergo non aperis mihi ianuam carceris? deinde tu vis me esse praekonem gratiae tuae: interea haec mea conditio tam misera detrahet fidem omnibus meis dictis: quomodo enim credet Ebedmelech me fuisse missum? quoniam hic constringor, et in singulas horas obsideor a multis

mortibus. Sed hinc discamus non exigere verbum Dei ad nostrum iudicium, ubi aliquid supra opinionem nostram et omnes sensus promittitur. Quamvis ergo visus fuerit Deus illudere servo suo quum iussit captivum ire ad Ebedmelech: tamen hoc mandatum excepit atque amplexus est propheta, et pertulit etiam haud dubie, quamvis hoc secundum non exprimat. Haec ratio est cur dicat *sermonem divinitus sibi fuisse mandatum, quum adhuc esset in atrio custodiae*. Iam repetitur nomen Aethiopis, quia Deus oblique voluit in persona hominis extranei perstringere omnes Iudaeos. Neque enim dubium est, quin ipsum superbe despicerent, quod non esset ex sancto genere Abrahae. Deus autem ostendit se peculiarem eius habere curam, quum abiecerit omnes illos larvatos Abrahae filios, qui secundum carnem erant duntaxat ex eo progeniti, sed se abdicaverant sua impietate, ita ut indigni essent tam honorifica gratia. Dicit autem, *Vade et dic, Ecce adduco sermones meos super hanc urbem in malum, et non in bonum: et erunt in conspectu tuo in die illa*. Colligimus ex his verbis hoc fuisse dictum ipsi Ebedmelech antequam urbs esset capta a Chaldaeis, ut scilicet maneret tranquillus domi: neque esset socius fugae: quum rex relicta urbe quaereret exitum, quemadmodum ante vidimus. Voluit igitur Deus Ebedmelech hortari ad fiduciam, ne trepidaret una cum aliis, et se proliceret in mortem, quum vellet consulere suae salutis. Nam hoc tendunt etiam omnes Dei promissiones, ne scilicet tumultuemur, sed simus compositis animis, et placide expectemus opem nobis promissam. Scimus enim ubi metus occupat mentes nostras, nihil esse consilii, sed nos vexari inquietudine, et quasi torqueri in diversas partes. Ergo Deus voluit occurrere ne Ebedmelech una cum aliis raperetur ad desperationem. Ideo dicit, *Ecce adduco*. Hic confirmat Deus Ebedmelech, quia sit autor cladis. Si enim fortuito capta fuisset Ierusalem, poterat Ebedmelech sibi timere, sed quum edoctus esset non accidere illud nisi iusto Dei iudicio, potuit certo statuere se fore salvum: quia in eiusdem Dei arbitrio sit servare unum hominem, et plures, quum totum populum perderet. Haec igitur ratio est cur Deus pronuntiet se adducere sermones suos *in malum et non in bonum*, quia nisi persuasus fuisset Ebedmelech urbem et incolas esse in Dei manu et potestate, nunquam adductus fuisset ad bene sperandum. Sed quum sciret iusta Dei vindicta urbem perire, hinc potuit concipere certam fiduciam salutis, quia Deus pollicebatur ipsum fore salvum in communi omnium interitu. Dicit, *Tu vides: sermones mei erunt in conspectu tuo*: quasi diceret, Tu eris oculatus testis meae potentiae: siquidem necesse fuit, quemadmodum dixi, Ebedmelech spectare manum Dei in urbis et populi exitio, quia semper vacillasset, et

nulla erat certa ratio quietis, nisi ante oculos fuisset manus et vindicta Dei. Hoc est unum. Quantum attinet ad loquendi formam, adduco sermones meos *in malum, et non in bonum*, alibi exposuimus quorsum tendat. Mali nomen hic non capitur pro culpa, sed vulgari usu malum dicitur quidquid homines sibi adversum sentiunt: ita quascunque poenas nobis infligit Deus, vocat mala: quemadmodum apud Isaiam (45, 7): Ego sum Deus qui creo lucem et tenebras, vitam et mortem, malum et bonum. Iam addit, *Ego autem eripiam te die illo, et non traderis in manum hominum, a quorum facie tu expavescis*. Hic singulari privilegio Deus promittit salvum fore Ebedmelech: et simul ostendit propheta non abs re vaticinium hoc fuisse editum: quia tamen Ebedmelech forti animo susceperat causam Ieremiae, et intrepide ac constanter se opposuerat omnibus improbis: tamen non exuerat carnis affectus quin timeret, praesertim ubi videbat timendi causam sibi proponi. Dicit igitur propheta *ipsum timuisse a facie hostium*. Et simul potuit hoc valere ad excitandum hominem illum ut alacrius susceperet hanc promissionem sibi oblatam. Scimus enim Dei beneficia nobis vilescere quodammodo, ubi non satis agnoscimus quam sint nobis necessaria. Praesertim prophetiae et promissiones quibus nos Deus solatur, et ad patientiam et spem animat, quasi sordescunt: donec serio nobis Dominus ostendat quam miserisimus nisi nobis hoc modo succurreret. Ergo gustum voluit dare propheta ipsi Ebedmelech, quum dicit *ipsum expavescere: tu metuis*, inquit. Nam si Ebedmelech nullo fuisset tactus sensu, poterat despiciere hanc prophetiam quasi supervacuum. Sed quum sibi conscius esset sui timoris et anxietatis, hinc factum est ut cupidius susceperet quod promittebatur. Dicit ergo ipsum fore salvum, *quia Dominus eum eruet in die illo*. Et rursus confirmat hanc sententiam, *Ego enim eripiendo eripiam te, et non cades in gladium*. Iterum revocat propheta Ebedmelech ad Deum ipsum, quia scimus quam omnia tumultuose gerantur in urbibus expugnandis. Nisi ergo defixus fuisset animus Ebedmelech in Dei potentia, nunquam concepisset ullam spem salutis: ideo rursus inculcat propheta Deum fore eius liberatorem. Addit, *anima tua erit tibi in spoliis*. De hac loquutione etiam alibi dictum fuit. Comparatio est sumpta ab iis qui ducunt in magno lucro quod tamen exiguum est, si praeter spem nacti fuerint: quemadmodum si quis reperiat praedam quam minime speravit: repente ditatus vel auctus, etiam si lucrum non adeo magnum sit, summopere laetatur: ita qui salvi evadunt ex praesenti morte, habent non minimam gaudii materiam, quia vita eorum erepta est. Interea alludit Deus ad eos, quibus satis est mortem effugere, quamvis exuantur bonis omnibus: sicuti qui in naufragio proiciunt merces

suas, et pecuniam, et quidquid habent, modo ad portum perveniant, satis habent, et malunt tota vita mendicare, quam demergi in medio mari: ita quamvis dura sit et acerba pauperies, tamen quoniam apud nos tantus est horror mortis, qui potest salvus effugere, ille in magno lucro ducit vitam suam, quamvis exutus sit omnibus fortunis. Sequitur ratio, *quod in Deo speraverit*: potius alia ratio assignanda erat, quod scilicet non defuerat sancto viro, quin manum porrigeret in extrema miseria: sed quoniam officium illud humanitatis manabat a fide et pietate, ideo Deus hic exprimit praecipuam causam. Quum igitur misericordia quam exseruit Ebedmelech erga prophetam testimonium fuerit pietatis eius, et fiducia: ideo hic comprehenditur fructus ipse in arbore sua, vel radice. Et certum est, nunquam futurum adeo humanum fuisse Ebedmelech erga prophetam nisi innixus fuisset Deo et auxilio eius. Nam incredulitas semper est timida. Ergo minime dubium est, quin vigor iste qui apparuit in Ebedmelech, quum vitam suam exposuit periculo, ut prophetae auxilium ferret, ostendat eius fiduciam quae nunc laudatur. *Quia ergo, sperasti in me, ideo liberando liberabo te*, inquit Deus. Iam dubium non est quin Ebedmelech tantum rudimenta quaedam fidei et pietatis haberet. Ergo si Deus nobis ulterius progredi dederit, certo persuasi simus ipsum nobis fore liberatorem, quia gratia eius, et virtus semper superabit fiduciam nostram, quantacunque fuerit. Sequitur,

CAPUT QUADRAGESIMUM.

1. *Sermo qui fuit ad Ieremiam a Iehovah postquam dimisit eum Nabuzardan princeps interfectorum e Ramah, quum sustulisset ipsum: et ipse vincus erat catenis (vel manicis) in medio captivitatis (hoc est, multitudinis captivae) Ierusalem, et Ichudah, qui transferebantur Babylonem.*

2. *Et sumpsit princeps interfectorum Ieremiam, et dixit ad eum, Iehovah Deus tuus loquutus est malum hoc super locum hunc.*

3. *Et adduxit, et fecit Iehovah sicuti loquutus fuerat, quia peccastis Iehovae, et non audistis vocem eius: et fuit vobis res haec (hoc est, accidit vobis haec res).*

4. *Et tu ecce (hoc est, quantum ad te), ego ecce solvi te hodie manicis (vel catenis, sed potius a manicis, quoniam addit), quae erant super manus tuas (ideo perperam alii vertunt, compedes, quia non ligantur manus compedibus), si bonum in oculis tuis fuerit, ut venias (hoc est, si tibi placuerit venire) Babylonem, venias: ego autem ponam oculum meum*
Calvini opera. Vol. XXXIX.

super te: si autem malum in oculis tuis fuerit, ut venias Babylonem, desine (cessa, vel supersedeas), ecce tota regio coram facie tua est ad bonum et rectum in oculis tuis, ad proficiscendum (hoc est, quod fuerit bonum et rectum in oculis tuis), ut illic eas, eas.

Hic fusius prosequitur Ieremias quod breviter attigit. Nam solent Hebraei paucis verbis summam rei exponere, deinde explicant longo et prolixo sermone quod breviter dixerant. Ieremias nuper retulit missos fuisse a ducibus babiloniis, qui ipsum educerent e carcere. Addidit se fuisse traditum Godoliae, qui praefectus etiam fuit pauperibus terrae: nunc narrat se adhuc vincum manicis, productum fuisse in Ramah in illo miserabili habitu. Videntur haec inter se pugnare, sed, quemadmodum iam dixi, notanda est prolepsis in illo compendio quod vidimus: quia uno verbo testatus est Ieremias, se fuisse liberatum a vinculis: nunc autem modum distincte explicat, et quasi per partes. Haec igitur series primo loco notanda est. Caeterum ita orditur hoc caput, ut tamen videatur in toto capite oblitus suae praefationis. Dicit *sermonem sibi fuisse datum*: postea historice declarat quomodo adductus fuerit in Ramah, deinde illinc dimissus, quomodo etiam praefectus fuerit Godolias reliquiis populi: denique in longo contextu nulla fiet mentio ullius prophetiae: sed inseritur tota illa historica narratio antequam propheta exprimat quid Deus mandaverit post urbem captam, et postquam redditus fuerat pristinae libertati. Quum ergo hic dicit *sermonem sibi fuisse datum*, exspectemus dum compleverit quod postea videbimus toto capite: redibit enim deinde ad hoc vaticinium. Nunc expendamus quae transtuli: *postquam*, inquit, *dimisit eum Nabuzardan e Ramah*, in quem locum adductus fuerat a custodibus, quum adhuc esset vincus manicis vel catenis. Non dubium est ergo quin iusserint duces exercitus adduci Ieremiam postquam tractus fuit ex atrio custodiae, et adduci in totius populi conspectum. Nam probabile est etiam illic adductos fuisse omnes Iudaeos qui trahendi erant in exilium, et illic fuisse recognitos, ne quis posset effugere, nam fuissent huc et illuc dilapsi, nisi traditi fuissent custodibus. Quum ergo illic essent omnes captivi, iussit Nabuzardan adduci Ieremiam, non ignominiae causa. Nam, quemadmodum vidimus, rex fuerat de eius vita sollicitus: et haud dubie voluit hic aulicus regi suo in omnibus gratificari. Sed potius fuit tacita exprobratio ad totum populum, quasi proferret servum Dei, qui tam fideliter ipsos admonuerat, et tam longo tempore, hoc est, ultra annos quadraginta: et illis obiceret suam pravitatem et ingratitude etiam, quod quam crudeliter tractassent Dei servum. Haec igitur

ratio fuit cur Nabuzardan voluerit Ieremiam venire vinctum catenis, et ita prodire in conspectum totius populi, ut tandem Iudaeos pudere inciperet suae superbiae, et suae impietatis erga Deum, et ingratitude erga sanctum prophetam. Non fuit ergo Nabuzardan contumeliosus in servum Dei, sed produxit in hoc habitu Ieremiam, ut crimen totius gentis esset in propatulo. Dicit *sibi datam fuisse optionem a Nabuzardan*, ut si vellet, maneret in patria, et eligeret sibi locum optimum: et sedem quae maxime placeret: sin vero mallet proficisci Babylonem, ut illuc iret. Haec certe fuit liberalis conditio. Neque enim tantum exemptus fuit a carcere propheta, et solutus suis catenis, sed libertas ita reddita, ut unus fuerit liber tota gente captiva. Nam qui residui manebant, non erat illis liberum alio proficisci. Atqui Nabuzardan hic Ieremiae defert liberam optionem, ut scilicet sit in eius arbitrio, aut vivere in Chaldaea, aut manere in quocunque volet loco, et in quacunque regione terrae. Sed priusquam hoc dicat, incipit ab increpatione ipsius populi. Dicit igitur, *Iehovah Deus tuus loquutus est malum super hanc urbem, et adduxit, et venire fecit*. Hic Nabuzardan suscipit munus propheticum, et concionatur magnifice de iusta Dei vindicta adversus populum. Nec dubium est quin Deus excitaverit talem doctorem Iudaeis. Nam per annos quadraginta et plures obstinate respuerant coelestem doctrinam. Deus non destiterat illos benigne invitare ad poenitentiam, et promittere illis veniam: et salutem, si resipiscerent. Quum ergo Deus tam longo tempore, et continuo pro sua paterna bonitate illos alloqui non desiisset: interea autem verba fecisset surdis, digni fuerunt qui audirent Nabuzardan, quemadmodum nunc illis contumeliose exprobrat, quod sibi conflaverint hoc malum, quoniam immorigeri fuerunt et rebelles Deo, qui non obtemperaverint eius verbis. Insigne exemplum hic nobis proponitur, ut discamus, quum Deus nos alloquitur per servos suos, statim nos offerre in obsequium: discamus etiam timere, dum nobis minatur, discamus bene sperare, quum nobis gratiam suam offert. Nam si repudiamus prophetas dum ad nos mittuntur, exsurgent postea alii doctores qui nos conspuant, et quamvis similiter sint ipsi quoque impii, tamen exprobrent nobis impietatem. Haec igitur doctrina colligi debet ex hoc loco, ubi videmus Nabuzardan quasi spiritu prophetico donatus esset, populum severe castigare. Alloquitur quidem Ieremiam, et videtur illum includere sub populo quum dicit, *Deus tuus loquutus est, quia peccastis, et rebelles fuistis*. Sed minime dubium est quin ita commendaverit Nabuzardan fidem Ieremiae, quod scilicet integer fuisset in sua vocatione et officio. Non igitur hic facit eum quemlibet ex populo, nec intelligit cum aliis peccasse, vel fuisse Deo re-

bellem: sed primo loco dirigit sermonem suum ad Ieremiam, *Deus tuus*, inquit. Et hoc honoris causa exprimitur, nempe *Deum esse deum Ieremiae*, quia quamvis iactaret totus populus se esse sacrum, tamen Nabuzardan hic oblique perstringit stultas eorum iactantias, quum dicit unum esse Ieremiam qui dignus sit censi inter Dei servos: quasi diceret indignos esse Iudaeos qui gloriantur Dei nomine, vel illud obtendant. *Deus ergo tuus loquutus est*. Cras reliqua.

Coepimus heri exponere sermonem Nabuzardan, quem habuit coram omnibus Iudaeis. Diximus quamvis principio verba dirigat ad Ieremiam, tamen summam orationis spectare ad totum populum. Nam loquitur in laudem prophetae, et subscribit eius vaticiniis: hinc populum colligit extrema quaeque fuisse meritum. Dicit *Deum loquutum esse*, non quod simpliciter fidem haberet Ieremiae dictis, sed quatenus videbat facere ad suum commodum, libenter arripuit quod erat optabile: sicuti profani homines quamvis de lege Dei et prophetis non ita reverenter sentiant, tamen quum illic profertur aliquid quod ipsis est utile, amplectuntur, et simulant nescio quod studium pietatis. Sic etiam Nabuzardan quum victoriam adeptus esset de Iudaeis, gloriatur se fuisse ministrum Dei: *Iehovah*, inquit, *loquutus est*: quasi diceret Iudaeos poenas dare quales erant meriti, quoniam Deus longo ante tempore id se facturum pronuntiaverat. Deinde adiungit, *Deum fecisse quemadmodum loquutus erat, quoniam peccaverant, et non audierant vocem ipsius*. Nihilo ipse melior erat, sed, quemadmodum iam dixi, secure invehitur contra alios. Et hoc est ordinarium hypocritis, et omnibus Dei contemptoribus, ut sint iudices in aliena causa, et non respiciant partem manticae, quemadmodum ille dicit, quae est a tergo. Sunt igitur omnes satis acuti in aliis damnandis. Et huius rei exemplum nobis hic statuitur in Nabuzardan, quia tanquam legitimus esset populi iudex, pronuntiat cladem urbis et templi non accidisse fortuito, sed fuisse hanc poenam divinitus inflictam sceleratis, quoniam obstinate reiecerint prophetica doctrinam, et fuerint indociles et immorigeri. Nec vero dubium est, quemadmodum heri attigimus, quin Deus, ut maiore ignominia afficeret Iudaeos, excitaverit illis talem prophetam. Nam quum apud ipsos concionaretur Ieremias, idque in ipsorum salutem, quum adhuc esset resipiscendi tempus, contumaciter repudiaverant illam Dei gratiam. Ergo digni erant alieno magistro, qui ipsis insultaret, atque id sine profectu, quemadmodum hic facit incredulus iste et profanus. Quantum ad optionem prophetiae datam, heri exposuimus hoc quoque palam factum esse, Iudaeis spectantibus, ut magis vulneraret Nabuzardan ipsorum animos. Sed

interea voluit Deus constantiam servi sui producere in exemplum, quemadmodum paulo post videbimus. Pergamus ergo in verbis,

5. *Adhuc autem non reversus erat* (hoc per parentheses legendum est). *Et revertere ad Godoliam filium Achikam filii Siphon, quem praefecit rex Babylonis urbibus Iehudah: et habita cum eo in medio populi, vel ad quemcunque locum qui visus erit in oculis tuis ad proficiscendum, illuc proficiscere: et dedit illi princeps interfectorum cibum et munus* (est enallage numeri, munera) *et dimisit eum.*

Prosequitur Ieremias eundem sermonem, nempe quod Nabuzardan liberaliter cum eo egerit, et permiserit habitare ubicunque vellet. Unde colligimus Nabuchadnezer fuisse persuasum de probitate Ieremiae. Sciebat enim quonam loco fuisset apud suos: et ita poterat movere multas turbas, nisi fuisset integer et quietus. Quoniam ergo Nabuchadnezer non dubitabat de animo prophetae, ideo voluit libertatem permitti, ut sibi domicilium eligeret in quacunque vellet urbe, vel ut migraret etiam quocunque visum esset. Invitatio proposita fuit, ut veniret Babylonem: promissa etiam fuit non mala conditio: sed plus fuit concessum, nempe ut maneret in patria. Dixi hoc divino consilio fuisse factum, ut propheta experimentum daret suae pietatis. Nam si venisset in Chaldaeam, poterat fieri ut multorum animi conciderent, et evanesceret fides omnium promissionum: putassent enim hoc esse signum ultimae desperationis, quod propheta illuc concesserat. Ergo ne turbaret debiles animas, oportuit ipsum in patria manere. Et ideo flexit Deus animum Nabuchadnezer, et ducum eius, ut liberum esset sancto prophetae manere in Iudaea, quasi tolleret vexillum captivis, et promitteret redditum post septuaginta annos. Videbimus tamen paulo post fuisse alio tractum: sed nihil illud obstitit eius vaticiniis, quia captivum duxerunt homines turbulenti, et mortuus est tandem in Aegypto. Sed sponte non migravit e Iudaea, quum tamen illic nihil cerneret praeter materiam moeroris et luctus. Neque enim addictus erat sibi, neque poterat mulceri ullis delitiis, vel cibi et potus copia, et suavitate, quin semper lugeret cladem gentis suae, et praesertim templi excidium. Quum ergo prae tulit Iudaeam aliis omnibus regionibus, et sustinuit tot miseriarum esse continuus spectator, edidit insigne documentum fidei et patientiae: et ita confirmavit miseros exules, ut scirent dominum adhuc fore misericordem, et propitium suo populo. Prosequitur sermonem Nabuzardan, sed ponit tria verba, *nondum reversus erat*, hoc est, quia nondum ipse reversus erat: sic loquutus est Nabuzardan, *revertere ad Godoliam*, hoc est, si malueris hic subsistere

quam me sequi, *tunc eas ad Godoliam.* Ostendit hic Nabuzardan quomodo possit tuto agere Ieremias in terra illa quae tamen erat quasi caverna latronum, nempe, si ad Godoliam se conferat. Et videmus quam sollicitus fuerit Nabuzardan de prophetae vita, quod voluerit Godoliam esse eius custodem, quemadmodum illud breviter prius attigerat. Sed nunc plenius et prolixius rem totam ponit ante oculos. *Revertere, inquit, ad Godoliam quem praefecit rex Babylonis urbibus Iehudah, et habita cum eo:* significat Ieremiam fore sine periculo, si habitet cum Godolia, quoniam praefectus fuerat Iudaeae a rege babylonio. Interea repetitur quod ante vidimus, nempe ut sit penes arbitrium prophetae, vel manere apud Godoliam, vel alio se conferre: *Quicunque, inquit, locus erit rectus in oculis tuis ad proficiscendum illuc proficiscere.* Non assignat igitur certum locum, sed liberum facit locum quemlibet: tantum ut propheta sibi habitationem deligat, vel in Iudaea ipsa, vel extra Iudaeam. Sequitur postea *dedisse cibum.* Nam ita interpretor nomen אָרָה. Alii vertunt munus, sed accipitur pro cibo, ut videbimus etiam postea capite 51 ubi de cibo quotidiano loquitur Ieremias. Secundum nomen accipio pro munere מִשְׁאָה. Prosequutus est igitur Nabuzardan servum Dei tam viatico quam aliis muneribus. Quod ad viaticum spectat, potuit libere propheta accipere, quia scimus capta urbe fuisse inopem rerum omnium. Iam ante tenuiter et misere victitaverat: quotidie dabatur frustulum panis. Nunc autem quum Nabuzardan cibum suppeditat, nihil potuit sancto viro obici, cur in tali penuria reciperet quod dabatur. Sed quantum ad munera spectat, videri posset sui oblitus Ieremias. Nam hoc modo aspergebatur aliqua ignominiae nota, quum acciperet ab hoste populi Dei munera quasi praemium suae doctrinae. Unde enim tanta haec benevolentia et liberalitas erga prophetam, nisi quia Nabuzardan sciebat illum vaticinatum fuisse de gentis interitu? Visus est igitur hoc modo velle praemium solvere sancto viro. Ergo reicere debuit munera illa. Sed probabile est non fuisse ditatum larga pecunia, aut rebus sumptuosis: tantum ostendit aliquod signum benevolentiae Nabuzardan: et propheta absque suspitione potuit recipere non mercedem doctrinae suae, sed potius confirmationem divinitus oblatam, quia Iudaei infesti fuerant eius vitae, quamdiu fideliter illis impendebat suam operam. Quum enim acerbe ipsos obiurgaret, non alio tendebat quam ut consuleret ipsorum saluti. Quum vero tam inhumaniter tractatus fuisset a Iudaeis, voluit ostendere Deus plus esse humanitatis in gente profana et barbara, quam in filiis Abrahae, qui iactabant se esse sacrum Dei populum. Hac igitur ratione accepit ex manu Nabuzardan munera Ieremias. Sequitur,

6. *Et venit Ieremias ad Godoliam filium Achikam in Mispah: et habitavit cum eo in medio populi, qui residui erant in terra.*

Hic ostenditur nobis constantia prophetae, quod non dubitaverit reicere quod benigne obtulerat Nabuzardan, et tamen potuit incurrere in magnam offensionem, quum sperneret Chaldaeam. Erat enim, ut scimus, amoenissima regio et foecundissima: et non libenter tyranni ferunt contemni suam liberalitatem. Nam ubi dignantur aliquem honore, ut tantillum offerant, si recusat ille, existimant sibi iniuriam fieri. Potuit igitur pudore et metu propheta vinci, ut migraret in Chaldaeam. Quod ausus est simpliciter negare et petere ut in patria habitaret, certe in eo ostendit se pluris facere studium pietatis et curam ecclesiae Dei quam omnes hominum gratias, et quidquid sperare poterat ex affluentia Babylonis et Chaldaee. Videmus ergo ut propheta quum munera accepit non admiserit quidquam, nisi quod sciret ecclesiae Dei prodesse. Interea sprexit offendiculum, quum sedem elegit sibi in patria, nam, quemadmodum diximus, perinde erat ac si erecto signo invitaret Iudaeos ad spem reditus, quod ita sanciret suum vaticinium de temporali exsilio, cuius finis sperandus esset post septuaginta annos. Hac ratione dicit *se venisse ad Godoliam, et habitasse in medio populi*, nempe eorum qui residui erant in terra. Sequitur,

7. *Et audierunt omnes principes exercituum qui erant in agro, ipsi et viri eorum, quod praefecisset rex Babylonis Godoliam filium Achikam in terra; et quod commiserat ei viros et mulieres, et parvulum* (hoc est, parvulos: sed fere in singulari numero hoc nomen legitur tam singulari quam plurali significatione) *et ex paupertate terrae ex his qui non fuerant translati Babylonem.*

8. *Et venerunt ad Godoliam in Mispah Ismael filius Nathaniae, et Iochanan (Ioannes) et Jonathan filii Chareah, et Seraiah filius Thanekumeth, et filii Ophi, qui erat Nelhophites, et Iazaniae filius Maa-chati, ipsi et viri eorum.*

Prius facta fuit mentio Godoliae. Vidimus prophetam semel fuisse ereptum a morte eius beneficio. Ipse enim intercessit, quum uno fere consensu omnes addicerent morti sanctum prophetam. Deus autem non vulgari ipsum honore dignatus est, quod quum nihil ambiret, ultro Nabuchadnezer eum terrae praefecit. Non obtinuit quidem diuturnum imperium: sed Deus tamen voluit porrigere manum pio viro, ut saltem ad tempus ederet aliquod specimen gratiae suae in ipso. Tandem per insidias, ut videbimus, fuit interfectus. Nunc refert propheta duces copiarum qui dispersi

erant una cum suis turmis ad eum venisse. Quum dicit propheta *fuisse in agro*, non existimo fugisse demum ex urbe quum esset expugnata, quemadmodum alii sentiunt. Sed fieri potest ut fuerint coacti fugere ex urbibus primo statim ingressu exercitus chaldaici. Neque enim mihi probabile est elapsos fuisse quum omnes regii comites fuerint excepti, et deprehensi in planitie Iericho, ut ante visum fuit. Existimo igitur dispersos fuisse huc et illuc, quia primo adventu hostium urbes deseruerint, quae illis fuerant commissae. Quum ergo essent profugi e patria et exsules, reversi sunt ad Godoliam. Quum dicit *audisse copiarum duces*, non intelligit fuisse tunc exercitus illis paratos: sed fuerant praefecti urbibus et oppidis Iudaeae cum suis turmis. *Ipsi ergo et viri eorum quum audissent regem Babylonis praefecisse Godoliam filium Achikam Iudaeae, et commissos fuisse eius imperio, vel custodiae, tam viros quam mulieres, et parvulos, venerunt.* Et adiungit tandem, *ex paupertate*, hoc est, ex quisquiliis populi, nempe *ex iis qui non fuerant translati Babylonem tunc*, inquit, *venerunt ad eum*, nempe Ismael, quem postea videbimus fuisse hominem perfidum: erat ex genere regio, quemadmodum dicit propheta: spirabat adhuc altos spiritus, et invidia fuit compulsus ad occidendum Godoliam, a quo tamen humaniter receptus fuerat: quanquam et praemium accepit conditionis a rege Ammon. Sed omnia haec videbimus suis locis. Enumerat igitur hic duces fugitivos, et inter eos ponit primum Ismael: ponit etiam filios Kareah, qui fidem praestiterant Godoliae, sed nimis credulus fuit, et interea habuit aures clausas sanis eorum consiliis et monitionibus. Nunc narrat propheta ut fuerit Godolias affectus erga gentem suam.

9. *Et iravit illis Godolias filius Achikam filii Saphan, et viri eorum, dicendo, Ne metuatis a serviendo* (hoc est, ne metuatis servire, ne impediatis vos timor quominus serviatis Chaldaeis), *sed subicite vos, et servite regi Babylonis, et bene erit vobis.*

10. *Et ego, ecce ego manebo in Mispah, ut stem coram facie Chaldaeorum* (hoc est, ut occurram Chaldaeis) *qui venient ad nos: et vos colligite vinum, et fructus aestivos* (יֵץ significat aestatem, sed transfertur metaphorice ad aestivos fructus), *et oleum: et reponite in vasis vestris, et habitate in urbibus quas apprehenderitis.*

Hic quemadmodum attigi, exponitur summa humanitas Godoliae, et pia etiam sollicitudo pro gente sua, ut magis reddatur detestabilis perfidia, et crudelitas filii Nathaniae, qui virum tam bene de se et aliis meritum mercede adductus occidit: deinde compulsus invidia, dicit propheta *ipsum iurasse*. Nec mirum est interpositum fuisse iusiuran-

dum in rebus adeo turbatis. Vix poterant fidere Ismael et reliqui, quum ad extremum usque fuissent hostes Chaldaeis. Poterant igitur esse in maxima trepidatione. Ergo opus fuit remedio, nempe ut Godolias fidem faceret suae erga illos probitatis. Haec fuit ratio iurisiurandi. Nam si loquutus esset in rebus tranquillis, supervacuum erat iusiurandum. Sed quia vita illorum pendebat e filo, et undique cernebant multa pericula, opus fuit confirmatione, neque ipsos absque periculo recepit Godolias. Erat enim odiosum Chaldaeis tales habitare in terra. Vidimus enim ideo proceres fuisse iugulatos: deinde quidquid floris erat et nobilium in populo, fuisse traductum in Chaldaeam, ne quis auderet res novas moliri. Voluit igitur Nabuchadnezer habere tranquillam illam regionem: et haec fuit optima ratio, ne quis posset movere tumultum. Ergo videbat haud dubie Godolias parum id fore gratum Chaldaeis, et tamen praevaluit in animo eius humanitas, et cura gentis suae, ut non tantum ipsos hospitio reciperet, sed etiam iureiurando interposito promitteret ipsos fore incolumes. Hortatur ergo ipsos ut bono sint animo, sed simul ut serviant Chaldaeis. Hoc vero apprime expetendum erat, ut se dederent quum omnia essent perdita. Promittit ergo Godolias Chaldaeos fore contentos voluntaria subiectione. Interea promittit securam habitationem in terra: et iubet ipsos colligere vinum, et messem, et fractus et reponere, ac si nullum fuisset bellum, deinde iubet ipsos habitare in urbibus quas apprehenderint, hoc est, ad quas appulerint. Verbum capiendi ambiguum esset hoc loco: ideo malo retinere propriam significationem, quas apprehenderitis. Neque enim vi et armis poterant urbes capere: habebant exiguas turmas duntaxat: nunquam autem fuissent pares hostibus. Ergo non intelligitur expugnatio urbium: sed significat Godolias posse ipsos tuto manere quocumque venerint, et quaecumque urbs illis prima occurrerit, posse illic eligere domicilium, si voluerint. Iam hoc etiam magnum est quum dicit, *se pro illis staturum*. Opponit enim hic vitam suam, quasi diceret se fore vadem, ne quid accideret illis gravius. Et hinc melius perspicitur quam non sibi fuerit addictus, sed in bonum publicum usus fuerit potestate sibi permissa. Nam si in animo eius viguisset ambitio, haud dubie diligentius captasset gratiam regis babylonici, deinde finxisset se non minus infensum esse tam duro et praefracto populo, quam essent ipsi hostes. Ubi autem extendit alas tanquam gallina, ut colligat reliquias gentis suae tanquam pullos, hinc satis apparet illum minime habere curam privatae salutis, sed quidquid imperii datum fuerat a rege Nabuchadnezer, id totum contulisse ad utilitatem publicam. Ergo verba haec diligenter notanda sunt. *Ecce ego, ego, inquit, habito in Mispah ut stem, hoc*

est, ut occurram Chaldaeis qui ad nos venient, ne scilicet incurrant in vos, et quidquam hostile machinentur. Sequitur postea,

11. *Atque etiam omnes Iudaei qui erant in Moab* (hoc est, apud Moabitas) *et apud filios Ammon, et apud Idumaeos* (et in Edom), *et quicumque erant in omnibus terris* (hoc est, qui dispersi erant per varias regiones), *audierunt quod dimisisset rex Babylonis reliquias* (residuum aliquid) *Iehudah, et quod praefecisset illis Godoliam filium Achikam filii Saphan.*

12. *Et venerunt omnes Iudaei* (venerunt ergo omnes Iudaei) *ex cunctis locis ad quae expulsi fuerant, et venerunt* (reversi sunt) *in terram Iehudah ad Godoliam in Mispah: et collegerunt vinum et fructus aestivos multos valde* (hoc est, in magna copia).

Narrat hic propheta nisi repente exortum esset intestinum scelus, fuisse tolerabilem statum populi usque dum elapsum esset exsilii tempus. Praefixerat enim Deus septuaginta annos, ut ante dictum fuit. Iam Nabuchadnezer sic abduxerat florem populi ut tamen manerent aliqui incolae ne terra prorsus nudata et deserta maneret. Nam praeter pauperes qui relictii fuerant, iam dixit venisse cum suis turmis aliquos duces: adiungit nunc *venisse ad Godoliam omnes Iudaeos qui se receperant ad vicinas gentes*, quum alii laterent in ditione Ammon, alii autem in ditione Moab, ut habitarent. Ergo Deus ita hoc modo temperavit vindictae gravitatem, ut manerent aliquae reliquiae in Iudaea usque ad totius populi restitutionem. Sed pervicacia eorum, qui ante spreverant gratiam Dei, ex opposito nobis monstratur. Nec dubium est quin detegere voluerit Deus perditam ipsorum malitiam, quod scilicet non modo aspernati fuerint beneficium regis Nabuchadnezer, sed in suam perniciem fuerint arrepti. Egit enim eos praecipites amentia et furor, ut occiderent ducem suum, ut res turbarent. Hoc enim potuit rursus accendere indignationem victoris, ut tolleretur e medio nomen illius populi, et interficeretur tam captivos quam eos qui adhuc relictii fuerint in terra. Hoc igitur est consilium prophetae in hac parte. Dicit *Iudaeos omnes*, ponit particulam \square , augendi causa, *Atque etiam, inquit, Iudaei omnes*, qui se contulerant vel ad Moabitas, vel ad filios Ammon, vel ad Idumaeos, et quicumque erant in aliis regionibus. Non dubium autem est quin confecerint aliquem numerum. Iam ergo tota terra poterat habitari a multis incolis, atque ut non adeo esset populosa, tamen non acciderat miserabilis vastitas, quae timenda fuerat: *venerunt, inquam, ad Godoliam*. Postea adiungit *habitasse in terra*. Unde colligimus non fuisse quidquam fallaciae quum promitteret Godolias securitatem ducibus copiarum et turmis.

Quum ergo iuraret omnes fore salvos, non fefellit. Nam re ipsa probavit suam fidem, quia miseri illi exsules, qui reversi erant in Iudaeam, habitarent secure: deinde Deus illis uberem copiam fructuum dedit, ut commode agerent in patria: antequam urbs caperetur erant profugi: et non dubium est quin magna inopia et egestate pressi fuerint. Nunc autem Dominus ipsos sublevat, et victum suppeditat satis copiosum in anni illius proventu. Sed hinc clarius agnoscimus quanta fuerit impietas Ismaelis, et similium, quibus licebat non tantum commode habitare in patria sub fide et tutela Godoliae, sed dabatur satis laute affluere bonis omnibus. Nam certe quum miserrimi quique colligerent magnam copiam fructuum, poterant illi frui magnis lautitiis. Ergo hinc apparet deterior ingratitude, et magis detestabilis. Deinde apparet etiam quam fuerit desperata eorum contumacia, quod quum viderent Ierosolymam excisam, templum exutum, quum viderent horrendam illam cladem, non fuerint commoti: praesertim quum scirent concionatum fuisse Nabuzardan de vindicta Dei, et functum fuisse partibus prophetae ad ipsos coarguendos. Quod ergo ita pertinaciter tam Dei bona respuerint, quam restiterint eius manibus, hinc apparet fuisse prodigioso modo stupidos: et hoc etiam voluit propheta, quemadmodum postea in contextu videbimus. Sed hic finem faciam.

13. *Et Iochanan (Ioannes) filius Chareah, et omnes duces copiarum qui fuerant in agro, venerunt ad Godoliam in Mispah.*

14. *Ac dixerunt ei, An sciendo scis quod Baalis rex filiorum Ammon misit Ismael filium Nathaniae qui percutiat te in anima? Sed non credidit illis Godolias filius Achikam.*

Hic narratur tristis historia, ex qua colligere licebit iram Dei non fuisse erga populum sedatam, urbe excisa et templo combusto. Hoc erat aliquod signum misericordiae, Godoliam fuisse praefectum reliquiis populi et pauperibus, quibus concessum fuerat habitare in terra. Nunc interficitur Godolias, ex cuius caede necesse fuit nasci miseram dissipationem. Sed accensa fuit ira regis babylonii, quia simul interfecti sunt Chaldaei, qui dati fuerant quasi custodes. Voluit igitur Deus etiam exercere suum iudicium adversus istas reliquias. Sed propheta ostendit quomodo occisus fuerit Godolias, nempe quod vel mercede conductus fuerit Ismael, vel saltem inductus consilio regis Ammon. Dicit tamen fuisse admonitum a filiis Chareah quorum facta fuit mentio, sed non habuisse illis fidem. Et hinc exordium facit propheta quod scilicet *ad ipsum venerint Ioannes filius Chareah, et reliqui duces, quos ipse exceperat, quemadmodum vidimus et quibus*

iuraverat se fore deprecatores, ne quis eos laederet: suscepit in se omne periculum, et opposuerat caput suum tanquam pignus ne Chaldaei etiam aliquid contra eos tentarent. *Veniunt igitur ad eum*, quia cum eius salute coniuncta erat publica utilitas: deinde ipsos sibi devinxerat non vulgari beneficio, et ipsis etiam erat utile, salvum et incolumem manere, quia gratus erat regi babylonio. *Veniunt igitur, et dicunt subornatum esse a rege Ammon Ismael filium Nathaniae.* Fieri potest ut rex Ammon speraverit se fore praesidem Iudaeae, vel totam illam terram fore suam post discessum exercitus chaldaici. Quum autem opinio ipsum frustrata esset, coepit aliud consilium, nempe ut rebus turbatis vacua fieret terra. Haec igitur ratio fuit cur impulerit Ismael ad impiam et nefandam caedem Godoliae. Quod autem fidem non habuit eorum verbis Godolias, posset hic quaeri quomodo sanctum illum virum et cuius rarae fuerant virtutes, passus fuerit Deus tam indigne iugulari ab homine perfido et sicario. Sed primo tenendum est, iusta esse Dei iudicia, quamvis non respondeant nostrae opinioni. Hoc quidem primo intuitu videtur absurdum quod Godolias interficitur, qui tamen emergerat quasi ex morte, et qui adeptus fuerat favorem apud Chaldaeos: sed Deus voluit ipsum ad se colligere, et interea usque in finem exercere suam vindictam adversus populum. Videbimus enim turbam illam quae relicta fuerat indignam fuisse Dei gratia. Videbimus etiam ut tanquam rabiosae bestiae sese coniecerint in mortem, neque desierint provocare in se iram Dei. Discamus igitur ex hoc loco, quum Deus ex hoc mundo evocat servos suos, consulere ipsorum saluti, ita ut mors illis sit utilis. Vidisset enim Godolias, si diutius fuisset superstes, quae acerbiora fuissent centum mortibus: ergo Deus voluit illum mature eripere antequam obrueretur multis doloribus. Nam haec erat non parvi moeroris causa, videre populum pertinaciter luctantem cum Dei bonitate, donec ultimus adesset interitus. Contumacia igitur illa fuisset materia incredibilis luctus sancto viro: ergo Dominus eum in tempore sustulit. Interea quemadmodum dixi, patefecit viam irae suae, ut postquam satis apparuit, reliquias, quae salvae fuerant, esse indignas misericordia, ut simul perirent cum reliquis. Interea videmus mixtam fuisse virtutem cum vitio in Godolia. Caritas quidem non est suspiciosa, ut inquit Paulus, et non debuit facile admittere accusationem. Sed debuit sibi prospicere: nec tantum privata sua causa: sed quia mors eius trahebat cladem totius populi. Debuit igitur attentior esse ad cavendum. Atque hinc colligimus quam difficile sit etiam optimis viris, et qui singulari virtute excellunt, ita sibi temperare, ut non declinent in hanc vel illam partem. Fuit haec simplicitas laude digna, quod Godolias non suspicatus fuit Ismaelem adeo

fore perfidum et sceleratum: verum quando non habuit rationem sui, neque etiam publicae salutis, in eo lapsus est. Sed, quemadmodum dixi, voluit interea Deus ipsum recipere in suam quietem, quoniam si supervixisset, centies obrutus fuisset moerore. Profani homines vexarent memoriam sancti viri, quod fuerit tam stupidus, sed, quemadmodum iam dixi, si oportuit in hanc vel in illam partem deflectere, praestabat Ismaelem non gravari, donec convictus esset sceleris. Tantum lapsus est Godolias, quod insidias, de quibus fuerat admonitus, neglexit. Sequitur nunc,

15. *Et Ioannes Filius Kareah dixit ad Godoliam in secreto in Mispah, dicendo, Ibo nunc (vel agedum eam) et percutiam Ismael filium Nathaniae ita ut nemo sciat. Quare percutiet te in anima, et dissipabuntur totus Iehudah, qui congregati sunt ad te (hoc est, dissipabuntur qui congregati sunt ad te ex toto Iehudah), et peribit residuum Iehudah?*

16. *Et dixit Godolias filius Achikam Ioanni filio Kareah, Ne feceris hanc rem, quia mendacium tu loqueris contra Ismael.*

Hic videmus excaecatam fuisse sanctum virum, ut non modo consilium sibi datum spreverit, sed respuerit opem praesentem. Hoc rursus laudandum est, quod noluerit temere et causa incognita occidi Ismael: sed debuit sedulo inquirere, et re comperta poterat se ulcisci, imo tollere e medio hominem impium, et pestem publicam. Erat armatus gladio, et poterat iure poenam exigere de Ismael, si tantum fuisset attentus ad rem ipsam, hoc est, si non gravatus fuisset cognitionem suscipere. Quum ergo autoritate esset praeditus, quia ipsum terrae praefecerat Nabuchadnezer, hoc in eo non laudatur, quod obstineat a vindicta (neque enim erat homo privatus) sed quod non crediderit tantum esse perfidiae in Ismaele, quem putabat probum virum, et sibi amicum. Quandoquidem aliquid medium erat, ut dixi, inter hanc simplicitatem et inter credulitatem illam. Si statim accensus fuisset contra Ismael, haec credulitas fuisset vitiosa: neque enim debemus ita praecipites ferri, ut damnemus homines innoxios. Nam si promiscue recipimus omnes delationes, nemo erit innocens. Sed, quemadmodum iam dixi, potuit ita sibi moderari Godolias, ut non faceret iniuriam Ismaeli temere credendo: et tamen sibi ab ipso caveret. Hoc fieri potuit, si causa cognita statuisset quidnam esset agendum. Sed sponte clausit oculos: in eo igitur deliquit. Caeterum hinc perspicimus, quum alioqui non careret iudicio et perspicacia, fuisse quasi mente alienatum: quia volebat Deus viam patefacere suo iudicio ad delendas populi reliquias. Et simul videmus quam difficile sit non peccare ubi appetimus videri aequi, et

tolerantes, et simplices. In summa docemur quam difficilis res sit, et quam rara virtus, moderatio. Ismael poterat statim convinci suae perfidiae et sceleris. Hoc facere noluit Godolias: quare? noluit enim quidquam suspicari de homine quem putabat sincerum et probum. Bene, sed interea facit iniuriam Ioanni filio Kareah, et reliquis ducibus copiarum: veniunt ad ipsum non unus homo et alter, sed multi: sunt digni fide, et idonei testes. Neque enim dicuntur fuisse ex faece plebis, sed duces qui sub rege Zedechia praefuerant militibus. Veniunt autem ad ipsum ita ut probabilis sit eorum accusatio. Quid autem Godolias? *Mendacium*, inquit, *tu loqueris*: contumeliose repellit Iokanam filium Kareah, qui tamen erat erga ipsum optime animatus, et qui volebat suo periculo ipsum servare. Hinc ergo perspicimus, nunquam sibi ita temperare optimos homines, quin specie aequitatis, et humanitatis declinent saepe ad dissolutam ignaviam: et dum volunt esse humani erga unum, contumeliosi sint erga plures. Ita semper confugere ad Deum necesse est, ut nos gubernet spiritu discretionis. Iam sequitur caedes ipsius Godoliae.

CAPUT QUADRAGESIMUM PRIMUM.

1. *Et accidit mense septimo, ut venerit (et venit) Ismael filius Nathaniae filii Elisama, e semine regio, et procures regis et decem viri cum eo ad Godoliam filium Achikam in Mispah et comederunt illic panem simul in Mispah.*

2. *Et surrexit Ismael filius Nathaniae et decem viri qui cum eo erant, et percussit Godoliam filium Achikam filii Saphan gladio: et occidit eum quem praefecerat rex Babylonis in terra:*

3. *Et Iudaeos qui erant cum eo, cum Godolia: nempe in Mispah, et Chaldaeos qui inventi sunt illic, viros bellicosos, percussit Ismael.*

Fuit haec detestabilis saevitia, et immanitas, quod Ismael occidit Godoliam hospitem suum, et quem expertus fuerat paterno erga se affectu. Profani homines semper duxerunt sacrum esse ius hospitii, et illud violare summum fuit apud illos nefas: et Iupiter hospitalis semper habuit apud ipsos ius sumendae vindictae, si quis iusiurandum in mensa datum fregisset. Atqui iuraverat Ismael se fidelem fore Godoliae, quemadmodum vidimus. Iterum recipitur ab ipso, tractatur hospitaliter: et ex ipsa mensa surgit, ut occidat virum innoxium, et sibi amicum, et qui functus fuerat erga ipsum patris officio, ut dictum fuit. Deinde non tantum parricida fuit, sed etiam patriae suae proditor. Sciebat enim non posse fieri, quin Nabuchadnezer

magis ac magis saeviret in miserum illud vulgus, cui pepercerat: sed neque fidei suae rationem habet, neque respicit fratres suos quos videbat quodammodo expositum iri ad carnificinam. Oblique autem hic notatur causa tanti furoris, quum dicit propheta *ipsum fuisse ex semine regio*. Erat quidem tunc genus regium in summa ignominia: iugulati fuerant regis filii: ipse victus pertractus fuerat Babylonem postquam ipsum excaecaverat Nabuchadnezer. Sed videmus, ut qui semel fuerunt in aliqua dignitate, vix aut aegerime demittant altos illos spiritus, quibus fuerant inflati. Ita si ad extremam inopiam et mendicitatem redacti fuerint qui sunt ex regio semine, semper tamen spirabunt aliquid regale: nunquam se subiiciunt potentiae Dei. Fontem igitur amentiae hic quasi digito ostendit propheta quum dicit *Ismael fuisse ex semine regio*. Nam putavit sibi hoc minime decorum, quod Godolias praefectus esset Iudaeis. Nec dubium est, quin imaginatus fuerit perpetuum regnum, quum toties pollicitus fuisset Deus per suos prophetas, quamdiu manerent sol et luna in coelo, staturum etiam Davidis solum. Sed mera ambitio et superbia ipsum rapuit ad hanc nefandam caedem. Et ita passus fuit se persuaderi a rege Ammon. *Venit igitur ipse cum ducibus regis*, hoc est, qui aliquando fuerant in primo ordine quum adhuc regnaret Zedechias. Deinde addit propheta *ipsos comedisse panem*. Haec loquutio significat fuisse exceptos hospitio, et admissos ad mensam Godoliae. Debit autem haec humanitas et benevolentia flectere animum Ismael et sodalium, ita ut parcerent hospiti suo. Sed sequitur apud prophetam, *ipsum surrexisse*. Circumstantia haec temporis crimen amplificat, quod eodem fere temporis momento interfecerit Ismael Godoliam, et ita polluerit manus suas sanguine innoxio in sacra mensa: neglecto scilicet iure hospitii. Iam ostendit propheta id fuisse exitiale miseris reliquiis, quibus permissum fuerat habitare in terra. Nam primo non potuit hoc fieri sine summa indignatione regis babylonii, quia praefecerat Godoliam terrae: neque enim hoc de nihilo exprimitur a propheta, sed emphatice accipiendum est, quod haec caedes concitaverit regem babylonium, quia occisus fuit Godolias non sine eius contemptu. Deinde accessit altera iracundiae causa, quod scilicet occisi sunt Chaldaei qui erant in Mispah, et qui dati fuerant quasi praesidarii milites. Exprimit enim propheta fuisse viros bellicosos, ne quis putaret quosdam Chaldaeos illic substitisse, ut aliquando in terra vacua manent calones, et simile hominum genus. Sed dicit *fuisse viros militares*, qui scilicet delecti fuerant ad custodiam et praesidium Godoliae. Ergo hoc modo accensa fuit ira regis babylonii, ut saeviret adhuc in reliquias, quarum fuerat misertus. Nunc sequitur,

4. *Et factum est die postero, ex quo occiderat Godoliam, ut nemo sciret,*

5. *Et venerunt viri ex Sichem, e Silo, et Samaria octoginta rasi barba (vel rasa barba) et laceris vestibus, et scissi (vel laniati) in cute sua: oblatio autem et thus in manibus ipsorum, ut offerrent in domo Iehovae.*

Hic ostendit propheta, postquam Ismael coepit polluere manus suas, nullum fecisse finem saevitiae. Et ita obdurescunt improbi, quia etiam si exhorreant initio homines innoxios perdere, tamen quum semel assueti sunt, perrumpunt per infinitas caedes. Id nunc exponit propheta fuisse factum, quia postquam occisus fuit Godolias, dicit *venisse ex Sichem, e Silo et Samaria octoginta homines, qui thus et oblationem ferebant, ut offerrent in templo*: illos per fraudem fuisse tractatos in Mispah, et illic iugulatos, et proiectos in lacum, ut videbimus suo loco. Nescitur qua de causa ad hoc tam immane et barbarum facinus fuerit impulsus Ismael. Neque enim bellum erat indictum: neque etiam potuit praetexere ullum colorem cur ita interficeret homines miseros, et nihil tale metuentes. Erant ex genere Abrahae, erant Dei cultores: deinde non fuerat ab ipsis offensus, nihil machinati in ipsum fuerant. Cur ergo correptus fuerit tanto furore incertum est, nisi quod reprobi, quemadmodum diximus, nunquam modum sibi statuunt in sceleribus. Deus enim ipsos percutit spiritu vertiginis, ut ferantur caeca rabie. Probabile quidem est, fuisse occisos, quoniam putabat Ismael venire ad Godoliam, ut degerent sub eius tutela: non autem quidquam adeptus esset morte unius hominis, nisi ad se traxisset imperium terrae. Sola igitur suspicio, et quidem levis ipsum accendit ad tantam crudelitatem. Et atrocitas inde augetur quum dicit propheta, *venisse ut offerrent Deo thus et מנחה*: deinde quum dicit *fuisse rasi barba, laceris vestibus*, et in maximo squalore. Ille enim habitus potuit elicere misericordiam etiam ab hostibus infestissimis. Scimus enim sensum hunc esse ingenitum, ut squalor, et lacrymae, et lugubris species nos ad misericordiam inducant. Debit igitur Ismaelis furor etiam si ante aliquid gravius statuisset de viris istis, ipso conspectu frangi, ut desineret vel ipsis irasci. Modis igitur omnibus videmus ipsum fuisse exutum omni aequalitatis sensu, et crudeliorem qualibet bestia. Sed quaeritur quomodo venerint homines isti, quum tamen de excidio templi sparsa fuisset fama. Neque enim dicuntur venisse ex Perside, vel ex transmarinis regionibus: venerunt ex ipsa vicinia. Qui respondent, famam excisi templi nondum fuisse perlatam, tantum elabi cupiunt, sed est illud frigidum responsum, vel cavillum potius. Mense quinto templum fuit exustum: an potuit eius clades ignorari in Iu-

daea? Deinde scimus Silo non fuisse procul remotam a Ierusalem, sicuti nec Samaria fuit etiam longe dissita. Quum ergo distantia locorum non potuerit causam ignorantiae dare, mihi probabile non videtur, hos homines venisse, quia putarent adhuc stare templum: neque etiam adducunt victimas, sed thus et mincha ad adolendum. Ego igitur existimo venisse, non ut offerrent ordinarium sacrificium, sed tantum ut in loco illo ubi solebant prius sacrificia offerri testatam facerent suam pietatem. Haec coniectura nihil in se habet coactum. Nec dubium est quin quum egressi sunt domo, iam induerint vestes sordidas et laceras. Fuerunt haec moeroris et luctus insignia apud orientales populos, ut alibi vidimus. Tantum hic moveri potest quaestio, quum dicit propheta *fuisse laniatos*. Referunt hoc ad cutem, vel ad corpus. Atqui illud lege Dei vetitum erat. Respondent quidam ipsos fuisse oblitos legis quum praevaleret tristitia: ita sine consilio lacerasse vel laniasse corpus suum. Sed prohibitio legis videtur mihi habere aliquid speciale, quod scilicet Deus illic discernere voluerit populum suum a profanis gentibus. Colligitur autem ex sacra historia fuisse aliquod artificium in idololatriis quum corpus suum inciderint. Dicitur enim sacrificios Baal corpus suum incidisse secundum ritum vel morem consuetum. Deus ergo populum suum retrahere volens ab omni corruptela vetuit imitari ritus illos gentium. Deinde non dubium est quin Deus voluerit corrigere excessum in dolore et luctu. Itaque non existimo quidquam factum fuisse contra legem, quum isti homines laceratis vestibus et cute incisa venerunt ad ruinas templi, quia nihil erat in ipsis affectatum: sed illa tam lamentabilis clades expresserat dolorem, ut neque sibi, neque vestibus suis parcerent. Dicit primo Ieremias *fuisse occultam mortem Godoliae, ita ut nemo sciverit*: tamen vix potuit sepeliri tale facinus: nam occisi fuerant cum Godolia multi ex Iudaeis, deinde praesidarii milites, quos rex Nabuchadnezer dederat Godoliae. Sed intelligit propheta mortem fuisse absconditam, ut nondum rumor esset perlatus. Hyperbolice igitur dicit, nemini hoc fuisse cognitum. Iam diximus quo consilio venerint ex Samaria et aliis locis Ierusalem octoginta viri, non ut sacrificia offerrent quasi templo integro, sed tantum ut lugerent excidium templi et urbis: et ita quemadmodum attulerant domo summam tristitiam, sic post reditum suum sese humiliarent quum viderent tam gravem poenam sumptam fuisse de peccatis populi.

6. *Et egressus est Ismael filius Nathaniae obviam ipsis e Mispah, ambulans ambulando, et flens. Et factum est quum occurrisset illis, tunc dixit ipsis, Venite ad Godoliam filium Achikam.*

Calvini opera. Vol. XXXIX.

7. *Et factum est quum venissent in medium urbis, tunc iugulavit (vel mactavit) eos Ismael filius Nathaniae ad medium fossae, ipse et viri qui erant cum eo.*

Hic aliam circumstantiam exprimit Ieremias in scelere Ismael, quod scilicet falsis blanditiis pellexerit simplices viros et nihil metuentes: et sub praetextu benevolentiae ipsos interfecerit. Caedes ipsa per se erat plus satis detestabilis: sed accessit pessimus dolus, ubi simulavit cum ipsis fletum, et officium obtulit, ut eos deduceret ad Godoliam: et ita eos proditorie interfecit. Videmus ergo hoc extremum fuisse scelus. Iam quod *dicitur flevisse*, non dubium est quin signum dederit pietatis fictae. Videbat enim bonos illos viros in squalore et lacrymis propter excidium templi. Ergo finxit eodem se praeditum animi affectu. Et hoc fuit falso Dei nomen obtendere: erant autem lacrymae crocodili. Nam animal illud assimulat hominis fletum, et hoc modo viatores ad se trahit, et dum veniunt auxilii ferendi causa, repente insilit contra ipsos et strangulat. Ita etiam Ismael crocodilus fuit. Nam finxit lacrymas ac si lugeret excidium templi et urbis. Ita conciliavit sibi fidem apud homines incautos: deinde, postquam deduxit in medium urbis, tunc ipsos mactavit. Locus etiam exprimitur, *ad medium foveae*. Sic enim interpretor potius, quam in medio, quia credibile non est ipsos fuisse iugulatos in fossa ipsa: sed quum deducti essent ad fossam, mactati fuerunt, deinde proiecti, quemadmodum paulo post videbimus. Eos igitur interfecit extra fossam, sed statim illuc proiecit. Quaeritur tamen an potuerit cum parva manu tot viros impune aggredi. Videtur enim id absurdum, quum essent numero octoginta, non restitisse. Poterant saltem terrere suos hostes. Sed primo cogitandum est, fuisse inermes, ut vidimus. Attulerant enim duntaxat sacram oblationem cum thure. Alii autem erant armati, et exercitati etiam in caedibus. Nam redacti fuerant ad summam desperationem: ita minime dubium est quin iam contraxissent aliquid feritatis, ut solent qui assidue versantur in periculo sese assuefacere ad saevitiam. Ismael ergo cum suis comitibus erat armatus: alii autem exuti omnibus armis: deinde erant homines simplices, et bello minime assueti. Hinc factum est igitur ut instar ovium mactati fuerint, quoniam Ismael et eius sodales erant similes lupis, pleni truculentia. Iam sequitur,

8. *Decem autem homines inventi sunt in ipsis qui dixerunt (et dixerunt, copula resolvi debet hoc modo: dixerunt ergo) ad Ismael, Ne interficias nos, quia sunt nobis opes reconditae in agro, triticum, et hordeum (sunt pluralis numeri, sed durum esset latine dicere tritica, et hordea), et oleum, et mel: et*

cessavit (vel destitit) et non occidit eos in medio fratrum suorum.

Hic videmus saevitiam Ismaelis fuisse coniunctam cum avaritia. Accensus quidem erat immani rabie quum interficeret simplices et innoxios viros: sed quum spes oblata esset lucri, pepercit aliquibus. Sic ergo videmus fuisse leonem vel lupum vel ursum saevitia, sed interim fuisse hominem famelicum, quia simul ac olfecit odorem praedae, dimisit liberos decem ex octoginta, quos probabile est redemisse vitam quum venissent domum. Ita in uno homine videmus fuisse plura monstra, quoniam si oderat eos omnes qui faverent partibus Godoliae, cur passus est abire istos incolumes? nempe quia praevaluit avaritia et rapacitas. Iam additur, *non fuisse occisos in medio fratrum*, hoc est, quum iam essent expositi ad mortem, et essent aliis permixti, ut non posset dissimilis esse eorum conditio, dicit propheta fuisse liberatos, nempe quia Ismael nihil aliud quaerebat quam lucrum facere. Et probabile est in rebus adeo turbatis non fuisse satis annona munitum, et aliis rebus. Quum ergo egestas ipsum premeret, ita sibi moderatus est, ne crudelitas esset damnosa. Hic etiam admirabile Dei consilium nobis proponitur, quod miseros homines ita indigne passus fuerit occidi a latronibus. Domos suas reliquerant ut lugerent incendium templi. Quum ergo pietatis zelus ipsos Ierosolymam traxisset, quam indignum fuit ita illos obici saevitiae Ismaelis et similium? Sed, quemadmodum heri dictum fuit, Deus habet arcanas rationes, quibus consulat suorum saluti. Eripuit Godoliam. Fuit quidem tristis eius exitus: quum eum interfecit Ismael, quem hospitio receperat: sed Deus non passus est ipsum inter graves molestias iactari: quia Iohannes filius Kareah, qui tamen erat fidelissimus, statim coepisset sancto viro molestus esse, ut videbimus capite proximo. Fuit enim paulo post impiae factionis dux et antesignanus, et feroceiter surrexit adversus Ieremiam. Si ergo superstes fuisset Godolias, undique fuisset oppugnatus a suis. Deus ergo voluit eum semel liberari ab illis miserrimis curis. Idem etiam accidit viris septuaginta qui fuerunt occisi. Nam Dominus eos collegit in suam quietem, ne obnoxii essent gravissimis malis et cladibus quae paulo post sequutae sunt. Nihil enim miserior fuit residuo illo populo, cui pepererat Nabuchadnezer. Ergo hic suspicere convenit arcanum Dei consilium, ubi videmus ingulatos fuisse miseros homines, qui tamen profecti erant Ierosolymam testandae pietatis suae causa. Melius, in summa, cum ipsis actum est, quam si coacti fuissent iterum multas miseras perpeti. Nunc sequitur,

9. *Fovea autem in quam proiecit Ismael illuc (sed abundat) omnia cadavera hominum, quos percussit in plaga Godoliae (vel propter Godoliam, ut alii vertunt), ipsa est quam fecerat rex Aza propter Baaza regem Israel: hanc replevit Ismael filius Nathaniae interfectis.*

Obiter narrat propheta foveam fuisse factam a rege Aza quum muniret urbem adversus impetum regis Baazae, sicuti refertur secundi Cronicon decimo sexto capite. Baaza enim collecto exercitu aggressus est terram Iehudah, et coepit exstruere urbem, ut ita teneret Iudaeos quasi obsessos, et quotidianas incursiones illinc faceret, et posset etiam tuto illuc recipere suas copias cum praeda. Aza deinde conduxit regem Syriae, et fecit ut foedus irritum esset, quod duo reges Syriae et Israel inter se pepigerant. Ita coactus est Baaza relinquere opus imperfectum, et illinc dicitur Aza lapides collectos asportasse, ut inde fovea exstrueretur. Foveae quidem illic nulla fit mentio: sed colligere licet, tunc fuisse exstructam foveam, quae interposita esset inter hostem et urbem. Sed posset videri absurdum, foveam illam fuisse in medio urbis, nisi quod forte propugnaculum aliquod exstruxit Aza intra urbem ipsam. Si forte expugnaretur ab hoste ut se reciperet cum hominibus bellicosus, quemadmodum saepe arces scimus exstrui in mediis urbibus tanquam propugnacula, ut sint ultimi refugii loco. Hanc igitur fossam exstruxit Aza, ut si forte rex Israel urbem expugnaret, non posset tamen longius penetrare, sed subsisteret invitus, quia fossa esset interposita. Sed in rebus incertis tantum coniecturas afferre licet. Auet autem propheta indignitatem rei, quum dicit *foveam illam repletam fuisse interfectis*, quae longe in alium finem et usum fuerat exstructa, quum scilicet in maximas angustias redactus esset rex Iehudah, tunc foveam illam opposuit violentiae hostis, nempe ut tueri posset regnum suum et subditos: nunc autem prope foveam illam ingulantur non Syrii vel Israelitae, sed Iudaei ipsi, et pii Dei cultores. Quod ergo factum erat in publicam utilitatem populi, convertit Ismael in perniciem bonorum virorum. Et hinc etiam magis augetur atrocitas sceleris, ut dictum fuit. Postea sequitur,

10. *Et captivum coepit Ismael quod residuum erat populi, quod erat in Mispah, nempe filias regis, et totum populum qui relictus fuerat in Mispah, quem commiserat Nabuzardan princeps interfectorum Godoliae filio Achikam (vel, cui residuo populi praeceperat Godoliam, eodem sensu, filium Achikam): accepit ergo Ismael filius Nathaniae, et profectus est, ut transiret ad filios Ammon.*

Nescitur an ab initio consilium hoc cepit Ismael, an vero quum videret sibi non satis esse potentiae ad resistendum, pro re nata traxerit secum captivos, ut habitaret apud regem Ammon. Probabile tamen est fuisse hoc factum ex composito, et antequam Ismael interficeret Godoliam fuisse hoc transactum, ut reliquiae populi illuc traherentur. Voluit forte rex Ammon emittere ex suis, qui habitarent in Iudaea: ita speravit fieri posse, ut dominaretur Iudaea: et speravit se posse pacisci cum rege babylonio si fieret tributarius. Hoc tamen erat maximum, occupare terram admodum fertilem. Quidquid sit, minime dubium est, quin rex Ammon speraverit magnum aliquid, quum interfectus fuit Godolias. Et hac ratione probabile est, abductum fuisse populum, cui permissa erat habitatio in Iudaea: hoc nunc propheta narrat, *Ismael captivos cepisse qui residui erant*. Apparet autem progressu temporis fuisse instructum maioribus copiis quam antea. Neque enim cum paucis hominibus poterat populum cogere: erat enim non parva multitudo eorum qui relictii fuerant, quemadmodum vidimus. Erant autem dispersi per multa oppida: non solo edicto adeptus fuisset Ismael ut migrarent in terram Ammon. Ergo postquam iugulavit Godoliam, deinde absterruit omnes sua saevitia, minime dubium est quin multi ad ipsum transierint. Semper enim impia factio reperit multos qui sequantur, quum spes aliqua oblata est. Quicumque ergo in populo perversi erant, sequuti sunt ducem illum: et ita potuit captivum ducere totum populum. Sed iterum hic oboritur quaestio de filiabus regis. Relicti enim fuerant duntaxat pauperes et obscuro, quibus nullum erat nomen: regium vero semen fuerat traductum, sicuti vidimus. Sed probabile est ex filiabus regis aliquas fuisse ereptas quum urbs obsideretur, quemadmodum Ismael ipse erat ex semine regio, sed erat fugitivus quum urbs fuit expugnata. Non potuit igitur ipso potiri Nabuchadnezer. Idem etiam contigit filiabus regis, quas potuit Zedechias depone in tutis locis: eas autem postea collegit Godolias, quum videret sine discrimine et invidia id posse fieri. Imo quum id impetrasset a Nabuzardan, quemadmodum ante vidimus. Quanquam ergo praeerat Godolias hominibus egenis, et nullius pretii, tamen filiae regis quae translatae fuerant in loca pacatiora postea cum ipso habitaverunt, sicuti ad eum se contulerunt Ismael, et Ioannes filius Kareah, et alii puges exercituum. Eadem igitur est ratio. Sed iterum repetitur *populum*, nempe *residuos in Mispath quos commiserat Nabuzardan Godoliae* vel quibus praefererat Godoliam, quemadmodum ante vidimus. Repetitio autem non est supervacua, quoniam Ieremias quod notatu dignum erat rursus exprimit, fuisse caecum furorem et impetum Ismael, qui non viderit ita exasperari animum regis Nabuchadnezer,

ut postea esset implacabilis: sed fuit quasi furialis illa amentia, ut neque sibi neque aliis prospiceret. Dicit ergo *cepisse totum illum populum et profectum fuisse, ut transirent ad filios Ammon*. Ita multo durior fuisset conditio eorum, quam si in longinquum exsilium tracti essent. Ammonitae enim nihilo fuissent clementiores Chaldaeis, imo illic subiecti fuissent pluribus contumeliis, quemadmodum postea videbimus: denique utilius ipsis fuisset, vel magis tolerabile, semel occidi, quam ita transferri in illud exsilium, quod miserimum illis fuisset. Hinc apparet fuisse prorsus exutum humanitatis sensu Ismael, qui potuit filios Abrahae ita impie prodere. Nam si qua fuisset aemulatio, hoc saepe contigit ut imperii cupiditas homines impulerit ad nefanda facinora: sed ubi trahit miserum populum ad Ammonitas, hoc certe plus quam belluinum est. Quantum ad vulgus ipsum spectat, videbimus postea dignum fuisse et probis omnibus et miseris: neque vero haec calamitas accidit nisi iusta Dei providentia. Tametsi enim liberati sunt a filio Kareah, ut postea videbimus, statim profecti sunt in Aegyptum reclamante propheta et severe illis denuntiante, ne illuc transirent. Ergo quanquam hic nobis describitur foeda et prodigiosa crudelitas Ismael: sciamus tamen dignos fuisse Iudaeos qui traherentur per varia exsilia, et qui subicerentur omnibus miseriis. Omiseram particulam unam, ubi dicitur *interfectos fuisse septuaginta homines in manu Godoliae*. Quidam Manum vertunt, ut attigi, propter Godoliam: alii autem, In loco Godoliae. Sed quoniam illa expositio coacta videtur, possumus manum accipere pro plaga, aut vulnere, et videtur magis convenire, quemadmodum saepe manus in scriptura accipitur. *Occisi ergo sunt in plaga Godoliae*, hoc est, similiter cum ipso fuerunt interfecti quasi super eius vulnus. Nunc pergamus.

11. *Et audivit Ioannes filius Kareah, et omnes duces copiarum qui cum eo erant omne malum quod perpetraverat Ismael filius Nathaniae.*

12. *Et sumpserunt omnes homines, et profecti sunt ad proeliandum cum Ismael filio Nathaniae, et invenerunt (vel assequuti sunt) ipsum ad aquas magnas (alii vertunt, multas, sed non placet) quae sunt in Guibeon.*

Hic narrat propheta, Ismael non fuisse potitum suis votis, quia statuerat populum quasi venundare regi Ammon: fuit autem interceptus in via, sed primo dicit *Ioannem filium Kareah audito rumore una cum aliis ducibus venisse obviam, ut iter abrumperet*: dicit collegisse omnes homines, nempe qui dispersi erant. Quosunque igitur potuerunt nancisci, eos traxerunt in suas partes, et venerunt ut confingerent cum Ismael. Dicit autem propheta, *occur-*

sum fuisse factum apud aquas magnas: et existimo sic vocatas fuisse, sive lacus fuerit, sive stagnum aliquod. Non dubito igitur quin perpetuum fuerit hoc epitheton. Alii dicunt aquas tunc fuisse multas, quia continuas fuissent pluviae. Sed divinatione illa nimis est frigida. Simplicior est ille sensus, fuisse aquas illas sic vocatas, quoniam in illa parte non erat prae lacu illo magna aquarum copia. Retentus igitur illic fuit Ismael. Iam addit propheta captivos fuisse laetatos conspecto Ioanne, et ita statim transitionem fuisse factam. Dicit igitur,

13. *Et accidit quum vidisset populus, qui erat cum Ismael, Ioannem filium Kareah, et omnes duces copiarum, qui erant cum eo, tunc lactati sunt.*

14. *Et conversus est totus populus quem abduxerat Ismael e Mispah, et reversi sunt, et profecti sunt cum Ioanne filio Kareah.*

Fuit facile populo captivo transire ad Ioannem, et eius exercitum, quia venerant satis bene instructi Ioannes et reliqui duces copiarum, et erant homines satis bellicosi, ut antea vidimus. Non poterat autem Ismael par esse, quum populus sese adiungeret Ioanni et eius comitibus. Ita videmus impium hominem turpiter cecidisse, quum putaret se gratissimum fore regi Ammon, si tot captivos adduceret, qui habitarent in eius terra, ut posset ipse occupare Iudaeam. Finxerat igitur sibi multa quibus Deus ipsum frustratus est: sed voluit Deus ipsum manere superstitem. Aufugit enim, quemadmodum postea sequitur,

15. *Et Ismael (Ismael autem) filius Nathaniae servatus est (vel evasit) cum octo hominibus a facie Ioannis, et profectus est ad filios Ammon.*

Infelicitate quidem successit quum fugit coram hoste, quum defecit ab ipso totus populus, quum perdidit suos milites, nec potuit sine maximo opprobrio venire in conspectu regis Ammon. Hoc tamen adhuc videtur absurdum quod aufugerit. Nam cur Deus non exsequutus est celebrem illam sententiam: Qui gladio percusserit gladio peribit: quisquis effuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius. Non unum modo hominem occiderat Ismael, sed ducem populi, et quidem eum ducem cuius fide, opera et gratia servatae fuerant reliquiae, tanquam semen aliquod: deinde occiderat quoscunque cum ipso repererat: postremo occiderat 70 homines, quibuscum tamen nihil erat iurgii, nullum bellum, nulla rixa. Quum ergo Ismael ita imbutus esset sanguine innoxio, et tot caedibus bonorum virorum pollutus, qui factum est ut evaserit? Quemadmodum iam dixi, non servat Deus aequalem

mensuram in suis iudiciis: prorogat enim saepe vitam scelestissimis, ut sint quasi propositi in spectaculum: neque tamen interim evanescit veritas illius sententiae: Qui fuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius. Sed Deus habet diversos modos quibus rependat homicidis et sicariis iustam mercedem. Et notandum est quod dicitur in Psalmo (59, 12), Domine, ne occidas eos ne forte obliviscatur populus meus. Propheta illic Deum rogat ne impios statim exstinguat. Nam posset facile obrepere oblivio notabilis poenae, si Deus illam subito et uno momento exigeret. Sed quum Deus imprimit signum maledictionis suae impiis et scelestis, vitam autem illis prorogat, perinde est ac si locaret eos in theatro diu per otium considerandos. Conspicua igitur sunt signa vindictae Dei adversus impios, quum lente ac pedetentim Deus ipsos persequitur, et de die in diem ipsos quodammodo ad tribunal suum citat. Non dubium est igitur quin Deus hoc modo ultus fuerit saevitiam Ismael. Qui enim factum est ut occiderit Godoliam? nempe quoniam erat ex semine regio adhuc turgebat stulta superbia, quum tamen Deus potenti sua manu fregisset quidquid erat dignitatis in regio semine, imo contrivisset penitus: ipse tamen adhuc ferociam suam aluit: et ideo Deus duplicem poenam de ipso sumpsit, quum illum nudavit omni comitatu, quia venit ad regem Ammon, quem haud dubie impleverat magnificis promissis, et a quo etiam expectabat non vulgare praemium, ut cum suis octo comitibus fugitivus et confusus etiam esset, et videret nullam esse spem reditus. Hinc igitur factum est ut contemptus et reiectus fuerit. Hoc haud dubie fuit acerbius quam si passus fuisset decem mortes. Ergo discamus iudicium facere non ex praesentium rerum aspectu, sed ita ut patienter expectemus dum palam faciat Deus sibi esse diversas rationes in puniendis reprobis: imo hoc plurimum valere debet ad fidei nostrae confirmationem, quum videamus pios crudeliter interfici, scelestos autem homines manere salvos. Nam hinc sequitur expectandum esse aliud Dei iudicium, quod nondum apparet. Nam si Deus rependeret singulis iustam mercedem, tunc Sadduceaei merito iactarent non esse aliam vitam: sed ubi res ita in mundo confusae sunt, agnoscimus suspendi et differri iudicium Dei in aliud tempus. Ergo erigit haec varietas, vel confusio, si ita placet, mentes nostras ad spem ultimi iudicii et beatae resurrectionis. Ego nunc non progrediar ulterius.

16. *Et sumpsit Ioannes filius Kareah et cuncti principes (duces) copiarum qui erant cum eo omnes reliquias populi, quas reduxerant ab Ismaele filio Nathaniae e Mispah, postquam percusserat Godoliam filium Achikam, viros fortes, viros belli (hoc est,*

bellicosos) et mulieres, et pueritiam, et eunuchos quos reduxerat e Guibeon.

17. Et profecti sunt, et sederunt (vel substituerunt) in Geruth-Chimeham quae est prope Bethlahem, ut proficiscerentur ad ingrediendum in Aegyptum,

18. Propter Chaldaeos, quia timebant ab ipsis (ad verbum, a facie ipsorum), quia percusserat Ismael filius Nathaniae Godoliam filium Achikam, quem praefecerat rex Babylonis in terra.

Iam ostendit propheta, quamvis species aliqua virtutis apparuerit in Ioanne filio Kareah, non fuisse tamen recto animo. Erat vir strenuus et cordatus: sed detexit suam incredulitatem, quum traxit reliquias populi in Aegyptum, idque vetante propheta: quanquam satis iam sciebat sibi hoc non licere, tamen contumacia eius duplicata fuit quum prophetae consilium reiecit, ut videbimus. Hic igitur locus docet, quamvis duces copiarum, qui profligarunt Ismael, et ulti sunt eius perfidiam, fuerint animosi, et ostenderint studium publicae salutis: tamen vacuos fuisse fide. Ita defuit illis quod praecipuum erat, nempe pietas et timor Dei. Dicit igitur propheta Ioannem et reliquos sumpsisse reliquias populi, quas reduxerant ab Ismaele ex Mispath, non quod illuc reductae essent, sed abduxerat e Mispath Ismael miserum vulgus captivum, sicuti vidimus. Reducti autem fuerunt omnes a Guibeon, quemadmodum sequitur in fine versus. Dicit autem fuisse viros fortes גִּבּוֹרִים (sic appellat a fortitudine: nam sequitur postea explicatio) אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה, homines bellicosos. Vocat igitur fortes, deinde explicat qualis fuerit illa virtus, nempe quod essent viri militares. Dicit mulieres etiam permixtas fuisse et pueros, atque eunuchos, qui floruerant aliquando in aula regis, et paulo ante vidimus fuisse etiam in ea turba regis filias. Contraxerat igitur Godolias multitudinem hominum non tantum ex plebe, sed etiam ex viris nobilibus, et quorum non vulgaris fuerat fortuna et dignitas stante regno. Sed statim subiicit propheta quale fuerit omnium consilium. Dicit igitur substituisse in Geruth: alii appellative transferunt, In peregrinatione: sed mihi potius videtur proprium esse nomen, et subscribo eorum sententiae qui sic verterunt. Vocatur autem Geruth Chimeham, cuius fit mentio secundo libro Samuelis: fuit hic filius Bersilai, qui Davidem recepit quum esset profugus e regno, et liberaliter tractavit: quum David vellet gratiam rependere, bonus ille vir excusavit senium, et dixit se iam decrepitum esse, ut cibum non gustaret: sed filium suum Davidi permisit, et probabile est locum Geruth fuisse datum loco mercedis: hinc vocatus fuit locus Geruth Chimcham, cui possessor nomen imposuit. Dicit fuisse prope Bethlahem: et hoc etiam probabile est, quum David vellet remunerari hospitem suum, elegisse vicinum

locum urbi suae, et in qua erat natus. Subiicit, ad proficiscendum: ergo docet propheta non fuisse illic fixam habitationem, sed cepisse consilium proficiscendi in Aegyptum. Id sciebant vetitum esse lege Dei: saepius etiam prophetae testati fuerant maledictum hoc fore consilium: atqui Deo prohibente, sese tamen ad iter accingunt: metus in causa est, sed utcumque merito timuerint, debebant tamen reputare quid Deus permitteret. Nam si aegrotus toxicum accipiat loco remedii poenas dabit suae temeritatis et insaniae: ita qui volunt sibi prospicere invito Deo, consultant in suam perniciem. Hoc factum narrat propheta a reliquiis populi. Dicit ergo fuisse ad tempus illic, sed spectasse in Aegyptum, propter Chaldaeos, inquit, quia sibi timebant, propterea quod interfecerat Ismael Godoliam, quem rex Nabuchadnezer praefecerat terrae. Metus hic non fuit conceptus de nihilo: sed poterant mittere deprecatores ad regem babylonium, et conicere culpam in autorem, et se purgare. Et res satis comperta erat. Facile igitur impetrassent veniam a rege Nabuchadnezer. Sed quia nullus apud ipsos viget timor Dei, neque expendant quid sibi liceat, feruntur suo impetu in Aegyptum: ita metus non potuit ipsorum culpam levare, quoniam erat aliud remedium in promptu, et quod Deus benedixisset. Verum ubi neglecto Dei verbo tantum sequuntur quod sensus proprius illis dictavit, hinc fit, ut sibi pessime consulant. Sed longe deterius est quod sequitur.

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

1. Et accesserunt cuncti duces copiarum, et Ioannes filius Kareah, et Iezaniah filius Ozaniae, et totus populus a parvo usque ad magnum:

2. Et dixerunt ad Ieremiam prophetam, Cadat aedum precatio nostra coram facie tua, et ores pro nobis Iehovam Deum tuum pro omnibus reliquiis istis, quia relictus sumus exiguum e magno, sicuti oculi tui vident nos.

3. Et annuntiet nobis Iehovah Deus tuus viam, per quam ambulemus, et rem quam faciamus.

Dixi improbius multo fecisse Ioannem et eius sodales, et totum populum quum ad prophetam venerunt, quam si ipso praeterito recta petiissent Aegyptum. Nam aut fallaciter venerunt, atque ex professo ita fuerunt mentiti, vel nimium stupidi fuerunt, et hypocrisis prorsus ademit illis omnem sensum. Veniunt ad prophetam, nempe ut capiant consilium, imo ut sit ipse interpretes Dei, et ita sciant quid sibi agendum sit: promittunt se obedientes fore, ut

postea videbimus. Quidquid sit, petunt oraculum cui acquiescere necesse erat, nisi vellent palam iugum excutere, et ostendere se crassos et profanos esse Dei contemptores. Veniunt ad prophetam, et tamen iam illis fixum erat petere Aegyptum, quemadmodum vidimus. Qui consilium petit, in primis videre debet, ne quod afferat praeiudicium, sed sit integer: atqui hoc tamen vitium nimis est vulgare, ut scilicet homines se deliberare fingant, quum tamen iam illis decretum sit quod facturi sunt: imo nihil magis tritum est in communi usu. Neque enim ut plurimum consultores volunt discere quid rectum sit, sed volunt alios suffragari suis affectibus. Qui hoc vel illud statuit, fingit se ambigere, et teneri suspensum, rogat quidnam expediat: si responsum fuerit ex voto, amplectitur quod dictum est: sin vero is qui consulit, dissuadeat quod ille iam statuit, repudiatur totum consilium. Talis ergo simulatio nobis describitur a propheta, quod scilicet *venerint tam duces quam totum vulgus ad Ieremiam*. Dicit primo loco *duces copiarum*, et adiungit *Ioan-nem filium Kareah et Iezaniam filium Ozaniae*. Duos adiungit non tanquam postremos, sed honoris causa, quemadmodum ubi dicit angelus (Marc. 16, 7), *Ite, et annuntiate discipulis eius, et Petro*, non reiecit Petrum quasi aliis omnibus sit inferior, sed honoris causa ponit eius nomen postquam in genere de omnibus loquutus erat. Sic etiam hoc loco generaliter propheta *nominat duces*: sed quoniam praecipui erant Ioannes filius Kareah et Iezaniah, ideo diserte eorum nomina exprimit. Adiungit, *Et totus populus a parvo usque ad magnum*. Hoc ad aetatem non refertur, sed intelligit cuiuscunque essent ordinis, omnes venisse ad Ieremiam uno consensu. Non fuit igitur paucorum hominum conspiratio, sed omnes a minimo usque ad maximum statuerant in Aegyptum proficisci: et tamen veniunt quasi integro animo ad prophetam. Quorsum? volebant scilicet approbari perversum suum consilium a Deo, et ita libidini suae Deum subiicere, quia non patiebantur se gubernari ab eius spiritu, et audacter spernebant eius verbum. Ostendit igitur propheta omnes implicitos fuisse eodem crimine, et dicit *sic fuisse loquutos*, ac si parati essent ad obsequium, *Cadat deprecatio nostra coram te*. Hoc quum ad Deum refertur, diximus esse signum humilitatis: sed transfertur haec loquutio ad homines, et quum suppliciter rogant Hebraei, dicunt, *Cadat oratio mea coram te*, hoc est, exaudias quod abs te suppliciter et cum summa humilitate precor. *Ores, inquit, pro nobis Iehovam Deum tuum*. Deum Ieremiae appellat non quasi velint se eximere ab eius imperio. Non significant igitur se a Dei subiectione alienos esse, sed hoc modo commendant Ieremiam, et agnoscunt esse verum et legitimum Dei prophetam. In summa, hoc epitheton refertur

ad propheticum munus, ac si diceret Ieremiam hactenus fidem fecisse suae vocationis, ita ut certo liqueat ipsum divinitus esse missum. Videmus ergo cur Iehovam appellent *Deum Ieremiae*, non quasi Deum reiciant, ac si non esset illis communis cum Ieremia, sed statuunt prophetam ipsum superiori gradu, ut sit eius fides et integritas extra controversiam. Hoc autem merito recidit in ipsorum caput. Nam si Ieremias Dei propheta erat, cur non statim obtemperant, postquam sciunt fideliter retulisse quod acceperat a Deo? cur etiam proterve et ferociter contra eum insurgunt, et arguunt eum mendacii? haec igitur fuit servilis, sed fallax adulatione, quemadmodum hypocritae nunquam sincere loquuntur. Postea adiungunt, *Pro cunctis reliquiis istis, quia relictis sumus exiguum e magno*. Miserebilibiter hoc addunt quo facilius impetrent quod postulant a Ieremia. Neque tamen id erat difficile, sed quia sibi male erant conscii, ideo blanditiis conciliant sibi favorem apud prophetam. Si absque fucio eum rogassent, sciebant sponte propensum esse ad quaerendam salutem populi: sed qui animo erant duplices, ideo obiciunt miseram suam fortunam, quae poterat magis ac magis prophetam incitare ut pro ipsis apud Deum intercederet. Et hac etiam ratione addunt, *Sicuti oculi tui nos vident*. Obiciunt etiam triste illud spectaculum, quod flectere prophetam debebat ad sympathiam. Iam sequitur, *Et annuntiet nobis Iehovah Deus tuus viam, per quam ambulemus*. Clarius exponunt cur velint precationem pro se concepi, nempe ut Deus illis respondeat, et demonstret quid facere ipsos velit. Veniunt ergo, sicuti dictum fuit, tanquam ad obsequium parati: deinde prae se ferunt modestiam, quod scilicet nihil temere aggredi velint, sed tantum sequi quo Deus vocabit. Si ex animo loquuti essent, haec erat singularis virtus, confugere in rebus perplexis ad Deum, et se permittere regendos eius verbo: sed videbimus meram fuisse simulationem. Hic tamen nobis ante oculos ponitur hypocrisis illius populi, ut discamus, quoties seiscitamus quid placeat Deo, afferre cor purum et sincerum, ut nihil nos impediatur vel moretur, quominus statim amplectamur quidquid Deus praeceperit. Sed detegitur adhuc foedior ipsorum hypocrisis quum addit propheta,

4. *Et dixit illis Ieremias propheta, Audi, ecce ego orabo Iehovam Deum vestrum secundum sermones vestros, et erit, quemcunque sermonem responderit Iehovah vobis, annuntiabo vobis, non celabo a vobis quidquam.*

Ut melius praepararet ipsos ad parendum testatur se fidelem fore Dei nuntium. Neque enim dubium est quin suspectos habuerit propheta, ut

postea videbimus. Ergo ut ipsos dociles et morigeros habeat postquam a Deo responsum acceperit, praefatur se officio probi et fidelis prophetae esse functurum. *Audivi*, inquit. Hic ostendit quam proclivi sit affectu, et quam nihil detrectet quod conducatur ipsis in salutem. *Audivi*, inquit, *ecce ego precabor secundum sermones vestros*. Non dubium est quin ita significet se illis optime cupere, et poterat hoc adhuc ipsos reddere magis attentos ad oraculum, quum scirent prophetam tali esse amoris affectu. Nec dubium est quin propheta de sua erga ipsos caritate testatus fuerit, ut plus ponderis deinde haberet eius doctrina. Quum dicit, *Quidquid responderit vobis Deus vester*, non intelligit oraculum fore omnibus manifestum: quia verba etiam non possunt aliter exponi, quam prophetam, quod audierit ex ore Dei, palam facturum toti populo. Sed dicit *responderi* omnibus quod in omnium gratiam Deus responsurus erat: quemadmodum loquutus est quidem Deus Mosi, sed dicitur loquutus esse toti populo, quia communis erat omnium doctrina, et Moses legem non accepit, neque eius interpretationem privato suo nomine emisit, sed ut populus cognosceret quid esset rectum. Sic ergo Ieremias hic responsum Dei quod ipse erat accepturus, commune facit toti populo. Alio autem sensu vocat Deum populi: neque enim ipsi blanditur, neque laudat eorum pietatem, sed hortatur eos ut se totos Deo permittant et addicant: quasi diceret negotium ipsis esse cum Deo, qui ipsos sibi devinxerat quum adoptasset in populum peculiarem, deinde quum tot beneficiis esset prosequutus. Quoniam ergo Deus se illis patefecerat, non poterant impune reiicere eius consilium, quia nullus erat ignorantiae praetextus. Videmus ergo pondus subesse huic particulae, quia admonet Ieremias non posse ipsos impune illudere Deo, quia non sint sui iuris, sed fuerint hac lege electi in populum ut Dei imperio prorsus subessent. Haec igitur summa est, prophetam bona fide relaturum esse ad Iudaeos quidquid Deus ipsis responderit, ut maior autoritas accedat eius doctrinae. Nunc sequitur,

5. *Ipsi autem dixerunt ad Ieremiam, Erit Iehovah inter nos in testem (vel testis) fidei et veritatis (testis fidelis, et verax), nisi secundum omnem sermonem quem miserit (id est, pro quo miserit) Iehovah Deus tuus ad nos sic facturum sinus:*

6. *Sive bonum, sive malum, voci Iehovae Dei nostri, pro qua nos mittimus te ad ipsum, obediemus (audiemus vocem, ad verbum: sed tantundem valet, audire vocem atque obedire voci), ut bene sit nobis, quum obediverimus voci Dei nostri.*

Hinc apparet populum intellexisse quo consilio Ieremias antequam Deum consuleret reddiderit illos

certiores suae fidei et sinceritatis. Neque enim frustra promittunt se Deo fore morigeros: sed quia videbant se suspectos esse Ieremiae, ideo quemadmodum profitetur se veracem et fidum fore doctorem, ita etiam ex opposito et vicissim affirmant se fore probos discipulos, et se amplexuros quidquid Deus illis mandaverit. Sed statim produnt suam perfidiam: quia ubi audiunt non placere Deo quod statuerant, non modo reiiciunt consilium Dei et prophetae, sed proterve insultant, et convitiis etiam onerant sanctum virum ac si mentitus esset. Interea hypocrisis eorum nobis exemplo esse debet, ut quum Deus dignatur nos singulari isto privilegio, ut viam recte agendi nobis monstret, quemadmodum dirigit nos per magistros et doctores probos et idoneos: ut etiam simus dociles et prompti ad parendum, neque ore tantum hoc testemur, sed praestemus re ipsa. Dicit ergo propheta ipsos sic loquutos esse, *Sit Deus testis fideles et verax inter nos*. Non contenti simplici affirmatione audent interponere nomen Dei. Et ita videmus quam caeca sit hypocrisis. Nam si expenderent apud se homines quid sit profanare sacrum Dei nomen, certe horrerent et abominarentur omne periurium. Quum ergo tam audacter ad iurandum prosiliunt, hinc apparet ipsos esse quasi obstupefactos: et nulla est ebrietas quae magis conturbet mentes hominum et omnes sensus, quam hypocrisis. Iam addunt, *Quemcunque sermonem pro quo miserit Iehovah Deus tuus ad nos, sic faciemus*, hoc est, quidquid mandaverit Iehovah per manum tuam. Nam mittere dicitur Deus ad aliquos, quum legatum suo nomine constituit qui perferat mandata. Ieremias ergo fuit quasi intermedius, qui populum alloqueretur Dei nomine, ac si fuisset e coelo missus. Dicunt igitur se facturos quidquid Deus praeceperit. Sequitur maior expressio, *Sive bonum sit, sive malum, voci Iehovae Dei nostri parebimus*. Non insimulant hic sermonem Dei pravitatis, quasi aliquid in ipso sit vitiosum: sed *bonum* accipiunt pro laeto, *malum* autem pro tristi: perinde ac si dicerent se nihil aliud exposcere, quam ut declaret Deus quid sibi placeat, et ita esse subactos ut nihil recusent etiam quod adversetur carni. Si ex animo profecta fuisset haec oratio, erat testimonium verae pietatis: nam ita formatos esse decet piorum animos, ut Deo sine exceptione obediant, sive imperet quod adversatur eorum animo, sive alio quam velint trahat. Nam qui volunt cum Deo pacisci, ut nihil exigat, nisi quod ipsis adlubescit, ostendunt se nescire quid sit colere Deum. Ergo obedientia fidei hoc in primis postulat ut se abdicet homo propriis affectibus, non opponat sua vel consilia vel vota verbo Dei, non obiciat hoc sibi esse asperum, illud parum suave. *Sive igitur bonum, sive malum*, hoc est, quamvis repugnet sensus carnis, necesse est amplecti quid-

quid Deus mandat ac praecipit: haec, inquam, est regula verae pietatis. Quum fecte loquuti sunt Iudaei sumendo alienam personam, abusi sunt Dei nomine: sed si cupimus probare fidem nostram Deo, haec unica agendi ratio est, ut sermo eius nos contineat in officio, sive gratus sit, sive asper, neque unquam obstrepamus: quemadmodum impii, quum Deus vult ipsis iugum imponere, queruntur doctrinam eius esse nimis duram et onerosam. Ergo facessant quaecunque poterunt nobis ingratum reddere Dei sermonem, si volumus certum fidei nostrae testimonium dare. Hoc sensu dicunt *Sive bonum sit, sive malum* quod proposuerit Deus, tamen obediemus eius voci. Postea addunt, *Pro qua mittimus te ad ipsum*. Hic adhuc magis se coniciunt in plagas. Ieremias non adigit illos conceptis verbis ad iurandum: iurant tamen, deinde multis circumstantiis se magis obstringunt si periuri fuerint: quemadmodum nunc ostendunt duplex fore scelus, nisi obediant verbo Dei. Quare? si missus fuisset ad eos propheta, poterant afferre excusationes, quae etsi vanae fuissent, tamen habebant aliquid coloris: sed ubi ultro ipsi Deum interrogant, ubi sese offerunt, et promittunt fore obsequentes in omnibus, nisi postea praestent fidem datam, apparet magis esse inexcusabiles, quod scilicet tentaverint Deum. Nam quis eos induxit, ut venirent ad prophetam? Videmus ergo ut Deus illis extorqueat quod duplicabat ipsorum crimen. Sed hypocritae, quo magis fucare conantur occultam suam impietatem, eo gravius se constringunt, et magis ac magis accendunt in se iram Dei. Postea addunt, *Ut bene sit nobis quum obederimus voci Iehovae*. Hac etiam circumstantia aggravant suum crimen. Nam si propheta illis fuisset pollicitus prosperum eventum, poterant non credere. Peccassent quidem in eo, sed fuisset magis tolerabile ipsorum scelus, quam dum ipsi loquuntur, quasi organa spiritus sancti: proferunt hanc vocem, *Bene erit nobis*, haec est tota nostra felicitas Deum vocantem sequi, et illi parere. Quum ergo ita obtestantur Deum et prophetam, quo magis affectant videri probi Dei cultores, eo maiorem condemnationem in se suscipiunt. Nam si persuasum ipsis erat nihil cessurum feliciter nisi ex Dei mandato, cur non igitur se Deo subiiciunt? cur aspernantur quod postea dictum est a propheta? Sed, quemadmodum iam dixi, quum illi improbe Deo mentiti se ipsos fefellerint, dum abusi sunt sacro eius nomine, discamus agnoscere non aliter expectandum esse felicem exitum in cunctis actionibus, quam ubi obederimus voci Dei: quia quidquid tentabunt a se ipsis homines, maledictum erit coram Deo. Haec igitur unica nobis spes est, quum nihil tentabimus nisi ex ore Dei, fore bonum et laetum exitum, etiamsi multa intervenerint praeter spem et praeter sententiam animi nostri.

7. *Et fuit, a fine decem dierum datus est sermo Iehovae ad Ieremiam.*

8. *Et vocavit Ioannem filium Kareah, et omnes duces copiarum, qui cum eo erant, et totum populum a parvo usque ad magnum:*

9. *Et dixit illis, Sic dicit Iehovah Deus Israel ad quem misistis me (ad verbum, ad quem misistis me ad ipsum), ut prosternerem precationem vestram coram facie eius:*

10. *Si habitando habitaveritis in terra hac, tunc aedificabo vos, et non diruam, et plantabo vos, et non evellam: quia poenitet me mali, quod intuli vobis (vel satiatus sum malo).*

Hic narrat Ieremias quale responsum a Deo acceperit, et eius nomine deditur ducibus copiarum, et toti populo. Summa haec est, ut maneant in terra: hoc enim illis fore utile. Postea videbimus fallaciter ipsos sciscitatos fuisse consilium Dei, cui statuerant non parere, et iam id aliqua ex parte dictum fuit. Sed iterum clarius ostendit propheta quum contumaciter se gesserint postquam Deus praecepit ut quieti manerent, praesertim ne se conferrent in Aegyptum. Dicit autem, *Quum ventum esset ad decimum diem, tunc Deum respondisse*: poterat quidem extemplo, sed distulit, ut vaticinium plus haberet ponderis. Si interrogatus fuisset propheta de communi regula vivendi, ut erat fidelis legis interpres, poterat exponere quid rectum esset: quia autem de speciali negotio interrogatus fuerat, non statim respondet: Deus etiam, quemadmodum dixi, tenet omnes suspensos ad aliquod tempus, non tantum ut prophetae responsum careret omni ostentatione, sed ut populus amplecteretur tanquam a Deo profectum quod propheta dicturus erat. Neque enim suspecta esse potuit eius doctrina, quia non extemplo profert quod natum sit in eius cerebro, sed suppliciter expectat dum intellexerit quid placeat Deo, et tandem profert Dei mandata. Nunc ergo tenemus causam morae, cur Deus non statim suggesserit in os servi sui responsum quod narratur. Interea discamus ex hoc loco, si Deus non statim expediat nos omni perplexitate et cura, patienter id ferendum esse, quemadmodum etiam ubi de ipsa doctrina agitur, Paulus admonet fideles ut quieti maneant, donec illis patefactum fuerit quod adhuc ignorant (Phil. 3, 15). Multo magis ubi de re aliqua consilium quaerimus, si Deus non statim proferat quod cupimus, quemadmodum iam dixi, expectandum est placidis et tranquillis animis revelationis tempus et opportunitas. Dicit Ieremias se vocasse Ioannem et reliquos duces cum toto populo a minimo usque ad maximum. Hoc autem exprimitur ut sciamus non unius vel alterius culpa factum esse, ut contemptum fuerit vaticinium, sed

fuisse totius populi conspiracyem. Non potuit igitur obtendere vulgus ipsum se esse extra culpam, quia videmus omnes fuisse implicitos. Duces seorsum ponuntur, ab altera autem parte statuitur populus, nempe ne duces excipiant se fuisse coactos tumultu populari, vel populus crimen reiiciat in duces ipsos. Propheta igitur ostendit omnes ad unum fuisse rebelles Deo, ut nulla sit exceptio. Deinde addit se fideliter retulisse quod Deus mandaverat. *Sic ergo dicit Iehovah, Deus Israel, ut quem misistis me.* Hac circumstantia ostendit eos magis obstrictos esse, quia si Deus prophetam suum misisset, dignus erat cuius voci obedirent: sed ubi ultro occurrunt, et precantur, et optant sibi pateferi quid Deo placeat, duplicatur eorum crimen ubi respuunt quod illis Dei nomine responsum est. Nunc ergo tenemus cur inserat propheta hanc particulam, nempe se ab illis missum fuisse. Adiungit, *Ut prosternerem coram Deo, vel ut cadere facerem precationem vestram.* Diximus quid haec loquutio valeat: sed discrimen notandum est, quia rogatus fuerat ut ipse Deum suppliciter rogaret: dicit autem hoc loco se non tantum precatum fuisse, sed obtulisse preces totius populi, nempe quia agebat causam publicam: deinde erat medius intercessor inter Deum et populum. Hac ratione dicit se missum fuisse, ut preces populi Deo offerret, quia nihil privatam sibi postulabat, sed sustinuit omnium personam, et Deum rogavit, ut populo responderet. Nunc addit, *Si manendo maneatis in terra hac, aedificabo vos, et plantabo, non diruam, neque evellam.* Hic testatur propheta utile illis esse consilium, quod Dei nomine proponit. Utilitas autem inter homines plurimum valet in genere deliberativo, ut loquuntur. Debit quidem sufficere simplex Dei autoritas: si tantum uno verbo iussisset Deus ipsos manere, acquiescendum fuit imperio illius: sed Deus hic infirmitati eorum se accommodat, et dignatur se quodammodo submittere, ut eorum salutem consulat, non autem pro imperio et summa potestate mandet quod merito poterat. Videmus ergo quam humaniter agat Deus cum populo ubi non exigit quod poterat, sed proponit consilium et testatur fore utile. Iam dum rhetores, ut persuadeant, afferre volunt utilitatem in medium, utuntur coniecturis, colligunt humanas rationes: sed propheta hic promittit Dei nomine ipsis feliciter cessurum si maneant. Dei igitur promissio hic pro coniecturis et rationibus adducitur. Ergo non fuit excusabilis populi contumacia, ubi reiecit Dei imperium, deinde consilium sprevit, tandem promissioni etiam abrogavit fidem. Accessit igitur ad contemptum Dei simul incredulitas. Scimus autem non posse inferri maiorem contumeliam Deo, quam ubi eum homines insulant malae fidei. Metaphorae quae hic ponuntur, frequenter occurrunt in scriptura. Dicitur

Calvini opera. Vol. XXXIX.

enim Deus *aedificare homines*, dum confirmat eos in perpetuo statu: dicitur etiam eodem sensu plantare: sicuti alibi visum fuit, et nominatim Psalmo 44 (v. 3) hoc dicitur de terra Chanaan, quod illic Deus plantaverit vineam suam, quam traduxerat ex Aegypto. Promittit igitur certum et tutum et perpetuum fore statum populi, si modo locum non mutant. Quod autem adiungit, *non diruam, et non evellam*, hoc est ex usu linguae hebraicae. Nam Latini et Graeci non sic loquuntur: sed per negativas magis affirmant Hebraei: quasi diceret propheta, Deus vos plantabit ita ut radix vestra maneat. Non igitur est periculum ab evulsione ubi plantati fueritis manu Dei, nec patietur vos omnes everti, aut dirui: quum vos etiam manu sua aedificaverit. Quod ergo maxime expetendum erat, ultro pollicitus illis fuit Deus, nempe fore tutos et incolumes in terra: quia hoc tantum sibi propheta voluit. Postea sequitur, *Quia poenitet me mali, quod intuli vobis.* כָּנַח significat interdum poenitentia duci, saepe autem consolationem accipere. Sed videtur prior significatio melius quadrare praesenti loco, quod scilicet Deum poeniteat mali: si autem transferre placeat, Quia consolationem accepi, sensus erit, Satiatus sum poena quam sumpsi de peccatis vestris. Dicuntur enim consolationem accipere quibus satisfactum est. Quia ergo Deus contentus erat poena quam inflixerat Iudaeis, posset ita verti, Consolationem accepi super malum, vel satiatus sum malo. Alter tamen sensus receptor est, quod scilicet Deum poeniteat mali. Est autem haec loquendi forma paulo quidem asperior, sed tamen quae nihil absurditatis in se continet. Scimus enim Deum ad se transferre humanos affectus. Ergo poenitentia Dei nihil aliud est quam quod placatus non persequitur ad extremum usque homines, ut quas meriti sunt poenas exigit. Sic ergo *Deum poenituit mali quod intulerat populo suo*, postquam satis habuit castigasse populi delicta: quemadmodum etiam Isaiae quadragesimo dicit Deus duplicia se exegisse. Vocat duplicem poenam quam inflixerat populo, non quod modum excesserit: sed loquitur ex paterno affectu, quod scilicet durius tractaverit populum, quam vellet: quemadmodum pater sibi etiam indignatur si severior fuerit erga filios. Nunc ergo tenemus quid sibi velit haec ratio, nempe non esse metuendum Iudaeis, si habitent in terra, quoniam Deus satis superque ipsos castigavit, et ita placatus est, ut nolit ulterius rigorem suum persequi. Interea admonet Ieremias, quidquid accidit malorum, hoc debere acceptum referri Dei iudicio, non autem adversae fortunae. Videmus ergo his verbis populum ad poenitentiam adduci, quia sicuti iubetur bene sperare quoniam salus eius posita sit in Dei manu: sic etiam in praeteritum tempus ostendit propheta non fortuito quidquam

ipsos esse passos, sed subiisse poenas illas, quoniam provocaverant in se iram Dei. Sequitur,

11. *Ne timeatis a facie regis Babylonis, quem vos timetis a facie eius* (hoc est, a cuius facie vos timetis), *ne timeatis ab ipso, dicit Iehovah: quia vobiscum ego sum ad servandum vos, et ad eripendum vos e manu eius.*

12. *Et dabo vobis misericordias: et miserebitur vestri, et habitare faciet vos in terra vestra.*

Occurrit propheta dubitationi, quae poterat angere vel agitare populi animos. Debebant quidem recumbere in solam Dei promissionem: sed difficile erat nihil ambigere in rebus adeo dubiis et confusis: nam graviter offensus fuerat rex babilonius, ut dictum est, quum occisus esset praefectus terrae. Rex enim acceperat iniuriam a populo, et recenti victoria adhuc flagrabat ardor belli. Merito igitur sibi timebant quum essent male conscii: deinde quia negotium erat cum hoste crudeli et superbo. Ergo Deus hanc dubitationem illis eximit: atque ita confirmat paternam curam quam de ipsis gerit, quum familiariter liberat eos ab omni metu, et tollit materiam terroris. Quamvis enim rex Nabuchadnezer esset offensus, et posset ulcisci iniuriam sibi factam, Deus tamen occurrit, et affirmat se non passurum ut quidquam tristius statuatur de Iudaeis: *vos*, inquit, *timetis a facie Nabuchadnezer*, sed desinite, facessat hic metus, neque enim vobis nocebit. Et ratio additur, *Quia vobiscum sum* inquit, *ad servandum, et ad liberandum vos ex eius manu.* Hic iubet bene sperare Iudaeos, quia freti eius praesidio in tuto erunt. Neque enim hic amplius dubitandum est ubi Deus se staturum a parte nostra denuntiat. Nam si noster est, audimus quid David suo exemplo nos doceat. Non timebo quid faciat mihi homo, quia tu, Deus, inquit (Psal. 23, 4), mecum es: deinde (Psal. 27, 3), Non timebo etiam si castra me undique circumstant. Certo igitur statuendum est, Dei auxilium esse superius omnibus creaturis: ita quamvis totus mundus in nos insurgat, possumus quasi ex alto et securo loco despicere omnes conatus, et apparatus, et copias. Haec igitur summa est: quemadmodum etiam dicit Christus Ioannis 10 (v. 29), Pater qui vos mihi dedit, maior est omnibus. Si qua igitur fidei gutta fuisset in Iudaeis, debuerant arripere hanc promissionem: deinde sic tenaciter eam amplecti, ut esset quasi tabula in naufragio, quae eos perduceret ad portum usque. Debuit igitur hoc sufficere ad exequendas omnes curas, et abigendos omnes metus, et profligandam omnem diffidentiam, quum Deus promitteret se staturum ab eorum parte: *Ego*, inquit, *sum vobiscum, nempe ad servandum: deinde addit, et ad liberandum vos:*

modum servandi exprimit. Nam poterant adhuc excipere, Quenam erit ista salus, quum tamen Nabuchadnezer sit instar rabiosi leonis? quomodo igitur poterimus salvi esse, quando nihil aliud concipimus quam ut in nos saeviat? respondet Deus hunc fore salutis modum, quia poterit ipsos liberare ex eius manu. Eandem sententiam aliis verbis confirmat, nempe *quod daturus sit illis misericordias.* Quidam hoc exponunt quod Deus futurus sit erga ipsos misericors: et fateor hanc esse primam causam cur deberent sperare Deum daturum misericordias. Sed non dubito quin hoc referat propheta ad Nabuchadnezer: quasi diceret, Ego flectam animum regis babilonii ad humanitatem, ut clementer vos tractet: neque enim dicitur Deus dare misericordias, quum ipse ignoscit, et quum sibi reconciliat eos qui peccarunt, sed dicitur dare misericordias quum inclinat hominum animos ad humanitatem. Quia ratione dicit Iacob (Gen. 43, 14), Dabit vobis Deus misericordias coram viro illo. Sed a colligendis testimoniis supersedeo, quae satis nota esse debent. Summa igitur est, Nabuchadnezer fore humanum et clementem erga Iudaeos, quia in Dei arbitrio est facere ut animus eius mutetur. Scimus enim Deum vertere quocunque placuit hominum corda: ideo lupos saepe convertit in oves. Summa igitur est, quamvis Nabuchadnezer ferveat odio populi, et paratus sit funditus perdere reliquias: tamen remedium esse in manu Dei, quia emolliet eius duritiam, quia iram eius placabit, quia ex immani bellua faciet patrem qui misericors erit tanquam erga filios. Docet autem hic locus regi divinitus animos, et affectus hominum, ita ut hostes etiam pessimi dum in nos saeviunt non incitentur solum proprio impetu, sed arcano instinctu Dei et consilio dum ita vult probare fidem nostram. Nam si temperat Deus eos qui ebulliunt iracundia, et reddit nobis placatos, etiam fraena laxat aliis saevientibus: neque id modo, sed incitat etiam ipsos, dum vult poenam exigere de nostris peccatis, quemadmodum haec doctrina passim in scriptura occurrit. Sic in Psalmo 106 (v. 41) dicitur Deum vertisse animos gentium, ut odio haberent populum. Sed hic ex opposito promittit Deus Nabuchadnezer fore facilem et humanum, ut parcat Iudaeis, quia cor eius tenet, et daturus sit misericordiam, ita ut dirigat animum regis ad ignoscendum populo. Hoc autem diligenter tenendum est, quia quum videmus nos undique circumdari ab impiis, quos Satan adigit in rabiem, ut nihil aliud quaerant quam nos pessumdare: praesertim ubi praediti sunt potentia in nostram perniciem, nisi nobis certo persuasum esset ipsorum animos et affectus et omnes sensus esse in manu Dei, et regi eius voluntate, necesse esset nos concidere tanquam exanimis. Ergo hoc ad mitigandos omnes metus plurimum valet quum audimus flexi-

biles esse et regi hominum animos pro Dei arbitrio. Nunc sequitur,

13. *Quod si dixeritis vos, Non habitabimus in terra hac, non obediendo voci Iehovae Dei vestri.*

14. *Dicendo, Non, quia (vel, sed) in terram Aegypti ibimus (nam וְ potest hic adversativo capi) ubi non videbimus proelium, et vocem tubae non audiemus, et ad panem non esuriemus, et habitabimus illic.*

15. *Nunc propterea audite sermonem Iehovae, residuum Iehudah, quia sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Si vos ponendo posueritis facies vestras ad ingrediendam Aegyptum (ut ingrediamini in Aegyptum) et ingressi fueritis illuc ad peregrinandum,*

16. *Erit (accidet) ut gladius quem vos timetis ab eo (hoc est, a quo metuitis) illic apprehendat vos (vel occurrat vobis illic, nempe) in terra Aegypti: et fames a qua extimescitis (hoc est, propter quam estis anxii, vel quam expavescitis: nam וְ utrumque significat) illic apprehendet vos (vel adhaerebit vobis: sed ad verbum est, apprehendet post vos, vel persequetur vos, nempe) in terra Aegypti, et illic moriemini.*

17. *Et erunt omnes viri qui posuerint facies suas ut veniant in Aegyptum ad peregrinandum illuc, morientur gladio, fame, et peste: et non erit illis superstes aut evasor (id est, qui evadat) a facie mali quod ego adduco super eos.*

Postquam Deus utile et tutum fore consilium quod dabat Iudaeis promisit, nunc ex opposito minatur, nisi paruerint, quidquid tentabunt cessurum illis infelicer. Non aperte quaesierant an ipsis esset utile proficisci in Aegyptum, et an ita Deo placeret: sed Deus qui penetrat usque ad omnes absconditos affectus, ipsos praevenit, et denuntiat profectionem fore illis infaustam, si in Aegyptum confugiant. Videmus ergo ut modis omnibus studeat propheta ipsos retinere in officio, vel potius Deus ipse, qui servo suo verba dictavit. Dicit igitur, *Si dixeritis, Non habitabimus in hac terra*, inquit, *male vobis cedet*. Sed antequam denuntiet poenam, ostendit ipsos dignos esse exitio, si in Aegyptum se conferant: quia etiamsi res fuisset per se licita, Deo tamen prohibente, aliquid conari scimus esse impiae et diabolicac superbiae et temeritatis. Deus generaliter vetuerat in lege sua, ne unquam animos adicerent ad Aegyptum: sed saepius hanc doctrinam confirmaverat per suos prophetas: nunc postremo obsignat superiora vaticinia, quum diserte ipsos excludit ab Aegypto. Propheta igitur ponit illis ante oculos hoc crimen: Si confugitis in Aegyptum, quanam causa vos impellit? nempe quia estis Deo immorigeri. Ergo pondus subest in his verbis, ubi dicit, *Non obediendo*, inquit, *voci Iehovae Dei vestri:*

quasi diceret ipsos non posse de Aegypto cogitare, nisi quasi ex professo reiiciant Dei autoritatem, et eius consilio repugnent. Adiungit, *dicendo, Non, quia ibimus in terram Aegypti, ubi non videbimus bellum*. Hic fontem ipsum rebellionis demonstrat propheta, quod scilicet nihil deferrent gratiae Dei. Erant quidem expositi multis periculis in sua terra quae trepidationem gignerent, et ipsa vastitas poterat etiam illis horrorem vel taedium incutere: sed quum Deus assereret sibi curae fore ipsorum salutem, cuius et quam foedae ingratitude fuit pro nihilo ducere illud auxilium, quod ultro pollicebatur? Ergo postquam damnavit propheta eorum inobedientiam, simul causam ostendit, quod scilicet incredulitas ipsos a Dei obsequio subducat. *Si ergo dixeritis, Non*, haec vox est testis contumaciae ipsorum: sed addit, *ibimus in Aegyptum, ubi non videbimus proelium, ubi non audiemus vocem tubae*. Quasi vero promissio Dei fallax esset, vel irrita: sed hic propheta detegit occultam eorum impietatem, quod scilicet non recumberent in promissiones Dei. Sibi ergo vitam in Aegypto tranquillam pollicebantur. An ipsorum erat hoc praestare? Deus autem quid? pronuntiaverat fore tutos et incolumes in terra Chanaan: hoc erat arguere Deum mendacii, sperare quietem in Aegypto, et meras turbas imaginari in ea terra ubi iubebat Deus ipsos quietos manere. Nunc ergo videmus cur dicat, *Ibimus in Aegyptum, ubi non videbimus proelium, et non audiemus vocem tubae, et non esuriemus ad panem*. Promittit etiam fore sibi rerum omnium copiam, quia regio Aegypti erat fertilis. Sed annon poterat etiam illic Deus ipsos affligere penuria? scimus Aegyptios etiam aliquando fuisse famelicos. Nunc ergo tenemus cur Deus tantopere improbet consilium populi de Aegyptiaca profectione, quod scilicet vanas spes conciperent, et interea Deum ipsum tacite arguerent mendacii. Subiicit, *Propterea audite sermonem Iehovae, residuum, Iehudah*. Dum hac voce ipsos compellat Ieremias, non dubium est quin studeat ipsos ad obsequium adducere. Nam rebus prosperis scimus homines esse quodammodo ebrios, ut non facile obtemperent bonis consiliis. Unde enim fit, ut reges et principes mundi tantopere sibi indulgeant, et tantum licentiae permittant suis libidinibus? nempe quoniam inebriat ipsos fortunae suae splendor. Ita etiam privati homines, ubi omnia illis ex voto succedunt, desident in sua faece. Hinc fit ut difficiles sint ad regendum. Propheta ex opposito hic ostendit non esse cur populus superbiat. *Vos*, inquit, *estis exiguus numerus*, et Deus mirabiliter vos servavit, *Audite ergo, reliquiae Iehudah*, inquit. Denique revocatur illis in memoriam humilis et misera sua conditio, ut sint magis dociles. Sed hoc etiam factum est absque ullo profectu, sicuti videbimus. *Sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel*. De his

vocibus alibi tractatum fuit, et saepe Deus exercituum vocatur a potentia. Ita hoc elogio Deus virtutem suam commendat. Postea quum vocatur *Deus Israel*, scimus hoc epitheto renovatum in animis populi fuisse beneficium adoptionis. Peculiariter enim populum illum Deus elegerat, et sibi devinxerat. Debuit igitur sanctius esse vinculum fidei et obedientiae. Ergo non tam honoris causa propheta ita loquitur, quam ut Israelitis exprobraret suam duritiam, et ingratitude aduersus Deum. *Si ergo posueritis facies vestras ut ingrediamini Aegyptum, et ingressi fueritis illuc ad peregrinandum: erit, inquit, gladius quem vos metuitis occurrere vobis.* Hic sequitur poena: et in his verbis nihil est obsecrum. Deus enim significat eos longe falli, si existiment sibi prospere fore in Aegypto: quia nulla prosperitas speranda est nisi a Dei favore et benedictione: Deus autem maledicit omnibus perversis consiliis, quum videt non posse nos fraenari verbo suo. Ergo si quid tentemus contra Dei prohibitionem, necesse est hoc cedere infelicitate. Quare? nam sicuti omnis prosperitatis causa est Dei favor, sic etiam maledictio semper affert tristes et infaustos exitus: ac utcumque initio arrideat quod aggredimur Deo vetante, tamen finis ipse erit maledictus, quemadmodum hic docet propheta.

18. *Quoniam sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Sicuti fusa est iracundia mea, et exardescencia mea super habitatores Ierusalem: sic fundetur exardescencia mea super vos quum veneritis in Aegyptum: et eritis in execrationem, et in stuporem, et in maledictum, et in probrum: et non videbitis amplius locum hunc.*

Confirmat propheta quod iam dixerat exemplo vindictae Dei quod nuper Iudaeis ostensum fuerat. Nam quum toties praedicta fuisset illis clades urbis et templi: obtorpuerant tamen ad Dei minas. Deus tamen postquam diu ipsos exspectavit, tandem exsequutus est quod illis minatus fuerat. Viderant igitur horribile illud exemplum quod debebat non tantum ipsis, sed etiam posteris eorum incutere timorem. Ergo propheta, quoniam videt ita esse tardos et hebetes ut secure derideant minas Dei, revocat in memoriam quod nuper viderant, Scitis, inquit, quemadmodum effusus fuerit furor Dei super habitatores Ierusalem. Talis etiam fundetur super eos qui in Aegyptum confugient. Potuit autem Ieremias authentice loqui, quoniam praeco fuerat illius vindictae cuius nunc fit mentio. Si quis alius Dei nomine Iudaeis denuntiasset quod acciderat, poterant excipere se quidem iuste fuisse castigatos a Deo, sed non ideo protinus sequi verum esse quod ille diceret: sed quoniam propheta iam ante annos 44 toties, et quidem assidue illis de-

nuntiaverat quod tandem re ipsa et experimento senserunt divinitus fuisse sibi praedictum, potuit summa autoritate repetere simile Dei iudicium, quemadmodum nunc facit. *Sic ergo dicit Iehovah, inquit, Quemadmodum furor meus effusus est.* Similitudo ducta est vel ab aqua, vel a metallo: ideo quidam vertunt, Sicuti conflatus est furor meus: sed fusionem proprie significat verbum quo utitur Ieremias. Potest tamen, quemadmodum iam dixi, referri vel ad aquam, quae fundendo se extendit: vel ad metallum, quod liquefactum se huc et illuc spargit. Significat igitur omnes qui in Aegyptum profecti fuerint fore miseros, quia utcumque subducere se conentur, reperiet tamen ipsos etiam exules vindicta Dei, quia instar diluvii grassabitur in omnes habitatores, ita ut frustra quaerant sibi latebras. Tenemus ergo consilium prophetae. Summa est, quemadmodum Iudaei suo malo cognoverant ipsum esse fidum et veracem Dei servum in clade urbis et templi denuntianda, ita sensuros, nisi respiscant, nunc quoque a Deo profectum esse hoc mandatum, quo illis iam minatur secundam cladem: *Fundetur, inquit, exardescencia mea super vos quum veneritis in Aegyptum.* Postea adiungit sententiam ex lege sumptam, quae frequenter occurrit apud prophetas, *ipsum scilicet fore in execrationem et stuporem, et maledictum, et probrum.* אלהי quod vertimus execrationem, proprie quidem significat iuriandum: sed quia saepe additur imprecatio ubi volumus nobis fidem haberi, accipitur etiam pro execratione. Dicit igitur *fore in execrationem*, id est, in formulam execrationis, quemadmodum alibi exposuimus. Quicumque ergo volent maledicere, propheta dicit hanc loquendi formam fore instar vulgaris proverbii illis in ore, Maledicat tibi Deus sicuti Iudaeis: Peream ego sicuti perierunt Iudaei. Denique significat horribile fore poenae genus, quod sument homines in vulgare execrationis proverbium. Addit *in stuporem*, hoc est, prodigiosam fore Dei vindictam erga ipsos, ut omnes obstupescant. Addit, *in maledictum et probrum.* Summa est, Deum non usitatum poenam de Iudaeis sumpturum esse, sed quae memorabilis sit apud omnes gentes, ut facile appareat non leve fuisse ipsorum crimen, quod pervicaciter respuerint sermonem propheticum. Postremo addit, *nunquam visuros terram*, quia non erat Iudaeis consilium perpetuo habitare in Aegypto. Fingebant enim se manere in fiducia promissionis Dei firmos et constantes, et iactabant se bene sperare de reditu, quoniam exsilium Deus tantum ad 70 annos definierat. Quum ergo ita stolidè gloriarentur se a Deo sperare promissam gratiam, dicit excludi ipsos ab omni spe reditus, quia etiamsi alios captivos Deus restituat, qui dispersi erant per totum Orientem, aegyptiacos tamen hospites morituros esse in

exsilio. Hoc autem fuit illis abscindere omnem spem, ut scirent se abdicari prorsus, nec sibi amplius locum fore in populo Dei, tamen censi volebant uter primos. Sequitur,

19. *Loquutus est Iehovah contra vos, reliquiae Iehudah, ne eatis in Aegyptum: sciendo sciatis quod contestatus fuerim vos hodie.*

20. *Quoniam fefellistis animas vestras (aut fallaces fuistis in animabus vestris), quando misistis me ad Iehovam Deum vestrum, dicendo, Ora pro nobis Iehovam Deum nostrum: et secundum omnia quae loquutus Iehovah Deus noster fuerit, sic annuntia nobis, et faciemus.*

21. *Ego autem annuntiavi vobis hodie, et non audivistis vocem Iehovae Dei vestri, et secundum omnia propter quae misit me ad vos.*

Hic propheta crimen eorum melius explicat. Nam poterat videri poena atrocior, nisi detecta liquido fuisset eorum impietas. Dicit igitur non debere videri poenam hanc nimis rigidam, quia Deus non semel contestatus fuerit Iudaeos, et quasi solenni ritu et testibus adductis, ipsos admonuerit: ipsi autem ad extremum usque non tantum contempserint eius consilium, et admonitiones, sed superbe reiecerint. Addit etiam ipsos fallaciter et perfide egisse cum Deo, quod simulaverint se fore morigeros simulatque perspecta illis esset Dei voluntas: re autem ipsa prodiderint nihil sibi tale esse in animo. Deprehensa enim fuit eorum vanitas et fallacia, ubi propheta Dei nomine ipsis respondit, neque tamen libuit ipsis Deo obtemperare. Nunc verba expendamus, *Loquutus est Iehovah contra vos, reliquiae Iehudah.* Iterum *reliquias* nominat, ut secum expendant non esse amplius superbiendi causam. Rebus enim integris scimus ut despexerint prophetas Iudaei. Erant enim quasi ebrii prospera fortuna. Deus autem illis excusserat hunc fastum, quo prius turgebant. Deinde propheta proponit illis gratiam, qua fuerant liberati, ut discant posthac sese Deo subicere et eius verbo. Hac igitur de causa *reliquias* ipsos nominat, ut magis attentos reddat et dociles. Sed hoc factum fuit absque profectu. Quamvis enim res ipsorum attritae essent, imo fere in nihilum essent redacti: non tamen deposuerant altos illos spiritus. Turgebant igitur adhuc perversa confidentia: sed valuit tamen haec admonitio, ut magis essent inexcusabiles. *Si ingressi fueritis Aegyptum*, inquit, *cognoscendo cognoscite*, vel cognoscendo cognoscetis. Est verbum futuri temporis, sed potest imperative accipi. Poterit bene convenire futurum tempus, *cognoscendo cognoscetis*, hoc est, tandem res ipsa docebit vos, sed sero, quemadmodum stulti nunquam nisi accepto malo sapiunt, *Cognoscendo cognoscetis quod contestatus*

fuerim vos hodie. Deus dicit se nihil praetermisisse quo Iudaeos reduceret ad sanam mentem. Contestatio enim tunc fieri solebat ritu solenni, adhibitis testibus, ne quis obtenderet se errore fuisse lapsus. Ergo ut tolleretur omnis excusatio, solabant testes vocare. Deus ergo ex communi illo ei forensi more loquitur, ac dicit *se fuisse contestatum Iudaeos*, ne forte per inscitiam delinquerent. Sequitur ergo, ipsos data opera periisse ac si accersivissent sibi interitum. Iam adiungit alteram circumstantiam, quod scilicet miserint cum praetextu rarae pietatis, ac si modis omnibus parati essent ad Dei obsequium. Sed primum dicit ipsos fefellisse, vel fuisse deceptos. Et *והנה* quidem significat errare, unde verbum *Ithpael*. Atqui interpretes non conveniunt, quia sic quidam resolvunt, quod deceperint prophetam in animabus suis, hoc est, quod astute apud se retinuerint perversum illud consilium, nempe proficiscendi: interea professi fuerint se paratos ad obediendum. Sed quoniam hic non ponitur prophetae nomen, videtur illa expositio esse durior. Ego igitur malo alteram amplecti, nempe quod se ipsos deceperint: et *כי* hic supervacuum est, quemadmodum in multis locis. *Decepistis ergo animas vestras, quando vos misistis me*, inquit, *ad Iehovam.* Significat autem propheta quum vellent callide agere fuisse deceptos, quia Deus solet deprehendere astutos, et dum excogitant hoc et illud, tantum nectunt sibi decipulas, et videmus vafritiem impiis semper cedere in exitium. Propheta hoc sensu deridet perversam illam affectationem astutiae, dum impii volunt fucum Deo facere: et dicit ipsos decipi, quemadmodum etiam quotidie videmus. Dicit ergo ipsos sibi fuisse mali autores, quia astuto illo et vafro consilio se coniecerint in ruinam, nempe *dum misistis me: כי* accipitur hic pro adverbio temporis: *quando misistis me ad Iehovam Deum vestrum, dicendo, Ora pro nobis.* Ubi exprobrat non modo perfidiam, sed sacrilegium, quoniam scelerate abusi fuerint Dei nomine. Hoc enim tolerabile non fuit, obtendere studium pietatis, et testari se fore Deo obsequentes: interea autem foveri in animo perversam illam cogitationem, quae postea ab illis detecta fuit. Et ideo non tantum commemorat se fuisse missum, sed se etiam rogatum ut apud Deum intercederet. Duplex igitur sacrilegium fuit, nempe quod sciscitati sunt quidnam Deo placeret, et postea spreverunt vaticinium: deinde adhibuerunt etiam preces: et quum Deus illis respondisset per servum suum, duxerunt id totum pro nihilo. Nunc tenemus cur haec duo ita distincte exprimat Ieremias. *Ora ergo pro nobis ad Deum nostrum, et secundum omnia quae dixerit Iehovah Deus noster, referas nobis.* Videtur populus mira sinceritate agere, quum prophetam hortatur ne quid dissimulet, ne quid addat, vel minuat.

Quid enim potest melius optari quam ut homines reiciant omnem ambiguitatem, omnes tergiversationes, nec velint corrumpi Dei sermonem? Hoc autem magnifice praedicant Iudaei, *quidquid responderit Iehovah Deus noster, annuntia nobis*. Videntur hic meliorem esse zelo quam ipse propheta. Nam legem imponunt, ne quid addat, vel minuatur, sed fidelis sit Dei interpretes. Videntur ergo esse semiangeli: postea testantur se facturos esse *quidquid Deus praeceperit*. Tandem adiungit: *Ego autem annuntiavi vobis hodie*, inquit. Hic fidem suam accommodat, non iactantiae causa, sed ut coarguatur eorum impietas, qui tandem spreverunt Dei oraculum, cui tamen iactabant se esse parituros. *Non audivistis*, inquit, *vocem Iehovae Dei vestri, et secundum omnia propter quae misit me ad vos*. Iterum confirmat propheta per se non stetisse quominus Iudaei sequerentur quod rectum erat, atque etiam utile, quia sincere quod Deus mandaverat, ipsis retulerit. Nunc addit,

22. *Et nunc sciendo scitote* (הִרְעוּ hic imperative sumendum est sine controversia) *quod gladio, et fame, et peste moriemini in loco ad quem appetitis ire, ad peregrinandum illic*.

Concludit tandem propheta suam sententiam, interpositis causis, cur Deus tam severe cum illis acturus sit, quoniam scilicet intolerabilis sit eorum perfidia, et impietas, et ingratitude, et obstinatus contemptus. Postquam ergo ostendit nullam fore illis expostulandi causam, ac si Deus nimium esset rigidus, tandem pronuntiat qualis ipsos manet exitus, nempe *morituros gladio, fame, et peste*, hoc est, nullam spem fore salutis, quia si elapsi fuerint e gladio, obsessum iri fame: si etiam famem evaserint, tamen fore illis cum peste negotium. Haec trita est loquendi ratio apud prophetas, ut satis notum est, dum significant impios frustra sperare impunitatem, quandoquidem Deus armatus sit multis generibus poenarum. *Moriemini ergo in loco*, inquit, *quem appetitis ad peregrinandum*. Hic rursus ostendit consilium populi. Neque enim volebat perpetuo in Aegypto habitare, sed dentaxat ad tempus, donec liberum esset redire in patriam. Denique volebant restitui quasi invito Deo: et tamen non desinebant falso obtendere Dei nomen, qualiter hypocritae semper Deo illudunt. Nunc sequitur,

CAPUT QUADRAGESIMUM TERTIUM.

1. *Et factum est quum finiisset Ieremias loqui ad totum populum cunctos sermones Iehovae Dei ipsorum, pro quibus miserat ipsum Iehovah Deus ipsorum ad ipsos, omnes (inquam) hos sermones*,

2. *Tunc dixit Azarias filius Ozaiae, et Ioannes filius Kareae, et omnes duces, et omnes viri superbi, dicentes Ieremiae, Mendacium tu loqueris, non misit te Iehovah Deus noster ad dicendum, Ne eatis in Aegyptum ad peregrinandum illic*,

3. *Sed Baruch filius Neriae incitat te contra nos, ut tradat nos in manum Chaldaeorum ad interficiendum nos, et transfrendum nos Babylonem*.

Hic prosequitur residuam partem historiae propheta: dicit *totum populum* contumaciter perseverasse in pravo suo consilio, ut nihil monendo et obtestando profecerit. Fuit autem hic prodigiosus populi stupor. Nam experti erant fidem prophetae tam multis annis: deinde ad eum accesserant, quia persuasi erant esse fidelem et probatum Dei servum. Non simpliciter Dei nomine respondet, sed quia noverat eorum duritiem, addit obtestationes, quae etiam lapides movere possent. Quod ergo apud surdos verba fecit, hinc apparet fuisse prorsus a diabolo fascinatos. Et ita discamus non illudere Deo, neque duplicem animum afferre, ubi de voluntate eius inquirimus: sed nos permittere regendos eius verbo. Dicit autem, *quum finiisset loqui ad totum populum, sicuti Deus praeceperat, tunc Ioannem filium Kareae, et Azariam filium Osaiae primos reclamasse*. Quantum attinet ad Azariam, non possumus certo cognoscere qualis alioqui fuerit. Sed hic habemus exemplum notatu dignum in Ioanne filio Kareae. Vidimus fuisse hominem et strenuum, et cordatum, et prudentem, et recto etiam animo. Denique si quis expendat quae ante narravit propheta, dicet heroica natura ipsum fuisse: imo si ipsum compares cum Godolia, qui tamen fuit vir eximius, et quem propheta ornavit magnificis elogiis: tamen hic longe excellit. Godolias fuit quidem ingenio mansueto: fuit animosus in tuenda salute populi, fuit vir integer: deinde fuit pater populi, qui in rebus desperatis ita se gessit, ut praeter spem omnium colligeret reliquias populi. Vidimus etiam prophetam eius opera fuisse ereptum a morte praesenti. Sed Ioannes filius Kareae fuit etiam insignis adiutor, quum ultro ad eum accessit, et quum obtulit suam operam: deinde fideliter ipsum et prudenter admonuit, ut sibi caveret a perfidia eius nebulonis, a quo tandem fuit occisus. Godolias credulitate nimia lapsus est. Ergo Ioannes filius Kareae maiorem

habuit speciem virtutis, quam Godolias prae se tulerit. Quid autem nunc pronuntiat spiritus Dei tam de ipso quam de eius similibus? Vocat homines superbos et contumaces. Videmus ergo quosdam pollere animi magnitudine, qui tamen praefracti sunt ingenio: quemadmodum in rebus turbatis hoc ut plurimum contingit. Prohibent enim quidam mirifice strenui: sed si res non respondeant eorum votis, tunc ferocient, et fremunt adversus Deum et homines: deinde nunquam sustinebunt se cogi in ordinem. Talis igitur fuit hic Ioannes filius Kareae, ab una parte in ipso refulsit eximia virtus: sed tandem re ipsa apparuit qualis esset. Et propheta etiam pro autoritate iudicis pronuntiat illum fuisse superbum cum similibus. *Dicit ergo Aearias filius Osaiae, deinde Ioannes filius Kareae, et reliqui homines superbi, Mendacium tu loqueris.* Fuit hoc nimis contumeliosum: nam nuper testati fuerant se agnoscere Ieremiam pro fideli Dei servo, et se amplexuros quidquid dixisset pro certo oraculo Dei: nunc autem mendacii ipsum accusant, qualis est ista levitas? Sed hinc apparet quam alti ac multiplices sint recessus et quam flexuosi in mentibus hominum. Nunc enim verba proferunt mellita, postea evomunt meram virulentiam. Ita ex eodem ore quasi uno momento prodibit dulce et amarum. Hinc ergo discamus plenam esse multis fallaciis hominis mentem, donec purgata fuerit spiritu Dei. Videmus etiam, ubi semel efferbuit impietas, quorum prorumpat. Neque enim tantum contumeliosi fuerunt adversus Ieremiam isti homines, sed in Deum ipsum. Et iam non tergiversantur, ut antea: neque exceptionibus utuntur, sed palam insaniunt adversus prophetam. Ita hypocrisis habebit quidem sua integritatem ad tempus: sed ubi urgentur a Deo impii, tunc nullum modum servant. Quum ergo aliquam praetenderent modestiam Ioannes filius Kareae et reliqui, ubi viderunt se frustra cavillari, tunc coeperunt palam, et vesano impetu furere adversus Deum et servum eius. *Tu ergo loqueris mendacium.* Postea transferunt culpam in alterum, nempe in Baruch, qui tamen fuerat fidelis minister prophetae. Sed quia non reperiunt in ipso Ieremia causam cur mentiatur, ideo convertunt suum furorē contra Baruch. Non igitur parcent Ieremiae honoris causa, sed quia destituuntur omni colore ad maledicendum: hinc fit, ut convertant crimen in Baruch, qui tamen peraeque erat innoxius ut propheta. *Incitat ergo te Baruch contra nos.* Si Ieremias alterius impulsu ita vaticinatus erat, potuit saltem extenuari eius crimen. Dixerunt autem ipsum esse mendacem, et meras imposturas proferre. Sed impii non respiciunt quid dicant, quia diabolus ipsos agit praecepites. Accusant autem maximo crimine Baruch, quod velit ipsos prodere Chaldaeis, deinde exponere ad carnificinam, et tradere ut ra-

pianantur in exsilium. Fuisset haec maxima crudelitas: deinde si reputamus qualis fuerit Baruch, et quam innoxie se gesserit: ut fuerit periclitatus pro vero Dei cultu, et pro defensione propheticae doctrinae, certe nulla erat occasio cur tanta ignominia ipsum gravarent. Sed videmus servos Dei semper obnoxios fuisse extremis quibusque probris etiam si summa integritate se gessissent. Ergo si hodie male audimus, postquam studuimus bene agere, non debet videri nobis durum aut novum, quominus feramus patienter. Danda quidem est opera, ut obstruatur os malevolis et improbis: non est danda occasio malignis, ut Paulus etiam alibi admonet. Caeterum, ubi fuerimus probe officio nostro defuncti, si tamen canes contra nos latrent, si oneremur multis probris et criminibus, discamus haec patienter ferre. Hoc igitur tenendum est nobis, quum videmus Baruch damnatum fuisse extremae perfidiae et crudelitatis. Iam quid negotii erat ipsi Baruch cum Chaldaeis? an ad ipsos transfugerat? an studuerat auctoritatem sibi acquirere? vel quidquam gratiae aut favoris conciliare? nihil tale: sequutus semper fuerat Ieremiam quocunque proficeretur. Ieremias quidem adeptus fuerat aliquid favoris: sed hoc oportuit gratuito Dei beneficio adscribere. Baruch ergo veniam obtinuerat a Chaldaeis simul cum propheta, quoniam causa ipsorum prorsus erat similis. Sed interea non sequutus fuerat Chaldaeos, quum tamen daretur optio. Et enim quum offerrent Ieremiae Chaldaei quietem et tranquillam stationem, potuit etiam Baruch concedere in regionem illam opimam. Voluit autem in terra manere. Videmus ergo ut a se abstulerit omnem sinistram sermonem: et tamen non potuerit os obstruere malevolis, quin obtarent et ipsum calumniarentur. Sciamus igitur servos Dei probare suam constantiam, dum undique impetuntur hominum maledictis: et interea contenti testimonio suae conscientiae pergunt in cursu suo, et respiciunt ad iudicium Dei, et non morantur quid sentiant homines, vel loquantur, modo Deus ipsos probet, et sit eorum vindex in coelo.

4. *Et non audivit Ioannes filius Kareae, neque omnes principes (duces) copiarum, neque totus populus vocem Iehovae, ut habitarent in terra Ichudah.*

Propheta satis iam ostenderat Ioannem filium Kareae et reliquos non bona fide sciscitatos fuisse ex propheta quid Deo placeret. Nam ubi viderunt Dei consilium non congruere cum prava sua et stulta cupiditate, surrexerunt adversus prophetam. Sed nunc clarius damnat eorum contumaciam, quod Deo non paruerint. Est autem hoc emphaticum, non obdixisse voci Dei, quia negaverant Deum loquutum esse. Quamvis ergo tergiversati essent,

ex opposito Ieremias pronuntiat se fuisse verum Dei interpretem, nec quidquam protulisse, quod non ab ipso Deo profectum esset. Deinde reos omnes peragit, tam duces quam totum vulgus, ne quis miretur innoxios homines fuisse tractos in Aegyptum, quum tamen parati essent se Deo subiicere. Propheta igitur hic ostendit omnes fuisse implicitos eadem culpa, quoniam non soli duces fuerint rebelles oraculo, sed etiam totus populus. Nunc sequitur,

5. *Et assumpsit Ioannes filius Kareae et cuncti duces copiarum reliquias Iehudah, quae reversae fuerant e cunctis gentibus, ad quas illuc expulsae fuerant (sed abundat illuc) ad habitandum in terra Iehudah,*

6. *Nempe viros, et mulieres (assumpsit tam viros, quam mulieres) et pueritiam, et filias regis, et omnem animam, quam reliquerat Nabuzardan princeps interfectorum apud Godoliam filium Achikam, filii Saphan et apud Ieremiam prophetam, et apud Baruch filium Neriae.*

7. *Et venerunt in terram Aegypti, quia non obdierunt voci Iehovae, et venerunt usque ad Taphnees.*

Nunc historice declarat propheta quod breviter attigerat. Dicit igitur Ioannem cum aliis ducibus sumpeisse omnes reliquias populi, quae illic erant superstitis: deinde quae redierant ex variis regionibus. Multi enim profugi latuerant vel apud Moabitas, vel apud Idumaeos, quum viderent urgeri potentia regis Nabuchadnezer urbem ipsam. Ergo dilapsi erant huc atque illuc, ut fieri solet: et illic expectaverant belli eventum. Postquam autem discesserat Nabuchadnezer, et permissum fuerat Godoliae colligere quidquid erat residuum, et locare in singulis urbibus et oppidis, multi reversi fuerant in terram vacuum scilicet. Nam habitaverant apud externos, et misere illic fuerant tractati. Quum ergo nusquam possent pedem figere extra suam terram, neque reperirent quietum ullum tugurium, reversi sunt, ut solent homines famelici, quibus nulla est conditio. Reversi sunt igitur in terram Iehudah ut habitarent sub manu Godoliae. Iam dicit propheta fuisse assumptos a Ioanne, et traductos in Aegyptum. Hic igitur est modus contumaciae. Unde intelligimus quam audaces fuerint duces illi, quod scilicet non dubitarunt in Aegyptum proficisci, quum tamen illud esset capitale. Nullus tunc quidem erat exercitus Nabuchadnezer in Iudaea, sed metuenda tamen vindicta erat. Deinde quum in Aegyptum confugerent, poterant illic male et parum hospitaliter excipi. Sed hinc colligimus, ubi semel coeperunt homines Dei iugum excutere, prorsus

rapi furore diabolico, ita ut nihil illis sit difficile. Si recte agendum esset, obicerent mille argumenta ad excusationes: ubi autem sequuntur suam libidinem, quodammodo transsiliunt nubes, ut ita loquar. Ergo impietas semper plena est temeritatis et audaciae. Sed quum videmus ita praecipites ruere impios, ubi tamen Deus maledicit eorum tam consilia, quam conatus, discamus animos colligere, ubi parendum est Deo, qui semper laetum et felicem exitum nobis promittit, ubi sequimur vias ab ipso propositas. *Sumpsit ergo Ioannes, deinde reliqui duces copiarum quidquid residuum erat.* Deinde ostendit quam male sibi consuluerint illi exsules, qui reversi fuerant in terram Iehudah, ut illic habitarent. Poterant enim adhuc tranquilli quiescere apud alias gentes, quae ipsos receperant hospitio. In Aegypto autem statim Deus exseruit suum iudicium adversus omnes tam indigenas quam inquilinos. Sed digni erant tali mercede, quoniam maluerant perverso imperio obedire, quam audire vocem ipsius Dei loquentis per prophetam suum. Deinde species ipsas enumerat propheta, quod scilicet *assumpserint tam mulieres, quam viros, deinde pueros.* Neque enim placet vertere pubertatem, sicuti alii faciunt, quandoquidem de pueris ita loquitur scriptura. Ergo *pueritiam*, vel pueros *assumpsit Ioannes cum sociis.* Postea adiungit, *filias regis.* Quaesitum fuit antea quanam fuerint istae regis filiae. Sed probabile est genitas fuisse ex concubinis: deinde fuisse depositas quasi in tuto, ut si quid gravius accideret, saltem ne venirent in manus hostium. Ergo reversae erant etiam regis filiae cum aliis exsulis: sed postea traductae sunt in Aegyptum. Tandem subiicit, *omnes animas quae relictae fuerant a Nabuzardan apud Godoliam, apud Ieremiam, et apud Baruch.* Alibi non fuerat hoc expressum, nempe Ieremiam et Baruch fuisse adiunctos comites Godoliae, ut praessent reliquiis populi. Sed non fuit etiam propositum Ieremiae narrare quidquid tunc accidit. Nunc igitur per occasionem dicit se una cum Baruch fuisse praefectum, et adiunctum Godoliae. Tandem subiicit *venisse omnes in Aegyptum*, vel ingressos fuisse Aegyptum. Nam prius verbum יבאו potest exponi, quod ingressi fuerint Aegyptum: deinde ubi adiungitur, יבאו ער תפנחם, potest verti, quod progressi fuerint, vel quod penetraverint usque ad Taphnees. Fuit olim ex praecipuis urbibus Aegypti: sed perdidit nomen una cum opulentia. Nam apud scriptores profanos nulum fere est nomen huius urbis. Celebrant quidem Taphnim urbem: sed de Taphnees non loquuntur. Itaque verisimile est, ut res in terra mutari solent, urbem illam paulatim obsolevisse, ita ut fuerit obscura, et ignobilis, ex quo aliae urbes fuerunt conditae, quae obruerant illam sua opulentia. Dicit ergo *venisse usque ad Taphnees.* Nunc sequitur,

8. *Et fuit sermo Iehovae ad Ieremiam in Taphnees, dicendo,*

9. *Sume in manu tua (accipe in manu tua) lapides grandes (vel magnos) et absconde eos in luto (vel caemento, in fornace laterum, vel lacuna, unde sumitur materia ad formandos lapides), qui locus (vel quae fornax) est in porta domus Pharaonis in Taphnees, in oculis hominum Iudaeorum:*

10. *Et dices ad eos, Sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Ecce ego mitto (mittam) et assumam Nabuchadnezer regem Babylonis servum meum, et ponam solium eius super lapides istos, quos abscondi: et extendet tentorium suum super ipsos.*

Hic locus docet prophetam violenter fuisse tractum cum aliis, ita ut exsulaverit praeter animi sui sententiam in Aegypto. Neque enim sponte illuc concessit: quia vidimus quam severe omnibus interdiceret, ne transirent in Aegyptum. Coactus tamen fuit illuc etiam proficisci, sed quemadmodum si vinctus fuisset catenis. Non fecit igitur hoc consilio: neque etiam desperatione sequutus est miseros illos. Maluisset enim centies fame et inedia mori in terra Iudah, quam quaerere vitae prorogationem hoc modo. Apparet igitur fuisse hostiliter illuc tractum. Sed quemadmodum nihil accidit nisi Dei consilio, ita ex hoc vaticinio apparet, Deum gubernasse profectionem servi sui, neque ita expositum fuisse libidini improborum, quin semper regeretur arcano Dei instinctu. Voluit enim etiam in media Aegypto Deus habere suum praeconem, qui Iudaeis denuntiaret quod futurum erat. Non fuit quidem haec doctrina ipsis utilis: sed voluit Deus quasi ad rabiem ipsos adigere, quum prorsus desperata esset ipsorum malitia. Nam reprobis durius est audire vocem Dei, ubi illis minitatur vindictam, quam manum eius sentire. Quum ergo fugiant increduli Dei verbum, coguntur tamen, velint nolint, audire quod libenter reiicerent, nempe Deum fore ipsorum iudicem. Ergo propheta arcano Dei consilio missus fuit in Aegyptum, ut illic quoque fungeretur solita legatione, et pergeret in cursu officii sui, atque illic exsequeretur munus propheticum. Fuit autem valde odiosa haec prophetia: nam quum iam plus satis exasperati essent Iudaei, poterat magis ac magis haec comminatio accendere ipsorum furor: deinde creabat sibi Ieremias periculum apud Aegyptios. Neque enim Iudaeis tantum minitabatur, sed etiam toti regno Aegypti. Hinc ergo colligimus quam inexpugnabilis fuerit animi eius fortitudo, quod per certas mortes perexit, et nullo unquam discrimine fuit territus, quin perageret munus sibi a Deo iniunctum. Existimant quidem hac de causa lapidatum fuisse a Iudaeis, sed non est probabile: imo ex aliis locis conicitur, fuisse defunctum sua et naturali morte.

Calvini opera. Vol. XXXIX.

Quidquid sit, fuit tamen haec admirabilis constantia, quod luctatus est usque ad finem, et absque fatigatione cum ferocibus illis bestiis, quarum truculentiam plus satis expertus fuerat. Nunc videamus hoc vaticinium, *Fuit sermo Iehovae ad Ieremiam.* Haec autem summa est, quod non tantum propheta iussus est praedicere vindictam Dei, sed illam sancire visibili symbolo, quoniam necesse est expergefieri homines incredulos. Tanta est enim ipsorum socordia, ut nisi Deus feriat omnes eorum sensus, nunquam attendant, surdi sunt. Ergo Dominus proponit ipsorum oculis quod nolunt ac recusant audire. Haec ratione iussus est propheta addere externum signum suo vaticinio, quemadmodum etiam aliis locis diximus coniuncta saepe fuisse signa doctrinae propter hominum tarditatem, vel potius stuporem. Iubetur ergo accipere lapides magnos, et defodere in luto, vel caemento, in latereficina, hoc est in fornace ubi coquuntur lateres, vel in loco ubi solent confici, vel ex quo sumitur materia ad ipsos formandos. Fuit autem hic locus non procul a palatio regis in urbe Taphnees, quemadmodum propheta diserte exprimit: imo dicit fuisse prope portam. Quum ergo esset e regione palatii hic locus, propheta iussus est illic defodere lapides, idque Iudaeis spectantibus. Hoc fuit symbolum. Nunc ostenditur in quem finem Deus voluerit lapides illos conici in lutum, vel in caementum. Si enim duntaxat lapides illos propheta volvisset magno labore, nullus fuisset profectus. Et signa omnia scimus frigere, et nullius esse momenti absque verbo. Sermo igitur Dei vivificat quodammodo signa et accommodat in usum hominum et eruditionem. Ideo adiungitur Dei mandatum, ut loquatur ad Iudaeos. *Dices igitur illis, Sic dicit Iehovah.* Inducit Deum loquentem, ut efficacior sit comminatio, quemadmodum alibi dictum est. Nam si retulisset verba Dei, non ita perculisset animos alioqui nimis tardos. Haec igitur ratio est cur loquatur in persona ipsius Dei. *Ecce ego,* etiam emphaticum est hoc pronomen, et demonstrativa haec particula *הנה*, *Ecce ego,* inquit, *mitto, ut adducam Nabuchadnezer regem Babylonis servum meum, et ponam solium eius super lapides istos.* Nunc colligimus quorsum tendat summa, nempe *lapides illos coniectos esse in caementum, ut Deus fundaret solium Nabuchadnezer.* Nondum quidem exstruendi solii tempus advenerat, sed Deus voluit iacere fundamenta, ut occulta manerent usque ad tempus maturum. Propheta igitur fundavit solium Nabuchadnezer, quum lapides illos coniecit in latereficinam. Nunc expendamus singula ordine. Dicit Deus se missurum esse, ut adducat Nabuchadnezer regem Babylonis. Missio haec non aliter intelligenda est, quam de imperio occulto Dei. Neque enim habuit satellites, per quos accerseret Nabuchadnezer: sed

nutu suo illum vocavit. Porro translaticia est loquutio, sumpta ab hominibus, qui dum volunt aliquid peragi, significant quid placeat. Deinde ubi possunt iubere, emittunt sua mandata: hoc faciunt reges terreni, quia non possunt solo nutu complere quidquid venit illis in mentem. Sed Deus qui non indiget externis auxiliis, dicitur mittere, ubi exsequitur suum decretum, idque virtute incomprehensibili. Caeterum, significat Deus, quum veniet Nabuchadnezer in Aegyptum, id minime fortuitum fore, sed ut vindictam sumat de Iudaeis pervicacibus, qui speraverant tutum sibi fore recessum in Aegypto: quum tamen Deus promitteret quietam sedem in terra Iehudah si illic manerent. Pronuntiat igitur Deus se fore ducem illius profectionis, quum scilicet veniet Nabuchadnezer in Aegyptum: ac si diceret bellum hoc gerendum esse suis auspiciis. Noluit quidem data opera Nabuchadnezer obsequium suum Deo impendere. Nam ambitio et superbia illum traxit ut in Aegyptum veniret, quia toties ipsum irritaverant Aegyptii, ut sine contumeliae nota non posset longius differre ultionem. Hac igitur de causa venit, si spectemus eius consilium. Sed Deus affirmat se praeceps tam regi quam omnibus Babyloniis, ut eos armet pro suo arbitrio, et adducat in Aegyptum, et ipsorum manu bellum gerat contra Aegyptios. Eodem sensu vocat *servum suum*, non quod dignus fuerit Nabuchadnezer tam honorifico titulo. Nihil enim minus propositum habuit, quam Deo servire, quemadmodum diximus. Sed vocatur Dei servus, quia scilicet exsequutus fuerit quod Deus ipse apud se statuerat. Nam scriptura aliquando servos Dei vocat etiam ipsos diabolos: sed ubi proprie loquitur angelos et fideles ita appellat. Specialiter etiam vocantur reges et prophetae servi Dei, quibus peculiare mandatum imperandi vel docendi datum est. Sed hoc loco, quemadmodum aliis multis, scriptura vocat Dei servos quorum opera Deus utitur, etiam dum hoc minime volunt. Caeterum respexit etiam haud dubie propheta ad ipsos Iudaeos, ut scirent probari hoc bellum Deo, quoniam Nabuchadnezer non veniret nisi a Deo vocatus. Iam sequitur, *Et ponam solium eius*. Hoc etiam sibi Deus vindicat, nempe erigere solium regis Nabuchadnezer coram palatio regis aegyptii. Minime dubium est quin rex Babylonis putaret bellum confectum esse sua industria, virtute, et fortitudine militum: quin etiam sacrificaverit suae fortunae, ut solent profani homines: et ideo de Assyrio dicitur apud Isaiam (10, 7), Non ita putabit. Sed voluit Deus ante tempus hoc Iudaeis praedictum esse, ut scirent tunc sibi iustam suae contumaciae mercedem rependi. Neque enim utiliter docendi fuerunt, quemadmodum diximus. Sed quum iam essent inexcusabiles, voluit Deus illos magis ac magis pudefacere, ut sentirent sibi

iustam poenam irrogari, quia tam contumaciter respuerant omne Dei consilium. *Erigam ergo solium eius super lapides quos abscondi*. Hic confuse loquitur propheta nunc in persona Dei, nunc in sua, sed ratione tamen hoc non caret. Diximus cur personam Dei interposuerit, nempe ut Iudaeos attentiores redderet: sciebat enim alioqui derisui fore omnes minas, nisi maiestas Dei prodiret in medium. Sed nunc coniungit se cum Deo, ac si diceret, nihil sibi esse ab eo separatum. Haec ratio est cur dicat, *super lapides quos abscondi*. Deus non absconderat lapides, sed propheta ipse loquitur tamen semper in persona Dei. Sed, quemadmodum iam dixi, connexio haec demonstrat sermonem propheticum ita coniunctum esse cum manu et potentia Dei, ut quum propheta loquitur, perinde id habendum sit, ac si Deus palam tonaret e coelo. Et haec loquendi ratio diligenter notanda est, ut discamus reverenter excipere quidquid probi doctores pronuntiant Dei nomine, ubi officio suo funguntur. Neque enim spectandi sunt ut homines, quia alioqui posset despici quidquid ab ipsis proficiscitur: sed debemus revereri doctrinam quae resonat in ipsorum ore, ac si Deus ipse e coelo descenderet. Postea addit, *Et extendet tabernaculum*, vel tentorium suum. Nam שפירי a pulchritudine sumptum est: sed proprie accipitur pro tentorio regali: non ita vocant Hebraei tuguria pastorum, sed duntaxat tabernacula, quae magnifico splendore excellunt, quemadmodum si gallice quis diceret, *Le pavillon du Roy*. Iam sequitur,

11. *Et veniet, et percutiet terram Aegypti: qui ad mortem, ad mortem: et qui ad exsilium, ad exsilium: et qui ad gladium, ad gladium.*

Confirmat superiorem sententiam hoc versu et duobus aliis sequentibus usque ad finem capitis: quoniam Aegyptus habebat urbes valde munitas, quae erant quasi invicta propugnacula, ideo Iudaei nunquam putassent posse Chaldaeos tam facile penetrare. Nam primum regio illa sita est in planitie, deinde in paludibus: ad haec cingitur magna ex parte Nilo, atque mari rubro. Quum ergo Aegyptus undique tam probe munita sit, putabant sibi fore illic tranquillum nidum. Sed Deus pronuntiat regem Nabuchadnezer fore victorem totius terrae: et tollit omnes obiectiones quum dicit, *Qui ad mortem, ad mortem: qui ad captivitatem, ad captivitatem: qui ad gladium, ad gladium*: quasi diceret, Etiam si populosa sit Aegyptus, nihil tamen proderit immensa multitudo hominum quin expugnetur ab hoste suo, quia alii gladio peribunt, alii autem diversa specie mortis: alii vero trahentur in exsilium: sed spoliabitur Aegyptus, ac si nemo se opponeret

ad eius defensionem. Videmus ergo hoc fuisse ad-
ditum, ut perversam fiduciam Iudaeis excuteret
propheta: quemadmodum eodem etiam tendunt alii
duo versus.

12. *Et accendam ignem in aedibus deorum Aegypti: et comburet eas* (vel ipsos deos) *et captivos abducat, et involvet terram Aegypti, quemadmodum involvere solet pastor vestem suam: et egredietur illinc in pace.*

Pergit in eadem sententia. Tribuit autem hoc Deo, ignem succendere, ut cognoscant Iudaei bellum illud geri divinitus, et Nabuchadnezer non venisse, nisi coelesti impulsu. Quamvis enim, ut dictum fuit, habuerit suas causas, tamen Deus pro admirabili sua providentia quasi manu illum attraxit, ut poenam sumeret de Aegyptiis. Digni autem erant tali interitu, quoniam suis blanditiis decepterant miseros Iudaeos, et ipsos corruperant: deinde fuerant virulentiae ipsorum illecebrae: quia hoc modo contemptum fuerat Dei auxilium, reiectae omnes prophetiae. Quum ergo autores malorum omnium illi fuissent Iudaeis, hinc colligimus fuisse dignos horribili vindicta: et illud mature fuerat denuntiatum Iudaeis: sed nunquam fidem habuerant. Ergo ad extremum propheta confirmat quidquid aliis vaticiniis praedictum fuerat. *Accendam ergo ignem*, inquit Deus, *in templis deorum Aegypti*. Ponit autem templa, ut intelligant Iudaei nullam terrae partem salvam, vel immunem a clade fore. Nam ubi grassatur saevitia hostium, tamen saepe templis parciunt. Religio enim habet suam venerationem: et idolis etiam exhibitus fuit hic honor, ut saepe eorum templa manerent intacta, quum funditus omnia hostes diruerent. Sed probabile est, Chaldaeos tanta fuisse superbia, ut vellent delere templa omnia ne qua nisi apud ipsos esset religio. Et talis etiam fuit barbaries in Persis: quemadmodum Xerxes quum ingressus est Graeciam et Asiam, exussit et diruit templa omnia: atque etiam cum ludibrio dixit omnes deos in Graecia tenere captivos, et inclusos esse templis: atqui implere omnia sua virtute. Sed minime dubium est quin ita proterve insultaverit Xerxes diis Graecorum. Et talis fuit insolentia fortasse in populo chaldaico. Quidquid sit, Deus tamen ostendit nullum locum Aegypti fore sacrum: quia Chaldaei etiam templa omnia exurent. Sed interea voluit probrose Iudaeis obicere suam contumaciam, quia scilicet in Aegyptum se contulerant, cuius salus pendeat ab idolis. Ostendit igitur Deus illos fuisse plus quam caecos, et prorsus mente alienatos, ac si essent brutae pecudes, quum sperarent tranquillum portum in Aegypto, quae sub tutela erat falsorum deorum. *Ego*

igitur, inquit Deus, *accendam ignem quo exuram templa deorum Aegypti*. Deinde addit, *et comburet*. Potest referri hoc ad ignem, sed non dubium est quin loquatur de rege Nabuchadnezer, quia sequitur postea, *et captivos adducet*: deinde, *involvet terram Aegypti, sicut pastor solet vestem*. Verbum hoc significat tegere: sed significat etiam interdum colligere: hic proprie vertitur involvere, quod gallice dicemus *trousser et entortiller*. Significat autem, Nabuchadnezer pro suo arbitrio ita dominaturum in Aegypto, ut accumulet omnes opes totius terrae: quemadmodum quum pastor ducit gregem si locum mutare velit, colligit vasa, et torquet vestem suam, vel penulam, vel sese in ea involvit. Sic etiam Nabuchadnezer, inquit propheta, colliget, *vel involvet totam terram Aegypti*. Terrae nomen ponit pro ipsis opibus quas accumulavit Nabuchadnezer. Tandem subiicit, *et illinc egredietur in pace*. Ostendit plenam fore victoriam, quia non audebunt mussitare Aegyptii, neque audebunt etiam persequi hostem suum, quum illinc egredietur, quemadmodum si esset in pacato loco, vel propria sua ditione.

13. *Et conteret statuas Bethseme (vel Helio-
poleos) quae est in terra Aegypti, et domos deorum Aegypti* (hoc est, templa) *exuret igni*.

Diximus heri cur praecipue loquatur de templis deorum Ieremias, nempe ut intelligant Iudaei nihil intactum fore a clade, quoniam solebant etiam crudelissimi hostes manus abstinere a templis deorum. Si sanctitas ipsa et religio templa non servat, quid fiet igitur aedibus privatis? In summa, significat tantam fore cladem Aegypti, ut nulla pars sit immunis. Sed quoniam Heliopolis tunc erat in maximo honore: ideo dicit *confractum iri statuas omnium deorum in urbe illa*, ubi scilicet praecipua erat deorum veneratio. Heliopolim vocarunt omnes profani scriptores, quod nomen Hebraico respondet. Nam Bethseme significat urbem solis: Heliopolis etiam est urbs solis. Quum ergo illa esset quasi primaria sedes deorum Aegypti, ideo propheta, ut ostendat gravissimam fore cladem totius terrae, dicit nullum illic templum fore inviolatum. Sic etiam Isaias quum vaticinatur de clade Aegypti dicit, *Ecce Deus veniet in Aegyptum, inquit, et cident a facie eius omnia idola* (Isai. 19, 1). Adventum Dei praedicit, quia eius auspiciis illuc copias suas eduxit Nabuchadnezer, quemadmodum dictum fuit. Deus quidem non apparuit ex coelo, sed exercitus Nabuchadnezer fuit viva imago potentiae Dei, qui volebat poenas exigere de Aegyptiis. Dicit autem, quum Deus veniet illuc armatus, et expeditionem bellicam suscipiet, tunc omnia idola cessura, quo-

niam scilicet Deus ostendet falsos deos, quibus confisi erant Aegyptii, mera esse figmenta, in quibus nihil est auxilii, ubi ventum est ad res extremas. Sequitur,

CAPUT QUADRAGESIMUM QUARTUM.

1. *Sermo qui fuit ad Ieremiam, ad omnes Iudaeos, qui habitabant in terra Aegypti, qui habitabant Magdali, et in Taphnees, et Memphi et in terra Pathros, dicendo,*

2. *Sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Vos vidistis omne malum quod adduxi super Ierusalem, et super omnes urbes Iehudah: et ecce sunt (ipsae) vastitas hodie, et nullus in illis habitans.*

3. *Propter malitiam quam perpetrarunt ad irritandum me, ut proficiscerentur ad offerendum suffitum, et ad serviendum diis alienis, quos non cognoverant ipsi, neque vos, neque patres vestri.*

4. *Et misi ad vos omnes servos meos prophetas, mane surgens et mittens, dicendo, Agedum ne feceritis rem abominationis huius, quam odi.*

5. *Et non audierunt, et non inclinarunt aurem suam, ut reverterentur a malitia sua, et non offerrent suffitum diis alienis.*

6. *Et effusa est exardescencia mea, et iracundia mea, et exarsit in urbibus Iehudah, et in compitis Ierusalem, et fuerunt in vastitatem, et in desolationem (sicuti) secundum diem hunc.*

7. *Et nunc sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Quare vos facitis malum hoc grande contra animas vestras ad excidendum vobis virum et mulierem, parvulum, et lactentem e medio Iehudah, ut non faciatis residuas vobis reliquias?*

Iam vaticinatus fuerat Ieremias contra Iudaeos, qui se abdiderant in Aegyptum, ac si tuta illis et tranquilla foret statio in terra opulenta, et fere inexpugnabili. Sed nunc alia de causa concionatur adversus ipsos, et aliquid gravius denuntiat, quam ante, quoniam scilicet non tantum repugnante Deo profecti fuerant in Aegyptum, sed quum illuc venissent, sese polluerant omni genere superstitionis. Nec dubium est quin Deus mature occurrere voluerit quum vetaret ipsos in Aegyptum ire. Sciebat enim quam propensi essent ad idololatriam, et perversos atque adulterinos cultus. Nolebat igitur habitare in ea terra, ubi discerent pervertere eius cultum. Hoc autem contigerat, quemadmodum patet ex praesenti vaticinio. Quum ergo omni abiecto pudore, dediti essent gentium superstitionibus, iterum propheta testatus est Deum fore vindicem. Sed videbimus negotium illi fuisse cum hominibus

tam praefractis, ut sine verecundia irruerint contra ipsum furioso impetu. Summa est igitur, Iudaeos, qui habitabant in Aegypto, indignos esse veniam, quoniam ipsi tanquam ex professo procul reiecerint Dei gratiam, et fuerit plus quam desperata ipsorum obstinatio. Nunc verba expendamus. Dicitur *sermo datus fuisse ad Ieremiam, ad omnes Iudaeos*, sed diverso sensu loquutus est Deus ad Ieremiam, quia scilicet deposuit apud ipsum quae volebat perferri mandata ad alios. Directus igitur hic fuit sermo ad prophetam unum duntaxat. Sed quoniam Ieremias futurus erat Dei interpres ad populum, ideo extenditur ad omnes communiter hic sermo, qui tamen peculiari modo, sicuti dictum fuit, initio depositus fuerat apud Ieremiam. Neque enim dignatus est Iudaeos tanto honore, ut ipsos alloqueretur, sed prophetam misit tanquam suum legatum. Dicit *ad Iudaeos qui habitabant in terra Aegypti*: et postea designat certa loca: primo nominat Migdol, deinde Taphnees, tertio Noph. Primum nomen verterunt Magdalo. Urbs ista non adeo fuit celebris quo tempore florebat Aegyptus: et celebrata etiam fuit a scriptoribus profanis. De Taphnees heri dictum fuit. Noph vocarunt Memphim, et satis convenit inter omnes, quae hebraice vocatur Noph esse Memphim, illam adeo nobilem et famosam urbem, quam hodie existimant esse Cairum, *Le Caire*. Postremo adiungit regionem Pathros, quam existimant nonnulli fuisse vicinam Pelusio. Sed ea de re non multum laboro, quia etiam profani scriptores relinquunt hanc regionem quasi obscuram, vel nullius nominis. Pathros alibi ponitur pro urbe, et quidam existimant esse Petram Arabiae. Sed minime dubium est quin propheta hic designet regionem in qua tam Memphis sita erat quam aliae urbes, ubi habitabant Iudaei. Haec autem ideo dicit, quia poterat obici quaestio, Si habitabant Iudaei in Aegypto, tanta fuit amplitudo terrae, ut propheta non posset ad omnes perferre Dei mandata. Hac igitur ratione dicit non passim fuisse dispersos per totam Aegyptum ab una plaga usque ad oppositam, sed fuisse in parte una duntaxat, et ita sic fuisse collectos, ut potuerit ad omnes haberi sermo. Haec igitur ratio est cur loca designet, ubi peregrinabantur Iudaei. Iam incipit ab obiurgatione, quod scilicet ad memorandam Dei vindictam, quam exercuerat contra ipsos et totam gentem obstupuerant. Atqui ideo relictus fuerant superstites, ut agnoscerent Dei iudicium, atque ita redirent ad sanam mentem. Hic ergo socordiam illis exprobat propheta, quod nihil profecerint sub Dei flagellis, vulgo dicunt fatuos tandem sapere acceptis plagis. Quum ergo Iudaei non resipuerint ubi tam graviter ipsos castigaverat, fuit signum extremae pervicaciae. Nam si quid fuisset residuum sanae mentis, humiliati fuissent saltem ultima gentis suae clade, et

interitu urbis ac templi. Quum ergo prosequuti fuerint eadem scelera quibus Deus tam graves poenas inflixerat, hinc apparet fuisse prorsus perditos, et alienatos ratione et iudicio. Huc ergo tendunt omnia prophetae verba, quae recitavimus. Primo dicit, *Vidistis quantas clades intulerim vobis et terrae*: deinde scitis merito vos fuisse perpeccos quidquid malorum vobis accidit. Neque enim insecitia peccastis, sed quum sedulo vos commonuerim per meos prophetas semper fuistis obstinati. Digni igitur eratis talibus poenis. Nunc quum Deus vobis pepercerit, et voluerit restare exiguum aliquem numerum, sicuti servatur semen: qui fit ut haec mala, quae adhuc fere in oculis omnium versantur, non veniant vobis in mentem? Nunc ergo tenemus consilium prophetae: sed expedit excutere singulas partes: *Vos*, inquit, *vidistis omne malum quod adduxi* (malum hic accipitur pro calamitate) *super Ierusalem, et super omnes civitates Iehudah: et ecce sunt nunc vastitas* inquit, *et nemo est qui illic habitet*. Emphatica est comparatio inter Ierusalem, et inter Memphim, inter urbes Iehudah, et inter Helio-polim, et totam regionem Pathros. Si ergo non pepercerat Deus sanctae civitati, in qua domicilium elegerat: si non pepercerat urbibus Iehudah, quae erant sub tutela ipsius: quam stulte putarunt Iudaei fore salvas Aegypti urbes? quo privilegio salvae fuissent, quum redactae essent urbes Iehudah in vastitatem? Nunc ergo tenemus cur propheta Ierusalem et urbes Iehudah nominet, nempe ut Iudaeis exprobet suum stuporem, quod putabant se fore incolumes in Aegypto: quam terram Deus semper abominatus fuerat. Postea addit, *propter malum quod perpetraverunt ad irritandum me*. Designat scelera, quibus in se provocaverant Iudaei iracundiam Dei ipsius. Nam turba haec quam alloquitur Ieremias, relapsa erant ad superstitiones, quae causa fuerant exitii. Si generaliter dixisset propheta mirum esse, quod Iudaei memoria non tenerent poenas divinitus inflictas toti genti, fuisset haec doctrina frigidior. Sed dum ostendit quasi digito qua in re sibi accersiverint tot calamitates, magis premit ipsos atque urget, ut agnoscant suam amentiam, quod scilicet ita subinde provocent Deum, et non peccent errore, sed iisdem sceleribus ipsum offendant, quorum tamen senserant tam graves et atroces poenas. Haec ratio est cur dicat propheta, *Propter militiam quam perpetrarunt ad irritandum me*, nempe, inquit, *ut irent ad offerendum suffitum, et ad serviendum diis alienis*. Ire vel proficisci hic significat nimis sedulum et actuosum et simul perversum studium. Nam Deus Iudaeis certam viam ostenderat in lege sua, quam sequi deceret. Si ergo se continuissent sub doctrina legis, hoc fuisset tenere rectam viam, et tendere etiam ad scopum. Sed dicuntur esse profecti, quia neglecta lege se

huc et illuc proiecerant, quemadmodum qui temere vagantur, et nesciunt quo tendant. Subest igitur antithesis inter proficisci et inter manere sub legis doctrina. In summa, Proficisci est erratico cursu se fatigare, ubi negligitur sermo Dei, et deseritur via illa, quam proposuit. Hoc unum est. Deinde adiungit, *Ad offerendum suffitum, et ad serviendum diis alienis*. Suffitus hic ponitur tanquam species, deinde additur genus ipsum. Nam suffitus erat cultus testimonium, quemadmodum satis notum est. Reprehendit ergo idololatriam gentis suae propheta in una specie. Sed tandem ostendit fuisse aliis etiam abominationibus deditos, quod se addixerant diis alienis in perversum cultum. Hic locus, ut similes, dignus est notatu: quia hinc colligimus homines discedere a Deo, et se alienare a vero eius cultu, quoties aliquid ex capite suo comminiscuntur, et hoc vel illud somniant suo arbitrio, quod diximus comprehendi sub verbo proficiscendi, quo utitur propheta. Ergo simul atque sibi fabricant homines cultus novos, perinde est ac si retro cursum flecterent, vel sponte errarent, quia non tenent, viam rectam et legitimam. Deinde colligimus etiam ex secundo verbo frustra obtendere idololatrias varios colores, ut se excusent. Nam si alio transferant quod proprium est Deo, et quod ipse sibi vendicat, satis superque convicta est eorum idololatria: suffitus autem, quemadmodum dixi, erat symbolum divini cultus. Quum ergo offerrent suffitum idolis, hoc fuit verum Deum spoliare suo honore, et eligere novos deos, et illos ornare iure unius Dei. Itaque hodie frustra et stulte papistae tergiversantur, dum obiciunt illis crassas idololatrias, quae inter illos regnant: Ho, nobis non est animus transferre cultum, qui proprius est uni Deo, ad sanctos, ad imagines, sed referimus hoc semper ad Deum. Quum suffitum faciunt sanctis et simulacris et picturis: quum suffitum etiam faciunt mortuis: certe non est amplius disputandum: et ubi multum cavillati fuerint, refellitur quidquid obtinendunt, uno prophetae verbo: quia ubi de suffitu loquitur damnat idololatriam Iudaeos. Sed, quemadmodum dixi, generaliter postea loquitur, et dicit, *Ut servirent diis alienis*. Iam sequitur, *Quos non noverant ipsi, neque vos, neque patres vestri*. Hic amplificat crimen gentis propheta, quod scilicet applicuerint studia sua ad deos incognitos. Iterum subest hic antithesis inter Deum, qui manifestaverat se per legem suam, per prophetas, per tot miracula et beneficia: et inter fictitios deos, qui temere et sine iudicio fuerant Iudaeis fabricati. Hoc autem signum fuit foedae et minime ferendae ingratitude, quod Iudaei a vero Deo defecerint postquam se illis patefecerat. Nam si nunquam lex data fuisset, si Deus passus fuisset illos semper implicitos teneri suis erroribus, ut alias gentes, fuisset

levius delictum. Sed ita familiariter illis innotuerat Deus, ut legem ferre dignatus fuerit, quae erat certa pietatis regula, deinde suas virtutes exseruerat inter ipsos. Quum ergo tam illustris esset apud eos cognitio veri Dei, qualis et quam foeda ingratitude fuit ipsum reicere, et ab ipso discedere, ut current post idola? ubi sibi fabricarunt vanos deos et mera figmenta? Si quis sciscitatus esset quisnam Deus sit Baal, vel quinam sint tot Baalim, dixissent se habere Baalim tanquam patronos, et qui favorem illis coram summo Deo acquirerent. Sed unde sumpserant illud commentum? nempe nulla ratione fundata erat talis superstitio. Hoc igitur diligenter notandum est: quia hodie si quis interroget papistas, quo iure excogitaverint sibi tam varios et multiplices cultus, illis sufficiet una devotio, ut loquantur, vel bona intentio. Sciamus ergo religionem, dum a scientia distrahitur, merum esse ludibrium Satanae. Ergo necesse est, ut certo statuunt homines, quem Deum colant. Et Christus 4. cap. (v. 22) Ioannis ita discernit legitimum Dei cultum a vanis idolis: Nos scimus, inquit, quid adoremus: loquitur de Iudaeis. Dicit ergo Iudaeos scire, nempe eos qui Deum colebant ex praescripto legis: et dicit eos scire quid adorent. Ergo damnat omnes bonas intentiones, in quibus sibi placent superstitiosi: quia scilicet nesciunt quid colant. Et dixi non debere distrahi a religione scientiam: sed scientiam appello, non quae nascitur in hominibus, vel quae acquiritur industria: sed cognitionem, quae nobis tradita est a lege et prophetis. Nunc ergo tenemus cur dicat propheta *Iudaeos addictos fuisse diis alienis, quos ipsi non noverant, neque ipsorum patres*. Iam sequitur circumstantia, qua rursus exaggeratur ipsorum impietas, quod scilicet *Deus miserit prophetas*, qui ipsis manum porrigerent, et retraherent ab erroribus. Nam si nunquam fuissent commoniti, iusta nihilominus erat ipsorum damnatio, quod Deus semel lege sua ostenderat quid rectum esset. Debebat igitur doctrina legis sufficere in omnes aetates. Sed quum Deus subinde non desineret prophetas alios aliis submittere, fuit hoc nimis perditae obnationis, reicere tot et tam assiduas admonitiones. Deus ergo adiungit hanc circumstantiam ad crimen, ut appareat, Iudaeos prorsus esse inexcusabiles; et dignos centum ac mille exitiis, quod scilicet tam pervicaciter contempserint omnem salutis doctrinam. Dicit autem *Deus se misisse omnes servos suos*. Universalis nota habet suum pondus: quia si unus vel alter propheta datus fuisset, iam convicti erant Iudaei. Nam lex non postulat plus quam duos vel tres testes ad damnationem eorum qui peccarunt. Sed Deus hic ostendit ingentem fuisse eorum turbam, quibus si fuisset creditum, poterant salvi esse Iudaei. Ergo non a tribus vel quatuor testibus convinci poterant, sed ab ingenti multitudine: quia

prophetae alii aliis successerant. Et hoc etiam modo adiungit propheta completum fuisse quod Deus in lege pollicitus fuerat, Deuteronomii decimo octavo (v. 18), *Prophetam tibi excitabo e medio fratrum tuorum: ipsum audies: erit autem quisquis non audierit prophetam illum, exterminabitur a populo suo*. Nam lege promulgata ostendit Deus hunc fore cumulum suae beneficentiae, quod semper retinebit in officio Iudaeos, quia nunquam destituet ipsos prophetis et probis doctoribus. Hic ergo ostendit se re ipsa praestitisse quod pollicitus fuerat per Moysen: neque vero se dicit misisse paucos duntaxat, sed, quemadmodum attigi, uberrimam copiam, quia uno saeculo plures fuerunt prophetae, et alii alii successerunt, sicuti utile erat. Iam quis profectus? Conqueritur postea, prophetas omnes fuisse repudiatos. Sed ut crimen reddat magis detestabile, dicit, *Mane surgens et mittens*, de qua loquutione alibi dictum fuit. Est metaphorica loquutio. Neque enim surgit Deus, neque locum mutat: sed hic transfert in se quod magis competit in homines. Nam quisquis erit attentus ad negotium, non expectabit dum sol illuceat, sed praeveniet ipsam auroram. Sic etiam dicit propheta Deum fuisse vigilem: quia sollicitus erat de salute populi. Caeterum, ex hac loquendi forma colligimus inaestimabile esse Dei beneficium, ubi excitat probos ac fidos doctores. Perinde enim est ac si paterfamilias surgeret e lecto, suos filios vocaret et ipsos curaret. Sciamus ergo doctrinam, quum nobis annuntiatur, esse signum paternae erga nos Dei sollicitudinis: quia non vult nos perire, sed descendit ad nos, et prospicit quid nobis opus sit, ac si adesset, et tanquam pater filios curaret nos, et res nostras. Haec igitur summa est. Iam addit quaeenam fuerit legationis summa, *Ne feceritis rem abominationis huius, quam odi*. Significat in summa Deus, per se non stetisse, quominus Iudaei a suis erroribus in viam redierint, quod manum illis porrigeret, et quasi suppliciter ipsos rogaret, ubi sibi melius consularent, neque scientes ac volentes accerserent sibi interitum: perinde ac si maritus uxorem hortari ad servandam fidem coniugalem volens diceret, Ecce, tu scis me non posse ferre impudicitiam, ergo vide, ne te prostituas adulteris. Sic igitur Deus ostendit se testatum esse per omnes servos suos, sibi displicere omnes idololatrias, ut ab illis Iudaei desisterent. Et adiungit, *Sed non audierunt, et non inclinarunt aurem suam, ut reverterentur a malitia sua, nec suffitum offerrent diis alienis*. Hic accusat Deus Iudaeos perditae obnationis, quia neque legis doctrina illos retinuerit in officio, nec commoniti a prophetis tam saepe et diversis temporibus tamen auscultaverint. Et pervicaciam clarius exprimit secundo verbo, quum dicit *non inclinasse aurem*, quemadmodum alibi attigi. Si dixisset, Non

audierunt, hoc sufficere poterat: sed ubi adiungit, *non inclinarunt aurem suam*, exprimit, quemadmodum dixi, aliquid deterius quam contemptum, quod scilicet data opera repulerint prophetica doctrinam, neque dignati fuerint audire prophetas, vel eorum admonitiones, sed sponte obscuruerint, imo clauderint aures suas, quemadmodum rebelles alibi dicuntur cor suum obdurare. Nunc ergo tenemus quorsum pertineat hic versus. Iam adiungit, *Ideo effusa est iracundia mea, et exardescencia mea, et exarsit per urbes Iehudah, et per compita Ierusalem, et hodie sunt in vastitatem, et in desolationem: שמה* aliquando significat stuporem, ut ante dictum fuit: sed quoniam hic coniungitur cum *הרבה*, significat solitudinem, *secundum diem hunc*. Ergo horribilis vastitas apparet. Iterum redit ad principium illud, quod scilicet Iudaei illustri illo et memorabili documento satis tangi debuerint, ne postea sese proicerent ad novam idololatriam, postquam tam recenti poenae memoria debebant affici. Quum ergo pergunt in sua durtie, hoc signum est extremae impietatis. Ideo dicit propheta non impune cessasse Iudaeis suam perviciaciam, quod scilicet effusa fuerit iracundia Dei contra urbes Iehudah: imo contra ipsam Ierusalem, quae erat Dei sanctuarium, ita ut omnia redacta essent in solitudinem. Ab una igitur parte debuerant reputare Iudaei, quam inexcusabilis esset ipsorum impietas, quod ita Deum contempserant pertinaciter. Deinde debebant etiam concipere horrorem ab altera parte, quod viderent Deum tamen fuisse severum vindicem contemptus suae doctrinae, et cultus violati. Iam adiungit, *Cur ergo nunc facitis malum hoc grande contra animas vestras, ut excidatis vobis virum, et mulierem, parvulum et lactentem e medio Iehudah, ne quidquam sit vobis residuum?* Hic tandem sententia completur. Nam quae hactenus retulimus, tenerent suspensum lectorem nisi hoc esset additum. Dicit igitur, quum et crimen patrum detestari oportuerit, et quum horribile Dei fuerit iudicium, et poena ipsa debeat hodie vos sub metu adhuc tenere, *qui fit*, ut accersatis vobis rursus Dei vindictam? *Cur ergo*, inquit, *et nunc*: hoc etiam emphatice dicitur *nunc*, nempe post tot et tam insignia documenta, post tot admonitiones, post gravissimam poenam, quae tandem inflicta fuit obstinatis. Dicit, *Adversus animas vestras*: quo pungit eos acrius, admonens quidquid tentent facere suo exitio: quasi diceret Deum nihil damni accipere ex eorum malitia, sed ipsos sibi esse autores interitus. Significat quidem, ut iam attigi, non impune cessuram illis suam impietatem: sed simul ostendit Deum posse, si velit, despiciere ipsorum impietates: quia maneat integer, etiam si ipsi sint pessimi. Neque enim si fraudetur Deus iusto et legitimo cultu inter homines, ideo quidquam decedit eius magnitudini: manet enim

semper sui similis, neque crescit, neque minuitur arbitrio hominum. Ergo propheta ostendit, Iudaeos in suum interitum furere, quum dicit *perpetrare malum in animas suas*. Et hoc idem clarius explicat quum addit, *Ut excidatis virum et mulierem, parvulum et lactentem e medio Iehudah*. Significat Deum adhuc locum misericordiae suae dedisse, dum aliquid divinitus residuum semper fuit e populo. Poterant igitur manere in Iudaea, hoc est, in sua haereditate, et elapso tempore septuaginta annorum, quod Deus exilio praefixerat, fuisset regio habitata. Nunc ostendit propheta ipsos pugnare adversus Dei bonitatem, quod scilicet volebant exstingui populi nomen, et nihil manere residuum ex populo illo, cui tamen Deus reliquerat aliquod semen, ne prorsus interiret.

8. *Ad provocandum me in operibus manuum vestrarum, ad offerendum suffitum diis alienis in terra Aegypti, ad aquam vos profecti estis, ut habitetis illic, ut excidium paretis vobis (vel, ut excidatis vos) et ut sitis in maledictum et probrum inter cunctas gentes terrae.*

Postrema lectione coactus fui abrumpere prophetae sententiam. Pendet enim hic versus a proximo, et uno contextu legendus est. Rogabat propheta cur Iudaei sponte sibi absunderent omnem spem salutis, et accerserent interitum. Nunc rem ipsam clarius exprimit, nempe quod provocent iram Dei suis superstitionibus. Causam igitur malorum omnium designat, quod verum Dei cultum polluerent suis idololatriis. Hic autem videmus nullum esse modum peccandi dum homines contempto Deo sibi licentiam male agendi permittunt. Nolebat Deus Iudaeos concedere in Aegyptum. Statuerat enim ipsos quasi sub alis suis fovere: et hoc modo volebat illustrare suam misericordiam, quum in misera illa et tristi vastitate salvi tamen manerent: sed posthabito eius mandato profecti sunt in Aegyptum: quum illuc venerunt, ut favorem acquirerent, coeperunt una cum Aegyptiis sese vanis superstitionibus polluere: poterant in terra Iehudah absque periculo pure colere Deum: nunc quia diffisi gratiae Dei in Aegyptum fugerunt, metus hominum ipsos adigit ad foedam pietatis abnegationem. Videmus ergo ut malum ex malo natum sit, quum coeperunt Iudaei in gratiam gentis illius profanae sese polluere multis impiis superstitionibus. Hoc igitur crimen nunc attingit propheta, *Ut provocetis*, inquit, *me in operibus manuum vestrarum*. Subest antithesis inter opera quae Deus mandaverat, et quae sibi homines ipsi confinxerant. Altare et totum templum erant quidem opera facta hominum manu et artificio: sed quoniam Deus iusserat altare illud erigi, et templum quoque exstrui,

proprie loquendo templum non erat humanum opus, sed divinum, respectu mandati scilicet. Verum quidquid homines sibi fabricant ad colendum Deum, illud vocatur opus manuum ipsorum: quia scilicet ipsi sibi sunt autores, et sequuntur duntaxat sua figmenta, non attendunt quid Deo placeat, sed sibi licentiam omnem concedunt, ut pro arbitrio comminiscantur quoslibet cultus. Hac igitur ratione, et hoc sensu propheta dicit *Iudaeos Deum provocare operibus manuum suarum*, quoniam scilicet corrumpent legitimum eius cultum, et deficerent a pietate, quum se extraneis figmentis et corruptelis addicerent. Postea adiungit, *Ad offerendum suffitum diis alienis*. Sub una specie, quemadmodum alibi dicitur fuit, comprehendit propheta genus ipsum. Neque enim tantum in suffitu peccabant Iudaei, sed etiam in aliis superstitionibus. Sed per synecdochen significat eos abnegare verum Deum, ubi sua idola colunt. Deinde adiungit, *In terra Aegypti ad quam ingressi estis, ut habitetis illic*, inquit. Tollit excusationem quam obicere poterant, nempe se metu cogi, quoniam essent miseri exsules, et viderent in superba illa gente non fore tolerabilem suam pietatem: dicit prophetas *ipsos venisse in Aegyptum*, quum Deus iuberet manere in terra Iehudah. Non debuit igitur admitti illa defensio, quod scilicet periculo territi Aegyptiis gratificarentur, quia in illam servitutem se ipsi coniecerant, quum liberum illis esset in terra Iehudah pure Deum colere. Haec ratio est cur dicat eos *venisse, ut peregrinarentur illic*. Tandem subiicit, *Et sitis in maledictum, et opprobrium inter cunctas gentes*, quibus verbis significat interitum ipsorum fore memorabilem: et hoc durius fuit quam si memoria ipsorum sepulta esset cum vita. Propheta autem dicit tale fore mortis exemplum, ut sint omnibus detestabiles. Denique denuntiat fore obnoxios omnibus probris etiam post mortem. Sequitur,

9. *An obliti estis malorum patrum vestrorum, et malorum regum Iehudah, malorum uxorum eius, et malorum vestrorum, et malorum uxorum vestrarum, quae fecerunt in terra Iehudah, et in compitis Ierusalem?*

10. *Et non humiliati sunt (vel, attriti) usque ad hunc diem, et non timuerunt, et non ambulaverunt in lege mea, et in statutis meis, quae posueram coram facie vestra, et coram facie patrum vestrorum.*

Quia nimium turpis socordia erat, non agnoscere quam severe et graviter ultus fuisset Deus superstitiones, quibus se ante dederant, hoc nunc explicat

propheta. Quanquam si vocem ipsam spectemus, non intelligit poenas per mala, sed potius maleficia quibus vindictam Dei provocaverant. Et hoc notandum est, quia nonnulli interpretes, sic exponunt, *An obliti estis mala vestra, et patrum vestrorum*, hoc est, quam duriter afflixerit vos Deus? Sed minime dubium est quin per vocem רעות propheta intelligat scelera quibus se obnoxios reddiderant iudicio Dei. Nam sequitur statim, *Quae fecerunt, vel patrarunt, in terra Iehudah, et in compitis Ierusalem*. Sed quamvis hac voce significet scelera populi, non dubium tamen est quin simul comprehendat poenas, ex quibus agnoscere debuerant displicuisse Deo illam impietatem, in qua fuerunt plus satis obstinati. Quum ergo dicit propheta, *An obliti estis mala vestra et patrum*, sumit pro confesso quod satis notum erat, nempe Deum fuisse vindicem illorum scelerum. Neque enim alloquitur Iudaeos rebus integris, sed profugos e terra sua, et maledictos divinitus. Quum ergo palam constaret a Deo esse damnatos, propheta merito interrogat, *an obliti sint damnata fuisse scelera tam patrum regum, et quae ipsi designaverant*. Hoc quaerit quoniam erat horribilis ipsorum stupor, quod urbe excisa, et templo incenso, tamen non destiterant a suis superstitionibus, praesertim quum tam insignis Dei vindicta deberet etiam ipsorum posteros usque ad decem saecula retinere in timore et officio. Sic videmus poenas sceleribus coniungi. Dicit *regum Iehudah et uxorum eius*. Non dubium est, quin relativum singulare ad populum spectet. Vertunt alii, Cuiusque ipsorum: sed nihil opus est, quia singularis quidem est numerus, sed refertur ad nomen collectivum. Nempe Iehudah. Postea addit: *Quae fecerunt*: verbum hoc non debet restringi ad uxores (neque enim quadraret), sed tam ad omnes Iudaeos quam reges Iehudah, et ipsas quoque mulieres: sed proprie exponi hoc debet tam de regibus, quam de toto populo. *Quae ergo fecerunt in terra Iehudah, et in compitis Ierusalem*. Scelus exaggerat quum nominat diserte compita Ierusalem. Scimus enim urbem illam fuisse quasi terrestre Dei sanctuarium. Ergo nimis fuit foeda impietas, polluere locum illum, quem Deus sibi consecraverat. Tota quidem terra Iehudah erat sub eius iure et ditiohe: sed singulari privilegio dignatus fuerat urbem illam cum monte Sion. Ergo propheta amplificat magnitudinem peccati quum dicit Ierusalem ipsam fuisse pollutam ipsorum superstitionibus. Postea adiungit quanta fuerit pertinacia ipsius populi, *Non humiliati sunt*, inquit, *usque ad hunc diem*, quum tamen tam duriter percussi essent Dei flagellis. Stulti etiam accepto malo incipiunt sapere, ut vulgari proverbio dicitur. Quum ergo Iudaei tam duriter castigati essent Dei manu, et experti essent extremum eius

rigorem, annon debuerant sentire quidnam essent meriti? Sed ostendit propheta desperatam fuisse ipsorum malitiam, quod etiam fracti non tamen humiliati fuerant: quemadmodum qui perverso sunt ingenio, corrigi nequeunt etiam si centies frangantur. Exprobrat ergo propheta hanc contumaciam Iudaeis, quod ne ipsa quidem calamitas ipsos adduxerit in obsequium. *Non fuerunt ergo humiliati*, inquit, *usque ad hunc diem et non timuerunt*. Timor hic etiam referri debet ad clades, quas experti fuerant. Deus enim satis clare ostenderat quam graviter esset offensus ipsorum impietate. Quum ergo horribile Dei iudicium omnibus perspicuum esset, propheta hic eorum socordiam accusat, quod non fuerint revocati ad sanam mentem, ut Deum timerent. Iam adiungit aliud crimen obstinationis, quod scilicet non ambulaverint in lege Dei et mandatis. Ergo duplicem eorum contumaciam ostendit, quod scilicet nihil profuerit illis doctrina: neque etiam poenis respicerint. Lex ipsa erat illis regula Dei pure colendi, nec debebant aliunde petere quid agendum esset. Quum ergo haberent testimonium verae pietatis in lege, hic contemptus tolerabilis non fuit, sponte recedere a via, et sese prolicere in vagos errores. Sed propheta ostendit plus quam indociles fuisse, quod non tantum abiecerint omne studium legis, sed etiam contempserint manum eius, neque correcti fuerint ullis poenis. Iam quo melius ostendat malitia peccasse, dicit *non ambulavit in lege mea et statutis*. Videtur hoc secundum membrum esse supervacuum: sed propheta hic commendat perspicuam legis doctrinam, ac si diceret Deus se non uno tantum verbo monstrasse quid verum ac rectum esset, sed pluribus statutis docuisse Iudaeos, ita ut nullius esset ignorantiae praetextus: et idem aliis verbis confirmat, ubi dicit *se posuisse coram facie ipsorum statuta illa*. Nam his verbis significat nihil in lege fuisse obscurum, ideo Iudaeos non inescitia lapsos esse: sicuti homines semper tergiversando extenuant culpam ubi arguitur ipsorum impietas. Dicit igitur propheta Iudaeos esse inexcusabiles, quoniam ante ipsorum oculos proposita fuerit pietatis regula. Hic autem locus testatur non ambiguum esse doctrinam legis, quemadmodum profani homines dicunt scripturam esse versatilem instar nasi cerei. Sed Deus pronuntiat se non loquutum esse ambigue. Ergo quum clamet propheta legem fuisse Iudaeis propositam ante oculos, ut certo cognoscerent quid Deo placeret: hodie tenendum est, in hac evangelii claritate quae exhibita fuit nobis Christi adventu, nihil esse obscurum: sed patefactos esse nobis thesauros omnis intelligentiae, quantum scilicet expedit, ita ut qui nunc errant, frustra obtendant se facere, quoniam Dei voluntas sit illis abscondita. Non enim alia est illis peccandi ratio, nisi quia

Calvini opera. Vol. XXXIX.

connivent, et oculos malitiose claudunt, ne ad ipsos perveniat solis fulgor. Interea sciendum est, quo familiaris nobis innotuit Deus, eo nos gravius peccare, quum ab eius cultu defectimus: quia nihil omisit in verbo suo, quod ad perfectum eius cultum spectet. Ergo quum versetur ante oculos nostros regula pie vivendi: nisi eam sequimur, haec exprobratio in nos competit, quod scilicet ante oculos nostros proposuerit Deus statuta sua. Nunc sequitur,

11. *Propterea sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Ecce ego pono faciem meam contra vos in malum, et ad excidendum totum Iehudah:*

12. *Et tollam reliquias Iehudah, quae posuerunt faciem suam ut venirent in terram Aegypti ad peregrinandum illic, et consumentur omnes in terra Aegypti, cadent in gladio, fame consumentur a parvo usque ad magnum: in gladio et fame morientur, et erunt in execrationem, et stuporem, et in maledictum, et in opprobrium.*

Rursus poenam obstinatis denuntiat. Nec mirum est easdem minas saepius repeti, quando negotium erat cum tam ferocibus et prae fractis capitibus. Haec igitur causa est cur iudicium Dei, quod secure ridebant, illis denuntiet. Et ex contextu melius patebit quam necessaria fuerit talis vehementia. Ac primo quidem breviter propheta ostendit omnes perituros, qui tamen falso imaginati fuerant se non aliter salvos posse evadere, nisi fugerent in Aegyptum. Fallacem igitur et perveram eorum fiduciam hic coarguit et refellit Ieremias. Modum etiam simul explicat quum dicit, *Tollam omnes reliquias Iehudah quae posuerunt faciem suam ut venirent in Aegyptum*. Quibus verbis et sequentibus significat Deus frustra Iudaeos captasse latebras in Aegypto, quia illic poenam quam meriti sunt exiget. Nominat *gladium et famem*: tertium genus nunc omittit, sed paulo post etiam adiungit. Dicit ergo perituros partim gladio, partim fame: et utitur diversis verbis emphatice, *consumentur fame, cadent gladio, consumentur omnes*: deinde, *a parvo usque ad magnum*, inquit. Tandem subiicit, *Et erunt in execrationem*. Diximus alibi nomen אלה sumi pro execratione, quamvis proprie sit iusiurandum, nempe quia iurando saepe homines proferunt aliquam execrationem, Maledicat mihi Deus, Male dispaream. Dicit ergo Iudaeos fore in formulam execrationis, quia ubi deierandum erit, haec erit quasi communis loquendi forma, Perdat me Deus sicut perdidit Iudaeos. Postea addit *In stuporem*, quia scilicet solo cladis intuitu omnes horrebunt. Postremo sequitur, *maledictum et probrium*, de quibus ante diximus. Pergamus nunc,

13. *Et visitabo super eos qui habitant in terra Aegypti, quemadmodum visitavi super Ierusalem in gladio, et fame, et peste* (hic exprimitur tertia species).

Confirmat autem hoc versu quod proximo dixerat, quoniam dicit se rursus fore vindicem impietatis, quemadmodum paulo ante fuerat. Antequam Iudaei tam gravi clade affecti essent, inebriati erant rebus prosperis. Sed nunc quum Deus excussisset illis omnem torporem, merito propheta in memoriam revocat quas perpessi fuerant clades. *Sicut ergo visitavi super Ierusalem, ita visitabo super eos qui habitant in Aegypto.* Sed argumentum etiam est a maiori ad minus: si enim Deus non pepercit sanctae urbi, in qua domicilium elegerat, quomodo parceret incolis Aegypti? neque enim Aegyptus digna erat quam Deus respiceret. Scimus fuisse profanam et maledictam terram. Fuit igitur nimiae amentiae quum Iudaei confiderent se in Aegypto fore tutos, quum tamen non fuissent in terra sancta, quae erat Dei sanctuarium, quae erat ipsorum haereditas, quae erat etiam Dei requies. Nunc videmus quorsum spectet propheta: proponit enim illis cladem urbis et terrae Iehudah, ut sciant se non posse effugere manum Dei dum contra eius interdictum habitant in Aegypto, quoniam futurus sit illic Deus severior vindex quam ante fuisset in terra Iehudah. Sequitur,

14. *Et non erit qui evadat (qui sit residuus) inter reliquias Iehudah quae venerunt ad peregrinandum hic* (nam erat propheta in Aegypto), *nempe in terra Aegypti: et ad revertendum in terram Iehudah, ad quam ipsi elevarunt animam suam* (vel elevarunt animas suas), *ad revertendum ut habitent illic, quia non revertentur nisi qui evaserint.*

Videtur propheta secum pugnare, quia initio versus negat quidquam fore residuum, in fine autem addit exceptionem, paucos scilicet fore superstitēs qui effugerint, et quodam miraculo elapsi sint a morte. Quidam ita accipiunt, nullos fore residuos ex impiis illis contemptoribus, sed aliquos tamen fore superstitēs, nempe qui illuc tracti fuerant praeter animi sententiam, sicut Ieremias et Baruch, et similes. Sed videri posset haec expositio coacta primo intuitu: et tamen si loquitur propheta de Iudaeis, qui in Aegyptum transfugerant, necesse est ita accipere: alioqui esset manifesta repugnantia et absurditas. Sed possumus etiam quod in fine versus dicit referre ad Babylonios exsules: quia hi qui se abdiderant in Aegyptum putabant de omnibus esse actum, quoniam scilicet in longinquam regionem fuerant abducti. Quum ergo reditus illis in patriam clausus esset, putabant hi se solos fore

terrae haeredes, quia ut Aegyptus non procul aberat ■ terra Iehudah, facilis erat reditus, deinde liber: quoniam foederati erant Aegyptiis: ad haec contulerant se ad ipsos, ut fruerentur amico hospitio. Ergo putabant qui habitabant in Aegypto, terram Iehudah fore suam. Deus autem dicit nullos in terram illam redituros, nisi qui evaserint, nempe quibus permissa fuerit libertas redeundi, quum finitum esset captivitatis et exsilii tempus. פלטים igitur in fine versus accipio pro reliquiis quas sibi tandem Deus collegit, quum edicto Cyri data fuit Iudaeis libertas habitandi rursus in patria post annos septuaginta, quod tempus propheta, ut dictum fuit, illis definierat. Et videtur hic sensus mihi simplicior, nullos fore residuos ex illis reliquiis quae scilicet sese in Aegyptum contulerant, et hoc etiam exprimitur, *quae venerunt ad peregrinandum in terra Aegypti, et ad revertendum in terram Iehudah*: hoc enim erat ipsis consilium. Postea adiungit, *Ad quam elevarunt animas suas ad revertendum illic.* Hic propheta ridet fiduciam qua adhuc se fallebant Iudaei. Nam levatio haec de qua loquitur, quum significet adspirare vel spem attollere, valet ad notandam superbiam: ita ubi dicit *elevare animas suas*, perstringit quod adhuc sint inflati stulta spe, et sibi persuadeant liberum paulo post fore reditum, quia vacua erit terra possessoribus. Quum igitur sese pascant talibus delitiis, sciant se nunquam illuc redituros, *Non revertentur*, inquit, *ipsi.* Postea sequitur illa exceptio, hoc est, *nisi soli evaserint*, de quibus scilicet desperabant Iudaei illi, qui putabant rebus suis bene et prudenter consultum esse, quia Aegyptus erat illis quietum latibulum ad tempus. Nunc sequitur,

15. *Et responderunt Ieremiae omnes viri, qui sciebant quod suffitum offerrent uxores ipsorum diis alienis, et omnes mulieres quae adstabant, coetus magnus, et totus populus qui habitabant in terra Aegypti, in Pathros, dicendo,*

16. *In sermone* (subaudiendum est in, vel quoad sermonem) *quem loquutus es ad nos in nomine Iehovae, non audiemus te.*

Hic melius conspicitur perdita gentis illius obstinatio. Nam satis multa suae integritatis testimonia dederat illis Ieremias: debuerant igitur certo scire verum esse Dei prophetam. Quod si illum contemperant annis quadraginta et diutius, tamen fidem fecerat suae legationis quum de clade urbis et templi constanter vaticinatus esset usque ad extremum. Suo igitur malo didicerant Ieremiam esse organum spiritus sancti et verum Dei interpretem. Hinc autem apparet quantopero fuerint excacati, dum respuunt omnes eius admonitiones, atque adeo minas ducunt pro fabulis. Ita in spe-

culo nobis proponit spiritus Dei quanta sit hominum amentia, ubi mentes ipsorum semel occupavit Satan: sed simul discamus hanc rependi mercedem obstinationi, ubi spernuntur Dei prophetae. Fuit hoc nimis foedum portentum, quod ausi sunt tam petulanter reiicere sanctum prophetam, qui tamen ad extrema usque redacti erant, et rebus omnibus spoliati confugerant in Aegyptum: illic serviliter agebant, quemadmodum vidimus. Quod ergo ita sunt adhuc feroces, et adhuc superbiunt contra Dei prophetam, hinc apparet fuisse indomabiles. Dicit ergo *respondisse omnes viros quibus satis comperta erat uxorum impietas*. His verbis significat propheta initium idololatriae fuisse a mulieribus. Nondum ergo eo usque progressi erant, ut omnes viri palam colerent idola, sed hanc licentiam sibi sumpserant mulieres, viri autem facile indulgebant. Verum cur propheta paulo ante illos increpuit, ac si omnes suffitum facerent idolis? Colligimus certe ex hoc loco non eos tantum coram Deo reos esse qui scelus aperte perpetrant, sed qui connivendo tolerant. Debuerant enim viri intercedere, ne uxores polluerent se impiis superstitionibus: atqui hoc patienter tulerunt: ergo consensus ipsorum pro opere accipitur, quemadmodum ex prophetae verbis statuere licet. Dicit ergo viros non quidem palam et suis manibus suffitum fecisse, sed fuisse consocios suis uxoris, et eorum consensu illam impietatem a mulieribus fuisse patratam. Reliqua non possem nunc absolvere: cras prosequar.

Coepimus heri exponere quod propheta narrat sibi fuisse responsum a Iudaeis tam viris quam mulieribus. Summa est, non facturos quod iussit propheta, quamvis loquatur Dei nomine. Non respondent praecise sermonem Dei vel oraculum sibi nihili esse, sed fidem Ieremiae derogant, ac si falso nomen Dei praetenderet. Dicit autem viros *ita respondisse qui sciebant uxores adolere incensum diis alienis*: postea addit, *Et mulieres quae adstant*. Quidam vertunt, In coetu magno: sed non dubito quin propheta intelligat responsum fuisse commune tam viris quam mulieribus. Dicit ergo *mulieres simul adfuisse*: postea subiicit, *coetus magnus*: et quod tandem sequitur explicative positum est, *populus totus qui habitabant in terra Aegypti*, in Patros, in terra Aegypti habitabant, et quidem in parte illa. Diximus autem alibi de Patros. Videmus in summa, reiectum fuisse Dei prophetam, et tamen minime dubium est, quin Iudaei prae se tulerint aliquam pietatem: sed non putabant parendum esse hominis mandato. Unde autem hic contemptus? nempe ex mera pervicacia. Nam utcumque hypocritae dissimulent se Deum spernere, et eius sermonem, et dirigant verba ad ipsos ministros: impietas tamen eorum se prodit quum ab una parte

simulant se Deum colere, ab altera autem repudiant quos suis mandatis instructos vult audiri. Atqui Deus non vult neque potest separari a verbo suo. Nunc pergamus,

17. *Quin potius* (vel quia, est particula causalis, sed accipitur interdum adversative) *faciemus quidquid* (ad verbum, omnem sermonem) *qui egre dietur ab ore nostro, ut suffitum offeramus reginae* (vel machinae) *coelorum, et libemus ei libamina, quemadmodum fecimus nos, et patres nostri, reges nostri, et duces nostri in urbibus Iehudah, et in compitis Ierusalem, et saturati sumus panibus, et fuimus boni* (hoc est, hilares, felices) *et malum non vidimus*.

Hic apertius suam contumaciam produunt: postquam enim dixerunt se non habere fidem Ieremiae, quia non missus fuerit a Deo, nunc subiiciunt se quidem fore Dei cultores, sed suo arbitrio. Atque hic nobis fons omnium superstitionum detegitur. Hic ergo locus satis docet unde manarint et ex quo principio omnes corruptelae, quibus religio omnibus saeculis vitata fuit, nempe ex hominum libidine et superbia. Dum ergo tantum sibi arrogant homines, ut velint legem ferre de cultu Dei, necesse est omnia pessum ire: ideo dixi hanc esse originem omnium errorum. Quomodo igitur integra manebit religio? Nempe si pondeamus ex ore Dei, subiiciamus nos eius verbo, et fraenum iniciamus nobis, ne quid tentemus nisi quod ipse praecipit ac probat. Haec igitur vera est colendi Dei regula, nihil aliud audere nisi quod ipse praescribit. Ex opposito religio prorsus vitiosa est, et in superstitionem degenerat simul atque homines volunt sibi ipsis esse legislatores. Dicunt, *Faciendo faciemus omnem sermonem, qui egressus fuerit ex ore nostro*. Hanc proterviam quidem modesti homines damnabunt, si modo consulant duntaxat naturae sensum: sed malum hoc est ingenitum omnibus, nempe ut velint Deum colere prout ipsis libet. Sed Ieremias depingit hic nobis quasi in tabula principium omnium superstitionum, dum scilicet homines opponunt suam libidinem et sua phantasmata Dei mandatis. Postea addunt, *Ut suffitum offeramus machinae coelorum*. Vocem hanc varie exponunt interpretes: aliquid diximus iam capite septimo: sed quia bona pars non aderat, ideo necesse est repetere quod tunc dictum fuit. Quidam deducunt nomen hoc a מלך, quod est regnare, et ideo vertunt Reginam coelorum, et Hieronymus ita exponit: alii autem deducunt a radice לאך, et accipiunt pro opere: quidam durius vertunt Ministerium: alii vertunt Machinam. Sunt etiam qui putent nomen hoc ductum esse ab הלך, quod est ambulare, et putant stellas omnes comprehendi hoc nomine, vel planetas:

quanquam videmus convenire astris omnibus ambulationem vel motum. Sed si a regnando nomen hoc originem ducit, Regina coelorum sumetur pro praecipua stella, quemadmodum vertit Chaldaeus. Caeterum quidam solem, quidam vero lunam existimant sic vocari. Nam sol apud Hebraeos est feminini generis, et ideo sol vocari potest regina proprie in illa lingua. Si autem pro opere accipimus, deficiet litera una radicalis, & scilicet, quemadmodum et capite septimo. Videtur tamen propheta hic ponere nomen hoc pro toto artificio coelorum: quasi dicerent improbi, quia illic conspicitur admirabilis gloria, ideo cultum hunc haud dubie placere Deo, ubi in stellis, et toto officio coelorum colitur eius maiestas. Ego igitur non pro stella una duntaxat accipio, sed pro coelis ipsis, vel stellis omnibus: et quanquam nomen est singularis numeri, accipitur tamen pro ipsa militia etiam, ut vulgo loquuntur. Dicunt igitur, Nos pergemus more nostro, quia antehac *obtulimus suffitum operi coelorum*, vel artificio, *et fudimus*, vel libavimus *libamina*: ergo non desistemus ab hac consueta ratione. Et dicunt, *Ita fecimus et nos, et patres nostri, et reges nostri, et duces nostri*. Hic opponunt maiorum auctoritatem Dei imperio, quemadmodum fieri solet. Videmus enim ut hodie papistae superciliose iacent patres et ecclesiam catholicam, ubi profertur manifesta veritas: sed existimant tenebras obduci verbo Dei, et quasi redigi in nihilum. quidquid ex lege, ex prophetis, ex evangelio adducitur, si obiecerint aliter factum esse, aliter loquutos esse patres, aliud fuisse receptum antiquo more. Videmus ergo papistas hodie instructos iisdem armis pugnare quibus olim fuerunt instructi idololatrae. Et quanquam diabolus sese transfiguratur in multiplices formas, tamen semper huc recidunt superstitiosi homines, debere sanctum duci quidquid traditum est a maioribus. Praesertim autem obdurescunt hypocritae in errore illo dum possunt reges et duces simul iactare, quemadmodum hic faciunt, non tantum promiscuum vulgus, sed reges ipsos et duces sequutos esse hanc rationem. Nam sumunt pro confesso, non posse cadere ignorantiam in reges et duces. Magnitudo enim ipsa et splendor tegit regum stultitiam. Ita dum simplices loquuntur de regibus, dignitas ipsa obtenebrat eorum oculos, vel perstringit, ut existiment reges absque controversia sapere, et refertos esse optimo consilio. Hinc fit ergo ut Satan saepe abuti soleat talibus larvis ad fallendos homines. Ideo discamus tribuere Deo hunc honorem in solidum, ut solus legem pietatis suo verbo praescribat, et ita nulla altitudo emineat quae obscurat imperium Dei, sed potius regum et aliorum nomina cogantur in ordinem, ubi Deus apparet. Postea addunt, *In urbibus Iehudah, et in compitis Ierusalem*. Locum etiam adducunt, ut superstitiones suas confirment. Nam

sanctitas Ierosolymae fuit illis quasi integumentum omnium vitiorum: quemadmodum hodie videmus Romam plenis buccis celebrari in papatu, ac si larva quae teterrimos foetores in totum mundum exhalat potissimum esset sanctuarium. Quidquid ergo illinc profectum est volunt haberi pro coelesti oraculo: sic etiam miseri Iudaei Ierosolymam ausi sunt Deo opponere. Erat quidem magna urbis dignitas, non qualis hodie est Romae. Neque enim papistae sumpserunt ex Deo elogio, quibus extollunt urbem illam, hoc est, foetidum illud et abominabile lupanar. Ierosolyma habuit suam dignitatem ab ipso Deo: sed stulte Iudaei abusi sunt nomine Ierosolymae quum legem corrumpere, et cultum Dei instituerent fictitium suo arbitrio: tamen videmus etiam hoc titulo armatos fuisse adversus prophetam, quasi Deum ipsum committerent secum in certamen. Nulla enim fuit Ierosolymae dignitas, nisi qua dignatus ipsam fuerat Deus ipse: atqui iactant sanctam illam urbem, ut quidquid in ea gestum est sanctum reputetur et legitimum, et careat omni controversia, ac si lex Dei iaceret sub dignitate urbis sepulta: Ierusalem autem mutuari debuit suum splendorem, et quidquid habuit honoris a sola lege. Sed haec est hominum pravitas, quemadmodum dixi, ut beneficia Dei corrumpant ac pervertant. Iam addunt *saturatos se fuisse panibus quum adolerent operi*, vel artificio *coelorum*. Et hoc familiare semper fuit Dei contemptoribus, nempe terrena felicitate inebriari, ut Deum ipsum spernerent, et sibi putarent impune cessuras omnes superstitiones. Unde autem hic error? nempe quia sibi perperam indulgent, quum Deus ipsos patienter sustinet: Deus non statim ulciscitur profanationem nominis sui, non statim poenam exigit de hypocritis et idololatriis, non statim fulminat contra impios et adulterinos cultus: tolerantia eius videtur esse illecebra peccandi, et quasi fomentum licentiae. Quum ergo Iudaei obiiciunt *se fuisse saturatos panibus*, tantundem est ac si dicerent, Quantisper Deus nobis pepercit, et sustinuit iudicium suum, nobis prospere fuit: sed non debuerunt abuti Dei tolerantia et sibi coacervare eius iudicium, quemadmodum docet Paulus. Iam altera etiam causa est erroris, quod ubi Deus homines retraxit ab errore, postquam videt ipsos adhuc obstinatos, durius castigando ut digni sunt, tunc ita incipiunt sentire iudicium Dei, ut perperam existiment causam profectam a religione mutata. Sic initio evangelii videmus volitasse tales querimonias inter omnes impios. Nam quidquid acciderat, quemadmodum veteres recitant, praesertim vero Tertullianus in Apologetico, Si Tiberis exundaverat, si qua calamitas acciderat, si grando, si gelu, semper reiciebatur culpa in Christi nomen et eius doctrinam. Ex quo mutata est religio, non desiimus esse mi-

seri. Sed non expendebant quod decebat, nempe quum excaecati essent et demersi in suis erroribus, Deum ipsos tolerasse ad longum tempus: deinde postquam illuxerat evangelii doctrina tunc quoque improbe sequutos fuisse consuetam impietatem, quia excusari ante poterat inscitia: sed ex quo Deus viam salutis ostenderat, iam quasi data opera restiterant, ut gravioribus poenis essent digni. Talis igitur fuit impietas veteris populi in hoc responso, *fuimus saturati panibus quum libavimus artificio coelorum*, nempe quia Deus non confestim poenam de illorum impietate sumpsit. Dicunt se fuisse beatos, nec vidisse malum: et tamen certum est fuisse mentitos. Deus enim saepius illos castigaverat, et tunc erant seduli et attenti ad perversos suos cultus: ante Ieremiam natum defecerant ad idololatriam, imo antequam Isaias inciperet officio prophetae fungi, scimus quam severe tunc punire inceperit Deus ipsorum scelera. Nam tempore Isaiae regnum Israel afflictum, deinde prorsus deletum fuit, Ierosolyma fuit quasi tugurium, ut dicit Isaias ipse, tota autem regio vastata erat: interim libarunt officio coeli, et obtulerunt suffitum. Scimus quantus fuerit fervor in Achas, et in aliis perversis regibus. Ezechias quidem et Iosias conati sunt restituere purum Dei cultum: sed statim Manasse filius, et successor Ezechiae omnia corrupit. Quum ergo tantopere ferverent in suis superstitionibus, an illis omnia fluxerunt ex voto, quemadmodum nunc iactant? atqui et gladio et fame et peste illos persecutus est Deus. Quid ergo sibi vult haec iactantia, *quod saturati fuerint panibus, et fuerint felices, nec viderint malum* quo tempore libarunt libamina? Sed haec etiam amentia praecipitat impios, ut non sentiant manum Dei sibi adversam. Caeterum, etiam si vere hoc dicerent, *se fuisse beatos* quo tempore sese prostituiebant idolis: diximus tamen non posse inde colligi, probari Deo vitiosum cultum: quia si tolerat hominum scelera ad tempus, non desinit tamen esse iudex, ut tandem suo tempore ad tribunal citet impios, quibus diu pepercit. Denique hypocritae primum ludunt cum Deo, et ita convertunt ad licentiam peccandi clementiam ipsius, ac si esset quaedam impunitas. Hoc unum est: deinde non expergefiunt ad Dei flagella, sed manent stupidi quum Deus ipsos castigat. Sequitur,

18. *Ex quo autem desiimus suffitum offerre artificio coelorum, et libare ei libamina, destituti (vel privati) fuimus omnibus, et gladio et fame sumus consumpti.*

Hic amplificant suam ingratitudinem, quod scilicet conferunt in Deum culpam omnium calamitatum: quum tamen, ut postea dicit propheta, Deus ipsos quodammodo retraxisset et tenebris ad lucem,

si fuissent sanabiles. Debuerant igitur revocari poenis ad sanam mentem: sed tantum abest, ut profecerint sub Dei ferulis, ut redditi fuerint magis ac magis contumaces. Dicunt igitur, ex quo desierant colere sua idola se fuisse miseros, laborasse penuria rerum omnium, consumptos fuisse fame et gladio. Ante consumpti fuerant fame et gladio, ut satis notum est, et ut retulimus, ante etiam passi fuerant multas clades. Cur ergo non commemorant poenas illas quum toties, et tam longo tempore calcitrassent adversus Deum? sed obruunt Dei iudicia maligne: interea dicunt se fuisse modis omnibus miseros ex quo cessarunt ab impio cultu. Sed an ideo coeperunt esse miseri, quia non amplius libabant stellis et idolis? imo diversa fuit causa, quemadmodum mox propheta respondet. Sed necesse est contexere totum eorum sermonem. Veniemus postea ad refutationem prophetae.

19. *Et quando nos suffitum fecimus artificio coelorum, et libavimus ei libamina, an absque viris nostris fecimus ei placentas ad exhilarandum illud (alii vertunt simulacrum) et etiam libando ei libamina?*

Proferunt aliud argumentum, quod scilicet non fuerint exigua hominum portio, sed totus populus, qui tunc integer florebat, quum suffitum idolis facerent. Scimus paucos fuisse residuos ex illa ingenti multitudine, quae erat incolumi adhuc regni statu. Dicunt igitur se non fuisse solos autores huius superstitionis, sed fuisse ingentem hominum turbam, nempe totum populum, quum tunc referta esset incolis Ierosolyma, et tota etiam regio. Quidam hoc exponunt de ipsis feminis, sed insulse, meo iudicio. Aliquando transfertur ad feminas masculinum genus, sed raro, et illud est durum, deinde non respondet huic loco, ubi totus contextus sonat sermonem haberi de viris, sed ratio una ipsos coegit sic sentire, quae tamen frivola est. Dicitur, *An fecimus sine viris nostris?* quum ergo dicunt *se non fecisse absque suis viris*, statim venit hoc in mentem interpretibus, mulieres loqui, sed masculino genere. מְשִׁנִּים nomen, ut satis notum est, aliquando capitur pro senibus, atque pro ipsis proceribus qui regunt, ut patet ex aliis locis. Hic autem exigua illa manus quae restabat profert in medium suffragia populosae multitudinis: quasi dicerent, Nos hic multi sumus contra te unum: sed si compares statum veterem urbis et terrae cum misera nostra sorte, quum floreret regnum, quum urbs staret incolumis, quum tota regio incolis referta esset, annon tunc omnes uno consensu coluerunt stellas, et artificium coelorum? quum igitur tot suffragiis probata fuerit haec religio, quid tibi vis, dum contendis eam nobis excutere et eripere? Tenemus igitur prophetae

consilium, vel potius tenemus sensum eorum, quos loquentes inducit. Dicunt igitur *se non obtulisse suffitum, et libamina absque viris suis*, hoc est, absque ingenti illa multitudine, quae postea periit, vel consumpta fuit, et ita opponunt quasi nebulam, turbam illam hominum: quemadmodum hodie papistae tantum suffragiis pugnant ad obruendam Dei veritatem. Sic etiam congressi sunt cum Ieremia miseri illi, et fuit illis pro clypeo hic praetextus, quod ante urbem dirutam totus populus sequutus fuerat illas superstitiones. *Non fecimus ergo hoc sine viris nostris, neque libavimus libamina, nec suffitum obtulimus*, etc. Nunc sequitur,

20. *Et dixit Ieremias ad totum populum ad viros, et mulieres, et ad totum populum, qui responderant ipsi sermonem, dicendo,*

21. *Annon suffitus quem vos suffiebatis (vel adolebatis) in urbibus Iehudah, et compitis Ierusalem, vos et patres vestri, reges vestri, et duces vestri, et populus terrae, eorum (hoc est, eius suffumigationis, vel harum omnium superstitionum) recordatus est Iehovah, et ascenderunt in cor eius?*

22. *Et non potuit Iehovah amplius ferre propter malitiam operum vestrorum, propter abominationes quas fecistis, et redacta est terra vestra in vastitatem, et in stuporem, et in maledictum (vel execrationem), ita ut nemo sit habitator, sicut dies haec (hoc est, sicut hodie apparet).*

23. *Propterea quod suffitum fecistis, et peccastis Iehovae (vel impie vos gessistis contra Iehovam) et non audivistis vocem Iehovae, et in lege eius, et statutis, et testimoniis non ambulastis, propterea accidit vobis malum hoc, sicut dies haec (hoc est, sicut hodie apparet).*

Refellit propheta impias illas obiectiones, quibus conati fuerant Iudaei ipsum obruere, et contemptibilem reddere eius doctrinam. Retorquet igitur in eos quidquid falso iactaverant: nam principio dixerant, *Reges nostri, duces nostri et patres nostri* iam usi fuerunt his caeremoniis, et nobis fuerunt quasi per illorum manus traditae: respondet Ieremias, Hoc certe verum est, ideo Deus tam severus vindex fuit impietatis, quum patres vestros abstulit e mundo, quum regnum ipsum prorsus abolevit, quum urbem ipsam subvertit, et quum tandem vos afflixit omnibus malis. Nisi enim et reges vestri, et patres vestri, et duces vestri impii fuissent contra Deum, nunquam tam aspere vos tractasset. Promisit enim se fore Abrahae filiis in patrem. Ergo necesse est Deum graviter a vobis, et patribus, et regibus vestris fuisse offensum, quum ita exarserit contra ipsos eius ira. Ergo est antistrephon, quia, ut videmus, retorquet contra illos propheta quidquid obiecerant. Haec summa est. Dicit autem

se ita fuisse loquutum toti populo, tam viris quam mulieribus: et repetit, Totum populum: quia scilicet omnes subscripserant huic tam impiae calumniae. Dicit igitur Deus, Ideo urbem vestram et vos perdididi, quia adolevistis suffitum idolis vestris. Confessio est dum fatetur verum esse quidquid iactaverant, sed in contrariam partem convertit, quam ipsi putabant. Quoniam enim patres ipsorum, et reges fuerant imbuti superstitionibus, putabant sibi non debere fieri aliqua molestiam. Nam, ut diximus, apud hypocritas usus et consuetudo sufficit ad opprimendam legem Dei. Ergo quantum ad factum ipsum, propheta ipsis concedit verissimum esse quod dicunt, scilicet hanc fuisse causam omnium malorum. Nisi enim reges et totus populus provocassent iram Dei, nunquam dirutum fuisset templum, nunquam regnum collapsum esset: denique nunquam Deus ita alienatus fuisset suo populo, quem ipse adoptaverat: hic est sensus. Annon, inquit, suffitus vestri quem adolevistis in urbibus Iehudah, et compitis Ierusalem, tam vos quam patres vestri, et reges, et duces vestri, quam totus populus, annon recordatus est Iehovah? Unde, inquit, ista horribilis calamitas, quae totum genus vestrum perdidit? nempe ex ira Dei. Neque enim fortuito hoc vobis contigit, et Deus etiam per servos suos praedixerat quidquid postea opere completum fuit. Sequitur ergo urbem vestram deletam fuisse iusto Dei iudicio. Quae autem causa tantae vindictae, et tam gravis? nempe suffitus vestri. Et ideo addit, non potuit ferre Iehovah malitiam operum vestrorum, et abominationes quas fecistis: ideo, inquam, terra vestra redacta est in vastitatem. In summa, propheta ostendit nisi fuissent obnoxii Dei iudicio non fuisse perituros. Sumit enim illud principium, Deum non abs re irasci: deinde sumit alterum principium, Quoniam genus Abrahae elegerat Deus, et semper fuerat propitius etiam indignis, ipsos participes futuros fuisse eiusdem beneficentiae, nisi Deum iam prorsus a se alienassent. Sequitur ergo Dei vindictam non levi aliquo delicto, sed multis criminibus et diuturnis sic fuisse accensam, ut non posset differri. Nam poenae atrocitas ostendit peccati magnitudinem: et ideo dicit, Non potuit ferre Iehovah malitiam operum vestrorum, et abominationes quas patrastis. Redacta igitur ob hanc causam est terra vestra in vastitatem, in stuporem, et in probrum, vel execrationem, ita ut non sit habitator. Tandem clarius explicat aliis verbis eandem sententiam, propter suffitum vestrum, inquit, et quia impie egistis. Primo dum nominat suffitum, per synecdochen designat omnes cultus vitiosos et degeneres, quemadmodum heri dictum fuit: sed pronuntiat omnes fuisse abominabiles: Impie, inquit, egistis in Deum. Iam simul exaggerat eorum crimen, quia pias omnes admonitiones contempserint. Non audivistis, in-

quit, *vocem Iehovae*. Refero hoc ad propheticas conciones, quibus non destitit Deus ipsos hortari ad poenitentiam. Quotidie enim et assidue clamabat, ut tandem in viam salutis redirent. Exprobrat igitur illis propheta *quod non audierint voces illas propheticas*. Deinde adiungit, *non ambulasse in lege Iehovae, neque in statutis et testimoniis eius*. Ostendit his verbis, etiam si nulli prophetae alii post alios missi fuissent, legem debuisse illis sufficere. Sed non contentus solo legis nomine, etiam addit, *statuta et testimonia*, quibus verbis significat perspicuam et familiarem fuisse legis doctrinam, ut heri diximus. Tandem addit, *Propterea occurrit vobis totum hoc malum, quemadmodum apparet hodie*. Denique significat propheta ipsos reatus sui satis teneri convictos, quia Deus tantopere illis infestus fuerit, et tam duriter afflicti fuerint, quoniam si iusta sunt eius iudicia, sequitur iustam fuisse poenam quam inflixit Iudaeis. Unde etiam simul colligitur, ipsos palam fuisse rebelles, quoniam pervertebant et corruperant verum eius cultum.

24. *Et dixit Ieremias ad totum populum, et ad mulieres, Audite sermonem Iehovae omnes Iehudah, qui estis in terra Aegypti.*

25. *Sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, dicendo, Vos, et uxores vestrae loquuti estis ore vestro, et implevistis manibus vestris dicendo, Faciendo faciemus vota nostra, quae vovimus ad suffitum adolendum artificio coeli, et ad fundendum ei libamina: stabilendo stabilietis vota vestra, et faciendo facietis vota vestra.*

26. *Propterea audite sermonem Iehovae totus Iehudah qui habitatis in terra Aegypti, Ecce iuravi per nomen meum magnum, dicit Iehovah, si erit post-hac nomen meum invocatum in ore (per os) viri Iudaei dicentis, Vivit Adonai Iehovah in tota terra Aegypti.*

Prosequitur Ieremias eandem sententiam, et non modo acerbè obiurgat impios illos, qui tam pertinaciter spreverunt eius doctrinam: sed ostendit eos sua audacia nihil proficere, quia tandem violenter franguntur, postquam non sustinent corrigi. Dicit autem initio, *Vos, et uxores vestrae loquuti estis*, quanquam viros simul comprehendit. *Loquuti ergo estis tam viri, quam mulieres: et manibus vestris implevistis*, hoc est, nihil defuit ad contumaciam, quia ut petulanter loquuti estis contra Deum, accessit etiam ipsa exsequutio. Per manus enim effectum operis designat: ergo ostendit eos ad summam impietatem progressos esse, quia non dubitaverint evomere impiam illam vocem, *Non obediemus Deo*: et simul etiam manus coniunxerint cum ore, quia strenue exsequuti sunt quod testati fuerant. Ipsa cogitatio iam plus satis valebat ad

eorum damnationem: quum vero linguam ita exserunt, deinde manus adversus Deum, signum est desperatae audaciae, ac si ex professo vellent eum provocare. Sed ostendit quis tandem exitus maneat omnes impios, qui tam superbe contra Deum rebelant. Quum audire iubet quid Deus iuraverit ex opposito, comparat Deum cum ipsis, ac si diceret, etiamsi centuplo magis insaniant, tamen Deum fore superiorem: esse vero adversarium, ut evertat ipsorum conatus. Sed antequam illuc veniat, recitat etiam eorum sermonem, *Faciendo faciemus vota nostra, quae vovimus ad suffitum adolendum*. Hic commemorat Ieremias quod ante non vidimus, Iudaeos scilicet sub constantiae praetextu ita fuisse Deo rebelles. Id intelligimus per nomen voti: et solent superstitiosi, dum urgentur, semper confugere ad hunc praetextum, nempe perseverare in proposito esse magnae virtutis. Ergo dum notam levitatis fugiunt, sese obdurant adversus Deum. Sic videmus hodie in papatu, quo quisque senior est, ita esse magis obstinatum, Quid? annon ab annis 40 vel 50 didici quid sit religio, et quid sit Deum colere? ego a puero sic fui edoctus, et longa consuetudine assuefactus sum. Nunc igitur turpe mihi esset cursum mutare, et relinquere quam tot annis fidem sequutus sum. Non dubium igitur est, quin simili praetextu abusi fuerint Iudaei contra Ieremiam quum obiicerent *se vovisse*. Nam hypocritae non discernunt quum aliquid vovent, sed promiscue obtrudunt Deo quidquid illis venit in mentem: postea manent defixi in stulta sua imaginatione: et interea dicunt inviolabile esse votum, rem esse sacram. Talis fuit populi excusatio. Sed ex prophetarum responso cognoscimus quam futiliter Deo obiecerint sua vota, quae absque iudicio et ratione conceperant. Et hic locus diligenter notandus est, ut sciamus primum stultitiam hanc Deo minime placere, quum homines promiscue vovent ex animi sui sensu quidquid somniantur. Deus ergo vult adhiberi sobrietatem et reverentiam in votis. Caeterum, si cui elapsum fuerit votum inconsiderate, etiam non minus displicet haec contumacia Deo, ubi persistit in illa perversa imaginatione. Voverant Iudaei: debuit ipsos admonitio prophetae cogere ad mutandam sententiam. Atqui quum levitatis culpam fugerent, constantiae loco videmus eos Deo opposuisse suam perviciaciam, et diabolicam obstinationem. Ergo si temere exciderint nobis vota quae Deo non probentur, nihil melius est, quam ea statim retractare, quia plus satis peccavimus quum abusi sumus sacro Dei nomine. Hac ratione dicit propheta Iudaeos sic loquutos esse, *faciendo faciemus vota quae vovimus*. Qualia autem erant? nempe ut offerrent suffitum stellis et militiae coelorum. Si quid Deo vovissent, non debebant fallere datam fidem: sed voverant diabolo.

Ergo statim eos oportuit retro cursum flectere. Quum dico solvenda esse vota quibus obstricti sumus Deo, intelligo vota legitima. Neque enim Deo vovet qui usurpat eius nomen absque iudicio: sed quae Deus rata habet vota, debent etiam nobis sancta esse. Quaecunque autem vota Deus repudiat, illa ducenda sunt pro nihilo. Hinc igitur videmus iuste damnatos fuisse Iudaeos, quod vota pertinaciter solverent idolis suis. Adiungit ironice, *Stabiliendo stabilitis vota vestra, faciendo, inquam, facietis vota vestra*. Hic acerbè mordet propheta eorum insolentiam, quod ita sese Deo opponunt, ac si virtus esset perseverare in malo consilio. Non potestis, inquit, mutari, quin stabiliendo stabilialis vota vestra: *Nunc audite, inquit, sermonem Iehovae*. His verbis quemadmodum iam attigi, significat nihil aliud ipsos consequi sua petulantia, nisi ut Deum provocent, qui ex opposito illis obiciat suam potentiam. *Sic ergo dicit Iehovah, Ecce ego iuravi per nomen meum magnum*: quoniam toties spreverunt Deum loquentem, iureiurando sancit nunc quod dicturus est. Si enim simpliciter fuisset minatus, poterant suo more non curare, quasi futiliter loquutus esset propheta. Haec igitur ratio est cur Deum iurantem inducat. Et hoc notandum est, quoties confirmat Deus iurando sua verba, hoc facere vel quoniam videt sibi negotium esse cum hominibus lapideis, qui non tanguntur simplici doctrina, vel dum vult succurrere nostrae ignaviae. Deus enim tam minas quam promissiones confirmat iureiurando. Ubi minas confirmat, tunc oblique perstringit obstinatam eorum malitiam, quos alloquitur. Quum autem iurando aliquid promittit, ostendit quanta sit nostra propensio ad vanitatem, et quanta sit fidei nostrae imbecillitas. Contenti enim essemus uno verbulo, si ea in nobis esset fides, quae debet esse. Ergo quum Deus nomen suum quasi pignus interponit, hinc apparet, nos naturaliter esse incredulos, vel tantam esse fidei imbecillitatem in nobis, ut hac futura indigeat. Hic autem quia Deus minatur, et simul iurat, ostendit Iudaeos sic obstinatos esse in sua malitia, ut necesse sit ipsos terrore percelli. Iurat autem *Deus per nomen suum magnum*. Homines, quemadmodum dicit Apostolus (Heb. 6, 16), per Deum iurant, quia advocatur et testis et iudex, quum nomen eius interponitur. Sed epitheton minime supervacuum est, quum Deus non modo per se ipsum iurat, sed per nomen suum magnum. Hoc enim modo significat Iudaeos longe falli, si existiment Deum non sumpturum esse vindictam, quia sibi ipsi indulgent. Est enim hoc plus quam usitatum hypoeritis, metiri Deum suo sensu: quum autem extenuant eius potentiam, putant illum esse instar pueri. Ergo ut excutiat Iudaeis perversam hanc imaginationem dicit *nomen esse suum magnum*.

Subest ergo tacita antithesis inter magnitudinem nominis Dei, quae minui non potest hominum arbitrio, et inter superbiam veteris populi, qui reddebat nomen Dei contemptibile. Postea addit, *si erit*: est loquutio imperfecta, quemadmodum saepius diximus eam in frequenti usu esse, quo scilicet maior sanctitas a nobis colatur, ubi iuramus per Dei nomen. Iam veniendum est ad ipsam summam, *Non erit vir Iudaeus, qui amplius iuret per nomen meum*. Iurat ipse Deus: quid autem iurat? neminem scilicet fore qui profanet nomen eius: putabant enim hoc esse aliquod pietatis testimonium, quum iurabant per Iehovam. Interea erat mera et nimis indigna profanatio nominis Dei. Contaminabant se, ut visum est, aegyptiacis superstitionibus. Ut autem differrent ab ipsis Aegyptiis, et haberent aliquid speciale, denique ut manerent gens sancta, adhuc retinebant iurandi formam, quae distincta esset a vulgari gentium sermone. Deus significat se non passurum, ut posthac nomen suum ita volitet in Aegypto sine ulla reverentia. *Non invocabitur, inquit, amplius nomen meum per os viri Iudaei*. Quod autem de iuramentis loquatur colligere licet ex proximis verbis quum diceret, *Vivit Dominus in tota terra Aegypti*. Nam, ut dictum est, Iudaei adhuc gloriabantur se retinere legem quum nomen Dei adhuc volitaret in ipsorum ore et lingua. Deus autem dicit hoc ipsis ablatum iri, quia erat indigna pollutio nominis eius, quum ita miscerent se Aegyptiis in omni genere superstitionum, et interea iactarent se esse populum Dei. Sequitur,

27. *Ecce ego vigilabo super eos in malum, et non in bonum: et consumerunt omnes viri* (omnis vir, ad verbum) *Iehudah quicumque sunt in terra Aegypti gladio et fame usque dum consumantur* (est quidem aliud verbum, sed eiusdem significationis).

Hic clarius exprimit quod proximo versu dixerat, nempe nullos ex Iudaeis fore superstites in Aegypto. Modum ergo nunc designat: quia scilicet non desinet ipsos conficere, donec prorsus intereant, et redacti sint ad ultimum interitum. Dixerat, *non amplius invocabitur nomen meum, neque iurabunt in Aegypto Iudaei, Vivit Dominus*: quare? Ego enim omnes ipsos perdam, ita ut nemo in Aegypto sit residuus, qui nomen meum fallaci illo praetextu polluat. *Ego, inquit, vigilabo in malum super eos, et non in bonum*. Hanc loquendi formam alibi vidimus, et simul exposuimus cur ita loqui soleant prophetae, nempe quoniam hypoeritae, etiamsi existiment Deum non curare res humanas, et fingant ipsum in coelo dormire, et ideo audacter ipsum provocent ac si essent fugitivi et abscondita essent Deo ipsorum consilia: tamen iactant Dei providentiam, et simulant acquiescere in eius fiducia. Hac

de causa respondent prophetae, *Deum quidem vigilare, sed non in bonum*. Tenemus ergo prophetae mentem: deridet superbiam populi, qui putabat Deo curae esse suam salutem. Dicit ergo Deum quidem non dormire, sed hoc nihil utilitatis adferre hypocritis, quia tametsi Deus vigilet ad suos servandos, ut pater, vigilet quoque ad perdendos omnes impios, ut iudex. Sequitur,

28. *Et qui evaserint e gladio, revertentur e terra Aegypti in terram Iehudah pauci numero: et cognoscent omnes reliquiae Iehudah, quae ingressae sunt terram Aegypti, ut habitarent illic, sermo quis stabit a me, an ab ipsis.*

Tandem adiungit paucos fore qui effugient. Dixerat autem prius nullos fore: addiderat in fine versus, nisi qui evaserint. Diximus secundum illud membrum posse exponi de Iudaeis, qui fuerant abducti in exsilium babilonicum. Si autem placeat de exsilibus aegyptiacis exponere, diversus erit sensus. Tunc enim dicebat propheta neminem fore qui evaderet, nec fore residuum vel superstitem: priore illo membro haud dubie tollebat spem omnem salutis, quantum spectabat ad Aegyptum. Addebat autem, nisi qui evadent, hoc est, qui furtim effugient e gladio, ac si nunquam in Aegyptum migrassent. Deinde hoc diverso etiam sensu necesse est accipere: quod nunc addit propheta, *Qui ergo evaserint e gladio, inquit, revertentur*. Tenendum autem est, tales non fuisse residuos, vel superstites, ac si facerent aliquem numerum. Oportuit enim ipsos se ita subducere, ut iam desinerent esse pars illius populi: fuerant fugitivi prius, sed quum recederent ex Aegypto, secunda illa fuga fecit ut non amplius fuerint in numero aliorum. Quum ergo negavit propheta ullos fore residuos qui evaderent, sic intelligere necesse est verba illa, nullos fore amplius Iudaeos in Aegypto, quia delebitur memoria ipsorum. Quum autem secundo loco ponit פליטים, evasores (est enim nomen, pro quo vertimus, Qui evadent) intelligit eos qui elapsi iam censi deriderant in aliorum ordine, quia sponte se ipsos quodammodo absciderant, ita ut non amplius essent ex illis fugitivis exsilibus aegyptiacis. Dicit ergo eos *qui evaserint e gladio redituros in terram Iehudah*, quod scilicet longe alienum erat ab ipsorum animo. Nunquam enim putabant fore, ut redirent in patriam, nisi quasi cum triumpho magnifico. Volebant quidem ad tempus duntaxat habitare in Aegypto: sed sperabant se postea venturos in vacuum possessionem, quum Chaldaei procul abessent. Ita sibi promiserant regnum aliquod novum, et nolebant redire nisi cum pompa. Quum ergo talis restitutio ab ipsis conficta esset, dicit propheta *redituros in terram Iehudah non multos homines*: deinde reditu-

Calvini opera. Vol. XXXIX.

ros, non ut possideant terram, et ea fruantur tanquam propria haereditate: sed redituros quia alibi nusquam erit tutus angulus, in quo delitescant. Videmus ergo reditum hunc opponi falsae imaginationi, quam sibi Iudaei confixerant. Dicit autem *paucos fore numero*. Et tandem adiungit, *Scient omnes reliquiae Iehudah, quae ingressi sunt terram Aegypti, utrius sermo stabit, meusne an ipsorum*: vel, stabit a me an ab ipsis: hic tandem completur sententia. Dixi enim hoc fuisse prophetae consilium, coarguere Iudaeos stultae et impiae vanitatis, quum adversus Deum confingerent sua pertinacia: quasi diceret, Miseri quid vobis vultis? scilicet succumbet Dei veritas, vel ipsum frangetis vestra amentia et obstinatione? atqui certe Deus ipse erit durior. Nunc ergo sententiam illam aperte explicat. Quum dicit, *scient omnes*, non refert hoc ad veram et sinceram intelligentiam, sed ad ipsum experimentum, hoc est, re ipsa tandem sentient utrius sermo stabilis sit, meusne an ipsorum. Locus hic notatu dignus est, ut discamus acquiescere in Dei sermone, et illum amplecti: et praesertim nobis caveamus ab ista diabolica obstinatione, in quam nunc invenitur propheta: quia ubi ad extremum usque pugnaverimus, necesse tandem erit nos concidere: quia etiamsi centies crepemus, stabit tamen firma Dei veritas, neque nobis cedit. Sequitur,

29. *Et hoc vobis signum, dicit Iehovah, quod visitabo ego super vos in loco hoc, ut sciatis quod stando stabunt sermones mei super vos in malum.*

30. *Sic dicit Iehovah, Ecce ego trado Pharaonem Ophra regem Aegypti in manum inimicorum eius, et in manum quaerentium animam eius: quemadmodum tradidi Zedechiam regem Iehudah in manum Nabuchadnezer regis Babylonis inimici eius, et quaerentis animam eius.*

Obsignat Ieremias suum vaticinium signo adito, quod tamen eodem tempore accidit. Non fuit igitur signum praemonstrativum, ut loquuntur. Et certe indigni erant Iudaei, quibus Deus praesagium aliquod ostenderet: sed tantum hoc signum additum fuit, ut scirent se frustra confidere praesidiis Aegypti: deinde ut excusatio omnis cessaret. Hoc propter breviter forte esset obscurum: ideo clarius fiet distinctione adhibita. Signorum quaedam tempore et ordine rem praecedunt: alia autem sunt cum ipso eventu coniuncta: signa quae rem praecedunt, valent ad praeparandos piorum animos, ut non dubitent Deum facturum quod pollicitus est: quemadmodum ubi Gedeon signum a Deo petiit, et obtinuit pro voto. Terra enim madida fuit rore, quum vellus maneret siccum: deinde vellus fuit irrigatum quum terra esset sicca. Hoc signo Ge-

deon animatus fuit ad pergendum, quum ante dubitatio ipsum quasi inutilem redderet. Torpebat Gedeon, sed ubi videt miraculo sibi ostensam esse victoriam, tunc audacter suscipit expeditionem sibi mandatam. Et bona pars signorum talis est. Alia autem sunt signa quae rem ipsam non praecedunt, sed tandem completo tempore ostendunt vere fuisse divinitus praedictum quod impletur: quemadmodum quum diceret Mosi Deus, Hoc vobis signum trado, postquam exieritis sacrificabitis mihi in monte hoc (Exod. 3, 12). Non potuit Moses ipse neque populus cognoscere quidquam, si spectassent signum ipsum antequam egressi essent ex Aegypto. Sed postquam liberati sunt, triduo post egerunt illic gratias Deo redemptori suo. Ergo usus signorum nunc ad praeteritum tempus, nunc ad futurum spectat. Ad futurum tempus spectat usus signorum, quae diximus esse praemonstrativa, quemadmodum Gedeon alacriter arma coepit, quia sciebat se pugnare Dei auspiciis, et certo persuasus fuit de victoria, quum intelligeret Deum sibi esse ducem. Spectavit igitur usus illius signi in futurum tempus. Sed signum quod datum fuit Mosi, spectavit in tempus praeteritum. Populus enim clarius agnovit Deum fuisse suum liberatorem, quoniam Mosi, quum adhuc esset in deserto, praedictum fuerit venturos illic esse Israelitas, et locus ille, nempe mons Sinai, iam erat destinatus ad cultum, qui postea exhibendus erat Deo. Tunc ergo populus collegit se, et quum repeteret memoria illud fuisse praedictum, magis ac magis confirmatus fuit in Dei gratia. Tale etiam fuit hoc signum, cuius nunc fit mentio. *Hoc erit signum*, inquit Ieremias, *nempe quia tradet Pharaonem Ophra in manum Nabuchadnezer inimici sui*. Si quispiam tunc sciscitatus esset ex propheta quorsum concionaretur de rege Aegypti, dixisset, Nunc quidem hoc signum quasi sepultum manet, nulla cornitur eius utilitas, sed tempore opportuno ostendit Deus me fuisse instructum certis eius mandatis: quia quidquid praedico de rege Aegypti implebitur. Signum autem hoc ideo additum fuit, quia res erat incredibilis, posse expugnari Aegyptum, quae suis claustris undique munita erat. Quum ergo non pateret aditus hostibus, praesertim a Pelusio, putabant Iudaei se habitare quasi in circulo lunae, ut loquuntur, et se positos esse extra omnem aleam, et extra telorum iactum. Quum ergo confiderent Aegypti praesidiis, et putarent terram illam esse inexpugnabilem, ideo derisa fuit illa confidentia: et propheta diserte hic exprimit Pharaonis cognomen, nempe Ophra, cuius significatio mihi est incognita: et credibile est nomen esse aegyptiacum, neque enim ulla est vox hebraica quae respondeat. Unde autem cognomen illud adeptus fuerit ille Pharaon, nescitur. Scimus omnes reges Aegypti vocatos fuisse Pharaones, quem-

admodum hoc datum fuit memoriae Iulii Caesaris, ut quicumque successerunt in eius locum vocati fuerint Caesares: ita etiam Pharaones erant omnes reges Aegypti. Sed cuique erat cognomen proprium, quod distingueret alios ab aliis. Hic autem vocatus fuit Ophra. Iam quod propheta praedixit, si creditur Iosepho, impletum fuit anno quarto vel circiter, postquam discesserant in Aegyptum. Rursus enim descendit Nabuchadnezer in Aegyptum, postquam Moabitas atque Ammonitas spoliavit, et tandem potitus est regno illo. Fuit autem odiosa haec legatio, quum Ieremias auderet praedicere interitum regni. Nec dubium est quin versatum fuerit periculum ante eius oculos, quum videret se alloqui impios homines, et qui optassent ipsum centies sublatum esse e medio. Quum ergo auderet vaticinari contra regem, et totum populum, et terram, hinc perspicimus quanta fuerit eius constantia et fortitudo, atque ut strenue functus fuerit officio doctoris: quia non fuit ullo periculo territus, quin promulgaverit quaecunque Deus mandaverat. Ergo habemus hic insigne exemplum magnitudinis animi, quum propheta sibi mortem accersere non dubitavit, ut Deo pareret. Quum dicit, *tradam regem Aegypti in manum inimicorum eius, et quaerentium animam eius*, significat hostes capitales fore: quanquam proprie de uno hoste loquitur: sed coniungit simul exercitum cum capite ipso. *Tradam igitur Pharaonem in manum Nabuchadnezer regis Babylonis, quemadmodum tradidi Zedechiam in manum inimici eius, et quaerentis animam eius*: quasi diceret, non potest esse melior conditio regis Aegypti, quam fuerit regis Zedechiae. Nam rex Zedechias tenebat sedem illam sacram, de qua testatus fuit Deus, Hic habitabo: deinde, Super solium Davidis semper manebit aliquis ex posteris. Videmus ergo prophetam ratiocinari a maiori ad minus, quia si Deus non pepercerat Zedechiae regi, qui erat quasi sacrosanctus, nihil melius fuit sperandum de rege Aegypti, qui profano et vulgari modo tantum regnabat. Summa est, Iudaeos iam re ipsa satis edoctos esse, quam vera essent eius vaticinia: praedixerat enim quod tandem accideret Zedechiae: non fuerat eius sermoni habita fides: dicit iam esse tempus, ut cognoscant Iudaei ipsum esse fidelem Dei servum, quum documentum ediderit Deus in Zedechia, quod infixum esse debet eorum memoriae. Iam si existimant regem Aegypti esse extra periculum, faciunt gravem Deo iniuriam, qui non eripuit Zedechiam, qui unctus fuerat eius nomine et mandato. Haec igitur summa est.

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM.

1. *Sermo quem loquutus est Ieremias propheta ad Baruch filium Neriae quum scriberet sermones istos in libro, ex ore Ieremiae, anno quarto Ioiakim filii Iosiae regis Iehudah, dicendo,*

2. *Sic dicit Iehovah Deus Israel ad te (vel de te) Baruch:*

3. *Dixisti, Vae nunc mihi, quia addidit Iehovah moerorem super dolorem meum, laboravi (vel, defessus sum) in gemitu meo, et requiem non inveni.*

4. *Sic dices ad eum, Sic dicit Iehovah, Ecce, quae aedificavi ego diruo, et quae plantavi ego evello, nempe totam terram hanc:*

5. *Et tu quaeres tibi magnifica? Ne quaesieris: quia ecce ego adducam malum super universam carnem, dicit Iehovah: et dabo tibi animam tuam in spoliis omnibus locis quocunque tu veneris.*

Diximus libros propheticos non fuisse scriptos ab ipsis autoribus eo ordine quo nunc leguntur: sed quum propheta concionatus erat, et scripto complexus fuerat summam suae doctrinae, affigebat valvis templi. Erant autem scribae qui colligerent summam illas: inde confecta sunt volumina quae nunc exstant. Nunc id repeto, quia posset quispiam mirari non servatum fuisse temporis ordinem a Ieremia: posthac enim incipiet vaticinari de gentibus profanis. Certum vero est, haec vaticinia fuisse edita ante principium regni Ioiakim aliqua ex parte, alia autem regnante ipso Ioiakim, alia vero sub regno Zedechiae. Sed ratio quam attuli tenenda est, nempe non scriptum fuisse librum hunc, qui nunc versatur in manibus, ab ipso Ieremia, sed collectas tantum fuisse summas, deinde ex illis volumen fuisse confectum. Hic specialis prophetia narratur de Baruch, quem scimus fuisse eius scribam: quanquam erat non tantum amanuensis, sed etiam discipulus. Hic autem narrat Ieremias fuisse graviter et severe obiurgatum, quia non satis firmo animo fuerat, quum scribendus esset liber, quemadmodum vidimus capite 36. Quidam existimant iustam fuisse causam dolori, quod Ieremias dictaret instare cladem urbi et populo. Existimant ergo Baruch fuisse anxium, imo fuisse oppressum moerore quum audiret instare tam horribile Dei iudicium. Neque enim dubium est quin prosequutus fuerit qua decebat pietate suam patriam: et simul sollicitus fuerit de cultu Dei, et de eius populi salute, quem Deus elegerat ex cunctis gentibus, et adoptaverat. Sed sicuti postea videbimus, potius se ipsum respexit, et inductus fuit ad luctum et moerorem privato affectu et hanc ob causam severe increpitus fuit a propheta. Alii afferunt commen-

tum frigidius, quod scilicet appetiverit donum prophetiae, quum videret Ieremiam quasi e sublimi pronuntiare tam graves sententias, et esse organum spiritus sancti quasi exerceret coeleste iudicium. Existimant ergo Baruch fuisse stimulatam inani desiderio prophetici muneris: et ideo obiurgatum fuisse, quod plus sibi sumeret quam fas erat. Sed quemadmodum iam dixi, figmentum hoc nihil prorsus habet coloris. Ego igitur non dubito quin privato magis periculo tactus fuerit, quia odiosa erat legatio quam propheta mandaverat. Vidimus enim illo capite quod nuper citavi, prophetam non venisse ad regem, sed librum dictasse, et dedisse ipsi Baruch. Quum ergo videret non sine discrimine se functurum illis partibus, coepit conqueri et obstrepere: et hac de causa propheta iussu Dei invecus fuit in eius mollitiem. Summa igitur haec sit, Baruch quia vitae suae timebat fuisse dolore nimio confectum, ita ut cuperet se liberari omni molestia: Deum offensum fuisse perverso illo metu: et ideo dedisse mandatum prophetae suo, ut ipsum Baruch increparet, sicuti meritus erat. Nunc veniamus ad ipsa verba: *Sermo quem loquutus est Ieremias propheta ad Baruch filium Neriae.* Notandum est, sanctum virum non parcere suo discipulo, quem tamen haud dubie amabat. Usus enim fuit eius opera: et Baruch fideliter se gessit non tantum quia amanuensis erat prophetae, sed etiam adiutor. Quum ergo expertus fuisset Ieremias fidem, et diligentiam, et studium Baruch in multis rebus, optasset haud dubie eum humanius tractare. Sed quoniam Deus voluit detegi hanc culpam Baruch, propheta exsequutus est quod officii sui erat. Videmus ergo ipsum oblitum fuisse carnis et sanguinis quum suam operam Deo impenderet. Additur circumstantia temporis, unde colligere licet quod nuper dixi, nempe Baruch quum periclitaretur eius vita fuisse anxium, et conquestum fuisse de sorte sua, quasi Deus onus nimis grave et durum imponeret. Dicit ergo propheta sibi datum fuisse hoc mandatum, *quum scriberet Baruch sermones istos in libro, nempe anno quarto Ioiakim.* Retulimus breviter quomodo id acciderit. Sed hoc rursus addendum est, Baruch non frustra timuisse, quoniam rex iam alienatus fuerat a Ieremia. Non erat quidem admodum crudelis, sed habebat malos consiliarios, et qui erant veluti flabella ad saevitiam eius inflammendam: et exitus probavit, non fuisse supervacuum timorem. Rex enim arripuit cultrum graphiarum et librum concidit. Deinde proiecit in ignem: et si tunc repertus fuisset Ieremias, haud dubie actum erat de eius vita: imo ■ bonis viris ablegatus fuit Baruch, ut se occultaret cum propheta ipso. Videmus ergo Baruch fuisse deterritum, quia tam odiosa erat legatio, et quae posset regis animum ad extrema quaeque impellere, sicuti accidit, sed interea

fuit nimium sibi addictus. Debuit enim vitam suam offerre Deo in sacrificium. Nam quicumque vocantur ad officium illud, eos necesse est subire forti animo pericula, ut vitam despiciant quoties opus est, vel eam saltem Deo commendent: et quum vident instare discrimina, ut nihilominus pergant in cursu sui officii. Quanquam ergo Baruch fideliter optabat Deo servire, in ipso tamen conflictu victus est tentatione, ut magis vitae suae consultum vellet, quam esset animatus ad pergendum. Huc spectat circumstantia temporis quam designat Ieremias, quum dicit *Baruch fuisse increpitem quum scriberet sermones istos in libro*. Postea clarius exprimitur ratio vaticinii, *Sic dicit Iehovah de te Baruch*. Aggreditur et compellat ipsum propheta, ut incutiat animo sanctum terrorem qui corrigat timorem illum perversum, quo impediabatur ne strenue Deo serviret. *Dixisti*: causa obiurgationis exprimitur: *Dixisti, vae nunc mihi, quia adiecit Iehovah moerorem super dolorem meum*. Non dubium est quin Baruch optaverit se ipsum subducere, ut solent qui nimium premuntur, dum vident se impares esse oneri: quaerunt latebras, et redduntur quasi fugitivi. Talis ergo fuit affectus in Baruch quum diceret, *vae nunc mihi*. Erat plus quam honorificum esse prophetae scribam, perinde enim erat ac si ex ore angeli exciperet verba. Fuit igitur hoc turpe, et indignum sancto Dei servo, conqueri de sua miseria, quum tamen hoc testimonium esset singularis gratiae, quod Deus dignatus esset illum sibi eligere amanuensem. Hic ergo perstringitur ingratitude Baruch, dum se miserum exclamat: quum tamen ducendum esset eximiae felicitatis loco, quod Deus illum adhibere volebat ad operam illam. Dicit, *adiecit Iehovah moerorem super dolorem meum*. Hic longius erumpit ingratitude Baruch, quia cum Deo exostulat: ac si diceret parum humaniter se tractari. Subest autem obliquum probrum in hac querimonia. Perinde enim est ac si Deum in ius vocaret, et obiceret nimium rigorem. Interea conqueritur etiam nullum modum fieri: quasi diceret se iam longo tempore nimis multa esse perpessum, et Deum non satis clementer agere, quod non designat mala malis adicere: *Adiecit, inquit, Iehovah moerorem super dolorem meum*. Videtur $\text{וְיָ} \text{וְיָ}$ plus esse quam וְיָ , quoniam significat Baruch se iam doluisse prius, quoniam obiciebatur materia: nunc vero cumulum accedere tot doloribus, *moerorem* vel luctum. Hinc colligimus, Baruch non primo statim conflictu refugisse, quemadmodum solent ignavi homines: sed vacillasse tandem in medio cursu. Et hoc diligenter notandum est. Nam qui animose semel aggressi sunt munus suum, putant se instructos quasi angelica fortitudine. Hinc fit ut seque despiciant omnia pericula, quoniam persuasi sunt se fore inexpugnabiles. Atqui videmus Ba-

rucho fuisse strenuum et animosum Dei militem ad tempus. Quum vero nullus finis appareret, tunc coepit fatiscere. Discamus ergo assidue confugere ad Deum, et petere ab ipso nova gratiae incrementa: ut nos sustineat virtute spiritus sui, collapsos etiam erigat, quia singulis momentis alioqui possemus concidere, etiam ubi praeclare nos gesserimus. Discamus vero memores nostrae infirmitatis petere, ut Dominus nos fulciat, et manum porrigat in singulos dies. Hoc notandum est in exemplo Baruch, quum dicit *adiecit fuisse moerorem dolori suo*. Et clarius idem postea exprimit, *Laboravi in gemitu meo, inquit, et requiem non inveni*. His etiam verbis testatur se misere fuisse exercitatum variis malis, necdum laxari molestias, vel se expediri periculis, ideoque tandem succumbere, quoniam non detur ulla requies. Videmus ergo quod iam dixi, Baruch non statim ab ipsis carceribus fuisse refractarium, sed quum iam progressus esset, confecta parte stadii, antequam pertingeret ad metam, fuisse victum tentationibus, et oppressum. Postea addit, *Sic dices*. Hic repetit propheta se non fuisse commotum adversus Baruch privata aliqua indignatione, sed tantum retulisse Dei mandata. *Ecce ego quae aedificavi diruo, et quae plantavi evello*. Hic satis patet obiurgationis hanc fuisse causam, quod Baruch se ipsum nimis amaret, et ob sua pericula cuperet subterfugere, quum tamen Deus illum iuberet descendere in certamen. Proponit enim Ieremias quid futurum sit toti populo. Haec comparatio ostendit quod dixi, Baruch posthabita publica salute fuisse nimis cautum, et vitae suae respectu fuisse ita ignavum et mollem. Haec ratio est cur Deus in medium statuaret totum populum: quasi diceret, *Cuperesne plures esse toto populo? vel an vita tua habenda est pretiosior quam salus totius populi?* Hoc indignum erat ut Baruch se et toti populo, imo et templo etiam ac cultui Dei praeferret. Quum ergo Dei severitas iam instaret ad perdendum totum populum, quamvis centies periclitatus esset Baruch, non debuit tamen vitam suam tanti facere. Ergo hic ostendit propheta nimis esse delicatum Baruch, quia excaecatus amore sui non respiciat publicam populi salutem: deinde non respiciat templum et terram sanctam. Satis frequenter occurrunt in scriptura metaphorae istae plantandi et aedificandi, ideo non insisto. Sed notandum est, quamvis Deus totius mundi sit creator, peculiari tamen ratione populum israeliticum fuisse eius opus, et simul terram Israel. Deus enim et terram ipsam dedicaverat sibi, ut in ea coleretur, et populum adoptaverat. Ideo saepe populum illum comparat vineae: *Vinea mea, ego te plantavi*. Non recito multa testimonia, quoniam in re tam facili esset stulta ostentatio ea coacervare. Deus ergo aedificaverat populum illum, quia habitabat illic tanquam in suo

domicilio: et terra vocata tunc fuit eius requies. Plantaverat etiam populum illum. Ergo in summa notemus, aedificium cuius fit mentio, et plantationem referri ad speciales gratias, quas Deus contulerat in populum illum. Quamvis enim plantasset totum orbem, et cunctas gentes, tamen populus Israel erat eius plantatio, quemadmodum Isaiae 61. cap. (v. 3) dicitur, Plantatio Domini in gloriam, hoc est, plantatus fuit hic populus, ut in ipso Deus gloriam suam illustret. Nunc veniamus ad ipsum complexum. Dicit, *Ego diruo quae aedificavi, evello quae plantavi*: quasi diceret, Hactenus ornavi populum hunc singularibus donis. Elegi enim mihi in haereditatem: est sanctum genus: est regnum sacerdotale: ego in medio eius habito: ego eius tuendi curam suscepi: ego sum eius pater, ipse est mihi non tantum filius, sed etiam primogenitus: deinde terra haec sancta est, quoniam nomen meum in ipsa deposui: plantavi igitur et populum, et terram, et aedificavi: nunc *ego diruo et evello*, inquit. Postea sequitur, *Tu autem quaeres tibi magnifica?* Videmus nunc satis aperte ideo reprehendi Baruch, quod sibi nimium sedulo prospiceret, ac nimis timidus esset: et hoc modo impediretur a suo officio. Dicit igitur, *et tu quaeres tibi*. Emphatice ponitur haec particula, *לך*, *tu tibi ipsi quaeres*. Nam hic quasi in trutina constituit Deus Baruch, et totum populum una cum templo et cultu. *An*, inquit, *tu praeponderabis?* an tua vita pretiosior erit et templo, et populi salute, et omnibus donis meis, quae hic tantopere excellunt? Voluit igitur hoc modo Deus pudefacere Baruch, quia caducam vitam praeferbat tot et tam praeclaris rebus. *Tu ergo quaeres tibi*, inquit, *גדלות magnifica?* res magnas, hoc est, an tua conditio erit eximia, quum templum flagrabat incendio? quum terra vastabitur? quum omnes homines peribunt, et reliquiae trahentur in exilium et captivitatem? Tu ergo solus hic eris quasi sacrosanctus? tu eris immunis omni iactura et molestiis? vide an hoc aequum sit. Hic ergo statuit ipsum iudicem. Sed quia Baruch adhuc poterat sibi delitias facere, mox ipsum coerceat, *Ne quaesieris*, inquit. Scimus enim ut homines sibi indulgeant in amore sui. Ergo ne Baruch persisteret in suo proposito, ideo Deus abruptit omnes eius affectus, *Ne quaesieris*, inquit. Postea addit materiam solatii. Hactenus severe, ut dignus erat, castigatus fuit Baruch propter suam mollitiem: nunc autem Deus ignoscit, et addit solatium, quod in eo aliquam ex parte leniat, *Quia ecce ego*, inquit, *adducam malum super universam carnem, et dabo tibi vitam tuam in spolio in omnibus locis quocunque veneris*. Hic Deus liberat Baruch praeposito illo metu quo fuerat debilitatus, ne qua decebat constantia sese ad opus accingeret. Dicit ergo, *Ne metuas tibi*, nam vita tua salva erit om-

nibus pereuntibus. Putabat Baruch se periturum salvo et incolumi populo: pronuntiat autem Deus nullos ex populo fore salvos, et ipsum fore in tuto, quum omnes animae perdentur. *Ego*, inquit, *adduco malum super universam carnem*. Breviter quidem loquitur, sed debuit Baruch expendere quod exceperat ex ore prophetae. Debuit enim persuasus esse de fide et immutabili constantia Dei. Deus ergo pro confesso illud sumit: instare cladem toti populo, et aliis etiam exteris gentibus. Postea addit, *Animam tuam dabo tibi in spolio*, de qua loquutione alibi dictum fuit. Dare alicui vitam in spolio, est eripere quasi ex praesenti morte: quemadmodum ubi omnia patent in praedam et direptionem, si quis arripiat hoc vel illud et aufugiat, habet aliquid salvum: quemadmodum etiam si quis ex incendio aliquid rapiat, habet saltem hoc apud se. Ita quum omnia sic miscentur, ut mors undique obsideat homines, qui potest salvus evadere, ille habet vitam suam quasi spolio, hoc est, vitam suam aufert procul a periculo. Iubet ergo Deus Baruch contentum esse hoc beneficio quod salvus evadet, aliis pereuntibus, quemadmodum dixi. Nunc sequitur,

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM.

1. *Qui fuit sermo Iehovae (ita ad verbum) ad Ieremiam prophetam super cunctas gentes.*

2. *Quantum ad Aegyptum, contra exercitum Pharaonis Necho regis Aegypti, qui erat super flumen Euphratem in Charchamis, quem percussit Nabuchadnezer rex Babylonis, anno quarto Iehoiakim filii Iosiae regis Iehudah.*

Hic usque ad caput penultimum incipit vaticinari Ieremias contra exterarum gentes, non quod tunc primum coeperit oracula haec proferre, sed quemadmodum iam dixi, confectum tandem fuit ex eius prophetiis volumen, non servato ubique ordine temporis: nam capite 25 vidimus minatum fuisse profanis gentibus, quas merita erant poenas etiam antequam rex esset creatus Ioiakim. Sed quemadmodum dixi, separata fuerant vaticinia quae spectabant ad profanas gentes, quamvis pro temporis ratione praedixerat Ieremias quod postea contigit. Dicit ergo *se vaticinatum fuisse de clade exercitus aegyptiaci quem delevit rex Nabuchadnezer, anno quarto Ioiakim*. Ergo ante illud tempus iam praedixerat Ieremias quod futurum erat. Quamquam fieri potest, ut antequam armaret Pharaon Necho exercitum illum, propheta praedixisset quod futurum erat. Sed probabile est editum fuisse vaticinium

quo tempore profectus est Pharaō Necho adversus Chaldaeos. Nam tunc pugnabat pro Assyriis. Quum enim Chaldaeis essent impares, foedus percuſſerant cum Aegyptiis. Venerat igitur subsidio, ut Babylonios arceret, et ita defenderet Assyrios contra vim ipsorum. Sed quoniam in principio satis feliciter expeditio illa successit, tandem completum fuit quod praedictum est a propheta. Nescitur autem an voluerit lenire populi dolorem hoc vaticinio: et tamen libenter recipio quod etiam sequitur maior pars interpretum, nempe, quum tunc in maximo luctu esset populus, fuisse datum hoc vaticinium, ut fideles cognoscerent Deum non abieciſſe curam populi. Sed tenenda est primum historiae veritas. Quum enim Pharaō Necho impulsus, ut dictum est, ab Assyriis, exercitum suum duceret ad Euphratem, occurrit pius rex Iosias, qui tunc foederatus erat Babylonis, nempe quia post regnum Ezechiae fuerat amicitia inter Chaldaeos et Iudaeos. Quum ergo vellet Iosias obsequium praestare regi socio et amico, ipse opposuit exercitum Pharaoni: devictus autem fuit et occisus. Felix autem et laeta fuit expeditio Pharaonis quamdiu visus fuit hoste suo superior. Sed quum de victoria gloriari inciperet, repente deiectus fuit. Rex enim Nabuchadnezer non tantum repressit eius audaciam, sed exercitu eius profligato coegit ipsum redire in Aegyptum: et totam illam ditionem occupavit, quae erat ab Euphrate Pelusium usque. Nondum regio illa continuis mutationibus quae post acciderunt erat exposita, quando scilicet praedones illi, qui successerant Alexandro magno, iactabant se esse reges regum, et quisque ad se omnia trahere conatus est. Hinc enim factum est ut nunc Aegyptii, nunc Asiatici reges pro sua potentia terram illam saepe concusserint. Nondum id contigerat, quum vaticinatus est Ieremias, necdum natus erat Alexander. Sed tamen apparet iam tunc versatas fuisse illas regiones, ut nihil esset certum vel stabile. Tenendum igitur est sic dubios fuisse bellorum eventus, ut nunc Aegyptii partem Asiae raperent, nunc autem Assyrii minuerent illorum imperium: nunc autem Chaldaei. Tunc sic repulsus fuit Pharaō Necho, ut nunquam postea ausus fuerit egredi, quemadmodum testatur sacra historia, nempe secundo libro Regum capite 24. Nunc veniamus ad vaticinium Ieremiae: dicit se prophetasse contra exercitum Pharaonis Necho, quum esset ad Euphratem, hoc est, quum pugnaret, et putaret se fore victorem, ut iam longe lateque populatus fuerat terram hostilem, et sub ditionem suam redegerat multas urbes. Quum ergo tam prosperos haberet successus, tunc iussus est Ieremias contra eius exercitum vaticinari, ut scilicet Iudaei cognoscerent mortem pii Iosiae non fore inultam, quia Deus perdere statuerat totum illum exercitum, a quo Iosias fuerat occisus,

et ita frangere et posternere Aegypti potentiam, ut rex Pharaō maneret quasi inclusus in carcere, sicuti postea factum est. Reliqua in crastinum.

3. *Praeparate scutum et clypeum, et accedite ad proelium.*

4. *Ligate equos, et ascendite equites: et state (statuite vos) in galeis vestris, abstergete lanceas, induite loricas.*

5. *Quare vidi ipsos fractos, aversos retrorsum? Et fortes eorum percutientur (perculsi sunt) et fuga fugerunt, et non respexerunt: terror undique, dicit Iehovah.*

Nunc Ieremias forma loquendi utitur, quae satis est familiaris prophetis, sed tamen remota a communi usu. Prophetarum enim, quum iudicia Dei et poenas impiis denuntiant, non loquuntur simpliciter, ac si aliquid narrarent, sed adhibent figuras, ac si vellent homines adducere in rem praesentem. Et quo efficacius penetret doctrina in animos hominum, induunt etiam varias personas. Nunc inducunt Deum loquentem, nunc autem ex aliorum sensu hoc vel illud pronuntiant, nunc recitant Dei mandata. Incipit ergo Ieremias hic citare Aegyptios, quasi esset praeco Pharaonis: et ita mutuatur alienam personam. Dicit, *Parate*, ערך significat ordinare proprie: sed hic tantundem valet atque parare. *Parate ergo scutum et clypeum.* Videtur צנה esse clypeus maioris formae, et מן videtur esse scutum duntaxat quod gestant equites levis armaturae: et *accedite ad proelium*. Postea addit, *ligate*, aut vincite, equos. Hodie non est similis ratio bellandi, ut fuit olim. Nam pugnabant in curribus. quemadmodum etiam profani scriptores satis ostendunt. Ideo dicit, *ligate equos*, hoc est, aptate, vel copulate ipsos, ut currus trahant. *Ascendite equites, state in galeis, abstergete lanceas vestras, et induite loricas vestras.* Summa est, venturos Aegyptios bene instructos omnibus armis, ita ut possint esse hostibus formidabiles. Hinc autem clarius apparuit Dei vindicta, quod probe muniti erant, ita ut videri possent adepti victoriam antequam manus consenserent cum hostibus. Haec igitur ratio est cur propheta enumeret integram panopliam, hoc est, nullam partem armaturae omittat. Ponit lanceas, galeas, loricas, currus, equos, clypeum etiam: ita ut penes ipsos iam sit victoria quoad communem hominum sensum. Hoc igitur primum est. Sed notandum est consilium spiritus sancti. Voluit enim fidelibus auferre velamen ab oculis, quod solet nobis plerumque obſtare, ne conspicua sit nobis Dei potentia, ut par est. Nam dum sumus defixi in apparatu bellico, non putamus quidquam Deo esse residuum. Qui enim optime sunt muniti, videntur esse extra omne periculum. Ut ergo Iudaei cogno-

Rursus propheta occurrit dubitationibus, quae poterant retinere piorum mentes, ne exciperent hoc vaticinium qua decebat fide et reverentia. Diximus enim, ubi sensus nostri occupati sunt in rebus externis, Dei potentiam non magni fieri. Ergo quum sermo habetur de regno aliquo inexpugnabili, non potest hoc nobis venire in mentem, omnia munimenta coram Deo nihili esse: ideo necesse est magnifice extolli Dei potentiam, ubi concionantur prophetae de illius iudiciis. Alioqui, quemadmodum diximus, dictabit carnis sensus, Qui bene muniti sunt, fore a malis immunes, et quasi extra iactum telorum, ideoque nihil ipsis metuendum esse. Et hac etiam imaginatione sese decipiunt superbi, qui opponunt Deo suas copias, sua auxilia, et quidquid valere existimant pro sensu carnis suae ad salutem suam tuendam. Sic fit, ut secure contemnant omnes minas, quia scilicet existimant totidem sibi esse propugnacula ad omnem eius vim repellendam, quot illis occurrunt subsidia. In hunc finem nunc dicit propheta, *Quis est iste qui tanquam lacus surgit, vel intumescit, tanquam fluvii moventur, vel sese agitant undae eius?* Loquitur autem ex communi sensu, quia solus aspectus poterat incutere hominibus metum, et ita Iudaei nunquam putassent fore quod propheta hic asserit. Ergo quasi inducit omnes libere sciscitantes ex sensu suo *quis est iste?* quasi Pharaon non esset quispiam mortalis, sed superaret humanum modum. Nam interrogatio huc spectat, Pharaonem esse quasi exemptum a communi hominum sorte, quia turget sua potentia, ac si fluvius exsurgeret, vel intumesceret: *aquae eius tumultuantur*, inquit. Iam addit, *Aegyptus est instar fluvii, et instar lacus:* tumultuatur cum sua fortitudine ac si flumen aliquod undas suas proiiceret. Sed hoc totum nihil erit, quemadmodum postea subiiciet. Adiungit, *Dixit, Ascendam, operiam terram, perdam urbem.* Est enim mutatio numeri quum ponit omnes singularem numero. *Perdam urbes, et quicumque in illis habitant*, inquit. Denique hic statuit in medio Pharaonem, qui iam triumphos suos agat ante pugnam, quoniam poterat multitudine peditum et equitum terram obruere. Nunc sequitur,

9. *Ascendite equi, et (quidam vertunt, insanite: sed dura esset metaphora, ideo simpliciter accipio) iactate vos currus* (ponit in singulari numero, quum tamen verbum sit pluralis numeri), *egredientur fortes, nempe Aethiopes, et Lybes, qui tenent clypeum, et Lydi, qui tenent et tendunt arcum.*

Prosequitur eandem sententiam, et enumerat quaecunque poterat fidem abrogare eius vaticinio. Nam quum fideles viderent Aegyptios non tantum proficisci ad illam expeditionem cum ingentibus copiis, sed habere etiam externa auxilia, nempe

Aethiopes et Lybas, imo transmarinos milites, ex Lydia: quum ergo viderent undique milites stipendiarios adiunctos esse Aegyptiis, vix erat credibile fieri posse ut tantus exercitus profigeretur. Ergo propheta hic dicit, Etiam si conducat Pharaon Aethiopes, et Lybas, et Lydos: tamen cum suis omnibus auxiliis peribit. Iterum loquitur in persona Pharaonis, *Ascendite equi*, postea, *iactate vos currus, et egredientur fortes.* Egressus iste potest referri ad terras, unde accersebantur. Primo enim loco ponit Aethiopas, qui vicini quidem erant Aegyptiis, sed tamen distincti. Postea adiungit populos Lybiae, nempe Aphros, vel qui medii erant inter Aegyptum et Aphricam. Dicit autem illos *apprehendere scutum*. Designat formam armaturae, non quod carerent galea, et gladio, et aliis armis: sed quia praecipua fiducia erat in clypeis: quemadmodum scimus Macedonas fuisse peltatos, et fuisse insignes illa armatura, sic etiam propheta nunc dicit Aethiopes et Lybas esse praeditos scutis vel clypeis. Ponit Lydos, qui erant ab altera parte, imo qui erant ex opposito littore maris. Scimus enim Lydos fuisse in Asia minore, quum Aegyptii essent medii inter Aphricam et Iudaeam. Mare ergo mediterraneum erat interpositum. Unde apparet, procul et magnis sumptibus accita fuisse auxilia a Pharaone, quum bellum illud suscepit. Et probabile est etiam fuisse alias gentes conductitias: sed propheta tantum ponit Aethiopes, et Lybas, et Lydos, qui erant postremi. Dicit autem illos *apprehendere arcum*, quia erant optimi sagittarii. Nunc sequitur,

10. *Verum* (copula enim hic adversative exponi debet, atqui) *dies ille Domino Iehovae exercituum, dies ultionis ad ulciscendum de adversariis suis: et vorabit gladius, et saturabitur, et inebriabitur sanguine ipsorum: quia victima Domino Iehovae exercituum in terra aquilonis ad fluvium Euphratem.*

Postquam explicuit propheta illas terribiles copias Pharaonis, quibus sic fidebat, ut gloriari auderet de certa victoria, nunc dicit longe alium fore eventum: *atqui*, inquit, *dies ille erit dies ultionis Iehovae:* quasi diceret, Pharaonem tantum respicere currus suos, et equites, milites conductitios, eorum arma, et omnes bellicos apparatus: interea non respicere Deum, qui non frustra Deus exercituum vocatur. Et quanquam scriptura passim tribuit Deo hoc epitheton, hic tamen referri debet ad praesentem causam. Ridet igitur propheta Pharaonem, quia putet eventum belli fore in manu sua, quasi penes Deum nulla esset moderatio. Dicit igitur in arbitrio Dei positam esse victoriam, neque id modo, sed pronuntiat quid futurum sit: *Dies*, inquit, *ille erit dies vindictae Deo nostro.* His verbis significat Deum infestum esse Aegyptiis: et causam

heri retulimus, quoniam scilicet occiderat Pharaon Necho in transitu pium regem Iosiam. Ergo dignus erat cuius arrogantiam Deus prosterneret: deinde cuius saevitiam et tyrannidem castigaret ac reprimeret. Quum autem Aegyptios vocat *Dei adversarios*, hoc referri debet ad solatium electi populi, quod scilicet Deus susceperit ipsorum causam. Unde etiam factum est ut Aegyptiis esset hostis? nempe quia pati noluit pium illum regem impune esse caesum. Ergo nunc tenemus quid sibi velint haec verba, *diem illum fore diem vindictae Deo exercituum*: quasi diceret Deum fore praesidem et moderatorem illius belli, ita ut omnes copiae Pharaonis nihil profuturæ sint. Postea clarius exprimit ad confirmationem quod dixerat, *Gladius, inquit, vorabit, et saturabitur, et inebriabitur sanguine ipsorum*. Sed in fine versus affirmat hoc fore iustum Dei iudicium. Deus enim sic extollit suam potentiam ut tamen semper velit agnoscere iustus quoties infligit poenas impiis. Nam severitas eius saepe videtur nimia: et ideo prophetae, ubi loquuntur de vindictis quas Deus sumpturus erat, simul adiungunt testimonium aliquod iusti iudicii, quemadmodum hoc loco, *victima est Deo exercituum*. Sub nomine enim victimae propheta significat hanc cladem fore puram ab omni nota. Nam perinde est ac si diceret, Deus glorificabitur in strage illa, quum Aegyptii omnes perdentur. Quorsum enim offerimus Deo victimas, nisi ut praedicetur eius gloria, tam quia iustus est, quam quia est misericors, et omnipotens, et fons omnis sapientiae, et rectitudinis? Videmus ergo quorsum spectet nomen victimae, ne quis scilicet trucidationem hanc reprehendere audeat, ac si Deus nimis esset rigidus, vel modum excederet in sanguine fundendo. Dicit igitur omnes illas caedes totidem fore sacrificia, in quibus Dei iustitia, simul cum potentia fulgebit. Rursus locum designat in terra aquilonis prope Euphratem, quo maior sit fides et certitudo vaticinii. Nunc sequitur,

11. *Ascende in Guilead, et sume resinam, virgo filia Aegypti, frustra multiplicas medicamina: sanitas nulla tibi.*

Hic nihil novum addit propheta, sed confirmat alio genere figurae superiorem sermonem. Dicit igitur stragem hanc fore instar plagae lethalis, quemadmodum si Deus tolleretur omnem spem Aegyptiis. Scimus quidem regnum Aegypti tunc non periisse. Fuit igitur ipsa gens superstes, sed ita afflictum fuit regnum Aegypti, ut sicuti heri dictum fuit, sese tenuerint intra claustra, neque postea eduxerint suas copias. Et tamen scitur quanta fuerit superbia et audacia illius gentis: sed videbant se prorsus fractos et attritos esse. Ideo propheta non abs re cladem hanc dicit fore insanabile vul-

Calvini opera. Vol. XXXIX.

nus, quo Deus sic percutiet Aegyptum ut non recuperet amplius pristinas vires. Post tempus enim illud nunquam floruit regnum Aegypti, et paucis post annis ut videbimus in secundo vaticinio, reductum fuit in potestatem regis babylonii. Nunc sermonem convertit ad ipsam Aegyptum: vocat *puellam filiam Aegypti*: quae loquendi ratio passim trita est apud prophetas. Vocant Babylonem ipsam filiam Babylonis, vocant Iudaeam filiam Iehudah. Sed hoc intelligitur de populo, vel de regno. Puellam autem vocat ob delitias: quasi diceret teneros et molles fuisse Aegyptios, quoniam longa pace collegerant et vires et omne genus opulentiae. Quum ergo ita inebriati essent suis delitiis, puella vocatur Aegyptus per ludibrium. *Ascende Guilead, inquit, et sume resinam*: quanquam alii vertunt balsamum. Hieronymus alicubi transtulit mel, sed sine ratione: et probabile est potius hac voce notari resinam quam balsamum. Quanquam colligi potest ex aliis locis optimam resinam fuisse in monte Guilead, quemadmodum etiam diximus cap. 8 huius libri. Resina autem est humor, qui defluit ex arboribus, praesertim ex terebintho: et ideo optimam resinae genus est terebinthina, quam vocamus *terebinthine*. Quanquam nascitur etiam resina in abietibus et aliis arboribus. Sed, quemadmodum iam dixi, mons Guilead fuit resinosus: neque tantum laudatur ob copiam, sed etiam ob praestantiam: quemadmodum medicamina in quibusdam locis meliora et magis efficacia reperiuntur. Ex communi ergo loquendi usu dicit, *Filia Aegypti ascende Guilead, et illic accipe resinam: sed frustra, inquit, hoc est, etiam si studeas remedium quaerere tuis malis, nusquam invenies*. Erit enim tua haec plaga insanabilis, non quod perierit regnum Aegypti, vel prorsus deletum fuerit, sed quia conciderint vires, ut rex chaldaeus libere praedatus fuerit totam illam regionem Asiae, quam occupaverant Aegyptii usque ad Pelusium, hoc est, usque ad ipsa claustra Nili. Tandem subicit,

12. *Audierunt gentes opprobrium tuum, et clamore tuo repleta est terra: quia fortis contra fortem impegit, et simul ceciderunt ambo.*

Concludit hoc vaticinium, ubi dicit famam huius cladis ubique per omnes populos fore celebrem. Si exiguum duntaxat iacturam fecissent Aegyptii, poterat hoc latere, quemadmodum si leve proelium commissum fuerit, non perferret rumor longe et late. Sed ubi uno proelio gens aliqua sic devicta est, ut insignis aliqua contingat mutatio, hoc passim divulgatur. Propheta igitur his verbis intelligit fore non vulgarem plagam Aegypti, quemadmodum etiam ante dixit, quia rumor volitabit per omnes gentes. *Audierunt ergo omnes gentes opprobrium tuum, quod*

scilicet Aegyptii turpiter devicti essent a Chaldaeis, et non tantum in fugam coniecti, sed caesi magna ex parte, ita ut regnum Aegypti prope amissum fuerit: redacti saltem fuerint in tales angustias, ut perdidissent optimas urbes, et amplissimam ditionem, nempe in tota Asia usque ad ripam Euphratis. Dicit, *clamore eius plenam fuisse terram*. Per vocem vel clamorem intelligit lamentationes. Tandem subiicit, *Quia fortis impegit in fortem*. Posset hoc ita exponi, Confligit fortis cum forti, sed Chaldaeus robustior fuit Aegyptio. Ego autem potius interpretor de Aegyptiis: et potest etiam hoc colligi ex fine versus, ubi dicit *ambos cecidisse*. Ita propheta intelligit multitudinem, qua superbiebant Aegyptii, fore illis impedimento, quemadmodum solet fieri, ubi acies turbata est. Nam quo maior est et copiosior exercitus, eo magis inter se tumultuantur, et alii alios perturbant. Si exiguus esset exercitus, possent vel paulatim diffugere, vel subsistere et retrahere pedem, donec haberent tutum effugium: sed in magna turba est etiam magna trepidatio, et inde tumultus, ut omnia sint confusa. Id ergo designat propheta hoc versu quum dicit, *Fortis contra fortem impegit, et simul ceciderunt ambo*, hoc est, quantumvis confligant, impingent tamen inter se, hoc est collident inter se, et mutuo in tumultu, ita ut cadant simul, et corruant quasi mole sua.

13. *Sermo quem loquutus est Iehovah ad Ieremiam prophetam ad veniendum (vel, de veniendo) de adventu Nabuchadnezer regis Babylonis ad percutiendam terram Aegypti.*

Superius vaticinium fuit tantum de clade exercitus aegyptiaci, quum Pharaon vellet opem ferre Assyriis, quibus tunc erat foederatus. Haec vero propheta longius extenditur. Denuntiat enim Ieremias fore etiam Aegyptio suas vices, quemadmodum scimus ab aliis etiam prophetis poenas illis denuntiatas fuisse. Et Ezechiel multis capitibus hoc argumentum prosequitur, quia suis illecebris deceptant populum Dei: et ideo poenas de illis exegit Deus, non tantum ob scelera quibus provocaverant eius iram intus, sed quia corruperant Iudaeos, et magis ac magis confirmaverant ipsos in sua obstinatione. Nunc ergo tenemus prophetarum consilium. Summa est, postquam Deus iudicium suum exercuerit contra Israelitas et Iudaeos, fore etiam iudicem Aegypti, et aliarum gentium. Porro notandum est, hoc vaticinium editum fuisse antequam urbs caperetur. Quum ergo starent adhuc incolae Aegyptii, et illorum auxilio freti Iudaei putarent se fore tutos ab omni violentia Nabuchadnezer, tunc vaticinatus est propheta. Atque iterum videmus non servari temporis ordinem in his vaticiniis: quia concionatus fuerat de clade exercitus quarto

anno Ioiakim. Probabile autem est, quamvis tempus hic non designetur, praedictum tunc fuisse exitium Aegyptiis. Nam antequam inciperet Ieremias defungi munere prophetico, Isaias clamabat contra Aegyptum. Eodem etiam tempore Ezechiel quum exsularet apud Chaldaeos, subscripsit vaticiniis Ieremiae, et multo etiam plura dixit contra Aegyptum. Notandum tamen est, Ieremiam non semel duntaxat prophetasse de hac clade Aegypti. Postquam enim illuc tractus fuit, ut ante visum est, confirmavit quod prius dixerat. Multis ergo annis ante captam urbem praedixerat Ieremias quod hic legimus. Sed quum Iudaei spernerent quod prius docuerat, iterum illis confirmavit quum esset in Aegypto, neque id sine magno vitae discrimine, quia neque regi, neque etiam genti parcebat. Dicit ergo *tunc sibi datum fuisse sermonem de adventu regis Nabuchadnezer ad percutiendam terram Aegypti*. Hactenus loquutus est de poena quam Deus inflixit Aegyptiis, sed extra regnum prope ripam Euphratis. Nunc ergo alia Aegypti poena memoratur, quum scilicet rex Nabuchadnezer non tantum progressus est obviam, ut Aegyptios arceret a suis finibus, sed perrupit in ipsum regnum, et spoliavit multas urbes, et ita afflixit totum regnum, ut postea Aegyptius quasi precario regnaverit. Sequitur,

14. *Annuntiate in Aegypto et promulgate in Migdol, promulgate in Noph, et in Taphnees, dicite, Sta, et para te: quia voravit (vel consumpsit) gladius circuitus tuos.*

Prosequitur eandem loquendi formam quam heri vidimus: et ratio fuit exposita, quoniam ut homines parum attentis sunt ad iudicia Dei, frigida fuisset Ieremiae legatio, si familiariter et more vulgato loquutus esset. Oportuit igitur ipsum in sublimi attolli, et proferre emphaticos sermones, quemadmodum facit. Rhetores affectant magniloquentiam: sed tantum ut suo strepitu plausum capient, vel afficiant hominum animos inani aut metu aut gaudio. Sed prophetarum aliud spectant, nempe ut doceant, hortentur, reprehendant, minentur cum aliquo fructu. Dicit *Annuntiate in Aegypto*: quasi hic ex tribunali proferret sententiam, quia praedictus etiam erat divina autoritate. Iubet igitur hunc nuntium perferri ad Aegyptios. Postea quasdam urbes nominat, Migdol, Noph, et Taphnees. Noph quidam existimant esse Alexandriam: sed probabile est esse Memphim, et id etiam satis liquet ex multis scripturae locis. Falluntur autem qui existimant eandem fuisse urbem Migdol, nam propheta noster hic distinguit. De Taphnees alibi fuit dictum. Erant autem urbes istae et celebres, et Iudaeis magis notae propter viciniam. Scimus Memphim fuisse urbem famosam: sed maior etiam

erat illius cognitio apud Israelitas, quoniam non procul aberat a transitu, quemadmodum colligitur etiam ex secundo libro Mosis, et aliis locis scripturae. Deinde vidimus Iudaeos habitasse in Taphnees, quum profugi essent a patria, et excepti fuissent hospitio. Perinde igitur est ac si diceret propheta Deum iam armatum esse adversus Aegyptios. Sed quoniam non erat illis praefectus doctor, ideo loquitur tanquam de gentibus exteris, *Annuntiate, inquit, in Aegypto, hoc est, sciant hoc Aegyptii. Dicite, Sta, et para te, quia voravit gladius fines tuos*, vel quidquid est in circuitu tuo. His verbis significat propheta, etiam si Aegyptii ante tempus et mature admoniti sibi caveant, tamen inutilem fore eorum diligentiam, quia non impediunt quominus exsequatur Deus quod statuit. Loquitur tamen de re incredibili quoniam Aegyptii putabant se procul abesse ab omni periculo, ideo dicit propheta, quantumvis se parent, tamen frustra id facturos: deinde deridet eorum securitatem, quod scilicet existiment omnes suos fines esse extra iactum telorum. Sequitur,

15. *Quomodo dispersus est fortis tuus* (ad verbum est, fortes tui, est mutatio numeri), *non stabit* (vel non stetit), *quia Iehovah impulit eum* (iterum mutatur numerus, designat enim fortes illos).

His verbis clarius exprimit propheta quod nunc attigi, Aegyptios scilicet non fore pares ad resistendum, quamvis colligant undique auxilia, quoniam Deus contra ipsos bellum geret. Per admirationem interrogat, *Qui factum est, vel qui fit, ut fortes tui ita dispersi sint?* Verbum enim significat verrere: sed hoc loco accipitur pro dispergi. Statim respondet. *Nempe, inquit, quoniam Deus impulit ipsos, non poterunt stare.* Quorsum spectet interrogatio heri diximus, quia scilicet increduli pro fabula ducunt quidquid audiunt ex prophetis: et quamdiu prospere illis res succedunt, indormiunt quodammodo suae fortunae, ac inebriantur, ut non metuunt quidquam, neque existiment se fore obnoxios ullis incommodis. Quoniam ergo tam superbe profani homines Deum contemnunt, ideo ex communi sensu prophetae interrogant, *Qui hoc fit?* quia scilicet Ieremias sermonem habebat de rebus adhuc occultis, et quae non poterant cadere sub communem hominum sensum. Videmus ergo quid valeat admiratio, *Quomodo ceciderunt fortes tui?* nempe, inquit, *quia ipsos impulit Iehovah, non stabunt.* Hic rursus tenendum est quod heri breviter attigimus, nempe perversa fiducia profanos homines sese decipere, dum opponunt Dei potentiae terrena subsidia, et existimant se bene esse munitos quum habent multas copias, quum habent propugnacula. Deinde quum hinc inde etiam possunt sibi accersere auxi-

lia, sciamus nihil magis esse exitiale, quam confidere terrenis opibus, ubi Deus pronuntiat se nobis esse infestum. Huc spectat quod dicit propheta, *Non constiterunt, quia Iehovah impulit ipsos*: quasi diceret negotium Aegyptiis fore non tantum cum rege babylonio, sed cum Deo ipso, quem provocarunt. Sequitur,

16. *Multiplicavit, impingent, etiam cecidit quisque in socium suum: et dixerunt, Surge, et revertamur ad populum nostrum, et ad terram nativitatis nostrae, a facie gladii populantis.*

Brevitas verborum facit, ut obscura vel ambigua sit sententia: sine substantivo ponitur hic verbum הִרְבָּה, multiplicavit: sed refertur ad Deum. Deus ergo multiplicavit. Deinde mutatio est numeri. Singularis enim vice pluralis accipitur quum dicit בָּשָׁל. Sensus est, multos fore qui impingant, quia scilicet impellet ipsos Deus, quemadmodum dictum fuit proximo versu. Hinc pendet quod mox subiicitur, *Etiam cadet quisque in socium suum*, hoc est, antequam hostis ipsos feriat, ultro tumultuando sese collident, ut quisque impulsu socii sui corruat. Postea addit, *Et dicent, Surge.* Hic non de indigenis habetur sermo: quidam existimant hoc spectare ad externos, qui in Aegyptum concesserant propter terrae foecunditatem. Erat enim illis perquam comoda habitatio in Aegypto, quam scimus fuisse opimam, et refertam omni copia. Quoniam ergo multos peregrinos et hospites alebat Aegyptus, existimant quidam interpretes prophetam de illis loqui: quasi diceret, *Qui venerunt in Aegyptum, ut commode illic degerent propter rerum omnium affluentiam, videbunt nihil sibi melius esse, quam procul illinc fugere.* *Dicent igitur, Surge*, hoc est, quisque hortabitur alterum dicendo, *Eamus in terram nativitatis nostrae*, hoc est, contenti sinu solo nostro natali. Nam ista Aegypti ubertas nobis erit mortifera si maneamus. Sed potius existimo prophetam respicere ad milites conductitios. Heri vidimus, quum Pharao militaret ad ripam Euphratis, fuisse in eius exercitu Aethiopas, et Lydos, et multos etiam ex Lybia: et paulo post videbimus iterum fuisse milites conductitios in Aegypto quum eam aggressus est Nabuchadnezer. Optime ergo convenit, prophetam verba facere de militibus exteris, quos stipendiis suis alebat Pharao. Nam initio versus dixit, *Quisque impinget in proximum suum*: deinde sequitur, *Tunc dicent, Revertamur ad populum nostrum, et in terram nativitatis nostrae.* Quum dicit, *impinget quisque in proximum suum*, certo intelligit fortes illos, qui ad protegendam Aegyptum vocati fuerant. De iisdem ergo continuat sermonem quum dicit, *Surge, et revertamur in terram nativitatis nostrae.* Dicit, *A facie gladii populantis*:

quoniam דִּינָה quidam deducunt a יין, hoc est, vino, et exponunt, gladium inebriatum. Hieronymus vertit columbam, sed absque ratione. Ergo gladium populantem vocat, qui iam inebriatus erat multo sanguine, et qui ediderat multas strages. Intelligit autem gladios militum Nabuchadnezer. Quidam vertunt contristantem gladium: sed illa expositio videtur mihi frigida. Dicunt igitur, Quia iam fracti sumus, et videmus hostes grassari impune per strages, et occidere omnes obvios, nihil tutius est, quam redire in terram nostram. Sequitur,

17. *Clamarunt illic, Pharao rex Aegypti perturbationis, praeteriit tempus statutum* (vel condictum).

Coniungi debet hic versus cum superiore. Refert enim militum voces, qui decepti sua opinione clamarunt tandem, *Pharao est nobis rex perturbationis*. Praedicat propheta quod futurum erat: sed in tempore praeterito loquitur communi more. Prophetiae enim statuunt res incognitas quasi ante oculos, quo scilicet fidem suis vaticiniis concilient. Dicit ergo fore clamorem inter milites. *Pharao rex Aegypti est rex perturbationis*. פָּרְאֹה enim in genitivo casu legi debet: quasi diceret propheta, milites re ipsa sensuros Pharaonem non responsurum suae iactantiae. Nomen Aegypti prius inflabat illum, et totam gentem arrogantia: deinde apud vicinas gentes etiam erat formidabile. Quum ergo venirent ad Pharaonem, putabant se venire ad quempiam deum. Propheta deridet stultam illam persuasionem, et temere conceptam, ac dicit, *Quemadmodum clamabant illic, Pharao qui rex eras magnificus, tu nunc es rex tumultus vel perturbationis*. Quod sequitur male exponunt interpretes, meo iudicio. Omnes enim uno consensu existimant rideri Pharaonem, quod tempus extraheret, quum tamen prius dixisset se venturum contra Nabuchadnezer: sicuti terreni reges, ubi existimant se satis esse instructos, non exspectant dum immineat hostis, aut dum inveniatur eos domi: sed procul obviam eunt. Alii putant fuisse condictum tempus ad proelium: quemadmodum olim solebant sibi hinc inde condicere certum diem, quo descenderent ad conflictum. Sed ex proximo versu colligere licet, prophetam aliud velle. Ridet igitur, nisi fallor, stultitiam Pharaonis alia de causa, quod scilicet putaret fuisse vanas et frivolas minas, quae sparsae fuerant apud Iudaeos. Neque enim latebat Aegyptios quid praedictum esset a prophetis. Isaias longo tempore vociferatus fuerat contra Iudaeos quum foedus percenterent cum Aegyptiis, et illuc confugerent ad petendum auxilium. Non dubium est quin aulici ut sibi gratiam acquirerent dixerint, Ecce, prophetae nostri impediunt

quantum possunt, et cavendum est ne populum avertant: dum ergo tempus est foedus sancire utile vobis erit non minus quam nobis. Quum ergo multis ante annis praedicta fuisset Aegypti clades, et post Iudaeam eversam et vastatam manerent incolumes Aegyptii, probabile est fuisse magis obduratos, quum scilicet putarent tempus elapsum esse: et hoc, quemadmodum dixi, confirmat contextus. Sequitur enim,

18. *Vivo ego, dicit rex (cui nomen est rex) Iehovah exercituum: quoniam sicut Thabor in montibus, et sicut Carmelus in mari, veniet.*

Quorsum hoc diceret propheta, nisi quia Aegyptii propter moram temporis putabant se elapsos esse? Quum ergo diuturnitas illos falleret, dum putabant Deum mentitum esse, vel esse oblitum eorum quae praedixerat per suos prophetas, dicit, *Vivo ego, inquit Iehovah*, hoc est per vitam meam: iurat hic Deus per vitam suam, venturum quidquid nunc denuntiat. Hic videtur genuinus esse sensus: neque tantum propter Aegyptios ita loquutus est propheta, sed propter Iudaeos. Scimus enim illis fuisse solenne, et nimis tritum, iactare vana esse terriculamenta quaecunque loquuti fuerant prophetae ex ore Dei. Hinc illa diceria, Cras moriemur, edamus, et bibamus. Deinde vocabant prophetias onera, odiose scilicet, simul etiam per contemptum. Quum ergo impii sibi impunitatem promitterent ex Dei tolerantia, ideo necesse fuit illis testatum fieri quod hic legimus, nempe venturum esse quidquid minatus fuerat Deus, etiam si ad tempus dissimulet. Suspendit enim poenas: sed interea tandem crumpit eius ultio, quum increduli putant omnia prospere cessura: imo quum dicunt, Pax et securitas, tunc repente illos obruit interitus. מָהֵר ergo tempus intelligit a prophetis praefixum, non quod diem certum notassent, sed quia loquuti fuerant de clade Aegypti, ac si iam Deus in medium prodixisset vindex. Quoniam ergo dicebant tempus elapsum esse, Deus hic per vitam suam iurat: et ideo dicit, *Cui nomen est rex Iehovah exercituum*. Opponit hic Deus suam magnitudinem potentiae Pharaonis, et omnium aliorum regum: quia felicitas superbiam fere secum trahit: et quicumque excellunt dignitate et potentia redduntur feroces: ideo ut reprimat Deus talem insolentiam, dicit non in alios quam in se unum competere nomen regis aeterni Dei exercituum. *Veniet, inquit, sicut Thabor est in montibus, et Carmelus in mari*. Coacta est eorum expositio, qui dicunt, Sicuti ferae, ut effugiant venatores, transeunt in vicinos montes a monte Thabor: et sicuti arbores caesae in Carmelo vehuntur per mare: hoc nimis est coactum, nec potest etiam bene aptari praesenti loco. Quorsum enim tendit propheta?

nempe quod nuper testatus est fore immutabile, et ita firmum ac fixum, ut non possit revelli: etiamsi totus mundus conetur labefactare quod Deus decrevit, tamen nihil facturum. Dicit ergo, *Sicut Thabor est in montibus*, id est sicut mons Thabor circumdatus est aliis montibus, et habet illic firmas suas radices, ita ut non possit avelli: sicuti etiam Carmelus est in mari (Carmelum vero hic Iudaei intelligunt non montem illum ubi habitabat Nabal, sed montem qui prominet instar linguae, non procul a Ptolemaide). Carmelus ergo ille cingitur, vel alluitur mari: ac proinde dicit, *Sicuti Carmelus est mons in mari, et sicut mons Thabor situs est in loco alto inter montes*, et tam Carmelus quam Thabor manent defixi, neque transferri queunt in alium locum: ita veniet, id est, firmum erit hoc vaticinium, neque carebit suo effectu: quasi diceret non posse refigi decretum illud Dei immutabile, sicuti non potest rapi Carmelus ut alio transeat, neque etiam Thabor. Nunc tenemus consilium prophetae. Sequitur iam,

19. *Vasa migrationis fac (vel para) tibi, habitatrix Aegypti: quia Noph (id est, Memphis) in solitudinem erit, et vastabitur, ut non sit habitator.*

Insultat propheta Aegyptiis, ut magis ac magis confirmet suam doctrinam. Diximus enim, et experientia nimis docet, parum moveri incredulos, quum Deus illos citat ad suum tribunal, et dat vindictae suae signa: manent enim stupidi, nisi violenter excutiantur illis torpor. Haec ratio est cur prophetae gravius insultent reprobis, nempe ut illorum somnolentiam expergefaciant. Dicit igitur, *Sume tibi vasa transmigrationis*, hoc est, et vestes, et alia compara tibi ad migrandum. Aegyptii propter terrae foecunditatem quieti manebant in patria, et quasi sedentariam vitam agebant. Nunc propheta significat alio illis migrandum esse, et iubet ut se comparent ad longum iter, vel peregrinationem. *Fac igitur tibi vasa transmigrationis, quia Memphis in solitudinem redigetur et vastabitur ut non sit habitator.* Memphim iterum ponit, quam diximus urbem fuisse celeberrimam, et regiam sedem: illam dicit subiectam fore vastationi, quum tamen sciamus fuisse illic pyramides, quae numerantur inter orbis miracula: urbs erat populosa, et habebat multas commoditates: propheta illi vastitatem denuntiat. Si ergo manet talis solitudo urbem celeberrimam, quid fiet minoribus oppidis? quid fiet pagis ipsis? Nunc tenemus consilium prophetae, nempe quum irruptionem faciet Nabuchadnezer in Aegyptum, omnia ei fore exposita, ut pro libidine rapiat, spoliat, et totam terram devastet. Nunc sequitur,

20. *Vitula formosa Aegyptus: afflictio ab aquilone venit.*

Hic significat Ieremias quamvis lasciviat Aegyptus in suis delitiis, tamen non posse effugere Dei vindictam. Heri admonuimus cur prophetae commemorent opes et divitias et potentiam impiorum, quia scilicet excaecantur dum abundant omnibus bonis. Neque enim quidquam metunt, nec solliciti sunt: sed falsa opinione se eximunt ab omni malo. Quoniam ergo ita superbiunt increduli, prophetae ex opposito anticipant, et dicunt, Quantumvis exsultent in suis viribus et copiis, tamen ubi Deo visum fuerit ipsos spoliare, fore omnium miserimos. Propheta igitur in summa aufert falsam opinionem tam Aegyptiis quam Iudaeis: quasi diceret, Aegyptii confidunt sua prosperitate, nempe quemadmodum si vitula in agris lasciviat: *sed calamitas, inquit, aliunde venit, venit.* Repetit idem verbum, ut tollat omnem dubitationem. *Venit ergo, venit afflictio ab aquilone*, nempe a Babyloniis, qui siti erant versus septentrionem respectu Iudaeae, quemadmodum heri diximus.

21. *Etiam mercenarii eius in medio eius tanquam vituli saginati: quia etiam ipsi vertent terga, fugient simul, non steterunt, quia dies calamitatis (vel miseriae) venit super eos, tempus visitationis ipsorum.*

Hic propheta vocat mercenarios Aegypti, ut nuper diximus, exteros milites, qui hinc inde conducti fuerant etiam ex regionibus longinquis, sicuti ex Lydia: quoniam fieri potest, ut eo tempore non multi mare traiecerint ad Aegyptios: sed habebant Aethiopes, quemadmodum etiam dicit Ezechiel multos venisse Chus, hoc est, Aethiopiam. Deinde habebant alios ex Lybia et vicinis terris. Illos ergo comprehendit Ieremias uno nomine, et dicit, *Etiam mercenarii eius.* Qui autem ita conducunt suas operas videntur magis esse bellicosi. Nam qui defendunt suam patriam, faciunt hoc necessitate. Sed qui ultro quaerunt bellum, et discedunt procul a suis finibus, ut militent, illi videntur esse homines proiecti ad omnem audaciam. Sed propheta dicit *Etiam mercenarii eius*, id est, non tantum Aegyptii, qui assueti sunt molli et tenerae vitae, sed Aethiopes, et alii qui procul accersiti fuerint, *illi etiam in medio eius sunt vituli saginati*, hoc est, replebunt se Aegypti abundantia: et hinc fiet, ut futuri sint praeda hostium. Scimus enim nihil magis contrarium esse militibus, quam si molliter et laute vivant. Nam ex vetustis ducibus Hannibal celebratur: sed qui factum est, ut cum illo invicto exercitu, quo terruerat totam Italiam, conciderit? nempe quia Campania suis lautitiis illum fregit.

Illic enim vixit non militariter, sed habuit mensas opiparas cum toto exercitu. Hinc factum est ergo, ut amplius non fuerint quales fuerant. Sic etiam propheta dicit, Aegyptus perdet milites suos conductitios. Nam ipsos saginabit suis lautitiis. Quid tandem accidit ipsis? comparat eos vitulis מִרְבֵּק, hoc est, saginarii. Vertunt quidam vitulos pascui, sed non recte, רֶבֶק enim significat proprie saginare: ergo vocat vitulos saginarii qui saginantur ut contrahant pinguedinem, et statim mactentur. Dicit ergo: *Ipsi quoque vertent terga, et fugient simul.* Tandem dicit, *Non stabunt, quia venit tempus calamitatis.* Non possem hoc nunc absolvere.

22. *Vox eius tanquam serpentis incedet, quia in potentia incedent et cum securibus venient contra eam, sicuti caesores lignorum.*

Non tam elegantiae studet propheta, quam ut confirmet quod ante docuerat. Pertinent igitur figurae, quibus nunc utitur, non ad sermonis ornatum simpliciter, sed potius ad vehementiam: quia sicuti dictum fuit: vaticinia non satis haberent fidei apud homines stupidos, nisi adderentur tales stimuli. Dicit autem *vocem Aegypti ambulaturam quasi vocem serpentis*: alii vertunt, quasi serpens: sed malo in genitivo casu legere, et melius convenit: quia significat propheta obstreperas fore querelas Aegypti, quemadmodum serpentes reptando edunt suos surculos, et ita significat Aegyptios clade accepta adeo fractos fore, ut non audeant liberas querimonias emittere, sicuti qui palam vociferantur: sed qui erunt superstites eos terrore attonitos fore, ut obmurmurent, quemadmodum serpentes sibilando reptare dictum fuit. Nunc tenemus genuinum prophetarum sensum. Dicit Aegyptios ita fore abiectos ut non audeant pleno ore conqueri de suis miseriis, quia tantum obmurmurabunt, non secus atque obscuris sibilis utuntur serpentes in terra. *Vox ergo eius*, inquit, *tanquam serpentis incedet*, hoc est, perget: et ita significat inquietudinem, quia quaerent latebras, et fugient huc atque illuc, et nusquam audebunt consistere. Hoc vero signum est miserimae trepidationis, ubi qui malis succubuit, non reperit tamen locum ubi pedem figat, sed cogitur oberrare, quemadmodum serpentes. Hieronymus vertit instar aeris, quasi scriptum esset נִשְׁחָה. Sed iam ostendimus quid velit propheta. Subiicit, *Venient enim cum exercitu vel cum potentia*: חֵיל significat utrumque. Loquitur nunc de Chaldaeis. Dixit trepidos fore Aegyptios, et ita contritos ut ne liberos quidem gemitus audeant emittere. Nunc sequitur ratio: *Venient enim Chaldaei cum potentia, vel cum exercitu*: venient non tanquam milites ad proeliandum, sed tanquam caesores lignorum cum

securibus. Significat minime dubium fore belli eventum, sed Chaldaeos in Aegyptum venturos ac si ad caedendas arbores accederent homines conductitii. Milites enim armantur gladiis et lanceis: quia cum hostibus negotium est, nec possunt vincere sine periculo, vel saltem non vincunt sine sudore. Propheta autem dicit Chaldaeos ea fiducia refertos fore ut non ducant Aegyptios pro hostibus: quia venient tanquam ad caedendas arbores, quae non resistunt. *Venient ergo sicuti caesores lignorum.* Tacita est antithesis inter gladios et lanceas, et inter secures, sicuti etiam inter milites et caesores lignorum. Sequitur,

23. *Exciderunt sylvam eius, dicit Iehovah, quia non investigabitur, quia multiplicati sunt prae locustae (plus quam locustae) et non illis numerus.*

Hic prosequitur eandem sententiam: utitur quidem praeterito tempore, sed scimus hoc usitatum esse prophetis. Rursus comparat populum Aegypti sylvae, quemadmodum singulos homines dixerat similes fore arboribus. *Exciderunt ergo sylvam eius*, hoc est excident, inquit Iehovah. Confirmandi causa tribuit Deo hunc sermonem: quasi diceret se nihil praedicere quod non statuerit Deus. Ergo vult tollere omnem dubitationem: quia poterant ab una parte Iudaei, quum expenderent Aegypti opulentiam, detrudere fidem huic vaticinio: Aegyptii etiam sprevisent, confisi suis viribus, minas istas: ideo propheta inducit Deum loquentem, quasi diceret hoc decretum non posse revocari, quia Deus loquutus sit: et dicit, *multiplicatos esse plus quam locustas, ita ut non sit numerus.* Unum omisi quod praecessit: *Non investigabitur.* Quoniam bis legitur particula כִּי communiter utrumque de Chaldaeis dictum esse volunt. Vertunt alii, Non numerabitur. Atqui verbum חָקַר proprie significat inquirere et investigare. Posset commode sic resolvi oratio, *Ut non investigetur sylvae.* Quanquam alter sensus magis receptus est, quod scilicet non numerabuntur Chaldaei. Quod si haec expositio placet, erit mutatio numeri, quia paulo post sequitur, רַבִּי multiplicabuntur: deinde, *et non erit numerus להם, ipsi.* Verum, meo iudicio, non male quadrat quod priore loco dixi, nempe nullam fore investigationem sylvae Aegypti, id est populi: quia quum sylvae aliqua caesa est, apparet nuda planities, nec potest notari cuiusque arboris locus. Quantum ad rei summam pertinet, parum est discriminis: denique intelligit propheta cladem, de qua vaticinatur, tantam fore, ut Aegyptus in vastitatem redigenda sit, quoniam venient cum numeroso exercitu Chaldaei: et opponit hunc numerum copiis aegyptiacis, ut intelligant hostes longe superiores fore. Sequitur,

24. *Pudefacta est filia Aegypti, tradita in manum populi aquilonis.*

Dicit *pudefactam esse Aegyptum*, quia redigeretur in maximum dedecus: contumeliose enim ipsam tractabant hostes. Per *populum aquilonis* intelligit Chaldaeos, quemadmodum et aliis pluribus locis. Nam Babylon respectu Aegypti vergebat ad septentrionem. Denique significat superbos victores fore Chaldaeos, ut contumeliose opprimerent Aegyptios, ubi illis potiti fuerint. Nec mirum est eandem rem toties repeti a propheta, quoniam res erat incredibilis eo tempore, ut ante diximus. Quoniam ergo difficile erat Iudaeis persuadere, Chaldaeos fore victores illius gentis et terrae, ideo hanc sententiam pluribus verbis confirmat Ieremias. Nam hac fiducia luctatur cum obstinata incredulitate populi. Pergamus,

25. *Dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Ecce ego visito super multitudinem quae ab Alexandria, et super Pharaonem, et super Aegyptum, et super deos eius, et super reges eius, et super Pharaonem, et super eos qui confidunt in ipso.*

Iterum propheta loquitur ipsius Dei nomine, et opponit Dei gloriam pertinaciae gentis suae, quia ut dictum fuit, parum proficiebat quum minaretur Aegyptiis. Iudaei enim dum credebant terram illam esse inexpugnabilem, securi erant: quoniam putabant Aegyptios sibi venturos in subsidium, et ita persuasi erant se munitos esse contra omnem vim hostilem. Quoniam ergo inebriati erant perversa illa fiducia Iudaei, cogitur propheta non tantum pluribus verbis insistere, sed producere Deum quasi iudicem. Non ergo hic concionatur suis verbis, sed dicit, *Iehovah exercituum, Deus Israel loquutus est, Ecce ego*. Plus vehementiae fuit in hac loquendi forma quam si propheta suo nomine recitasset quod Deus mandaverat, et tamen non commoti fuerunt Iudaei, sed valuit tamen haec oratio ad frangendam ipsorum contumaciam. Dicit ergo, *Ecce ego visito super multitudinem*. וְעַתָּה hic accipitur pro הַמָּן : s. ponitur loco הַמָּן. Quamquam sunt qui vertant, regem, sed coacte. *Visitabo super multitudinem quae est ab Alexandria*. Scimus illam fuisse celeberrimam urbem Aegypti, quamquam nondum impositum erat hoc nomen. Neque enim natus erat Alexander qui de suo nomine eam vocavit: sed retinebat nomen suum antiquum מִצְרַיִם: sic enim vocatur apud Hebraeos: postea coepit vocari Alexandria, et mutatum fuit eius nomen. Est autem synecdoche, quoniam accipitur propheta totam Aegyptum, genus sub specie. Deus enim non pepercit reliquis urbibus Aegypti, et ex contextu facile apparet vaticinium extendi ad omnes plagas

terrae illius, nec excipi vel minimum angulum. Sed quoniam poterat Alexandria manere salva, quum aliae urbes expugnarentur, ideo producit in medium, quasi diceret nihil tutum fore in Aegypto: *Ecce*, inquit, *visito super multitudinem*: erat urbs valde populosa sicuti colligitur ex profanis scriptoribus, et hinc etiam plus superbiae. Putabant enim urbem satis fore tutam quum haberent quasi iustum exercitum. Deridet vero propheta hanc inanem gloriam, ac dicit nihil profore Alexandriae ingentem populum, quin ipsa potiantur Chaldaei. *Visito igitur super totum populum, deinde super Pharaonem et Aegyptum*. Nunc satis intelligimus fuisse nomen urbis quae excellebat, et diserte expressam fuisse eius multitudinem, ut scirent Aegyptii se non posse effugere cladem, quia bellum ipsis erat cum Deo, non autem cum hominibus. Quantisper enim respiciebant solos Chaldaeos, manebant securi: sed propheta expergefuit illos a suo veterno, et dicit non spectandum esse quid valeant Chaldaei, quia militabunt sub Dei auspiciis, et eo duce penetrabunt nullo negotio per totam Aegyptum. Ideo dicit, *Super Pharaonem et super Aegyptum*. Addit, *Et super deos eius*. Scimus terram illam valde fuisse deditam superstitionibus, et imbuti fuerunt Aegyptii crassis ac pudendis erroribus quum alioqui pollerent ingenio et perspicacia. Sed Deus amentia et furore illos percussit, ut similes fere essent brutis pecudibus. Caeterum, quia putabant sibi certam salutem fore in suis idolis, propheta illis excutit hanc fiduciam, et Deum pronuntiat fore iudicem non hominum modo, sed etiam idolorum. Nam scimus homines vel superstitione sese confirmare adversus Dei minas, vel fiducia suarum virium. Quamdiu defixi sunt in mundo, semper colligunt hinc inde materiam bene sperandi, et hinc fit ut existiment se fore salvos quasi Deo invito. Propheta subegit illam stultitiam quum diceret, *Ecce ego visito super multitudinem Alexandriae*: iam adiungit, *Visito super deos Aegypti*: quoniam increduli ubi sentiunt sibi non sufficere terrena praesidia, confugiunt quidem ad Deum, sed non adspirant recta via: quia evanescent in stultis suis cogitationibus. Haec igitur ratio est cur minetur etiam idolis Aegypti propheta. Subiicit, *Super reges eius*. Unus quidem erat rex Aegypti. Cur ergo plurali numero utitur? posset exponi hoc de successoribus: sed malo regum nomen accipere pro ipsis satrapis et proceribus, sicuti scimus tam opulentum fuisse regnum, ut aleret quasi plures reges. Ego itaque existimo prophetam ornare tam magnifico titulo proceres et satrapas Aegypti. Et confirmat hanc sententiam, quod continuo post sequitur, *super Pharaonem, et super eos qui confidunt in eo*. Repetit nomen Pharaonis, et quum dicit visitatum iri qui in ipso confidunt, non dubito quin

designet proceres illos, quos nuper insignierat regum nomine. Tenemus ergo nunc genuinum sensum, quamvis praeditus esset Pharaon multis praesidiis, munitus ingenti multitudine hominum, haberet etiam maximos satrapas: tamen hoc totum fore evanidum ubi bellandum erit cum ipso Deo. Atqui Deus hic pronuntiat se fore ducem totius belli qui dirigat Chaldaeos. Nunc sequitur,

26. *Et dabo illos in manum quaerentium animam ipsorum, et in manum Nabuchadnezer regis Babylonis, et in manum servorum eius, et postea habitabitur sicut diebus antiquis, dicit Iehovah.*

Prosequitur Ieremias eandem sententiam: continuat vero sermonem in ipsius Dei persona, ut vehementius percellat alioqui tardos animos: *dabo, inquit, ipsos in manum hostium, et quidem capitulum.* Diximus enim alibi animam quaerere qui sanguini non parcunt. Ergo hic exprimitur saevitia exercitus chaldaici: quasi diceret fore hostes capitales Aegyptiis: et se ipsum explicat, nempe, inquit, *in manum regis Babylonis, et in manum servorum eius*, quod magis probrosum fuit, non tantum Nabuchadnezer esse victorem Aegypti, sed etiam eius servos. Tandem additur promissio, non in gratiam illius profanae gentis, sed ut ostendat Deus se fore eatenus misericordem erga Aegyptios, ne prorsus eos absumat. *Habitabitur ergo sicut diebus antiquis.* Ezechiel capite 29 dicit regnum fore parvum et humile, vel abiectum. Propheta autem noster videtur eandem promittere fortunam et statum Aegypti, postquam clade illa fuerit afflicta. Sed iam diximus promitti restitutionem Aegyptiis, non quia Deus erga ipsos placatus fuerit, sed voluit tamen suam clementiam patefieri in iudiciis quae exercebat etiam contra externas gentes: deinde hoc etiam valuit ad certitudinem vaticinii, quum post Aegypti cladem sequuta fuerit restitutio, de qua concionatus fuerat Ieremias. Magis ergo perspecta fuit prophetae fides in illa duplici mutatione, quam si simpliciter dixisset, Affliget Deus Aegyptum. Nunc ergo tenemus quo consilio loquutus fuerit propheta de futuro Aegypti statu. Sequitur,

27. *Et tu ne timeas, serve mi Iacob, et ne expavescas* (vel frangaris animo: חָרַחֵק significat conterī et frangi, sed magis refertur ad animum metaphoricē: ne ergo frangaris animo) *Israel: quia ecce ego servo te e longinquo, et semen tuum e terra captivitatis ipsorum, et revertetur Iacob, et quiescet, et securus erit, et nemo exterrebit* (nemo qui exterreat, ad verbum).

Nunc propheta sermonem dirigit ad Israelitas. Diximus enim non fuisse profanis gentibus ordina-

tum doctorem. Ergo quidquid de profanis gentibus concionatus est, hoc ad populi utilitatem spectavit. Diximus enim quorsum prophetae extenderint vaticinia de iudiciis Dei ad omnes populos: nam alioquin exanimati fuissent Israelitae, ac si deterior fuisset eorum conditio quam alienorum. Quid hoc sibi vult? Deus nos elegit in populum peculiarem, interim soli sumus miseri, Deus totum suum rigorem in nos effundit, interea parcit incredulis: prae-staret nos ab ipso in totum reiectos esse, quia foedus quod nobiscum pepigit, hoc tantum affert ut simus aliis miseriorēs. Poterant ergo in desperationem illa ruere miseri Israelitae, nisi fuisset tempestive occursum. Deinde aliud etiam spectarunt prophetae, vel potius spiritus Dei qui per eos loquutus est. Nam si nihil praedictum fuisset, quasi clausis oculis praeteriissent iudicia, quae exercuit Deus in omnes eorum vicinos. Impletum enim fuit quicquid praedixerat Isaias, Ieremias et Ezechiel. Si tacuissent de clade Aegypti et Philistinorum et Moabitarum, populus, ut erat quasi obrutus scordia, non considerasset iudicia Dei, sed putasset illa omnia accidere casu fortuito. Prophetae igitur quasi in speculo repraesentarunt Dei potentiam, ut scirent Israelitae illam extendi ad totum orbem, et singulas gentes. Haec igitur ratio est cur nunc sermonem suum convertat Ieremias ad populum electum, *Ne timeas, inquit, serve mi Iacob*: sustinet adhuc personam Dei quum ita loquitur. Deus autem vocat Iacob servum suum non ob obsequia, sed quoniam elegerat. Ergo sub hac voce commendat Deus gratiam suae adoptionis, non autem officia populi. Scimus enim quam fuerint praefracti et inobedientes, scimus ut iugum subinde excusserint, ut quasi Deum ipsum calcaverint pedibus, tantum abest ut se placide subiecerint eius imperio, quemadmodum servos decebat. Hic ergo non laudatur obedientia in Israelitis, sed proponitur in medium electio, qua Deus ipsos segregaverat ab aliis gentibus. Cur ergo Iacob fuit servus Dei? non quod hunc honorem promeritus esset suis meritis, sed quia Deus gratis illum sibi eligere dignatus fuerat. Sic etiam David, Ego servus tuus, et filius ancillae tuae (Psal. 116, 16): significat se esse quasi vernam, vel servum haereditarium, qui antequam conceptus esset in utero matris, iam fuerit addictus Deo. Sed quia haec ratio loquendi frequenter occurrit, levius eam praetereo. *Ne timeas ergo, inquit, Iacob, et ne animo frangaris Israel.* Duplex quidem nomen ponitur, sed Deus populum suum more satis trito bis compellat. Quare? *quia ego servo te.* Nunc tenemus cur vocaverit Iacob servum Dei, quia scilicet salus electi populi pendebat ab hoc privilegio singulari, quod Deus illum sibi voluerit in populum eligere. *Ego, inquit, servo te e longinquo.* Iam decem tribus procul abactae erant,

ut satis notum est: pars etiam Iehudah in exilium tracta fuerat: distantia locorum spem reditus tollebat. Deus ergo hic pronuntiat longum illud intervallum sibi non fore obstaculo quominus populum suum reducat ubi ita visum fuerit. *Ecce ego servo te*: postea praevenit obiectionem: Quid? cur ergo Deus ita patitur nos trahi in alienas terras? cur saltem non substitimus in terra nostra? Deus, inquit, non minus facile te servabit in locis illis remotissimis, quam si tu maneres in natali solo, et propria tua quiete. *Et semen tuum*, inquit, *e terra captivitatis ipsorum*. Extendit Dei promissionem in futurum tempus, quia, ut iam visum fuit, praefixerat tempus septuaginta annorum exsilio populi. Pseudoprophetae interea iactabant ante triennium redituros esse captivos. Propheta igitur ne vanas spes sibi fingant et imaginentur Iudaei, iubet eos manere quietos, et patienter ferro longum tempus exsilii, et amplecti hanc Dei promissionem, etiamsi effectus non appareat ante mortem ipsorum. Haec igitur ratio est cur dicat, *Deus servabit semen tuum e terra captivitatis*. Hinc autem colligimus, quamvis propheta disserteret de temporali restitutione populi, longius tamen et altius ipsum respexisse, nempe ut recumberent captivi in Dei misericordiam, et statuerent illum sibi fore propitium etiam mortuis. Ostendit ergo hic locus spem filiorum Dei non includi in hac vita, sed extendi longius, nempe ut post mortem sciant Deum sibi fore propitium, et gustu gratiae eius se sustentent, quia alioqui ridicula fuisset haec promissio, Deus restituet filios vestros, sed vobis mortuis: Et cur nobis ita est implacabilis? cur non revocat nos citius? poterant ergo ita excipere Iudaei: sed propheta admonet, quamvis non statim redituri sint in patriam, manere tamen firmum Dei foedus, et manifestum fore eius effectum post septuaginta annos. Nunc tenemus consilium prophetae. *Iacob revertetur, et quiescet, et securus erit*. Miror cur alii vertant, Felix erit. Nam שָׁמַן significat securum esse et quiescere: deinde se ipsum explicat propheta, *nec erit qui exterreat*. Scimus autem hanc esse praecipuam felicitatis partem ubi nullus terror nos sollicitat, sed sumus compositis et tranquillis animis. Caeterum his verbis significat perseverantiam gratiae Dei: quasi diceret non in eo tantum fore consuecnam quod populum incolumem reducat ab exsilio, sed quia rursus miseros illos sic restituet ut vigeat apud ipsos plena felicitas et continua. Sequitur,

28. *Tu ne timeas, serve mi Iacob, dicit Iehovah, quia ego tecum: quia faciam consumptionem in cunctis gentibus ad quas te expulero illuc* (est supervacuum שׁוּבָה) *et tecum non faciam consumptionem, et castigabo te in iudicio, et excidendo non excidam te* (alii

vertunt, non faciam te innocentem, sed male, ut postea dicemus).

Repetit eandem sententiam, nec mirum: quia rebus ita desperatis non facile fuit erigere populi animos, deinde fulcire, ita ut patienter expectarent redemptionis tempus: oportuit quasi ab inferis ipsos attollere in lucem. Nam captivitas parum a morte distabat: quemadmodum etiam Ezechiel (c. 37) ostendit tritas fuisse inter eos illas voces, Scilicet Deus excitabit mortuos e sepulcris, quoties pollebantur prophetae Deum illis redemptorem fore: Oh scilicet Deus suscitabit nos? hoc est fabulosum: et hac de causa etiam Deus iussit ossa mortua et arida surgere, et recipere cutem suam et carnem: saltem illud ostensum fuit in visione sancto prophetae. Nunc ergo tenemus cur propheta rem satis claram bis repetat, *ne timeas serve mi Iacob*, quia scilicet non poterant gustare Dei misericordiam, nisi erumperent ex magnis difficultatibus, deinde non satis erat semel esse amplexos promissionem hanc nisi in eam constanter recumberent. Ergo propheta ut eos animet ad bene sperandum, et simul ut eos retineat in constantia et confirmet, bis dicit, *Ne timeas, serve mi Iacob*. Postea adiungit, *Ego sum tecum*: pendebat autem haec promissio, ut dictum fuit, a gratuita adoptione, quia populum illum Deus sibi elegerat, ut esset regnum sacerdotale. Postea addit, *Quia faciam consumptionem in cunctis gentibus*. Hac comparatione lenit omnem dolorem ac mitigat. Nam quamvis per se acerba esset populi conditio, tamen quum expenderent Deum mitius cum ipsis agere, quam cum reliquis mortalibus, fuit haec materia amplae consolationis. Propheta ergo quoniam videbat fieri posse ut Iudaei animis exasperatis nullam Dei gratiam admitterent, ideo ostendit quantumvis severe Deus ipsos castiget, tamen elementem fore erga ipsos, si respiciant alias gentes. Quare? *Consumptionem*, inquit, *faciam in aliis gentibus, hoc est*, perdentur sine remedio: quasi diceret lethale fore vulnus quod infligit aliis gentibus, se vero consumptionem non facturum in electo populo. Videtur hoc minime consentaneum esse cum proxima sententia ubi dixerat, *Postea rursus habitabitur Aegyptus sicut diebus antiquis*: quomodo conveniet illa Aegypti restitutum cum his verbis prophetae? respondeo, ubi Deus mitigat suum rigorem erga incredulos, non tamen illis esse propitium, nec indulgentiam qua utitur signum esse paterni favoris, quemadmodum etiam nuper attigi. Quamvis ergo superstites fuerint Aegyptii post cladem acceptam, Deus tamen consumptionem fecit in Aegypto, quia illic residebat eius vindicta post illud tempus. Nunc si veniamus ad electum populum, dicit Deus pluribus aliis locis, *Consumptionem in te faciam*: videtur etiam hic esse

aliqua species repugnantiae: verum est, si quis verba tantum attendat: sed dicitur *Deus consumptionem facere in electo populo*, ubi corpus ipsum populi delet, et consumptio etiam illa est externa, interim manet semper occulta aliqua radix. In summa, quum Deus dicit se consumptionem facere in gentibus profanis, hoc intelligi debet, quoniam a radice Deus illis maledicit, quemadmodum si staret arbor, sed radix esset emortua: sic etiam profanae gentes eminent: sed interea consumptae sunt, quia Deus addixit eas aeterno exitio. Consumptio autem dicitur fieri in filiis Dei, ubi nihil apparet in superficie terrae, nisi forte aridus truncus, sed manet viva radix, quae deinde pullulat, et ex qua nascuntur senciuli. Videmus ergo quomodo Deus faciat consumptionem in omnibus incredulis, et non faciat consumptionem in electo populo.

Heri exposuimus quid sibi velit non facere consumptionem. Summa fuit, interdum sic vindictam Dei grassari contra ecclesiam ut videri possit consumpta, manere tamen spem occultam: quia Deus quasi a morte excitat suos. Diximus hoc sensu intelligendum esse quod nunc promittit Ieremias electo populo: distinguit enim hic Deus Israelitas ab extraneis, quia propter foedus quod cum ipsis pepigerat sit illis parsurus, ita ut aliquid spei residuum faciat, etiamsi ad tempus videatur perdita esse ipsa ecclesia. Et se ipsum exponit aliis verbis, *Castigabo te*, inquit, *in iudicio*. Nam in iudicio castigare est sibi moderari ne rigor usque ad interitum perveniat. Sic Ieremiae decimo (v. 24), *Castiga me Iehovah*, sed in iudicio, non autem in furore tuo. Propheta illic in persona omnium fidelium subicit se Dei ferulis, quia ipsis utile est corrigi: si enim Dominus illis parceret, possent abuti eius indulgentia, et ita putrescere in suis vitiis. Ergo propheta sese offert Deo castigandum, sed deprecatur extremam iram, quam opponit iudicio. Nomen iudicii apud Hebraeos varie accipitur: sed illic, quemadmodum et in loco praesenti significat modum vel moderationem. Deus ubi poenam de incredulis exigit, non potest damnari nimiae severitatis, semper enim iustus est, et modum tenet. Atqui, sicut iam dixi, iudicium non accipitur simpliciter pro rectitudine, sed pro paterno Dei affectu, ubi poenas temperat, ut cedant in medicinam et salutem electis. Moderate ergo promittit se poenas sumpturum de ecclesia non tantum quia iustus erit, sed etiam quia clementer suis parcat, ac respiciet quid ferre possint, et quid sit ipsis utile. Hic autem locus diligenter notandus est, ex quo petere licet praecipuam consolationem, nempe ubi docemur poenas quae nobis divinitus infliguntur esse temporales, et Deum illis finem dare quem cognoscit nobis fore optimum. Unde enim desperatio quae obruit incre-

dulos, nisi quia demersi in abyssu non sentiunt Deum sibi fore misericordem, sed apprehendunt meram eius iram? Hinc fit igitur ut nihil solatii gustent in suis malis ac doloribus. Quoties igitur nimia anxietas nos constringit, vel etiam mala nostra ad desperationem sollicitant, discamus ad hoc solatium confugere, nempe poenas quibus castigamur esse temporales. Postea adiungit, *Et excidendo non excidam te*. Diximus heri alios secus exponere, Non reddam te innocentem: et hoc sensu accipitur interdum hoc verbum נָקַד: sed non potest ferre contextus, nisi quis velit resolvere copulam, ut sit posita vice adversativae particulae, Quamvis non faciam te innocentem, castigabo tamen te paterna moderatione. Quia tamen illud coactum est, non dubito quin propheta intelligat moderatam fore castigationem, quoniam Deus non prorsus excidet populum electum, quemadmodum etiam exposuimus capite trigesimo huius libri. Et ita confirmat propheta quod nuper dixi, Deum scilicet filiis suis parcere, quia purgat eos afflictionibus, quemadmodum aurum excoquitur et purgatur igne, ut poenae ad interitum non tendant. Sequitur nunc caput quadragesimum septimum.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

1. *Qui fuit sermo Iehovae ad Ieremiam prophetam contra Philistim antequam percuteret Pharaonem Azah.*

Hic vaticinatur Ieremias contra Philistinos, qui hostes fuerant Israelitis, et multa crudeliter et inique contra ipsos machinati fuerant. Dubium igitur non est quin testari voluerit Deus hoc vaticinio amorem suum erga Israelitas, quoniam susciperet ipsorum causas, et iniurias quae ipsis illatae fuerant esset ulturus. Tenemus ergo nunc quorsum vel in quem finem Deus praedixerit cladem Philistinorum, nempe, ut agnoscerent Israelitae paternum erga se eius amorem, quia sese opponeret eorum hostibus: et ita suggessit illis materiam tolerantiae, quia ad tempus oportuit ipsos expectare, dum impleret Deus hoc vaticinium. Notat autem tempus, *antequam Pharaon percuteret Azah*, vel *Gazam*. Fuit vetus Gaza, quantum licet colligere, maritima: sed post illam dirutam fuit alia aedificata, cuius fit mentio apud Lucam in Actis (8, 25). Urbem fuisse celebrem et opulentam satis apparet ex profanis scriptoribus: sed falluntur quod existiment nomen fuisse impositum a thesauris: dicunt nomen esse persicum *Gazah*, et quum Cambyses exercitum moveret contra Aegyptum, illic deposuisse

praecipuas suas opes. Sed nomen עֶרֶךְ vetustissimum est, atque hebraicum: deinde certissimum est, *γ* fuisse pronuntiatum tanquam *G* nostrum. Et hoc etiam cognoscitur ex aliis vocibus hebraicis. Nam Gomorra dicitur עִמְרָה hebraice: sed *γ* litera illa pronuntiata olim fuit tanquam *g*: non erat adspiratio, sed aliquid durius adspiratione. Sic etiam עֶרֶךְ Segor verterunt graeci et latini interpretes. Ergo Gaza non habuit nomen a divitiis sed habuit nomen hebraicum Azah potius a fortitudine. Dicit nunc Ieremias se vaticinatum fuisse contra Philistinos, *antequam Pharao percuteret urbem illam*, non autem dirueret. Atqui videmus prophetam nihil illi minari ab Aegyptiis, sed potius a Chaldaeis. Cur ergo hic de Pharaone loquitur? tenenda est primum historia, deinde facile perspicimus spiritus sancti consilium. Quum venisset Pharao ad ferendas Iudaeis suppetias sub rege Zedechia, quemadmodum ante vidimus, coactus fuit statim se recipere in Aegyptum, quia Chaldaei soluta obsidione sese verterunt contra Aegyptios: quoniam illis delictis facile sciebant se potituros esse tota Iudaea. Ergo ad tempus omissis Iudaeis venerunt contra Aegyptios. Pharao quum sibi diffideret, quemadmodum dixi, retro egit exercitum: sed spoliavit Gazam in itinere, quae infestissima fuerat Iudaeis, et voluit ostendere se non venisse frustra, quamvis hoc ad levandos Iudaeos nihil faceret. Verum ita in rebus nihili sese ostendant terreni reges. Pharao ergo tunc spoliavit Gazam, sed non tenuit eam. Illo igitur tempore Ieremias clades maiores praedixit. Et hoc diligenter notandum est, quia alioqui nulla esset ratio cur propheta concionatus esset de Philistinis, nisi longius respexisset. Ergo veniamus ad secundum versum,

2. *Sic dicit Iehovah, Ecce aquae ascendent ab aquilone, et erunt in torrentem exundantem, et exundabunt terram, et plenitudinem eius, urbem et habitatores eius, et clamabunt homo* (hoc est, singuli homines clamabunt), *et ululabit omnis incola terrae.*

Non dubium est quin propheta monere voluerit Iudaeos hoc duntaxat esse praeludium, quum di-repta esset Gaza, et instare longe graviores poenas impiae genti, quae tot iniurias misero Dei populo intulerat. Nam si Gaza tantum passa fuisset iacturam illam, poterant Iudaei conqueri de sorte sua, quasi leviter defuncti essent impii illi qui tam scelerate se gesserant, et tot modis provocaverant Dei vindictam. Poterant igitur excipere, Quid hoc sibi vult? Deus quidem leviter percussit Gazam, sed nos libenter redimeremus animas nostras, quemadmodum qui cupiunt effugere naufragium proiciunt merces, et quidquid habent pretiosum in mare: ita si tantum vivere nobis daretur, parati

essemus abiicere omnes nostras facultates. Poterant ergo Iudaei ita deflere suam sortem: ideo propheta dicit aliquid gravius manere urbem illam. Quum ergo videbitis Gazam spoliari, inquit, ne putetis hoc esse extremum Dei iudicium, *quia ecce aquae surgent ex aquilone*, hoc est, Chaldaei extremam manum imponent in exsequenda Dei vindicta: Aegyptii tantum diripient opes urbis, quod ipsis erit tolerabile: caeterum tandem advenient Chaldaei qui saevient absque modo, et erunt instar diluvii quo obruetur Gaza ita ut in totum pereat. Nunc ergo videmus quid sibi propheta velit: tacita est comparatio inter illam spoliationem, quae facta fuit ab Aegyptiis et ultimam cladem quae illata fuit a Chaldaeis. *Aquas ascendere* metaphorica est loquutio, ut satis apparet. Addit fore *in torrentem inundantem*, hoc est, erunt aquae instar fluvii exundantis, *et inundabunt terram*: loquitur de terra Philistim, ubi situm erat illud oppidum. *Terram ergo et plenitudinem eius*. Plenitudo accipitur apud Hebraeos pro opulentia: arbores, et segetes, et animalia vocantur terrae plenitudo. Nam si terra nullas fruges proferret, si non aleret animalia, esset nuda et inops. Quoniam ergo Deus talibus ornamentis vestivit terram, ideo vocatur terra plena quum abundat suis copiis, quibus eam Deus locupletavit. Postea specialiter de hominibus loquitur, *Urbs*, inquit: non tantum de urbe Gaza nunc agitur, sed de tota regione. Ergo singularis numerus accipitur loco pluralis. Tandem dicit, *Clamabunt homines, et ululabunt omnes incolae terrae*. Numeri etiam verborum hic mutantur, sed in sensu nulla est ambiguitas. His autem verbis significat propheta gravissimas poenas sumptum iri de Philistinis, ita ut non tantum vociferentur prae dolore, sed etiam ululent. Sequitur,

3. *A voce strepitus ungularum fortium eius, a commotione currus eius, a tumultu rotarum eius, non respicient patres ad filios prae dissolutione manuum.*

Continuat eandem sententiam: dicit igitur tam gravem fore cladem ut patres non respiciant ad filios, quod signum est extremi doloris. Neque enim homines etiam in rebus adversis exuunt suos affectus: pater, si filios habet, libenter obiret decem mortes ut redimeret illorum vitam: ubi autem homines obliviscuntur se patres esse, signum est, ut dixi, summi moeroris, ac si homines ipsi mutata natura redacti essent in stipites. Sed causam non doloris modo, sed etiam anxietatis exprimit propheta: *A voce*, inquit, *strepitus ungularum fortium eius*. Non exprimit equorum nomen, sed פָּרָסִים significat equos. Ergo *ungulae*, inquit, *tantum sonitum edent suo strepitu*: deinde, *talis erit commotio dum agitantur currus, et tantum etiam tumultum*

excitabunt rotae quum volventur, ut patres quasi attolunt ad filios suos non respiciant. Tandem addit, *prae dissolutione manuum.* Per dissolutionem manuum intelligit deliquium animi. Nam sicuti a corde vigor diffunditur in omnes corporis partes, ita etiam manus sunt praecipua instrumenta omnium actionum. Ubi ergo manus solvantur et liquescunt, sequitur homines ipsos esse quasi exanimatos. Hoc nunc intelligit propheta, nempe Philistinos similes fore mortuis, ita ut ne digitos quidem moveant. Quare? quia concipient tantum terrorem ex strepitu equorum, ex commotione currum et tumultu rotarum, ut non sint compotes mentis suae. Sequitur,

4. *Propter diem qui venit ad perdendum omnes Philistinos* (vel totam terram Philistinorum: loquitur de terra et populo), *ad excidendam Tyrum, et Sidonem, totas reliquias fortitudinis: quia devastat Iehovah Philistinos, reliquias insulae Caphthor.*

Clarius et absque figura docet Ieremias quid sibi voluerit, nempe instare excidium Philistinis ubi tempus eorum impletum fuerit. Ponit autem *Tyrum et Sidonem*, quae vicinae erant urbes, quamvis olim fuerint sui iuris. Nam Tyrus tempore Isaiae habuit proprium regem, sed postea fuit urbs libera tempore magni Alexandri, quemadmodum satis notum est. Caeterum erant urbes Palaestinae, et populus, qui tunc dictus fuit Philistim, erat contiguus urbibus illis, ita ut merito propheta illas comprehendat quasi in uno fasciculo. *Venit, inquit, dies ad perdendum populum Philistim*, deinde *ad excidendas urbes opulentissimas, nempe, Tyrum et Sidonem.* Sidon fuit vetustior Tyro: sed filia voravit matrem, ut vulgari proverbio dicitur: Tyrus enim postea praevaluit, et Sidon fuit propemodum deserta, illius comparatione: tamen semper retinuit et nomen, et aliquas etiam divitias ob commoditatem portus. Sed Tyrus erat insula tempore Alexandri magni, et ideo fuit commodior appulsus navium, quia habebat complures portus. Coniungit autem duas illas urbes propheta, quia tunc erant pars terrae Philistim. Nec dubium est quin excidium praesertim illis urbibus denuntiet, ut sciant Iudaei nihil salvum fore in tota illa terra, quum periturae sint duae illae urbes, quae erant quasi duo propugnacula totius regionis. Addit praeterea, *Propter diem qui venit contra omnes reliquias auxiliatrices: quia perdet Iehovah*, hoc est, perditurus est *Philistim, quae reliquiae sunt* (est quidem aliud nomen, sed idem significat) *insulae Caphthor.* Ubi idem aliis verbis confirmat, nempe manum Domini fore super urbes illas et totam terram, quamvis adveniant etiam externa auxilia, quae vocat *omnes reliquias fortitudinis, vel auxiliatrices*, hoc est, quam-

vis habeant multos superstites amicos, qui parati sint ad opem ferendam, tamen Dominus simul omnes evertet, quemadmodum sequitur, *Quoniam perditurus est Iehovah, inquit, Philistim, reliquias insulae Caphthor.* Per insulam Caphthor haud dubie Palaestinam intelligit, sed dubium est qua ratione. Caphthorim vocant enim Hebraei Cappadoces. Sed quoniam vix credibile est ex regione tam longinqua venisse qui terram illam incolerent: ideo divinant interpretes alios hic vocari Caphthorim quam Cappadoces. Et tamen Moses Deuteron. 2. cap. (v. 22) significat qui terram illam incolebant usque ad Iordanem a Gaza, non fuisse indigenas, hoc est, qui nati essent in illis locis, sed fuisse populum aliquem profugum. Dicit enim, Egressi sunt Caphthorim, et pro indigenis illic habitaverunt. Colligere licet ex loco illo Caphthorim fuisse homines extraneos, qui in patria profugi quaesierint alibi sedes, et occupaverint terram illam. Fuerintne Cappadoces relinquo in medio: neque etiam de hac re anxie laborandum est. Sed quoniam migraverant Caphthorim in Palaestinam, ideo Ieremias noster vocat partem illam *reliquias insulae Caphthor.* Sequitur,

5. *Venit calvitium super Gazam, destructa est Ascalon, reliquiae vallis ipsorum* (vel profunditatis potius, ut mihi videtur), *quousque laniabis te?*

Iterum redit propheta ad figuras, ut magis illustret vaticinium, et vehementius etiam afficiat Iudaeos. Porro per *calvitium* intelligit signum luctus. Solebant enim vel laniare faciem suam unguibus, vel capillos sibi evellere. Dicit igitur *venisse calvitium*, vel depilationem, *super Gazam*: quia ut in rebus desperatis fieri solet, incolae vallis et totius terrae evellent sibi crines, *quia destructa est Ascalon.* Scimus urbem etiam illam fuisse famosam in terra Philistim, et vicinam Gazae, quemadmodum apparet ex aliis scripturae locis. Dicit *reliquias vallis ipsorum*: quanquam a profunditate deductum est hoc nomen *קמץ*: et quamvis vallem significet, mihi tamen dubium non est quin alludat propheta ad situm regionis, quia absconditi erant quasi in tuto, et putabant se fore salvos, quemadmodum qui sunt reconditi in latebris, ad quas non patet facilis accessus. Deinde Tyrus et Sidon erant urbes maritimae, sicuti et Gaza. Quoniam ergo habitabant in locis illis profundis et absconditis, putabant se procul abesse ab omni periculo et molestia: propheta hanc fiduciam deridet, ac dicit *reliquias vallis ipsorum perituras*: quasi diceret nihil fore tam profundum, vel reconditum, quo non penetret vindicta Dei. Tandem compellat regionem ipsam, *Quousque dilaniabis te?* inquit. Per verbum lacerandi non dubium est quin luctum designet. Nam unguibus, ut dictum est, laniabant sibi faciem in maximo

moerore. Sensus est, nullum fore finem malis, quia perpetuo lugebunt Palaestini. Alioqui enim qui vel gravissime afflicti sunt non perpetuo lugent, quia tempus mitigat dolorem et tristitiam. Propheta igitur docet tam horribilem fore Dei vindictam, ut mala malis accumulet. Atque ita renovetur quotidie materia luctus apud Palaestinos. Postea subiicit,

6. *Heus gladii Iehovae, quousque non quiesces? collige te (vel reconde te) in vaginam tuam, quiesce, et sile.*

7. *Quomodo quiesces, quum Iehovah praeceperit ei (vel de ipsa: sed malo, praeceperit ei) super Ascalon, et super littus maris, illic contestatus sit ei?*

Hic convertit Ieremias sermonem ad gladium Dei. Secunda igitur est apostrophe: et hoc valde emphaticum est, ubi propheta nunc terram ipsam Philistim alloquitur, nunc gladium Dei: et nihil aliud habet propositum, quam ut vaticinium confirmet, de quo alioqui dubitari poterant Iudaei. Dicit ergo, *Heus gladii Dei*: quanquam hic ponitur particula *h*, et ita proprie esset dativus casus, sed saepe abundat. Interea minime dubium est quin significet cladem, de qua loquutus est, esse quasi Dei gladium vel gladium conductum a Deo: ita significat Chaldaeos operam Deo locaturos in perdenda terra Philistim. *Quousque*, inquit, *non quiesces, recondere saltem in vaginam tuam, quiesce, et sile.* Hic propheta alienam personam suscipit, ac si gladium Dei vellet mulcere blanditiis, et mitigare eius furem. *Gladie*, inquit, *parce illis, desinas ita saevire contra Philistinos: non fuit propheta praeditus tali affectu, certum est: sed diximus alibi, et hoc satis tritum est, prophetas diversis personis uti, dum volunt doctrinam suam magis confirmare.* Perinde est igitur ac si hic repraesentaret Philistinos. Et prophetae etiam saepe loquuntur in eorum persona, quibus Dei vindictam denuntiant: quasi diceret, Philistini suppliciter veniam petent a gladio Dei sed absque profectu. Nam si conentur mitigare Dei furem, responsio in promptu erit, *quomodo, inquit, quiesces?* Hic se ipsum arguit propheta, Ego stulte facio, qui volo compescere gladium Dei: *quomodo enim quiesceres?* Fieri non potest. Quare? *Deus praecepit ei contra Ascalon*, inquit. Mutat personam nunc, sed sine iactura sensus. *Deus ergo praecepit ei.* Ergo frustra intercedet totus mundus, frustra etiam deprecabitur gens Philistim, quia non erat in eorum arbitrio sedare iram Dei, ubi exarserit contra ipsos, et contra Ascalon. Quidam *ל* accipiunt de terra ipsa, sed quia protinus sequitur, *Super Ascalon, et super littus maris*, ideo satius est simplicius exponere. Per *littus maris* intelligunt quidam Iopen. Sed probabile est prophetam com-

plecti totum illum tractum: et ita adhuc de Sidone, et Tyro, et de Gaza loqui, tametsi nominet Ascalon, quae paulo remotior erat a mari. Quum ergo Deus praeceperit gladio suo contra Ascalon, et contra omnes urbes quae sitae sunt ad littus maris, et in illo tractu cohiberi non poterit indicii exsequutio. Deinde addit: *Et ei praecepit*, sed solenni ritu, ideo verti, *contestatus sit ei*. Significat ergo Deum non simpliciter mandasse gladio suo ut grassetur per caedes in tota terra, sed solenni contestatione obstrinxisse gladium suum: quasi diceret non posse hoc decretum revocari, quia Deus non tantum gladio suo denuntiabit, ut vindictam suam exerceat, sed etiam dabit solenne praeceptum: et obstringet ipsum quasi religione interposita, vel iureiurando, ne saevire unquam desinat, donec totum illum populum, et omnes urbes, et terram ipsam simul deleverit.

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM.

1. *Contra Moab. Sic dicit Iehovah exercituum Deus Israel, Vae super Nebo, quia in vastitatem re-dacta est (vastata est), destructa est Kiriathaim, pu-defacta est Misgab, et expavit (vel animo fracta est).*

Hoc vaticinium est contra Moabitas, qui tametsi originem ducebant a Loth, et consanguinei erant Israelitis, tamen semper eos infestaverant. Frigeret hoc vaticinium, nisi teneremus historiam, unde pendet applicatio doctrinae et usus. Diximus Moabitas, quoniam auctor gentis ipsorum fuit Loth, coniunctos fuisse Israelitis. Debebant igitur colere fraternitatis memoriam, et humaniter se erga illos gerere. Deus enim ab illis abstinuerat, quum populus Israel ascendit in terram Chanaan. Scimus absque maleficio transisse Israelitas per fines Moab, quia Deus volebat in gratiam Loth ipsos servare ad tempus. Sed non destitit populus ille omnia machinari contra Dei populum: et quemadmodum postea videbimus, quum afflictas essent res miseri illius populi, crudeliter insultarunt, et fuerunt contumeliosi plus quam professi hostes. Deus ergo contra eos vaticinatur, ut sciant Israelitae, quemadmodum heri admonuimus, miseras suas a Deo respici: et quamvis ipsos castiget, tamen manere spem aliquam misericordiae, quoniam suscipiat ipsorum causam, et velit esse cognitor et vindex. Non vulgare igitur solatium attulit haec prophetia fidelibus, quum scirent Deum sibi adhuc esse patrem, quamvis in speciem esset tam severus. Tenemus nunc finem huius doctrinae. Alia fuit Moabitarum retio quam Aegyptiorum. Nam Aegyptii prorsus

alieni erant ab electo populo: Moabitae vero coniuncti, ut diximus. Ergo fuerunt hostes voluntarii, et quasi intestini, quum natura ipsa aliud dictaret, nempe ut agnoscerent Israelitas pro suis fratribus, et colerent cum illis mutuam benevolentiam. Haec igitur saevitia et ingratitude sic exosa fuit Deo, ut tandem sumpserit graves poenas. Sed quia Moabitae manebant tranquilli quum vastata fuit Iudaea, et urbs Ierusalem periit post deletum regnum Israel, et decem tribus in longinquum exsilium abductas, ideo oportuit fideles animari ad patientiam, quod non potuit fieri sine spe. Huc igitur spectat Ieremias, ut fulciat animos piorum expectatione iudicii Dei, quod hic denuntiat Moabitibus. *Contra Moab ergo. Postea sequitur, Sic dicit Deus exercituum, Deus Israel.* Priore epitheto designat immensam Dei potentiam, et admonet Deum esse iudicem totius orbis, et extendi eius regnum etiam ad exterarum gentes. Secundo autem epitheto testatur amorem, quo complexus est filios Abrahae, quia dignatus est sibi eligere in peculium et haereditatem. *Vae, inquit, super Nebo, quae fuit urbs terrae Moab: quoniam vastata est, pudefacta, capta est Kiriathaim.* Nominat hic quasdam urbes, ut videbimus, et plures numerabit in ipso progressu. *Pudefacta est igitur et capta Kiriathaim: deinde, Misgab etiam pudefacta est, et contrita, vel fracta animo.* Sequitur,

2. *Nulla amplius gloriatio Moab in Chesbon: cogitaverunt super eam malum: Venite, et excidamus eam, ne sit gens: etiam Madmen (alloquitur urbem ipsam), excisa es (ad verbum est, in solitudinem redacta: sed metaphorice accipitur pro interitu. Interiit ergo Madmen), post te proficiscetur gladius.*

Propheta sicut antehac non loquitur more vulgari, sed magnifice profert quod Deus mandavit, ita ut terrorem iniciat Moabitibus: non quod exaudierint eius minas, sed oportuit cum tali vehementia denuntiari vindictam, ut scirent Iudaei impune non cessuram esse crudelitatem Moabitibus, et superbiam de qua postea agatur. Dicit ergo, *Nulla amplius erit laus Moab, vel gloriatio super Chesbon.* Colligere licet ex hoc loco, sicuti etiam ex aliis. Chesbon receptam fuisse a Moabitibus. Nam fuit occupata a populo, quoniam perdiderant eam Moabitae, ut refert Moses tam Numerorum 21 quam Deuteronomii 2. Sed (ut res mutantur) quum superiores essent Moabitae, urbem illam rursus eripuerant Israelitis. Dicit igitur propheta nullam fore amplius gloriationem, quod possideant urbem illam. Addit enim, *Cogitaverunt.* Est concinna allusio, quia חשבו, deducitur a verbo חשב quod est consultare, quasi esset aliqua sedes consilii, vel cogitationum. Propheta dicit in Chesbon חשבו עליה, *consultaverunt*, inquit: utitur radice illa unde de-

scendit nomen urbis. *Chesbon* ergo, quae hactenus vocata fuit sedes consilii, habebit vel reperiet alios consiliarios, nempe qui machinabuntur ei exitium. *Venite:* refert hic propheta consilium quod coeperunt Chaldaei: *Venite, excidamus eam, ne sit gens.* Postea coniungit aliam urbem. *Etiam tu Madmen excideris, quia gladius post te ibit*, hoc est, te persequetur, quasi urbs ipsa fugeret gladium. Non quod urbes moveantur loco: sed dum cives deliberant quomodo arceant hostes suos, et eorum impetus, dum sibi hinc inde accersunt auxilia, dum remedia sua opponunt, tunc dicuntur fugere. Dicit autem propheta, *Tu nihil proficies fugiendo, quia gladius te persequetur.* Sequitur,

3. *Vox clamoris (id est, sonora) e Choronaim, vastitas, et contritio magna.*

Dum enumerat plurium urbium nomina, significat totam terram exitio destinatum esse, ut nullus angulus a clade sit immunis. Poterant enim Moabitae perpeti aliquid damni absque summa molestia, nempe si mediocriter castigati essent. Sed propheta significat sic redigendos esse sub imperium Nabuchadnezer, ut clades perventura sit ad omnes terrae plagas. Nunc ergo tenemus quorsum pertineat hic catalogus urbium. Per vocem clamoris intelligit ululatum, hoc est lamentationem altam, quae longe lateque personaret. Dicit *vocem clamoris profecturam esse a Choronaim*, quam putant sic vocatam, quod urbs esset duplex, altera superior, altera inferior. Postea adiungit, *Vastitas et contritio magna.* Se ipsum exponit, quod scilicet cives Choronaim non frustra clamabunt, quia coget eos vastitas, et contritio, vel afflictio, hoc est, exprimet illis clamorem, ut eiulent prae acerbitate doloris. Sequitur,

4. *Afflicta est Moab: audire fecerunt clamorem parvuli eius.*

Generaliter iterum loquitur propheta de tota regione. Dicitur ergo terram Moab esse afflictam, non quod tunc esset: verum ad certitudinem prophetiae hoc facit, quod quasi de re manifesta loquitur. Prophetae enim, ut satis notum est, quia loquuntur in persona Dei, res adhuc occultas proferunt in medium ac si completae essent. Dicit *parvulos Moab sic clamasse*, ut fuerint exauditi. Hoc magis emphaticum est, quam si diceret viros et mulieres clamasse: pueri enim non statim percipiunt quid agatur, quia nondum praediti sunt intelligentia: eiulant viri et mulieres quum etiam minae duntaxat illos urgent: sed parvuli non moventur nisi ad praesentes ictus, ac nisi quis eos verberet non afficiuntur, deinde vix discernunt inter leve aliquod malum, et inter mortem. Quum ergo dicit pro-

pheta parvulos Moab fuisse exauditos in suo clamore, significat extremam fore gravitatem cladis, ita ut parvuli ipsi, ac si per aetatem magis saperent, sensuri sint atrocem illam hostium saevitiam. Sequitur,

5. *Quoniam in ascensu Luhith cum fletu ascendet fletus: quia in descensu Choronaïm hostes clamorem contritionis audierunt* (coniungi debet proximus versus),

6. *Fugite, eripite animas vestras: et eritis quasi Aroer* (vel myrica) *in deserto.*

Hic alia figura utitur Ieremias, quod scilicet fletus ubique personabit in ascensu Luhith. Probabile est, et elicitur ex verbis prophetae urbem illam fuisse sitam in loco excelso. Dicit ergo, *In ascensu Luhith* in fletu ascensuros homines: ad verbum est, *In fletu ascendet fletus*: sed vertunt quidam ac si scriptum esset בכה flens. Nec dubium est, quin verbum יללה referatur ad personas. Sed videtur duplicare Ieremias nomen fletus: quasi diceret non uno tantum in loco homines fletum edituros, sed quum longum esset iter in illo ascensu, continuum fore tractum fletus: quasi diceret, Qui propinqui erunt urbi flebunt, qui erunt in medio itinere, qui etiam in radice montis: hoc est, nullus erit locus vacuus a fletu. Nunc ergo tenemus prophetae sensum. Postea dicit, *In descensu Choronaïm*. Unde apparet hanc urbem fuisse positam in loco submisso, vel in planitie. Itaque nescio cur dicant alteram partem urbis fuisse superiorem. Potest quidem fieri ut pars urbis habuerit collem: sed situs ipse regionis fuit planus, et habuit montes vicinos, quemadmodum colligere promptum est ex prophetae verbis. *In descensu*, inquit, *Choronaïm adversarii audient clamorem contritionis*. Quum dicit *hostes ipsos audituros esse clamorem*, significat prae dolore fore amentes cives Choronaïm et eorum vicinos. Nam metus ipse cohibet querimonias, et si quis videat hostem propinquum, adspectus ipse eum comprimit, ne audeat libere testari dolorem suum: deinde pudor etiam compescit tam lacrymas quam gemitus, quia hostis deridet fletus nostros si simus miseri. Non dubium igitur est, quin propheta hic amplificet gravitatem luctus quum dicit, *Quamvis cives Choronaïm habeant hostes ante oculos*, tamen erumpet fletus, et clamor ipsis, neque metuent sibi a contumelia et derisu hostium. Iam adiungit, *Fugite, eripite*: hic est clamor contritionis, nempe quod sese mutuo cohortabuntur miseri homines, ut solet fieri in extremis malis: *Fugite, eripite animas vestras*: tandem comparat ipsos myricae. ערער fuit regio, ut probabile est: et fuerunt etiam duae urbes huius nominis. ערער tamen est myrica, quemadmodum decimo septimo capite Iere-

miae (v. 6) iam ante vidimus. Quidam vertunt Turrim, et torquentur etiam verba Isaiae capite decimo septimo (v. 2) a quibusdam in hunc sensum. Vocari enim putant ערער tugurium pastorum in deserto. Sed mihi placet eorum sententia qui vertunt myricam vel iuniperum. Quanquam mihi videtur propheta alludere ad urbem Aroer, vel ad regionem. Sed existimo potius fuisse nomen urbis. Dicit igitur, *Erit ערער tanquam in deserto*, hoc est erit myrica: et Aroer fuisse in terra Moab ex aliis locis cognoscitur. Nunc ergo tenemus quid velit propheta, nempe terram Moab fore sicuti iuniperum in deserto, hoc est, arbustum sterile, et quod nunquam excrescit in iustam magnitudinem: deinde arbustum aridum, quod non fovetur ulla irrigatione, neque alitur humore et succo terrae. Nam et hoc sensu usurpavit similitudinem propheta noster decimo septimo capite, ut diximus: dicit, Beatus homo, qui speraverit in Iehovah, erit enim tanquam arbor plantata iuxta aquas: maledictus homo qui confidit in homine et qui ponit carnem brachium suum, et cor suum retrahit a Iehovah: quia erit tanquam myrica deserti, hoc est, erit arbustum sterile, et aridum sine succo et substantia, ut loquuntur. Iam sequitur,

7. *Propterea quod fiducia tua fuit in operibus tuis* (ad verbum) *et in thesauris tuis, etiam tu capieris: et egredietur Chamos in captivitatem, sacerdotes eius et principes eius simul.*

Causam hic assignat Ieremias cur Deus vindictam sumpturus sit de Moabitis: sed alias postea causas videbimus cur Deus illis tam infestus fuerit. Sciamus ergo hic non ex professo doceri quare Deus vastare decreverit terram Moab et perdere. Nam una est hic tantum ratio, aliae autem sunt maiores, nempe quia insultaverant proterve miseris Iudaeis, quia in eos conspiraverant, quia prodiderant ipsos, quia denique bellum gesserant cum Deo ipsorum, sed hic breviter ostendit Ieremias, etiam si nulla esset alia ratio, tamen dignos esse Moabitas, contra quos Deus exerceat iram suam, nempe quia confisi sint in suis operibus et thesauris. Per opera quidam armenta et pecudes intelligunt. Et hoc sensu aliquando accipitur, et probabilis est ista expositio. Possumus tamen per opera intelligere quaslibet munitiones, quia adiungit thesauros. Dicit igitur dignos esse Moabitas quos Deus expergeficiat, quoniam inebriati fuerant perversa fiducia suarum opum: et quia habebant magnos thesauros, ideo putabant se esse inexpugnabiles. Interea significat propheta longe decipi Moabitas, dum se existimant sic tutos esse adversus Dei manum, quia muniti sint omnibus copiis, quia habeant ingentes thesauros reconditos. Dicit igitur haec omnia nihil vali-

tura esse, quoniam Deus nihilominus perdet totam terram: *Etiā tu capieris*, inquit. In particula \square est non parva emphasis, quia exprimit propheta quod nunc attigi, nempe frustra Moabitas confidere suis thesauris, et opibus: quia Deus nihilominus ipsos perdet, et manus eius penetrabit in eorum munitiones. Perinde ergo te inveniet Deus ac si esses exposita omnibus periculis, inquit. Nam qui abundant bellicis munitionibus, qui omnibus praesidiis sunt instructi, putant se esse exemptos a communi fortuna: ideo dicit, *Etiā tu*: perinde ac si esses aliquis pagus expositus ad hostium libidinem: *Tu etiā capieris*, inquit, et *exibit Chamos*: fuit Deus tutelarior terrae, quemadmodum satis notum est tam ex libro Iudicum, quam ex aliis locis, ex ipso etiā Mose. Quum ergo Moabitae colerent idolum illud, putabant sibi certam fore salutem si quid mali instaret. Deridet igitur propheta hanc quoque fiduciam. Diximus autem antehac impios Deo partim opponere terrenas opes, partim quae sibi finxerunt ab idolis adiumenta. Ideo prophetae refellunt utrumque vitium, sicuti iterum apparet ex praesenti loco. Dixit propheta, *quoniam confisa es in tuis munitionibus, et thesauris, tu quoque capieris*: deinde, quoniam putas praesidium certum et inexpugnabile esse Chamos, ideo etiā trahetur in exsilium, et erit captivus: dicit hoc in opprobrium idoli. Adiungit, *sacerdotes eius et principes*, hoc est, proceres qui videntur tuto latere sub eius umbra, ipsi ergo pariter trahentur in exsilium.

8. *Et veniet vastator ad omnem urbem, neque urbs eripietur: et peribit vallis, et perdetur planities, quod (id est, quemadmodum) loquutus est Iehovah.*

Confirmat eandem sententiam: neque tamen verbosus censi debet, quia vaticinium hoc non editum fuit, ut tantum foveret fidelium spem et patientiam ad paucos dies, sed longo tempore oportuit ipsos quiescere fretos hac promissione, quam Deus multis ante annis dederat. Haec igitur ratio est, cur pluribus verbis confirmet propheta sententiam per se satis claram, *Veniet*, inquit, *vastator ad omnes urbes*. Iam clarius patet cur nomina quaedam urbium posuerit, sicuti plura deinde videbimus, nempe ut scirent Israelitae totam terram Moab vastationi esse addictam, *neque urbs eripietur*, hoc est, nulla urbs effugiet, *quia perdetur vallis et planities, sicuti dixit Iehovah*. Sequitur,

9. *Date alam ipsi Moab, quia volando volabit: et urbes eius in vastationem erunt, ut non sit qui habitet in illis.*

Hic amarulenta est derisio, quoniam necesse fuit Moabitas non modo stimulari, sed prorsus con-

fodi, quum scilicet tanta superbia inflati essent, deinde quum crudeliter saevissent adversus Dei populum, ut fusius postea videbimus. Quum fugerent Israelitae, iaciebant sua dicteria impii illi, deinde prodebant ipsos hostibus. Dicit ergo nunc propheta, *Date pennas Moab*, quanquam צו significat proprie *florem*: hic tamen exponitur pro penna, vel pro alis: quasi diceret non satis velocem fore cursum Moabitis, ut cladem effugiant, sed opus illis fore volatu. Denique quoniam ita superbe non modo contempserant, sed etiam insectati fuerant miseros suos fratres, ideo propheta dicit, *Veniet tempus quum pedes vobis non sufficient ad currendum, vel ad fugam*, adeo hostes vos urgebunt: sed optabitis vobis alas. Dicit autem paulo post quietum fuisse Moab, et tranquillum in suis faecibus, ut videbimus. Postea adiungit, *urbes eius fore in vastitatem, ut non sit habitator*. Causam exprimit cur opus habeat alis Moab, nempe quia nullum erit refugium, quocunque se conferat, tamen inde expelletur. Urbes enim omnes capiet hostis: ita totus populus necesse habebit se alio conferre: denique significat nullam fore spem salutis Moabitis, nisi in fuga, et quidem celerrima. Tandem subiicit,

10. *Maledictus qui facit opus Iehovae fraudulenter (hoc est, non bona fide), et maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine.*

Hic hortatur propheta Chaldaeos ad saevitiam, ut nullum faciant finem, donec perdiderint gentem illam. Diximus autem prophetas ita suscipere diversas personas, quo efficacior sit eorum doctrina: Chaldaei quidem non fuerunt discipuli Ieremiae, neque haec exhortatio ad ipsos spectabat: sed ut Israelitae scirent certum esse quod audiebant ex ore Ieremiae. Ideo convertit nunc sermonem ad Chaldaeos, sicuti nuper alloquebatur quoslibet, *Date pennas ipsi Moab*: ita sequitur nunc alia apostrophe, *Maledictus*. Ad quos pertinet hic sermo? ad Chaldaeos: et tamen non ipsos compellat propheta ac si quidquam proficeret: sed, quemadmodum dixi, respicit ipsos Iudaeos. Locus hic perperam fuit expositus, et citatur vulgo quasi propheta diceret strenue dandam esse operam, ne quid omittamus ex Dei mandatis. Sed ita corrumpunt genuinum sensum. Tenendum igitur est quod iam dixi, nempe sermonem hunc dirigi ad Chaldaeos: quasi diceret, Ne parcatis, sed fundite sanguinem, et ne vos tangat ulla humanitas. *Est enim opus Dei*, hoc est, Deus vos armavit, ut strenue iudicium eius exsequamini, neque sanguini parcatis. Eritis ergo maledicti, nisi exsequamini vindictam eius. Est quidem vulgaris ratio loquendi, sed in re ipsa et sensu nulla est ambiguitas. Perinde est igitur ac si diceret, Pergite forti animo, et strenue exsequamini

vindictam Dei, ac si denunciata esset illis poena: quemadmodum ubi segniter cunctantur milites, si dux adsit, non tantum eos hortabitur, sed urget etiam conviciis et minis, ut alacritatem excitet: sic etiam statuit propheta Deum in medio ac si adesset Chaldaeis ad increpandam eorum segnitiam, Quid cessatis? maledictus sit quicumque non profundet sanguinem, et quicumque non perdet a minimo usque ad maximum. Caeterum tota vis in hoc verbo sita est, quum vocat *opus Iehovae* cladem illius impiae gentis: quasi diceret, quamvis Chaldaei vastent terram Moab, et faciant id, non ut obediant Deo, sed pro sua avaritia et ambitione, tamen erit illud opus Dei, hoc est, Deus conduxit Chaldaeos in hunc finem ut perdant Moabitas, quamvis nihil tale cogitent. Sequitur,

11. *Tranquillus fuit Moab a pueritia sua, et quietus (vel quietus fuit Moab) et resedit ipse super faeces suas, et non mutatus fuit a vase in vas, et in captivitate non profectus (aut non migravit): propterea stetit sapor eius in eo, et odor eius non mutatus est.*

Hic clarius exprimit quod ante vidimus: nempe Moab frustra sibi promittere perpetuam impunitatem, quia longo tempore prospere egerit. Dicit ergo propheta repente perditum iri, ubi Deus conscenderit tribunal ad exsequendum suum iudicium. Primo dicit *quietum fuisse a pueritia sua*: quoniam quum saepius vexati essent Israelitae, gens illa fuerat intacta, nec senserat quidquam incommodi, ac si fuissent undique muniti suis claustris. Habitant enim in montibus ex parte, sed habebant planitiem ultra Iordanem, ut satis notum est: erat terra mediocriter fertilis: ideo quum usi fuissent diuturna pace, collegerant maximas opes. Fuit autem hoc valde durum Israelitis, quum Deus ipsos variis cladibus afflisset, cernere Moabitas securos, et incolumes ab omni molestia et damno. Quoniam igitur haec cogitatio vulnerare graviter poterat fidelium animos, ideo propheta hic eos hortatur, ne invideant felicitati Moab, quoniam tandem Deus manum suam contra ipsos proferet. Huc pertinet sententia, ne prosperitas illius gentis animos piorum ad impatientiam sollicitet: quemadmodum Psalmo 37 David etiam hortatur fideles, ut patienter expectent diem Domini, ubi vident impios frui omnibus delitiis, et pro voto omnia illis succedere. Nunc ergo tenemus prophetae consilium. Comparat Moab viro seni, qui totam aetatem secure et absque ullo incommodo, absque ullo doloris sensu transegerit: *Fuit ergo tranquillous Moab, vel quietus a pueritia sua*, nempe ex quo coepit esse gens. Quae enim fuit pueritia Moab? nempe ex quo expulerunt gigantes ac veteres incolae, et habitarunt in eorum

loco. Ergo semper illis prospere successit: et ideo dicit *fuisse quasi resides in suis faecibus*, ut non fuerint mutati. Hic est alia metaphora, quemadmodum vinum quod manet in suo vase, neque transfertur, retinet suum sorem, vim suam et odorem: ita etiam dicit propheta Moab fuisse semper in flore perpetuae felicitatis, quemadmodum vinum quod manet in suis faecibus. Nam faex conservat vinum, sicuti satis notum est: quia ubi vinum ablatum est a sua faece, perdit magna ex parte suum vigorem, et tandem transit in vappam: vinum autem quod non mutatur manet in suo vigore. Ergo videmus quam apta sit similitudo, quum dicit propheta *non mutatum fuisse Moab a vase in vas sed resedis super faeces suas*. Et se ipsum exponit absque figura quum addit *non fuisse profectum*, vel non migrasse in captivitatem. Ideo etiam eodem sensu dicit *saporem eius in eo stetisse, et odorem eius non mutatum fuisse*. Interea significat nihil profuturam hanc diuturnam pacem Moabit, quia ubi statuerit Dominus eos perdere, faciet ut vigor ille concidat, et pereat, et redigantur omnes opes Moab in nihilum.

12. *Propterea ecce dies veniunt, dicit Iehovah, et mittam ei abactores, qui abigant eum, et vasa eius evacuent, et lagenas eorum dispergant.*

Postrema lectione dixit propheta Moabitas, quoniam diu prospere egerant, fuisse obduratos: sicuti impunitas est illecebra peccandi. Impii enim dum illis Deus parcat, existimant se nunquam reddituros rationem. Nunc subiicit *venturos esse dies*, quibus repente Deus vindictam suam exerceat contra illos. Sed prosequitur similitudinem quae usus fuerat: dixerat enim Moabitas similes esse vino, quod non fuit transfusum: retinebant igitur suum odorem, hoc est, erant inebriati suis delitiis, quoniam Deus illis longa pace et otio frui dederat. Nunc ergo ex opposito dicit propheta *Deum illis missurum abactores qui ipsos abigant*, deinde, *qui evacuent, vel exinaniant vasa ipsorum, et lagenas dispergant*. Continens est pro contento: quanquam non improbo aliorum sententiam, qui vertunt, Disperdant. Nam hoc verbum accipitur interdum illo sensu: proprie significat spargere et dissipare: sed plus interdum vehementiae est in verbo illo *פזל*, nempe disperdere, vel proicere cum violentia, ut frangatur ipso impetu quod proicimus. Quantum ad summam rei spectat parum interest. Tenemus enim consilium Dei, nempe quod Moabitis missurus sit hostes qui eos procul abigant in exsilium, et ita excutiant illis suas delicias, in quibus nimis diu fuerant quasi sopiti. Hoc autem non tantum Moabitarum respectu dicitur, sed ut statuant Iudaei, quamvis terra illa diu tranquilla fuisset, tamen non posse effugere Dei

manum, quoniam continua illa felicitas non poterit irritum facere decretum ipsius Dei, de quo concionatus est propheta. Nunc sequitur,

13. *Et pudefiet Moab a Chamos, sicuti pudefacti sunt domus Israel a Bethel, sua fiducia.*

Licet ex hoc versu clarius cernere quod nuper dixi, prophetam scilicet non tam ad Moabitas, quam ad populum suum dirigere sermonem. Neque enim praefectus erat doctor Moabitis, ut illorum saluti consuleret: potius debuit referre summam totius suae doctrinae ad Iudaeos, quemadmodum etiam nunc facit. *Pudefiet*, inquit, *Moab a suo idolo*, diximus enim Chamos fuisse deum Moabitarum, sicuti singulae gentes habebant suos peculiare deos, hoc est, sua figmenta. Iam comparatio ostendit prophetam velle populum, cui ordinatus erat doctor, hortari ad poenitentiam. Proponit enim exemplum decem tribuum. Scimus autem quo tempore vaticinatus est Ieremias iam regnum Israel fuisse perditum: tracti ergo in exilium fuerant omnes Israelitae, excepta tribu Iehudah, et dimidia tribu Benjamin. Desciverant autem a puro Dei cultu decem tribus sub Iarobeam, quemadmodum satis notum est, et extruxerant sibi altare in Bethel. Dicit igitur nunc propheta, *Sicuti pudefacti sunt Israelitae suis superstitionibus*, quas sibi fabricaverant, parem Dei ultionem manere populum Moab: et ita ostendit Iudaeis quid sit spem reponere in vero et unico Deo. Non erant impliciti tam crassis superstitionibus Iudaei, ut idola colerent, saltem in publico. Nam Ezechiel ostendit etiam contaminatos fuisse hoc genere pollutionis, et sanctuarium quoque ipsum fuisse infectum idolis: sed palam manebat cultus Dei qualis continebatur in lege. Caeterum nihil habebant Iudaei praeter externam speciem: habebant quidem templum et altare, profitebantur se colere verum Deum: sed interea regnabat apud ipsos impietas et contemptus pietatis, et iam coeperant etiam sese involvere multis impiis superstitionibus, quemadmodum ante vidimus. Quid nunc ergo dicit Ieremias? proponit ante oculos decem tribus, quas Deus perdiderat: atqui progeniti erant ex uno patre Abraham tam Israelitae, quam Iudaei. Quum ergo Deus tam gravem sumpsisset poenam de regno Israel, nunc Iudaeis ostendit non fore difficilium poenam exigere de Moabitibus. Quare? *Nam habent*, inquit, *suum idolum*. Ostendit Deus hoc esse gravissimum scelus, quo provocaverant Moabitae eius iram, quia nihil minus tolerabile, quam ut transferant homines gloriam Dei ad sua figmenta, ad statuas, ad truncos ligneos, ad lapides, vel etiam ad idola aurea et argentea. Nunc ergo tenemus consilium prophetae. Sequitur,

14. *Quomodo dicitis, Viri (fortes) nos, et viri robusti ad proelium?*

15. *Vastatus est Moab, civitates eius excidit* (alii vertunt, civitates eius evanuerunt, ut sit mutatio numeri: alii, incola ascendit, vel discessit ab urbibus eius) *et electio iuvenum eius descendit* (hoc est, electi iuvenes, et est allusio ad nomen בְּחֹרִים: nam בְּחֹרִים dicuntur apud Hebraeos adolescentes, qui sunt in flore aetatis, sed nomen hoc deducitur a בָּחַר, quod est eligere, unde est etiam nomen hoc quo utitur propheta: electio igitur iuvenum, vel electi iuvenes descenderunt) *ad mactationem, dicit rex, nomen eius Iehovah exercituum* (id est, cuius nomen est Iehovah exercituum).

Hic invehitur propheta in superbiam Moabitarum, quod scilicet confisi suis viribus ludibrio haberent Deum, et quidquid denuntiabant prophetae. Scimus enim impios, ubi omnia illis prospere succedunt nullo tangi metu, et exuere omnem sensum, et sese quasi demergere in socordiam, ita ut pro ludibrio habeant non modo verum Deum, sed quidquid de religione profertur. Talis ergo fiducia regnabat in Moabitibus: ideo propheta hic perstringit stolidam illam gloriationem, *Quomodo dicitis, Nos sumus robusti, nos sumus viri bellicosi?* quasi diceret, Iactantiae istae, ubi serio Deus configit vobiscum, erunt irritae, et nihil vobis proderunt: putatis vos esse extra omnem aleam periculi, quoniam scilicet praediti estis magna fortitudine, et circumdati omnibus munimentis: sed quidquid putatis vobis esse praesidii, rediget Deus in nihilum. *Vastatus est ergo Moab*. Opponit eorum arrogantiae hanc comminationem: praedicat enim rem futuram, sed loquitur quasi de re iam completa: *Vastatus est igitur Moab, et hostis excidit urbes eius*: יָלָה videtur hic transitive accipi: est quidem saepe neutrum, sed convenit praesenti loco illa significatio, quod hostis exciderit urbes Moabitarum: quanquam facile etiam patiar aliter exponi, nempe quod simpliciter ascenderint ex urbibus eius, vel abierint incolae. Nam metaphorice יָלָה quidem significat ascendere, accipitur et pro diffuere, vel abire in fumum, ut loquuntur. Et si placet esse numeri enallagen (quae satis trita est linguae hebraicae) sensus erit, Et urbes eius evanuerunt. Conveniet etiam optime illa expositio, quia proxime sequitur, *Et adolescentes eius descenderunt ad mactationem*, hoc est, qui videntur inter ipsos robustissimi trahentur ad caedem, vel ad mactationem descendent. Quoniam autem res erat difficilis creditu, iterum producit Deus ipse in medium. Dicit igitur propheta se non loqui ex suo sensu, sed proferre quod Deus iniunxit. Et adiungit epitheton, quo scilicet Iudaei magis attenti sint ad considerandam Dei potentiam. *Deus est*, inquit, *qui loquitur, rex cuius*

nomen est Ichovah exercituum. Opponit enim hoc Dei nomen opibus bellicis quibus superbiebant Moabitas, quemadmodum vidimus: quasi diceret, si negotium esset cum mortalibus, posse quidem Moabitas iure gloriari: sed quia cum Deo vivo certamen est, omnes vires fore evanidas, quum Deus armatus fuerit ad vindictam. Sequitur,

16. *Propinqua est calamitas Moab* (אִי־רָעָה significat infortunium, et calamitatem, significat etiam interitum, ideo vertunt quidam, propinquus est interitus), *ad veniendum* (ut veniat), *et malum eius* (id est, calamitas) *festinat valde.*

Hic plus exprimit propheta, nempe vindictam illam de qua disseruit, propinquam esse et iam instare. Valuit hoc ad levandum dolorem fidelium quum intelligerent Moabitas brevi poenam daturus: gravis enim est et acerbata tentatio quum Deus castigat duriter filios suos, et interea reprobis indulget. Quum ergo differt sua iudicia adversus reprobos, mora illa sollicitat animos fidelium ad desperationem, saltem non ferunt satis patienter ferulas Dei. Haec ratio est cur nunc propheta dicat *instare cladem Moabitis; et calamitatem eorum festinare*: etsi autem aliquanto adhuc tempore Deus sustinuit Moabitas, ita ut manerent tranquilli, et lascivirent etiam in suis voluptatibus: verum tamen fuit vaticinium. Nam nota est illa regula, quae semper occurrere nobis debet in promissionibus et minis, mille annos esse instar unius diei coram Deo. Et hinc est sumpta sententia illa prophetae Habacuch (2, 3), Si moram fecerit prophetia, expecta illam, quia veniens veniet, et non morabitur: et haec loquendi ratio passim occurrit apud prophetas. Ubi ergo Deus poenam denuntiat reprobis, et legis suae contemptoribus, dicit, Ecce festinat dies vester, nempe ut expergeant, et incipiant mature timere. Sed hic, quemadmodum admonui, respicit Ieremias populum suum. Quoniam autem poterant fideles excipere, Quando tandem illud fiet? quousque differet Deus poenam quam minatur hostibus nostris? ideo dicit, Paulisper durate animis: nam mox Deus exseret manum suam, et ostendet se esse vindicem, qui curam habeat et vestri et salutis vestrae: quia sese opponet Moabitis, quoniam fuerint vobis et improbi et molesti. Hac igitur ratione dicit *instare illis cladem, et festinare vindictam*, de qua loquutus est. Hinc autem colligi debet utilis doctrina, quoties aliquid promittit Deus, debere nos amplecti quasi rem praesentem, quae tamen est abscondita, et quae videtur valde remota esse. Nulla est igitur distantia quae impedire debeat fidem nostram, quin statuamus iam nobis esse quasi ante oculos, et sub manu quidquid Deus promittit. Idem etiam valere debet in minis, quoties

Deus denuntiat aliquid durum et triste, perinde id nos afficiat ac si cerneremus manum eius armatam gladio, et si ipsa exsequutio vindictae esset nobis ante oculos. Nam scimus quid alibi tradat spiritus sanctus: Quum dixerint impii, Pax et securitas, interitum illis instare, quemadmodum dolor partus corripit mulierem quum nihil tale cogitat (1. Thes. 5, 3). Discamus igitur nobis semper proponere Dei gratiam quasi praesentem, et simul omnes poenas, ut tangamur serio timore. Sequitur,

17. *Commovemini illi* (id est, super Moab) *quicunque estis in circuitu eius, et quicunque cognoscitis nomen eius, dicite, Quomodo fractus est baculus fortis? virga pulchritudinis* (vel excellentiae: nam פְּחַלְתּוֹ significat decorum pulchritudine).

Propheta videtur quidem hortari ad sympathiam omnes vicinos, sed diximus quo consilio id faciat. Neque enim vult Moabitas censi misericordia dignos, ita ut vicini condoleant eorum cladibus. Sed exaggerat hac figura gravitatem malorum, quae instabant Moabitis: quasi diceret, Erit hoc Dei iudicium adeo horribile, ut omnes vicini contremiscant: quicunque prius cognoverant statum populi Moab, eos terrore percussos gemere vult et condolere. Denique nihil aliud spectat propheta, quam ut demonstret non minus rigidam et formidabilem Dei vindictam fore adversus Moabitas, quam fuerat adversus decem tribus, et futura etiam erat contra tribum Iehudah. *Dicite, Quomodo fractus est baculus? Hic inducit omnes vicinos quasi attonitos admiratione: et in eundem finem omnia referuntur, nempe prodigiosam fore cladem Moab, quia populus ille putabat se esse inexpugnabilem, et nemo unquam ausus fuerat quidquam adversus terram illam tentare. Haec igitur ratio est cur propheta hic per admirationem interroget, nempe in persona omnium gentium, Qui factum est, ut fractus sit baculus? virga decora?* inquit, sunt metaphoricæ loquutiones, quae tamen significant dignitatem regiam, et statum totius populi. Sequitur,

18. *Descende e gloria, sede in siti habitatrix filia Dibon: quia vastator Moab ascendit contra te, destructor munitionum tuarum* (quia vastatus est Moab, et super te ascendet).

Hic propheta sermonem convertit ad urbem Dibon, quae celebris erat in illo populo. Loquendi forma satis nota est, quum filiam Dibon appellat populum urbis: sed vocat filiam illam *habitatricem*, quoniam, ut dictum fuit, Moabitae semper quieverant tuto, et placide in suis sedibus: nemo enim illis erat molestus. Perinde igitur est ac si diceret,

Vos qui hactenus fuistis tranquilli, nunc *descendite e gloria, et habitate in siti*. Per *siti* significat rerum omnium inopiam. Opponitur *sitis gloriae*: sed plus est quam si propheta dixisset ignominiam, vel pauperiem: multi enim quos aliqui rerum omnium egestas premit, tamen reperiunt fontes, vel fluvios: ubi autem ne gutta quidem aquae suppetit, illa est extrema miseria. Videmus ergo ut propheta exaggeret poenam Moabitarum, quum dicit cives Dibon *sessuros in siti, quoniam*, inquit, *ascendit contra te vastator, et destructor munitionum tuarum*. Hinc colligimus urbem illam fuisse undique munitam; ut putaret sufficere sibi omnia praesidia ad hostes arcendos. Sed propheta hanc superbiam deridet, quoniam advenient Chaldaei, qui perdant ac diruant omnes illas munitiones. Sequitur,

19. *Super viam consiste, et speculari habitatrix Aroer, interroga fugientem, et eam quae elapsa fuerit, dic, Quid factum est? (quid accidit?)*

Diximus alibi cur prophetae in describendis cladibus ita stylum suum attollant, neque enim voluerunt appetere famam vel laudem eloquentiae. Non sunt igitur rhetorici splendoribus quibus prophetae utuntur, sed necessario ita magnifice disserunt de poenis quae manent impios: quoniam tanta est animorum durities, ut non dubitent reprobi vel Dei minas respuere, vel ducere pro fabulis. Ergo ut penetrent minae Dei in hominum animos, necesse est eas exaggerari multis figuris, quemadmodum hic fit, et factum est aliis locis. Quanquam semper memoria tenendum est quod dixi, nempe prophetam populi sui rationem habere: quoniam Moabitae erant quasi thesaurus reconditus, ideo nunquam putassent Iudaei posse fieri, ut tandem Chaldaei illuc perumperent: sed denuntiat propheta rem perinde esse certam, ac si oculis conspiceretur. Ergo ut in rem praesentem adducat Iudaeos hic quasi pingit Dei iudicia, non tantum describit. *Consiste*, inquit, *super viam, et speculari habitatrix Aroer*. Fuit etiam alia urbs Moabitarum, cuius multis locis fit mentio: alias deinde adiungit, ut videbimus. *Interroga*, inquit, *fugientem, et eam quae evaserit*. Mutat quidem genera nominum, sed ad amplificationem hoc facit quum ponit multos, deinde unum hominem, quia vult ab una parte ostendere tantam fore multitudinem exsulum, ut tota terra vacua sit: deinde quum dicit unum vel alterum fugere, intelligit dispersos, ita ut turmatim non incedant, sed quemadmodum solet fieri in rebus trepidis, unum fugere ab una parte, alterum vero a parte altera remota. *Interroga ergo fugientem* quanquam possumus simpliciter accipere, *interroga omnes fugientes*: deinde, *interroga eam quae evaserit*, quoniam non tantum viri, sed etiam mulieres fu-

gient, ita ut ne sexui quidem parcatur. Denique significat eos etiam qui habitant in urbibus probe munitis, fore anxios, ubi viderint hostes violenter per omnes plagas grassari.

20. *Pudefactus est Moab, quia contritus est, ululate, et clamate, et annuntiate in Arnon, quoniam vastatus est Moab* (vel quod vastatus est Moab: *ו* enim hic explicative accipitur, non causaliter).

21. *Et iudicium perveniet ad terram planam* (vel rectam, hoc est, ad ipsam planitiem) *ad Holon, et ad Iazar, et ad Mephaath*.

22. *Et super Dibon, et super Nebo, et super Bethdiblathaim* (domum Diblathaim, sed est nomen proprium urbis).

23. *Et ad Cariathain, et ad Bethgamoul, et ad Bethmeon*.

24. *Et super Chirioth, et super Bozrah, et super omnes urbes terrae Moab, remotas et propinquas*.

Diximus cur tam prolixè describat propheta cladem Moabitarum, et tantopere in re non obscura insistat: neque enim satis fuit docere, et ostendere quod erat cognitu utile, sed oportuit etiam addere stimulos, ut attente exciperent haec vaticinia Iudaei, imo quasi malleo oportuit defigere in ipsorum mentes quod aliqui fuisset incredibile. Nam habebant pro fabula, posse Moabitas ita conteri, et vastari, et in nihilum redigi. Propheta igitur lusisset operam, aut frigide loquutus fuisset, si verbis simplicibus descripsisset quod hic legimus: sed addidit etiam vehementiam sermoni suo, ac si malleo incuteret suos sermones, et defigeret in animos populi. Dicit ergo *Moab pudefactus esse, quia sit percussus*. Deinde convertit rursus sermonem ad vicinos, *Ululate, clamate, et annuntiate in Arnon*, inquit. Sed ironice propheta hortatur ad clamorem, et ululatum alios. Neque enim, quemadmodum diximus, vult ostendere dignos esse misericordia qui fuerunt crudelissimi hostes ecclesiae Dei, sed ostendit tam horribilem fore Dei vindictam, ut exprimat clamores et ululatus per totam viciniam. Deinde adiungit: *Annuntiate in Arnon*. Nunc multas urbes recenset: quasi diceret nullum angulum fore in terra illa immunem a metu et ab anxietate: quoniam hostes, postquam irruptionem fecerint in unam partem, convertent se alio, ita ut finem nullum faciant saeviendi, donec perdiderint totam regionem, et totum populum. De urbibus istis, et earum situ nihil opus est longius tractare, quia non admodum utilis esset labor. Postremo autem satis ostendit propheta se tendere in eum scopum quem dixi, ubi dicit, *Super omnes urbes Moab, tam remotas quam propinquas*. Significat enim nullam partem terrae illius fore expertem cladis, quoniam ubi coeperint hostes impetum facere, non cessabunt donec

vagati fuerint per omnes plagas, easque vastatio comprehendat, quemadmodum si tota regio uno incendio flagraret. Sequitur,

25. *Succisum est cornu Moab, et robur eius confractum, dicit Iehovah.*

Alia metaphora idem exprimit. Per cornu intelligit potentiam, quemadmodum qui aliquantulum exercitati sunt in scripturis, satis sciunt hac voce significari vires, robur et quidquid est praesidii ad tuendam aliquam gentem. Dicit igitur *cornu Moab esse succisum*, et adiungit postea explicationem, quod scilicet *robur eius fractum sit*. Ergo ex hoc secundo membro intelligimus quid velit propheta, quum dicit *succisum esse*, vel *exsectum, cornu Moab*. Sed rursus inducit Deum loquentem, quia putabant Moabitae cornu suum non posse confringi. Quoniam ergo non satis autoritatis habuisset Ieremias si loquutus esset in sua persona, ideo producit rursus Deum, et pronuntiat haec esse eius verba. Nunc sequitur,

26. *Inebriate ipsum, quia adversus Iehovam magnificatus est, et complosit Moab in vomitu suo (vel involvit se), et ipse quoque in derisum (vel in ludibrium. Adiungamus etiam alterum versum):*

27. *Annon in risum fuit tibi Israel? an inter fures deprehensus fuit? quia ex quo sermo tuus de eo fuit commovisti te.*

Iam sermonem dirigit propheta ad Chaldaeos, qui futuri erant exsecutores vindictae Dei. Dicit igitur, *Inebriate illum, quia magnificatus est*, hoc est, sese extulit sua superbia contra Deum. Armatur igitur propheta tanquam praeco Dei aut fecialis ipsos Chaldaeos, ut strenue exercent iudicium Dei, cuius ministri electi sunt. Hoc autem plus habuit vehementiae quum propheta ostenderet sibi iniunctum esse tale mandatum, quemadmodum alibi vidimus prophetas ostendere quam efficax sit ipsorum doctrina, ubi urbes obsident, et oppugnant, ubi armant exercitus. Hanc igitur rationem nunc etiam sequitur Ieremias, quum tanquam praeco Dei Chaldaeos vocat, et praecipit ut strenue peragant quod placet Deo, et quod ipse decrevit, nempe *ut inebrient malis ipsos Moabitas*. Cras reliqua.

Coepimus heri exponere cur propheta denuntians Moabitis quam meriti erant poenam, dirigit sermonem suum ad Chaldaeos, nempe ut plus efficaciae habeat vaticinium. Iam metaphora inebriandi qua utitur satis trita est, quum enim scriptura significat aliquos fore miseros usque ad satietatem, ut

loquuntur, imo plus quam ferre possint, ebrietati comparat. Sicuti enim ebrius mente alienatus est, ita qui miseriis sunt oppressi fere redduntur attolenti sensu malorum, ut privati sint ratione et iudicio, haec igitur est ebrietas cuius nunc fit mentio apud prophetam. Subiicit in eundem sensum, *Et Moab involvatur in vomitu suo*. Quidam per vomitum intelligunt intemperantiam laetitiae: ita verendum esset in praeterito tempore, Et complosit Moab in vomitu suo, hoc est, luxuriatus est in sua copia, et quum se vino ingurgitaret, hoc est, omnibus delitiis, dedit sibi plausum: *et ideo erit in opprobrium etiam ipse*. Non male quadraret haec antithesis, quod Moab exsultaverit sine ulla modestia quum prospere ageret, ideo brevi Deum sumptuum poenas, ut sit ipse quoque ludibrio. Sed ego sequor receptiorem sententiam, quod scilicet Moab involvetur, aut complodet etiam in suo vomitu, ut per vomitum significet propheta immodicum dolorem. Ebrius enim sese oblectat potando: sed postea in ipso vomitu dat poenam suae intemperantiae, dum et caput, et stomachus, crura, aliaque membra concutiuntur. Sic etiam non male quadrat similitudo, quum dolorem ex calamitate propheta vomitum appellat. Dicit ergo, *Quum complodet*, vel involvet se (varie enim transfertur hoc verbum) *Moab in suis miseriis, erit ipse quoque in ludibrium*. Cur dicat ipsum quoque fore derisui colligitur ex proximo versu: dicit enim, *Annon derisui fuit tibi Israel?* Verum superior quoque ebrietatis causa cuius meminit notanda est: quia se extulerit contra Deum. Atqui postquam de superbia loquutus est qua exsultaverant contra Deum Moabitae, sequitur deinde explicatio, *Annon derisui fuit tibi Israel?* En igitur quomodo superbierint Moabitas contra Deum, quia scilicet contumeliosi fuerunt contra eius ecclesiam. Et hoc apprimè notatu dignum est: significat enim his verbis Deus se ita coniunctum esse fidelibus, ut suscipiat eorum causam quasi sibi propriam, quemadmodum dicitur alibi, Quisquis vos tetigerit, tanget pupillam oculi mei. Sic igitur Deus in fidem suam recipit fideles, ut quidquid illis infertur iniuriae, sibi factum esse imputet. Haec coniunctio optime exprimitur prophetae verbis, quum dicit *Moabitas sese extulisse contra Deum*: et modum simul ostendit, quod scilicet insultaverint Israelitis. Si quis excipiat, Moabitas iniuriam fecisse mortalibus, non autem Deo, responsio iam adducta est, quod scilicet Deus hac lege adoptaverit sibi ecclesiam, ut nihil separatum ab ipsa habeat. Sciamus ergo Deum perinde affici ubi videt iniuste nos aliquid pati, ac si iniuria in ipsum directe tenderet. Ergo quoniam derisui fuerat populus Israel Moabitis, minatur propheta illos poenam suae superbiae daturus. Deinde adiungit, *An inter fures deprehensus fuit?* Certum quidem

est, populum Israel dignum fuisse gravioribus flagellis, et quum tot rebus adversis afflictus fuit, iustam mercedem fuisse repensam eius sceleribus. Hoc certum est quantum ad Deum, sed quantum ad Moabitas, innoxius erat populus Israel. Neque enim poterant obicere quidquam impii illi Israelitis, quum prorsus essent similes, aut etiam deteriores. Deus ergo hic comparat electum suum populum cum extraneis, et dicit Israelitas non fuisse fures. Sub una specie comprehendit totum genus: quasi diceret, Cuius sceleris rei fuerunt Israelitae, quod ita tumultuati estis contra eos? Videmus ergo quid sibi velint prophetae verba, nempe Moabitas mera crudelitate et fastu fuisse impulsos, ut tam indigne saevirent contra Israelitas, et contumeliose ipsos opprimerent. Neque enim, quemadmodum iam dixi, causa erat cur ita infesti essent Moabitae misero populo. Ita duplicatur eorum crimen, quod scilicet superbierint contra populum Dei, idque fecerint nulla causa: quoniam ipsorum respectu populus Dei erat innoxius. Quum dicit *commotos fuisse quoties verba facerent de Israelitis*, significat fuisse impetu quodam malevolentiae correptos, ut imprecarentur mala omnia miseris: deinde machinarentur quantum in se erat. Quoniam ergo ita furiose rapiebantur contra Israelitas, id totum comprehendit propheta per verbum movendi aut tumultuandi. Sequitur,

28. *Deserite urbēs, et habitate in petra* (hoc est, in rupibus), *habitatores Moab, et erunt quasi columba, quae nidulatur in transgressionibus* (hoc est, trans os fissurae).

Hic denuntiat Ieremias exsilium Moabitis: quasi diceret tantam fore vastitatem terrae ipsorum, ut cogantur huc et illuc profugi errare. Quod iubet *deserere urbēs*, non id fit dicendi causa, quemadmodum Deus praecipit suis quod rectum est, tantum ostendit se armatum esse gladio Dei, ut non tantum loquatur ore, sed etiam compleat quidquid praedicat. Nam exsequutio ipsa non debet separari a vaticiniis: manus enim Dei cum ore eius coniuncta est. Ergo dum pronuntiat aliquid per servos suos, simul affectus sese profert, quemadmodum prius dictum est. Huc spectat sententia, *Deserite urbēs, et habitate in rupibus*, hoc est, occultate vos in latebris, quia nulla terra habitabilis dabit vobis quietem, aut erit commodus locus profugii. *Et erunt, inquit, tanquam columba, quae nidulatur in locis remotis trans fissuras rupium*, vel petrarum. Significat desertissima loca: perinde ac si diceret non simplex fore exsilium quo multabit Deus Moabitas, sed ut procul rapiantur usque ad regiones incognitas, et quasi desertas ab hominibus. Sequitur,

29. *Audivimus superbiam Moab: superbit valde; fastum eius* (vel arrogantiam eius), *et superbiam eius* (nomen est etiam eiusdem significationis, et ab eadem radice, quemadmodum si quis diceret ferocitatem et ferociam, tantum pronuntiatione differunt istae voces), *et altitudinem cordis*.

Hic per occupationem significat propheta Moabitas quantumvis glorientur, non posse tamen consequi suis iactantibus, et sua superbia quin Deus vindex contra illos appareat. Diximus enim, quoniam Moabitae diu fuerant tranquilli, fuisse primo auditu quasi incredibile quod propheta illis denuntiabat. Est igitur anticipatio quum dicit *superbos esse Moabitas, et turgere fastu, et spirare multam arrogantiam*, denique gestare altos et inflatos animos. Quum hoc totum dicit propheta et subiicit nihil hoc illis profore, videmus eum occurrere dubitationibus quae poterant retinere infirmas mentes, ne fidem haberent vaticinio. Quum autem utitur hoc verbo, *audivimus*, non tantum intelligit de fama, sed quod Moab intonuerit quemadmodum solent superbi homines. Nam reboant, ut ita loquar, et volunt etiam horrorem incutere sola lingua. Quum igitur praedicant suas opes, suam potentiam, volunt quodammodo aerem ipsum concutere, ut omnes contremiscant ad solam vocem. Hoc videtur exprimere propheta per verbum *audivimus*. In summa, non intelligit Ieremias sparsam fuisse famam de superbia Moab, quemadmodum proverbialiter saepe volitant de fastu et iactantia multorum hominum: sed dicit Moabitas fuisse praecones suae potentiae, ut magnifice triumphos suos canerent, atque ita sola lingua posset testari de eorum fastu et arrogantia: et ideo pluribus verbis hanc superbiam propheta amplificat, *superbit valde, inquit: audivimus fastum eius, superbiam eius, et arrogantiam eius*, quanquam est idem nomen, ut dixi, *et altitudinem cordis*: latine potius dicendum esset, et altos spiritus. Nunc sequitur,

30. *Ego cognovi, dicit Iehovah, insolentiam eius: et mendacia eius non rectitudo: non sic facient.*

Varie exponitur hic versus: saltem secundum membrum. Nam vertunt quidam, Indignatio eius, et non rectum: deinde seorsum adiungunt, *Mendacia eius*: postremo, Non recte fecerunt. Alii, Non facient quidquam stabile, quod melius convenit, et accedit ad expositionem quam attuli. Caeterum hic non agitato alias interpretationes, hoc est, pluribus non conabor refellere, quia satis erit tenere genuinum prophetae sensum. Primo loco hic inducitur Deus, *Cognovi, inquit, insolentiam eius*: et pronomen *אני*, emphaticum est, quia proximo versu dixerat propheta iactantias Moab fuisse terrori, quum ita

personarent de suis viribus et praesidiis. Quum ergo ita plenis buccis tonarent suas laudes, incutiebant omnibus vicinis terrorem: ideo dicebat propheta, *Audivimus superbiam Moab*. Iam Deus etiam pro sua parte respondet, *Ego cognovi*, inquit, *insolentiam eius*: quasi diceret, Non ita Moabitae sese iactant, quin ego sim testis: omnia haec ascendunt, inquit, ad tribunal meum. Postea adiungit in persona etiam ipsius Dei, *non rectitudo mendacia eius*. Per vocem עברתי, quam alii vertunt indignationem eius, intelligit meo iudicio propheta insolentiam. Significat proprie excessum ab עבר, quod est transire. Metaphorice quidem saepius accipitur hoc nomen pro indignatione, quia scilicet iracundia non tenet modum, sed est brevis quidam furor, ut ille loquitur¹⁾. Ego autem pro circumstantia loci interpretor insolentiam, et optime convenit. Postquam autem Deus asseruit perspectam sibi esse insolentiam Moab, coniungit etiam mendacia eius. כרים sunt rami arborum, sunt etiam interdum filii, sunt membra totius corporis: ideo quidam hic exponunt filios: quasi diceret propheta, postquam excisi fuerint Moabitae, nullos fore superstites, qui nomen obtineant in mundo. Quia ergo nulla Moabitis futura erat posteritas, existimant hic כרים vocari filios. Sed non potest hoc quadrare, quia postea videbimus aliquid etiam fuisse residuum Moabitis. כרים ergo non possumus accipere nisi pro inanibus iactantiis. Nam sunt proprie mendacia. Sed debemus respicere quidnam hic agat Ieremias. כן significat rectum, ideo accipio appositivè haec duo, mendacia eius non rectum, hoc est, nulla est stabilitas in eius mendaciis. Nam quum resolvitur appositio alterum nomen convertitur in adiectivum, vel inseritur praepositio: *Non rectum igitur mendacia eius*. Hoc est, in mendaciis eius nulla est rectitudo, vel mendaciis eius nulla est stabilitas. Rectitudo enim de qua nunc loquitur propheta, non refertur ad iustitiam vel aequitatem, sed pro stabilitate capitur, et hoc etiam satis colligitur ex aliis locis. Dicit ergo inanes esse iactantias, quae evomunt Moabitae, quia Deus non stabiliet quod cogitant, et quod praesumunt, ut vulgo loquuntur. Deinde adiungit rationem. Hic כן accipitur adverbialiter: est adverbium similitudinis, sic vel ita, *non sic facient*, nempe quemadmodum habent in animis suis conceptum. Confirmatio est proximi verbi. Cur enim nulla erit stabilitas in mendaciis? quia scilicet Deus franget ipsos Moabitas, ut consilia eorum irrita sint et careant effectu. Nunc ergo tenemus summam verborum. Isaïas c. 16 (v. 6) prope accedit ad haec verba: sed non adiungit hanc confirmationem, non facturos quod praedicant. Tantum dicit לא כן בריי, hoc est, non erit rectitudo in ipsorum iactantiis,

postquam loquutus est de altitudine cordis, et de ferocia et insolentia. Nam ponit hoc tertium nomen cum aliis duobus. Hic autem versus accommodari debet in usum nostrum quoties impii sese proiciunt ad iactantiam, et insolenter omnia sibi arrogant, ne scilicet contremiscamus, sed teneamus quod hic docet propheta, cuius valde est utilis admonitio, nempe derisui fore apud Deum hanc superbiam, et quum detonuerint terribili modo impii, nullum fore effectum eorum mendaciis. Sequitur,

31. *Propterea super Moab ululabo, et ad Moab totum* (hoc est, penitus ad totam gentem) *clamabo ad viros urbis testae* (ad verbum: sed existimant proprium esse nomen קיר הרש: quanquam est illa etymologia, urbis testae: et ideo quidam vertunt, urbem fortem. Interea Isaïas vocat קיר הרש: et extendit nomen longius, et addit tertiam syllabam: sed tamen id nomen manet: Meditabor, inquit, ad viros Kircheres: proprie הנה significat conqueri, susurrare et obstrepere: et ideo quidam non improprie vertunt, mussitabo ad viros nrbs testae).

Hic propheta non refert quid sit factururus, quemadmodum ante docui: sed ut ad vivum repraesentet cladem Moab, ponit ululatum, et clamorem, et querimonias. Dicit ergo, Ego ululabo et vociferabor, et querulabor trepida voce, quemadmodum qui graviter premuntur malis, nunc conqueruntur, et proiciunt altos clamores, vel ululatus: nunc autem intus susurrant, et fremunt et obstrepunt. Ita etiam propheta in se suscipit tales personas, quo melius exprimat extremam fore cladem illius gentis. Postea descendit ad species ipsas:

32. *A fletu Iaezer flebo* (vel a planctu plangam) *tibi* (id est, super te) *vitis Sibmah, propagines tuae penetrarunt ultra mare* (traiecerunt mare) *usque ad mare Iaezer* (hoc est, cives Iaezer vel propagines) *attigerunt super aestivales* (vel, aestivos) *fructus tuos* (vel messes proprie), *et super vindemias tuas irruit vastator*.

Hic clarius designat propheta quod in genere dixerat, nempe quod flebit super vineas Sibmah, postquam fleverit super Iaezer. Erant urbes terrae Moab, quemadmodum ex aliis locis patet. Quidam vertunt, prae fletu, vel planctu: et כן, quemadmodum satis notum est, ponitur vice comparativi. Sed quoniam apud Isaïam כן ponitur loco כן, in fletu, ideo dubium non est, quin propheta hic continuationem fletus exprimat quum dicit, *A fletu Iaezer flebo super te vitis Sibmah*, hoc est, nullus erit modus flendi, quia postquam eluxerint Moabitae cladem urbis Iaezer, nova materia doloris occurreret, quoniam

¹⁾ Horat. Epp. I. 2, 62.

perdentur etiam aliae urbes, et praesertim Sibmah. Erat autem regio Sibmah admodum fertilis, praesertim ob copiam vinearum. Ergo propheta totam opulentiam urbis comprehendit sub vitibus: imo etiam cives ipsos designat per *propagines*, vel palmites. Dicit, *flebo super te vitis*, hoc est, regio vitifera, *Sibmah*. Nam *propagines* tuae, hoc est, illa opulentia traiecit ultra mare, et cives Iaezer, qui erant vicini. Postea repetit de urbe Iaezer quod dixerat, quoniam coniuncta erat, et fuerat eadem calamitas. Deus enim involverat duas illas urbes eodem exitio. *Iaezer* ergo *venit usque ad mare*. Nunc *irruit vastator*. Apud Isaiam habetur, הירד quod nomen paulo post subiicietur, sed verbum illic sumitur diverso sensu, quod scilicet collapsum sit omne canticum. Hic cum dicitur שרר נפל nomen ostendit aliam significationem verbi: *vastator* ergo *cecidit*, hoc est, toto impetu corrui super vineas tuas et messes, hoc est: ut omnia dissipet et consumat. Sequitur,

33. *Et tolletur laetitia, et exsultatio ab agro fertili* (neque enim est hic proprium loci nomen: scio quidem montem Carmelum esse celebrem, sed hic accipitur appellative, quia agitur de regione Moab: sicut explicative continuo post additur proprium nomen regionis) *a terra Moab* (inquit propheta), *et vinum e torcularibus cessare faciam* (loquitur adhuc in persona Dei), *non calcabit cum cantico cantico, non erit canticum*.

Prosequitur suam similitudinem, vel metaphoram. Dicit enim loca omnia vastata et squalida fore, quae prius ob magnam ubertatem fuerant in honore et pretio. *Cessabit igitur omnis exsultatio a terra Moab*, quantumvis fuerit fertilis. Deinde addit, *vinum cessare faciam a torcularibus*, hoc est, tollam omnes vindemias, ita ut vacua sint torcularia. Praeterea *non calcabit*, vel nemo erit qui premat uvas, ut inde vinum defluat. Addit autem, הירד הירד, hoc est, *cum cantico cantico, quia non erit canticum*. הירד alii vertunt celeuma, vel celusma, quod est nomen graecum, sed receptum etiam apud Latinos: ἐλέσμα Graecis dicitur exhortatio nautarum, quum praesertim appellant ad littus, tunc sese incitant ad remigandum, et sibi etiam gratulantur, quoniam propinqui sunt terrae. Aspicere enim portum praecipua est nautis laetitia, ac si vitam et salutem illis quispiam restitueret. Sed nomen illud κελύματος transfertur ad alia: quemadmodum si quis diceret messores canere celeusma quum veniunt ad finem operis. Iam cultores vitium habebant sua cantica: et id etiam in usu fuit profanis gentibus, quemadmodum dicit Virgilius, Iam canit extremos effoetus vinitor antes. Per antes videtur significare extremas lineas vinearum.

Antes enim proprie sunt prominentiae, vel eminentes lapides. Quum autem venerant ad finem, tunc canebant, et gratulabantur sibi de vindemiis. Fuit igitur mos ille vulgaris fere apud omnes gentes: ideo propheta nunc ad nomen alludens, dicit, Qui calcabunt in torculari non erunt laeti pro more, ut habeant suum הירד הירד: bis repetit nomen, quoniam in vindemiis exsultant homines, et non satis moderati sunt in gaudio illo. Haec igitur ratio est cur propheta duplicet hoc nomen. Postea adiungit, לא הירד, non erit canticum, quia nullae erunt vineae scilicet. Aliis verbis utitur Isaias, sed in eundem sensum. Nunc sequitur,

34. *A clamore Hesebon usque ad Elealeh, ad Iahaes edent* (ediderunt, ad verbum) *vocem suam, a Zoar ad Choronaim vitula triennis* (aut, vitulam triennem), *quia etiam aquae Nimrim in vastationem erunt* (in ariditatem scilicet).

Continuat suum sermonem, sed pluribus et diversis verbis rem unam confirmat, quo scilicet agnoscant fideles serio praedictam hanc Moabitaram, et ita certius sibi persuadeant Deum nihil voce proferre quod non mox velit exsequi. Ergo *a clamore Hesebon usque ad Elealeh edent vocem suam*. Significat, quemadmodum prius, continuos fore clamores, et ululatus, qui personent hinc inde, et spargantur per omnes plagas. Postea addit, *A Zoar usque ad Choronaim*. Tenendus esset urbium situs: sed fingamus prophetam eas urbes eligere, quae erant oppositae. Ergo ab uno angulo usque ad alterum exaudietur continuus clamor, quia ubique erit vastatio et clades. Deinde descendit ad aliam regionem: ab illa urbe etiam usque ad alteram similis clamor erit. Denique significat nihil fore quietum, et immune a miseriis in tota terra Moab. Haec summa est. Sed comparat vel totam terram Moab, vel urbem Choronaim *vitulae trienni*, propter lasciviam scilicet. Quidam restringunt ad urbem Choronaim, quia appositively legunt, usque ad Choronaim vitulam triennem, et legunt in accusativo casu. Alii autem seorsum transferunt, *Vitula triennis*, nempe Moab. Et hoc mihi magis probatur, quia postea adiungit aliam urbem, *Nimrim* scilicet: quia tamen parum est momenti, nollem contendere, si quis malit diversum sensum sequi. Ergo vel urbs una, vel tota regio confertur *vitulae trienni*, quia diu gens illa luxuriata fuerat in suis delitiis. Vitula autem triennis exsultat, quemadmodum satis notum est, quia nescit quid sit ferre iugum: deinde non est effoeta quemadmodum sunt vaccae, quas debilitant multi partus: deinde, quoniam etiam lac quod ab ipsis suggitur exhaurit earum vires: sed vitula triennis est in ipso flore. Denique significat propheta vegetos esse Moabitas, et quasi effraenes,

quia scilicet exsultaverant diu in suis copiis: et quoniam suppetebat vinum et panis, ideo sese proiecerant in luxuriam. Postea adiungit, *Certe etiam aquae Nimrim in desolationem erunt*. Quidam existimant Nimrim esse urbem, et vocari alibi Nimra. Fit etiam aquarum istarum mentio apud Isaiam, ubi adiungit torrentes salicum. Unde colligimus aquas illas fuisse perpetuas et iugiter fluxisse. Caeterum metaphorice loquitur propheta, sicuti prius, quia sensus est, nihil adeo tutum fore in terra Moab quod non perdatur, nihil fore adeo foecundum quod non arescat. Ergo per *aquas Nimrim* intelligit abundantiam, quae erat in tota regione. Neque enim Chaldaei siccarunt fluvium illum, vel illos lacus, quia certo nescitur fueritne fluvius, an fuerit lacus. Sed satis probabile est illic fuisse magnam aquarum copiam, quae non exaruerunt adventu exercitus hostilis. Verum, quemadmodum iam dixi, sub istis figuris describit totam terram Moab vastatum iri. Sequitur,

35. *Et cessare faciam (id est profligabo) ex Moab, inquit Iehovah, eum qui offert in excelso, et qui adolet (aut suffitum facit) diis suis.*

Hoc postremo versu significat propheta quod prius attigerat: nempe Deum ita vindicem fore superbiae et crudelitatis Moabitarum, ut etiam poenam exigat de ipsorum superstitionibus. Descenderant a sancto patre: erant enim ex progenie Loth, atqui abiecerant cultum unius Dei, et sese polluerant gentium inquinamentis. Merito igitur Deus pronuntiat se fore ultorem idololatriae, quum poenas sumet de superbia et saevitia Moabitarum. Hic autem locus (ut alii innumeri) ostendit idololatriam, et omnem profanationem divini cultus non posse tandem poenam effugere. Ad tempus quidem dissimulat Deus, sed necesse est, ut tandem vindex appareat gloriae suae in puniendis superstitionibus. Quod si non pepercit Moabitis, quibus lex non fuerat data, et qui per longos tractus annorum fuerant corrupti, quomodo nunc impune evadent quibus quotidie proponitur verbum Dei, et quorum auribus personat? Ergo teneamus non posse ferri superstitiones, quin Deus tandem vindicet gloriam suam ab illis inquinamentis: quia omnis superstitio nihil aliud est, quam profanatio gloriae Dei, quae hoc modo transfertur ad idola et figmenta.

36. *Propterea cor meum propter Moab tanquam tibiae resonabit, et cor meum ad viros Kircheres (vel urbis testaceae, ut dictum fuit), sicuti tibiae resonabit: quoniam thesaurus quem fecerunt perierunt (ad verbum est, residuum fecit, perierunt: sed loquitur de thesauris reconditis, quemadmodum patet ex simili loco Isaiae capite 15).*

Calvini opera. Vol. XXXIX.

Hic propheta, ut antehac dictum fuit, non luget cladem populi Moab, sed induit alienam personam, ut res quasi ante oculos exposita melius pateat. Diximus enim tantas fuisse illo tempore opes Moabitarum, ut oculos omnium perstringerent. Difficile igitur erat fidelibus concipere hanc Dei vindictam animis, ideo transfert in se propheta aliorum sensus: et recitat quid facturi sint Moabitae, ubi Deus eos tam graviter afflixerit. *Cor meum, inquit, resonabit tanquam tibiae*. Existimant quidam agi de tibiis lugubribus: sed nescio an talis fuerit huius instrumenti forma: et sunt qui existimant חללים vocari *cornemuses*: ideo sensum illum, qui nimium argutus est, relinquo. Simpliciter intelligit propheta tantam fore trepidationem, ut corda Moabitarum perstreperent, quemadmodum tibiae. Repetit eandem sententiam diversis verbis, *quod scilicet perstrepet, vel sonabit, cor eius ad viros Kircheres, de qua urbe heri dictum fuit*. Nunc adiungit, *quoniam residuum quod fecerunt, vel fecit Moab*. Verbum est singularis numeri: deinde, *perierunt*, ubi etiam est mutatio numeri. Nam refertur ad nomen ירח. Diximus autem designari reconditos thesauros. Quidquid ergo acquisierant sibi Moabitae, et quidquid putabant semper fore salvum, hoc propheta periisse affirmat. Addit Isaias פקדון substantiam eorum, et dicit, Eam deferent ad salices, hoc est, exponent in locis desertis: quasi diceret omnes opes Moabitarum dissipatum iri, ac si essent pro derelicto, ut loquuntur. Nunc sequitur,

37. *Quia omni capiti calvitium, et omni barbae rasura (ad verbum diminutio: נרע significat diminueri: sed hic accipitur pro rasura), et super omnes manus incisiones, et super lumbos saccus.*

Pluribus verbis describit propheta maximum luctum. Solebant capillos sibi evellere in magnis doloribus, deinde radere barbam, et induere saccum, vel circumdare lumbis suis, et etiam incidere manus novacula vel unguibus. Quoniam ergo haec signa erant moeroris, omnia accumulat Ieremias, ut significet cladem Moab non fore vulgarem, sed quae exprimat toti populo extremum luctum. *Depilabunt ergo capita sua*, inquit: deinde, *barbam suam aut vellent, aut radent*. Utrumque enim potest intelligi per nomen diminutionis. Iam addit de incisionis manuum. Lacerabant et faciem, et manus unguibus: alii, Adhibebant novaculam. Quantum ad saccum pertinet, erat etiam insigne luctus. Certum autem est, hoc fuisse olim quasi natura ingentium, ut homines in maximis calamitatibus cinerem aspergerent capiti, et saccos induerent. Caeterum excessus addidit etiam alia quae non satis conveniunt naturae: neque enim humanum est, barbam vellere, neque depilare caput, neque etiam discerpere ma-

nus et faciem unguibus: haec ostendunt intemperiem, quae nec viris, nec mulieribus convenit: mulieribus propter verecundiam, viris autem propter magnitudinem et robur animi. Sed homines nunquam sibi moderantur: et ita sive doleant, sive laetentur, semper abripit eos quaedam intemperies, ut nullum modum teneant. Fuit etiam aliud vitium in sacco et cinere, quia quum symbolis illis vellet Deus homines adducere ut humiliati in rebus adversis apud se expenderent sua peccata, et confugerent ad eius misericordiam, symbola haec tracta sunt in diversum finem, nempe ut qui lugebat, esset aliis miserabilis, et exprimeret etiam fletum et lacrymas. Denique praeter excessum fuit etiam alius vulgaris morbus, nempe hypocrisis: quia homines semper declinant ad vanitatem, et ficti sunt in omnibus rebus. Hoc autem loco non est opus disputare de luctu, quia tantum intelligit propheta miserrimos fore Moabitas, ut colligant omnia insignia moeroris. Sequitur,

38. *Super omnia tecta Moab, et in compitis eius omnino planctus* (hoc est, ubique: כלה sumitur adverbialiter), *quoniam confregi Moab tanquam vas quod non est in pretio* (ad verbum, non desiderium in ipso, tanquam vas quod contemnitur, quod non appetitur), *dicit Iehovah.*

Continuat propheta initio versus suam sententiam, quod scilicet per omnia tecta, et in omnibus compitis lugebunt et plangent Moabitae. Additur secundo ratio, quoniam Deus exercebit durum iudicium contra illam gentem. Quod dicit *planctum fore super tecta*, respicit ad morem illius temporis. Nam ambulant super tecta. Dicit igitur Moabitas, quo magis spectabiles sint, ac moveant misericordiam, *conscensuros super tecta*, ut illic clament, *ululent et plangent.* Sed notandum est quod adiungit, nempe cladem venturam a Deo: quia non satis esset praedicere res adversas, nisi accederet haec cognitio, nempe Deum conscendere tribunal, ut exerceat sua iudicia quum ita castigat populos. Comparat autem *vasi contempto populum Moab*, ut discernat filios Dei a reprobis et extraneis, quia Deus etiam de suis poenam sumit quum peccarunt: sed non desinit eos amare, et habere pretiosos. Dicit autem Moab fore *vas contemptum et reiectum.* Iam sequitur,

39. *Quomodo contritus est? ululabunt:* (alii vertunt, ulularunt) *quomodo vertit cervicem Moab? pudefactus est: et fuit Moab in derisum, et in terrorem omnibus qui sunt in circuitu.*

Contextit adhuc sermonem suum propheta in aliorum persona, et loquitur ex eorum sensu, non

autem suo. Dicit ergo *ululando dicturos* per admirationem: *Quomodo factum est, ut ita contritus fuerit Moab? ut omnes terga verterint? ut Moab sit pudefactus?* Oblique autem significat, etiam si nemo tunc posset cognoscere iudicium Dei, de quo nunc vaticinatur: tamen re ipsa Deum comprobaturum se nihil nisi serio dixisse. Haec igitur admiratio pertinet in eum finem, ut sciant Israelitae, quamvis clades Moab redditura sit omnes fere attonitos, ut clament quasi de re prodigiosa, Quid hoc sibi vult? tamen certum fore eventum sui vaticinii. Haec summa est verborum quum dicit, *ululando clamabunt, Quomodo contritus est Moab? et quomodo vertit cervicem suam?* hoc est, terga dedit, ut loquuntur. *Moab pudefactus est:* deinde, *factus est in derisum*, quod ante vidimus. Adiungit, *in pavorem:* quamquam alii vertunt, In contritionem. Sed melius convenit nomen formidinis vel terroris. Significat enim propheta: Moab aliis fore ludibrio, aliis autem fore horrori quum adspiciant tale Dei iudicium. Et dicit *terrorem fore ubique*, hoc est per totum circuitum regionis, una cum risu et subsannatione. Sequitur,

40. *Quia sic dicit Iehovah, Ecce tanquam aquila volabit, et expandet alas suas super Moab.*

Hic rursus assumit nomen Dei, quia necesse erat eius autoritate confirmari incredibile vaticinium: *Deus est, inquit, qui pronuntiat hostes venturos, qui transvolent per totam terram Moab.* Comparat autem Chaldaeos aquilis: et hic subaudiendum est nomen, quod non exprimitur, *volabit tanquam aquila*, nempe rex Babylonis cum suo exercitu. Summa est igitur, quamvis late pateat ditio Moabitarum, tamen nullum fore angulum, quo non penetrent Chaldaei, quia celeritate fere aequabunt aquilas. Ideo adiungit, *extendent alas suas*, non ad fovendum, quemadmodum aquilae expandunt alas suas super pullos: sed extensionem intelligit, quae corripiet totam terram Moab, ut scilicet frustra quaerantur latebrae: quoniam ab una parte usque ad aliam occupabunt Chaldaei quicquid putabant Moabitae esse valde remotum: et ideo sperabant tutum fore propter distantiam. Postea adiungit:

41. *Captae sunt urbes* (est hic etiam mutatio numeri: sed dura esset translatio ad verbum: ideo satis est sensum tenere: Captae ergo sunt urbes, hoc est, unaquaeque urbs capta est: deinde) *arces* (vel propugnacula) *comprehensa sunt* (est iterum mutatio numeri), *et fuit cor virorum Moab in die illa tanquam cor mulieris, quae angitur* (vel premittitur anxietate).

Satis iam admonui, prophetam non loquacem esse in isto prolixo sermone, quia necesse fuit pluribus verbis confirmare quod aliqui omnes repudiassent. Dicit igitur *captas esse urbes Moab, et apprehensa propugnacula*. Diserte hoc exprimit, quoniam regio Moab putabat se munitam esse urbibus, et propugnaculis: et ita secum reputabat, etiamsi venerint Chaldaei, et irruptionem fecerint, sunt tamen multae urbes, quae illis se opponunt: consument longum tempus in illis obstaculis superandis. Sic igitur fiet, ut taedio fracti redeant in patriam, et recuperemus quae erunt perdita. Hae igitur fiducia se fallebant Moabitae quum respicerent urbes tam bene munitas, et tam valida propugnacula: hanc ob causam nunc dicit propheta: *Captas sunt urbes, et apprehensa sunt propugnacula*. Iam alia etiam fiducia gloriabantur Moabitae, quod scilicet essent praediti fortitudine bellica: et tamen pridem non experti fuerant suas vires, quia demersi fuerant in suo otio et delitiis. Sed quoniam olim gesserant res memoratu dignas, ideo quemadmodum dixi, spernebant hostes suos, quum nihil non arrogarent propriis viribus. Propheta autem ex opposito denuntiat corda illorum fore evanida. *Cor*, inquit, *virorum Moab effeminatum erit in illo die, mollius quam cor mulieris*, et quidem angustiis oppressae. Videri poterat plena comparatio quum dixisset viros Moab perinde fore molles atque feminas. Sed voluit plus aliquid exprimere: et ideo addidit fore molliores feminis, quae sunt in summa angustia. His autem verbis significat, esse in manu Dei liquefacere corda hominum, et frangere omnem ferociam, ut qui fuerint quasi leones, reddantur similes damis. Et hoc diligenter notandum est, quoniam non tantum speciale donum est fortitudo, sed necesse est ut quos Deus semel fortes reddidit, quotidie et singulis momentis confirmet: aliqui qui sunt magnanimi prae aliis, statim diffluent. Sequitur,

42. *Et contritus est (perditus, excisus) Moab, ut non sit populus: quia adversus Iehovam sese extulit (magnificatus est, ad verbum).*

Repetit sententiam quam vidimus: nempe cladem Moab fore iustam mercedem superbiae, et quidem sacrilegae. Dicit igitur propheta, quamvis haec Dei vindicta videri possit nimium gravis, tamen esse aequissimam, quoniam Moabitae non tantum crudeles fuerint adversus suos vicinos, sed etiam contumeliosi in Deum ipsum. Hic ergo damnat eos primum saevitiae, deinde impiae superbiae: *quod sese contra Deum extulerint*. Sed tenenda est ratio quam prius notavi. Neque enim ex professo Moabitae iactarunt se vel aequales esse vel superiores Deo, sed quum cristas attollerent contra po-

pulum Dei, erant in ipsum contumeliosi, qui pollicitus fuerat se fore illius populi praesidem et patrem. Quum ergo ita fidem et promissionem Dei contemnerent Moabitae, merito hic damnantur a propheta, *quod sese contra Deum extulerint*. Et hoc diligenter notandum est, ne quid iniuriae piis inferamus, quia tandem ostendet Deus se violari in eorum persona. Deinde hinc etiam colligi potest non vulgaris consolatio, quod scilicet contra Deum bellum gerunt quicumque nobis sunt molesti: et in ipsum sunt sacrilegi quicumque nobis iniurias inferunt. Nam ante exposuit propheta quomodo Moabitae gloriati essent adversus Deum, nempe quia ludibrio illis fuerant filii Israel. Sequitur,

43. *Terror, et fovea, et laqueus super te, habitator Moab, dicit Iehovah.*

44. *Qui fugerit a facie terroris, incidet in foveam: et qui ascenderit e fovea, laqueo capietur: quoniam adducam super eam, super Moab annum visitationis ipsorum, dicit Iehovah.*

His verbis significat propheta, quamvis ad multa effugia se conferant Moabitae, tamen deprehensum ipsos iri, quia undique irretiet ipsos Dei manus. Primo loco ponit terrorem, deinde foveam, tertio laqueum: hoc est, expavesces ita ut metus te impellat ad fugam: verum ubi voles fugere, occurrent foveae, in quas decides: si autem surrexeris e foveis, laquei te circumdabunt, atque irretient. Videmus ergo per has similitudines nihil aliud notari, quam iudicium Dei, quod impendit Moabitis, non posse ab illis averti ullo modo, neque fore ulla rationes, quibus elabi queant, quoniam pavor ipse coget eos in fugam, et interea ut fieri solet, eripiet illis mentem et consilium: ita huc et illuc agitantur, neque poterunt se movere loco, quin foveae illis occurrant, et post foveas laquei, sicut dictum fuit. Hoc autem non abs re expressum est, quia scimus quam multis illecebris soleant se lactare homines, ubi Deus eos ad iudicium suum citat. Nam statim circumspiciunt huc et illuc, et promittunt sibi impunitatem: deinde sperant leves fore poenas, ac si cum Deo paciscerentur. Sed obdurescunt increduli, quemadmodum dicit Isaias (28, 15), ac si habent foedus cum morte, et pactum cum inferno. Quoniam igitur eam securitatem opponunt Deo reprobi, propheta hic significat in manu eius esse multiplices rationes, quibus illaqueet fugitivos, et qui videntur sibi posse elabi sua astutia: et ideo subiicit, *Quisquis fugerit a terrore*, hoc est, a praesenti periculo, *cadet in foveam*, hoc est, ubi putabunt Moabitae iam se esse defunctos, excipient eos nova pericula, et novae mortes ipsos circumdabunt. Sed notandum est quod in fine versus additur, *Quia adducam super Moab annum visitationis ipso-*

rum. Hic Deus sustinet animos piorum, ne deficiant propter longiorem temporis moram. Quia ergo poterant fideles taedio confici, quum Deus prorogaret Moabitis tempus, ideo dicit propheta, *Veniet tandem annus visitationis*. Nam, ut alibi dictum fuit, hac loquendi forma significat Deus se tandem fore mundi iudicem quamvis dissimulet, et quasi conniveat. Vellemus semper Deum agere praecipitanter: et ideo quum nos hortatur ad patientiam, omnes sensus nostri repugnant: hoc fit, quia non cogitamus in arbitrio eius esse opportunitates temporum: ideo nunc de *anno visitationis* loquitur: quasi diceret, quamvis ad tempus videar non aspicere res humanas, et negligere etiam meos, dum crudeliter affliguntur a reprobis: *tamen veniet tempus visitationis*. Nam per hanc vocem significat Deus se habere certas vices, aut revolutiones, ut vulgo loquuntur. Nunc ergo tenemus consilium Dei quum dicit *se adducturum super Moabitas visitationem*. Sequitur,

45. *In umbra Hesbon steterunt a fortitudine (aut violentia) fugientes: quia ignis egressus est ex Hesbon, et flamma e medio Sihon, et vorabit angulum Moab, et extremitatem (et verticem) filiorum tumultus.*

Confirmat proximam sententiam, quod scilicet frustra Moabitae se conferent ad urbes validissimas, sicuti ad *Hesbon*, et ad *Sihon*, quoniam illinc erumpet flamma, quae devoret totam terram. Videmus ergo ut eripiat Deus omnes inanes fiducias Moabitibus, et ostendat nulla praesidia posse stare contra suam virtutem, ubi semel surrexerit ad iudicium: *fugientes, inquit, consistent in umbra Hesbon*, hoc est putabunt se habere certum perflugium in illa urbe, et aliis similibus. Sed hic non videtur mihi causalis esse particula *כי*, sed potius affirmativa, vel etiam adversativa, *atqui vel certe etiam ignis egressus est ex Hesbon, et flamma ex Sihon*, inquit. Non dubito quin propheta mutuatus sit haec verba ex Mose. Dicit enim cap. 21 quarti libri, *ignem egressum esse ex Hesbon*, et illic commemorat proverbiale dicerium et vetus. Nec dubium est quin triumphos egerint hostes de urbe illa capta. Nam totum illud canticum quod legitur apud Mosén, est ironicum, atque ubi dicit illinc ignem erupisse, refert consilia eorum, qui putabant urbem illam satis fore validam ad hostes arceos. Nunc propheta ostendit fuisse rursus completum quod olim de Hesbon dictum fuerat, nempe quod fuerit quasi principium incendii. Hic ergo sensus est meo iudicio, Moabitae quidem existimant sibi fore placidam et suavem umbram in praesidio urbis Hesbon et urbis Sihon. Quid autem fiet? nempe, inquit, duae illae urbes erunt quasi principia incendii. Unde?

vel qua ratione? nempe quoniam credibile est fuisse illic sumpta consilia, quae provocarunt Chaldaeos. Scimus enim ut divitiae et potentia semper fastum afferant, et perversam confidentiam hominibus. Nam in pagis et exilibus oppidis non moventur bella: sed magnae urbes colligunt lignum, et accendunt ignem, postea incendium per totam terram grassatur et pervadit. Hoc ergo intelligit propheta noster, *quod ignis egressus sit ex Hesbon*, nempe contra spem populi: quia putabant, etiam si omnia pessum irent, residuam tamen fore sibi salutem in urbe illa. *Egredietur, inquit, ignis ex urbe Hesbon, et e medio Sihon flamma, et vorabit angulum Moab, et omnes extremitates eius*. Nam per *קרקר*, intelligit omnes partes. Alioqui extremitas accipitur pro parte: non autem intelligit ignem venturum ad partes, vel extremos angulos, ut lambat duntaxat: sed significat consumptum iri totam terram igne illo: ita sese diffundet usque ad omnes extremitates. Sed quemadmodum iam dixi, alludit propheta ad vetus illud canticum, cuius fit mentio apud Mosén. Caeterum minime dubium est quin tunc Hesbon et Sihon essent sub ditione illius gentis. Eripuerant enim Israelitis multas urbes, et totam fere illam partem: et ita redacti fuerant in angustum filii Israel. Tandem restabat sola tribus Iehudah post eversum regnum Israel. Quum enim abducti essent in Chaldaeam, facile fuit Moabitibus suum facere quod nullius erat. Deinde quoniam adiuverant Chaldaeos, et prodiderant miserum populum, et ita perfide egerant cum fratribus suis, relata fuit illis merces. Sed quum tandem metuerent sibi a potentia monarchiae illius babylonicae, coeperunt alio se vertere, et conati sunt obstare ne Chaldaei ulterius penetrarent. Hinc ergo commotum fuit bellum, et data occasio. Loquitur ergo de Hesbon et Sihon tanquam de urbibus notis. Et minime dubium est, quin urbs Sihon nomen habuerit a rege. Scimus enim nomen fuisse regis. Sed quoniam hic agitur de loco, probabile est, et facile colligitur, impositum fuisse nomen urbi ad celebrandam regis memoriam. Tandem addit, *Vorabit etiam ignis ille et flamma verticem filiorum Saon*, sed vocat tumultuosos Moabitas, quod ante perstreperent, et essent vicinis suis formidabiles. Quoniam ergo quodammodo sola voce percussi fuerant omnes vicini, ideo ab effectu vocat filios tumultus, vel tumultuosos homines. Sequitur,

46. *Vae tibi Moab: periit populus Chamos, quia tracti sunt (vel rapti) filii in captivitatem, et filiae tuae in exsilium.*

Hic quia ad finem sui vaticinii accedit propheta, abrupte exclamat, *Vae tibi*: quasi diceret verba sibi non suppetere, quae satis expriment vin-

dictae Dei gravitatem. Plus igitur efficaciae est in hac particula, quam si multis verbis describeret miseria illius gentis. Postea addit *populum Chamos perisse*. Iterum significat propheta frustra confidere Moabitis idolo suo Chamos: putabant sibi certam fore salutem in suo deo, qui erat tutelarior, ut vulgo loquuntur. Propheta autem dicit superstitionem illorum nihil profore, quominus pereant una cum suo idolo. Nam insultat fictio deo, ut ex opposito extollat unius et veri Dei potentiam. Subest enim antithesis inter Deum Israel et Chamos, quem colebat populus Moab. Postea adiungit, *filiis tui et filiae tuae rapiuntur in captivitatem*. Non videtur hic propheta continuare sermonem, quia nuper dixit instare exitum, vel interitum populo Moab, nunc autem mitigat poenam illam, et loquitur tantum de exsilio. Sed quoniam captivitas illa erat instar mortis, quae aboleret gentis nomen, ideo proprie loquitur. Deinde notandum est, Deum sic ad tempus exercuisse vindictam suam contra Moabitas, ut in posterum reliquerit aliquid spei, quemadmodum ultimo versu sequitur:

47. *Et reducam captivitatem Moab in fine dierum* (hoc est, post longum tempus), *dicit Iehovah. Hactenus iudicium Moab.*

Hic ut videmus, dat locum misericordiae suae Deus, ne in totum pereant Moabitae. Interea conveniunt haec quae videntur esse contraria, nempe instare interitum populo Moab, et tamen fore aliquos superstitēs, qui deinde instaurent nomen gentis, ac si Deus vellet restituere Moabitas in integrum: haec dico primo intuitu pugnare, sed tamen posse facile conciliari, quoniam Deus voluit sic perdere Moabitas, ut qui moriebantur essent prorsus desperati: deinde, qui manebant superstitēs non iam censerentur inter vivos, sed essent similes mortuis in exsilio. Deus enim fulciebat semper aliqua fiducia pios, etiam quum tracti essent Babylonem. Sed quantum ad Moabitas spectat, tam qui mortui erant, quam qui superstitēs, coniecti fuerunt in desperationem. Quorsum igitur tendit haec promissio? non respicit Moabitas ipsos, sed ut Iudaei sibi persuadeant Deum tandem fore sibi placabilem, promittit veniam Moabitis, quasi accidentaliter, ut ita loquar, et sic non data opera illis manum porrigit, sed vult in illa elementia Israelitis dare gustum paterni sui favoris. Quod restat differemus in proximam lectionem.

Coepimus postrema lectione exponere quod dicebat propheta de restitutione gentis Moab. Diximus autem hic relinqui indignis spem aliquam misericordiae. Etsi enim provocaverant multis mo-

dis iram Dei, noluit tamen ipsos in totum perdere, et ex ea gente etiam Christus redemptor mundi duxit originem. Hic ergo habemus memorabile specimen gratiae Dei, quod gentem illam non prorsus deleverit, quae tamen atrocissimas quasque poenas merita fuerat. Diximus autem hoc fuisse accidentale, quod propheta promisit Moabitis aliquam gratiam. Scimus enim tunc distinctum fuisse populum Israel a reliquis gentibus. Deus ergo ita partitus est gratiam suam, ut si guttae aliquae pervenerint ad profanas gentes, hoc fuerit quasi adventitium. Nec enim voluit panem quem filiis suis destinaverat, temere proicere, quemadmodum etiam Christus dicit non esse aequum, ut panis filiorum detur canibus. Deus tamen voluit praeludia quaedam ostendere misericordiae suae erga extraneas gentes quum sic direxit promissiones salutis ad electum populum, ut tamen non omni ex parte gentes ad ultimum repudiaret, quemadmodum exemplum hic habemus in Moabitis. Videbimus etiam in Ammonitis postea. Nunc sequitur,

CAPUT QUADRAGESIMUM NONUM.

1. *Ad filios Ammon. Sic dicit Iehovah, An filii non sunt Israeli? an haeres non est ei? quare haereditate possidet rex eorum Gad, et populus eius in urbibus eius habitat?*

Diximus Ammonitas non tantum vicinos fuisse Moabitis, sed progeniem duxisse a Loth, et ita fuisse sanguine coniunctos. Erat quidem turpis et foeda eorum origo, quoniam nati erant ex incesto coitu, sicuti notum est. Fuit tamen vinculum aliquod fraternae societatis inter ipsos, quoniam habebant eundem autorem utriusque gentis. Pepercerat illis Deus quum populum suum eduxit ex Aegypto. Nam in memoriam sancti viri Loth valuit manere utrumque populum intactum ab omni iniuria. Sed ingratitude duplicavit crimen, quod impii illi non cesserunt varias molestias facessere filiis Abrahæ. Hac igitur de causa nunc etiam vaticinatur Ieremias contra ipsos. Et iterum hic perspicimus finem vaticinii, et consilium spiritus sancti in illo edendo, nempe ut scirent Israelitae non ita se prorsus a Deo abiectos, quin adhuc manerent quaedam reliquiae paterni favoris. Nam si Moabitae et Ammonitae fuissent immunes ab omni incommodo, erat ista gravissima tentatio, et quae poterat obruere infirmos animos, quod viderent eum populum, quem Deus adoptaverat, ita misere et duriter affligi: profanas autem gentes manere quietas in suis delictis,

et gloriari etiam super aliorum clade. Deus ergo ut mitigaret dolorem, quem concipere poterant filii Israel ex suis aerumnis et cladibus, ostendit se adhuc complecti ipsos aliquo favore, quia scilicet bellum suscepturus sit contra ipsorum hostes, et vindex etiam futurus sit omnium iniuriarum, quas pertulerant. Haec consolatio non fuit vulgaris, quum audirent Israelitae se adhuc a Deo respici, qui tamen modis omnibus visus fuerat iram suam in ipsos effundere pleno impetu. Nunc ergo tenemus cur Ieremias hic denuntiet exitium Ammonitis, sicuti ante Moabitis fecerat. *Ad filios ergo Ammon: Annon filii sunt Israeli? an nullus est haeres?* inquit. Haec tentatio poterat graviter vulnerare miseros Israelitas quum viderent partem haereditatis sibi a Deo promissae abreptam sibi fuisse ab Ammonitis. Quid enim poterat illis venire in mentem, nisi se fuisse delusos vanis promissionibus? Atqui hoc contigerat, nempe ut Ammonitae spoliarent filios Israel parte aliqua suae haereditatis. Ergo propheta hic docet, tametsi ad tempus conniveat Deus, et dissimulet illud latrocinium, tamen non cessurum impune Ammonitis quod ita ius alienum ad se traxerint. Nam ratio subiicitur, *quare haereditate possidet rex ipsorum Gad?* Nescio cur Hieronymus reliquerit מלכ, ac si esset nomen idoli, quemadmodum etiam idem apud prophetam Amos. Sed satis liquet, Ieremiam hic de rege loqui, quoniam continuo post adiungit populum. *Rex*, inquit, *eorum possidet Gad*, non est nomen proprium loci, quemadmodum existimant quidam, sed mons Galaad obvenerat huic tribui. Dicit propheta *possessor fuisse Gaaditas*, quoniam eiecti fuerant a sua sorte, et filii Ammon occupaverant quod divinitus ipsis fuerat datum. Et id confirmat propheta Amos, quum dicit (1, 13), Super tribus sceleribus Ammon, et super quatuor non ero propitius, quia dissecuerunt montem Guilead, inquit. Loquitur illic metaphorice, quia Deus fixerat terminos inter tribum Gad et filios Ammon, ut populus uterque contentus esset sua haereditate. Atqui filii Ammon perruperant, et expulerant tribum Gad ex urbibus montis Guilead. Hoc ergo nunc intelligit propheta noster, quod scilicet traxerint ad se partem illam terrae, quae obvenerat filiis Gad. Nam sequitur postea, *Et populus eius in urbibus illis habitat*, nempe in urbibus quas sortita fuerat tribus illa. Scimus enim ultra Iordanem fuisse datam possessionem filiis Gad. Nunc tenemus summam verborum. Significat ergo Deus se non oblitum esse foederis sui quum ad tempus passus est Ammonitas invadere haereditatem, quam contulerat filiis Israel, quia scilicet tandem recuperabunt Gaaditae quod iniuste ab illis raptum fuerat. Fuit enim hoc non tolerabile latrocinium, quod ausi sunt Ammonitae rapere ad se terram illam, quae non hominum erat,

sed potius ipsius Dei. Vocaverat enim requiem suam, quia volebat illic populum suum habitare. Etsi autem iustam poenam inflixit Deus Gaaditis, quum eos expulit ex sua haereditate, simul tamen voluit postea poenam exigere de filiis Ammon, quemadmodum solet castigare filios suos manu reproborum, ac tandem his quoque rependere mercedem. Nunc sequitur,

2. *Propterea ecce dies veniunt, dicit Iehovah, et audire faciam (vel faciam resonare) super Rabbath filiorum (vel super filios) Ammon clangorem proelii, et erit in acervum vastitatis, et filiae eius igne comburentur, et possidebit Israel possessores suos, dicit Iehovah.*

Hic re ipsa testatur Deus se non passurum, ut tandem potiantur iniusta praeda Ammonitae. Dicit *diem venturum*, ut sustineat expectatione filiorum suorum mentes. Vaticinatus est enim propheta quo tempore adhuc securi erant Ammonitae. Deinde aliquot anni elapsi sunt, quum populus ille frueretur suis spoliis. Ergo hic suspendit fidelium mentes, ut discant patienter expectare dum adveniat maturum tempus vindictae Dei. Dicit ergo hac de causa *venturos dies, quibus Deus resonare faciet clangorem belli super Rabbath*. Loquitur quasi de re insolita. Nam putabant Ammonitae sibi nihil unquam fore periculi, ut videbimus. Quum ergo superbe confiderent suis opibus, propheta hic loquitur de *clangore proelii super Rabbath*, quae erat metropolis totius terrae. Existimant esse Philadelphiam, cui Ptolemaeus nomen imposuit. Quamquam non consentiunt inter se omnes interpretes: sed tamen illa est magis recepta opinio, Rabbath esse Philadelphiam. Iam quod ad rem spectat, minime dubium est fuisse tunc praecipuam sedem regni, et caput totius gentis, quoniam per synecdochem propheta complectitur totam terram ubi loquitur de hac urbe. Dicit *fore in acervum vastitatis*. Hoc vero prorsus fuit incredibile, quoniam Rabbath sic munita erat, ut nemo putaret posse unquam excindi. Propheta autem denuntiat totam urbem dirutum iri, ita ut neque muri, neque aedes privatae mancant, sed tantum deformis congeries lapidum. Adiungit, *filiae eius igne exurentur*. Non dubium est quin oppida et pagos intelligat per filias, unde etiam confirmatur quod dixit, Rabbath fuisse tunc praecipuam urbem totius terrae Ammon. In fine versus sequitur, *Israel possidebit omnes qui ipsos possident*, quibus verbis iterum confirmat Ieremias quod prius attigi, nempe cladem Ammonitarum fore testimonium paternae Dei benevolentiae erga electum populum, quoniam scilicet eorum iniurias tanquam sibi illatas ulcisci statuit. Quum ergo Deus suscipit causam Israelitarum, ac si com-

munis esset, satis declarat quo favore prosequatur populum illum, neque alio respectu, quam gratuitae suae electionis. Quaeritur autem quando completum fuerit hoc vaticinium. Deus iam sub Davide aliquem gustum dederat futurae subiectionis, sed nunquam Israel potitus fuit terra illa. Verum ab eo tempore non fuit afflictus Ammon, quin praecederet clades Israel. Sequitur ergo, quod hic praedixit Ieremias non fuisse omni ex parte completum, nisi sub regno Christi. David gentem illam afflixit, quoniam grave ludibrium passus fuerat a rege Ammon: expugnavit etiam Rabbath, sicuti ex sacra historia patet. Interea contentus fuit populum sibi facere tributarium. Ab eo tempore non tantum excusserunt iugum, sed dominati sunt intra fines Israelis. Quando autem recuperaverint Israelitae quod perdiderant imperium, nusquam legitur. Tunc ergo coepit Israel imperio potiri contra Ammonitas, ubi erectum fuit Christi regnum, quo non tantum in ordinem et sub iugum coniectae sunt omnes extraneae gentes, sed in nihilum etiam redacti fuerunt quicunque indigni erant misericordia. Iam quod in fine versus additur, minime supervacuum est. Inducit enim propheta Deum loquentem, quoniam verba facit de rebus maximis et quas difficile erat persuadere. Nunc sequitur,

3. *Utula Chesbon, quoniam vastata est Hai: vociferamini filiae Rabbath, accingite vos saccis, plangite, discurrite per sepes, quoniam rex eorum in captivitatem profectus est, et sacerdotes eius, et principes simul cum ipso.*

Iam propheta quasi triumphum agit de terra Ammon, idque pro recepto more, quemadmodum ante vidimus, nam si absque figuris loquuti fuissent prophetae, et res de quibus agebant, simpliciter narrassent, frigidus fuisset eorum sermo, neque penetrasset in animos. Haec igitur ratio est, cur prophetae stylum attollant, et magnifice exornent sua vaticinia. Neque enim rhetorum more affectarunt facundiam, sed necessitas ita urgebat, ut repraesentarent ante oculos, quae non poterant satis aliter concipi animis. Hac de re iam saepius dictum fuit: sed iterum cogor breviter etiam attingere, quia qui non sunt exercitati in scripturis, et qui non tenent consilium spiritus sancti, putarent hic profunda verba. Sed ubi reputabimus quod dixi, tunc facile erit cognoscere, prophetam non abs re exaggerare quod prius dixit. *Utula*, inquit, *Chesbon, quia Hai vastata est.* Erant autem vicinae urbes. Ideo hortatur Chesbon ad ululatum, ubi viderit cladem vicinae urbis. Postea adiungit, *Clamate*, aut vociferamini, *filiae Rabbath.* Iterum repetit quod prius attigerat de urbe Rabbath. *Accingite*, inquit, *vos saccis*, vel induite saccos. Hic non

hortatur ad poenitentiam cives Rabbath: sed loquitur pro communi more, quemadmodum alibi dictum fuit. Saccus quidem erat symbolum poenitentiae: quum vellent miseri suppliciter confugere ad Dei misericordiam, et fateri sua peccata, coniciebant saccos super corpus suum. Sed increduli imitantur fideles absque delectu et iudicio. Hinc fit, ut cinerem capitibus adspargant, ut se induant saccis absque ulla ratione. Ergo quod vulgari usu receptum erat, nunc ponit Ieremias, *Induite*, inquit, *saccos, plangite, et discurrite per sepes.* Postea in tertia persona adiungit, *quoniam profectus est rex eorum in captivitatem.* Hoc exprimit, ut sciant Israelitae, quamvis ad tempus floreat regnum illud, tamen diem de quo loquutus est propheta venturum esse, quo nihilo melior erit conditio Ammonitarum, quam fuerat prius Israelitarum. Rex, ut satis notum est, tractus fuit in exsilium cum sacerdotibus et principibus. Propheta autem eandem poenam denuntiat Ammonitis, quod non modo rex ipsorum trahetur exsul in alienam terram, sed cum ipso etiam properes et sacerdotes. Sequitur,

4. *Quid gloriaris in reconditis tuis, defluxit profunditas tua* (ad verbum, vallis tua: sed quoniam מְקוֹם significat profundum esse, ideo מְקוֹם sunt profunditates: cur ergo gloriaris in tuis profunditatibus? sed non repugno, quin transferamus, quid gloriaris in vallibus tuis? defluxit vallis tua, est idem nomen), *filia aversatrix, quae confidit in reconditis suis* (in thesauris suis) *quis veniet ad me?*

Hic propheta quo tollat omnia obstacula, quae poterant ambiguum reddere vaticinium, ut subinde vacillant hominum mentes, quia non satis expendunt immensam Dei potentiam: nunc dicit frustra gloriari Ammonitas in suis vallibus. Existimant per valles designari terram fertilem, quod esset irrigua. Sed propheta, meo iudicio, hoc potius ad munitionem locorum refert. Dicit igitur *frustra gloriari in profundis vallibus*, quoniam undique montibus cincti erant, ita ut non essent penetrabiles, suo iudicio. Deridet perversam illam confidentiam, *Quid gloriaris*, inquit, *in vallibus tuis*, vel profunditatibus. *Defluxit vallis tua.* Alludit ad situm quum dicit *fluxisse vallem*, aut profunditatem. Nam si quis consideret regionem sitam inter montes, putabit terram fluxisse quemadmodum fluvius labitur inter suas ripas. Est igitur concinna allusio ad locum profundum, quum dicit *fluxisse vallem*. Perinde quidem est ac si diceret, Evanuit tua profunditas, vel non erit tibi in praesidium quale putas, sed summa est: quamvis Ammonitae confisi suis praesidiis contemnant omnes hostium impetus, fore tamen expositos in praedam, quia nihil proderunt illis montes et valles, quemadmodum putant ita se

munitos, ut sint inexpugnabiles. Vocat autem *filiam rebellem*, aut *aversatricem*: sed speciem non exprimit. Atqui Ezechiel ostendit, atque etiam Amos, et Zephaniah, illi tres exprimunt cur Deus tam severus fuerit contra Ammonitas, quoniam scilicet evomuerant sacrilegas voces contra ipsum et populum eius: insultaverant miseris et cladibus electi populi. Deinde rapuerant ad se eorum spolia quum viderent ab hostibus devictos. Has igitur ob causas nunc propheta noster vocat populum illum *rebellem*, quia scilicet contra Deum superbe se extulerat. Deinde exercuerat tyrannicam saevitiam contra miseros Israelitas, qui tamen coniuncti erant sanguine, ut etiam fuit dictum. *Quae confidit in suis absconditis*. Vertunt, thesauros. Sed quoniam מַצָּר significat recondere, ideo existimo etiam hoc referri ad munitionem. Nam se ipsum continuo post explicat propheta, *Quis veniet ad me?* Apparet igitur Ammonitas fuisse ita securos, quoniam non erant expositi hostibus suis, sed ita protecti montibus, ac si essent in latebris. Haec iactantia satis ostendit non tam fuisse confisos suis thesauris, quam locis absconditis, quoniam scilicet habitabant in recessu. Summa est, quamvis Ammonitae gloriarentur se esse extra iactum telorum, tamen Deum fore ultorem crudelitatis, quam exercuerant erga suos consanguineos, nempe Israelitas. Sequitur,

5. *Ecce ego adduco super te terrorem, dicit dominator Iehovah exercituum, ab omnibus circuitibus tuis, et expellemini, quisque coram facie sua: et nullus erit qui colligat dispersos.*

Tandem concludit Ieremias suum vaticinium, quod scilicet Deus refutabit stultam illam confidentiam, qua turgebant Ammonitae, *quoniam adducet super ipsos terrorem*. Opponit terrorem securitati, in qua torpebant filii Ammon. Erant enim quasi ebrii in suis delitiis. Deinde, munitiones quibus putabant se protegi ita obduraverant ipsorum animos, ut nihil sibi timerent ab ullo periculo. Deus ergo terrorem opponit perversae arrogantiae, qua fuerant inflati. *Adduco igitur terrorem ab omni circuitu tuo*. Hoc etiam non frustra additur, quia putabant Ammonitae se posse saltem aliqua parte elabi, si urgerent hostes: quoniam erant multi exitus, non putabant fieri posse, ut deprehensi caderent sub manum hostium. Deus autem pronuntiat fore omni ex parte timidus, ita ut ipsos formido circumdet atque obsideat, ne qua possint elabi. Tandem addit, *Expellemini quisque ad faciem suam, vel coram facie sua*. Hic est effectus terroris, quod scilicet Deus omni consilio ipso destituet. Ubi enim profugimus absque iudicio, et tantum respicimus an pateat locus fugae, hinc apparet formidinem

dominari. *Il court devant soy*: sic enim gallice loquimur: ita etiam propheta dicit, *Expellemini quisque coram facie sua*, id est, quocunque patebit locus fugietis. Ostendit fore ita pavidos, ut non considerent quid sibi expediat, nec consultant de tuto recessu: denique nihil cogitent, nisi fugam. Et in eundem sensum dicit, *Nemo erit qui colligat dispersos*. Nam ubi trepidatio invasit animos multitudinis, possunt tamen revocari, si quis sit animosior qui hortetur ad subsistendum: quemadmodum videmus multos exercitus fuisse servatos hac ratione. Nam quum milites formidine aliqua correpti essent, potuit dux unus signum dare, ut eos ad se colligeret. Ita propheta hic quum dicit *neminem fore qui ipsos retrahat a fuga*, significat interitum. Tandem subiungit:

6. *Et postea reducam captivitatem filiorum Ammon, dicit Iehovah.*

Idem nunc tradit de filiis Ammon, quod ante vidimus de Moabitibus, nempe fore adhuc spem aliquam residuam, quia Deus tandem miserebitur illius gentis. Diximus autem promissiones has fuisse quasi adventitias, quoniam Deus populum unum sibi adoptaverat, cui se ostenderet patrem: et oportuit discerni filios Abrahae ab omnibus aliis gentibus. Sed quamvis Deus interposita maceria distinxerat populum illum ab extraneis, voluit tamen praeludia quaedam facere suae gratiae et vocationis gentium. Ergo propheta hic respicit ad regnum Christi. Nec dubium est quin haec promissio se extendat usque ad eius adventum, quia de gentium vocatione verba facit, quam Deus distulit usque dum exhibuit filium suum mundo. Perinde est igitur ac si diceret propheta, tandem misericordiam Dei communem fore Ammonitis, quum scilicet Deus colliget ecclesiam ex toto mundo, et faciet ut coalescant in corpus unum qui prius erant dissipati. Nec dubium est quin propheta sub filiis Ammon ostendere voluerit quod exhibitum fuit per omnes mundi plagas. Et ita in vocatione fundata est nostra salus, quoniam videmus non temere fuisse evangelium promulgatum in mundo: sed quia Deus ab initio id statuerat: quemadmodum videmus Ieremiam fuisse praeconem nostrae adoptionis. Haec igitur summa est. Postea transit ad filios Edom. Sed non possem nunc ulterius progredi.

7. *Ab Edom (contra Edom) sic dicit Iehovah exercituum, Annon amplius sapientia in Theman? peritne consilium-ab intelligentibus? computruit (vel supervacua facta est) sapientia ipsorum.*

Hic se convertit Ieremias ad Idumaeos, qui infestissimi fuerunt hostes electi populi, quum tamen

memoria originis deberet eos ad humanitatem alligere. Erant enim progeniti ex uno et eodem patre Abraham. Deinde Idumaei gloriabantur illo sancto genere: communis erat inter utrosque circumcisio. Fuit igitur haec nimis impia crudelitas, quod tam acerbo odio prosequuti sint Idumaei proprium suum sanguinem. Interea asperius in eos invehitur propheta noster, sicuti etiam Ezechiel, et Obadiah, vel Abdias. Primo dicit, *An nulla est amplius sapientia in Theman?* quibus verbis significat, quamvis Idumaei existiment suis consiliis se fore tutos, quoniam pollebant rara astutia: tamen id nihil illis profere, quia Dominus excaecabit ipsos et alienabit a sana mente. Nam quod hic interrogative legitur, Obadias aliter pronuntiat, nempe in persona Dei, Auferam sapientiam a Theman: et nulla erit intelligentia in monte Esau (Abd. 1, 8). Sed quoniam Abdias praecesserat aetate Ieremiam, ideo necesse fuit ipsum loqui tanquam de re futura. Nunc autem propheta noster quoniam instabat iudicium illud, cuius testis et praeco fuerat Abdias, audacter insultat ipsis Idumaeis, et deridet eorum opprobrium, quod privati fuerint mente et intelligentia, quum tamen maxime opus esset consilio. Theman certum est fuisse nomen vel montis, vel regionis: et hoc colligitur ex propheta Habacuc (3, 3), Deus veniet e Theman et sanctus e monte Pharan. Caeterum fuit etiam urbs praecipua, ut colligitur ex aliis locis. Et propheta noster designat sedem regni quum dicit, *nullane est sapientia in Theman?* deinde *peritne consilium ab intelligentibus?* Miror cur interpretes linguae periti et in ea exercitati vertant filios, quia nullo modo convenit: sed certum est deduci hanc vocem a בון, quod est intelligere, non autem כנה: unde כנים vocantur filii. Nam quomodo hoc quadraret, *nullane est amplius sapientia in Theman?* *peritne consilium a filiis?* subaudiunt, a filiis Esau. Sed illud est frigidum et coactum. Optime autem respondent haec duo membra inter se, *Nullane est amplius sapientia in Theman?* *peritne consilium ab intelligentibus?* hoc est, ab iis qui hactenus iactauerunt suam perspicaciam, et suum acumen. Postea adiungit, *computruit כרה* significat esse superfluum: sed vertunt hoc loco putrescere, quoniam est in Niphal. Nescio an quaesierint hoc effugium, quia nesciebant propriam verbi significationem posse aptari ad contextum prophetae: sed possemus commode interpretari, quod fuerit supervacua illorum sapientia, hoc est, inutilis. Possemus etiam alio modo. Sapientia eorum fuit hactenus superflua, hoc est, superabundavit. Nam praediti erant sapientia, ut non tantum suis rebus consulerent, sed etiam aliis ostenderent quid rectum esset, atque utile. Quum ergo Idumaei pollerent tanta prudentia, ut alios dirigerent, non tantum privatim sibi saperent, potest hoc optime fluere, quod scilicet

Calvini opera. Vol. XXXIX.

sapientia eorum abundaverit. Sed erit ironica loquutio, quia videtur propheta causam reddere suae admirationis: et ego ita interpretor. Primo igitur dicit, *Nullane amplius est sapientia in Theman?* Exclamat quasi de re prodigiosa: Quid hoc sibi vult, quod fons ille sapientiae est exhaustus? quis putasset urbem illam quae pollebat singulari perspicacia ita fuisse fatuam, ut non cognoverit propinquam cladem, ut obviam iret, et adhiberet mature remedium? Et eodem sensu mox subiicit, *perissee consilium ab intelligentibus*. Tandem adiungit, *abundabat sapientia ipsorum*, ut ostendat causam admirationis. Caeterum notanda est similitudo et discrimen inter prophetam nostrum et Abdiam: ille vaticinatus fuerat de excaecatione illius gentis: nunc autem propheta noster quasi expergefaceret vellet a torpore eos qui non satis fuerant attentum ad illud vaticinium Abdiae, exclamat, *Quomodo perit sapientia illa e Theman?* deinde, *Quomodo perit consilium ab intelligentibus?* Interea notandum est, hanc Idumaeis inflictam fuisse poenam a Deo, quod omnes suos sensus applicuerant ad fraudes et insidias, quemadmodum raro contingit, ut qui pollent aliquo acumine, non sint etiam nimis astuti et fraudulentum. Quoniam ergo ita abuti solent homines ut plurimum sua intelligentia, ideo excaecat eos Deus et ostendit homines per se non sapere, sed quatenus aliunde illis datur. Iam quemadmodum dixi, iudicium hoc Dei propheta amplificat, quo magis afficiat hominum mentes. Nam si Idumaei fuissent homines rustici, quemadmodum habitabant inter montes: et si nulla fuisset opinio prudentiae ipsorum, nemo miratus fuisset ipsos ita deprehendi. Nam simplices homines et incauti obnoxii sunt hostium suorum insidiis, nec possunt sibi cavere. Propheta autem ut admirabilem reddat hoc Dei iudicium, dicit eorum sapientiam fuisse quasi supervacuam, hoc est fuisse instar copiosi thesauri. Suggerebant enim aliis consilium. Quum ergo pollerent tanta perspicacia Idumaei, praesertim qui habitabant in urbe Theman, propheta hac circumstantia ostendit excaecationem eorum profectam esse a manifesta Dei vindicta, quia scilicet non fortuito contigerat tanta mutatio. Sequitur,

8. *Fugite, conversi sunt, profundaverunt habitationem incolae Dedan, quia interitum Esau adduxi super ipsum tempore visitationis eius.*

Hic propheta ostendit quanta sit superbia illius gentis, et eam repraesentat quasi ante oculos, *Fugite*, inquit. Abruptae sunt loquutiones: tamen sensus non est ambiguus. Haec igitur summa est, si quis praemoneat Idumaeos ut fugiant, nemo se movebit: imo defixi manebunt in sua patria: putant

enim illic sibi fore perpetuam quietem. *Profundaverunt suam habitationem cives Dedan.* Nominat aliam urbem, quae non procul distabat a Theman. Postea subiicit in persona ipsius Dei. *Atqui ego interitum adducam super Esau tempore visitationis eius.* Nunc tenemus prophetae consilium, nempe voluit oculis subiicere quam superbe confiderent Idumaei suis praesidiis, quia nunquam persuasi fuissent sibi esse fugiendum. Propheta igitur quasi Dei praeco fuisset, denuntiat ut fugiant. Quid autem illi? *Profundaverunt,* inquit, *habitationem suam,* hoc est, manebunt tranquilli in patria sua, ac si fundati essent in centro terrae, et ideo inexpugnabiles. Quum dicit *Profundaverunt,* hoc verbo exprimit eorum obstinationem, quod scilicet nemo terrere ipsos possit, quamvis denuntiet extrema pericula. Sed hoc modo voluit fidem sui vaticinii confirmare, quoniam maior pars fidelium non poterat iudicium facere, nisi ex praesenti aspectu. Atqui illi superbe ridebant omnes minas. Ergo ne fideles existiment Idumaeos salvos fore, quoniam ita sunt obstinati, postea adiungit Dei nomine, *Ecce adducam interitum super Esau.* Ponit nomen primi autoris. Scimus autem Idumaeos genus duxisse ab Esau primogenito filio Isaac. Unde etiam consanguinei erant Israelitis. Sed minime dubium est quin propheta proponens nomen hominis reprobi in medium, renovet memoriam maledictionis. Abdicatus enim fuerat Esau, et in eius locum successerat minor frater, nempe Iacob. Ergo propheta quo plus fidei conciliet suis verbis, proponit quod satis cognitum erat in populo, nempe Esau fuisse divinitus reiectum. Nam electio et adoptio populi gratuita pendebat a reiectione illa Esau. Dicit autem Deum fore *vindictam illius gentis tempore visitationis eius.* Nam, quemadmodum ante admonui, non statim completum fuit quod nunc legimus. Ergo quum gravissimas clades passi essent Israelitae, poterat centies labascere spes ipsorum, ubi videbant Idumaeos adhuc manere quasi sopitos in suis delictis: et illa Dei iudicia esse quasi sepulta. Poterat enim illis venire in mentem quaecunque pronuntiaverat Ieremias abiisse in fumum. Ergo ut sustineat eorum spem et patientiam, illis proponit tempus visitationis: quasi diceret fore etiam Idumaeis suas vices, ubi Deus patienter eorum impietatem tulerit, et illis pepercerit longo tempore. Sed de hac re postea videbimus. Caeterum quemadmodum alibi docui, notandae sunt sententiae, quae nos revocant ad tempus visitationis Dei, ne scilicet properando ruamus praecipites, quemadmodum fieri solet. Nam qui festinant, cadunt primo passu. Ergo ut discamus exspectare tempus maturum, semper memoriae nostrae infixum maneat Deo esse tempora certa visitationis. Nunc sequitur,

9. *Si vindemiautores venissent contra te non reliquissent uvas? Si fures in nocte, nonne perdidissent quod sufficeret ipsis?*

Hunc etiam versum non obscurant modo sed depravant interpretes: et tantum obiter recitant verba: et interea longissime recedunt a prophetae sensu. Unde hoc? quia scilicet non venit illis in mentem conferre locum Abdiae cum praesenti. Abdias fidelis est interpres: imo propheta noster mutatus est ex illo quae nunc legimus. Nam illic exprimitur interrogatio, Si fures venissent contra te, si praedones, שודדי, adiungit illic, quod omissum est a Ieremia, Si praedones nocte, quomodo in nihilum redacta es? Sed primo vertendum est, An fures venerint contra te, quomodo in nihilum redacta es? deinde subiicit, הלא, Annon furati essent quod sufficeret ipsis? postea addit secundum membrum, si vindemiautores venissent contra te, annon reliquissent uvas? nulla est igitur ambiguitas nunc in prophetarum verbis, modo hanc sententiam interrogative legamus. Est autem tacita antithesis inter cladem, qua deletus fuit ille populus, et inter alias vastationes. Si fur noctu praedetur alienam domum, discedet oneratus praeda, et relinquet illic aliquid. Semper enim in direptione aliquid manet residuum. Ita etiam fit in vindemiis: manent aliqui racemi, qui fugiunt vinitores. Ergo propheta illic ostendit tam saevam fore cladem illius gentis, ut superet omnes direptiones. Nam si quis vites eorum spoliaret, relinqueret saltem aliquos racemos: si fur perfoderet eorum domos, non omnia secum auferret, contentus esset sua praeda. Atqui, inquit, nihil manebit residuum apud Idumaeos. Videmus igitur cur propheta duplicem hanc comparisonem adferat, nempe vindemiarum et furum. Interea notandum est, saepe quum Deus vindictam suam denuntiat Israelitis, has similitudines proferre, quia scilicet nihil fiet illis reliquum. Dum excutuntur oleae, manent tamen aliquae olivae in summitate arborum: tu autem exinanieris prorsus. Quum haec diceret Deus, poterant excipere Israelitae, Qualis est nostra conditio? et quam misera? nam ad extremum usque sumus afflicti: quamvis Deus affligat Idumaeos, tamen clementer cum ipsis agetur, quia minus saeviet ira Dei contra ipsos. Ergo ne fideles ita animos deiicerent, propheta noster exponit Idumaeos prorsus perditum iri, ut scilicet ne racemus quidem ipsis maneat, aut aliquid ex supellectile, quoniam hostes totam terram vastabunt. Nunc sequitur confirmatio illius sententiae,

10. *Quia ego discoperio Esau, retego abscondita eius: et occultari non poterit: vastatum est semen eius (aut vastabitur), et fratres eius, et vicini, et non ipse*

(quanquam alii vertunt, et nemo erit, et contextunt proximum versum).

11. *Relinque pupillos tuos: ego vivificabo* (hoc est, alam ipsos), *et viduae tuae in me sperent.*

Quantum ad principium versus, non obscura est mens prophetae. Significat enim talem fore cladem populi Edom, ut spoliatur ab hostibus usque ad nuditatem plenam. Loquitur autem in persona Dei. *Ecce ego retego*, inquit, *Esau, et discoperio abscondita eius.* Per abscondita intelligit thesauros, quemadmodum satis patet ex Abdia. Dicit ergo ita fore expositos in praedam Idumaeos, ut nihil tam absconditum sit quin hostes praecedentur et rapiant. Haec summa est. Ideo confirmat quod dixi, hanc direptionem non fore similem vindemiis, aut furto, aut latrociniiis vulgaribus, quia Deus exinaniet prorsus quidquid reperietur apud Idumaeos, etiam quod erit sub terra defossum. Quantum attinet ad finem versus, sic exponunt quidam, Nemo erit qui dicat. Subauditur igitur verbum aliquod, qui dicat, vel qui soletur, *Relinque mihi pupillos tuos, ego ipsos alam, vel sustinebo, vel illis adero tanquam pater filiis:* deinde, *viduae tuae in me sperent, vel confidant, aut quiescant super me.* Est enim hoc non leve solatium pereuntibus, dum intelligunt viduas suas habere quo fugiant, similiter et pupillos. Si quis moritur, et videt suam viduam nudari omnibus subsidiis, si videt suos pupillos miseros esse et egentes, vulnerat paternus amor, et maritalis etiam graviter eius animus. Hoc enim est ipsa morte acerbior, dum maritus non potest uxori suae succurrere, dum suos pupillos non sublevari ullo modo. Ergo quidam interpretes existimant hoc modo exaggerari cladem populi illius, quia nemo erit qui solatium pereuntibus afferat, et quodammodo se substituatur in vicem eorum qui moriuntur. Sed non male etiam conveniet ironia, si propheta in persona Dei adhuc loquatur, *mihi relinque pupillos tuos, ego ipsos nutriam: viduae tuae super me quiescant, vel in me confidant.* Sequitur enim postea, *Ecce quibus iudicium non erat, biberunt calicem, etc.* Sententia igitur haec non male fluat, si Deus mordeat ipsos Idumaeos, et ironice pronuntiet se fore iudicem contra ipsos, etiam postquam mortui fuerint. Scimus enim graviolem esse Dei vindictam quam usque ad tertiam et quartam generationem transcendit. Ergo sicut paulo ante pronuntiavit Idumaeos deletum iri, ipsorum semen, et fratres, et vicinos: ita nunc confirmat hanc sententiam, Quid? an expectas dum ego pater sim, vel tutor tuis pupillis? dum ego auxilium afferam tuae viduae? hoc frustra a me expectas. Breviter pungit propheta multo asperius animos Idumaeorum, quum Deus hic se sistit, et per ludibrium dicit se fore tutorem

pupillis et viduis. Saevierant enim promiscue adversus parvulos, et feminas, non pepercerant neque sexui, neque aetati. Deus ergo hic ostendit non esse cur quidquam solatii expectent quoad suos posteros, quia futurus sit vindex in tertiam et quartam generationem. Et certe coactum est quod alii dicunt: saltem non video qui conveniat pronomen, *ego eos alam*, cum reliquo contextu. Hoc igitur refero ad ipsum Deum, quod scilicet ipsos absumet eius vindicta una cum fratribus, et vicinis, et eorum semine. Et optime convenit ironica insectatio, quod scilicet Deus ostendat fieri non posse, ut succurrat pupillis, vel opem ferat viduis Idumaeorum, quum ita crudeles fuerint contra omnes pupillos et viduas. Sequitur deinde confirmatio,

12. *Quia sic dicit Iehovah, Ecce, quibus non erat iudicium* (ad verbum quibus non iudicium ipsorum) *ad bibendum calicem bibendo bibent: tu vero ipse immunis eris?* (vel immunis immunitatem adipisceris? vel tu vero immunis evades?) *non evades immunis, quia bibendo bibes.*

Confirmat proximum versum, meo iudicio, nempe vindictam Dei manere totum semen Esau, quia absurdum sit, durius tractari populum Dei, quam extraneos, et qui prorsus iugum excusserant. Ego enim de ecclesia interpretor quod hic dicitur, *quibus iudicium non erat ad bibendum calicem, illi bibent.* Quidam accipiunt de vicinis gentibus quae non erant tam sceleratae quam Idumaei. Sed frigida est illa expositio, et semper nobis spectandum est consilium prophetae, ut alibi diximus. Quid enim voluit nisi fidelibus ostendere, non esse causam cur desponderent animos, quantumvis graviter ipsos Deus affligeret? quia scilicet nihilo mitior futura erat poena, quam sumpturus erat de Idumaeis. Scimus enim nos valde torqueri invidia quam videmus melius esse impiis et reprobis quam filiis Dei. Et in hunc finem etiam compositus est Psal. 37: Ne aemuleris super reprobos, neque te exerceat ipsorum felicitas, quoniam statim peribunt, etc. Et David etiam Psal. 73 fatetur se quodammodo titubasse quum videret reprobos luxuriari in suis voluptatibus: interea filios Dei tractari miserrime. Propheta igitur noster hoc loco ut saepius alibi, respexit fideles, et voluit ipsos fulcire, ne succumberent oneri quum Deus tam ipsos affligeret quam Idumaeos: ideo dicit, sermonem suum dirigens ad ipsos Idumaeos, *Bibendo bibent calicem quibus non erat iudicium ad bibendum: tu autem immunis evades?* hoc est ego non parcam populo meo, et parcerem alienis? hoc non fiet. Videmus igitur propositam fuisse uberem materiam consolationis fidelibus, quum audirent non posse reprobos, qui

palam et ex professo erant Dei contemptores, effugere illius iudicium. Sed quaeritur nunc, quomodo dicat non esse iudicium ecclesiae, ut bibat ex calice irae Dei? Loquitur comparative, et haec solutio sufficere nobis debet. Certum est, meritis fuisse Israelitas quidquid passi sunt malorum. Deus ergo iuste ipsos castigavit. Deinde non fecit hoc temere, vel caeca iracundia: sed exsequutus est quod apud se prius statuerat. Fuit igitur illud iudicium Dei, hoc est decretum. Iudicium enim hic accipitur pro decreto Dei, quo singulis suam sortem destinat. Non est igitur iudicium Israelitis ut bibant calicem, nempe si quis eos comparet cum Idumaeis. Quare? Iterum hic oritur nova quaestio, nam Israelitae omnibus aliis peiores erant. Idumaei desciverant prorsus a Deo: sed extinctum fuerat apud ipsos omne lumen: deinde lex illis non fuerat data antequam Iacob in Aegyptum descenderet: inde post tempus Abrahae praefixum redimendis, habitabant in montibus a terra Canaan separatis. Ergo non tenebant quidquam de tota Dei lege, nisi quod inane symbolum circumcisionis adhuc erat apud ipsos. Sed Israelitae quibus fulgebant semper doctrina legis, erant prorsus inexcusabiles. Cur ergo dicit propheta non fuisse illis iudicium? Respondeo, hic non haberi respectum ad hominum personas, sed potius ad gratiam Dei qua dignatus fuerat complecti filios Israel. Quoniam igitur Deus gentem illam elegerat, respicitur hic specialis adoptio. Nam aequum est ut Deus indulgeat filiis suis: aequum est etiam, ut illis condonet potius quam alienis. Si quis a filio suo offensus fuerit, reconciliabitur: sed alienus non reperiet veniam. Nunc ergo videmus prophetam, non attendere quid meritis sit populus, et quam detestabilis esset eius impietas, et quanta poenarum gravitate digna: sed potius mentem suam dirigit ad illam Dei gratiam, qua voluerat eligere genus Iacob. Prius quidem elegerat totum genus Abrahae, sed sequuta fuerat abdicatio Esau: ergo solus Iacob fuerat superstes. Quum igitur Deus se exhibuisset patrem filiis Iacob, ideo propheta dicit non fuisse illis iudicium, ut biberent calicem: quia ratio hoc ferebat et communis sensus, ut Deus illis potius ignosceret, quam extraneis, quos iam reiecerat, et qui erant veluti membra putrida. *Quibus ergo iudicium non erat ad bibendum calicem, bibendo bibent: et tu immunis eris?* inquit. Summa est, si ita comburitur lignum viride quid futurum est arido? quemadmodum dicebat Christus. Similis est consolatio apud Petrum in 1. Can. Loquitur illic de afflictionibus, quibus nunc subiecta est ecclesia Dei. Quoniam autem nos teneri sumus et molles, et possent exasperari multorum animi, dicit Petrus, Si Deus tam severus est contra suos et domesticos, quid fiet reprobis? (1. Petr. 4, 17) quam horribilis

vindicta ipsos manet? Ergo nunc tenemus quorsum tendant prophetae verba, et qualis doctrina hinc colligi debeat, nempe ubi videmus iudicium incipere a domo Dei, sicuti propheta alibi loquitur, et Petrus etiam ipse: ubi inquam, Deus castigat suos filios, interea videtur ignoscere reprobis: patienter expectemus visitationem cuius ante facta fuit mentio. Et hoc semper nobis occurrat. Si hoc fit in viridi, quid in arido fiet? Tunc non invidemus reprobis, si Deus differat ipsorum poenas, neque statim exsequatur. Nam poenae quibus exercentur servi Dei sunt temporales duntaxat et finitae: quoniam sunt totidem medicinae. Sunt enim salutis adiumenta quaecunque patimur, sicuti docet Paulus. Ergo quum Deus paterne nos castiget non refugiamus eius paternam manum: et interea ne putemus melius agi cum reprobis, quia Deus suspendit sua iudicia adversus ipsos: quoniam tandem ipsi trahentur in suum exitium, quemadmodum hic dicit propheta. Quum autem loquitur de calice, usurpat formam loquendi satis familiarem scripturae. Nam metaphorice calicem vocat scriptura poenam, quae infligitur hominum peccatis, quia Deus singulis propinat pro iusta mensura. Sumit igitur pro confesso, clades non esse fortuitas: sed provenire ex manu Dei, ac si calicem porrigeret bibendum. Nunc dum affligit suos, coguntur bibere iram eius. Est ergo ille acerbus calix, et amarus. Sed reprobi postea bibunt venenum. Nam medicina etiam si gustu displiceat, quoniam amara est, tamen est salubris. Venenum autem hominem suffocat, et nihilo melius sapit quam medicina. Huc igitur spectat similitudo, quam usurpat Ieremias. *Bibendo bibent calicem domestici Dei*, qui tamen potius debuerant immunes esse singulari privilegio, quoniam Deus ipsos elegit in populum et in peculium. *An tu immunis*, inquit, *eris a bibendo?* Alloquitur omnes extraneos. Ante vidimus aliam loquutionem, Bibent usque ad faeces, quasi diceret, Deus non tantum potabit te amaro calice, sed potius suffocabit te, et strangulabit ipsa amaritudo, quoniam coget te Deus ebibere ipsas faeces. Sed idem tamen est sensus, quamvis formae loquendi sint diversae. Negat igitur immunes fore Idumaeos a iudicio Dei: quare? quoniam scilicet ne filiis quidem suis parcat Deus. Ergo hic nobis suggeritur optima consolatio, ubi Deus nos variis modis affligit, ut sciamus fieri aliter non posse: caeterum hoc esse praeludium extremi iudicii, ubi salus nobis certo est reposita, quoniam Deus nos purgabit temporalibus poenis, ut simus tunc immunes ab extrema vindicta. Quum autem impii sunt securi, sciamus occultum quidem esse Dei iudicium, sed tamen certum, et brevi ipsis eventurum. Quum enim dixerint, Pax et securitas, tunc instabit repentinus interitus. Sed iam sonat horologium.

13. *Quia per me ipsum iuravi, dicit Iehovah, quod in vastitatem, in opprobrium, in desertum, et in maledictionem erit Bosra, et omnes urbes eius erunt in vastitates sacculi (id est, perpetuas).*

Hic confirmat propheta quod iam vaticinatus est de Idumaeis: sed ut tollatur omnis dubitatio, dicit *Deum iurasse*, imo Deum ipsum inducit loquentem, quo magis emphaticus sit sermo: pronuntiat igitur Deus se iurasse interitum Bosra. Species ponitur pro genere, nam complectitur totam gentem sub parte una, sub oppido scilicet. Neque simpliciter pronuntiat Idumaeos vastatum iri, ac perditum, sed accumulatur plura verba, *Erit Bosra in vastitatem*, inquit: secundo *in opprobrium*, tertio *in solitudinem*, vel desertum, quarto, *in maledictum*. Non dubium est quin difficile fuerit persuasum, quod docebat propheta quia Deus nomen suum non prolicet temere. Quemadmodum enim vult nos ipso uti sobrie et reverenter, ita etiam non interponit tale et tam pretiosum pignus, nisi ubi cogit maxima necessitas. Certum igitur est, fuisse gravem causam, cur Deus iurando testatus sit quod hic legimus de interitu populi Edom. Dixi autem vix credibile fuisse quod docebat Ieremias, quoniam nulla erat belli materia: deinde regio munita erat suis claustris. Putabant enim Idumaei, ut visum est, se esse inexpugnabiles. Haec igitur ratio fuit, cur Deus iusiurandum interponeret. Interea quemadmodum ante admonui, consulere voluit suis fidelibus. Deus enim iurat, quo remedium adhibeat fidei nostrae infirmitati. Quia enim fere semper vacillamus, non sufficeret nobis simplex testimonium, nisi sancitum esset iureiurando. Haec igitur fuit iurandi causa. Deus dicitur per se ipsum iurare, quia non habet maiorem, per quem iuret, ut dicit apostolus. Homines in rebus obscuris et dubiis confugiunt ad Deum, qui cordium est cognitor, qui ipse est veritas, deinde quem nihil prorsus latet. Et pars est etiam divini cultus iusiurandum, quemadmodum colligitur ex multis scripturae locis. Quoniam ergo hic honor peculiariter in illum competit, nempe ut iuremus per ipsius nomen, ubi iurat ipse, non potest aliunde mutuari auctoritatem, quae sua dicta confirmet. Nam sibi faceret iniuriam. Audimus autem quid per Esaiam pronuntiet (42, 8), Non dabo gloriam meam alii. Ergo Deus legitimam iurandi formam nobis praescribit ubi per se ipsum iurat: aliquando dicitur Deus iurare per animam suam, vel per vitam, aliquando levare manum: haec sunt impropria, et translatitia: sed ratio loquendi quam proponit Ieremias diligenter notanda est, quia videmus quomodo rite iurandum sit, nempe ut nomen Dei in medium prodeat, quia solus et idoneus est testis et iudex in rebus dubiis et absconditis. Itaque in papatu foeda est et minime

tolerabilis idololatria, quod iurant per sanctos mortuos. Hoc enim est Deum spoliare iure suo: quia, ut dictum fuit, sicuti ipse solus est veritas, ita solus est idoneus iudex, ubi res sunt occultae, nec possunt definiri humano testimonio. Deinde notandae sunt loquutiones, quae expriment quid sit iurare, nempe ubi homines sese subiciunt Dei iudicio, et illum implorant iudicem. Quisquis igitur per sanctos mortuos iurat, perinde facit ac si substitueret ipsos in locum Dei, et faceret mundi iudices, et tribueret illis omnem potentiam. Testis est mihi Deus in animam meam, inquit Paulus (2. Cor. 1, 23). Deinde, Hoc faciat mihi Deus, et hoc addat (1. Sam. passim). His loquendi formis, quemadmodum dixi, exprimitur vis et natura iuriurandi. In summa tenendum est, ubi necessitas cogit ad iurandum, semper Deum manere solum iudicem: et ideo profanari sacrum eius nomen si per alios iuramus. Nunc ex aliis locis patet quid sit esse in opprobrium et in maledictionem, ubi scilicet quispiam quasi in theatro statuitur, ut sit exemplar dedecoris. Deinde ubi clades aliqua dat materiam execrationibus et maledictis, Deus te perdat sicut perdidit Idumaeos. Hoc est igitur esse in maledictum, quemadmodum alibi vidimus. Adiungit *urbes*, ubi significat vastitatem hanc non restringi ad aliquam partem regionis, sed extendi ad omnes partes. Dicit autem *fore in vastitates perpetuas*, ut tollat spem restitutionis. Nam quum antea aliquid admiscuerit solatii, ubi vaticinatus est contra Moabitas et Ammonitas: quod pertinet ad gentem Edom, spes omnis illis absconditur. Nec dubium est, quin meriti fuerint atrociorum vindictam, quia propior illis erat coniunctio cum Israelitis: ergo minus ferenda fuit eorum crudelitas. Deinde apparet fuisse magis intemperantes in sua saevitia, quam omnes alios populos. Neque enim sine causa dicitur in Psal. (137, 7): Memento Domine filiorum Edom, qui dicebant in die Ierusalem, Excidatur, excidatur radicibus ad fundamentum. Hinc igitur colligimus Idumaeos crudelius saevisse contra proprium sanguinem. Atque haec causa est, cur pronuntiet Deus ipsos cum urbibus fore in vastitates perpetuas. Nam nomen עולם, ut satis notum est, quod vertunt saeculum, accipitur pro diuturno tempore, et saepe etiam perpetuitatem designat. Sequitur,

14. *Auditum (hoc est, sermonem) audivimus a Iehovah: et nuntius ad gentes missus est, Congregamini (vel congregare vos) et venite super eam, surgite ad proclium.*

Iterum propheta docet cladis de qua loquitur autorem fore Deum. Nam si humanitus res fuissent expensae, nemo putasset fieri posse, ut Idumaei tam brevi tempore destruerentur. Ergo necesse

fuit attolli fidelium animos sursum. Et huc propheta spectat quum dicit hoc totum fore a Deo. Sed vehementior est sermo quum dicit *Audivimus auditum*: alii vertunt famam, sed improprie, meo iudicio. Nam quamvis שמעה saepius sumatur pro fama, vel rumore, tamen hic potius intelligi debet de praeconio, quod Deus promulgavit quasi per suos faciales. Similitudo enim est ab hominibus sumpta, qui bellum denuntiant hostibus suis solenni ritu. Dicit igitur Ieremias, *Auditam fuisse vocem* quae fuerit divinitus emissa, quia scilicet Deus voluit publice et palam hoc testatum fieri quod hic legimus de interitu gentis Edom. Nunc ergo teneamus sensum prophetarum, ubi dicit, *Auditum audivimus a Iehovah*. Nam sequitur paulo post confirmatio, et nuntius, vel legatus missus est ad gentes, inquit. Deus quidem neminem habuit legatum, vel facialem, cuius ore bellum denuntiaret Idumaeis, vel excitaret etiam Assyrios et Chaldaeos: sed ita loqui solent prophetae, ut homines in rem praesentem adducti agnoscant serium esse quod dicitur, nec carere effectu suo: quemadmodum prophetiae ipsae sunt totidem legationes: et hoc sensu, ut alibi diximus, prophetae aliquando urbes obsident et oppugnant: aliquando classicum canunt, nempe ut sciatur coniunctam fore exsequutionem cum eorum doctrina, quia Deus non frustra nec futiliter per ipsos loquatur. Interea propheta admonet Chaldaeos et Assyrios esse sub Dei manu, ut sibilo vel nutu etiam ipsos concitet ad bellum movendum, quemadmodum alibi dicitur, Sibilabit Deus muscae Aegypti (Isa. 7, 18), deinde Deus mandabit Assyriis et Chaldaeis. Ergo propheta significat Chaldaeos et Assyrios praesto fore ad Dei obsequium ac si conductitii essent milites, et nomen ipsi dedissent. Nunc videmus quam vim habuerit talis ratio loquendi. Inde enim discere poterant fideles, in Dei esse manu perficere quidquid per servum suum promulgabat: quoniam scilicet poterat uno verbo Assyrios et Chaldaeos movere, et attrahere, et armare, et committere in proelium, sicuti etiam dicit, *Congregamini, et venite contra eam et surgite ad proelium*. Loquitur autem de multis gentibus, ne quis putaret Idumaeos pares fore ad resistendum. Neque enim statim victus est qui impetitur a suis hostibus. Sed propheta occurrit huic dubitationi, et dicit multas fore gentes, quae collectis viribus irruant contra gentem Edom, ut nullae vires ad resistendum sufficiant. Eadem fere verba leguntur apud Abdiam. Nunc sequitur,

15. *Quia ecce parvum posui te inter gentes, contemptum inter homines.*

Interpretes magna ex parte sic exponunt, gentem Edom fore contemptibilem, quia Deus statuit

illam deicere ex sua dignitate, qua ad tempus praedita fuerat: et ita contextunt proximum versum ut sit causae redditio. Terror tuus decepit te, superbia cordis tui quae habitas in fissuris petrae, etc. Sed potest etiam aliter locus accipi, nempe quod Deus subsannet superbiam illius gentis, quae tamen debebat sibi temperare, quoniam pugnabat cum natura, ubi volebat se tantopere efferre. Et videtur mihi hic esse genuinus prophetae sensus. Ego quidem non insector diversam expositionem: sed tamen dicendum est quid mihi magis probetur. Existimo igitur hic subesse obliquam comparationem inter Israelitas et filios Edom, quae exprimitur clarius apud Malachiam primo capite: illic enim Deus extollit suam beneficentiam erga Israelitas, quod dederit illis terram opimam et fertilem, et relegaverit posteros Esau, et incluserit asperis montibus. Quum ergo Idumaei eiectione ab illa tam amoena et desiderabili haereditate, quae data fuerat filiis Abrahamae, essent quasi constricti squalidis montibus: ideo propheta deridet eorum superbiam, quod velut invita et repugnantem naturam conentur sese efferre. *Ego, inquit, parvulum posui te inter gentes, et contemptibilem inter homines.* Scimus autem minus posse ferri superbiam ubi nulla est gloriandi materia. Si quis obscurus ex vulgo sese attollat supra nobilissimos quosque, omnes conspuent in eius faciem. Est enim monstrum. Hac igitur ratione nunc dicit propheta quid vobis suppetit, cur ita superbiatis Idumaei? quanam est vestra facultas? quae gloria? Deus enim vos humiliavit. Ergo perinde est ac si musca vellet elephantem vincere magnitudine. Si cui magis placeat diversa expositio, sensus erit, Ecce ponam te parvum et contemptibilem inter gentes, quoniam fuisti nimium superbus. Sed dixi quid mihi placeat, nempe quod Deus hic obiiciat Idumaeis stultitiam, quia gloriari non dubitent absque ulla materia. *Ecce, inquit, Digo ostendit quam vilis sit et abiecta eorum conditio. Posui te parvum inter gentes, et contemptibilem inter homines.* Et certe non esset haec satis vehemens comminatio. Hactenus enim propheta detonuit contra Idumaeos, et postea rursus pergit. Si ergo nunc insereret quod legimus de parvitate, esset sermo frigidus. Non dubito igitur quin propheta describat statum illius gentis, qualis ante fuerat, nempe comparatione electi populi: imo aliarum gentium: quia etsi referti erant opibus, semper immunes fuerant ab omni molestia, non pertulerant quidquam iacturae: vivebant tamen in montibus parum foecundis, ut dictum fuit. Iam sequitur,

16. *Superbia cordis tui terror tuus* (alii vertunt idolum tuum, alii, stultitia tua) *decepit te* (est enim talis significatio verbi, quanquam diversa est lectio:

quidam enim legunt punctum in cornu dextro, alii in sinistro: sed melius convenit hic sensus: Decepit ergo te terror tuus, superbia cordis tui) *quae habitas in fissuris petrae* (vel rupis), *quae occupas altitudinem collis* (id est, collium, mutatio est numeri, sicuti etiam in סלע, nam significat rupes, plurali numero) *quamvis extollas tanquam aquila nidum tuum, illinc detraham te* (descendere faciam, ad verbum), *dicit Iehovah.*

Qui nomen primum accipiunt pro idolo referunt hoc ad superstitionem, quod scilicet fefellerit gentem Edom perversa fiducia, quam locabant in suis idolis. Sed illud videtur nimis coactum. Cur alii transferant stultitiam nescio. Melius convenit nomen terroris: פלץ significat terrere: unde nomen hoc est deductum. Et quum nomen hoc sumitur pro idolo, id fit per metaphoram, vel quod terrorem incutiant idola hominibus: vel quod manet terribilis exitus omnes eorum cultores. Sed retineo propriam significationem vocis. Quamquam terror hic accipitur active, quod scilicet Idumaei, quia erant formidabiles aliis gentibus, fuerint excaecati superbia propter falsam opinionem potentiae. Et expositive etiam additur, *superbia cordis*. Nam qui alios despiciunt, sese inflant perverso fastu, et ita efferunt suos spiritus. Quoniam ergo Idumaei acquisierant sibi famam gentis bellicosae, terror ille qui de illis conceptus fuerat, simul inflaverat eorum animos superbia: sed propheta dicit *eos decipi* quum sibi tantum potentiae arrogant. Interea continuat sermonem quem dixi: quasi diceret, Qui fit ut, quum Deus contemptibilem te esse voluerit, ita sumas tibi principatum inter gentes? tu pugnas cum natura, nempe, inquit, quoniam frustra hactenus tenuisti tuos vicinos, hinc factum est, ut turgeas superbia: sed haec mera est impostura: tu nimium erras, et te ipsum fallis quum ita existimas de tuis viribus: quum tamen debuerit tua conditio te ad humilitatem potius formare. Nunc videmus quam bene fluat contextus prophetae, et quam apte convenient inter se haec dicta. Ergo dicit stultam esse confidentiam, qua se decipit populus Edom, quem Deus contemptibilem reddiderat. Iam adiungit per concessionem, *Tu habitas in fissuris rupium*, inquit, *et occupas altitudinem montium*: quibus verbis concedit propheta aliquid Idumaeis: sed postea subiicit, munitiones, quibus putabant se protegi, fore evanidas: *quamvis attollas*, inquit, *tanquam aquila nidum tuum, ego te inde detraham*, inquit Deus. Videmus ergo prophetam ita concedere Idumaeis materiam gloriandi in suis munitionibus, quia undique erant oppositi montes ad arcendos hostium impetus: ut tamen simul demonstret hoc totum fore illis inutile. Ergo *quamvis extollas nidum tuum tanquam aquila*, hoc est, etiam si trans-

scendas nubes ipsas, quemadmodum vulgo loquuntur *ego te illinc extraham*. Hic autem locus docet primo, decipi eos omnes qui terrenis suis praesidiis confidunt: deinde quicumque sibi plus aequo arrogant, quasi configere adversus Deum: et ideo fieri non posse quin Deus ipsos prosternat. Hac igitur doctrina instituimur ad modestiam. Humilitas habet suas radices fixas in imo: itaque qui sese ultro submittunt, eorum conditio firma et stabilis est. Nam radix quae non apparet in superficie, sustinet arborem: sic etiam humilitas quae aon cognoscitur ab hominibus, vera et solida est nostra fultura. Quisquis igitur volitat, et sua temeritate se extollere conatur, provocat Deum quasi data opera. Et hic demonstrat propheta qualis maneat exitus eos omnes qui ita se sursum attollunt. Volunt enim locare nidum suum tanquam aquilae in summitate. Sed Deus illos detrahit et prosternit, quemadmodum Idumaeis contigit. Nunc sequitur,

17. *Et erit Edom in vastitatem, quisquis transierit super ipsam obstupescet, et sibilabit super omnes plagas eius.*

Hic rursus confirmat propheta quod dixit. Diximus autem quam necessaria fuerit talis repetitio: quia nemo putasset tam propinquam cladem instare Idumaeis. Repetit ergo non ut clarius explicet quod poterat alioqui esse obscurum: sed ut penitus defigat in animos fidelium quod alioqui erat incredibile. Dicit igitur *Edom fore in vastitatem*: postea, *quisquis transierit super ipsam obstupescet, et sibilabit super omnes plagas eius*. Hoc sibilare vel ad subsannationem referri potest, vel ad stuporem, aut saltem admirationem. Nam per ludibrium multi sibilant, aut concutunt caput: alii autem sibilant prae admiratione dum occurrit res insolita. Quoniam autem prius dixerat, *quisquis transierit obstupescet super eam*: libenter etiam interpretor de admiratione. Postea sequitur,

18. *Secundum subversionem Sodomae et Gomorrae, et vicinarum eius, dicit Iehovah, non habitabit illic vir, et non manebit in ea filius hominis.*

Exprimit pluribus verbis quod breviter complexus fuerat sub una voce. Dixerat Edom fore in vastitatem: nunc autem ostendit qualis futura sit haec vastitas, qualis scilicet fuit Sodomae et Gomorrae, et aliarum urbium. Deus enim, ut satis notum est, perdidit quinque urbes, contra quas fulminavit. Et hinc iterum colligimus, nihil spei fieri reliquum Idumaeis: ac si diceret propheta actum esse de ultimo ipsorum interitu: quia Deus vult ipsos prorsus esse deletos, et exstinctam eorum memoriam. Probabile tamen est aliquas fuisse

reliquias gentis. Sed hoc non pugnat cum vaticinio: quia qui fuerunt superstites post tempus illud, ita fuerunt dispersi, ut non efficerent populum unum, neque aliquod nomen. Et quamvis forte aliquos Deus elegerit ex illa gente, tamen fuit obscurior illa gratia, et quae vix potuit venire in rationem, quod esset incognita hominibus. Quidquid sit, tenendum est quod prius attigi, nempe Idumaeos sic fuisse maledictos, ut clades eorum multo esset durior, quam aliarum gentium, idque promeriti fuerant impia sua crudelitate, et tot contumeliis, quibus affecerant miseros Israelitas suos cognatos. Haec igitur ratio est cur nunc Ieremias terram illam comparet *Sodoma* et *Gomorrae*, et aliis urbibus vicinis. Non habitabit illic vir, hoc est, regio erit deserta. Et tamen ex historiis patet, fuisse adhuc regionem illam postea habitatam. Nam Romani, etiam locarunt illic aliquod praesidium. Sed propheta, quemadmodum iam dixi, intelligit nullos fore superstites ex Idumaeis, qui terram possideant, et in quibus vigeat aliqua memoria populi. Quamvis ergo terram illam postea occupaverint alii incolae, hoc nihil ad Idumaeos. Perierat enim ille populus, et ab eo tempore nulla sequita est restitutio, hoc autem sufficit ad complementum vaticinii. Imo fuit hoc aliquanto asperius, quod terra ipsorum recepit homines extraneos et advenas, quam si fuisset deserta. Sed tenenda est etiam loquendi ratio prophetis trita. Quum enim proponunt in exemplum *Sodomam* et *Gomorram*, hyperbolice loquuntur. Et non opus est hic coacervare multos locos ad id probandum. Qui enim mediocriter versati sunt in scripturis, satis tenent quoties fit mentio *Sodoma*e et *Gomorrae*, excludi omnem veniam ac poenae moderationem. *Isaias* capite primo dum misericordiam Dei commendat erga electum populum, dicit, Nisi Deus reliquum nobis fecisset aliquod semen perquam exiguum, essemus instar *Sodoma*e et similes *Gomorrae*. Et illa sententia, quemadmodum dixi, subinde recurrit: imo aliquoties propheta noster iam minatus fuit Israelitis interitum *Sodoma*e et *Gomorrae*. Non dubium est quin modum excedant verba, quoniam Deus non fulminavit contra alias terras vel gentes, neque in abyssum demersit, quemadmodum *Sodomam* et *Gomorram*. Sed in comparatione non conveniunt omnes partes. Quorsum autem, dicit quispiam, Deus ita modum excedit loquendo? Respondeo, non fieri absque iusta et necessaria ratione. Nam videmus ut homines obtorpeant ad Dei iudicia. Tanta enim est socordia in ipsorum animis, ut quasi leve aliquid praetereant, et pro nihilo etiam interdum ducant quidquid minatur Deus. Quoniam ergo adeo bardi sunt homines, neque moventur Dei comminationibus, ideo necesse est expergeri talem socordiam. Proinde *Sodomam* et *Gomorram* ponit illis

ante oculos. Et quemadmodum etiam dicit *Iudas*, illic exemplar propositum fuit omnium poenarum, quae manent reprobos. Ergo quasi in speculo semel repraesentare voluit Deus quam formidabilis sit vindicta sua erga omnes reprobos. Quum ita sit, huc pertinet comminatio, quod scilicet tam Idumaeos, quam alios similes Deus perditurus sit tanquam *Sodomam* et *Gomorram*, ut nulli sint superstites, tametsi superveniant alieni, qui succedant Idumaeis, et occupent eorum haereditatem. Non possem nunc absolvere: relinquemus alteram similitudinem.

19. *Ecce tanquam leo ascendet ab elevatione Iordanis ad tabernaculum fortitudinis: postquam quiescere fecero, faciam currere ab ea: et quis electus, super eam praeficiam? nam quis sicut ego? et quis contestabitur mecum? et quis hic pastor, qui stet coram facie mea (vel contra faciem meam)?*

Hic confirmat propheta tantam fore violentiam exercitus chaldaici, ut Idumaei ad resistendum pares futuri non sint. Dicit igitur *venturos Chaldaeos, quemadmodum leones conscendunt tanquam furiosi dum coguntur locum habitationis mutare*: sic enim interpretor quod dicitur de elevatione Iordanis. Variae sunt expositiones. Sed mihi haec una probatur, quod scilicet comparet Ieremias Chaldaeos leonibus, qui quotannis, vel saltem ubi erat maior inundatio, quaerebant latebras in montibus vel locis excelsis, quia non licebat recumbere in planitie: elevatio itaque Iordanis pro tumore accipitur, quum scilicet fluvius ille excreceret. Circa Iordanem leones habitasse ex pluribus locis colligitur. Quum ergo agerent in regione plana, fluvio crescente, locum habitationis mutabant. Hoc autem non fit sine violento impetu: scimus enim quanta sit in illis belluis truculentia: respicit autem Ieremias situm Idumaeae, quae Iordane et tota illa terra erat excelsior. Idem quoque postea dicit de *Babyloniis* capite proximo. Sed fieri potest ut hoc loco alluserit ad id quod erat satis tritum apud Idumaeos, idque est probabile. Sensus itaque est, meo iudicio, quemadmodum leones conscendunt in loca excelsa, dum Iordanis exundat, et excrecit: ita venient Chaldaei contra Idumaeos, et irrumpent tanquam furiosae bestiae. Hoc unum est. Deinde adiungit, *ad habitaculum fortitudinis*. Hieronymus vertit, *Ad pulchritudinem fortem*, sicuti nomen hoc ita fere interpretatur ubique: sed accipitur pro habitaculo forti. Alludit autem ad situm illius terrae, quia potuit videri inexpugnabilis, propterea quod circumdata erat montibus, quemadmodum alibi visum fuit. Alia ratio *Babylonis*, quam multi rivi *Euphratis* cingebant. Quod sequitur obscurum est, *ubi quiescere fecero faciam discurrere ipsum ab ea*: et etiam quidam exponunt particulam *et* aliter. Est quidem

causalis: sed saepe accipitur pro adverbio temporis, ut satis notum est. Quoniam autem ambiguus erat prophetae sensus, quidam divinarunt verba fieri de electo populo, ac si intelligeret propheta quum Dominus quietem dabit populo suo, tunc fugere ipsos faciet e terra Edom. Sed illa expositio prorsus extorta est. Et miror ita fuisse hallucinatos, quia non dubito quin propheta hic intelligat longo tempore tranquillos fuisse Idumaeos, sed subito venturam cladem, quae eos dispergat huc et illuc, et cogat salutem fuga quaerere: et ita poterimus elicere optimam sententiam, *Quum ergo quiescere fecero, vel ex quo eam quiescere fecero, faciam fugere ipsum ab ea*: quasi diceret, Hactenus passus sum gentem illam delitiri in suis copiis: et ita quietos iacere: sed repente dispergam huc atque illuc incolas, quia videbunt terram suam occupari ab hostibus. Denique hic fit comparatio duplicis status. Idumaei enim diu in faecibus suis iacuerant: quia nemo erat qui molestiam illis faceretur. Deus ergo concesserat illis diuturnam quietem: sed nunc pronuntiat se facturum, ut singuli sese in fugam proiciant, atque id repente: hoc autem oportuit diserte exprimi, ne ex tranquillo suo statu Idumaei conciperent fiduciam in futurum tempus: quemadmodum hypocritae abuti solent Dei indulgentia, et dum illos diu sustinet, existimant se elapsos esse ab omni periculo. Ergo ne talis fiducia decipiat Idumaeos, dicit propheta fugam fore ubi diu fuerant tranquilli. Quanquam potest etiam aliter exponi prius verbum, nam *וַיָּנֶח* significat scindere. Posset igitur ita accipi, Ubi fecero scissuram, quia Idumaei, ut dictum fuit, claustris undique muniti erant. Nunc Deus significat se facturum irruptionem quam comparat scissurae: et ista expositio non male conveniet. Postea sequitur, *et quis electus, ut super eam praeficiam?* Nunc advocat Deus robustissimos quosque, ut Idumaeae praeficiat non tanquam pastores, vel qui curam gerant terrae illius, et saluti prospiciant: sed qui opprimant tyrannica saevitia. *Quis ergo electus?* Interea significat Deus in manu sua et arbitrio esse omnes bellicosos homines: quasi diceret, Si Idumaei putant se fortitudine et viribus superare alios omnes, longe falluntur: ego enim reperiam qui polleant maiori virtute: nam praesto mihi erunt electissimi homines, ubi placuerit mihi eos praeficere, et ita facile subigent Idumaeos, quantumvis existiment se nunc excellere fortitudine bellica. Deus ergo hic non interrogat quasi de re dubia, *Quis electus, ut praeficiam eum super ipsam?* Sed ostendit sibi nihil fore negotii in perdendis Idumaeis, quia scilicet poterit accersere ex quacunque parte mundi volet quosque electissimos, et praeficere Idumaeae non tanquam pastores, ut dixi, sed tanquam crudeles tyrannos. Postea addit, *Quisnam sicut ego?* Confirmat proxi-

Calvini opera. Vol. XXXIX.

nam particulam: Deus enim attollit suam potentiam, quae solet contemni ab incredulis. Videtur quidem haec vulgaris esse sententia, *quis sicut ego?* Nam fatentur hoc omnes a minimo ad maximum. Videtur ergo propheta aliquid nimis humile proferre quum dicit *nullum esse deo similem*. Pessimi enim quique hoc agnoscunt, et minimus quisque puer hoc fatetur, et ita dictat naturae sensus. Caeterum si quis expendat quanta sit hominum superbia, reperiet hanc sententiam non ita esse vulgarem. Vix enim centesimus quisque est, qui Deo tribuat quod suum est. Nam ubi prodit in medium, quotusquisque movetur, sive promittat salutem, sive denuntiet poenas? imo qui tenent principium illud, Deum omnia posse, minimo tamen obstaculo statim rapiuntur ad vanas cogitationes, et prorsus evanescent tandem. Si quis persuasus sit, Deum timendum esse, ubi occurrerit aliqua materia perversae fiducia, suffocabitur primum illud quod iam mente conceperat: deinde prorsus exstinguetur. In summa, si diligenter expendimus quam contemptum sentiant homines de Deo, intelligemus sententiam hanc non frustra saepius iterari in scripturis, quod scilicet Deus nullum habeat similem. Nam si quis sese efferre audeat contra Deum, statim incutiet omnibus terrorem: interea potentia Dei pro nihilo ducitur. Videmus ergo ut fideles etiam ipsi minimum quemque Deo praeferant: imo muscas et pulices (ut ita loquar) opponere Deo non dubitent, imo et aequare: hoc quidem est plus quam pudendum, sed interea fieri solet, et ille fuit quasi perpetuus usus omnibus saeculis. Tenemus ergo nunc cur Deus hic tanquam rem magnam, et quasi incredibilem pronuntiet, *nullum sibi esse parem*. Hinc autem colligimus quid voluerit proxima particula quum diceret, *Ubi electus quem ego praeficiam?* subiicit enim continuo post, *nemo est similis mei*: quibus verbis ostendit in suo arbitrio esse totum mundum. Iam subiungit, *Et quis contestabitur mecum?* vertunt, quis mihi tempus praescribet? Sed qui ita vertunt obscurant prophetae sensum. Ego autem non dubito quin propheta significet neminem esse qui audeat litigare cum Deo, vel si quis tentare id ausit, tamen fore ridiculum, quia Deus omnes rixas quas movebunt homines solo flatu discutiet. Quum ergo dicit, *quis contestabitur mecum?* perinde est ac si diceret, Quis constituet se partem adversum me? ut vulgo dicitur. Quis ergo sese mihi opponet? vel audebit mecum descendere in certamen? vel quis audeat mecum iudicio disceptare? ideo verti, *quis contestabitur mecum?* Et videor hoc modo clare exprimere prophetae sensum. Postea dicit: *Et quis hic pastor qui consistat ex adverso?* Quum nomen pastoris usurpat, alludit ad similitudinem leonis. Hoc enim modo comparat ovibus Idumaeos. Tametsi enim erant plus satis feroces, tamen hic per-

stringitur eorum debilitas. Quemadmodum ergo ovis non potest se defendere contra leonem, ita propheta docet, Idumaeos non fore instructos virtute ad resistendum, ubi eos impetent Chaldaei. In summa, intelligit propheta quamvis Idumaei multos habeant protectores, nullum tamen fore qui consistat ex opposito quum Deus armatus prodibit, ut perdat gentem illam. Summa est, neminem fore vel iure, vel viribus parem Deo, qui vim ab Idumaeis arceat. Dixit enim, *quis contestabitur mecum?* postea, *quis pastor consistet?* Nunc tenemus prophetam consilium, nempe quia Idumaeis bellum est cum Deo, fieri non posse quin pereant, quia etiam si undique sibi accersant auxilia, neque iure, neque viribus poterunt consistere adversus Deum. Sequitur,

20. *Propterea audite consilium Iehovae, quod consultavit contra Edom: et cogitationes eius, quas cogitavit contra habitatores Theman: Si non minores gregis eos deiecerint, si non perdidierint super eos habitacula ipsorum* (vel si non perdant super ipsos habitacula ipsorum).

Hic propheta continuat quod coepit dicere de Idumaeis, et eorum interitu: sed praefatione utitur ad conciliandam verbis suis fidem. Dicit igitur *hoc esse consilium Dei, et eius cogitationes*. Humanitas loquitur: transfert enim ad Deum quod proprie eius naturae non convenit. Deus enim non deliberat, sed ante mundi creationem semel decrevit quidquid erat factururus: neque etiam in utramque partem agitatur suas cogitationes, ut homines solent, quibus statim non occurrit quid rectum sit, vel opus factu. Nihil ergo tale in Deum cadit. Sed satis trita est ratio loquendi, dum transfertur quod hominibus proprium est ad Deum ipsum. Interea notandum est, non abs re id fieri quia ubi Deus loquutus est per servos suos, semper revocamus in dubium, dicaturne id serio, et mutarine possit, ac sit revocabile. Denique amplectimur quidquid leve est et frivolum, et statim illud nobis persuadetur. Ubi autem Deus aliquid pronuntiat, hoc subiicimus nostris commentis, et movemus centum controversias de singulis rebus. Hoc, sed posset hoc vel illud accidere: sed fieri potest, ut Deus non serio loquatur. Quoniam ergo homines nunquam acquiescunt in verbo Dei, ut par erat, ideo prophetae ex communi usu mutantur has loquendi formas, quod Deus ita cogitaverit, quod ita decreverit. Summa est, quidquid hactenus vaticinatus est Ieremias de Idumaeis, id non posse retractari, quoniam sit stabile decretum, quod perinde fixum est, ac si Deus centum et mille annis id apud se cogitasset. Nunc adiungit: quantum ad habitatores Theman, intelligit Idumaeos: sed nota est haec repetitio: prius posuit

nomen Edom, nunc addit habitatores Theman. Theman autem et Seir sunt synonyma interdum. *Si non deiecerint eos*: verbum significat proprie trahere, sed trahere per contumeliam et opprobrium, quemadmodum ubi trahitur cadaver per lutum. Ergo hic deiectionem probrosam intelligit propheta. Dicit autem, *Si non traxerint eos minimi gregis*. Hic aliter loquitur quam paulo ante. Vocavit enim Chaldaeos electos, et celebravit eorum robur, nempe ut detraheret inanem fiduciam Idumaeis: nunc autem longius progreditur, quia scilicet non opus erit magna virtute ad profigendam gentem illam, quia minimi quique poterunt illos prosternere in terram, deinde cum ignominia per terram trahere. Etsi autem loquutiones diversae sunt, sensus tamen idem manet, nempe quod Deus fortitudine armabit Chaldaeos, ut facile terram Edom perdant: deinde etiam si secundum carnem non pollerent tanta virtute Chaldaei, fore tamen superiores Idumaeis, quia in manu Dei est victoria: et posset per muscas operari sicuti per homines: et per pueros sicuti per gigantes. Est autem formula iurandi quum dicit, *Si non traxerint*. Nam est eclipctica loquutio, ut saepius visum fuit. Subaudiri autem debet obtestatio, ne posthac adhibeatur mihi fides, ne me existimetis Deum. Denique est iurandi forma quae magis affirmat, quam si simpliciter dixisset, trahent eos minimi quique gregis. Quidam vertunt, si non ponant, quasi deductum esset a שם, quod est ponere: sed est a שם, vel a שם, ut quidam existimant: quanquam potius est שם. Interea non dubium est quin significet propheta, Si non perdant, aut devastent super ipsos habitacula ipsorum. Sequitur,

21. *A voce ruinae ipsorum contremuit terra: clamor vocis eorum in mari rubro auditus est.*

Pluribus verbis insistit propheta in una re, quae satis per se erat facilis. Sed quoniam non ita promptum erat, Iudaeis persuadere quod hactenus visum fuit de interitu Idumaeorum, propheta continuat eandem sententiam. Dicit igitur *terram contremuisse a sonitu ruinae ipsorum*, quibus verbis significat tantam fore cladem, ut concutiat omnes vicinas regiones: quemadmodum ubi moles aliqua concidit, terra movetur, ita quum diu in sua opulentia gloriati essent Idumaei, clades eorum potuit terrore afficere omnes vicinos. Ergo ne existiment Iudaei incredibile esse quod dictum fuit, dicit propheta. Etiam si terra contremiscere debeat, Deus tamen evertet hanc gentem. Postea, *Clamor vocis eorum auditus est in mari rubro*. Distabat autem mare הַיָּם, quod vocant rubrum, satis procul, quam proprie est caricosum, et ■ iuncis impositum fuit hebraicum nomen. Caeterum quod ad rem

spectat, intelligitur mare rubrum. Dixi autem satis longam esse locorum distantiam, et hoc etiam vult propheta, tantam et tam gravem fore concussionem terrae Edom, ut fragor ipse tremefaciat mare illud, quod tamen erat aliquo spatio remotum. Sequitur,

22. *Ecce tanquam aquila ascendet, et volabit, et expandet alas suas super Bosra: et erit cor fortium Edom die illo sicut cor mulieris anxiae.*

Iterum de celeri adventu Chaldaeorum loquitur: quasi diceret, Ubi conditio illius gentis visa fuerit pacata, ut securi in nido suo quiescant, tunc repente, inquit, venient, aut volabunt potius Chaldaei. Comparat enim ipsos aquilis, ut significet celerrimam fore et pernitem expeditionem. Quo tempore hoc praedixit propheta nemo fuisset suspicatus Chaldaeos fore hostes Idumaeis. Nam optime inter se consentiebant: imo scimus fuisse modis omnibus attentos, ut sibi favorem apud Chaldaeos acquirerent. Ideo dicitur in Psalmo (137, 7), Memento Deus filiorum Edom qui dicebant in die Ierusalem, Excidatur, excidatur: quibus verbis notatur impia conspiratio illius gentis cum Chaldaeis. Nec dubium est quin omnibus officiis prosequi studuerint Chaldaeos, ut lucrum inde captarent: ideo propheta hic subitam mutationem designat ubi dicit *similes fore aquilis Chaldaeos, qui expandent alas suas super Bosra*. Vidimus alibi hanc fuisse primariam urbem gentis illius. *Et erit, inquit, cor fortium Edom die illo sicut cor mulieris anxiae*. Vidimus etiam quanta superbia fuerint inflati Idumaei. Quum ergo putarent se pollere et virtute, et consilio, et aliis omnibus, propheta hic ostendit *cor fortium tunc effeminatum fore*, quod non staret nisi corda hominum essent in Dei manu: Deus ergo unus est, qui sustinet nos et animat, et dat nobis constantiam: qui idem etiam ubi vult debilitat animos nostros: et id facit in singula momenta: et ideo non frustra exprimitur dies ille, quia Deus non tantum cuique nostrum partitur quantum virtutis vult, sed eripit etiam singulis momentis quam dederat fortitudinem. Hinc fit, ut mollescant corda fortium: deinde ut timidissimi interdum fortiores sint leonibus, nempe, prout etiam Deo placuerit vel corda deicere vel erigere. Notandum autem est, hic nihil spei residuum fieri Idumaeis. Quum antea haec propheta de aliis gentibus loquutus est, dedit illis aliquid consolationis. Hic autem non temperat vindictam Dei, sed adiudicat Idumaeos aeterno exitio, idque sine ulla spe, nempe quia Deus longo tempore eos sustinuerat: ipsi autem scelerate abusi fuerant eius tolerantia: pepercerat ipsis ex quo venerant filii Israel ex Aegypto. Nam negaverant illis transitum: et tamen filii Israel cum magna molestia longum circuitum fecerant potius quam ut

attingerent eorum terram: ille fuit singularis favor erga ipsos. Et debuerant si qua fuisset in ipsis gutta humanitatis, agnoscere beneficium sibi praestitum. Atqui crudeliter saevierant contra fratres suos, neque unquam destiterant saepius admoniti. Non mirum igitur est, si Deus nunc devovet eos exitio, et vaticinia profert desperationis plena: hoc diligenter notandum est, ut discamus ubi Deus nos tolerat, non habere ludibrio eius patientiam, sed mature respicere, ne scilicet ubi coeperit surgere in iudicium, prorsus nos consumat. Nunc sequitur,

23. *Ad Damascum: Pudefacta est Chemath, et Arphad, quia rumorem malum audierunt: in mari pavoris ad quiescendum non potest (hoc est, quod quiescere non potest).*

Hic Ieremias disserit de regno Syriae, quod intelligit per Damascum, quae erat sedes regia, quemadmodum satis notum est. Fuerant autem Syri infesti Israelitis ab initio: et satis celebres ac notae sunt historiae, et continua bella per multos annos recitant. Iam coeperant reges Israel foedus percutere cum Syris, ut aggredierentur fratres suos Iudaeos. Hinc factum est igitur, ut Syri multas molestias exhibuerint Iudaeis: et amici Israelitis fuerint usque dum utrumque regnum deletum fuit a Chaldaeis. Unde probabile est hoc vaticinium editum fuisse quum adhuc staret regnum Israel, vel saltem ante ultimam cladem. Attritum enim fuit antequam prorsus excideretur, quemadmodum alibi dictum fuit. Hoc praefari necesse fuit, ut sciamus quo consilio Deus protulerit hanc sententiam contra Syros, nempe quia ab initio hostes fuerant Israelitis: deinde vires suas cum illis coniunxerant ad opprimendos Iudaeos. Semper igitur fuerant quasi flabella diaboli ad consumendam Dei ecclesiam. Deus ergo hic ostendit cladem, quae ipsos manebat, esse iustam mercedem impiae crudelitatis, quam exercuerant adversus electum populum. Hoc tenendum est. Dicit autem *confusam esse Chemath*, quam existimant esse Antiochiam Syriae. Plures Antiochiae celebrantur, sed Chemath versus Ciliciam fuit valde famosa. Dicit igitur tam urbem illam Chemath, hoc est, Antiochiam, *esse pudefactam, quam Arphad*, quae erat etiam urbs opulenta. Adiungit, *quia audierunt sinistrum rumorem*, inquit, malum rumorem: quibus verbis significat territum iri regnum Syriae sola fama. Nemo id putasset, quia quum essent coniuncti Israelitis, putabant sibi satis esse potentiae ad hostes suos arcendos. Quum ergo extra periculum ita fortes essent, propheta deridet eorum confidentiam, et dicit solo rumore ita fore pavidos, ut pudefiant tanquam victi ab hostibus. Postea adiungit liquefactos esse. Nam מִיִּם significat dissolvi et liquefieri: sed hic

diversa est lectio, quoniam multi codices habent כִּים רִאָה: et qui ita legunt coguntur torquere prophetæ verba. Ad verbum est, Pudefacti sunt in mari pavor ad quiescendum, vel ut quiescere faciat non potest, vel non poterit. Videmus quam dura sit loquutio: eliciunt tamen hunc sensum, quod liquefactæ fuerint illæ urbes sicuti qui in mari navigat, et prae pavore non potest cor suum tranquillare: sed, quemadmodum iam dixi, ita torquentur prophetæ verba. Si autem legimus pro כ, literam כ, quæ est nota similitudinis, sensus optime conveniet, *sicuti mare pavoris*, id est, turbulentum (ita genitivus ponetur vice epitheti, et hic etiam est usus scripturæ) *quod quiescere vel tranquillari non potest*. Quantum ad summam rei spectat, non multum interest, significat enim propheta Syros similes fore mari turbulento, quod agitur varie, ut undæ inter se configant. Si quis hoc ad personas referre malit, nempe ad navigantes, etiam eodem redibit sententia. Summa igitur est, quum Syri fuissent omnibus terribiles, fore pavidos ad solum rumorem belli, ita ut liquefiant, neque possint consistere: quemadmodum mare ubi tempestas aliqua dominatur, nullam habet quietem, sed movetur in omnes partes. Postea adiungit,

24. *Remissa est (vel, debilitata) Damascus: convertit se ad fugam, et tremor apprehendit eam: angustia et dolores tenuerunt eam tanquam parturientem* (quia sonat horologium non prosequar ulterius).

Debilitata est Damascus, convertit se ad fugam (vel, ad fugiendum), terror apprehendit eam, et angustia, et dolores tenuit (ad verbum, tenuerunt) eam sicut parturientem.

Prosequitur eundem sermonem propheta: nam quia floruerat regnum Syriae, et excelluerat magnis opibus, vix credibile erat posse tam cito everti. Haec igitur ratio est cur propheta suo more cladem illius regni pluribus verbis describat, nempe ad confirmationem. Dicit ergo *remissam esse Damascus*, vel debilitatam. Hoc enim verbum significat aliquando cessare. Ideo intelligit fractam viribus. Porro sub unius urbis nomine, quemadmodum heri dictum fuit, comprehendit totum illud Syriae regnum, quod nobile fuit et divitiis, et amplitudine, et numero etiam hominum. *Convertit se ad fugiendum*, inquit. His verbis significat nullam fore salutem residuam Syris, nisi ut diffugiant in alienas regiones. Est autem haec salus valde misera, ubi aliter homines sibi consulere non possunt, quam consciscendo sibi voluntarium exsilium. Rationem adiungit: *Tremor apprehendit eam, angustia, et dolores ipsam tenebunt sicut parturientem*. Quoties haec similitudo ponitur in scripturis, exprimitur subitum aliquod malum et inopinatum. Dubium igitur non

est quin propheta intelligat repentinam fore cladem Syriae, ne suis opibus confidant, vel etiam alii existiment esse extra periculum, ubi vident et hominum multitudinem, et rerum omnium copia esse unitam. Nunc sequitur,

25. *Quomodo non est relicta urbs laudis? civitas gaudii mei?*

¶ quidam existimant esse supervacuum: ideo simpliciter vertunt, Gaudii, sed videntur adducti ratione parum firma: quod putabant esse absurdum, vocari urbem gaudii prophetæ, quum tamen non deberet Damascus ullo amore vel benevolentia prosequi. Atqui scimus prophetas non semper loqui ex proprio sensu, sed adsciscere sibi alienas personas: ideo poterimus commode legere ut verba sonant, *civitas gaudii mei*. Porro Ieremias acrius insultat Damasco quum ita miratur eius excidium: *Qui fieri potest*, inquit, *ut urbs laudis*, hoc est, urbs celebrata: *deinde urbs gaudii mei*, hoc est, quæ erat nobile spectaculum ad omnes exhilarandos: *qui fieri ergo potest, ut haec urbs non fuerit derelicta*, hoc est, ut non fuerit ei parcitum? neque enim derelictam intelligit quæ deseritur a suis incolis, vel quæ redigitur in solitudinem: sed derelictam accipit pro intacta vel incolumi. Caeterum semper tenendum est quod saepius diximus, prophetas ubi ita per admirationem loquuntur, non attollere stylum rhetorico more, ut ostentent facundiam, sed respicere semper quid utile sit. Necesse erat violenter penetrare in animos ubi agebat propheta de excidio tantæ urbis. Ergo haec admiratio continet in se occupationem quam vocant. Occurrit enim dubitationi, quæ poterat obstare quominus fides adhiberetur vaticinio. Statim singulis hoc poterat venire in mentem, *Qui fieri potest ut pereat Damascus?* Propheta igitur anticipat et ostendit, quamvis hoc alienum sit a communi sensu, tamen quia Dominus ita decrevit, certum fore interitum urbis illius. Nunc ergo tenemus consilium prophetæ. Sequitur postea:

26. *Propterea cadent electi eius* (aut, robusti iuvenes: בחורים, enim proprie sunt electi: sed transfertur hoc nomen ad eos qui sunt in pleno vigore, aut flore ætatis) *in compitis eius: et viri militares silebunt* (alii vertunt, excidentur: et metaphorice accipitur illo sensu hoc verbum), *in die illo, inquit Iehovah exercituum.*

Hic propheta quodammodo se ipsum corrigit, et pronuntiat quamvis ruina Damasci attonitos reddat omnes, fore tamen certam: et ita interpretor particulam, לכן. Est rationalis particula apud Hebraeos, propterea, propter hanc causam. Ideo existi-

mant hic rationem exprimi cur Deus urbem illam perdere decreverit, quod scilicet iam olim coeperat bellum movere contra Israelitas: deinde contra Iudaeos: et ita non destiterat persequi Dei ecclesiam. Sed simpliciter hoc loco ponitur pro affirmatione, quemadmodum et aliis pluribus. Propheta igitur hic admirationem illam qua usus fuerat, compescit: quasi diceret, Quidquid sit, ita statutum est Deo. Quamvis ergo omnes obstupescant ad interitum Damasci, *cadent nihilominus adolentescentes eius*, etc. Summa est, nullam sub coelo tantam esse potentiam quae Deo resistat. Ergo Damascus quoniam erat devota exitio, non potuit iudicium illud effugere, quamvis hominum opinione esset inexpugnabilis. Et contextus hic notandus est. Ubi enim nos occupant quae occurrunt, et exposita sunt sensibus nostris, semper obiiendum est ex adverso. Atqui necesse est impleri quidquid statuit Deus. Quamvis ergo videantur coelum et terra conspirasse ad impediendum coeleste decretum, sciamus acquiescendum esse in sermone Dei: et semper in memoriam nobis veniat haec particula, *לן*. Diximus enim Ieremiae fuisse propositum, quidquid poterunt mentibus suis concipere homines, quodammodo subigere: quia hoc unum sufficit, Deum statuuisse quod pronuntiat. Sequitur,

27. *Et accendam ignem in muro Damasci, et consumet palatia Benhadad.*

Hic Deus ipse loquitur, et pronuntiat se fore autorem huius excidii, de quo vaticinatus est Ieremias. Utitur autem similitudine, quoniam nulla est maior violentia, vel magis formidabilis, quam incendii. Scimus enim maximas quasque urbes statim absumi, vel redigi in cinerem, ubi ignis coepit flagrare. Deus ergo comparat incendio cladem urbis, quamvis non fuerit ignis subiectus ad muros exurendos, et palatia regis. Sed metaphorice intelligit propheta tantam fore cladem urbis, ac si igne consumpta foret. Interea revocat fideles ad iudicium Dei, ut sciant profectum esse ab eius manu quidquid acciderat Syris, quia parum prodesset videre tales clades, nisi simul accederet haec doctrina, iustas poenas divinitus infligi sceleribus hominum. Porro quum loquitur de palatiis Benhadad breviter causam designat cur tam severe acturus sit Deus cum Syris. Diximus autem semper fuisse molestos electo Dei populo. Nam initio conati sunt evertere regnum Israel, postea foedus cum regibus Israel pepigerunt, sed ut terram Iehudah prorsus deleverent: et multae fuerunt eiusmodi conspirationes. Benhadad vero, sicut legitur in priore libro Regum, graviter afflixit Israelitas. Colligitur quidem ex temporum supputatione plures fuisse Syriae reges hoc nomine: non quod fuerit commune nomen, sicuti reges Aegypti vocati

sunt Pharaones: et reges alii etiam sumpserunt sibi nomen aliquod favorabile, sicuti imperatores romani vocarunt se Caesares. Sed legimus ultimum Benhadad fuisse filium Asael, qui etiam erat rex Syriae, ideo dixi non fuisse commune nomen. Quum vero historia sacra satis demonstret fuisse plures, qui vocati fuerint Benhadad, non dubito quin propheta respiciat ad illum primum, qui coeperat gravis esse et molestus Israelitis. Ergo causam designat cur statuerit Deus perdere Damascum. Sustinuerat enim pro sua clementia Syros ad longum tempus: sed quum videret non resipiscere, quin potius addere scelera sceleribus, nunc tandem ubi conscendit tribunal suum, dicit *ignem quem subiiciet muris Damasci* consumpturum palatia Benhadad, hoc est, palatium illud, unde tot mala eruperant, et unde tanta crudelitas, quae afflixerat miseram ecclesiam. Haec summa est. Sequitur nunc,

28. *Ad Kedar, et regna Hasor, quae percussit Nabuchadrezar rex Babylonis: Sic dicit Iehovah, Surgite, ascendite adversus Kedar, et perdit filios Kedem (vel Orientis).*

Subiicitur nunc aliud vaticinium adversus Kedarenos, qui tenebant partem Arabiae. Alibi etiam fit eorum mentio: et probabile est vicinos fuisse Syris, nec procul dissitos a Iudaea. Conqueritur enim David (si tamen autor est illius Psalmi) se habitasse inter filios Kedar, Psalmo 120: *Hei mihi, quia versari cogor apud Mesech, et cum filiis Kedar*. Quisquis autem fuerit propheta, qui Psalmum illum composuit, tamen probabilis est coniectura, Kedarenos, quamvis non essent contigui Iudaeae, non fuisse tanta distantia remotos: et diximus fuisse Arabiae incolas. Adiungit autem propheta *filios Kedem*, ita vertunt quidam, ac si esset nomen proprium gentis: et Moses docet Kedem fuisse unum ex filiis Ismaelis. Fieri ergo potest, ut populum illum adiunxerit Kedarenis etiam Ieremias. Sed tamen inclino potius in diversam sententiam, quod eosdem vocet filios Orientis, respectu Iudaeae, non quod essent propinqui vel Persis, vel aliis orientalibus populis: sed tantum designat plagam illius terrae, Iudaeae respectu scilicet. Cur autem Deus vindictam de populo illo sumpserit, causa non exprimitur: sed fieri potest, ut olim multas iniurias intulerit Israelitis. Deus ergo qui diu illis pepercerat, tandem apparuit severus vindex. Etsi autem incognita fuerit ratio, profit tamen Iudaeis agnoscere, extendi per omnes mundi plagas Dei manum ad sumendam vindictam. Nam hinc ratiocinari poterant, merito se affligi, quod Deo rebelles fuerant. Scimus enim servum, qui sponte et quasi per contumeliam domino suo non pareret, mereri poenam duplicem. Iudaei ergo quum viderent bar-

baros illos, et quasi similes feris, non tamen effugere Dei vindictam, poterant secum expendere quam iusta essent contra ipsos Dei iudicia, quem scientes et volentes spreverant. Ergo haec una fuit utilitas vaticinii. Deinde, ut alibi diximus, tenenda est generalis regula, nempe quum accidunt mutationes in mundo, quia tunc quasi evanescent hominum sensus, ideo necessariam esse hanc admonitionem, Deum in omnibus illis mutationibus sic dominari, ut fortuna nullum locum teneat. Nam quum instar diluvii clades grassantur per totum mundum, tunc sicuti dictum fuit, putamus fortuito et temere tantam perturbationem contingere. Nam si partem aliquam orbis Deus affligeret, posset nos ad aliquam cognitionem deducere discrimen, affligitur pars una, altera autem est immunis. Sed ubi mala totum mundum obruunt, tunc sublato discrimine, putamus omnia esse confusa, nec possumus colligere mentes nostras, ut sciamus Deum sic de omnibus poenas sumere, ut tamen sua iudicia temperet, prout aequum est, pro immensa et incomprehensibili sua sapientia et aequitate. Quoniam ergo moderatio haec quam tenet Deus in suis iudiciis non perspicitur hominum mente et iudicio: ideo necesse fuit, quum Deus vellet semel fulminare per totum orbem, praemoneri Iudaeos, ut semper attentis essent ad eius manum. Videbant se perditos: videbant idem contigisse Aegyptiis, deinde omnibus aliis vicinis gentibus: tandem habuit etiam Assyria suas vices: postea Chaldaea: tandem Medi, et Persae simul fuerunt afflicti. Quum ergo nulla pars intacta maneret, quis non putasset omnia sursum et deorsum volvi quasi caeco et temerario impetu? Ergo non abs re praemonuit Deus fideles, ne in tanta rerum vicissitudine et turbulentis mutationibus putarent omnia permixta esse, sed agnoscerent Deum e coelo moderari tales confusiones. Haec igitur ratio est, cur prophetae tam diligenter concionati sint de cladibus omnium gentium. Nunc veniamus ad Kedarenos: *Ad Kedar*, inquit, *et regna Hasor*. Dubium non est quin haec fuerit ampla regio, quia vix credibile est fuisse nomen urbis. Vocantur regna Hasor: quis diceret unam fuisse duntaxat urbem? Certum est, Hasor urbem fuisse, cuius fit mentio in historia Iosuae: sed hic Hasor vocatur ampla ditio, quae contigua fuit Kedarenis. Dicit autem *omnes illos populos fuisse percussos a Nabuchadnezzar*, quia forte Iudaeis minus erant cogniti barbari illi homines. Interea notandum, nondum fuisse percussos a Nabuchadnezzar, quum de eorum interitu disseruit propheta: sed hoc adiungitur ad confirmationem vaticinii: quasi diceret Ieremias, re ipsa fuisse completum tandem quod multi neglexerant, imo habuerant ludibrio. Nam quum minitaretur excidium illis remotis gentibus, credibile est fuisse derisum a suis popularibus. Iam autem dicit se

non futiliter fuisse loquutum, sed eventu ipso comprobata fuisse suam vocationem, quia percussi fuerint a Nabuchadnezzar, sicuti praedixerat. Haec autem summa est vaticinii, *Surgite, conscendite adversus Kedar, et perditae filios Orientis*. Hic alloquitur propheta ipsos Babylonios, sed Dei nomine, sicuti erat praeco. Et diximus servos Dei quasi pro summa potestate praecipere et iubere quidquid futurum est, ut scilicet plus reverentiae et dignitatis sermoni vel doctrinae suae conciliet. Contemnunt enim prophetia ab hominibus profanis: et iactant esse verba duntaxat. Ergo servi Dei ut ostendant effectum coniunctum esse cum sermone suo, suscipiunt Dei personam: ita audacter praecipunt summis regibus, quemadmodum nunc facit Ieremias, *Surgite*. Quosnam hic compellat? regem babylonium, summum illum monarcham: deinde tam Assyrios, quam Chaldaeos alloquitur: iubet tamen *ut surgant et conscendant*, ac si haberet illos paratos ad suum obsequium, nempe quia non loquitur nisi ex Dei mandato. Et notandae sunt diligenter tales loquendi formae, et discamus ita amplecti quidquid Dei nomine profertur, ac si res ipsa iam esset ante oculos: deinde sciamus ita subiectam esse Deo totius mundi potentiam, ut omnia regna terrae praesto sint ad implendum eius sermonem. Ergo ubi Deus ipse loquitur, sic apprehendere oportet efficaciam sermonis, ac si coelum et terra iam praesto essent ad parendum et complendum quidquid ipse mandaverit. Sequitur,

29. *Tentoria eius (tabernacula eius) et greges eius tollent, et cortinas eius, et omnia vasa eius, et camelos eius sument sibi, et clamabunt, terror undique* (aut, vocabunt super eos terrorem ab omni circuitu).

Quum de tabernaculis et cortinis verba facit propheta, respicit ad gentis illius morem. Scimus enim Arabes habitasse in casis et tentoriis, quemadmodum adhuc hodie. Deinde erant homines pecuarii. Neque enim habebant agros fertiles, sed ducebant per deserta greges suos: deinde erat illic magna copia camelorum. Haec igitur ratio est cur propheta *tentoria, et cortinas et camelos, et greges nominet*, quia scilicet disserit de Kedarenis, qui non habitabant in regione fertili, non habebant agros arabiles: neque enim referti erant aliis opibus, neque habebant urbes et palatia. Summa est, adiudicatos esse exitio Kedarenos, ideoque expositos in praedam hostibus suis. Quia autem hoc difficile erat creditu, adiungit, *Clamabunt contra eos, terror a circuitu*: significat his verbis propheta tantum fore pavorem, ut sinant omnes opes suas diripi, neque audeant sese opponere, quoniam scilicet undique terror ipsos apprehendet. Qui legunt, Voca-

bunt undique terrorem, metaphorice putant hoc dici de militibus, qui terribiles erant. Quidam etiam dicunt, rex ipse Babylonis vocabit, aut accerset pavorem omni ex parte contra ipsos. Sed magis probabilis est altera expositio, quod ubi hostes clamabunt, *Terror, terror*, tanquam victores, sola voce praevalerunt. Hic, meo iudicio, genuinus est prophetae sensus. Nunc sequitur,

30. *Fugite, abite procul valde, profundaverunt ad habitandum incolae Hasor, dicit Iehovah, quia consultavit super vos Nabuchadnezzar rex Babylonis consilium, et cogitavit contra vos cogitationem.*

Hic continuat Ieremias suum sermonem: sed clarius exprimit quod iam dixerat, *Fugite, inquit, et abite procul valde*. Quod sequitur per parenthesin lego, *Profundaverunt ad habitandum incolae Hasor*. Postea contexit sermonem suum Ieremias, *Quoniam consultavit super vos Nabuchadnezzar et coepit consilium*, etc. *Iubet ergo ipsos fugere, et quidem procul, quoniam Nabuchadnezzar statuerit ipsos perdere*: quanquam per *consilium* et *cogitationem* significat propheta rationes occultas, quibus populum illum oppressit quum nihil tale metueret. Quum ergo pecuarii illi homines secure in suis montibus degerent, Nabuchadnezzar copias suas paravit, deinde disposuit omnia: et ita fuerunt obruti eius consilio, et astutia non minus quam viribus. Non igitur supervacuum est quod propheta hic dicit *de consilio et cogitatione Nabuchadnezzar*: quia perstringit oblique socordiam illius gentis, quae sibi non cavebat, quae putabat deserta sibi esse optimum latibulum. Quum ergo ita secure degerent, propheta hic admonet negotium illis fore cum hoste vafro, qui agitabit et coquet domi sua consilia: deinde quod diu meditatus fuerit tandem exsequetur suo tempore. Sequitur autem parenthesis, *Profundaverunt*. Ut clarior sit sensus, ideo subaudienda est adversativa particula, *Quamvis profundaverint ad habitandum*. Nisi enim haec exceptio fuisset interposita, minus credibile fuisset vaticinium. Erant enim Kedareni undique muniti, quoniam nemo illis invadebat, quum non tantum frugum essent homines: sed etiam feri, et contenti austero et misero victu. Quum ergo putarent se hoc modo esse tutos, poterat quilibet excipere, Cur iubes ipsos fugere? quoniam fugient? quasi vero futurus sit quisquam tam stultus, ut eos invadat. Sic etiam Scythae ridebant Alexandrum quum illos aggressus est, Quid tibi vis? putas tibi esse negotium cum hominibus: nos sumus bestiae: deinde si quaeris opes et divitias, non reperies apud nos. Talis igitur erat conditio earum gentium, de quibus hic agitur. Ergo quum propheta iubet ipsos fugere, quoniam repente eos invadet Nabuchadnezzar, simul adiungit, *Quan-*

quam profundaverint ad habitandum. Usus est prius hac loquutione. Profundare ad habitandum est habere stationem tutam et occultam, et remotam ab omni periculo. Dicuntur igitur profundi esse in suis habitaculis, vel qui habent urbes et munitiones, vel qui habitant inter deserta, vel qui latent in ignobili aliqua regione. Tales erant Kedareni, et eorum vicini. Dicit autem propheta, hoc non fore obstaculo, quominus perrumpant Babylonii, et occupent illorum terram. Sequitur,

31. *Surgite, ascendite contra gentem securam: habitatorem (eum qui habitat) in fiducia, dicit Iehovah: non portae nec vectes ei, solus habitat.*

Confirmat proximam sententiam, repetendo quod iam dixerat, *Surgite, conscendite*. Sed subiicit alia verba, *Contra gentem quietam*: haec est profunditas, de qua loquutus est, quod scilicet Kedareni, quoniam putabant se agere in alio mundo, securi erant: et ideo: *ad gentem securam*. שליו significat gentem delicatam, sicuti alibi vidimus. Sed hoc loco accipitur pro gente secura. Quamvis enim nullae essent illic lautitiae, dicitur tamen שליו, gens quae nihil sibi metuit. Deinde exprimit se ipsum, quod scilicet *habitarent in fiducia*, id est absque metu et sollicitudine. Et causam adiungit, *Quia scilicet non opus habent portis aut vectibus, et soli habitant*. Existimant quidam interpretes hic notari superbiam Kedarenorum, quod non protegerent se consuetis munitionibus, et pro nihilo ducebant portas et vectes. Sed aliud est consilium prophetae, quod scilicet barbari illi et pecuarii homines quum essent extra invidiam, putabant nullum sibi unquam fore hostem. Quae enim est bellorum causa, nisi avaritia et ambitio? quis autem appeteret dominari gentibus barbaris, ubi quiescunt in montibus suis? deinde non quaerunt opes in regione deserta et squalida. Quum ergo tales essent Kedareni, ideo dicit propheta *habitasse eos secure*: quamvis neque portis neque vectibus muniti essent, sed soli habitarent. Ergo solos habitare dicit, non quia sese ideo pluris facerent, quod essent solitarii, et putarent se solos esse reges, quemadmodum solitudo saepe parit superbiam et contumaciam: sed aliud nunc est consilium prophetae, ut dixi, quod scilicet non putarent Kedareni se opus habere sociis et adiutoribus, non penderent a suis vicinis, quasi futuri essent auxilio: sed contenti erant suis desertis. Et interea non existimabant ullum hostem sibi fore molestum: quia scilicet nulla erat causa vel occasio. Nunc ergo rursus tenemus cur propheta dicat eos *profundasse ad habitandum*, hoc est, profundam habuisse suam habitationem, quoniam scilicet paupertas, et rerum omnium inopia illis erat instar optimi propugnaculi, quia nullus erat

splendor, nulla etiam dignitas: ideo erant quasi exempti ab aliorum hominum communi sorte. Sed interea dicit venturos nihilominus Chaldaeos qui omnes eorum opes diripiant. Sequitur,

32. *Et erunt cameli eorum in direptionem, et copia pecorum ipsorum in praedam: et dispergam eos ad omnem ventum, extremos anguli, et ab omnibus lateribus eius adducam perditionem ipsorum, dicit Iehovah.*

Cras accedet explicatio.

In eo versu quem heri recitavimus, iterum repetit Ieremias Kedarenos ita spoliatum iri a suis hostibus, ut nihil illis maneat residuum. Loquitur ergo iterum de camelis et de pecoribus: dicit *copiam pecorum et camelos fore in spoliationem et praedam*. Cur autem camelos potius et pecora nomet, quam vel agros vel vineas, heri breviter exposui. Nam ubi agitur de regione aliqua fertili, sive copiam frumenti afferat, sive sit vitifera, tunc prophetae commemorant illas divitias. Sed nunc quoniam mentio fit regionis pecuariae, deinde etiam asperae, ideo propheta tantum de camelis et de pecoribus loquitur. Erat enim, ut dictum fuit, austerum et durum genus vivendi in illa gente: imo fere inhumanum. Si deerat pabulum pecoribus, alio cursitabant, et ferebant in plaustris totam suam supellectilem. Iam sequitur, *Dispergam eos ad omnem ventum*. Hic praedicat Ieremias dissipationem illius gentis. Contingit interdum, ut spoliatur aliqua regio ab hostibus, maneant tamen illic incolae nudati suis bonis, et degant inopem vitam. Sed una cum egestate exsilium denuntiat Ieremias, nec vulgare exsilium. Est enim emphatica loquutio, *Dispergam eos ad omnem ventum*, cui subest tacita comparatio inter populum illum, et quisquilias. Nam ut quisquiliae feruntur in quamlibet partem flatu venti, ita etiam talem fore dissipationem populi illius docet propheta. Vocat autem simul קצוץ פאה Hieronymus solet vertere Attonso coma, sed perperam, quia nulla est ratio cur ita nominentur alii etiam populi, quorum ante facta fuit mentio. Nam 7. capite et 25. Ieremias non habebat sermonem de Kedarenis: et tamen vocavit multas gentes קצוץ פאה (unde haec vox ducta est) significat praecidere, פאה significat extremitatem cuiusque rei. Ergo tantundem valet hoc epitheton ac si vocasset eos finitos extremitate, vel angulo. Optime autem convenit ad rem praesentem quod dicit. Nam probabile non erat, ut qui habitabant in recessu ita dispergerentur. Si opulenta aliqua regio spoliatur ab hostibus, diffugient illinc in varias partes. Exempli gratia, si pars Italiae vastata esset, undique occurrunt regiones quae possent excipere profugos. Sed si qua gens habitet in extremo angulo,

quorsum se conferet, si profligata fuerit ab hostibus? Propheta igitur nunc amplificat miseriam exsilii quum dicit populos extremos ita fore profugos, ut per omnes partes mundi sint dissipati. Adiungit, *Et ab omnibus lateribus eius adducam interitum ipsorum*. Confirmat eandem sententiam, quia si malum ingrueret ab una parte possent vicini se alio recipere: sed ubi ab omni parte urget calamitas, tunc necesse est miseros homines dispergi, et quaerere sibi longinquum exsilium, quia nulla est pars, quae ipsos recipiat hospitio. Hoc ergo totum ad dissipationem referri debet. Postea sequitur,

33. *Et erit Hazor in habitationem draconum, vastitas usque in perpetuum (in saeculum), non habitabit illic vir, et non manebit illic (aut peregrinabitur in ea) filius hominis.*

Concludit Ieremias vaticinium de Kedarenis. Dicit terram illorum fore desertam. Prophetae hac forma loquendi saepe utuntur, nempe terram quae ab incolis deseritur fieri habitationem draconum. Hoc autem gravius est, quam si terra maneret nuda: sed quum dracones succedunt hominibus, hoc est formidabile. Ergo ut iudicium Dei magis afficiat hominum sepsus, prophetae saepe pronuntiant locum desertum fore habitationem draconibus. Subiicit quod idem valet, *Erit vastitas*, inquit, *in saeculum*: sed accipitur עלם pro perpetuitate. Et subiicitur, *Non habitabit illic vir, neque illic deget filius hominis*. Videtur quidem supervacuus esse sermo, quia satis erat uno verbo dixisse terram illam fore desertam, ut non habitetur. Sed primo loco eam assignat draconibus, deinde adiungit fore deformem vastitatem, vel solitudinem: postremo neminem illic habitaturum, nec tantum hoc simpliciter dicit, sed postquam loquutus est de viris, adiungit *filios hominum*. Quidam putant viros accipi pro nobilibus, filios autem Adam vocari obscuros et gregarios homines, sed illud est nimis argutum, ut alibi diximus. Repetitio est, quae tamen magis auct: sed secundo membro generaliter loquitur et clarius exprimit: quasi diceret neminem ex genere humano fore incolam illius terrae. Nunc sequitur,

34. *Qui fuit sermo Iehovae ad Ieremiam prophetam contra Elam principio regni Zedechiae regis Iehudah, dicendo:*

35. *Sic dicit Iehovah exercituum, Ecce ego frango arcum Elam, principium fortitudinis ipsorum.*

Per Elam existimant quidam interpretes notari Persas et illa est recepta expositio. Ego tamen magis existimo distinguere a Persis Elamitas: potius dicerem esse Parthos, nisi quod Lucas etiam Actorum cap. 2 ipsos a Parthis distinguit. Interea non

convenit, meo iudicio, Persas generaliter intelligi sub nomine Elam. Persae enim valde remoti erant ■ Iudaeis: deinde nunquam senserant quidquam iniuriae ab illo populo Iudaei. Non fuit igitur ratio cur propheta illis poenam denuntiaret. Celebratur regio Elymais Medis contermina, et vicina Persis. Sed potuit ille populus se adiungere Assyriis et Chaldaeis adversus Iudaeos. Quum ergo illinc haberent Babylonii auxiliares copias, Deus voluit ulcisci iniuriam populo suo illatam. Deinde Plinius etiam celebrat Elamitas, quos dicit vicinos Nabuthaeis: sed erant quasi medii inter Persidem et Iudaeam. Erant quidem maritimi, ut alibi ostendit. Nam saepius loquens de Elymaide, semel tantum nominat Elamitas. Quidquid sit, non erant tam orientales, ut Persae: deinde non tam remoti a Iudaea: et quia, ut dictum est, propinqui erant Medis, probabile est fuisse coniunctos hostibus ecclesiae, quum Nabuchadnezar traheret secum ingentes copias quas undique accersiverat, ut longe et late dominabatur. Videbimus enim in contextu Deum graviter fuisse iratum Elamitis. Unde colligimus, fuisse infestos electo populo, cuius Deus suscepit hic causam. Hoc quantum ad ipsam vocem. Quum ergo Ieremias hic verba facit de Elamitis, sciamus propriam gentem notari, et a Persis distinctam: deinde gentem, quae suam operam locaverit Chaldaeis ad Iudaeos affligendos. Nunc videamus quid propheta ipse denuntiet. Primo dicit hunc sermonem sibi fuisse datum principio regni Zedechiae. Tunc Nabuchadnezar valde urgebat Iudaeos quum tamen ipsi manerent obstinatis animis. Et credibile est Elamitas fuisse in illo exercitu Chaldaico. Quum ergo Iudaei secum reputarent tam varios sibi esse hostes, deinde quum nunquam poenam daturus sperarent, potuit haec tentatio graviter percellere animos piorum. Quod ergo nemo tunc putasset Ieremias affirmat, Elamitas non fore impunitos quod sub auspiciis regis Nabuchadnezar tam fuerint molesti electo populo. Haec igitur ratio est cur tempus designet propheta. *Datus ergo hic fuit sermo in principio regni Zedechiae.* Postea initio pronuntiat Deus se *fracturum arcum Elam.* Scimus Parthos et alios etiam orientales populos fuisse optimos sagittarios, ut unaquaeque natio propria virtute excellit etiam in re bellica. Quidam enim pollent uno genere armorum, alii alio, antea levis armatura celebrata fuit apud Italos. Valebant Galli equitibus cataphractis: nunc etsi omnia permixta sunt, tamen exempli causa dico, variam esse bellandi artem singulis gentibus. Historiae vero testantur fuisse orientales populos valde peritos sagittandi, et optimos arcuarios. Non mirum igitur est, quod de arcu huius populi loquitur propheta: et eum vocat *principium fortitudinis ipsorum*, quia scilicet illo bellandi modo excelluerint. Nam fuerunt Parthi Romanis

Calvini opera. Vol. XXXIX.

terribiles, quum fugam simularent, deinde uno impetu se reflecterent adversus hostem. Habebant etiam sagittas suas infectas veneno: hac ratione devicti fuerunt magni exercitus. Romani enim iaciebant sua pila, deinde consertis manibus pugnabant et gerebant proelium statarium, ut ita loquar. Quum ergo Parthi sagittis ipsos confoderent, hinc factum est, ut semper fere infelicitate contra ipsos pugnarent. Hoc refero, ut sciamus non abs re *vocari arcum Elam principium fortitudinis*, quoniam scilicet eo erant superiores aliis gentibus, tametsi manus non poterant conserere, neque exsertis gladiis pugnabant. Postea sequitur,

36. *Et adducam contra Elam quatuor ventos ■ quatuor finibus coelorum, et dispergam eos ad omnes ventos istos: et non erit gens ad quam non veniat quispiam profugus* (est mutatio numeri, sed quae sensum non obscurat: quispiam ex iis qui expulsi fuerint) *ab Elam.*

Nunc addit *venturos quatuor ventos*, qui dissipent totum populum. Loquitur Deus ipse, quo vehementior sit sermo, et plus habeat efficaciae: *Excitabo*, inquit, *quatuor ventos.* Scimus autem turbari aerem uno momento, quoties ita Deo visum est: et ubi scriptura extollit Dei potentiam, non sine causa ventos commemorat. Est enim hoc non leve miraculum, subito percelli totum orbem. Iam erit tranquillum tempus: intra dimidiam horam venti consurgent, et simul confligent in medio aere. Alludit autem Deus ad id quod usitatum est in natura. Sicuti ergo ventos subito excitat, qui totum mundum quasi tremefaciunt: ita dicit se excitaturum esse quatuor ventos a quatuor finibus mundi. Sed metaphorice hoc dicit per ventos intelligens hostes, qui undique vires suas conferant ad opprimendos Elamitas. *Adducam*, inquit, ergo *super Elam quatuor ventos a quatuor plagis mundi.* Hac particula clarius exprimit quod nuper dixi, Deum scilicet alludere ad formidabilem potentiam, quae quotidie perspicitur oculis in ipsa natura. Quemadmodum igitur subita mutatio totam terram conturbat ubi oriuntur venti, ita pronuntiat Deus se excitaturum quatuor ventos a quatuor plagis coelorum. Plagas autem coelorum nominat, quia quamvis originem ducant venti e terra, non tamen sentitur eorum flatus, donec conscenderint usque ad medium aerem: et interdum etiam videntur fabricari venti supra nubes: oriuntur tamen ■ terra. Nam principium ventorum est exhalatio frigida et sicca. Iam intelligimus cur propheta de ventis loquatur. Interea dubium est, quosnam hostes designet per quatuor ventos, quia non impletum fuit hoc vaticinium quantisper viguit Persarum monarchia et floruit. Probabile est igitur, denuntiata fuisse cladem a

propheta, quae multis postea saeculis contigit, quum scilicet certatum fuit inter milites Alexandri de primatu. Scimus enim quam graviter afflicti fuerint omnes orientales populi quum irrupit illuc Alexander. Fuit quidem horribilis tempestas. Sed quoniam exiguo tempore potitus est imperio totius Orientis, non fuit impletum quod hic dicitur a propheta. Sed intestinis bellis sic misere lacerata fuit illa regio, ut non abs re propheta comparet contrarios et oppositos insultus quatuor ventis. Nam nulla fuit unquam crudelior aemulatio inter hostes: et quisque habebat firmos exercitus. Hinc ergo factum est, ut non ab uno tantum hoste affligeretur terra illa, sed exposita esset variis et fere innumeris cladibus. Haec ratio me adducit, ut vaticinium hoc interpreter de cladibus quae sequutae sunt mortem Alexandri magni. *Dispergam*, inquit, *eos ad quatuor ventos istos*, hoc est, prout unus ventus nunc irrupet, nunc alter, ita etiam fugient huc et illuc Elamitae. Neque enim diu quisquam dominatus est tranquille in Oriente usque dum fere consumpti essent omnes Alexandri milites mutuis caedibus: tunc Syriam adeptus est Seleucus qui et ipse tyrannidem valde saevam exercuit. Sed, quemadmodum iam dixi, antequam contingeret tranquilla possessio Seleuco, tota illa pars mundi quasi sanguine exundavit. Haec ratio est cur dicat propheta, *ad quatuor ventos istos dispersum iri Elamitas*. Restat clausula versus, *et non erit gens, ad quam non veniat quispiam ex profugis Elam*. Non possumus certo ex historiis ostendere quando hoc fuerit completum quod dicit propheta. Sed probabile est fuisse descrptum populum illum quo tempore certarunt de primatu procures, qui gratia et opibus flourerant sub Alexandro et interim nihil erit absurdi si dicamus hyperbolice loqui prophetam: et certe modum excedit quum dicit, *Nulla erit gens ad quam non perveniat aliquis ex profugis Elam*. Intelligit quidem gentes vicinas. Verum interim fieri potest, ut non confugerint ad Asiaticos, quin potius recesserint ad mare Persicum, vel ad Indos etiam. Sed diximus cur interdum admisceant hyperbolas suae doctrinae servi Dei, quia scilicet negotium est cum hominibus nimium tardis, et qui Deum non audiunt loquentem, et vix moventur eo fulminante. Nunc sequitur,

37. *Et expavefaciam Elam coram hostibus ipsorum, et coram his qui quaerunt animam ipsorum: et adducam super eos malum excandescientiae irae meae, dicit Iehovah: et emittam post eos gladium usque dum consumpsero ipsos.*

Hic versus praecipue demonstrat Elamitas eorum fuisse numero, qui immaniter saevierant contra Dei populum. Neque enim frustra tantam vindictae suae severitatem contra eos exprimit. Tenendum igitur est, Elamitas fuisse praecipuos ex

Dei hostibus, vel saltem fuisse insignes sicarios, qui sese oblectaverint caedibus: ideo dicit, *Consternabo*, vel *expavefaciam*: חֲחַחִי significat conterere, et ideo posset verti, *Conteram*. Qui vertunt *Prosternam* non videntur tenuisse quid differat verbum consternere et consternare: sed expositio prior melius convenit, quod scilicet Deus pavorem incutiet Elamitis. Antehac enim loquutus est de ipsorum fuga et exsilio. Nunc addit causam, quia scilicet *expavefaciet illos Deus, et terrebit coram hostibus suis, ut non audeant consistere*. Significat autem his verbis, utcumque bellicosi fuissent Elamitae, non tamen staturos ubi Deus volet mercedem illis rependere, quia in eius manu sunt corda hominum. Quamvis ergo fortes essent Elamitae, denuntiat propheta fore *pavidos ad conspectum hostium*, ita ut illos statim dispergant, quoniam scilicet Deus ipsos terrebit. Deinde adiungit, *Mittam gladium post eos*. Significat hac particula se non fore contentum pavore illo, sed ubi coeperint fugere, se deprehensurum ipsos, quoniam urgebit a tergo, dum scilicet impellet hostes ipsorum. Est autem semper hoc notandum, tribui Deo quidquid videtur ab hominibus proficisci, quoniam homines utcumque id minime cogitent, exsequuntur tamen eius consilium: et sunt non tantum ministri irae eius, sed etiam organa. Vocat deinde *malum excandescientiae irae suae*. Videtur quidem haec loquendi ratio aspera: sed alibi diximus, prophetas non frustra coniungere istas voces quae videntur quodammodo esse duriores: improprie iam tribuitur Deo ira, in quem nulli cadunt affectus. Sed ubi ardor irae et excandescencia ponitur, hoc duplicat vehementiam. Nempe quo excutiat hominibus torporem, qui alioqui, ut nuper dicebam, plus aequo sunt socordes. Denique excandescenciae nomine propheta nihil aliud significat, quam horribilem vindictam, et quae debeat attonitos reddere cunctos mortales, ita ut statim quasi exanimes concidant, simul ac audiunt Deum iratum. Interea autem ostendit quod dixi, Deum graviter fuisse infensum huic populo, cui extrema quaeque minatur. Tandem dicit, *Donec ipsos consumpsero*. Videmus quod dixi, non leviter castigatum fuisse hunc populum, sicuti aliorum facta fuit mentio, unde sequitur scelera fuisse valde atrocia. Videntur tamen pugnare haec membra, quod disperget Elamitas Deus per omnes gentes: deinde quod ipsos consumet. Dispersio enim et consumptio inter se longe differunt. Sed consumptio referri debet ad corpus ipsum gentis vel ad nomen: quasi diceret, nullos fore apud Elamitas superstites: quia transibunt in alienum nomen, et tanquam quiescentiae evanescent. Sequitur,

38. *Et statuam solum meum in Elam: et perdam illinc regem et principes, dicit Iehovah.*

Confirmat quod nuper de consumptione attigit: sed simul adiungit Deum ita fore vindicem, ac si tribunal eius esset erectum in illa terra. Minatur *se perditurum regem et proceres*. Haec autem est illa consumptio, sicuti exposui, nempe quamvis aliqui privati superstites sint, nullum tamen fore populi nomen, perinde ac si prorsus esset extinctum genus illud. Sed etiam haec loquutio notanda est, *quod Deus illic solium suum eriget*. Dicitur autem Deus solium suum erigere ubi regnat. Sed regnum eius non semper accipitur in bonam partem. Proprie dicitur regnare Deus apud fideles, quos spiritu suo gubernat: ita regnum Dei incipit, et habet suum exordium a regeneratione. Sed aliquando, ut iam dixi, dicitur Deus regnare inter inimicos, sicuti vidimus antea de Aegyptiis. Tunc ergo erexit suum solium quum memorabile iudicium edidit contra Elamitas, quia etiam si caecutierint Elamitae, tamen re ipsa perspicua fuit Dei potestas, et effectum probavit se esse regem illius populi, cuius scelera tam graviter ulciscabatur: breviter quemadmodum dicitur cessare Deus, et dormire, vel iacere, ubi non exercet suas vindictas: ita hoc loco dicitur tribunal suum erigere, ubi exercet officium ac munus iudicis. Sequitur,

39. *Et erit, in posteritate dierum* (hoc est, diebus sequentibus, vel successu dierum), *convertam* (vel reducam) *captivitatem Elam, dicit Iehovah.*

Hic mitigat Deus asperitatem vaticinii, quia scilicet tandem colliget aliquos ex Elamitis, et restituet ita ut rursus obtineant aliquem locum vel gradum. Non dicit *in fine dierum*, sed intelligit post multos dies, *Erit ergo, successu temporis reducam captivitatem Elam*. Si quaeratur quando hoc impletum fuerit, certe nulla fuit illius gentis restitutio, de qua loquantur historiae. Sed minime dubium est quin propheta hic spem faciat Elamitis quam fecit antehac aliis gentibus, nempe ut coalescant rursus sub Christo capite. Quamvis ergo Elamitae non fuerint postea celebres, tamen senserunt hoc non frustra fuisse dictum. Nec spiritus sanctus abs re illos recenset per os Lucae (Act. 2, 9) inter alios qui ad Christum conversi fuerunt. Quamvis enim Elamitae essent fere incogniti, Lucas tamen ipsos Medis et Parthis coniungit: Parthi et Medi et Elamitae, inquit. Hoc igitur tempus fuit de quo vaticinatus fuerat Ieremias quum diceret rursus collectum iri Elamitas, ut non perpetuo essent captivi. Quamvis autem non tunc primum fuerint reversi in terram suam, fuit tamen longe melior et optabilior status, ubi adepti sunt nomen et locum in ecclesia et regno spirituali, quam si omni genere bonorum flourissent in mundo. Et scimus has partes Christo tribui, quod Deus velit

colligere sub eius manu quicquid dissipatum est et in coelo, et in terra. Pars huius dissipationis erat Dei vindicta contra Elam. Collecti igitur fuerunt una cum aliis Elamitae, et ita quodammodo tunc per Christum mediatorem manum illis porrexit Deus, et ianuam illis aperuit in spem salutis aeternae.

CAPUT QUINQUAGESIMUM.

1. *Sermo quem loquutus est Iehovah super Babylone, super terra Chaldaeorum, in manu Ieremiae prophetae.*

Hactenus propheta noster disseruit de vicinis gentibus, quae crudeliter vexaverant electum populum, fuit autem haec aliqua consolatio quum intelligerent filii Abrahae suscipi a Deo causam suae salutis, et illum esse vindicem tot iniuriarum, quas perpassi fuerant. Sed consolatio illa erat mediocris duntaxat: imo poterat frigare apud multos, quia interim nulla erat spes restitutionis: est enim illa perquam tenuis consolatio, habere plures miseriae socios. Atqui si tantum docuisset Ieremias nullos ex populis qui molesti fuerant ecclesiae Dei fore impunitos, interea poterant obiicere Iudaei se non levare a suis calamitatibus, quoniam florebat monarchia illa Babylonis, et erant absorpti quasi sepulcro perpetuo. Necesse igitur fuit praedici quod hic legimus. Etsi autem hoc vaticinium postremo loco ponitur, notandum est, prophetam statim ab initio libere disseruisse de clade et excidio Babylonis, quod ante vixit fuit. Caeterum, haec prophetia quasi clausula libri fuit, ut mitigaret dolorem apud miseros exsules, quum audirent non fore perpetuam tyrannidem, qua fuerant oppressi, et sub qua iacebant tanquam exanimis. Nunc ergo teneamus cur propheta concionatus fuerit de Babyloniis et eorum interitu. Caeterum longius praefari de Babylone supervacuum esset, quia satis tenent qui sunt exercitati in scriptura, Iudaeos tandem afflictos fuisse a Babyloniis, ut posset videri deletum eorum nomen. Quum ergo redacti essent ad extrema, non mirum est si propheta hic affirmet Babylonicos tandem daturos poenas, idque non tantum ut Deus erga ipsos se ostendat scelorum vindicem, sed ut miseri exsules agnoscant se non prorsus esse reiectos, quin potius Deum gerere curam salutis suae. Nunc tenemus finem huius vaticinii. *Sermo, inquit, Iehovae quem loquutus est super Babylone, super terra Chaldaeorum in manu Ieremiae prophetae*. More suo testatur se non proferre sua figmenta, sed Deum esse autorem huius vaticinii: interea tamen gloria-tur se esse Dei ministrum, quia Deus non semper

descendit e coelo quoties voluit gratiam suam patefacere Iudaeis, sed quemadmodum habetur Deuteronomii decimo octavo, solitus fuit loqui per servos suos. In summa, Ieremias commendat quae postea dicturus est, ut reverenter excipiant Iudaei non tanquam hominis commenta, sed oracula profecta a coelo. Nunc sequitur,

2. *Nuntiate in gentibus, audire facite* (hoc est, promulgate), *et tollite signum, promulgate, ne laceatis* (ad verbum, ne occultetis), *dicite, Capta est Babylon, pudefactus est Bel, contritus est Merodach, pudefacta sunt simulacra eius, contrita sunt idola eius.*

Non simplicibus verbis praedicat Babylonis interitum, quia nihil fuit tunc magis absurdum, quam proferre quae tandem ipso effectu Deus comprobavit. Sed quoniam Babylon erat caput Orientis nemo putasset fieri unquam posse ut veniret sub alienam potestatem. De Persis nemo unquam id fuisset imaginatus: erant enim remoti. Quantum ad Medos spectat qui propiores erant, scimus fuisse demersos in suis lautitiis, et tantum fuisse semi-viros. Quum ergo tanta esset in Medis et fere muliebris mollities, et Persae etiam procul abessent, et inclusi suis montibus, Babylon tranquille potiebatur imperio totius Orientis. Haec igitur ratio est cur propheta rem quae poterat uno verbo breviter exprimi, pluribus amplificet: *Nuntiate inter gentes*, inquit, *promulgate, tollite signum, promulgate*, rursus. Quorsum ista verborum congeries? nempe ut discant fideles sensus suos attollere supra mundum, et expectare quod tunc omnium iudicio incredibile erat. Haec enim securitas ostendit Ieremiam non futiliter divinare quae profert, sed tonare quasi e coelo, quoniam scit unde acceperit hoc vaticinium. Haec autem est promulgatio, *Babylonem esse captam, Bel confusum esse, et Merodach contritum*. Nescio cur existiment quidam Merodach secundum fuisse idolum. Nam quod ad Bel pertinet, scimus Babylonios illo deo fuisse confisos, vel potius illo figmento. Sed propheta hic potius subiicit nomen regis, quod erat perquam celebre apud Iudaeos, ut ostendat Babylonem cum suis praesidiis et opibus iam devotam esse suo exitio. Scimus enim homines respicere partim ad Deum, partim vero ad humana vel terrena media. Ita Babylonii iactabant se esse sub tutela Bel, et audebant illud idolum Deo vivo superbe opponere, quemadmodum faciunt increduli: deinde secundo loco inebriati erant fiducia suae potentiae. Et hypocrisis semper regnat inter incredulos, ut plus sibi multo arrogant, quam suis idolis. Perinde igitur est ac si diceret Babylonem esse captam, Bel esse confusum, et regnum esse fractum, vel contritum. Dixi nomen Merodach fuisse satis vulgatum inter Iudaeos, et fit mentio

tam patris quam filii apud Isaiam, et in sacra historia. Non mirum igitur est si propheta usurpet nomen regis mortui, quoniam fuerat in magna existimatione, quemadmodum vidimus quum actum fuit de regno Syriae, poni nomen Benhadad: tamen nemo quantum coniciere licet, tunc erat superstes hoc nomine: sed quoniam Benhadad suis rebus gestis ita innotuerat, ut superaret omnes alios Syriae reges, propheta in medio posuit illud nomen. Eadem nunc est ratio Merodach, meo iudicio. Summa est, quamvis Babylon existimet se fore tutam et salvam auxilio sui idoli: deinde opibus, et bellica potentia, et aliis praesidiis quibus pollebat: fiduciam eius fore inanem et frivolum, quoniam Deus idolum ipsum pudefaciet, et regem confringet. Deinde iterum redit ad idola, neque id absque ratione. Nam hoc modo revocat ad verum Deum suos populares. Deinde admonui quam detestabilis esset idololatria quae tunc regnabat apud Chaldaeos. Opus autem fuit Iudaeis proponi hanc doctrinam et inculcari, ne scilicet sese proicerent ad superstitiones gentium, quemadmodum factum fuit. Sed propheta consulto loquutus est de sculptilibus et idolis, ut scirent Iudaei unicum esse Deum, qui illos adoptaverat, et ita in eius potentia acquiescerent, ac scirent vana esse figmenta, quae magni fiebant in toto mundo apud gentiles et incredulos. Nunc sequitur,

3. *Quoniam ascendet contra eam gens ab aquilone, quae ponet terram in vastitatem, et (ut) non sit habitator in ea ab homine usque ad bestiam: fugerunt, abierunt.*

Tenendum memoria est, quod nuper dixi, prophetam pluribus verbis insistere in describendo Babylonis interitu: quia non satis erat praedicere quod futurum erat: sed quoniam vacillarent infirmas mentes, oportuit adiungi hanc confirmationem. Postquam ergo de potentia Babylonis, et de idolis loquutus est, nunc modum designat ipsius cladis: quia scilicet veniet gens ab aquilone, respectu scilicet Chaldaee. Significat autem Medos et Persas, ut communiter sentiunt interpretes: et hoc probabile redditur, quia paulo post subiiciet tunc venturos esse Iudaeos. Quoniam ergo haec duo simul coniungit Ieremias, nempe cladem Babylonis, et restitutionem ecclesiae Dei, probabile est verba fieri de Medis et Persis: tamen si propius omnia expendamus, non dubium est quin longius hoc vaticinium debeat extendi: et id melius patebit ex progressu. Simpliciter nunc dicit *venturam gentem ab aquilone, quae ponat terram in vastitatem*. Haec particula ostendit non posse vaticinium hoc commode restringi ad tempus quo capta fuit Babylon a Cyro. Nam scimus fuisse proditam a duobus

satrapis cum diuturna fuisset eius obsidio: et tunc epulabantur tanquam in alta pace, et fuerunt hoc modo deprehensi, ut testatur Daniel, cui subscribunt et profani scriptores. Iam Xenophon testatur Cyprium usum fuisse magna clementia et humanitate, et ita moderatum esse suam victoriam, ut Babylon videri posset non fuisse capta: mutaverat quidem dominos, sed talis fuit mutatio, quam facile perferrent cives. Atqui postea durius tractata fuit quum eam recuperavit Darius opera Zopyri: defecerat enim Babylon ■ Persis, et iugum excusserat: Darius quum frustra oppugnasset tandem unius hominis opera eam recepit: Zopyrus enim absceiderat sibi nasum, mutilaverat aures et genas, et hoc deformi habitu simulavit se esse transfugam, et conquestus est de saevitia et barbarie regis sui, cui tamen erat amicissimus: urbs nocturnis insidiis paulo post capta fuit: tunc suspensa fuerunt in medio foro circiter quatuor millia procerum, neque Darius vulgo pepercit. Videtur ergo propheta complecti secundam illam cladem quum praedicat vastatum iri totam terram. Neque haec ratio videri debet absurda: prophetae enim sic disserunt de iudiciis Dei, ut longius dirigant suam doctrinam, quam ad praeludia, quale fuit de quo nunc loquuti sumus. Quum ergo capta fuit Babylon ■ Persis, recepit iugum, et quum dominaretur aliis omnibus populis, serviliter fuit subacta. Fuit enim magna truculentia in Persis, quemadmodum satis notum est, et eam vehementer exaggerat propheta Isaias pluribus locis. Interea, quemadmodum dixi, stetit facies urbis: spoliati fuerunt cives auro et argento et pretiosa suppellectile, necesse fuit servire exteris. Fuit hoc illis acerbum: sed ubi Darius ultus est eorum perfidiam, et suspendit tot proceres, hoc est, circiter quatuor millia, deinde promiscue fudit sanguinem populi, et urbem ipsam praedae militum subiecit: tunc certe fuit plenius repraesentatum quod nunc dicit propheta. Interea voluit Deus praeludere huic vindictae quum subiecit Babylonios Medis et Persis. Nunc sequitur,

4. *Diebus illis, et tempore illo* (sed *ny* proprie significat conditum aut praefixum tempus), *dicit Iehovah, Venient filii Israel ipsi, et filii Iehudah simul, eundo et flendo venient, et Iehovam Deum suum quaerent.*

Nunc propheta consilium Dei familiarius exponit, quod scilicet tam gravem poenam sumendo de Chaldaeis, consulere velit suae ecclesiae. Nam si tantum loquutus esset de ultione Ieremias, poterant Iudaei adhuc excipere, Hoc non admodum nobis proderit, Deum esse severum vindicem erga hostes nostros, qui manebimus sub eorum tyrannide. Propheta igitur ostendit coniunctam fore cladem

Babylonis cum liberatione electi populi, et ita quasi digito monstrat cur Babylon sit perdenda, nempe in gratiam electi populi, ut ita miseri exsules animos colligant, nec dubitent Deum tandem propitium fore, quemadmodum illis testatus fuerat Ieremias, nam tempus septuaginta annorum praefixerat ut vidimus. Derisus fuit a Iudaeis, qui ita assueverant ad duritiem, ut pro nihilo ducerent, vel saltem pro fabula haberent omnes Dei obiurgationes et minas. Deinde vidimus ipsis delitias fuisse factas a pseudopropheta. Nunc Ieremias promittit Deum fore ipsorum liberatorem postquam transactum fuerit exilii tempus, de quo concionatus fuerat. Itaque tenemus rationem contextus ubi propheta postquam attigit interitum Babylonis, statim transitum facit ad Dei misericordiam, quae se exseret erga Iudaeos postquam defuncti fuerint iustis poenis, *Diebus ergo illis, et tempore illo*. Adiungit tempus illud conditum, ne dubitent Iudaei pessum ituros esse Chaldaeos, quoniam Deus eos exitio destinaverat. Dicit, *Venient filii Israel, ipsi, et filii Iehudah simul*, ut tamen sua desideria sustineant. Hic commendat magnitudinem gratiae Dei, quoniam longe optabilior erit ecclesiae conditio post exilium, quam ante fuerat. Scimus enim fuisse decem tribus divisas a regno Iehudah: dissidium vero illud perinde fuit atque laceratio corporis. Deus enim hac lege semen Abrahae adoptaverat, ut essent unum corpus sub uno capite: ipsi autem defectionem sponte fecerant, ita ut regnum utrumque esset mutilum: regnum vero Israel esset maledictum (defecerat enim ■ familia Davidis), illa vero erat quaedam impia Dei abnegatio. Quum ergo se alienassent filii Israel ab ecclesia, et regnum decem tribuum esset quasi adulterinum, certe conditio eorum (quamvis pariter tam Israelitae, quam Iudaei essent inebriati suis voluptatibus) fuit misera. Quid autem nunc propheta noster? *Redibunt*, inquit, *uno consensu filii Israel, et filii Iehudah*, hoc est, Deus non tantum dispersionem illam colliget, sed remedium adhibebit ut nulla sit amplius dissensio: quin potius fraterna vigeat concordia inter decem tribus et inter Iehudah, ubi Deus iterum ipsos ad se recipiet. Nunc ergo tenemus consilium prophetarum: ita subest tacita comparatio inter priorem statum, et inter eum quem vix poterant sperare, postquam reversi fuissent ab exilio, nihil enim melius est fraterno consensu, quemadmodum dicitur in Psalmo (133, 1), Quam bonum et quam iucundum habitare fratres simul. Nam regnum et sacerdotium, quae erant quasi duo pignora salutis populi, non poterant consistere, nisi Iudaei simul essent concordantes cum Israelitis. Diu autem fuerant alienati alii ab aliis: ita extincta fuerat praecipua Dei gratia tristi illo divortio. Nunc propheta dicit *simul venturos*: dicit *Eundo et flendo venient*. Posset

hoc videri contrarium sententiae Psalmi (126, 6) ubi dicitur, *Euntes ibant, et flebant tanquam seminantes: venientes autem venient cum laetitia gestantes manipulos suos*. Propheta hic dicit *venturos esse cum lacrymis*. Quomodo haec inter se conveniunt? nempe possumus lacrymas accipere, quae prae gaudio manabant, vel prae admiratione. Scimus enim lacrymas erumpere non tantum ex tristitia, sed etiam ex gaudio: deinde ubi aliquid inopinatum nobis accidit, etiam defluunt ex oculis lacrymae. Possumus ergo sic accipere prophetae verba, venturos esse flendo, quia tunc sentient Deum sibi esse misericordem. Verum quia magis simpliciter ad moerorem referre libet, poterunt conciliari haec duo inter se, quod venturi essent Iudaei cum gaudio, et simul cum tristitia, non solum quia non poterat tam cito obliterari ex eorum animis memoria exsili: sed quia scelorum suorum reminisci oportuit: videbant templum dirutum, terram vastatam, quae spectacula extorsissent centies lacrymas etiam durissimis. Ab una igitur parte materia gaudii data illis fuit: interea scimus fuisse lacrymatos. Et propheta etiam Haggai hoc satis clare exprimit, quod senes, qui viderant prius templum, animos despondebant, quia nullus erat talis splendor, qualem ante conspexerant. Quidquid sit, propheta significat, quamvis non careat redditus multis molestiis, Iudaeos tamen venturos esse. Dicit, *Venient veniendo*, hoc est, proficiscendo proficiscuntur, *et flebunt*, quemadmodum dicitur in alio Psalmo (84, 7) venturos per loca deserta et arida. Sensus igitur est, quamvis arduum sit et laboriosum iter, Iudaeos tamen alacriter reddituros in patriam, ut nulli labores ipsos fatigent, quin pergant in suo itinere. Adiungit quod praecipuum erat, nempe *venturos* ut quaerant Deum suum: alioqui inutilis fuisset loci mutatio, nisi venissent animati ad Deum colendum, cultus enim Dei cessaverat exsili tempore, quemadmodum in alio Psalmo (137, 4) rursus dicitur, Quomodo cantabimus cantica Deo nostro in terra aliena? Ergo propheta hic admonet, solidam et perfectam fore Dei gratiam, quia non tantum redibunt in patriam Iudaei, ut ea potiantur, sed ut illic rursus erigant Dei cultum, et habitent quasi sub eius custodia. Sequitur,

5. *Sion interrogabunt viam* (hoc est, interrogabunt de via, versus Sionem) *illuc facies eorum: Venite et copulate vos Iehovae foedere perpetuo, quod oblivione non delebitur* (subaudiendum est relativum pronomen, quod omissum est).

Se ipsum pluribus verbis explicat, quod scilicet *interrogabunt obvios de via, quod facies ipsorum erunt defixae versus Sionem*, quod etiam se mutuo cohortabuntur, ut Deum requirant, et sese ei adiungant

foedere perpetuo. Nam utrumque membrum hic complectitur propheta, quod scilicet Iudaei cum Israelitis non tantum in patriam redibunt, ut percipiant fructus opimae et foecundae regionis, sed etiam ut Deo exhibeant debitum cultum: deinde nihil illis tam fore molestum quin superent omnes difficultates, et omnia obstacula. Primo dicit *interrogaturos de via*, hoc signum est perseverantiae, *Sionem interrogabunt*, hoc est, interrogabunt quae eundem sit, ut perveniant Sionem. Quemadmodum iam dixi, his verbis propheta designat constantiam, et studium infatigabile: quasi diceret, Quamvis iter facturi sint per incognitas terras, imo per multa loca devia, minime tamen fractum iri, quominus interrogent quosque obvios, donec pervenerint Sionem. Hoc est unum: deinde eodem sensu adiungit, *Illuc facies eorum*. Scimus enim saepe mutari consilia ubi res adversae nos impediunt. Nam qui suscepit aliquam expeditionem, si videat iter sibi esse nimis difficile, retro cursum flectit. Propheta autem testatur nullam fore poenitentiam, quae Iudaeos avertat a reditu, *quoniam facies eorum erunt versus Sionem*, hoc est, oculos suos illic convertent et coniciant, neque poterunt alio deflecti. Tertio adiungit exhortationis formam, *Venite, et copulabuntur Iehovae Deo ipsorum foedere perpetuo*. Hic propheta primum ostendit Iudaeos ita animatos fore, ut alii aliis stimulos addant, et huc pertinet verbum *venite*. Deinde adiungit, *Adhaerebunt* (illic est mutatio personae) *ut adhaereant*, inquit, *Iehovae foedere perpetuo, quod oblivione non delebitur*. Iterum repetit quod dixerat, nempe non reddituros esse in patriam exsules ut tantum illic delituerint, sed proponit alium finem, ut scilicet Deo se coniungant. Denique significat aliquid melius et praestantius Deum illis daturum, quam ut alliciat eos terrenis voluptatibus. Sed notandum est quod dicit, *Ut adhaereant* (adhaerebunt, ad verbum) *Iehovae foedere perpetuo*: subest enim antithesis inter foedus quod irritum fecerant, et foedus novum, quod Deus cum ipsis paciscetur, de quo loquutus est Ieremias cap. 31. Foedus quidem Dei sua natura semper fuit inviolabile: neque enim ad certos annos promisit se fore Deum Abrahae: sed adoptio illa, quemadmodum testatur Paulus (Rom. 11, 29), fixa manet, neque unquam mutari potest. Ergo ex parte Dei foedus erat aeternum: sed quia foedifragi fuerant Iudaei, ideo vocatur foedus illud fragile. Et hac ratione dicebat propheta, Ultimis diebus foedus feriam vobiscum non quale pepigi cum patribus vestris: ipsi enim irritum fecerunt, inquit. Idem nunc quamvis brevius repetit Ieremias, nempe Iudaeos in gratiam reddituros cum Deo, non ad momentum duntaxat, sed ut semper vigeat foedus eius: ratio autem exprimitur illo 31. capite, quia Deus legem suam inscribet visceribus ipsorum, et insculpet in corda

eorum. Neque enim est in hominum arbitrio praestare se ita constantes, ut nunquam intercidat Dei foedus: sed quod hic subicit propheta petendum ex illo superiore loco, nempe quum Iudaei reversi fuerint, sic de integro validum fore et fixum erga ipsos Dei foedus, ut nunquam possit intercidere, nempe quia renovabuntur ipsorum corda, ut fidem Deo servant, neque sint amplius apostatae, quemadmodum ipsorum patres. Postea adiungit, *Non tradetur oblivioni foedus illud*. Unde colligimus, perpetuitatem de qua loquutus est, fuisse fundatam potius in mera Dei benevolentia quam in ipsius populi virtute. Foedus ergo perpetuum vocat, cuius nunquam obliviscetur Deus, quia scilicet recordabitur suae misericordiae erga electum populum: et quamvis indigni sint quos complectatur tanta gratia, et quos respiciat, tamen ut continuet suam misericordiam perpetuo usque ad Christi adventum. Nam hic locus iam clare ostendit non posse aliter exponi hoc vaticinium quam de spirituali Christi regno. Reversi quidem erant Iudaei in patriam: sed erat exigua manus duntaxat. Deinde vexati fuerant multis molestiis: Deus etiam afflixerat eos terrae sterilitate, fuerunt etiam atriti variis cladibus bellorum. Quomodo igitur prophetae ita extollunt tantopere gratiam Dei, quae non ita resplenduit in illo populo? nempe quia comprehendunt Christi regnum. Quoties enim de redivit populi verba faciunt, transcendunt usque ad praecipuam liberationem, quemadmodum diximus. Interea non sequor nostros interpretes, qui allegorice exponunt tantum haec vaticinia de spirituali Christi regno. Simpliciter enim (vel secundum litteram, ut loquuntur) debent sumi haec verba, quod Deus nunquam tradet oblivioni foedus suum, quia scilicet retinebit Iudaeos in possessione terrae. Sed hoc esset nimis exile, nisi prodiret in medium Christus in quo fundata est vera foederis perpetuitas, quia foedus Dei non potest separari a felici statu: Beatus enim populus cui Deus ostendit se esse in Deum, ut dicitur in Psalmo (144, 15). Nunc ergo quum tam miseri fuerint Iudaei, sequitur non palam apparuisse, vel non conspicuum fuisse Dei foedus. Ergo ad Christum usque transcendere necesse est, quemadmodum alibi vidimus hunc tritum esse morem prophetis. Nunc ingreditur propheta novum argumentum.

6. *Grex perditus fuit populus meus, pastores eorum errare fecerunt ipsos, per montes abierunt, a monte in collem profecti sunt, oblii sunt accubitus sui.*

Sed quia sonat horologium hic subsistam.

Comparat sexto versu propheta Dei populum gregi perduto. Dicit ergo Iudaeos *vagos fuisse*

per montes, et profectos a monte in collem. Culpam reicit in pastores, a quibus miser ille populus abductus fuerat in errorem. Interea Deus non extenuat culpam populi, neque hoc consilio pastores accusat, ac si eorum scelus et perfidia populum absolveret: sed potius magnitudinem gratiae suae commendat hac circumstantia, quod misertus fuerit gregis perditum et desperatum. Nunc ergo tenemus prophetam mentem quum in persona Dei sic loquitur, *Populus meus fuit grex perditionis, et pastores seduxerunt eum, per montes errare fecerunt a monte in collem*. Dicit *oblitos fuisse accubitus*, quia ubi nulla est certa statio, oves non habent locum ubi quiescant. Scimus greges reverti ad suas caulas sub vesperum. Sed propheta dicit Iudaeos quo tempore fuerunt dissipati, oblitos fuisse accubitus, quia scilicet nullum erat illis certum hospitium. Postea sequitur,

7. *Omnes qui invenerunt eos comederunt, et adversarii eorum dixerunt, Non peccamus, quia scelerati fuerunt contra Iehovam: habitaculum iustitiae, et expectatio (vel spes) patrum ipsorum Iehovah.*

Prosequitur Ieremias eandem doctrinam. Narrat enim quam misera fuerit populi conditio donec eum respexit Deus ut succurreret eius malis. Haec enim comparatio, ut nuper dixi, magis illustrat Dei gratiam, quod scilicet populum suum quasi ab inferis excitaverit, quum esset usque ad desperationem afflicto. Primo dicit, *Quicumque invenerunt ipsos vorarunt*, hoc est, quicumque ipsos nacti sunt, putarunt sibi paratam esse praedam. Denique significat expositos fuisse obviis quibuslibet: deinde hostes adeo illis non pepercisse, ut gloriarentur in sua saevitia. Ideo adiungit *hostes eorum dixisse, Non peccamus, quia scelerati fuerunt in Iehovam*, quibus verbis intelligit propheta eo maiore licentia grassatos fuisse hostes, quia putabant se id impune facturos. Similis fere est sententia 11. cap. Zachariae, ubi sic legitur (v. 5): *Quicumque comederunt ipsos non peccarunt, et qui ipsos vorabant dixerunt, Benedictus sit Dominus qui nos ditavit*. Sed propius expendere convenit spiritus sancti consilium. Ostendit quidem propheta Iudaeos ad extrema fuisse redactos, ut non tantum crudeliter afflicti fuerint a suis hostibus, sed cum maxima contumelia. Interea tamen admonet ut resipiscant, quia quum totus mundus ipsos damnaret, non fuit consentaneum ut Deus non vocaret eorum scelera ad rationem. Quum ergo statuit cunctos mortales ipsis iudices, oblique eos perstringit et stimulat eorum conscientias, ut sciant tandem maius negotium fore cum Deo. Quum ergo dicit Zacharias, *Qui ipsos vorarunt, dixerunt, Benedictus sit Dominus, significat populi scelera adeo manifesta esse omnibus, ut profani etiam qui-*

que ipsos extrema poena dignos iudicent. Nam his verbis, Benedictus sit Dominus qui nos ditavit, intelligit profanos homines, quum Iudaeos ita spoliaverint et diripuerint, adeo non iri tactum ullo pudore, ut potius superbiant, quasi e manu Dei essent locupletati illa praeda: sic etiam hoc loco, *Quicumque invenerunt eos comederunt, et hostes eorum dixerunt, Non peccamus. Quare? scelerati enim fuerunt in Iehovam.* Denique intelligit propheta Iudaeos non tantum hostium rapacitati, et avaritiae, et crudelitati fore obnoxios, sed maximis quibusque contumeliis. Interea ipsos hortatur ad poenitentiam. Si enim ita damnantur totius mundi iudicio, absurdum est non attollere mentes ad coeleste Dei tribunal. Nec mirum est quod increduli nomen Dei usurpant: hoc enim satis tritum est omnibus prophetis, et valuit semper illud principium apud cunctas gentes, Esse aliquod supremum numen. Quamvis enim sibi fabricarent varios deos, tamen omnibus persuasum erat, esse aliquem summum Deum. Ita nomen Iehovae fuit commune omnibus populis: et hoc sensu etiam nunc inducit Chaldaeos loquentes propheta noster, *quod Iudaei scelerate egerint contra Iehovam.* Non quod tribuerent vero Deo suum honorem, sed quia infixata erat illa opinio in omnium animis esse aliquem Deum, quem confuse omnes colerent cuique placebat sua religio, sed confuse interea putabant se Deum colere. Quod sequitur sic exponunt interpretes, ac si propheta in persona hostium vellet exaggerare electi populi crimen. Coniunctim ergo legunt, Scelerati fuerunt contra Iehovam qui habitaculum est iustitiae, et spes patrum ipsorum semper fuit. Si recipimus hunc sensum, non mirum erit amplificari crimen, quod Iudaei non incognitum aliquem Deum, vel cuius gratiam et virtutem non essent experti deseruerint, sed quod fuerint perfidi erga Deum, qui tot documentis testatus fuerat paternum erga ipsos amorem. Fuit igitur eo magis detestabilis impietas, quod ita ausi sunt Iudaei a vero Deo deficere. Sed mihi placet diversus sensus, nempe quod propheta excipiat, mandato Dei decipi hostes, dum ita secure proculcant electum populum, et existimant sibi omnia licere. Non dubito igitur quin propheta licentiam illam, de qua loquutus est, nunc cohibeat: quasi diceret, Putatis hunc populum penitus a me reiectum esse, et ideo nullus est saevitiae vestrae modus: atqui sic eum adoptavi, ut non possit unquam irritum esse foedus meum. Simili exemplo melius intelligemus quid sibi velit Ieremias. Nam quum respondet Isaias regi Ezechiae Deum fore custodem urbis, ubi recitavit verba Sennacherib, vel Rapsacae, qui pertulerat eius mandatum, dicit, Atqui non cogitat quod fundaverim Sion (Isa. 37, 24). Correctio illa mihi prorsus videtur similis huic loco. Nam dicebat Sennacherib, Ascendam, et potiar tam

urbe quam templo: denique triumphos suos agebat tanquam victor. Deus autem ex opposito compescit fiduciam illam his verbis, Atqui nescit impius iste et superbus hostis me creasse Sion, et ab initio esse eius opificem: an ego igitur nunc adducerem super eam tantam cladem, ut prorsus excideret eius memoria? quemadmodum multae urbes perierunt et nullus est locus tam illustris qui non possit aliquando intercidere: diversa autem est conditio sanctae urbis, inquit Deus: et adiungit rationem, quod scilicet creaverit ipsam. Ita hoc loco, *Iehovah est habitaculum iustitiae, et spes patrum ipsorum.* Nam ex re praesenti fere semper iudicium faciunt Dei hostes, quia in rebus prosperis tanta superbia inflantur, ut audeant suas blasphemias proterve evomere contra Deum. Nam quamvis ita loquuti fuerint Chaldaei se non peccare, quoniam Iudaei scelerati fuerant, minime tamen dubium est, quin adversus Deum ipsum lascivierit eorum iactantia, quemadmodum illic dicitur, Contempsit te, et derisit, et protraxit linguam contra te virgo filia Sion, me, inquit, Deum exercituum contempsit. Significat illis verbis se fuisse derisum in persona ecclesiae suae. Hac igitur ratione nunc prodit in medium ipse Deus, et pronuntiat se esse habitaculum iustitiae, et spem electi sui populi, nempe ut desinant Chaldaei promittere sibi omnia prospera in perpetuum tempus. Videmus ergo sententias istas potius inter se opponi quam sermonem contexi in persona impiorum. Hactenus loquuti sunt Chaldaei, Non peccamus, quia scelerati fuerunt contra Iehovam. Nunc propheta exsurgit, et ostendit ipsos falli si existiment foedus Dei esse abolitum, quia ad tempus populum suum castiget, quemadmodum etiam alio Isaias loco dicitur, Quid referent nuntii gentium, vel quid narrabitur gentium legatis? quod Deus fundaverit Sion (Isa. 14, 32). Ubi loquutus est de populi et urbis liberatione subiicit illud epiphonema, nempe memorabile fore beneficium, cuius fama celebrabitur apud omnes populos, Deum scilicet fundasse Sion, quod mirabiliter erepta esset quasi a praesenti interitu. Primo vocat *Deum habitaculum iustitiae*, ubi meo iudicio alludit ad tabernaculum: et clarius deinde exprimit, *Deum esse spem patrum.* Indigni quidem erant Iudaei, quos Deus protegeret, sed non agitur hic de ipsorum meritis, sed potius Deus ipse asserit foederis sui perpetuitatem, et constantiam fidei adversus impios. Nam quum Chaldaei iam potiti essent maxima parte regionis, et expugnassent omnes urbes praeter Ierosolymam, putabant populum illum a Deo suo esse derelictum. Hoc autem vergebat in opprobrium ipsius Dei. Ergo hic pronuntiat, quamvis scelerati sint Iudaei, tamen foedus suum non ideo exstinctum esse, *quin sit habitaculum*, hoc est, quin sit illis instar refugii. Vocat autem *habitaculum iustitiae*

habitaculum firmum aut fidele. Iustitia enim hic non accipitur proprio sensu, sed quemadmodum pluribus scripturae locis significat firmitatem vel rectitudinem: quasi diceret, Deus semel extendit alas suas, ut foveat populum suum, quemadmodum alibi dicitur: ergo semper erit habitaculum fidele. Deinde fuit spes patrum, sicuti apud Isaiam dicit de creasse Sion iam a tempore antiquo. Renovat enim foederis sui memoriam: quasi diceret, Non hodie primum hunc populum complexus sum meo favore, sed pepigi foedus meum cum patre ipsorum Abraham, quod manebit stabile: sic etiam hoc loco dicit *se fuisse spem patrum*, quoniam adoptaverit totum genus Abrahae, et prosequutus fuerit suam misericordiam per singulas aetates. Ergo tacite infert propheta fieri non posse, ut hostes in perpetuum potiantur imperio, quia Deus ubi populum suum castigaverit, incipiet rursus colligere dispersionem, et ita mederi omnibus malis. Hinc autem colligitur utilis doctrina, quoties ecclesia sic videtur oppressa ab hostibus, ut nulla spes sit restitutionis, semper hoc nobis esse proponendum: quia Deus eam semel elegit, fieri non posse, quin fidem suam declaret etiam in morte ipsa, et excitet e sepulcro eos qui iam visi sunt computruisse. Veniat igitur nobis in mentem hic locus, ubi ecclesiae clades minantur ultimam ruinam, et nihil praeter materiam desperationis nobis occurrit: ubi etiam hostes ipsi insolenter sibi omnia arrogant, et iactant nos esse maledictos. Atqui Deus *est habitaculum iustitiae, et spes patrum*, nempe ut recumbamus in eam gratiam, quam semel pollicitus est, quum nos dignatus est sibi eligere et adoptare in populum peculiarem. Haec est summa. Sequitur,

8. *Fugite e medio Babylonis, et e Chaldaea egredimini, et sitis tanquam hirci ante gregem.*

Confirmat hic versus expositionem quam attuli. Deus enim iam populum non obiurgat, neque invehitur in eorum scelera: sed potius hortatur ad bene sperandum quamvis sint extremis miseriis obruti. Prosequitur ergo eundem sermonem quum iubet *fugere e Babylone, et egredi ex Chaldaea*, ubi liberationem promittit fidelibus, et simul admonet instare exitium chaldaico imperio, ita ut qui longissime aberunt, optime sibi consulant. Significat enim propheta, quicumque in Chaldaea reperientur fore expositos violentiae hostium: ideo iubet *cito fugere et egredi*. Sed quemadmodum nuper dixi, promittit liberum exitium Iudaeis, quia frustra hortatus esset ad discessum si inclusi fuissent, quemadmodum scimus constrictos fuisse quasi claustris. Si ergo fuissent ita captivi, non sine ludibrio sic loquutus esset propheta, *fugite et egredimini*. Sed ostendit non fore perpetuam ipsorum captivitatem,

Calvini opera. Vol. XXXIX.

quia Deus perfringet omnia obstacula, ut pateat miseris exsilibus reditus in patriam. Iubet *esse tanquam hircos ante gregem*, ubi significat festinandum esse summo studio. Nam hirci praediti sunt maiore fiducia quam oves, ideo gregem praecedunt, quia scilicet nullus metus eos retinet. Sic Deus eximit omnem metum periculi Iudaeis quum iubet *esse tanquam hircos ante gregem*: quasi diceret non esse amplius metuendum, ne Chaldaei de ipsis poenas exigant si professi fuerint sibi fuisse animum redeundi in patriam. Fuisset enim capitale, verba facere de reditu quantisper Chaldaei dominati sunt Iudaeis. Nunc autem Deus promittit mutationem rerum ubi excutit terrorem, quo fuerant ad tempus retenti. Sequitur,

9. *Quia ecce ego excito* (excitans, ad verbum, et adducens), *et adduco super Babylonem congregationem gentium magnarum e terra aquilonis, et ordinabunt contra eam* (aciem scilicet), *inde capiatur. Sagittae eius tanquam fortis prudentis agentis* (alii vertunt orbantis, quia punctum alii locant in sinistro cornu, alii vero in dextro. שׁוֹלֵל significat prudenter agere, vel prosperari: שׁוֹלֵל significat orbari: sed potius eorum sententiae subscribo, qui vertunt prudenter agentis, quia continuo post subiicitur) *non redibit frustra.*

Hic rursus pronuntiat Deus venturos hostes, qui pessumdent monarchiam Babylonis. Sed clarius exprimit quod ante brevius attigerat. Primo enim dicit se fore ducem illius belli, Persas et Medos militaturos esse sub suis auspiciis: *Ego*, inquit, *sum* (nam pronomen אנכי emphatice hic legitur), *ego sum*, inquit Deus, *qui excito et adduco*: postea adiungit *congregationem gentium magnarum*: quia Chaldaei ut scimus, devoraverant multa regna: nam Babylon subiugaverat omnes vicinas gentes. Nisi ergo hoc diserte fuisset expressum, poterant spernere minas propheticas. Sed hic loquitur Ieremias de congregatione magnarum gentium, ne Chaldaei sua potentia, et monarchiae amplitudine, et copia etiam hominum freti sibi victoriam promittant, et ita indormiant suae felicitati. Deus ergo his verbis breviter significat sibi praesto vel ad manum fore qui et numero hominum et potentia superent Chaldaeos ipsos. Postea adiungit: *Ordinabunt contra eam*. Hic supplendum est aliquid, nempe quod aciem instruent. Hoc autem verbo propheta exprimit fiduciam Persarum et Medorum, qui statim parati erunt ad conflictum: non diu consultabunt, sed prosilient celeriter ad manus conserendas. Denique hoc ad celeritatem et audaciam Persarum et Medorum refertur quum dicit, *Ordinabunt contra eam*. Nam qui viribus suis diffidunt, captant loca opportuna, vel insidias componunt, vel ad tempus

subsidunt donec exploraverint omnia hostium consilia. Propheta dicit Persas minime tales fore, quia primo impetu sese parabunt ad proelium, et habebunt instructam aciem contra Babylonios. Sequitur, *Inde capietur Babylon*, כשם significat ab eo loco. Sed propheta intelligit uno tantum proelio sic victores fore Persas ut Chaldaei amplius non audeant quidquam movere. Scimus enim, etiam qui semel profligati sunt, rursus novas copias sibi parare, et instaurare bellum: hoc quidem fieri solet, et raro accidit ut uno proelio quispiam fuerit victus. Propheta autem hic affirmat Babylonem captum iri uno momento: Simul ac hostes conflixerint, inquit, non modo erunt superiores, sed uno impetu capient Babylonem, ita ut sit captiva. Nunc ergo tenemus consilium prophetae. Minime autem dubium est quin ab incredulis fuerit derisum hoc vaticinium, quia visus est concionari de re impossibili: ita surdis cecinit fabulam. Sed Deus tamen non temere praedixit Babylonem captum iri, ita ut quasi momento veniat sub hostium potestatem. Diximus autem heri diu fuisse obsessam, et tandem fuisse captam oppressus fuit. Nunc adiungit, *Sagittae eius tanquam viri fortis*: qui vertunt, Orbantis intelligunt sagittas Persarum fore mortíferas vel lethales. Atqui contextus non respondet: additur enim quasi explicationis vice, non revertetur frustra. Ergo videtur per hoc participium notare Ieremias dexteritatem: quasi diceret tam peritos fore sagittandi Persas, ut nullam sagittam frustra emittant: quemadmodum iaculatores qui sunt exercitati in ea arte semper hostem suum recta impetunt, neque proiciunt frustra sagittas in hanc vel illam partem. Sic ergo dicit propheta sagittas Persarum fore tanquam hominum prudenter iaculantium, hoc est, qui sciunt dirigere suos ictus. Vocat etiam ipsos *fortes*: vel robustos. Nam non satis esset sagittas recta in hostem tendere, nisi etiam accederet vis et robur. Sagittae enim poterunt aliquem attingere, sed non penetrabunt in eius corpus, imo vix eum laedent. Sed propheta utrumque exprimit, nempe quod sagittae valido impetu feriant Chaldaeos et confodient, deinde quod recta semper incident, ita ut nullus ictus sit inutilis. Postea sequitur,

10. *Et erit Chaldaea in praedam: quicumque praedati fuerint ipsam, saturabuntur, dicit Iehovah.*

Hic adiungit effectum victoriae, quo melius confirmet quod dixit. Nam fieri interdum potest, ut qui victi sunt confugiant in suas urbes. Vastabitur quidem regio, sed hostes discedent cum sua praeda. Hic autem propheta dicit totam Chaldaeam fore expositam praedae. Adiungit praeterea, *praedones iri satiatum*, quasi diceret, Non tantum rapiant hinc inde hostes, ut interdum contingit, quod occurret ipsis ad manum, sed ad satietatem usque coacervabunt omnes thesauros Chaldaee. Denique significat Chaldaeam exinanitum prorsus iri: quia haec inter se opponi debent, *saturos fore hostes*, Chaldaeos vero prorsus egenos. Saturitas ergo, de qua loquitur propheta, significat Chaldaeos redactum iri ad ultimam inopiam. Sequitur,

11. *Certe laetati estis (in futuro quidem tempore, laetabimini) et exsultabitis quum diripietis haereditatem meam: multiplicabimini* (hoc est, auge-scetis) *tanquam vitula herbae* (quidam existimant poni pro דשא, alii vertunt herbificatam, ut sit adiectivum: quanquam alii deducunt a דיש: postea adiungit) *et hinnietis equi fortes* (vel videtis tanquam tauri, ut alii vertunt. Nam אכירי aliquando vocantur tauri, aliquando equi fortes: iam צרל significat vociferari: sed interdum accipitur pro hinnire, quemadmodum vidimus capite quinto, Quisque adhinnit uxori proximi sui, quum propheta invectus est in libidines populi. Qui vertunt, tauros, coguntur etiam mutare verbi significationem [mugitus enim non hinnitus tauris convenit]. Nunc veniamus ad summam: sed debet contexti proximus versus).

12. *Pudefacta est mater vestra valde, erubuit genitrix vestra: ecce postremum gentium, desertum, vastitas, solitudo.*

Hic significat Deus quamvis proterve ad tempus exsultent Chaldaei, laetitiam tamen ipsorum non fore diuturnam. Et simul causam interitus ipsorum notat, quod scilicet tam insolenter sese gesserint adversus Dei populum. Dicit igitur priore membro, *Exsultastis, et laetati estis rapiendo haereditatem meam*: postea, *saginati estis*, (Multiplicari enim hic accipitur pro saginari) tanquam vitula quae bene pasta est: deinde, *adhinnistis tanquam equi fortes*. Duabus autem de causis necesse fuit, prophetam ita loqui. Vix enim credibile erat, posse Chaldaeos post tot ac tam insignes victorias contereri et prosterni a novis hostibus. Nam terribiles erant toti mundo, subiugaverant omnes vicinos, extenderant huc et illuc suos fines perinde igitur erat ac si nidum suum locassent in nubibus. Ergo propheta hic dicit, quamvis exsultent et effraeni gaudio sese efferant, tamen illud non fore diuturnum, quia pudescunt tandem. Hoc est unum. Secunda autem ratio cur prophetam sic loqui oport-

tuerit, haec est, quod Deus testatum esse voluit populo suo, quamvis permetteret tantum licentiae Chaldaeis, tamen non abiecisse foederis sui memoriam: et ideo retinet nomen haereditatis. Quamvis ergo in speciem populi calamitas esset quaedam abdicatio ac si nihil amplius negotii Deus cum ipso habere vellet, tamen dicit esse suam haereditatem: et ita ostendit Deum specimen editurum suae gratiae erga Iudaeos, ubi ita severe Chaldaeos affliget. Haec igitur ratio est cur dicat *rapiendo haereditatem meam vos laetati estis, sed mater vestra pudefacta est*. Hic plus exprimit quam si dixisset, Tandem iacebitis confusi pudore: sed nominat ipsorum matrem, nempe ut significet interitum totius illius monarchiae, quae adeo terribilis fuerat omnibus vicinis.

Exposuimus heri cur propheta denuntiet pudorem et opprobrium Babylonis, quia scilicet petulanter insultaverant filiis Dei. Dicit autem fore Babylonem *extremum gentium*. Floruerant potentia et opibus Chaldaei, et tenuerant monarchiam Orientis. Fuit igitur haec admirabilis conversio, quod redacti sunt ad extrema, ut scilicet essent quasi faex omnium gentium. Postea subiicit fore *terram squalidam, desertum, et solitudinem*, eodem sensu. Nunc sequitur,

13. *Ab indignatione Iehovae non habitabitur* (hoc est, prae indignatione, aut propter indignationem), *et erit vastitas tota: quisquis transierit per Babylonem stupebit, et sibilabit super omnibus plagis eius.*

Iterum repetit Ieremias cladem Babylonis fore testimonium iustae Dei vindictae, quia iniuste saevierant Chaldaei contra ecclesiam. Sed videtur etiam consulto proponere Dei nomen, ut vaticinium facilius recipiant fideles. Nam si humanitus tantum reputassent quae dicebat Ieremias, vix poterant habere fidem eius verbis, quia res non poterat capi hominum sensu. Ergo statuit Dei indignationem, ut fideles sentiant perperam fieri iudicium de clade Babylonis ex praesenti intuitu, quia Deus illic praeter communem modum operabitur. Dicit fore *vastitatem, ut quisquis illac transierit obstupeat*, et tamen non misereatur. Haec loquutio frequenter occurrit apud prophetas, ubi volunt describere vastitatem quae superat communem sensum. Interea notanda est coniunctio, quod stupor nullam misericordiam afferet, sed potius ludibrium, quod sibilandi verbo denotat propheta. Postea sequitur,

14. *Ordinate contra Babel per circuitum: quicunque tenditis arcum proiicite* (vel iaculamini) *super eam* (contra eam), *ne parcatis sagittae: quia contra Iehovam scelerate egit.*

Nunc propheta sermonem convertit ad Medos et Persas, et illos instigat Dei nomine ad perendam Babylonem. Diximus autem cur prophetae sumant sibi imperium contra omnes gentes, nempe ut ostendant coniunctam esse Dei potentiam cum verbo. Neque enim facile apprehendunt homines efficaciam verbi Dei: et existimant frustra verberari aerem inani sonitu: ideo prophetae ostendunt Deum habere manum extentam quoties loquitur, ita ut nihil frustra proferat. Hac igitur ratione Ieremias nunc, sicuti antea, Persis et Medis praecipit, ut strenue se gerant in expugnanda Babylone. Dicit igitur primo, *ordinate*, nempe proelium vel oppugnationem: *ordinate* igitur *contra Babel*: deinde, *per circuitum*, ita ut nullum effugium illis pateat. Dicit, *quicunque tenditis arcum*, quia illa militandi ratio trita erat Medis et Persis, quemadmodum alibi visum est: et populi orientales adhuc sequuntur morem illum. Iaculis enim potius impetunt hostem, et agitant sese in varias partes: non exercent statariam militiam. Postea dicit, *proiicite*, vel iaculamini, *ne parcatis sagittae*. Est enallage numeri, quia singularis pro plurali accipitur. Addit rationem, *quod scelerate egerint contra Deum*. Etsi autem multiplex erat iniquitas Babylonis, minime tamen dubium est quin Deus hic suscipiat causam ecclesiae suae. Ergo inter omnia scelera hoc praecipuum fuit, quod Chaldaei oppresserant Dei ecclesiam. Scimus enim tanto favore Deum prosequi filios suos, ut quisquis eos laeserit, tangat pupillam oculi eius, quemadmodum alibi testatur. Hunc igitur singularem amoris effectum exprimit Ieremias quum dicit *Chaldaeos scelerate egisse contra Iehovam*, quia scilicet tyrannide oppresserant ecclesiam ipsius. Deus autem nihil vult habere a filiis suis separatim. Hinc colligitur utilis doctrina, tam pretiosam esse Deo salutem ecclesiae, ut sibi existimet fieri iniuriam, quae infertur fidelibus: ita non est cur adeo torqueamur, quum impii nobis molesti sunt, quia tandem re ipsa ostendit Deus salutem nostram sibi non minus caram fuisse, quam sunt hominibus proprii oculi. Postea sequitur,

15. *Vociferamini contra eam per circuitum: dedit manum: ceciderunt fundamenta eius, diruti sunt muri eius, quia ultio Iehovae haec. Ultionem sumite de ea: quemadmodum fecit, facite ei.*

Pergit Ieremias in exhortandis Persis ac Medis, non quod unquam apud ipsos verba fecerit, sed haec ratio loquendi, ut dictum fuit, valere debuit ad confirmandos piorum animos, ut certo statuerent, quae praedicta erant per os Ieremiae, non esse vana. Hic ergo sumit personam ipsius Dei, et pro imperio mandat Persis ac Medis quid facturi sint. Iterum dicit, *clamate contra eam*. Per clamorem

aut iubilum intelligit triumphos, quos agunt milites de urbe capta: vel potius, meo iudicio, intelligit clamores exhortatorios, quibus impetum suum milites ultro et citro accendunt. Nam proelia nunquam vociferatione carent, neque etiam urbium expugnationes. Iubet igitur Deus milites pro solito more se hortari ad strenuam exsequutionem: *clamate*, inquit: deinde, *per circuitum*. Adiungit, *dedit manum suam*, quibus verbis significat Babylonem non fore parem ad resistendum. Solent manus dari ad societatem coeundam: sed dicitur etiam manus dare qui se victum fatetur. Hoc sensu accipere licet verba Ieremiae, *Babylonem dedisse manum*, quia scilicet non poterit se defendere adversus Medos et Persas. Verum quia scimus proditione captam fuisse, hoc quoque modo impletum fuit quod pronuntiaverat Ieremias, dum illi duo satrapae, ut privatas iniurias ulciscerentur, accersiverunt Cyrum. Ita enim factum est, ut manus ultro porrexerit Babylon, vel qui intus erant. Addit, *cecidisse eius fundamenta, et muros esse dirutos*, non quod machinis urbem expugnaverit Cyrus. Ingressus enim est per vada. Sed interea facile fuit militibus transcendere muros. Figurata ergo loquitur Ieremias, quasi diceret falli Chaldaeos, dum existimant sibi valida esse propugnacula, quoniam nihil proderunt muri quantumvis alti sint et lati. Scimus autem quid referant veteres historici de muris illis et turribus. Fuit res fere incredibilis. Nemo igitur putasset fieri posse, ut urbs tot propugnaculis munita, unquam posset vi et impetu capi. Propheta autem hanc fiduciam deridet, ac pronuntiat, *muros iam esse dirutos cum fundamentis suis*. Sed quia res erat difficilis creditu, rursus adiungit confirmationem, quod scilicet *haec sit vindicta Iehovae*: quasi diceret non esse aestimandam cladem Babylonis hominum sensu, quoniam Deus illic exseret admirabilem potentiam. Interea hortatur rursus Persas et Medos, ut sumant ultionem, et rependant Babylonis quod meriti sunt. Denique significat propheta armatos esse Persas et Medos, ut Dei iudicium exerceant contra Babylonem. Sed notandum est postremum membrum, *Facite ei quemadmodum aliis fecit*. Nam hinc colligimus quod alibi etiam visum fuit, repositum esse cuique praemium ut qui in alios crudeles fuerunt, sentiant quam horribile sit Dei iudicium. Non semper vindictam suam exsequitur Deus per homines: sed tamen illud perpetuo est verum, Vae qui praedaris, quoniam obnoxius etiam eris praedae. Deinde: Iudicium sine misericordia ei qui non fecerit misericordiam. Item, Qua mensura quisque mensus fuerit eadem rependetur ei. Haec igitur doctrina fixa manet. Sed Deus varie rependit impiis mercedem, quia aliquando poenas de ipsis exigit hominum manu: aliquando suum iudicium suspendit. Hoc

loco significat Persas et Medos fore exsequutores suae vindictae, nempe, quemadmodum Chaldaei ipsi fuerant quasi flagella, quum vellet castigare scelera populi sui. Usus ergo fuerat Chaldaeis quum bellum gererent contra Iudaeos. Sed Deus habet multas vicissitudines, ita ut quisque suo loco ad rationem vocetur. Sic tandem ultus est Chaldaeos, quoniam tantum suae avaritiae et ambitioni indulserant quum affligerent Iudaeos. Neque enim illis fuit propositum, Iudaeos punire, sicuti digni erant. Sed, quemadmodum iam dixi, sua libido eos rapuit ad saevitiam et caedes. Ideo aequum fuit suo ordine ipsos castigari Dei manu. Sequitur,

16. *Excidite seminantem e Babylone, et qui apprehendit falcem tempore messis: coram gladio opprimente quisque ad populum suum respiciet, quisque ad terram suam fugiet.*

Semper alloquitur Medos et Persas quum iubet, *eos excidere e Babylone tam seminatores quam messorum*. Per synecdochen vero comprehendit etiam omnes alios. Nam agricolae sustinent quodammodo vitam hominum, quandoquidem aliae artes non sufficerent ad conservationem humani generis. Si nulla esset satio, nec messis, necesse esset omnes statim perire. Quum ergo propheta iubet e medio tolli eos qui seminant et metunt, perinde est ac si diceret, Percutite gladio, et occidite omnes incolae, ita ut nihil maneat residuum, sed terra in solitudinem redigatur. Iubet ergo sic occidi Chaldaeos, ut nulli mancant agricolae qui seminant vel metant. Hoc quidem non fuit impletum sub Cyro, quemadmodum alibi vidimus. Sed tenendum est etiam quod tunc admonui, prophetam scilicet longius extendere suas minas, quia Babylon saepius percussa fuit Dei manu, et tandem prorsus afflicta. Praeludium fuit expugnatio Cyri, sed sequutae sunt aliae clades, ubi durius oppressa fuit. Adiungit, *A facie gladii opprimentis, aut vastantis: quisque fugiet ad populum suum et in terram suam*. Quoniam opulenta erat illa regio, multi advenae illuc se contulerant: deinde undique traxerant captivos. Ita minime dubium est quin multi hospites habitaverint in Chaldaea quum floreret imperium illud: erant multi agricolae, multi opifices. Nam Chaldaei dominabantur: et tamen multi erant contenti exigua fortuna, atque etiam contemptibili, vel cogeant Chaldaei devictas gentes praestare serviles operas vel in agricultura vel in opificiis. Nunc propheta dicit in mutatione quae continget, *singulos respecturos ad terram suam*, ita ut defugiant, quia nulla erit oblectatio in terra deserta et vastata. Ergo *a facie gladii opprimentis respiciet quisque ad populum suum et ad terram suam*, et qui prius fingebant se penitus additos esse Chaldaeis, deserent

ipsos in necessitate, quia nihil erit illis potius, quam consulere privatae salutis. Sequitur,

17. *Grex dispersus* (vel agnus dispersus aut haedus, צֶרֶף significat interdum gregem, interdum etiam significat singulos agnos, vel singulas oves: grex ergo dispersus fuit) *Israel, leones expulerunt eum: primus voravit eum rex Assyriae, et hic postremus contrivit ossa eius Nabuchadnezer rex Babylonis.*

Hic clarius ostendit propheta quod breviter attigerat, nempe Deum ita infensum esse Babylo-
niis quoniam suscepit curam populi sui quem elegerat. Ergo testari voluit fidelibus Ieremias, quamvis ad tempus severe ipsos Deus castigaret, tamen non exuere prorsus animum paternum erga ipsos, quia tandem re ipsa palam faciet, eos sibi caros fuisse, in quos adeo fuerat rigidus. Mitigat igitur asperitatem poenarum, ne desperationi succumbant Iudaei, sed Deum invocent in suis miseriis, et sperent sibi tandem fore propitium, ubi eos domuerit. Summa est, quascunque Deus ecclesiae infligit poenas, esse temporales, deinde, esse utiles in salutem, et remedia ne pereant in suis vitiis. Discamus igitur has promissiones amplecti, quoties vulneramur nimio dolore, si Deus nos affligit: discamus, inquam, respicere in eius misericordiam: et sit nobis hoc persuasum, quamvis undique appareant signa irae eius, non esse tamen exitiales poenas quas patimur, sed esse potius medicinas. Hoc consilio propheta hortatus est ad patientiam fideles sui temporis, quum ostendit Deum fore illis in patrem postquam fuisset iudex. Dicit igitur *Israellem fuisse quasi gregem dispersum*, vel ovem errantem, quod idem est. Exprimit modum, *Primus voravit eum rex Assyriae*. Scimus enim regnum Israel fuisse deletum ab Assyriis: deinde terram Iehudah fuisse fere expilatam. Restabat exigua portio. Dicit igitur Deus cladibus quas intulerant Assyrii populum fuisse consumptum: sed quod restabat comparat ossibus, quemadmodum si bestia pecudem aliquam voraret, relinquet tamen ossa. Nulla igitur erat caro vel cutis in Israele postquam Assyrii crudeliter saevierant, et quidem saepius. Sed quoniam manebat regnum Iehudah, dicit *fuisse tanquam ossa*: et ideo adiungit, *Iste postremus Nabuchadnezer rex Babylonis exossavit eum*, hoc est, contrivit et consumpsit ossa quae restabant. Nunc tenemus prophetae sensum. Caeterum, exaggerat miseras electi populi, ut quodammodo viam patefaciat misericordiae. Deus ergo hic suscipit affectum hominis, qui afficitur tristi spectaculo, quum videt vorari miseram et innoxiam ovem, deinde proiici ossa: et videt aliam bestiam magis truculentam, quae ossa etiam ipsa conterat dentibus et

consumat. Quum Deus ergo ita loquitur, minime dubium est quin velit exprimere quam tenero affectu prosequatur electum populum: deinde quin velit etiam erigere pios in spem salutis. Postea sequitur,

18. *Propterea sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, Ecce ego visito super regem Babylonis, et super terram eius, quemadmodum visitavi regem Assyriae.*

Hinc certius colligi potest quod nunc dixi, similitudinem qua usus est Deus, huc spectasse, ut indueret dolentis personam, et quasi oculis sympathiam suam repraesentaret. Significat igitur se fore vindicem crudelitatis quam exercuerant Chaldaei, sicuti iam fuerat vindex omnium malorum quae Assyrii populo intulerant. Tenenda est conditio temporum, quia sensus huius loci pendet ex historia. Assyrii superiores erant Chaldaeis quum regnum Israel affligerunt. Scimus enim etiam tempore Ezechiae regem Babylonis misisse ad ipsum Ezechiam, ut captaret gratiam eius, et eum alliceret ad foedus. Quum ergo formidabilis esset Assyriae monarchia, tunc violenter saevierunt Assyrii ipsi contra Israelitas, atque etiam contra Iudaeos: quid sequutum est? nempe eversa fuit Nineveh: Babylon successit in eius locum, et ita qui dominati fuerant coacti sunt iugum suscipere: et ita Assyrios sibi mancipavit Babylon. Iam proponit Deus iudicium suum, quod omnibus notum erat. Ipsi quidem Assyrii non putabant Deum Israel ultorem fuisse populi sui: sed res tamen ita habebat. Deus ergo hic pronuntiat se iam dedisse manifestum speciem suae sollicitudinis, quae gerebat de salute electi populi. Quemadmodum ergo poenam sumpserat de Assyria, ita pronuntiat se ultorem fore contra Babylonios. Et ita exemplo confirmat quod poterat videri incredibile. Nam quis putasset monarchiam illam tam subito posse corrui? atqui hoc acciderat praeter omnium opinionem. Deus hic repetit quod gestum erat, ut fideles sibi persuadeant idem iudicium manere Babylonios quod experti fuerant Assyrii. Nunc plena est sententia prophetae. Sequitur,

19. *Et reducam Israellem ad caulas suas: et pascetur in (monte) Carmel, et Basan, et in monte Ephraim et Gilead: satiabitur anima eius.*

Hic prosequitur Ieremias suam doctrinam, et fidelium animos sustinet in miseriis ne prorsus deficiant: perinde igitur est ac si porrigeret manum naufragis, vel daret aliquam fulguram iis qui iacebant quasi exanimis. Nam fuit non solum triste

exsilium filiis Dei, sed instar mortis, quia apprehendebant Dei vindictam ac si prorsus ab eo reiecti essent. Necesse igitur fuit ipsis dari aliquid solatii, ne prorsus desponderent animos. Huc igitur propheta noster nunc intentus est, ut moderate perferant suas aerumnas Iudaei, neque existiment plagam quae inflicta ipsis fuerat esse lethalem. Promittit igitur Deus reditum in patriam, qui testimonium esset veniae et misericordiae. Nam ubi Deus populum suum collegit, perinde hoc fuit ac si palam ostenderet firmam manere suam adoptionem, et non esse mortuum foedus illud, quod tamen ad tempus visum fuerat intercidisse. Nunc ergo tenemus in quem finem verba faciat Ieremias de restitutione populi. Deinde adiungit *ad causas suas*, vel ad habitaculum suum. Scimus hunc loquendi modum passim occurrere apud prophetas, quia comparant Deum pastori, et ecclesiam gregi ovium. Haec igitur similitudo satis et super trita est. Nec Deus potest melius exprimere quantopere sollicitus sit de salute piorum, quam dum prodit in medium sub persona pastoris, et testatur sibi curae fore gregem suum. Sed quemadmodum initio libri diximus, specialis fuit ratio Ieremiae. Quia erat ex oppido pecuario, et versatus fuerat a pueritia inter homines pecuarios: ideo non mirum est si frequenter adhibeat loquendi formas, quibus erat assuetus. Educatio enim format linguas hominum magna ex parte. Quanquam ergo pro communi more scripturae loquitur propheta, minime tamen dubium est, quin retineat consuetudinem suam, quemadmodum alibi dictum fuit. Dicit igitur, postquam collectus fuerit populus, fore habitabiles montes opimos et pingues, nempe regionem Carmeli, regionem Basan. Celebratur fecunditas istorum montium aliis pluribus locis, quos non opus est recitare. Summa tamen est, Deum quasi fidum fore pastorem electo populo, ubi eum rursus collegerit, nempe ut certo statuam non modo liberum sibi fore reditum ab exsilio in patriam, sed Deum fore praesidem suae salutis, ut eos perpetuo tueatur, ut eorum curam gerat, ut ipsos defendat contra omnes hostes. Quo autem melius exprimat Deus beneficium, addit, *Et satiabitur anima eius*. Anima hic accipitur pro desiderio, quemadmodum pluribus aliis locis. Iam tenenda est illa superior doctrina, Deum scilicet nunquam ecclesiae suae ita irasci, vel esse infensum, quin semper retineat memoriam sui foederis. Ergo postquam defuncti sunt fideles poenis temporalibus, tandem Deus illis porrigit manum, neque semel est illis exorabilis duntaxat, sed misericordiam suam prosequitur, et ita fovet eos, ut non minus sollicitus sit de ipsorum salute, quam pastor qui gregem suum non minus carum habet quam propriam vitam, ita ut noctu vigilet, perferat frigus et aestum, deinde exponat se multis periculis et latronum et

bestiarum, ut gregem suum tueatur. Sed fontem ipsum quasi digito monstrat propheta quum adiungit,

20. *In diebus illis et tempore illo, dicit Iehovah, quaeretur iniquitas Israel, et nulla erit, scelus Iehudah, et non invenietur: quia propitius ero his quos fecero residuos.*

Quemadmodum iam dixi, primam causam nunc propheta ostendit cur Deus tam clementer et humaniter agere velit cum suo populo, nempe quoniam peccata remittet. Et certe friget quidquid dicitur de poenarum remissione, nisi primo hoc nobis sit persuasum nos esse Deo reconciliatos, et ipsum nobis esse propitium. Increduli quidem nihil aliud quaerunt, quam levare suis malis: quemadmodum aegroti nihil aliud petunt a medico, quam ut tollat statim dolorem: si aegrotus sitiatur, Tolle sitim, dicit. Denique respiciunt duntaxat ad symptomata illud: interea de morbo ipso nunquam verbum faciunt: sic etiam impii negligunt quod praecipuum est, nempe ut Deus ipsis ignoscat, et recipiat eos in gratiam: modo ergo eximantur a poenis, hoc illis satis est. Sed quantum ad fideles spectat, nunquam tranquilli esse possunt donec persuasi sint, Deum illis esse propitium. Ergo ut liberet inquietudine et omnibus tormentis piorum animos propheta noster dicit Deum fore propitium, ita ut peccata omnia Israel et Iehudah sepeliat ne in memoriam amplius veniant vel iudicium. Hic locus insignis est: ac primo quidem ex eo colligitur optima doctrina, nempe ubi Deus severe nos castigat non debere nos subsistere in ipsis poenis, ut excutiamus praesentem aerumnarum sensum: sed potius debere ad causam ipsam omnium malorum spectare, nempe ad peccata nostra. Sic David pluribus locis ubi petit aliquam mali relaxationem a Deo, non dicit, Domine libera me ab hostibus meis, Domine restitue mihi sanitatem, Domine eripe me a morte: non simpliciter ita loquitur, sed familiariter ad Deum confugit, et implorat eius misericordiam: et vicissim quum Deus promittit liberationem a poenis, non simpliciter dicit, Reducam vos ab exsilio vel captivitate, reducam vos in patriam: sed dicit, Ego remittam vobis peccata vestra. Nam sublato morbo etiam symptomata quae morbum comitantur evanescent: sic etiam contingit. Nam ubi Deus exorabilem se nobis ostendit, tunc soluti sumus a poenis, vel quas sumus perpassi ad tempus, vel quae nos manebant, nisi Deus ita pro inaeestimabili sua clementia et bonitate nobis parceret.

Postrema lectione coepimus exponere quod dicit propheta, quum Deus volet redimere populum

suum fore ita propitium, ut deleat omnia peccata. Diximus autem prophetam ostendere populum iustis de causis fuisse tam severe tractatum. Hic ergo notanda est Dei iustitia in omnibus eius iudiciis. Propheta enim admonet, Iudaeos non aliter posse Deo reconciliari, nisi agnoscant se poenas dedisse quas meriti erant. Et hinc colligitur etiam utilis doctrina, quoties percutimur Dei ferulis, non tantum levationem ab externo malo vel dolore petendam esse, sed ut Deus nobis ignoscat. Notanda est etiam ratio, quia propheta docet nullam fore iniquitatem populi, quia Deus erit propitius. Hinc colligimus, tunc quoque iustas fuisse causas cur Deus populum castigaret: sed quia voluit peccata remittere, ideo fuisse liberatorem populi sui. Sciamus ergo nos reputari iustos coram Deo, non quia nullas iniquitates in nobis deprehendat, sed quia ultro ignoscit. Denique haec unica ratio est placandi Dei, si peccata nostra sepeliat, neque vocet in iudicium. Porro hanc gratiam proprie spectare ad Christi adventum colligitur ex capite trigesimo primo, ubi propheta quum loquutus est de novo foedere posuit hoc praecipuum caput, Parcā iniquitatibus eorum, et usus est eodem verbo. Promissio igitur haec non debet restringi ad breve aliquod tempus, ex quo populus reversus est ab exilio babilonico, sed potius extenditur ad regnum Christi, quia tunc vere demum completa fuit haec prophetia: quoniam non apparent peccata nostra coram Deo, dum nobis propitius est. Interea significat propheta hanc gratiam non fore generalem: adiungit enim Deus *se fore propitium reliquiis duntaxat*. Et hoc necesse fuit exprimi, quia post reditum fideles poterant animos despondere aliqui, quum viderent nonnisi exiguam manum populi reversam esse. Si igitur promiscue restitutio fuisset promissa, poterat concidere piorum fides quum viderent totum fere populum negligere gratiam sibi oblatam. Nam pars duntaxat tribus Iehudah usa est beneficio Cyri et Darii: decem tribus maluerunt habitare in Chaldaea et aliis locis. Et non semel Deus restrinxit promissionem, quae hic legitur, quemadmodum Isaiae cap. 10 dicitur, Si populus tuus sit tanquam arena maris, reliquiae tantum salvae erunt. Populus enim gloriabatur sua multitudine, et iactabat quod dictum fuerat Abrahae, Numera si potes stellas coeli, et arenam maris, ita erit semen tuum. Deus ergo significat longe falli Iudaeos, quoniam existiment se semper fore incolumes. Ergo propheta hic dicit Deum fore propitium non omnibus indifferenter, *sed his quos fecerit residuos*, et interea etiam significat Deus hoc debere gratuitae suae bonitati ascribi, quod aliqui sint superstitēs, quemadmodum dicitur Isaiae capite primo, Nisi semen aliquod nobis relictum fuisset essemus tanquam Gomorrha et similes Sodomae. Deus ergo hic pronuntiat reli-

quias fore salvas non aliter quam mera sua liberalitate, quemadmodum etiam Paulus undecimo capite ad Romanos (v. 5) dicit non sperandam esse salutem Iudaeis, nisi a gratuita Dei misericordia. Et diligenter notat hunc locum et similes, quia tunc quoque Iudaei quum insurgerent adversus evangelium, obiciebant se esse semen Abrahae, et electum genus. Itaque respondet Paulus non esse novum ut Deus colligat tantum exiguas reliquias e populo suo, et causam assignat gratuitam eius electionem. Nunc sequitur,

21. *Super terram exasperantium ascende super eam (sed abundat) et super habitatores visitationis (et habitatores visitationis), occide, et disperde post eos, dicit Iehovah, et fac secundum omnia quae praecepi tibi.*

Propheta hic suscipit munus praeconis, et alloquitur Persas et Medos, ut bellum moveant contra Babylonem. Non pervenit quidem unquam ad gentes illas hoc vaticinium: sed diximus cur prophetae bellum denuntient, deinde convertant sermonem nunc ad profanas gentes, nunc ad Iudaeos, nunc ad unum populum, nunc ad alium. Volunt enim fideles adducere in rem praesentem dum effectum coniungunt cum suis verbis. Hac igitur forma loquendi propheta docet se non spargere voces in aerem, sed coniunctam esse Dei potentiam cum sermone quem profert, ac si Deus ipse mandaret Medis et Persis, ut suam vindictam exsequantur contra Babylonem. Et certe Ieremias sicuti non loquitur ex proprio sensu, ita etiam non loquitur in persona hominis, sed inducit potius Deum loquentem, ut apparet ex fine versus. Dicit ergo, *Ascende super terram exasperantium*: alii vertunt, amaritudinem, sed improprie. Vocat autem Deus Chaldaeos rebelles, quia etsi ad tempus fuerant flagella irae ipsius, tamen crudeliter saevierant contra multas gentes, impulsī duntaxat sua superbia et avaritia, merito vocat Exasperantes. Deinde addit, *Occidite habitatores visitationis*. Quidam relinquunt proprium nomen פָּקֹד: sed primo divinant fuisse in Chaldaea urbem huius nominis, quod frivolum est: deinde friget illa expositio, si sermo fiat de urbe obscura et ignobili. Non dubium igitur est, quin propheta vocet etiam Chaldaeos *habitatores visitationis* quoniam manebat eos vindicta Dei, imo iam instabat eorum capitibus, sicuti paulo post repetet. Atque hic loquendi modus frequenter apud prophetas occurrit. Postea addit, *et perde post ipsos*: est allusio in verbis, הָרַס אַחֲרֵיהֶם, significat autem cladem fore extremam, ita ut non desinant saevire Medi et Persae, donec exstinxerint nomen Babylonis: atqui scimus illud non fuisse impletum a Cyro et Dario. Diximus enim iam aliquoties ur-

bem fraude et nocturnis insidiis fuisse captam, deinde regem cum suis proceribus fuisse occisum: pepercit enim Darius reliquo populo, vel Cyrus potius. Nam tametsi nomen imperii erat penes Darium, Cyrus tamen longe erat potior, ut erat strenuus miles, et tantum famae causa ducebat suum socerum et avunculum. Quum igitur Babylon capta fuerit, ut tamen gladius non persequeretur omnes Chaldaeos, hinc colligimus prophetas, quoties denuntiant cladem et interitum Babylonii, non restringere suam doctrinam ad tempus illud, sed complecti etiam alias clades. Saepius enim capta fuit Babylon: nam defecit a Persis, et quum recuperata esset dedit graves poenas, quia per ludibrium suspensi fuerunt qui autoritate et potentia valebant: deinde passim etiam saevitum fuit in viros et feminas. Non dubium igitur est quin prophetae quum de excidio Babylonis loquuntur, respiciant ad diversa Dei iudicia. Quidquid sit, colligimus quamvis diu conniveat Deus, vel extrema iudicia suspendat, tamen impios non posse eius manum effugere ubi diu fuerint tergiversati. Postea adiungit, *Fac illis quemadmodum praecepi tibi*. Haec etiam prophetica loquendi ratio notanda est. Neque enim Medi et Persae putabant se militare sub Dei auspiciis. Quorsum igitur ponitur nomen Praecepti? nempe quia Deus homines profanos regit arcana sua potentia, et impellit quocunque visum est, etiamsi nihil tale sit ipsis propositum. Quo res melius explicetur, notandum est duobus modis Deum praecipere: praecipit enim fidelibus quum ostendit quid rectum sit, et quid sequi ipsos oporteat: ita quotidie ubi Deus hortatur nos ad officium ubi legem suam nobis exponit, dicitur exercere suum imperium vel iurisdictionem. Et haec propria est ratio iubendi vel exercendae potestatis, ubi scilicet agnoscimus quid Deus velit, aut quid a nobis exigat. Sed Deus alio modo praecipit incredulis, quia etsi non declaret quid facere ipsos velit, trahit tamen volentes nolentes quocunque vult: ita instinctu suo impulit Cyrum et Darium ut arma sumerent contra Babylonem. Nunc ergo tenemus quid hoc verbo intelligat propheta. Neque enim intelligit Darium et Cyrum Deo ex animo paruisse, quia agnoscerent ipsum sibi esse ducem atque autorem belli. Nihil enim tale venit illis in mentem, et illa praeciipiendi ratio, quemadmodum dixi, peculiaris est ecclesiae. Deus enim singulari quodam privilegio et gratia nos dignatur, quum ostendit nobis quid rectum sit, et praescribit legem bene vivendi. Sed interea praecepti loco ponitur arcana eius providentia, qua impellit profanos homines, sicuti dicitur cor regis in manu Dei esse. Loquitur autem Solomo (Prover. 21, 1) de rege potius quam de hominibus plebeiis, quia si qua sit libertas in toto genere humano, videntur esse reges

quasi exempti ab omni iugo. Pronuntiat autem Solomo regi corda eorum a Deo, sic ut non sint sui arbitrii. Quamvis ergo Darius et Cyrus fuerint abrepti sua cupiditate quum bellum moverunt, tamen Deus illorum corda direxerit, quemadmodum paulo post clarius videbimus. Sic etiam dicitur praecipere coelo et terrae, non quod coelum (quod auribus caret et sensu) exaudiat eius vocem: sed quia Deus efficaciter movet coelum. Quum enim vult poenas de nobis sumere, mandat coelo ne pluviam mittat: hoc Dei mandatum exsequitur coelum: deinde terra etiam obtemperat Deo: sed nullus est illic sermo doctrinae. Quid igitur? nempe Dei providentia, quae nobis abscondita est. Sequitur,

22. Vox proelii in terra, et contritio magna.

Continuat propheta loquendi formam. Dicit igitur fore vocem proelii. An potuit ipse concitare Medos et Persas? non propria quidem virtute, sed hic commendat efficaciam suae doctrinae: ac si diceret vindictam quam denuntiat Bahyloniis, fore in promptu, ubi tempus advenerit: quemadmodum dicit Paulus ministros evangelii habere vindictam in manu adversus omnes contemptores. Nunc ergo tenemus cur propheta repetat vocem proelii, et contritionem, vel afflictionem magnam fore in terra. Nunc sequitur,

23. Quomodo excisus est et contritus malleus universae terrae? quomodo redacta est (fuit) in vastitatem Babylon inter gentes?

24. Illaqueavi te, atque etiam (vel, atque ideo: hic ponitur loco rationalis particulae, ideo) capta est Babylon, et tu nescivisti, inventa es atque adeo deprehensa, quoniam contra Iehovam te miscuisti (litigasti).

Hic primo per admirationem interrogat Ieremias qui factum sit, ut malleus totius terrae fuerit ipse fractus, quum omnes populos antea frangeret: postea respondet Deus, nempe ego sum qui cepi Babylonem. Interrogatio valuit, ut expergefaceret populum ad maiorem attentionem. Negligimus enim Dei iudicia, vel ad ea caecutimus, nempe quia non adiciamus studium nostrum. Nam res parvae saepe nos excitant, interea Deus operabitur modo inusitato: id autem pro nihilo ducimus. Quoniam ergo tanta est nostra ignavia in operibus Dei considerandis, necesse est nos stimulari: et hoc nunc facit Ieremias quum per admirationem dicit, Quomodo? nam significat rem fore incredibilem quum excindetur Babylon, nempe quia nemo putasset monarchiam illam posse unquam labefactari: pervenerat enim usque ad summum, et undique tot munitionibus

cincta erat, ut nihil esset periculi metuendum: denique omnes putassent Babylonem non posse moveri sine concutione coeli et terrae. Ergo propheta hic miratur rem illam insolitam, et dicit, *quomodo malleus totius terrae fractus est et contritus?* deinde, *quomodo Babylon fuit, in vastitatem inter gentes?* Nam subiugaverat sibi non tantum vicinos populos, sed etiam remotissimas terras. Et hoc etiam modo fideles ad bene sperandum animat, ne animos deiciant, quoniam terribilis erat potentia illius monarchiae. Respondet igitur statim in persona Dei, *Illequeavi te, atque ideo capta es Babylon.* Hic Deus pronuntiat, quamvis humanitus fieri non possit, ut Babylon cadat cum suo imperio, interitum tamen illius esse in manu sua: *Tu, inquit, capta es, nempe quoniam te illequeavi: quasi diceret non fore Chaldaeis negotium cum hominibus, quia ipse bellum geret, ac Persas et Medos diriget: deinde instruet sua potentia: in summa, pugnabit ipse, donec Babylonios vicerit. Quum dicit nescivisse, non tantum coarguit socordiam illius populi, sed simul deridet securitatem: quasi diceret, Quamvis putes te esse extra omnem aleam, senties tamen neminem posse effugere manum meam. Nunc ergo tenemus consilium prophetae. Verum quidem est incredulos, ubi Deus sumit poenam de eorum sceleribus, non agnoscere eius manum: sed aliud intelligit propheta, nempe quamvis Babylon confisa suis opibus nihil sibi metuatur, tamen deprehensum iri, quia non poterit laqueos effugere. Subiicit, *Inventa es, atque adeo deprehensa:* rationem adiungit, quoniam litigaverat contra Deum. Dicemus paulo post quomodo Babylon contra Deum litigaverit, nempe quia Deus susceperat in fidem suam et patrociniū Israelitis. Hoc ergo dicitur respectu ecclesiae, ut paulo post fusius explicabo. Brevis hic notandum est, Deum ita suscipere populi sui causam ac si ipse laesus esset, quemadmodum promittit eum sibi fore tanquam pupillam oculi. Nunc sequitur,*

25. *Aperuit Iehovah thesaurum suum, et protulit vasa irae suae, quia opus hoc domini Iehovae exercituum est in terra Chaldaeorum.*

Hic clarius exprimit propheta quod attigerat, nempe bellum hoc non fore Persarum sed ipsius Dei. Dicit igitur Deum aperuisse thesaurum suum, nempe quoniam habet varios et multiplices modos, qui humano sensu comprehendi nequeunt, ubi vult impios perdere. Erat inexpugnabilis illa monarchia, nempe humano sensu: sed Deus hic dicit se habere modum reconditum, quo Babylonem vastet, atque in nihilum redigat. Per similitudinem ergo vocatur thesaurus Dei, ratio quae superat humanae mentis captum, ubi scilicet Deus iudicia sua exsequitur modis arcanis et inopinatis. Quoniam ergo vix

Calvini opera. Vol. XXXIX.

poterant fideles animis concipere quod docebat Ieremias, ideo attollit eorum animos ad providentiam Dei, quae non debet subici humano ingenio. Perperam enim homines pro sensu carnis suae iudicant de potentia Dei, perinde est ac si coelum et terram vellent pugillo includere. Deus ipse dicit, se coelum et terram capere pugillo. Homines igitur dum volunt capere Dei potentiam, perinde est ac si musca vellet vorare omnes montes. Corrigit ergo propheta illam pravitatem, ad quam natura sumus nimium propensi, dum scilicet statuimus pro captu mentis nostrae quid Deus sit factururus, ac si potentia eius non esset infinita. Haec ratio est cur dicat propheta, *Aperuit Deus thesaurum suum:* deinde, *protulit inde vasa irae suae,* nempe ex thesauro, nempe ex ratione illa, quae tunc erat incomprehensibilis. Et subiicitur ratio, *Quia opus hoc, inquit, est Dei unius: Dei exercituum in terra Chaldaeorum.* Hic propheta breviter sententiam claudit, quod scilicet fideles debeant placide expectare dum eveniat quod docuit, nempe quia *est opus Dei.* Nihil autem magis perversum, quam homines velle metiri Dei potentiam proprio sensu, ut dictum fuit. Sequitur, sed ego non possem absolvere nunc.

26. *Venite contra eam a fine, aperite apothecas eius, calcate eam tanquam acervos, et disperdite eam, ne sint ei reliquiae.*

Iterum propheta Persas et Medos compellat, eosque hortatur ut veniant contra Babylonem. Diximus autem heri prophetas solere loqui pro imperio, quoniam sustinent Dei personam, et diximus quam utilis sit haec loquendi forma, quia mundus non agnoscit Deum efficaciter loqui. Dicit igitur primum, *Venite contra eam,* deinde, *aperite apothecas eius.* מִכֹּסִים significat horreum, significat repositorium quodlibet. Ideo quidam vertunt horrea. Sed videntur mihi nimis restringere hoc nomen, quia propheta loquitur haud dubie de thesauris babilonicis. Apothecas autem vocant Graeci repositoria rerum omnium, non tantum vini, et olei, sed mercium, atque etiam pecuniae. Apothecae sunt quas gallice vocamus *Arrières boutiques, ou magasins.* Sed hoc nomen etiam extenditur ad vinum, ad omne genus frumenti, deinde ad thesauros, ad arma etiam. Nam apothecae sunt repositoria armorum, armamentaria omne genus. Perinde igitur est ac si diceret Ieremias nihil tam fore reconditum apud Chaldaeos, quod non excutiant Medi et Persae. Deinde adiungit *Calcate eam tanquam acervos.* עֲרֻמִּים non sunt acervi lapidum, sed potius manipulorum. Significat igitur Persas et Medos crudeliter saevituros esse, quemadmodum tritatur frumentum in area. Postremo, dicit, *Disperdite eam, ne sint ei reliquiae.* Videtur oblique opponere quod

Deus promittit suis semper aliquas fore reliquias scilicet. Dicit igitur nihil fore residuum quum exseret Deus suam vindictam contra Chaldaeos. Summa est, poenam de qua loquitur propheta, talem fore ut aboleat nomen ipsum monarchiae babylonicae. Hoc, quemadmodum heri diximus, et antehac etiam, completum non fuit uno die. Sed ubi concionantur prophetae de iudiciis Dei, non respiciunt tantum praeludia, sed verba sua extendunt usque ad ultimum iudicium, quod manet omnes reprobos. Nunc sequitur,

27. *Occidite omnes iuvenco eius, descendant ad mactationem: vae illis, quia venit dies ipsorum, tempus visitationis eorum.*

Prosequitur eandem sententiam: iubet Persas et Medos occidere quicquid est roboris in Chaldaea. Nam iuvenco haud dubie metaphorice vocat eos omnes qui floreant virtute, aut potentia, aut opibus. Summa est, vindictam, de qua nunc loquitur, non fore duntaxat contra vulgus, sed contra selectissimos quosque. Ergo comprehendit tam magnates quam omnes homines bellicosos. Neque enim robur corporis duntaxat intelligit, sed potentiam et auctoritatem. *Occidite ergo omnes eius iuvenco*, id est, quicquid in Chaldaea pretiosissimum est, id peribit quum advenerit dies ultionis. Postea, *descendant*, inquit, *ad mactationem*. Semper tenendum est quod dixi, prophetam perinde iubere ac si haberet sub manu sua et auctoritate Medos et Persas, nempe quoniam totus mundus subiicitur Dei verbo. Dicit, *Vae illis, quia venit dies ipsorum, et tempus visitationis eorum*. Hoc additum fuit, quia poterant fideles apud se disputare, quomodo fieri posset, ut tam cito periret Babylon. Deus enim visus fuit longo tempore monarchiam illam fovere, ac si eam tueri vellet perpetuo. Ergo propheta hic de tempore visitationis loquitur, ne ideo ambigant fideles de vaticinio praesenti, quia Deus nondum exseruerat manum suam. Admonet igitur Deum habere praefixa tempora, et non visitare quotidie singulas gentes, hoc est, non exserere sua iudicia singulis momentis, sed quando apud se decrevit. Quoties igitur impii secure exsultant, et agunt suos triumphos, semper nobis veniat in mentem haec doctrina, nondum adesse tempus quo Deus iudicium suum contra ipsos exaequatur. Quare? est enim certum tempus visitationis: id autem, positum est in arbitrio Dei. Ergo discamus patienter ferre omnes tentationes donec visum fuerit Deo ostendere se nobis mundi iudicem. Sequitur,

28. *Vox fugientium, et qui evaserint e terra Babylonis, ad annuntiandum in Sion vindictam Iehovae Dei nostri, vindictam templi eius.*

Iterum ostendit propheta, Deum quum ulciscetur Babylonios, daturum esse certum specimen paterni favoris erga ecclesiam. Nam alioqui prophetia haec poterat frigere apud fideles, nisi agnoscerent Deum fore hostem tantae monarchiae, quoniam susceperat curam salutis ipsorum. Ergo propheta saepius ad hunc finem revocat fideles, ut vindicta Dei contra Babylonios certum illis documentum sit gratiae Dei, qua semel complexus illos fuerat, et volebat prosequi usque ad finem. Hoc est igitur consilium prophetae quum dicit, *Vox fugientium, et qui evaserint e terra Babylonis*: quasi diceret, Quamvis Babylon multis nominibus digna sit interitu, Deus tamen in ea perdenda respiciet populum suum: et re ipsa ostendet se esse patrem eius populi, quem adoptavit. Postea hortatur etiam Ieremias fideles ad gratitudinem. Duo igitur sunt capita, prius est, quum Deus perdet Babylonios, populum hinc certo sensurum quantopere carus sit Deo: deinde ex hac doctrina fluit exhortatio, ne scilicet fideles obmutescant in tam singulari Dei beneficio, sed praedicent suam liberationem. Ideo dicit, *Vox fugientium, et qui evaserint e terra Babylonis, ut annuntient in Sion*. Quum dicit, *in Sion*, ostendit in quem finem Deus colligere velit populum suum, nempe ut de integro colatur, sicut olim in templo suo. Adiungit, *Ut annuntient vindictam Dei nostri*. Vindicta Dei active hic sumitur pro vindicta quam Deus exercebit: paulo post vindicta templi passive ponitur pro vindicta qua Deus ulciscetur contumeliam templo suo illatam. Deus ergo est ultor, templum vero Dei vindicatur a contumelia et probro. Nunc tenemus summam huius loci: primo loco docet propheta, Deum habiturum rationem populi sui quum tam rigide puniet Babylonios: deinde adiungit exhortationem, ne fideles ingrati sint Deo ubi agnoverint in gratiam suae salutis Deum suscepisse bellum contra illam monarchiam: postremo finem ostendit, nempe ut iterum coalescat populus qui dispersus fuerat, quemadmodum dicitur in Psalmo (147, 2), Deus est qui colligit dispersos Israelis. Quoniam ergo erant Iudaei tanquam corpus lacerum apud Chaldaeos, ostendit propheta monarchiam illam dissipatam iri, ut rursus in unum coeant fideles, et simul omnes Deum adorent in templo, vel in monte Sion. Sequitur,

29. *Convocate contra Babylonem potentes, omnes qui intendunt arcum: obsidete eam in circuitu, ne sit evasio: reddite ei secundum opus suum, secundum omnia quae fecit, facile ei: quia contra Iehovam superbe egit, contra sanctum Israelis.*

Varius est propheta in modis loquendi, nec sine causa, quoniam oportuit ipsum tonare magis quam loqui: deinde quoniam sermo erat de re in-

credibili, opus fuit non vulgari confirmatione. Fideles etiam quum fere contabuissent in suis miseriis, vix poterant sese erigere ad bene sperandum. Haec igitur ratio est cur propheta tam diu et prolixè insistat in re per se non obscura. Neque enim opus fuit tantum explicatione, sed vehementia etiam accedere debuit. Ergo ac si multos iam praecones haberet praesto ad obsequium dicit, *Convocate contra Babylonem potentes*. Quidam vertunt multos, et רבים utrumque significat. Sed existimo hic poni pro validis. Nescio cur quidam vertant sagittarios. Sequitur quidem continuo post, כל דרכי קשת omnes qui intendunt arcum, sed nomen hoc sine adiectione nusquam capitur pro sagittario. Adducunt locum ex vigesimo primo capite Geneseos, ubi Ismael dicitur factus רבה sed postea additur arcus. Ergo hic רבים non aliter possumus accipere quam pro multis aut validis. Posterior autem expositio melius convenit. Iubet ergo propheta *Convocari robustos et bellicosos homines*: deinde speciem adiungit, omnes qui intendunt arcum, hoc est, omnes sagittandi peritos. Persae enim pollebant arte illa, erant optimi sagittarii: hoc commune fuit orientalibus populis, sed Persae omnes alios superabant. Propheta igitur designat eos quum iubet *convocari sagittarios*. Adiungit, *circumdate eam*, vel obsidete, *in circuitu, ne sit evasio*. Hoc quoque difficile erat creditu. Nam Babylon erat potius similis regioni, quam urbi. Vix ergo quisquam putasset posse obsideri in circuitu, et tandem capi sicuti factum fuit. Ergo propheta hic testatur fore, quod superabat omnium opinionem. Caeterum prius dixerat hoc fore opus Dei, ne scilicet fideles iudicium facerent ex modulo suo, quia nihil magis perversum quam metiri Dei potentiam nostro sensu, ut dictum fuit. Quoniam ergo ante testatus est propheta obsidionem Babylonis fore opus Dei, nunc maiore fiducia iubet eam *circumdari in circuitu, ne sit evasio*. Deinde adiungit, *Reddite ei secundum opus suum, secundum omnia quae fecit, facite ei*. His verbis significat propheta iustam fore vindictam quam exigit Deus de Chaldaeis, quia nihil aequius est, quam rependi cuique sicuti erga alios fecit: Qua mensura aliis mensi fueritis, eadem rependetur vobis, inquit Christus. Quoniam igitur naturae sensus dictat iustissimam esse poenam quae infligitur crudelibus, ideo propheta hic admonet, Deum fore iustum vindicem quum videbitur contra Babylonios saevire. Sed longius respicit. Sumit enim principium illud, Deum esse iudicem mundi. Quum ita sit, sequitur fieri aliter non posse quam ut qui iniuste alios opprimunt tandem recipiant suam mercedem: sicuti etiam Paulus secundae ad Thessalonicenses primo, dicit in hoc conspicium esse Dei iudicium, quod alioqui obscurum esset, ubi dat relaxationem et quietem miseris, qui iniuste affliguntur, et ubi mer-

cedem rependit oppressoribus. Propheta igitur ex hoc principio sumit materiam fiducia, ut animet fideles ad bene sperandum. Quare? si Deus est iudex mundi, poterant apud se reputare Iudaei quales Babylonii fuerant: imo satis iam experti erant quam crudelis esset et barbarus ille populus. Quum ergo avaritia, et crudelitas, et superbia Chaldaeorum satis comperta foret, propheta hic admonet, Si Deus est in coelo, fieri aliter non posse, quam ut brevi in iudicium ipsos vocet: quia alioqui non esset Deus. Atqui neque esset iudex mundi, nisi respiceret miseros, qui iniuste opprimuntur, et illis opem ferret, et manum porrigeret ad ipsos levandos: nisi etiam ex opposito poenam exigeret de avaris et superbis et crudelibus. Nunc ergo teneamus consilium prophetae. Postremo adiungit, *Quia superbe egit contra Iehovam, contra sanctum Israelis*. Quum dicit Babylonios *superbe egisse*, significat non modo fuisse iniurios hominibus, sed contra ipsum Deum contumeliosos. Nam opponitur hoc verbum delictis quae per levitatem et incogitantiam nobis accidunt. Si quis ergo inconsiderate peccet, dicitur errasse: qui autem deliberata malitia sese proicit ad peccandum, ille vocatur superbus et hoc colligitur ex Psalmo decimo nono (v. 13). David enim illic opponit superbiam erroribus: errores, inquit, quis intelliget? deinde petit ut Deus ipsum purget ab omni superbia. David quidem non extulerat ex professo cornua adversus Deum: sed timebat tamen ne carnis lascivia ipsum impelleret ad superbiam. Quum ergo nunc propheta dicit, *Chaldaeos superbe egisse contra Deum*, perinde est ac si eos damnaret sacrilegae superbiae, quod scilicet voluerint in Deum ipsum esse probrosi, non tantum crudeles in eius populum. Sed explicatio sequitur quum addit, *contra sanctum Israelis*. Poterant enim Babylonii excipere, sibi non fuisse propositum superbiere contra Deum: sed propheta hic in medium profert nomen Israelis: quasi diceret, Si quis est Deus in coelo, religio nostra certa est. Ergo nomen Dei apud nos residet. Quum ergo Babylonii indigne populum quem Deus elegit opprimerint, sequitur in illum fuisse sacrilegos. Et idem etiam sibi volebat quod paulo ante dixit, *vindicta Iehovae Dei nostri*. Cur addebat illud epitheton? nempe ut scirent Iudaei, quascunque perpassi fuerant iniurias, Deum ipsum attingere ac si laesus esset in sua persona. Sic etiam hoc loco tollit omnes tergiversandi ansas propheta Babylonios quum dicit *eos superbiisse contra sanctum Israelis*. Ergo dum cavillantur impii sibi cum Deo non esse certamen, refellitur ille praetextus, si bellum gerant cum eius ecclesia, et oppugnent eius fideles, quorum salutem suscepit tuendam. Neque enim potest Deus aliter esse patronus ecclesiae suae, quin sese opponat instar clypei quoties videt suos iniuste oppugnari a reprobis. Sequitur,

30. *Propterea cadent electi eius* (vel adolescentes) *in plateis eius, et omnes viri militiae eius* (hoc est, omnes viri bellicosi) *rediguntur ad silentium* (alii vertunt, compescentur: nam גמגמ significat utrumque) *in die illo, dicit Iehovah.*

Confirmat eandem sententiam, et ostendit talem fore cladem Babylonis quae aboleat quidquid erat existimatione dignum, *Cadent, inquit, robusti eius per compita*: plus est quam si dixisset, *Peribunt in proelio*. Babylon sic capta fuit, ut fuerint in media urbe occisi omnes armati. Pepercit quidem Cyrus, ut dictum fuit, vulgo: sed proceres omnes et armatos milites occidit: quoniam deprehensi fuerunt Babylonii quum agitent solenne convivium, sicuti apud Daniele legitur: ideo *compita* hic nominat Ieremias. Postea adiungit,

31. *Ecce ego contra te superbe, dicit Dominus Iehovah exercituum: quia venit dies tuus, tempus visitationis tuae.*

Quo melius confirmet Ieremias suam doctrinam, rursus inducit Deum ipsum loquentem. Diximus autem quantopere fuerit illud necessarium, quia vix aliqui fidem fecisset sui vaticinii. Quum ergo Deum producit, tollit omnem ambiguitatem. *Ecce ego, inquit, contra te superbe*, Rursum vocat Babylonios *superbos*, nempe qui non levitate, aut stultitia, aut inani aliqua cupiditate impulsii fuerint ad bellum, sed qui sese proiecerint contra Deum, et homines sine ulla pietate, et sine respectu humanitatis. Dicit *venisse tempus*, quia poterant fideles aliqui ipsum interpellare, Quid sibi vult, quod Deus tam longo tempore dissimulat? Ergo ut spem suam sustineant ac foveant usque ad tempus, quod Deus praescripserat suae vindictae dicit, *venisse diem et tempus visitationis*. Quoties haec loquutio occurrit, sciamus compesci omnes carnis nostrae impetus, quia nemo est qui non statim prosiliat ad vindictam quum videmus fideles affligi, quum videmus multa indigne perpetrari contra nostros fratres, sanguinem innoxium fundi, et crudeliter vexari miseros ab improbis, Quum ergo haec omnia saevitiae experimenta accidunt, nemo nostrum se continet: ideo Deus iniicit fraenum, et hortatur nos ad tolerantiam quum dicit, nondum tempus suae visitationis impletum esse. Quantisper ergo convivet Deus, sciamus nondum adesse tempus opportunum, quia habet certum diem visitationis qui nobis est incognitus. Sequitur,

32. *Et impinget superbus, et cadet, et nemo qui eum erigat: et accendam ignem in urbibus eius, qui*

consumet omnia quae sunt in circuitu (per circuitus eius, ad verbum).

Continuat propheta eandem sententiam. Quoniam ergo pronuntiaverat Dei nomine venturum tempus visitationis, quo Deus insurgeret contra Chaldaeos, iam adiungit, *impinget et cadet*. שפל significat etiam cadere: sed quoniam adiicitur נפל, videtur hic debere exponi, quemadmodum feci. *Impinget ergo superbus et cadet*. Videtur enim duos gradus notare propheta. Alii vertunt, cadet et corruet: sed melius quadrabit quod dixi, nempe quod *impinget superbus*, deinde *corruet: et nemo erit qui ipsum erigat*, inquit. Significat his verbis Deus, quamvis multas gentes haberet Babylon sub sua ditione, tamen nullum adfore subsidium, ubi adveniret tempus visitationis. Saepe quidem continget, multos satagere, et movere omnes lapides ut succurrant impiis, sed absque profectu. Quum ergo pronuntiet Deus neminem fore qui Babylonem attollat ubi collapsa fuerit, non intelligit defore omnibus animum, sed conatus omnium fore irritos, quia scilicet ubi prostrata fuerit Babylon, Deus incumbet adversus eam, ut si totus mundus conspiret ad ipsam levandam, tamen inutilis futura sit opera. Et hic eodem sensu subiicit, *Accendam ignem qui consumet*, vel vorabit, *omnes civitates eius*. Metaphorice ignem vocat Deus cladem, quae instar incendii flagravat ita ut consumeret totam monarchiam, non modo urbem ipsam, sed omnes vicinos populos. Bellum enim pervenit usque in Asiam. Nam traiecit Cyrus mare, ut satis notum est, et populatus est Phrygiam. Deinde quamvis fuerit mitis victoria, tamen fieri non potuit, quin esset tanquam ignis, qui vorabat omnes vicinos populos. Sequitur,

33. *Sic dicit Iehovah exercituum, Oppressi fuerunt filii Israel, et filii Iehudah, pariter: et omnes qui captivos ceperunt praevaluerunt contra ipsos* (alii vertunt, tenuerunt ipsos, quia קוץ significat tenere et apprehendere: sed videtur aliud velle propheta, nempe quod victores praevaluerint ita ut secure dominarentur: ideo subiicitur, renuerunt ipsos dimittere: idque ex versu colligimus ubi opponitur robur et potentia Dei potentiae hostium).

34. *Redemptor* (inquit) *eorum fortis, Iehovah exercituum nomen eius. Litem litigando litigabit* (hoc est, disceptando disceptabit causam ipsorum), *ut terram ipsam reddat tranquillam* (ut alii vertunt: sed ego potius ita interpretor, ut terram scindat), *et contremiscere faciat habitatores Babylonis.*

Iterum redit propheta noster ad superiorem doctrinam, nempe quum Deus perdet monarchiam babylonicam, id facturum esse in gratiam populi electi. Sed comparatio quae hic ponitur magnum

habet pondus. Priore enim loco obiicit propheta materiam diffidentiae atque etiam desperationis, quae poterat aditum praeccludere omnibus vaticiniis. Nam semper fuisset in promptu haec obiectio, nos tracti sumus in exsilium, sumus in terra longinqua et longa est distantia locorum, perinde ac si essemus in alio mundo: et vix movebimus pedem, quin statim victores contra nos saeviant: ita nihil aliud ex praesenti aspectu poterant statuere Iudaei, quam desperandum esse de suo reditu. Haec igitur ratio est cur propheta hic dicat per modum concessionis: verum quidem est, filios Iehudah et filios Israel violenta tyrannide esse oppressos: quemadmodum ubi volumus fidem facere, obiciamus quae nobis videntur adversari, et postea diluimus: sic etiam hoc loco propheta: quasi diceret, Video quid dietet cuique proprius sensus, nempe tam filios Iehudah quam filios Israel teneri captivos, et inclusos esse talibus claustris ut nullus exitus pateat. Quum loquitur de filiis Israel et de filiis Iehudah, tenendum est, decem tribus fuisse in exsilium abductas, neque id semel, sed postquam tres primo fuerunt tractae in exsilium, deinde totum regnum periiit. Tandem longo post tempore etiam potius sunt regno iudaico Chaldaei. Hinc igitur factum est, ut tam Israelitae quam Iudaei violenter oppressi fuerint. Deinde adiungit, *Qui captivos duxerunt ipsos etiam praevaluerunt*, hoc est, si respiciatur an aliqua ratio humanitus appareat liberandi populi, certe nulla est. Concedit igitur propheta quae poterant omnem fiduciam tollere fidelibus. Sed continuo post diluit: *Redemptor*, inquit, *eorum fortis*. Opponit ergo istud חזק verbo quod antea usurpavit בם dominati sunt in ipsis, ita ut essent fortiores. Iam ex opposito dicit, quis est redemptor Israelis: *ipse est*, inquit, *fortis*. Nam si tantum expenditis quanta sit Babylonis potentia, an Deus interea nihil poterit? An ullum est imperium in terra, quod illi dominari possit? ergo si redemptor eorum fortis est, superior erit Chaldaei. Postea adiungit in eundem finem *nomen eius est Iehovah exercituum*, hoc est, neque Babylon neque aliae gentes tantum habent potentiae, ut aliquid detraherent immensae Dei virtuti, quia semper est sui similis et integer: hic est Deus exercituum. Tandem adiungit, *litem eorum litigando litigabit*, vel disceptando disceptabit pro causa populi, nempe *ut scindat terram*. רגע significat quidem quiescere, et ideo vertunt fere omnes, Ut terram quiescere faciat, sed quoniam pro eodem accipio terram et habitatores Babylonis per repetitionem, non dubito quin debeat hoc verbum sumi in proprio sensu: *ut ergo terram scindat*: deinde *ut contremiscere faciat habitatores Babylonis*. Loquitur ergo de Chaldaea sub nomine terrae, et postea se ipsum explicat quum addit habitatores Babylonis.

35. *Gladius super Chaldaeos, et super habitatores Babylonis, et super principes eius, et super sapientes eius.*

Prosequitur eandem sententiam propheta, et eodem etiam loquendi genere utitur. Denuntiat Chaldaeis bellum tanquam coelestis praeco: deinde ut plus vehementiae habeat doctrina et efficaciae, statuit quasi in medio Persas et Medos, qui Babylonem expugnent ac devastent. Dicit igitur nunc, *Gladius super omnes Chaldaeos*, in genere: secundo ponit *habitatores Babylonis*, quia erat urbs illa sedes et caput regni, ut satis notum est. Sed quoniam inexpugnabiles erat secundum homines potentia illius monarchiae, adiungit propheta, quamvis proceres excellant consilio, et viribus, et artibus bellicis, *gladium tamen fore super eos*: deinde quamvis Babylon habeat suos divinos, scientiam tamen illorum fore vanam. Utitur quidem honorifico nomine, non tamen dubito, quin designet astrologos, et ariolos, et alios vates. Scimus enim gentem illam deditam fuisse multis superstitionibus: sed iactabant se praecipuos omnium astrologos: unde et arioli qui exercent suas imposturas vocantur Chaldaei: et nomen illud iam olim tritum fuit. Ergo propheta intelligit neque potentiam, vel artes bellicas, neque peritiam rerum fore praesidio Chaldaeis, neque artes quibus gloriabantur, quum scilicet putarent se esse Deo familiares. Ex astris enim solebant divinare quidquid futurum erat. Sequitur,

36. *Gladius super divinos eius, et infatuabuntur: gladius super fortes eius, et conterentur (vel expavescent).*

Idem repetit, sed aliis verbis: et priore membro nunc recenset divinos, quos prius vocavit sapientes: nunc autem appellat eos vero et proprio nomine. כרים enim sunt tam mendaces, quam mendacia: vocat igitur nunc impostores, quibus concessit paulo ante nomen sapientum. Sed quum sapientes vocabat, loquutus est ex communi sensu: deinde noluit certamen movere Chaldaeis qualisnam esset eorum sapientia: interea tamen detegit eorum fallacias, qui iactabant se habere quasi familiare colloquium cum Deo et angelis, dum ex astris pronuntiabant quidquid futurum erat. Ars quidem ipsa laude digna est si homines modum servarent: sed ut curiositas hominum est inexplebilis, ita vagantur huc et illuc, et transsiliunt metas, et pervertunt ita totum ordinem naturae. Non fuerunt igitur Chaldaei veri astrologi sed adulterini potius. Haec ratio est cur propheta vocet eos mendaces. Nam ante vidimus, meras fuisse praestigias, quum Chaldaei astris subiicerent vitam hominum. Ideo hortatus fuit fideles, ne sibi metuerent ab ullo peri-

culo propter astra. Ergo mirum non est, si nunc propheta damnet fallaciae omnes divinos, qui tamen superbe arrogabant sibi nomen sapientum: *infatuebuntur* inquit. יֵאֵל quidem est incipere, sed in hac coniugatione accipitur pro stultescere vel infatuari. Iam adiungit, *gladius super fortes eius*: quos ante vocavit שְׂרִים principes, nunc vocat גְּבִרִים robustos, vel qui praestant fortitudine. Summa eodem redit, nempe quidquid sapientiae sibi arrogat Babylon fore meram stultitiam: et robur quo superbit fore evanidum. Dicit enim conterentur: הָרַח significat frangi, sed saepe, ut alibi vidimus refertur ad animum, et tunc accipitur pro expavescere, vel exanimari. Dicit igitur fortes non posse consistere, ubi gladius instabit, quoniam erunt veluti exanimes, vel saltem ita erunt effeminati, ut tantum de fuga cogitent.

37. *Gladius super equos eius, et super currus eius, et super multitudinem eius* (aut vulgus promiscuum: עָרֵב significat examen animalium, sicuti apum: et transfertur etiam ad homines, et tunc accipitur pro vulgo ignobili: super multitudinem ergo), *quae est in medio eius: et erunt in mulieres* (hoc est, erunt similes mulieribus) *gladius super thesauros eius, et spoliabuntur* (expositi erunt in praedam).

In relativis mutat quidem propheta genus, et videtur respicere ipsum regem: sed in sensu nulla est ambiguitas. Denuntiat igitur tam equos, quam currus perituros, quia gladius absumet omnia illa instrumenta bellica: et sicuti initio in genere pronuntiavit cladem instare omnibus Chaldaeis, ita nunc repetit, *Super promiscuam turbam*, aut totum vulgus, *quod est in medio Babylonis*. Dicit fore imbelles, quia Dominus ipsos exanimabit suo terrore, sicuti rursus postea dicitur. Postremo adiungit *etiam thesauros*, et dicit *fore in praedam hostibus*. Sequitur,

38. *Siccitas super aquas eius, et arescent: quia terra sculptilium est, et in idolis* (proprie in terroribus, vel terriculamentis) *gloriantur* (vel insaniunt).

Hic est paronomasia, quia saepius antea nominavit חָרַב gladium, nunc tantum mutato puncto, dicit חָרֵב: et autem vastatio, aut siccitas. Sed quoniam nunc aquarum fit mentio, haud dubie propheta siccitatem intelligit. Nec sine causa hanc speciem enumerat, quia Euphrates alluebat urbem, ut satis notum est, deinde erat divisus in multos alveos, ut essent illic quasi multae insulae artificio et manu hominum factae. Erat autem illa non

vulgaris munitio quia difficilis erat accessus, quum tanto fluvio urbs cincta esset ab una parte: deinde haberet fossas plenas, haberet etiam multos alveos. Atqui Cyrus (quemadmodum refert Xenophon) quum vellet urbem capere, usus est illa industria, et imitatus est eos, qui muiverant Babylonem: sed longe diverso consilio. Deduxit enim multos rivos, ita ut fluvius potuerit transiri vado. Sic ergo exaruit magnum illum flumen, quod erat instar maris: et ita Babylon nullo negotio fuit expugnata. Ingressus est quidem noctu Cyrus, et Babylonem ex inopinato invasit quum secure epularetur et celebraret festum diem, quemadmodum retulimus ex Daniele, tamen haec fuit ratio expugnandae urbis, quod in multa brachia secuit Euphratem Cyrus ipse. Hinc factum est, ut perspicere potuerint oculis Iudaei prophetam nihil temere loquutum fuisse, qui non tantum praedixerat cladem et excidium urbis, sed modum ipsum ostenderat quasi esset in re praesenti. Subiicitur ratio, nempe *quod sit terra sculptilium*. Aliis quidem de causis vindictam sumpsit Deus de Babylone, ut antea visum est: sed propheta hic de sculptilibus loquitur: ut Israelitae sciant nusquam alibi salutem esse certam nisi in uno Deo, qui se illis patefecerat. In summa significat Ieremias, ubi destituitur aliqua regio auxilio Dei, etiam si polleat et armis et multitudine, et aliis opibus et sapientia: tamen quicquid est sub coelo esse nullius momenti, nisi adsit Dei benedictio et gratia. Quod autem de proceribus loquutus est, deinde etiam de magis, de tota multitudine: nominavit currus, et equos, et thesauros, haec omnia in unum finem referri debent, quemadmodum nunc attigi, nempe etiam si omnia suppetant quae videntur facere ad nos tuendos, nisi Deus nos protegat, quidquid mundus offert esse frivolum: quia tandem experiemur nec arma, nec currus, nec sapientiam vel consilium, vel alia omnia adiumenta quidquam prodesse absque Deo. Sequitur, *gloriarī Chaldaeam in simulacris*. Diximus אֱיִמִים esse terrores: et gigantes etiam hoc nomine vocati sunt, ut dicitur 2. cap. Deuteronomii vocatos fuisse אֱיִמִים, quoniam scilicet formidinem ineutiebant solo ad aspectu. Sed hoc nomen transfertur haud dubie ad simulacra, quoniam sunt terriculamenta duntaxat, *des espovantails*, ut loquimur gallice. Quoniam ergo sunt mera ludibria, quae pueros tantum terriant, ideo vocantur אֱיִמִים. Dicit autem *ipsos gloriarī*, vel insanire. הָלַל enim utrumque significat etiam in coniugatione Hithpahel, ut hic sumitur: significat se iactare et efferre. Est igitur insanire: utrumque non male conveniet praesenti loco. Nam gloriantur increduli in suis idolis, et simul insaniunt. Quanquam prior expositio mihi magis placet, *quod scilicet gloriantur in suis simulacris*: sicuti etiam dicitur Psalmo (97, 7), Pereant qui confidunt in

simulacris, et qui gloriantur in ipsis: ponitur quidem illic aliud verbum, sed eodem sensu. Non autem sine causa exprobrat propheta Chaldaeis quod sese in idolis iactaverint, quia hoc modo spoliabant Deum suo honore. Quidquid enim defertur idolis Deo eripitur. Significat in summa iustam fore poenam sacrilegii, quod Chaldaei gloriam Dei ad sua idola impie transtulerint. Docet autem hic locus, si pure inter nos Deus colatur, et vigeat sincera religio, hoc fore nobis optimum praesidium. Erimus ergo magis inexpugnabiles, quam si opes omnes mundi nobis affluerent, si Deo tribuamus iustum honorem, et studeamus manere in sincero eius cultu. Nunc sequitur,

39. *Propterea habitabunt* חַיִּים *cum* לַאֲיִם (vertunt quidam, satyri cum lamiis: sed potius tam לַאֲיִם quam חַיִּים sunt vel aves, vel bestiae sylvestres: quidam vertunt feles. Non disputo de his vocibus, liberum sit cuique iudicium. Sed quemadmodum alibi vidimus, propheta intelligit potius sylvestres bestias, quam vel lamias, vel satyros. Postea adiungit, *et habitabunt filiae struthionum* (alii vertunt, ulularum: etiam de hoc nomine non contendo. שְׂרָתִים ergo quidam vertunt ululam. Argute quidam exponunt filias exprimi, quoniam aves illae deserant suos pullos, quando ululant inedia et fame. Sed illud est fictitium. Ego igitur accipio pro recepto more linguae, filias vel struthionum vel ulularum, ac si dixisset ipsas ululas): *nec habitabitur amplius in saeculum: non erit* (inquam) *in habitatio-*
nem usque ad aetatem et aetatem.

Prophetae ita loqui solent ubi nullam spem faciunt residuam. Diximus ante non fuisse vastatam Babylonem, quin illic habitaverint homines, qui etiam postea delicate vixerunt. Urbs enim semper populosa fuit sub Cyro, et filio eius: deinde post defectionem, coepit tamen rursus habitari: et quum Alexander subegit Asiam, tunc Babylon et multitudine, et delitiis, et opibus florebat. Et quum illic mortuus est, reliquit urbem valde opulentam. Hinc ergo colligimus, non statim fuisse impletum quod hic pronuntiat Ieremias. Sed quoniam poenae etiam leves aut mediocres sunt quaedam praeludia aeterni et ultimi exitii incredulis: ideo prophetae quum de vindicta Dei concionantur semper extendunt suum sermonem usque ad ultimum interitum: et hoc etiam clarius apparet ex proximo versu ubi dicitur,

40. *Secundum subversionem Dei in Sodomam et Gomorram, et vicinos eius, dicit Iehovah, non habitabit illic vir, et non morabitur in ea filius hominis.*

Hic versus confirmat superiorem sententiam, et explicat. Verum ut melius pateat consilium prophetae, tenendum est quod dicit Iudas in sua Canonica, nempe exitium Sodomae esse quasi speculum, in quo perspicimus Dei vindictam contra omnes impios. Deus Sodomam subvertit: non eundem servat modum in aliis terris et gentibus: sed eadem tamen est ratio, quoniam omnes increduli et Dei contemptores, et reprobi tenentur impliciti eius vindicta, quam non effugient etsi Deus ad tempus ipsam suspendat. Quum ergo nunc dicit propheta Babylonem subversum iri, quemadmodum subversa fuit Sodoma, non intelligit hoc fore post 70 annos dum capta fuit a Cyro et Dario: neque etiam quum postea recepta fuit ex quo defecerat: neque quum fuit expugnata ab Alexandro. Nam multo etiam post tempore fuit superstes, nempe usque ad imperium Augusti Caesaris. Quum ergo ita sit, sequitur prophetam nostrum non concionari de prima expugnatione, vel secunda vel tertia: sed respicere quod iam diximus, nempe ubi Deus reprobos ad iudicium vocat, praeludium quoddam esse aeterni et ultimi interitus. Alia est piorum ratio. Nam quamvis usque in sepulcrum, imo usque in centrum terrae Deus ipsos demergat, spes tamen illis relinquitur. Quare nunquam ipsorum interitus respondet exitio Sodomae. Et huc pertinet quod iam citavimus antea ex Isaia, Nisi nobis relictum fuisset semen, eramus quasi Sodoma, et similes Gomorrae. Exceptio illa ostendit quid differant filii Dei a reprobis, nempe quia frequenter liberat ipsos ab interitu. Nunc ergo tenemus consilium prophetae quum dicit Babylonem fore vastam et solitariam, ita ut non *habit*et illic *quisquam hominum, neque moretur*: et quod etiam dicit, *a saeculo usque in saeculum*, vel ab aetate usque in aetatem. Caeterum ex hac doctrina colligimus obrui desperatione incredulos, etiam in minimis poenis, quia nihil apprehendunt praeter Dei vindictam. Etsi enim Deus non statim ipsos occidit, tamen minima punctio denuntiat quod impendet, imo infligit iam lethiferum vulnus, dum videtur ipsos leviter attingere. Unica igitur est consolatio, quae nos sustineat in nostris miseriis, dum agnoscimus nos distingui pura Dei misericordia a Sodomitis, quoniam alioqui eodem digni essemus interitu, nisi Dominus pro inestimabili sua bonitate nobis parceret. Haec est igitur summa. Sequitur,

41. *Ecce populus venit ab aquilone, et gens magna, et reges multi (aut validi) excitabuntur a lateribus terrae.*

Rursum propheta ostendit unde clades impendeat Babylonis. Non exprimit quidem nomen Cyri, quemadmodum facit Isaia, neque etiam Persarum

nomen: sed satis designat Medos, quum dicit, *populum venturum ab aquilone*. Adiungit *gentem magnam et reges multos*, aut validos: postremo, *a lateribus terrae*. Certum quidem est, bellum gestum fuisse auspiciis et imperio Cyri et Darii. Cyrus superior erat, sed Darius ob reverentiam aetatis tenuit nomen summi regis. Quosnam igitur intelligit Ieremias quum dicit *reges multos*, si ita exponimus? nempe intelligit satrapas quorum magnam turbam secum traxit Darius. Nam Cyrus venerat ex montibus remotis, et ex gente barbara: sed late patebat regnum Darii. Non dubium igitur est, quin traxerit secum multos reges, qui tamen parebant eius imperio. Sed *לרים* possumus accipere pro validis. Quidquid sit intelligit propheta non fore duntaxat cum una gente, et uno rege bellum Chaldaeis, sed cum multis gentibus, et cum turba multorum regum, vel certe cum regibus potentissimis. Haec summa est. Ideo ponit *latera terrae*, qua voce admonet, exercitum venturum non ab una certa regione sed a remotis partibus: et quamvis longa esset distantia, tamen dicit propheta in unum collectum iri ipsos omnes, ut aggrediantur Chaldaeos. Nunc videmus quasi in pictura repraesentari quod postea accidit, ut eventus ipse confirmaret Iudaeos non tantum in doctrina Ieremiae, sed etiam in tota lege Dei, et in toto cultu. Nam hoc modo sancitum fuit vaticinium fidelibus, quum Ieremias legis fidus interpres ita loquutus esset, deinde valuit etiam haec doctrina in alium usum, nempe ut populus agnosceret se rebellem fuisse Deo quum ita obstinate restiterat sancto prophetas. Scimus enim fuisse ad extremum immorigeros. Ergo ex eventu rerum fuerunt convicti se cum Deo pugnasse in illa tam pertinaci malitia et contemptu. Postea fuit illis oblata materia certae spei. Sicuti enim loquutus fuerat Ieremias de excidio Babylonis, ita ex opposito promiserat Iudaeis reditum. Ergo speranda illis fuit restitutio quum viderent completum fuisse quidquid loquutus fuerat Ieremias. Et verbo *excitandi* plus aliquid exprimit, quam *veniendi*. Dicit *venturum populum ab aquilone*, sed addit *יערי, excitabuntur*. Significat ergo non sponte venturos, sed arcano Dei impulsu: quoniam hoc bellum non humanitus gestum fuit. Cyrus quidem ut erat inexplibili avaritia et ambitione, correptus propria libidine fuit ad suscipiendum illud bellum: deinde nullum fecit finem saevitiae, donec tandem infelicitate mortuus est, quum non desineret ubique fundere sanguinem innoxium. Sed interea Dominus usus est regum illorum et gentium opera, ut perderet Babylonem. Fuerunt igitur vere flagella Dei: et hoc sensu dicit *excitatos fuisse illos*, idque *a lateribus terrae*, hoc est, ex locis procul distantibus.

42. *Arcum et scutum apprehendent, crudelis ipse* (hoc est, omnes erunt crudeles), *et non tangentur misericordia: vox eorum tanquam mare sonabit* (vel tumultuabitur), *et super equos ascendent, paratus est quisque tanquam vir* (hoc est, parati erunt ad proelium) *contra te, filia Babylonis*.

Iterum de armatura loquitur Ieremias primum ut significet Babylonios non fore pares ad sustinendos illorum impetus. Dicit igitur *fore munitos arcu et clypeo*: deinde adiungit *crudeles fore*. Certum est, Persas fuisse valde sanguinarios. Erat enim fera illa natio, et ubi dominatur barbaries, nullus est misericordiae sensus. Volebat quidem Cyrus videri magnanimus princeps, non saevus, sed satis apparet fuisse natura prorsus atrocem, quanquam in vita eius aliter tradit Xenophon: sed in hoc non est historicus, quando large mentitur in gratiam Cyri. Verum si quis omnia colligat, facile statuet Cyrum fuisse hominem truculentum, et qui appeteret tantum caedes et strages. Quantum ad Medos spectat, erant dediti lautitiis, et non erat gens bellicosa. Darius tamen trahebat secum multos satrapas vel quos devicerat in squalidis regionibus, vel qui etiam retinuerant aliquid vigoris. Quanquam ergo rex ipse Medorum erat effeminatus una cum suis, habebat tamen secum multos bellicosos homines. Et idem etiam exprimitur apud Isaia: et vestrum erit conferre hoc vaticinium cum vaticinio Isaiae. Optime enim inter se duo prophetae consentiunt: quanquam mortuus erat Isaia, quo tempore Ieremias hanc prophetiam scripsit, et protulit etiam ore. Dicit *vocem eorum fore tumultuosam, sicut mare sonat et tumultuatur* ubi commotum est aliqua violenta procella. Haec autem omnia dicuntur ut sciant Babylonii sua praesidia fore irrita, ubi Deus armaverit Persas et Medos in ipsorum exitium. Nam si tantum humanitus gestum fuisset illud bellum, nunquam putassent Chaldaei hostes fore victores, neque etiam fuissent procul dubio, nisi quia Dominus ipsos excitaverat, et volebat eorum manu poenam exigere de ipsis Chaldaeis. Dicit *paratos fore ad proelium tanquam virum*. Non videntur mihi interpretes assequi prophetas mentem, quia quamvis in singulari numero dicat Ieremias paratum fore, tamen loquitur de toto populo. Quomodo autem dicit fore paratum? nempe *instar viri*. Hic exprimit talem consensum fore in toto exercitu, ut simul ad proelium venturi sint omnes. ac si vir unus tantum rueret contra hostem suum. Difficile autem est, sic omnium animos gubernari in bello, ut uno impetu hostem invadant, et quasi manu una pugnent, et alii alios non respiciant: et tamen consentiant inter se. Hoc ergo intelligit propheta quum dicit, *paratos fore Chaldaeos tanquam virum*. Deinde adiungit, *contra te*,

filia Babylonis, quo significat non tantum fore satis strenuos contra mediocres hostes, sed contra ipsam urbem. Nisi enim hoc fuisset additum, semper Babylon videri potuit exempta esse communi numero. Nam erat inexpugnabilis et hominum copia, et altitudine et latitudine murorum, et turribus etiam, atque aliis omnibus munimentis. Nunc ergo significat Deus, quamvis Babylon superbe exsultet in suis opibus, et putet se expertem fore omnis periculi: tamen instructos fore Persas et Medos virtute, qua facile ipsam superent. Sequitur, quod non possem hodie absolvere: ergo praestabit hic facere finem.

43. *Audivit rex Babylonis famam ipsorum, et dissolutae sunt manus eius: anxietas apprehendit (vel corripuit) eum dolor tanquam parturientem.*

Significat his verbis propheta, simul ac fama belli ad Chaldaeos pervenerit, terrore sic exanimatum iri, ut sint similes victis. Quia enim multos populos sibi subiecerant, acquisierant sibi nomen gentis bellicosae. Atqui propheta hic denuntiat, nihil ipsis fore animi, ideoque non opus fore magna confidentia ad ipsos aggrediendos, quoniam sponte cedent et diffugient. Summa est, Persas et Medos victores fore antequam manus conserant, quia nullo conatu opus erit, dum hostes diffugient tanquam exanimis. Interea significat propheta, in manu Dei esse corda hominum, quemadmodum saepius iam dixi, ut qui visi sunt pollere magna audacia, liquecant uno momento. Nam haud dubie non defuit Chaldaeis animus ad bellandum, donec ipsos Deus effeminavit, ut evanuerint prae metu, simul atque de hostibus nuntiatum fuit. Verum quidem est, non fuisse id statim completum: scimus enim diu sustinuisse obsidionem, et qua nocte Belsasar fuit interfectus, adhuc secure et laute epulabantur tanquam in alta pace: sed tandem deprehensi sunt, ita ut nihil in ipsis fuerit vel consilii, vel fiducia: quia rex iugulatus fuit cum suis proceribus, et urbs momento capta perinde ac si omnes homines conversi fuissent in truncos, vel in lapideas statuas. Sequitur,

44. *Ecce tanquam leo ascendet (ascendens), a tumore Iordanis (ab altitudine vel elevatione, proprie: הַאֲרָץ etiam significat metaphorice superbiam), ad habitaculum forte, quum quiescere fecero (vel postquam irruptionem fecero), currere faciam eos ab ipsa: et quis electus quem super eam praeficiam? Quis enim similis mei? et quis contestabitur mecum? et quis ille pastor, qui consistat coram me? (vel, ad faciem meam).*

Eadem prope verba exposuimus proximo capite. Nam propheta non tantum hac similitudine usus Calvini opera. Vol. XXXIX.

est contra Idumaeos, sed adiecit omnes sententias, quae hic etiam referuntur, imo usque ad finem capituli nihil novum adfert propheta, sed tantum repetit quae illic vidimus. Primo loco comparat vel Deum, vel Cyrum leoni, quum ab inundatione Iordanis alio se confert. Varie quidem exponitur hic locus, ut ille superior. Quidam vertunt, Prae superbia Iordanis. Sed quoniam patet ex aliis locis leones circa ripam Iordanis habuisse suas latebras, mihi dubium non est quin propheta hic comparet Cyrum leoni, dum cogitur suum domicilium relinquere, propterea quod fluvius exundavit. Scimus quam truculenta sit bestia leo. Ubi autem cogitur mutare sedem, et migrare in alium locum, magis exardet eius rabies. Perinde est igitur ac si diceret non quemlibet fore leonem qui aggredietur Babylonios, sed leonem quasi rabiosum prae indignatione. Postea adiungit *ad habitaculum forte*. Quum de Idumaeis disseruit, potuit esse allusio ad ipsorum regionem quae erat excelsior, deinde etiam habebat montes tanquam propugnacula. Sed quoniam Babylon etiam sita erat in loco munito, et prope inexpugnabili propter multos rivos Euphratis, bene etiam convenit quod dicit propheta, *leonem venturum* etiam si occurrant claustra, quae impediant eius cursum. Nam si leo oberret non famelicus, et coactus aliqua necessitate, poterit huc vel illuc deflectere. Ubi autem cogit rabies, atque impellit, tunc transcendit omnia obstacula. Sic etiam propheta dicit, quantumvis confidat Babylon suis munitionibus, Cyrum tamen illuc perrupturum, quia *erit tanquam leo, qui ab inundatione Iordanis sese alio transfert*, ubi non amplius reperit solitum domicilium. Iam tenemus summam verborum, quod negotium erit Babylonis non cum hoste ignavo, sed terribili: deinde qui superabit omnia obstacula, quemadmodum si leonem incitet furor, ubi necessitas ipsum agit quasi praecipitem. Quod sequitur obscurum est. Quidam enim vertunt, Ubi quiescere fecero Israel, tunc fugere faciam ipsos ab ea. In superiori loco legitur numero singulari אֲרִיצוֹ: hic autem plurali numero propheta utitur אֲרִיצִים, quanquam certum est, eundem esse sensum. Interea quidam hoc referunt ad Iudaeos, quod scilicet Deus ipsos abripiet ex Babylone, dum volet reddere illis quietem, nempe ut in patria secure habitent. Sed quoniam nulla fuit facta mentio populi, hoc est nimis coactum et remotum. Omitto alias expositiones, quia videtur mihi hic simplex esse sensus prophetae, *quum fecero irruptionem*, vel postquam ipsos quiescere fecero, *fugere faciam*. Loquitur, meo iudicio, de Chaldaeis. Particula autem כִּי accipitur pro adverbio temporis, quando, vel postquam. Saepius quidem est causalis particula, sed sumitur etiam plerumque illo sensu: iam duae possunt sententiae elici, *quum irruptionem fecero*, vel quum

quiescere fecero. Nam רָנַע utrumque significat, scindere vel abrumpere, et quiescere. Hic est in coniugatione activa. Ergo si legimus, Postquam quiescere eos fecero, sensus erit, Babylonios fuisse diu tranquillos, quia scilicet nemo erat qui ipsos infestaret, vel qui turbaret eorum pacem. Scimus autem homines, ubi diu quieverunt in suo otio, fere obstupescere, ut nullo metu tangantur. Deus ergo ostendit, Babylonios longe falli, si existiment quietem, qua ante fruebantur, fore perpetuam: quia fugere faciet ipsos ab urbe, quamvis diu illic fuerint tranquilli. Potest etiam alter sensus non tunc quadrare, Ubi scidero, vel irruptionem fecero, male omnes diffugient, hoc est, relinquent urbem ipsam, quae prius erat instar paradisi. Interea mihi dubium non est quin propheta hic denuntiet subitam cladem Babylonis, quae populum huc atque illic dispellat in diversa exsilia. Iam sequitur, *Quis electus ut praeficiam eum?* Deus hic deliberat quodammodo quemnam debeat creare ducem belli contra Chaldaeos. Significat autem his verbis sibi praesto fore optimum ducem, et maxime industrium, deinde exercitatum in rebus bellicis, ita ut excellat. Et scimus ad obsequium Dei trahi etiam invitos, ubi utitur impiis tanquam flagellis. In summa significat Deus, quamvis Babylonii habeant strenuos duces, et rei bellicae peritissimos, sibi tamen ex opposito fore paratos duces, quibus mandet partes expugnandae urbis illius. Et hoc modo simul docet manu sua regi homines, ita ut pro arbitrio suo ipsos deligat, et applicet ad quodcumque vult opus. *Quis est electus ut praeficiam contra eum?* inquit. Deinde adiungit, *et quisnam similis mei?* Hic ostendit propheta, frustra Babylonios confidere suis praesidiis, quia ubi omnia tentaverint, reperient merum esse fumum quidquid Deo opponitur atque invictae eius virtuti. Haec sententia saepe occurrit. Quamquam autem videtur esse vulgaris, tamen si nos ipsos excutimus, non frustra toties eam inculcat spiritus sanctus. Postquam enim confessi sumus nullum esse Deo parem, vel ad eius virtutem accedere, simul atque aliqua tentatio nos sollicitat evanescit illa cognitio, et perinde trepidamus ac si Deus nihil esset, et nulla polleret virtute ad opem nobis ferendam. Diffidentia igitur, quae subinde nobis obrepit in rebus dubiis, vel in periculis, satis ostendit nos non tribuere Deo potentiae laudem sicuti par erat. Ergo non frustra exclamat hoc loco, sicuti aliis pluribus, *Quis similis mei?* quasi diceret, Babylonios stolide accersere hinc inde auxilia: quoniam ubi omnes suos conatus exsequuti fuerint, quidquid putabunt sibi fore utile, hoc totum erit evanidum ac si destituti fuissent omnibus remediis. Adiungit, *et quis contestabitur mecum?* Alii frigide vertunt, *Quis praescribet mihi tempus?* prorsus enim corrumpunt sensum prophetae, quia

hoc loco Deus pronuntiat, frustra homines secum litigaturos. Ergo perinde est ac si diceret, Quamvis omnes contra me insurgant, tamen non admittam ipsos, ut mecum litigent: et hoc frustra etiam sunt facturi. Denique significat Deus frustra homines obstrepere suis iudiciis, quia nihilominus quod decrevit perficiet. Neque tamen sibi vendicat absolutam potentiam, de qua sophistae garriunt, dum eam excludunt a iustitia: sed significat non semper manifestas esse causas hominibus, ubi iudicia sua exercet. Neque enim scriptura etiam abs re testatur iudicia Dei esse profundam abyssum: sed sub illa voce non intelligit quidquam esse confusum: vel turbulentum in Dei iudiciis. Quid ergo? nempe Deum mirabiliter operari: et ideo iudicia eius abscondita esse hominibus interdum. Ergo breviter ostendit Deus, quamvis Babylonii disceptent, et multa obtendant, hoc totum fore inutile, quia exsequetur quod statuit, et id absque disceptatione. Discamus ergo ex his verbis, ubi opera Dei prae se ferunt aliquid absurditatis, ea humiliter suspicere, neque revocare ad calculum nostrum. Deus enim non est obnoxius nostro iudicio. Ergo quemadmodum iam dixi, tunc demum sapiemus, si modeste revereamur ipsum in omnibus suis operibus, ne cum ipso disceptemus. Nam ubi omnia adduxerimus, uno verbo nobis os ocludet, atque compescet nostram proterviam: imo tacendo semper vincet, quia iustitia eius semper obruet quidquid nobis in mentem venerit. Caeterum tenendum est memoria quod dixi, nempe Deum non ita agere absoluta potentia, ut separari debeat a iustitia eius. Hoc enim est quasi ipsum lacerare, quoniam res sunt individuae, potentia eius et iustitia: sed iustitia saepe non apparet. Quidquid sit, tunc sola et simplex eius voluntas sit nobis tanquam regula omnis iustitiae. Sequitur, *Et quis ille pastor qui consistat coram me?* Alludit ad similitudinem quam posuit. Prius enim fecit se leoni similem. Nunc ubi dicit, Quomodo ego instar leonis grassabor contra Babylonem, *quis pastor audeat sese mihi opponere?* Videmus subesse antithesin inter leonem et pastorem, quia Deus futurus erat leo ad perdendam Babylonem: ideo pastoris elogio quemlibet adversarium insignit, qui pro defensione gregis chaldaici prodeat in medium. Sequitur,

45. Propterea audite consilium Iehovae quod consultavit contra Babylonem, et cogitationes quas cogitavit contra terram Chaldaeorum, Si non traxerint eos parvuli gregis: si non perdiderint super eos habitaculum.

Confirmat propheta superiorem doctrinam: et utitur iureiurando, quia iam satis prolixae concionatus est de interitu Babylonis: et supervacuus

potuit videri alioqui sermo, quoniam res plus quam dilucide erat exposita. Sed hic inducit Deum iurantem, quia particula *אֵלֹהִים*, si non, ostendit orationem esse eclipticam. Et scimus hanc formulam iurandi satis tritam esse in scripturis. Iurat ergo Deus, Babylonios iam addictos esse exitio, *ut minimi etiam ex grege futuri sint illis superiores*. Sed non frustra de consilio Dei et eius cogitationibus hic propheta loquitur. Scimus enim homines pro sua vanitate semper teneri suspensos, ut non certo acquiescant in Dei verbo, vel saltem vacillare, ut nulla sit fidei stabilitas. Quoniam ergo homines secum agitant fieri posse, ut aliter res accidat, quam loquuti sint prophetae, hic Ieremias occurrit perversis illis imaginationibus, *iubet audire consilium Dei et cogitationes*. Est quidem translatitia loquutio quum loquitur de cogitationibus Dei. Scimus enim Deum non deliberare quid facturum sit, instar hominum: sed ratio haec loquendi satis frequenter occurrit, ut nobis familiaris esse debeat. Quidquid sit, significat non frustra Deum terrorem iniicere quum de Babylone loquitur: sed proferri decretum eius irrevocabile, quod apud se statuit Deus. Ergo, inquit, ex quo consilium iam cepit, ne homines amplius deliberent, nec revocent in dubium quod fixum est eius decretum, ne disceptent de cogitationibus eius. Non est ergo quod secum volutent homines, et inclinent in partes diversas, quoniam necesse est ita compleri sicuti vaticinatus sum. Deus ergo iussit me hoc proferre, et educere e suo consilio, quod non potest ullo modo mutari. Haec ratio est cur Dei consilium et cogitationes nominet. Adiungit, *Si non traxerint ipsos*: alii vertunt deiecerint: sed *סָרַח* significat trahere. Et minime dubium est quin ignominiam ac probum designet propheta hoc verbo, quemadmodum trahuntur cadavera per lutum, vel canis etiam mortuus trahitur, et tandem abiicitur in fluvium, ita nunc dicit, *Trahent Babylonios minimi gregis*. Sed quomodo haec simul conveniunt, ducem fore electissimum, et tamen minimos ex grege fore victores? Significat Deus, quamvis instruet Cyrum virtute bellica, tamen si velit, in promptu esse rationem, qua perdat Babylonios, etiam si oves duntaxat, vel agnos illis hostes immittat. Denique significat Babylonios fore imbelles, ubi exuerit Deus ipsos sua audacia. *Etsi non everterint super ipsos tabernaculum*: alii quasi esset *שׁוּם*, vertunt, Si non posuerint, alii deducunt a *שׁוּם*: sed potius est a *שָׁמַם*, si ergo non everterint super ipsos tabernaculum, hoc est, ubi prostrati fuerint Babylonii, etiam domus ipsorum excidentur, ut obruant ipsos. Denique hic ultimam cladem exprimit Deus, et e qua nunquam possint restitui Babylonii: quoniam signum est ultimae desperationis, ubi domus ipsae evertuntur, ut obruant suos dominos. Sequitur,

46. *A voce captae Babylonis contremuit terra, et clamor in gentibus (vel per gentes) auditus est.*

Est species occupationis: poterant enim multi excipere, qui fieri posset, ut Babylon ita rueret, in cuius monarchia fundatae erant tot et tam amplae regiones? Quoniam ergo poterat haec absurditas venire illis in mentem, occurrit propheta, et respondet per modum occupationis, etiam si terra contremiscat, tamen hoc certum fore. Interea ostendit gravitatem cladis, quae totum orbem suo fragore concutiet. Nam hoc modo potuit melius cognosci, quam gravis futura esset Dei ultio contra Babylonios, quoniam non erat futura sine concussione totius terrae. Nunc sequitur,

CAPUT QUINQUAGESIMUM PRIMUM.

1. *Sic dicit Iehovah, Ecce ego excitans contra Babylonem, et contra habitatores cordis qui insurgunt contra me, ventum corrumpentem (vel, dissipantem).*

Prosequitur eandem sententiam. Videtur quidem esse nimis verbosus Ieremias: sed ostendimus causam cur pluribus verbis insistat in re clara. Neque enim tantum vult docere, quia hoc poterat paucis verbis, et statim complexus est quidquid hactenus vidimus, et quod visuri sumus toto capite 51. Sed quia res erat difficilis persuasui, ideo necesse fuit multis figuris illustrari eius vaticinium, multis repetitionibus etiam inculcari quod semel dictum erat. Deinde multis rationibus confirmari quod vix quisquam admittere poterat. Dicit igitur nunc, *Ecce ego*. Inducit Deum loquentem, quod plus vehementiae habeat sermo: *Ecce ego*, inquit, *excito ventum corrumpentem contra Chaldaeos*. Similitudo venti optime convenit, quia breviter admonet Deus quam sibi facile sit evertere totum mundum, nempe solo flatu. Ventus enim tacite opponitur armis bellicis. Nam si quis velit hostem suum vincere, colliget magnas et validas copias, et undique advocabit auxilia: denique nihil audebit tentare sine maximo apparatu. Quoniam ergo homines sine magno conatu non audent hostes suos aggredi, hic Deus potentiam suam extollit, quia satis habeat flare. Nunc ergo tenemus rationem similitudinis quum dicit *se excitaturum esse ventum, qui corrumpat Chaldaeos*, vel qui dissipet. Iam in aliis verbis est aliqua obscuritas, ad verbum est, *habitatores cordis*. Nam quia *שָׁרֵי* est in regimine, necesse omnino est sequi aliquid quod cohaereat, sienti nomen regionis Casdim. Atqui iam praecessit, vel potius debuit poni relativum *ה* de Babylone. Porro ut verba

sonant cogimur legere, *Et super habitatores cordis*. Quidam subaudiunt relativum *אשר*, id quoque dure: quia non constat ratio loquendi. Sic tamen contextunt *אשר לב*, *qui corde insurgunt contra me*. Sed, quid si metaphorice legamus *habitatores cordis*, qui superbiebant sua sapientia? Babylonii enim, ut satis notum est, putabant alios homines esse quasi bardos, et sibi adeo placebant in sua astutia, ac si muniti essent undique claustris. *Habitabant ergo in corde suo*, hoc est, putabant se optime esse circumdatos sua prudentia. Hoc sensu videtur propheta Babylonios vocare *habitatores cordis*. Interea adiungit, *ipsos insurgere contra Deum*, quoniam scilicet populum eius crudeliter vexaverant, ac prope deleverant. Scimus autem Deum suscipere ecclesiae suae causam: et ideo conqueritur bellum sibi inferri ab impiis, quoties fidelibus molesti sunt. Quanquam illud etiam generaliter verum est, insurgere contra Deum quicumque sibi arrogat sapientiam, quoniam spoliant Deum iusto suo honore. Sed proprie hoc referri debet ad conjunctionem, quam habet Deus cum sua ecclesia, ubi Chaldaeos accusat, *quod contra se insurrexerint*. Sequitur,

2. *Et mittam contra Babylonem ventilatores, qui ventilent ipsam* (ad verbum, et ventilabunt ipsam) *et exinamient terram eius* (vel spoliabunt. *בָּקָק* enim significat proprie exinanire, evacuare, ut vulgo dicunt: et significat etiam spoliare, et praedari: qui ergo exinamient terram), *quia erunt contra eam in circuitu in die mali* (hoc est, in die adversa).

Hic se ipsum clarius explicat omissa figura: non utitur amplius metaphora venti, dum pronuntiat *se missurum ventilatores* quanquam *וְרוּחַ* quidam accipiunt pro alienis, qui alienabunt ipsam. Sed illud esset durum. Ego autem non dubito quin propheta ad ventum respiciat, cuius paulo ante meminit. Non continuat quidem suam figuram; sed interea respondet quod simpliciter dicit proximae figurae. Pro vento igitur nunc ponit ventilatores: sed hoc non potest intelligi, nisi de hostibus. Clarior est adhuc expressio in verbo *exinaniendi*, quum dicit Persas ac Medos ventilatores esse Babylonem. Comparat haud dubie ipsam quisquiliis. Quemadmodum ergo quisquiliae dum ventilantur cadunt in terram, ita dicit hoc impendere Babylonis: sed adiecit, *exinamient illis terram eius*, terram Babylonis: dicit, Totam regionem ita spoliabunt, ut nihil residuum maneat. Et confirmat hanc sententiam, *quoniam erunt in circuitu*, inquit: qua voce significat nullum fore effugium Chaldaeis. Nam furtim saepe contingit homines elabi, dum urgentur a suis hostibus: quia hostes etiam si teneant omnes transitus, tamen non observant mul-

tas latebras. Atqui propheta dicit hostes ita futuros in toto circuitu, ut Chaldaei nihil possint subducere quod servant ex eorum manibus. Addit, *In die mali*: qua voce iterum significat, Chaldaeos iam divinitus addictos esse suo exitio. Ergo perinde est ac si diceret, simul atque advenerint hostes actum fore de Babylone, *et toto populo*. *Quare? erit enim dies ultimae cladis*. Sequitur,

3. *Ad tendentem* (qui tendit arcum *יָרֵךְ*, est hic vox supervacua, qui tendit igitur arcum suum) *et qui se extollit lorica sua, et* (copula hic abundat) *ne parcatis electis eius, interficite omnem exercituum eius*.

Varie hunc versum exponunt interpretes. Quidam per *eum qui tendit arcum*, intelligunt milites levis armaturae: per eum vero *qui se attollit in lorica sua*, intelligunt milites cataphractus. Deinde alia est etiam varietas: quidam accipiunt *אֵל* pro *אֵל*, ubi dicitur *וְאֵל יִרְעַל*, quia sequitur copula: et non videtur bene contexti sermo, si ita legamus, ad eum qui se attollit in lorica sua, et ne parcatis: ideo negative accipiunt particulam *אֵל* pro *אֵל*: et ne extollat se in lorica sua. Sed probabile est secundo loco copulam esse supervacuum: ideo simplicior erit sensus, *ad eum qui arcum tendit, et ad eum qui se extollit in lorica sua*. Ego quidem non tam subtiliter interpretor, ut alii, de militibus levis et gravis armaturae. Non dubito igitur quin hac voce designet loricos et sagittarios. Tamen si cui magis placeat illa expositio, fruatur suo iudicio. Quantum ad summam spectat, propheta hortatur Persas et Medos, ne parcant electis gentis chaldaicae, sed perdant totum eius exercitum, ita ut nihil residuum maneat.

4. *Et cadent vulnerati in terra eius* (in terra Casdim) *et transfixi* (vel confossi) *in compitis eius*.

Prosequitur quod heri coepimus tractare, nempe instare tempus, quo Deus vindictam sumat de Babylonis. Quoniam autem id fieri non poterat sine magna strage in urbe usque adeo populosa: deinde non poterat everti, quin calamitas sese extenderet per totam ditionem: ideo dicit, etiam si opponant Babylonii magnos et validos exercitus, id fore vanum, *quia cadent passim in terra vulnerati*. Deinde adiungit, *transfixi in compitis cadent*: quibus verbis significat, non modo occisum iri Chaldaeos in campis apertis, sed in media quoque urbe. Postea adiungit,

5. *Quoniam non viduatus est Israel et Iehudah a Deo suo, a Iehovah exercituum: quin potius* (eadem

est particula ׀, causalis, quae tamen hic plus aliquid exprimit, ergo quin potius) *terra ipsorum plena est peccato propter sanctum Israel.*

Hic causam ostendit propheta cur Deus tam severe ac duriter Babylonios tractare statuerit, quia scilicet vindex sit populi sui. Deinde occurrit dubitationi, quae turbare poterat infirmas mentes. Visus enim fuerat populo suo valedicere, quum passus est eum trahi in exsilium. Quoniam igitur illa erat species repudii, ut etiam alibi vidimus, dicit nunc propheta *non prorsus viduatum esse Israel, et Iehudah a Deo suo*: quasi diceret, fuisse quidem Iudaeos et Israelitas ad tempus similes mulieribus viduis: sed hoc non esse perpetuum. Nam ut diximus, fuerat temporale illud divortium, quum templum suum, et urbem Deus ita deseruit, ut miser ille populus expositus esset in praedam. Quantisper ergo grassata fuit hostium libido, Deus visus est populum deseruisse: fuit ille caelibatus de quo nunc loquitur propheta: sed interea testatur *Israel non prorsus esse viduatum a Iehovah Deo suo*. Alludit autem ad coniugium spirituale, cuius iam saepius mentio fuit facta. Deus enim ecclesiam ab initio sibi coniunxit quasi vinculo coniugali: populus autem ille, ut satis notum, sic receptus fuerat in foedus, ut esset contractum spirituale coniugium. Ergo nunc propheta dicit *non esse viduatum*: quibus verbis respicit ad spem liberationis: quia negari non potuit, quin Deus populum repudiasset. Caeterum ostendit castigationem illam non fore perpetuam quia Deus tandem populum, a quo alienatus erat, sibi reconciliabit, et restituet in pristinum statum, ut sit loco uxoris. (Loquitur de utroque regno): deinde adiungit, *A Iehovah exercituum*: quo epitheto extollit Dei potentiam: quasi diceret, Sicuti fidelis est Deus in suis promissis, et constanter foedus suum servat, ita non destitui virtute, quin possit servare suos, et eripere a morte ipsa, ubi visum ita fuerit. Confirmat sententiam illam, *Quia terra Chaldaeorum referta sit peccato propter sanctum Israelis*: quasi diceret terram illam abominabilem esse, quoniam bellum suscepit contra Deum. Nam ubi loquitur de *sancto Israelis*, ostendit Deum ita curam gerere illius populi, ut paratus sit se illius vindicem ostendere ubi advenerit tempus opportunum. Nunc ergo tenemus consilium prophetae ubi dicit *refertam esse Chaldaeam peccato*, quia scilicet Deum provocarit quum putaret se duntaxat hominibus iniuriam facere. Sequitur,

6. *Fugite e medio Babylonis, et servate quisque animam suam* (vel eripite), *ne excidamini* (vel pereatis) *in iniquitate eius: quia tempus hoc ultionis Iehovae: mercedem ipse pendet ei.*

Prosequitur eundem sermonem: sed variis figuris hanc doctrinam illustrat: quia aliqui nunquam penetrasset in animos piorum. Hodie si quis vaticinaretur de excidio Romae, vix posset hoc admittere: et tamen aetate nostra scimus fuisse expugnatam, et nunc pendet quasi de filo: quamvis hactenus fundata fuerit et munita maximis opibus. Caeterum dignitas urbis ita obstupescit omnium mentes, ut vix sit credibile posse tam cito everti. Quid ergo potuit tunc accidere? Nam Babylon dominabatur in Oriente: Assyrii prius tenebant monarchiam: fuerant autem coacti in ordinem, et quasi subiugati. Iam quum Babylon ita floreret summa et invicta potentia, visus est fabulari Ieremias, quum dissereret de propinqua eius clade. Necesse igitur fuit, sermonem illum confirmari, quemadmodum facit. Et ideo nunc sese convertit ad externos, et hospites, hortaturque ipsos, ut cito diffugiant, ne pereant in illa urbe maledicta. *Fugite, inquit, e medio Babylonis.* Atqui nullus erat locus tunc in terra tutior. Nam si concussae fuissent omnes plagae mundi, Babylon tamen erat quasi extra omne discrimen. Dicit autem *fugiendum esse e medio eius si velint hospites servare animas suas.* Postea adiungit, *Ne pereatis in iniquitate eius.* Causam assignat cur aliter salvi esse non possint qui tunc habitabant in Babylone, nisi fugiant, nempe quia Deus poenam sumpturus est de illius urbis sceleribus. Ergo iniquitatem Babylonis opponit tam multitudini hominum, quam divitiis, et praesidiis, et aliis opibus. Babylon erat populosa: deinde poterat multis auxiliis iuvare: et erant in promptu qui operas suas locarent. Quum ergo nihil urbem illam deficeret, propheta hic ostendit nullius momenti fore et pecuniam, et hominum copias, et alia omnia adiumenta, quoniam Deus velit poenam exigere de eius iniquitate. Haec igitur ratio est cur nunc dicat Ieremias, *ne pereatis in iniquitate eius*, hoc est, ne permisceamini cum impiis illis quos Deus iam exitio addixit. Eodem sensu adiungit, *Quia tempus hoc vindictae Iehovae*, inquit: ubi iterum occurrit exceptioni. Nam quia suspenderat Deus iudicium suum, nemo putasset fieri posse, ut statim, et quasi momento, ignis accenderetur ad perdendam Babylonem. Dicit igitur propheta *tempus esse*: qua voce significat quamvis Deus non semper exsequatur sua iudicia, tamen non iacere quasi socordem, ita ut obliviscatur suarum partium: sed habere sua tempora. Et haec doctrina notatu digna est, quoniam pro fervore nostro semper tumultuamur, nisi Deus nobis succurrat simulatque sumus laesi. Quod si vel paucillum dissimulet, fremimus, et putamus illum oblitum esse nostrae salutis. Et sancti etiam ubi familiariter deponunt in eius sinum suas curas et anxietates, ita loquuntur, Surge Domine, quare obdormis? Quoniam ergo ita natura

propensi sumus ad impatientiam, notandum est quod toties scriptura inculcat, nempe Deo esse certa et fixa tempora quum vult poenam exigere de reprobis: hoc sensu nunc docet Ieremias *adesse tempus vindictae Dei*. Postea adiungit *mercedem ei rependet*: quasi diceret quamvis non statim Babylon dederit poenas, non tamen elapsam esse ex manu Dei, quia merces parata est, quam Deus rependet ei. Sumpta autem est haec doctrina ex principio generali, nempe Deum non cessare, quin unicuique rependat iustam mercedem. Nunc ergo tenemus consilium prophetae. Diximus autem sermonem hunc dirigi ad peregrinos et hospites, qui tunc agebant in Chaldaea, vel etiam in urbe ipsa Babylonis. Ergo locum hunc torquent qui existimant fideles stimulari, ut statim discedant e Babylone, hoc est, procul a superstitionibus se subducant, et totius mundi inquinamenti, quia nihil tale voluit propheta: potest tamen transitus fieri ab una sententia ad alteram. Nunc sequitur,

7. *Calix aureus Babylon in manu Iehovae, inebrians totam terram: e vino eius biberunt gentes, propterea insanierunt gentes.*

Hic rursus praevenit obiectionem, quae moveri poterat. Nam scimus regna mundi neque surgere neque stare, nisi Dei arbitrio. Quum ergo propheta minatur excidium Babyloni, in promptu erat obiectio, Qui factum est igitur, ut urbs illa, quam tu dicis esse maledictam, hactenus ita floruerit? quis enim ornavit Babylonem tanto honore? tot divitiis? tot etiam victoriis? neque enim fortuito contigit, ut haec monarchia in sublimem evecta fuerit. Iam non modo tota Assyria sub iugum redacta est, sed etiam regnum Israel, et regnum Iehudah etiam non longe abest ab ultima sua clade. Respondet igitur propheta *Babylonem fuisse calicem in manu Dei ad inebriandam terram*: quasi diceret, Deum minime secum pugnare, dum usus fuit Babyloniis tanquam flagellis, et nunc ipsos vicissim castigat. Et simul ostendit, quum res ita voluntur in mundo, id non accidere caeco impetu fortunae, sed arcanis Dei iudiciis, qui ita totum mundum gubernat, ut etiam impios extollat saepe ad maximam potentiam quum vult per ipsos exercere sua iudicia. Nunc ergo tenemus rationem contextus, quia aliqui videri posset abruptus prophetae sermo. Dixit enim, iam venisse tempus vindictae Dei: nunc subiicit, *Calix aureus in manu Dei*. Quorsum hoc? Sed nunc satis liquet quam apte fluant verba, sententiae quae videntur procul differre probe cohaereant: quia scilicet poterat obrepere dubitatio, qui fieri posset ut Deus ita beneficia sua conferat in aliquam urbem: deinde statim ipsam perdat. Quoniam ergo videtur id esse absurdum, Deum ita

variare, quasi sibi non constaret, propheta ex proposito admonet, quum tales vices contingunt, Deum tamen minime mutare consilium: quia sic temperat mundi gubernationem, ut quos prosequutus est insignibus beneficiis, postea evertat, quia digni sunt poena propter suam ingratitude: deinde non abs re, nec temere uti illis ad tempus, dum scilicet arripit eos tanquam flagella, quibus castiget scelera aliorum. Et hac ratione, ut arbitror, vocat *aureum calicem*. Deus enim visus est quasi plena manu effundere suam beneficentiam erga Babylonios. Quum ergo tantus esset splendor illius urbis, et monarchiae, omnia illic fuerunt quasi aurea. Dicit igitur *calicem fuisse aureum*, sed *in manu Dei*. Quum dicit *in manu Dei*, significat non fortuito dominatos fuisse Babylonios, sed quoniam ita Deo placuit: deinde potentiam illorum quamvis fuerit immensa, tamen fuisse divinitus fraenatam, ut nihil exsequuti sint nisi Dei permissu, imo mandato. Postea adiungit quomodo Deus voluerit calicem hunc manu sua gestare, et calicem tam splendidum, ac si esset aureus, nempe quia volebat *inebriare totam terram*. Sunt metaphoricæ loquutiones. Neque enim dubium est quin propheta hic loquatur de poenarum exemplis quae fuerunt quasi species quaedam vesaniae. Quum ergo Deus vellet de omnibus illis populis sumere vindictam, inebriavit ipsos malis: id fecit per Babylonios. Ergo hac ratione dicitur Babylon fuisse *calix aureus*, quem Deus manu sua porrexit, ac propinavit omnibus populis. Haec similitudo etiam alibi visa fuit quum diceret Ieremias de Idumaeis, Biberunt omnes ex calice, imo biberunt usque ad faeces, ita ut inebriarentur. Illic etiam vocabat calicem furoris terribilem poenam quae Idumaeis instabat. Sic ergo inebriatae fuerunt multae gentes per Babylonios quoniam afflictæ ita fuerunt, ut aerumnis fuerint quasi fascinatae eorum mentes. Scimus enim homines obstupescere rebus adversis, ac si non essent mentis suae compotes. Hac ratione Babylon inebriavit multos populos, quia sic afflixit, ut essent quasi redacti ad amentiam. Neque enim composita fuerunt mente quum misere essent dissipati. Iam eodem sensu adiungit, *Gentes quae biberunt ex eo calice fuisse quasi insanas*. Hic exprimit non mediocres fuisse poenas, quibus castigati fuerunt diversi populi a Babyloniis, sed quae mentem et iudicium ipsis eriperent, quemadmodum fieri solere in extremis malis nuper dixi. Caeterum, hic locus docet, ubi magno splendore impij exercent suam potentiam, Deum tamen moderari omnes eorum impetus, quamvis id palam non appareat: imo impios omnes dum videntur sumere sibi omnem licentiam, gestari tamen tanquam Dei manu, et quum crudeliter opprimunt suos vicinos, id fieri arcana Dei providentia, qui hoc modo inebriat omnes qui digni

sunt castigatione. Interea subindicat propheta, Babylonios neque sua industria, neque suis viribus oppressisse tot gentes: sed quia Dominus voluit eas inebriari. Alioqui poterat hoc etiam tenere perplexos fideles, vix fieri posse, ut quisquam inveniretur superior Babyloniiis. Ergo respondet propheta non aliter devictas fuisse omnes gentes, nisi quia Dominus illis propinavit vinum furoris et insaniae. Sequitur,

8. *Subito cecidit Babylon, et confracta est: ululate super eam, tollite resinam (alii balsamum) ad dolorem eius, si forte sanetur.*

Nunc denuntiat propheta cladem Babylonis fore subitam, ut intelligant fideles, posse Deum uno momento complere quod statuit. Nam ubi prophetae loquuti erant de iudiciis Dei, populus secum agitabat quomodo fieri posset quod superabat communem sensum. Ergo, ne homines Dei potentiam aestiment suo sensu, ponit hanc vocem, *Repete*: quasi diceret, Deum non opus habere copiis bellicis. Nam ut nihil machinetur, tamen posse momento evertere quidquid est potentiae in mundo. Deinde adiungit, *Ululate super eam*. Hoc autem addit, quia fieri non potuit, quin multi populi vel deflerent tantae monarchiae ruinam, vel cum admiratione ad ipsam stuperent, et ita passim vulgarentur multi sermones. Dicit igitur, utcumque totus mundus ululet super Babylonem, cadet tamen, et cito frangetur, ubi ita placuerit Deo. Adiungit ironice, *Tollite resinam*, inquit, *si forte sanetur*. צרי vertunt alii balsamum: sed accipitur pro resina, quoniam scimus fuisse pretiosam in Iudaea. Et minime dubium est quin propheta sermonem suum accommodet ad usum vulgarem. Quoniam ergo medicamentum illud erat in familiari usu Iudaeis, dicit nunc, *Tollite resinam*: Sicuti nulla fere est regio, quae non specialibus remediis utatur. Sic videmus non respexisse Ieremiam quid fieri soleret Babylone, vel quibus medicamentis assueti essent Chaldaei: sed habuisse rationem suae gentis, quemadmodum etiam aliis locis dictum fuit. Est autem resina humor, qui defluit ex arboribus, et humor crassus. Optima resina qua nunc utimur, est terebinthina: sed in his partibus habent abiegnam, quia hic non reperiuntur terebinthi. Iudaea vero habuit pretiosissimam resinam, sicuti facile colligitur ex pluribus scripturae locis. Sub una autem specie complectitur totum genus: *Tollite resinam*, quasi diceret, *Accurrant undique medici (alioqui peribit) si forte sanetur*. Hoc ironice dicitur, ut scirent fideles, incurabiles fore Babylonis plagas. Diximus autem alibi, Babylonem non prorsus fuisse excisam quum expugnata fuit a Cyro: deinde populum non fuisse illinc expulsum. Habitarunt igitur

suo more, quamvis tributarii essent, sicuti postea fuerunt sub ditione Persarum. Deinde graviter afflicta fuit Babylon, quum poenas dedit suae defectionis, donec impletum est, quod vaticinatus fuerat Ieremias una cum aliis. Ergo hoc momentum, de quo loquutus est, non debet restringi ad unam cladem duntaxat, quae fuit praeludium aliis maioribus. Postea adiungit,

9. *Curavimus Babylonem (idem est quidem verbum, נפך, quod significat sanare et mederi: caeterum, quia non semper est in medico relevetur ut aeger: nec semper feliciter succedit, ideo dicit propheta, medicati sumus: vel remedia attulimus ad curandum Babylonem), et non sanata fuit: derelinqute eam, et proficiscamur quisque in terram suam: quia pertigit ad coelos iudicium eius, et elevatum est usque ad nubes.*

Diversas personas suscipit propheta: loquitur hic de eorum persona, qui libenter opem tulissent Babyloniiis. Et certe dubium non est quin multi ad obsequium parati fuerint si rex Belsasar voluisset illis uti: deinde scimus magno exercitu refertam fuisse urbem. Comparat igitur tam populos Babyloniiis subiectos quam mercenarios et externos milites medicis: quasi diceret, Sollicite curata fuit Babylon: quemadmodum si magnus quispiam princeps aegrotet, accerset hinc inde optimos et excellentissimos medicos. Sed si morbus sit incurabilis, frustra omnes contendunt eum eripere. Sic ergo metaphorice nunc loquitur propheta, sed in eorum persona, qui vel operas suas locaverant, vel pro officio accurrerant ad sanandam Babylonem: Ecce non stetit per nos: fidelem enim et sedulam operam praestitimus in ea sananda sed non fuit sanata. Postea adiungit, *Relinquite eam, et abeamus quisque in terram suam*. Hoc proprie convenit exteris militibus et mercenariis. Quum ergo viderent desperatam esse salutem urbis, coeperunt se vicissim hortari, Quid facimus? quin potius nobis consulimus privatim? quia inutilis est labor noster. Ergo tempus est quo quisque in patriam suam redeat, quoniam adest finis Babylonis. Caeterum, plus vehementiae habet personae mutatio, quam si propheta sic loquutus esset, Veniet tempus, quo auxiliarii milites diffugiant, quia scilicet videbunt iam frustra stare se in praesidio. Sed ubi comparat eos medicis, haec figura primum rem melius illustrat. Deinde quum suscipit eorum personas, rursus hoc est magis emphaticum. Tandem adiungit, *Quia iudicium eius pertigit usque ad coelos et elevatum est usque ad nubes*. Non potuit Ieremias proprie aptare hunc sermonem incredulis, si exponas Deum esse adversum et infestum Babyloniiis. Neque enim unquam venit conductitiis militibus in mentem, Ba-

bylonem iusto Dei iudicio perire. Sed propheta ex vulgari more dicit, *iudicium illius* (hoc est, clades) *pergit usque ad coelos, et elevatum est usque ad nubes*, hoc est, sub coelo non reperietur ullum auxilium, quod possit eripere Babylonem. Quare? perinde est ac si incumberet e coelo ipso et nubibus clades. Nam si immineat aliquod periculum vel a tergo, vel a fronte, declinabimus vel ad dextram, vel ad sinistram: ut ita possimus evadere quae nobis homines mala inferunt: sed ubi coelum ipsum videtur capitibus nostris minari, tunc frustra effugium tentatur. Ergo hac ratione dicit propheta *iudicium Babylonis pergitisse usque ad coelos et elevatum fuisse usque ad nubes*. Sequitur,

10. *Eduxit* (vel protulit, egredi fecit, ad verbum) *Iehovah iustitias nostras: venite, et narremus in Sion opus Iehovae Dei nostri*.

Hic propheta fideles alloquitur, et primum docet cladem Babylonis fore certum documentum paterni favoris Dei erga suam ecclesiam. Fuit autem haec non vulgaris consolatio in extremis quibusque miseriis, quum scirent fideles tantopere caram et pretiosam salutem suam esse Deo, ut ne Babyloniis quidem parceret, quos totus mundus reverebatur tanquam semideos. Nam sicuti dixi, potentia illius monarchiae obstupescerat omnes hominum sensus. Quum ergo agnoscerent fideles Babyloniis perire, quoniam ipsis molesti fuerant, et crudeliter ipsos vexaverant: hinc, quemadmodum dixi, percipi ab ipsis potuit inaestimabilis consolatio. Ergo propheta hic admonet singulare fore testimonium gratiae Dei erga suam ecclesiam, quum ita Babylonem subverterit: deinde hortatur simul fideles ad gratitudinem. Nam hic est finis omnium Dei beneficiorum, ut nomen eius inter nos celebretur: quemadmodum dicit David (Psal. 116, 12), Quid rependam Domino pro omnibus beneficiis quae in me contulit? Calicem salutis accipiam et nomen Domini invocabo. Primo igitur dicit, *Eduxit Iehovah iustitias nostras*. Hic quidam anxie laborant in solvendo nodo, qui nullus est. Nam dum metuunt, ne vox iustitiae rapiatur ad stabilienda merita, iustitiam dicunt esse remissionem peccatorum. Ergo sic exponunt prophetae verba: Deus tandem misericordiam erga nos suam explicuit, et haec fuit nostra iustitia quum sepultae sunt nostrae iniquitates. Sed illud est coactum. Et quum propheta hic de iustitiis loquitur, non intelligit merita, quibus adepti fuerint Iudaei quod hactenus illis promisit: sed iustitias vocat bonam causam, nempe respectu Babyloniis. Nam iustitia quum varias habeat significationes, ubi inter homines fit comparatio, dicitur Deus in medium proferre iustitiam nostram quum asserit nostram integritatem ab improborum

calumniis. Sic dicebat Iacob, Educet Dominus iustitiam meam instar aurorae: sed tunc iustitia nostra habet respectum ad adversarios. Ita quoties David postulat a Deo, ut respiciat iustitiam suam, haud dubie comparat se cum hostibus. Hic autem iustitia simpliciter accipitur respectu Babyloniis. Nam quamvis Deus poenam sumpsisset de Iudaeis, sicut digni erant: tamen quod ad Babyloniis spectat, erant non modo crudeles tyranni, sed etiam scelerati latrones. Ergo iusta erat, ipsorum comparatione, causa electi populi. Haec ratio est cur dicat, *Deus in medium protulit iustitias nostras*. Reliqua in diem crastinum.

Coepimus heri exponere prophetae verba, ubi dicit *productas fuisse in lucem iustitias populi*. Diximus autem nomen iustitiae non referri ad Deum, ac si talem mercedem promeriti fuissent Iudaei: sed potius intelligi iustam causam quoad Chaldaeos, quia sola avaritia et superbia impulsu bellum susceperant adversus ecclesiam, et tyrannice oppresserant populum nullo iure. Quatenus ergo Deus volebat tueri populum illum, iusta fuit eius causa. Neque hic longa disputatione opus est, quomodo iusti fuerint qui tot sceleribus provocaverant iram Dei. Neque enim ut diximus, nunc agitur de ipsorum meritis, sed de iure quod pendebat a fide et patrocinio Dei. Iam hortatur propheta fideles ad gratitudinem: quanquam vult eos simul erigere in spem liberationis, et fovere promissiones quas dederat, ubi dicit, *Venite*: quasi illis demonstret ante oculos beneficium illud redemptionis. Sed ostendit simul finem ut scilicet populus celebret gratiam Dei: quasi diceret populum ubi adeptus fuerit misericordiam, debere hoc habere propositum, ut rursus Deum colat in templo suo: quasi diceret, ubi restituet Deus ecclesiam suam simul restituendum esse purum et verum Dei cultum: quia scilicet religio causa erit huius gratiae, non autem ulla populi dignitas. Haec ratio est cur dicat, *Venite et narremus in Sion opus Iehovae Dei nostri*. Iam ubi Petrus agit de potiori redemptione, dicit nos esse ereptos e regno tenebrarum, ut narremus virtutes Dei inenarrabiles (1. Pet. 2, 9). Tenendum igitur est, Deum apparuisse nobis redemptorem in persona unigeniti filii sui, ut celebremus eius misericordiam, quam sumus experti: quemadmodum etiam dicitur in canticis Zachariae (Luc. 1, 74), Eripuit nos a metu hostium nostrorum, ut tota vita colamus ipsum in puritate. Nunc sequitur,

11. *Polite sagittas* (parate ad verbum) *implete* (vel perficite) *clypeos: suscitavit Iehovah spiritum regum Mediae, quia super Babylonem cogitatio eius, ad perdendum eam, quia ultio Iehovae haec, ultio templi eius*.

Potest sermo tam ad Medos, quam ad Babylonios dirigi. Si cui placeat prior sensus nempe quod Medos alloquatur propheta, erit subsannatio: quasi diceret frustra eos consumere operam in armis suis parandis, quia superior tandem erit Deus, cuius auspiciis et virtute Medi bellum gesturi erant. Potest etiam non male quadrare quod dixi, nempe ut propheta iubeat Medos se accingere, et induere arma bellica, ut fortiter pugnent contra Babylonios. Iam adiungit quod praecipuum est, *reges Medorum venturos contra Babylonem*, quia divinitus vocati erunt. Loquitur autem de *spiritu*, qui melius exprimat arcano Dei instinctu regi et flecti hominum animos: deinde quidquid est in ipsis virtutis aut fiduciae, totum hoc provenire a Deo: quasi diceret, Deum sic instruere Medos se accingere, et non tantum ipsorum brachia et manus et pedes roboraret ad bellum gerendum, sed impellat etiam ipsos, moderetur eorum affectus: denique spiritum huc et illuc flectat pro suo arbitrio. Iam non loquitur de vento ut prius neque generaliter hostes designat, sed exprimit nomen Medorum. Etsi enim Cyaxares, aut Darius, sicuti vocatur a Daniele, non fuit admodum cordatus, neque etiam peritus rei bellicae: tamen quia dignitate superior erat; propheta hic Medos nominat potius, quam Persas. Cyrus pollebat celebritate: erat vir etiam singulari vigilantia, strenuitate et audacia. Sed quoniam non admodum erat dives, neque dominabatur nisi in gente agresti, et fines regni eius angusti erant: ideo merito propheta hic loquitur tantum de Medis, quorum potentia poterat centies obruere nomen Persarum. Sed hinc colligimus, Ieremiam non humanitus loquutum esse, sed fuisse organum spiritus. Haec enim fuit indubia obsignatio prophetiae eius, quod longo tempore antequam accideret bellum illud praedixit eventum. Atqui nondum natus erat Cyrus, qui princeps fuit illius belli: imo Darius nondum etiam erat natus. Nam septuaginta anni elapsi sunt antequam capta fuerit Babylon, ex quo loquutus erat propheta. Videmus ergo hunc locum certam esse approbationem fidei et autoritatis eius. Postea adiungit *cogitationem Dei esse super Babylonem, ut perdat eam*. Loquitur adhuc humano more: et interea occurrit dubitationi, quae poterat turbare infirmas mentes: quia Babylon non modo longo post tempore stetit integra et incolumis, sed accepit etiam nova incrementa potentiae et dignitatis. Poterant igitur labascere piorum animi quum nullus occurreret effectus huius prophetiae. Ergo propheta eos revocat ad Dei cogitationem: quasi diceret, Quamvis non statim exserat Deus manum suam, sufficere tamen fidelibus debere, quod apud se ita statuerit. In summa admonet propheta acquiescendum esse in Dei consilio, etiam si opus eius sit absconditum. Et rursus confirmat Iudaeos, ubi ad-

Calvini opera. Vol. XXXIX.

iuugit *hanc fore eius ultionem, nempe Dei, quia non negligat templum suum*. Quibus verbis significat legalem cultum Deo placere, quia Iudaei distincti fuerint a profanis gentibus, quum praescripta illis fuit pietatis regula. Significat igitur propheta, quamvis placeat quaelibet religio inter homines, unam tamen esse quae Deo probatur, nempe quam ipse mandavit. Iam quum ita sit, colligi potest, Deum tandem non posse ferre ludibrium cultus sui. Scimus enim quam contumeliose et superbe Chaldaei illuserint templo, ut non tantum evomuerint suas blasphemias, sed etiam quidquid poterant excogitare dedecoris templo Dei intulerint. Si religio illa fundata fuit in verbo Dei, sequitur fieri non posse, quin tandem exsurgat, et iniurias sibi illatas a Chaldaeis vindicet. Nunc ergo tenemus consilium prophetae, ubi dicit *hanc esse ultionem Dei*, et adiungit, *Quia Deus ulcisci velit templum suum*. Confirmat enim Iudaeos ubi Deum statuit vindicem cultus sui, et simul ostendit legalem cultum qui traditus fuerat a Mose, unicum esse, quem probet Deus in mundo. Postea sequitur,

12. *Super muros Babylonis tollite vexillum, roborate custodiam (vel, augete), parate (vel statuite potius) custodes, disponite insidias: quia etiam cogitavit Iehovah, etiam fecit quod loquutus est super habitatores Babylonis.*

Hic sermo ad Chaldaeos videtur potius dirigi, quam ad Medos vel Persas, sicuti quidam exponunt. Nam contextus id flagitat: sicuti enim iubet initio tollere vexillum, ita subiicit, *Augete custodiam*, quod pertinet ad ipsos cives Babylonis: deinde, *Statuite custodes*. Hoc etiam Persis et Medis non convenit, sed debet ad obsessos referri, sicuti in eos proprie competit. Ego itaque non dubito quin propheta hic subsannet omnes conatus, quos intendunt Chaldaei ad defensionem urbis suae. Neque enim duntaxat qui urbem aliquam aggrediuntur, tollunt vexillum, sed etiam qui obsidentur in signum fiduciae, quasi ostenderent hoc modo sibi satis esse animi ad hostes arcendos, et sustinendos eorum insultus. Consilium ergo prophetae fuit ostendere, quantumvis strenue se defenderent Chaldaei, irritos tamen fore eorum conatus, quia Deus nullo negotio urbem illam perdet. *Tollite*, inquit, *vexillum super muros Babylonis, et roborate, vel augete custodiam*. Postea, *Statuite custodes*, nempe ut solito diligentius quisque observet suam stationem. Tandem *disponite insidias*, inquit, ubi omnia fuerint a vobis tentata, carebit profectu labor vester. *Dominus enim loquutus est*. \square , ubi ita duplicatur, debet resolvi in duas particulas, sicuti, ita, etiam *quemadmodum loquutus est perficiet etiam quemadmodum cogitavit*. Iterum dicit Deum cogitasse, ne existiment fideles

minas temere proiici, quemadmodum saepe venit haec opinio in mentem, Deum terrere sine effectu. Propheta igitur quo magis confirmet suum vaticinium, dicit *rem Deo esse quasi meditatam*, diximus autem heri Deum apud se non deliberare instar hominum. Sed quia aliter non capimus certitudinem et constantiam arcani eius consilii, neque etiam concipimus quid valeant eius decreta: ideo cogitationis nomen ponitur. Denique intelligit propheta se nihil proferre nisi quod Deus pridem apud se decreverit. Nam voces temere saepe sparguntur, neque semper coniuncta est res ipsa cum verbis. Sed testatur Ieremias se sumpsisse ex arcano et immutabili Dei consilio quidquid protulit: deinde addit, *quod locutus est*. Hoc autem referri debet ad eius doctrinam, vel praedicationem. Sequitur,

13. *Quae habitas super aquas multas* (vel magnas), *quae multa es in thesauris* (id, est dives vel locuples), *venit finis tuus, mensura cupiditatis tuae*.

שְׁכֵנִי hic accipitur pro שֹׁנֵה, habitatrix: et hoc erit clarius, si sumamus tanquam epithetum Babylonis. Dicit autem *habitare in aquis*, quoniam Euphrates non tantum alluebat urbem (quem scimus fuisse amplissimum fluvium), sed cingebat: et quidem sic erat divisus supra Babylonem in multos rivos, ut efficeret quasi multas insulas, quo difficilior esset accessus. Hoc valebat non modo ad urbis praesidium, sed ad multas commoditates. Erant enim navigabiles illi rivi: deinde terra erat foecundior tali irrigatione. Ergo tam ad opulentiam, quam ad bellicum robur deducti fuerant illi rivi. Et quoniam hac de causa erat Babylon quasi inexpugnabilis, deinde regio erat longe fertilior, propheta hic dicit *venisse tamen finem*. Nisi autem praefatus esset Babylonem sitam esse inter fluvios, vel aquas multas, et simul esse urbem refertam multis divitiis, poterat hoc videri impedimentum, quominus vindictam sumeret Deus de illa. Erat enim in promptu haec obiectio, Quomodo expugnabitur Babylon, quae habet sedem suam inter multas aquas, ut sine magna vi et opera militum possit tamen manere tranquilla, quando sic defenditur a multis fluviiis? Deinde altera etiam obiectio poterat afferri, Babylonem esse urbem opulentam, ut sibi conduceret undique milites auxiliosos: et in tanta pecuniae copia fieri non posse, ut unquam destitueretur. Ideo propheta hic utrumque ponit. Sed adversative debet resolvi oratio, ac si diceret, Quamvis habites inter multas aquas, et multa sis etiam in thesauris, hoc est, habeas thesauros amplios: *tamen finis tuus venit*. Adiungit *mensuram cupiditatis*: quanquam אִמָּה alii etiam vertunt finem, sed improprie: et propheta non frustra posuit hoc nomen אִמָּה, quod proprie significat cubitum, sed

accipitur hic pro qualibet mensura: Hieronymus vertit pedale: nomen illud fuit in usu aetate eius. Sed sensus satis clarus est, nempe quamvis Babylon exhausit omnes mundi opes tanquam gurgis inexplebilis, *venisse tamen mensuram cupiditatis eius*. Erat enim infinita cupiditas illius gentis, sed Deus tandem finem attulit, non quod fuerit correcti: sed quia libidinem eorum compescuit. Et hoc sensu dicit propheta, quamvis etiam hactenus devoraverit opes multarum regionum, *venisse tamen mensuram*, quia scilicet Dominus auferet una cum monarchia vim et facultatem nocendi. Poterant enim licentiose rapere Chaldaei, quum tot gentes haberent sibi subiectas: sed *mensura cupiditatis venit*, ubi Deus quodammodo praecidit illius nervos, non quod tunc destiterint, vel sedata fuerit intemperies, neque enim mutarunt naturam. Sed cupiditas hic refertur ad effectum, quod scilicet tunc facultas illis erepta fuerit, ne exercerent suas rapinas, sicuti soliti fuerant. Postea adiungit,

14. *Iuravit Iehovah exercituum per animam suam, Nisi implevero te homine sicut locusta* (hoc est, hominibus sicut locustis, aut bruchis), *qui cantant super te הִירָר* (id est, canticum vindemiae, cuius ante facta fuit mentio).

Magis confirmat propheta eandem sententiam interposito Dei iureiurando. Haec autem est praecipua sanctitas ad rerum omnium confirmationem ubi Deus per nomen suum iurat. Humanitas autem loquitur de ipso Deo ubi dicit *iurasse per animam suam*. Nam species est obtestationis ubi homines per animas suas iurant quasi deponerent vitam suam in medio, vel oppignerarent. Quisquis ergo per animam suam iurat, intelligit quantum cara est ei propria vita, hoc modo se eam statuere quasi pignus, ut si fallat peierando, Deus eam tollendo sit ultor. Hoc hominibus convenit non ipsi Deo: sed transfertur ad Deum quod proprie in ipsum non competit, neque id rarum est, quemadmodum aliis locis vidimus. Et quo familiarior est loquendi ratio, eo etiam afficere magis debet homines quum Deus similem se ipsis facit, et quodammodo sumit eorum personam ac si versaretur in medio ipsorum. Sed interea tenendum est cur propheta inducat Deum iurantem, nempe ut tollatur omnis ambiguitas, et ita plus fidei conciliet suo vaticinio, quia non tantum a Deo profectum est, sed interposito iureiurando fuit obsignatum: *Si non*, inquit, *implevero Babylonem hominibus tanquam bruchis*. Hic opponitur hostium multitudo civium copiae, quae prope immensa erat: diximus enim alibi, Babylonem superasse alias omnes urbes, nec minus fuisse populosam, quam si fuisset ampla regio. Quum ergo tot defensoribus referta esset, potuit obiici, Unde

tanta hostium multitudo quae ad profigandos incolae sufficiat? Nam si magnus exercitus ingressus fuisset, tamen poterat pugnando cum illa ingenti turba periclitari. Sed propheta hic comparat bruchis vel locustis Persas et Medos, et scimus Cyrum traxisse ex multis populis incredibilem exercitum, imo multos exercitus. Impletum igitur fuit quod praedictum fuerat a propheta, quia non tantum ex uno populo Cyrus confecit suas copias, sed secum fere traxit omnes Medos: deinde ex omnibus gentibus barbaris adduxit etiam plures turmas, hinc ergo factum est ut eventu comprobaretur quod dictum fuerat a Ieremias. Et simul adiungit fore victores. Nam per *canticum vindemiae* intelligit canticum triumphale procul dubio. Sed *וידר* fuit tunc in usu apud Iudaeos. Ergo quemadmodum post vindemias cantabant in signum laetitiae, ita etiam victores, dum potiti suis hostibus exsultant, habent aliquod canticum triumphale. Et Graeci reddunt *κλέυσμα* vel *κλέυμα* quod proprium est nautarum canticum: ubi portum conspiciunt tunc prae gaudio exsultant et canunt, quia liberati sunt a maris periculis, et defuncti etiam navigatione, quae semper molesta est, et pervenerunt ad portum, ubi iucundior est vita: et ubi etiam possunt frui et amoeno aere, et aqua dulci, et aliis alimentis. Sed simplex prophetae sensus est, ubi ingressi fuerint Persae et Medi Babylonem statim fore victores, ut sine certamine et sine molestia exsultent et canant carmen triumphale. Nunc alio modo confirmat prophetam suum vaticinium, nempe dum extollit potentiam Dei.

15. *Qui fecit terram in virtute sua, qui statuit (alii vertunt, paravit) orbem in sapientia sua, et in sua intelligentia extendit coelos.*

16. *Ad vocem dando copiam aquarum in coelis, qui attollit (et attollit, ad verbum) elevationes a fine (vel extremitate) terrae, fulgura in pluviam facit, educit ventum de thesauris suis.*

Quemadmodum iam dixi, propheta hic commendat magnificis elogiis Dei potentiam. Sed tenendum est quo consilio: quia abruptae sententiae alioqui frigerent: nempe ut Iudaeos animet ad bene sperandum, quod non debeant de Babylone facere iudicium ex splendore illo, qui perstringebat omnium oculos, neque etiam debeant metiri suo sensu quod Deus testatus erat. Iubet fideles attollere omnes suos sensus supra mundum, et cum admiratione suspicere incomprehensibilem Dei potentiam, ne dubitent quin tandem pessum itura sit Babylon: quia si fuissent defixi in adspectu illius monarchiae, vix unquam fidem habuissent propheticis dictis. Nam propheta disserebat de rebus quae non poterant comprehendi humano sensu. Nunc ergo tene-

mus cur propheta celebret Dei potentiam, nempe ut fideles discant aliquid sublimius toto mundo concipere ubi agitur de Babylone perdenda, quoniam id non fiet usitato modo, aut naturaliter, sed incredibili Dei virtute: capite decimo etiam usus est iisdem verbis. Nam quinque versus qui hic leguntur, fuerunt illic expositi. Sed tunc alio respexit Ieremias. Nam alloquebatur Iudaeos exsules, et iubebat ipsos constanter perseverare in cultu Dei, quamvis religio esset oppressa, et quamvis Chaldaei victores superbe Deo illuderent, iubebat tamen ipsos stare firmos in vera pietate. Deinde dicebat, Quum eritis Babylone, dicite, Maledicti sint omnes dii qui non fecerunt coelum et terram: imo etiam illic usus fuit aliena lingua, et chaldaice loqui docuit quo magis ingenue profiterentur se perseverare in unius Dei cultu. Postea addebat quae nunc repetit, nempe non esse imminutam Dei potentiam, quamvis populum suum castigasset ad tempus. Sed nunc diximus ideo tam magnifice ipsum loqui de potentia Dei, ut fideles quod sensus carnis illis dictabat esse absurdum, non dubitarent facile esse ipsi Deo qui omnia potest. Dicit primo, *Qui fecit terram*. Non exprimit nomen Dei, sed loquutio est magis emphatica quum dicit, *faciens terram*: quasi diceret Quis reperietur creator coeli et terrae praeter unicum Deum? Videmus ergo in reticentia plus esse efficaciae quam si expressum fuisset nomen Dei. Nam hoc modo excludit omnes deos fictitios, qui fabricati fuerant a gentibus: quasi diceret, *Unus est Deus qui fecit terram*. Postea, *virtute sua*, celebrat virtutem Dei in terra propter stabilitatem, ut verisimile est. Postea adiungit, *Orbem in sua sapientia constituit, et in sua intelligentia extendit coelos*. In toto orbe praedicat Dei sapientiam et peculiariter etiam in coelis. Brevis quidem loquitur propheta, sed relinquit admirabile Dei opus considerandum in varietate multiplici, quae sursum et deorsum apparet. Nam quamvis hoc possit videri leve quum dicit *orbem fuisse compositum Dei sapientia*: tamen si quis studium suum applicet ad meditandam Dei sapientiam in copia omnium fructuum, in opibus totius terrae, in mari etiam ipso (quod comprehenditur sub nomine orbis) certe fieri non potest, quin millies rapiatur in admirationem. Nam quo magis serio attendimus ad consideranda Dei opera, evanesceimus quodammodo: ita nos obruant miracula, quae hinc inde se ingerunt oculis nostris. Quantum attinet ad coelos, quid hoc est? innumeram multitudinem stellarum sic esse digestam, ac si exercitus dispositus esset per suos ordines? deinde planetas vagari, neque fixos esse et habere unumquemque proprium cursum, et tamen abripi simul cum stellis? cursus solis quantum admirationis parere debet, non dico apud eos qui tenent totam astrologiam, sed qui

tantum percipiunt oculis suis? nam dum sol conficit quotidiano suo cursu tantam et tam immensam distantiam, certe plus quam stupidi sunt qui non obstupescunt ad hoc miraculum. Deinde habet sol proprium cursum qui peragitur singulis annis, ut satis notum est, nec praeterit uno gradu suas lineas: et tamen est immensa moles illius corporis (superat enim, quemadmodum satis notum est, terram) quod ita volvatur celeriter et tanto ordine, ac si accederet per gradus sedatos, incomparabile profecto specimen est sapientiae Dei. Propheta ergo quamvis vulgariter loquatur, tamen materiam suppeditat piis, ut studium suum applicent ad consideranda Dei opera. Iam quod quidam exponunt Deum expandere coelum quoties obducitur nubibus, alienum est a prophetae sensu, neque enim dubium est quin hoc versu designet naturae ordinem perpetuum, sicuti proximo versu loquatur de mutationibus, quae subinde accidunt.

Proxima lectione substitimus in eo loco, ubi propheta commendat potentiam Dei ab ordinariis eius operibus. Prius loquutus fuerat de creatione mundi, et breviter ostenderat in coelo et terra multa esse satis conspicua documenta tam inaestimabilis Dei sapientiae, quam potentiae: nunc autem descendit ad pluvias et ventos. Porro diximus aliquid esse discrimen inter ordinem in natura fixum, et quotidianas mutationes quae cernuntur. Nam si una semper esset facies coeli et terrae, non ita admirabilis esset Dei virtus et sapientia. Sed quum coelum obducitur nubibus, quum aer nunc tranquillus est, nunc vero turbatur ventis, quum repente exsurgunt procellae, deinde pluviae sequuntur, illic Deus ad vivum repraesentat multiplicem sapientiam suam et virtutem. Haec igitur ratio est cur propheta postquam breviter attigit quod vidimus, subiiciat testimonia virtutis et sapientiae Dei, quae nobis apparent in variis mutationibus. Dicit igitur *sola voce dare copiam aquarum in coelis*, deinde *sursum tollere vapores ab extremitate terrae, creare fulgura ac pluviam*: quod tamen videtur esse valde contrarium. Postremo dicit *educere ventos e thesauris suis*. Philosophi quidem harum rerum causas afferunt, sed necesse est venire ad fontem ipsum et principium, nempe quod res ita dispositae sunt in mundo, ut in causis mediis vel inferioribus semper tamen emineat propria causa, nempe Dei sapientia et virtus. Oriuntur venti e terra, nempe quoniam inde tolluntur exhalationes: sed exhalationes in quo creantur? certe non a se ipsis: sequitur ergo Deum esse solum autorem. Vocat autem *thesauros* loca recondita: quemadmodum si quis depromat ex penuario hoc et illud: ita etiam dicit ventos non sua sponte prodire e cavernis, sed quoniam Deus illic clausos tenet. Ego haec levius

praetereo, quia iam admonui repeti ad verbum quae prius exposuimus decimo capite. Iam sequitur,

17. *Infatuatus est omnis homo a scientia, puffedus omnis conflator a sculptili: quia mendacium est fusile, et non est spiritus in ipsis.*

Solent hanc sententiam exponere, ac si propheta notaret ideo homines prolabi ad crassos errores et figmenta, quoniam sapere appetunt ex proprio sensu: et Paulus hanc idololatriae causam assignat primo capite ad Romanos, quod scilicet homines evanuerint in sua sapientia, dum sequuntur quidquid illis suum cerebrum dictavit. Haec doctrina per se vera est ac utilis, nempe homines sibi fabricare idola, quia non sustinent reverenter excipere Deum ubi se illis offert: sed potius fidem adhibent suis commentis. Quum autem mera sit vanitas quidquid homo concipit ex proprio sensu, non mirum est eos qui ita superbe Deum subiiciunt suis cogitationibus, prorsus desipere et infatuari. Sed ex contextu facile colligitur, prophetam aliud velle, nempe artifices ipsos qui conflant idola, vel formant alio modo, valde esse deliros, dum scilicet existimant se deos facere suo artificio. Truncus ligni iacebit in terra, calcabitur pedibus absque ullo honore: iam si faber lignarius formam addiderit, incipiet truncus ille Dei loco adorari. Quenam potest fingi maior dementia? Idem dici potest de lapidibus, idem de auro et argento. Nam etsi pretiosa sunt metalla, tamen nulla illis divinitas tribuitur, nisi quum incipiunt formam induere. Si autem conflator fundat idolum, iam massa auri et argenti quo iure incipiet esse deus? Propheta ergo invehitur in hoc portentum dementiae quum dicit homines quasi brutis pecudibus similes esse in sua scientia, dum scilicet applicant artem ad res tam vanas et insipidas. Nam bis eandem rem ponit pro usu communi linguae. Scimus enim idem bis dici apud prophetas ad confirmationem. Postquam ergo docuit homines infatuari a scientia, adiungit, *puffedieri a sculptili*. Improperie hoc dicit. Nam פסל non convenit cum verbo צרף: sed propheta simpliciter, et per synecdochen dicere voluit, omnes artifices deprehendi stultos et deliros, dum existimant sua manu et industria deos conflare vel fabrefieri quovis modo. Probationis vice dicit *non esse in illis spiritum*, et haec satis solida est probatio: quia scimus Deum esse fontem vitae et ideo vocari a Mose Deum omnium spirituum terrae (Num. 16, 22). Quum ergo quidquid vitae diffusum est per creaturas, a solo Deo fluat tanquam ab unico fonte, quid minus simile vel affine divinitati, quam massa auri, vel argenti? quam truncus, vel lapis? Illic enim nulla est vita aut vigor. Nihil fragilius est homine: tamen quamdiu animatur, refert aliquid

divinum: sed cadaver quid habet simile cum Deo? atqui tamen propius accedit ad Dei gloriam forma humani corporis, quam truncus ligni, vel lapis formatus hominis instar. Non abs re igitur propheta dementiam omnium gentium coarguit, quod adorent fictitios deos, in quibus tamen non est spiritus. Sequitur,

18. *Vanitas ipsi, opus illusionum tempore visitationis ipsorum peribunt.*

Sicuti vocavit omnia idola mendacium, ita etiam eodem sensu repetit esse vanitatem, hoc est, nihil habere solidum, sed esse inanes pompas, vel spectra, vel larvas: quanquam se ipsum mox clarius exprimit quum vocat *opus illusionum*. Sed non tam videtur passive sumere vocem רִעָרָעִים, quam active. Intelligit ergo esse opus deceptorum, quod laqueos tendat hominibus: quasi diceret opus esse fallaciae, aut fallaciarum. Notandus est diligenter hic locus, ut similes, quia videntur papistae sibi optime elabi quum fatentur suas imagines non esse quidem colendas, sed esse libros idiotarum: qui sunt medii confugiunt ad hoc cavillum. Excidit hoc semel Gregorio, et quidem stulte. Nunc qui volunt in papatu esse aliis perspicaciores repetunt illud dictum, nempe ferendas esse imagines, quia idiotarum libri sunt. Quid autem ex opposito spiritus sanctus pronuntiat hoc loco, sicuti etiam apud Habacuc? (2, 18) *esse opus fallaciarum*, hoc est, esse meras decipulas. Quisquis ergo eruditionem petit a statuis, vel picturis, non aliud consequetur, quam ut se implicet laqueis Satanae, nec aliud illic reperiet quam imposturas. Et certe quidquid nos abducit a cogitatione veri Dei merito censetur fallacia vel deceptio. Nunc, quis ex adpectu picturae, vel statuæ Deum verum comprehendit? nonne transfigurat eius veritas in mendacium? et gloria eius quodammodo deformatur? Nam haec est vera Dei cognitio, dum illum existimamus solum esse, dum tribuimus illi immensam essentiam, quae coelum et terram impleat, quum agnoscimus esse spiritualis naturae: quum scimus illum denique esse solum, proprie loquendo: coelum et terram et quidquid in ipsis continetur, subsistere in eius virtute: an lapis, vel lignum nos id docebit? quin potius ex lapide ego imaginabor Deum loco certo affixum et inclusum esse: deinde vita Dei an refulget vel in lapide, vel ligno similiter? praeterea quid simile habet corpus et quidem mortuum cum spiritu immenso? et ideo non abs re apud Isaiaem (40, 18) conqueritur se prorsus ita deformari, Cui similem me fecistis? ego enim pugillo comprehendo terram, et vos me includitis in ligno, vel lapide. Denique si non alio errore imbuerent hominum mentes idola, quam quod putant Deum esse corporeum, quid est

absurdus? Videmus ergo prophetam non abs re hic dicere idola omnia esse vanitatem, et opus imposturae vel deceptionis. Postremo adiungit *perituros omnes fictitios deos tempore visitationis*: qua sententia hortatur fideles ad patientiam, et quodammodo sustinet eorum animos, ne deficiant: quia erat non levis tentatio videre monarchiam babylonicam ita florere, cuius tamen nullum aliud erat praesidium quam in idolis. Quum ergo Babylonii fictitios deos putarent salutis esse praesides et custodes, et dum subigebant omnes vicinos populos, tunc magis addicti erant suis superstitionibus, quarum mercedem putabant esse suam opulentiam. Quia poterant hac tentatione concussi animi piorum labascere, propheta hic succurrit, et admonet expectandum esse *tempus visitationis*, quo peribunt idola. Relativum tamen potest tam de Babyloniis quam de ipsis idolis accipi, quum dicit, *Peribunt tempore visitationis ipsorum*, hoc est, quum visitabuntur Chaldaei. Sed probabile est hic praefigi idolis visitationis tempus, quemadmodum propheta ante loquutus est de omnibus reprobis. Quidquid sit, tenemus eius consilium, nempe quamvis ad tempus idololatrae prospere habeant, tamen patienter ferendam esse manum Dei, donec opportunum advenierit tempus, quod hic dicitur visitationis. Refertur autem haec metaphora ad hominum sensum, quia putamus Deum in coelo otium colere, vel habere oculos aversos a nobis, dum ita indulget reprobis. Hoc igitur sensu propheta *visitationem* appellat iudicium Dei, quia tunc re ipsa et certo experimento ostendit se non negligere res humanas. Nunc sequitur,

19. *Non sicut ipsi (vel sicut ipsa, si ad idola referimus) portio Iacob: quia factor omnium ipse, et virga haereditatis eius: Iehovah exercituum nomen eius.*

Si tantum dixisset propheta in idolis meras esse imposturas et ludibria, fuisset quidem aliquid, sed frigeret illa pars doctrinae, nisi ex opposito statueretur veri et unius Dei gloria. Tenendum quidem est, idola nihil esse, et homines nimis stulte decipi, et prorsus esse fatuos dum aliquid divinitatis subesse imaginantur: sed praecipuum est, ut Deus ipse verus prodeat in medium, et discamus sensus nostros ad ipsum et studia etiam conferre. Hoc igitur nunc facit propheta: postquam enim refutavit gentium omnium stultitiam in colendis idolis, et ostendit nihil aliud esse quam deceptionem et mendacium, nunc dicit, *Non sicut fictitii dii pars Iacob*, hoc est, Deus qui se patefecit electo populo longe alius est, quam omnia idola. Et certe vanitas cuius paulo ante propheta meminit, non potest satis deprehendi, nisi agnito vero Deo.

Nam utcumque ex philosophis veteribus nonnulli deriserint crassos vulgi errores, tamen non habebant quidquam stabile in quo acquiescerent: quemadmodum ille interrogatus quid esset Deus, petiit sibi dari tempus ad meditando, postea prorogavit inducias: tandem confessus est se quo magis inquireret de essentia Dei, quodammodo absorberi omnes suos sensus. Et illud necesse est accidere hominibus donec agnoscant Deum: quod fieri non potest, donec ipse tanquam in speculo se et gloriam suam repraesentet. Haec igitur ratio est cur propheta, ubi opponit verum et unicum Deum idolis, et omnibus figmentis mortalium, vocet illum *partem Iacob*: quia lex erat quasi imago gloriae Dei. Quoniam ergo illic familiariter quantum utile erat in salutem electi populi se ostenderat, ideo propheta, ut invitet ad rectam veri Dei cognitionem homines, nominat illum *partem Iacob*, quasi legem ipsam instar speculi poneret ante oculos. *Pars ergo Iacob Deus non sicut dii fictitii*. Quare? est fictor omnium. Brevi quidem elogio discernit verum Deum a fictitiis: sed sub una voce complectitur quae ante explicui, nempe Deum esse fontem vitae et vitam omnium: deinde essentiam eius spiritualem esse, ad haec esse immensum: quia sicuti creavit coelum et terram, ita necesse est ut sustineat utrumque sua virtute. Videmus ergo prophetam breviter loqui, non tamen frigide. Sed ex hoc loco utilis doctrina colligitur, nempe Deum non posse a nobis comprehendi pro modulo sensus nostri, nisi in operibus. Ergo quum se fatigant vani homines in speculationibus, quae non habent notitiam practicam, ut ita loquar, non mirum est si se demergant in multa deliria. Ergo sobrii simus in illa parte, nempe ne investigemus Dei essentiam supra quam par est. Ubi ergo comprehendere cupimus Deum, hoc est, qua via perveniamus ad eius notitiam, sensus omnes nostros et oculos et mentes nostras dirigamus in eius opera. Ita hoc loco refutatur omnium superstitionum vanitas, ubi propheta nominat Deum opificem vel fictorem omnium. Quare? nam inde colligitur, quidquid non potest vocari opifex coeli et terrae, esse prorsus vanum et frivolum. Atqui unus est opifex coeli et terrae Deus. Ergo unus est Deus. Si unus est Deus, ergo quaecumque homines excogitant, sunt prorsus deliria, atque adeo praestigia diaboli et ludibria ad ipsos fallendos. Videmus ergo exclusivam elici ex hac prophetae doctrina, ubi Deum nominat *fictorem omnium*: quia ubi non reperitur opificum rerum omnium, certum est nullam esse divinitatem. Addit, *Et virga haereditatis eius*. Videtur hoc spectare ad Deum: capite autem decimo interponitur nomen Israelis, et alioqui ad verbum conveniunt quinque isti versus. Sed eo loco etiam propheta Israellem dicit *virgam haereditatis Dei*. Virga hic accipitur pro decempeđa, quam

vocat. Similitudo enim ducitur ab agrorum dimensionibus, quoniam usi sunt veteres decempeđa, vel alio genere mensurae: ideo Hebraei virgam haereditatis appellant ipsam haereditatem, quae finita est suis terminis: quemadmodum si quis possideat agrum, sciet quot iugera contineat, nempe dimensione ipsa. Utrumque autem apte dicitur et vere, nempe Israellem esse virgam haereditatis Dei, et Deum ipsum vicissim esse virgam haereditatis: est enim haec mutua coniunctio. Nam sicuti Deus dignatur nos hoc honore, ut simus eius haereditas, et vult etiam nobis frui: sic se offert in haereditatem. Dominus portio mea, inquit saepius David, et Dominus pars haereditatis meae, hoc est, pars mea haereditaria, ita hoc loco si libeat exponere de ipso Deo non male conveniet. Quia tamen alibi exprimitur nomen Israelis, videtur hic esse subaudiendum. Postremo dicit, *Iehovah exercituum nomen eius*: subaudienda est antithesis, quia non ornat Deum hoc epitheto quasi sumptum e medio esset: verum vendicat illi ius proprium, et ita separat ab omnibus idolis. Quum ergo dicit competere in verum Deum et in Deum Israelis hoc nomen, significat hac nota ab omnibus idolis discerni, et homines esse sacrilegos dum ad idola sua transferunt quidquam potentiae, et inde salutem expectant, et ad ipsa confugiunt. Quum ergo nomen hoc in solum Deum competat, sequitur in ipso residere plenitudinem omnis potentiae et virtutis. Si ita est, ergo concedit quidquid imaginatus fuit unquam mundus de multitudine aut turba deorum. Nunc sequitur,

20. *Malleus tu mihi, vasa (vel instrumenta) proelii (aut bellica), et conteram per te gentes (vel contrivi), et perdam per te regna (vel perdidit: malo in praeterito tempore accipere utrumque verbum: rationem postea dicam).*

21. *Et contrivi per te equum, et ascensorem eius, et contrivi per te currum, et ascensorem eius.*

22. *Et contrivi per te virum et mulierem, et contrivi per te senem et puerum, et contrivi per te adolescentem et virginem.*

23. *Et contrivi per te pastorem et gregem eius, et contrivi per te agricolam et iugum eius, et contrivi per te duces et principes.*

Hic occurrit propheta dubitationi multorum. Nam quia concionatus est de excidio Babylonis, promptum erat excipere inexpugnabilem esse illam monarchiam quae munita esset tot praesidiis, et iam omnes vicinos populos subegerat. Propheta ergo hic ostendit opulentiam Babylonis non fore obstaculo, quominus eam perdat Deus ubi visum fuerit: est enim argumentum a contrariis. Antea vidimus Dei esse evellere quae plantavit: deinde

vidimus comparationem figuli et vasorum: quum propheta ductus est ad figulum, vidit vas fuisse formatum, deinde confractum arbitrio figuli. Sic etiam nunc Deus ostendit in manu sua esse excidium Babylonis, quoniam non se extulerant Chaldaei propria virtute, sed illis usus fuerat. Denique hoc etiam loco Babylonem vasi fictili comparat, vel testae: se vero facit figulum: Ego sum qui Babylonem extuli in tantam altitudinem: meum igitur erit ipsam diruere quoties libitum fuerit. Nunc tenemus summam huius loci. Aliis autem verbis utitur propheta: dicit, *Babylonem fuisse malleum, et arma bellica ut gentes contereret.* *PEI* significat contere, et frustra dispergere huc et illuc, denique significat violenter dissipare. *Dissipavi igitur per te gentes,* inquit, *et peridi per te regna.* Sed quoniam tot victoriis potiti fuerant Chaldaei, subiugaverant tot gentes, ideo adiungit, *Ego per te equum et ascensorem eius contrivi, currum et ascensorem eius similiter: deinde, contrivi viros et mulieres, senes et pueros, adolescentes et virgines, pastores una cum gregibus.* Hic enumerat fere omnes partes generis humani: tandem adiungit *agricolas et iuga bouum,* vel equorum: postremo loco statuit, *duces et primates.* Per concessionem haec omnia dicuntur, sed interim admonet propheta, Deo nihil fore difficultatis in perdenda Babylone, quoniam per se nihil sit ipsa Babylon. Hoc igitur sensu vocatur malleus, denique tollit propheta falsam opinionem, quae aliqui turbasset infirmas mentes, ac si Babylon esset prorsus invicta, simul ostendit Deum exercuisse sua iudicia in omnes gentes per Babylonios. Hoc modo confirmari poterant fideles: nam aliqui necesse erat, ipsos obstupescere quum oculos conciderent in illam formidabilem potentiam Babylonis: sed quum audirent esse duntaxat malleum, et se non fuisse contritos a Babylonis, nisi quia divinitus armati erant, vel potius agitabantur coelesti potentia, ut clades quam fuerant perpessi Iudaei, nihil aliud esset quam poena manu ipsius Dei inflictata. Quum ergo hoc audirent, accessit non leve solatium, ne succumberent suis miseriis, et absorberentur tristitia et desperatione. Nunc vero sequitur,

24. *Et rependam Babyloni, et omnibus habitatoribus Chaldaee omnia mala ipsorum quae intulerunt in Sion* (contra Sion, quae fecerunt in Sion, ad verbum), *in oculis vestris* (vel coram oculis vestris), *dicit Iehovah.*

Postquam admonuit propheta quidquid perpessi fuerant a Babylonis Iudaei, inflictum fuisse merito ipsorum peccatis, et Deum esse autorem omnium cladum: nunc subiicit, *Rependam Babyloni et Chaldaeis quod meriti sunt.* Posset tamen videri primo intuitu absurdum quod hic Deus minatur Babylo-

niis. Nam si obsequia sua impenderant eius imperio, certe videntur fuisse potius laude digni quam ulla poena: imo scimus quid alibi dicat spiritus sanctus, *Dedi Aegyptum mercedem servo meo Nabuchadnezar,* quoniam fideliter peregit opus meum: quia Nabuchadnezar affixerat Iudaeos, ideo potitur Aegypto, et hoc est eius salarium, inquit Ezechiel (29, 20). Videtur pugnare haec sententia ubi Deus pronuntiat Chaldaeos poena dignos esse, quod Iudaeos affixerint. Sed utrumque recte convenit: ubi enim per Ezechielem pronuntiat se dedisse loco mercedis Aegyptum servo suo Nabuchadnezar, respicit Iudaeos et eorum contumaciam, quia nondum satis humiliati erant: imo putabant hoc esse fortuitum, quod devicti fuerant a Babylonis. Deus ergo pronuntiat se exsequutum esse per manum Nabuchadnezar iudicium contra ipsos. Postea oportuit sublevari fideles in extremis angustiis. Et huc spectat nunc propheta noster quum dicit, *Ecce rependam Babyloni et Chaldaeis omnia mala ipsorum.* Potiti sunt ergo Aegypto ad breve tempus, sed postea recidit quidquid mali intulerant aliis populis in ipsorum capita. Sed promissio haec ecclesiae peculiariter datur. Tametsi enim iusta ultio sumpta est de Chaldaeis, quoniam nimis atrocem saevitiam exercuerant contra omnes gentes: Deus tamen sicuti curam habet ecclesiae suae, ita causam eius suscipit. Et ideo non hic agit in genere de poena quae inflicta fuit Chaldaeis ob crudelitatem, sed respicit Deus ecclesiam suam, quemadmodum dixi. Dicit igitur, *Rependam Babylonis et omnibus Chaldaeis omne malum ipsorum,* inquit, *quod fecerunt in Sion.* Nunc videmus poenam hanc restringi ad electum populum, nempe ut sciant fideles se ita castigatos esse manu Dei, ut tamen nunquam exciderit memoria foederis ipsius: et ita in media morte gustum aliquem concipiant salutis, et certo statuant, Deum tandem fore misericordem: non quod unquam Deus totum populi corpus restituerit, sed dirigitur haec promissio ad reliquias duntaxat, quemadmodum alibi dictum fuit. Interea manet illud fixum, Deum postquam contrivit tam Iudaeos, quam alias gentes manu unius populi, vindicem tamen fore ecclesiae suae, quia nunquam oblivisci potest foederis sui. Adiungit, *Coram oculis vestris,* ut fideles magis tranquillis animis expectent hanc vindictam, cuius futuri erant oculati testes.

25. *Ecce ego ad te, mons perditionis, dicit Iehovah, perdens omnem terram: et extendam manum meam super te, et devolvam te e rupibus, et ponam te in montem combustionis.*

Non dubium est quin loquatur Ieremias de Babylone. Sed posset videri absurdum, vocari montem, quum urbs illa sita fuerit in planitie,

sicuti satis notum est. Imo nullos habuit montes propinquos: et ea fuit planities, ut possent facile deduci rivi huc atque illuc. Ergo existimant urbem illam vocari montem ob altitudinem murorum, deinde ob magnifica aedificia. Et illud est probabile ac si propheta vocasset ingentem molem. Narrante enim historici muros fuisse altissimos, nempe ducentis pedibus, ut pes etiam tribus digitis superaverit vulgarem. Deinde turres erant altiores. Fuit denique Babylon instar prodigii ob illam congeriem laterum. Fuit enim muri extructi erant ex lapidibus quadratis, sed erant coctiles vel lateritii. Latitudo etiam fuit fere incredibilis, ut quadrigae possent incedere, neque tamen aliae alias attingerent. Fuit enim latitudo 50. pedum, sicuti Strabo testatur, et post eum Plinius. Ergo metaphora haec non caret ratione, quum propheta respiciens ab una parte situm urbis, *montem vocat Babylonem*, ac si vel Ninus vel Semiramis, vel quicumque alii fuerint, pugnassent cum ipsa natura. Initium Babylonis fuit memorabilis illa turris, cuius fit mentio apud Mosen: sed tunc opus relictum fuit. Postea, vel quia tale erat principium aedificii, quod posset accendere cupiditatem hominum, vel quia locus ille erat valde amoenus et fertilis: hinc factum est, ut urbs fuerit extructa tanta amplitudine. Denique fuit potius similis regioni, quam urbi, quemadmodum etiam Aristoteles dicit non tam urbem fuisse, quam regionem vel provinciam. Hoc igitur quantum ad nomen montis. Deus autem ipse bellum denuntiat Babylonii, quo vaticinium plus fidei obtineat. Neque enim propheta respexit Chaldaeos, sed potius suos populares: praesertim vero reliquias piorum. Nam maior turba derisit hoc vaticinium: sed pauci restabant qui exciperent prophetae doctrinam qua decebat reverentia. Voluit igitur illis consulere: et sicuti in fine capitis videbimus, voluit hunc thesaurum apud ipsos recondere, ut foverent spem suae restitutionis quum essent in exilio tanquam perditii. Deus ergo hic exsurgit, et denuntiat se fore hostem Babyloniiis, *Ecce ego*, inquit, *ad te*, vel, contra te, *mons perditionis*: sed active accipitur mons perditionis pro monte perdente, sicuti etiam subiicitur clatior expositio quum dicit *perdidisse totam terram*. Babylonii enim, ut satis notum est, afflixerant omnes suos vicinos, et transtulerant imperium Medorum in urbem suam. Quum ergo subactis Assyriis, longe lateque dominarentur, tandem progressi sunt in Syriam, in Iudaeam, et Aegyptum. Sic factum est, ut Babylonii potiti fuerint orientali imperio usque ad tempus Cyri. Tunc autem monarchia devenit ad Persas. Respicit vero propheta noster ad superiorem doctrinam. Dixerat enim Chaldaeos fuisse tanquam malleum Dei ad conterendas omnes gentes. Nunc eodem sensu dicit perditam fuisse totam terram a Babyloniiis. Sed Deus hic pro-

nuntiat se futurum vindicem, *quia manum suam extendet super Babylonem, et devolvat ipsam e rupibus*. Pergit adhuc in metaphora. Sicuti enim Babylonem ob magnifica aedificia, praesertim vero ob altos muros, et turres etiam excelsas, montem vocavit, ita nunc prosequitur eandem loquendi formam: *Deiciam te*, inquit, *vel devolvam potius te ex rupibus, et ponam in montem combustionis*. Significat autem Babylonem fore congeriem cinerum: quamquam hoc non statim completum fuit. Diximus enim alibi sic captam fuisse, ut non fuerit vastata. Nam tempore Alexandri magni, hoc est, multis post annis adhuc stabat integra Babylon, et illic mortuus est Alexander. Sequitur ergo non fuisse redactam in solitudinem et cineres a Dario et Cyro. Sed iam solvimus nodum illum, quod scilicet propheta non tantum loquutus sit de una vindicta Dei, sed complexus etiam fuerit alias quae deinde sequatae sunt. Defecit enim Babylon aliquanto post, et dedit graves poenas suae perfidiae: et tunc contumeliose tractata fuit. Postea Seleucus conatus est modis omnibus eam perdere: et in hunc finem extructa fuit Seleucia: deinde Ctesiphon eodem consilio opposita fuit Babylonii. Paulatim ergo Babylon redacta fuit in solitudinem, quemadmodum hic propheta affirmat. Plinius dicit suo tempore fuisse illic templum Beli, quem putarunt fuisse urbis conditorem: sed postea adiungit reliquias partes urbis fuisse desertas. Si illic fuit Hieronymus, quemadmodum dicit, credendum est eius oculis: dicit Babylonem fuisse tunc oppidulum ignobile, et ruinas quasdam duntaxat fuisse illic conspectas. Nihil ergo absurdi est in hoc vaticinio, quia restringi non debet ad unam cladem duntaxat. Deus enim non destitit variis modis Babylonem persequi usque dum prorsus esset vastata, quemadmodum propheta noster testatur. Hoc igitur sensu dicit *Babylonem fore in montem combustionis*, quia supererunt tantum ruinae: et eodem etiam sensu mox subiicit,

26. *Et non tollent ex te lapidem ad angulum, et lapidem ad fundamenta: quia solitudines perpetuae eris, dicit Iehovah.*

Confirmat proximam sententiam, nempe quum diruta fuerit Babylon, nullam fore spem restitutionis. Saepe contigit, ut quae fuerunt urbes funditus dirutae, postea tamen rursus aedificari coeperint. Sed Deus negat hoc fore de Babylone, quia devota sit aeterno exitio. Per *angulum et fundamenta* intelligit firmitudinem aedificii. Dicit igitur, minime sperandum esse, ut rursus aptentur lapides ad novum aedificium urbis, quia Babylon perpetuo futura sit vastitas, vel solitudo. Diximus autem muros

Babylonis non fuisse exstructos ex lapidibus sed lateribus. Verum propheta simpliciter loquitur vulgari more, nempe excidium illud fore perpetuum. Alibi quoque diximus discrimen hoc poni communiter apud prophetas inter populum Dei et reprobos, quod Deus promittit semper ecclesiae suae novum statum tanquam resurrectionem a morte: incredulis autem denuntiat aeternam vastitatem. Hanc rationem nunc sequitur propheta noster quum dicit fore *illic perpetuas vastitates*: quia scilicet nulla est spes veniae aut misericordiae incredulis. Postea sequitur,

27. *Tollite signum in terra, clangite tuba in gentibus, sanctificate* (vel, praeparate) *super eam gentes, congregate contra eam regna Ararath, Minni, et Aschenaz: praeficite super eam ducem* (alii putant esse nomen proprium, et relinquunt דָּבָר: sed accipitur hand dubie pro duce), *educite equum tanquam locustam* (vel bruchum) *horribilem* (vertit Hieronymus aculeatum: alii vertunt horripilantem: sed vox illa asperior est: et tamen proprie signatur horror ille, dum pili exsurgunt ob metum, vel ob iracundiam).

Hic propheta confirmat quae ante docuit, nempe Babylonem quamlibet superbiat ob suas munitiones non posse tamen effugere Dei manum. Si simplici loquendi forma usus esset, vix quisquam ausus fuisset sperare quod dicebat propheta. Ergo necesse fuit interponere istas figuras, de quibus ante dictum fuit. Itaque hic pro summo imperio imperat gentibus, ut bellum moveant contra Babylonem. Notandum est, quemadmodum alibi admonui, talibus loquendi formis commendari doctrinae propheticae effectum. Nam increduli derident quidquid audiunt, quia perinde illis est vox Dei, ac si sonitus efflueret per aerem. Propheta igitur ostendit se instructum esse Dei potentia, et manum Dei coniunctam esse cum ore ipsius, ita ut compleat quidquid praedicat: *Tollite*, inquit, *signum*. Potuit videri hoc esse ludicrum, quia scimus prophetam non modo Hierosolymae, sed in oppidulo suo, unde erat oriundus, fuisse contemptum. Quo igitur iure, vel qua audacia nunc cunctis gentibus imperat? et iubet vexilla attolli? Sed, quemadmodum dixi, ostendit perperam fieri iudicium de sua doctrina, nisi existimet populus Deum ipsum loqui. *Clangite*, inquit, *tuba per cunctas gentes*, deinde, *sanctificate contra eam gentes*. Scimus hoc verbo significari praeparationem: sed rursus est metaphorica loquutio, quia Iudaei quidquid aptatur in usum sanctificari dicunt: ideo etiam quum de proeliis loquuntur, dicunt sanctificari proelium: de ipsis bellatoribus dicunt ipsos sanctificari: *sanctificate ergo contra eam gentes*: deinde, *congre-*

Calvini opera. Vol. XXXIX.

gate, ad verbum est facite audire. Sed in Piel accipitur pro colligere, vel congregare. Quantum ad nomen Ararath, satis convenit accipi pro Armenia. Nescio unde sumpserint quidam Minni esse Armeniam inferiorem, quia nullus est eius autor idoneus. Incertum etiam est quam plagam designet propheta per nomen Aschenaz. Sed satis notum est ex historiis, ingentem illum exercitum, quem Darius vel Cyrus sub Darii nomine secum traxit, fuisse collectum ex diversis gentibus, et quidem remotis. Nam Hircanos secum adduxit et Armenios: deinde ex obscuris multis locis. Quum igitur hoc etiam tradant profani autores, exercitum illum fuisse promiscue collectum ex multis gentibus, et fere incognitis, non mirum est si hebraicae voces hodie nobis incognitae sint. Et minime exercitum, quem propheta hic significet oblique quandam orbis concussionem: quasi diceret, barbaras quoque gentes, et quarum nomen haecenus auditum non fuit, instar diluvii exundaturas ad perdendam Babylonem. Sequetur etiam postea de Medis: sed hic est diversa ratio: quasi diceret tantam fore hostium multitudinem: ut facile obrui possit Babylon cum sua amplitudine. Nunc tenemus prophetae consilium quantum ad istas voces obscuras. Dicit postea, *praeficite contra eam ducem*. Hoc intelligi debet de Cyro, cuius strenuitas maxime in bello illo apparuit. Nec vero dubium est quin avunculum suum et socerum traxerit in partes belli. Nam fabulantur historici, qui dicunt Cyrum ab avo fuisse abiectum, et statim ope Astyagis nutritum fuisse clam, postea bellum gessisse contra avum: illa omnia conficta sunt, quia satis constat Darium regem Medorum fuisse superiorem in illo bello. Et Daniel nobis optimus est testis huius rei. Fingunt profani scriptores nullum fuisse regem Medorum, nisi sub manu Cyri. Atqui Cyrus non dominatus est nisi post mortem soceri sui, hoc est, avunculi, cuius filiam duxerat uxorem. Sequitur ergo fuisse ita praefectum, ut tamen auspiciis Darii bellum gestum fuerit. Cyrus ergo fuit quasi stipendiarius miles sui avunculi, et soceri: sed tandem adeptus est regnum Medorum, et totum imperium orientale. De hoc ergo duce intelligo praesentem locum, ubi dicit propheta, *Constituite*, vel *praeficite ducem contra Babylonem*. Postea, *Educite equum tanquam bruchum* (vel ascendere facite) hoc refertur ad numerum: quasi diceret, Educite contra Babylonem equos innumeros, et qui sint quasi locustae. Comparat eos locustis, non ob robur, vel peritiam belli, sed tantum multitudinis respectu. Sed quia bruchi vel locustae sunt contemptibiles, ideo adiungit epitheton דָּבָר: quasi diceret, Sint quidem locustae vel bruchi quoad turbam, sed interea qui sint formidabiles: quasi habeant pilos horribiles. Postea sequitur,

28. *Praeparate contra eam gentes, regna Medorum, duces eius, et principes eius, et totam terram ditionis eius.*

Nunc repetit quod dixerat de gentibus praeparandis: sed genus ipsum ponit, ut paulo post ad speciem descendat. Iubet ergo *accersi gentes*: sed postea demonstrat quoniam illae futurae sint, nempe, inquit, *regna Medorum*. Erat quidem regnum unum, sed cui suberant multi reges. Ergo propter multas provincias, quibus praeerant satrapae, deinde propter multas regiones tributarias propheta non contentus fuit singulari numero, sed pluraliter vocavit *regna Medorum*, quoniam monarchia illa se longe et late extenderat, ut multi reges parerent Dario. Et hoc ad certitudinem prophetiae non parum facit, dum Ieremias antequam natus esset Cyrus, vel Darius ipse, pronuntiat venturos esse Medos. Diximus autem, quamvis Cyrus, ut pollebat singulari industria, et erat summus bellator, ipse gesserit bellum: autoritate tamen superiorem fuisse Darium. Ergo Babylon paruit ad tempus Medis, sed quia Darius iam senex erat, successit Cyrus: et tunc in Persidae monarchia translata fuit, et inde leges petitae sunt usque ad tempus Alexandri magni, qui una cum scorto suo et cinaedo exussit turrin illam. Nec dubium est quin res memorabiles gestae illic fuerint depositae. Sed Alexander ebrius facem corripuit, et exussit turrin. Putavit enim hoc modo posse aboleri memoriam orientalis monarchiae. Iam ergo tenemus cur propheta hic exprimat nomen Medorum. Adiungit, *duces eius*. Non dubium est quin satrapas omnes et reges etiam comprehendat sub his nominibus. Tandem addit *totam terram dominii, vel ditionis eius*: qua etiam voce designat regna illa, quorum nuper facta fuit mentio. Nunc sequitur,

29. *Et contremuit terra: et doluit* (similitudo sumpta est a parturientibus), *quia stabilita fuit super Babylonem cogitationes* (in plurali numero ponit quum tamen verbum sit singulare, hoc est, stabilitae sunt omnes cogitationes) *Iehovae ad ponendam terram Babylonis in solitudinem, ita ut non sit habitator* (vel qui illic habitat).

Non dubium est quin propheta studuerit tollere ex animis piorum dubitationes, quae aliqui fidem abrogassent eius doctrinae. Poterat hoc venire omnibus in mentem, potius labefactabitur totus orbis, quam corruat Babylon. Quamvis ita sit, inquit propheta, ut tota terra contremiscat, tamen Babylon ipsa corruet. Hoc igitur sensu dicit propheta: *Contremuit terra, deinde doluit*, nempe *quia stabilitae sunt*: est hic concinna antithesis inter motum terrae, et inter stabilitatem consilii Dei. Proprie quidem

significat surgere: sed accipitur etiam pro stabiliri multis locis: et ita necesse est exponere hoc loco. Dicit ergo, *contremiscet terra*, nempe *quia cogitatio Dei stabilietur contra Babylonem*. Caeterum ponit in plurali numero cogitationes, ac si diceret, quidquid statuit Deus ac decrevit hoc totum firmum erit, et potius tota terra concutietur quam possit Dei veritas suum effectum perdere. Ergo hic versus nihil aliud continet quam confirmationem totius prophetiae. Sed propheta ostendit, etiam si omnia obstacula mundi promittant Babylonem perpetuum statum, fore tamen firmum, et stabile quod Deus ipse de illius urbis excidio decrevit. Postea sequitur,

30. *Cessarunt fortes Babylonis ad pugnandum* (hoc est, destiterunt pugnare fortes Babylonis), *sederunt in munitionibus, defecit* (vel elanguit) *virtus ipsorum, fuerunt in mulieres: accendent habitacula eius, confracti sunt vectes eius.*

Hic quasi digito ostendit propheta modum ipsum excidii Babylonis qualis describitur apud profanos autores. Dicit ergo *fortes Babylonis*, nempe qui electi erant ad urbem propugnandam, *cessasse in proelio*. Urbs enim astu potius, quam vi aperta capta fuit. Nam quum diuturna fuisset obsidio, derisus fuit Cyrus a Babyloniis: tunc secure epulabantur. Interea duo eunuchi Balsaris transierant ad Cyrum. Nam ut Xenophon refert, alterius filium occiderat tyrannus ille, alterum vero castraverat ignominiae causa. Hinc ergo factum est, ut ab illo defecerint: et edoctus fuit ab ipsis Cyrus quam arte posset urbem capere. Ergo siccata sunt vada quum nihil tale suspicaretur Balsasar: et nocte una audivit captam esse urbem. Daniel hoc clarius describit. Nam dicit tunc solenne convivium vel epulum fuisse celebratum, et apparuisse manum scribentis ad parietem: quum territus fuisset rex, audivisse ex Daniele ipso adesse regno finem, et ea ipsa nocte urbem captam fuisse. Dicit igitur nunc propheta *cessasse fortes Babylonis*, ita ut abstinerint a proelio. Loquitur quidem de re futura, sed tenemus morem propheticum, quia scilicet perinde narrant quae futura erant ac si iam fuissent completa. Postea addit *sedisse in suis munitionibus*, quia urbs tumultu non fuit capta, nulla fuit oppugnatio, sed silentio traiectae sunt copiae per vada illa, et milites ingressi sunt mediam urbem: rex ipse fuit iugulatus una cum suis omnibus satrapis: deinde omnes urbis partes fuerunt occupatae. Nunc ergo videmus spiritum Dei quasi de re iam completa loquentum fuisse per os Ieremiae. Postea dicit, *virtutem ipsorum elanguisse*, nempe quia terror illos obstupefecit quum audirent captam esse urbem. Ita etiam verum fuit quod additur *fuisse in mulieres*,

hoc est fuisse muliebri animo: quia nemo ausus est se opponere victoribus. Poterat adhuc in tanta multitudine committi proelium, imo in centum, vel mille urbis compitis poterant congredi cum hostibus, quia noctu facile erat ipsos opprimere. Sed propheta dicit, *fuisse omnes muliebri animo*. Tandem adiungit, *exusta fuisse ab hostibus palatia, et vectes portarum fuisse confractos*, quia nemo ausus est ad arma clamare postquam auditum fuit, urbem iam fuisse captam. Sequitur,

31. *Cursor in occursum cursoris cucurrit* (vel curret ad verbum), *et nuntius in occursum nuntii ad nuntiandum regi Babylonis, quod capta sit urbs eius ab extremitate*.

Hoc etiam fuisse completum tam profani scriptores quam Daniel testantur. Non recitant quidem haec verba, sed ex serie tota historiae facile colligitur cursitasse nuntios, quia nunquam putassent Babylonii posse tam subito hostem penetrare: nullus enim erat ingressus. Vidimus quanta esset murorum altitudo: nullae erant tunc bombardae, quae muros labefactarent. Erant quidem arietes: sed qualis fuit latitudo murorum? nempe quemadmodum iam diximus pedum 50, ita ut inter se concurrerent quadrigae. Nullus ergo aries poterat labefactare tam densos muros. Quantum ad vada pertinet, fuit illis incredibile, ita secure epulabantur: in tanta irruptione necesse fuit accidere quod hic propheta noster testatur. Sed satis apparet fuisse organum spiritus sancti. Nondum enim natus erat Cyrus quum ita vaticinatus est. Ergo hinc etiam agnoscimus fuisse divinitus gubernatum hunc sanctum virum, et eius doctrinam non esse natam in eius cerebro, sed vere fuisse coelestem. Neque enim divinare poterat, neque erat probabilis coniectura ut posset ita loqui: sed adducit Iudaeos in rem praesentem. Nec dubium est quin autoritas eius tandem confirmata fuerit, quum patres filiis narrarent, Ecce audivimus ex ore prophetae id quod nunc cernimus oculis nostris: et tamen non potuit homo ulla coniectura hoc consequi, neque ratione neque perspicacia. Ergo necesse est fuisse edoctum a spiritu Dei Ieremiam. Haec igitur ratio fuit cur voluerit Deus graphice depingi Babylonis excidium, quemadmodum vidimus. Dicit igitur, *Cursor in occursum cursoris cucurrit*: deinde, *nuntius in occursum nuntii, ut nuntiet regi Babylonis urbem eius esse captam ab extremitate*. Si de urbe aliqua mediocri esset sermo, posset hoc videri ridiculum: quorsum cursores, diceret quispiam? Sed iam satis ostendi, tantam fuisse amplitudinem illius urbis, ut potuerint cursores venire ad regem, ac si iter facerent per aliquem agrum, et nuntiarent ab extremitate una captam esse urbem. Et non pos-

sunt etiam satis magnifice extollere suis elogiis profani scriptores diligentiam Cyri, quod urbe tanta sic potitus fuerit. Poterat enim esse victor dimidia partis, et Belsasar retinere alteram partem, et configere strenue cum Cyro, et cum omnibus eius copiis: et fuisset haud dubie superior, nisi mira et insolita fuisset Cyri ipsius festinatio. Celeritatem hanc igitur nunc exprimit propheta quum dicit, *Cursitabunt nuntii qui regi dicant captam esse urbem ab extremitate*. Iam adiungit etiam de ipsis vadis quod nemo divinasset:

32. *Et vada capta sunt, et stagna exusta sunt igni, et viri proelii* (hoc est, bellicosi) *conteriti sunt*.

Hic versus clarissime demonstrat Ieremiam fuisse Dei praeconem, et linguam eius fuisse gubernatam spiritu coelesti: modum enim captae Babylonis perinde narrat, ac si oculis suis conspexisset. Dicit, *vada esse capta, et stagna exusta igni*. Non legimus Cyrum ignem supposuisse, et quidam interpretes pro stagnis vertunt carecta, sed nulla ratio nos cogit ita exponere hanc vocem: quia metaphorice loquitur propheta. Volebant ad verbum interpretari exusta esse carecta: sed propheta hyperbolice ostendit siccata fuisse vada Euphratis, perinde ac si quis lignum exureret igni supposito. Hoc quidem aquis non convenit: sed hyperbolice melius exprimit miraculum, quod vix alioqui poterat humano sensu concipi. Dicit igitur propheta *vada siccata esse*, et postea adiungit, *stagna exusta esse*. Rem unam bis exprimit, sed vario modo: et quemadmodum iam dixi, hyperbolice dicit tantam fore solertiam Cyri, et exercitus eius, ut vada arefaciat, et stagna, perinde ac si quis lignum congereret, deinde supposito igni consumeret. Nunc ergo tenemus prophetae sensum: postea repetit *viros bellicosos fuisse conterritos*. Quamvis enim exaruissent vada, hoc est rivi illi qui deducti erant ab Euphrate: tamen poterant adhuc custodes urbis tenere aliquam partem, et viriliter obsistere, ne longius progredi posset miles Cyri: sed ita urbs capta fuit fraude, ut etiam Deus exterruerit animos omnium Babyloniorum, ne auderent digitum tollere, quum tamen possent partem aliquam urbis defendere, quamvis ab una parte capta foret.

33. *Quoniam sic dicit Iehovah exercituum, Deus Israel, filia Babylonis tanquam area, tempus calcandae eius: adhuc paulisper, et veniet messis ei*.

Hac similitudine confirmat propheta quod ante dixit, Deum fore vindicem ecclesiae suae, et iustas poenas sumptorum de Babylonis, sed tempore op-

portuno, quod scriptura vocare solet tempus visitationis. Comparat igitur Babylonem *areae*, non eo sensu, quem fingunt interpretes: sed quoniam area tantum post tempus messis fervet, et postea clauditur, et habet suum otium. Babylon igitur longo tempore similis areae fuerat, quia illic nulla erat tritura, hoc est, nullus erat tumultus. Sed Deus pronuntiat *venturum tempus messis*, quo area percutiatur. Boves in illis partibus tritulant. Neque enim frumentum excutitur flagellis, quemadmodum apud nos, et in Gallia etiam pluribus locis: nam Provinciales etiam tritura utuntur. Sed tritulant in Iudaea frumentum in areis: et quia boves percutiunt terram, ideo area subiicitur illorum pedibus calcanda. Nunc apparet ratio similitudinis, quod scilicet tempus adveniet, quo Deus percutiat Babylonem, quemadmodum post messem boves pedibus suis aream calcant, quae reliquo anni tempore otiosa est, et manet clausa et quiesca: ideo dixi confirmari quod ante vidimus de tempore visitationis. Erat enim absurdum primo intuitu: promittit Iudaeis liberationem, quum tamen Babylon magis ac magis cresceret, ac propagaret fines suae monarchiae (Isaiae 28, 24). Deus ostendit non esse mirum, si non exerceat quotidie sua iudicia aequali modo: et iubet inspicere qualiter agricolae se gerant. Neque enim serunt promiscue triticum, et hordeum et omnia cicerum genera: neque etiam semper vel arant, vel metunt, sed expectant opportuna tempora. Quum ergo ipsi agricolae praediti sint tali industria, et ego ipsos docuerim, cur mihi non licebit etiam habere tempora distributa, ut nunc sit messis, nunc trituration? deinde nunc seram triticum, nunc seram cuminum? quemadmodum illic addit propheta multas species. Eadem etiam est ratio huius loci, quamvis brevius loquatur propheta. Dicit igitur Babylonem esse similem areae: cur? quoniam fuerat quasi locus clausus et quietus. Deus enim pepercerat Chaldaeis, et quemadmodum postea videbimus, ita inebriati erant suis delitiis, ut nihil periculi metuerent. Et se ipsum continuo post explicat, *tempus ad ipsam calcandam*. Similis igitur fuit Babylon areae, quia non fuit calcata longo tempore, sicuti area non calcatur novem aut decem mensibus per totum annum. Sed adiungit, *Adhuc paulisper, et veniet messis*. Colligimus ex hoc loco, et similibus trituration in usu fuisse apud Iudaeos, et reliquos orientales populos, tantum messis tempore. Servatur frumentum in quibusdam locis ad quinque et sex annos in suis spicis. Alii excutunt frumentum vel sex mensibus post autumnum, vel octo, vel novem, prout illis commodum est. Sed multae sunt regiones, ubi statim excutitur frumentum, neque reponitur in horrea, sed coniecitur statim in aream. Et illic trituratur vel bobus, vel flagellis. Quoniam igitur solebant frumentum statim tritu-

rare, ideo pronuntiat Deus adesse tempus messis, quo calcabitur Babylon, quemadmodum calcatur area post messem. Notandum est istud *paulisper* non debere restringi ad hominum sensum, quia quamvis Deus sua iudicia suspendat, non tamen unquam moratur, quin satis celeriter peragat opus suum. Dicit propheta Haggai, vel Haggaeus (2, 6), *Adhuc paulisper, et concutiam coelum et terram*. Id autem non fuit completum centum vel ducentis postea annis, sed tenenda est illa sententia prophetae Habakuc (2, 3), *Si moram faciat visio, expecta illam, quia veniet neque tardabit*. Dicit prophetias moram facere, nempe hominum iudicio, qui nimium festinant, imo praecipites feruntur ad sua desideria. Sed Deus satis celeriter opus suum peragit, modo sinamus ipsum distribuere tempora suo arbitrio, quemadmodum aequum est. Ergo quoties impii fruuntur otio, et secure delitiantur, veniat nobis in mentem haec sententia, nempe non semper calcari aream, sed venturum tempus messis, quum ita Deo placuerit. Hic est usus doctrinae. Sequitur,

34. *Comedit me, contrivit me Nabuchadnezer rex Babylonis: posuit me (locavit, ad verbum) vas inane: deglutivit me tanquam draco, implevit ventrem suum delitiis meis, eiecit me.*

Hic ponitur querimonia electi populi: et consulto id fecit Ieremias, ut persuasi essent Iudaei, venire in rationem coram Deo suas omnes miseras. Nihil enim est quod nos magis excruciet, quam dum putamus Deum oblitum esse nostri, et negligere iniurias, quibus nos impii opprimunt. Ergo propheta hic sistit coram Deo Israelitis, unde poterant cum animis suis statuere se non negligi a Deo, neque ipsum dormire quum iniuste et crudeliter opprimebantur a suis hostibus. Haec enim querimonia narratur, ac si expostularent in conspectu Dei. Dicit ergo, *Voravit me, et contrivit Nabuchadnezer rex Babylonis*. Verbum Comedendi satis erat, sed voluit exprimere Ieremias aliquid atrocius quum addidit verbum *conterendi*: nam significat Babylonem non fuisse similem homini, qui epularetur apposito cibo: sed fuisse truculentam bestiam, quae conterit etiam ossa ipsa. Nunc ergo tenemus consilium prophetiae: amplificat saevitiam regis babylonii, quum dicit, *populum Dei non tantum fuisse ab ipso voratum, sicuti homines cibum suum deglutiant, sed fuisse simul contritum dentibus, quemadmodum leones, et ursi, et aliae saevae belluae non modo vorant praedam suam, sed etiam dentibus conterunt si quid est carne durius, sicuti ossa*. Et eodem etiam spectat quod adiungit, *Locavit me vas inane*, vel vacuum, hoc est, exhaustit me prorsus quemadmodum si quis lagenam vel ca-

dum exhauriat. Postea, *voravit me tanquam draco*. Est alia similitudo, quae diversa est a superiori. Sed tamen optime convenit. Sunt enim dracones, qui devorant integrum animal: et hoc intelligit propheta. Etsi autem non per omnia conveniunt istae comparationes, tamen ad summam rei sunt aptissimae, quod scilicet passus sit Deus vorari populum suum, ac si esset inter dentes leonis, vel ursi, vel si esset draconis praeda. Adiungit, *Implevit ventrem suum delitiis meis*, hoc est, quidquid fuit delicatum in me, consumpsit: postea, *expulit residuum*: sicuti lupi, et leones, et aliae bestiae, ubi plus habent praedae, quam ad saturitatem sufficiunt, eligunt quod est magis sapidum. Eligent enim caput hominis, ut cerebrum absorbeant: sanguinem ipsum exsugent, relinquent intestina, et si quid minus illis sapit. Ita etiam propheta dicit miseros Iudaeos sic fuisse voratos, ut hostis prae fastidio postquam satiatus fuerat, eiecerit reliquias. Hinc autem colligimus, populum Dei sic fuisse expositum in praedam, ut victor non tantum fuerit saturatus, sed eiecerit huc atque illuc quod respuebat post satietatem. Satietas enim fastidium parit, ut satis notum est. Sed alludit propheta ad ipsam conditionem miseri populi. Opes enim fuerunt absorptae a Chaldaeis, sed ipsorum supellex direpta fuit a vicinis gentibus. Ipsi autem homines sic fuerunt tracti in exsilium, ut fuerit foeda dissipatio. Quod ergo dispersi fuerunt in diversas terras, quod etiam aliqui per contemptum relictii fuerunt in terra, ita impletum fuit, quod hic dicitur, *Eiecit me*, nempe quia saturae erant illae bestiae, Chaldaei scilicet, ideo cibum ab illis fuisse reiectum, quia non poterant consumere quidquid oblatum erat. His figuris, ut dictum est, exprimitur extrema populi clades: et minime dubium est, quin propheta voluerit occurrere cogitationibus, quae alioqui gravissima fuissent tormenta Iudaeis. Quia enim nullus erat finis malorum, poterant statuere se a Deo fuisse ita projectos, ut essent omnium hominum miserrimi. Haec igitur ratio est cur praeveniat propheta noster quae poterant exacerbare animos piorum, et simul etiam frangere. Dicit igitur, etiam si omnia contigerint, Deum tamen non esse oblitum populi sui: haec omnia sunt in eius conspectu. Quantum ad nos spectat, si Deus non tantum duplicaret clades ecclesiae suae, sed ad extremum usque nos affligeret, tamen debet nobis succurrere quod hic dicit propheta, nempe olim populum electum Dei fuisse sic consumptum, ut reliquiae per ignominiam fuerint projectae: quia victor quamvis esset insatiabilis, tamen non dignatus fuerit consumere quidquid nactus fuerat in praedam: quia scilicet non poterat sufficere eius cupiditas. Iam sequitur,

35. *Violentia mea* (sed passive accipitur: alii vertunt, rapinam, quod idem est), *et caro mea contra Babylonem, dicet* (vel dicat) *habitatrix Sion, sanguis meus contra habitatores Chaldaee, dicat Ierusalem*.

36. *Propterea sic dicit Iehovah, Ecce ego litigans litem tuam* (hoc est, disceptans causam tuam, vel cognitor causae tuae), *et vindicans vindictam tuam: et arefaciam mare eius, et exsiccabo fontem eius*.

Pergit in eadem doctrina Ieremias postquam enim breviter ostendit clades populi non esse Deo incognitas, nunc hortatur oblique fideles, ut querimonias suas deponant in sinum ipsius Dei, et ad ipsum provocent, vel ipsum appellent vindicem. Hoc igitur consilium prophetae est, postquam exposuit quam graviter afflicti fuissent Iudaei, docere hoc unicum esse remedium, ut ad Deum confugerent, et coram ipso agerent suam causam. Et hic locus observatu dignus est, ut discamus etiam in extremis malis, ubi omnia videntur desperata, detegere mala nostra coram Deo, et ita exonerare nostras anxietates in eius sinum. Unde enim fit, ut tristitia nos saepe obruat, nisi quia non sequimur quod nobis praescribit spiritus Dei? in Psalmo (55, 23) enim dicitur: *Revolve curas tuas in Dei sinum, et ipse te fovebit, nec dabit in perpetuum fluctuationem iusto*. Ergo liceret precibus nos exonerare, et illud esset optimum remedium, sed fremimus, et interdum etiam tumultuamur, vel saltem mordemus et rodimus fraenum, quemadmodum dicitur vulgari proverbio. Et interea negligimus quod praecipuum erat, et quod nunc docet propheta. Ergo diligenter notemus in quem finem tendat haec doctrina, ubi dicitur, *violentia mea, et caro mea contra Babylonem*, Ubi dicit, *dicat*, vel dicit, *filia Sion*, non dubium est quin ostendat, semper manere fideles hoc solatium in extremis cladibus ut apud Deum expostulent de hostibus suis et eorum saevitia. Ergo *rapina mea*, vel *violentia*: alii vertunt, *Rapina mei*, quod durum est. Sensus autem prophetae non est ambiguus, quia postea sequitur, *caro mea*. *Violentia* igitur, quam passa sum ab hostibus meis. Nam proponitur hic nobis populus sub persona mulieris, usitato more: *habitatrix Sion dicat, Rapina mea, et caro mea*. Secunda hac voce satis demonstrat propheta quid prius intellexerit per rapinam. *Caro mea* (nempe illa quam Chaldaei voraverant, et consumpserant) est, inquit, *contra Babylonem*. Hoc maximum pondus habet, quia his verbis significat, quamvis impune putarent Chaldaei se exercuisse illam saevitiam contra Iudaeos, tamen sanguinem innoxium clamare, et illis esse quasi hostem oppositum. Postea eodem sensu addit, *Ie-*

rusalem dicat sanguinem suum esse contra Chaldaeos. Iam sequitur clarior explicatio ubi Deus promittit se fore vindicem electi populi, et quaecunque perpessi fuerant Iudaei reductura contra Babylonios. *Propterea sic dicit Iehovah, Ecce ego litigans litem tuam.* Hoc contextu docemur deferre nostras querimonias ad Deum, si velimus illum causam nostram suscipere. Nam ubi silemus, ipse vicissim quiescit, utpote qui indignos cognoscit quibus auxilietur. Caeterum, si ad ipsum clamemus, procul dubio nos audiat. Ergo tenenda est series, quum ab una parte dicit propheta, *clamet Ierusalem, dicat filia Sion.* Propterea adveniet Deus, inquit, qui exaudiat clamorem suorum. Primo dicit, *Ecce ego disceptans causam tuam, postea, vindicans vindictam tuam.* Loquutiones istae durae sunt latinis auribus, sed plus tamen continent vehementiae, quam si vellemus elegantiam linguae latinae sectari. Praestat igitur retinere genuinas loquendi formas, quam nimium studere nitori. In summa, promittit Deus se fore vindicem populi sui. Et quum pronomine demonstrativo utitur, haud dubie tollit omnem dubitationem, quasi iam adesset. Scimus elapsos fuisse multos annos, ex quo ita loquutus fuerat Deus. Neque enim tantum post captam urbem vaticinatus est Ieremias contra Chaldaeos, ut ante dictum fuit, sed quamvis suspenderit Deus suum iudicium, et vindictam ad annos 70 post excidium urbis: merito tamen hoc fuit dictum, *Ecce ego,* quasi adduceret fideles ipsos in rem praesentem, nempe certitudinis causa. Hinc autem colligimus, Deum quamvis humiliet suos, et sinat etiam usque ad extremum obrui miseris, tandem futurum ultorem omnium iniuriarum, quas pertulerint: quia quod etiam dictum fuit de interitu populi ad nos spectat: imo haec doctrina non fuisset relicta in monimentis, nisi in usum nostrum. Caeterum, quemadmodum nuper admonui, discamus quoties Deus videtur nos deseruisse animos nostros componere ad tolerantiam. Interea exerceamus nos assidue in precibus, et Deus gemitus et querimonias nostras exaudiet, respiciet etiam lacrymas nostras. Postea additur, *Arefaciam mare eius:* quia Babylon, ut iam dictum fuit, circumdata erat rivis Euphratis: et ideo non patebat facilis accessus. Comparat igitur munitiones Babylonis propheta *mari et fonti.* Nam quis putasset posse areferi Euphratem, qui tam nobilis est fluvius, et qui parem non habet in tota Europa? nec Danubius quidem accedit ad magnitudinem illius fluvii. Quis ergo putasset posse areferi fluvium illum, qui orat mari similis, et cuius fons erat inexhaustus? Ergo Deus significat his verbis virtutem suam talem esse, ut evanescant omnia obstacula, simul atque statuerit iudicium suum exsequi contra Babylonios. Postea sequitur,

37. *Et erit Babylon in acervos, habitaculum draconum, stupor, et sibilum, absque habitatore.*

Confirmat superiorem doctrinam, nempe ubi Deus manum suam extulerit contra Babylonem, fore talem eius interitum, ut illa claritas, quae prius obstupescerat omnes gentes, in nihilum redigatur: Peribit, inquit, tota opulentia Babylonis, et turres eius, et muri concident, populi etiam evanescent: denique *erit in acervos lapidum,* sicuti prius asseruit fore in montem combustionis. Eodem ergo sensu nunc vocat acervos. Sed tenendum est memoria quod heri vidimus, nempe tales fore acervos, qui apti non sint vel idonei ad angulos, et qui non possint locari in fundamentis, quia scilicet ruinae ipsae prorsus erunt inutiles ad novum aedificium. Dicit fore *stuporem, et sibilum.* His etiam vocabulis utitur Moses (Deut. 28, 37), quum minatur populo iustas poenas, si transgressus fuerit legem Dei. Sed minae illae sese extendunt ad omnes impios, et Dei contemptores. Ergo implevit Deus contra Babylonios quod illic denuntiavit per Mosen omnibus legis suae contemptoribus. Postea sequitur,

38. *Rugient tanquam leones, rugient* (est quidem aliud verbum, sed eiusdem sensus) *tanquam catuli leonum.*

Hic alia figura exprimit Ieremias quod dixerat de Babylonis interitu, nempe quod in media clade nihil virum illis suppetet ad resistendum: interea tamen peribunt cum magno tumultu. Et ita anticipat etiam quae poterant contra vaticinium eius obici. Nam Babylonii fuerant aliis omnibus populis superiores. Qui fieri ergo poterit, ut pereat tam invicta potentia? Quamvis sint tanquam leones, inquit propheta, tamen nihil proficient. Rugient quidem, sed rugitus nihil illis proderit: rugient tanquam catuli leonum, sed nihilominus peribunt. Nunc ergo tenemus consilium eius in hac similitudine, nempe quod Babyloniis nihil proderit illa superior potentia, qua omnes perterruerant, quia nihil illis residuum erit in ipsa clade praeter rugitum. Sequitur,

39. *In calore ipsorum ponam convivia ipsorum, et inebriabo eos, ut exsultent, et dormiant somnum perpetuum, et non expergiscantur, dicit Iehovah.*

Hic etiam modum rursus describit, quo capta fuit Babylon. Et hinc colligimus prophetam non per ambages, neque dubios flexus fuisse loquutum, sed iudicium Dei sic monstrasse digito, ut notabile esset vaticinium ad posteros, et scirent spiritum Dei haec protulisse per os prophetae. Neque enim mortalis homo etiam si centies fuisset praeditus

spiritu divinationis, unquam ita clare expressisset rem incognitam. Sed quoniam Deo nihil est vel praeteritum, vel futurum, ideo oportuit palam sic disserere de interitu Babylonis, ut posteri eventu ipso confirmati agnoscerent certum fuisse spiritus sancti organum. Et Daniel postea obsignavit vaticinium Ieremiae quum historice explicuit quod acciderat: imo Deus extorsit a profanis scriptoribus hanc confessionem, ut essent testes doctrinae propheticae. Nam Xenophon noluit quidem subscribere Ieremiae: sed nebulo ille, qui tantum adulationi studebat, interea Deo obsequutus est, et obsignavit suo testimonio publico quod praedictum fuerat divinitus a Ieremia: *Ego in calore eorum, inquit, ponam convivia ipsorum*, hoc est, ego calefaciam ipsos in suis epulis, quemadmodum etiam quum ebrius esset rex Balsasar fuit iugulatus una cum omnibus suis proceribus et consiliariis. *Inebriabo ipsos ut exsultent*, hoc est, ut lasciviant. Hoc refertur ad socordiam eorum, qui putabant se semper fore tutos. Ridebant enim Cyrum, qui perferebat tot incommoda. Degebat enim sub tentoriis, longa iam fuerat obsidio: nullius rei penuria erat in urbe. Sic ergo lascivia ipsos perdidit. Et in hunc finem dicit propheta, Deum ipsos calefacturum ut proterviant in suis delictis: deinde, *ut dormiant somnum perpetuum*, hoc est, ut intendant in sua luxuria, quum scilicet contempserint hostem suum, nunquam expergiscantur. Babylon enim poterat resistere ad longum tempus, quemadmodum heri vidimus: sed fuit captiva. Deinde prohibiti fuerunt Babylonii ab armis: et passus est quidem Cyrus, eos diffuere in suis voluptatibus: sed interim illis abstulit omnem usum armorum, abstulit omnem auctoritatem, ita ut serviliter degerent cum maximo dedecore et probro: deinde successu temporis magis ac magis fuerunt contempti, donec tandem urbs illa sic fuit eversa, ut nihil restaret praeter tuguria quaedam, et esset vicus ignobilis. Videmus ergo fuisse tandem completum quicquid praedixerat Deus per servum suum Ieremiam, sed tempore opportuno, et tempore triturae, quemadmodum dictum fuit. Sequitur,

40. *Educam* (ad verbum est, descendere faciam) *eos tanquam agnos ad mactationem, tanquam arietes cum hircis.*

Similitudo haec diversa est a superiori quum dicebat propheta similes fore leonibus. Sed illud tantum ad rugitum spectabat. Nunc vero demonstrat quam futurus sit interitus ille facilis Deo quum volet Babylonios perdere. Ergo quantum ad clamorem, fuerunt leones, quantum vero ad facilitatem cladis fuerunt tanquam agni ad mactationem adacti. Hic non significat Deus fore tali mansuetudine praeditos, ut sese offerant ad voluntariam

mortem: sed significat quantumvis prius fuerint robusti Babylonii, et aliis omnibus minati fuerint, tunc fore prorsus animo muliebri, ac si traherentur agni, et arietes ad mactationem. Haec autem similitudo frequenter occurrit ad prophetas, quia in quotidiano usu erant tunc sacrificia, deinde intelligunt prophetae eadem impiorum esse solenne sacrificium, quia sicuti victimae oblatae sunt sub lege in testimonium pietatis et cultus: ita quum Deus iudex apparet, et vindictam sumit de reprobis, perinde est ac si erigeret altare, et sic proferret testimonia cultus sui. Ornatur enim eius gloria, et cultus, etiam celebratur talibus victimis. Ergo caedes omnium impiorum, quemadmodum diximus, merito confertur sacrificiis, quoniam refulget illic Dei gloria, et hoc maxime pertinet ad cultum eius. Tandem sequitur,

41. *Quomodo capta est Sesak, et comprehensa laus totius terrae? quomodo facta est Babylon in vastitatem (vel in stuporem) inter cunctas gentes?*

Hic admiratio prophetae valet ad confirmationem, quia hoc modo discutit quae solent agitare animos piorum, ut diffidant prophetiis: tunc minime dubium est quin secum multa volutaverint pii pro sua infirmitate quum audirent Ieremiam ita disserere de interitu Babylonis. Semper occurrebat, Quomodo hoc poterit fieri? Ergo Ieremias praevenit illas cogitationes, et ipse ultro suscipit admirantis personam, *Quomodo capta est Sesak?* quasi diceret, Etiam si totus mundus obstupescat ad interitum Babylonis, certum tamen est quod praedico: et ita experientur tam qui nunc admittent doctrinam meam, quam poster. Caeterum, hic vocatur Babylon Sesak, quemadmodum etiam capite 25. Illic quidam putant esse nomen proprium viri: alii putant fuisse urbem celebrem in Chaldaea. Sed videmus illos absque ratione comminisci quae afferunt. Porro hic locus dirimit omnem controversiam, quia priore membro ponit nomen Sesak, secundo autem nomen Babylonis: deinde etiam locus ille, quem citavimus ex 25. capite non poterat alio trahi, quam ad Babylonem. Dicebat enim propheta: Bibent omnes gentes ex calice furoris Dei: rex autem Sesak post eos, hoc est, ubi Deus castigaverit omnes gentes, tandem etiam Babylon habebit suas vices. Sed hoc loco propheta ostendit Sesak nihil aliud esse quam Babylon. Caeterum nomen hoc scriptum fuit per inversionem alphabeti. Neque est illud recens figmentum. Nam tempore Hieronymi habebant illud alphabetum retrogradum. Ponebant ם ultimam literam loco ן primae, deinde ן ponebant loco ם: ita videmus optime constare rationem in voce Sesak. Nam repetitur bis ן, hoc est penultima litera pro secunda ם, deinde loco ן

ponitur 7, et id secundum ordinem retrogradi alphabeti. Quod volunt quidam, prophetam sic obscure fuisse loquutum, ut consuleret Iudaeis suis, quia scilicet odiosum erat vaticinium, et poterat creare illis multa pericula, prorsus vanum est. Quorsum enim vocasset Sesak, et eodem versu vocasset Babylonem? Multi intelligunt hunc locum per aenigmata. Sed minime dubium est quin alphabetum illud iam tunc fuerit in usu vulgari, ut diximus, sicuti hodie habemus *Ziphras*, ut vocant. Interea quamvis propheta non esset timidus, et suos etiam animaret ad fiduciam, voluit tamen Deus hoc vaticinium quodammodo esse reconditum, non tamen certitudine sua carere, quemadmodum videbimus in penultimo versu huius capituli mandasse ut coniceretur volumen in Euphratem, donec eventus ipse proferret potentiam Dei, quae ad longum tempus sepelienda erat, donec scilicet advenisset tempus illud visitationis, de quo loquutus est.

42. *Ascendit contra Babylonem mare, multitudine fluctuum eius cooperta est (vel obruta).*

Hic similitudine utitur propheta, quo melius confirmet vaticinium de Babylonis excidio. Nam quia incredibile erat, posse expugnari hominum viribus aut copiis, comparat diluvio cladem qua ipsam Deus opprimet. Dicit igitur exercitum Persarum et Medorum similem fore mari, quia scilicet violenter exundavit: sicuti quum exorta est tempestas mare turget, sic etiam dicit venturos tanto impetu Medos, et Persas, ut diluvio potius quam hominum copiis perdenda sit Babylon. Nunc ergo tenemus consilium prophetae, quum dicit *Babylonem fluctibus coopertum iri*, ubi advenerint Medi et Persae. Postea sequitur,

43. *Erunt urbes eius in vastitatem, terra deserti, et siccitatis (aut vastitatis) terra, non transibit per eam quisquam (omnis homo) et non habitabit in illa quisquam, et non transibit in illa (hoc est, per illam) filius hominis.*

Repetit quod ante dictum fuerat: sed ante admonuimus cur tam prolixè disserat de re per se non obscura. Poterat enim semel complecti paucis verbis quidquid tractavit proximo capite, et hoc ultimo. Sed difficile erat persuasum quod docebat. Oportuit igitur pluribus verbis in hac descriptione insistere. Dicit nunc *urbes Babylonis*, hoc est, illius monarchiae fore in solitudinem. Hactenus visus est dirigere minas suas ad urbem unam: sed nunc pronuntiat instare Dei vindictam cunctis urbibus, quae suberant imperio gentis chaldaicae. Et pluribus verbis exprimit vastitatem illam, ubi dicit *terram fore deserti, terram siccitatis, vel squaloris, ut illic*

nemo habitat. Etsi autem utitur singulari numero, quod tamen postea attexit, refero ad urbes, non transibit per eam quisquam, non habitabit in illa. Loquitur quidem de tota terra, sic tamen ut urbes proprie designet. Quasi diceret tantam fore cladem, ut quam longe et late patebit monarchia Babylonis, excidantur omnes urbes. Postea sequitur,

44. *Et visitabo super Bel in Babylone, et extra-ham quod voravit ab ore eius: et non confluent ad ipsum amplius gentes: etiam murus Babylonis cecidit.*

Iterum pronuntiat Deus se vindictam sumptuum de Babylonicis idolis, non quod idolis proprie succenseat Deus (sunt enim nihili figmenta) sed ut ostendat quantopere detestetur omnes superstitiones, et cultus idololatricos. Loquitur autem de Belo, ac si illum sibi hostem proponeret. Atqui non erat Deo negotium cum statua mortua, et quae sensu carebat: et fuisset illud certamen absurdum. Deus tamen hominum causa hic consurgit contra Belum, et pronuntiat illum sibi esse hostem, non quia idolum (ut diximus) quidquam commeritum fuerit poenae. Sed hinc colligi potuit, quam corruptela illa, et perversa illa religio esset detestabilis. Satis apparet ex profanis scriptoribus Belum fuisse supremum Deum gentis chaldaicae, imo in tota Assyria regnavit idolum illud, quemadmodum testantur omnes uno consensu. Existimant fuisse regem peritum scientiae sideralis, et ideo relatum fuisse inter divos, hominum errore. Sed colligitur ex prophetis, fuisse vetustissimam illam superstitionem: et vix probabile est, fuisse quempiam huius nominis, alioqui non tacuissent Isaias et Ieremias, quum vaticinantur de illius idoli ruina. Mihi igitur non probatur vulgaris illa opinio, sed potius existimo inditum fuisse idolo nomen pro hominum libidine. Neque enim causa potest reperiri, cur falsos deos ita nominaverint profanae gentes. Certum quidem est, mortalibus delatum fuisse divinum honorem apud Graecos et Romanos, et in aliis gentibus barbaris. Sed cultus Beli fuit antiquior, quam ut tale quidquam suspicari liceat. Fuit autem tanta veneratio illius idoli, ut inde cognominaverint lapides quosdam pretiosos: Oculum sacrarunt Deo Assyriorum, quia erat gemma singularis pretii.¹⁾ Belum igitur nunc pronuntiat Ieremias fore obnoxium Dei vindictae, non qui excanduerit Deus contra statuum illam, ut diximus: sed hoc modo testatum facere voluit quantopere abominaretur impium illum cultum, in quo sibi placebant Chaldaei. Neque Chaldaeos respexit, sed potius Iudaeos. Nam aliquoties admonui, fuisse periculosam hanc tentationem, et quae facile labefactare poterat fidem populi, quum

¹⁾ Vide Plinium lib. 37. Cap. 10 (55).

putarent Chaldaeos non potitos fuisse tot et tam praeclaris victoriis, nisi Deo favente. Hinc fieri poterat, ut ambigerent Iudaei de templo et de ipsa lege. Quoniam ergo Babylonii triumphos suos agebant, quum ita feliciter ipsis succederet, ideo necesse fuit munire piorum animos, ut perstarent firmi, et quamvis Babylonii iactarent suas victorias: ne fideles succumberent, prophetae opportuno remedio usi sunt, quod hic videmus apud Ieremiam. Deus ergo, pronuntiat *se visitaturum contra Belum*: qua ratione? quo consilio? nempe ut statuunt Iudaei idolum illud non valuisse quidquam, sed quod afflicti fuerint a Babyloniiis, id debere potius adscribi suis sceleribus. Ne igitur in dubitationem veniret pura religio, testatur Deus se aliquando vindictam sumpturum non tantum de ipsis Chaldaeis, sed de falso ipsorum Deo, quem sibi fabricaverant. *Visitabo igitur in Babylone contra Belum, et educam*, vel extraham, quod idem est, *quod deglutivit ex ore eius*. Est quidem nomen בֶּלֶע, quiddam voratur: sed hic intelligit propheta sacras oblationes, quibus ornatus fuerat Bel ad illud usque tempus. Nec vero dubium est quin certatim multae gentes donaria sua obtulerint idolo in gratiam gentis chaldaicae: quemadmodum videmus ex omnibus fere mundi partibus oblata fuisse dona Iovi Capitolino, quum floreret Romanum imperium. Nam quum vellent omnes Graeci, et Asiatici, et Aegyptii acquirere aliquid favoris, mittebant vel coronas aureas, vel candelabra, vel alia vasa pretiosa. Petebant summi beneficii loco, ut liceret dona Iovi Capitolino dicare. Sic ergo dubium non est quin gentes omnes donaria obtulerint Belo, quum vellent Chaldaeis adulari: et ideo affirmat propheta, ubi Deus visitabit idolum illud, fore ut evomat quiddam ante absorpserat. Hoc quidem improprie dicitur, sed respexit propheta suos Iudaeos, qui poterant secum dubitare, an fieri posset, ut Deus Israelis esset verus Deus, atque interea permitteret ornari illud inane simulacrum tot pretiosis oblationibus: hoc erat transferre veri Dei honorem ad mortuam statuam. *Extraham* ergo, ac si Bel vorasset quiddam sibi oblatum erat. *Extraham*, inquit, *quod ante deglutivit, ex ore eius*. Quamvis ergo impropria sit loquutio, tamen videmus utilem fuisse, ne turbaret Iudaeos, quod idolum illud tam honorifice coluerant omnes fere gentes. Postea clarius exprimit mentem suam quum addit: *non confluent amplius gentes*. Videmus ergo quid intellexerit per illam voracitatem Bel, quoniam scilicet undique fiebat concursus ad templum illud, ut gentes quum volebant gratificare Babyloniiis, sese dirigerent ad ipsorum Deum. Et scimus templum illud Bel durasse etiam urbe diruta. Nec tamen dubium est quin vaticinia Ieremiae et Isaiae completa fuerint. Dicit enim Isaia cap. 46 Prostratus est Bel, Nebo

Calvini opera. Vol. XXXIX.

fractus est: nominat alterum quempiam deum, qui non ita celebratur a profanis scriptoribus: sed satis apparet ex illo testimonio, secundas partes tenuisse. Dicit postea fore onus iumentis usque ad lassitudinem. Hinc colligimus fuisse asportatum idolum Bel, non quod coleretur apud Medos et Persas, quam quia omnes opes ablatae sunt: et forte idolum illud fuit aureum: ita Cyrus, qui erat rapax, abstulit illinc omnes opes simul cum idolo, si tamen idolum fuit aureum. Postea sequitur, *Etiam murus Babylonis cecidit*. Diximus alibi non debere restringi hoc vaticinium ad primam cladem Babylonis. Tunc enim muri non fuerunt diruti, nisi ex parte qua scilicet ingressus fuit exercitus, postea quam vada Euphratis fuerunt obsessa. Stetit tamen adhuc splendor antiquus urbis, sed recuperata fuit Babylon a Dario filio Hystaspis: tunc muri funditus fuerunt eversi, quemadmodum tradit Herodotus, cui subscribunt etiam alii profani scriptores. Defecerat enim Babylon una cum Assyriis, quum ad se traxissent imperium magi. Ubi autem Darius adeptus est regnum, exercitum suum armavit contra Assyrios, qui sese receperant Babylonem: et narratur barbara crudelitas eorum, quia strangularunt omnes mulieres, ne scilicet annonam consumerent. Fuit permissum singulis servare aliquam mulierem quasi ancillam, quae panem conficeret, et esset quasi culinaria: sed neque matribus, neque uxoribus, neque filiabus suis pepercerunt. Aliquamdiu fortiter repulsi fuerunt ab illis Persae: tandem industria Zopiri Darius urbem ingressus est: tunc muros omnes et portas diruit: et postea Babylon fuit similis pago: tunc etiam suspendit quiddam erat floris in urbe, usque ad tria vel quatuor millia procerum, quod esset incredibile nisi reputetur urbis amplitudo. Nam tanta trucidatio esset horribilis in urbe mediocri, etiamsi promiscue occisi essent ex plebe et aliis ordinibus. Sed hinc apparet, quam atrociter saevitum fuerit contra omnes, ubi proceres fuerant omnes suspensi, vel crucibus affixi: deinde ubi muri eversi fuerunt, qui tamen excellebant, ut alibi dictum fuit, incredibili altitudine et latitudine. Latitudo 50 pedum: Herodotus cubitos nominat: sed potius intelligo de pedibus: erant tamen pedes illi longiores vulgaribus. Quum ergo nunc dicit Ieremias *cecidiisse murum Babylonis*, minime dubium est quin complexus fuerit hoc vaticinio secundam illam cladem, quae accidit sub Dario, et hoc confirmat quod iam alibi attigimus. Nunc sequitur,

45. *Exite e medio eius popule mi, et servate quisque animam suam ab excandescencia irae Ichovae.*

Hic propheta hortatur Israelitas, ut fugiant e Chaldaea et Assyria. Quamquam haec exhortatio tendebat in alium finem, ut animaret ipsos ad

fiduciam liberationis. Vix enim credibile erat liberum unquam fore exitum, quia Babylon instar sepulcri illis erat. Quum ergo ad exitum eos hortatur, significat Deum fore ipsorum redemptorem, sicuti pollicitus fuerat. Caeterum exprimit horribilem fore Dei vindictam contra Babylonem, quum dicit, *fugite ab excarescentia irae Dei*. Notandum tamen est, expergefieri fideles, ne inebriati delitiis chaldaicis illic pertinaciter maneant, ubi Deus illis manum porrexerit. Scimus enim quid contigerit ubi data fuit libertas redeundi omnibus Israelitis: exigua portio tantum reversa est: alii spreverunt illud incomparabile Dei beneficium: assueverant habitationi, et erant illic quasi defixi, ut pro nihilo ducerent templum et terram divinitus sibi promissam. Propheta igitur ut tales delitias excutiat fidelibus, dicit miseros fore quicumque illic obtinuerint, quia accensus erit furor Dei contra urbem illam. Nunc tenemus consilium prophetae. Videtur quidem simplex esse exhortatio, ut Iudaei sese recipiant, ne inquinentur sordibus babilonicis: sed alius finis spectandus est, qui etiam propositus fuit sancto prophetae. Haec igitur exhortatio continet in se promissionem redditus: quasi diceret, non esse metuendum, quin libertas tandem ipsis daretur, sicuti Deus promiserat. Interea promissioni additur stimulus, ne Israelitae sibi nimium placeant in delitiis chaldaicis, et ita contemnant haereditatem a Deo sibi promissam. Scimus enim quanta fuerit illius terrae amoenitas, et simul quanta fuerit illic bonorum omnium affluentia. Nam celebratur fecunditas illius terrae prae omnibus aliis regionibus. Non mirum igitur, si propheta vehementius hic sollicitet Iudaeos ad reditum, et proponat illis Dei vindictam, quo terrorem incutiat si obdormierint in Chaldaea. Et postea subiicit,

46. *Et ne forte mollescat cor vestrum, et timeatis in rumore* (hoc est, ob rumorem), *qui audietur in terra: veniet in anno rumor, et postea in anno* (altero, subaudiendum est, anno posteriore) *rumor, et violentia in terra, et dominator super dominatorem.*

Hic propheta mature praevenit periculum, ne scilicet turbentur Iudaei, ubi viderint graves illas concussionem, quae postea acciderunt. Nam quum erecti essent eorum animi ad spem redditus, coeperunt tumultus oriri in Babylonia. Obsessa fuit diu Babylon (quemadmodum satis notum est) et sicuti fieri solet in bellis, quotidie aliquid novi afferebatur. Quum ergo propemodum Deus concuteret totam illam terram, fieri non potuit, praesertim malis ingravescentibus, quin labascerent miseri illi exsules, qui in singula momenta sibi timebant. Expositi enim erant ad hostium libidinem. Merito igitur propheta hic occurrit, et ostendit non esse

cur turbentur, quidquid accidat. *Venient, inquit, et exsurgent varii rumores*, sed state firmis animis. Quod restringunt interpretes rumores istos ad primum annum Balsasar, nescio an firmum sit. Sed simpliciter ita accipio, muniri debiles animos, ne obruantur vel saltem vacillent tentationibus, ubi graves motus audierint. Est autem doctrina haec apprime utilis. Nam quum Deus auxiliari vult suae ecclesiae, patitur mundum quodammodo misceri, quo illustrior sit redemptionis gratia. Nisi ergo gustum misericordiae Dei conciperent fideles nunquam fortibus animis perferrent tentationes quibus Deus eos exanimat: et Satan ex opposito conatur fidem ipsorum evertere. Huius rei praeludium fuit in veteri populo: promiserat Deus se fore illius redemptorem, quum instaret dies, bellum repente exortum est: et Medi ac Persae tanquam locustae cooperuerunt totam terram. Scimus quam varia incommoda seculum trahat bellum. Non dubium igitur est quin multas et graves molestias sustinuerint filii Dei, praesertim quum essent illic exsules, quin esurierint, quin vexati fuerint variis modis. Iam quoniam pendebat belli eventus, poterant centies deficere, nisi suffulti fuissent hoc vaticinio. Sed quemadmodum dixi, ita nunc quoque Deus agit cum sua ecclesia. Ubi enim apparet redemptor, videntur omnia ruinam potius minari, quam promittere laetum et felicem exitum. Necesse igitur est, ut nobis occurrant in memoriam haec vaticinia: deinde ut accommodemus in usum nostrum quod olim patribus nostris contigit, quia sumus idem corpus. Non est ergo cur hodie miremur si videntur omnia pesum ire, quum tamen Deus promiserit salutem ecclesiae sibi fore semper pretiosam, et se de ea fore sollicitum. Quare? dictum enim est, *Ne mollescat cor vestrum, ne timeatis ubi rumores exorti fuerint alii super alios*, ubi annus unus attulerit tumultum, deinde alter pariet novum tumultum: ne tamen illud conturbet animos. Et videtur Christus alludere ad haec prophetae verba, quum dicit (Matt. 24, 6), *Exorientur bella, et rumores bellorum, ne deficiatis*. Illa Christi sententia satis nos admonet, non esse mirum si hodie exerceatur ecclesia inter graves fluctus, et agitetur quasi continuus tempestatibus: quare? aequum enim est, ut similis sit nostra conditio, ac fuit patrum, vel saltem ad eam accedat. Nunc ergo et consilium prophetae, et perpetuum usum huius doctrinae tenemus. Postea addit, *Violentia in terra, et dominator super dominatorem*. Referunt hoc ad Cyrum, qui Dario successit, quem alii nominant Cyaxarem. Regnarunt quidem ambo, ut satis notum est: sed Darius qui senior erat, nomen obtinuit summi regis: postea Cyrus ad se, illo mortuo, traxit totam illam monarchiam. Fuit autem uno tantum anno superstes post captam Babylonem Darius Medus. Sed non dubito quin

propheta hic Iudaeos bono et alacri animo esse iubeat, quamvis terra saepius mutet dominos: quia mutatio illa quamvis sit multiplex, nihil possit de trahere imperio Dei. Postea sequitur,

47. *Propterea ecce dies veniunt, et visitabo super simulacra Babylonis: et tota terra eius pudefiet, et omnes occisi eius (vel, interfecti) cadent in medio eius.*

Repetit superiorem sententiam, *Deum scilicet visitaturum super idola Babylonis.* Non loquitur nunc de uno Belo duntaxat, sed complectitur omnes falsos deos. Diximus autem cur manum suam contra idola attollat Deus, quae tamen sunt signum nullius momenti. Sed hoc facit hominum respectu, ut sentiant Israelitae se fuisse deceptos Satanae praestigiis: deinde ut fideles intelligant non debere falsis diis adscribi, quum Deus ad tempus indulget impiis. Quantumvis ergo lasciviant in prospero suo successu, tandem ubi pereunt cum suis idolis, tunc fideles experimento discunt idola non acquisisse victoriam suis cultoribus. Quum ergo nunc dicit propheta, *Ecce veniunt dies, et visitabo*, non dubium est quin sustinere voluerit piorum animos, qui alioqui trepidassent. Optima autem haec fultura erat, ut patienter expectarent visitationis tempus, de quo nunc disserit. *Visitabo ergo super omnia simulacra Babylonis:* deinde adiungit, *tota eius terra pudefiet.* Loquitur de terra, quoniam late patebat ditio illius monarchiae: ita per longos illos tractus difficile erat iter, ut vix hostes possent unquam accedere. Tandem adiungit, *et omnes interfecti eius cadent in medio eius.* De regione ergo primum loquitur: deinde adiungit, quantumvis urbs illa sit munita, muros tamen, et turres nullius fore momenti, quin victores grassentur in ipsis compitis, et passim interficiant eos qui putabant se latere in tuto, et quasi esse supra nubes. Postea adiungit,

48. *Et iubilabunt contra Babylonem coeli et terra, et omnia quae in eis sunt: quia ab aquilone veniet illi vastatores (est mutatio numeri), dicit Iehovah.*

Quo melius persuadeat Israelitis quidquid hactenus docuit de Babylonis excidio, pronuntiat Deum hoc facturum, approbantibus omnibus elementis: *Plaudent, inquit, coelum et terra:* species est prosopoeias. Tribuit enim sensum coelo et terrae. Posset quidem subtiliter hoc exponi, angelos et homines iubilaturos: sed frigidior esset illa expositio, et propheta ambiguitatem tollit, ubi adiungit, *Quidquid in ipsis est.* Non dubium igitur est quin et stellas, et homines, et arbores, et pisces, et aves, et hortos, et lapides, et fluvios comprehen-

dat. Est autem valde emphatica loquutio, quum dicit creaturas omnes, quae sensu et intelligentia carent, tamen plenas fore laetitia, ut quodammodo iubilent et laudem canant. Si talis erit sensus in mortuis creaturis, ubi Deus manum suam exseret contra Babylonem, fierine potest, ut salva maneant urbs illa, quae detestabilis eaus coelo et terrae? cui maledicent et aves, et bestiae, et arbores, et quidquid sensu non est praeditum? Videmus ergo prophetam hic coacervare omnes figuras et modos loquendi quibus confirmari poterant debiles animi, ut bene sperarent de Babylonis excidio. Interea significat Babylonem esse exosam omnibus creaturis, quia pervenerit usque ad cumulum omnium scelerum. Ergo ab effectu causam designat: quasi diceret, Babylonem exosam esse coelo et terrae: ut videri queant coelum et terra quodammodo pollui illius urbis intuitu. Quantisper ergo stabit Babylon, coelum et terra gement. Contra vero ubi Deus vindex apparuerit, tunc plaudent coelum et terra, et quidquid est in ipsis. Fieri ergone poterit, ut Deus qui est mundi iudex, semper ad scelera illa conniveat? Quod si coelum et terra ferre non possunt, adeoque foetet omnibus Babylon, et laetitia emerget ex illius interitu: Deusne posset permittere, ut impune effugeret ipsius iudicium urbs illa tot sceleribus referta, et quae est abominabilis coelo et terrae? Nunc ergo melius intelligimus cur dicat propheta, iubilum et laetitiam fore in coelo et terra et omnibus creaturis: dicit, *quia:* sed particula *quia* potest accipi pro adverbio temporis. Quum ergo *ab aquilone advenerint vastatores*, significat Medos, nam Persae erant orientales: sed quoniam Medi erant viciniore, deinde Medorum monarchia longe erat opulentior: ideo Medos praecipue propheta commemorat, ubi dicit *malum ab aquilone venturum.* Medi enim erant septentrionales, respectu Chaldaee, sicut Persia erat orientalis.

49. *Sicuti Babylon ut caderent (hoc est, fecit ut caderent, subaudiendum est aliquid), interfecti Israelis, sic Babyioni cadent interfecti totius terrae.*

Quoniam ad verbum legitur, Etiam Babylon ut caderet, occisi Israel, etiam Babyioni cadent interfecti terrae, quidam omissa in secundo membro particula *et* vel neglecta, sic accipiunt, Quemadmodum interfecti Israel ceciderunt propter Babylonem, ita ex Babylone cadent: alii vertunt, Propter Babylonem. Sed simplicior est sensus ille, quem reddidi, nempe iustam hanc fore mercedem, quam Deus rependet Babyioni, ut in tota eius terra passim cadant, sicuti ipsa occiderat populum Israel. Neque enim dubium est quin prophetae consilium fuerit, solatio aliquo dolorem piorum lenire. Materia autem solatii fuit, quod Deus futurus esset vindex

tot malorum, quae Babylonii ipsis intulerant. Haec enim est gravis tentatio, quum putamus nos a Deo contemni, et hostes nostros impune grassari pro sua libidine contra nos. Propheta ergo testatur, Deum minime passurum, ut tot Israelitae perierint, quia tandem rependet Babylonis quod meriti sunt, nempe ut vicissim pereant qui alios perdiderunt. Nunc facile potest colligi quid velit propheta. Quemadmodum, inquit, Babylon fecit, ut caderent multi in Israele, ita nunc cadent ipsi Babylonii. Nam *vertere* Propter, absurdum est. *Ipsi ergo Babylonii etiam cadent interfecti totius terrae.* Per totam terram intelligo non totum orbem, sicuti alii interpretes, sed Chaldaeam duntaxat. Passim ergo in Chaldaea peribunt qui fuerunt tam crueles, ut ubique effuderint sanguinem innoxium. Etsi autem in genere illud verum est, qui effuderit sanguinem humanum, daturum esse poenas, tamen peculiariter hic sermo dirigitur ad ecclesiam. Deus ergo caedes omnes vindicat, quia ferre non potest ut violetur sua imago quam insculpsit hominibus. Sed quia paternam curam habet suae ecclesiae, ideo speciali modo ultor est crudelitatis, quam inferunt impii fidelibus. In summa intelligit propheta, quamvis Deus ad tempus passus fuerit impios saevire contra ecclesiam, fore tamen opportunum vindicem, ita ut passim trucidentur qui ita fuerunt crueles. Caeterum, hinc colligimus minime desperandum, ubi Deus tantum licentiae impiis permittit, ut iugulent miseros et innoxios, quia idem contigit olim populo veteri. Erat ecclesia Dei, in qua exerceverunt Chaldaei istam carnificinam, de qua loquitur Ieremias. Fuerunt ergo iugulati filii Dei tanquam pecudes. Si hodie idem nobis contingat, non erit tamen cur propterea despondeamus animos, sed expectemus tempus vindictae, de quo hic disserit propheta. Tunc enim experientia monstrabit, quam pretiosa fuerit Deo piorum omnium vita. Nunc sequitur,

50. *Qui evasistis e gladio, abite, ne stetis: recordamini e longinquo Iehovae, et Ierusalem ascendat in cor vestrum.*

Iterum propheta iubet fideles alacriter fugere e Chaldaea: sed dicit, *Qui superstites fuerint a gladio.* Significat ergo talem fore stragem, quae etiam multos involvat ex populo Dei et absumat. Et scimus in illa turba plerosque fuisse dignos tristi illo interitu, sed nunc propheta sermonem convertit ad eos qui servati fuerant singulari Dei beneficio. Iubet ergo *ipsos abire*, ita ut nusquam consistent, vel figant pedem. Diximus autem hesternae lectione quorsum spectet ista exhortatio, nempe ut certo persuasi sint fideles, liberum sibi fore reditum in patriam, a qua tamen putabant se perpetuo esse exclusos. Nam desperaverant prorsus de liberatione,

quamvis toties illis promissa fuisset. Exhortatio igitur haec continet promissionem: et interea propheta admonet, quum Deus temporalem poenam exegerit de electo populo, vindictam eius fore perpetuam contra Babylonios. Deus enim non modo temperat rigorem suum erga fideles, ubi ipsos castigat, sed dat semper felicem exitum, ut omnes afflictiones sint adiumento in salutem, quemadmodum Paulus docet. Denique poenae, quas Deus filiis suis infligit, totidem sunt medicinae. Semper enim consulit eorum saluti, etiam ubi irae suae signa demonstrat. Sed alia est ratio impiorum. Omnes enim poenae perpetuae sunt, etiam quae videntur habere propinquum finem. Quare? tendunt enim ad aeternum exitium. Hoc significat propheta, quum iubet *pios qui residui fuerint, cito fugere ex Chaldaea*, quemadmodum vidimus hesternae lectione, quum dicebat, *Fugite ab excandescencia irae Dei.* Subest igitur tacita comparatio inter poenas, quae reprobis ultimum interitum afferunt, et temporales, quas Deus filiis et electis suis infligit. Iubet *ipsos recordari Iehovae e longinquo.* Quidam hoc ad tempus septuaginta annorum referunt, sed nimis restricte, meo iudicio. Ego itaque non dubito quin propheta iubeat ipsos bene sperare, et respicere in Deum, quamvis ab ipso longo profligati fuerint, ac si prorsus esset ab illis alienatus: et ideo sic resolvi potest haec oratio, *Quamvis procul a Deo absitis, vos tamen oportet eius esse memores.* Nam exsilium illud, ut alibi dictum fuit, species erat reiectionis. Dispulsi ergo fuerant in longinquas terras Israelitae, ac si Deus nunquam ipsos restituere vellet. Quum igitur tanta esset distantia locorum inter Chaldaeam et inter Iudaeam, quid aliud poterat venire miseris exsilibus in mentem, nisi ita Deum ab illis esse remotum, ut frustra ipsum quaererent vel invocarent? Propheta huic diffidentiae occurrit, et ipsorum fiduciam erigit ut non desinant ad Deum confugere, quamvis tam longe profligati essent in longinquas terras. *Memores ergo estote Iehovae e longinquo.* Deinde, *Ierusalem ascendat super cor vestrum*, hoc est, quamvis tot obstacula possint fidem vestram interrumpere, tamen adiciite animos ad Ierosolymam. Condicio illius populi flagitabat, ut hoc modo animarentur, quia, ut dictum fuit, poterant centies desperare, et ita obstupescere in suis malis. Ergo ut accessus illis ad Deum pateat, testatur propheta, quamvis sit longe remotus, tamen ipsorum adhuc curam gerere, et paratum esse ad opem ferendam, ubi invocatus fuerit. Et eadem etiam ratione iubet *applicare animos ad Ierosolymam*, ut scilicet templum Dei praeferant toti mundo, et nusquam sint quieti, donec ipsos Deus restituerit, et libertas data fuerit eius colendi. Est autem hic locus dignus observatu, quia eius utilitas hodie ad nos pertinet. Ubi enim

dissipatio ecclesiae nobis occurrit, putamus a Deo nos esse derelictos: et simul colligimus longo intervallo ipsum nobis distare, ut frustra quaeratur. Quoniam ergo, ut sumus propensi ad diffidentiam, solemus statim obdurescere in malis nostris, ac si essemus nimium a Deo remoti, et ipse etiam oculos suos ad miseras nostras non converteret: accommodemus hanc doctrinam in usum nostrum, nempe ut memores simus *Iehovae e longinquo*, quum scilicet videmur demersi esse in extremas miseras, quum Deus abscondit a nobis faciem suam, et procul abesse videtur: denique quum putamus nos esse desertos, et res etiam hoc ostendit: tamen pugnemus cum talibus obstaculis, donec superior sit nostra fides, et exerceamus nos in memoria Dei, quamvis in speciem a nobis sit alienatus. Deinde etiam discamus adicere animos nostros ad ecclesiam, nempe ut conditio nostra, quamlibet misera sit, tamen magis placeat quam felicitas, quam imaginantur sibi impii in mundo. Ubi ergo videmus impios sibi plaudere in suis commodis, ubi videmus ipsos etiam delitiam, ac si Deus indulgeret cum ipsis ageret: tamen *veniat in cor nostrum Ierusalem*, hoc est, potior sit nobis ecclesiae conditio, quae tamen tristis est, et deformis, et quam possemus fugere, si sensum nostrum sequeremur. Conditio ergo ecclesiae super cor nostrum ascendat, hoc est, amplectamur miseras communes piorum, et nobis iucundius sit, esse coniunctos cum filiis Dei in omnibus afflictionibus, quam inebriari prospera fortuna eorum, qui tantum sibi plaudunt in mundo, et interea a Deo maledicti sunt. Hic est ergo usus doctrinae. Nunc sequitur,

51. *Pudefacti sumus, quia audivimus opprobrium: operuit ignominia facies nostras, quia venerunt extranei in sanctuaria domus Iehovae.*

Putant dictari fidelibus a propheta haec verba, ut sese confirment ad reditum, sed potius existimo haec per anticipationem esse dicta. Qui putant dictari formulam Israelitis, ut alacrius se ad reditum accingant, subaudiunt verbum, Dicite, Confusi sumus, vel pudefacti, quia audivimus opprobrium, nempe ut hic dolor vulneret animos fidelium, quo per omnes difficultates nihilominus pergant. Sed quemadmodum iam dixi, propheta hic recitat quae poterant fideles sponte concipere in animis suis: et ita per modum concessionis loquitur, quasi diceret, Scio in promptu vobis fore istas voces, *Nos sumus pudefacti, nos sumus obruti probris et contumeliis: extranei ingressi sunt sanctuarium Dei*: quum templum sit pollutum, quum urbs sit eversa, quid amplius nobis superest? et certe videmus haec omnia fuisse quasi materiam desperationis. Quum ergo sensus carnis suggereret fidelibus quae poterant

ipsorum animos deicere, ideo propheta occurrit, et refert eorum voces. Dicit ergo quasi ipsorum persona. *Nos sumus confusi, quia audivimus opprobrium*, hoc est, quia vexati sumus hostium nostrorum probris. Neque enim dubium est quin Chaldaei multas contumelias evomuerint contra miserum illum populum. Nam et superbia et crudelitas illorum talis erat, ut insultarent Iudaeis, praesertim quum prorsus diversa esset religio. Quum ergo toties verberatae essent multis probris aures populi, ideo recitat propheta eos aliquid habere causae secundum carnem, cur vix sperare audeant reditum. Eodem sensu adiungit, *Ignominia cooperuit facies nostras, quia venerunt extranei in sanctuaria Iehovae*. Nam haec unica erat gloria electi populi, habere templum, ubi Deum non frustra invocarent. Erat enim illa promissio instar inestimabilis thesauri, Ego in medio vestri habito, haec requies mea, hic habitabo. Quum ergo Deus sedem illam ac domicilium dignatus fuisset sibi eligere in mundo, haec, quemadmodum iam dixi, praecipua fuit dignitas electi populi. Quum vero templum fuit eversum, quid amplius restabat? perinde erat ac si religio prorsus esset collapsa: deinde ac si Deus illis relictis alio migrasset: denique omnis spes divini auxilii et salutis fuisset illis ablata. Nunc ergo tenemus cur propheta ex communi populi sensu ita loquatur, nempe *opertos esse ignominia, quoniam venerant extranei in Dei sanctuaria*, hoc est, polluta erat illa sedes, quam Deus sibi elegerat. Sanctuaria nominat plurali numero, quoniam templum habuit tres partes, sicuti tabernaculum. Fuit enim vestibulum, vel atrium, ubi immolabant victimas: fuit deinde sanctum, et fuit sanctum sanctorum, quod erat adytum interius. Hoc igitur respectu dicit *sanctuaria domus Dei fuisse possessa ab extraneis*. Erat enim illa foeda et pudenda pollutio, quum extranei templum Dei tenerent, neque enim admittebatur vulgus ipsum: et quamvis omnes essent sacer Dei populus, solis tamen sacerdotibus licuit templum ingredi. Fuit igitur haec horrenda templi profanatio: quum hostes violenter et ignominiae causa illuc ingressi essent. Sed per ingressum, ruinam etiam significat propheta. Quum ergo violatum esset templum Dei, quid populo residuum fuit, nisi ut desperaret? Haec est gloria vestra coram omnibus populis, dicebat Moses. Quis enim populus tam nobilis, quae gens tam incluta, ut habeat deos ita appropinquantes sibi? Quum ergo Deus familiariter habitare destitit apud Iudaeos, concidit tota eorum dignitas, et obruti fuerunt ignominia. Postquam autem has querimonias propheta retulit, subiicit mox hanc consolationem:

52. *Propterea ecce dies veniunt, dicit Iehovah, et visitabo super sculptilia eius, et in tota terra eius*

clamabit vulneratus (vel, occisus, hoc nomen חלל iam saepius vidimus).

Consilium prophetae est, ut admonui, erigere piorum animos, ne tentationi succumbant, quum viderent se esse pudefactos, et quasi nudatos omnibus ornamentis. Dicit igitur *venturum esse tempus, quo Deus vindictamumat de idolis babylonicis*. Hoc autem modo asserit sibi Deus potentiam, quae tunc fere evanuerat. Nam templo everso quodammodo visi sunt Babylonii triumphum de ipso agere: devicta enim erat Dei potentia in templo. Ergo, quoniam eius ruina, ut diximus, visa fuit Dei potentiam extinguere, propheta remedium adhibet, et dicit, quamvis templum sit eversum, stare tamen Deum integrum, et incolumem manere eius potentiam. Sed interea iubet fideles patienter expectare. Animos enim ipsorum ad spem rei absconditae revocat. Nunc videmus quomodo haec inter se cohaereant, et cur propheta utatur etiam particula לכן, *Propterea, ecce dies venient*, inquit, hoc est, quamvis sitis pudefacti, Deus tamen vobis restituet materiam gloriandi, et ut rursus hilariter canatis eius laudes. Sed dicit *dies venturos*, quibus verbis admonet, fovendam esse spem promissionum, donec impleat Deus opus suum: et ita corrigitur nimius fervor quo abripimur in nostris afflictionibus: nam vellemus statim Deum advolare. Propheta igitur hic fideles hortatur, ut animos sustineant usque ad tempus, quod Deo placuerit: et ita reiicit eos ad providentiam Dei, ne scilicet plus aequo sibi sumant, si velint ipsum agere quemadmodum fert ipsorum animus. *Venient ergo dies, quibus visitabo super sculptilia Babylonis, et gemet, vel clamabit*. Nam נאק significat clamare: alii vertunt, Gemet vulneratus: et ideo vulneratum hic vertunt quia absurda esset loquutio, eorum opinione, si clamarent vel gemerent occisi. Sed propheta intelligit magnum fore clamorem in illa caede, hoc est, quum iugulabuntur Babylonii, magnus erit ubique eiulatus. Sequitur,

53. *Si ascenderit Babylon in coelos, et si munierit excelsum fortitudinis suae (vel munierit fortitudinem suam in excelso, quod mihi magis placet), a me venient vastatores ei, dicit Iehovah.*

Iterum propheta docet, quamvis inexpugnabilis sit Babylon, non esse tamen metuendum, quin Deus futurus sit eius iudex: quia minime aequum est potentiam eius metiri nostro sensu. Et nihil magis impedit nos, vel moratur, ne amplectamur Dei promissiones, quam ubi reputamus quid naturaliter fieri possit, quid sit probabile. Ubi ergo ita consulimus sensus nostros, excludimus Dei potentiam, quae superior est omnibus mediis. Ergo propheta

hic dicit, quamvis Babylon conscendat supra coelos, et in excelso muniat sibi fortitudinem, *venient tamen a me vastatores ei*. Hic subest tacita antithesis inter Deum et homines. Nam si inter homines ipsos sit certamen, mutuo inter se configunt. Sed alia est Dei ratio. Potest enim e coelo fulminare, et ita prosternere altissimos quosque montes. Nunc ergo tenemus prophetae consilium ubi dicit *venturos esse vastatores a Deo, qui Babylonem perdant, quamvis conscendat supra nubes*. Sequitur,

54. *Vox clamoris e Babylone, et confractio magna e terra Chaldaeorum.*

Quodammodo insultat Ieremias Babyloniiis, ut fideles reiectis omnibus obstaculis vel superatis, certo statuunt, quod propheta de interitu Babylonis praedixerat ratum fore. Adducit igitur ipsos in rem praesentem, quum dicit *fore voces clamosas e Babylone, et e terra Chaldaeorum fore confractionem*, vel contritionem magnam. Quanquam possemus hic שרר apte vertere fragorem, ut respondeat superiori membro: dixerat, *Vox clamoris e Babylone*, iam dicit, *fragor e terra Chaldaeorum*. Fragorem autem appellant sonitum illum qui editur ex magna concussione, quemadmodum si corrueret aliqua moles, non fieret hoc sine magno sonitu. Hoc ergo proprie intelligit propheta. Diximus autem cur his verbis utatur, nempe ut fideles proponant sibi rem praesentem, quae tamen prorsus erat incredibilis. Sequitur,

55. *Quia perdens Iehovah Babylonem (hoc est, perdet, aut vastabit: proprie est שרר) et perdet (nunc aliud est verbum) ex ea vocem magnam (vel magnificam), et sonuerunt fluctus eorum tanquam aquae magnae, editus est sonitus vocis eorum.*

Subiicitur nunc ratio illius fragoris, nempe quia Deus statuit Babylonem vastare et redigere in nihilum. Iterum fideles revocat Ieremias ad considerandam Dei potentiam. Dicit igitur hoc opus non fore humanum, quoniam illic Deus exseret immensam suam fortitudinem, quae non potest comprehendendi capto nostro. Dei ergo nomen hic opponit omnibus creaturis, quasi diceret quod superat omnes hominum conatus, fore tamen facile ipsi Deo. Repraesentat vero hic Deum tanquam oculis, et dicit Babylonem perituram, sed Deum esse qui eam vastet. Statuit igitur hic Deum, quasi iam armatus esset ad excidendam Babylonem. *Et perdet ex ea vocem magnificam*, hoc est immodicam gloriationem. Quod sequitur aliter exponunt multi quam mihi placeat. Dicunt enim sonuisse fluctus apud Babylonios, quo tempore urbs erat populosa. Nam ubi est magna frequentia hominum, illic etiam

auditur magnus strepitus. Solitudo autem et vastitas affert silentium. Sic ergo resolvunt prophetae verba, quamvis resonent nunc fluctus, id est, clamores in Babylone tanquam aquae magnae, et sonitus vocis eorum edatur: Deus tamen perdet vocem magnam, id est, magnificam. Nec vero mihi dubium est quin propheta per vocem magnam intelligat magniloquas illas iactantias, quibus se offerre solebant Babylonii in rebus prosperis. Quum ergo floreret illa monarchia, quasi e sublimi loqui poterant. Silentium ergo ex metu et pudore indicit propheta, ubi compescet Deus illam magniloquentiam. Sed quod sequitur aliter accipio: potius enim refero ad Medos et Persas: et ita est relativum sine antecedente, sicuti haec forma loquendi satis trita est Hebraeis. Modum ergo exprimit, quo Deus perdet, vel abolebit, magniloquas iactantias Babylonis, nempe *quia resonabunt fluctus eorum, nempe Persarum, tanquam aquae magnae*, hoc est erumpent Persae et Medi tanquam impetuosus fluctus: ita fiet ut quiescant Babylonii quasi redaeti in solitudinem. Quum pacati essent, et nemo hostis illis esset molestus, tunc poterant plenius buccis superbiam suam evomere. Magnificus ergo fuit sermo Babylonis quantisper floruit: sed ubi subito irrupit hostium impetus, tunc Babylon obtinuit, vel obmutuit prae illo horribili sonitu. Videmus ergo cur Persas et Medos comparet undis violentis, quae frangent et abolebunt illum sonitum, qui auditus fuerat in Babylone. Sequitur,

56. *Quia venit super eam, super Babylonem vastator: et deprehensus est fortis eius* (deprehenso sunt, vel capti fortes eius), *confractus est arcus eorum: quia Deus retributionum, Iehovah reddendo reddet.*

Confirmat proximam sententiam. Quia enim res de qua disserit, creditum erat difficilis, ideo Deum proposuit, et ostendit ipsum esse autorem eius belli. Nunc continuat suum sermonem, quod scilicet *venient contra Babylonem vastatores*. Deo tribuerat quod nunc transfert ad Medos et Persas. Dixerat, שרר יוהוה nunc dicit, שורר. Quisnam est ille? non Deus, sed Cyrus una cum exercitu illo duplici Persarum et Medorum, imo cum ingentibus copiis, quas confecerat ex multis gentibus. Quod autem nomen unum commune est Deo et Persis, hoc fit respectu ministerii. Proprie loquendo Deus vastator fuit Babylonis, sed quia ad hanc expeditionem usus est hominum opera, et adhibuit Persas et Medos tanquam ministros et exequutores sui iudicii: ideo transfertur nomen illud, quod proprie in Deum competit, ad ipsos ministros, quibus usus est. Eadem etiam est ratio ubi de beneficiis eius agitur. Dicitur excitasse servatores populo suo: tamen ipse unus est servator, nec potest quisquam mortalium

sibi titulum illum sumere absque sacrilegio. Eripitur enim Deo peculiaris sua gloria, si salus quaeritur in brachio hominum, quemadmodum vidimus cap. 17. Sed quum Deus sit unicus autor salutis, hoc tamen non obstat quominus utatur hominum opera. Sic etiam convertit corda, illuminat mentes per ministros evangelii, ita etiam liberat ab aeterna morte. Certe si quis sibi arroget quae Christus ministris evangelii sui dignatur concedere, ille erit minime ferendus, sed quemadmodum iam dixi, tenenda est ista ratio, quod scilicet Deus quamvis propria sua virtute agat, neque aliunde quidquam mutuatur, neque etiam ulla re indigeat: tamen competere aliquo modo quod ei proprium est in ipsos homines, saltem per modum concessionis. Sic ergo nunc communiter propheta Deum nominat vastatorem, postea eadem voce etiam insignit ipsos Persas et Medos. Addit *deprehensus esse fortis Babylonis*, quemadmodum ante vidimus sic fuisse captam urbem, ut nemo potuerit resistere. Iam addit *confractum esse arcum ipsorum*. Est synecdochica loquutio. Nam sub arcu complectitur etiam alias quaslibet species armorum. Sed quoniam procul iaculabantur, et poterant hostes a muris arcere telorum iactu: ideo propheta dicit nullum amplius usum fore arcus, quia scilicet hostes in media urbe sese ostendent antequam custodes eos conspexerint, quemadmodum scimus re ipsa fuisse completum. Tenemus ergo nunc, cur arcum propheta potius nominet quam vel gladios, vel alia genera armorum. Sequitur ratio, *quod Iehovah sit Deus retributionum, et reddendo reddat*, hoc est, redditurus sit. Hoc loco propheta confirmat totam superiorem doctrinam, et argumentatur ab ipsa Dei natura et officio. Quoniam ergo interitus Babylonis vix poterat concipi a fidelibus, hic propheta non quaerit qualis in se sit Deus: sed pronuntiat Deum esse Deum retributionum: quasi diceret, Deo proprium esse, nec posse ab eius natura separari, ut sit Deus retributionum: alioqui nullum est eius iudicium, nulla iustitia. Si enim impune succederet reprobis, si etiam boni opprimerentur absque ullo auxilio, nonne Deus esset similis trunco vel figmento? quorsum enim eius virtus, nisi ut suam iustitiam exercean? atqui Deus non est sine sua virtute. Nunc ergo videmus quam efficax sit ista confirmatio, qua propheta sermonem suum claudit: quia perinde est ac si diceret non esse dubitandum ullo modo de Babylonis interitu, quia Deus sit retributionum Deus. Aut nullus est Deus, inquit, aut perdetur Babylon. Quare? si est Deus, est Deus retributionum: si Deus est retributionum, ergo reddendo reddet. Nunc satis notum est quam scelerata sit Babylon, et quam variis modis provocaverit iram Dei. Ergo fieri non potest, ut impune evadat eius manum, quando tot modis sibi exitium accersivit.

57. *Et inebriabo principes eius, et sapientes eius, et duces eius, et praefectos eius, et fortes eius: et dormient somnum perpetuum, et non expergefient, dicit rex, cuius nomen est Iehovah exercituum.*

Prosequitur Ieremias eandem sententiam. Heri dixit venturos esse vastatores, qui Babylonem perderent: nunc similitudine hoc confirmat. Deus autem ipse loquitur: dicit, *Inebriabo tam principes, ac duces, quam milites et omnes consiliarios.* Videtur hoc verbo alludere ad convivium illud ultimum, de quo narrat Daniel, et profani etiam scriptores subscribunt. Quum enim celebre esset epulum apud Babylonios, urbs illa nocte capta fuit, non tantum industria et virtute Cyri, sed etiam proditioe eorum qui desciverant a Balsazare. Quum ergo deprehensi fuerint in illo convivio, et rex ea nocte fuerit iugulatus cum suis satrapis, videtur Deus eo respicere, quum denuntiat, ubi ipsos inebriaverit, obrutum iri somno perpetuo. Mors enim statim commensationem illam sequuta est: protraxerant convivium ad mediam noctem, et quum adhuc sederent in mensa, repente tumultus exortus est in urbe, et rex audivit se esse in manu hostium. Quoniam ergo continua fuit series epuli et mortis, concinna est allusio apud prophetam, quum Deus minatur somnum perpetuum Babyloniiis, ubi ipsos potaverit. Caeterum, hic commemorat *tam praefectos, et duces, quam consiliarios, et omnes sapientes.* Scimus enim inflatos fuisse Babylonios duplici illa fiducia, quod putarent se eximia perspicacia esse praeditos: deinde instructos etiam bellica virtute. Haec ratio est cur propheta pluribus verbis exprimat, *Duces omnes Babylonis et praefectos*, utunque polleant magno acumine et prudentia, tamen *obrutum iri perpetuo* somno antequam e mensa sua surgant. Notandum vero est, multis ante annis, Ieremiam ita fuisse vaticinatum de Babylone. Et hinc colligimus tam eius mentem quam linguam fuisse gubernatam a spiritu Dei, quia non poterat coniiicere quod futurum erat post annos 80. Atqui tantum intercessit temporis inter vaticinii tempus et ipsum eventum, ut paulo post videbimus. Caeterum hic propheta utitur forma loquendi, quae frequenter occurrit in scriptura, nempe socordiam speciem esse ebrietatis, qua Deus ipse arcano suo iudicio homines dementat. Notandum igitur est, quidquid est in mundo prudentiae et solertiae, ita esse donum Dei ut quoties visum fuerit, caecutiant sapientissimi quique, tanquam ebrii aut aberrent aut labantur: sed tenendum est quod iam dixi, prophetam alludere ad ipsam historiam, quia continuus fuit transitus a convivio ad mortem. Iam sequitur,

58. *Sic dicit Iehovah exercituum, Murus Babylonis latitudinis (hoc est, latus) dissipando dissipabi-*

tur, et portae eius excelsae igne comburentur, et laborabunt populi ad nihilum, et gentes in igne, et fatigabuntur.

Rursus inducit propheta Deum loquentem, quo doctrina plus reverentiae obtineat apud Iudaeos, et hac etiam ratione adscripsit nuper elogium, quum diceret *loqui regem, cuius nomen est Iehovah exercituum.* Diximus autem alibi quid valeant eiusmodi loquutiones, nempe ut superent homines quidquid in mundo cernitur, ubi mentio fit potentiae Dei, ne eam tentent comprehendere suo modulo. Ergo nunc propheta iterum repetit *nomen Dei*, ut Iudaei exicipiant qua decet reverentia hanc doctrinam. Haec autem summa est sermonis, *murus Babylonis quamlibet sit densus, tamen dissipando dissipabitur.* Diximus autem latitudinem muri fuisse ad 50 pedes et quidem praelongos. Quanquam Herodotus pro pedibus cubitos ponit, ut tunc dixi. Talis quidem fuit latitudo, ut quadrigae etiam si inter se occurrerent, tamen haberent medium adhuc spatium. Hinc igitur apparet tantam fuisse densitatem, ut secure contempserint Babylonii quidquid a propheta fuit praedictum, nullae enim machinae muros illos tam crassos unquam labefactassent, praesertim quia compositi erant ex latere et bitumine compacti. Quum ergo praeter densitatem materia ipsa tam firma esset, fuit hoc vaticinium incredibile. Non pervenit quidem ad Babylonios: sed ipsi Iudaei instar fabulae esse duxerunt quod audierant ex ore prophetarum. Deus tamen non frustra latitudinem hanc expressit, ut statuerent fideles non posse ei obsistere muros Babylonis quamlibet essent firmi et materia et ipsa amplitudine. *Murus ergo dissipando dissipabitur*, inquit. Postea adiungit de portis, quas Herodotus dicit fuisse aeneas quum narrat fuisse sublatis a Dario. Intelligit quidem valvas ipsas, sed propheta comprehendit tam portarum formam, quam valvas aeneas, dicit igitur, *Consumuntur igne.* Poterant ridere Babylonii minas Ieremiae, quia aes ipsum non poterat igne consumi, etiam si hoc permisum fuisset hostibus, ignem supponere. Neque enim tam cito poterat aes liqueferi. Sed propheta sicuti mandato Dei hoc praedixerat, ita tandem fidem fecit vaticinii sui, quum esset mortuus, quia eventum comprobatum fuit, hoc profectum a Deo fuisse. Valvis enim sublatis, portae ipsae dirutae sunt, et fieri potest ut ignem supposuerit Darius, quo citius corrumpere tam portas et turres quae altissimae erant, quam muros ipsos. Postea adiungit, *Laborabunt populi frustra, et gentes in igne fatigabuntur.* Ita exponunt vulgo hunc locum, ac si diceret propheta, ubi flagrare coeperint muri Babylonis et consumi incendio portae, nullam fore remedium etiamsi magnopere satagant ipsi Babylonii, et se fatigent in igne exstinguendo: atqui expositio illa videtur

mibi coacta. Ego igitur verba futuri temporis accipio loco temporis praeteriti. Quoniam autem muri Babylonis non absque immenso labore constructi fuerant, et conducta fuerat immensa hominum turba, ut alii afferrent bitumen, alii terram aggererent, alii conficerent lateres: ideo propheta hoc loco significat totum hunc laborem fore super vacuum nempe quia impensus fuit in igne, hoc est, quidquid operae contulerant qui fuerant aut mercede conducti, aut coacti imperio, ad muros construendos, laborasse in igne, hoc est, laborasse ut tandem opus ipsorum consumeretur incendio. Videtur mihi hic esse genuinus prophetae sensus. Dicit igitur *populos laborasse in vanum*, vel nihilum: quare? *laborabunt enim in igne*. Secundum membrum est expositio prioris, meo iudicio. Nunc sequitur,

59. *Sermo quem praecepit Ieremias propheta Seraiae filio Meriae, filii Mahesiae, quum profectus est pro Zedechia (vel a Zedechia) rege Iehudah Babylonem, anno quarto regni ipsius: Seraiah autem princeps quietis.*

Insignis est obsignatio totius doctrinae, quam hactenus videmus de excidio Babylonis. Propheta enim non tantum loquutus est, et promulgavit quod dictaverat spiritus Dei, sed etiam redegit in librum, neque hoc secundo contentus, tradidit librum Seraiae, quum profectus est Babylonem mandato Zedechiae regis, ut illic volumen legeret, proliceret in Euphratem, et sese confirmaret in spe eorum omnium, quae divinitus praedicta fuerant. Primo dicit *se praecepisse Seraiae quid esset factururus*, nempe ut volumen legeret, et proliceret in Euphratem, ut postea videbimus: sed tempus quoque designat, et simul notat quale fuerit ingenium Seraiae, ne miremur quod regis legato propheta ausus fuerit quasi pro imperio mandare, quod ille alioqui respuere poterat. Quantum ad tempus attinet, fuit annus quartus regni Zedechiae: septem postea annis urbs capta fuit: quum obsessa esset anno nono, undecimo capta fuit. Ergo septem annis ante urbis excidium et ruinam missus fuit Seraia a rege Babylonem. Minime dubium est quin legatio suscepta fuerit hoc fine ut placaret regem Babylonis, qui offensus fuerat levitate et perfidia Zedechiae regis: legatus ergo missus fuit qui deprecaretur. Nam quod Iudaei tradunt Zedechiam profectum fuisse Babylonem, prorsus absurdum est, et scimus Seder olam, unde sumpserunt, refertum esse multis fabulis et nugis: et hoc non tacuisset sacra historia, quia res erat magni momenti: deinde particula *וְנָח* nihil tale exprimit. Sed potest exponi, quod pro Zedechia, vel a Zedechia, vel loco Zedechiae missus fuerit legatus. Contenti ergo simus hac simplici et genuina ex-

positione, Seraiam fuisse legatum regis, qui tolleret offensas a Babyloniis conceptas. *Hoc autem factum fuit quarto anno Zedechiae*. Iam quum nominat Seraiam principem quietis, non dubito quin hoc ad mansuetudinem eius referri debeat, et miror in re tam perspicua interpretes anxie sudare: alius vertit, nempe Chaldaeus, principem oblationum, quasi praefuerit muneribus quae offerebantur regi: alii divinant fuisse hominem facetum, qui regem in metu oblectaret. Alii vero principem quietis putant vocari, quia continuerit urbem in statu tranquillo: sed illa omnia sunt violenta. Mihi igitur non aliud potest probari quam hunc principem fuisse quietum. Non igitur referri debet ad officium hoc nomen quietis, sed genitivus accipitur loco epitheti, quod fuerit princeps ille tranquillus, hoc est, ingenio placido. Et non abs re addita fuit haec commendatio: quia scimus quam fastuose respuant proceres si quid mandatur a servis Dei. Poterat excipere Seraiah se mitti Babylonem non ab homine privato et gregario, sed ab ipso rege: poterat ergo superbe obiurgare prophetam, quod nimis licentiae sibi arriperet, Quisnam tu es? quod audes mihi praecipere, quum sustineam personam regis, et eius nomine venturus sim ad regem Babylonis? deinde tu hic omnia perturbas quum iubes me legere hoc volumen: quid si apud me deprehensum fuerit? quid si aliqui suspicati fuerint me tale aliquid ferre Babylonem: ego primum ferrem mortem meam in sinu, deinde essem perfidus regi meo: nam hoc modo tota legatio esset plus quam odiosa. Quum ergo Seraiah posset haec omnia colligere ad repudiandum mandatum, quod dabat Ieremias, ideo exprimitur eius mansuetudo, quod scilicet fuerit homo placidus, et qui non detractaret talem provinciam, qui esset denique paratus ad praestandum Deo et servo eius obsequium. In summa laudatur hic docilitas Seraiae, quod tanta facilitate admiserit prophetam, quod passus fuerit ab eo sibi praecipi: deinde quod etiam non dubitaverit exsequi quod mandabat, quum tamen esset id capitale: praesertim quum esset valde adversum legationi, ubi rex Babylonis reconciliandus erat. Et certe hoc exemplum observatu dignum est, quod Seraiah neque periculo fuit absterritus, quin cito prophetae mandato paret, neque etiam se ipsum, vel iniunctum sibi munus respexit, ut pro communi more procerum, honoris sui praetextu reiiceret prophetam: sed deposita persona, et oblitus omnis suae magnitudinis, fuerit discipulus Ieremiae, qui tamen, ut satis notum est, pridem coeperat contemni a populo, et aliquoties fere ad mortem protractus fuerat. Est igitur insigne hoc elogium virtutis in Seraiah, quod tanta modestia et facilitate amplexus est quidquid a propheta dictum fuerat, et certo vitae discrimine obdixit eius mandato. Nunc sequitur,

60. *Et scripsit Ieremias omne malum, quod venturum erat contra Babylonem in libro uno, omnes sermones istos scriptos contra Babylonem.*

61. *Et dixit Ieremias ipsi Seraiae, Quum ingressus fueris Babylonem, et conspexeris eam, tunc leges omnes sermones istos:*

62. *Et dices, Iehova, tu loquutus es contra locum hunc, ad excidendum ipsum, ut non sit in eo habitator ab homine ad bestiam, quia vastationes perpetuae erit (hoc est, erit in vastitates perpetuas, vel redigetur).*

63. *Et erit, quum finem feceris legendo librum hunc, alligabis ad ipsum lapidem, et proicies in medium Euphratem:*

64. *Et dices, Sic mergetur Babylon, et non exsurgat a facie mali quod ego immitto contra eam, et volabunt (aut fatigabunt). Hucusque sermones Ieremiae.*

Hic ab una parte videmus quanta magnitudine animi excelluerit propheta, qui ausus fuit praecepere legato regis. Quamvis enim Seraiah esset homo placidus, ut se praebeuit morigerum, tamen periclitatus est Ieremias: quia potuit ille simul esse timidus, quamvis non esset vel superbus, vel perversus, atque ita ut solent homines metu percussi potuit deferre ad regem quod audierat ex propheta. Ieremias ergo non sine discrimine exsecutus est quod hic legimus. Sed hinc colligitur eius constantia. Videmus ergo instructum fuisse spiritu fortitudinis invictae, ut libere et intrepide obiret munus suum. Ab altera parte non tantum mansuetudo Seraiae nobis consideranda est, sed eius pietas una cum modestia. Nisi enim eximium fuisset studium pietatis in illo viro, poterat habere iustas causas recusandi. Quod ergo ita fuit docilis, et non exhorruit periculum, hinc apparet serium viguisse timorem Dei in eius animo. Et haec diligenter notanda sunt. Nam ex proceribus aulicis quotusquisque reperietur hodie qui oculos claudat ad omnia pericula, et secure contemnat omnes adversos eventus, ubi Deo parendum est et eius servis? Deinde videmus quam pusillo sint animo qui profitentur se esse Dei legatos, et arrogant sibi titulum pastorum. Sicut ergo non audent ingenue exsequi munus suum doctores, ita ab altera parte omnes aulici proceres addicti sunt sibi et suae prudentiae, et nolunt suscipere odiosas provincias. Haec igitur de causa diligenter notandus est hic locus cum suis circumstantiis. *Scripsit ergo Ieremias omne malum quod erat venturum contra Babylonem in uno libro: nempe, inquit, omnes istos sermones (refertur hoc ad vaticinia quae vidimus) et dixit Ieremias ipsi Seraiae.* Hic emergit prophetae libertas quod Seraiae praecepere non dubitat, quum venerit Babylonem, et inspexerit eam, ut legat hunc librum. Conspectus hic non frustra ponitur, quia splendor ille urbis potuit obstupescere Seraiam: ergo propheta hic

mature occurrit, et iubet ipsum despicere altitudinem murorum et turrium, et quamvis Babylon perstringat aliorum omnium oculos, ut tamen ipse quasi e sublimi despiciat totam illam superbiam. *Quum ergo ingressus fueris urbem, et conspexeris eam, tunc leges librum hunc.* קרא significat clamare et promulgare: sed significat etiam legere. Potuit igitur seorsum apud se librum hunc legere Seraiah: nec dubito quin ita exponi debeat hoc verbum, sicuti nunc videbimus. Non oportuit ergo Seraiam pro suggestu, vel in via publica, coetu vocato, recitare hunc librum: sed satis fuit si privatim legeret apud se, et absque testibus. Et hoc etiam satis colligitur ex ipso contextu: *Et dices, Iehovah, tu loquutus es contra hunc locum.* Hinc apparet, mandatum fuisse Seraiae ut librum legeret, non ut proficerent auditores. Fuissent enim bis surdi ad sermonem Seraiae. Neque vero probabile est, tunc familiarem fuisse linguam hebraicam Chaldaeis: erat magna affinitas, ut satis notum est: sed fuit etiam aliquid diversum. Verum colligimus ex hoc verbo lectionem fuisse in cubiculo, aut loco secreto, quia iubetur Seraiah colligere omnes suos sensus ad Deum, et ad ipsum etiam sermonem dirigere. Non ergo suscepit provinciam vel munus praeconis, ut palam haec omnia promulgaret apud Babylonios: sed urbe inspecta, debuit librum secum reputare, hoc est, quod illic scriptum erat. Et haec etiam ratio notatu digna est, quia utcumque animosi sumus, tamen magis se prodit nostra constantia et libertas, ubi versamur coram hominibus, quam ubi sumus soli, et Deus nobis est solus testis. Nam ubi nemo nos adspicit, tunc trepidamus, et quum ante visi fuimus valde animo virili, tunc metus nos corripit. Vix centesimus quisque est, qui solo Deo teste sit fortis, ut deceret: sed pudor nos reddit animosos, et extorquet nobis constantiam, et vigor, qui in privato est quasi exstinctus, tunc excitatur. Quoniam ergo ambitio fere semper regnat inter homines, ideo hic locus diligenter notandus est quum propheta praecepit Seraiae, ut agat seorsum cum Deo, et quamvis nullus mortalium illic adsit, ut sese confirmet, idque fretus certa et infallibili Dei fide, *Dices igitur, Iehovah.* Et hoc certe est verum fidei experimentum, ubi nobiscum expendimus Dei promissiones, et non proximis in publicum, ut profiteamur nostram fortitudinem: sed ubi quisque tacite agnoscit Deum esse veracem, et sese confirmat in eius promissionibus, et ita despiciit perversa omnium iudicia, ne vel si solus sit in mundo, tamen animum despondeat. Haec est vera et seria fidei probatio. *Dices igitur, Iehovah, tu loquutus es contra hunc locum.* Hic est verborum finis, ut Seraiah statuatur Deum esse veracem, et amplectatur coram ipso quidquid legit, et non dubitet quin sermo, qui a Deo profectus sit, habeat

tempore opportuno suum effectum. Quare? quia Deus verax est. Emphatice ergo sumi debet nomen Iehovae: *Et dices, Iehovah, tu loquutus es contra locum hunc*, hoc est, neque Ieremias, neque quisquam mortalium autor est huius vaticinii: sed tu es, Domine, qui dictasti servo tuo quidquid comprehenditur in hoc volumine. *Ut ipsum perdas, ita ut non sit habitator in eo, ab homine usque ad bestiam.* Quare? quoniam redigetur in solitudines vel adversative potest sumi particula וְ, sed redigetur in solitudines perpetuas. Postea adiungit, *Et quum feceris legendi finem, ligabis ad librum lapidem*, inquit, *et proicies in Euphratem, et dices, Sic mergetur Babylon.* Hic additur externum symbolum ad confirmationem Seraiae. Quanquam tenendum est hoc non fuisse dictum uni Seraiae in eius gratiam, sed ut deinde populus sciret legatum regis, qui missus fuerat causa adulandi, fuisse Dei legatum, et ipsius prophetae, qui alioqui erat contemptibilis in populo. Quum ergo hoc scirent fideles, non vulgari modo confirmati sunt in doctrina prophetica. Non ergo uni Seraiae consuluit Ieremias, sed piis omnibus. Quanquam enim hoc fuerit incognitum longo tempore, tamen postea legatus ipse confessus est sibi datum fuisse illud mandatum a Ieremia, et se librum tulisse, proiecisse in Euphratem. Haec igitur fuit piis omnibus data confirmatio. Quantum ad symbola pertinet quibus obsignavit olim Deus prophetias, alibi dictum fuit: levius itaque nunc praetereo. Uno tantum verbo tenendum est, signa haec fuisse temporalia sacramenta. Nam sacramenta ordinaria habent usum perpetuum apud fideles, sicuti sacra coena et baptismus. Sed hoc signum fuit temporale, ad specialem actum, ut loquuntur: iterea habuit vim et rationem sacramenti, quantum attinet ad usum et confirmationem huius prophetiae. Seraiah ergo iussus est *alligare lapidem libro*, deinde, *proicere in Euphratem*. Quare? ne scilicet volumen nataret in superficie fluvii, sed in profundum usque demergeretur. Et sequitur applicatio, *Dices*. Videmus ut semper coniungi debeant verba cum signis. Unde colligitur fatuitas papistarum, qui multas caeremonias usurpant, sed absque intelligentia. Sunt autem res mortuae et evanidae, quaecunque signa sibi confingant homines, nisi accedat sermo Dei. *Dices igitur, Sic mergetur Babylon, et non resurget a facie mali quod ego immitto contra eam.* Denique iussus est Seraiah tanquam prophetae ipsius nuntius, vaticinari de excidio Babylonis apud se, sed in gratiam piorum omnium, qui postea edocti sunt quid actum esset. Sequitur clausula, *Huc usque sermones Ieremiae.* Diximus autem prophetas quum verba fecissent in templo, vel ad populum, collegisse breves summas: deinde fuisse illa capita proposita: hinc confecti sunt libri prophetici. Neque enim scripsit Ieremias volumen quod hodie habemus, nisi

per capita. Et satis apparet, non eo ordine fuisse scriptum, quo loquutus est. Non igitur ubique servata fuit series temporum: sed scribae fuerunt seduli hac in parte, ut valvis templi affixas illas summas colligerent, et ita additur haec clausula, *huc usque esse sermones Ieremiae.* Hoc autem male, meo iudicio, restringitur ad prophetias de excidio Babylonis. Neque enim dubito, quin scriba, qui collegit omnes prophetias, simul adiecerit *huc usque perscriptos fuisse Ieremiae sermones.* Hinc colligimus, caput ultimum non comprehendere sub libro prophetico Ieremiae: sed illic summa duntaxat historiae refertur, quatenus utile fuit ad intelligentiam totius doctrinae, quemadmodum iam satis apparuit non potuisse intelligi multos locos prophetiae sine historiae illius notitia. Quantum ad Lamentationes attinet, scimus separatam esse rationem illius libri a vaticiniis Ieremiae. Non mirum igitur est si hoc fuerit additum, *huc usque sermones Ieremiae fuisse perscriptos.*

Hoc quidem ultimum caput quia totum historicum est, et alibi singulae partes fuerant tractatae, D. Calvinus pro lectione non exposuit, ne supervacuis repetitionibus oneraret auditores: ut tamen lectoribus integrum volumen constaret, censuimus non esse omittendum.

CAPUT QUINQUAGESIMUM SECUNDUM.

1. *Viginti et unius anni erat Sedechias quando regnavit, et undecim annis regnavit in Ierusalem, et nomen matris eius Hamutal filia Ieremiae de Libnah.*
2. *Fecitque malum in oculis Iehovae, secundum omnia quae fecerat Iehoiakim:*
3. *Nempe propter furorem Iehovae qui fuit contra Ierusalem et Iehudah, donec proiceret eos a facie sua, rebellavit Sedechias contra regem Babylonis.*
4. *Fuit autem anno nono regni eius, mense decimo, decima mensis, venit Nabuchadrez rex Babylonis, ipse et universus exercitus eius adversus Ierusalem, et castrametati sunt contra eam, et aedificaverunt contra eam munitionem undique.*
5. *Venitque civitas in obsidionem usque ad undecimum annum regis Sedechiae.*
6. *Mense quarto, nona mensis, invaluit fames in urbe (adeo) ut non esset panis populo terrae.*
7. *Et dirupta fuit urbs, et omnes viri bellatores fugerunt, exieruntque de urbe nocte per viam portae (quae erat) inter duos muros, qui (erant) iuxta hortum regis (Chaldaei autem erant iuxta urbem per circuitum) abieruntque per viam solitudinis.*
8. *Persecutus vero est exercitus Chaldaeorum regem, apprehenderuntque Sedechiam in desertis Iericho: quia omnis exercitus eius dispersus est ab eo.*

9. Comprehenderunt igitur regem, et duxerunt eum ad regem Babylonis in Riblatah, in terram Chamath, qui disceptavit cum eo iudiciis.

10. Et iugulavit rex Babylonis filios Sedechiae in oculis eius, et etiam omnes principes Iehudah iugulavit in Riblatah:

11. Oculos autem Sedechiae excaecavit, et vinxit catenis, adducique fecit eum rex Babylonis Babylonem, et posuit eum in domo carceris usque ad diem quo mortuus est.

12. Mense autem quinto, decima mensis (is annus erat decimus nonus annus regis Nabuchadrezer regis Babylonis) venit Nebuzaradan princeps militum qui stabat coram rege Babylonis in Ierusalem.

13. Et incendit domum Iehovae, et domum regis, atque cunctas domos Ierusalem, et omnem domum magnam combussit igni.

14. Omnesque muros Ierusalem undique destruxerunt totus exercitus Chaldaeorum, qui erat cum magistro militum.

15. De pauperibus autem populi, et de reliquo populo qui remanserant in urbe, et de transfugis qui transfugerant ad regem Babylonis, et de reliquiis multitudinis transmigrare fecit Nebuzaradan magister militum.

16. De pauperibus vero terrae reliquit Nebuzaradan magister militum vinitores et agricolas.

17. Et columnas aereas quae erant in domo Iehovae, et bases, et mare aereum quod erat in domo Iehovae, confregerunt Chaldaei, et detulerunt omne aes eorum Babylonem.

18. Lebetes quoque et scopas, et psalteria, et pelves, et cochlearia, et omnia vasa aerea quibus ministrabant, tulerunt.

19. Et hydrias, et thuribula, et pelves, et ollas, et candelabra, et mortariola, et cyathos: quae aurea, et quae argentea, argentea tulit magister militum.

20. Columnas duas, mare unum, et boves duodecim aereos, qui erant sub basibus quas fecerat rex Solomo in domo Iehovae: non erat pondus aeris eorum omnium (nempe) vasorum istorum.

21. Quod ad columnas, octodecim cubitorum erat altitudo columnae unius, et flum duodecim cubitorum circuibat eam, cuius crassitudo (quae) erat quatuor digitorum (erat) vacua.

22. Capitellum autem quod erat super eam aereum: altitudo vero capitelli unius, quinque cubitorum erat, et reticulum, et malogranata super capitellum per circuitum, omnia aerea et similia erant columnae secundae, et malogranata.

23. Fuerunt autem malogranata nonaginta et sex ad plagam (unam), omnia malogranata, centum super reticulum per circuitum:

24. Tulit quoque magister militum Seraiah sacerdotem primum, et Sephaniah sacerdotem secundum, et tres custodes liminis.

25. Et de urbe tulit eunuchum unum, qui erat praepositus super viros bellatores, et septem viros ex iis qui videbant faciem regis, qui inventi sunt in urbe, et scribam principem militiae, qui colligebat ad militiam populum terrae, et sexaginta viros de populo terrae, qui inventi sunt in medio urbis.

26. Tulit, inquam, eos Nebuzaradan magister militum, et deduxit eos ad regem Babylonis in Riblatah:

27. Et percussit eos rex Babylonis, et interfecit eos in Riblatah in terra Chamath, et translatus est Iehudah de terra sua.

28. Iste est populus quem transferre fecit Nabuchadrezer anno septimo, Iudaeos tria milia, et viginti tres.

29. Anno decimo octavo Nabuchadrezer transferre fecit de Ierusalem animas octingentas triginta duas.

30. Anno tertio et vigesimo Nabuchadrezer, transferre fecit Nebuzaradan magister militum, Iudaeorum animas septingentas quadraginta quinque: omnes animae quatuor millia et sexcentae.

31. Fuit autem tricesimo septimo anno transmigrationis Iehoiakim regis Iehudah, duodecimo mense, vicesima quinta mensis elevavit Evilmerodach rex Babylonis, anno regni sui, caput Iehoiakim regis Iehudah, et eduxit eum de domo carceris.

32. Loquutusque est cum eo bona, et posuit thronum eius super thronum regum, qui erant secum in Babylone.

33. Et mutavit vestimenta carceris eius, et comedebat panem coram eo semper omnibus diebus vitae suae.

34. Et portio eius, portio perpetua dabatur ei a rege Babylonis, per singulos dies eius: usque ad diem quo mortuus est, omnibus diebus vitae eius.

PRAELECTIONES IN LAMENTATIONES IEREMIAE.

Quoniam statui exponere Threnos Ieremiae, videndum est quando hic liber compositus fuerit a propheta, unde etiam colligere licebit quale fuerit auctoris consilium. Nimis crassus est error Hieronymi, qui existimat hoc esse carmen lugubre, quod cecinit Ieremias super morte Iosiae regis. Nihil enim videbimus quod Iosiae conveniat. Fiet quidem mentio regis uno in loco, sed quod illic dicitur non potuit competere in Iosiam. Neque enim tractus fuit in exsilium, et sepultus fuit Ierosolymae cum patribus suis. Ex toto igitur contextu iudicium fieri potest, librum hunc compositum fuisse postquam urbs fuerat excisa, et populus in exsilium abductus. Quidam existimant Ieremiam, antequam clades illa accideret, historice descripsisse, et tamen fuisse vaticinatum de re futura et adhuc incognita. Sed hoc minime probabile est. Hic enim Ieremias ponit ante oculos quae omnes sciebant iam esse facta. Et facile videbimus rationem docendi quam tenet, prorsus alienam esse a vaticiniis: Non dubium igitur est, quin Ieremias post urbem excisam et templum incensum defleverit cladem gentis suae, non more profano, sed ut in rebus quoque perditis ostenderet restare tamen aliquem usum doctrinae: quod diligenter notandum est. Nisi enim hoc teneamus, frigebit nobis totus hic liber. Sed si dirigamus mentes nostras in illam vastitatem, quae tunc potuit non vulgares tantum e populo exanimes redere, sed deicere ipsum prophetam, ut prorsus a fide excideret, certe hinc colligemus singularem fructum. Facile est magnifice extollere Dei gratiam in rebus prosperis, deinde hortari ad fiduciam qui adhuc bene sperant, et proferre in medium Dei promissiones, ut in ipsas recumbant piorum animi: sed ubi omnia sunt desperata, et Deus videtur ecclesias suam deseruisse, si adhuc viget prophetia, et Deus apparet, qui manum porrigat miseris et fere deploratis, hinc multum proficiemus: et illa est praecipua utilitas doctrinae. Atqui videmus

Ieremiam, quum regnum periisset, quum rex ipse cum sobole sua affectus fuisset extremo dedecore, quum denique videretur foedus Dei prorsus abolitum, non destitisse tamen munus suum exsequi: quod certum est frustra non fecisse. Quum ergo intelligeret fructuosam fore suam doctrinam, ita adductus fuit, ut non desineret de iudiciis Dei primum disserere, et deinde hortari populum ad poenitentiam, tertio animare ad spem, et postremo etiam aperire ianuam invocationi Dei, ut populus in rebus extremis tamen auderet ad Dei misericordiam confugere: quod fieri non potest sine fiducia. Nunc magna ex parte cognoscimus in quem finem scriptus fuerit hic liber ■ Ieremia. Voluit enim ostendere, quamvis nihil in terra appareret praeter vastitatem, et exciso templo posset videri etiam eversum Dei foedus, et ita intercidisae omnes spes salutis, adhuc tamen spem esse residuam, si Deum populus sincera poenitentia et fide quaereret: atque ita perrexerit in vocationis suae cursu, quum palam faceret non periisse usum doctrinae propheticae. Deflet quidem, ut dixi, extremam populi sui cladem, sed admiscet doctrinam poenitentiae et fidei, quoniam ab una parte ostendit, populum iustas poenas dare tot iniquitatum: a quibus non potuerat sanari: deinde gustum aliquem praebet misericordiae Dei, ut in ipsa morte ad vitam aspirant Iudaei, imo in ipsis etiam inferis agnoscant Deum sibi fore propitium. Tandem exemplo suo ad precandum ipsos incitat. Atqui precatio fundata est in fide. Sequitur ergo Ieremiam, quum populus alienatus esset ab omni cultu Dei, adhuc tamen operam impendisse in reliquiis colligendis. Proinde quum tota ecclesia tunc non modo deformis iaceret, sed fere in nihilum esset redacta, Ieremias tamen construxit aliquod aedificium ex illis ruinis. Haec praecipua est summa huius libri. Vocant Graeci hunc librum *Θρήνος*, Lamentationes, et proprie (sicuti etiam Hebraei vocant קינה): quanquam vulgare nomen, hoc est,

titulus libri est *איכה* a prima voce. Sed dum exprimere volunt quid liber contineat, tunc vocant *קינוח*, hoc est, Lamentationes. Nunc veniamus ad ipsa verba, quoniam quae nunc breviter perstrinximus melius explicari poterunt in contextu.

CAPUT PRIMUM.

1. *Quomodo sedet solitaria civitas, quae abundavit populo! facta est tanquam vidua, quae magna fuit in gentibus! quae dominata est in provinciis, redacta est ad tributum!*

Propheta non potest satis exprimere magnitudinem cladis, nisi per admirationem. Suscipit ergo personam hominis, qui ad conspectum rei novae et inopinatae quodammodo obstupescit. Erat enim res incredibilis, quum electus esset locus ille, in quo Deus habitaret, ac urbs Ierusalem non modo regia esset Dei sedes, sed quoddam sanctuarium terrestre, potuit censi conditio illius urbis esse exempta ab omni periculo. Quum enim dictum esset, Haec requies mea in saeculum saeculi, hic habitabo: visus fuerat Deus attollere urbem illam supra nubes, et immunem reddere ab omnibus terrenis mutationibus. Scimus quidem in mundo nihil esse stabile, et summa imperia converti in nihilum: sed status Ierosolymae non erat fundatus in humanis praesidiis, neque in amplitudine ditionis, neque in hominum copia, neque in aliis praesidiis quaecunque fingi possint: sed fundatus erat in coelesti decreto, in promissione Dei, quae obnoxia non est ullis mutationibus. Quum ergo urbs ipsa cecidisset, a fundamentis eversa, nihil residuum exstaret, quum templum ipsum contumeliose directum esset, deinde incensum ab hostibus: praeterea rex tractus in exilium, iugulati essent eius liberi in ipsius conspectu, proceres trucidati: quum populus dispersus esset huc et illuc, per summum opprobrium, nonne fuit illud horribile prodigium? Ergo non sine causa propheta exclamat, *quomodo!* quia nemo unquam putasset id posse accidere: deinde post eventum rei nemo poterat mente composita cernere tale spectaculum, quia poterant innumerae tentationes venire in mentem: praesertim vero haec cogitatio poterat labefactare omnium fidem et sensum, Quid sibi vult Deus? quomodo pollicitus est urbem hanc fore perpetuam? et nunc nulla est facies urbis, et nulla spes restitutionis in futurum tempus. Quum ergo posset pias mentes non modo turbare, sed etiam prosternere, et demergere in summam desperationem ille tam tristis adspectus: ideo propheta exclamat, *Quomodo?* Dicit autem, *quomodo sedet soli-*

taria civitas, quae multa fuit populo? Hic per hypotyposin amplificat rei indignitatem. Nam ab una parte commemorat quantopere floreret Ierusalem ante cladem illam: deinde ostendit quodammodo lucem conversam fuisse in tenebras. Mutatio enim illa, quemadmodum dixi, perinde erat ac si sol e coelo caderet. Neque enim sol tam firmam stationem habet in coelo, quam habebat Ierosolyma in terra, quum scilicet salus eius coniuncta esset cum aeterna Dei veritate. Dicit igitur *urbem illam multam fuisse populo*: nunc vero *solitariam sedere*. Sedendi verbum accipitur apud Hebraeos nunc in bonam nunc in malam partem. Dicuntur enim reges sedere in suis solliis. Sed Sedere aliquando tantundem valet atque iacere prostratum, quemadmodum pluribus locis ante vidimus. Dicit igitur Ierosolymam iacere solitariam, quia vastus erat locus et desertus ubi fuerat ante immensa hominum frequentia. Addit: *Quomodo facta est?* nam vox *איכה* repeti debet, et accommodari singulis membris. *Quomodo igitur facta est tanquam vidua quae fuit magna inter gentes*. Dicit Ierosolymam non modo refertam fuisse multis civibus, sed extendisse suum imperium per multas gentes, quemadmodum satis notum est, omnes vicinos fuisse tributarios sub Davide et Solomone. Et subiicit eodem sensu, *quae dominata est in provinciis, facta est ad tributum*, hoc est, nunc subiecta fuit tributo. Sumpta est haec loquutio ex Mose, quemadmodum prophetae libenter mutuari solent loquendi formas ab illo praecipuo doctore et propheta: sicuti paulo post iterum videbimus. Nunc ergo videmus quorsum propheta tendat, miratur excidium urbis Ierosolymae quasi prodigium, quod non modo perturbet hominum mentes, sed quodammodo faciat evanescere. Et concedit in hac loquendi forma aliquid humanae infirmitati. Nam oportuit carere sensu qui non raperentur in stuporem illo tam lugubri spectaculo. Non tantum igitur ex suo unius sensu loquitur propheta, sed se aliis omnibus coniungit, et quasi in omnium persona deplorat illam cladem. Sed postea remedium adhibebit huic admirationi: quia ubi ita exaggeramus mala, simul etiam acuius dolorem nostrum, et ita fit, ut tandem obruamur desperatione: desperatio autem accendit furem, ut tumultuentur homines contra Deum. Propheta vero sic luget, sic obstupescit, ut tamen non indulgeat dolori suo, neque foveat illum stuporem: sed, quemadmodum videbimus, sese restringet, ac moderabitur, ne intemperies affectus ipsum rapiat extra metas. Sequitur ergo,

2. *Plorando ploravit noctu, et lacrymae eius super genas eius: non est ei consolator ex omnibus amicis eius, et omnes socii eius perfide egerunt cum ea, fuerunt illi inimici.*

Prosequitur adhuc Ieremias eandem sententiam, quia non poterat de rebus tam acerbis et luctuosis breviter et uno verbo loqui. Visus enim fuisset non tangi serio patriae suae interitu. Etsi volumus penetrare in eorum animos, quorum luctum cupimus solari, necesse est ut intelligant nos quodammodo unum secum esse. Nam si quis robustior sit, et velit solatio mitigare dolorem alterius, repudiabitur, dum quidquid afferet, videbitur profectum esse ab immani quadam barbarie. Si ergo Ieremias quasi contemptum loquutus esset, vix poterat sperari fructus ex doctrina, quia putassent Iudaei illum quasi exuisse omnem humanitatis sensum. Haec igitur ratio est cur defleat tanquam unus e vulgo cladem urbis. Neque tamen hic histrionice quidquam simulat: verum scimus servos Dei, etiam dum serio loquuntur, non ideo protinus oblivisci prudentiae. Respiciunt enim quid hic utile sit, et quomodo temperanda sit doctrina, ut sit efficax apud auditores. Dicit igitur continuum fuisse fletum Ierosolymae: quia primum, *Flendo flevit*, deinde *noctu*, qua voce intelligit nullam fuisse intermissionem. Nox enim concessa nobis est ad quietem: et Deus vult aliquid relaxationis esse hominibus quum ita vices permutat noctium et dierum. Quum ergo propheta dicit *Ierosolymam flendo flevisse, et noctu*, intelligit continuum dolorem, quemadmodum exposui. Deinde addit *lacrymae super genas eius*: alii vertunt maxillas, sed improprie. לחי significat quidem maxillam, sed hic accipitur pro genis vel malis. Significat ergo tam profusas fuisse lacrymas, ut tota facies maderet. Fieri potest, ut flendo cohibeamus tamen lacrymas: sed ubi manant per totam faciem, et genas ipsas cooperiunt: hinc magnitudo luctus melius exprimitur. Haec igitur ratio est cur dicat propheta *lacrymas fuisse in genis*, dum ostendere vult profuse lacrymatam esse. Dicit *non esse ei consolatorem*. Haec etiam circumstantia notanda est. Nihil enim magis opportunum est in dolore, quam ubi adsunt amici, qui officium humanitatis praestant, et socii sunt doloris, et adhibent quae possunt solatia. Ubi autem nemo tangitur nostris malis, hinc magis ac magis ingravescit dolor. Dicit igitur propheta nullum fuisse qui mederi studeret Ierosolymae doloribus. Adiungit, *ex omnibus amicis*. Si Ierusalem semper fuisset deserta, poterat facilius tolerare, quum nemo adesset consolator. Nam videmus miseros homines non ita esse molles et teneros, et quum illis gravissima calamitas accidit, non circumspiciunt huc et illuc an adveniant amici: quare? quia semper praesto fuerunt. Ergo non est illis novum, etiam in rebus miseris non habere qui ostendat aliquod benevolentiae signum. Verum qui fuerunt stipati multis amicis, et qui putabant sibi semper praesto fore qui ferrent auxilium ubi vident se destitui, multo gravius dolent. Hoc ergo nunc

intelligit propheta, *ex multis amicis neminem fuisse qui Ierosolymam solari conatus fuerit in suis miseriis*. Quanquam dubium non est quin oblique perstringat Ierosolymam: et quum nominat אהבים intelligit amatores, sicuti quibusdam in locis vidimus. Quia enim perversis foederibus putabant se fore salvos, prophetae dicunt similes fuisse meretricibus, quae passim se prostituunt, et faciunt quaestum ex sua libidine, et alliciunt hinc inde amatores. Rectum itaque est, ut propheta hoc etiam loco insimulet Iudaeos illius pravitatis, quod scilicet sibi conciliaverant nunc Aegyptios, nunc Assyrios, quemadmodum mulier impudica non acquiescit in uno marito, sed attrahit hinc inde scortatores. Quidquid sit, non dubium est quin per amicos intelligat foederatos: quinam autem illi erant? nempe quibuscum se coniunxerant Iudaei, Deo contempto: quia satis admoniti fuerant ■ prophetis, ne se implicarent ulla societate gentium. Interea vero exasperat simul atrocitatem rei Ieremias quum dicit *neminem fuisse consolatorem Ierosolymae ex omnibus amicis eius, quia omnes socii perfide egerint*. Sequitur,

3. *Migravit* (tanquam in exilium) *Iehudah prae afflictione, et prae magnitudine servitutis ipsa sedet in gentibus* (ad verbum, sedens in gentibus), *non invenit requiem* (vel, in praesenti tempore, non invenit), *omnes apprehensores eius apprehenderunt eam inter angustias*.

Hoc male accipiunt interpretes, meo iudicio, de ipsa captivitate: potius enim significat propheta dispersos fuisse Iudaeos, et captasse latebras, quum saepius oppressi fuissent hostium suorum tyrannide: deinde gradatim progreditur ad exilium. Neque enim omnia simul dicere potuit. Notandus igitur est ordo ipse loquendi. Antequam ergo exilium ipsum defleat, dicit *Iehudah fuisse dispersum*, quia multi quum fugerent hostium saevitiam, profecti sunt in voluntarium exilium. Iam ante vidimus multos latuisse apud Moabitas: nec dubium est quin multi in Aegyptum etiam profecti essent: denique nulla erat regio, in qua non essent aliqui ex Iudaeis profugi. Hic ergo genuinus est prophetae sensus, nempe *Iudaeos migrasse*, hoc est, relicta patria, fugisse in alienas regiones, quia oppressi erant miseriis et crudeli servitute. Quidam hoc passive accipiunt, quod Iehudah migraverit, quoniam inhumane oppresserit servos suos. Sed videor mihi conicere quid ipsos fefellerit: putabant hoc dici de exilio: deinde error peperit errorem. Absurda enim esset sententia, Iudaeos migrasse in exilium prae afflictione, et migrasse sponte. Scimus enim violenter abductos ■ Chaldaeis. Non ergo sponte migrarunt. Quum haec duo simul non possent connectere, putarunt hic obiiici Iudaeis crudelitatem,

quam exercuerant adversus fratres suos. Sed mi-
gratio, de qua loquitur propheta, perperam refertur
ad captivitatem, ut dixi: quin potius intelligit di-
lapsos fuisse in varias plagas mundi, quod tolera-
bilis non esset ipsorum conditio in patria. Hinc
autem colligitur, quam duriter vexati fuerint ■
Chaldaeis, quod sponte fugerunt. Scimus enim du-
rum esse exsilium. Ergo qui relinquunt ultro pa-
triam, nisi cogantur magna necessitate, videri pos-
sunt insani. Colligitur ergo violenta et barbara
oppressio, quum propheta dicit Iudaeos sic sponte
fuisse profectos in exsilium, nempe dum latebras
captarunt vel in Aegypto, vel in terra Moab, vel
apud alios vicinos. Postea adiungit alterum malum,
quod scilicet *nusquam invenerint requiem*: postremo,
quod *deprehensi fuerint ab hostibus suis inter an-
gustias*, ita ut nullum effugium ipsis pateret. Fuis-
set iam tristis conditio populi, degere trepide in
aliena terra. Nam scimus vitam precariam parum
differre a morte: nullae erant vicinae gentes, qui-
bus non exosi essent Iudaei. Quum ergo illuc con-
fugerent, fuit illud non leve malum. Sed quum
nusquam illis tranquilla esset sedes, accessit maior
indignitas, quam nunc exprimit propheta. Hoc vero
quasi postremum est malorum, dum cupimus fugere,
et trepide nunc in unam partem, nunc in aliam
deflectimus, incidere in manus hostium et ab ipsis
deprehendi ac si conclusi essemus inter parietes,
vel in aliquo angiportu, quemadmodum quidam vo-
cem hebraicam exponunt. Sequitur,

4. *Viae Sion lugentes a non venientibus* (ad
verbum: quia non sint qui veniant) *ad solennitatem*:
omnes portae eius solitariae (vastatae, שוממין), *sacer-*
dotes eius plorantes, virgines eius afflictae, et ipsa
amaritudo ei (hoc est, ipsa in amaritudine, ut vertit
Hieronymus).

Hic alteram doloris materiam refert Ieremias,
quod scilicet cessaret cultus Dei, ac si esset inter-
ruptus, imo videri posset extinctus in perpetuum.
Dicit ergo *vias Sion lugere, quia nemo ascendat ad*
dies festos. Hoc figurate dictum est. Scimus enim
non cadere sensum in ipsas vias. Sed propheta
hic tribuit sensum rei inanimatae. Et haec proso-
popoeia magis emphatica est, quam si totum popu-
lum induxisset lugentem. Caeterum hoc gravius
fuit, quum viderent Iudaei cultum Dei ita esse
collapsum, quam ubi videbant se vel orbatos liberis,
vel coniugibus viduatos vel spoliatos omnibus for-
tunis. Quanto enim pretiosior est nobis Dei cultus,
et quanto pluris censeretur meretur religio, in qua
aeterna animarum salus consistit, eo etiam durius
ac luctuosius est, videre ita dissipatam ecclesiam,
ut non colatur, neque invocetur amplius Deus.
Verum quidem est, cultum Dei non fuisse affixum

caeremoniis, quia Daniel non destitit Deum precari,
et exauditus fuit in illo exsilio non minus, quam
si venisset ad sacrificia cum pompa solenni, ut in
templo offerret: hoc quidem verum est, sed quoniam
non frustra instituit Deus haec exercitia pietatis,
ideo propheta a signis rem ipsam demonstrat. Quo-
niam ergo dies festi testimonium erant Dei gratiae
perinde ac si sublato vexillo vocati fuissent Iudaei,
et Deus illic medius inter ipsos apparuisset: ideo
ab ipsis externis symbolis propheta ostendit cultum
Dei quodammodo intercidisse. *Portae eius sunt soli-*
tariae, aut vastationes, sacerdotes in luctu, virgines
in afflictione, ipsa est in amaritudine. Hic autem
locus admonet, quum Deus ecclesiam suam affligit,
quamvis miserum sit videre iugulari homines in-
noxios, promiscue fundi sanguinem, occidi sine
discrimine sexus vel aetatis pueros et feminas,
quamvis etiam triste sit spectaculum domos spoliari
et diripi, et vastari agros, et omnia deformari,
tamen si haec omnia conferantur ad interitum cul-
tus Dei, locus, inquam, hic admonet debere nobis
videri levia. Etsi David tantopere deplorat (Psal.
42, 5) suam conditionem, quia a templo exsulat,
nec ducat catervas pro more suo, ubi non tantum
unus homo e sanctuario Dei eiectus fuit, sed ubi
ipsum sanctuarium fuit eversum una cum altari,
nulla sacrificia, nullae gratiarum actiones, nullae
laudes, denique nulla invocatio, hoc certe longe fuit
acerbius. Ergo diligenter notanda est haec pro-
phetiae lamentatio quum dicit *vias Sion lugere,*
quod nemo ad solennitatem ascendat. Quod sequitur
leviter praetereo: postea longius insistam in ipsis
rebus ubi progressi fuerimus ad finem usque nar-
rationis.

5. *Fuerunt inimici eius in caput: hostes eius*
feliciter egerunt, fuerunt in pace (של) *quia Iehovah*
afflixit eam super magnitudine scelerum eius: parvuli
eius profecti sunt in exsilium coram adversario.

Primo dicit *inimicos factos in caput*: qua voce
haud dubie intelligit imperium: et hanc loquendi
formam sumpsit a Mose. Sic enim habetur Deut. 28
(v. 13): *Eris in caput, et non in caudam eius, in*
loco sublimi, non obscuro. Dicit ergo *inimicos fuisse*
in caput, hoc est, dominatos fuisse. Et subaudi-
endum est illud antitheton, quod scilicet fuerint in
caudam, hoc est, fuerint quasi sub pedibus hostium
suorum. Dicit, *rursus hostes feliciter egisse*, nempe,
quia Iehovah afflixerit eam. Hic iam non lamenta-
tur pro vulgari more, hoc est, ut solent profani
homines: sed admiscet doctrinam luctui suo: et
ostendit Deum in illis rebus adeo turbulentis et
confusis apparere iustum iudicem. Revocat igitur
eos ad considerandam Dei manum ubi dicit ideo
feliciter hostes agere, *quia Deus ipsam afflixerit*.

Hieronymus vertit, quoniam Iehovah loquutus est: deduxit ab *הרה*, quod significat loqui, vel meditari. Sed satis apparet error, quemadmodum etiam hoc eodem capite paulo post. Minime igitur dubium est, quin sentiat propheta omnium malorum causam esse, quia Deus Iudaeos affligerit, idque propter magnitudinem impietatum vel scelerum. Iam ergo incipit ostendere non esse causam cur Iudaei absorbeantur moerore et desperatione: si modo interea probe cogitent unde proveniant mala. Incipit hoc modo ipsos revocare ad Dei iudicium: hoc quidem nondum sufficeret: sed postea subiicietur uberior consolationis materia. Caeterum singula videbimus suo ordine.

Heri coepimus exponere sententiam hanc, ubi dicit propheta, *inimicos Ierusalem fuisse in caput, et feliciter egisse*. Haec tentatio graviter percellere poterat animos fidelium, quum viderent hostes suos ita habere quasi in manu fortunam, ut vulgo loquuntur. Hoc enim perinde erat ac si Deus ostenderet se illis favere. Ergo propheta causam assignat, ne fideles desciscant a pietate et timore Dei, ubi dicit hoc totum manare ex iusta Dei vindicta, quod velit affligere suam ecclesiam: neque id solum, sed adiungit, *propter magnitudinem iniquitatum*. Profani enim homines interdum agnoscunt sibi esse negotium cum Deo: sed interea fremunt et existimant Deum esse iniustum et crudelem. Propheta igitur non tantum docet, Deum autorem esse calamitatis, quae acciderat, sed simul admonet, Iudaeos tali mercede dignos esse, non tantum quia deliquerint, sed quia addiderint peccata peccatis. Hoc enim significat *magnitudo iniquitatum*. Sed hanc sententiam paulo post repetet, et pluribus verbis: ideo satis est nunc attingere eius consilium. Hanc ergo ob causam dicit, *in captivitatem fuisse profectos parvulos coram adversario*. Nam haec etiam indignitas poterat exacerbare animos fidelium quum viderent tam duriter tractari non tantum pueros, sed etiam ipsos infantes. Nam semper homines existimant sibi esse iustam causam litigandi cum Deo: praesertim vero ubi in medium prodeunt pueri infantes, quis non diceret vindictam Dei modum excedere? si vult se ulcisci de hominum sceleribus, cur iram suam non continet adversus innoxios? Quid enim peccarunt miseri infantes? Propheta autem hic cohibet talem audaciam, et dicit Deum habere iustas causas cur vindictam suam extendat usque ad ipsos parvulos. Nunc sequitur,

6. *Et egressus est a filia Sion omnis decor eius: fuerunt principes eius tanquam cervi qui non inveniunt pascuum: et profecti sunt absque virtute coram persecutore.*

Calvini opera. Vol. XXXIX.

Continuat eandem sententiam. Dicit hic filiam Sion nudatam esse omnibus suis ornamentis. Seimus autem quanta fuerit illius populi dignitas, quemadmodum etiam Moses ut commendet magnitudinem gratiae Dei, exclamat, Quae gens tam inclyta sub coelo? quoniam ergo fulgebant in populo illo singularia Dei beneficia, fuit hoc tristius spectaculum, cernere urbem, quae ita pollebat summa gloria, spoliata omni decore et coopertam ignominia, ut postea videbimus. Dicit ergo *ablatus fuisse totum decorem filiae Sion*. Iam nihil opus est enumerare omnes species decoris vel gloriae urbis Ierusalem. Primo Deus elegerat illic sibi domicilium: deinde illic erat regnum sacerdotale, populus erat sanctus Deo, erat eius haereditas: Deus illic deposuerat foedus suum, omnes Iudaeos censebat in filiis suis, volebat etiam vicissim censi eorum pater. Quum ergo tot et tam praeclaris ornamentis fuissent locupletati, non mirum est quod deplorat propheta urbem illam esse spoliata omni suo decore. Iam adiungit *principes fuisse, quasi cervos famelicos*. Nam cervi, ut sunt agiles natura, si penuria ipsos urgeat, discurrunt quasi volarent. Quoniam ergo tanta est celeritas in illo animali, dicit propheta, principes qui ante solebant graviter incedere, et qui prae se ferebant magnam auctoritatem, fuisse veloces tanquam cervos famelicos, quia ipsi quoque laboraverint omnium rerum inopia. Subiicit *tandem profectos esse*, hoc est, fugisse *coram facie persecutoris absque virtute*: quibus verbis significat non ausos fuisse congrredi cum hostibus, sed adeo fuisse trepidos, ut fugerent, atque ita ostenderent se iam esse fractos et quasi exanimis. Sequitur,

7. *Recordata est Ierusalem diebus afflictionis suae et penuriae suae* (vel gemitus sui: alii vertunt, vel migrationis suae: deducunt enim quidam hoc nomen a *רר*, quod significat conqueri, vel migrare: ideo quidam vertunt exilium, vel migrationem, alii vero querimoniam: sed alii deducunt a *מרר*, quod interdum significat deficere: ideo transferunt inopiam vel indigentiam. Cur alii vertant iniquitatem nescio, et nulla est causa: recordata est ergo Ierusalem) *omnium desiderabilium suorum, quae fuerunt a diebus antiquis, quum caderet populus eius in manum hostis, et nullus auxiliator ei: viderunt hostes, subsannarunt* (vel riserunt) *super sabbato* (vel cessatione) *eius*.

Confirmat proximam sententiam quum dicit *Ierusalem recordatam fuisse desiderabilium suorum ex quo afflicta fuit Dei manu*, et reducta in extremam penuriam. Significat autem his verbis, quum Ierusalem esset in suo splendore, non satis reputasse Dei beneficia, quemadmodum Dei contemptores

ingurgitant quidquid ab eius liberalitate fluit, et interea non agnoscunt. Est enim ingratitudo tanquam abyssus quae absorbet omnem plenitudinem bonorum Dei. Significat ergo propheta, quum Ierusalem floreret opibus et copia rerum omnium, quum etiam esset ornata singularibus donis, fuisse quasi ebriam, neque considerasse, ut decebat, quae in ipsam contulerat Deus beneficia. Nunc autem ex quo redacta fuit ad inopiam, et in summas miseriae conclusa, *recordata est suorum desiderabilium*, id est, illius decoris, cuius paulo ante facta fuit mentio. Nam per desideria intelligit dona illa, quibus splendebat Ierusalem quantisper Deus se erga ipsam beneficium patrem ostendit. Miror cur omnes vertant: *Recordata est Ierusalem dierum*. Quidam recte exponunt, sed interea omnes consentiunt in mala versione. Atqui sensus satis perspicuus est, *Ierusalem recordatam fuisse desiderabilium, diebus afflictionis et indigentiae*, vel quemadmodum dixi, migrationis suae, aut querimoniae: quamquam non placet haec postrema expositio. Ego igitur vel de exilio, vel de penuria bonorum interpreter. *Dies autem afflictionis* clarius exprimit, nempe *quum caderet populus eius in manum hostis, nec quisquam esset auxiliator*. Nunc videmus quid velit propheta, nempe Ierusalem fuisse quasi expergefactam e suo veterino quum Deus eam afflxit. Nam sicut ebrii post saturitatem sic dormiunt in sua crapula, ut nihil sentiant, sed sint quasi semimortui: ita prosperitas inebriavit Ierusalem longo tempore: sed tandem experrecta sensit unde ceciderat. Quantisper ergo stetit in excelso illo gradu honoris non expendit Dei erga se indulgentiam: postquam autem nudata fuit omnibus bonis et serio afflicta, *tunc recordata est suorum desiderabilium*, hoc est, tandem coepit sentire quid perdidisset, quoniam exciderat a Dei gratia. Hinc autem colligere licet utilem doctrinam. Quod enim narrat propheta de Ierusalem, fere in toto humano genere cernitur. Sed cavendum est, ne etiam nobis conveniat. Deus enim nobis tantum vulgari more liberaliter nobiscum hactenus egit, sed dignatus est nos testimoniis favoris sui plus quam paterni: separavit nos ab incredulis, et voluit splendere in nobis sua beneficia. Nunc videndum est, ne simus stupidi, quantisper Deus liberalitatem erga nos suam prosequitur: quin potius discamus reputare quid valeant Dei beneficia, et in quem finem et usum spectent. Alioquin idem nobis continget quod hic dicitur de Ierusalem. Sero enim expergefacti sciemus nos fuisse felices quum Deus se ostendebat erga nos patrem. Videmus id fuisse ostensum in Adam primo homine. Nam quum Deus ornasset illum eximiis dotibus, non contentus sua sorte voluit se efferre ultra modum: postquam cecidit, et redactus est in extremam inopiam, tunc coepit agnoscere qualis ante fuisset,

et qualis coepisset esse a suo lapsu. Sed quia hoc prophetæ testimonium peculiariter convenit ecclesiae Dei, sciamus nos Ierosolymae exemplo doceri, ubi Deus prosequitur erga nos suam liberalitatem, aestimanda esse eius dona pro merito, ne sero tandem incipiamus agnoscere quam desiderabilis fuerit nostra conditio. Ergo in summa hic perstringit Ieremias socordiam populi, qui non agnovit quam optabilis esset sua conditio, donec privatus et spoliatus fuit omnibus bonis. Ideo dicit *a diebus antiquis*: quibus verbis forte significat diuturnum cultum beneficentiae Dei. Neque enim exiguo tempore Deus liberalis fuerat erga populum illum, sed continua serie prosequutus fuerat eundem favorem. *Quum ergo cecidit populus*, tunc gravior fuit miseria quum tam longo tempore florisset. Addit, *viderunt hostes, riserunt super sabbato eius*. Quamquam neque displicet nomen cessationis. Porro qui vertunt otium, vel corrumpunt, vel nimis obscurant sensum prophetæ. Et in voce cessationis etiam suberit ironia. Neque enim riserunt hostes simpliciter cessationem, sed cum ludibrio, quia tunc data illis fuit materia subsannandae religionis. Scimus sabbata populi iudaici semper odiosa fuisse profanis gentibus, et vexata etiam multis probis. Nam per ignominiam vocarunt Iudaeos sabbatarios. Et quum volunt ignominiose traducere totum cultum Dei, qui sub lege vigeat, nominant sabbata. Minime igitur dubium est quin gentes probrose obiecerint Iudaeis, ipsos sabbatum agere, Ecce, nunc tempus est colendi Dei. Et videmus etiam Deum perstringere Iudaeos eadem ironia quum dicit (Levit. 26, 43), Donec terra sabbata sua peregerit. Quum enim Iudaeis liceret per otium, ubi nulli hostes molesti erant, cultum Dei servare, violarunt sabbata impio contemptu. Quum ergo Dei cultus ita indigne fuisset ab ipsis neglectus, Deus dicit, Terra ipsa sabbatum colet loco vestro: quomodo? quia neque arabitur, neque frugem feret: cessationem illam vocat Deus sabbatum, sed non sine ironia. Mordet enim Iudaeos quoniam sabbata violaverant, quemadmodum Ieremias etiam cap. 17 illis obiecit. Ergo mihi probabile est iacta fuisse probra ab hostibus contra Iudaeos, quod liceret illis longum sabbatum et continuum agere, quum scilicet urbs ipsorum esset deserta, et quum nemo illic habitaret. Frigidum enim illud esset, hostes risisse super cessatione eius. Usus procul dubio fuisset alia voce propheta, nisi propositum ei fuisset notare blasphemiam hostium adversus cultum Dei. *Hostes ergo viderunt, et riserunt super eius cessatione*, sed quam vocarunt probrose sabbatariam. Sequitur,

8. *Peccatum peccavit Ierusalem* (hoc est, scelerate egit), *propterea in migrationem* (vel commotionem) *facta est* (hoc est, reddita fuit instabilis): om-

nes qui honore eam prosequerantur, spreverunt eam (aut vilipenderunt), quia viderunt turpitudinem (aut foeditatem) eius: etiam ipsa gemens, et conversa est retrorsum.

Hic clarius et vehementius exprimit propheta quod breviter attigerat, nempe quidquid patiebantur Iudaei, provenire a Dei vindicta, et dignos esse talibus poenis, quia non leviter tantum deliquerant, sed coacervarant sibi horribile iudicium, quando modis omnibus sese proiecerant ad impietatem. Haec summa est, unde colligimus, prophetam non composuisse hoc carmen, ut lugeret cladem suae patriae, sicuti solent profani homines. Exemplum profanae lamentationis est apud Vergilium ¹⁾,

Venit summa dies, et ineluctabile tempus
Dardaniae: fuimus Troes: fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit: incensa Danaï dominantur in urbe.

Sicuti etiam repetit aliis verbis eandem sententiam ²⁾:

O patria, o divum domus Ilium, et inclyta bello
Moenia Dardanidum: ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit.

Luget illic cladem Troiae: sed conqueritur de saevitia Dei. Ferum Iovem appellat, quia efferatus erat ipse: et tamen loquitur sacerdos Apollinis Panthus. Videmus ergo ut increduli quum lugent suas clades, evomant simul blasphemias contra Deum, quia se ipsos exasperant ad dolorem. Longe differt haec querimonia prophetae a tali et tam impio luctu. Nam ubi deplorat miseras populi sui, simul adiungit Deum iustum esse vindicem. Non ergo accusat Deum saevitiae, aut nimii rigoris, sed populum admonet, ut sese humiliet coram Deo, et fateatur se omnia illa mala iuste perpeti. Admiscent quidem interdum quasdam voces etiam increduli, ubi videntur dare gloriam Deo, quas apparet esse evanidas. Statim enim redeunt ad suam contumaciam. Aliquando sunt medii, quemadmodum, *precibus si flecteris ullis*. Illic expostulant cum Deo, ac si esset surdus ad servorum suorum vota. Prosiliunt tandem in apertas blasphemias ³⁾,

Postquam res Asiae, Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis.

¹⁾ Aeneidos lib. II. 324.

²⁾ *Ibid.* 241. *Verum fallitur autor in repetendo eodem versu.*

³⁾ *Ibid.* III. 1. *Operae pretium facturi nobis videmur insertis h. l. versibus qui in exemplari gallico leguntur.*

Voyci le iour, le temps dernier, et l'heure
Que Dardanie, encores qu'elle pleure,
Pleurer ne peut assez suffisamment.
Troye a esté, et nous semblablement

Vocant gentem, quae excisa fuerat indignam tali supplicio: vocant gentem immeritam. Nunc ergo tenemus quale sit discrimen inter incredulos et filios Dei. Nam commune est omnibus lugere in rebus adversis: sed finis luctus est contumacia: quae tandem prorumpit in furorem, ubi increduli sua mala sentiunt, et se interea non humiliant coram Deo. Atqui fideles non obdurescunt in luctu suo, sed descendunt in se ipsos, et examinant suam vitam, et sponte coram Deo se prosternunt, ac subeunt voluntariam damnationem, et fatentur Deum esse iustum. Nunc ergo videmus quomodo defendenda sit nobis calamitas ecclesiae, nempe ut redeamus ad hoc principium Deum esse iustum vindicem, neque sumere poenam de vulgaribus delictis duntaxat, sed de plurimis et maximis sceleribus: et si redigat nos ad extrema quaeque, id fieri propter scelerum nostrorum magnitudinem, quemadmodum etiam fatetur Daniel. Neque enim uno verbo pronuntiat, populum dignum esse exsilio, et poenis illis, quas patiebatur: sed accumulat plures voces. Peccavimus, impie egimus, scelerate egimus, fuimus transgressores, inquit. Non potest sibi satisfacere propheta in illa congerie, quia videbat etiam qualis fuisset impietas populi, et quam furiosa obstinatio non paucis annis, sed per longum illud tempus, quo admoniti fuerant a prophetis. Neque tamen respuerant, sed prolapsi semper fuerant in deterius. Talis est igitur ratio huius loci. Dicit *factam fuisse commotionem*, hoc est, deiectam fuisse a patria. Videtur subesse tacita antithesis inter quietem, quae promissa fuerat Iudaeis, et inter vagum illud et erraticum exsiliium. Quemadmodum enim vidimus, non tantum exsularunt Iudaei, sed nusquam fuit tranquilla statio. Fuit haec etiam commotio. Quamquam referri posset ad maledictionem legis, quod fuerint in commotionem, quia increduli etiam concusserint caput super eos. Sed nomen *נִדָּה* proprie referri debet ad exsiliium illud, ubi fuerunt Iudaei

Fusmes Troyens, et des Troyens aussi
L'extreme gloire a duré insqu'icy:
Mais Iuppiter, qui nous est cruel Dieu,
En Grece a tout transporté de ce lieu:
En la cité qui brulse se sont mis,
Et la Seigneurs en sont les ennemis.

*

Povre pays, o pays miserable,
O Iliou, maison tant honorable,
Des plus hauts Dieux: murailles et rampars
Dardaniens, dont le haut los espars
Est en tous lieux par guerre rude et forte,
Mais Dieu cruel en Grece tout transporte.

*

Quand les hauts Dieux selon leur fantasie
Eurent ainsi les richesses d'Asie,
Le Roy Priam et sa gent de tout poinet
Mis à l'envers ne le meritant point.

instabiles et vagi. Dicit *spretam fuisse*, et probo habitam *Ierusalem ab omnibus qui prius dignati fuerant aliquo pretio et honore*. Hoc etiam gravitatem mali non parum amplificat, quod reiecta fuerit ■ suis amicis, apud quos antea in pretio et veneratione fuerat. Ratio subiicitur, *quoniam viderunt nuditatem eius*, sed proprie significat turpitudinem vel ignominiam. Tandem subiicit quod *ipsa etiam gemuerit, et conversa fuerit retrorsum*, id est, quod fuerit oppressa dolore, ita ut nulla esset spes remedii. Converti enim retrorsum tantundem valet atque deiici omni spe restitutionis. Nunc sequitur,

9. *Ignominia eius in fimbriis eius, non est recordata finis sui: et descendit mirabiliter, nemo consolator ei: vide Iehovah afflictionem meam, quia magnifice se effert hostis* (ad verbum, magnificatus est hostis).

Hic continuat, meo iudicio, eandem sententiam. Dixerat in fine proximi versus conspectam fuisse turpitudinem Ierosolymae, nunc dicit *fuisse in ipsis fimbriis*. Videtur alludere propheta ad menstrua mulierum, quibus dum laborant, occultant illam foeditatem, quantum in se est. Sed si profluvium tale sit, ut natura succumbat, vestes replentur: diffluit tabes illa vel sanies. Denique significat propheta, non vulgari modo fuisse foedatos Iudaeos, sed ita fuisse afflictos, ac si mulier non contineret sua menstrua, quin diffuant, atque appareant in fimbriis, ac si madefacta esset sua sanie. Hic est prophetae sensus. Interpretes existimant Ieremiam loqui de sceleribus populi, sed falluntur. Ego itaque non dubito haec omnia referri ad poenam. Dicunt foeditatem fuisse in fimbriis, quia populus impudenter sese prostituerit ad omnia flagitia: deinde non recordatum fuisse finis sui, quia prorsus desipuerit: quemadmodum dicitur etiam in cantico Moysis (Deut. 32, 29), *Utinam saperent! o si saperent, et providerent finem suum*. Sed quisquis propius expendet consilium prophetae, mihi facile subscribet, non agi de culpa, sed potius de poena. Propheta igitur dicit ignominiam fuisse in fimbriis, quia non potuerint Iudaei occultare suum dedecus. Verecundia enim facit, ut homines saepe mala sua intus, et tacite devorent, quia pudet eos se exponere ludibriis hostium. Sed propheta dicit iam non posse occultas esse miseras populi, quin omnibus appareant, quemadmodum si mulier laboret tali profluvio, ut sanies redundet usque ad extremas partes vestium. Et quum dicit *non esse recordatam sui finis*, ita expono, fuisse Iudaeos desperatione obrutos, ut animos non attollerent ad Dei promissiones. Nam est hoc vulgare solatium, et quod sensus etiam naturae nobis dicat, in extremis malis respirare, et extendere nostram cogitationem longius. Atqui non

semper nos urgebit miseria: continget aliqua mutatio in melius. Quoniam ergo solent homines hoc modo se fulcire in rebus adversis: dicit Iudaeos *non fuisse recordatos finis sui*, hoc est, ita fuisse dementatos suo moerore, ut obstupescerent, neque quidquam sperarent in futurum tempus. In summa his verbis designat extremam desperationem, quia obstupefacti fuerunt Iudaei, ita ut mentes suas non possent erigere in bonam spem. Causa etiam exprimitur, *quia descenderint mirabiliter*, hoc est, quia deiecti fuerint prodigioso quodam modo. Nomen hic ponitur vice adverbii: פלאים ponitur hic in masculino genere, aliquando פלאות dicitur, sed eodem sensu. Ad miraculum ergo dicit Iudaeos fuisse demersos. Sed per miraculum intelligit prodigium. Accipitur enim in malam partem. *Mirabiliter ergo descendit Ierosolyma*, unde factum est, ut succubuerit suis miseriis, neque animum suum ad spem aliquam convertat, neque attendat ad alium finem: sed obtorpeat in suis miseriis, quemadmodum solent homines desperati, et qui existimant actum esse de salute sua. Repetit quod ante dixerat, *neminem fuisse consolatorem*. Haec diligenter notanda sunt, quia hodie Satan nos ad desperationem sollicitat variis modis. Iam ut nos avertat ab omni fiducia gratiae Dei, proponit extremas calamitates. Ubi autem moeror sic sensus nostros occupat, ut non affulgeat nobis spes gratiae, nascitur ex illo immodico dolore intemperies, quae nos abripit in furorem. Hinc fit, ut obstrepamus et postea tumultuemur contra Deum. Quoniam ergo hodie suppetit Satanae materia ad nos turbandos, ut succumbamus doloribus: tenenda est haec doctrina prophetarum, Ierusalem scilicet quae vera erat et unica ecclesia Dei tunc in mundo, fuisse tot et tantis malis obrutam, *ut non recordaretur finis sui*. Hoc quidem de externa specie intelligi debet. Neque enim dubium est, quin Deus sustinuerit animos piorum, et quin semper lenierit ipsorum dolorem, ut ad finem suum attenderent. Sed refertur ad vulgus ipsum, deinde ad externam speciem quod dicit propheta, *Iudaeos non recordatos esse finis sui*. Nunc hortatur ipsos ad precandum et verba etiam suggerit. Loquitur enim quasi in omnium persona, *Vide Iehovah afflictionem meam, quia sese magnifice extulit hostis*. Quanquam propheta hic repraesentat ecclesias, tamen non dubium est quin pro suo officio hortetur ad bene sperandum, et ad precandum illos animet. Neque enim concipi potest vera et seria precatio sine fiducia. Ubi enim gustus gratiae Dei nobis periiit, fieri non potest ut ex animo precemur. Solae autem sunt promissiones, ex quibus possumus gustare paternam Dei bonitatem. Ergo dubium non est quin propheta hic Iudaeis promittat certam salutem, modo se ad Deum convertant, et statuunt, ac certo persuasi sint, illum fore liberatorem. Nunc ergo videmus qualis sit

vera ratio docendi, nempe dum humiliantur homines, et illis proponitur iusta sua damnatio, deinde animantur ad bene sperandum, et porrigitur etiam illis manus, ut Deum invocent, nec dubitent in extremis suis malis ab ipso auxilium non modo sperare, sed etiam flagitare. Hunc ordinem tenuit propheta, ut discamus in rebus adversis semper descendere in nos ipsos, et agnoscere iustum reatum: deinde ubi demersi fuerimus, etiam discamus animos nostros erigere fiducia, ut inde nascatur invocatio, in qua posita est nobis salus. Unum mihi exciderat: propheta ut gratiam impetret, dicit, *hostes magnifice se efferre*. Et hoc diligenter notandum est, quia quod videtur nobis occasionem dare desperandi, potius nos ad bene sperandum animare debet, nempe quum hostes insolescunt, et sese diabolica arrogantia efferunt, et nobis insultant. Quo maior ergo est illorum et minus tolerabilis superbia, eo maiore fiducia invocare Deum licet: quia non frustra dictavit nobis spiritus sanctus hanc formam, quod scilicet Deus propitius nobis erit quum hostes ita magnifice egerint, hoc est, quum ita sine modo superbierint, et se intemperanter proiecerint ad omnem contemptum. Sequitur,

10. *Manum suam extendit hostis ad omnia desiderabilia eius: quia vidit gentes, quum ingressae sunt sanctuarium ipsius, de quibus praeceperas, ne ingrederentur in congregationem tibi* (hoc est, quae tibi sacrata est).

Iterum deplorat propheta profanationem omnium sacrorum. Haec autem querimonia, ut dixi, ex acerbissimo dolore profecta fuit: quia etsi triste esse debuit fidelibus, eiici omnibus fortunis, vagari in exilio, et premi rerum omnium penuria: tamen hoc debuit esse molestius, videre templum Dei polui, probris affici totam religionem. Hanc ergo cladem rursus deplorat propheta quum dicit *hostes manum suam extendisse contra omnia desiderabilia*. Est enim desideria vel desiderabilia non intelligit opes, non intelligit quicquid pertinet ad statum terrenae et caducae vitae: sed thesaurum illum inaeestimabilem, quem deposuerat Deus apud electum populum. *Extendit ergo manum hostis* contra altare, contra mensam, contra arcam foederis, contra omnia vasa sacra. Iam augetur indignitas, *quod scilicet viderit Ierosolyma gentes ingredi in suum sanctuarium*. Est enim relativus feminini generis. Sed sanctuarium Ierosolymae hic vocatur ipsum templum Dei, quia tametsi proprie loquendo erat unum Dei sanctuarium: simul tamen erat populi, quia Deus non propter aliquam suam utilitatem voluerat sibi exstrui templum: spectabat potius salutem populi sui. Vere igitur sanctuarium populi dicitur, quod Deus sibi sacraverat. Et postea rursus indignitatem au-

get, *quod Deus prohibuerat gentes illas ab ingressu sanctuarii*. Atqui illuc perruperant violenter, neque tamen colendi Dei causa ingressi fuerant, quoniam volebat illos eiectos a sancta congregatione: sed irruperant in congregationem, ut templum violarent, ut etiam prosternerent totum Dei cultum, et constituerent omnibus ludibriis religionem.

11. *Totus populus eius gementes, quaerentes panem, dederunt desiderabilia sua* (hoc est, quicquid habebant pretiosum) *pro cibo ad revocandum animam: vide Iehovah, et adspice quia facta sum vilis* (aut, contempta).

Hic conqueritur propheta omnes cives Ierosolymae fuisse in continuo gemitu ob inopiam et famem. Primo dicit, *omnes fuisse gementes*, quia nomen populi est collectivum, ideo utitur plurali numero, נִאֲחָזִים. Dicit ergo *omnes esse in gemitu*: sed rationem simul exprimit, quod quaerant panem. Hoc quidem esset omnibus commune, cibum appetere: sed hoc verbo significat extremam inopiam: quasi diceret ipsos mendicasse. Comparat igitur mendicis, qui circumeunt huc atque illuc ad cibum petendum. Dicit etiam *dedisse quaeque pretiosissima pro cibo, ut reficerent animam*. Hic clarius exprimitur fames, quia dicit quodammodo passos esse deliquium. Alii vertunt, Ad refocillandam animam, quod etiam non male convenit. Sed voluit haud dubie propheta notare quasi vitae defectum, quum dicit *eos dedisse quicquid habebant pretiosum*, ut possent animas suas revocare a morte scilicet in vitam. Sequitur precatio, *Vide Iehovah, et adspice, quia facta sum vilis*. Diximus hesternae lectione querimoniae a spiritu Dei fuisse dictatas, quae fideles humiliarent, et simul erigerent ad bonam spem, et aperirent etiam ianuam precibus. Alioqui dum homines sibi indulgent in moerore, se ipsos excruciendo, simul exasperant: et deinde ex fervore accenditur quaedam vesania. Ergo propheta ut temperet impetum doloris, et fervorem impatientiae, hic revocat iterum fideles ad precandum. Quum autem rogat Ierosolyma, *ut Deus videat, et adspiciat*, in hac duplicatione subest emphasis: et ratio etiam hoc melius declarat, quod scilicet *facta fuerit vilis*: ubi ecclesia nihil aliud Deo proponit, quo flectatur ad misericordiam, nisi suas miseras. Non ergo profert in medium sua obsequia, sed tantum deplorat suas miseras, ut ita sibi favorem apud Deum conciliet. Sequitur,

12. *Non ad vos omnes qui transitis per viam? Adspicite, et videte an sit dolor sicut dolor meus, qui factus est mihi, quia afflixit me* (vel, dolore affecti) *Iehovah in die excandescitiae irae suae*.

Principium versus varie exponitur: quidam interrogative legunt, Nihil ad vos, qui transitis per viam? alii simpliciter, Video me non esse vobis curae, nihil ad vos dolor meus: alii subaudiunt, grave aut molestum ne sit. Alii autem, ne sit super vos, hoc est, ne idem vobis eveniat quod mihi: ut sit deprecatio iuncta blanditiis. Placet mihi interrogatio, *Non ad vos omnes qui transitis per viam?* saepe enim omittitur litera ה quae est nota interrogantis. Sed si placeat affirmative legere, non male etiam conveniet sensus, Nihil ad vos qui transitis per viam, quasi inter suas lamentationes defleat Ierusalem eos omnes, qui transeunt, non tangi vel ulla misericordia, vel ullo doloris sensu. caeterum compellat *omnes transeuntes viam*, quo melius exprimat cladis suae magnitudinem. Si enim sermonem dirigeret ad solos vicinos, non esset tanta vehementia: sed ubi homines incognitos alloquitur, hoc modo ostendit tantam esse cladis magnitudinem, ut ad sympathiam movere debeat etiam remotissimos quosque homines, qui tantum iter faciunt. Rogat autem, *ut adspiciant et videant*. Invertitur ordo, quia prius dixerat, Vide Iehovah et adspice. Illic Deum rogabat Ierosolyma, primum ut oculos coniceret ad suas clades videndas, deinde ut attente eas consideraret. Nunc autem alio sensu dicit, *adspicite et videte*, hoc est, attenti sitis ut vobis perspicua sit mea calamitas, quae aliqui posset vos magna ex parte latere. *Adspicite an sit dolor*, inquit, *sicut dolor meus*. Addit, *qui factus est mihi*. Quidam active exponunt, Quem intulit mihi Iehovah. Sed rectior est altera versio, qui propius accedit ad verba. Hieronymus vertit, Qui me vindemiavit: et עלל significat etiam vindemiare, nec volo refutare illam interpretationem. Sed quod sequitur idem Hieronymus male vertit, sicuti prius. De quo loquutus est Iehovah, inquit. Nam putavit deduci hanc vocem ab רגה, ut dictum fuit, quum sit ארה, sicuti patet ex litera ר. Non dubium igitur est, quin ecclesia significet Deum autorem esse illius doloris, quem deplorat. Et id cognitu necessarium est, ne intemperanter homines abripiantur post luctum, sicuti saepius contingit. Ipsa enim Dei maiestas fraenum nobis iniicit, quum sentimus nobis cum ipso esse negotium. Non sufficeret quidem haec simplex et nuda cogitatio, quemadmodum dictum fuit, ubi sentiunt profani homines infigi sibi ■ Deo plagas, obstrepere adversus eum: et tamen est hoc principium tolerantiae et modestiae, ubi ad Deum ipsum respicimus. Hac igitur ratione dicit Ierosolyma se ■ Deo fuisse afflictam. Et adiungit, *in die excandescitiae irae suae*. Hic atrocem Dei vindictam exprimere voluit propheta, quum ponit *excandescitiam irae*. Vertunt alii furorem חרון: sed quoniam nomen furoris est nimis asperum, non male convenit nomen *excandescitiae*. Tenemus

tamen prophetae consilium, quod scilicet horribilis fuerit illa Dei vindicta, ac si ira eius flagraret contra Ierosolymam: et id melius confirmatur proximo versu.

13. *E sublimi misit ignem in ossa mea, et dominatus est in ipso* (est mutatio numeri, refertur quidem ad ossa, sed perinde est ac si diceret, dominatus est ignis in unoquoque ossium), *extendit rete suum pedibus meis, convertit me retrorsum, dedit me* (reddidit me, vel posuit) *vastam* (vel desolatam), *toto die dolentem* (vel infirmam).

Continuat eandem sententiam propheta, quod scilicet saevierit vindicta Dei gravissimo impetu contra Ierosolymam. Sed metaphorice dicit *emissum fuisse ignem in ossa sua*. Qui ossa interpretantur arces munitas, enervant quodammodo sententiam prophetae. Proprie igitur accipio ossa quasi dixisset penetrasse usque ad intimas partes ignem Dei. Nam haec ratio loquendi frequenter occurrit in scriptura. Per ossa notatur robur et virtus: ideo David aliquando deplorat turbata fuisse ossa sua, et contremuisse (Psal. 6, 3). Dicit etiam Ezechias in suo cantico (Isa. 38, 13), Quasi leo contrivit ossa mea. Eodem sensu nunc dicit propheta *ignem emissum fuisse a Deo, qui in ossibus dominaretur*, hoc est, qui non tantum exureret cutem et carnem, sed ossa etiam ipsa consumeret. Nam דרר significat etiam tollere vel accipere. Sed quia magis recepta est superior expositio eam libenter sequor, quod scilicet *ignis dominatus fuerit in ossibus*. Iam addit alteram similitudinem, *quod Deus rete expanderet coram pedibus suis*, et ita abstulerit omnem elabendi viam. Significat se illaqueatam fuisse (loquitur enim Ierosolyma) iudicii Dei, ita ut constrieta fuerit in ruinam, quemadmodum si cecidisset in plagas vel laqueos. Ponit tertio *se fuisse vastatam toto die, ut assidue doleret*. Per totam diem notatur continuum tempus. Dicit igitur se doluisse absque fine et modo, quoniam abrepta fuerat plagis Dei retrorsum, et consumpta fuerant ossa igne coelesti. Nam particula etiam מררם emphatica est, quia propheta intelligit fuisse non vulgarem ardorem, neque humanum. Nam quod Deo tribuitur, superat quidquid humanum est vel terrenum. Perinde est igitur ac si diceret tale esse genus vindictae, quod repraesentet horribilem Dei potentiam, quia perinde est ac si Deus e coelo fulminaret. Nunc tenemus sensum verborum. Sequitur,

14. *Ligatum est* (hic vertit Hieronymus, vigilavit: nam hallucinatus est in puncto duntaxat נשקר, et legendum est נשקר, quia est punctum sinistrum, quod significat ligare: ligatum est igitur) *iniquitatum mearum in manu eius, implicitae sunt*

(vel perplexae), *ascenderunt super collum meum: corruere fecit* (vel debilitavit) *robur meum: dedit me Dominus in manus eorum* (est in regimine, et tamen nulla sequitur additio quae respondeat: sed apparet aliquid esse subaudiendum: in manus ergo hostium) *ex quibus non potero surgere.*

Hic Ierosolyma iterum fatetur Deum iuste excanduisse. Adscripserat vindictae Dei, quae perpetiebatur mala: sed causam iracundiae nunc exprimit. Dicit igitur *iugum iniquitatum suarum ligatum esse in manu Dei*. Quamquam verba reddunt interpretes, tamen non attingunt prophetae mentem, quia non expendunt continuam metaphoram. Tenenda igitur sunt duo membra, quod scilicet manus Dei teneat iugum ligatum, deinde quod idem iugum sit implicitum collo Ierosolymae: quemadmodum si agricola, postquam iugum alligavit cornibus boum retineat habenam, et implicet etiam manui suae, ita ut boves non modo excutere iugum e suis cornibus non possint sed cogantur etiam obedire manui, quae tenet ipsas habenas. Sic etiam dicit iugum iniquitatum suarum esse implicitum. Ego inquit, sustineo iugum, sed implicitum et ita colligatum, ut non possit excuti: deinde utenque ferociam vel calcitrem, Deus tenet iugum illud ligatum in manu sua, ut me coerceat. Nunc ergo videmus quorsum tendant prophetae verba, quod scilicet merito excanduerit Deus adversus Ierosolymam, et tanta severitate usus fuerit. Interea exprimitur atrocitas poenae, quamlibet iusta sit, quia ab una parte conqueritur Ierosolyma iugum impositum esse collo suo, et implicitum ac perplexum: deinde esse ligatum in manu Dei, ac si diceret se ita constringi, ut nulla sit relaxatio. Ab una igitur parte gravitatem suae cladis luget, sed rursum fatetur se fuisse promeritam quod patitur: et ita se ipsam accusat, ne quispiam putet illam obstrepere Deo, quemadmodum fieri solet in luctu. Adiungit, *Corruere fecit*, vel debilitavit. כשל significat impingere, est in Hiphil, ut satis notum est. *Debilitavit ergo virtutem meam, dedit me Dominus in manus hostium*, e quibus non potero surgere, hoc est, ita me subiugavit et prostravit sub hostium manu, ut nulla sit spes surgendi. Si quispiam interroget, Quorsum igitur precata est, et iterum saepius precabitur? Hic quum negat se posse surgere, id referri debet ad externum statum. Interea non excludit gratiam Dei, quae superat omnes humanas rationes. Dicit igitur secundum sensum carnis se esse desperatam, quia nulla sit amplius surgendi ratio. Sed interim non desperat, quin Deus tandem facturus sit incomprehensibili sua virtute, ut exsurgat ab illa exitiali ruina. Et haec loquendi ratio tenenda est: spes enim videt quae sunt abscondita. Sed interea loquuntur ex communi sensu etiam fideles, et

quum videntur desperare, respiciunt quod potest cadere sub mentis suae iudicium vel rationem. Sic ergo dicit nunc Ierosolyma se non posse surgere, nempe nisi Deus virtutem insolitam proferat, et quae superet omnes humanas rationes. Sequitur,

15. *Calcavit omnes fortes meos Dominus in medio mei: vocavit super me diem* (hoc est, edixit statum diem: alii vertunt congregationem: et מועד tam coetum ipsum significat, quam condictum tempus) *ad conterendos adolescentes meos* (vel electos): *torcular calcavit Adonai super virginem* (vel puellam), *filiam Iehudah.*

Primo dicit *calcato* fuisse omnes fortes suos. Scimus autem quantopere confisi fuerint Iudaei suis viribus usque dum prorsus fuerunt deiecti. Quum igitur tanta superbia inolescercnt contra prophetas, hinc maior doloris causa, quum Ierosolyma ipsa vidit se destitui omni praesidio, et fortes illos fuisse calcatos. Dicit *in medio mei*. Et hoc notandum est, quia si cecidissent in acie, si deprehensi fuissent in agris ab hostibus, hoc non adeo fuisset grave: sed in medio sinu urbis ita prosterni, id vero signum fuit coelestis vindictae. Videmus nunc hanc circumstantiam loci non esse supervacuam quum dicit Ierosolyma *omnes fortes fuisse prostratos in medio sui*. Iam dicit *tempus fuisse condictum, quo Deus contereret omnes electos*, vel *adolescentes eius*. Si cui placeat nomen מועד accipere pro congregatione, non admodum repugno: tamen non mihi placet sensus ille, quia videtur esse coactus. Melius ergo quadrat *vocatum fuisse tempus*, hoc est, diem fuisse divinitus edictum ad omnes robustos conterendos. Utitur deinde alia metaphora, *quod Deus calcaverit torcular super filiam Sion*. Haec etiam translatio alibi occurrit, sicuti Isaiae 63. cap. Quis est iste qui egreditur ex Edom? et cur rubicundae sunt vestes eius? miratur enim propheta quomodo prodeat Deus sanguinolentus e terra Edom. Respondet Deus, *Torcular calcavi solus: quia scilicet ultus fuerat iniurias populi sui*. Scimus enim Idumaeos semper fuisse infensos miseris Iudaeis. Ergo Deus ut ostendat se esse ecclesiae vindicem, dicit se venire ex Edom, et esse adpersum, imo madefactum sanguine. Quemadmodum si quis rubicundus sit vino, ubi in torculari laboraverit: ita etiam hoc loco. Ad haec vidimus ultimo capite Ieremiae Babylonem fuisse quasi aream. Est quidem alia metaphora, sed quae optime praesenti respondet. Quemadmodum ergo dicitur Deus triturare, vel flagellare, ubi terram aliquam affligit: ita etiam dicitur calcare torcular, sicuti hoc loco. Sequitur,

16. *Propter id ego plorans: oculus meus, oculus meus descendunt aquae* (hoc est, defluit in aquas), *quia remotus est a me consolator, qui animam revocet* (vel recreet animam *כושֵׁב*), *fuere filii mei desolati, quia praevaluit hostis.*

Multis verbis describit clades Ierosolymae. Sed mirum non est cur propheta sic extenderit sermonem. Scimus enim eos qui graviter premuntur, nunquam sibi satisfacere in luctu et lamentationibus. Praecipue si reputamus quanta fuerit atrocitas malorum, non videbitur nobis verbosus propheta, neque haec eius prolixitas erit nobis fastidio. Nam si quis comparet florentem statum Ierosolymae cum illa deformi ruina, quam propheta luget, certe nulla verborum congeries satis exprimet id quod est in re ipsa: imo quamvis in speciem hyperbolicae sint loquutiones, tamen non superarunt rei magnitudinem. Hoc breviter dictum oportuit, ne quis fastidiat tam varios loquendi modos quibus propheta utitur, quum tamen semel posset dicere Ierosolymam esse perditam. Dicit, *super hoc ego flebo*: sustinet semper mulieris personam. Loquitur enim ipsa Ierosolyma, non autem Ieremias. *Ego igitur super hoc flebo: oculus meus, oculus meus descendet in aquas.* Alii vertunt descendit aquae ex oculis meis. Sed nimis diluta est illa expositio. Ego itaque non dubito, quin dicat Ierosolyma oculos suos fore tanquam fontes. Loquitur quidem in singulari numero, sed bis repetit, *Oculus meus, oculus meus descendet* ac defluet tanquam aquae, hoc est ac si essent duo fontes. *Quoniam a me alienatus est, vel procul a me factus est consolator, qui recreet animam.* Significat his verbis se deficere, et quasi evanescere: interea neminem adesse, qui solatium adhibeat, quo possit anima refocillari: quemadmodum ante visum fuit, inter extrema mala hoc merito censer, ubi nullus est amicus, qui pro humanitatis officio studeat moerorem levare. Iterum igitur hanc querimoniam repetit Ierosolyma. Dicit *etiam omnes filios suos fuisse perditos, quoniam hostis praevaluerit.* Sequitur,

17. *Expandit Sion in manibus suis* (id est manus suas: vel composuit manibus suis: alii vertunt, confregit), *nullus consolator ei: mandavit Iehovah super Iacob per circuitus eius adversarios eius: facta est Ierusalem in abominationem inter ipsos* (vel tanquam immunda, vel menstruata: *נְרָה* enim vocatur mulier menstruata apud Mosen).

Primo dicit propheta *Ierosolymam expandisse manus*, in signum moeroris, vel ut ab omni parte accerseret amicos suos, quemadmodum ubi volumus ad commiserationem commovere homines, expandimus

brachia. Miror quid venerit quibusdam in mentem, ut dicerent Ierosolymam fregisse panem suis manibus. Hoc est nimis puerile: et qui vertunt fregisse suis manibus, etiam si intelligant manibus complodere: tamen dura est illa loquendi forma. Retineo igitur proprium sensum, *quod expanderit Ierosolyma suas manus.* Significat etiam *פָּרֵשׁ* dispergere: sed haud dubie intelligit propheta expansionem manuum, quemadmodum si diceret Ierosolymam instar esse mulieris lugentis suas clades, et undique advocantis amicos suos, ut aliquid solatii accipiat. Et ex contextu licet colligere hunc esse prophetae sensum, *Sion*, inquit, *expansis manibus advocat amicos: atqui nullus est ei consolator.* Haec enim coniunctim legenda sunt, *quod expanderit Sion manus suas*, et tamen nemo responderit qui levaret solatio eius moerorem. Sequitur, *Iehovah mandasse super Iacob per eius circuitus, ut adversarii ita eum affligerent.* Rursus propheta admonet non humanitus haec mala contigisse, sed quia Deus obstinatam populi impietatem hoc modo punire voluerit. Itaque ne evomant suum dolorem Iudaei adversus Chaldaeos quemadmodum fieri solet, revocat eorum mentes ad ipsum Deum, et dicit Chaldaeos, quamvis crudeliter saeviant, nihil tamen agere proprio motu, sed Dei mandato. Adiungit, *per circuitus*, ut agnoscant Iudaei nullum esse effugium, quia Deus teneat ipsos conclusos. Nam possumus multis modis elabi ex manibus hominum: sed ubi Deus nobis infensus est, frustra captabimus omnes latebras. Subterfugia igitur propheta docet nihil prodesse Iudaeis, quoniam Deus omni ex parte ipsos constrictos teneat. Tandem dicit *Ierusalem fuisse quasi mulierem menstruatam*, vel fuisse in abominationem. Nam *נְרָה* accipitur etiam pro immunditia et abominatione. Est substantivum nomen saepe: et libenter ita interpretor, quod Ierusalem fuerit reputata tanquam sordes: quasi diceret propheta, ideo nihil fuisse humanitatis, vel moderationis in hostibus quia Iudaei non sunt habiti hominum loco, sed tanquam quicquiliae vel tanquam foetidae aliquae sordes. Caeterum, si id contigit veteri ecclesiae, ne miremur si etiam hodie nobiscum severius quam optemus agat Deus. Est quidem hoc valde acerbum, videre sic afflictam ecclesiam, ad impii insultent eius cladibus, et filios Dei esse tanquam ramenta et spurcietim mundi. Sed feramus patienter hanc nostram conditionem: et quum ita contumeliose ab hostibus tractamur, sciamus Deum poenas de nobis exigere, et ipsos impios nihil agere nisi Dei impulsu quia hoc modo vult examinare fidem nostram, adeoque se ostendere iustum iudicem: quia si reputemus quam variis modis, et quam obstinate provocaverimus eius iram, non mirabimur si etiam hodie sumus quasi in abominationem, et quasi anathema. Sequitur,

18. *Iustus ipse Iehovah, quia os eius exacerbavi. Audite aedum omnes populi, videte dolorem meum: virgines meae, et adolescentes mei profecti sunt in captivitatem.*

Iterum agnoscit Ierosolyma, et clarius exprimit se dare iustas poenas. Prius confessa fuit Dei mandato hostes ita crudeliter saevire, sed oportuit rursus causam illius saevitiae notari, nempe quod nimis diu iram Dei provocaverat. Primo dicit *Deum iustum esse quoniam exacerbaverit os eius*. Per *os Dei* intelligitur doctrina prophetica, ut satis notum est. Sed emphatica est loquutio, quia ubi sermo Dei resonat in ore prophetarum despicitur quasi inanis sonitus. Quoniam ergo non tribuitur sua maiestas doctrinae propheticæ, Deus *os suum* nominat quidquid servi sui pronuntiant, hæc loquutio sumpta est ex Mose, apud quem frequenter occurrit. *Iustus ergo Iehovah*. Quare? *nam exacerbavi os eius*. Gravius autem fuit, et minus excusabile, exacerbare os Dei, quam simpliciter Deum offendere. Impii sæpe Deum offendunt, sed labuntur ignorancia. Ubi autem Dominus os suum dignatur aperire, et revocare errantes, et viam salutis ostendere, et tunc quasi ex professo ruunt homines in scelera: hæc certe extrema est nota impietatis. Tenemus ergo cur propheta *os Dei*, vel doctrinam propheticam exprimat, nempe ut crimen Ierosolymæ exaggeret, quæ ita contumaciter sprexit Deum in suis prophetis loquentem. Postea rursus deplorat magnitudinem cladis suæ. Convertit ergo sermonem ad omnes populos, *audite, aedum omnes populi, videte dolorem meum*, Et quænam est ista magnitudo tanti doloris? nempe, inquit, *quod virgines meae et adolescentes mei trahi sunt in captivitatem*. Videri posset hoc leve. Nam sermo ante habitus fuit de aliis cladibus, quæ longe erant atrociores: exsilium vero per se est mediocris poena. Sed tenendum est quod ante diximus, Iudæos habitasse in illa terra ac si illic essent collocati Dei manu, ipsam Ierosolymam fuisse perpetuam quietem, quæ divinitus illis fuerat concessa: denique fuisse quasi pignus paternæ hæreditatis. Quum ergo ita in captivitatem abducti essent, perinde erat ac si Deus ipsos detraheret e coelo et eiiceret a regno suo. Privari enim non poterant Iudæi illa terra, quin Deus ipsos reiiceret, et ostenderet a se alienos. Tantundem ergo erat, ac si eos abdicaret a se. Ideo non mirum si tantopere luget Ierosolyma filios suos et filias suas tractas fuisse in exsilium.

19. *Clamavi ad amicos meos, ipsi deceperunt me: sacerdotes mei, et seniores mei in urbe obierunt, quia quaesierunt cibum sibi, et refocillarunt (ad verbum: hoc est, ut refocillarent) animam suam (ad verbum, ut redire facerent, quemadmodum gallice dicimus, faire revenir le cœur).*

Calvini opera. Vol. XXXIX.

Hic conqueritur populus Dei in persona mulieris, ut ante visum est, se in clade destitui omni solatio. Hæc autem circumstantia augeat dolorem, ubi nemo adest, miseris qui ostendat signum aliquod benevolentiae. Hæc enim non parva est doloris mitigatio, ubi amici saltem offerunt suum officium, et quantum in se est, student levare gravitatem mali. Dicit autem ecclesia Dei se ita derelictam ab amicis, ut contabuerit sola in suo luctu et moerore. Potest tamen esse allusio ad turpes et impuros amores, quia hoc nomine sæpe designat spiritus tam Aegyptios, quam alios, quibus stulte confisi fuerant Israelitæ. Nam hoc modo scimus eos deflexisse a fide sacri coniugii. Deus enim eos sibi devinxerat, ut in sola eius gratia acquiescerent: atque hæc erat spiritualis eorum castitas. Merito itaque scriptura comparat scortationibus tam Aegyptios, quam Assyrios, quoties Israelitæ putarunt sibi apud ipsos aliquid fore auxilii. Sed quia forte illa expositio nimis esset arguta, contentus ero querimonia illa simplici, quod scilicet populus Dei, quum in omnes partes circumspiceret, nihil tamen reperire solatii potuerit in mundo. *Clamavi*, inquit, *ad amicos meos, ipsi deceperunt me*. Iam adiungit *sacerdotes mei, et seniores exspirarunt in urbe*. Si in acie fuissent occisi, non erat mirum. Nam qui ad hostem pergunt quasi occurrunt morti. Sed hic deplorat populus Dei gravius malum, quod in urbe ipsa mortui fuerint sacerdotes, neque occubuerint gladio hostili, sed fame, quod est quasi extremum malorum. Dicit igitur tam sacerdotes quam seniores confectos fuisse fame, quia cibum reperire non potuerint. Et quum dicit *eos quaesivisse ad refocillandam animam*, subest antithesis inter ordinarium cibum et remedium famis. Natura enim cibum appetimus quoties sentimus nos esse vacuos. Sed hic aliquid maius notat propheta, quod scilicet *sacerdotes et seniores quaesierunt cibum* quum urgeret ipsos longa inedia: et fuit illud longe tristius, quod sacerdotes, qui honore pollebant, una cum senioribus, cibo tamen indiguerint. Si id plebeiis hominibus accidisset, non fuisset mirum. Longa enim urbis obsidio consumpserat omnem annonam. Sed quum sacerdotes, et alii qui opibus præditi sunt, ita esuriunt, hinc colligitur extrema necessitas, quam voluit exprimere propheta. Sequitur,

20. *Vide Iehovah quia afflictio mihi (vel, angustia), viscera mea conturbata sunt (alii contracta), eversum est cor meum intra me, quia rebellando rebellavi: foris orbat gladius, domi tanquam mors.*

Iterum convertit se populus Dei ad preces: et quod ante dictum fuit, memoria repetendum est, nempe differre istas lamentationes Ieremiae a profanis querimoniis: quoniam fideles primo agnoscunt

se iuste castigari Dei manu: deinde confisi eius misericordia implorant auxilium. Nam his duabus notis discernitur ecclesia ab incredulis, nempe poenitentia et fide. Commune est omnibus gemere et lugere in rebus adversis, et deflare etiam suas aerumnas. Sed longe differunt filii Dei ab impiis, quia humiliant se sub forti eius manu, et fatentur se meritas dare poenas: deinde non abiiciunt spem salutis, sed implorant eius misericordiam. Iterum ergo propheta inducit populum Dei orantem *ut Deus respiciat*. Nam impii profundunt in aerem suas querimonias: et si quando dictat illis naturae sensus, ut nomen Dei proferant, tamen nullae preces oriuntur ex sincero affectu cordis. Nec dubium est quin propheta hic ostenderit fidelibus quomodo lugendae essent communes miseriae, nempe ut patienter ferrent Dei castigationes: deinde peterent nihilominus ab ipso salutem, quamvis eius iram provocassent. Nam ubi sentimus Dei manu nos premi, non obstrepimus, sed cognitio scelerum nostrorum nos humiliat, fides autem temperat luctum nostrum, qui alioqui modum excederet. Et quum ita suppliciter ad Deum confugimus, quodammodo exoneramus nostros dolores in eius sinu, quemadmodum dicitur in Psalmo (55, 23), Proice, vel devolve in Deum curas tuas. Primo ergo dicit, *Respice Iehovah, quia afflictio mihi*. Exprimit modum afflictionis, *quod scilicet viscera eius constricta sint*, vel conturbata, a verbo חמר, quod hic duplicatur: quidam deducunt ab asino, חמור, et ita vertunt constringere, quemadmodum ubi alligantur sarcinae asino. Sed probabilis est eorum sententia, qui deducunt a luto, vel a caemento, quemadmodum enim conficitur caementum turbando aquam cum calce, et cum arena, sic etiam per metaphoram apte dicuntur viscera turbari: et illa expositio melius quadrat, quoniam paulo post sequitur, *cor eversum esse*. Additur ratio, *quod populus rebellando rebellaverit*, hoc est, fuerit nimium rebellis Deo. Diximus differre querimonias piorum a profanis, quia non modo Deum implorant, sed afferunt simul confessionem ingenuam, ut ita palam fiat, iuste ipsos Dei manu castigari. Initio versus precati fuerant fideles: nunc vero iterum repetunt, se quas meriti erant poenas dare, *quod scilicet nimium fuerant rebelles*. Postea prosequitur Ieremias quod dicere coeperat de gravitate poenarum, *Foris, inquit, orbat gladius, domi autem est tanquam mors*, hoc est, si egredimur in apertum, statim gladius occurrit, si autem domi latemus, etiam illic nos multae mortes obsident. Utitur enim nota similitudinis, quasi diceret nihil domi occurrere nisi mortale. Iam sequitur,

21. *Audierunt quod sim gemens* (hoc est, quod sim in luctu), *nec quisquam consolator mihi*: omnes inimici mei audierunt malum meum, gavisii sunt quod

tu feceris, et adduxeris diem, quem tu vocasti: atqui erunt signi ego.

Bis ponitur verbum *אזע*, sed initio ponitur sine subiecto. Oratio igitur est defectiva, donec in secundo membro exprimitur substantivum, *אזע*. Dicit in summa Ieremias, *hostes audisse*, quibus malis premeretur populus, nempe *quod esset in gemitu, nec quisquam humaniter adesset*. Quemadmodum solemus miseris operam nostram et officium deferre. Hac circumstantia amplificat poenae atrocitatem, quod nullus fuerit qui solatium adhiberet, quemadmodum paulo ante dictum fuit. Sed secunda amplificatio est, *quod hostes audierint*. Nam quia nihil acerbius est contumeliis, cupimus in rebus adversis quodammodo nos subducere ab oculis hominum: praesertim vero malum nostrum duplicatur, ubi sumus hostibus spectaculo. Captant enim materiam laetitiae ex rebus nostris adversis: eam vero nacti insultant. Ergo quum electus populus dicit, *hostes audisse*, hoc modo ostendit nihil posse accedere ad suas miseriae. *Audierunt ergo, quod sim in gemitu*, et quod nemo sit consolator mihi. Quinam audierunt? omnes hostes mei, inquit, et gavisii sunt quod tu feceris. Videtur innuere Ieremias, hostes, quia persuasi erant Deum infestum esse populo, ideo liberius fuisse gavisos, quoniam simul statuerent actum esse de miseris illis, quibus Deus esset infestus. Sed nescio an illud satis sit firmum. Ego quidem non repudio, et si quis ita sentiat, non contendam: nempe hostes fuisse gavisos, quia putabant Deum esse hostem populi illius, quem prius elegerat, et quem etiam protexerat, nec sane adeo male conveniet. Tunc enim plenos triumphos agunt reprobi, dum iactare possunt Deum nobis esse adversum. Sed quamvis nulla illis cogitatio talis veniat in mentem, non desinunt tamen gloriari quum vident nos iacere oppressos. Ergo quamvis non reputent manum Dei, gaudent tamen, *quod Deus fecerit*, hoc est, quod afflicti simus, utcumque non intelligant quisnam sit autor. Simpliciter ergo ita accipere licebit, quod hostes ecclesiae gavisii fuerint illius clade, quamvis non expenderent, Deum esse illius autorem. Cur autem exprimitur, *Deum fecisse*? nempe quia dum impii existimant fortunam nobis esse infestam, nostrum est oculos conicere in Deum: quia non debemus iudicium facere ex caeco illorum sensu. Quamvis ergo non tribuant Deo iustam gloriam ubi etiam non agnoscunt esse iudicem, nostrum est semper fidei oculis inspicere quod sensus humanos latet ac fugit, nihil nobis accidere nisi iusto Dei iudicio. Quamvis ergo hostes non ita acute considerarent unde affigeretur ecclesia, tamen ex fidei sensu sic ecclesia debuit loqui, *Deum scilicet fecisse*. *Gavisii sunt igitur quod tu feceris* deinde, *quod tu adduxeris diem quem tu vocasti*, vel indixisti

Nam קרא, significat etiam aliquando indicere. In summa, fideles iam fatentur non tantum se affligi Dei manu, sed etiam compleri quod toties minati fuerant prophetae, et quod fuerat contemptum. Vidimus enim quanta pertinacia populus ille respue- ret omnes minas propheticas. Deus saepius illos hortatus fuerat ad poenitentiam, deinde tempus etiam illis indixerat, sed sine profectu. Nunc igitur fideles secum reputant quod ante non fuerat satis cognitum, nempe iam adductum esse diem illum, qui saepius indictus fuerat. Et hoc modo fatentur, non tantum se dignos esse talibus poenis, sed opportunum esse tempus, quo castigentur, quando- quidem non respicerant toties admoniti. Adiungit, *ipsi vero erunt tanquam ego*, hic potest futurum verum etiam resolvi in optativum tempus, quemadmodum mox sequetur precatio, quae confirmabit hunc sen- sum. Sed possumus etiam simpliciter exponere, quod fideles animos suos erigere incipiant, dum expectant tempus quo Deus reprobus etiam super- bas illas et contumeliosas insultationes rependat. Sequitur,

22. *Veniet (aut, veniat) omnis malitia eorum in conspectum tuum et facias illis, quemadmodum fecisti mihi super omnibus sceleribus meis: quia multa suspiria mea, et cor meum debile, vel moestum.*

Hic dubium non est quin fideles ponant in parte sui solatii iudicium, quod tandem exercebit Deus contra impios: dubium etiam non est quin hoc genus imprecationis spiritus sanctus dictaverit filii Dei, ut se sustineant dum urgentur gravibus miseriis: non quod laxet Deus hoc modo illis frae- num, ut vindictam de hostibus appetant: sed dum pereunt qui sua malitia sunt perdit, ex illorum interitu spem salutis concipiant: sicuti Dei ultio contra reprobos, paterni erga electos favoris signum secum trahit. Et quo melius sciamus quid sibi velit haec imprecatio, notandum primo est, non posse nos conqueri de hostibus, nisi nobis sint communes cum Deo. Nam si quempiam laeserim, et ille impulsus iracundia mihi sit molestus, non poterit patere aditus querimoniae meae ad Deum: et frustra integumentum petam ab hoc exemplo. Quare? nam, quemadmodum dixi, quoties prodimus in Dei conspectum, necesse est hostes nostros esse illius hostes. Sed nondum id sufficeret, nisi simul acce- deret purus zelus: quia ubi persequimur privatam nostram causam, necesse est aliquid esse turbulen- tum in votis nostris. Sciamus ergo posse nos im- precari hostibus nostris, si primo sunt Dei hostes: deinde, si nos ipsos non respicimus, neque agimus causam nostram, sed suscipimus potius, deposito omni turbulento affectu, causam salutis publicae: praesertim vero si fervor noster nascitur ex studio

gloriae Dei. Hoc modo igitur poterimus sumere precandi formam, quae nobis hic ostenditur a pro- pheta. Sed quoniam de hac re alibi dictum fuit, et saepius, et satis copiose, ideo nunc leviter per- stringo. Dicit igitur, *Veniat omnis malitia eorum in conspectum tuum*: deinde, *Fac eis sicut fecisti mihi*. Hic rursus fideles recipiunt in se culpam omnium malorum, quae sustinent. Neque enim ex- postulant cum Deo sed tantum precantur, ut sit totius mundi iudex, quo tandem impii quoque suas vices habeant, ubi Deus placatus fuerit erga filios suos, imo postea clarius exprimunt se meritos fuisse quidquid fuerant perpassi, *super omnibus sceleribus meis*, dicunt. Postea adiungunt, *Quia multa suspiria mea, et cor meum debile*. Videmus in summa fideles suppliciter suas preces prosternere coram Deo, et interea fateri sibi fuisse repensum quod meriti erant: tantum obiciunt Deo extremum suum dolorem, angustias, moerorem, lacrymas, gemitus. Haec igitur ratio est placandi Dei, ubi ingenue agnoscimus nos esse obnoxios eius iudicio: deinde ubi iacemus veluti confusi, et interea audemus ad ipsum assurgere freti sola misericordiae eius fiducia. Sequitur nunc secundum canticum.

CAPUT SECUNDUM.

1. *Quomodo obnubilavit in iracundia sua Domi- nus filiam Sion! proiecit a coelo in terram decorem Israel! et non recordatus est scabelli pedum suorum in die iracundiae!*

Iterum propheta per admirationem exclamat, rem incredibilem accidisse, et quae similis esset prodigii. Erat enim hoc primo intuitu valde ab- surdum, populum, quem Deus non tantum com- plexus fuerat suo favore, sed cum quo foedus per- petuum pepigerat, ita ab ipso deseri. Nam quam- vis centies perfidi sint homines, Deus tamen non mutatur, sed constanter manet in fide: et scimus foedus eius non fuisse suspensum ab hominum meritis. Ergo qualiscunque esset populus, debuit tamen Deus stare in proposito, neque abolere pro- missionem Abrahae factam. Iam quum redacta esset Ierosolyma in vastitatem, fuit quaedam abolitio foederis Dei. Non mirum igitur est si propheta hic tanquam ad portentum aliquod exclamet, *Quo- modo fieri potest ut Deus obnubilaverit*, et caetera. Interim tamen notandum est, prophetam hic non velle quidquam detrachere fidei aut constantiae Dei: sed ita expergefocere suos populares, qui aliqui obtorpuerant in sua socordia. Etsi enim malorum onere erant quasi oppressi, tamen in sua contumacia obduruerant. Atqui fieri non potest, ut quisquam

Deum vere invocet, nisi qui debilitatus est animo, et qui affert sacrificium illud, de quo diximus, nempe spiritum anxium et contritum. Voluit igitur propheta mollire duritiem illam, quam sciebat esse in toto fere populo. Haec ratio est cur exclamet per modum admirationis. *Quomodo Deus obnubilavit.* Quidam vertunt, *Quomodo extulit.* Quod tolerabile est, modo ne sumatur in bonam partem, quia dicitur, *In iracundia sua:* sed coniunctim haec legenda erunt, *Efferre et proicere.* Nam si quis velit contere vas aliquod testaceum, non modo deficiet in terram, sed brachium suum attollet, quo ictus sit violentior. Possumus igitur accipere hoc sensu, quod Deus dum volebat maximo impetu contere populum suum, extulerit ipsum, non honoris causa, sed quo gravius allideret in terram. Quoniam tamen sensus ille forte esset argutior, contenti sumus illa expositione, *Quod Deus obscuraverit filiam Sion in iracundia sua,* deinde sequitur explicatio, *quod proiecerit e coelis in terram.* Ita ergo obduxit Deus caliginem populo suo quum detraxit ex illa sublimi dignitate qua ad tempus floruerat. *Deiecit ergo in terram omnem gloriam Israel,* inquit, *et non est recordatus scabelli pedum suorum.* Videtur hic propheta oblique cum Deo litigare, quod non pepercerit suo sanctuario. Nam Deus, ut nuper dictum fuit, elegerat sibi montem Sion, volebat illic invocari, quia illic statuerat memoriam nominis sui. Quod ergo sanctuario suo non pepercit, videtur id minime esse consentaneum eius constantiae: deinde visus est hoc modo negligere suam gloriam. Sed consilium prophetae est, potius ostendere populo quantopere ira Dei accensa fuerit, ubi ne sanctuario quidem suo pepercit. Sumit enim illud principium Deum neque temere irasci, nec modum excedere in poenis. Ergo quum eo usque exarsit Dei vindicta, ut templum etiam suum voluerit dirui: hoc signum est horribilis iracundiae. Unde autem, nisi ex hominum sceleribus? nam, quemadmodum dixi, Deus semper moderationem servat in suis iudiciis. Non potuit ergo melius exprimi populo gravitas iniquitatum, quam ubi propheta hoc in medio posuit: *Deum scilicet non esse recordatum scabelli pedum suorum.* Dicitur autem templum scabellum pedum Dei optima similitudine. Vocatur quidem saepe domicilium eius: nam scriptura loco templi saepius usurpat nomen domus. Templum igitur fuit domus, et statio, et quies Dei. Sed quia homines ad superstitionem plus satis propensi sunt, scriptura ut mentes eorum erigeret supra terrena elementa, ex opposito etiam admonuit, *templum esse scabellum pedum Dei:* sic Psalmo nonagesimo nono (v. 5), *adorate scabellum pedum eius:* deinde Psalmo centesimo trigesimo secundo (v. 7), *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius.* Videmus ergo duas loquutiones in speciem diversas optime congruere,

quod scilicet templum sit domus Dei et statio: et sit duntaxat scabellum pedum. Domus est Dei quia illic experti sunt fideles se habere eum praesentem. Quoniam ergo Deus signa dabat suae praesentiae, merito templum habuit nomen domus, et quietis et stationis. Sed ne fideles defigerent sensus suos in illud visibile sanctuarium, atque ita impliciti crassa imaginatione delaberentur ad superstitionem, et fingerent sibi idolum loco Dei: ideo templum vocatum fuit *scabellum pedum Dei.* Nam si erat scabellum, oportuit fideles altius assurgere, et agnoscere, Deum vere quaeri, si sensus suos supra mundum attollerent. Nunc ergo tenemus quid sibi velit haec loquutio. Iam dicitur *Deus non recordatus templi sui,* non quod abiecerit prorsus eius curam, sed quia excidium templi non potuit aliam afferre opinionem hominibus. Quicumque ergo videbant templum impuris manibus exuri et dirui postquam spoliatum fuerat, illi putabant templum desertum esse a Deo: et ita etiam per Ezechielem loquitur. Refertur ergo haec oblivio ad sensus hominum, quia utcumque memor sit Deus templi sui, videtur tamen ad tempus id non respicere. Interea tenendum est quod dixi, nempe hic prophetam non intendere Deo litem, vel cum ipso iurgari: sed potius ostendere quid populus sit meritis, quia eo usque excanduit Deus contra scelera, ut templum etiam suum profanaret. Idem etiam sequitur de regno.

2. *Perdidit Dominus, non pepercit* (hoc est, non parcendo, absque venia), *omnia habitacula Iacob: diruit in excandescencia sua munitiones filiae Iehudah, detraxit ad terram: profanavit regnum eius et principes eius.*

Prosequitur eundem sermonem, sed aliis verbis. Primo dicit *Deum sine venia perdidisse omnia habitacula Iacob:* alii vertunt omnem pulchritudinem, vel decorem. Sed melius quadrat altera expositio, *quod perdiderit omnia habitacula Iacob:* deinde, *quod diruerit in excandescencia sua:* nomen hoc deducitur ab excessu: sed scimus transferri in Deum omnia nomina iracundiae, licet improprie. *Deus ergo in violenta sua iracundia diruit omnes munitiones,* inquit, *et detraxit ad terram,* postea *profanavit.* Respondet haec profanatio regni et principum superiori sententiae, ubi dicebat Deum non recordatum fuisse scabelli pedum suorum. Scimus enim regnum illud fuisse sacerdotale, et sacrum Deo. Quum ergo pollutum fuit, sequitur Deum quodammodo exposuisse nomen suum opprobrio, quia hoc modo apertum erat os omnibus impiis, ut proterve in eum evomerent suas contumelias. Quod ergo nec regno, nec templo pepercit Deus, hinc sequitur horribilem fuisse eius iram contra Iudaeos. Iam

quum sit iustus iudex, sequitur, tantam fuisse magnitudinem scelerum, ut Iudaei sustineant culpam extremi sacrilegii, quia scilicet eorum sceleribus factum est, ut Dei nomen expositum fuerit impiorum contumeliae tam in templo quam in regno.

3. *Confregit in excandescencia irae suae omne cornu Israelis: retraxit (vel redire fecit) retrorsum dexteram suam a facie inimici, et exarsit in Iacob tanquam ignis, flamma devoravit in circuitu.*

Variis loquendi formis rem unam exprimit Ieremias, sed in hunc scopum tendunt omnia et referri debent, extremum fuisse vindictae Dei exemplum, quum populus una cum urbe et templo periit. Notandum autem est, hic Deum constitui cladis autorem: alioqui propheta frustra lamentatus fuisset super interitu patriae suae: sed ut in omnibus rebus adversis agnoscat Dei manum, postea suis locis adiungit iustam fuisse Deo causam, cur tam graviter excandesceret contra populum suum. Dicit ergo *confractum fuisse a Deo omne cornu*. Scimus tam robur quam excellentiam hac voce designari: et utrumque libenter complector hoc loco. Quanquam verbum frangendi potius exponi debet de robore aut potentia. Sed plenus sermo notandus est, *Deum fregisse omne cornu in excandescencia irae suae*. Significat autem propheta Deum non iratum fuisse populo suo, ac si offenderetur levibus delictis, sed fuisse insolitum iracundiae modum: quia scilicet eo usque proruperat populi impietas, ut mediocris non posset esse Dei offensio. Ergo per *excandescenciam irae* non intelligit propheta excessum aliquem, ac si Deus violento impetu prorupisset ad vindictam: sed potius significat populum usque adeo fuisse sceleratum, ut Deus non debuerit vulgari modo poenas exigere de tam desperata impietate. Deinde adiungit *Deum retraxisse manum suam dexteram a facie inimici, et simul illam fuisse accensam instar ignis, cuius flamma corripuerit omnes partes*. Duo hic significat propheta, nempe quum Deus solitus esset auxiliari populo et se opponere hostibus, quemadmodum semper opportune experti fuerant eius opem in ultimis periculis, tamen nunc populum relinqui et destitui omni spe. Prius ergo membrum hoc continet, Deum non fore liberatorem populi sicuti antea, quoniam eum deseruerit. Figurata autem loquitur, *quod Deus retraxerit manum dexteram*. Dexteram autem Dei accipitur pro defensione, ut satis notum est. Sed prophetae sensus minime est obscurus: nempe posthac non esse sperandum, ut Deus occurrat hostibus, et ita populum suum servet incolumem, *quia manum suam retraxit*. Sed additur alterum, nempe *manum Dei exarsisse instar ignis*. Iam illud per se grave erat, populum sic reiectum

esse a Deo, ut nihil inde opis esset expectandum: sed hoc alterum durius est, nempe ubi armatus prodit in medium, ut populum suum perdat. Et similitudo ignis notanda est: nam si dixisset dexteram Dei fore adversam populo, non tam emphatica fuisset loquutio: ubi autem dexteram Dei igni comparat, qui ardebit, et cuius flamma consumet totum Israel, hoc longe est formidabilius. Caeterum his verbis admoniti fuerunt Israelitae non esse lugendas suas calamitates vulgari hominum more, sed potius debere expendi causam omnium malorum, quia iram Dei in se provocaverant, neque id simpliciter, sed ut Deus saeviret atroci modo et insolito contra ipsos, et tamen iuste, ut non esset illis causa obstrependi. Sequitur,

4. *Extendit arcum suum tanquam inimicus, stetit dextera eius tanquam adversarius, et occidit omnes desiderabiles adpectu (oculo) in tabernaculo filiae Sion (vel in tabernaculum filiae Sion) effudit tanquam ignem iracundiam suam.*

Alia nunc figura utitur, quod scilicet Deus qui solebat populum suum protegere, nunc arma contra ipsum suscepit. Per synechoclen arcus hic comprehendit, alia omnia tela. Quum ergo dicit *Deum extendisse arcum*, id tantundem valet atque armatum esse. Arcus ergo, quemadmodum vidimus, designat quodlibet telorum genus. Postea addit *dexteram eius stetisse instar adversarii*. Hic plenius describit quod prius attigerat, nempe Deum non modo permittere populum suum hostium libidini, sed ipsum dare signum hostibus, et praeire armata manu. Nec dubium est quin per Dei dexteram intelligat omnes hostes: quia oportuit diligenter inculcari populo, bellum non fuisse illatum a Chaldaeis, nisi quia Deus statuerat ulcisci populi scelera, praesertim perditam obstinationem: quia nihil omiserat ut populum revocaret in viam. Quoties ergo hic fit Dei mentio, sciamus populum moneri, quemadmodum paulo antea attigi, sibi negotium esse cum Deo, ne evanescat in suis cogitationibus, vel adversam fortunam sibi fuisse putet, vel somniet alias malorum causas, ut solent homines hac in parte ingeniosi esse ad se fallendos. Et hoc clarius videbimus quum postea dicit Deum cogitasse, ut perderet murum Ierusalem: cogitatio enim illa tantundem valet atque decretum. Plenius ergo illic propheta exprimit quod hic tamen perpetuo contextu notandum est, Deum scilicet in medium proponi, ut discat populus sese humiliare sub forti eius manu. Non fuit quidem conspecta Dei manus, sed docet propheta non considerandos esse duntaxat Chaldaeos, quin potius fidei oculis debere inspicere occultam Dei manum, qua reguntur. Illa igitur fuit Dei manus quae stetit contra populum.

Deinde sequitur, *Occidit omnes electos*: alii vertunt, omnia desiderabilia. Sed videtur commodius exponi de hominibus ipsis: quasi diceret florem populi extinctum esse Dei manu in *tabernaculo filiae Sion*. Quanquam melius cohaeret hoc membrum cum fine versus, *quod in tabernaculum filiae Sion profuderit Deus iram suam*, vel iracundiam, *tanquam ignem*. Iterum similitudinem illam repetit de qua loquutus fuerat proximo versu: et hoc diligenter notandum est, quia per Isaiam (10, 17) minatur Deus se fore ignem, qui devoret hostes, Erit lux Israelis in ignem, et sanctus eius in flammam ignis, et absument vepres omnes et sylvas: minatur illi Deus Chaldaeis: quasi diceret formidabilem fore eius vindictam, ubi tanquam populi sui patronus et defensor congregari volet cum Chaldaeis. Vocat illic se lucem Israelis, et sanctum: et hac ratione dicit se fore instar ignis et flammae contra Chaldaeos. Quid autem hoc loco? quod scilicet *Deus profuderit tanquam ignem suam iracundiam, quod flamma eius devoraverit per circuitum quicquid erat pulchrum ad spectum in Israele*. Videmus ergo ut populus in se provocaverit vindictam Dei, quae alioqui prompta fuisset contra hostes, et ita duplicatur culpa populi. Sequitur,

5. *Fuit Dominus tanquam hostis, perdidit Israel, perdidit omnia palatia eius, corruptit munitiones eius, auxit in filia Iehudah fletum et lamentationem.*

Videri posset supervacuus sermo dum toties repetit propheta Deum fuisse tanquam hostem populo suo: sed postea videbimus quum ad extremum usque essent afflicti, tamen non reputasse unde exorta esset illa clades. Quoniam ergo sic obstuperant in suis malis ut non converterent oculos ad Deum, hac ratione saepius fuerunt urgendi et stimulandi, ut tandem sentirent in suis malis Deum iudicem. Quoniam autem doctrina haec difficilis fuit persuasus, propheta non satis habuit eam breviter perstringere: sed oportuit prolixius in ipsa insistere, ut tandem populus expergeret ab illa socordia. Dicit igitur *Deum ipsum fuisse tanquam hostem*, ne scilicet defixi maneant Israelitae in Chaldaeis, et ita existiment illos praecipuos fuisse belli autores. Dicit ergo ipsos arcana Dei impulsu bellum illud suscepisse, et feliciter gessisse, quia Deus virtute sua eos instruxit. Inde autem colligere oportuit fideles, nihil miscrius esse quam habere Deum adversum. Quamdiu enim passi fuerant se defendi manu Dei, scimus superiores fuisse hostibus suis, ut tunc impune spernere liceret omnia pericula. Iam admonet propheta, sicuti feliciter egerant sub Dei fide et praesidio, ita nunc non alia ratione esse miseros, nisi quia Deus contra ipsos pugnet. Interim vero semper retinenda est doctrina quam

vidimus, Deum scilicet non temere, nec abs re unquam hominibus irasci: praesertim vero quum propensus esset eius favor erga populum illum, tenendum est non ita saevisse, nisi quia cogebat necessitas. *Perdidit Israel, perdidit*, inquit, *omnia palatia eius*. Postea, *dissipavit*, vel *corruptit munitiones eius*: denique, *auxit in filia Iehudah fletum et lamentationem*. ואניה ואניה voces sunt ab eodem radice deductae: sed simul iunguntur amplificationis causa, neque tantum hoc loco, sed Isaiæ vigesimo nono capite, et aliis locis. Summa est, Deum non fecisse finem vindictae, quia populus etiam nullum modum sibi statuerat in obstinata sua malitia. Postea addit,

6. *Et transtulit (vel dissipavit, vel evertit) tanquam hortum tabernaculum suum (alii vertunt, tabernaculum suum tanquam hortum), perdidit testimonium suum, oblitus est Iehovah in Sion conventus solennis (vel sacrificii) et sabbati, et repulit in excandescencia irae suae (diversae quidem sunt voces, sed ego non adeo scrupulose distinguo) regem et sacerdotem.*

Hic primo dicit *eversum fuisse a Deo suum tabernaculum*. Qui tugurium vertunt nimis extenuant rem ipsam de qua nunc agitur: neque simpliciter tugurio comparat propheta sanctuarium Dei. Ergo pro tabernaculo accipio in bonam partem: quantum ad significationem verbi spectat, quoniam חמס significat migrare, ideo proprie vertunt, meo iudicio, quod Deus transtulerit tabernaculum suum, et non displicet repeti bis nomen tabernaculi. Deus ergo *transtulit tabernaculum suum ac si tugurium esset hortense*. Tunc autem (ut satis notum est ex primo capite Isaiæ et aliis locis) hortorum custodes habebant tuguria, sed ad tempus: quemadmodum hodie qui praeficiuntur vitibus, usque ad vindemias habent capsulas, in quibus se abscondant. Propheta igitur quamvis honorificum esset tabernaculum Dei, et summae dignitatis, dicit tamen fuisse simile tugurio hortensi. Et tamen non est simplex comparatio, ut ante dictum fuit: et ideo repudio eorum sententiam qui vertunt tugurium: neque enim illud quadraret. Videmus quam frigidum sit. Deus ergo *transtulit tabernaculum suum tanquam hortum*, hoc est, sanctuarium in quo habitabat. Et quomodo transtulit? nempe tanquam horti tugurium. Quia autem ex foliis arborum, vel ex palea solebant sibi construere capsulas illas hortorum custodes, ideo propheta, ut commiserationem augeat, dicit illud sacrosanctum domicilium Dei fuisse instar tugurii hortensis, quia ab uno loco in alium translatum fuit, atque ita significat Deum pro nihilo duxisse quod tamen ornaverant prius singulari excellentia. Iam adiungit, *quod etiam corruperit Deus suum testimonium*. Per vocem מועד idem prorsus intelli-

git: quanquam alii restringunt ad arcam foederis. Et expositio illa non displicet: tenendum tamen est prophetae consilium, extrema templi ruina quodammodo abolitum fuisse Dei foedus. Certum quidem est, Deum non ideo oblitum fuisse suae fidei et constantiae: sed refertur ad communem sensum illa foederis Dei abolitio. Dicit ergo sanctuarium illud, quod erat quasi testimonium gratiae Dei, fuisse eversum. Iam quia paulo post repetit nomen מועד fieri potest ut ita vocet tabernaculum, vel quod illic agerentur conventus sacri, vel quia locus ille solenni ritu dicatus esset, ut Deus contraheret illic cum populo suo. Nam מועד significat tempus, significat coetum, significat festos dies, accipitur etiam pro sacrificiis interdum, et omnes illae significationes non male conveniunt. Quanquam ubi dicit *corrupisse testimonium suum*, hoc interpretor de ipso tabernaculo, vel si quis malit de arca foederis. Quanquam melius convenit prior expositio, quia locus ille ad mutuam conventionem erat consecratus, ut dictum fuit. Iam dicit *Deum oblitum fuisse vel sacrificia, vel tabernaculi*, ut iterum repetatur. Sed non videtur eodem sensu accipere vocem מועד: ego igitur pro conventu nunc positum arbitror. Sicuti ergo dixit prius locum ubi agebantur sacri conventus fuisse eversum et corruptum: ita nunc dicit Deum conventus illos omnes non curare, quasi oblivione perpetua sepulti essent. Nam adiungit nomen sabbati, quod optime respondet. Deus ergo oblitus est tam omnium conventuum quam sabbati: et iterum synecdoche est in hac voce, quia minime dubium est quin extendi hoc debeat ad omnes dies festos. Summa est igitur tantam fuisse populi impietatem, ut Deus tanquam foederis sui oblitus, per horribiles poenas grassatus fuerit, ita ut religio quodammodo ad tempus fuerit pedibus calcata. In summa, dicit *regem et sacerdotem fuisse a Domino reiectos*. Diximus autem fuisse haec quasi duo pignora paternae Dei gratiae, quod ab una parte regnabat ex posteris Davidis qui erat viva imago Christi: deinde quod ex posteris Aaron semper erat aliquis summus sacerdos, qui homines Deo reconciliaret. Perinde igitur illud fuit ac si Deus modis omnibus ostenderet se propitium esse electo populo. Ergo solida felicitas in regno et sacerdotio fundata fuit, quia regnum erat quasi tessera favoris Dei ad ipsos tendens: sacerdotium vero erat illis tanquam parata reconciliatio cum Deo. Ubi autem Deus pro nihilo duxit regem et sacerdotem, hinc palam factum est, adeo excanduisse adversus populum, ut quodammodo gratias suas in nihilum redigeret. Sequitur,

7. *Abominatus est Dominus altare suum, repulit (vel reiecit procul ab animo suo) sanctuarium suum, tradidit in manum hostis muros palatiorum eius, vo-*

cem ediderunt in domo Iehovae tanquam in die sacri conventus (vel solennis: iterum ponitur nomen מועד: tamen accipitur vel pro conventu, vel pro die festo).

Prosequitur eandem sententiam similibus verbis. Primo dicit *Deum abominatum fuisse altare suum*, quod improprie quidem dicitur: sed non potuit aliter propheta satis Iudaeis ostendere quid essent meriti. Nam si tantum de urbe, de agris, de palatiis, vitibus, tota denique eorum opulentia verba fecisset, hoc erat multo levius: sed ubi dicit *Deum pro nihilo duxisse omnia sua sacra, altare, templum*, non modo neglexisse, sed etiam a se repulisse, quae tamen ad conciliandum favorem plurimum valere poterant: hinc debuit populus sentire, nisi plus quam stupidus foret, quam atrociter in se iram Dei provocasset. Illud enim fuit perinde ac coeli et terrae mixtura. Si rerum omnium fieret conversio, si sol demersus in tenebras relinqueret locum suum, si terra sursum assurgeret, vix illud chaos magis esset horribile, quam ubi ita Deus manum suam exseruit contra sanctuarium, contra altare, contra dies festos, et totam religionem. Iam repetenda est causa, nempe quia templum fuerat diu sceleribus populi inquinatum: deinde quia sacra omnia impie et indigne profanaverant. Nunc ergo tenemus consilium prophetae, cur pluribus verbis amplificet rem minime per se dubiam. Postea addit, *Tradidit omnia palatia*: quasi diceret urbem non fuisse expugnatam hostium virtute: sed quia pugnaverint sub Dei auspiciis et vexillo Chaldaei. Denique significat Iudaeos fuisse misere perditos quia se ipsos perdiderant propria culpa: Chaldaeos autem fuisse superiores in proelio et in urbe non proprio Marte, aut propria industria, sed quoniam Deus voluit exigere poenam de impio et scelerato populo. Tandem adiungit *hostes vocem edidisse in templo Dei tanquam in die solennitatis*. Hac etiam parte ostendit propheta nunquam passurum fuisse Deum, ut hostes proterve insolerent, et in ipso templo debaccharentur contra ipsum, nisi ita meriti fuissent Israelitae. Neque enim ignota fuit Deo protervia hostium, et facile potuit compescere si libuisset. Cur ergo tantum licentiae hostibus illis profanis concessit? nempe quia polluerant prius Iudaei templum, ita ut detestaretur omnes celebres eorum conventus: quemadmodum etiam per Isaiam pronuntiat se nauseare ad dies eorum festos, ad sabbata, et ad neomenias. Fuit autem illa horribilis mutatio, quum in eum locum hostes ingressi sunt quem Deus sibi consecraverat. Deinde quod illic petulanter se iactarunt, vomuerunt foedas contumelias et nefandas adversus Deum. Sed quo tristius fuit spectaculum illud, eo etiam magis detestabilis fuit impietas populi, quae causam tantis malis prae-

buit. Semper enim memoria repetendum est quod iam aliquoties dixi, nempe circumstantias istas notari ■ propheta, ut tandem sentiret populus se esse reum omnium scelerum, quae aliqui libenter imputassent Chaldaeis. Quod ergo Chaldaei templum polluerunt, quod ita pessum dederunt sacra omnia, hoc propheta docet imputandum esse ipsis Iudaeis, qui templum Chaldaeis aperuerunt, qui prostituerunt omnia sacra eorum libidini. Sequitur,

8. *Cogitavit Iehovah ut perderet murum filiae Sion, extendit lineam, non retraxit manum suam a dissipatione: itaque luxit antemurale, et murus pariter corruerunt* (vel eversi sunt).

Cogitandi verbum plus habet ponderis quam posset quispiam minime exercitatus putare. Nam videtur frigidus esse sermo, quod *Deus cogitaverit perdere*. Sed cogitare hic accipitur pro decernere. Hoc unum est: deinde semper tenenda est antithesis inter pravas imaginationes, quibus distrahi solent hominum animi, ita ut Deum non sibi statuunt quasi praesentem in rebus tam prosperis quam adversis. Quoniam ergo homines libenter vagantur per diversa figmenta, et hoc modo quasi data opera se a Deo subducunt: hac ratione propheta dicit non fortuito *cecidisse muros Ierusalem*, sed fuisse everesos coelesti decreto, quoniam Deus ita statuerat: quemadmodum vidimus ante pluribus locis in toto libro Ieremiae: Videte, istae sunt cogitationes quas Deus cogitavit super Ierusalem, quas cogitavit super Babylonem. Illic ergo propheta docere voluit quod confirmat etiam hoc loco, nempe quum urbs Ierusalem diruta fuit, non fuisse id temere factum, sed quoniam Deus adduxerat Chaldaeos, et illorum opera usus est in urbe expugnanda et delenda. *Cogitavit ergo Deus ut destrueret murum filiae Sion*. Verum quidem est, Chaldaeos strenue militasse, nec quidquam praetermisisse, ut urbem caperent arte militari: sed propheta hic Iudaeos retrahit ad diversam cogitationem, nempe ut agnoscant se iustas scelerum poenas dare, et Deum esse praecipuum huius belli autorem, et Chaldaeos esse quasi conductitios eius milites. Postea adiungit *Deum extendisse regulam, vel funiculum, ut fieri solet in dividendis aedificiis*. Tandem addit, *Non retraxit manum suam a dissipatione, itaque factum est ut propugnacula et muri lugeant, et simul pessum iverint*. Nunc videmus prophetam non alio tendere, nisi ut Iudaei certo persuasi sint interitum urbis non esse adscribendum Chaldaeis, sed potius Deo. Simul adiungi debuit altera pars doctrinae, ut facit, Deum scilicet non ita fuisse infestum sanctae urbi quam elegerat, nisi quia ad extremum usque provocatus fuerat sceleribus populi. Nunc sequitur,

9. *Demersae sunt in terra portae eius, perdidit et confregit vectes eius, rex eius, et principes eius in gentibus* (vel ad gentes): *nulla lex, etiam prophetae non reperiunt visionem a Iehovah*.

Aliis verbis iterum refert quod dixerat, nempe muros Ierusalem cecidisse. Sed nunc loquitur de portis, et dicit *illas fuisse in terra demersas, vel defixas*: utroque enim modo potest exponi: quasi diceret portas non fuisse obstaculo quo minus hostes libere in urbem perrumperent. Ita deridet stultum populi confidentiam, qui fretus suis munitionibus putaverat se fore inexpugnabilem. Dicit ergo *portas iacuisse in terra, vel fuisse defixas*. Postea dicit *Deum perdidisse et fregisse vectes*: quia haud dubie vectes habebant portas illae robustos et validos. Hac ratione igitur dicit neque portas, neque vectes potuisse sufficere, quum Deus Chaldaeis manum porrexerat, ut eos in urbem induceret. Postea adiungit tam regem quam principes tractos fuisse in exsilium. Nam quum dicit: *in gentibus*, vel ad gentes, significat nullum amplius esse regem, quoniam rex exsulet una cum semine regio et aliis proceribus. Reliqua differam in crastinum.

Inter calamitates Ierosolymae quas deplorat propheta, hanc quoque ponit, quod *nulla sit amplius lex, vel doctrina*. Chaldaeus putavit hoc debere referri ad poenam: sed nimis torquet prophetae verba. Deinde sequitur amplificatio postquam dixit *אין תורה, nulla lex: addit נביאיה גם לא מצאו חזון כיהוה, etiam prophetae eius non invenerunt visionem a Iehovah*. Dubium igitur non est quin significet propheta inter miseras populi hanc non esse ultimam, quod destituerentur et doctrina et prophetis. *אין תורה, etiam prophetas* per excellentiam ponitur saepius pro lege: sed significat doctrinam, et perinde est ac si diceret propheta Iudaeos ita relictos esse a Deo ut nihil solatii reperiant in malis suis. Hoc melius intelligetur ex simili querimonia, quae habetur Psalmo 74, 9: Signa nostra non videmus, non est amplius propheta, non est amplius qui cognoscat. Fideles illic dicunt se esse quasi desperatos, quod Deus nullum amplius signum gratiae illis ostendat. Vocant enim vexilla sua ubi Deus illis apparet propitius. Iam quoniam testatus fuerat Deus semper fore praesto fideles doctores, qui populum regerent, ideo queruntur nullum esse prophetam, nullum esse amplius qui videat. Ita et hoc loco dicit propheta *nullam esse legem, et prophetas destitui visionem*: quia scilicet Deus quasi taedio fatigatus abiecerit curam populi. Neque enim melius aliunde poterat cognosci paternus eius favor, quam ex testimonio, quod reddebat per prophetas. Certum autem est, cessasse omnes prophetias quum populus tractus fuit in exsilium. Nam Daniel longo

post tempore coepit hortari ad fiduciam reditus fideles, et hac etiam ratione dicitur Isaiae quadragesimo, Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus vester. Subindicat enim illic Isaías fore temporale silentium, quia omnes prophetae obmutescunt, ut populus iaceat quasi desperatus, quia scilicet nimis diu abusi fuerant Dei patientia, et profanaverant singulare illud bonum, quum Deus per servos suos ostenderet se esse sollicitum de eorum salute, quemadmodum etiam saepius dicit, Surrexi mane, et porrexi vobis manus per prophetas meos. Quemadmodum ergo donum prophetiae in populo certum fuit pignus non tantum gratiae Dei, sed etiam sollicitudinis quam gerebat de populo illo: sic ubi abstulit prophetiam recessit a populo quasi deserta sua statione. Nunc tenemus quid sibi velit Ieremias quum dicit *nullam amplius esse doctrinam et prophetas Ierosolymae non invenire amplius visionem a Iehovah*, quia scilicet Deus, postquam diu profanatum fuerat eius verbum, obtulit, et non dignatus est in posterum tempus aperire sacrum suum os, quod viderat esse ludibrio. Hic autem locus docet, nihil in malis esse magis expectandum, et nullum esse remedium utilius, quam ubi Deus promittit se tandem fore placabilem. Nam ubi aliqua Dei promissio nobis obiiicitur, perinde est ac si in tenebris exiguum lucem accenderet. Quamvis ergo miseriae sint velut obscura caligo, ubi tamen Deus profert aliquid signum gratiae suae in promissionibus, materia illa sufficere nobis debet ad fiduciam et gaudium. Contra, ubi nullae Dei promissiones nobis occurrunt, certum est signum reprobationis, nisi quia interdum sic examinat suos, quemadmodum hic legimus. Sed fideles quoque ipsi, ubi non percipiunt gustum aliquem paternae Dei gratiae in promissionibus, sunt quasi desperati, et demersi in profundis inferis. Haec igitur sola est ratio quae erigat nos a morte in vitam, et nos sustineat ne obruamur desperatione, ubi Deus dignatur nobiscum loqui. Nunc sequitur,

10. *Sedent ad terram, silent senes filiae Sion, attollunt pulverem super caput suum, accincti sunt saccis: demiserunt (demittunt) ad terram caput suum virgines (aut puellae) Ierusalem.*

Hic propheta quasi per hypotyposin repraesentat gravitatem cladis quum dicit *senes tanquam in rebus perditis iacere super terram, proicere pulverem super caput, accinctos esse saccis*, ut in gravissimo luctu fieri solet: *puellas etiam deicere capita sua usque ad terram*. Summa est, senes consilio destituti, et alios secum trahere in caecum et immanem luctum. Scimus autem puellas formae suae esse plus satis curiosas, ideo continent se in suis delictis, et ubi faciem suam volutant in terra, et suos ca-

pillos, signum est extremi luctus: et hoc voluit propheta. Solebant quidem saccos induere in poenitentiae testimonium, et adspargere capita pulvere: sed saepe ita turbati fuerunt sensus, ut tantum exprimerent luctum et moerorem, interea vero non respicerent ad Deum. Et hypocritae etiam quum saccis se accingerent, simularunt poenitentiam, sed fallaciter. Hoc autem loco non intelligit propheta senes professos esse ritu solenni poenitentiam, ut suppliciter veniam deprecarentur: sed recitat tantum signa moeroris: quasi diceret nullum fuisse in senibus consilium, nullam spem, vel laetitiam in puellis, quoniam senes iacuerunt, ut fieri solet ubi nihil amplius est remedii. Nunc tenemus prophetae sensum. Sequitur,

11. *Defecerunt in lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea* (est verbum illud quod ante vidimus חמרמו: alii vertunt, constricta, ut etiam tunc diximus: nescio cur hic unus mutaverit quod alibi recte dixerat: ponit, Intumuerunt viscera mea, sed non video causam cur debeat accipi hoc verbum diversa significatione, quia sequitur continuo post), *effusum est ad terram iecur meum propter contritionem filiae populi mei dum evanuit* (sic enim interpretor verbum עטף quod significat operire, sed per translationem accipitur pro evanescere, ut iterum paulo post videbimus, dum ergo evanuit) *parvulus, et suggens ubera in compitis urbis.*

Iam propheta ipse loquitur, et dicit *oculos suos consumptos esse lacrymis* dum luget publicas calamitates, etiam in maximo dolore lacrymae tandem exarescunt: sed ubi nullus est flendi modus, necesse est dolorem esse acerbissimum, qui non maturescit. Hanc igitur vehementiam doloris nunc exprimit Ieremias quum dicit *oculos suos deficere lacrymando*. Dicebat cap. 9: *Quis dabit oculos meos in fontes*, id est, quis faciet, ut oculi mei vertantur in fontes, et continuo defluant? nempe quia cernebat quam horribilis Dei vindicta impenderet obstinatis. Nunc autem ubi videt completum fuisse quod timuerat, dicit *oculos suos flando esse consumptos*. Eodem etiam spectat quod dicit, *conturbata fuisse viscera sua, et iecur suum*, vel hepar, ut alii vertunt, *fuisse effusum ad terram*. Forte alia etiam viscera comprehendit per synecdochen. Proprie hoc nomen significat iecur, ut quum dicit Solomo (Prov. 7, 23), *Transfixit iecur meum*. Sed in summa docet Ieremias sensus omnes suos sic dolore fuisse correptos, ut nulla pars fuerit quieti. Dicit ergo *effusum fuisse iecur suum*: sed eadem ratione qua viscera sua dixit conturbata. Sunt quidem hyperbolicae loquutiones, sed quoad rei summam, simpliciter hic suos affectus exprimit Ieremias, quia minime dubium est quin modo incredibili fuerit anxius et

moestus super tanta clade. Neque enim tantum communi more lugebat res adversas, sed considerabat quam diabolica fuisset illa obstinatio, qua populus per annos fere 50 obdurnerat. Nam ipse perdidit suam operam non exiguo tempore, sed fere ad annos 50 quum vociferari non desineret. Minime igitur dubium est quin secum reputaverit quid meritis esset populus, ita ut supra vulgarem modum exhorreret Dei vindictam. Haec igitur causa est cur dicat *turbata fuisse sua viscera, et iecur effusum*: ponit tamen materiam ipsam moeroris, nempe *contritionem filiae populi sui*: et speciem unam designat, quod *evanuerint parvulus, et qui suggebat ubera in urbis compitis*. Hoc autem fuit miserabile spectaculum, quum non solum passim iugularentur viri et feminae, sed fame etiam parvuli deficerent, scimus enim ut aetas illa infantilis moveat nobis misericordiam: nam lacrymae parvuli si esuriat, penetrant usque ad intimos sensus nostros. Quum ergo per omnia urbis compita clamarent parvuli, et qui pendebant a matrum uberibus, illud potuit etiam ferreos animos vulnerare. Ergo non sine causa Ieremias speciem hanc designat, quod *parvuli et suggentes ita evanuerint*, neque in loco deserto et sterili, sed in ipsis urbis compitis. Sequitur,

12. *Matribus suis dicunt, ubi triticum et vinum? quum evanescent* (in evanescendo ipsos, ad verbum) *tanquam vulneratus* (aut mortuus: dum evanescent ergo tanquam vulnerati, aut mortui: est numeri enallage) *in compitis urbis* (iterum repetit), *et quum se effundit* (vel effunditur) *anima eorum in sinum matrum ipsorum*.

Vel est prosopopoeia in verbis prophetae, vel iam alio transfert sermonem, neque amplius loquitur de pueris qui adhuc suggebant matrum ubera. Neque enim poterant ita diserte loqui, *Ubi triticum et ubi vinum?* et vini usus non permittitur infantibus pueris. Ergo potest longius extendi prophetae sermo, nempe quod non infantes, sed parvuli qui mediae iam erant aetatis, sic loquuti fuerint: et in hoc sensu nihil erit vel absurdum, vel coactum. Loquutus enim est de parvulis, adiunxit parvulis infantes. Nunc autem partem unam duntaxat sumit, nempe quod pueri qui iam per aetatem fari poterant, conquesti sunt apud matres suas non esse panem nec vinum, hoc est, nullum cibum suppetere. Si quis tamen malit esse prosopopoeiam, non repugno: et non male conveniet sensus ille, quod etiam tacendo parvuli clamaverint post cibum. Nam lacrymae puerorum efficacius loquuntur quam si quis diserte posset loqui. Quidquid sit, propheta significat fuisse tantam penuriam, ut pueri evanescerent in gremio matrum, et frustra cibum peterent, et

clamarent se destitui omni victu. Dicit ergo *matribus suis dixisse*: qua voce significat eorum querimonias eo magis fuisse miserales quod matres ipsae non possent opem ferre. Scimus autem quam teneri sint matrum affectus et molles: libenter enim mater non tantum lacte suo, sed propria vita, si fieri posset, aleret filium suum parvulum. Quum ergo propheta dicit *pueros clamasse ad matres* vult repraesentare triste spectaculum, et quod merito gignat horrorem in omnium animis. *Ubi vinum, ubi triticum?* inquit. Nempe *quum*, (alii vertunt, deficere: sed malo sic interpretari, quemadmodum nuper dixi) *quum ergo evanescerent tanquam mortui in ipsis compitis*: deinde *quum effunderent*. Hoc etiam tristius est, pueros effundere animas suas in sinum matrum. Iam sequitur,

13. *Quid contestabor tibi?* (vel adducam tibi testes, vel testificabor tecum) *quid simile tibi faciam, filia Ierusalem* (vel cur? מַה potest transferri utroque modo), *quid* (vel cur), *aequabo tibi quidquam* (est repetitio, sed diverso verbo) *ut te consoler, virgo filia Sion? quia magna sicut mare contritio tua: quis sanabit te?*

Dum volumus lenire dolorem, solemus afferre exempla quae habeant aliquid similitudinis. Nam si quis velit miserum solari in sua aegritudine, dicet, Tu non es primus, neque ultimus, habes multos tibi similes: quid tantopere te exrucias? Nam haec fere communis est mortalium conditio. Quoniam ergo hoc vulgare est doloris lenimentum, afferre multa exempla, ideo propheta dicit, *Quid adferam tibi exempla?* hoc est, cur vel quorsum proponam tibi hunc vel illum, qui sit tibi similis? deinde, *quid contestabor te*, vel testificabor tecum? Quamquam malo transferre, Quorsum tibi testes adducam, qui referant aliquid simile se vidisse? nam haec omnia nihil tibi proderunt. Significat igitur propheta, quae vulgo solent adhiberi solatia in miseriis, haec fore nullius momenti, quoniam clades Ierosolymae superet omnia exempla: quasi diceret, Nihil unquam tale accidit in mundo: Deus nunquam ita graviter fulminavit in populum aliquem. Ergo si velim tibi proferre exempla, destitutor: quia si comparem te cum aliis miseris, superas eos omnes. Nunc ergo tenemus prophetae mentem: vult hac comparisonem exaggerare gravitatem cladis, quia Ierosolyma afflicta sit extraordinario modo, et prius inaudito: quasi diceret, Iudaeos esse aliis omnibus gentibus miseriore. Quorsum igitur testes tibi adducerem? et quorsum facerem tibi aliquem similem? quorsum tibi aequabo alios miseros? adiungit causam. Nam *ita* resolvi debet, *ut te consoler*, nempe pro communi more hominum. Postea addit, *Quia magna sicut mare est tua contritio*, hoc

est tua clades est profundissima abyssus. Non reperiam igitur quos tibi comparem in toto mundo, quoniam clades tua omnia absorbet, nec quidquam potest proponi simile, ita ut sis memorabile documentum in omnes aetates. Ubi autem audimus prophetam sic loqui, meminerimus nos successisse in locum populi veteris. Quum ergo Deus tam severe ultus fuerit olim electi populi scelera, cavendum est ne hodie ad extremum usque nostra pertinacia ipsum provocemus, quia manet semper sui similis. Quod si contingat nos duriter affigi et conteri eius manu: tamen sciamus adhuc nobis residuam esse aliquam consolationem, ubi demersi fuerimus usque in profundum. Nam propheta exaggerat quidem hoc loco mala populi: sed iam prius coepit hortari fideles ad fiduciam: et iterum eandem doctrinam repetet. Caeterum, necesse fuit prophetam his loquendi formis uti, donec probe humiliati essent qui adhuc torpebant in suis peccatis. Neque satis expendebant quorsum spectaret illa Dei vindicta. Subiungit,

14. *Prophetae tui viderunt tibi vanitatem, et insulsum* (vel insipidum), *et non aperuerunt super iniquitate tua* (hoc est, non revelarunt tibi, aut manifestarunt iniquitatem tuam), *ut converterent captivitatem tuam* (alii vertunt aversionem tuam, vel defectionem), *et viderunt tibi prophetias vanitatis, et expulsiões.*

Propheta hic exprobrat Iudaeis suas delitias, quibus velut data opera se ipsos perdiderant, ac si libenter biberent dulce toxicum. Fuerant inebriati fallaciis illis, quas vidimus, quum impostores illis promitterent prosperum statum. Nam vidimus aliquoties pseudopphetas audacter pronuntiasse, quidquid minitabatur Ieremias esse frivolum. Quum ergo Iudaei talibus blanditiis inebriati contemnerent Dei iudicium, et sibi liberior indulgerent in suis vitiis, hinc factum est, ut semper ac subinde accensus fuerit Dei furor. Exprobrat igitur nunc Ieremias illis tales delitias quod scilicet sponte appetiverint falli, et se cupide proiecerint in laqueos, quum vellent habere adulatores pro doctoribus: quemadmodum etiam illis exprobrat Micheas (2, 11), quod prophetas sibi quaesierint, qui promitterent uberes vindemias et copiosas messes. Ille est sensus Ieremiae. Dicit autem *prophetas prophetasse illis vanitatem*, aut vidisse. Sed hoc verbum refertur ad prophetias, sicuti prophetae vocantur videntes. Dicit ergo *prophetas illis vidisse vanitatem et insulsum*. Hoc non potuit valere ad extenuandam populi culpam: neque etiam Ieremias hic populo blanditur quasi diceret aliena culpa ipsum periisse: et tamen haec nimium vulgaris est excusatio. Ple-rique enim si fuerint decepti, queruntur se lapsos

fuisse errore: deinde se non fuisse satis cautos, quum homines astuti tenderent insidias. Sed propheta hic exprobrat Iudaeis, *quod fuerint a pseudopphetis decepti*, quia scilicet iusta haec fuit merces eorum ambitionis. Habebant enim aures nimium delicatas, et liberae oburgationes ab illis ferri non poterant. Denique quum respuerent omnem sanam doctrinam, oportuit diabolum succedere in locum Dei: quemadmodum etiam Paulus dicit (2. Thess. 2, 10), Iuste puniri eos qui exaeccantur a Deo, ut mendacio obediunt, quoniam non sunt amplexi veritatem. Nunc tenemus prophetae consilium: dicit Iudaeos fuisse quidem deceptos a pseudopphetis, sed hoc factum esse eorum culpa, quoniam Deo non sustinuerint parere, quoniam abiecerint sanam doctrinam, quoniam etiam rebelles fuerint omnibus consiliis. Quanquam non videtur tantum exaggerari eorum crimen hoc modo: imo quia ausi fuerant opponere illos impostores Deum, merito propheta in eos regerit, Ecce, ite ad pseudopphetas vestros. Nam quum nuper pollicebantur vobis omnia prospera, ego fui inhumaniter vexatus et vocatio mea fuit contumeliose a vobis reiecta: nunc veniant pseudopphetas vestri: nunc tandem sapite vestro malo, et agnoscite quid sit ita superbire contra Deum et contra eius servos. Iam tenemus in quem finem propheta loquitur. *Viderunt ergo vobis vanitatem et insulsum*, inquit. Deinde, *non patefecerunt*. Υ est fere supervacuum: dicit non *revelarunt super iniquitate*. In ipsa lingua habet quidem gratiam, quod scilicet revelationes suas non applicuerint ad iniquitates populi: quia hoc modo reducti fuissent in viam, et ita obviam itum fuisset vindictae Dei. Est autem hic contextus diligenter notandus. Loquutus est Ieremias de fallaciis pseudopphetarum, quas dixit esse insipidas: nunc exprimit quomodo populum deceiverint. Nempe *quia non patefecerunt iniquitates*. Sciamus ergo nihil magis esse utile quam nos commonefieri, ut conscii nostrarum iniquitatum resipiscamus. Atque haec est praecipua utilitas doctrinae propheticae. Fuisset enim illa pars frigida, vaticinari de rebus futuris, nisi prophetae concionati fuissent de vindicta Dei, nisi hortati fuissent populum ad poenitentiam, nisi iussissent etiam fide amplecti misericordiam Dei. Ergo Ieremias quodammodo detegit fallacias eorum qui corrumpunt propheticam doctrinam, quum dicit *eos non patefacere iniquitates*. Ideo discamus hac

nota discernere fideles Dei servos ab impostoribus. Nam Dominus verbo suo nos citat ad tribunal suum, et vult iniquitates nostras detegi, ut nobis displiceamus: quo ita locum demus eius misericordiae. Ubi autem quod profertur in medium, tantum aures titillat, et pascit nostram curiositatem: et interea sepelit nostras iniquitates, sciamus etiam argutias quae valde placent esse insipidas. Sapiat igitur nobis doctrina poenitentiae, quae adducit nos ad tribunal Dei, ut delecti in nobis confugiamus ad eius misericordiam. Postea adiungit, *ut converterent captivitatem*. Alii, quemadmodum iam attigi, defectionem malunt: et sensus ille optime quadraret. Caeterum non dubito quin propheta potius designet poenam quam culpam. Conversa igitur fuisset captivitas populi, si in tempore resipuisset, nam occurrimus irae Dei per poenitentiam. Si nos iudicaremus, inquit Paulus (1. Cor. 11, 31), non iudicemur a Deo. Quoniam ergo praeveniunt Dei iudicium miseri, ubi sunt sui iudices, propheta non abs re dicit pseudoprophetas non *revertisse iniquitates populi*, ut ita maneret quietus in patria, neque traheretur in exsilium. Quare? nam hoc modo placatus fuisset Deus si populus sponte occurrisset quemadmodum etiam dicitur Isaiae sexto capite (v. 10), Ne convertantur, et sanem eos. Conversio illic dicitur causa sanitatis: quia ut ignis subducta materia exstinguitur, ita etiam ubi cessamus peccare, materia non suppetit iracundiae Dei. Tenemus ergo prophetae sensum: in summa significat populum fuisse perditum, quia appetiverit illas fallacias, quum pseudoprophetae frustra adulabantur. Nam occursum fuisset mature tantis malis, si libere hortati fuissent prophetae populum illum ad poenitentiam. Postea adiungit, *Et viderunt tibi prophetias vanitatis et expulsiones*. Quanquam nomen מְשָׁאָה saepe accipitur in malam partem pro onere, id est, pro dura prophetia, quae docet incumbere Dei vindictam. Dubium tamen est an hoc modo nunc accipiat propheta, quandoquidem loquitur de vaticiniis quae spem dabant impunitatis populo. Ea autem proprie non erant מְשָׁאָה, hoc est, non erant graves et metuendae prophetiae. Verum omnibus probe expensis, patebit Ieremiam non temere usurpare hanc vocem, quia paulo post adiungit explanationem. Nomen מְשָׁאָה accipitur quidem interdum communiter pro quibuscumque prophetiis: sed proprie sumitur pro comminationibus. Nunc autem, quid dicit Ieremias? *Viderunt tibi onera, quae tu fugiebas*. Nam ut redderent odiosam sancti viri doctrinam, quasi proverbiali figura vocabant onus quidquid docebat. Sic ergo conflaverant invidiam sancto viro, quod omnes eius prophetiae nihil aliud quam terrorem et molestiam afferrent. Iam per concessionem dicit propheta: Ipsi quidem vobis fuerunt prophetae, et viderunt, sed viderunt tandem onera.

Quum ergo pollicebantur impunitatem populo falsi prophetae, erant adulatorem, et nihil in illis apparebat oneris, hoc est, nihil molestiae, sed re ipsa tandem fuerunt longe graviora vaticinia illa, quam omnes minae, quibus eos terruerat Ieremias, Et respondet optime quod statim sequitur, *expulsiones*. Neque enim dubito quin propheta hic ostendat quem fructum pepererint illae inanes blanditiae, quibus populus optaverat sibi illudi. Hinc enim factum est ut expulsi fuerint in exsilium. Nam si quaeritur causa, cur populus privatus fuerit sua haereditate, haec statim occurrit, quod voluerint decipi, quod sese ad obstinationem armaverint illis fallaciis et vanis promissionibus. Quum ergo fructus falsae doctrinae esset exsilium, ideo dicit nunc Ieremias *illos impostores vidisse onera vaticinatis*, sed quae tandem afferrent onus: deinde, viderunt מְרוּחִים, hoc est, *illas expulsiones*, id est materiam exsilii.

15. *Plauserunt super te manibus suis* (id est, comploserunt manus suas) *omnes transeuntes per viam, sibilaverunt, et moverunt caput suum super filia Ierusalem: An haec urbs de qua dixerunt, perfecta decore, gaudium totius terrae?*

Propheta hic Iudaeis commemorat miseras quibus iam plus satis erant afflicti, ut videatur hic sermo supervacuus, atque etiam parum humanus. Nam exprobratio intempestiva est, ubi quis veluti malis confectus iacet. Quum talis esset conditio populi, propheta non debuit dolorem exacerbare. Sed iam rationem attigimus, quia scilicet Iudaei quamvis lugerent, ac satis superque moesti essent in suis calamitatibus, non tamen expendebant unde sibi mala illa. Necessae igitur fuit magis ac magis eos expergefieri. Parum enim prodest, ut quis malis suis tangatur, nisi etiam ad iudicium Dei respiciat. Tenemus ergo prophetae consilium cur tam prolixè insistat in recitandis miseriis, quae expositae erant oculis omnium: et ideo non poterant fugere Iudaeos, qui illis erant fere obruti, nempe quia non satis erat si sentirent se miseros, nisi etiam attenderent ad primam causam. Dicit ergo *quicumque transibant composuisse manus, et sibilasse, et movisse caput, vel in signum ludibrii, vel in signum detestationis, quod magis est probabile*. Dicit ergo *movisse caput super filiam Ierusalem*, dicendo, *An haec urbs de qua dicebant, perfecta esse pulchritudine, et gaudium totius terrae?* Nescio cur כלילה vertant quidam coronam: est a כלל, ut satis notum est: et significat plenitudinem, vel aliquid solidum. Dicit igitur *etiam Ierosolymam fuisse perfectam decore*, quia Deus ornaverat illam singularibus donis: praesertim dignatus erat honore illo incomparabili, ut vellet illic invocari nomen suum. Erat ergo terrestre quoddam

palatium Dei Ierosolyma propter templum: deinde illine petenda erat salutis doctrina: et insignis erat illa promissio Isaiae (2, 3), E Sion exibat lex, et sermo Dei e Ierusalem. Deinde promiserat Ezechieli (c. 47) Deus urbem illam fontem et originem fore salutis toti mundo. Quum ergo Ierosolyma decorata esset tam praeclaris dotibus, hic inducit propheta ignotos quosque, qui interrogant, an fieri possit, ut urbs tam exquisita pulchritudine conciderit in illam vastitatem? Vocat etiam *gaudium totius terrae*, quia Deus ita liberaliter illic effuderat dona sua, ut materia laetitiae omnibus suppeteret. Nam delectamur rebus pulchris: et ubicunque refulgent dona Dei, necesse est ut animos nostros ad gaudium incitent. Quidam subtilius exponunt, Ierosolymam fuisse gaudium totius terrae, quia nulla est pax hominibus nisi Deo propitio. Illic autem Deus testimonium et pignus favoris sui deposuerat: et hoc modo Ierusalem potuit exhilarare totum mundum, quia poterat invitare ad Deum cunctas gentes. Hoc plausibile est primo intuitu: sed mihi videtur magis argutum esse quam solidum. Contentus ergo sum illa simplicitate, quod Ierusalem gaudium esset totius terrae, quoniam Deus illic fulgere voluerat gratiam suam, quae merito posset incitare totum mundum ad laetitiam. Postea sequitur,

16. *Aperuerunt super te os suum cuncti hostes tui, sibilant, et frenduerunt dente (id est, dentibus), dixerunt, devorabimus, utique hic dies quem expectavimus, invenimus, vidimus.*

Hic etiam inducit propheta hostes ipsos proterve insultantes miseriis populi. Primo dicit *aperuisse os*, nempe ut plenis buccis conviciarentur. Nam dicitur os aperire non qui simpliciter loquitur, sed qui petulanter et licentiose evomit suas contumelias. Interdum quidem emphatice dicitur Deus os aperire ubi aliquid profert observatu dignum: sic etiam Matthaeus dicit Christum aperuisse os suum quum disserteret de vera felicitate: sed hoc loco, et aliis similibus dicitur hostis aperire os, qui pleno hiatu, ut ita loquar, subsannat eum quem videt confectum esse multis malis. Ergo ad petulantiam hoc refertur, quum dicit *hostes aperuisse os*. Postea adiungit *sibilasse*. Per sibilum haud dubie intelligitur subsannatio: adiungit enim continuo post *frenduisse dentibus*: quasi diceret hostes non tantum fuisse conviciatos, sed etiam ostendisse signum extremi odii. Nam qui dentibus frendit, vel fremit, hoc modo declarat animi sui amaritudinem, imo aliquid furiosum. Est enim illud belluinum, frendere dentibus. Propheta ergo dicit hostes non tantum vexasse probris et subsannationibus populum, sed etiam immaniter, et quasi furiose insecta-

tos fuisse. Iam scimus ingenuis hominibus hoc esse durius ipsa morte. Nam multis non erit acerbum cadere in acie: et videmus ut viri militares se proiciant in certum periculum. Sed mors contumeliosa longe asperior est. Non dubium igitur est quin propheta amplifcet miseriae populi hac circumstantia, quod ita undique vexatus fuerit multis ludibriis. Et hoc consulto facit, quia obiurgationes prophetae locum non habuerant. Scimus enim quum contumaciter insurrexerint Iudaei adversus prophetas, quum Dei nomine ipsos castigarent. Quia ergo non poterant paternas Dei reprehensiones ferre, ideo oportuit illos hostium contumeliis ita opprimi, et referre iustam mercedem impiae illius superbiae. Nec dubium est, quemadmodum dixi, prophetam referre eiusmodi probra et ludibria hostium, ut sentiat tandem populus se expositum fuisse talibus malis, quia nimis superbe reiecerat propheticas obiurgationes. Dicit *hostes sic loquutos, Devoravimus: utique hic est dies quem expectavimus*: quasi agerent suos triumphos ubi vident se potitos victoria, et se pro libidine tractare populum illum. Quemadmodum iam dixi, fuit hoc per se valde acerbum populo: sed quum propheta referret quasi in persona hostium quod iam plus satis cognitum fuerat, debuit populum revocare in memoriam cur ita duriter affligeretur: et propheta etiam hoc satis demonstrat proximo versu. Subiicit enim,

17. *Fecit Iehovah quod cogitaverat, complevit sermonem suum quem praeceperat a diebus antiquis: diruit (vel evertit) et non pepercit: et exhilaravit super te inimicum, et extulit cornu hostium tuorum.*

Si tantum retulisset propheta hostium iactantias, populus forte in suo moerore obduruisset. Sed nunc ex opposito suscipit diversam personam: postquam repraesentavit quam petulanter hostes sese efferrent: nunc dicit, *fecit Iehovah quod statuerat*: et ita ab illis hostium ludibriis populum ad Dei iudicium revocat. Nam ubi hostes nobis insultant vulneramur quidem, sed postea moerore quodammodo nos hebetat. Hoc igitur optimum est remedium, non habere defixos sensus in hominum petulantia, sed agnoscere quod toties scriptura admonet, impios ipsos esse Dei flagella, quibus nos castigat. Hoc ergo argumentum nunc tractat propheta. Dicit *Deum fecisse*: quasi diceret quantumvis hostes modum excedant, tamen si populus ad Deum attendat, iustam esse causam cur sese humiliet. Primo dicit *fecisse Iehovam quod statuerat*. Nam verbum cogitandi improprie transfertur ad Deum, sed tamen satis frequenti usu, ut ante vidimus. Iam dicit *complevisse sermonem quem iam olim mandaverat*. Nam si tantum attigisset propheta arcanum Dei consilium, poterant ambigere Iudaei

an ita esset. Et certe quia mentes nostrae non penetrant in profundam illam abyssum, ideo frustra sermo fieret de arcanis Dei iudiciis. Necesse est igitur nos descendere ad doctrinam ubi, quatenus expedit, manifestat nobis Deus quod aliqui non modo est absconditum, sed etiam incomprehensibile. Si enim velimus de iudiciis Dei sciscitari, mergemur in profundum. Sed ubi dirigimus mentes nostras ad ipsam doctrinam, illic repraesentat nobis Deus quidquid est cognitu utile: et quanquam non perfecte illic cognoscimus arcana illius iudicia, tamen ex parte gustamus: et quemadmodum iam dixi, quatenus nobis expedit. Haec igitur ratio est, cur propheta postquam loquutus est de consilio Dei et decretis, adiungat *sermonem*. Teneamus ergo hanc regulam, nempe ut petamus ex lege, et prophetis, et evangelio quidquid appetimus cognoscere de arcanis Dei iudiciis, quia si vel tantillum deflectimus a doctrina, statim immensitas gloriae Dei absorbebit omnes sensus nostros: et experientia satis docet nihil esse magis periculosum, imo exitiale, quam sibi concedere licentiam plus sciendi quam oportet. Ergo discamus fraenare omnem curiositatem ubi agitur de arcanis Dei iudiciis, et statim erigere mentes nostras ad verbum ipsum, ut illic sint quodammodo inclusae. Deinde propheta etiam hoc modo potuit facilius compescere quidquid aliqui obicere promptum fuisset Iudaeis. Scimus enim ut semper soliti fuerint obstrepere, et simul atque prophetae verbum fecerant, ut multas exceptiones in medium protulerint, quibus refellerent ipsorum doctrinam. Ergo quum indocilis esset populus ille, Ieremias non loquutus est simpliciter de occultis Dei iudiciis, de quibus poterat moveri dubitatio: sed ut ansam praecideret disputationibus et rixis, adiunxit ipsum sermonem. Hoc autem modo tenebat Iudaeos ipsos convictos, quia quemadmodum dicitur apud Moysen, non poterant excipere, Quis ascendet in coelos? quis descendet in abyssos? quis traiciet mare? nam in ore ipsorum erat sermo Dei, hoc est Deus satis patefecerat sua iudicia, ut non possent de obscuritate conqueri. Nunc ergo teneamus rationem alteram cur propheta coniungat Dei iudiciis ac decretis vel eius arcano consilio sermonem. Dicit autem *sermonem illum fuisse vulgatum a diebus antiquis*, ubi perstringit indomitam obstinationem populi: quia si triduo ante, vel exiguo tempore fuissent admoniti, poterant expostulare cum Deo: et fuisset aliquis speciosus color, quasi Deus nimis festinasset in suo rigore. Sed quia submissi prophetae fuerant alii post alios, nec destiterat multis annis, imo pluribus saeculis ipsos hortari ad poenitentiam, et ipsis etiam minari, ut resipiscerent: hinc ergo magis se prodidit desperata eorum impietas. Haec ratio est cur propheta nunc commemoret *dies antiquos*, quibus promulgaverat Deus

sermonem suum. Tandem adiungit, *evertit, neque pepercit*. Hic non insinuat Deum nimii rigoris, sed potius Iudaeos pungit, ut ex poenarum gravitate sentiant quam intolerabilis fuerit ipsorum iniquitas. Vult ergo eos iudicium facere de suis sceleribus ab ipsis poenis, quia Deus non agit atrociter adversus homines. Unde sequitur, quum duriter affligimur eius manu, nos esse plus quam scelerosos. Et tandem concludit *Deum esse qui exhilarat hostes, et qui attollit cornu ipsorum*: quibus verbis confirmat quam nuper attigi doctrinam, nempe convertendos esse oculos in Deum, ubi probrose nobis homines insultant, et agunt suos triumphos de nostris miseriis. Illa enim contumelia posset nos penitus obruere. Sed ubi reputamus nos a Deo castigari, et impios, quantumvis petulanter nos vexent, tamen esse Dei ipsius flagella: tunc statuimus aequis et placidis animis ferendum esse quod aliqui sua acerbitate nos conficeret. Sequitur,

18. *Clamavit cor eorum ad Dominum: mure filiae Sion deducas tanquam fluvium lacrymas (vel, tanquam fluvius) die et nocte: ne des requiem tibi, ne sileat (hoc est, ne quiescat) pupilla oculi tui.*

Dicit improprie *cor eorum clamasse ad Deum*. Nullus enim clamor est cordis. Sed hoc verbo exprimit doloris vehementiam, quasi diceret cor populi tanto moerore fuisse oppressum, ut erumperent affectus illi in clamorem. Nam clamor exoritur a magnitudine doloris, ubi qui clamat vel eiulat non est compos sui. Silentium est signum patientiae. Sed ubi superat dolor, necesse est hominem quasi sui oblitum prorumpere in clamorem. Haec ratio est cur dicat *cor eorum clamasse ad Iehovam*. Sed notandum est, hic non laudari pietatem populi quasi sincere et puro corde apud Deum conquestus fuerit de suis malis: potius significat propheta vulgarem illum clamorem, qui etiam reprobis communis est. Natura enim quodammodo nobis hoc dictat, ut cum malis urgemur confugiamus ad Deum. Etiam qui nullo Dei timore praediti sunt, exclamant, Deus miserere mei in extremis malis: et quemadmodum iam dixi, non manat ex serio affectu, neque ex vera pietate ille clamor, sed ex caeco ac turbido naturae sensu: et hoc modo voluit ab initio Deus reddere inexcusabiles cunctos mortales. Sic ergo nunc propheta dicit, *Iudaeos clamasse ad Deum, vel cor ipsorum fuisse vociferatum*, non quod in Deum respexerint, ut par erat, vel apud ipsum deposuerint suos dolores et reiecerint in eius sinum, quemadmodum propheta nos hortatur: sed quia nullum remedium occurrebat in mundo. Nam quantisper aliquid reperiunt homines vel solatii, vel opis, illic subsistunt. Unde igitur *clamor ad Deum?* nempe ubi in mundo nihil sese offert,

in quo possint acquiescere. Nam hoc quasi nobis ingenitum est a natura (dico, a natura corrupta) circumspicere huc et illuc, ubi aliquid mali nos premit. Iam, quemadmodum dixi, ubi reperimus vel inane aliquod spectrum, illic residemus, et non attollimus in Deum oculos. Ubi autem necessitas nos cogit, tunc incipimus ad Deum clamare. Significat ergo propheta populum fuisse redactum in ultimas angustias quum dicit *cor eius ad Deum clamasse*. Postea convertit sermonem ad murum Ierusalem, et rei inanimatae sensum tribuit, *Mure Ierusalem*, inquit, *deducas lacrymas quasi fluvius*, vel tanquam fluvium. Uterque enim sensus est probabilis. Sed per synecdochen sub voce muri comprehendit totam urbem, ut satis notum est. Et tamen adhuc est prosopopeia, quia neque domus, neque muri, neque portae, neque compita poterant defluere in lacrymas. Sed non potuit Ieremias nisi hac hyperbolica loquendi forma satis exprimere magnitudinem clamoris. Haec igitur ratio est cur compellet murum *ipsum urbis*, et iubeat *deducere lacrymas instar fluvii*. Videtur autem esse aliqua allusio ad ipsam ruinam. Perinde enim excisi fuerunt muri urbis, ac si liquefacti essent. Deinde videtur propheta alludere ad pristinam duritiem populi. Erant enim corda omnium plus quam stupida. Ergo quia nunquam fuerant flexibiles vel ad doctrinam, vel ad exhortationes, vel ad minas: ideo nunc tacite opponit muros urbis: quasi diceret, haecenus nemo ex servis Dei potuit elicere vel unam lacrymam ex oculis vestris, tanta fuit vestra durities: atqui nunc muri ipsi flebunt, quia liquefient, quemadmodum si rivos aquarum ex se proicerent. Lapides ergo ipsi vertentur in lacrymas, quia haecenus obduruistis adversus Deum et omnem propheticum doctrinam. Postea adiungit, *Ne parcas tibi, ne des tibi quietem die et nocte, et ne cesset filia oculi tui*, id est, pupilla oculi tui (ad verbum, ne taceat) sed metaphorice verbum silendi sumitur pro quiescere vel cessare: significat materiam fore, imo iam esse, continui luctus, et ideo hortatur *ad flendum die et nocte*: quasi diceret moerorem esse continuandum absque fatigatione, quia mala ipsa nihil dant relaxationis. Sed tenendum est quod ante diximus, prophetam non ita fuisse loquentum, ut dolorem populi exacerbaret. Scimus enim plus satis teneros et molles esse hominum animos ad mala ferenda: deinde praecipites ruere ad impatientiam. Sed quia nondum adducti fuerant ad veram poenitentiam, proposuit illis quas Deus poenas inflixerat, ut inde se converterent ad reputanda sua peccata. Sequitur,

19. *Surge, clama nocte, principio excubiarum* (custodiarum, ad verbum: sed significat vigilias nocturnas), *effunde tanquam aquas cor tuum coram facie Domini: attolle ad ipsum manus tuas propter*

animam parvulorum tuorum, qui deficiunt fame in capite omnium compitorum.

Nunc clarius mentem suam explicat propheta, et confirmat quod nuper dixi, se non referre populi calamitates, nisi in eum finem, ut qui fere stupidi erant, inciperent oculos suos ad Deum attollere: deinde examinare vitam suam, et se ipsos sponte damnare, ut hoc modo occurrerent irae Dei. Iubet igitur propheta *surgere et clamare*. Certe violenter coacti fuerant ab hostibus ad suscipiendum longum iter. Cur ergo *surgere* ipsos iubet, qui profugi erant a patria, et qui abigebantur tanquam pecudes? Respiciit, quemadmodum dixi, ad segnitium animorum, quia interea torpebant in suis vitiis. Necesse igitur fuit socordiam illam expergefieri: et huc spectat propheta per *surgendi* verbum. Deinde iubet *clamare principio vigilarum*, ubi scilicet somnus incipit obrepere, et est quietior hora, ubi enim se ad lectum homines conferunt, somnus tunc illis obrepit, et illa est praecipua quies. Propheta autem hic iubet, etiam quo tempore alii quiescunt, Iudaeos clamare, et inquietudine sua rapi ad querimonias. Quoniam non vult ipsos temere proicere in aerem suos eiulatus: sed iubet vota sua recta conferre ad Deum. Quantum ergo ad circumstantiam temporis spectat, repetit quod iam vidimus, nempe tantam malorum esse congeriem, ut nihil relaxationis concedat populo. Denique significat continuum moerorem. Caeterum quemadmodum dixi, non vult simpliciter Iudaeos clamare, sed postquam hortatus est, *ut effundant corda sua quasi aquas*, adiungit, *coram facie Iehovae*. Nam increduli guttur suum fere exulcerant clamando, sed tanquam ferae bestiae: vel si invocant nomen Dei, faciunt hoc quidem caeco impetu et confuso, sicuti dictum fuit. Ergo propheta hic discernit electos Dei a reprobis, quum iubet *corda effundere et clamorem coram facie Dei*, nempe ut petant levationem a Deo, quod fieri non potest, quin persuasi sint illum esse autorem omnium cladum: ex quo etiam nascitur poenitentia, quia mutua est relatio inter iudicium Dei et hominum peccata. Ergo quisquis apprehendit Deum iudicem, simul cogitur in se ipsum descendere, et inquirere in sua vitia. Nunc tenemus summam verborum prophetarum. Adiungit eodem sensu, *ut attollant ad ipsum manus suas*. Caeremonia quidem haec per se non sufficeret: verum rem saepe ab externis signis scriptura ostendit. Elevatio igitur manuum hoc loco, et aliis tantundem valet atque precatio. Fuit autem hoc usitatum omnibus saeculis, manus levare in coelum: et saepe haec loquutio in Psalmis occurrit: et quum Paulus iubet ubique promiscue Deum invocari, dicit, *Volo viros tollere puras manus absque contentione* (1. Tim. 2, 8). Deus haud dubie suggessit hanc caeremoniam ho-

minibus, primum ut superarent totum mundum ubi ipse quaerendus est: deinde ut se hoc modo stimulant ad fiduciam, simulque ad exuendos omnes terrenos affectus. Nisi enim haec caeremonia sursum attolleret mentes nostras, ut proclives sumus natura ad superstitionem, quisque vellet Deum quaerere vel ad pedes suos, vel ad manus. Ergo Deus indidit hominibus hunc sensum, ut manus sursum attollerent, quo scilicet superarent totum mundum quemadmodum dixi, atque ita exuti omni perversa superstitione conscenderent supra coelos. Fuit quidem gestus iste etiam familiaris incredulis, fateor: sed hoc modo erepta fuit illis omnis excusatio. Quamvis ergo crassis deliriis imbuti fuerint increduli, ut affligerent Deum statu et picturis: tamen gestus ille sufficere potuit, quum manus attollerent in coelum, ad refellendos omnes eorum errores. Sed non sufficeret Deum quaerere extra mundum, ita ut nulla superstitio occuparet mentes nostras, nisi etiam animi nostri essent expediti ab omni terreno affectu. Tenemur enim impliciti nostris cupiditatibus: deinde appetimus quod nobis aridet secundum carnem: et hoc modo, ut plurimum, vellent Deum sibi subicere homines. Ergo levatio manuum etiam huc tendit, ut renuntiemus nobis, et exeamus quasi extra nos quoties invocandus est Deus. Haec breviter dicta sint de usu caeremoniae. Sed tenendum est quod attigi, prophetam a signo externo rem notare quum iubet *manus attollere ad Deum*. Postea necessitatem ostendit, *propter animam parvulorum*, inquit, *qui deficiunt in fame*, sed \square est supervacuum hoc loco, *qui ergo fame deficiunt, idque palam*. Poterit enim contingere, ut domi esuriant quibus non est cibus, atque ita deficiant, quia scilicet nemo illis succurrit, quod eorum inopia non cognoscitur. Sed ubi in locis publicis infantes ipsi animas exhalant prae fame, hinc cognoscitur extrema desperatio, quam hic voluit exprimere propheta per *caput platearum*, vel compitorum. Sequitur,

20. *Vide Iehovah, et adspice cui feceris sic: an comedent mulieres fructum suum* (hoc est, foetus suos), *parvulos educationis? an occidetur in sanctuario Domini sacerdos et propheta?*

Hic etiam verba ipsa, vel formulam precandi Iudaeis dictat Ieremias. Valuit autem haec querimonia ad miserationem, quod Deus non extraneos hoc modo, sed populum quem sibi adoptaverat affligeret. Exponunt quidem aliter interpretes, *Vide Iehovah cui hoc feceris*, hoc est, an ullus unquam populus tam atrociter fuerit afflictus. Ego autem non existimo hic fieri comparisonem quam illi volunt, sed populum simpliciter proponere Deo memoriam foederis, quod cum patribus pepigerat:

quasi dicerent, Domine, si hoc modo saevires contra extraneos, non esset adeo mirum: sed quum simus tua haereditas, et semen Abrahae benedictum, quum nos dignatus fueris in populum peculiarem eligere, quid hoc tibi vult, quod tam aspere nos tractas? Nunc ergo tenemus genuinum prophetae sensum ubi in persona populi sic loquitur, *Vide et adspice Iehovah cui hoc feceris*, nempe tibi negotium est cum filiis tuis: non quod Iudaei quidquam dignitatis a se in medium proferre possent: sed gratuita Dei electio satis superque ad misericordiam debebat valere. Neque simpliciter rogant hic fideles, ut Deus videat, sed addunt secundum verbum, *ut adspiciat*: qua duplicatione melius expriment rei indignitatem: quasi dicerent hoc simile esse portento, tam duriter affligi Dei populum qui electus fuit. *Vide ergo cui feceris*. Et haec etiam precandi ratio satis communis fuit, ut in Psalmo (79, 6) dicitur, Effunde iram tuam in gentes quae non noverunt te, et in regna quae nomen tuum non invocant. Similem etiam sententiam ante habuimus apud prophetam nostrum (Ier. 10, 25). Summa est, hanc esse iustam Deo materiam, cur ad misericordiam flectatur, atque ita reconcilietur populo suo, quia negotium est non cum gentibus extraneis, sed cum sua familia quam dignatus est adoptare. Sed reliqua differam in crastinum.

Exposuimus heri querimoniam prophetae, ubi Deo foedus suum obiiciebat. Res enim poterat videri absurda, Deum adversus ecclesiam, quam adoptaverat, usque adeo saevire. Dicebat igitur propheta, *vide Iehovah cui tu sic feceris*. Iam commemorat quasdam species, quae possint etiam horrorem incutere, et hoc modo impetrare a Deo veniam, *An comedent mulieres fructum suum?* hoc est foetum, *parvulos educationum?* Hoc, quemadmodum dixi, abominari necesse est. Videmus enim matres saepe propriae vitae oblivisci, ut consulant suis parvulis. Filium ergo a matre vorari, id vero est plus quam detestabile: et tamen scimus fuisse factum. Unde apparet, quum excaecati fuissent Israelitae a Deo in illam barbariem fuisse prolapsos. Nam in obsidione Samariae id accidit, sicuti patet ex sacra historia: et idem propheta nunc de suo tempore commemorat, imo iterum repetet capite quarto. Et Iosephus etiam dicit, quum urbs obsideretur a Tito, rebus iam fere desperatis, matres inter se conspirasse, ut filios suos comederent, et fuisse sortitas, quae prima occideret filium, deinde alias aliis furatas fuisse vel brachium vel crus. Quia tamen illud est immane, propheta hic Deum ad misericordiam flectere studet, tanta absurditate proposita. Dicit ergo minime aequum esse, ut *matres comedant parvulos suos, parvulos educationum*, inquit. Postea adiungit, *an in sanctuario Domini*

occidetur sacerdos et propheta? Haec est secunda species indignitatis, qua Deum ad misericordiam provocat. Nam scimus sacerdotes una cum prophetis fuisse sacrosanctos. Et in Psalmo (105, 15), ubi sermo habetur de Abraham, Isaac, et Iacob, Deus ut ostendat quantopere habeat ipsos commendatos dicit, Nolite tangere christos meos, et prophetis meis ne feceritis iniuriam. Quum ergo in Dei fidem peculiariter recepti essent sacerdotes et prophetae, fuit haec atrocitas non ferenda. Sed ubi accessit profanatio templi, circumstantia etiam illa potuit augere tale portentum. Conqueritur itaque Ieremias non modo iugulari sacerdotes et prophetas, sed etiam mactari in ipso sanctuario. Nunc sequitur,

21. *Iacuerunt in terra per compita puer et senex: virgines meae, et adolescentes mei ceciderunt gladio, occidisti in die irae tuae: mactasti et non pepercisti.*

Hic alias clades recenset sub persona ecclesiae, nempe quod tam senex quam puer iacuerint prostrati in compitis. Coniungit autem *pueros senibus*, ut ostendat nullum fuisse aetatum discrimen. Promiscue ergo dicit iacuisse cadavera in locis publicis. Dicit *virgines et adolescentes gladio cecidisse*. Est confirmatio superioris membri, quia nihil novum hic dicitur, sed tantum ostenditur modus quo iacuerint occisi in omnibus viis, quia scilicet iugulati fuerant adolescentes, deinde virgines sine ullo sexus delectu: hostes interea senibus non pepercerant quum exciderent florem ipsum populi. Sed ostendit simul propheta id totum debere adscribi Deo, non ut cum ipso Iudaei expostulent, sed ut desinant frustra lamentari de suis cladibus: quo se convertant potius ad Deum. Non dicit igitur occisos fuisse tam senes, quam adolescentes ab hostibus, sed ab ipso Deo. Id autem erat difficile persuasum, quia Iudaei furore perciti contra suos hostes non poterant animum adicere ad consideranda Dei iudicia. Haec igitur ratio est cur propheta Deum faciat autorem omnium eladium: *Tu, inquit, occidisti in die iracundiae tuae, mactasti et non pepercisti*. Etsi autem videtur hic quodammodo litigare populus cum Deo, tenendum tamen est prophetae consilium, nempe ut populus discat tandem ad Deum ipsum respicere, deinde sciat sibi esse cum eo negotium. Debet enim fieri transitus ab hac doctrina ad alteram, nempe ut homines sibi male conscii primum Deo gloriam tribuant, deinde ut suppliciter deprecentur iram quam meriti sunt. Tandem sequitur,

22. *Vocasti tanquam ad diem festum terrores meos undique, et non fuit in die indignationis Iehovae*
Calvini opera. Vol. XXXIX.

superstes ac residuus: quos enutrivit et educavi, hostis meus consumpsit eos (sed abundat relativum).

Hic utitur aptissima metaphora, ut ostendat populum fuisse penitus constrictum ultimis angustiis. Dicit enim *terrores fuisse hinc inde accersitos*: quemadmodum ubi inducitur solennis conventus. Tubis enim clangebant quum instabat festus aliquis dies, ut omnes ascenderent in templum. Sicuti ergo multae catervae solebant venire Ierosolymam ad dies festos quum tubae clangore vocati erant omnes: ita propheta dicit *terrores fuisse ab omni parte divinitus tractos*, ut constringerent miserum populum. *Vocasti ergo terrores meos per circuitum*, inquit: quomodo? *tanquam ad diem festum*, ad diem conventus. מועד enim significat tam coetus ipsos, quam locum, et tempus conductum. Semper autem tenendum est quod attigi, quamvis hostes terrerent Iudaeos, hoc tamen Deo adscribi, ut quisque pro se agnoscat non fortuito venisse Chaldaeos, sed arcano Dei impulsu. Postea adiungit, *In die irae Iehovae, (mutat personam) non fuit residuus vel superstes*: imo, inquit, *hostis consumpsit quos educaveram et extuleram*. Hic ad hostes transfert quod paulo ante dixit Deo esse factum, sed eodem sensu, quia scilicet Deum intelligit fuisse primum autorem, Chaldaeos vero ministros vindictae eius. Nunc sequitur,

CAPUT TERTIUM.

1. *Ego vir videns afflictionem in virga indignationis eius.*

עברה proprie significat impetum, a transgrediendo: sed quod proprium est hominibus saepe ad Deum ipsum transfert scriptura. Hic autem personam mutat, quia antehac loquutus est de populo sub persona mulieris, ut saepe fieri solet: nunc vero prodit ipse propheta in medium. Quanquam minime dubium est quin suo exemplo alios omnes hortetur ad luctum, qui coniunctus sit cum vera poenitentia. Hoc autem caput uberiore doctrina refertum est, ut videbimus. Continet enim insignes sententias, quas tractabimus singulas suo loco. Quod existimant quidam scriptam fuisse hanc lamentationem a Ieremia, quum in carcerem esset coniectus, mihi non est verisimile: et contextus satis ostendit fuisse carmen hoc compositum de communi clade totius populi. Hic ergo Ieremias non agit privatam causam, sed remedium ostendit suis popularibus in rebus desperatis, nempe ut se recta conferant ad Deum, et ab una parte expen-

dant sua peccata: deinde gustum aliquem capiant misericordiae Dei, ut erigant animos ad spem bonam: ut se exercent in precibus. Haec omnia videbimus suo ordine. Primo dicit *se esse virum afflictum*. Scimus enim quam trita sit illa loquutio apud Hebraeos, Videre afflictionem, videre bonum et malum, videre mortem et vitam. Dicit igitur *se expertum esse multas afflictiones*, neque id modo, sed quasi esse addictum miseriis: quomodo? *In virga furoris eius*, inquit. Non exprimitur nomen ipsius Dei, sed quia de re nota loquitur Ieremias, ponit relativum. Statim autem a principio sentit quidquid malorum perpetitur inflicto sibi fuisse Dei manu. Et quia hoc persuasum esse debet omnibus piis, Deum nunquam nisi iuste irasci, ideo comprehenditur sub hac voce iracundiae brevis confessio: praesertim quum addatur nomen virgae aut baculi. In summa, propheta dicit se esse miserimum: sed causam simul exprimit, quia duriter castigatus fuerit ab irato Deo.

2. *Me deduxit (et proficisci fecit) in tenebras, et non in lucem.*

Triplicantur literae alphabeti in hoc capite, quod omiseram. Nam primis duobus capitibus singuli versus incipiebant a literis alphabeti: nisi quod proximo capite inversus fuit ordo, quia δ ante ψ posuit Ieremias, vel forte mutatus fuit ordo a scribis: incertum est. Hic autem, ut dixi, singulae literae ter repetuntur. Ergo secundus et tertius versus incipit ab κ : quartus deinde versus incipiet a γ : et eadem erit ratio. Hic confirmat proximam sententiam. Ostendit enim causam suarum afflictionum vel modum, *quia deductus fuerit in tenebras et non in lucem*. Haec antithesis in aliis linguis similem gratiam non haberet, ut in hebraica. Sed quum dicunt se esse in tenebris, et non in luce, amplificat ipsam obscuritatem: quasi dicerent, ne scintillam quidem lucis esse in caligine, adeo densa est et obscura. Hoc nunc etiam propheta intelligit. Scimus autem quid per tenebras scriptura passim intelligat, nempe omnem luctus materiam. Nam adspectus lucis nos exhilarat, imo serenitas coeli erigit et recreat hominum mentes. Ergo caligo accipitur pro rebus adversis et moerore, qui inde consequitur. Postea addit,

3. *Utique contra me vertetur, convertet manum suam quotidie* (vel toto die, quanquam in duobus verbis videtur futurum tempus debere resolvi in praeteritum, vel saltem propheta actum continuum designat, ut saepe fieri solet).

Dicit autem *Deum sibi esse adversum*. Nam hoc significat verbum יָשָׁב *vertetur*, inquit, *in me*:

quemadmodum hostis ubi vult configere ex opposito occurrit: ita propheta dicit Deum sibi esse infestum: et idem alia forma docet, quod scilicet sentiat manum Dei sibi esse adversam: *Convertet*, inquit, *contra me manum suam*, בְּלִי יָמַי , vel quotidie, vel toto die: sed simpliciter assiduitatem notat propheta, quasi diceret nullas esse inducias, quoniam Deus rigorem suae vindictae sine modo et fine prosequitur. Postea adiungit,

4. *Senio confecit carnem meam* (senescere fecit, ad verbum), *et pellem meam* (vel cutem), *confregit ossa mea*.

Sunt metaphoricæ loquutiones, ut satis apparet. Nam saepe aegritudo senio confertur, quia ex dolore contrahimus maciem. Ita retrahitur cutis, et rugae seniles apparent etiam in iuvenibus. Quoniam ergo succum et vigorem exhauriunt dolores, ideo dicitur senescere qui fere in luctu tabescit. Hoc nunc intelligit propheta: *senescere*, inquit, *fecit Deus carnem meam, et pellem*, vel cutem, hoc est, intus et extra sic me confecit, ut fere tabescam. Postea adiungit, *confregit ossa mea*. Videtur hoc esse hyperbolicum: sed alibi diximus hanc similitudinem non omni ex parte exprimere magnitudinem doloris, quem percipiunt fideles ex sensu irae Dei: ideo et David et Ezechias sic loquuti sunt: imo Ezechias comparat Deum leoni (Isa. 38, 13), Quasi leo, inquit, confregit ossa mea: David nunc dicit ossa sua contabuisse, nunc fuisse contrita, nunc fuisse redacta in cinerem, nempe quia nihil magis formidabile quam sentire Deum iratum. Propheta ergo non tantum ad externas clades respicit, sed ad signum vindictae Dei, quia populus nihil aliud in rebus illis afflictis statuere poterat nisi Deum esse hostem: et hoc verum erat. Deus enim saepius hortatus ipsos fuerat ad poenitentiam, sed quos expertus fuerat prorsus insanabiles, tandem ad extremum ultus est, sicuti aequum erat. Haec igitur ratio est cur propheta dicat *Deum fregisse ossa*. Postea addit,

5. *Aedificavit contra me, et circumdedit felle et molestia*.

Sunt translationes quae possent videri durae: tamen habent non vulgarem gratiam in lingua hebraica. Dicit ergo propheta *se esse obsessum* et arctatum quasi *maceris*: et triplicabit hanc similitudinem aliis quidem verbis, sed in eundem finem, ut videbimus. *Aedificavit*, inquit, *Deus contra me*, quemadmodum si volumus quempiam circumvenire, exstruimus aggeres, ne qua possit elabi. Hoc igitur aedificium est, de quo propheta nunc loquitur: Deus, inquit, circumcirca me tenet constrictum, ut

iam nullum effugium pateat. Postea clarius exprimit, *quod circumdatus sit felle, et veneno, aut molestia*. Venenum priore loco ponit, deinde sine figura ostendit quodnam sit illud venenum, nempe quod multis molestiis sit afflictus. Postea adiungit,

6. *In tenebris iacere me fecit tanquam mortuos saeculi.*

Hic amplificat quod prius dixit de veneno et molestiis. Dicit *se in tenebris fuisse locatum*, non ut tantum paulisper illic ageret, sed ut diu maneret. *Habitare ergo fecit me in tenebris*, inquit. Sed similitudo quae sequitur melius explicat prophetam mentem: dicit *tanquam mortuos saeculi*: עולם potest vel ad futurum tempus, vel ad praeteritum referri. Quidam dicunt *tanquam mortuos saeculi*, qui moriuntur in perpetuum. Sed alibi mortuos saeculi vocat scriptura, qui pridem sepulti sunt, ita ut computruerint, imo quorum fere memoria extincta est. Quamdiu enim retinet cadaver humanam formam, videtur propius ad vitam accedere: sed ubi reductum est in pulverem, ubi nullum os apparet, cutis tota periit et nervi, et sanguis et nihil residuum manet simile homini, illic nulla est spes vitae. *Mortuos ergo saeculi* scriptura vocat qui putredine consumpti sunt. Ita etiam hoc loco dicit propheta *se habitasse in tenebris*, in quas coniectus fuerat Dei manu, sed habitasse ac si pridem esset mortuus, et iam esset putridum cadaver. Haec quidem loquutio videtur hyperbolica: sed semper memoria tenendum est quod admonui, nempe non posse satis aggravari magnitudinem doloris, quem percipiunt fideles ex terrore irae Dei. Postea addit,

7. *Sepsit me, ut non egrediar: aggravavit compedem meum.*

Hic primo dicit se teneri obsessum. גרר enim est sepire, et גררה nomen significat sepem, vel maceriem, et clausuram aliam quamlibet. Dicit ergo *se tanquam maceria fuisse inclusum, ita ut evadere non posset*, quemadmodum etiam adiungit, *et non egrediar*: sed copula debet referri in finalem particulam. *Clausit ergo me*, vel seipit, *ne egrediar*. Postea, *Aggravavit compedem meum* significat se non tantum fuisse constrictum compedibus, sed ita ut ne digitos quidem posset attollere: perinde ac si diceret injectos sibi fuisse compedes, sed ita onerosos, ut non posset vel pedes movere.

8. *Etiam si clamem et vociferer, clausit precationem meam* (vel precationi meae).

Hic extremum omnium malorum describit propheta, quod scilicet nihil clamando et precando

profecerit. Atqui scimus illuc nos vocari in omnibus miseriis. Turre fortissima nomen Domini, ad ipsam confugiet iustus et salvus erit (Prov. 18, 10): deinde, Quisquis invocaverit nomen Dei salvus erit, apud Ioelem (2, 32). Et scriptura scatet eiusmodi testimoniis, ubi Deus ad se cunctos fideles humaniter invitat (Psal. 91, 15; Psal. 88, 2; Isa. 65, 24), Clamabit ad me, et ego exaudiam eum: In die illa clamabit, et ego exaudiam: deinde, Antequam clamaveritis. Denique congerere omnes locos nihil opus est: sed contenti simus uno illo, quum Deus epitheton sibi illud vendicat, quod exaudiat preces, significat non posse ab aeterna sua essentia et divinitate illud separari, quin scilicet propensus sit ad preces exaudiendas. Ideo colligit propheta, Ad te omnis caro veniet. Quum ergo Ieremias conqueritur preces suas fuisse irritas, et caruisse omni fructu vel effectu, videtur id esse absurdum. Sed scimus Deum suspendere fidelium animos, et ita exaudire, ut probet atque examinet eorum patientiam interdum ad longum tempus. Haec ratio est cur auxilium suum differat et protrahat. Non mirum igitur est, quod Deus servi sui preces non exaudierit, nempe secundum carnis sensum. Deus enim nunquam respuit suos, neque surdus est ad ipsorum vota et gemitus: sed loquuntur saepe fideles ex carnis sensu. Quoniam ergo orando non videbat propheta se quidquam consequi, ideo dicit *prohibitae fuisse preces suas*, vel clausas, vel ianuam sibi fuisse obstructam, ita ut preces eius ad Deum non pervenirent. Est autem hic locus notatu dignus, quia nisi statim Deus nobis occurrat, languescimus, et non modo frigescit in nobis precandi studium, sed fere exstinguitur. Tenendum igitur est, quamvis non tam celeriter nobis opituletur Deus, non tamen ab ipso repudiari nostras preces: et quando videmus sanctos patres id esse expertos, ne miremur si Dominus ita hodie examinet fidem nostram. Perseveremus itaque clamando: quod si longior sit mora, tamen ubi conquesti fuerimus nos non esse exauditos, pergamus in eodem cursu, quemadmodum videbimus prophetam facere. Sequitur,

9. *Sepivit* (est idem verbum quod ante vidimus) *vias meas lapide quadrato, semitas meas pervertit.*

Ponuntur aliae similitudines. Quod existimant quidam prophetam notare obsidionem urbis Ierosolymae, non est consentaneum. Sunt igitur metaphorae quae inter se respondent, quamvis sit aliquid diversum. Dixerat prius se obseptum fuisse a Deo, vel circumdatum quasi maceris, nunc autem transfert hoc ad *vias suas*. Ubi agitur de humana vita scimus conferri viae. Comprehendit ergo propheta omnes suas actiones sub hac voce: ac si diceret sua omnia consilia fuisse redacta in angustias, quasi

oppositae essent clausurae ut progredi non liceret. Si velim tendere in aliquam partem, et mihi ponatur obstaculum, cogor manere quasi fixus: sic etiam propheta dicit *vias suas fuisse obseptas*, quia Deus non permisit ulla consilia, vel ulla deliberationes procedere. In eundem etiam finem addit, *quod Deus perverterit vias*, hoc est, quod turbaverit omnes actiones et omnia consilia. Sed addit hic *lapidem quadratum*. \square significat excidere: ergo hic \square significat lapidem politum, vel excisum malleo. Seimus autem lapides illos esse duriores, et plus habere firmitudinis. Nam si lapides impoliti aggeruntur, non tam firmum est aedificium, sicuti dum lapides quadrati inter se cohaerent. Significat igitur propheta, tales fuisse clausuras ut ne posset ullo modo perrumpere, quia non admitterent ullam fracturam. In summa, intelligit se manu Dei ita fuisse oppressum, ut quidquid consultaverit hoc statim retroageret Deus. Nunc ergo tenemus quo sensu dicat *vias omnes fuisse eversas a Deo*. Hoc generaliter non debet intelligi. Deus enim est, qui dirigit vias nostras. Sed dicitur etiam vias nostras pervertere, ubi maledicit consiliis nostris, ubi in irritum cedunt omnia nostra studia et omnes conatus: denique ubi Deus nobis quasi ex adverso occurrit, et impedit omnem nostrum cursum, tunc dicitur vias nostras pervertere. Sed hoc non debet intelligi quasi Deus iniuste homines excaecaret, vel quasi abduceret in errores: tantum significat propheta sibi nihil fuisse reliquum in omnibus consiliis, in omnibus studiis et actionibus, quia habebat Deum sibi adversum. Ergo hic subsistam.

10. *Ursus insidians fuit mihi (ipse mihi), leo in latebris.*

Aspera est querimonia ubi Ieremias comparat Deum urso et leoni. Sed diximus sensum irae Dei ita fideles terrere, ut non possint satis exprimere atrocitatem sui mali: deinde tenendum etiam est memoria quod diximus, eos loqui ex sensu carnis. Neque enim sic temperant suos affectus, quin aliquid excidat reprehensione dignum. Non debemus ergo exigere ad pietatis regulam omnes sanctorum querimoniae, ubi manu Dei premuntur: quia ut turbati sunt eorum animi, prorumpunt multam intemperiem. Sed potius debemus agnoscere quanta sit nostra infirmitas, quoties videmus etiam fortissimos quosque ita concidere, ubi Deus severitatem suam erga eos exserit. Quanquam ergo non videtur satis honorifice hoc esse dictum, *Deum insidiari ut solent ursi viatoribus, et leones e suis speluncis*: tamen si consideramus quantopere expavescant fideles ad signa irae Dei, non mirabimur hunc excessum. Deinde certum est, prophetam hic in medium protulisse non tantum testimonia timoris

Dei, pietatis, et humilitatis, sed etiam vitiosos carnis affectus, quia fieri non potest, quin hominum infirmitas se prodant in extremis illis malis. Adiungit in eundem sensum,

11. *Vias meas pervertit, et scidit me (vel dissipavit, aut laceravit), posuit me vastatam (vel quasi vastitatem).*

Hoc etiam versu propheta ostendit quam graviter turbati fuerint fideles quum sentirent Deum sibi esse adversum. Utitur autem eadem figura qua heri: quanquam aliud est verbum סור : dicebat autem heri ענה , sed eodem sensu. Dicit ergo *vias suas fuisse pervertas*, nempe quia destituebatur consilio: quidquid agigaret id esse irritum, eo quod Deus ipsum violenter retroageret. Nam quum aliquid suscipimus agendum, via nobis patet: ubi autem non succedit, dicitur via nostra perverti. Hoc autem fit a Deo, qui eventus habet tam prosperos quam adversos in manu sua. Sicuti ergo Deus vias nostras dirigit quum benedicit consiliis nostris et actionibus: ita ex opposito eas pervertit ubi omnia infeliceiter nobis cedunt, nihil est consilii: et eventus votis nostris non respondet. Postea adiungit, *Laceravit me*, vel scidit me: proprie פשע est scindere, sed hic accipitur pro lacerare vel dissipare. Postremo addit, *posuit me vastitatem*: quo verbo comprehendit alia duo. Qui enim redactus est in vastitatem, ille neque viam tenet, neque reperit aliquem exitum, deinde distrahitur huc et illuc, ac si esset laceratus in partes. Videmus ergo prophetam hic conqueri de malorum extremitate, quia nihil ad spem salutis sit residuum. Adiungit,

12. *Extendit (vel intendit) arcum suum, et statuit me quasi signum sagittae.*

Hic aliam metaphoram adducit propheta, quod scilicet Deus contra ipsum iaculatus fuerit, quem admodum impetitur signum sagittis. קשת alibi posuit Ieremias pro carcere, et saepius. Sed hic significat scopum, quem sibi proponunt sagittarii, et ita etiam accipitur Iob 16. cap. ubi eadem est querimonia. Sensus ergo est, populum, in cuius persona loquitur Ieremias, fuisse instar scopi, quia Deus illuc sagittas omnes suas dirigeret. Hoc autem est formidabile, ubi Deus in nos collimat, ut defigat omnia sua iacula et tela ad nos confodiendos. Sed quia Deus tam graviter afflixerat populum suum, ut videri posset exseruisse omnes suas vindictas, merito conqueritur propheta, *populum fuisse instar scopi*.

13. *Induxit in renes meos filios pharetrae suae (id est sagittas).*

Prosequitur eandem metaphoram. Dixit proximo versu, Deum intendisse arcum, nunc vero adiungit, *sagittas eius penetrasse in ipsos renes*, hoc est usque ad partes intimas. Sed tenendum quid propheta velit, nempe Deum ita duriter egisse cum populo, ut nulla pars etiam interior salva et intacta fuerit, *quoniam sagittae eius renes ipsos perfoderant*. Postea addit,

14. *Fui risus* (vel ludibrium) *toti populo meo, pulsatio* (vel canticum, quod pulsatur ab organo et instrumento musico) *quotidie* (vel toto die).

Rursus conqueritur propheta de opprobriis, quibus Deus exposuerat Iudaeos. Diximus autem inter gravissima mala esse contumeliam: et experientia docet quantopere exacerbetur dolor ubi accedunt vel ludibria vel subsannationes. Qui enim aliqui tacitus voraret gravissimos dolores, ubi videt se contumeliose vexari, frangitur animo. Haec igitur ratio est cur propheta iterum miseriae populi amplificet, quia ludibrio omnium sit expositus. Sed posset videri absurdum, Iudaeos fuisse derisos a populo suo: haec ratio est cur existiment quidam prophetam conquei privatim de suis malis, neque repraesentare totum populum, vel publicum statum ecclesiae. Sed potest etiam hoc excusari, quia non simpliciter intelligit propheta derisum fuisse populum a suis, quod fieri non potest, sed perinde est ac si diceret, fuisse statum illum ita probrosum, ut dum alii alios se mutuo adspicerent, haberent materiam subsannationis, si ita passa fuisset eorum conditio. Denique non significat propheta quid factum sit, sed simpliciter conqueritur, calamitatem suam fuisse obnoxiam omnibus probris, ita ut quisquis adspiceret Ierosolymam, posset ludibrio habere foedum illud spectaculum. Et acquissima fuit merces, ut diximus. Neque enim destiterant contumelia Deum afficere. Ergo rependit illis quod meriti erant, ubi dedecore ipsos vicissim oppressit. Postea addit, *se fuisse quasi canticum*, ludibrii scilicet. Est enim confirmatio superioris membri, et eadem etiam querimonia legitur in libro Iob. Dicit hoc factum fuisse *quotidie*, vel toto die. Assiduitas autem ista gravitatem mali clarius ostendit, quemadmodum dictum fuit.

15. *Satiavit me amaritudinibus, saturavit me felle.*

Alii vertunt absynthium, sed non videtur mihi quadradre nomen absynthii, quia herba est salubris, utcumque sit amara. Ego igitur accipio hoc loco, et similibus pro veneno aut felle: et שֶׁן ut videbimus coniungitur cum hac voce. Satiandi vero etiam metaphora satis communis est. Ergo intelligit propheta se plenum esse amaritudine et felle:

atque ita respicit ad clades illas, unde conceperat tantum moeroris. Caeterum hinc colligimus sanctos non fuisse expertes doloris in suis malis, quia amaritudo et fel satis demonstrant animos eorum ita fuisse exulceratos ut non satis patienter ferrent suas aerumnas. Sed luctati sunt cum sua infirmitate: et eorum exemplum nobis proponitur ne despondeamus animos, ubi amaritudo et fel animos nostros occupant. Sed quando idem accidit optimis Dei servis, meminerimus infirmitatis nostrae, et interea confugiamus ad Deum. Nam increduli alunt illam amaritudinem, quia animos suos in sinum Dei non exonerant. Sed hoc est optimum solatium, ubi non placemus nobis in amaritudine et moerore, sed cupimus animos nostros purgari, et quodammodo ipsos aperimus, ut quidquid est illic amarum Deus tollat, et ita pascat nos dulcedine suae bonitatis, quemadmodum alibi dicitur. Adiungit,

16. *Confregit* (vel contrivit) *lapillo dentes meos, involvit me* (foedavit me, alii autem, versavit) *in pulvere.*

Multae hic leguntur translationes, nulla tamen est affectatio, quia, ut saepius dictum fuit, in tanta malorum congerie non potuit satis exprimi populi dolor. Nec dubium est quin propheta hic manum porrexerit debilibus, qui aliqui prorsus iacuisent tanquam mortui. Nam in clade totius gentis, in urbis excidio, et templi interitu, fieri non potuit quin occurrerint istae cogitationes. Iam si quisque hac tentatione fuisset impetitus, facile erat succumbere, nisi oblatum fuisset remedium. Propheta igitur dictat piis omnibus querimonias quas, ut ita dicam, evomant secure et familiariter in sinum Dei. Videmus ergo hic etiam exprimi quidquid in mentem venire poterat filiis Dei, ut non dubitent etiam in illis angustiis vota sua dirigere ad Deum, et libere fateri quidquid patiuntur in animis suis. Pudor enim praecludit nobis aditum: ita fit ut tumultuemur quasi Deus procul a nobis abesset: inde prorumpit impatientsia nostra fere usque ad rabiem. Sed ubi patet nobis ad Deum accessus, et audemus fateri quae animos nostros gravant, illud est, quemadmodum dixi, optimum solatium. Ergo tenendum est hoc consilium prophetae, quod suggessit verba fidelibus, ut familiariter reiicerent suas curas, et dolores in Deum, et ita sentirent aliquid levationis. Hac ratione dicit *contritos sibi fuisse dentes lapillo*. Haec etiam translatio legitur in libro Iob, nisi fallor. Metaphora autem sumpta est ab his qui lapides dentibus premunt loco panis, quemadmodum si lateat calculus in pane afferet gravem laesionem dentibus. Dolores ergo intestini et occulti dicuntur esse similes calculis, qui dentes frangunt vel conterunt. Neque enim propheta hic loquitur de ma-

gnis lapidibus, sed loquitur potius de calculis vel lapillis, qui possunt hominem fallere, quia latent vel sub pane, vel in carne, vel alio genere cibi. Sicuti ergo laeduntur dentes tali attritu, ita propheta dicit dolores suos fuisse acerbissimos: quia pars illa est valde tenera, ut satis notum est: et quum aliquid mali dentibus accidit, dolor fere diffunditur statim per totum corpus: haec ratio est cur dicat *fractos sibi esse dentes*. Deinde adiungit *se coopertum esse pulvere*, vel iactatum, vel versatum fuisse *in pulvere*. Translatio autem sumpta est ab his qui trahuntur per opprobrium, quemadmodum cadaver dicit dolores vel aliquid foedum, et quod abominamur trahitur per pulverem. Ita propheta conqueritur nihil defuisse ad extrema mala. Adiungit,

17. *Et remota fuit a pace anima mea, oblitus sum boni.*

Quum dicit *animam suam remotam a pace*, intelligit sibi nihil boni fuisse residuum. Nam voce pacis, ut satis notum est, intelligunt Hebraei quamlibet prosperitatem. Et se ipsum exprimit altero membro, *quod oblitus fuerit omnis boni*. Haec autem oblivio debet intelligi realis, ut ita loquar. Nam si qua fuisset materia gaudendi, non obliti fuissent: quia naturaliter arripiunt omnes quod iucundum est, imo feruntur toto appetitu ad id quod ipsos delectat. Esset igitur praeter naturam oblivisci quae nobis sunt bona et iucunda: sed privationem hic propheta significat. Oblivio igitur haec de qua loquitur nihil aliud est quam alienatio ab omni bono: ac si diceret (quemadmodum iam prius membrum exposui) se fuisse procul remotum ab omni spe pacis. Sed loquitur haec magis est emphatica, quum dicit *animam suam fuisse remotam*. Nomine animae non se ipsum intelligit duntaxat (illud enim esset frigidum), sed intelligit omnes sensus suos: quasi diceret, Quocunque circumspicio, nihil reperio pacis, et nulla spes mihi affulget. Hinc fit, ut omnes animae partes procul reiectae sint ab omni experientia bonorum. Sequitur,

18. *Et dixi, Perii fortitudo mea, et spes mea a Iehovah.*

Hic versus ostendit quod ante admonui, prophetam scilicet non hic loqui ac si esset exutus omni vitio, et dictaret perfectissimam regulam bene precandi. Quin potius hic, ut animet fideles ad quaerendum Deum, proponit illis speculum infirmitatis, quam quisque pro se experiebatur. Porro haec gravissima fuit tentatio, quod propheta fere desperaverit. Nam si fides est mater spei, sequitur, ubi desperatione quispiam obruitur, fidem esse extinctam.

Atqui hoc narrat propheta, *Perii fortitudo mea, et spes*, inquit, *a Deo*. Neque loquitur de inconsiderato aliquo motu quasi abreptus fuerit, quemadmodum multa nobis excidunt quae non sumus meditati: sed dicit sibi hoc fuisse quasi fixum in animo. Si diceret, *Perii spes mea, et fortitudo a Iehovah*, iam hinc pateret: fidem eius fuisse non leviter concussam, imo labefactatam, sed verbum *dicendi* amplificat. Dicere enim tantundem valet ac statuere apud se, quemadmodum satis notum est. Quod ergo propheta persuasus fuerit se a Deo esse relictum, quid hoc sibi vult? Sane tenendum est, aliquando sic fidem suffocari, ut existiment etiam filii Dei se esse perditos, et actum esse de salute sua. Idem etiam fatetur David, nam illud fuit signum desperationis (Psal. 116, 11): *Dixi in praecipitatione mea, Vanitas est omnis homo*. Fere sibi exciderat, et iam non erat compos mentis quum hoc agitare. Nec dubium est quin propheta etiam diserte admonuerit fideles, non esse desperandum, ubi desperatio eorum animos occupat, vel diaboli eos ad desperationem sollicitat: sed luctandum tunc maxime esse. Hoc quidem arduum (fateor) certamen est et periculosum: verum ne deficiant fideles, etiam ubi aliquid tale ipsis occurrit, esse actum scilicet, et nihil spei restare: quin potius sperare tamen pergant, et quidem, ut alibi dicit scriptura, praeter spem, vel supra spem. Ergo discamus ex hoc loco fideles non esse immunes a desperatione, quin animos eorum invadat: sed non esse tamen cur tunc indulgeant desperationi: quin potius debent fortiter et constanter resistere: quemadmodum ubi propheta hoc dicit, non significat se succubuisse tentationi quasi quod venerat in mentem amplexus fuerit: sed significat se ad breve tempus fuisse quasi oppressum. Si quispiam roget, quomodo fieri possit, ut spes et desperatio sedem habeat in eodem homine, respondendum est, prout fides est infirma, vacuum esse animae partem, quae desperationem admittat. Iam fides interdum non modo debilitatur, sed fere iacet suffocata. Hoc quidem non accidit quotidie, sed nemo est, quem serio Deus exercuerit tentationibus, qui non senserit fidem suam esse fere extinctam. Ergo non mirum est, si desperatio tunc praevaleat, sed ad momentum. Interim hoc remedium est, statim confugere ad Deum, et conqueri de illa miseria, ut succurrat, et erigat eos qui sic collapsi sunt. Postea adiungit,

19. *Recordari (vel recordando, alii, recordare) afflictionis meae, et aerumnae meae* (alii vertunt humiliationem, alii peccatum: sed nomen afflictionis, vel aerumnae melius convenit: iterum ponitur רָעָה, quod vertunt quidam absynthium, sed potius est amaritudo, vel venenum), *veneni* (ergo) *et fellis*.

Verbum potest resolvi in modum imperativum: est modus infinitivus, sed accipitur saepe apud Hebraeos pro imperativo: ita multi existimant esse precationem, *Recordare afflictionis meae, et aerumnae, fellis et veneni*. Hoc esset tolerabile: sed mihi magis probatur quod alii docent, nempe hanc sententiam pendere a proxima. Videtur enim hic propheta exprimere quomodo fere a spe exciderit, ut nihil reperiret amplius fortitudinis in Deo, quia scilicet oppressus erat malis. Est enim id valde absurdum, eos qui experti sunt aliquando Dei misericordiam sic omnem spem abiicere, ut non statuant amplius sibi esse refugium ad Deum. Quod ergo minime erat consentaneum hic propheta quodammodo excusat, ac docet non esse mirum, quod succubuerit extremis tentationibus, quia scilicet ita oppressus erat afflictionibus, et aerumnis, ut anima eius esset quasi infecta veneno et felle. Sed interea verbo recordandi ostendit quomodo, ubi obrepat illa tentatio, simul animos nostros occupet, nempe ubi mala nostra nimium agitamur. Nam fideles debent tenere mediam rationem in suis afflictionibus. Si quidem ne torporem sibi obducant, quia inde nasceretur socordia et stupor, debent se ipsos excitare ad consideranda sua mala: sed tenendus est modus, ne tristitia illos absorbeat, quemadmodum etiam Paulus admonet (2. Cor. 2, 7). Qui ergo defixi nimium sunt in malorum recordatione, paulatim aperiunt ianuam Satanae, ut repleat corda ipsorum, et omnes sensus desperatione. Hic ergo fontem malorum describit propheta quum dicit *se fuisse recordatum afflictionis et aerumnae*: et convenit quod continuo post sequitur,

20. *Recordando recordabitur, et humiliabitur in me (vel super me) anima mea.*

Videtur propheta aliis verbis confirmare quod dixit, nempe quod memoria afflictionum animam eius opprimat. Dicitur enim anima humiliari super hominem, quum iacet sub onere desperationis. Nam anima est quae hominem erigit sicuti vivificat. Ubi autem anima deiicitur super hominem, illud est gravissimum. Nam praestaret mortuum cadaver iacere, quam accedere aliud onus, quod magis gravaret. Cadaver quidem prostratum esset in terra absque ullo vigore et motu: sed interea locum suum teneret. Sed anima ubi sic deiecta est, dicitur magis ac magis premere hominem quasi exanimem. Hoc ergo intelligit propheta. Et interea dicit se fuisse occupatum in illa recordatione, ut non posset inde abducere animum. Minime dubium est quin hic quoque fateri velit suam et omnium fidelium infirmitatem: causam vero exposuimus. Ergo freti hac doctrina, etiam ubi omnes sensus nostri nos opprimunt, et non tantum inclinabunt

ad desperationem, sed illuc praecipites ruent, et nos etiam proiciant, discamus tunc quoque ad Deum confugere et exponere tales querimonias: neque nos pudeat, quoniam videmus suggeri nobis a spiritu sancto hanc formulam. Sequitur,

21. *Hoc revocabo ad cor meum, propterea sperabo.*

Hic videmus quod iam dixi, nempe si luctemur contra tentationes, illud esse nobis certum remedium, quia tandem erumpet iterum fides nostra, et sese colliget, imo quodammodo excitabitur ab ipsis inferis. Hoc nunc propheta docet, *Revocabo*, inquit, *hoc ad cor meum, et propterea sperabo*. Quid? an desperatio ipsa potest spem ex se gignere? hoc esset praeter naturam. Quid autem propheta hic significat, et quid intelligit per pronomen demonstrativum הַזֶּה? nempe quod malis oppressus fere evanuerit, et fere etiam persuasus fuerit, minime amplius sperandum esse quidquam boni. Quum ergo *revocabit hoc ad cor, tunc dicit se habiturum novam spei materiam*: nempe ubi se ipsum ad Deum collegerit, quia quicunque devorant suos dolores et non respiciunt in Deum magis ac magis ignem occultum accendunt, qui tandem momento ipsos abripit ad furorem. Hinc fit, ut tumultuentur contra Deum tanquam bis insani. Sed qui infirmitatis suae conscius vota sua ad Deum convertit, ille reperiet tandem materiam spei. Ergo si revocemus ad cor mala nostra, deinde si reputemus quam simus propensi ad desperationem, et quam facile sit succumbere: tunc succurret nobis bene sperandi materia, quemadmodum hic propheta dicit. Et interea notandum est, cavendum esse, ne torpeamus in malis nostris: quia hinc fit, ut mentes nostrae penitus obbrutescant. Quisquis ergo volet in malis proficere, secum reputet quae hic dicit propheta sibi venisse in mentem: ita fiet, ut tandem se ipsum colligat, et superet omnia obstacula. Videmus ergo ut Deus eliciat lucem ex tenebris, dum fideles suos in desperatione ad bonam spem revocat: imo fit ut infirmitas ipsa causa sit bene sperandi. Nam unde fit ut increduli abiiciant spem omnem? nempe securitas eos abstrahit a Deo. Sensus autem propriae infirmitatis nos ad eum etiam intus trahit: ita nascitur praeter naturam et incomprehensibili atque admirabili Dei beneficio spes ex desperatione. Sequitur,

22. *Clementiae Iehovae, quod non sumus consumpti (vel, certe non sunt consumptae), certe non defecerunt miserationes eius.*

Duplex potest esse sensus prioris membri. Hic fere receptus est, debere adscribi Dei clementiae,

quod fideles non saepius consumpti sint: unde elicitur valde utilis doctrina, Deum scilicet suis succurrere, ne in totum pereant: sed si attendamus ad contextum prophetae, videbimus magis quadrare secundum sensum, nempe quod *clementiae Dei consumptae non sint, nec defecerint miserationes eius*. Particula *et* inseritur, sed sumenda est loco affirmativae duntaxat, *miseri cordiae Dei certe non sunt consumptae*: postea, certe non defecerunt miserationes eius. Et postea adiungit,

23. *Novae ad singula mane: magna veritas tua.*

Versus iste confirmat quod dixi, nempe eandem sententiam bis repeti a propheta, quod *clementiae Dei consumptae non sint, neque defecerint eius miserationes*. Quare? novae enim occurrunt, vel renascuntur, singulis diebus, inquit, sed ponit, mane, quanquam in numero plurali. Miror horam tam cito sonuisse: non puto me legisse horam integram.

Postrema lectione dicebat propheta *miseri cordias Dei renovari quotidie*. Hoc autem referri debet ad hominum sensum: quia Deus nihil mutationis in se patitur. Sed videntur renovari Dei misericordiae ubi ad exiguum tempus abscondit faciem suam, deinde nos sibi reconciliat. Quod propheta ponit *mane*, in ea voce alludere eum existimo ad sententiam Psalmi (30, 6), Quod si ad vesperum moretur fletus apud nos, diluculo redibit laetitia. Intelligit ergo Deum festinare, dum miseris hominibus succurrit. Adiungit *veritatem*, quia non posset ad nos pervenire sensus misericordiae Dei, nisi eam nobis offerret. Ergo si tollatur Dei promissio, necesse erit concidere omnes miseros, quia nunquam apprehenderent eius misericordiam, nisi in verbo. Haec igitur ratio est cur toties scriptura haec duo simul connectat, nempe clementiam Dei, et fidem in servandis promissis. Nunc sequitur,

24. *Portio mea Iehovah, dixit anima mea: ideo sperabo in eo.*

Hoc versu propheta significat spem nostram non posse aliter consistere in rebus adversis, nisi contenti simus uno Deo et eius favore: nam simul atque ab ipso recessimus quidquid adversi nobis continget labefactabit fidem nostram. Hoc igitur est unicum patientiae fundamentum et spei, acquiescere in solo Deo. Hoc autem fit ubi persuasi sumus sufficere nobis paternum eius favorem ad plenitudinem salutis. Hoc etiam sensu David Deum portionem suam vocat, Psalmo decimo sexto (v. 5). Subest autem tacita antithesis, quia maior pars hominum extra Deum suam felicitatem quaerit. Omnes cupiunt sibi bene esse: sed quia affectus

humani vagantur huc atque illuc, ideo nihil magis difficile, quam ita statuere omnes spes suas in Deo, ut reliqua omnia possint contemni. Hanc igitur doctrinam nunc propheta tractat quum dicit eos solos posse sperare, hoc est perseverare in spe et patientia, qui ita Deum sunt amplexi, ut contenti sint eo uno, et extra eum nihil aliud appetant. Sed emphatice loquitur, *quod anima eius sic dixerit*. Nam pudet etiam incredulos negare quod diximus, nempe omnes salutis nostrae et beatæ etiam vitæ numeros contineri in solo Deo. Fatentur ergo etiam increduli Deum esse fontem bonorum omnium, ideoque in eo acquiescendum esse: sed ore ita pronuntiant, interea nihil minus sentiunt. Haec ratio est cur propheta hunc sermonem tribuat *animæ suae*: quasi diceret se non iactare apud homines quemadmodum hypoeritae solent, *Deum esse portionem suam*, sed ita habere persuasum. *Animæ igitur mea dixit*, hoc est, ita constitui apud me *Deum esse portionem meam: ideo sperabo in ipso*. Nunc tenemus summam huius sententiæ. Superest ut discamus applicare in usum nostrum hoc caput doctrinae. Ergo ne deficiamus in rebus adversis tenendum est illud principium, semper erraticos fore sensus nostros, donec persuasi fuerimus Deum nobis unum sufficere, ita ut sit solus nostra hæreditas. Nam quicumque non sunt Deo uno contenti statim rapiuntur ad impatientiam, si fames eos premat, si urgeat gladius, si aliae calamitates molestae sint. Et hac etiam ratione dicit Paulus (Rom. 8, 31 sq.), Si Deus pro nobis, quis contra nos? persuasus sum, inquit, quod neque fames, neque nuditas, neque gladius, neque mors, neque vita separabit me a caritate Dei, quæ est in Christo. Illic Paulus apprehendit tanquam materiam solidæ fiduciæ paternum Dei favorem. Nam particula, *In Christo*, satis ostendit eos esse malos interpretes qui caritatem accipiunt passive, quasi diceret non desinere fideles amare Deum, quamvis eos exerceat multis afflictionibus. Sed Paulus intelligit fideles ita debere esse defixos in unica Dei gratia, ut quidquid acciderit, tamen non desinant in ipso gloriari: quare? nam Deus est illis vita in morte, est lux in tenebris, est quies in bello et tumultu, est affluentia rerum omnium in penuria et egestate. Eodem nunc spectat propheta noster quum dicit non alios sperare in Deo nisi qui fundati sunt in solo eius paterno favore, ita ut nihil aliud appetant quam habere eum propitium. Postea sequitur,

25. *Bonus Iehovah exspectanti ipsum (vel speranti in eum), animæ quaerenti ipsum.*

Continuat eandem doctrinam: aliquid tamen nunc addit, quod scilicet Deus semper clementer

agat cum servis suis, qui in eum recumbunt, et qui ipsum quaerunt. Videmus ergo confirmari proximam sententiam ubi dicebat se contentum esse unico Deo, ut patienter ferret omnia adversa. Quare? nam *Deus*, inquit, *bonus est expectantibus ipsum*. Poterat obici res adversas gignere dolorem, taedium, moestitiam, angorum: ita fieri non posse, ut se in spe contineant qui tantum respiciunt in unum Deum. Et certe dum fatentur omnes se sperare in Deum, postea discursant huc et illuc, hinc fit ut deficient in rebus adversis. Quum ergo posset hoc obici prophetae, tacite respondet, *quod Deus sit bonus expectantibus ipsum*: quasi diceret fieri non posse, ut frustretur nos fiducia quae in Deum solum recumbit quia Deus tandem ostendet se esse beneficum erga eos omnes, qui in ipsum sperant. Denique propheta hic docet non posse Dei beneficia, quibus filios suos exhilarat, separari a misericordia eius, vel favore paterno. Frigeret enim apud multos alioqui haec sententia, In Deo reperiri quidquid expeti potest. Nam obicerent, quemadmodum dixi, se interea fore miseros. Ergo propheta hic admonet profuere ad nos beneficia Dei ex favore eius tanquam ex fonte: quasi diceret, Quemadmodum fons perennis aquam emittit, ita etiam Dei bonitas sese profert et extendit. Nunc ergo teneamus prophetae consilium. Dixerat quidem acquiescendum in uno Deo: nunc autem per indulgentiam adiungit ut consulat hominum infirmitati, Deum esse beneficum erga omnes, qui in ipso sperant. Summa est, ut dixi, Dei bonitatem proferre suos fructus: et experientia sentire fideles nihil esse melius, quam habere omnes suos sensus defixos in uno Deo. Bonitas ergo Dei hic actualis intelligi debet, ut loquuntur, nempe quae sensu percipitur. Quia ergo Deus liberaliter agit cum omnibus, qui in ipso sperant, sequitur non posse eos falli, dum ipso contenti sunt, et ita patienter se subiiciunt ferendis omnibus rebus adversis. Denique idem hoc loco docet propheta quod toties scriptura inculcat, spem non pufferi. Sed notandum est secundum membrum. Definit enim propheta quid sit in Deo sperare quum dicit esse *beneficum animae quae ipsum quaerit*. Multi enim spem imaginantur nescio quam mortuam speculationem: ac hypocritae, ubi Deus ipsis parcat, secure pergunt et exultant, sed fiducia illa mera est ebrietas, et alienissima a spe. Tenendum igitur est quod propheta hic dicit, eos solos sperare in Deo, qui ipsum ex animo quaerunt, hoc est qui agnoscunt quantopere exultant Dei misericordia, qui ad eum se recta conferunt quoties aliqua tentatio molesta est, et quoties aliquid periculi illos terret, confugiunt ad eius auxilium atque ita probant se sincero affectu in Deo sperare. Nunc sequitur,

26. *Bonum, et expectabit, et silebit ad salutem Iehovae* (ad verbum: vertunt tamen quidam, bonus sperabit, et silebit ad salutem Iehovae: sed potius in neutro genere accipio vocem בון sicut in proximo versu qui sequetur, Bonum viro, et caetera).

Est quidem abrupta loquentio quum dicit *bonum, et expectabit*. Nam haec duo verba carent subiecto: sed quia generalis est sententia, nulla est ambiguitas quin propheta intelligat *bonum esse sperare et silere ad salutem Dei*. Resolvi igitur debent haec verba futuri temporis in modum subiunctivum, quasi dictum esset, Bonum erit, ubi quisque speraverit in salute Iehovae, et id cum silentio, hoc est, patienter ferendo omnes aerumnas, donec Deus succurrerit. Hic autem admonet propheta minime quaerendum esse, ut Deus nobis semper appareat, et semper refulgeat in hac vita paternus eius favor. Haec quidem conditio expetitur ab omnibus. Nam sensus carnis huc inclinat, et ideo fugimus res adversas. Naturaliter ergo cupimus re ipsa nobis probari Dei favorem: quomodo? re ipsa, nempe ut omnia nobis prospere succedant, ne qua molestia nos attingat, ne angamur ulla sollicitudine, ne quid immineat periculi, ne qua clades nobis minetur: haec, quemadmodum dixi, naturaliter omnes appetunt. Atqui hoc modo exstingueretur fides, quemadmodum dicit Paulus octavo capite ad Romanos (v. 24). Neque enim speramus quae apparent, inquit, sed abscondita sunt quae speramus. Necesse est in hoc mundo fideles in speciem esse miseros, nunc esurire, nunc subiici variis periculis, nunc obnoxios esse multis probris, aut calamitatibus, nunc multis incommodis vexari. Quare? neque enim esset materia exercendae spei, si salus nostra manifesta esset. Idem nunc propheta docet quum pronuntiat *bonum esse, si discamus cum silentio expectare salutem Dei*. Verum ut melius exprimat mentem suam dicit primum, *expectabit*, vel sperabit. Docet patientia opus esse, quemadmodum etiam apostolus decimo capite ad Hebraeos (v. 36): alioqui nullam esse fidem. Apparet igitur, ubi nulla est patientia, ne scintillam quidem esse fidei in corde hominis: quare? nam haec est nostra felicitas, sperare: speramus autem quod absconditum est. Verum secundo verbo clarius se explicat, nempe *silendi*. Silere autem in scriptura saepe accipitur pro quiescere, et hoc loco nihil aliud est quam placide et sedato animo perferre aerumnas nobis impositas. Dicitur ergo silere ad Deum quisquis quietus manet, etiam si afflictiones suggerant tumultuandi occasionem, ac proinde quies ista opponitur impetuosius nostris affectibus. Nam ubi aliqua molestia nos urget, sumus turbulentus et abrimur fervore nostro, nunc Deo obstrepimus, nunc profundimus multas querimonias. Idem etiam contigit si prospicimus aliquid

periculi: nam trepidamus, deinde quaerimus remedia hinc inde, et id cum magno impetu. Qui autem miseras suas patienter tolerat, vel qui in Deum recumbit ubi instant pericula, ille dicitur silere vel quiescere: et hinc sententia illa, In spe et silentio: quia hortatur Isaias (30, 15) ad tolerantiam fideles, et ostendit illic esse robur, ubi scilicet consistimus in Deo, ut libenter nos subiiciamus eius arbitrio, et parati simus ad ferendas eius castigationes: deinde non dubitemus ipsum nobis praesto fore ad ferendam opem, ubi periclitamur. Nunc ergo tenemus quid velit propheta quum dicit *bonum esse si exspectemus et sileamus ad salutem Dei*, nempe quia felicitas nostra abscondita est, imo sumus mortuis similes, ut dicit Paulus tertio ad Colossenses (v. 3): Et vita nostra abscondita est in Christo. Quum igitur ita sit, necesse est nos silere ad salutem Dei, hoc est, spem nostram intus fovere, quamvis circumdati simus multis miseriis. Sequitur,

27. *Bonum viro, si tulerit iugum in pueritia sua.*

Hic versus recipit duplicem sensum, quia vox *iugi* potest exponi vel de doctrina, vel de ferulis Dei. Duobus enim modis suscipimus et ferimus Dei iugum, nempe ubi sumus dociles ad recipiendam eius doctrinam: deinde ubi etiam sumus placidi dum nos castigat, et non obstrepimus, sed submitimus nos libenter eius disciplinae. Quoniam ergo vocem *יג* quidam accipiunt pro iugo doctrinae, alii vero pro iugo castigationis, ideo potest elici duplex sensus, ut dixi, et uterque probabilis: vere enim dicitur *bonum esse homini statim a pueritia assuefieri ad Dei correctiones*. Sed videtur potius loqui Ieremias de obsequio generaliter, quod fideles Deo praestant ubi se regendos permittunt eius arbitrio. Haec igitur vera est nostra felicitas, ubi agnoscimus nos non esse nostri iuris, permittere Deo summum imperium, ut nos tractet prout visum fuerit: sed exordium fieri debet ab ipsa lege Dei. Tunc ergo dicimur ferre Dei iugum, ubi propria ratione valere iussa, non sapimus nisi ex Dei ore, ubi posthabitis nostris affectibus, imo subactis, audimus quid Deus nobis praecepiat, et recipimus quidquid praecipit. Hoc igitur intelligit Ieremias per *ferre iugum*. Dicit autem, *In pueritia*. Nam qui per totam aetatem luxuriarunt, vix sustinent se cogi in ordinem. Scimus enim senes minus esse tractabiles: imo si agatur de artibus, vel de liberalibus scientiis, aetas puerilis magis flexibilis est: senectus autem longe tardior sed accedit etiam aliud vitium, quod senes sunt praefracti, et vix sustinent se doceri a primis rudimentis, quia imbuti sunt falsa opinione, ac si frustra diu vixerint. Quoniam

ergo non facile mutatur senile ingenium, ideo dicit propheta *bonum esse si statim a pueritia formemur ad ferendum iugum*. Et hoc etiam cernitur in brutis animalibus: si equus libere lascivierit in agris, neque statim fuerit domitus, vix unquam patietur se cicurari, semper erit refractarius: boves etiam nunquam assuefient ad ferendum iugum, si sumantur vel sexto, vel octavo anno: idem experimur in hominibus. Non igitur temere dicit Ieremias *bonum esse* si quis statim a pueritia formatus fuerit ad obsequium Dei, et ita hortatur pueros et adolescentes, ne expectent senium, quemadmodum fieri solet. Illud enim fuit commune omnibus saeculis vitium, ut reiicerent pueri et adolescentes studium sapientiae in senes: O, satis mature sapiam, ubi pervenero saltem ad mediam aetatem: sed aliquid concedendum est pueritiae et adolescentiae. Et hac ratione etiam Solomo hortatur omnes ut non expectent senium, sed tempestive discant Deum timere in pueritia (Eccl. 12, 1). Sic etiam propheta noster pronuntiat *bonum esse si quis iugum in pueritia sua tulerit*. Postea sequitur,

28. *Sedebit seorsum (vel solus) et silebit, quia tulit super se.*

Hic fructum illius docilitatis ostendit, quia etiam si durius exerceat Deus filios suos, non tamen obstrepunt: sed tunc quoque se libenter submittent eius imperio. Unde enim fit ut tanta impatientia ferveat in hominibus, nisi quia nesciunt quid sit parere Deo, nec se formarunt ad ferendum eius iugum? quia ergo ebulliunt homines tanquam ferae bestiae, et quae nunquam cicuratae sunt, ideo propheta nunc dicit, Quisquis ita assuefactus fuerit ad iugum Dei, etiam in rebus extremis silebit, et manebit quietus. Tenemus iam quod nuper dixi, hoc versu monstrari fructum docilitatis, et obedientiae: quum vero dicit eos qui ita formati erunt ad parendum Deo *sessuros seorsum*, exprimit aptissime vim et naturam patientiae. Nam ut plurimum qui volunt videri magnanimi sese ostentant, et existimant nullam esse suam virtutem, nisi appareat in theatro. Interea permittunt sibi effraenem licentiam ubi soli sunt. Nam qui videntur constantissimi, nisi penitus in animis praevaleat Dei timor et sincera pietas, fremunt adversus Deum, et arrodunt fraenum in rebus adversis, quamvis non tumultuentur coram hominibus. Nam sicut iam dixi, spectant theatrum. Atqui hic nobis longe alia exprimitur patientiae ratio, nempe ut soli sedeamus et sileamus, hoc est, etiam si nemo adsit testis, cuius conspectus nos pudefaciat, si tunc quoque sedemus, hoc est, tranquillis animis subiicimus Deo colla, et admittimus eius iugum, hoc modo probamus nostram patientiam. Hic ergo versus distin-

guit inter piorum simplicitatem, et inanem illam pompam, qua gloriantur qui volunt consequi laudem fortitudinis et patientiae et constantiae in mundo. Nam illi etiam sedent, proferunt voces quasi e coelo, ac si exuti essent carne. Qui filium perdidit, dicet se genuisse mortalem: qui bonis omnibus exutus erit, dicet, Omnia mea mecum porto. Ergo magnifice loquuntur profani homines, ita ut videantur superare fortitudine et constantia omnes Dei filios. Sed efflant omnes illas iactantias in aerem, et respiciunt qualis sit futura de ipsis hominum opinio. Fideles autem quid? *sedent seorsum*, hoc est, quamvis possint absque pudore obstrepere Deo, tamen quiescunt et se subiiciunt eius arbitrio. Nunc ergo tenemus quid sit solum sedere. Dicit, *Quia feret super se*: quidam transitive accipiunt verbum נָשָׂא proiciit super ipsum: sed expositio illa coacta est. Sensus ergo erit simplicior si dicamus, *quia feret super se*, hoc est, tollet. נָשָׂא non significat tantum gestare, sed elevare etiam. Ergo quum propheta dicit hoc esse specimen verae tolerantiae *si ferimus super nos*, intelligit si non succumbimus rebus adversis, neque obruimur, nam patientia fit ut minime sit nobis grave suscipere quidquid Deus imposuerit oneris, et ideo dicimur non ferre gravatim eius iugum: quare? dulce enim est nobis. Quoniam ergo mansuetudo ita extenuat gravitatem oneris quod alioqui nos obrueret, ideo dicit propheta *eos qui elevant super se omnes molestias sedere seorsum*. Nescio tamen an corruptus sit locus: loquutio enim videtur mihi esse coacta, si legeremus יָלַי iugum suum, optime quadraret sensus, et redderet rationem ex superiore versu, nempe fideles seorsum quiescere, et silere coram Deo, quia scilicet portarunt iugum suum, vel iugum Dei. Nam posset litera relativa exponi tam de ipso Deo, quam de homine: sed illa est coniectura duntaxat. Sequitur,

29. *Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes.*

Continuat eandem sententiam. Describit enim hic nobis homines ita subactos ad Dei obsequium, ut parati sint ferre quidquid imposuerit. Dicit ergo sessionem et silentium, de quibus loquutus est, eo usque progredi ut in rebus extremis et desperatis non desinant tamen filii Dei se continere sub obsequio, nam continget interdum eos qui aliquatenus progressi sunt in timore Dei, dare specimen suae obedientiae, et tolerantiae in aliqua tentatione mediocri: sed ubi premuntur usque ad extremum, tunc erumpit impetus quem ante continuerant. Ergo propheta hic docet, filios Dei non satis probare suam tolerantiam, ubi aequo animo ferunt mediocrem castigationem, nisi pergant ad ulteriorem perseverantiam, nempe ut in rebus perditis, ubi viden-

tur desperati, tamen quieti adhuc maneant. Quum enim dicit fideles *ponere os suum in pulvere*, tantundem hoc valet ac si iacerent supplices coram Deo, et faterentur se esse quasi mortuos. Summa hic redit, In tempore extremae afflictionis ponet sapiens os suum in pulvere, dum videbit res ita confusas, ut evanescant omnes sensus prae atrocitate malorum, atque ita significat non habituros sapientes quod dicant. *Ponere ergo os suum in pulvere* tantundem valet atque obmutescere: quasi diceret fideles os suum ocludere, ubi Deo non obmurmurant neque sese proiciunt ad querimonias, ubi non expostulant sibi fieri iniuriam, neque in medium adducunt quae solent increduli quum Deus ipsos durius tractat. In summa *os suum ponere in pulvere* significat non adferre quidquam, et se ita compescere, ut nulla vox obstrepera ab ore exeat. Ita exprimit alia loquendi forma silentium illud, cuius paulo ante meminit. Prophetam autem hic loqui de extremis tentationibus, facile colligitur ex postremo membro, *si forte sit spes*, non quod dubitent fideles an Deus daturus sit spei materiam: neque enim dubitant quin Deus qui in tenebris ipsis affulget per verbum suum, tandem effectum ipso probet se non esse fallacem. Sed particula אִם (quemadmodum satis notum est) exprimit difficultatem. Ubi ergo aliquid videtur esse incredibile, dicunt Hebraei, *Si forte*. Sed hic, quemadmodum dixi, non significat dubitationem. Si enim animus pii hominis fluctuaret, quomodo *poneret os suum in pulvere*? sed propheta ostendit, eos qui formati sunt ad Dei obsequium perseverare in extremis etiam tentationibus: ut dum mera desperatio se ostendit, tamen adhuc supplices iaceant coram Deo, et patienter expectent donec spes aliqua ipsis affulgeat. Hic autem spes accipitur pro materia spei. Postea sequitur,

30. *Dabit percutienti maxillam, saturabitur opprobriis.*

Hic alterum fructum patientiae commemorat, nempe fideles etiam si iniuriae illis inferantur ab improbis, tamen fore quietos et tranquillos. Sunt enim permulti qui subiiciunt se Deo, ubi prospiciunt eius manum: quemadmodum, exempli gratia, si quis morbo affligitur, sentiet hanc esse castigationem a Deo profectam. Si acciderit pestis, aut fames ex coeli intemperie, manus Dei illic apparet. Multi ergo tunc se moderate gerunt. Sed si occurrat hostis, qui laesus est mox prosiliet in has voces, Nihil nunc est mihi negotii cum Deo: sed iste sceleratus me indigne persequitur. Hac igitur ratione propheta ostendit piorum tolerantiam debere extendi usque ad ferendas iniurias, et ideo dicit, *Dabit maxillam percutientibus, et saturabitur oppro-*

briis. Duo enim sunt iniuriarum genera, quia aut violenter nos impetunt improbi, aut contumelia nos afficiunt: et contumelia acerbior est, et gravius vulnerat ingenuos animos. Propheta igitur hic pronuntiat filios Dei debere esse mansuetos ubi violenter impetuntur, neque id modo, sed ubi tractantur contumeliose ab improbis. Hoc ergo de tolerantia. Iam sequitur alia confirmatio,

31. *Quia non respuet (vel reiiciet) in perpetuum Dominus.*

Certum est nullam fore patientiam, nisi adsit spes, quemadmodum prius visum est. Sicuti ergo patientia spem fovet, ita spes fundamentum est patientiae: et ideo consolatio adiungitur patientiae a Paulo. Et hanc doctrinam nunc propheta tractat, quod scilicet ideo fideles mansuetis animis et tranquillis iugum ferant, quia statuunt Deum tandem fore propitium. Hinc ergo nascitur patientia, quod fideles persuasi sunt res omnes adversas esse temporales, et felicem fore exitum, quia tandem ipsos Deus sibi reconciliabit, ubi scilicet signa dederit irae suae. Reliqua in diem crastinum.

32. *Quia si dolore affecerit, etiam miserebitur secundum multitudinem clementiarum suarum.*

Postrema lectione vidimus hoc optimum adeoque unicum esse remedium leniendis doloribus, dum statuunt fideles se paterna tantum manu castigari a Deo, et exitum omnium malorum fore ipsis felicem. Hoc autem non possunt a se ipsis sibi promittere: sed occurrit Deus et pronuntiat se non irasci in perpetuum filiis suis. Haec enim promissio generaliter extenditur ad totam ecclesiam (Isa. 54, 7): Memento affixi te, tempore indignationis meae, sed perpetuis miserationibus te prosequar. Deinde (Psal. 89, 33), Visitabo iniquitates eorum virga, misericordiam tamen non auferam ab ipsis. Quum ergo fideles certo constituunt temporales esse poenas, hinc sese attollunt ad bonam spem, et ita concipiunt inaeestimabile solatium in omnibus malis. Prosequitur nunc Ieremias eandem sententiam, quod scilicet *Deus miserebitur secundum multitudinem clementiarum suarum etiam si dolore afficiat homines.* Hoc quidem non potest promiscue exponi de toto genere humano: sed diximus Deum hoc fuisse pollicitum ecclesiae suae. Omnes miseriae si in se reputantur signa sunt irae et maledictionis Dei: sed quia filiis Dei omnia cedunt in bonum et salutem, dum amplectuntur doctrinam illam, nempe Deum recordari misericordiae in medio irae, sicuti dicit propheta Habakuk (3, 2): ita sibi temperant neque despondent animos, neque obruuntur desperatione.

Nunc ergo tenemus prophetae consilium ubi dicit, *Postquam Deus afflixerit, tamen memorem fore suae misericordiae.* Sed tenendum simul memoria est quod ante docui, nempe fideles esse obnoxios variis malis, quia utile est ipsis castigari Dei manu. Hinc apparet necessitas huius doctrinae, quia si essemus immunes ab omnibus rebus adversis, supervacua esset haec admonitio. Verum quia fieri non potest, quin Deus suis ferulis nos percutiat, non tantum quia digni sumus, sed etiam quia expedit, ideo necesse est confugere ad hanc consolationem, quae nobis offertur, Deum scilicet ubi nos dolore affecerit, tunc misericordem fore nempe *secundum multitudinem clementiarum suarum.* Confirmat sententiam quam protulit ab ipsa Dei natura. Ergo ne secum disputent fideles, futurusne sit Deus propitius, ubi de ipsis temporales poenas sumpserit, occurrit propheta: et proponit misericordiam Dei, vel clementias plurali numero: quasi diceret fieri non posse, ut Deus se ipsum abneget, ideoque semper fore exorabilem erga suos: quia aliqui aboleretur eius clementia, quae non potest ab aeterna essentia et deitate separari. Et ideo quum Deus vult breviter ostendere qualis sit commendat inprimis suam misericordiam et tolerantiam: quia nisi occurreret eius bonitas et clementia ubi ad ipsum accedimus, statim horror absorberet omnes sensus nostros. Caeterum ubi Deus in medium prodit quasi vestitus et ornatus sua clementia, hinc licet spem bonam salutis concipere: et quamquam sumus nobis male conscii, tamen ubi recumbimus in Dei clementiam, nunquam a spe salutis excidimus. Tenemus nunc prophetae consilium. Sequitur,

33. *Quia non affligit ex corde suo, et dolore afficit filios viri.*

Est alia confirmatio eiusdem doctrinae, quod scilicet Deus non oblectetur malis vel miseriis hominum. Est quidem aspera loquutio, qua utitur propheta: sed optime convenit. Scimus enim Deum induere nostram formam, quia non potest concipi in sua incomprehensibili gloria humano sensu. Ergo improprie in se transfert quod nonnisi in homines competit. Deus certe nihil agit invitus, nihil etiam fiete. Quomodo ergo conveniet quod pronuntiat Ieremias *cum non affligere ex corde suo?* Sed, quemadmodum iam dixi, hic Deus induit personam hominis mortalis, quia etiam si dolore afficiat prout vult: tamen manet illud verum, non oblectari hominum miseriis. Nam si pater cupit filiis suis bene esse, et eos suaviter tractat, quid de patre coelesti sentire oportet? Vos, inquit Christus (Matth. 7, 11), quum mali satis nosis benefacere filiis vestris, quid ergo sperandum est ab ipso bonitatis fonte? Ergo quum patres non libenter filiis irascantur neque

aspere ipsos tractent, minime dubium, quin Deus nunquam ad puniendos homines descendat nisi coactus. Est, ut dixi, impropria loquutio: sed satis est tenere, Deum non capere voluptatem ex hominum miseriis, quemadmodum profani homines evomunt illas blasphemias, nos esse instar pilarum quibus Deus ludit, et obnoxios esse toti malis, quia Deus voluit habere quasi iucundum et delectabile spectaculum ex innumeris afflictionibus, et tandem ex morte omnium hominum. Ergo ne sollicitet nos illa cogitatio ad diffidentiam, hic propheta fraenum nobis iniicit, et pronuntiat *Deum non affligere ex corde suo*, hoc est, non libenter affligere, quasi delectetur hominum malis, quemadmodum iudex ubi conscendit tribunal, et sotes morti addicit, non facit hoc ex corde suo, quia vellet omnes esse insones et ita sibi suppetere absolvendi materiam: sed volens tamen condemnat sotes, quia hoc est eius officium. Sic etiam Deus ubi severitate utitur erga homines, facit quidem hoc volens, quia est iudex mundi: sed non facit ex corde, quia aliena est ab ipso omnis saevitia et crudelitas: et sicuti paterno amore amplectitur homines, ita etiam vult ipsos esse salvos, nisi importune ipsum cogerent ad rigorem. Et hunc affectum etiam exprimit apud Isaiam (1, 24): *Hei consolationem accipiam de inimicis meis*. Vocat inimicos qui toties sua obstinatione eum provocaverant: tamen invitus trahitur ad poenas de eorum sceleribus exigendas, et ideo usurpat particulam illam dolentis: exclamat tanquam pater, qui vellet filium suum esse insontem, et tamen cogitur severus erga ipsum esse. Caeterum, quamvis in genere haec doctrina sit vera, non dubium tamen est quin propheta hic sermonem ad fideles solos dirigat. Et certe hic thesaurus peculiaris est filiis Dei, quemadmodum ante ostensum fuit. Sequitur,

34. *Ad conterendum sub pedibus suis omnes victos terrae.*

35. *Ad pervertendum (ad declinandum) iudicium viri coram conspectu excelsi.*

36. *Ad pervertendum hominem in lite sua, Dominus non videt (vel non vidit).*

Multi interpretes existimant tres istos versus pendere a superiore doctrina, et ideo sic connectunt: Deum non videre, hoc est, nescire quid sit pervertere bonam causam hominis, opprimere innoxios. Et certe Deus dicitur nescire quid sit iniquitas, quoniam abhorret ab omni malo. Quid enim est natura Dei, nisi perfectio iustitiae? vere ergo hoc dicitur, Deum nescire quid sit pervertere hominem in iudicio. Alii non videre accipiunt pro non probare. Si eorum sententiae subscribimus qui dicunt alienam esse omnem iniustitiam a Deo, erit exhor-

tatio ad patientiam: quasi diceret propheta ferendas esse afflictiones aequis animis, quoniam Iudaei ita promeriti sint. Nam hinc obstrependi licentia, quoniam homines imaginantur se esse extra culpam: qui vero convictus est, non audet ita insurgere contra Deum. Nam principium humilitatis est cognitio peccati. Ille igitur est unus sensus. Qui autem exponunt, Deum non probare quod alii alios pervertunt in iudicio, putant inde sumi consolationis materiam, quia Deus tandem miseris succurret, qui iniuste premuntur. Et certe hoc non parum ad tolerantiam valet, ubi persuasi sumus Deum fore vindicem, ut tandem nobis opituletur, postquam ad tempus passus fuerit nos indigne tractari. Sed illae duae expositiones videntur mihi nimium remotae: rectius exponere liceret per modum concessionis, quasi diceret propheta, Verum quidem est improbos tantum licentiae sumere, quia fingunt Deum caecutire ad omnia maleficia. Nam haec vesania saepe adscribitur impiis, quod scilicet putent se impune peccare, quia Deus res humanas non curet. Fingunt igitur Deum sopitum et quodammodo mortuum, et ideo perumpunt ad omne scelerum genus. Et hac ratione tam vehementer eos obiurgat David (Ps. 94, 9), *Qui finxit aurem non audiet? qui creavit oculos non videbit?* sed haec etiam expositio mihi non probatur, quia est coacta. Ego itaque existimo referri impias eorum voces, qui Deum queruntur non moveri ulla misericordia: quemadmodum fere haec cogitatio nobis obrepit quum rebus adversis premimur, Deum scilicet oblitum esse nostri, vel dormire, vel iacere. Denique nihil est difficilius persuasu, quam illud principium, gubernari mundum Dei consilio, nec quidquam temere accidere. Hoc quidem fatentur fere omnes, sed ubi ad experientiam venit evanescit illa doctrina, et quisque abripitur ad perversos et erraticos sensus, fortuito scilicet omnia volvi et caeco impetu: Deo non esse curae homines. Nec dubium est quin tempore Ieremiae volitaverint eiusmodi sermones, et ex contextu satis patet coarguendos fuisse Iudaeos, qui putabant suas miseras negligi a Deo, et ideo tumultuabantur: quia fieri non potest quin ad insaniam usque ferantur homines, ubi non statuunt sibi negotium esse cum Deo. Refert ergo propheta impios illos sermones, vel si non ausi fuerint lingua exprimere quod cogitabant, refert quod fere omnibus erat tunc persuasum, nempe *quod iudicium viri perverterent improbi, quod perverterent hominem in sua lite, quod contererent sub pedibus suis omnes victos terrae*, hoc fieri Dei conniventia. Simplex ergo sensus est, *ad declinandum iudicium*, hoc est, quod iudicium pervertitur *coram facie altissimi*. Quod etiam contemnuntur *vincti terrae*, hoc est, qui destituuntur omni auxilio, quod conteruntur pedibus improborum, *quod homo in lite sua*

iniuste opprimitur, hoc fieri, quia Deus non videt. Nunc ergo tenemus prophetae consilium. Unde autem tanta Iudaeis dementia? nempe quia ut dixi, non poterant humiliari sub forti Dei manu, quia hypocrisis ita eos excaecaverat, ut superbe Deo obstreperent, dum putabant se aequo durius castigari. Quoniam ergo ita sibi placebant in suis vitiis, hinc nata fuit expostulatio, quam propheta commemorat, *Iudicium hominis pervertitur, bona causa excidunt insontes, miseri conteruntur pedibus.* Unde hoc? *quia Deus non videt, non aspicit.* Iam sequitur reprehensio tam impii delirii:

37. *Quis iste, dixit: fuit, Deus non praecepit?*

38. *Ex ore excelsi non egredietur malum et bonum?* (vel quasi non egredietur malum et bonum ex ore excelsi).

Postquam retulit propheta blasphemiam, quae passim illo tempore grassata fuit, invehitur contra tam crassum stuporem: *Quis iste?* inquit. Com-pescit talem amentiam acri obiurgatione. Nam interrogatio admirationem in se continet: quasi diceret propheta hoc esse instar portentum dum reperiuntur homines qui fingunt Deum otio suo contentum non agere mundi curam. Nam hoc est ipsum exinanire prorsus. Deus non est mortua quaedam essentia, non est spectrum aliquod. Quid igitur? Deus est iudex mundi. Videmus ergo hoc prodigiosum esse, quum homines animis suis concipiunt Deum segnem vel obliuiosum qui fortunae totum mundum permittat. Haec ratio est cur propheta tanquam de re absurda et nimium indigna interroget: *Quis iste?* inquit, fierine potest, ut eo furoris homines sese proiciant? quia ubi dicunt, Deo non praecipiente quidquam fieri, perinde est ac si exstingerent omnem eius virtutem. Quid enim est Deus sine suo iudicio? Alter versus potest dupliciter exponi: sed quantum ad rem spectat parum est momenti. Potest ergo interrogative legi, *Non egredientur bona et mala ex ore excelsi?* vel potest ita resolvi oratio, quasi vero non egredietur bonum et malum ex ore Dei ipsius. Quantum ad summam rei videmus non esse valde laborandum, quia propheta confirmat suam sententiam, nempe homines esse detestabiles dum imaginantur Deum quasi mortuum, ubi spoli-ant eum potestate et officio iudicis. Et certe nisi teneamus hoc principium, nulla vigeat apud nos religio: nisi enim veniant in rationem coram Dei tribunali omnia hominum dicta et facta, imo etiam affectus ipsi et cogitationes, nulla erit fides primum, deinde nulla erit probitas: extincta erit Dei ipsius invocatio. Nam si nobis persuasum sit Deum non respicere quid in mundo agatur, quis in eum recumbet? deinde, quis petet ab eo auxilium? ad haec quis dubitabit sese proicere ad saevitiam? ad frau-

des? ad rapinas? exstinguit ergo omnem pietatis sensum haec diabolica opinio, Deum otium in coelis colere, nec attentum esse ad res humanas curandas. Haec ratio est cur tantopere excandescat propheta adversus eos qui dicunt quidquam fieri non praecipiente Deo. Iam videndum est quomodo Deus praecipiat quae perperam fiunt ab hominibus. Certe non mandat improbis, ut scelerate agant: hoc enim modo redderet eos excusabiles. Nam ubi intercedit Dei autoritas, illic est certa absolutio. Sed dicitur Deus praecipere quod decrevit arcano suo consilio. Duplex ergo est praecipienda genus, alterum referitur ad doctrinam: alterum vero ad occulta Dei iudicia. Praeceptum doctrinae, ut ita loquar, est certa approbatio, quae homines absolvit. Nam si quis Deo obtemperet, iam ut damnetur a centum mundis, satis est habere Deum autorem. Ergo discamus attentum esse ad praecepta doctrinae, ubi vitam instituere oportet: haec enim est unica norma, a qua fas non est deflectere. Sed Deus praecipere dicitur arcanis suis decretis quod non probat, quantum ad homines ipsos pertinet. Sic praeceptum habuit Semei maledicendi: et tamen non ideo eximitur a noxa, verum est, quia consilium eius non fuit obtemperare Deo, imo putavit quod verum erat, se non Deum minus quam Davidem offendere. Illa igitur distinctio tenenda est, praecipere quaedam a Deo, non ut homines habeant agendi regulam sed quum Deus exercet arcana sua iudicia modis nobis incognitis. Sic ergo intelligi debet hic locus, nihil geri sine Dei mandato, hoc est, sine eius decreto et ordinatione, ut loquuntur. Hinc apparet, quae videntur contingere, gubernari tamen certa Dei providentia, ut nihil temere agatur. Et quod philosophi vocant ἐνδεχόμενον, accidens, vel contingens, id omnino respectu Dei esse necessarium: quia Deus ante creatum mundum decrevit quidquid facturus erat, iam nihil agitur in hoc mundo, quod non eius consilio regatur. Et verum est illud Psalmi (115, 3), Deum nostrum in coelis esse, et agere quaecumque vult. Hoc autem verum non esset, nisi penderent omnia a Dei consilio. Videmus ergo nihil contingere, quia quidquid geritur, manat ab aeterno et immutabili consilio Dei. Verum quidem est, quae possunt hoc modo vel alio habere, proprie et naturaliter vocari contingentia: sed quod naturaliter contingit, illud est necessarium quatenus gubernatur a Deo: imo quod geritur hominum consilio et voluntate, illud est necessarium. Philosophi putant haec omnia esse ἐνδεχόμενα. Quare? flexibilis est hominis voluntas in utramque partem. Ergo quidquid suscipient homines, illud est contingens, quia qui vult, potest nolle. Haec omnia vere dicuntur si respicimus voluntatem hominis in sua natura, deinde ipsum effectum. Sed si attolli-mus oculos ad arcanam Dei providentiam, quum

hominum consilia huc et illuc flectat pro suo arbitrio, certe utcumque homines varii sint in suis deliberationibus, Deus tamen non variat. Teneamus ergo hanc doctrinam, nihil fieri nisi Dei mandato et ordinatione, et detestemur cum spiritu sancto profanos homines, qui fingunt Deum sedere quasi in specula otiosum, nec decernere quid fieri velit in mundo, et res humanas temere huc et illuc versari, homines etiam se ipsos circumagere prout visum est: nihil illo delirio magis diabolicum, quia, ut dixi, exstinguit omnia pietatis exercitia. Nulla enim erit fides, nulla invocatio, nulla patientia denique nulla probitas, nisi sciamus Deum ita gerere curam mundi, cuius est creator, ut nihil accidat nisi eius certo et firmo decreto. Qui autem obiciunt, hoc modo fieri Deum malorum autorem, facile refelluntur, quia nihil magis praeposterum est, quam metiri incomprehensibile Dei iudicium modulo sensus nostri. Scriptura clamat iudicia Dei esse profundam abyssum: hortatur nos ad reverentiam et sobrietatem, et non frustra Paulus exclamat impervestigabiles esse vias Dei (Rom. 11, 33). Quum ergo Dei iudicia longe superent sua altitudine omnes sensus nostros, cavenda haec nobis est audacia et curiositas. Nam quo audacius sese attollet homo, eo se longius Deus ab ipso subducat. Ergo hoc est nostrum sapere, tantum amplecti quod scriptura docet: iam quum docet nil fieri nisi volente Deo, non loquitur confuse, ac si Deus probaret caedes, et furta, et veneficia, et adulteria. Quid igitur? nempe Deum iusto et recto suo consilio omnia sic ordinare, ut tamen iniquitatem nolit, abhorreat ab omni iniustitia. Quum ergo adulteria, et caedes, et rapinae committuntur, Deus quidem illis omnibus quasi fraenum adhibet, et improbissimos, quantumvis proterve lasciviant, regi tamen. Hoc agnoscunt ipsi, sed in quem finem? nempe ut puniat peccata peccatis, quemadmodum Paulus docet (Rom. 1, 28). Coniicit Deus in sensum reprobum eos, qui digni sunt, prostituit eos ad cupiditates ignominiosas, excaecat magis ac magis contemptores verbi sui: deinde habet varias rationes, easque innumeras et nobis incognitas. Ergo discamus non subiicere Deum nostro iudicio, sed adoremus eius iudicia, dum nos fugiunt, hoc est, dum eorum causa nos latet ac fugit: haec est vera sapiendi ratio, nempe modestia et sobrietas. Hoc modo videmus Deum non fieri malorum autorem, quamvis nihil accidat nisi ex eius nutu et voluntate: quia longe diversus est eius finis a sceleribus hominum. Ergo perperam implicaretur quasi socius eiusdem noxae, dum homicida unus damnatur, aut fur, aut adulter. Quare? Deus enim nihil commune habet cum furtis, cum adulteriis: sed scelera hominum, miro et incomprehensibili modo, sunt eius iudicia. Denique quantum distant coeli a terra, tantum est discrimen operum

Dei ab hominum factis, propter fines prorsus diversos, ut iam dixi. Quod autem dicit propheta *ex ore excelsi egredi bonum et malum*, per os intelligit etiam decretum. Deus quidem non semper pronuntiat se esse iudicem: saepe exercuit multa poenarum exempla contra reprobos tacendo, quia apud gentes nulli erant prophetae, qui praecones essent iudicii, quod Deus illic exercebat: sed quamvis Deus non semper loquatur ubi ulciscitur hominum scelera, dicitur tamen *tam bonum quam malum egredi ex ore eius*, quia decernit hominibus poenas prout visum est: deinde aliis parcit ac indulget, vel eos tolerat ad tempus. Sequitur,

39. *Cur molestia se afficit homo vivens? vir super peccato suo?*

Verbum מַחֲמָה quidam exponunt mentiri, Cur mentietur homo? alii, Cur murmurabit homo? sed non video quis sensus elici queat si vel pro mentiri, vel pro murmurare accipimus hoc verbum. Alii, Quid se obdurat homo? sed divinatio mera est. Significat autem hoc verbum interdum taedio se afficere, in coniugatione Hithpael. Sic Numerorum undecimo capite, Fuit populus murmurantes: vertunt: sed mihi etiam displicet illa expositio: nec dubium est quin Moses significet populum ita taedio fuisse affectum, ut quodammodo tabesceret: et optime convenit haec significatio praesenti loco. Postquam enim propheta invectus est in eos, qui Deum fingeant, relicta mundi cura, otium et delitias in coelo colere: iam ut mentes omnium expergeficiat, ostendit remedium sanandae illius amentiae, nempe si homines non sponte taedio sese conficiant in suis peccatis, sed agnoscant sibi ostendi culpam suam, quoties aliquid adversi illis infligitur. Et certe nunquam homines ita desiperent, ut excluderent Deum a gubernatione mundi, si in se ipsos descenderent, si serio examinarent omnia sua dicta et facta. Nam statim Deus proferret certas et illustres notas sui iudicii. Unde ergo fit, ut tam simus hebetes in considerandis Dei operibus? imo ut putemus Deum esse instar spectri vel idoli? nempe quia tabescimus in peccatis nostris, et contrahimus voluntariam hebetudinem: quia arrodimus fraenum, ut dicitur veteri proverbio. Nunc ergo tenemus cur propheta adiungat hanc sententiam, *Cur se taedio conficit homo vivens, et vir in peccatis suis?* Nam quantisper homines ita residebunt in sua faece, nunquam agnoscent Deum esse mundi iudicem: et ita semper vagi erunt in suis perversis imaginationibus. Si igitur volumus excutere omnes nebulas, quae nos impediunt, quominus cernamus Dei providentiam (cernamus, dico, oculis fidei) quisque sibi sit testis, et iudex propriae vitae, et excutiamus diligenter nos ipsos: tunc statim occur-

ret, non temere Deum nobis irasci, tot rebus adversis nos subinde affictari: quia scilicet peccata nostra prodibunt in medium. Videmus hic ostendi causam amentiae, quod homines excludant Dei providentiam in rebus humanis, quia non respiciunt se ipsos, sed sibi ipsis molestiam facessunt absque fructu, et taedium contrahunt in suis peccatis: interea vero non attollunt oculos ad Deum ipsum. Reliqua differam in diem crastinum, quae cohaerent.

40. *Percontemur (scrutemur) vias nostras, et inquiramus, et convertamur ad Iehovam.*

Nunc clarius ostendit propheta quid sibi voluerit illa obiurgatio, quam heri breviter exposuimus: dicebat homines perperam agere dum taedio se conficiunt in suis peccatis. Iam adiungit tunc recte facturos, si inquirant in vitam suam, et se probe examinent. Hinc enim molestia et taedium, ubi homines sentiunt quidem externa mala, et deplorant: ad causam vero non attendunt, hoc est, non reputant se iuste castigari Dei manu. Opponitur igitur examen, cuius nunc fit mentio, torpori et taedio, quo se frustra homines macerant, et in quo tabescunt: quia non reputant sua vitia. Hinc fit, ut nihil concipiant praeter taedium: et ille est dolor ad mortem, sicuti loquitur Paulus (2. Cor. 7, 10): dolor autem ad vitam nascitur ex ista disquisitione, ad quam propheta nos vocat et hortatur. Dicit igitur hoc unicum esse remedium in rebus adversis, si homines se diligenter excutiant, et considerent quid meriti sint. Simul adiungit conversionem, quia non subsistunt qui serio affecti sunt timore Dei in illo examine, sed altius conscendunt, Quia enim ipsos Deus revocat in viam, ubi agnoscunt se ab ipso fuisse alienatos, confugiunt ad eius misericordiam, displicent deinde sibi in suis vitiis, et adspirant ad novitatem vitae. Ita propheta noster praescribit nobis certum ordinem, ut scilicet examinemus totam vitam nostram, deinde timore Dei tacti ad ipsum redeamus, quia dum severe nobiscum agit, simul tamen comiter invitat, semper offerendo veniam peccatoribus. Postea adiungit,

41. *Tollamus corda nostra cum manibus ad Deum in coelis.*

Conversioni adiungit precationem, quia non possumus aliter reconciliari Deo, quam si ipse peccata nostra scipeliat: nec possunt separari poenitentia et fides. Porro gustus misericordiae Dei aperit nobis ianuam ad precandum. Et hoc diligenter notandum est, quia increduli videntur interdum satagere, ut cum Deo redeant in gratiam: sed tantum incumbunt in vitae mutationem: interea de

venia non sunt solliciti, sed secure prodeunt coram Deo, ac si non essent iudicio eius obnoxii. Et videmus in papatu, dum longi sermones habentur de poenitentia, vix nomen fidei unquam venire in rationem, quasi poenitentia sine fide esset restitutio a morte in vitam. Ideo dixi notandam esse docendi rationem, quam tenet propheta noster. Incipit ab examine vitae, requirit secundo conversionem, sed eam non separat a fide. Nam dum ad precandum nos hortatur, perinde est ac si proponeret nobis iudicium Dei, et simul doceret non aliter posse nos mortem effugere, nisi Deus nobis propitius occurrat. Quomodo autem obtinenda est venia? nempe precibus. Preces autem semper in fide fundatae esse debent, quemadmodum satis notum est. Quod autem iubet *corda ad Deum tollere simul cum manibus*, hoc modo iubet facessere omnem hypocrisim a precibus, nam promiscue omnes manus ad Deum tollent: et natura ipsa hoc dictat, dum malis constringimur, Deum quaerendum esse. Caeterum maior pars suffocat illum naturae sensum. Ubi urget afflictio, hoc erit commune omnibus, manus in coelum tollere, etiam si nemo ipsos hortetur: sed interea corda manent humi defixa, neque ad Deum accedunt. Et maior pars hominum comprehenditur in numero illo cuius meminit Isaias (29, 13), Populus hic lingua ad me accedit, cor autem longe abest. Quia ergo homines ita perfunctorie agunt cum Deo, et nudam caeremoniam obtrudunt ac si Deus abnegaret se ipsum et sineret sibi oculos oblini, propheta iubet omnem fictionem remove a precibus: *Tollamus, inquit, manus ad Deum, sed corda simul*. Paulo aliter loquitur Ioel quum dicit (2, 13), Scindite corda vestra, et non vestimenta: videtur enim excludere externum ritum, quia dum volebant homines profiteri se esse reos coram Deo vestes scindebant. Ioel dicit illud esse supervacuum et inutile. Et certe ritus ille non adeo est necessarius. Sed quia preces si prodeant ex serio affectu, excitant manus, ideo propheta noster retinet illam caeremoniam, quae utilis est. Sed interea docet non debere omitti quod est praecipuum, nempe *ut corda ad Deum tollantur*. *Tollamus ergo una cum manibus corda nostra ad Deum, inquit: et addit, ad Deum qui est in coelis*, quia necesse est homines exsurgere supra mundum, et exire a se ipsis, ut ita loquar, quo ad Deum accedant. Nunc ergo teneamus consilium prophetae: ostendit, eos qui ex animo resipiscunt non debere prodire coram Deo, ac si non essent rei apud eius tribunal, sed potius debere anxios esse et supplices, ut veniam obtineant. Postea ostendit veram rationem precandi esse, ubi non defungimur externis caeremoniis duntaxat, sed aperimus corda nostra, et attollimus quasi in coelum ipsum. Haec igitur vera est ratio precandi, ubi interior affectus coniunctus est cum externo gestu. Sequitur,

42. *Nos peccavimus, et rebelles fuimus: tu non pepercisti.*

Hic non expostulant fideles cum Deo, sed potius agnoscunt iustam fuisse Dei severitatem. Quod ergo Deus ipsos durius tractaverit, causam adscribunt suis sceleribus. Haec est summa. Unde colligimus, hanc ingenuam confessionem perpetuam comitem esse poenitentiae, sicuti etiam Paulus docet. Ubi enim peccator vel securus est, vel conatur sua mala tegere, et sibi indulget, ut videmus paucos esse qui se libenter humiliant coram Deo, contrahit obstinationis callum. Hac ratione propheta confessionem exigit: imo hic suggerit verba, quibus uti convenit, ubi cupimus veniam a Deo impetrare: *Nos, inquit, impie egimus, et fuimus rebelles*: prominem hoc loco videtur emphaticum, ac si fideles susciperent in se culpam malorum omnium, quam maior pars semper cupit longe a se reicere. Hic ergo propheta ostendit, non aliam esse rationem placandi Dei, quam ubi fatemur nos esse malorum omnium autores: et simul docet, hoc esse testimonium verae poenitentiae, ubi non obicimus vanos praetextus pro communi more, neque facimus nobis blanditias, sed fatemur nos esse convictos. Iam ostendit minime extenuandam esse culpam, ut vera sit et plena confessio. Et hac etiam in parte mundus fere ludit cum Deo. Nam pudet etiam improbissimos negare se peccatores: sed quia coguntur aliquid fateri, hoc fit leviter: et videtur esse quasi extorta confessio, ideoque ieiuna est vel saltem dimidia. Propheta autem hic ostendit, qui cupiunt Deo reconciliari, non tantum uno verbo debere agnoscere et fateri culpam, sed ingenue sese explicare. Ideo adiungit peccato contumaciam: quasi dicerent, Nos non simpliciter vel uno modo peccavimus, sed exasperavimus Deum ipsum, et multis modis et assidue peccando eum in nos provocavimus. In summa dicit tunc pateferi nobis aditum ad impetrandam gratiam, ubi non obstrepimus Deo, nec cum eo litigamus quasi asperius nobiscum egerit: sed fatemur ipsum fuisse durum, et rigidum erga nos, quia causam reperiebat in peccatis nostris adeoque in sceleribus. Adiungit,

43. *Obtexisti in ira et persequutus es nos, occidisti, et non pepercisti.*

Primo intuitu videri posset querimonia haec prodire ex amarulento corde. Nam hic fideles queruntur se fuisse occisos, deinde, Deum quasi in tenebris exercuisse suum iudicium, ne ignosceret: et versus etiam proximus eandem sententiam confirmabit. Sed simplex est agnitio iustae Dei vindictae: neque enim in illis extremis cladibus poterant fideles iactare Deum clementer egisse. Nam ventum erat usque ad ultimum rigorem, quemad-

modum ante vidimus. Si dixissent se fuisse leniter castigatos, fuisset ridiculum, quia templum combustum erat, urbs excisa, regnum eversum, populus magna ex parte in exilium tractus, reliquiae dissipatae, foedus Dei erat quodammodo abolitum. Neque enim aliter existimari potuit pro carnis sensu. Si ergo exsules in Chaldaea dixissent se Dei ferulis leniter fuisse percussos, nonne extenuatio haec fuisset absurda? si etiam propheta cum aliis hoc modo loquutus esset? nam erant innumerae lugendi causae: privatim quisque spoliatus erat suis fortunis, deinde multae erant viduae, multi orbi: sed praecipua luctus causa erat in templi excidio et regni interitu. Non mirum igitur est si fideles aggravent hic sua mala: sed interea non alibi causam quaerunt, quam in suis peccatis. Hac igitur ratione nunc dicunt, *Deum obtexisse in ira*. Metaphora haec optime convenit: quasi dicerent Deum exequutum esse suam vindictam in densa caligine. Nam sensus oculorum est tenerior, et facile ad misericordiam flectimur ubi occurrit nobis triste spectaculum. Hinc fit, ut etiam saevissimi hostes interdum mansuescant, quia oculis suis feruntur ad humanitatem. Ergo propheta quum vult exprimere horribilem Dei vindictam, dicit fuisse quoddam integumentum obiectum, ita ut Deus implacabili modo poenas de impio populo exigeret. Sed quemadmodum dixi, non insimulant Deum crudelitatis, etiam si dicant *obtexasse in ira*: postea, *persequutus es nos, et occidisti, et non pepercisti*. Denique significant Deum fuisse severum iudicem: sed simul descendunt in se ipsos, et illic quaerunt causam, ne scilicet sua duritie se ipsos exasperent adversus Deum, quemadmodum facere solent hypocritae. Et sensus malorum etiam nos ad poenitentiam sollicitat. Unde enim fit, ut torpeant homines in suis peccatis, nisi quia sibi indulgent? Ubi ergo Deus suspendit sua iudicia, vel ubi moderatur sibi, nec pro meritis homines punit: tunc etiam si qua sit poenitentia, est tamen frigida et fere evanescit. Haec igitur ratio est cur Deus infligat lethales plagas, quia non sentimus manum eius, nisi ictus sint quasi mortiferi. Quia ergo simplex castigatio non satis nos ad poenitentiam sollicitat, ideo propheta hic fideles inducit loquentes hoc modo, *Ecce tu in ira obtexisti*, ut nos non respiceres, ut nulla esset occasio misericordiae, nempe ut ipsi sint sui iudices, et ex poenarum atrocitate reputent quam graviter iram Dei provocaverint. Sequitur eodem sensu,

44. *Obtexisti in nube tibi, ne transiret precatio.*

Confirmat propheta eandem sententiam, sed verbis mutatis. Iterum repetit verbum obtegendi: sed quo clarior et explicatior sit metaphora, dicit *in nube*: significat simpliciter nubem fuisse inter-

positam, ut Deus liberius puniret Iudaeos, sicuti meriti erant. Paulo aliter loquitur Isaias, sed in eundem finem. Non est, inquit (59, 1. 2), manus Dei abscissa, neque aures eius sunt magis obtusae. Sed peccata nostra interposuerunt distantiam inter nos et Deum. Non dubium est quin Isaias idem velit quod propheta noster, Deum scilicet naturam non mutare: et ideo quum videtur saevire in populum suum, debere causam adscribi peccatis, quia Deus ipse semper sui similis manet. Scimus quid dicatur in Psalmo (65, 3), Tu es Deus qui exaudis preces. Deus ergo semper ad suos exaudiendos est propensus: deinde satis etiam valida potentia instructus est ad opem ferendam: sed distantia est a peccatis nostris. Ita et propheta nunc dicit *nubem fuisse interpositam*. Eadem fere sententia habetur capite quinto, ut vidimus. Illic enim propheta totius populi nomine dicebat se esse a Deo separatum: sed interstitium esse, non quod Deus consilium mutasset, sed quia populus quodammodo gratiam eius repulerat. *Opposuisti ergo tibi in nube*, hoc est, integumentum tibi fecisti, ne oratio transiret. Videtur quidem hoc esse absurdum, quia Deus obviam procedit omnibus miseris, et promittit se preces exauditurum. Quid ergo hoc sibi vult, *nubem fuisse interpositam*, ne oratio ad ipsum penetraret? nempe quia nec rite precabantur Iudaei, et sibi omnes aditus praecloserant, ne Deus ipsos admitteret. In summa, hic non litigant fideles cum Deo, ac si fuissent decepti eius promissione: sed fatentur se fuisse indignos, qui Deum precarentur: deinde etiam agnoscunt non fuisse rite conceptas preces suas. Et hoc sensu dicunt *se fuisse prohibitos quasi nubes esset obiecta*, ne ipsorum precatio ad Deum usque ascenderet. Sequitur,

45. *Quisquilias et reiectionem posuisti nos in medio populorum.*

Hic dicunt se fuisse expositos probro, ut essent quasi mundi purgamenta. Vertunt vocem סח' alii reiectionem, alii diversis modis: alii colluviem. Sed proprie significat scobes, et ramenta, περιψήματα quae vocant Graeci. Paulus 4. capite prioris ad Corinthios (v. 13) dicit se et alios collegas fuisse quasi mundi περιψήματα. Intelligit se fuisse contemptum, sicuti purgamenta, vel ramenta. Nam deducitur hoc nomen a scopando. Quidquid ergo verendo abstergitur, hoc est, sordes domus, vel pavimenti, hoc totum vocatur סח'. Consilium prophetae non obscurum est. Intelligit enim ignominiam populi non fuisse occultam, sed fuisse patefactam omnibus populis ac si Deus theatrum erexisset in Iudaea, et illic edere voluisset insigne aliquod et rarum specimen suae vindictae. Eodem sensu adiungit,

46. *Aperuerunt super nos os suum omnes inimici nostri.*

Exprimit quod dixerat, nempe populum esse quisquilias vel ramenta, vel scobes: deinde esse reiectionem. Est quidem verbum infinitivi modi, sed accipitur loco nominis סח'. Nempe *quia totidem inimici* erant quot vicinae gentes. Scimus enim Iudaeos fuisse omnibus aliis exosos. Ergo inter populos fuerant reiectio et sordes, quia aperto ore omnes inimici in ipsos debachabantur. Nam os *aperire* tantundem valet atque petulanter insurgere, et permittere sibi omnem maledicendi licentiam, quemadmodum etiam alibi dictum fuit. Hoc autem fuit acerbissimum miseris, quum viderent ad tot suas calamitates accedere etiam probra et subsanationes hostium. Scimus enim quam graviter eos qui alioqui afflicti sunt vulneret contumelia.

47. *Pavor et fovea fuit nobis, destructio (alii vertunt, deceptio) et contritio.*

Pluribus verbis exaggerat propheta gravitatem cladis, quae acciderat. Comparat igitur *foveae* et *pavori* illas anxietates, in quas coniectus fuerat populus. Est concinna paronomasia in verbis פחד et פחד: sed sensus est, populum eo fuisse redactum, ut nullus exitus pateret: quemadmodum ubi consternamur povere, si respicimus huc et illuc, et undique occurrunt nobis foveae, illa est materia ultimae desperationis. Talem ergo fuisse statum populi docet Ieremias, quod scilicet povere attoniti, dum quaererent effugium, ubique aspexerint foveas. Postea adiungit *vastationem*, vel destructionem, et *contritionem*. Probabile est esse mendum in versione Hieronymi. Dicit, vaticinatio. Quidam existimant ipsum fuisse deceptum in litera פ, quia videtur legisse cum puncto sinistro, et ideo pro vaticinio accepit, a נשא. Sed altera coniectura videtur rectior quod scilicet librarii depravarint locum illum: quia optime convenit quod dixi, nempe populum fuisse obrutum omnibus malis, quia nihil praeter *vastationem* et *contritionem*, vel confractionem (hoc est: שבר) occurreret. Iam sequitur,

48. *Rivi (hoc est tanquam rivi) aquarum descendit oculus meus super contritionem (vel, afflictione, est idem nomen שבר) filiae populi mei.*

Varie exponunt interpretes principium versus: quidam vertunt, Oculus meus descendit in rivos aquarum: alii, Oculus meus defluxit in rivos aquarum, vel rivi aquarum defluerunt. Sed quemadmodum alibi exposui, potius propheta intelligit oculum suum descendisse tanquam rivos. Descendere autem metaphorice accipitur pro defluere.

Aquae enim fluendo semper descendunt, ut satis notum est. Est autem mutatio numeri quum dicit, *Oculus meus descendunt*: et subaudienda est particula *et*, nota similitudinis, quod scilicet oculi eius descenderunt vel defluerunt tanquam rivi. Proprie significat hoc nomen divisiones: sed intelligit plures rivos defluxisse ac si essent plures fluvii. *Super contritione populi mei*: propheta hic loquitur in sua persona, quanquam minime dubium est quin alios etiam omnes hortetur ad societatem doloris sui. Neque enim poterant satis ardenter Deum precari fideles, quin horrore essent quasi fracti et confusi: nam si populi clades ipsos non affecisset, ut debebat, non fuisset serium precandi studium. Haec igitur ratio est cur propheta hic commemoret fletus suos, et gemitus, et lacrymas. Nempe ut se ipsum magis excitet ad precandum, et alios etiam simul adducat. Sequitur,

49. *Oculus meus defluxit, et non quievit a non intermissionibus* (hoc est, ut non sint intermissiones, vel ut nulla sit requies).

Idem repetit diversis verbis, quod scilicet oculi eius defluerint. Retinet adhuc singularem numerum: sed illa ratio satis trita est Hebraeis. Dicit ergo *oculum suum sine fine defluxisse, ita ut nulla esset requies*. Sed postea sequitur,

50. *Donec adspiciat et videat Iehovah e coelis*.

Hic propheta luctum suum discernit ab illo caeco dolore, quo increduli correpti satis quidem impetuose feruntur, sed non respiciunt ad Deum. Ergo propheta hic non tantum se flevisse dicit, sed simul simpliciter fuisse deprecatur, et exspectasse dum finem malis Deus imposeret. Quemadmodum iam dixi, increduli satis superque dolent in rebus adversis: imo sese proiciunt ad moerorem: sed adversi sunt prorsus a Deo, et sunt quasi ferae bestiae. Ostendit ergo propheta quae vera sit ratio lugendi, nempe si oculi nostri defluant usque ad fatigueationem et sine quiete: interea vero exspectemus dum Deus nobis propitius occurrat. Ergo cohaerent isti duo versus inter se quum dicit, *Donec adspiciat et videat Iehovah e coelis*: quia alioqui lacrymae traherent nos ad desperationem, et desperatio esset causa furoris: quemadmodum videmus impios tumultuari contra Deum. Sic ergo flendum est, ut interea studeamus bonam spem fovere dum exspectamus, ut Deus nos adspiciat, et videat nostras miseras e coelis, nec supervacuum est nomen *coelorum*, quia homines in suis malis, ubi Deum quaerunt, occupantur terrore, quia non existimant se posse ad eum conscendere. Hinc fit ergo, ut despondeant animos, quia imaginantur Deum nimis

procul esse remotum. Ergo propheta hic antevertit perversum illud figmentum, et dicit nihilominus expectandum esse, *dum adspiciat Deus e coelis*, quemadmodum in Psalmo (113, 4 sq.) dicitur, Deum esse excelsum et tamen respicere humilia. Maiestas ergo Dei etiam si superior sit omnibus coelis, non obstat quominus familiariter respiciat quae humilia sunt et contemptibilia in mundo. Tandem sequitur,

51. *Oculus meus dolore afficit animam meam propter omnes filias urbis meae* (vel, prae omnibus filiabus urbis meae).

Dixerat oculum suum defluxisse, deinde, fuisse quasi fontem, ex quo descenderent plures rivi aut fluvii: iam ponit aliam loquutionem, *quod scilicet oculi molesti fuerint animae*. Est autem hoc signum maximi doloris, ubi cuperet qui luget aliquid levationis sibi dari: interea autem abripitur etiam ipso externo sensu. Multi enim sibi indulgent in dolore, et se ipsos accendunt: tunc anima hominis est quasi flabellum ad excitandum incendium. Sed ubi flemus, et oculi nostri exprimunt lacrymas, et ubi animus ipse quodammodo se exhaurit, hoc est signum maximi doloris. Et hanc magnitudinem voluit exprimere Ieremias quum dicit *oculum suum fuisse molestum animae*. Posterior pars duobus modis exponitur: quidam vertunt, Propter omnes filias urbis meae. Sed quamvis hic sensus magis sit receptus, tamen potius subscribo eorum sententiae, qui vertunt, *prae cunctis filiabus*. Nam *et* est nota comparationis, sicuti est nota causalis. *Dicit autem prae omnibus puellis se fuisse moerori deditum*: quia muliebris sexus tenerior est et mollior, ut satis notum est. Propheta igitur amplificat luctum suum hac similitudine, quod superaverit omnes puellas urbis lugendo, ita ut fere oblitus fuerit omnis virilitatis. Si dixisset filias populi, poterat hoc exponi, quemadmodum nuper, vel de urbibus, vel de toto populo, hoc est, de corpore ipso. Sed quum nominat *omnes filias urbis suae*, non possum aliter accipere, quam per modum similitudinis, quod scilicet sibi non temperaverit, sed abreptus fuerit dolore, quemadmodum mulieres, adeoque puellae, quibus tenerior est animus, ut iam dictum fuit. Cras reliqua.

52. *Venando venati sunt me tanquam passerem* (vel, avem) *inimici mei sine causa*.

Videbimus usque ad finem capitis varias quemonias, quibus propheta miseriae populi sui deplorat, ut tandem obtineat misericordiam a Deo. Hic similitudinem usurpat avis aut passeris: Dicit ergo Chaldaeos fuisse similes aucupibus, Iudaeos autem fuisse quasi passerem. Scimus enim nihil esse vel

consilii vel fortitudinis in avibus. Intelligit ergo Iudaeos fuisse destitutos omni auxilio: ita expositos in praedam suis hostibus, qui fuerunt tanquam aucupes. Et videtur alludere ad sententiam Solomonis. Dicit enim capite primo Proverbiorum (v. 17), Sine causa extendi rete avibus: et intelligit homines innoxios ab improbis circumveniri, quasi undique tenderent illis insidias. Sunt autem similes avibus, quae nulla astutia pollent ad cavendum. Nunc ergo tenemus consilium prophetae: indignitatem cladis amplificat comparatione, quod scilicet Chaldaei pro sua libidine depraedati sint miserum populum, quia ad resistendum minime par erat, imo destituebatur omni defensione. Sequitur,

53. *Succiderunt* (vel potius, constrinxerunt) *in puteo vitam meam, et proiecerunt lapidem super me.*

Nunc alia similitudine utitur. Quidam male restringunt hoc ad personam Ieremiae, quasi hic exponeret coram Deo iniurias sibi privatim illatas. Neque enim dubium est quin causam totius populi suscipiat: quandoquidem vult suo exemplo fideles hortari ad luctum, ut ita obtineant veniam a Deo. Comparat igitur se homini quasi semimortuo, qui proiectus in puteum illic relinquitur pro desperato. Male igitur quidam vertunt, Proiecerunt lapides. Lapidatio enim nihil ad prophetae mentem: sed postquam dixit se fuisse constrictum in puteo, addit, *lapidem fuisse impositum*, ne posset emergere, quemadmodum scimus fuisse factum Danieli: Daniel proiectus fuit in foveam leonum, deinde lapis iniectus ad os foveae. Sic etiam propheta dicit *vitam suam fuisse constrictam in puteo*, neque id solum, sed lapidem impositum fuisse, ut nulla spes esset exitus: atque ita puteus esset instar sepulchri. Hic igitur intelligit se fuisse redactum usque ad ultima, quoniam non modo captus erat ab hostibus, sed etiam proiectus in puteum. Est autem metaphorica locutio, ut satis notum est, vel similitudo. Addit,

54. *Inundaverunt* (ad verbum, alii, ascenderunt) *aquae super caput meum: dixi, succisus sum.*

Tertia nunc similitudo additur, quod scilicet obrutus fuerit tanquam diluvio malorum. Haec similitudo subinde occurrit in scripturis praesertim in Psalmis. Nam ubi David exprimere vult desperationem dicit se fuisse demersum in aquis profundis (Psal. 69, 15). Ita et hoc loco propheta conqueritur *aquas exundasse super caput suum*, ut putaverit se hominem esse perditum. Quanquam autem haec vox fuit hominis desperati, ex contextu tamen satis patet, prophetam fuisse fundatum in spe misericordiae Dei, sed loquitur pro carnis sensu. Scimus autem fideles esse quasi divisos. Nam quia

non sunt exuti carne, ideo necesse est apprehendere res adversas, percelli metu, esse anxios: denique ubi mors impendet, quodammodo exanimari. Interea fides in ipsorum cordibus palmam obtinet: ideo neque terroribus, neque curis, neque anxietatibus succumbunt. Ergo quum dicit propheta se opinione sua fuisse perditum, non significat sic extinctam fuisse fidem, ut abiecerit omne studium invocandi Dei. Proximo enim versu ostendet se perseverasse in precibus. Quomodo ergo dixit vel statuit se esse perditum? nempe, quemadmodum iam dixi, pro humano sensu. Et videmus saepe fideles conqueri se esse derelictos, Deum in coelo dormire vel iacere, vel esse aversum: haec omnia referri debent ad sensum carnis. Dum ergo fideles oculos suos coniciunt in pericula, si mors occurrat, non modo trepidant, sed expavescent et concidunt etiam. Interea, quemadmodum dixi, fide luctantur contra omnes tentationes. Sic ergo intelligi debet hic locus, quod propheta *statuerit se esse perditum*, nempe quatenus poterat iudicare ex praesenti aspectu, nulla enim spes apparuit tunc ecclesiae. Sed videmus tamen prophetam non sibi indulsisse in illa desperatione. Subiicit enim continuo post,

55. *Invocavi nomen tuum Iehovah e puteo profunditatum.*

Videmus certe prophetam habuisse intestinum certamen, quod etiam fideles omnes experiuntur, quia spiritus pugnat adversus carnem, ut docet Paulus (Galat. 5, 17). Quum ergo conciperet mortem ab una parte, non tamen destitit confugere ad Deum. Nam fides erexit eius animum, ut non succumberet, sed potius ut fortiter reliceret tentationem sibi obiectam. Quamvis ergo persuasus esset de suo interitu secundum carnem, ex opposito invocavit nomen Dei, nempe quia fideles non metiuntur Dei potentiam et gratiam sensu suo, sed dant Deo ipsi gloriam ne, vel in rebus prorsus desperatis, desinant in ipsum recumbere. Et hic locus diligenter notandus est: quia ubi Satan non potest alio modo nos avertere a studio precandi, obicit infirmitatem. Quid tibi vis miser? an Deus te exaudiet? quid enim affers? tu trepidas, tu es anxius, imo tu desperas: et interea putas Deum tibi fore propitium. Quoniam ergo talibus insidiis Satan conatur ianuam nobis claudere, ne audeamus precari, occurrat nobis prophetae exemplum, qui tametsi se perditum putavit, non tamen ideo abiecit fiduciam, quam conceperat de auxilio Dei. Unde enim haec perseverantia, nisi quia se ipsum quodammodo obiurgavit quum videret ita se oppressum, et quasi exanimatum. Utrumque cernitur in brevi illa precatione, ubi dicit David Psalmo 22, 2: Deus mi, Deus mi, ut quid me dereliquisti? Nam ubi

verba dirigit ad Deum, et suum nominat, illic cernimus raram et eximiam fidem: ubi autem queritur se derelictum, illic videmus quomodo pro infirmitate carnis putaverit actum esse de salute sua. Tale ergo certamen nobis hic describitur, sed in quo superior fuit fides, et palmam obtinuit: quia propheta non desiit ad Deum clamare, *idque e puteo profunditatum*, e fovea, hoc est ex ipsa morte. Et hoc etiam diligenter notandum est, quia ubi Deus sustinet nos suis alis, vel in gremio suo gestat, facile est precari: sed ubi videmur ab ipso proiecti usque ad profundissimos gurgites, si illinc etiam ad ipsum clamamus, haec est seria et certa fidei et spei probatio. Quoniam tales loci saepius occurrunt in Psalmis, conferri possunt simul. Sed ego leviter percurro, quia mihi non est propositum congerere omnia testimonia, quae conveniunt: satis est habere genuinum prophetae sensum. Sequitur,

56. *Vocem meam audisti: ne occultes* (vel ocludas) *aurem tuam ad respirationem meam* (vertunt, ad clamorem meum), *et ad precationem meam*: (sed prius nomen accipio potius pro gemitu, vel clamore).

Quum dicit propheta *Deum audissee*, perinde est ac si diceret se ita fuisse precatum, ut Deus testis fuerit et zeli, et sollicitudinis. Nam multi gloriantur magnifice de zelo suo, et fervore, et assiduitate etiam precandi: sed sunt merae nugae. Propheta autem Deum testem citat suorum clamorum: quasi diceret se non ita fuisse attonitum in rebus adversis, quin semper ad Deum confugeret. Iam addit, *ne ocludas*: proprie est occultare, sed quia hoc non satis quadraret auribus, ideo vertere placuit, *ne ocludas aurem tuam ad clamorem meum*. רוח significat dilatare et respirare. Ideo fere omnes exponunt, ad respirationem meam. Sed quod sequitur non potest admittere talem sensum, *ad precationem meam*, vel ad clamorem. Ego itaque non dubito istas duas voces accipi pro clamore. Nam in gemitu spiritus hominis se dilatat, et animus ipse dolore compressus turgat. Quum autem curas nostras et molestias coniciamus in sinum Dei, tunc spiritus quodammodo emergit violenter. Hoc ergo intelligit propheta, dum postulat ne Deus *claudat aurem ad dilatationem*, vel gemitum, *et ad clamorem*. Sequitur,

57. *Appropinquasti in die in quo clamavi ad te* (vel invocavi te), *dixisti, Ne timeas*.

Hic propheta commemorat se expertum fuisse Dei bonitatem, quia non fuerit passus repulsam ubi precatus est. Et haec doctrina apprime nobis est utilis, dum scilicet repetimus memoria non

frustra nos fuisse precatos. Inde enim statuere licet, quia Deus perpetuo manet sui similis, ideo semper fore propensum ad nos iuvandos quoties fidem eius implorabimus. Haec igitur ratio est cur propheta recitet se expertum fuisse Dei facilitatem in exaudiendis precibus: *Accessisti*, inquit, *die quo invocavi te*. Hic autem accessus refertur ad rem, vel ad effectum, nempe quod Deus manum porrexerit, et auxiliatus fuerit servis suis. Quum ergo talibus documentis confirmati essent, fuit illis liberum semper ad Deum confugere. Deus enim supeditat nobis materiam bene sperandi, ubi semel atque iterum nobis opitulatus est: et perinde est ac si testaretur se semper eundem fore, qualem semel atque iterum sumus experti. Iam adiungit explicationem, *Dixisti, ne timeas*. Non intelligit Deum loquutum esse, sed, quemadmodum dixi, hoc modo exprimit se non frustra quaesivisse Deum, qui sublevatus fuerit. Quamvis autem Deus verbum non faciat, ubi tamen sentimus preces nostras ab eo fuisse exauditas, perinde est ac si nos erigeret, ac si eximeret nobis omnem metum. Summa est, Deum fuisse propitium servis suis quoties ad ipsum clamaverunt. Iam sequitur,

58. *Disceptasti Domine disceptiones animae meae, redemisti vitam meam*.

Eodem sensu nunc dicit Deum fuisse suum iudicem, qui causam eius suscepit, nec causam unam duntaxat, sed pro ipso litigaverit, ac si esset perpetuus cognitor. Summa est, prophetam (qui loquitur tamen in omnium fidelium persona) sensivisse Deum vindicem et auxiliatorem, neque tantum in una causa, sed quoties laboravit. Ideo enim plurali numero utitur quum dicit, ריב נפשי *Disceptasti ergo disceptiones*, inquit, *animae meae*. Adiungit, *redemisti vitam meam*. Hic est modus disceptandi, ubi scilicet Deus nos liberat quasi a morte. Nam sedulo interdum laborant amici, dum sese interponunt pro defensione, sed non semper proficiunt. Deus autem ita est cognitor nostrarum causarum, ut sit etiam liberator, quia in manu eius est salus nostra. Sequitur,

59. *Vidisti Iehovah oppressionem* (subversionem, alii vertunt iniquitatem), *meam: iudica iudicium meum*.

Nomen עוהרתי *subversionem meam* quidam accipiunt pro iniquitate, sed ironice, quasi diceret propheta, Deus tu nosti an deliquerim. Sed potius caput passive, ערף significat subvertere ut alibi vidimus etiam hoc capite. Ergo *subversionem suam* intelligit oppressionem, quum scilicet indigne eum adversarii pedibus calcarent. Ac proinde simul

nunc postulat a Deo, ut *iudicet iudicium suum*, hoc est, ut suscipiat causam, et vindex appareat, quemadmodum fecerat olim, quia *vidit subversionem eius*, hoc est, vidit ipsum inique fuisse deiectum, et prostratum ab improbis. Sequitur,

60. *Vidisti omnes ultiones ipsorum, omnes cogitationes eorum contra me.*

Hac forma saepe utuntur sancti, quia Deus ubi dignatur respicere ad eorum miseras simul etiam propensus est ad ferendum auxilium. Neque est supervacuum sermo quum dicunt fideles, *Domine tu vidisti*. Nam sua causa sic loquuntur, ut excutiant omnem diffidentiam. Simul enim atque tentatio aliqua nobis molesta est, fingimus Deum a nobis aversum, et ita sollicitat nos caro ad desperationem. Ergo necesse est, ut fideles secum hic luctentur, et statuatur Deum vidisse. Quamvis ergo dictet humana ratio, Deum non adspicere, negligere suos, et aspernari, debet ex opposito succurrere haec doctrina, *Deum scilicet vidisse*. Haec ratio est cur tam saepe David ea forma utatur. *Vidisti ergo Iehovah omnes ultiones ipsorum*. *Ultiones* hic accipit pro violentiis, quemadmodum Psalmo 8 (v. 3). Ad profligandum inimicum, et ultorem: non intelligit illic simpliciter eos, qui retolant iniurias, sed intelligit homines truculentos. Sic etiam hoc loco per vindictas intelligit omne genus saevitiae, sicuti etiam per cogitationes consilia perversa, quibus conantur improbi miseros et innoxios obruere. Iterum idem repetit:

61. *Audivisti probra ipsorum Iehovah, omnes cogitationes eorum contra me.*

Videmus esse repetitionem: sed pro ultionibus nunc ponit probra. Hac etiam ratione Deum rursus ad misericordiam flectere voluit: quia ubi non succurrit, videtur oculos claudere et habere aures obturatas. Si autem ad mala nostra attendit, tunc paratus est ad opem ferendam. Postquam ergo propheta dixit *Deum vidisse*, nunc ad auditum transit, *quod audierit probra*. Improprie adiungit *audivisse cogitationes*, quanquam non loquitur tantum de arcanis consiliis, sed comprehendit omnes impias conspirationes, quibus machinati fuerant hostes eum perdere. Adiungit,

62. *Labia (vel sermones, aut linguas) insurgentium contra me, et sermones eorum contra me tota die (vel quotidie).*

Pro cogitationibus nunc ponit *labia et sermones*. *הרהר* significat meditari, etiam si nulla vox exeat. Sed hoc loco quoniam coniungitur labiis, non du-

bium est quin propheta potius sermones designet, quam occultas meditationes. Dicit ergo tales fuisse conspirationes hostium, ut non dissimulaverint quid haberent in corde, sed protulerint perversos suos affectus. Haec autem insolentia debuit Deum movere, ut populo suo tam iniuste oppresso succurreret. Adiungit *quotidie*, vel toto die. Haec enim particula etiam valere debuit ad obtinendum gratiam, quo scilicet celerius populo suo Deus succurreret. Nam si impetus suos proiciant impii et paulo post cessent, facile est perstare in illa brevi tentatione, quemadmodum si procella aliqua repente transiret. Sed ubi ita contumaciter pergunt in suis machinationibus: hoc durius est ad ferendum: et ideo haec est materia bene sperandi, quum scilicet dictat nobis hanc precandi formam spiritus sanctus, Deum fore nobis misericordem, ubi adspexerit hostium nostrorum pertinaciam. Iam addit,

63. *Sessionem eorum, et surrectionem eorum adspice: ego canticum eorum (vel pulsatio, ut alii vertunt).*

Idem nunc repetit propheta, sed aliis verbis. Loquutus est de insidiis, et conspirationibus, et sermonibus hostium: iam adiungit Deo nihil esse occultum. Per *sessionem et surrectionem* intelligit omnes actiones vitae, quemadmodum ubi David dicit (Psal. 139, 2), *Domine tu nosti sessionem meam, et surrectionem meam, vel sedere meum, et surgere: sive quiescam, sive ambulem, actiones meae tibi sunt compertae*. Per *surrectionem* igitur designat hic propheta, sicuti David, omnes motus: per *sessionem* vero intelligit quietia consilia. Homines enim vel sedendo deliberant, et comparant se ad opus: vel surgunt, et ita moventur. Intelligit in summa, sive hostes consultant taciti et quieti, sive hoc et illud moliantur et satagant, nihil Deo esse incognitum. Ubi autem Deus ita attentus est ad omnia consilia et ad omnes actiones hominum, fieri non potest quin compescat improbos: quia cognitio Dei semper coniuncta est cum officio iudicis. Videmus ergo ut propheta se confirmet, quemadmodum nuper attigi, atque ita colligat materiam fiducia, quoniam Deum non lateant perversa hostium consilia, deinde opera. Adiungit, *ego sum canticum*. Rursus proponit Deo contumeliam, quae inferebatur ab improbis. Nam illa etiam indignitas plurimum valet ad Deum movendum, ne scilicet sinat indigne servos suos vexari. Iam sequitur,

64. *Repende illis mercedem, Iehovah, secundum opus manuum suarum.*

Hic clausulam adiungit, quia hactenus recensuit, ut dixi, et mala quae patiebatur, et contumelias,

et iniustas oppressiones, ut Deum haberet sibi propitium. Haec enim ratio est conciliandi favoris, ubi inique nobiscum agitur: quia fieri non potest quin Deus causam nostram suscipiat. Testatur enim se praesto fore ad miseros iuvandos: proprium eius est eripere vinctos e carcere, illuminare caecos, succurrere miseris et indigne oppressis. Hac igitur ratione nunc confidenter propheta postulat, *ut rependat hostibus mercedem secundum opus manuum suarum*. Si quis obiciat aliam regulam nobis praescribi, nempe ut bene precemur pro hostibus nostris etiam dum nos affligunt: solutio in promptu est, fideles dum ita precantur, adferre non affectus suos turbulentos, sed purum zelum, et rite compositum. Nam propheta hic non imprecatur exitium quibuslibet, sed reprobis, et qui erant perpetui hostes Dei et ecclesiae. Potuit igitur sincero zelo a Deo petere, *ut illis rependeret iustam mercedem*. Et quoties sancti ita ebulliunt contra hostes suos, et cupiunt Deum esse ultorem, semper tenendum est illud principium, nempe eos non indulgere suis cupiditatibus, sed ita regi a spiritu sancto, ut una cum fervore zeli sit illa quam dixi moderatio. Propheta igitur quoniam hic contra Chaldaeos agit, libere postulat, ut Deus ipsos perdat, quemadmodum mox iterum videbimus: sicuti etiam tales formulae subinde in Psalmis occurrunt, praesertim adversus Babylonem, Beatus qui rependet tibi quae intulisti nobis, qui allidet parvulos tuos ad lapidem (Psal. 137, 8). Iam sequitur,

65. *Des illis impedimentum cordis* (alii obstinationem), *maledictionem tuam illis* (vel maledictio tua illis).

Exprimit modum vindictae, nempe ut Deus concipiat illos in reprobum sensum. Nam per *לֹא מִנֵּי* haud dubie intelligit excaecationem cordis: quanquam comprehendit simul socordiam: quasi diceret, Domine, ita malis omnibus eos opprimas, ut obstupescant. Nam hoc est extremum malorum, ubi ita sumus attoniti, ut iam neque simus apud nos, neque sensus ipse malorum excitet nos ad precandum. Nunc ergo tenemus quid velit propheta, quum postulat, *ut hostibus det impedimentum cordis*, nempe ut sanam mentem eripiat, et percutiat eos excaecatione, et amentia, quemadmodum alibi dicitur. Ego citius percurro, ut finiam, ne hora nos opprimat. Sequitur ultimus versus huius triplicati Alphabeti:

66. *Persequere in ira, et perde cos e sub coelis Iehovae* (quidam in vocativo casu legunt, Iehovah: sed quia non ponitur שמ״ס, sed in constructione שמ״ס, ideo retineo proprietatem).

Primo petit, *ut Deus persequatur in ira*, hoc est, ut sit illis implacabilis. Haec enim est persecutio. Ubi Deus non tantum ad breve tempus castigat impios, sed ubi addit mala malis, et accumulatur usque dum perierint. Deinde adiungit, *ut ipsos deleat e sub coelis Iehovae*. Haec loquutio est emphatica: et extenuant gravitatem sententiae, qui vertunt, Ut Deus ipse deleat impios e terra. Nam propheta non frustra nominat *coelos Iehovae*: quasi diceret, etiam si Deus sit nobis absconditus dum peregrinamur in mundo, tamen sedere in coelis quemadmodum saepius coelum ipsum vocatur solium Dei, Coelum sedes mea: Deus qui habitas in sanctuario tuo. Per sanctuarium Dei saepe intelligitur ipsum coelum. Hac igitur ratione propheta hic deleri postulat omnes impios *e sub coelis Iehovae*, hoc est deleri ita ut ipsorum interitus testetur eum sedere in coelo, et esse mundi iudicem, nec res eo usque esse confusas, quin tandem necesse sit omnes impios reddere rationem coram iudice coelesti, quem tamen diu neglexerunt. Hic est finis capituli.

CAPUT QUARTUM.

1. *Quomodo obscuratum est aurum, mutatum est aurum bonum! effusi sunt (vel proiecti) lapides sanctuarii in capite omnium platearum!*

Hic Ieremias cladem urbis, et interitum sacerdotii ac regni deplorat tertio alphabeto. Falluntur enim qui existimant hic defleri mortem Iosiae, quoniam multa non quadrarent, sicuti videbimus in progressu. Non dubium igitur est quin hoc carmen lugubre debeat exponi de excidio templi et urbis. Nam quum interfectus fuit Iosias, hostis non accessit ad urbem, tunc non fuerunt proiecti lapides templi per compita et vias publicas. Deinde alia quae videbimus tunc non contigerunt. Sequitur ergo hic rursus describi horribilem illam Dei vindictam, de qua hactenus vidimus. Incipit autem ab admiratione, *Quomodo, inquit, obscuratum est aurum, et aurum pretiosius?* nam כהם proprie est aurum optimum: quanquam additur hic epitheton הטיב. Unde colligere liceret, generaliter interdum accipi pro auro. Bis igitur ponit nomen auri: sed sunt diversae voces hebraicae הרה, et הכהם. Figure autem loquitur priore membro versus: quia minime dubium est, quin per aurum, et aurum obryzum, ut vertunt, intelligat splendorem templi: quia Deus templum voluerat exstrui magnifico apparatu, ut satis notum est. Vocat igitur *aurum* quidquid ornatus fuit in templo. Deinde absque figura loquitur quum dicit *proiectos passim fuisse lapides*. Quan-

quam alii existimant verba fieri de vasis aureis, quorum scimus magnam fuisse copiam in templo. Sed illud est coactum, quia propheta non conqueritur aurum fuisse ablatum, sed dicit *fuisse obductum caligine*, deinde *mutatum*. Est igitur haud dubie metaphorica loquutio. Sed se ipsum postea explicat quum dicit *proiectos fuisse lapides sanctuarii huc atque illuc per omnes plateas*. Fuit autem triste illud spectaculum, quia Deus sibi consecraverat templum illud, ut in eo habitaret. Quum ergo sanctuarii lapides ita proicerentur ignominiae causa, hoc debuit penitus vulnerare piorum omnium animos, quia hoc modo videbant expositum Dei nomen contumeliis. Neque enim dubium est, quin evomuerint multa probra in Deum Chaldaei quum ita lapides templi proicerent. Hinc apparet, prophetam non abs re exclamare *quomodo hoc factum fuerit*, quia merito obstupescere debuit adspectus ille omnes pios, dum cernebat ignominiam templi cum ipsius Dei probro coniunctam. Sequitur,

2. *Filii Sion pretiosi* (alii vertunt inclytos, *comparati auro* (alii vertunt, amicti auro, quod mihi magis placet), *quomodo reputati sunt in lagenas testaceas* (testae, ad verbum) *opus manuum figuli?*

Descendit nunc propheta ad ipsum populum: quamquam non comprehendit totum vulgus sed proponit in medium qui erant eximii, et pollebant honore et dignitate. Dicit igitur *illos similes factos esse vasis testaceis, et operi manuum figuli*, quod appositively additur. Ergo per *filios Sion* quos appellat gloriosos vel pretiosos, intelligit proceres, et consiliarios regis, et qui prae aliis exercebant. Videtur autem alludere ad vaticinium quod ante exposuimus. Dixerat enim populum similem esse vasis testaceis: et ideo venerat in domum figuli, ut conspiceret quod illic fiebat: quum figulus finisset vas quod non placeret, proiecit lutum, deinde aliam formam induit: tunc pronuntiavit Deus populum in manu sua esse et arbitrio, non secus ac lutum in manu figuli. Quum ergo nunc dicit exutos esse omni dignitate proceres, et redactos in aliam formam, ut essent tanquam vasa figuli, haud dubie in illa mutatione proponit Dei iudicium, quod ad tempus spreverant Iudaei. Et tenendum est consilium prophetarum. Describit enim cladem templi et urbis, ut populo poenam quae demum inflicta fuerat exprobet. Scimus enim non tantum fuisse surdas populi aures, sed ludibrio habita fuisse vaticinia, et minas fuisse derisas. Quum ergo fides non fuisset habita doctrinae Ieremiae, nunc ostendit re ipsa completum fuisse quod praedixerat, et sero populum experiri Deum non lusisse quum toties minatus fuerat quod tandem accidit. Hinc autem colligimus, tunc fuisse supervacuum splendorem in vestibis, ubi

legimus amictos aut vestitos fuisse auro: certe nimis sumptuosa fuit illa pompa. Mirum tamen non est, quum sciamus talibus ineptiis Orientales plus satis esse deditos. Si autem magis placeat altera lectio, *filios Sion fuisse ante comparatos auro*, hoc extendetur ad totam eorum dignitatem, et ad omnes dotes, quibus erant praediti, atque adeo conspicui. Iam admonui *opus manuum figuli* hic appositively sumi pro ipsis vasis, aut lagenis testaceis: sed voluit exaggerare propheta ignominiam illam, quae ante fuerat incredibilis. Sequitur,

3. *Etiā serpentes educunt mammam, lactant catulos suos: filia populi mei ad crudelem tanquam ululae* (vel struthiones) *in deserto*.

Versus hic duriter exponitur a multis, quia existimant vocari filiam populi crudelem, quod non praestet suis liberis idem officium, quod solent catulis suis serpentes. Sed non convenit ille sensus, quia nomen *נחש* satis notum est esse femininum. Dicit autem *filiam populi esse factam ad saevum et crudelem*, in masculino genere. Videtur ergo intelligere propheta mitius agi cum serpentum catulis (sic enim vocat) quam cum Iudaeis. Serpentes sunt expertes omnis humanitatis: et tamen foetus suos alunt, et porrigunt illis mammas. Comparatione ergo hac amplificat propheta miseras populi sui, quod deterior sit illius conditio, quam serpentum. Teneri enim foetus aluntur a matribus suis. Atqui destituitur populus omni auxilio, ita ut frustra imploret fidem matris suae, et omnium aliorum. Tenemus nunc genuinum sensum prophetarum. Particula *ו* emphatica est. Si enim loquutus fuisset de animalibus, ubi cernitur aliqua cura alendi foetus, hoc non fuisset adeo mirum. Sed videtur tanta esse feritas et truculentia in serpentibus, ut foetus suos abiciant. Dicit autem, *etiam ipsos serpentes extrahere mammam*. Iudaei dicunt obiectas esse mammas serpentum in squamis, et quasi in thecis esse absconditas. Sed unum illud est ex eorum figmentis. Loquutio autem vulgaris est, quia sumpta est ex communi more. Mulier enim extrahit mammam ubi vult lactare filium suum: ita serpentes dicuntur mammam extrahere, dum lactant suos catulos. Nam *נחשים* sunt catuli tam leonum, quam ursorum: sed hoc loco transfertur nomen ad serpentes. *Filia ergo populi mei ad crudelem*, quia populo negotium sit cum mera crudelitate, nec quisquam ferat suppetias, aut succurrat illius miseris. Non accusat ergo saevitiae populum, quod liberos suos non alat, sed potius intelligit addictos esse saevis hostibus: *quemadmodum*, inquit, *struthiones*, vel *ululae in deserto*. Si placeat de struthione intelligere, scimus animal esse prorsus fatuum: et simul atque ovum posuit, obliviscitur, transit alio.

Deus fulminavit, Sodomitae cum vicinis urbibus statim fuerunt consumpti. Scimus autem quo brevior est poena, eo magis esse tolerabilem. Quum ergo propheta hic comparet momentaneum interitum Sodomae-cum diuturno excidio urbis, et clade populi, iam videmus non agi de culpa scelerum, sed potius de iudicio Dei. Interea minime dubium est quin propheta citaverit Iudaeos ad Dei tribunal, ut scirent se peiores esse Sodomitis. Neque enim prophetae consilium fuit expostulare cum Deo, vel notam aliquam saevitiae inurere quasi nimium rigidus fuisset in excidio urbis Ierosolymae. Quum ergo propheta Deum neque iniustitiae neque crudelitatis insimulet, certum est proponi in medium poenam, ut populus agnoscat quid meritus sit. Sed verba non aliud sonant quam Dei vindictam durius saevisse contra Iudaeos, quam contra Sodomitas. Quare? ex ratione hoc clare apparet, *quia consumpta fuerit Sodoma quasi momento*: deinde additur, *et non manserunt in ea plagae*. כִּי, ut satis notum est, significat manum; significat locum: sed significat etiam interdum plagam ex verberibus metaphorice. Variant interpretes, sed non recito omnium sententias, neque opus est. Qui videntur proprius ad sensum prophetae accedere dicunt, Non sunt castrametatae manus aut vires. Sed illud est coactum et longe petitum. Optime autem fluit, *non mansisse*. חָלַל nunc significat castrametari, nunc manere et residere. Porro hic, ut dixi, aptissimus erit sensus, *quod plagae non manserint in Sodomitis*: populus Iudaeus contabuit in multiplici suo excidio. Neque enim statim periit, ut Sodoma: sed Deus quum videret tam obstinatum esse illius malitiam: alios fame, alios peste, alios gladio consumpsit: deinde urbs non fuit statim prorsus deleta, quemadmodum saepe hostes primo impetu faciunt stragem, et tam mulieres, quam parvulos una cum viris occidunt: sed non fuit ita occisus populus ille. Tracti fuerunt multi in exilium, deinde ex vulgo relictii fuerunt qui habitarent in urbis ruinis, quia erat illic horribilis vastitas. Rex ipse tractus fuit, ut ante visum est, Babylonem: sed ante eruti fuerunt oculi, iugulati liberi in conspectu ipsius. Videmus ergo excidium urbis fuisse quasi lentam tabem, atque ita plagas illic stetisse, et fuisse quasi defixas, quod non contigit Sodomae. Sodoma enim subito periit, quia fulminavit Deus contra ipsam: sed manus Dei non recessit a Iudaeis, et plagae, quemadmodum dixi, fuerunt in ipsis defixae et steterunt illic. Sequitur,

7. *Candidiores Nazaraei eius nive (vel puriores), candidiores lacte, rubicundi fuerunt corpore suo (neque enim hoc potest accipi de ossibus), supra lapillos pretiosos, sappirus excisio ipsorum.*

8. *Obtenebrata est prae caligine forma ipsorum, non agniti fuerunt in plateis: adhaesit cutis eorum ossi ipsorum (hoc est, ossibus) exaruit, fuit tanquam lignum.*

Hic de Nazaraeis loquitur propheta, quibus scimus decoratum fuisse cultum Dei. Nam qui contenti non erant communi legis observatione, consecrabant se Deo, ut suo exemplo alios excitarent. Fuit ergo ille singularis zelus in paucis se consecrare, ut essent Nazaraei, hoc est separati. Qualis fuerit ritus cognosci potest ex 6. cap. Numerorum. Deus enim qui semper repudiavit cultus omnes fictitios voluit ad minimum usque apicem praescribere Nazaraeis quid sibi placeret. Ergo diligenter illic Moses enumerat ea omnia, quae servari debebant a Nazaraeis. Quantum ad praesentem locum pertinet, hoc unum nobis sufficiat, Nazaraeos fuisse peculiari modo Deo addictos pro tempore suae consecrationis. Fuit enim temporalis ille cultus. Ergo propheta eos in medium adducit, ut inde pateat quam tristis sit illa mutatio, cuius tamen fidem nunquam fecerat Iudaeis. Dicit *Nazaraeos fuisse puriores nive, et candidiores prae lacte*, interea *fuisse rubicundos prae lapillis pretiosis*, ita ut possint conferri cum sapphiro. Quum enim dicit, *Sappirus excisio ipsorum*, intelligit fuisse quasi sappiros optime exsculptos, et affabre. Scimus autem Nazaraeos abstinuisse a vino et siceris: poterat igitur abstinencia aliquid minuire ex succo et ex rubedine ipsorum. Nam qui solitus est vinum bibere, si ad tempus absteineat, contrahat pallorem: deinde erit fere exsanguis, saltem non erit tam rubicundus, neque apparebit in facie eius, et omnibus membris vigor qualis erat quum cibum ordinarium sumeret. In summa docet Ieremias, Dei benedictionem fuisse conspicuam in Nazaraeis, quia mirabiliter ipsos alebat, quum tamen essent pro illo tempore abstemii. Iam dicit vice versa *Nazaraeos esse aridos, cutem ipsorum affixam esse ossibus*: denique ita esse deformes, ut cognosci nequeant, non tantum in obscuro angulis, sed etiam in luce aperta, in medio foro. Hinc colligimus sicuti ante refulserat Dei gratia in Nazaraeis, ita nunc etiam eius vindictam posse certo agnosci, quoniam defluerint a suo vigore, et redacti fuerint in foedam deformitatem. Interea ostendit propheta cultum legalem fuisse quodammodo damnatum ob populi vitia. Et huc tendit totus eius sermo, ut initio admonui. Neque enim dubium est quin Iudaeos expergefocere voluerit, ut tandem inciperent oculos attollere ad Deum: obtorpuerant enim prius in suis vitiis, imo inflati erant diabolica superbia: hinc desperata obstinatio. Quamdiu ergo stetit templum, putabant Deo satisfactum esse postquam obtulerant sacrificia. Nunc quum propheta narrat lapides templi fuisse proie-

tos, hinc sequitur templum fuisse profanatum. Unde illa profanatio? nempe ex sceleribus populi. Chaldaei quidem putarunt se Deo inferre magnam ignominiam quum diruerent eius templum: sed quoniam praecesserat longa pollutio, iam quasi in speculo aut viva imagine repraesentat Iudaeis propheta noster sua scelera, quia templum polluerant ante Chaldaeos. Ita etiam ostendit legalem cultum non amplius placere Deo, quia evanidis spectris cum ipso luserant. Erat enim tantum inanis pompa quum nulla esset in ipsis integritas. Propheta ergo ostendit quod ante nullo modo persuadere potuerat, Deum minime oblectatum esse externo illo cultu, quum Iudaei totam legem audacter violarent. Postea sequitur,

9. *Meliores fuerunt occisi gladio, quam occisi fame: fluxerunt transfossi a fructibus agri.*

Initium versus caret omni ambiguitate. Dicit enim propheta melius fuisse actum cum his qui statim perierunt gladio, quam cum aliis, qui luctati sunt cum fame. Sicuti nuper dixerat poenam Sodomae magis fuisse tolerabilem, quia statim fuerat consumpta. Subita mors lenior est, et propheta etiam ubi conqueritur impios prospere agere, ita ut invadeant interdum ipsis fideles, dicit momento ipsos perire, et eripi e mundo, fideles autem dicit teneri laqueis mortis tanquam captivos et aegre trahere animam per diuturnos languores. Hac ratione propheta nunc dicit levem fuisse poenam mortis Iudaeis. Atqui scimus mortem sanguinolentam esse nobis horrore. Nam qui in lecto suo moritur, dicitur defungi suo fato. Videtur enim solvere naturae quod debebat: qui autem gladio interficitur, abripitur violenter, et quasi praeter naturam. Mors igitur sanguinolenta semper est horrore: sed comparatio qua utitur propheta amplificat atrocitatem poenarum: quia optabile fuerit semel interfici aut iugulari, nempe quia superstites diu luctati sunt cum fame. Et clarius se ipsum exprimit, *quod defluerint transfossi a fructibus terrae*. Hic aliqua est obscuritas in verbis sed haud dubie per *fructus terrae* intelligit omnia alimenta. Quidam subaudiunt os desectum. Sed magis emphatice loquitur propheta, quod scilicet omnes terrae proventus sumperint vindictam de scelerato illo populo, dum negaverunt solitum victum. Terra ministra est liberalitatis et beneficentiae Dei. Nam perinde est ac si manu victum nobis porrigeret quum terra nobis aperit sua viscera. Sic etiam terrae proventus sunt testimonium paterni erga nos Dei amoris. Iam ubi proventus terrae nobis sese subducunt, sunt quasi arma ad sumendam Dei vindictam. Sic ergo intelligit propheta *a fructibus terrae fuisse transfossos Iudaeos, et ita defluisse:*

quasi diceret non fuisse transfixos gladio, sed vulneratos ipsa fame, quoniam terrae proventus sunt quasi gladii, quum tamen sustineant vitam hominum, quemadmodum diximus.

10. *Manus mulierum misericordium coxerunt foetus suos, fuerunt in alimenta ipsis in contritione filiae populi mei.*

Hic attingit Ieremias foedum illud et detestabile facinus, cuius heri facta fuit mentio. Fuit enim illa non tantum barbaries, sed immanis quaedam feritas, quum matres filios suos coquerent. Fuisse autem illud impletum etiam ex aliis scriptoribus liquet. Sed propheta nobis satis idoneus est testis, qui tum oculis suis adspexerat. Dicit autem *matres illas fuisse misericordes*, ne quis existimet fuisse exutas omni sensu naturae. Sed hoc modo vult exprimere excaecationem, quae manabat ex horribili Dei vindicta. Non igitur laudat hic matres clementia, quasi affectae fuerint erga suos foetus ut decebat: sed significat quum alioqui essent humanae, correptas tamen fuisse furore quodam insolito, ut filios suos tanquam viscera coquerent. Nunc ergo intelligimus quorsum pertineat epitheton, quo hic matres insignit propheta. Itaque non est hoc ducendum laudi quasi praestiterint suis liberis maternum amorem: sed vult exprimere prodigium illud, quod alioqui satis non afficeret animos, nisi hoc testatum fieret, matres de quibus loquitur, non fuisse alioqui tam brutas, quin libenter filiis suis cibum porrigerent, sed fuisse quodam furore divinitus excaecatas. Sequitur,

11. *Complexit (vel perfecit) Iehovah iracundiam suam, effudit excandescentiam irae suae, et accendit ignem in Sion, qui voravit fundamenta eius.*

Tandem concludit nihil defuisse ad extremam Dei vindictam. Nam si vulgaribus tantum poenis castigati fuissent Iudaei, adhuc extenuassent sua peccata, ut scimus non facile adductos fuisse ad poenitentiam. Ergo propheta ut ostendat non levibus tantum delictis fuisse obstrictos, sed ad extremum usque fuisse sceleratos coram Deo, dicit *omnes irae Dei partes fuisse completas*. *Perfecit ergo Iehovah iracundiam suam*. Est quidem dura loquutio latinis auriibus, sed tantundem valet atque exsequi extremum iudicium. Postea adiungit, *effudit excandescentiam irae suae*. Deus enim saepe mediocribus poenis contentus est, tantum ut homines a suo torpore expergeficiat ubi autem iram suam effundit, nulla est spes resipiscentiae. Hoc igitur signum est ultimae desperationis, quum instar diluvii exundat Dei vindicta. Quum autem ita loquitur Ieremias, non litigat cum Deo: sed potius admonet Iudaeos quid

meriti sint, quemadmodum heri dictum fuit. Non dubium igitur est quin ab ipsa poenarum gravitate ratiocinetur, non esse cur Iudaei amplius sibi indulgeant; quum Deus tam severe in ipsos egerit. Postea aliis verbis eandem rem designat *quod scilicet accenderit Deus ignem, qui voravit, vel consumpsit, ipsa fundamenta*. Solet ignis carpere potius tecta aedium, vel si longius serpat, non tamen progreditur ultra superficiem: hoc est rarissimum, ut penetret usque ad ipsa fundamenta. Interim sciamus prophetam metaphorice exprimere talem urbis interitum, cui nullae reliquiae essent superstities. Nam ubi exstant aliquae ruinae, est quaedam admonitio futurae instaurationis: saltem moventur spectantium animi ut cupiant restitui quod collapsum est. At vero ubi non solum diruta sunt aedificia, sed funditus eversa, tunc interitus videtur esse absque ulla spe restitutionis. Et hoc intelligit propheta, *quod ignis consumpsit fundamenta Ierosolymae*, non tantum ipsam superficiem. Sequitur,

12. *Non crediderunt (vel non credidissent) reges terrae, neque omnes incolae orbis, quod ingressus esset adversarius et inimicus in portas Ierusalem.*

Confirmat eandem sententiam. Nam si quid incredibile contingat, vel plus quam stupidi sumus, vel necesse est nos moveri. Propheta igitur nunc dicit cladem urbis Ierosolymae fuisse incredibilem, quia Deus urbem illam defenderat sua virtute: erat etiam adeo munita, ut nemo crederet posse expugnari, et ubique celebris erat illius urbis nobilitas. Dicit igitur captam fuisse Ierosolymam, et exutam, quod nemo putasset etiam ex profanis gentibus, neque reges ipsi, neque gregarii homines. Sequitur ergo urbem fuisse Dei manu potius exutam, quam hostium impetu. Adduxerat quidem Nabuchadnezer validum exercitum, sed urbs tam probe erat munita, ut putarent omnes conatus eius fore irritos. Quod ergo urbs capta fuit et diruta non potest adscribi humanis viribus. Illud enim absconditum fuit ab oculis hominum. Sequitur ergo opus esse Dei, et quidem singulare. Nunc ergo tenemus prophetae consilium ubi dicit non potuisse regibus neque populis persuaderi hostes expugnatos Ierosolymam. Itaque continuo post adiungit,

13. *Propter peccatum prophetarum eius, iniquitatem sacerdotum eius, qui fuderunt in medio eius sanguinem iustorum.*

Propheta quasi re demonstrata insultat Iudaeis, ut eorum superbiam humiliet, sicuti necesse erat. Si initio invecus fuisset in scelera tam prophetarum quam sacerdotum, non ita fides habita fuisset eius sermoni. Sed ubi proposuit quae vidi-

mus, praecipue vero ubi ostendit prodigii instar esse urbis ruinam, hinc certe colligere oportet quod nunc adiungit, nempe Iudaeos tot modis et tanta pertinacia Deum provocasse, ut necesse fuerit ipsos penitus deleri, sicuti contigit. Caeterum hic designat scelera quibus accensa fuit ira Dei adversus populum. Dicit ergo fontem vel exordium fuisse in ipsis sacerdotibus et prophetis. Alibi autem exposui non transferri culpam a populo ubi ita damnantur sacerdotes et prophetae: et vulgus libenter se exonerat ubi potest obtendere errorem, aut iactare se fuisse deceptum ab his qui magistri erant ac duces. Atqui quum praecipuam partem malorum imputat Ieremias sacerdotibus et prophetis, quemadmodum dixi, non derivat in ipsos culpam populi, sed significat medicos ipsos fuisse quasi veneficos. Nam si se populus corrumpat, prophetae creati sunt in hunc finem, ut remedium malis adhibeant, ita et sacerdotes. Scimus enim iniunctum fuisse illis munus ut populum retinerent in studio pietatis et cultus Dei. In summa docet Ieremias fuisse perditum statum populi, quoniam corruptio inceperit ab ipsis prophetis et sacerdotibus: vel quod idem est, intelligit fuisse prorsus mortifera scelera populi, quoniam capita ipsa laboraverint. Ergo *propter peccatum prophetarum, et iniquitatem sacerdotum eius*. Designat speciem unam quod scilicet *effuderint sanguinem iustorum in medio Ierosolymae*. Non dubium est quin aliis etiam modis populum perverterint, nempe quia blanditi sunt vitiis, et laxarunt fraena licentiae: sed hic eligit propheta speciem unam, quae aliis est gravior, quod scilicet non tantum erroribus et falsis doctrinis et blanditiis populum abduxerint a timore Dei, sed quod etiam obstinate suam impietatem defenderint, dum vi et saevitia repulerunt probos monitores, et exercuerunt carnificinam adversus Dei testes. Nam per *istos* haud dubie intelligit prophetas. Nam quod Hieronymus, et alii exponunt fustum fuisse sanguinem, quia falsi doctores animas trahant ad interitum, frivolum est et prorsus alienum a mente Ieremiae. Neque enim quadraret nomen iustorum miseris qui illaqueantur in suum interitum. Ergo postquam hic damnavit Ieremias scelera prophetarum et iniquitatem sacerdotum, proponit in medium saevitiam, quae erat quasi omnium scelerum cumulus. Quum ergo Deum variis modis provocassent, tamen hoc fuit quasi extremum, quod exercuerunt tantam crudelitatem in servos Dei, ut cogerent spiritum sanctum obtumescere. Nam ubi eo ventum est, ut contemptores Dei sese proiciant ad sanguinem innoxium fundendum, signum est diabolicae obstinationis. Nunc ergo tenemus hac in parte consilium prophetarum: iam hic locus docet Satanam ab initio inquinasse sanctuarium Dei etiam sanctis nominibus: quia honorificum erat propheticum munus, sicuti

sacerdotale. Deus enim sacerdotium instituerat in populo illo, quod esset quasi viva effigies Christi. Nihil ergo legali sacerdotio excellentius, si consideretur ipsa Dei institutio. Iam commendat illud singulare beneficium, quod populum nunquam destituerit prophetis. Quum ergo prophetae et sacerdotes essent quasi duo oculi in ecclesia, diabolus illis abusus est ad omnem profanationem. Quare hoc exemplum admonet quantopere cavendum sit, ne inanes tituli nos decipiant tanquam larvae aut spectra. Ubi audimus nomen ecclesiae et pastorum, reverenter quidem excipere nos decet tam ipsum munus, quam ordinem qui a Deo profectus est: modo ne simus contenti nudis et solis titulis, sed expendamus an ipsa veritas etiam respondeat. Ita videmus totum mundum fuisse multis saeculis degenerem ■ vera pietate: et quo praetextu? nempe qui miseras animas abduxerant, iactabant se esse vicarios Christi, successores apostolorum, ut adhuc arroganter his titulis sese iactant atque efferunt. Sed videmus quid contigerit tempore Ieremiae. Antea habuimus locos similes, sed hic diligenter notandus est, quod sacerdotes et prophetae perdidierint ipsam Dei ecclesiam. Est quidem haec gravissima tentatio, adeoque quasi valida machina ad labefactandam fidem simplicium, ubi vident ipsos prophetas et sacerdotes esse causam ruinae: sed oportuit fideles constanter persistere in obedientia legis. Et interea tenendum est quod dixi, nempe prophetam exaggerare populi scelera, quoniam ipsi quoque sacerdotes et prophetae infecti fuerint impietate et Dei contemptu, neque id modo, sed exercuerint tyrannicam crudelitatem adversus Dei servos. Sequitur,

14. *Errorunt caeci* (sed subaudienda est nota similitudinis, sicut) *in plateis, polluti sunt in sanguine, quia non potuerunt quin contingerent vestes ipsorum* (ita lego, nec sine ratione, quia aliae versiones nullo modo conveniunt, ut nunc videbimus).

Qui simpliciter legunt caecos errasse, eliciunt hunc sensum, quod caeci in plateis fuerunt polluti, quia scilicet passim tunc grassata fuit immundities. Accedunt quidem ad prophetiae mentem sed non satis aperte explicant quid voluerit. Ego igitur extra controversiam pono, caecis hic conferri totum populum, sed nondum apparet in quem finem. Ego autem ita sentio, sic totam urbem fuisse plenam ac refertam inquinamenti, ut non potuerint sibi cavere ab immunditie: sicuti caecus contingeret cadaver, contingeret animal impurum, contingeret etiam hominem qui infectus erit aliqua sorde: quare? neque enim dispicit ut discernat inter mortuum hominem aut vivum, inter purum vel impurum. Comparat nunc propheta noster populum caecis: quare? quia

scilicet quocunque se conferrent, undique occurrebat immundities, ita ut quodammodo perstringerentur eorum oculi densa caligine. Nam si pestis non passim grassetur, cavebimus nobis a loco immundo: verum si nullus restat angulus ubi non sit funus aliquod, vel non aegrotent, necesse est promiscue transire et sine delectu. Quare? ubique enim nos circumdat atque etiam constringit immundities. Sic ergo propheta dicit cives Ierosolymae fuisse ubique pollutos, ac si essent caeci. Iam sequitur ratio quae non fuit intellecta ab interpretibus: *polluti, inquit, fuerunt in sanguine quia non potuerunt, quin contingerent vestes*. Vertunt omnes, Non potuerunt contingere vestes ipsorum: et quia multa est obscuritas et fere absurditas in ipsis verbis, dicunt non potuisse contingere, hoc est refugisse, quoniam lex vetabat ne contingerent immundum. Sed aliud voluit propheta: ad verbum sic legitur, Non potuerunt, contingunt, in vestibus ipsorum, hoc est, vestes ipsorum. Sed subaudienda est particula illa quam dixi, et optime fluat contextus, *non potuerunt quin contingerent*, et scimus hoc ferre linguae rationem. Et quia hoc consentaneum est rei quam tractat propheta, quisquis recte iudicabit, facile amplectetur quod dico. Summa est igitur, *errasse quasi caecos, et pollutos fuisse in omnibus urbis compitis*, quia *non potuerunt effugere immunditiam, quae se undique ingerebat*. Nempe quia urbs, quemadmodum dixi, tot pollutionibus erat referta, ut non possent huc vel illuc divertere, et sibi cavere ab immunditia. Quod autem dicit *pollutos in sanguine*, respicit ad legalem caeremoniam. Erant quidem variae species pollutionis, sed illa erat praecipua. Ideo accommodat sermonem suae aetati, et sequitur formam a lege praescriptam. Alludit tamen simul ad scelera quae nomine sanguinis designantur. In summa videmus totam Ierosolymam fuisse pollutam inquinamenti, ut nemo posset iter facere, quin statim incideret in aliquam immunditiam. Sequitur confirmatio, quam etiam non assequuti sunt interpretes.

15. *Discedite, pollutus, clamavit illis, discedite, discedite, ne accedatis, quia evolarunt* (aut festinarunt), *etiam errorunt, dixerunt in gentibus, Non adiciant ad habitandum*.

Confirmat propheta superiorem sententiam, ut dixi, nempe nullam partem urbis fuisse puram ■ sordibus, quia ubique clamatum fuit, *Discedite, discedite immundus*. Quo facilius nobis pateat ipsa veritas, notemus prophetam alludere (quod etiam non fuit animadversum) ad 13. cap. Levitici. Nam ubi agitur de leprosis, quorum incurabilis esset morbus, illic dicitur, incedent vestibus laceris, aperto capite, obtectis labiis, זָמָה זָמָה יָקָרָה, hoc est, pollutus, pollutus clamabit. Voluit igitur Deus lepro-

sos arceri a congressu: et ideo formula illa in usu fuit, טמא טמא, hoc est, pollutus pollutus: hic autem dicit propheta סורו סורו טמא, *discedite, discedite immundus*, quod tantundem valet atque illud legis praeceptum. Iam propheta metaphorice dicit urbem infectam fuisse sordibus tanquam si ubique occurrerent leprosi. Videmus ergo quam bene inter se omnia conveniant. *Clamarunt discedite immundus, discedite, discedite*, hoc est, nemo potest domo sua pedem efferre et prodire in publicum, quin statim appareat aliqua immundities, ita ut iuste clamari possit, *Immundus discedite, discedite*. Postquam autem sic loquutus est propheta, *discedite, et ne accedatis*: certe, inquit, *evolarunt*. Est valde concinna allusio ad exsilium populi, quasi diceret fuisse suis inquinamentis procul abactos. Quod ergo abstracti sunt in longinquam terram, dicit hoc factum fuisse eorum culpa: quare? non poterant amplius sufferre scelorum suorum inquinamenta, ita contaminaverant urbem sanctam, ut foeteret propter immunditiam. Quum ergo urbs Ierosolyma adeo esset polluta, Tandem, inquit, fugati sunt incolae, et ita exsilium ab ipsis profectum est, hoc est, causa exsilii fuit ab ipsorum sordibus, quoniam urbem ipsam contaminaverant: *evaserunt*, inquit, *etiam errarunt*, hoc est, tanta fuit festinatio, ut viam non tenerent, sed declinarent in varias partes, ut solent qui properant in trepidatione. Nam ubi quis iter facit composito animo, attentus est ad viam, ne aberret: qui autem trepidat, vel qui occupatus est aliquo metu, ille obliviscitur viae suae, et facit erraticos circuitus. Sic ergo nunc propheta noster dicit Iudaeos *evolasse atque etiam errasse*. Utitur enim particula ׀, etiam, imo, inquit, *errarunt*, nempe in illa trepidatione, qua erant quasi attoniti. *Dixerunt in gentibus, non revertentur ut habitent*, hoc est, dispersi sunt atque disiecti per varios populos absque spe reditus. *Dixerunt* ergo non amplius sperandum esse reditum in patriam. Nunc videmus quorsum tendat propheta, nempe non esse cur Iudaei querantur de suo exilio, quoniam urbem sanctam ita infecerant suis vitiis, ut inde abacti fuerint proprio foetore, hoc unum est, et tantam fuisse congeriem malorum, ut fuerint metu correpti, et ita viam non tenuerint, sed sese proiecerint in errorem tantum ut reperirent aliquas tenebras, Postremo adiungit nullam fuisse spem reditus, quemadmodum eundem sermonem continuat.

16. *Facies Iehovae divisit (vel dissipavit) eos: non adiciet ad respiciendum eos: faciem sacerdotum non reveriti sunt (vel honore prosequuti), et senum non fuerunt miserti.*

Se ipsum explicat quum dicit *dissipatos fuisse a facie Iehovae*. Dixorat ita fugisse in alienas ter-

ras, ut statuerent sibi perpetuo esse exsulandum: nunc rationem assignat, *quod scilicet Deus ipsos ita profligasset*. Atqui pollicitus fuerat per Mosen (Deut. 30, 4): etiam si dispersi essent per quatuor mundi cardines, se tamen fore illis propitium, ut dispersos colligeret, quemadmodum et in Psalmo (147, 2) dicitur, Dispersos Israelis congregabit. Iam scimus praefixum fuisse tempus exsilio. Propheta enim saepius testatus fuerat Deum tandem fore liberatorem populi sui, ut rursus manum porrigeret atque retraheret e Chaldaea, sicut ante eduxerat ex Aegypto. Quomodo ergo dicit *fuisse dissipatos a facie Iehovae*? deinde ita fuisse ita reiectos, ut non dignetur eos in posterum paterno adpectu? Solutio facilis est, prophetam hic respicere ad extremum duntaxat statum populi. Nam quamvis certa esset ac clara etiam Dei promissio de reditu, tamen si quis oculos coniecisset in rem praesentem non poterat quidquam sperare: erat enim deformis vastitas, materia desperationis. Neque enim salvum supererat nomen populi, extinctum erat sacerdotium, regalis dignitas per summum opprobrium disiecta, urbs etiam ipsa funditus perierat cum templo. Quum ergo nihil esset residuum tam in gente quam in loco, deinde in ipso cultu Dei, nonne poterant despondere animos? Ergo secundum vastitatis intuitum dicit propheta non posse aliud statui, quam Iudaeos fore perpetuo exsules, et illis obstructas esse omnes vias, ne unquam habitent in patria: deinde ita clausos esse Dei oculos, ut nunquam ipsos respiciat. Nunc ergo tenemus quid sibi velit quum dicit *dissipatos fuisse a facie Iehovae*, ita ut nolit amplius ipsos adspicere. Et saepe hunc modum loquendi usurpat scriptura: nam ab una parte describit nobis iram Dei, quae secum trahit interitum: deinde ab altera parte sustinet nos, vel etiam si iam collapsi fuerimus erigit quum proponit nobis gratiam Dei, etiam in ipso interitu: nunc ergo propheta nihil aliud considerat quam horrendam illam cladem, quae poterat in profundam abyssum desperationis animos omnium demergere. Iam adiungit, *quod non acceperint faciem sacerdotum, neque senum miserti fuerint*. Quidam existimant causam notari cur Deus tam aspere populum illum punierit, quod scilicet contempnisset et senes et sacerdotes. Sed illud est coactum. Ego itaque non dubito quin propheta hic significet contumeliose habitos fuisse Iudaeos, ita ut nulla fuerit senum ratio, nullus respectus sacerdotum. Verum quidem est, fuisse habitum in pretio Danielelem: sed hic loquitur de sacerdotibus qui impie contemperant omnem sanam doctrinam: loquitur etiam de senibus qui praediti fuerant aliqua dignitate quum salva esset populi conditio. Dicit igitur illos fuisse quasi calcatos sub pedibus. Hinc colligit Iudaeis ablata esse omnem restitutionis fiduciam, nempe

si tantum ad extremam cladem attenti sint. Postea addit,

17. *Adhuc nobis* (hoc est, quum adhuc staremus, sic interpretor: quidam exponunt, nobis expectantibus, sed male meo iudicio: quum ergo adhuc staremus) *defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, in expectatione nostra expectavimus* (vel in speculatione nostra respeximus) *ad gentem quae non servaret.*

Hic propheta populum accusat alio crimine, quod scilicet posthabito Deo, atque etiam spreto eius gratia, semper animos adiecerint ad spes vanas et perversas. Fuit autem hoc sacrilegium minime ferendum, quia hoc modo spoliabant Deum iure suo. Quid enim magis exigit quam ut ab ipso pendeamus, ut et in ipso acquiescant animi nostri? Ubi ergo aliunde expectatur salus, quam ab uno Deo, redigitur quodammodo in nihilum. Propheta igitur reos facit Iudaeos tanti sacrilegii, quod nunquam sese ad Deum contulerint, nunquam spes suas ad ipsum applicuerint: sed potius vagati fuerint huc atque illuc. *Adhuc ergo nobis*, hoc est, quum adhuc staremus. Et notanda est haec circumstantia. Postquam enim subversi fuerunt Iudaei tandem coeperunt sentire quam fuissent prius decepti, quum fiduciam suam locarent in Aegyptiis. Prosperitas enim inebriat homines, ut sibi placeant in suis vanitatibus. Et quamdiu videmur nobis stare vel manere superstites, contemnunt Deus, et subsidia nobis hinc inde accersimus, et putamus salutem nostram esse extra periculum. Ergo propheta dicit Iudaeos fuisse inebriatos perversa fiducia, ita ut Deum contemerent, et interea confugerent ad solos Aegyptios. *Quum staremus ergo defecerunt oculi nostri.* Antea vidimus quid significet haec loquutio. Dicuntur enim oculi deficere quum infatigabili pertinacia spem aliquam prosequimur ad extremum: quemadmodum etiam dicitur in Psalmo (69, 4), *Defecerunt oculi nostri ad Deum vivum*, hoc est, perseveravimus, et quamvis multae tentationes possent nos fatigare, tamen fuimus constantes sperando in Deum. Sic etiam nunc propheta dicit *oculos populi defecisse*: sed addit, *ad vanum auxilium*, vel auxilium vanitatis: quo nomine designat Aegyptios. Est autem tacita antithesis inter auxilium inane et fallax, et inter auxilium Dei, quod repudiavit populus quum Aegyptios praeferret. *Oculi ergo nostri defecerunt*, hoc est, fuimus quasi infatigabiles male sperando, quia semper putavimus Aegyptios nobis sufficere ad defensionem. Hoc unum est. Postea adiungit, *in speculatione nostra speculati sumus ad gentem quae non servaret.* Idem repetit aliis verbis. Quod subaudiunt quidam relativum, *In expectatione nostra qua expectavimus gentem*, videtur esse

supervacuum. Ego igitur ita contexo prophetae verba, quod Iudaei semper oculos suos converterint in Aegyptum quamdiu manebat integer ipsorum status: et ita sponte fuerint decepti, quia sibi placebant in sua vanitate. Postea sequitur alterum membrum, sed eodem sensu, *In expectatione nostra expectavimus gentem*: et hoc alterum membrum exegetice additum est. Explicat enim propheta quomodo defecerint oculi ad spem vanam, vel ad vanum auxilium, nempe quia populus Deum non respexerit, sed tantum Aegyptios. Non male autem quadrat verbum speculandi et speculationis, quo notantur vagae imaginationes quibus dediti sunt increduli: quia scilicet Deus ipsos vocabat: sed ab eo aversi spem suam transferrebant ad Aegyptios. Fuit igitur propria eorum speculatio, quum stulta opinione salutem sibi fingerent paratam ab Aegyptiis. Dicit *gentem quae non servaret*: et minime dubium est quin propheta hic revocet in memoriam tot admonitiones, quae nihil profuerant Iudaeis. Nam Deus illos revocare conatus fuerat ab illa exitiali fiducia, sed sine profectu. Scimus enim quantopere incubuerint prophetae in hanc partem: sed nunquam illis habita fuit fides, donec tandem ipsa experientia docuit quam vanum esset auxilium Aegypti, quemadmodum testatus fuerat Deus per servos suos.

18. *Venati sunt gressus nostros ne ambulemus in compitis nostris: appropinquavit finis noster, impleti sunt dies nostri, certe venit finis noster.*

Exponunt multi hunc versum de Aegyptiis, quod insidiosae Iudaeos pellexerint, ut ad ipsos in rebus dubiis confugerent. Est quidem hoc verum, deceptos fuisse Iudaeos fallacibus illorum promissis: et quemadmodum meretrix sibi adolescentes malis artibus conciliat, sic etiam Iudaei illecebris Aegyptiorum capti fuerunt. Sed videtur mihi alius esse prophetae sensus, quod scilicet Chaldaei tanquam venatores insequuti sint Iudaeos, ita ut observarent eorum vestigia: et connecto simul duos versus, quia paulo post sequitur:

19. *Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis coelorum: super montes insequuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.*

Hic ergo propheta intelligit sic constrictos fuisse Iudaeos, ut nusquam effugium pateret, quia scilicet observati sunt eorum gressus ab hoste: deinde quod summa celeritate usi sunt Chaldaei, ut eos deprehenderent. Primo igitur dicit *hostes similes fuisse venatoribus*, quia ne incedere quidem potuerint Iudaei per vias urbis suae. Scimus coartatos fuisse maximis angustiis: sed melius exprimitur quam

dura fuerit obsidio hac figura, nempe quod ne per urbem quidem incedere ausi fuerint. Subest enim tacita comparatio: quasi diceret, Nobis libertas non fuit in ipsa urbe, tantum abest ut licitum fuerit egredi, et spatium per campos apertos. Tandem addit quod optime respondet priori membro, *Appropinquavit finis noster, dies nostri impleti sunt: certe venit finis noster*. Concludit nihil spei fuisse reliquum postquam ita urgebant hostes. Colligit ergo iam instare finem, qua voce significat ultimam cladem, vel interitum. Adiungit *impletos fuisse dies*, ubi videtur conferre statum Ierosolymae vitae cuiusque hominis. Dicitur enim dies suos complexus qui migrat e mundo, quia nobis praefixum est certum tempus, quo hic peregrinemur. Deus ubi ita visum est, nos ad se revocat. Tunc ergo impletum est tempus nostrum, sicuti dicitur cursus noster esse absolutus. Dum enim confert scriptura vitam nostram stadio, mors est instar metae. Ita nunc propheta quum de urbe loquitur dicit *impletum fuisse eius tempus*, quia nolit Deus illam manere diutius superstitem. Tertio dicit *venisse finem*. Dicebat prius instare, iam autem dicit *venisse*. In summa ostendit postquam diu pepercit Deus Iudaeis, ubi vidit nullum fieri peccandi modum apud ipsos, tandem usum fuisse suo rigore, quoniam nimis indigne abusi fuerant eius patientia. Suspenderat enim diu suum iudicium, et saepius tentaverat an essent sanabiles. Nunc ergo propheta coarguit eorum obstinationem ubi dicit *finem ipsorum venisse, et impletum esse tempus*. Postea eodem sensu adiungit *velociores fuisse persecutores aquilas*. Non dubito quin propheta eandem sententiam continuet. Sicuti ergo fecerat Chaldaeos similes venatoribus, ita nunc dicit pernici volatu superare aquilas. Est quidem hyperbolica loquutio, sed non potuit aliter exprimere propheta incredibile illam celeritatem, qua instabant Chaldaei, ut premerent Iudaeos. Nec dubium est quin oblique derideat stulti populi securitatem, quia scimus quoties minitati sunt prophetae, semper errorem illum praevaluisse, non venturos esse Chaldaeos, quoniam procul aberant, longum erat iter ac difficile, multa erant obstacula, propheta ergo nunc subsannat illam fiduciam quia fuerunt decepti, ubi dicit *hostes velociores fuisse aquilas colorum*. Rationem addit, *quia per montes insequuti sunt atque insidiati in deserto*. Significat clausa fuisse omnia effugia. Nam si adventent hostes, saltem multi se in montibus occultabunt, et ita evadent periculum. Alii autem si se in desertum contulerint, illic invenient tutas latebras. Sed dicit propheta tantam fuisse velocitatem in Chaldaeis, ut frustra Iudaei respexerint vel ad montes, vel ad deserta, quia ubique parati erant laquei, ubique etiam instabant qui ipsos opprimerent. Ita confirmat impletum esse tempus, quia Dominus ip-

sos teneat conclusos omni ex parte. Etsi autem hic loquitur propheta de clade urbis, colligere tamen possumus utilem doctrinam, ubi manus Dei nobis adversa est, frustra nos circumspicere in omnes partes, quia neque in montibus erit receptaculum, neque in deserto etiam ipsa solitudo nos tutabitur. Sicuti ergo videmus Iudaeos fuisse obsessos manu Dei, ita si cum ipso nobis erit negotium, sine profectu vertemus oculos in omnes partes, quia utcumque ad tempus aliquod liceat bene sperare, Deus tamen ipse tandem nos frustrabitur. Sequitur,

20. *Spiritus narium nostrarum Christus Iehovae captus est laqueis ipsorum: de quo diximus, In umbra eius vivemus inter gentes.*

Hunc versum, ut alibi dixi, inscite exponunt de Iosia, qui in proelio cecidit longe ante excidium urbis. Stetit enim post eius mortem dignitas regia: sepultus est ipse in sepulcro patrum: et hostis quamvis esset victor, ad urbem tamen non accessit. Perperam ergo ad pium illum regem trahitur quod proprie dictum est de ultimo rege Zedechia. Quamvis enim longe dissimilis esset Iosiae, tamen fuit unus ex posteris Davidis, et gestavit imaginem Christi. Quoniam ergo repraesentare voluit Deus Christi imaginem in posteris Davidis, merito hic vocatur Zedechias *Christus Iehovae*: quo elogio scriptura insignit omnes reges, etiam Saulem: et quamvis imperium eius esset temporale et caducum, vocatur tamen *Unctus Domini*. Et certe unctio quam accepit per manum Samuelis non erat prorsus lusoria. Sed David proprie vocatus fuit *Unctus Domini* una cum suis posteris. Ideo saepius utitur hac loquendi forma, Respice in Christum tuum (Psal. 84, 10). Et quum Anna in cantico loquitur de Christo Domini, haud dubie respicit ad figuram illam. Et tandem Dominus noster vocatus fuit Christus Domini. Nam sic eum appellat Simeon. Iam ergo tenemus hunc locum non posse intelligi nisi de rege Zedechia. Praeterea simul hoc addendum est, vocari Christum Domini, quia nondum proiectum erat diadema, sed gestabat adhuc insigne illud, quo ornatus fuerat a Deo. Quum ergo maneret adhuc solium Davidis, Zedechias quamvis indignus esset tanto illo honore, fuit tamen *Christus Domini*, sicuti Manasse, sicuti alii prorsus degeneres. Videtur tamen propheta longe plus tribuere Zedechiae, quam meritis sit, quum nominat *vitam populi*. Sed solutio etiam in promptu est, non considerari hominem illum pro suis meritis, sed ut erat a Deo vocatus, et pollebat honore illo eximio: imo singulari. Scimus enim extendi ad omnes posteros Davidis quod de ipso dicitur, Primogenitum vocavi eum inter omnes reges terrae (Psal. 89, 28). Quam-

vis enim non obtineat imperium reges terreni nisi quatenus fundati sunt in Dei decreto, tamen rex ille ex posteris Davidis fuit primogenitus inter omnes alios: denique fuit regnum illud sacerdotale, hoc est sacrum, quia peculiariter dedicaverat sibi illam sedem Deus. Tenenda igitur est illa qualitas, ne hominem tanquam privatum in se reputemus. Iam optime fuit sententia quum dicit *Messiam*, vel *Unctum Iehovae fuisse captum laqueis*. Scimus enim fuisse deprehensum: et hoc consentaneum est historiae. Effugerat enim per viam occultam et desertam, et putabat se elapsum esse ex hostium manibus: illic fuit repente correptus, et retractus ad regem Nabuchadnezer. Quum ergo praeter opinionem ita misero iniectae fuerint hostium manus, merito propheta metaphorice dicit *ipsum captum fuisse ipsorum laqueis*. Iam vocat *spiritum narium populi*, quia populus ille erat similis corpori mutilo et trunco absque rege. Deus enim hac lege Davidem una cum suis posteris regem creavit, ut quodammodo resideret in ipso vita populi. Quatenus ergo David fuit populi caput, et quidem a Deo constitutum, fuit etiam vita. Eadem est totius posteritatis ratio quamdiu successio vignet, quia non ante extincta fuit Dei gratia, quam excisa urbe omnis libertas intercidit: imo nomen populi fuit quasi deletum. Sed notandum est quod ante diximus, elogia illa quibus olim insigniti fuerunt posteri Davidis, proprie in Christum competere. Neque enim David populi vita fuit, nisi quoniam erat figura Christi, et gestabat eius personam. Non igitur fuit hoc elogium solidum in posteris Davidis, sed duntaxat umbratile. Ergo veritas non alibi quam in Christo quaerenda est. Et hinc colligimus ecclesiam esse mortuam, et similem corpori trunco ubi a suo capite divellitur. Ergo si cupimus coram Deo vivere, ad Christum veniendum est, qui vere est spiritus, vel anhelitus narium nostrarum. Quemadmodum enim homo exstinctus non amplius spirat, ita etiam dicimus periisse ubi divisi sumus a Christo. Contra quamdiu viget inter ipsum et nos sacra coniunctio, etiam si vita nostra sit abscondita et simus mortui, tamen in ipso vivimus: et quamvis mortui simus mundo, vita tamen nostra est in coelis, quemadmodum etiam illuc nos vocant Paulus ad Colossenses (3, 3) et Petrus in prima canonica. In summa intelligit Ieremias gratiam Dei esse quasi exstinctam rege capto, quia populi felicitas a rege pendebat, et regia dignitas erat quasi certum pignus gratiae et favoris Dei. Cessavit ergo Dei benedictio, quum rex fuit Iudaeis ablatas. Sequitur tandem, *De quo diximus, In umbra eius vivemus inter gentes*. Ostendit propheta frustra Iudaeos amplius quidquam sperare, quoad restitutionem. Nam origo omnium bonorum erat a rege. Deus rege ipsos orbaverat. Sequitur ergo fuisse prorsus de-

Calvini opera. Vol. XXXIX.

speratos. Sed quo melius id exprimat propheta, dicit populum ita putasse, nempe res fore salvas, modo maneret regnum. *Vivemus etiam inter gentes sub umbra regis nostri*, dicebant, hoc est, quamvis essemus disiecti inter alienos populos, rex tamen poterit nos colligere, et umbra eius sese extendet longe et late ad nos servandos: ita crediderant Iudaei, sed falso, quoniam sua defectione abiecerant iugum Christi et Dei, quemadmodum dicitur Psal. 2. Quoniam ergo excusserant iugum coeleste, frustra sperabant in umbra terreni regis: ac prorsus indigni erant Dei tutela et patrocinio. Postea sequitur,

21. *Gaude et laetare filia Edom quae habitas in terra (פן) Uts (ad verbum), etiam super te transibit calix, inebriaberis, et nudaberis.*

Propheta in hoc versu ostendit, Iudaeos expositos esse omnium inimicorum probris et contumeliis: sed mox addita consolatione temperat dolorem, qui per se fuisset nimium acerbus. Scimus nihil esse durius in miseriis, quam ubi hostes petulanter insultant: hoc magis nos vulnerat, quam mala omnia quae perpetimur. Propheta ergo dicit eo usque redactos esse Iudaeos, ut possint omnes improbi et malevoli contra ipsos impune insurgere, et probris insectari eorum aerumnas, hoc priore membro. Sed quia fuisset hoc vaticinium, vel haec sententia potius, nimis acerba, ideo mitigat rei atrocitatem ubi dicit instare etiam inimicis vices suas, ut pereant. Exponunt quidam totum versum ironice, quasi propheta per ludibrium diceret, *Ite vos Idumaei, et laetamini*, sed vobis erit hoc gaudium evanidum. Ego autem potius existimo designare cumulum extremae miseriae, quod Iudaei ita obnoxii essent subsannationibus hostium suorum. Sed postea adiungit aliquod levamen, quia tandem omnes eorum hostes daturi sint poenas. Micheae 7. similis prope habetur figura, quamvis illic non fiat expressa mentio Edom. Illic enim in genere propheta alloquitur omnes aemulos et adversarios populi: comparat usitato more populum mulieri. Scimus autem in sexu illo plus esse aemulationis, quam in viris: deinde ubi est aliqua similitudo inter aliquas mulieres, acriter insistunt, ut aliquam maledicendi occasionem inveniant. Ideo postquam ecclesia Dei agnovit se merito castigari, addit, *Ne laeteris super me inimica mea*. Sed iam exposui prophetae consilium, nempe quod omnes suos inimicos ecclesia vocet inimicam, ac si esset rixa aliqua vel zelotypia inter aliquas mulieres. Ergo quod ceciderit ne laeteris inimica mea: etsi iaceam in tenebris, Dominus tamen est lux mea. Quod ergo inimica mea gavisata est, videbunt oculi mei quum ipsa erit in conculcationem. Non dubium est quin pro-

pheta etiam illic voluerit mitigare piorum dolorem, qui videbant se proterve rideri ab omnibus vicinis. Ostendit igitur illud patienter esse ferendum ad tempus, quia Deus tandem porriget manum, et hostibus rependet illius saevitiae mercedem. Cur autem hoc loco potius fiat mentio Edom, quam aliarum gentium, satis notum est. Erant quidem Iudaei omni ex parte circumdati hostibus. Nam quotquot erant vicini totidem erant hostes: sed Idumaei prae aliis hostiliter se gesserant contra electum populum. Et maior fuit indignitas, quod progeniti erant ex eodem patre. Isaac enim communis fuerat illorum pater, et originem ducebant a duobus fratribus germanis Esau et Iacob. Quum ergo coniuncti essent Idumaei Iudaeis, minus tolerabilis fuit eorum crudelitas, quando ita obliti sui generis saevierunt contra fratres et cognatos suos. Ideo etiam Psalmo 137. dicitur, *Memento Domine filiorum Edom, qui dicebant in die Ierusalem, Exinanite, exinanite, usque ad fundamentum in ea.* Postquam imprecatus est illic propheta vindictam Dei omnibus impiis, producit in medium Idumaeos. Quare? quoniam prae aliis sese proiecerant ad saevitiam, quoniam erant quasi antesignani hostibus, et erant quasi flabella, quibus ignis magis accenderetur. Nam illa exhortatio haud dubie dirigitur ad Chaldaeos, Nudate, nudate, ne parcite, ne maneat lapis super lapidem. Quum ergo tam atrociter Idumaei sese gessissent contra suos cognatos, ideo propheta de ipsis conqueritur, et postulat ut Deus rependat illis quod meriti sunt. Ita etiam hoc loco dicit propheta noster, *Gaude et laetare filia Edom, quae habitas in terra Uts.* Hoc membro, quemadmodum iam dixi, docet Ieremias, Iudaeos obnoxios esse inimicorum suorum contumeliis, quia possint nunc Idumaei secure ipsis insultare. Sed mox adiungit, *etiam.* Hic incipit novam sententiam, et huc facit particula *etiam*, *super te quoque transibit calix.* Utitur vulgari metaphora. Nam res omnes adversae designantur in scriptura hac voce calicis, quia Deus pro arbitrio propinat singulis quantum visum est: quemadmodum si quis paterfamilias distribuaturum potum suis liberis ac servis: ita etiam Deus quodammodo calicem porrigit cuique in manum ubi castigat quos vult: neque postea liberum facit vel respuere calicem porrectum, vel vinum proicere, sed bibere cogit, atque exhaurire usque ad faecem quantum cuique propinat. Hac ergo ratione nunc dicit propheta *calicem transiturum super Idumaeos*: quia scimus paulo post ipsos quoque fuisse deletos a Chaldaeis, quibus tamen ante coniuncti fuerant. Sed ex quo sua perfidia exciderant a societate, suo tempore dederunt poenas. Quoniam ergo non fuit diuturnum illud foedus quod pepigerant cum Chaldaeis, ideo propheta super ipsos quoque dicit *transiturum calicem.* Adiungit, *inebriaberis et nudaberis.* Deus

solet inter filios suos et alienos vel reprobos ita distinguere, quod filiis suis propinat quidem amarum potum, sed quantum possunt ebibere: alios autem suffocat prorsus, quoniam cogit exhaurire usque ad ipsam faecem, quemadmodum iam dictum fuit. Sic ergo nunc propheta ebrietati comparat gravissimas misérias, quas perpessi sunt Idumaei: et huc pertinet secundum verbum, *nudaberis.* Sic enim dicit fore attonitos malorum atrocitate, ut nulla honesti vel pudoris cura apud ipsos futura sit: quemadmodum ebrius qui obrutus est vino sese proicit, vel cadit, et pudenda etiam reteggit: quod etiam contigit ipsi Noe: sic etiam propheta dicit tantam fore afflictionem Edom, ut populus ille abiectus cum summo opprobrio, daturus sit materiam subsannationis omnibus vicinis, quemadmodum si ebrius iaceret in luto, et vestes eius essent proiectae, et ostenderet sua pudenda, illud spectaculum non minus pudendum quam triste esset: ita propheta dicit Idumaeos similes fore ebriis, quia iacebunt in suo opprobrio. Sequitur,

22. *Completa est iniquitas tua, filia Sion, non adiciet ad te in exilium trahendam: visitavit iniquitatem filiae Edom, et discooperuit super peccatum tuum (hoc est nudavit peccatum tuum).*

Versus hic male exponitur, meo iudicio: et Iudaei anxie laborant, quia occurrit species absurditatis, quum certum sit fuisse postea dissipatos non modo in unum exilium, sed in diversa. Ideo interpretantur hunc locum de secunda dispersione, quae facta est sub Tito, auspiciis Vespasiani patris. Dicunt igitur tunc completam fuisse iniquitatem populi, quia post illud exilium nulla sequuta est mutatio. Alioqui non putant quadrare hoc prophetae vaticinium cum re ipsa, vel eventu, nam ut dixi, disiecti fuerunt in omnes terras. Ante quidem fuerant profugi, sicuti Moses illis denunciaverat. Scimus enim et in Graecia et in Macedonia habitasse Iudaeos. Scimus multas Italiae urbes fuisse plenas illo populo, donec edicto Claudii Caesaris omnes eiecti sunt ex Italia: putavit enim infici Italiam illa tabe: et ita procul eos eiecit, ac si essent contagiosi. Sed frustra Iudaei captant istas argutias, quoniam propheta simpliciter dicere voluit talem fuisse populi poenam, ut non esset duplicanda. Quum ergo dicit *perfectam esse iniquitatem*, vel poenam iniquitatis, significat Deum ita severe egisse cum populo, ut nihil defuerit ad extremum rigorem. Et haec loquutio alibi occurrit. Eodem pertinet quod mox addit, *non adiciet amplius hostis, vel Deus ipse, perinde est: non adiciet ergo, ut te trahat in exilium.* Quare? nam quid opus fuit secundo exilio, quum tota terra esset redacta in solitudinem? quandoquidem et pauperes qui relictii fuerant pa-

riter ipsi tandem profecti sunt in Aegyptum, unde retracti fuerunt in Chaldaeam: sed tamen profugi erant a terra sancta. Ergo propheta intelligit Dei iudicium fuisse completum omnibus numeris, ut nihil defuerit Iudaeis ad extremam calamitatem. Postea sequitur in secundo membro, *Visitabit*: est quidem praeteriti temporis, visitavit, sed loquitur de re futura. More autem prophetico ad confirmationem sui vaticinii tanquam rem gestam narrat, *Visitavit iniquitatem filiae Edom: ita discooperitum fuit tuum scelus*. Clarius erit sensus si addamus particulas similitudinis, Sicuti completa fuit poena iniquitatis tuae, filia Sion, ita visitabitur iniquitas tua, filia Edom. Vel si per concessionem ita reddamus, poena quidem iniquitatis tuae completa fuit, filia Sion, sed peccatum tuum discooperietur, filia Edom. In summa videmus rationem exponi cur solatio levaverit propheta tristitiam populi sui proximo versu, nempe quia si miserrimi fuerunt Iudaei, nihilo melius tandem erit populo Edom, ubi advenierit visitationis tempus. Quod autem dicit *completam fuisse poenam iniquitatis*, non respicit ad culpam ipsorum, sed dicit sic fuisse divinitus castigatos, ut visus fuerit Deus exserere omnem suum rigorem adversus ipsos: quemadmodum eadem fere loquendi forma utitur Isaías capite 40. Ergo non negat propheta, quin alio post tempore exsules futuri sint Iudaei: sed dicit transmigrationem ipsorum tunc fuisse perfectam, neque opus fuisse ut paulatim terram Nabuchadnezer incolis suis nudaret: hoc factum fuit quasi repentino turbine. Nam uno impetu fuerunt abrepti. Terra quidem ante erat quasi solitaria: sed ubi urbe potitus est Nabuchadnezer, tantum reliquit faecem populi. Et fecit hoc consulto, ut postea haberet illic populum aliquem tributarium. Fuit igitur illa trans migratio perfecta. Sed propheta hic non intelligit, quin Deus postea disicere potuerit Iudaeos, et dissipare, sicuti digni erant, quae ipsos in totum deleteret, quemadmodum prius deleti fuerant Iudaei. Tempus non ferret nunc incipere precationem Ieremiae. Differam igitur in proximam lectionem.

CAPUT QUINTUM.

1. *Memento (recordare) Iehovah quid sit nobis (hoc est, quomodo nobiscum agatur), adspice, et vide opprobrium nostrum.*

Haec precatio seorsum legenda est a Lamentationibus, quia initiales literae versuum non sunt scriptae secundum ordinem alphabeti. Quanquam magis querimonia est, quam precatio. Profert enim Ieremias in medium quae acciderant in extrema clade populi, ut Deum ad sympathiam et misericordiam flectat. Primo dicit, *Recordare quid acciderit nobis*, deinde se ipsum explicat secunda parte, *adspice et vide opprobrium nostrum*. Haec autem oratio quamvis sit brevis et concisa, continet tamen utilem doctrinam, nempe sufficere Deo, ut miseris ferat auxilium, dum in rationem coram ipso veniunt eorum mala, praesertim ubi iniuste premuntur. Certum quidem est, nihil Deo esse incognitum, sed refertur haec loquendi forma ad humanos sensus. Putamus enim Deum negligere nostras miseras, vel imaginamur tergum eius nobis esse obversum, ubi non statim succurrit. Caeterum, quemadmodum dixi, tantum rogandus est ut mala nostra respiciat, quia scimus quid de se testetur, nempe dum sibi vindicat has partes, ut succurrat miseris et indigne oppressis, in hoc solatio acquiescamus, nempe simul ac dignatus fuerit respicere quae perpetimur mala, paratum simul esse auxilium. Praesertim opprobrii fit mentio, ut ipsa indignitas magis Deum provocet. Nam ea lege suscepit populum in fidem suam, ut esset in gloriam et decorem, quemadmodum dicit Moses. Quum ergo Deus vellet fulgere divitias gratiae suae in populo illo, nihil magis fuit absurdum quam pro gloria illa nihil in populo conspici praeter dedecora. Haec igitur ratio est cur propheta hic *opprobrium populi* maxime commemoret. Sequitur,

2. *Haereditas nostra devoluta est ad externos, domus nostrae ad alienos.*

Nunc multarum calamitatum catalogus refertur a propheta, idque in eum finem sicuti admonui, ut sibi et toti populo gratiam apud Deum conciliet. Fuit etiam hoc minime consentaneum, ut haereditas electi populi ad alienos traheretur. Nam scimus terram illam promissam fuisse Abrahamae quadringentis annis antequam ea potiti sint eius filii. Scimus subinde repetitam hanc promissionem, Haec terra vobis erit propria haereditas. Etsi enim Deus aluit etiam tunc omnes gentes, peculiari tamen cura dignatus est populum suum. Denique nulla

unquam terra singulari privilegio data fuit hominibus, sicuti terra Chanaan posteris Abrahae. Quum ergo haec haereditas fuisset tot saeculis destinata electo populo, non frustra conqueritur Ieremias *illam devolutam fuisse ad alienos*. In secundo membro idem repetit: sed intelligit non tantum fuisse spoliatos agris Iudaeos, sed etiam eiectionem ex suis aedibus, quod gravius erat, et magis contumeliosum. Continget enim aliquando, ut quis amittat praedium suum, agros, et vites, tamen domus eius maneat intacta. Verum propheta hic amplificat miseriam gentis suae, quod non tantum omnes exuti fuerint agris et possessionibus, sed quod etiam a propriis aedibus exsulent, aliique illic dominantur. Nam etiam apud homines profanos spectaculum hoc animos plurimum afficit, ubi succedit qui indignus est omni honore in locum alterius qui et opibus et dignitate floruit. Notum est illud carmen,¹⁾

O domus Anci quam dispari domino dominaris.

Quoniam Tarquinius successerat, et traxerat ad se regnum, exprobrat profanus ille poeta, quod domus Anci transierit ad illos primum exules et profugos, deinde superbos tyrannos et crudeles. Sic etiam hoc loco dicit Ieremias *in aedibus populi regnare alienos*. Sequitur,

3. *Pupilli fuimus absque patre (non patre), matres nostrae tanquam viduae.*

Hic propheta non loquitur tantum in persona totius populi, sed refert gemitus et querimoniae singulorum. Neque enim hoc potuit quadrare toti ecclesiae: quandoquidem loquitur de patribus et de matribus. Videmus ergo non aptari hanc sententiam corpori, sed potius singulis membris, quasi quisque e populo diceret ubique spectari viduas et pupillos. Hoc autem accidere solet ubi vel peste, vel bello gens aliqua consumpta est. Nam uno proelio non ita caderent omnes, ut tota regio plena sit pupillis. Sed hic orbitatem et viduitatem exprimit propheta, quae contigit ex diuturna vindicta Dei, quod scilicet non destitit populum affligere donec paulatim esset exhaustus. Fuit autem hoc deforme spectaculum in illo electo populo cernere tot viduas, deinde tot pupillos patribus suis orbatos. Sequitur,

4. *Aquas nostras pecunia bibimus, ligna nostra pretio veniunt* (non veneunt: nam intelligit ligna afferri, aut venire in illorum manus non sine pretio).

¹⁾ Cic. Offic. I. 39 (139) *Editiones recentiores aliam lectionem exhibent.*

Hic propheta refert, populum ita nudatum fuisse, ut penuria etiam aquae et ligni laboraret. Non dicit tantum destitui tritico et vino, non conqueritur minutum aliquid fuisse ex lautitiis, sed aquam et lignum ponit, quae in vita hominis vulgaria sunt. Nam usus communis aquarum est, ut inquit ille: nemo est tam pauper, si habitet in regione non prorsus arida, quin aqua ad bibendum suppetat. Si enim non sunt fontes, sunt saltem fluvii, sunt putei: nec siti pereunt homines, nisi in desertis et vastitate inhabitabili. Quum ergo ubique occurrat aquae potus, propheta hic exprimit summam miseriam populi, quod venalis etiam fuerit aqua. In rupibus, in locis excelsis aqua venditur: sed hoc rarissimum est: propheta autem hic significat non modo populum nudatum esse suis opibus, sed eo redactum egestatis, ut gratis aquam non bibat. Quanquam videtur aliquid plus exprimere quum dicit, *aquam nostram bibimus pecunia, et lignum ad nos offertur pretio*: quia non mirum est si ligna emantur. Sed videtur propheta intelligere aquam fuisse venditam Iudaeis, quae ante ipsorum fuerat: deinde ipsos coactos fuisse ligna emere, quae tamen fuerant ipsorum. Ita emphatice legendae erunt adiectiones, quae sumuntur pro possessivis. *Aquas ergo nostras bibimus*. Vocat aquas populi, quas iure sibi vendicasset: vocat etiam *ligna*, quorum legitima proprietas fuerat populi. Dicit ergo omnia sic fuisse erepta ab hostibus, ut coacti fuerint emere non vinum quod extractum erat ex ipsorum cellis, non triticum, quod sumptum erat ex ipsorum horreis: sed aquam ipsam et ligna. Quanquam si quis simplicius accipere malit, etiam non male conveniet haec querimonia, populum qui ante copiam vini et rerum omnium domi habebat, emisse omnia usque ad aquam et lignum. Est enim haec gravis mutatio, ubi quis potuit ex suis possessionibus ligna caedere, ubi vinum collegit et triticum, si ne guttam quidem aquae nancisci queat, nisi quam emerit pecunia: haec est valde tristis mutatio. Sic ergo poterit accipi hic locus. Sequitur,

5. *Super colla nostra (vel cervicibus nostris) persecutionem passi sumus: laboravimus, non requies nobis.*

Hic dicit populum fuisse oppressum gravi servitute. Est enim metaphorica loquutio quum dicit *populum persecutionem passum in suis cervicibus*. Molesti interdum nobis erunt hostes, sed vel a facie, vel a tergo, vel a lateribus. Ubi autem sic dominantur, ut tanquam in cervicibus nostris equeant, in hac insultatione extrema est deiectione. Ergo propheta hic de servili atque etiam contumeliosa populi oppressionem conqueritur quum dicit *Iudaeos persecutionem fuisse passos in suis cervicibus*. Summa

est, hostes pro libidine sic fuisse dominatos, ut Iudaei caput attollere non auderent. Erant quidem hac mercede digni: scimus enim fuisse cervice aenea. Nam quum Deus vellet eos assuefacere ad ferendum iugum, fuerunt prorsus inflexibiles, imo quasi indomabiles bestiae. Quum ergo tanta fuisset illorum durties, Deus rependit iustum praemium eorum superbiae et obstinationi quum onus imposuerunt hostes eorum cervicibus. Sed propheta hic proponit indignitatem, quae Deum flectere ad misericordiam poterat, quum scilicet Chaldaei ita libidinose opprimerent electum populum. Adiungit *laborasse nec fuisse requiem*, qua loquutione significat nullum fuisse miseriis et molestiis ipsorum vel modum, vel finem. Haec enim est phrasis hebraica, *laboravimus, et non fuit requies*. Continget saepe, ut quis ad breve tempus malis urgeatur: sed dabitur tandem relaxatio, propheta vero dicit nullum finem miseriis populi adesse. Ergo *laborare absque requie* tantundem valet atque continuis afflictionibus premi, et quarum nullus exitus apparet. Digna etiam hoc praemio erat eorum obstinatio, quia Deo repugnauerant non paucis tantum mensibus et annis. Scimus quamdiu propheta apud ipsos clamaverit absque profectu. Hic tamen conciliat sibi gratiam apud Deum, quod populus miser sit absque fine et modo.

6. *Aegyptiis dedimus manum, Assyriis, ut saturaremur panibus.*

Hic de mendicitate populi loquitur, quod scilicet panem hinc inde petierint. Dare manum bariam exponunt interpretes: quidam accipere pro suppliciter rogare, alii autem pro pacisci: alii etiam pro manum extendere in signum miseriae, quasi is qui non potest auxilium accersere manu extensa significet suam necessitatem. Sed propheta simpliciter videtur intelligere populum fuisse tanta inopia constrictum ut panem mendicaverit. Dare igitur manum accipio pro panem petere, ut solent mendici. Dicit autem *manum dedisse*, hoc est, porrexisse, tam Aegyptiis quam Assyriis, quod fuit indignissimum. Nam Aegyptii fuerant gravissimi hostes, Assyrii postea sequuti sunt. Eo quidem tempore simulabant Aegyptii se esse populi electi amicos, et foedus etiam initum inter ipsos fuerat: sed scimus Iudaeos habitos fuisse ludibrio, ut digni erant, quia sese prostituerant, quemadmodum meretrices. Quum ergo sprete saepe fuerint ab Aegyptiis, fuit haec contumelia valde acerba, dum coacti sunt panem in Aegypto mendicare, deinde in Assyria: potuit enim hoc verti in magnas subsannationes. Nunc ergo tenemus consilium prophetae. Iam hoc etiam praemium illis Deus iuste rependit: promiserat terram fertilem, et in qua ad satietatem

usque paratus erat ipsos alere: toties apud Mosen fit mentio vini, tritici et olei, Quorsum? nisi ut ostenderet Deus terram illam fertilitate excellere prae aliis omnibus? Fuit ergo hoc signum ultimae maledictionis, ubi populus coactus est panem hinc inde petere, quum tamen affluentia bonorum omnium sufficere deberet etiam ad ipsos alienos, quemadmodum dictum fuerat. Tu dabis mutuum aliis, et non mutuaberis. Qui ergo debuerant sua copia alios pascere, fuerunt ita famelici, ut inopia ipsos coegerit ad subeundum illud dedecus, quum scilicet Aegyptiis et Assyriis submitte fuerunt obnoxii. Sequitur,

7. *Patres nostri peccarunt, non sunt* (non ipsi, ad verbum), *nos vero iniquitatem ipsorum portavimus.*

Videtur propheta hic cum Deo litigare, et evomere blasphemiam cuius apud Ezechielem (18, 2) fit mentio. Nam quum Deus asporius castigaret populum, volitabat in omnium ore proverbium illud, Patres nostri comederunt uvam acerbam, dentes nostri obstupescunt. Significabant autem hoc modo se iniuste tractari, et crudeliter, quia luerent poenam alieni delicti, quum ipsi essent insontes. Videtur in hunc modum obstrepere Deo propheta quum dicit *patres qui peccarunt non esse amplius*: sed paulo post videbimus, prophetam fateri etiam eorum peccata qui tunc adhuc erant superstites. Quum igitur illa ingenua confessio edita fuerit a propheta, minime dubium est quin hic abstinuerit ab illa blasphemia, quae tam severe reprehenditur apud Ezechielem. Nihil ergo minus propositum habuit Ieremias, quam liberare populum ab omni noxa, ac si Deus esset crudelis, quemadmodum dicit ille profanus poeta,¹⁾

Delicta maiorum immeritus lues,
Romane . . .

Deinde alter,²⁾

-satis iam pridem sanguine nostro
Laomedontae luimus periuria Troiae.

Significant populum sui saeculi fuisse prorsus innoxium, et quaerunt in Asia et trans mare causam malorum, quasi scilicet nunquam fuisset peccatum Romae. Non fuit tale Ieremiae consilium, sed simpliciter dicere voluit, populum qui diu rebellis fuerat Deo iam mortuum esse, ideo opportunum esse

¹⁾ Horat. lib. 3. Carm. Ode 6.

²⁾ Vergilius Georg. I. 501. *Gallus vertit*:
O toy Romain, sans l'avoir merité,
De tes ayeuls soutiens l'iniquité.

*

Long temps y a que de Troye payons
La lascheté, parire et trahison.

tempus quo Deus miseras posteritatis respiciat. Non ergo hic obiciunt suam innocentiam Deo fideles, ac si essent extra crimen: sed tantum referunt patres defunctos fuisse iusta poena, quia tota illa generatio interierit. Daniel plenius loquitur quum dicit (9, 8), Peccavimus nos et patres nostri, et reges nostri: involvit enim eadem damnatione et patres et filios. Sed alio respicit propheta noster, nempe voluit Deum flectere ad misericordiam, ut dictum est. Quo argumento id assequi contendit, Domine, tu quidem iustas sumpsisti poenas hactenus, quia nimis diu abusi fuerant patres nostri tua bonitate et tolerantia: nunc vero tempus adest quo nos experiaris, et examines an simus similes patribus: quoniam ergo perierunt illi, ut digni erant, iam recipe nos in gratiam. Videmus ergo hoc modo non suscipi cum Deo iurgium, vel litem, sed tantum miseros exsules petere a Deo ut ipsos respiciat, quum patres qui talem et tam horribilem Dei vindictam in se provocaverant et experti fuerant, iam essent extincti. Et quum dicit *filios portasse iniquitatem patrum*, tametsi dura est loquutio, non tamen in eum finem tendit, ac si Deus temere poenas sumeret de filiis, quae potius exigendae a patribus erant. Nam fixa manet sententia illa, Non portabit filius iniquitatem patris, neque pater iniquitatem filii sed anima quae peccaverit ipsa morietur. Interea potuit hoc vere dici filios fuisse oneratos patrum suorum sceleribus, quia scilicet Deo vindictam suam, sicuti per Moysen denuntiat in tertiam et quartam generationem liberum fuit extendere. Et alibi etiam dicit, Ego reiiciam in sinum filiorum patrum iniquitatem. Potuit igitur Deus continuare suam vindictam usque ad posteros. Sed interea minime dubium est quin filii qui tam severe castigati fuerunt, etiam propriam iniquitatem sustinuerint. Erant enim promeriti centum mortes. Sed haec duo inter se non male conveniunt, ut Deus reiiciat iniquitatem patrum in sinum filiorum, et tamen filios ipsos castiget pro suis peccatis.

8. *Servi dominati sunt nobis, eripiens nemo ex manibus ipsorum* (hoc est, nemo est qui nos eripiat e manibus ipsorum).

Alia circumstantia aggravat populi cladem, quod scilicet venerit in potestatem servorum: quod magis contumeliosum est, quam si divites et qui excellunt opibus et potentia sibi nos servos addicerent. Neque enim pudebit servire vel regi, vel homini saltem qui obtinebit aliquem honoris gradum. Quia servitus illa in speciem probrosa non est, ducitur tolerabilis. Verum ubi sumus servi servorum, haec est valde gravis contumelia, et quae penitus animos vulnerat. Ergo de hac indignitate etiam nunc expostulat Ieremias, *quod servi ipsis dominati*

fuerint. Neque vero dubium est quin tracti fuerint etiam ab infimis quibusque. Licuit enim Chaldaeis exercere adversus ipsos omnem saevitiam: sed interea fuit hoc valde luctuosum, quum filii Dei servorum essent mancipia. Nam erant prius regnum sacerdotale, et Deus ita eos susceperat in suam fidem ut eorum conditio potior esset, ac magis optabilis omnibus imperiis. Quum ergo spoliati sunt sua libertate, neque id modo, sed etiam subiecti servis, illa fuit valde tristis mutatio. Ideo inde etiam petit materiam misericordiae propheta, quum dicit *servos fuisse dominatos*. Iam sequitur,

9. *In anima nostra* (alii vertunt, in periculo vitae nostrae, vel cum periculo) *adduximus ad panem nostrum ob siccitatem deserti* (alii vertunt, a facie gladii, in desertum).

ברב significat tam siccitatem, quam gladium. Iam quum propheta de fame et deserto loquitur, mihi dubium non est quin melius conveniat nomen ariditatis. Et miror quomodo occurrerit illis nomen gladii, nec respexerint ad contextum. Dicit ergo *populum petere panem in anima*, hoc est, usque ad propriae vitae dispendium. Si quis malit discrimen, non repugno: sed quum simpliciter dicit, *in anima*, videtur exprimere quod scilicet vitae suae non pepercerint ob victum. Victus quidem est accessio vitae: quorsum enim quaeritur panis nisi ad vitam sustinendam? sed famelici ita ruunt ad quaerendum panem, ut proiciant se in mille pericula, deinde sese conficiunt maximis molestiis: et hoc est *panem adducere in anima*, ubi scilicet non tantum anxie desudant homines in quaerendo victu, sed quasi sanguinem suum profundunt; quemadmodum si quis conficiat longum iter, ut reperiat aliquid alimenti, erit fere exanimis quum adveniet in longinquum hospitium. Quoniam ergo nusquam Iudaei victum reperiebant, dicit propheta *illos panem suum quaevisse in anima*, hoc est vitae dispendio, hoc magis mihi placet. Iam adiungit, *Ob siccitatem deserti*: quid esset gladius deserti? videmus illud esse coactum: et tamen nulla fuit ratio cur ita torquere deberent vocem hanc interpretes. Sed vocat *deserti siccitatem* inopiam qua populus sic premebatur, ac si esset in deserto. Hoc igitur per similitudinem dictum est, quod ab ariditate deserti, hoc est prae sterilitate coacti fuerint vitam suam exponere in mortem, tantum ut alicubi paucum invenirent. Potest etiam fieri, ut intelligat propheta fuisse profugos, et ita esuriisse per sylvas et saltus, quum scilicet non auderent prodire in planitiem, ne hostis illis occurreret. Sed quod dixi optime quadrat, nempe ita fuisse famelicos ac si essent in vasto deserto, et procul ab omni hospitio, ut nusquam

panis inveniretur. Nunc ergo tenemus prophetas sensum. Addit,

10. *Pelles nostrae quasi clibanus nigredinem contraxerunt, ob exustiones famis.*

Alii vertunt, Ob tremores, a facie tremorum, ad verbum: Hieronymus vertit, Tempestates. Sed nomen Exustionum melius convenit: quia dicit *pelles fuisse obtenebratas*, et comparat eas clibano: quemadmodum haec metaphora satis frequenter occurrit in scripturis. Si fueritis tanquam inter ollas fumo et caligine deformati, pennae vestrae splendebunt (Psal. 68, 14). Deus populum suum nigredinem contraxisse dicit, ac si ollis fumosis adhaesisset, quia multis afflictionibus exustus fuerat. Nam ubi tabescimus in malis, squalor ipse nos deformat. Sed hic comparat clibano (quod idem valet) pelles, vel cutem. Dicit igitur cuiusque cutem ita fuisse contractam, et nigredine offuscatam, ut clibanus niger est continuo igne et fumo. Propheta, quisquis fuerit autor Psalmi 119 (v. 83), alia similitudine utitur, nempe se fuisse similem utri, qui etiam contrahitur a fumo, et ducit rugas una cum nigredine. Summa est, fuisse pudendam deformitatem in populo, quia ita erant famelici, ut nullus maneret succus: ubi autem succus deficit, sequitur pallor et macies: deinde ex pallore maior deformitas et nigredo, de qua nunc loquitur propheta. Ideo dixi melius quadrare nomen exustionum. Nam si dicamus tempestates, certe tempestas non offuscat nigredine pellem vel cutem. Si etiam vertamus, tremores, hoc erit valde remotum: sed si vertamus, exustiones, fluat optime contextus. Et scimus, quemadmodum victus quasi irrigat animam hominis, ita famem exurere, ut alibi quoque scriptura loquitur. Sequitur,

11. *Mulieres in Sion afflictae fuerunt, virgines in urbibus Iehudah.*

Hic aliud genus contumeliae recitat, nempe quod mulieres fuerint stupratae tam Ierosolymae, quam in aliis urbibus. Deus voluerat castitatem regnare in populo illo. Quum ergo puellae et mulieres ita ad stuprum fuerunt tractae, illud fuit plus quam indignum. Atque hoc etiam commemorat propheta, ut Deus tandem se propitium populo suo ostendat postquam exoratus fuerit. Et *Sion* potius nominat, quam Ierosolymam: est quidem synecdoche, sed locum illum scimus fuisse divinitus electum, ubi nomen eius invocaretur. Sion ergo erat locus sacer prae omnibus aliis: erat denique terrestre domicilium Dei. Quum ergo Deus haberet illic suum palatium, ut habitaret in medio populi, valde turpe fuit illud spectaculum, stuprari in

loco illo mulieres, quia hoc modo violabatur templum Dei. Erat igitur non tantum contumeliosum populo, mulieres ita stuprari, sed erat foeda profanatio cultus Dei, atque adeo sacrilega. Nunc tenemus consilium prophetae. Iam adiungit etiam alias urbes Iehudah, sed alio sensu. Sequitur,

12. *Principes manu sua fuerunt suspensi, facies senum non fuerunt in honore* (non fuerunt honoratae, ad verbum).

Initium versus potest duobus modis exponi. Vertunt omnes, principes interfectos fuisse ipsorum manu, hoc est, hostium. Sed miror quomodo non occurrerit quod longe erat gravius, nempe sua manu fuisse suspensos. Ego certe non dubito quin propheta hic dicat quosdam ex proceribus manus sibi intulisse. Nam frigida esset illa loquutio, principes fuisse suspensos manu hostium: sed si ita accipimus, *principes fuisse suspensos sua ipsorum manu*, hoc erit longe atrocius, quemadmodum ante vidimus mulieres etiam quae pollebant aliqua humanitate vorasse suos foetus. Eodem sensu nunc dicit proceres fuisse suspensos non ab hostibus, nam hoc est etiam vulgare, iugulari passim victos ab hostibus, vel etiam suspendi per ignominiam: sed aliquid atrocius, meo iudicio, exprimere voluit propheta, nempe coactos fuisse miseros proceres ad manus sibi afferendas. Adiungit *facies senum non fuisse honoratas*, quod etiam est praeter naturam: scimus enim senio semper deferri aliquid honoris, et aetas illa naturaliter reverentiam sibi conciliat quum ergo nullus est senum respectus, necesse est summam barbariem regnare. Perinde est igitur ac si diceret propheta populum sic probrose fuisse tractatum, ut ne senibus quidem hostes pepercerint. Nunc etiam tenemus cur hoc adiungat, quia alioqui poterat videri illud incredibile, principes fuisse suspensos sua manu. Sed hic significat non fuisse illis aliud refugium, nisi ut sibi mortem consciscerent prae desperatione, quia scilicet exciderat omnis humanitas. Sequitur,

13. *Adolescentes ad molam sumpserunt, et pueri in ligno ceciderunt* (vel impeerunt).
Non possem ultra prosequi.

Dicit nunc propheta *adolescentes traditos fuisse ad molam*, perinde ac si diceret, in pistrinum. Scimus autem inter serviles operas hanc fuisse vilissimam, nam sicuti asinis tunc usi sunt ad molendum, ita et suis mancipiis. Summa est, contumeliose habitos fuisse Iudaeos, ut fuerint redacti in conditionem abiectissimam. Nescio quid venerit Hieronymo in mentem, ut verteret abusos fuisse turpiter ad libidinem: quia מלח significat molere, vel conterere,

putavit hic notari turpitudinem, quae nominari non debet, ac si abusi essent hostes adolescentibus ad stuprum. Sed ex secundo membro versus colligimus id nullo modo consentaneum esse. Dicit igitur *adolescentes tractos fuisse ad molendum, et pueros impegisse sub ligno*. Significat autem pueros fuisse oneratos ligno, sicuti solent calones: est etiam vile munus calonum. Sicuti ergo prius dixi pistrino fuisse addictos iuvenes, ita nunc dicit pueros succubuisse sub ligno, quia scilicet humeris suis gestabant onus nimis grave, et cui ferendo erant impares. Nunc ergo tenemus consilium prophetae. Sequitur,

14. *Senes cessarunt e porta, adolescentes e pulsatione sua* (vel canticis musicis).

Hic propheta breviter significat fuisse urbem redactam in ruinas, ita ut nihil praeter vastitatem illic cerni posset. Nam dum urbes frequentantur, sedent iudices in porta: iuvenes autem se exercent honestis oblectationibus. Dicit autem *nulla fuisse iudicia*. Nam eo tempore, ut satis notum est, solebant haberi iudicia et fieri conventus in portis urbium. Perinde igitur est ac si diceret omnem ordinem politicum fuisse abolitum. Deinde adiungit *iuvenes cessasse a suis pulsationibus*, vel a canticis musicis. Summa est, in urbe fuisse tantam vastitatem, ut nulla amplius esset species urbis. Neque enim inter se habitare possunt homines sine legibus, et sine iudiciis: ubi forum est clausum, ubi leges obmutescunt, ubi ius non redditur, illic est barbaries quae deterior est solitudine: ubi etiam nulli sunt conventus ad honestas oblectationes, vita est belluina: scimus enim hominem esse animal sociale. His ergo figuris propheta docet horribiles ruinas apparuisse in urbe, postquam illinc migravit populus. Apud Chaldaeos etiam in Assyria non habebant suos iudices, neque ullam formam reipublicae: fuerunt enim dissipati, et hoc factum est de industria, ne possent amplius coalescere. Decretum enim fuerat Chaldaeis paulatim extinguere nomen populi israelitici: deinde, nullum illic erat populi corpus. Ita merito deplorat propheta vastitatem, quae etiam fuit in exsilio. Sequitur,

15. *Cessavit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster* (sic enim vertunt לאכל מחרונו).

Prosequitur eandem sententiam: sed videtur clarius exponere quod breviter attigerat superiore versu, ubi dicit *omne gaudium cordis populi cessasse, et omnes choros versus fuisse in luctum*. Scimus vitam esse morte acerbiores, ubi homines sunt in continuo luctu: et sane ubi nulla est hilaritas, ea

vivendi conditio deterior est morte. Et hoc nunc intelligit propheta quum dicit *omne gaudium fuisse abolitum, et omnes choros in luctum fuisse conversos*.

16. *Cecidit corona capitis nostri, vae nunc nobis quia peccavimus*.

Per coronam capitis haud dubie intelligit omnia ornamenta, quibus decoratus fuerat populus ille: habebat regnum et sacerdotium, quae erant duo quasi lumina, vel duae pretiosae gemmae: sed habebat etiam alia quibus Dominus ipsum ornaverat. Quum ergo polleret tam eximiis dotibus, dicitur *gestasse coronam in capite*. Corona autem non tantum pro diademate accipitur, sed pro symbolo laetitiae et ornatus. Neque enim soli reges tunc coronas gestabant, sed in nuptiis, deinde in conviviis et epulis lautioribus, in ludis etiam, et spectaculis erant coronati. In summa propheta conqueritur, quum multa ornamenta fulgerent in populo illo, fuisse prorsus illis nudatum. Dicit ergo *coronam cecidisse ex capite*. Postea exclamat, *Vae nobis nunc, quia peccavimus*. Hic exprimit ultimam miseriam, et simul docet spem omnem restitutionis abolitam esse: causam tamen adiungit, *quod scelerate egerint*. Ita non exasperat hic dolorem populi, ut qui sic afflicti sunt fremant adversus Deum: sed potius consilium eius est humiliare affictos, ut sentiant meritas se poenas dare. Perinde igitur est ac si reos citaret ad Dei tribunal, et uno verbo pronuntiaret merito ipsos pati, vel sustinere tam graves poenas: quia scilicet Deus iustus sit vindex scelerum. Hinc colligimus, quum heri diceret patres qui peccaverant esse mortuos, et eorum iniquitatem a filiis ferri, non ita loquutum esse, ut ab omni culpa eximeret superstites. Hic enim eos damnat, et se etiam comprehendit in illo numero. Sed heri exposui quid sibi vellet superior sententia: hic autem ingenue propheta agnoscit populum iuste plecti, quia sceleribus suis iram Dei provocaverit. Et haec doctrina diligenter notanda est, quia ubi rebus adversis premimur, Satan acuit nos ad dolorem, et tandem in furem nos praecipitat, nisi veniat nobis in mentem haec doctrina, nempe nobis esse negotium cum Deo, qui iustus est iudex. Nam agnitio scelerum nostrorum domabit omnem superbiam, deinde compescet etiam obstreperas illas querimonias, quibus solent increduli contra Deum insurgere. Ergo mala nostra deducant nos ad reputandum Dei iudicium, et peccata nostra agnoscenda, quemadmodum hunc finem propheta noster spectavit. Sequitur,

17. *Propterea debile est cor nostrum: super hoc* (id est, propter hanc causam) *obtenebrati sunt oculi nostri*.

Coniungit hic tristitiam cum agnitione reatus, ut populus dum dolor ipsum premit et exeruciat simul etiam adiciat mentem ad reputanda sua peccata. Quanquam propheta haud dubie hic complectitur quaecunque ante vidimus, quasi diceret non abs re moerore populum confici, quoniam tam ampla et multiplex sit dolendi causa: *propter hoc*, inquit, hoc est, non excedimus modum in dolore, qui afflictiones nostrae non sunt mediocres, ut temperari possit dolor, sed quia ventum est usque ad extrema, ideo fieri non potest quin dolore obruantur animi nostri. Quoniam ergo maledictio Dei undique occurrebat, dicit hanc esse *causam debilitandi cordis*: dicit etiam *propterea obtenebrari oculos*. Est autem haec metaphora satis trita, nempe oculos caligare prae dolore: nam sensus dolore hebetantur: hinc fit, ut obtusa etiam sit oculorum acies. Et David praecipue hac loquendi forma utitur. Propheta igitur noster dicit *obtenebratos fuisse oculos*, quia dolor erat quasi lethalis. Sequitur,

18. *Propter montem Sion qui in vastitatem redactus est, vulpes incedunt in eo.*

Quanquam in genere complexus fuerat omnes malorum species, nunc tamen praecipuam doloris causam assignat, quod scilicet *mons Sion perdiderat suam pulchritudinem* et formam. Locus enim ille a Deo electus fuerat ac si illuc e coelo descenderet, habitandi causa: et scimus etiam magnificis elogiis celebrari eius pulchritudinem. Illic enim lucebat Dei facies, quemadmodum Moses et prophetae saepe loquuntur. Fuit igitur haec valde tristis mutatio, quum Deus habitasset in monte Sion, illic vulpes habitare tanquam in deserta caverna. Nam in monte Sion erat tabernaculum vel sanctuarium. Dicit autem Deus vocari tabernaculum illud מועד, quia velit cum populo suo illic pacisci. Quum ergo locus ille caperet Deum et eius ecclesiam: sic fuisse destitutum, ut vulpes in locum Dei et fidelium succederent, hoc, quemadmodum dixi, fuit horribile prodigium. Non frustra igitur Ieremias, postquam loquutus est de tot ac tam acerbis cladibus, ponit hoc caput praecipuum, quod scilicet *mons Sion in solitudinem redactus sit, ut vulpes illic discurrant*. Nam sicuti praecipuum caput et quasi cumulus omnium bonorum est censi in Dei populo, deinde habere familiarem ad ipsum accessum, ita in rebus adversis nihil tristius, quam nos destitui praesentia Dei. Ubi David gratitudinem suam erga Deum testatur, quod ditatus fuerit omni genere bonorum, adiungit, Habitabo in domo Dei: quia tametsi loquutus fuerat de opibus et divitiis, et rerum omnium copia: tamen videt hanc felicitatis esse summam, si Deum invocet una cum aliis fidelibus, et censeatur in eius populo. Sic etiam ex adverso

propheta ostendit, nihil debere esse piis tristius, quam dum suum domicilium reliquit Deus, et voluit instar deserti incutere oculis spectantium horrorem. Hoc ipsis praedictum fuerat ab ipso Ieremia, ut vidimus capite septimo, Ite in Silo, dicebat, ubi diu arca foederis fuerat. Quum ergo diuturnum fuisset Dei hospitium locus ille, postea fuit cum summo opprobrio reiectus. Denuntiavit ergo Iudaeis Ieremias rebus adhuc integris, talem fore Ierosolymam: sed fides non fuit habita eius vaticinio. Nunc ergo confirmat ab eventu quod Dei mandato praedixerat, ubi *montem Sion vocat foveam vulpium*. Sequitur,

19. *Tu Iehovah perpetuo sedebis, solium tuum in aetatem et aetatem* (id est, omnibus saeculis).

Hic attollit propheta oculos ad Deum: sed exemplo etiam suo excitat omnes pios, ut in extremis calamitatibus Deum tamen respicere non desinant: sicuti Psalmo centesimo primo¹⁾, ubi propheta loquitur de ruinis urbis Ierosolymae. Est enim simile argumentum illius Psalmi: nec dubium est quin compositus fuerit quum populus ageret in exilio babylonico, ut satis apparet. Ergo propheta postquam de cladibus urbis et populi disseruit, dicit coelos etiam ipsos veterascere et consumi quasi putredine una cum toto mundo: sed postea adiungit, Tu autem Domine perpetuo manes. Interea etiam clarius loquitur quam Ieremias. Applicat enim hanc doctrinam ad consolationem ecclesiae: Filii, inquit, filiorum habitabunt. Ergo ex perpetuo et immutabili Dei statu colligit perpetuitatem ecclesiae: hoc non facit Ieremias, eo tamen tendit: et haud dubie hac de causa exclamat *Deum sedere in saeculum, et solium eius stabile manere omnibus saeculis*, vel per omnes aetates. Nam ubi defixi sumus in adspectu rerum praesentium, ut nihil firmum est in mundo, ita necesse est nos vacillare. Ubi autem res adversae obnubilant oculos nostros, tunc fides quodammodo evanescit: saltem turbamur et obstupescimus. Remedium autem est, in Deum oculos attollere, quia utcunque res in mundo confusae sint, ipse tamen semper manet sui similis. Veritas quidem eius poterit nobis esse abscondita, manet tamen in ipso. Denique etiam si centies mundus versetur et intereat, hinc Deo tamen nihil propterea decedit. Non dubium ergo est quin propheta voluerit animum colligere, et sese erigere in spem bonam quum exclamavit, *Tu Deus in saeculum sedes*: et verbo *sedendi* haud dubie exprimit mundum a Deo gubernari. Scimus Deum non esse corporeum, sed metaphorice sumitur verbum *sedendi*, quia non est Deus nisi sit mundi iudex. Hoc etiam clarius ex-

¹⁾ Imo secundo.

primit ubi dicit solum Dei esse per omnes aetates. Solum Dei haud dubie designat mundi gubernationem. Quod si Deus est mundi iudex, ergo nihil nisi pro sua summa sapientia et aequitate vel facit, vel fieri patitur. Videmus ergo prophetam, quia adspectus rerum praesentium quasi densa caligo tollebat omne discrimen, oculos ad Deum erigere, et agnoscere ipsum manere sui similem perpetuo, etiam si res in mundo volvantur. Ergo opponitur solum Dei fortunae, et caecae volutationi quam imaginantur profani homines. Ubi enim vident res ita confusas in mundo, dicunt esse fortunae rotam, dicunt omnia volvi caeco impetu. Ergo propheta ne ita sese proiciat cum incredulis, opponit Dei solum et sese confirmat in hac pietatis doctrina, *Deum sedere nihilominus* dum res ita agantur, dum fluctuantur omnia, vel etiam dum quasi procellae et tempestates miscent coelum terrae, Deum nihilominus sedere inter istas turbas. Utcunque ergo tumultuantur omnia elementa, hoc nihil derogare iusto et perpetuo Dei iudicio. Hic est sensus verborum: et hinc etiam facile colligitur fructus et utilitas. Sequitur,

20. *Ut quid in perpetuum oblivisceris nostri? deseres nos in protractionem* (vel longitudinem) *dierum?*

Hic quidem videtur expostulare cum Deo: sed fideles etiam si patienter ferant sua mala, et subiiciant se Dei ferulis, deponunt tamen familiariter suas querimonias in eius sinum, et hoc modo se exonerant. Videmus Davidem precari, et quidem sincero spiritus instinctu: et interea quasi expostulare, *Ut quid Domine oblivisceris perpetuo?* (Psal. 13, 2). Nec dubium est quin propheta noster sumpserit hanc querimoniam ex Davide. Sciamus ergo, quamvis interdum sibi hanc licentiam permittant fideles, ut cum Deo expostulent: tamen non propterea exuere studium pietatis, affectum modestiae et submissionis, denique humilitatem. Nam quum propheta ita sciscitatus est, cur Deus in perpetuum oblivisceretur populi sui, et eum desereret, minime dubium est quin recubuerit in sua vaticinia, quae sciebat profecta esse a Deo, atque ita spem suam distulerit usque ad finem septuaginta annorum, quia tempus illud divinitus praefixum erat. Sed pro humano sensu in sua et omnium fidelium persona conquestus est longam esse illam afflictionem. Nec dubium est quin dictaverit hanc precandi formam fidelibus, ut vigeret ipso mortuo. Non igitur tantum ex suo affectu precatus est, vel dedit consilium suis aequalibus: sed voluit post mortem suam fidelibus suppere precationem, ut ad Dei misericordiam confugerent. Nunc ergo tenemus quomodo accipi debeant eiusmodi querimoniae, ubi

prophetae interrogant, Quousque, et quasi Deum ad festinandum provocant: quia fieri non potest, ubi urgemur gravibus malis, quin optemus accelerari auxilium. Neque enim fides exuit nos prorsus omnibus curis et molestiis: sed quum ita precamur, veniat etiam simul in mentem, in arbitrio et manu Dei esse nostra tempora, et non esse nimis festinandum. Ab una igitur parte licebit nobis cum Deo agere, ut festinet: sed interea cohibeamus nostram intemperiem, et expectemus dum adveniat opportunum tempus. Utrumque affectum haud dubie coniunxit propheta quum diceret, *ut quid in perpetuum oblivisceris nostri? et nos deseres?* Intera videmus ipsum facere iudicium ex praesentibus malis. Et certe persuasus erat, Deum non deseruisse suos, neque etiam esse eorum oblitum: sicuti neque in ipsum cadit oblivio. Sed, quemadmodum iam dixi, propheta ex infirmitate humana profert has querimonias, non ut sibi indulgeant homines in suis imaginationibus, sed ut paulatim consendant ad Deum, et superent omnes tentationes. Sequitur,

21. *Converte nos Iehovah ad te, et convertemur: innova* (vel instaure) *dies nostros, sicuti olim* (vel ab initio).

Hoc versu propheta docet, remedium esse in Dei manu si velit populo suo succurrere. Potentiam ergo Dei hic extollit, quasi diceret non destitui Deum virtute, quin opitulari promptum sit populo suo si libeat. Hoc quidem non sufficeret ad materiam fiduciae: sed tamen est principium bene sperandi: nam unde fit ut desperatio nos exanimet ne possimus Deum invocare? quia scilicet putamus actum esse de nobis: unde hoc? quia maligne restringimus Dei potentiam, imo quodammodo nostra incredulitate repellimus eius virtutem, quae alioquin nobis praesto erat. Quoniam ergo ita claudimus Deo ianuam quum extenuamus potentiam eius, et putamus nostra mala praevalere, ideo hoc, ut dixi, bene sperandi initium est, sentire penes Deum esse omnes exitus mortis, et ut centies simus absorpti, tamen ipsum, si velit manum nobis porrigere, posse esse salutis autorem uno momento. Hoc nunc argumentum tractat propheta quum dicit *Converte nos Iehovah, et convertemur*, hoc est, Domine, si digneris nos colligere, iam salus nobis certa est. Hic autem non agitur de poenitentia. Est enim duplex, conversio hominum ad Deum, et conversio hominum Dei ad homines. Est conversio interior, ubi Deus nos regenerat spiritu suo, conversio etiam respectu nostri dicitur esse affectus pietatis, ubi postquam ab ipso fuimus alienati redimus in viam, et ad sanam mentem. Est autem exterior conversio Dei, ubi homines ita recipit in gratiam, ut appareat paternus eius favor. Sed con-

versio etiam hominum est ad Deum exterior, ubi vitam recuperant una cum laetitia. De hac ergo secunda conversione nunc propheta loquitur, *Converte nos, Domine, et erimus statim conversi*, hoc est, Domine, si nos respicias, statim prospere habebunt res nostrae: quia in manu tua nobis certa est salus. Quamvis ergo Iudaei tunc similes essent mortuis, dicit propheta si Deus velit ipsos colligere, posse momento uno restitui in integrum, ut loquuntur: quemadmodum etiam dicitur in Psalmo (104, 29). Auferas spiritum, et vacillabunt omnia: emitte spiritum tuum, et renovabis faciem terrae. Quoniam ergo Deus recreat faciem terrae, et instaurat solo adpectu: ideo nunc dicit propheta Iudaeos, quamvis perierint, tamen posse statim converti, si Deus velit ipsos recipere in gratiam. Addit, *Instaura dies nostros sicuti olim*. Est explicatio superioris membri. Innovatio dierum vocatur restitutio in priorem statum. Deus enim multis saeculis fuerat populi sui liberator: sub Davide fuerat summa felicitas: sub Solomone etiam floruerat populi status. Sed ex quo Deus populum suum redemerat, scimus quam multa et assidua documenta ediderit suae gratiae et misericordiae. Quum ergo Dei bonitas tot experimentis fuisset conspicua, iam propheta dicit, *Innova dies nostros sicuti olim*, hoc est, reducas nos ad illam felicitatem, quae olim testimonium fuit paternae tuae gratiae erga populum. Nunc ergo tenemus consilium prophetae. Sed notandum est, ipsum concipere bene sperandi materiam ex antiquis Dei beneficiis: quia enim Deus olim populum suum redemerat, subinde fuerat auxiliatus miseriis, plenitudinem bonorum effuderat in posteris, ideo propheta sese animat ad bene sperandum, et aliis etiam suggerit eandem fiduciae materiam. Videmus hoc saepe fieri ■ Davide, quoties enim commemorat vetusta testimonia gratiae Dei erga populum, inde colligit, ut Deus etiam erga posteros dignetur extendere eandem bonitatem et beneficentiam. Sequitur,

22. *Nisi (vel sed, vel quod si) reiiciendo reiicisti nos, excanduisti contra nos valde.*

Duas voces *נִסִּי* varie exponunt: quidam accipiunt pro quod si, vel certe si, et ita distinguunt in duas partes hunc versum, Certe si nos repulisti, valde iratus es: sed quoniam sensus ille est coactus, non puto prophetam hoc voluisse: et videntur illi necessitate coacti torquere prophetae verba: quoniam durum est simpliciter pronuntiare reiectum penitus esse populum a Deo. Quoniam ergo asperitas illa offendit, excogitarunt illud commentum, Si tu repulisti nos, valde es iratus. Sed quemadmodum dixi, non placet mihi illa expositio, quae

est nimis contorta: et maior pars interpretum sequitur quod primo loco posui. Adversative enim accipiunt *נִסִּי*, et coniunctim saepe leguntur istae duae particulae *נִסִּי* pro *Etsi* repulisti nos, et ideo repetitus est penultimus versum. Iudaei enim laborant hac superstitione, ubi finitur aliquis liber dura et tristi sententia, vel quae continet diram comminationem, a qua aures abhorreant, ut fugiant malum omen repetunt penultimum versum. Sic in fine libri Isaiae, sic in fine libri Malachiae: quoniam Isaias dicit, Erit in horrorem, vel in abominationem universae carni, ideo penultimum versum iterum inculcant, sicuti et hoc loco: ita quia Malachias dicit, Ne veniam et percutiam terram *חֵרֶם*: quia illic anathema pronuntiatur, putant esse quoddam amuletum si obiciant aliam sententiam, quae maledictionem illam absorbeat. Non dubium igitur est quin ita acceperint locum hunc prophetae, Verum tu repulisti nos. Si placeat illa expositio, tenendum erit, prophetam hic modum excessisse, quemadmodum etiam in precibus non semper ita sibi temperant fideles, quin fervor aliquis ebulliat. Videmus enim ut David nimium saepe exsurgat in Psalmis: unde apparet, non satis placido semper fuisse animo. Ergo dicendum erit, prophetam fuisse turbulento affectu impulsus, ut erumperet in hanc vocem. Sed quum *נִסִּי* sumatur etiam pro *Nisi*, miror hoc neminem animadvertisse, quia non male convenit, *nisi forte repudiando repudiasti nos, et excanduisti contra nos admodum*, vel supra modum. *עַד מְאֹד* tantundem valet hebraice atque supra modum Latinis. Etsi autem propheta videtur dubitanter loqui, quum apponit hanc conditionem, minime tamen dubium est quin luctetur cum omni diffidentia, quum dicit, *Nisi forte*. Nam ratiocinatur ab absurdo, Tu, inquit, converte nos ad te, et convertemur: renova dies nostros sicuti olim: *nisi forte repuleris nos*. Hoc autem erat impossibile. Ergo, quemadmodum dixi, propheta hic sese confirmat ut contra omnes tentationum insultus clypeum opponat quum dicit, *Nisi forte nos repuleris*. Fieri autem non potest, ut Deus repellat populum suum, et ita excandescat, ut non sit unquam placabilis. Ergo videmus prophetam non simpliciter conditionem apponere: quasi diceret, Deus, si nobis iratus es perpetuo, et vis esse implacabilis, actum est de salute nostra: caeterum, si nobis velis reconciliari, tunc bene sperandum erit. Noluit, inquam, propheta ita animum suum et aliorum suspendere, sed certam fiduciam gratiae Dei concipere: quia fieri non potest, ut Deus populum suum unquam reiiciat quem eligit: sicuti etiam Paulus tractat undecimo ad Romanos.

Quoniam ita placuit fratribus, cras ego exordiar interpretationem Ezechielis.

Typis Appelhaus & Pfenningstorff, Brunsvigae.

24524

BR
301
C6
v.67

24524

Calvin, Jean
Opera quae supersunt
omnia

DATE DUE	BORROWER'S NAME

Calvin.
Opera quae...v.3967

LIBRARY
SOUTHERN CALIFORNIA SCHOOL
OF THEOLOGY
CLAREMONT, CALIF.

PRINTED IN U.S.A.

